

*Feleségemnek, Charlotte Ikelsnek
valamint kínai barátaimnak,
akik elszántan segítettek egy külföldinek,
hogy megértsen bizonyos dolgokat*

Tartalom

	TÉRKÉP: KÍNA 1980-BAN	9
	A FORDÍTÓ MEGJEGYZÉSE	11
	ELŐSZÓ: TENG NYOMÁBAN	13
	BEVEZETÉS: AZ EMBER ÉS KÜLDETÉSE	27
TENG HÁTTERE		
1.	Forradalmárból építő, építőből reformer (1904–1969)	45
TENG KANYARGÓS ÚTJA A CSÚCSRA (1969–1977)		
2.	Száműzetés és visszatérés (1969–1974)	77
3.	Rendteremtés Mao alatt (1974–1975)	119
4.	Mao alatt előretekintve (1975)	149
5.	Partvonalon a Mao-korszak végén (1976)	187
6.	Visszatérés Hua alatt (1977–1978)	213
	A TENG -KORSZAK MEGTEREMTÉSE (1978–1980)	
7.	Három fordulópont (1978)	245
8.	A szabadság határainak kijelölése (1978–1979)	277
9.	Fenyegetés a Szovjetunió és Vietnam felől (1978–1979)	292
10.	Nyitás Japáni (1978)	322
11.	Nyitás az USA felé (1978–1979)	339
12.	A Teng-kormányzat kezdete (1979–1980)	378
A TENG-KORSZAK (1978–1989)		
13.	A kormányzás művészete Teng szerint	405
14.	Kísérletek Kuangtungban és Fucsienben (1979–1984)	422

15. Gazdasági kiigazítás és mezőgazdasági reform (1978–1982)	451
16. A gazdasági növekedés és nyitás felgyorsítása (1982–1989)	478
17. Egy ország, két rendszer: Tajvan, Hongkong, Tibet	505
18. A hadsereg: felkészülés a modernizációra	550
19. A politika árapálya	580

A TENG-KORSZAK KIHÍVÁSAI (1989–1992)

20. Pekingi tavasz (1989. április 15-től május 17-ig)	623
21. A Tienanmen téri tragédia (1989. május 17-től június 4-ig)	645
22. Szilárdan állni (1989–1992)	669
23. Teng búcsúja: a déli utazás (1992)	694

TENG HELYE A TÖRTÉNELEMBEN

24. Az átalakított Kína	723

A TENG-KORSZAK KULCSFIGURÁI

A KÍNAI KOMMUNISTA PÁRT KONGRESSZUSAI

ÉS PLÉNUMAI (1956–1992)

JEGYZETEK

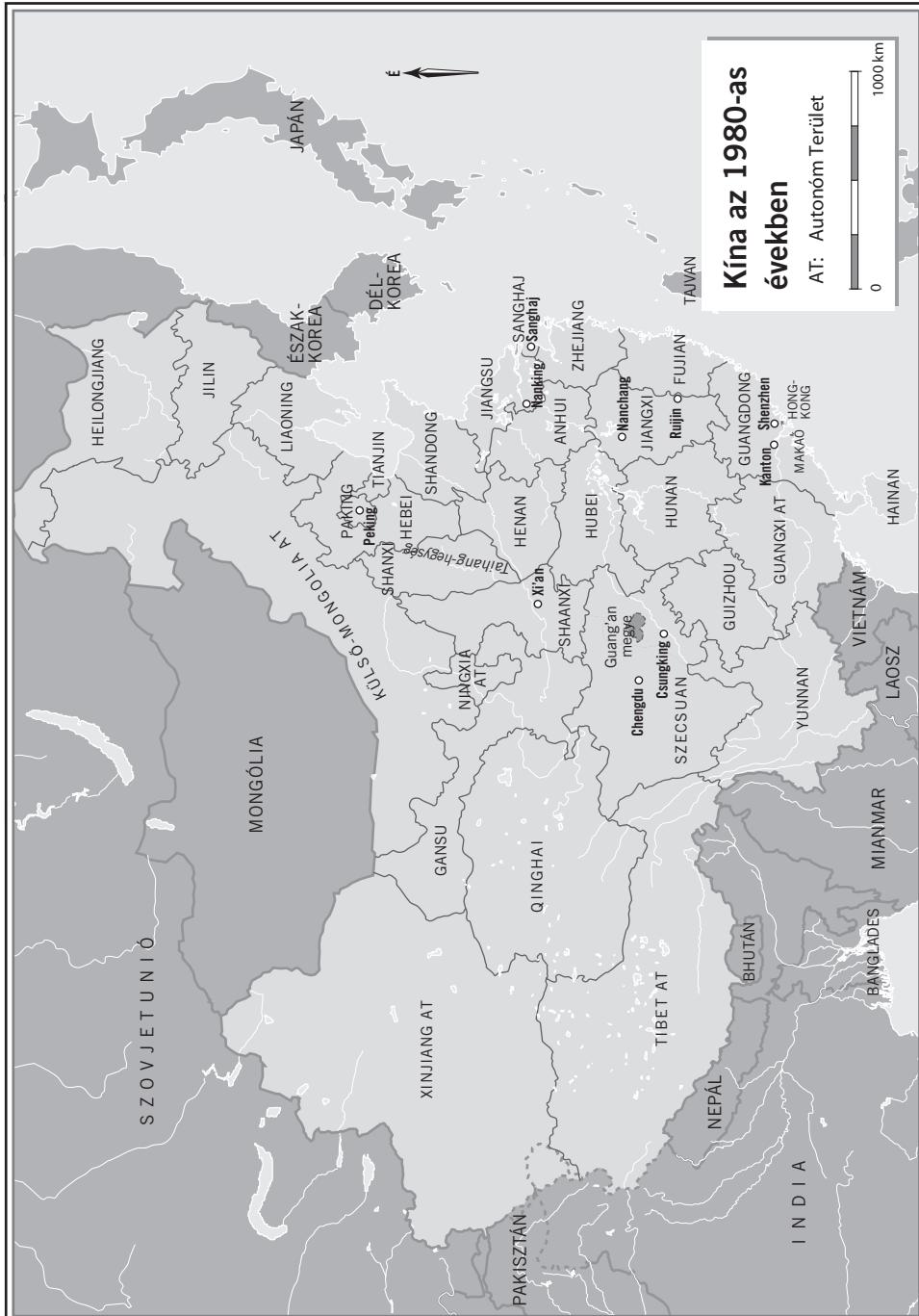
FÜGGELÉK

A gyakrabban előforduló és/vagy fontosabb kínai személynevek népszerű magyar átírása	861
A gyakrabban előforduló és/vagy fontosabb kínai földrajzi, intézmény- és újságnevek népszerű magyar átírása	867
Rövidítések	869
NÉV- ÉS TÁRGY MUTATÓ	870

Kína az 1980-as években

AT: Autonóm Terület

0 1000 km

A fordító megjegyzése

A kelet-ázsiai országok nyelveiből fordított vagy ezekkel az országokkal foglalkozó könyveknél újra és újra felmerül a nevek átírásának kérdése. A jelen kötet annyiban is speciális eset, hogy életrajz ugyan, de hangsúlyosan tárgyal külpolitikai témaikat, így a kínai mellett japán, koreai, vietnámi, thai, burmai, orosz stb. nevek is előfordulnak benne.

Az amerikai szerző a kínai szavak latin betűs átírására világszerte elfogadott pinjin (*pinyin*) ábécét használja. Jóllehet a hazai sinológusok Magyarországon már egy ideje ezt alkalmazzák, az olvasmányosság érdekében a kiadó a személy-, a földrajzi, az intézmény- és az újságnevek esetében a népszerű magyar átírás mellett döntött. (A kötetben előforduló átírt nevek pinjin alakja [például Teng Hsziao-ping / *Deng Xiaoping*; Sanghaj / *Shanghai*; Zsenmin Zsipao / *Renmin Ribao*] természetesen megtalálható a függelékben. – A szerk.)

Nem változtattam azonban a fogalmak, jelszavak, jelmondatok, eredeti idézetek, kínai műcímek, könyvkiadással is foglalkozó szervezetek stb. pinjin alakján, hisz ezek ma már magyar szövegkörnyezetben, külföldi és hazai bibliográfiákban is túlnyomórészt így fordulnak elő. Szintén könyvészeti okból maradt pinjin formában a Jegyzetekben található mandarin nyelvű művek szerzőinek és a kiadás helyének neve, illetve a műcímekben szereplő minden – mássutt átírt – tulajdonnév.

Néhány esetben pedig a nálunk meghonosodott változatot használtam. A Konfuciusz névalak olyannyira rögzült az európai kultúrkörben (*Confucius*), hogy értelmetlen lenne akár a pinyin (*Kongzsi*), akár az újabb magyar (*Kung-ce*) formát erőltetni. Szun Jat-szen és Csang Kaj-sek, valamint utóbbi fia, Csang Csing-kuo tajvani elnök nevét írom még régiesen, mert minden hárman a kanton – nem pedig a mandarin – kiejtésű verzióból átültetett nevükkel váltak nemzetközi szinten ismertté.

Továbbá bizonyos földrajzi neveknél is a nyelvünkben meggyökeresedett változatot alkalmaztam az alább zárójelben közölt pinjin vagy annak szoros magyar átírása helyett. Ezek a következők: Peking (*Beijing* / *Pejcsing*), Nan-

king (*Nanjing* / Nancsing), Kanton (*Guangzhou* / Kuangcsou), Csungking (*Chongqing* / Csungcsing), Hongkong (*Xianggang* / Hsziangkang), Makaó (Aomen), Mandzsúria (*Manzhou* / Mancsou), Jangce (*Chang Jiang* / Csangcsiang), Sárga-folyó (*Huang He* / Huangho), Gyöngy-folyó (*Zhu Jiang* / Csuksiang).

A világszerte általánosan alkalmazott pinjin átírásnak a magyar kiejtéstől lényegesen eltérő mássalhangzói, magánhangzói és összetételei mellesleg az alábbiak:

<i>Pinyin</i>	<i>Magyar kiejtés</i>	<i>Pinyin</i>	<i>Magyar kiejtés</i>
b	p	c	ch
p	ph	ch	cs
d	t	s	sz
t	th	y	j
g	k	ai	áj
k	kh	ei	ej
j	ty	ia	ja
q	tyh	yan	jen
x	hsz	yuan	jüen
z	c	yun	jün
zh	dzs		

Alig pár héttel azután, hogy belefogtam e terjedelmes, hiánypótló életrajz fordításába, megszületett első fiam, Vince. Hosszú hónapokon át, miközben a fordítás kézirata egyre vastagabb lett, sok öröömöm telt a gyermekemmel töltött (csak remélni tudom, hogy számára is elegendő) időben.

A könyv magyar változatát fiaimnak, Vincének és Lőrincnek, valamint feleségemnek, Noéminek ajánlom.

2017 májusában, Budapest

Kiss Marcell

ELŐSZÓ

Teng nyomában

2000 nyarán, a dél-koreai Csedzsu szigetén, egy szabadban elfogyasztott vacsora utáni ejtőzés közben osztottam meg barátommal, Don Oberdorferrel, aki Amerika egyik legjelentősebb 20. századi tudósítója volt Kelet-Ázsiában, hogy visszavonulok a tanítástól, és szeretnék írni egy olyan könyvet, amely segíthetne az amerikaiaknak megérteni, hogy épp mi történik Ázsiában. Sokak szerint 1979-ben kiadott könyvem, a *Japan as Number One* (Japán az első helyen) hozzájárult ahhoz, hogy néhány amerikai üzleti és politikai vezető fel tudjon készülni Japánnak a nyolcvanas években tapasztalt, Nyugaton sok ember számára meglepő felemelkedésére. Mégis mi segíthetne az amerikaiaknak a 21. század küszöbén megérteni a jövő ázsiai fejleményeit? Don, aki mintegy ötven éve foglalkozott már Ázsiával, habozás nélkül válaszolt: „Írj egy könyvet Teng Hsziao-pingről!” Néhány hétag tartó gondolkodás után rájöttem, hogy igaza volt. Ázsia legfontosabb aktuális kérdése Kína, és Teng Hsziao-ping volt az, aki a legnagyobb hatást gyakorolta Kína modern kori pályájára. Teng életének és karrierjének részletes elemzése megvilágíthatná azokat az erőket, melyek Kína újabb keletű társadalmi és gazdasági fejleményeit formálták.

Ám Teng Hsziao-pingről nem lesz könnyű írni, gondoltam. Mikor az 1920-as évek Párizsában és később Sanghajban, az illegális kommunista mozgalomban tevékenykedett, Teng megtanult az emlékezetére támaszkodni: nem hagyott maga után jegyzeteket. A „kulturális forradalom” idején kritikusai megpróbálták összegyűjteni a hibáit, de nem találtak dokumentumokat, amelyeket felhasználhattak volna. Teng hivatalos találkozókon elmondott beszédeit előre megírták az asszisztensei, és feljegyzések készültek róluk, a többi beszélgetéshez vagy találkozóhoz azonban nem kellettek jegyzetek, hisz Teng Hsziao-ping akár több mint egy órán át is jól felépített módon tudott beszélni, csak az emlékezetére hagyatkozva. Ráadásul – más magas beosztású pártvezetőkhöz hasonlóan – szigorúan betartotta a pártfegyelmet. Még akkor sem beszélt családtagjaival (akik pedig maguk is párttagok voltak) a fontosabb pártügyekről, mikor

feleségével és néhány gyermekével együtt Csianghszi tartományba száműzték a „kulturális forradalom” alatt.

Teng nem tartotta sokra azokat az önéletrajzokat, melyek írói önmagukat dicsérték. Úgy döntött, nem ír memoárt, és ragaszkodott hozzá, hogy ha mások ítéleznek majd róla, „ne túlozzanak, ne értékeljék túl”. Ritkán idézte fel nyilvánosan a múltat. Nem beszélt sokat (*bu ai shuohua*), megválogatta a szavait. Ha Tengről akarunk írni, nehezebb a dolgunk, mint politikai vezetőket illetően általában lenni szokott.

Sajnáлом, hogy sohasem volt alkalmam személyesen találkozni és beszálni vele. 1973 májusában, mikor először jártam Pekingben az amerikai tudományos akadémia (NAS) delegációjának tagjaként, csak Csou En-lajjal és más magas beosztású hivatalnokokkal találkoztunk. Az utazás legfontosabb élénnyét a „kulturális forradalom” alatt száműzött Teng pekingi visszatérését követő suttogó találgtatás jelentette számomra. Sokan számítottak arra, hogy fontos szerepet tölt majd be a közeljövőben, és ez változásokat hoz. Milyen szerepet? Milyen változásokat? Mi, nyugatiak csak találgtattunk, de egyikünk sem gondolta, hogy mekkora változások köszöntenek be Kínában a következő húsz évben, és milyen hatással lesz Kína jövőjére egyetlen vezető.

1979 januárjában a washingtoni nemzeti galériában tartott fogadáson voltam fizikailag a legközelebb – csupán néhány méterre – Tengtől. A fogadáson az amerikai kormányzat, tudományos élet, média és üzleti világ Kína-szakértői gyűltek össze, hogy megünnepljék az USA–Kína-kapcsolatok hivatalos felvételét. Sokan már évek óta ismertük egymást. Gyakran összefutottunk Hongkongban – a nyugatiak elől elzárt Kínát tanulmányozó specialisták remek gyülekezőhelyén –, ahol megoszthattuk egymással az aktuális híreket vagy pletykákat, miközben próbáltunk átlátni a „bambuszfüggönyön”. Néhányan már jó ideje nem találkoztunk, és szívesen fogadtunk új információkat a többiektől.

A fogadást a nemzeti galériában rendezték, melyet nem beszédek tartására terveztek, így szörnyűséges az akusztikája. Nem lehetett hallani, hogy Teng és tolmácsa mit mondta a mikrofonba, ezért aztán inkább egymással csevegtünk kisebb csoportokban. Azok, akik közel álltak Tenghez, úgy látták, hogy zavarta a zajos, udvariatlanságot, de minket, akik messzebből néztük, lenyűgözött, hogy úgy olvasta fel a beszédét, mintha fegyelmezetten ülő, áhítatos csendben figyelő, kínai hallgatósághoz szolt volna.

Úgy ismertem meg Tenget, mint történész a tárgyat, írott szavakat tanulmányozva. Számos beszámoló áll rendelkezésre életének különböző periódusairól.

Bár óva intette a biográfusokat attól, hogy dicsőítsék, még mindig létezik egy olyan történetírói hagyomány Kínában, amely hivatalos vagy félhivatalos életrajzokban a hőst dicsfénybe vonja, és jelentéktelenné kisebbíti mások szerepét.

Egyes kínai hivatalnokok megdicsőültek titkáraik vagy családtagjaik beszámolóiban, és az elővigyázatos olvasó összevetheti ezeket a forrásokat. Mindazonáltal a párt történészei között is akadnak olyanok, akik – professzionális felelősséggel – úgy írnak az eseményekről, ahogy azok valóban megtörténtek.

A jövőben, mikor a párt levéltárai hozzáférhetővé válnak, még több könyv fog születni Tengről. Úgy hiszem azonban, hogy a mostani a legjobb idő arra, hogy egy tudós őt tanulmányozza. Az alapvető kronológiákat összeállították és közzétették, számos visszaemlékezés jelent már meg, s egy olyan lehetőség is rendelkezésemre állt, ami utódaimnak nem fog: találkozhattam és beszélhettem Teng családtagjaival, kollégáival és kollégái családtagjaival, akik olyan tapasztalatokat és részleteket osztottak meg velem, melyek nem feltétlenül találhatók meg az írott beszámolókban. Összesen (több évre elosztva) nagyjából tizenkét hónapot töltöttem el Kínában, hogy beszéljek azokkal, akik ismertekkel rendelkeznek Tengről és koráról.

A legalapvetőbb forrás a *Deng Xiaoping nianpu* (Teng Hsziao-ping-kronológia). Az első részt, a Teng 1975–1997 közötti találkozóit szinte napról napra összegyűjtő, kétkötetes, 1383 oldalas hivatalos összegzést 2004-ben adták ki, a másodikat, az 1904–1974 közötti periódust tárgyaló háromkötetes részt 2009-ben. A párttörténészi csapat, mely e köteteket készítette, széles körű hozzáféréssel rendelkezett a párt levéltárában, és lelkiismeretesen törekedett a pontosságra. A kronológia nem tartalmaz magyarázatokat, nem kritizálja vagy dicsőíti Tenget, nem találgtat, nem tesz említést néhány különösen érzékeny témáról, és nem hivatkozik a politikai küzdelmekre. A kötetek mégis hatámas segítséget jelentenek, hogy megtudjuk, Teng kivel és mikor találkozott, s nemritkán az is kiderül, hogy miről beszéltek.

Számos fontos beszédet összegyűjtötték és kiadtak a *Teng Hsziao-ping válogatott munkái* című kiadványban. A háromkötetes mű hasznos beszámoló Teng jó néhány politikai döntéséről, de elengedhetetlen az adott időszak kínai és nemzetközi eseményeinek tükrében értelmezni. A Csen Jün, Je Csien-jing, Csou En-laj és mások életét vizsgáló kronológiák, beszéd- és politikai szöveggyűjtemények szintén hasznosak.

A két könyvet, amelyek legmélyebben tárgyalják Teng gondolkodását, a politikus legfiatalabb lánya, Zsung írta az apja hatalomra kerülését megelőző korszakról. A kötetekben a saját emlékeire, a Tenget ismerő emberekkel

folytatott beszélgeté¹⁶, valamint pártanyagokra támaszkodott. 1989-ben, a Tienanmen ([Tiananmen](#)) téri események után, mikor Teng egészsége romlani kezdett, Zsung általában elkísérte az apját, ha az elment otthonról. Teng Hsziao-ping sohasem beszélt családjával a nagypolitikáról, ám közeli rokonai eléggyé ismerték őt és az ország helyzetét ahhoz, hogy érzékeljék, sőt megértsék az aggodalmait és szempontjait, melyek közül néhány csupán előttük volt világos. Az egyik mű (*Apám, Teng Hsziao-ping*) a politikus 1949 előtti életéről szól, a másik (*Teng Hsziao-ping és a kulturális forradalom*) azt az időszakot tárgyalja, mikor Zsung elkísérte a szüleit Pekingből Csianghszi tartományba, az 1969–1973 közötti száműzetésre. A szerző alapvetően pozitív képet fest apjáról, az iránta érzett szeretete és tisztelete nyilvánvaló, de a könyv igazán őszinte, nyílt és konkrét. Zsungot írás közben párttörténészek segítették, akik ellenőrizték a dátumokat, neveket és eseményeket. Teng Zsung időközben folytatta az írást az 1949-et követő és a „kulturális forradalmat” megelőző időszakról, ám egyelőre nem írt az 1973 utáni korszakról, amelyről még mindig megoszlanak a vélemények. Zsunggal több hosszú interjút is készíthettem, melyekben kiegészítette azt, amit írt.

Több angol nyelvű munka segített nekem, hogy elkezdjem a Teng Hsziao-ping-korszak tanulmányozását, mielőtt belevetettem volna magam a kínai forrásokba; ezek azonban – Sun és Teiwees könyve kivétel – azelőtt íródtak, hogy megjelentek a kronológiák és a Teng születésének századik évfordulójára készült visszaemlékezések. Különösen hasznosnak találtam Richard Baum, Richard Evans, Joseph Fewsmith, Merle Goldman, Roderick MacFarquhar és Michael Schoenhals, Maurice Meisner, Csien Csi-csen, Robert Ross, Zsuan Ming, Harrison Salisbury, Frederick Teiwees és Warren Sun, illetve Jü Kuang-jüan munkáit.

Richard Evans, a bölcs és tapasztalt brit diplomata – 1984–88 között pekingi nagykövet – a Tenggel történt találkozásai és a brit kormány rendelkezésére álló anyagok alapján írta meg *Deng Xiaoping and the Making of Modern China* (Teng Hsziao-ping és a modern Kína megteremtése) című igen olvasmányos, a művelt közönségnek szóló rövid áttekintését, mely elsősorban Teng 1973 előtti tevékenységét tárgyalja. A politikatudomány nyugati művelői közül Richard Baum tette közzé a legrészletesebb munkát a Teng-korszak politikájáról *Burying Mao* (Mao temetése) címmel. Baum könyve az 1994 előtt hozzáférhető kínai anyagokra és hongkongi elemzők munkáira támaszkodott. A hongkongi beszámolókat kritikusan használja, de én úgy döntöttem, hogy még kevésbé támaszkodom rájuk, mert nehéz azonosítani az információk eredetét, és

így nem könnyű megítélni a megbízhatóságukat. Maurice Meisner, a marxizmusban jártas tudós Tenget marxista elméleti kérdések szemszögéből vizsgálja a *The Deng Xiaoping Era* (Teng Hsziao-ping-korszak) című művében. Merle Goldman, régi kollégám a Fairbank Centerben, miközben a *Sowing the Seeds of Democracy in China: Political Reform in the Deng Xiaoping Era* (A demokrácia magvainak elvetése Kínában: politikai reform a Teng Hsziao-ping-korszakban) című munkáját készítette, nemcsak írásos munkákra támaszkodott, hanem el is beszélgetett az értelmiiségekkel, elsősorban az ellenzékiekkel, akikről írt. Zsuan Ming a *Deng Xiaoping: Chronicle of an Empire* (Teng Hsziao-ping – Egy birodalom krónikája) szerzője, a Kínai Kommunista Párt Központi Pártiskolájának kutatója volt, míg 1983-ban a párt konzervatívjai el nem távolították. Zsuan Ming, aki az Egyesült Államokban talált menedéket, a reformokat ímmel-ámmal kezelő konzervatív ideológusokról írta meg színesítélyes kritikáját.

Csien Csi-csen, a *Ten Episodes in China's Diplomacy* (Tíz fejezet a kínai diplomáciából) szerzője, a Teng-korszak nagyobbik felének külügyminisztere és miniszterelnök-helyettese volt, s kiegyszűlyozott, informatív könyvet írt a kor külpolitikájáról. Jü Kuang-jüan, aki a harmadik plénumon elmondott beszédeinek megírásában segített Tengnek, a *Deng Xiaoping Shakes the World* (Teng Hsziao-ping megrengeti a világot) című művében számol be a fordulópontról. Mivel segítettem a két kötet angol fordításának szerkesztését, lehetőségem nyílt beszélgetéseket folytatni a szerzőkkal, akik – egykoru hivatalnokok – mindenkorban Teng környezetében dolgoztak.

A néhai Harrison Salisbury újságíró, a *The New Emperors: China in the Era of Mao and Deng* (Új császárok – Kína a Mao- és a Teng-korszakban) szerzője, Mao halála után több kulcsfontosságú vezetővel is kialakított valamilyen kapcsolatot. Noha néhány leírása, például Teng és a harmadik frontos ipar viszonyáról, súlyos félreértésekkel tartalmaz, jobb lehetőségei voltak, mint a legtöbb újságírónak, s olyan új gondolatokról számolt be, melyek akkortájt nem álltak mások rendelkezésére.

David Shambaugh, a *The China Quarterly* tudományos folyóirat szerkesztője Teng 1992-es visszavonulása után nem sokkal összehívott egy csapat tudóst, hogy értékeljék a politikust és korát. A cikkek Shambaugh szerkesztésében, a *Deng Xiaoping* című könyvben összegyűjtve is napvilágot láttak.

A nyugati tudósok közül Frederick Teiwes és Warren Sun voltak azok, akik egy háromkötetes sorozat előkészítéseként a legtöbb kínai forrást áttanulmányozták az 1974–1982 közti korszakról. Az első megjelent kötetben az 1974–76 közötti éveket dolgozták fel. A szerzők célja az volt, hogy a különféle eseménye-

ket érintő eltérő értelmezéset körültekintően mérlegelve tisztázzák az alapvető tényeket. Warren Sun, aki kitartóbban nyomozott két évtizeden át a korszak tényei után, mint bárki más, akit ismerek, bő két hónapot töltött el a kéziratom különböző verzióinak javításával, kiegészítő értelmezéset és fontos forrásokat javasolva.

Joseph Fewsmith a legjobb angol nyelvű könyvet írta a korszak gazdasági vitáiról: *Dilemmas of Reform in China* (A kínai reform dilemmái). Robert Ross ki-tűnő munkákat vetett papírra, melyek a korszak külükkapcsolatainak problémáit vizsgálják. Roderick MacFarquhar több évtizeden át tanulmányozta a kínai elit politikai kérdéseit és a „kulturális forradalmat”, az utóbbiról három kötetben írt: *The Origins of the Cultural Revolution* (A kulturális forradalom eredete); Michael Schoenhalssal közösen: *Mao's Last Revolution* (Mao utolsó forradalma). Személyesen ismerem ezeket a szerzőket, s mindegyikkel beszéltem Tengről és koráról. Nagylelkűen kiegészítették azt, amit publikációikban közötötték, így még jobban megérthettem a fontos problémákat, melyekről írtak.

Kínai nyelven olyan sok anyagot publikáltak, hogy a legjobb kínai tudósok sem tudnak elolvasni minden. A kilencvenes évektől a kínai interneten robbanásszerűen sokasodik az információ. Több kutatási asszisztenssel is együtt dolgoztam, de mindenekelőtt Zsen Jit és Tou Hszin-jüant emelem ki. Zsen Ji nagyapja Zsen Csung-ji, Kuangtung tartomány első pártnitkára volt, a tartomány nagy reformer vezetője. Tou Hszin-jüan éveken át a Kuangtungi Gazdasági Bizottságánál dolgozott, személyes tapasztalatát egy tudós elszántságával ötvözi, hogy a történelmi forrásokban mélyebb igazságokat találjon. Zsen és Dou egyaránt több mint egy évet segítettek nekem teljes munkaidőben, és hatalmas mennyiségű anyagot néztek át velem, hogy megpróbáljuk megérteni, hogyan éreztek és cselekedtek kínai emberek különböző beosztásokban. Jao Csien-fu, a Csaو Ce-jang alá tartozó vidékfejlesztési intézet egykor hivatalnoka ugyancsak heteket töltött el azzal, hogy átnézze a gazdaságról szóló fejezetek kéziratait.

A kínai internet kivételesen hasznos forrás, hogy neveket, dátumokat és egyebeket beazonosítsunk, de e konkrétumokon túl gyakran nagyon nehéz elválasztani a tényeket a fantáziálástól, vagy épp az érdekes mesétől. Mikor a világhálón található cikkekben forrásmegjelölés nélküli fontos információra bukkantam, megpróbáltam föllefni az eredeti forrást, vagy legalább összvettem más forrásokkal, mielőtt felhasználtam. Úgy találtam, hogy a *China Vitae* különösen hasznos angol nyelvű honlap az élő kínai hivatalnokokról.

Sokan írtak visszaemlékezést azok közül, akik együtt dolgoztak Tenggel. A háromkötetes *Huiyi Deng Xiaoping* (Teng Hsziao-pingre emlékezve) az egyik

legjobb gyűjtemény, ám hasonló sorozat az ugyancsak háromkötetes *Deng Xiaoping: Rensheng jishi* (Feljegyzések Teng Hsziao-ping életének eseményeiről). Két kitűnő folyóirat, mely számos cikket tartalmaz azok tollából, akik Tenggel dolgoztak, a *Jenhuang Csuncsiu* és a *Pajniencsao*. A *Jenhuang Csuncsiu* korábbi magas rangú, tájékozott, reformgondolkodású hivatalnokok szerkesztik. Más nézőpontból íródott a *Shierge chunqiu, 1975–1987* (Tizenkét tavasz és ősz, 1975–1987) című könyv, melyet a konzervatív hivatalnok Teng Li-csün írt, és Hongkongban adott ki. Hasonló szellemben íródtak Teng Li-csünnek a Kortárs Kínai Kutatóközpontban (*Dangdai Zhongguo Yanjiusuo*) tartott kiadatlan előadásai. Az intézményt Teng Li-csün alapította, s több, 1949 utáni eseményt vizsgáló történeti munka útját egyengették itt.

Számtalan különböző perspektívát kínáló beszámoló született – gyakran tehetséges kínai újságírók tollából – a korszak kulcsfiguráiról (Csen Jün, Ku Mu, Hu Jao-pang, Van Li, Je Csien-jing és Csaو Ce-jang). A legjobb újságírói beszámoló Tengről Jang Csi-seng *Deng Xiaoping shidai: Zhongguo gaige kaifang ershinian jishi* (Teng Hsziao-ping kora – Feljegyzés Kína reformjának és nyitásának húsz évről) című könyve. A hivatalos történeti munkákat, mint amilyen a *Chen Yun zhuan* (Csen Jün életrajza), körülbelül mintően szerkesztik, és írásos dokumentumokra alapozzák. Csou Csia-mu könyve Csenről (Csou Csia-mu, Chi Aiping és Zhao Shigang: *Chen Yun*) rövid, de előnyére szolgál, hogy Zhu Indamellett, hogy gondos kutató – öt éven keresztül Csen asszisztense volt. A *Deng Xiaoping nianpu* mellett hivatali kronológia (*nianpu*) készült Csen Jün, Csou En-laj, Je Csien-jing és más, Tenggel szorosan együtt dolgozó hivatalnokok életéről.

Szintén értékes forrás az 1949 utáni Kínáról szóló „országtörténet” (*guoshi*), melynek eddig hét kötete jelent meg, három pedig előkelőzetben van. A Kínai Népköztársaság (KNK) tudósai, így többek között Guo Hua, Han Kang, Sen Cse-hua és Hsziao Tung-lien jegyezte monumentális munka a Hongkongi Kínai Egyetem Kortárs Kultúra Kutatóintézetének kiadásában lát napvilágot. A kötetek új viszonyítási pontok a korszak objektív kutatásában.

A kínai kormányzat nagymértékben tágította a publikálás határait, de néhány jól értesült, belső körbe tartozó ember munkáit még mindig túl ellentmondásosnak tartják ahhoz, hogy megjelenjenek Pekingben. A hongkongi könyvkiadás azonban összehasonlíthatatlanul szabadabb, úgyhogy nem kevés ilyen könyv ott jelent meg. A legtartalmasabbak Teng Li-csün, Hu Csi-vej, Jang Csi-seng, Csaو Ce-jang és Cung Feng-ming könyvei. A reformerek közül Hu Csi-vej, a *Zsenmin Zsipao* (Népi Napilap) egykorú szerkesztője írta meg a

visszaemlékezéseit *Cong Hua Guofeng xiatai dao Hu Yaobang xiatai* (Hua Kuofeng bukásától Hu Jao-pang bukásáig) címmel.

Hu Jao-pang életének kronológiája nem jelent meg a Kínai Népköztársaságban, de a barátai két terjedelmes könyvet tettek közzé Hongkongban. Az első szerkesztője Seng Ping, címe *Hu Yaobang sixiang nianpu* (Hu Jao-pang gondolatainak kronológiája). A második szerkesztője Cseng Csung-ping, címe *Hu Yaobang ziliaoj changbian* (Anyagok Hu Jao-pang életkronológiájának feljegyzéseihez). Csang Li-csün és más szerzők írtak egy eddig kiadatlan *Hu Yaobang zhuan* (Hu Jao-pang életrajza). Hu barátai négy kötetben adták ki a visszaemlékezéseiket *Huainian Yaobang* (Jao-pangra emlékezve) címmel, Csang Li-csün és mások szerkesztésében, Hongkongban. A Kínai Népköztársaságban Hu lánya jelentetett meg könyvet: *Sinian yiran wujin: Huiyi fuqin Hu Yaobang* (Végtelen vágyakozás – Apám, Hu Jao-pang emlékezete).

Csao Ce-jang az 1989 utáni házi őrizetben módot talált rá, hogy rögzítse gondolatait a saját történetéről, személyes nézeteiről. A könyv *Prisoner of the State: The Secret Journal of Premier Zhao Ziyang* (Az állam rabja – Csao Ce-jang miniszterelnök titkos naplója) címen Pao Pu, Renee Chiang és Adi Ignatius szerkesztésében angolul is megjelent. 1989 után Csao a legtöbbet Cung Feng minggel beszélgetett, az ő tollából született a *Zhao Ziyang: Ruanjinzhong de tanhua* (Csao Ce-jang – Beszélgetések házi őrizetben). Csao nem adta a nevét Zong visszaemlékezéseihez, de hitelesítette és személyesen átnézte a Jang Csi-senggel készült három rögzített, különösen tartalmas beszélgetésének szövegét, mely a *Zhongguo gaige niandai zhengzhi douzheng* (Politikai küzdelem a kínai reform korszakában) című kötetben látott napvilágot. Ezek a munkák, beleértve néhány Teng működését érintően nagyon kritikus szöveget, értekes alternatív perspektívát kínálnak a pekingi publikációk mellett.

Olyan kínai dokumentumfilmeket is megnéztem, melyek Tenget beszédek közben, találkozókon, látogatásokon és családi körben mutatják. Irányításom alatt kutatási asszisztenseim anyagokat fordítottak orosz nyelvből.

A Teng-korszakról szóló általános művek mellett rengeteg specifikus témát tárgyaló szöveget is felhasználtam (lásd az angol, kínai, japán anyagokat az online bibliografiában és szószedetben: <http://scholar.harvard.edu/ezravogel>).

Rövidebb kínai tartózkodásaim alatt, továbbá mikor hosszabb időt töltöttem Pekingben – 2006-ban öt hónap, 2007-ben egy hónap, 2008-ban több hét, 2009-ben egy hónap és 2011-ben több hét – lehetőségem volt interjúkat készíteni jól informált emberekkel, akik elsősorban három kategóriába oszthatók: párttörténészek, csúcsvezetők gyermekei és Teng alatt dolgozó hivatal-

nokok. Kínai partnereim több esetben angolul szerettek volna beszélni velem, de az interjúk kínaiul készültek, tolmács nélkül. Különösen nagy segítségemre voltak a terjedelmes Csu Csia-mu-, Cseng Csung-jüan-, Csen Tung-lin- és Han Kang-interjúk. A felsoroltak mind kiemelkedő történészek, akik a Kínai Kommunista Párt (KKP) történetére specializálódtak. Interjúkat készítettem továbbá Teng Hsziao-ping két gyermekével (Teng Zsung és Teng Lin), Csen Jün két gyermekével (Csen Jüan és Csen Vej-li), valamint Hu Jao-pang két gyermekével (Hu Tö-ping és Hu Tö-hua). Mindezek mellett interjúkat készítettem Csen Ji, Csi Teng-kuj, Szung Zsen-csiung, Van Li, Je Csien-jing, Jü Csiu-li és Csa Ce-jang gyermekéivel. A felsoroltak minden értelmes, gondolkodó emberek. Tapintatosan és tiszteletteljesen osztották meg konkrét emlékeiket, melyek életszerűen villantották fel szüleik és szüleik kollégáinak alakját.

A régi hivatalnokok között egyaránt beszéltem olyanokkal, akik csodálták Tenget, és olyan kritikusokkal, akik szerint Teng Hsziao-ping nem támogatta teljes mellszélességgel Hu Jao-pangot és az értelmiségeket, s tragikus módon kihagyta a lehetőséget, hogy politikai reformot kezdeményezzen. A valaha Teng környezetében dolgozó, ismert hivatalnokok között megtalálhatjuk Huang Hua volt külügyminisztert, Csiang Cö-min egykor elnököt, a KKP Szervezeti Részlegének hajdani helyettes vezetőjét, Li Zsujt, Csien Csi-csen volt miniszterelnök-helyettesét és Zsen Csung-jit, Kuangtung tartomány egykorú pártfőtitkárát. A felsoroltak már minden nyugdíjba mentek, így lehetőség nyílt hosszabb beszélgetéseket folytatni velük.

Ugyancsak segítségemre voltak a Teng alatt dolgozó tehetséges, most már nyugdíjas hivatalnokok csoportjának tagjaival készített interjúk; többen közülük – így Tu Tao-cseng, Feng Lan-zsuj, Szun Csang-csiang, Vu Ming-jü, Jang Csi-seng és a néhai Csu Hou-cö – a *Jenhuang Csuncsiu* folyóirat szerzői. Néhányukat kritika vagy figyelmeztetés érte szókimondó megjegyzései miatt, de általában szabadon kifejezték a véleményüket. Mindezek mellett lehetőségem volt interjúkat készíteni kínai kutatóintézetekben és egyetemeken dolgozó tudósokkal. A tudósok, még ha párttagok is, többnyire kevésbé tájékozottak a páron belüli történésekről, mint azok, akik a kormányzatban vagy a Teng vezette pártban dolgoztak, de gyakran ismertek kulcsfontosságú embereket, s néhányan széles körű olvasottsággal rendelkeztek, és gondosan tanulmányozták a rendelkezésükre álló dokumentumokat.

Jó pár intézményben – Központi Pártiskola, egyetemek, Kortárs Kínai Kutatóközpont – vizsgálják specialisták a KKP történetét. A legfontosabb források lelőhelye, ahol a pártanyagok leginkább hozzáférhetők, a pártforrások állami

kutatóintézete (Zhonggong Zhongyang Yanxian Yanjiushi), mely a Központi Bizottság alá rendelve működik. Az intézmény nagyából tizenöt munkatársa készítette a *Deng Xiaoping nianput*. Mindemellett vagy tizenötök dolgoznak Teng hivatalos életrajzán, amelyet – reményeik szerint – a következő években fejeznek majd be.

Az elmúlt esztendőkben lehetőségem nyílt eszmét cserélni számos, Harvard Egyetemre látogató kínai hivatalnokkal és tudóssal, akik közül néhányan különösen tájékozottak voltak a pekingi politikai életben (közöttük több ellenzéki is akadt, tehetséges, elhivatott, idealista emberek, akik szembehelyezkedtek a nyolcvanas évek pártortodoxiájával). Kiváltképp segítségemre voltak a Csen Ji-ce, Taj Csing, Kao Ven-csien, a néhai Liu Pin-jen, Zsuan Ming és a néhai Vang Zso-suj társaságában zajló beszélgetések. Beszélgetőpartnerem volt Vang Tan, a Tienanmen téri incidens egyik diákvézére, és Vej Csing-seng, akinek 1978-ban a „demokráciafalra” kiragasztott híres plakátja „Az ötödik modernizációról” tizenöt éves börtönbüntetést eredményezett. Ugyancsak beszéltem egykor fiatalabb hivatalnokkkal – Vu Kuo-kuang, Vu Csia-hsziang (ő azóta visszatért Pekingbe) és Jü Csi-hung –, akik mind a központi pártszerveknél dolgoztak. Sokat tanultam a pekingi és a Harvard Egyetemen dolgozó gazdasági specialistáktól, különösen Fan Kangtól, Lu Majtól és Csien Jing-jitől.

Az említettek mellett beszélgetőpartnerem volt: Pao Pu, Chris Buckley, Anson Chan, Csen Kuang-csö, Csen Hao-szu, Csen Kaj-cse, Csen Vej-li, Csen Hszien-kuj, Csen Hsziao-lu, Csen Jüan, Csen Cse-ja, Cseng Csung-ji, Chung Jae Ho, Teng Jing-tao, John Dolfin, Peter Drysdale, Tu Pu, Tu Zsuj-cse, Tu Zsun-seng, Kao Hua, Kao Sang-csüan, Kao Hszi-csing, a néhai Kung Jü-cse, Leo Goodstadt, Ho Fang, Ho Li-liang, Hu Hsziao-csiang, Huang Ping, Huang Zsen-vej, Csi Hu-min, Csiang Mien-heng, Csin Csung-csi, Larry Lau, Ling Zsung, Leung Csun-jing (Löng Can-jing), Li Tö-csüan, Li Csie, Li Csü-hszü, Li Pu, Li Seng-ping, a néhai Li Sen-cse, Li Hsziang-csien, Li Jü, Lin Csing, Liu Su-csing, Liu Ja-vej, Christine Loh, Lung Jung-tu, Lu Jao-kang, Lo Yuan, Ma Li-cseng, Ma Pej-ven, Chris Martin, Dede Nickerson, Chris Patten, Mario Pini, Sa Cu-kang, Sang Yuan, Sen Sao-csie, Sen Caj-vang, Szung Ko-huang, Szung Ji-ping, Szun Kang, Donald Tseng, Van Su-peng, Vang Csien, Vang Csün-tao, Vang Jen-nan, Vang Ji, Vu Csing-lien, Vu Nan-seng, Hsziao Tung-lien, Hsie Min-kang, Hsiung Hua-jüan, Jen Csia-csi, Jang Cseng-hszü, Jang Csi-hszien, Jang Tien-si, Je Hszüan-csi, Je Hszüan-lien, Regina Yip, Jü Hsziao-hszia, Ceng Jen-hsziu, Csaj Cse-haj, Csang Paj-csia, Csang Kuo-hsing, Csang Hszien-jang, Csang Hszing-hszing, Csang Hszin-seng, Csang Jing, Csang

Jün-lin, Cao Su-kaj, Cseng Pi-csien, Cseng Csung-ping, Csou Ming-vej, Csou Mu-cse, Csou Csi és Csou Csi-csen. Hálával tartozom minden kínai barátomnak és ismerősömnek, akik segítségére voltak egy külföldinek, hogy megértsem bizonyos dolgokat. Természetesen egyiküket sem terheli felelősség azokért a nézetekért, amelyeket a nyilvánosság elé tárak, és amelyek az általam látott különöző forrásokon alapuló saját értékeléseim.

Azért, hogy jobban megismerjem a környezetet, mely Tengre is hatással volt, több napot töltöttem azokon a helyeken, amelyek fontosak voltak az életében: a Szecsuan tartományban található szülőfalujában, Kuanganban; Sanhszi tartományban a Tajhang-hegységben, ahol nyolc évet töltött gerillaként; Csungking és Csengtu városokban, ahol 1949-től 1952-ig a Délnyugati Irodát vezette; és a Csianghszi tartományban található Zsujcsinban, ahol az 1930-as évek elején több évig élt. Jártam Csen Jün szülőhelyén Sanghaj külvárosában, a Csingpu kerületben. A helyi tudósok és hivatalnokok mindenhol szolgálatkészen kiegészítették a múzeumok anyagait, segítettek nekem megérteni Teng szerepét az adott helyen.

Elutaztam Szingapúrba, hogy beszéljek Lee Kuan Yew egykor miniszterelnökkel, aki a külföldi vezetők közül talán a legjobban ismerte Tenget. Szingapúrban beszélgetőpartnerem volt még Goh Chok Tong hajdani miniszterelnök, Goh Keng Swee, a kínai partvidékért felelős egykor tanácsadó, S. R. Nathan elnök és más hivatalnokok. Tudósokkal is beszéltem, elsősorban Vang Kung-vuval, John Wonggal és Cseng Jung-niennel. Hongkongban Jang Csen-ninggel és Edgar Chenggel készítettem interjút. Az utóbbi sokszor találkozott Tenggel, mikor az apósát, Y. K. Pao hajózási mágnást kísérte el utazásain. Y. K. Pao többször tárgyalt Tenggel, mint bárki más, aki Kínán kívül élt.

Ausztráliában beszélhettem Robert Hawke egykor miniszterelnökkel, Ross Garnaut volt pekingi nagykövettel, Richard Rigbyvel, Roger Urennel és más külügyminiszteriumi alkalmazottakkal. Mindemellett Moszkvába utaztam, ahol találkoztam Lev Deljusinnal, aki éveket töltött Kínában, vezette a moszkvai Orientalistikai Intézetet, és könyvet írt Tengről. Kivált hasznosak voltak számomra a Szergej Tikvinszkijjal és Alekszandr Pancsovval folytatott beszélgetések. Az utóbbi, különösen aprólékos tudós jelenleg az USA-ban tanít, s rendkívül tájékozott a Maót és Tenget érintő orosz forrásokról.

A Tenggel kapcsolatos angliai útjaim során beszélhettem Sir Alan Donald és Richard Evans hajdani nagykövetekkel, valamint David Wilson egykor hongkongi kormányzóval – és még Pekingben tartózkodtam, találkozhattam

Sir Anthony Galsworthy volt nagykövettel. Ugyancsak beszéltem Tung Chee Hwa egykori hongkongi főhivatalnokkal, és sok időt töltöttem Sin Por Shiugal, Hongkong pekingi tárgyalócsapatának tagjával.

Japánban beszéltem Nakaszone Jaszuhiro exminiszterelnökkel; Anami Koresige, Kunihiro Micsihiko és Tanino Szakutaro volt pekingi nagykövetekkel; a japán külügymenisztérium egykori Kína-specialistáival, Hatakenaka Acusival, Kato Koicsival és Simokoudzsi Sudzsival; és a japán külpolitika olyan általános ismerőivel, mint Kavasima Jutaka, Togo Kacuhiko és Vatanabe Kodzsi. Beszéltem japán tudósokkal is, akik Kína más országokkal való külkapcsolatait vizsgálják: Hirano Kenicsiro, Kavasima Sin, Kokubun Rjoszei, Mori Kadzuko, Szoja Josihide, Takagi Szeiicsiro, Takahara Akio, Tanaka Akihiko, Cudzsi Kogo, Jabuki Szuszumu és ada Tacuo. Különösen sokkal tartozom két japán Kína-kutatónak, Masuo Szugimoto Takasinak, akik ezt a műemet japán nyelvre fordítják. aki kitűnő könyvet írt Teng külpolitikájáról, segített nekem japán nyelvű anyagokat gyűjteni, beleértve néhány olyan kormányzati dokumentumot, melynek feloldották a minősítését.

Sok olyan amerikai hivatalnokkal beszélhettem, akik személyesen találkoztak Tenggel, így Jimmy Carter elnökkel és Walter Mondale alelnökkel (ők kulcsfontosságú találkozókat bonyolítottak le Tenggel 1979-ben); valamint Henry Kissingerrel és Brent Scowcrofttal. Szintén beszéltem Zbigniew Brzezinskivel és a néhai Michel Oksenberggel, akik a Fehér Ház legfontosabb hivatalnokai voltak a kapcsolatok újrafelvételét tárgyaló megbeszélések során. Edward Cox, Richard Nixon elnök veje, aki apósa társaságában találkozott Tenggel, megosztotta velem emlékeit. Több volt pekingi amerikai nagykövettel is beszéltem, így a néhai Arthur Hummel, a néhai Jim Lilley-vel, Winston Lorddal, Joe Prueherrel, Sandy Randtal, Stapleton Royjal, Jim Sasserral és a néhai Leonard Woodcockkal. Woodcock nagykövet özvegye, Sharon Woodcock rendelkezésemre bocsátotta férje feljegyzéseit. A Fehér Házhoz, a külügymenisztériumhoz és egyéb amerikai kormányzati szervekhez kötődő Kína-specialistákkal is beszéltem; többek közt Mike Armacost, Chris Clarke, Richard Fisher, Chas Freeman, David Gries, Charles Hill, Don Keyser, Paul Kreisberg, Herb Levin, Ken Lieberthal, Bill McCahill, Doug Paal, Nick Platt, Alan Romberg, Stapleton Roy, Richard Solomon, Doug Spelman, Robert Suettinger, Roger Sullivan, Robert Sutter, Harry Thayer és John Thomson segítette a munkámat. Két egykori tanítványom, Susan Lawrence és Melinda Liu, akik éveken át tudósítottak Pekingből, különösen nagylelkűek voltak az idejükkel és a gondolataikkal kapcsolatban. Jan Berris, az Amerikai–Kínai Kapcsolatok Nemzeti

Bizottságának (National Committee on U. S. – China Relations) tagja remek forrásnak bizonyult az embereket és eseményeket illetően. Teng négy tolmácsával – Csi Csao-csu, Si Jen-hua, Nancy Tang és a néhai Csang Han-cse – is interjúkat készítettem.

Segítségemre volt Paul Cohen, Joseph Fewsmith, Merle Goldman, Charlotte Ikels, Don Keyser, Andrew Nathan, Tony Saich és David Shambaugh teljes kéziratainak tanulmányozása. Szerencsémre az én kéziratom részeit is figyelmesen áttanulmányozta John Berninghausen, Ashley Esarey, Mel Goldstein, Arthur Kleinman, Mike Lampton, Diana Lary, Susan Lawrence, Cseng Li, Edwin és Cyril Lim, Perry Link, Bill McCahill, Lawrence Reardon, Robert Ross, Stapleton Roy, Richard Samuels, Richard Solomon, Mike Szonyi, Martin Whyte, Dalena Wright és Je Nan. (Azok nevét, akik a 18. fejezetet olvasták el, a fejezethez tartozó jegyzetekben soroltam fel.) Néhány kínai párttörténész – Csen Tung-lin, Cseng Csung-jüan, Han Kang, Csi Vej-ping, Sen Cse-hua, Hsziao Jen-csung, Jang Kuj-szung és Csú Csia-mu – átvastára a kéziratom korai verziója kínai fordításának részleteit, és segített kijavítani a hibákat és félreérteket. Csak én vagyok felelős azokért a hibákért, melyek azután kerültek bele a szövegbe, hogy ők elolvasták a kéziratot.

Sokat tanultam a Harvard Egyetemen dolgozó kollégáimmal folytatott beszélgetésekből. Ezek a személyek: William Alford, Peter Bol, Julian Chang, Paul Cohen, Tim Colton, Nara Dillon, Mark Elliott, Joe Fewsmith, Merle Goldman, Steve Goldstein, Rowena He, Sebastian Heilmann, William Hsiao, Iain Johnston, Bill Kirby, Arthur Kleinman, Rod MacFarquhar, Suzanne Ogden, Bill Overholt, Dwight Perkins, Liz Perry, Robert Ross, Tony Saich, Mike Szonyi, Tam Taj, Tu Vej-ming, Ning Vang, James L. Watson, John és Anne Watt, Martin Whyte, Jeff Williams, Endymion Wilkinson és David Wolff. Máshol dolgozó tudósokkal is eszmét cseréltem, ők: John Berninghausen, Tom Bernstein, Csen Kuang-csö, Deborah Davis, John Dolfin, Tom Gold, Mel Goldstein, Kuj Pen-csing, Mike Lampton, Perry Link, Richard Madsen, Jean Oi, Jonathan Pollack, a néhai Lucian Pye, Dick Samuels, David Shambaugh, Susan Shirk, Dorie Solinger, Ed Steinfeld és Andrew Walder.

Segítségemre volt még Holly Angell, Deirdre Chetham, Jorge Espada, Kao Sen-peng, Elizabeth Gilbert, Anna Laura Rosow, Kate Sauer, Si Ven-jing és Csang Je is. Mint mindenki más, aki a Harvard Egyetemen az 1949 utáni kínai anyagokkal dolgozik, adósa vagyok a Fairbank Center Fung Könyvtárában dolgozó könyvtárosnak, Nancy Hearstnek, aki a forrásokat érintő mély tudását határtalan szenvedéellyel ötvözi, így segítve a kutatókat, hogy megtalálják azt,

amit keresnek. Nancy többször is átnézte a jegyzeteimet, és korrektúrázta a kéziratomat. Ahogy Kína egyre fontosabb lesz a 21. században, szerencsések vagyunk, hogy hozzáférhetünk a Harvard Egyetem Fung Könyvtárában található Fairbank-gyűjtemény anyagaihoz, melyek felbecsülhetetlen értékű források a jelenkor Kínájának kutatásához. Számos anyag nemcsak más nyugati könyvtárakban sem hozzáférhető.

Adósa vagyok Jean Hungnak, aki a Hongkongi Kínai Egyetem Egyetemi Szolgáltató Központjában – tudósokat segítő szemedélyvel – összeállította és kreatív módon rendszerezte a korszakot érintő forrásoknak a szárazföldi Kínán kívüli legteljesebb gyűjteményét. Úgyszintén szerencsém volt, hogy támogatást kaptam az atlantai Carter Könyvtár könyvtárosaitól, akik segítettek megtalálni és felhasználni a Carter-adminisztráció során keletkezett dokumentumokat. Lelkiismeretes szerkesztőm, Earl Harbert sorról sorra tette a kéziratot érthetővé azok számára, akik nem Kína-specialisták. Julie Carlson segédszerkesztő kreatívan, alaposan, fáradhatatlanul segített formába önteni a kéziratot. Kathleen McDermott, a Harvard University Press szerkesztője ötletes, szorgalmas, lelkes szakember, aki felügyelte a kiadás minden mozzanatát.

Feleségem, Charlotte Ikels, Kína antropológiájának specialistája, szellemi partnerem, a munka minden lépésénél velem tartott. Megtett minden, hogy egyensúlyt és lelki segítséget nyújhasson egy megszállott munkaalkoholistának.

1993 és 1995 között a Nemzeti Hírszerési Tanács (National Intelligence Council) Kelet-Ázsiáért felelős alkalmazottjaként dolgoztam, a könyvemhez végzett kutatás alatt nem volt hozzáférésem minősített anyagokhoz. minden tényközlés, vélemény, elemzés az enyém. Az itt közzétett anyagok nem tükrözik a CIA vagy más amerikai kormányzati szerv hivatalos álláspontját. Az információkat a washingtoni kabinet előzetesen nem hitelesítette, és utólag sem hagyta jóvá az író véleményét. A szöveget mindenazonáltal átnézte a CIA is, hogy megakadályozza minősített információk esetleges közzétételét.

BEVEZETÉS

Az ember és küldetése

1979 márciusában Sir Murray MacLehose, a széles körben tisztelt, kínaiul beszélő hongkongi brit kormányzó Pekingbe repült, hogy elmagyarázza Hongkong problémáit. Mielőtt megérkezett volna, csak annyit közöltek vele, hogy egy magas rangú vezetővel fog találkozni, így MacLehose különösen örült, mikor érkezése után megtudta, hogy Teng Hsziao-ping lesz a tárgyalópartnere, aki épp akkortájt lett Kína első számú vezetője.¹ Az Országos Népi Gyűlés Csarnokában lezajlott bizalmas találkozón MacLehose beszámolt Tengnek a növekvő nehézségekről, melyekkel Hongkong szembenézett. Mindketten jól tudták, hogy a britek az ópiumháborúk óta irányították a városállamot, de a mai Hongkong nagyobbik részéről szóló, Kínával kötött bérleti szerződés 1997-ben le fog járni. MacLehose kormányzó kimért és diplomatikus modorban beszélt annak szükségességről, hogy valamiképp megnyugtassák a hongkongi lakosságot, amelyet nyugtalánított, hogy mi fog történni 1997 után. Teng figyelmesen hallgatta MacLehose aggodalmait, és aztán, mikor a beszélgetést követően felálltak és az ajtó felé indulnak, magához intette MacLehose-t. A több mint 185 centiméter magas kormányzó lehajolt, hogy hallja 150 centiméter magas vendéglátója szavait: „Ha azt gondolja, hogy nehéz Hongkongot kormányozni, próbálja ki Kínát.”²

Teng nagyon jól tudta, hogy Kína szörnyűséges állapotban van. Az előző évtized legelején, a „nagy ugrás” alatt több mint harmincmillió ember halt meg. A majdnem milliárdnyi embert teljes káoszba tasztató „kulturális forradalom”, melynek során az ifjúságot magas rangú hivatalnokok támadására és – Mao támogatása mellett – félreállítására mozdítottak, alighogy véget ért. A népesség 80 százalékát kitevő kínai parasztok éves bevételle átlagosan 40 dollár volt. Az egy főre eső gabonatermelés az 1957-es mennyiségen alá esett.

A kiszorított magas beosztású párhivatalnokok helyére katonatiszteket és forradalmár lázadókat helyeztek, akik felkészületlenek és képzetlenek voltak az új pozíójukra. A hadsereget felduzzasztották, ám a katonai feladatokkal

nem foglalkoztak, miközben a civil állásokat betöltő katonák a munka elvégzése nélkül élveztek munkahelyük előnyeit. A közlekedésben és a kommunikációs infrastruktúrában teljes volt a zűrzavar. A nagyobb gyárak még mindig az ötvenes évek Szovjetuniójából származó technológiát használták, a felszerelés romokban hevert.

Az egyetemetek csaknem egy évtizedre bezárták. Az iskolázott fiatalokat vidékre kényszerítették, de egyre nehezebb volt őket ott tartani. A városokban viszont nem jutott nekik munka, ahogy több tízmilliói parasztnak sem, akik szívesen elköltöztek volna vidékről. A városlakók feltéték az állásukat, s nem szívesen fogadták volna az új jövevényeket.

Néhány hivatalnok elég bátornak bizonyult, hogy felvesse: Kína problémáinak gyökere Mao Ce-tung maga volt, Teng azonban úgy vélte, hogy nem lehetett felelőssé tenni egy embert az előző két évtized összes hibájáért. Mindannyian hibásak vagyunk, mondta. Mao bizonyosan hatalmas hibákat követte el, ám Teng szemében még nagyobb problémát jelentett a hibás rendszer, amely lehetővé tette, hogy e hibákat elkövessék. Az erőfeszítés, hogy a politikai rendszer egészen a háztartásokig terjedően minden irányítson, túllépett a határon, félelmet keltett és kiirtotta a kezdeményezőkézséget. A gazdasági rendszer irányításának megszerzésére tett erőfeszítés ugyanígyl átlépte a józan-ság határát, s olyan merevséget okozott, amely megakasztott minden dinamizmust. Hogyan lazíthatnák fel Kína vezetői a dolgokat úgy, hogy az ország ne veszítse el a stabilitását?

A „kulturális forradalmat” megelőző évtizedben senkinek nem volt nagyobb felelőssége a régi rendszer felépítésében és működtetésében, mint Teng Hsziao-pingnek. 1969–1973 között, három és fél éven keresztül, amit vidéken töltött, senki sem gondolkodott el mélyebben az egykor magas beosztású vezetők közül azon, hogy hol ment félre a régi rendszer, és mit kellene tenni vele.

1978-ban Teng nem rendelkezett világos tervvel arról, miként teremtsen gazdagságot a népnek és hatalmat az országnak; ehelyett, saját bevallása szerint, egy mondást magáévá téve „lépőkövek után kutatott, ahogy átkelt a folyón”.³ Nem rendelkezett rendszerrel, hogy előre végiggondolja, hogyan haladjon.

Teng szélesre tárta az ország kapuját tudománynak, technológiának, irányítási rendszereknek, új gondolatoknak, bárhonnan érkezzenek is; az eredetükként szolgáló országok politikai rendszerével nem foglalkozott. Tiszában volt vele, hogy Ázsia új motorjai – Japán, Dél-Korea, Tajvan, Hongkong és Szingapúr – gyorsabban fejlődtek, mint bármelyik más állam korábban. Teng azonban megértette, hogy nem egy egész rendszert kell áthoznia Kínába,

mert egyetlen idegen rendszer sem tudná kiszolgálni az egyedi szükségletű országot, amely egyszerre rendelkezett gazdag kulturális hagyománnyal, s volt hatalmas, sokszínű és szegény. Felismerte, amit néhány szabadpiacpárti közgazdász nem: a problémákat nem lehetett egyszerű piacnyitással megoldani; fokozatosan kellett felépíteni az intézményeket. Teng arra biztatta a hivatalnokait, hogy tágítsák látókörüköt, menjenek külföldre, s tanulják meg, hogy mi segíti elő a sikert, hozzanak haza magukkal ígéretes technológiákat és irányítási gyakorlatokat, s kísérletezzék, hogy kiderüljön, mi működik közük otthon. Mindehhez úgy egyengette az utat, hogy jó kapcsolatot épített ki más államokkal azért, hogy ezek az országok később nyitottak legyenek együtt dolgozni Kínával.

Meggyőződése szerint az újjáépítéshez szükséges rendet kizárolag egy vezet, a kommunista párt tudta fenntartani. A legtapasztaltabb vezetők, akik 1978-ban Kínában rendelkezésre álltak, azok a párfunkcionáriusok voltak, akik az ötvenes-hatvanas években léptek egyre felelősségteljesebb beosztásokba. E vezetőket kellett visszahozni, a fiatalokat pedig külföldre kellett küldeni tanulni, hogy aztán mindenhol a legfrissebb elképzéléseket és a legmodernebb technológiákat hozzák haza. A teljesen új utakon való elindulás rombolást hozott magával. Még a Kínai Kommunista Pártnak is alapvetően meg kellett változtatnia céljait és működési módjait.

Mint legfelsőbb vezető, Teng nem gondolta magáról, hogy muszáj új eszmékkel előállnia. Úgy látta, hogy elegendő kordában tartania az új rendszer létrehozásának és végrehajtásának romboló folyamatát. Övé volt a végső felelősség, és helyes döntéseket kellett hoznia. Munkatársak egy szűk csoportját kellett maga köré gyűjtenie, akik osztozni tudtak a rendszer irányításának felelősségeiben, és gyorsan létre kellett hoznia egy működő szervezetet, hogy hatékonyan együtt tudjanak dolgozni. A legfontosabb információkra volt szüksége arról, hogy mi zajlik az országban és mi történik külföldön. Reményt kellett adnia, de irreális elvárások nélkül, nem úgy, mint Mao tette 1958-ban. Meg kellett értetnie a helyzetet a hivatalnokaival és a közvéleménnyel, s olyan tempóban kellett végigvinnie a változásokat, hogy az emberek elfogadják őket, és az ország ne hulljon darabjaira. Jelentős hatalmat birtokolt, ám tudta, hogy érzékenyen figyelemmel kell kísérnie a kollégái körében tapasztalható politikai légkört, ha végig akarta vinni mindenzt, amit eltervezett. Állandóságot kellett biztosítania a foglalkoztatásban és a minden nap életben úgy, hogy közben a rendszer alapvető változásokon ment keresztül. Dióhéjban összefoglalva, Teng nagy feladat előtt állt, egy példa nélküli feladat előtt: egyetlen kommu-

nista országnak sem sikerült addig megreformálnia a gazdasági rendszerét, fenntartható gyors növekedést érve el. Hát még végigcsinálnia mindezet egy milliárd zűrzavarba taszított emberrel!

Az ember: Teng Hsziao-ping

Alacsony termete ellenére, miután ő lett a legfőbb vezető, amint megjelent egy szobában, parancsoló jelenléte a figyelem természetes középpontjává tette. Többen is megjegyezték, hogy mintha felé áramlott volna az elektromosság a helyiségben. Olyan összpontosított intenzitás birtokában volt, mely azokra jellemző, akik fontos problémákat oldanak meg. Az egykor háborús parancsnok természetes tartásával rendelkezett, és magabiztossággal, hiszötven éven keresztül a hatalom centrumához közel döntött élet-halál kérdésében. Volt fent és lent, s elegendő ideje maradt arra, hogy a felesége, gyermekei és közelí munkatársai segítségével összeszedje magát, így aztán megbékélte önmagával. Mikor nem tudott valamit, bevallotta. Jimmy Carter elnök megjegyzése szerint Teng, a szovjet vezetőktől eltérően, olyan belső magabiztossággal rendelkezett, amelynek birtokában rögtön neki tudott állni a valós problémák megoldásának. Nem foglalkozott vele, hogy másként is lehetett volna, sem azzal, hogy ki volt felelős a múlt hibájért, hanem – ahogy rendszeres időtöltésében, a bridzsben is – lejátszotta a játékot a neki osztott lapokkal. Felismerte és elfogadta a hatalom szabta korlátokat: a reálisnak tűnő határokon belül mozgott. Mikor Mao már nem élt, s nem tudta ellenőrizni többé, Teng eléggé bízott magában és a tekintélyében, hogy nyugodt, spontán, közvetlen, szellemes és lefegyverzően őszinte lehessen. Egy 1979 januárjában, Washingtonban tartott állami fogadáson, mikor Shirley MacLaine egy kínai értelmiségit hozott szóba, aki hálás volt, amiért a „kulturális forradalom” alatt paradicsomot termeszthetett, s így annyi minden megtanult az életről, Teng elveszítette a türelmét. Hazudott, szakította félbe beszélgetőpartnerét, és a „kulturális forradalom” szörnyűségeiről kezdett el beszélni.

1978-ban már hetvennégy éves volt, de még mindig energiával teli és éber. minden reggel tartott egy félórás szünetet, s gyors léptekkel sétált egyet az irodájaként is szolgáló otthona kertjében. Sok kínai vezető, mikor leültek vendégükkel az egymás mellé helyezett kényelmes székekbe, maguk elé néztek, úgy beszéltek, Teng azonban oldalra fordult és egyenesen tárgyalópartneérére szegezte a tekintetét. Vizsgálódó intellektusa volt, és jó hallgatósnak

tartották. Mikor más országok politikája ellen tiltakozott, a külföldi hivatalnokok kiemelték bátorságát és keménységét. Látta, hogy a nemzetek az imperializmussal, gyarmatosítással, a katonai erő külföldi használatával a saját érdekeket érvényesítik. Sohasem volt naiv, mikor egy külföldi vezető megjelent, hogy a jó szándékáról biztosítsa. Vendégei, eltérő társadalmi háttérrel és pártállással, jöttek bár kisebb vagy nagyobb országokból, de mind kényelmesen érezték magukat a társaságában, még akkor is, ha nem volt ínyükre, amit nekik időnként mondania kellett. Úgy érezték, Teng olyan politikus, aki vel együtt lehet dolgozni.

Közvetlensége és pragmatizmusa annyira lenyűgözött néhány nyugatit, hogy tévesen azt gondolták, szíve mélyén kapitalista, s Kínát egy nyugati stílusú demokrácia felé fogja vezetni. Teng mindig szívesen tanult, ám hitt abban, hogy külföldi partnereinél jobban tudja, mi a jó Kínának, és a kapitalizmust meg a nyugati demokráciát nem tartotta annak.

1978-ban Teng már nem hallott jól a jobb fülre, s kellemetlen volt részt vennie olyan értekezleteken, ahol sokan felszólaltak. Jobban szeretett olvasni, és esténként átnézte a jelentéseket. Az irodavezetője minden nap tizenötfele újságot hozott neki és a fontos napi jelentéseket; Teng pedig válogatott közülük. Bizonyos szempontból egyszerűbb volt külföldiekkel találkozna, mert a tolmács a bal fülébe beszélhetett, s így természetesen tudott eszmét cserélni a vendégével. Teng erőteljes szecsuaní akcentussal beszélte a mandarint, de érthető módon, természetes tempóval. Ijesztő súlyú feladatokkal kellett szembenéznie, ám nehezen lehetett volna olyasvalakit találni, aki felkészültebb vagy megfelelőbb vérmérsékletű lett volna.

Zsigeri hazaszeretete és a kommunista párt iránti elkötelezettsége bizalmat váltott ki a környezetében dolgozó hivatalnokokból. A hazaszeretet, mely alapul szolgált Teng egy életen át tartó aktivitásának, tizennégy éves korában alakult ki, az országon keresztsülsőrő nacionalizmus közepette, mikor középiskolai tanulmányainak helyszíne, Kuangan utcáit rótta. Öt évvel később Franciaországban, miután (ahogy a többi kínai diákok) piszkos és nehéz gyári munkát kapott, a tanulás lehetőségének igéretét pedig elvették tőle, elkeseredésében csatlakozott a Kínai Kommunista Párt francia alszervezetéhez, s több mint hét évtizeddel későbbi haláláig megyőződéses kommunista maradt.

Ötesztendős franciaországi és egyéves szovjetunióbeli tartózkodása alatt sokkal mélyebben megértette a világ dolgait, és több perspektívából vehette szemügyre Kínát, mint arra Maónak valaha lehetősége nyílt. Teng Francia-

országban szembesülhetett azzal, hogyan működik az ipar és a kereskedelem egy modern államban, a Szovjetunióban pedig szemügyre vehette, miképp birkózik a modernizációval az első kommunista ország.

Már Franciaországban tagja lehetett egy kis értelmiségi csoportnak, mely a kommunista ifjúsági mozgalom általános stratégiai kérdéseivel foglalkozott. Innentől kezdve, a kínai forradalom nagy stratégáival való együttműködés közepette, Teng egyedi képet kaphatott az „írányítás magasából” arról, hogyan határozzák meg az elméletek a konkrét történéseket. Teng otthagya a francia gyárat, s a nála hat évvel idősebb Csou En-laj vezetésével működő, aprócska Kínai Kommunista Pártirodán kezdett el dolgozni. A franciaországi kínai diákok számára a baloldali gondolatot népszerűsítő, egyszerű propagandaanyagokat készítő, csak Doktor Sokszorosítógépnek becézett Tengből Csou En-laj tanítványa lett. Megfigyelhette, hogy a japán és angliai tapasztalatokkal rendelkező férfi, akit a többi kínai diákok már vezetőként tisztelettel, hogyan épített fel egy szervezetet. Bár Teng volt az egyik legfiatalabb a csoportban, hamarasan tagja lett a kommunista ifjúsági szervezet európai végrehajtó bizottságának. A moszkvai Szun Jat-szen Egyetemen, ahol a szovjetek éppen csak nekifogtak annak, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom számára kínai diákokat képezzenek, Tenget a 7. csoportba osztották be, ahol a legmagasabb szintű kínai vezetőket nevelték ki. A Szun Jat-szen Egyetemen megtanulhatta, hogyan építették fel kommunista mozgalmukat a szovjetek, s megérthette, hogy szerintük miként kellene Kínában mozgalmat építeni.

Rövid megszakításokkal Teng egész karrierje alatt elég közel volt a legfelsőbb hatalmi szintekhez ahoz, hogy megfigyelje, hogyan reagáltak a legfelsőbb vezetők a különböző helyzetekre. Nem sokkal azután, hogy 1927-ben visszatért Kínába, megint Csou En-lajnak dolgozott a sanghaji illegális mozgalomban, miközben a párt túlélési stratégiát keresett a mozgalmat elpusztítani akaró egykor harcostárs, Csang Kaj-sek ellen. Tenget, miután részt vett a sanghaji városi felkelések megtervezésében, huszonöt évesen Kuanghszi tartományba küldték, hogy ott ő vezesse a városi felkeléseket. Mikor Mao elkezdte felépíteni Csianghszi tartományban a kommunista bázisterületet, Teng csatlakozott hozzá, és mint Zsujcsin város pártnegyedje, Maótól leste el, hogyan kell vidéki bázist építeni. A „hosszú menetelés” közben Teng részt vett a kulcsfontosságú cunji konferencián, ahol Mao kezdett kiemelkedni, mint legmeghatározóbb vezető. Mielőtt véget ért a „hosszú menetelés”, Teng már Mao bizalmasa volt. Nem sokkal azt követően, hogy Mao létrehozta északnyugat-kínai bázisát, fontos feladattal bízta meg Tenget, akiből a hadsereg politikai vezetését ellátó

komisszár lett. Később, a polgárháború alatt Sanghajt kellett elfoglalnia, s ott kellett elkezdenie a kommunizmus kiépítését, majd délnyugatra küldték, és az ország hat legnagyobb régiójának egyikét vezethette.

Leginkább 1952–1966 között, a hatalom központjában, Pekingben nyílt lehetősége Tengnek, hogy szorosan együtt dolgozzon Maóval az ország lehetőséges fejlődési stratégiáin, és gondolkodhasson Kínának a külföldi országokkal fennálló kapcsolatain. Mao az egyik lehetséges utódjának tartotta Tenget, aki részt vett a Politikai Bizottság tanácskozásain, s 1956 után a PB Állandó Bizottságának is tagja volt, öt másik legmagasabb rangú politikus társaságában. Teng egyúttal a szocialista rendszer megtervezésének és megteremtésének – így a mezőgazdaság kollektivizálásának és az ipar államosításának – is központi résztvevője lett, s alapvető szerepet játszott a délnyugat-kínai földreformban. 1959 és 1961 között fontos feladatokat vállalt a szocialista rendszer kijavításában, amely a „nagy ugrás” csődjét követte. 1978-ra Tengnek fél évszázadnyi tapasztalat állt rendelkezésére, melyet az országot irányító kínai csúcsvezetők stratégiáinak végiggondolásával szerzett.

Teng tizenkét esztendőn át katonai vezetőként tevékenykedett, és később is katonának vallotta magát. Politikai komisszár volt, nem hadvezér, de párttitkári szerepében felelőssége volt a katonai akciók engedélyezésében. Egy-egy parancsnokkal szoros együttműködésben először gerillatevékenységen vett részt, majd a polgárháború nagy csatáiban. 1948 végén, a Huajhaj hadjáratban a frontvonal parancsnokságának párttitkára lett, s félmillió katonáért felelt a hadtörténet egyik legnagyobb összecsapásában, mely a polgárháború kulcsfontosságú fordulópontjai közé tartozott.

Pályafutása alatt inkább a végrehajtás volt a feladata, nem az elméletek kimunkálása. Egy kis közigazgatási egység vezetésével kezdett Csianghsziban, a II. világháború alatt a Tajhang-hegység számos megyéjét irányította, amit egy több tartomány metszéspontjában található határvilág vezetése követett, majd 1949 után az egész délnyugati régiót, végül pedig magát az országot kellett kormányoznia.

Az ötvenes években, abban az időszakban, mikor Kínának kevés kapcsolata volt a Nyugattal, Teng feladata volt a KKP többi kommunista országgal fennálló külükapcsolatainak irányítása. Miután visszatérhetett a „kulturális forradalom” alatti száműzetéséből, Csou En-laj beosztottjaként Kína külükapcsolatainak kimunkálásáért lett felelős.

Néhány elemző szerint Teng nem volt járatos a gazdasági ügyekben, de a gazdaság mindig fontos része volt pártvezetői feladatainak, sőt 1953–54

között, a kínai szocializmus gazdasági struktúrái kiépítésének döntő korszakában, egy évig gazdasági miniszter volt.

A kommunista tevékenységnek mindig is fontos részét képezte a propaganda. Franciaországban Teng propagandaanyagokat készített. A Csianghszi korszakban, egy kritikát követően, az egész terület propagandafelelőse lett, és a „hosszú menetelés” időszakában is propagandával foglalkozott. Politikai komisszári korszakából azt a következtetést vonta le, hogy akkor volt a legmeggyőzőbb, mikor nyíltan beszélt, s csapataival a szélesebb perspektívát is megértette, az emberei erőfeszítéseit összekapcsolva a végső küldetéssel.

Teng a kormányzási tapasztalat hatalmas tárházával rendelkezett, helyi, regionális és országos szinten egyaránt. Fél évszázadon keresztül járult hozzá a pártvezetők széles körű stratégiai gondolkodásához. Fontos szerepeket töltött be a pártban, a kormányzatban és a hadseregeben. Az ötvenes években részt vett új iparágak és technológiák a Szovjetunióból történő átvitelében, mint ahogy a nyolcvanas években az új nyugati technológiák behozatalát irányította.

Teng gyors felfogású volt, az osztályában mindenkor legjobbak egyike. A legfiatalabb volt a nyolcvannégy szecsuaní diákok közül, akik sikeres vizsgát tettek, s akiket 1920-ban Franciaországba küldtek. Korai, konfuciánus oktatásának egyik legfontosabb részében különösen kiemelkedett: könnyen tanult meg kívülről hosszú szövegeket. Az illegális kommunista mozgalomban megtanult feljegyzések nélkül dolgozni, csak az emlékezetére hagyatkozva. Végiggondolt, felépített, órányi hosszúságú beszédeket tudott tartani jegyzetek nélkül. Mao egyszer két lábon járó enciklopédiának nevezte. Fontos események előtt szeregett egy kicsit magába mélyedni, csendben elgondolkozni azon, hogy mit mondjon majd, mikor eljön az ideje, így világosan és határozottan elő tudta adni, amit épp akart.

Megedzette, hogy lássa meghalni bajtársait a csatákban és a páron belüli tisztogatásokban. Látta a barátokat ellenséggé, és az ellenségeket barátokká válni. Teng háromszor lett tisztogatás áldozata, először Csianghsziban, másodszor 1966-ban a „kulturális forradalom” alatt, harmadszor pedig 1976-ban. Acélos elszántságot fejlesztett ki. Megtanította magát arra, hogy ne mutassa ki a dühét vagy a frusztráltságát, s a döntéseit ne érzéseire hagyatkozva, hanem a párt és az ország érdekeit tekintetbe vevő, körültekintő mérlegelésre támaszkodva hozza meg. Mao egyszer úgy jellemezte Tenget, mint egy vattagolyóba szúrt tűt. Kívül puha, belül kemény. Teng kollégái ellenben ritkán érzékelték a vatta puhaságát.⁴ A munkatársai szerint nem volt igazságtalan, és – Mao elnöktől eltérően – nem volt bosszúálló, de amikor úgy ítélte meg, hogy a párt

érdeke szerint való, még azokat is eltávolította, akik egyébként hűek voltak hozzá és küldetéséhez.

Nehéz időkben a feleségéhez és családjához fűződő szoros, érzelmekkel teli kapcsolata, valamint néhány korábbi nehéz időkből megmaradt belső bizalmasa tartották benne a lelket. 1976-ig azonban még egy különleges kapcsolat ugyanilyen fontos volt a számára: a viszony, mely a kínai forradalom meghatározó személyiségehez, Mao elnökhöz fűzte. Mao számos harcostársát elpusztította, ám Tenggel a harmincas évektől kezdődően különleges kapcsolatot ápolt, hiszen utóbbit az első meghurcoltatását Mao frakciójának tagjaként szenvedte el. Ó maga kétszer hurcolta meg Tenget, de egyszer sem pusztította el. Csupán félrerakta későbbi használatra.

Munkatársai tisztában voltak vele, hogy Teng Kína irányítását komoly dolgnak tartja, tudott ugyan szellemes is lenni, de akikkel együtt dolgozott, azokkal többnyire hivatalosan viselkedett. Nem érdekelte a magánéletük. Nem érdekelték a kisstílű szempontok, azt a fajta szilárd vezetést képviselte, amelyre a legtöbbek szerint Kínának szüksége volt, egyúttal irányt mutatott a közös cél elérése érdekében. Világos volt, logikus és kiszámítható. A nagy problémák foglalkoztatták, a részleteket meghagyta a többieknek.

Az átlagember számára azonban sokkal megközelíthetőbbnek bizonyult, mint az istenként tisztelt Mao. Az emberek mély tisztelettel beszéltek Mao elnökről, Tenget viszont a keresztnévén, Hsziao-pingként emlegették. Megbékélt a vétkeivel is, melyek közül, mint a vendégeinek elmondta, három kísérte el egy életen át: dohányzott, ivott, és gyakran használta a padlóra helyezett köpőcsesszét. Élvezte mindhármat.

Teng elszántan a párt és az ország érdekeit akarta szolgálni, nem a barátaiét. Tizenhat évesen hagyta el az otthonát, és soha többé nem látogatta meg a szüleit vagy a várost, ahonnan elindult. Világossá tette, hogy nem egy szűkebb földrajzi egységet, frakciót vagy baráti kört képvisel. A legközelebbi munkatársai azok voltak, akikkel egy közös célt dolgozott, nem pedig a barátai, akiknek a lojalitása túllépett egy szervezet igényein. Közel állt a feleségéhez és a gyerekeihez, de betartotta a pártfegyelmet: sohasem mondott el igazi államtitkokat a családtagjainak, holott a felesége és négy gyermeke is pártagok voltak. Akár egy fegyelmezett katonatiszt, mikor parancsot kapott, bátran tört előre, még akkor is, ha tudta, hogy súlyos áldozatokat fog elszennedni.

Nem minden kínai csodálta Tenget. Néhányan túl autokratikusnak tartották, olyan embernek, aki szerette megragadni a hatalmat, és semmibe vette, amit mások gondolnak. Az értelmiségek nem szerették, mert az 1957-es

„jobboldalelles kampányban” elbánt azokkal, akik kimondták, ami a szívüket nyomta. Egypáran kapkodónak tartották, aki túlságosan szeret előretörni, és túlságosan szeret másokra fegyelmet erőltetni. Mint minden jó katonatiszt, elvárta a beosztottjaitól, hogy végrehajtsák a parancsait. Bár elfogadta az olyan javaslatokat, melyekről azt gondolta, hogy konstruktívak, valós problémák megoldását célozzák, de felcsattant, mikor külföldiek és ellenzékiek kritizálták a pártot. Élénken emlékezett a polgárháború és a „kulturális forradalom” káoszára, szilárdan hitte, hogy Kína társadalmi rendje törékeny, s amikor úgy ítélte meg, hogy ezt a rendet valami veszélyezteti, erős választ adott. Mint legfelsőbb vezető, a saját menetrendjét követte a bátor reformokban és a nyitásban. Röviden összegezte: mikor ő lett a legfőbb vezető, fegyelmezett, tapasztalt hivatalnok volt, aki elszántan a pártja és országa érdekeit kívánta szolgálni.

A küldetés: egy gazdag és erős Kína megteremtése

Az 1978-at megelőző nagyjából két évszázadban Kína vezetői, Tenghez hasonlóan, azt kutatták, hogy milyen módon lehetnék gazdaggá és erőssé az országot.⁵ A császári rendszer, mely nagyjából abban az időben jött létre, mint a Római Birodalom, különösen sikeres volt. Néhány szünettel és változtatással nemcsak azt tette lehetővé, hogy a kínai vezetők hosszabb ideig uraljanak egy jelentős népességű országot, mint bármelyik más politikai rendszer működtetői, hanem egy nagy kultúra létrejöttét is. Egy olyan hatalmas országban, ahol egy hónapig tartott eljutni a birodalom egyik végéből a másikba, a hivatalnokok nem tudták testközelből ellenőrizni, hogy minden város vagy falu betartja-e a központban hozott törvényeket és szabályokat. Létrejött egy figyelemre méltó rendszer: a vizsgákon kiválasztott tehetséges hivatalnokokat ki-képezték, majd csupán kismértékben ellenőrizték, miközben a hatalomgyakorlásukban nagy helyi autonómiát kaptak.

A 18. század végére a népességtarbanás, a kiterjedt lokális kereskedelmi fejlődés és a nyugati imperialista hatalmak megérkezése a kínai partvidékre szétfeszítette a császári rendszert. Akkoriban az ezerötszáz megye mindegyikének átlagosan 200 ezer lakosa volt, s kormányzásukat mindenössze egy-egy kis iroda látta el. A hadászat, kommunikáció, ipar és közlekedés új fejleményei – például a puskapor és a hajók – olyan gazdasági fejlődést és új társadalmi erők megjelenését eredményezték, melyeket egy szűk bürokrataréteg már nem tudott

kordában tartani. A korábbi századokban az uralkodók visszafogták a helyi gazdaságok növekedését, hogy ne csússzanak ki a császári irányítás alól, de a 18. századtól a Pekingben székelő uralkodók úgy szerették volna átalakítani a császári rendszert, hogy képes legyen megbirkózni a változásokkal.

Kína mérete csak megnehezítette ezeket az erőfeszítéseket. Az ország lakossága a legnagyobb volt az egész világon, két évszázad alatt megduplázódott, s továbbra is gyorsan nőtt, bár közben nyugati és északkeleti irányban a birodalom területe is növekedett. A kínai hadsereg se a partvidék mentén, se egyes szárazföldi határoknál nem volt képes megállítani az előretörő külföldi hódítókat, ahogy a civil vezetők sem tudtak megálljt parancsolni a kereskedelmi tevékenység terjedésének.

Noha egyre szaporodtak a kihívások, a pekingi uralkodókat nehezen lehetett meggyőzni arról, hogy az általuk fenntartott rendszer, mely közel két évezredet túlél, súlyos veszélyben van. 1861 és 1875 között, mikor Teng takarékos nagyapja fogához vert minden garast, hogy további földbirtokokat vásároljon a családnak, egy csapat Tung-cse császárhoz hű hivatalnok azon dolgozott, hogy felülkerekedjen a növekvő társadalmi felforduláson. Ám nem értették meg, mi-lyen mértékű változásokra lett volna szükség, hogy meg tudjanak küzdeni az új, hazai társadalmi erőkkel és a kapukat döngető külföldiekkel. A céljuk az volt, hogy a múlt továbbra is uralkodni tudjon. Csapatokat küldtek, hogy elfojthassák a lázadásokat, s közben megpróbáltak életet lehelní a már létező intézményekbe: megerősítették a vizsgarendszert, modernizálták Konfuciusz tanításait, és újjáépítették a császári palotát.

Tung-cse császár utódainak a hagyományos rendszerbe vetett hitét végül az 1894–95-ös tengeri ütközetekben a Kínánál jóval kisebb szomszédtól, Japántól elszenevédett sokkoló vereség rengette meg. 1898-ban reformer hivatalnokok a huszonhét éves kínai császár, Kuang-hszü támogatásával száz nap alatt negyven rendeletet hoztak, hogy új rendet teremtsenek. Korszerű iskolákat és egyetemeket alapítottak, és diákokat kívántak külföldre küldeni, hogy a modern nyugati tudományokat tanulmányozzák. De amíg a japánoknak évtizedek álltak rendelkezésükre, hogy a Nyugattól tanuljanak, és felépítsék saját rendszerüket, Kína 1898-as reformereit nem támogatta politikai vagy intézményi bázis. Az anyacsászárnő fenyegetve érezte magát a változásoktól, házi örizetbe záratta a császárt, s leállította a reformokat. Később ugyan eltörölte a hagyományos vizsgarendszert, modernizálni próbálta a hadsereget, és kezdeményezte egy új alkotmány elkészítését, de ő sem tudott működőképes rendszert létrehozni. Hadihajók építése helyett márványhajót faragtatott költséges nyári

palotájába. Nem volt könnyű megváltoztatni egy összetett, bonyolult császári rendszert a maga kialakult szokásaival és intézményeivel.

1904-ben, mikor Teng Hsziao-ping megszületett, Kína utolsó császári dinasztiját, a Csinget véglegesen meggyengítette, hogy nem tudott eredményesen válaszolni a belső felkelések és a partvidékről betörő külföldiek jelentette kihívásokra. 1911-ben Vuhan városában egy kisebb csapat felkelő elfoglalta a császári kormányzó és katonai parancsnok irodáját, s ez olyan láncreakciót indított el, mely vélegleg térdre kényszerítette a császári intézményrendszert. 1911 eseményeit forradalomnak szokták nevezni, de helyesebb lenne az összeomlás szó használata. Nem jól szervezett forradalmi csapatok érték el a céljukat, hanem a császári rendszer volt képtelen kezelni a helyzetet. Számos briliáns Csing-hivatalnok elemezte a Kína előtt álló problémákat, és tett kreatív javaslatokat, ám az uralkodók végül nem tudták oly mértékben átalakítani a császári rendszert, hogy megfeleljen a kor kihívásainak.

Japán megtartotta a császárát, Nagy-Britannia megtartotta a királyát, de 1911-ben Kína végleg eltörölte a császári rendszert, és – papíron – köztársasággá vált. Ám valójában nem rendelkezett hatékony kormányzati struktúrával, amely felváltotta volna a korábbit. 1911 után kínai vezetők sora – Jüan Si-kaj, Szun Jat-szen, Csang Kaj-sek és Mao Ce-tung – törekedett arra, hogy egy új rendszert építsenek ki, mely majd gazdagtá és erőssé teszi az országot.

Az 1911-es forradalom időszakának legtöbbre tartott katonai vezetője, Jüan Si-kaj megpróbálta katonai eszközökkel egyesíteni a birodalmat, de nem tudta elnyerni a civil vezetők támogatását, s nem tudott felülkerekedni a helyi katonai vezetőkön, akik mihelyt a császári rendszer gyengülni kezdett, fegyvert ragadtak, hogy rendet teremtsenek a saját régiójukban.

Diákkorában Szun Jat-szen sok éven át Hawaii szigetén élt a bátyjával, később jelentős újságíróvá és adománygyűjtővé nőtte ki magát. Először a forradalmat népszerűsítette, majd próbált megteremteni egy egységes kormányzatot. 1911 után együttműködött Jüan Si-kajjal, hogy létrejöjjön egy működőképes hatalom, s ezért a kínai köztársaság atyjának is nevezik, de Jüan gyorsan a partvonalra szorította. Mikor utóbbi elbukott, Szun 1923-ban kormányt alapított Kantonban, bízva abban, hogy idővel az egész ország elismeri majd. Létrehozta a Kuomintangot (Nemzeti Párt), mely a politikai vezető szerepet látta el, s papíron felállított egy demokratikus struktúra körvonalait mutató, országos szintű kormányzatot. Szun ígéretes, hazaszerető fiatalokat csábított Kantonba, beleérte néhány későbbi kommunista vezetőt – Mao Ce-tung, Csou En-laj, Je Csien-jing, Lin Piao –, akik a Kuomintang tagjai lettek. Szun

azon volt, hogy megerősítse a népszerű nacionalizmus bázisát, arra ösztönözte a fiatalokat, hogy külföldre menjenek tanulni, s előtérbe helyezte a tömegmédiait. Kaotikus helyzettel kellett azonban megbirkóznia, és nem rendelkezett a megfelelő szervezési képességekkel, illetve a szükséges támogatással ahhoz, hogy egy működőképes politikai rendszert teremthessen. 1925-ben meghalt, az álmait nem tudta megvalósítani.

Csang Kaj-sek ekkortájt fiatal kiképzett katonatiszt volt, akit Szun Jat-szen hozott Kantonba, hogy az újonnan megalakult Vampoa (Huangpu) Katonai Akadémia parancsnoka legyen. Az akadémia célja azt volt, hogy olyan nemzeti érzelmű tisztkart képezzenek ki, amely képes lesz az ország katonai egyesítésére. Csang 1925-ben megörökölte Szun székét, de nehezen tudta kordában tartani a Kuomintangon belül a kommunisták és a párt jobb szárnya között zajló rivalizálást. A vetélkedés ellenségeskedéssé fajult, s 1927 áprilisában Csang végérvényesen nekitámadt azoknak, akik nem hagytak fel a kommunista gondolatok terjesztésével, és nem köteleződték el egyértelműen a Kuomintang mellett. Csang Kaj-sek tehetséges tábornok volt, ám ahhoz, hogy kormányozzon, a hatalom valódi birtokosaival – üzletemberekkel, földesurakkal és hadurakkal – kellett együtt dolgozna, akik elidegenítették az egyszerű embereket. A hadurak instabil koalíójának támogatásával a kínai kormány feje lett, de amikor képtelen volt megfélkezni az országot romba döntő korrupciót és inflációt, elveszítette a közvélemény támogatását. Elveszítette a polgárháborút is az egységesebb kommunistákkal szemben, akik a Japán elleni háború alatt erős pártot, hadsereget és támogató bázist építettek ki, éppúgy kihasználva a városlakók rettegését az inflációtól, mint a földesurak birtokainak felosztásából földet kapó parasztok reményét.

Mao Ce-tung, aki karizmatikus és vizionárius, briliáns stratégá volt, ugyanakkor ravasz politikai manipulátor, győzelemre vezette a vörösöket a polgárháborúban, 1949-ben egyesítette az országot, s visszaszerezte a külföldiek által megszánt területek túlnyomó részét. A polgárháború alatt felépített hadereje, a Kínai Kommunista Párt fegyelmével és propagandájával ötvözve, elég erős volt ahhoz, hogy az ötvenes évek elején olyan struktúrát hozzon létre, mely mélyebben hatolt be a falusi és városi társadalomba, mint a császári rendszer. Egységes, országos kormányzó struktúrát épített ki a KKP vezetésével, és szovjet segítséggel elkezdte a modern ipar kiépítését is. 1956-ra, kihasználva a békét és stabilitást, Mao elhozhatta volna a gazdagság és erő korszakát Kínába, de ehelyett hazáját egy olyan utópisztikus összeomlásba hajszolta, mely éhínségekhez és milliók halálához vezetett. Huszonhét éves uralma alatt Mao nemcsak

kapitalistákat és földesurakat pusztított el, hanem értelmiségeket és olyan magas beosztású hivatalnokokat, akik alatta szolgáltak. 1976-os halálakor káoszt és szegénységet hagyott örökül az országra.

Mikor Teng 1978-ban hatalomra került, elődjeivel összehasonlítva több előnyvel is rendelkezett. A 19. század közepén kevesen értették meg, hogy az új technológiák és a partvidék menti fejlemények milyen kihívások elé állíttották a kínai rendszert. A birodalom utolsó éveiben a reformereknek csupán kisszámú ötletük volt arról, milyen intézményi újításokra lenne szükség, hogy haladó elképzéléseiket megvalósíthassák. Jüan Si-kaj és Szun Jat-szen idejében nem állt rendelkezésre egységes hadsereg, s a kormányzati struktúra képtelen volt egyesíteni a hatalomért küzdő feleket. Miután Mao, akinek nem voltak külföldi tapasztalatai, hatalomra került, a hidegháború miatt Kína nem is remélhetett segítséget a Nyugattól.

Mire Teng megszerezte a hatalmat, Mao egyesítette az országot, erős hatalmi struktúrát teremtett, és bevezette a modern ipart – Teng már ezekre az alapokra építhetett. Sok magas rangú hivatalnok felismerte, hogy Mao tömeges mozgósításán alapuló rendszere nem működött, Kína messze a többi ország mögött kullogott a tudomány és technológia területén, tanulnia kellett volna a Nyugattól. Alapvető változásokra volt szükség, s Teng a kegyvesztett, egykor vezető hivatalnokokra támaszkodhatott, akiket bár eltávolítottak a hatalomból, nem pusztítottak el. Ezek a visszatérő forradalmárok készen álltak, hogy összefogjanak Teng és a kommunista párt vezetése alatt, azonnal felhasználható képességeket és energiát kínáltak fel, hasznos átmenetet alkotva egy új, modern tudományban, technológiában és vezetésben járatos generáció eljövetteléig.

1978-ban, mikor az USA vietnámi visszavonulását követően a Szovjetunió agresszívan viselkedett, a nyugati országok fogékonyak lettek arra, hogy segítsenek Kínának meglazítani az északi szomszédjához fűződő kapcsolatait. A kereskedelemlglobális terjeszkedésének korszakában Kína új piacokhoz és fejlett technológiákhöz kapott hozzáférést, s közeli példákat láthatott arról, hogy a „későn jövők” – Japán, Tajvan, Dél-Korea, Hongkong, Szingapúr – hogyan tudtak gyorsan modernizálódni. A kelet-európai kommunista országoktól eltérően Peking teljesen függetlenedett a Szovjetuniótól, ami azt jelentette, hogy a kínai vezetők, az ország érdekeit szem előtt tartva, szabadon hozhattak döntéseket.

Mindezen kedvező körülmények, melyeket Kína 1978-ban magáénak tudhatott, nem lettek volna elegendők a hatalmas, káoszba fordult civilizációt

modern nemzetté alakítani, ha nincs egy erős, megfelelő képességekkel rendelkező vezető, aki egyben tartja az országot, és stratégiai iránymutatással szolgál. Teng jóval felkészültebb volt e szerepre, mint Jüan Si-kaj, Szun Jat-szen, Csang Kaj-sek vagy akár Mao Ce-tung. Ő lett az, aki végül megvalósította a küldetést, amit mások csaknem két évszázadon keresztül szerettek volna véghezvinni: föllelte az ösvényt, melyen haladva Kína gazdaggá és erőssé válhatott.

Miközben küldetésének útját róttá, Teng szerepe időszakonként alapvetően megváltozott. 1949 előtt forradalmár volt, 1949 után a szocialista állam építője lett. 1969 és 1973 között, a „kulturális forradalom” időszakában arra használta fel vidéki száműzetése idejét, hogy a változás szükségességén gondolkodjon. 1974–75-ben, még Mao életében, lehetősége volt rendet teremteni Kínában, megalapozva azt, amit később elérte. Mikor 1977-ben ismét dolgozni kezdett, reformerré vált, először Hua Kuo-feng irányítása alatt, majd 1978-tól első számú vezetőként.

Teng 1974-ben amerikai rektorok delegációját fogadta, s így fordult feléjük: „Sohasem jártam egyetemre, de úgy gondolom, hogy születésem óta az élet egyetemének hallgatója vagyok. A diplomaosztómra akkor kerül majd sor, mikor a halálom után Isten elé járulok.”⁶ Teng egy életen keresztül tanult, és problémákkal birkózott. Ez idő alatt, lépőköről lépőkőre haladva, olyan országgá formálta Kínát, amelyet nehezen lehetett összehasonlítani azzal, melyet 1978-ban örökölt.

Teng háttere

1.

Forradalmárból építő, építőből reformer (1904–1969)

Teng Hsziao-ping 1904-ben született Pajfang faluban, Kuangan megyében, Szecsuan tartományban. Vidéki, falusi kisbirtokos családja előtt dicsőséges példaként állt egy távoli rokon, Teng Si-min teljesítménye, aki vezető hivatalnok volt a császári Kínában, és olyan magasra tette a hatalmát, hogy titkos jelentéseket írt Kína vezetőinek.¹ A falut azóta hívták **Pajfangnak**, hogy 1774-ben a hatalmárő Si-min tiszteletére diadalívet (*paifang*) emeltek. Si-min és testvérei teljesítménye valóban kivételes volt. Abban az időben, amikor a 300 milliós országban csak néhány ezer ember tette le évente a császári vizsgát, Teng Si-min és testvérei köztük voltak. Si-min a második és a harmadik vizsgán is megfelelt, s magas hivatalnoki beosztást kapott Pekingben.²

1926–27-ben Moszkvában írt rövid önéletrajzában Teng Hsziao-ping említi, hogy apja arról álmودozott, hogy a fia egyszer majd magas beosztású hivatalnok lesz. Az álmokat Teng anyja csak erősítette, hiszen az ő rokonai között is akadt sikeres vizsgázó, és így megyei elöljáró. A császári Kínában az okos gyermekek családjá, különösen, ha a familiában már akadt példa hivatalnokra, hatalmas áldozatokra volt hajlandó, hogy a gyereket taníttassa, abban a reményben, hogy egy nap majd hivatalnok lesz belőle, dicsőséget és vagyont hozva az egész családnak. Hsziao-ping is ilyen okos gyerek volt, s bár az apja, Teng Ven-ming kevés időt töltött vele, nagy erőfeszítéseket tett, hogy elősegítse az oktatását.

Az apa aktívan részt vett a falun túli ügyekben, ám az otthonára nem fordított sok figyelmet. Első felesége gyermekáldás nélkül halt meg; tizenhat éves volt, mikor ismét megházasodott, és elvette Hsziao-ping édesanyját. A nő először egy lányt, majd Hsziao-pinget hozta világra, utánuk még két fiú és egy lány született, de az utóbbi tízéves korában meghalt. Ven-ming egy harmadik feleséget is hozott a házba, aki egy fiút szült, majd nem sokkal rá meghalt, és őt egy negyedik feleség, Hszia Po-ken követte, aki három lányt hozott a világra. Teng Hsziao-ping apjának, mikor a legjobban ment neki, nagyjából 40 *mu* (kb. két

és fél hektár) földje és több munkása volt, akik segítettek a földművelésben és a selyemhernyó-tenyésztésben. Ven-ming vagyona élete végére megfogyatkozott. A falujában működő Kolaohuj nevű titkos társaság vezetője volt, de ideje nagy részét a közeli városban, Hsiehszingben töltötte, mely több mint egy mérföldnyire volt Pajfangtól, továbbá a hat mérföldre található megyeközpontban, Kuanganban, valamint Csungkingban. 1914-ben a megyei rendőrség vezetője lett. Egy ideig kis éttermet működtetett Hsiehszingben, s a falu egyik vezetőjeként támogatta az iskolát, ahova Hsziao-ping is járt. A szerencsejáték azonban csődbe vitte, el kellett adnia a földjei egy részét, és mivel konfliktusba keveredett az egyik vezető hivatalnokkal, el kellett menekülnie a vidékről. Ám Hsziao-ping tanulmányait továbbra is támogatta.

Teng Zsung elmondja, hogy Hsziao-ping édesanya nagy odaadással nevelte a fiát. Teng Hsziao-ping a fiatalsgára visszatekintve kijelentette, hogy nagyon tisztelte az édesanyját, aki 1926-ban, negyvenkét évesen hunyt el, és aki férje távollétében is ellátta a családot. Mao Ce-tung lázadt az apja ellen. Teng Hsziao-ping nem lázadt, csak távolságot tartott. Zsung úgy emlékezik, hogy az apja sohasem beszélt a saját apjáról, aki 1936-ban halt meg.

Mikor Hsziao-ping diákkorú volt, egyáltalán nem volt világos, hogy milyen iskolák készítik fel a gyerekeket legjobban a jövőre. Az 1911-es forradalom a császári hivatalnokrendszert is megszüntette. A konfuciánus oktatást felváltó oktatási rendszer azonban épphogy csak kezdett kiépülni. Hsziao-ping, a kínai falu viszonylag kivételes helyzetben lévő gyerekeivel együtt, ötévesen kezdett el a konfuciánus rendszernek megfelelően tanulni egy Pajfangban élő, művelt rokon házában. A következő esztendőben egy nagyobb iskolába került Hsiehszingben, ahol folytatta a konfuciánus klasszikusok tanulmányozását, és szövegmemorizálási képességét is csiszolta. Abban az időszakban Kuangan megyének, melynek 200 ezer fölött járt a népessége, csak egy nyilvános általános iskolája volt, ahol az ígéretes fiatalokat modern tárgyakra oktatták. Teng minden bizonnal e tárgyakban is jól teljesített, mert tizenegy évesen letette a rendkívül nehéz vizsgákat, amelyek a felső tagozatra való beiratkozáshoz kellettek, és apja anyagi segítségével a Pajfangtól hat mérföldnyire található (a megyével azonos nevű) Kuangan városba költözött. Tizenegy esztendősen sikkerrel tette le a felvételi vizsgákat Kuangan egyetlen középiskolájában is, s tizenöt évesen, mikor otthagytta ezt az iskolát, és Csungkingba ment, jó alapokkal rendelkezett a kínai írás-olvasásban, a konfuciánus klasszikusokban, valamint a modern tárgyakban – matematika, természettudományok, történelem, földrajz – egyaránt.³

Néhány haladó tanár felkeltette Teng hazaszeretetét, s a tizennégy éves ifjú részt vett a Május 4. mozgalom tüntetésein. A mozgalom azután indult el, hogy a Versailles-ban összegyűlt nyugati hatalmak újrarajzolták a nagy háború utáni világot, s úgy döntötték, hogy Santung tartomány keleti része, a korábbi német concessziós terület, Japánoz kerül, nem pedig Kínához. A Pekingi Egyetem és a Jencsing Egyetem diákjait felbőszítette a döntés, és 1919. május 4-én a főváros utcáira mentek, hogy demonstráljanak a Kínát semmibe vevő nagyhatalmak, továbbá az államérdeket nem megfelelően képviselő, gyengekező kínai kormányzat ellen.

A tiltakozások gyorsan továbbterjedtek az ország egyetemein és középiskoláin, segítettek megeremteni a művelt kínai fiatalság nemzetközi kapcsolatokat illető tudatosságát, s elindítottak egy új, népszerű nacionalizmust. Kuangant sokkal inkább elértek a külülvilág fejleményei, mint Kína más, távoli területeit, mert a Kuangant kettészeli, több mint száz méter széles Csungking folyót két másik folyó kötötte össze a nagyból hatvan mérföldnyire fekvő Csungkinggal, mely város alig ötnapi gőzhajóútra volt Sanghajtól. A koraérett, tizenéves Hsziao-ping csatlakozott a mozgalomhoz, s más diákok társaságában Kuangan utcáin tüntetett, majd 1919 őszén a csungkingi Japán-ellenes bojkottban is részt vett. Teng Hsziao-pingnek a szélesebb világ ügyeivel kapcsolatos tudatosságra ébredése épp egy időben történt a művelt kínai diákság nemzeti gondolatra ébredésével. Ettől fogva Teng személyes identitásától elválaszthatatlan lett az a nemzeti erőfeszítés, hogy Kína lemossa magáról a más országoktól elszenvedett szégyent, és ismét hatalmas, gazdag és erős legyen.⁴

Teng még mélyebben érthette meg a világot, mikor Ven-ming lehetőséget talált a fiának, hogy külföldre menjen tanulni. Az I. világháborúban, amikor a fiatal francia harcolnai mentek, munkáshiány lépett fel a franciaországi gyárakban. Több tízezer kínai munkást toboroztak, hogy munkába álljanak helyettük. Ez idő tájt a nyugati országokban még nem léteztek ösztöndíjak a tehetséges kínai diákok számára. Kivétel volt egy szervezet, melyet kiemelkedő kínaiak alapítottak, hogy segítsenek hazai diákoknak „szorgalmas munka és mértékletes tanulás céljából” Franciaországba jutni. Az elképzélés szerint a diákok egyszerre dolgoztak, valamint tanultak modern tudományokat és technológiát francia egyetemeken. Franciaországot akkoriban magas kultúrájú államnak tartották Kínában, s a külföldre induló diákok kedvenc célpontjának számított. Egy szecsuan-i gazdag üzletember, aki korábban Franciaországban tanult, létrehozott egy speciális ösztöndíjalapot, hogy szecsuan-i diákoknak segítsen a munkát és tanulást ötvöző programokban részt venni. Egyéves

felkészítő iskola jött létre Csungkingban, és Hsziao-pinget ide vették fel. Az 1919–1920-as tanévet azzal töltötte, hogy felkészüljön a külföldi útra. Az év végen csak néhány ösztöndíjat írtak ki a franciaországi útiköltségre. Hsziao-ping sohasem volt különösebben tehetséges az idegen nyelvekben, s a franciaizsgán nem ment át. Útiköltségét így az apja fizette ki. Teng Hsziao-pinget egy osztálytársa és nála három évvel idősebb nagybátyja kísérte el az úton, s maradt állandó társa az első franciaországi hónapokban.

Egy forradalmár születése: Franciaország és a Szovjetunió (1920–1927)

1920-ban, mikor a tizenhat éves Hsziao-ping a Franciaországba tartó út legelején, Csungkingban felszállt a Sanghajba tartó gőzösre, a legfiatalabb volt a nyolcvannégy szecsuaní diákok közül, akik részt vettek a diákmunkás programban. Maga az utazás is meghatározó hatással volt rá. Az egyheteres, Sanghajban töltött pihenő alatt Teng láthatta, hogy a fehér emberek úgy kezelik a kínaiakat a saját országukban, mintha rabszolgák lennének. Mikor a csoportot Franciaországba szállító, átalakított teherhajó megállt Hongkongban, Vietnámban, Szingapúrban és Ceylonon (Srí Lanka), hasonló jelenetek ismétlődtek meg a fehér urak és a helyi munkások között, amelyek igazságtalansága mély benyomást tett Hsziao-pingre és társaira.

A diákok október 19-én érkeztek meg Marseille-be, s a helyi újság szerint nyugati ruhát, széles karimájú kalapot és hegyes orrú cipőt viseltek, amikor partra szálltak. Csöndben várakoztak, de szerfölött intelligensnek tűntek.⁵ Busszal szállították a jövevényeket Párizsba, s másnap szétosztották őket a középiskolákban, ahol francia nyelvből és más tárgyakból állítottak össze nekik speciális programot. Tenget tizennyolc társával a normandiai Bayeux középiskolájába küldték.

Ezerhatszáz kínai diákok érkezett 1919–1921 között Franciaországba a kínai és a francia vezetők megállapodása nyomán, ám érkezésüköt szerencsétlenül időzítették. 1919-re azok a fiatal francia férfiak, akik túlélték a háborút, ismét munkába álltak. Nehéz volt Franciaországban állást találni, s magas infláció nehezítette meg az életet. 1921. január 12-én, kevesebb mint három hónappal Teng és társai érkezése után, a szecsuaní alapítvány, amely nem tudta fedezni a programot, gyorsan felélte anyagi hátterét, s bejelentette, hogy szakít a „szorgalmas munka, mértékletes tanulás” programmal, így március 15-ét követően

Nincs 6. jegyzet!

a diákok nem kaptak ösztöndíjat. A francia kormány sürgette Bayeux középiskoláját, hogy próbálja meg folytatni a programot, de az iskola jelentést tett, hogy nincsenek meg hozzá az anyagi feltételei. Március 13-án Teng és tizennyolc társa elhagyta Bayeux-t, s három héttel később munkát talált az ország déli részén található Le Creusot-ban, a Schneider & Cie-nél, Franciaország legnagyobb fegyvergyárában.

Időközben a párizsi kínai diákok, akik mélyen elkeseredtek, hogy nem tudták folytatni tanulmányaikat, a párizsi kínai nagykövetség előtt tüntettek, és követelték, hogy az otthoni kormányzat találjon módot rá, hogy az ország jövője érdekében segítsenek nekik, hadd sajátíthassák el azt a tudományos és technológiai tudást, amiért Európába jöttek. A kínai kormány párizsi képviselői kinyilvánították, hogy nem lehetnek semmit, a francia rendőrség pedig letartóztatta a tüntetés vezetőit. A tanulás lehetőségét elveszítő, dühös kínai diákok Franciaország-szerte szorosra fűzték kapcsolataikat, s létrehozták saját szervezeteiket, hogy a kínai és a francia kormánynál egyaránt tiltakozni tudjanak. A franciaországi kínai diáktüntetések néhány vezetőjét, így az aktivista Caj Ho-szent és Csen Jit, aki később Sanghaj polgármestere és külügyminiszter lett, 1921 nyarán kitoloncolták Franciaországból a tiltakozásokban való részvételle miatt.

A kínai diákmunkások olyan egyszerű tevékenységet próbáltak keresni maguknak, amelyből elvezetők voltak, s miután gyári munkásként, rossz munkakörülmények között, hosszú órákat dolgoztak, tapasztalhatták, hogy a gazdag francia üzletemberek családja olyan kényelemben él, melyet Teng Szecsuanban nem is láthatott.⁷ A kínai diákok többnyire befolyásos családokból származtak, és kiemelkedő iskolai teljesítményük alapján válogatták össze őket. Egy elit tagjai voltak, akiket azért küldtek, hogy megtanulják a modern technológiákat, s hazavigyék őket Kínába. Ám végül azok a munkák jutottak nekik, melyeket a francia munkások, ha lehetett, nem vállaltak el. Szakképzetlen dolgozók lettek nehéz- és vegyipari gyárakban, bányákban. Teng és a többi kínai munkás általában segédként kezdett, ami alacsonyabb fizetéssel járt, mint amennyit a dolgozók rendszerint kaptak.

A megalázó körülmények ellenére a franciaországi kínai diákmunkások büszkék voltak a gyökereikre, s a jövő vezetőiként tekintettek magukra. Saját közösségekbe tömörültek, és ennek tudható be, hogy Teng sohasem tanult meg folyékonyan franciául. Miközben létrehozták különböző csoportjaikat, azon vitatkoztak, hogy miért volt olyan erőtlensége a kínai kormányzat, s hogyan lett a világ ennyire igazságtalan. A csoportok tagjainak egy része később anar-

chista lett, míg Teng és mások egy olyan mozgalom felépítésén munkálkodtak, mely majd a gyenge és gyáva kínai kormány helyére léphet.

Teng három évvel az oroszországi forradalom után érkezett Franciaországba, s amit a vitakörökben a nála szorgalmassabb munkástársaitól a kapitalizmusról, az imperializmusról és a szovjetatalomról hallott, mélyebb értelmet adott annak, amit franciaországi tartózkodása során látott és tapasztalt. Az európai imperialisták megalázták Kínát, a burzsoák kiszákmányolták a munkásokat, és a kínai munkásokkal rosszabbul bántak, mint a helyiekkel. Egy elitcsapatra volt szükség, hogy mozgalmat szervezzen és változtasson a helyzeten. Épp amikor a franciaországi fiatal kínaiak elkezdtek a gyárakban dolgozni, megjött a hír otthonról, hogy az év júliusában megalakult a Kínai Kommunista Párt. Kezdetben a párt nem volt nagy: 1921-ben csak ötven tagot számlált, s 1922-ben is kevesebb mint kétszázat. A léte azonban mély hatást gyakorolt a franciaországi kínai diákoknak. 1922-ben egy szervezet alakult, melynek tagjai már kommunistáknak hívták magukat, és az év novemberében Li Vej-han, az egyik diákvézér Franciaországból hazautazott, hogy az új szervezetet elismertesse a Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetséggel (KKISZ). Az engedély megszületett, s 1923 februárjában Teng részt vett az Európai Fiatal Kommunisták kongresszusán, és a csoport nyilatkozatot adott ki, hogy a KKISZ része lett, Csou En-laj párttitkár vezetésével.⁸

A Schneider fegyvergyárban Teng munkája az volt, hogy hatalmas fémfogókkal nagy mennyiségű olvadt acélt húzzon ki a lángoló kohókból. A 150 centiméter magas Teng, aki még nem volt tizenhét éves, három hét után otthagya ezt a munkát, és Párizsba ment, hogy valami mást találjon. (Nagybátyja egy hónappal bírta tovább a Schneidernél.) Néhány hét keresgélés után Teng ideiglenes állást talált egy kis párizsi papírvirággyárban, majd a Châlette-sur-Loing nevű kisvárosban az ezer embert, többnyire külföldieket foglalkoztatό Hutchinson gumigyárban kapott állandó munkát. 1922. február 13. és 1923. március 7. között, kisebb megszakításokkal, itt készített gumi hócipőket, s ez volt az egyik legkevésbé megterhelő tevékenység, amely a kínai diákoknak jutott. Rövid inaskodás után Teng, mint a többi munkás, darabbért kapott, így megtanult hosszú időn keresztül gyorsan dolgozni, hetente vagy ötven órát. Október 17-én kilépett a munkahelyéről, és az összespóról pénzből, továbbá az apjától kapott kisebb összegből megpróbált beiratkozni egy közeljő főiskolára – Collège de Châtillon-sur-Seine –, de végül kiderült, hogy a pénze nem elég. Három hónappal később visszatért a Hutchinson gyárba, amelyet márciusban aztán másodszor is faképnél ha-

gyott. A gyár feljegyzése szerint „megtámadta a munkát”, és „soha többé nem fogják újra felvenni”.⁹

Miután az utolsó, tanulást célzó próbálkozása sem sikerült, Teng a radikalizmus ügyének szentelte magát. A Hutchinson gyárban töltött második időszakában részt vett a közel Montargis kínai kommunistái – sokan csungkingi osztálytársai – által alapított tanulókörökben. Néhány diákok már azelőtt, hogy létrejött a Kínai Kommunista Párt. Tengre különösen Csen Tu-hsziu vezette, akinek két fia is a franciaországi diákok volt.

Teng 1923. június 11-ig maradt Châlette-sur-Loingban, ekkor Párizsba ment, s az Európai Kommunisták aprócska irodájában kezdett el tevékenykedni. A Hutchinson kínai dolgozói és az ottani, illetve Montargis-ban élő radikálisok többnyire Szecsuanból jöttek, akárcsak ő, de Párizsban Teng már egy országos mozgalomhoz csatlakozott, amelynek más tartományokból származó kínaiak is a tagjai voltak. Párizsba érkezéskor Teng sokféle munkakört ellátott a Csou En-laj vezette irodában. Kulcsfontosságú feladata volt a csoport tizoldalas sokszorosított újságjának a nyomtatása. A szépen író Teng stencilezett, és Doktor Sokszorosítógép néven kezdték el emlegetni. 1924 februárjában az újság nevét *Cse Kuangra* (Vörös Fény) változtatták.¹⁰ A sajtótermék a szerkesztőknek a hadurak uralmát és az imperializmust ellenző véleményét hirdette. Az újságot a franciaországi kínai diákoknak szánták, akik közül néhány még mindig az anarchizmus vagy a jobboldali, konzervatív politika híve volt. Teng az irodában a nála hat évvel idősebb Csou En-laj irányítása alatt dolgozott. Csou Japánban és Angliában helyi radikálisokkal került kapcsolatba, és stratégiai érzéke, valamint a sokszínű emberekből álló csoportot összekovácsoló ereje ösztönös vezetővé tették. Csou keze alatt Teng széles körű ismereteket szerzett a kommunista mozgalomról, s maga is a mozgalom stratégiájának alakítójává vált, miközben folytatta a *Cse Kuang* stencilezését.¹¹

Miután az irodában bebizonyította képességeit, Teng tagja lett az Európai Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetség végrehajtó tanácsának. Az 1924 júliusában tartott gyűlésen a végrehajtó tanács minden tagja, így Teng is automatikusan tagjává vált a Kínai Kommunista Pártnak. Ebben az időszakban a KKP-nak Kínában és Franciaországban összesen kevesebb, mint ezer tagja volt. Teng még nem töltötte be a huszadik életévét.

A franciaországi kínai diákok politikai harcai párhuzamosan folytak Kínában élő társaik küzdelmeivel. Amint 1923 júniusában a kínai kommunisták

bejelentették, hogy belépnek a Szun Jat-szen vezetése alatt álló Kuomintangba, a franciaországi fiatal kommunisták nyilatkoztak róla, hogy ők is tagjai lesznek-e az európai Kuomintangnak, vagy sem. Teng is csatlakozott, s 1925-ben már a Kuomintang egyik európai vezetője volt.¹² A *Cse Kuang*ba írt cikkeiben a radikálisabb forradalmi változások szükségessége mellett, a konzervatívabb Kuomintang-támogatók álláspontja ellen érveld.

Két francia tudós, akik körültekintően összegyűjtötték a Teng Franciaországban töltött öt évéről szóló információkat, ekképp összegeznek: „Franciaországban felfedezte a Nyugatot, a marxizmust, a párt szervezőmunkáját, Kína helyét, a társadalmi és régiós sokszínűséget, és saját helyét a világban.”¹³ Franciaország Teng ízlésére is hatással volt. Élete végéig szerette a bort és a kávét, a sajtot és a kenyeret. Ám ami ennél is fontosabb, hogy mikor huszonegy évesen elhagyta Franciaországot, már edzett és tapasztalt forradalmi vezető volt, s személyes identitása elválaszthatatlanná vált a párttól és kommunista elvtársaitól. Ettől fogva, egészen hét évtizeddel később bekövetkezett haláláig, Teng életének központja a Kínai Kommunista Párt volt.

1925 tavaszán, miután bebizonyította, hogy alkalmas és megbízható jelölt, Lyonba küldték, hogy a helyi pártszervezet vezetője legyen. A kínai diáktüntetők csoportjába tüzelő sanghaji brit rendőrség akciója által kiváltott, 1925. május 30-át követő utcai demonstrációk után Teng csatlakozott más franciaországi kínai diákokhoz, hogy tiltakozzon Franciaországnak az elnyomó kínai kormányzattal fennálló együttműködése ellen.¹⁴ 1925 novemberében a párizsi Renault autógyárba osztották be, ahol a dolgozókat megszervező propagandamunkát kellett végeznie. 1925 végén, mikor a tüntetések legfontosabb kínai diákválasztóit visszaküldték Kínába, a huszonegy éves Teng egyre fontosabb szerepet kezdett betölteni a csoportban, fontos beszédeket tartott és találkozókon elnökölt. 1926. január 7-én, miután figyelmeztették, hogy le akarják tartóztatni, Németországon keresztül a Szovjetunióba menekült.

Sehol sem játszott olyan jelentős szerepet Kínán kívül a KKP, mint Franciaországban. 1949 után az egykor fiatal franciaországi diákok egyedülálló és fontos szerepet töltöttek be a kínai állam felépítésében. Ezek az emberek sokkal kozmopolitábbak voltak, mint a kínai kommunisták nagy része, beleértve Maót is, aki 1949 előtt nem hagyta el hazáját. Az egykor fiatal franciaországi diákok nem feltétlenül töltöttek be magas pozíciót az 1937–1949 közti forradalmi harcokban, de 1949–1966 között, a kommunista rendszer kiépítésének időszakában, nemcsak Csou En-laj miniszterelnök és Teng Hsziao-ping, hanem más, Franciaországból hazatért diákok is vezető szerepet játszottak a gazdasági

tervezésben (Li Fu-csun), a külügyekben (Csen Ji), a tudomány és technológia területén (Nie Zsung-csen) és a propagandában (Li Vej-han). A párt viszonylagtól a frakcióktól, s az egykori franciaországi diákok vigyázta rá, hogy sohase viselkedjenek frakcióként, de közös volt bennük a megyőződés, hogy Kínának mire lenne szüksége.

Párizsi szökését követően Teng 1926. január 17-én Moszkvába érkezett, és két héttel később felvették a Szun Jat-szen Egyetem első évfolyamára. Szun Jatszen 1925 márciusában hunyt el, s a Komintern nem sokkal később létrehozta Moszkvában a Szun Jat-szen Egyetemet azzal a céllal, hogy a Kuomintang és a Kínai Kommunista Párt tagjait képezze.

Egy héttel Moszkvába érkezése után Teng írásos önkritikát készített. Ahogy az összes Moszkvába került, korábban külföldön élő kínait, őt is kispolgári értelmiséginek tartották. Önkritikájában ígéretet tett arra, hogy feladja osztályát, és életét a proletariátus fegyelmezett, engedelmes tagjaként fogja leélni. Az egyetem vezetői hamar felismerték a képességeit. A nagyból háromszáz diákat tizenhárom csoportba osztották. Teng a 7. csoportba, az „elméleti osztályba” került, ahol azokat a diákokat osztották, akiket különösen ígéretes, lehetséges jövőbeli politikai vezetőkként tartottak számon. A csoportjának tagja volt Csang Csing-kuo, Csang Kaj-sek fia, valamint egy szokatlanul hálidó, a Kominternnal együttműködő és attól pénzt elfogadó helyi hadúr, Feng Jü-hsiang két lánya és egy fia. A csoportban tanuló társai Tenget választották a párt képviselőjévé.¹⁵

A Szun Jat-szen Egyetem kínai diákjait egy társuk vezette, akit Teng még Franciaországból ismert. Zsen Csou-hszüan (más néven Je Csing) szigorú engedelmességet és katonai fegyelmet követelt, ami negatív reakciókat váltott ki a kínai diákok egy részében és az egyetem vezetésében egyaránt. Zsent 1926 nyarán eltávolították az iskolából. Nem sokkal ezután a Komintern bejelentette, hogy a külföldi diákok, amíg a Szovjetunióban tartózkodnak, nem tartthatnak országuk kommunistái részvételével tanácskozásokat, ehelyett a szovjet kommunista párt próbaidős tagjaivá válnak, s öt éven belül rendes tagok lehetnek.

Sok kínai panaszkodott a KKP tanácskozásainak ellehetetlenítése miatt. Teng nem volt közöttük. A Szun Jat-szen Egyetem pártjelentései szerint Tenget dicsérték erős fegyelme miatt, és láthatóan felismerte a vezetőknek való engedelmesség szükségességét. Követte Zsen Csou-hszüan vezetését, s mikor Zsent eltávolították, követte a szovjet kommunista párt vezetését. November 5-én, közel moszkvai tartózkodásának végéhez, a párt így értékelte Tenget: „Egy-

szerre fegyelmezett és következetes. Tehetséges a tanulmányaiban, sok szervezői tapasztalatot szerzett a kommunista ifjúsági szövetség irodájában dolgozva, érett személyiséggel. Aktív részt vállal a politikai munkában. Társaival elvtársként viselkedik. A legjobb diákok egyike.”¹⁶

Teng Moszkvában heti hat napon, napi nyolc órában járt órákra. A lehetőséges tárgyak teljes körét tanulta: Marx, Engels és Lenin műveit, a történelmi materializmus elméletét, gazdasági földrajzot, a szovjet kommunista párt, továbbá a kínai forradalmi mozgalom történetét. A Komintern jó kapcsolatot kívánt kiépíteni a kínai kommunista mozgalom potenciális vezetőivel, ezért a kínai diákok sokkal jobb körülmények között éltek, mint az átlagos orosz lakosság.

Teng moszkvai tanulmányai alatt a Szovjetunió még nem építette ki a szocializmus struktúráit. Az országot az úgynevezett új gazdaságpolitika (NEP) szerint irányították. A független parasztok, kisvállalkozók, sőt még a nagyobb vállalkozások is szabadon működhettek, miközben a szocialista gazdaság a nehezipar megtérítésével foglalkozott. Teng és mások meggyőződése szerint egy ilyen gazdasági rendszer – ahol a párt vezetése alatt lehetséges volt a magánvállalkozás, a külföldi befektetésekkel pedig bátorították – gyorsabb gazdasági növekedést tudott elérni, mint a kapitalista gazdasági rendszer.¹⁷ A NEP alapvetése – piacgazdaság kommunista vezetéssel – hasonló volt azokhoz a gazdasági elképzélésekhez, amelyeket Teng 1949–1952 között a Délnyugati Iroda vezetőjeként, majd 1980 után ismét megvalósított.

Néhány elképzelés, melyet huszonkét évesen Moszkvában kialakított, különösnek hathat egy ilyen fiatal embernél, de ennek ellenére az egész életén változatlanul végigvonult. Egy példa mindenre 1926. augusztus 12-én készített fogalmazása, amelyben így írt: „A központosított hatalom fentről lefelé áramlik. Abszolút szükséges a fentről jövő utasításoknak engedelmeskedni. Hogy mennyi demokrácia lehetséges, az a környezet változásaitól függ.”¹⁸

A Kuomintang ellenében (1927–1930)

A Szun Jat-szen Egyetemen folyó oktatást eredetileg kétévesre terveztek, ám 1927. január 12-én, Moszkvába érkezése után egy évvel, Tenget és húsz-egy-néhány fiatal, kommunista politikai oktató társát a Komintern Kínába küldte, hogy kihasználja a lehetőséget, melyet Feng Jü-hsziang hadúr ajánlott fel, akinek bázisa a Sárga-folyó Sanhszi tartományban lévő völgyében volt. Ahogy a

kommunisták és a Kuomintang jobbszárnya közötti nézeteltérésből eredő konfliktus egyre élesebbé vált, a jobboldali vetélytársaikkal összehasonlítva gyenge kommunisták katonai szövetségeseket kerestek, hogy megerősítsék magukat az elkerülhetetlen végső összecsapás idejére. Feng Jü-hsziang meglátogatta a Szun Jat-szen Egyetemet, amikor három gyermeké ott tanult, s egy ilyen szövetséget kínált fel. Feng úgy vélte, hogy a kommunista politikai oktatók célt adhatnak a csapatainak. Arra kívánta felhasználni a Tenghez hasonló, ígéretes fiatal vezetőket, hogy megértessék a katonákkal, miért harcolnak. Mikor 1927 áprilisában megtörtént a Kuomintang és a kommunisták közti szakítás, a Tenggel és kommunista társaival jó viszonyt ápoló Feng Jü-hsziang felismerte, hogy a Kuomintang sokkal nagyobb katonai erővel rendelkezik, mint az aprócska kommunista csoport, s azt a következtetést vonta le, hogy nem tehet mást, a Kuomintaggal kell szövetségre lépnie. Feng udvariasan elbúcsúzott Tengtől és elvtársaitól, s elbocsátotta őket.

A párt parancsának megfelelően Teng Sanhsziból a Sanghajban található kommunista főhadiszállásra ment, és bekapcsolódott az illegális munkába. Csang Kaj-sek jól érzékelte a kommunisták és közte húzódó szakadékot, s a támadásuktól félve, 1927 áprilisában megelőző csapást indított, hogy elpusztítsa őket. Rövidesen több vezetőjük is megölette. A kommunista Központi Bizottság Sanghajban folyamatos rettegésben élt, hogy egykor szövetségesei – immár halálos ellenségei – megtalálják, és illegális tevékenységbe kezdett. Teng többféle álcát is használt, hogy észrevétlen maradjon. Csiszolta azokat a képességeit, melyek egész életén át elkísérték. Sose osztott meg kívülállókkal semmit a kommunista tevékenységről, sose hagyott maga után feljegyzéseket, amelyek más párttagokra utaltak volna. Ettől az időtől fogva a neveket és helyeket az emlékezetébe véste, sohasem írta fel.

Újdonsült feleségével utazott Sanghajba, akivel mint diáktársaval a Szovjetunióban találkozott először. A szovjet felügyelő tanárok megjegyezték, hogy Teng gyöngéd érzéseket táplált egy fiatal nő, Csang Hszi-jüan iránt, de nő-csábász társaival ellentében nem lépett a tettek mezejére, inkább a tanulmányaira és a pártmunkára koncentrált.¹⁹ Kínában, Vuhan városában találkozott megint a lányval, s rövid udvarlás után feleségül is vette. Sanghajban Teng és Csang Hszi-jüan Csou En-laj és felesége, Teng Jing-csao mellett laktak, akikkel együtt végezték az illegális mozgalmi munkát.

1927. augusztus 7-én huszonegy vezető a Kuomintang kommunistagyilkosságaira reagálva rendkívüli gyűlést tartott Vuhanban. A huszonkét éves Teng, aki nem volt a csoport állandó tagja, jegyzőkönyvvezetőként vett részt a gyűlé-

sen, s a dokumentumokat kezelte. (A későbbi kommunista történetírás a mél-tóság teljes „titkárságvezető” titulussal illette a maroknyi csoport írnokát.) Ezen a gyűlésen találkozott Teng először a magas termetű, magabiztos és erős Mao Ce-tunggal, aki még nem emelkedett a legfőbb vezér pozíciójába.

1929-ben a párt Sanghajból a Kuangtung tartománytól nyugatra található, szegény Kuanghszi tartományba küldte Tenget, ahol huszonöt évesen szövetséget kellett kötnie néhány kisebb helyi hadúrral, s egy kommunista bázist kellett létrehozni. (Az, hogy ő kapta ezt a feladatot, jól jelezte, milyen nagyra tartották a forradalom iránti elhivatottságát, valamint a hadurak, a helyi lakosság és a párközpont között fennálló összetett kapcsolatok kezelésére -mas képességeit egy gyorsan változó politikai környezetben.) Miután a -es a Kuomintang szakított egymással, a Komintern utasítását követő Központi Bizottság városi felkeléseket kezdett szervezni.

A Tenggel együtt dolgozó kis kommunista csoport a hongkongi Dél-kínai Irodában és Kuanghszi tartományban együttműködést hozott létre pár helyi katonai vezetővel Kuanghsziból (Li Ming-zsuj és Jü Co-jü). Utóbbiak szaktártottak Csang Kaj-sekkel és a jelentősebb, erősebb Kuanghszi tartománybeli hadurakkal, akik csatlakoztak az „északi hadjárathoz”, melynek során Csang egyesíteni szerette volna Kínát. Teng alapvető – bár a színpalak mögötti – szerepet játszott néhány rövid távú sikeres elérésében. Ő és szövetségesei elfoglalták a Kuanghszi nyugati részén, Jünnan tartomány határán található Pajszot és Lungcsout.

Ezeket a fejleményeket a kommunista történetírás felkelésekkel ünnepli. Ám amikor Kuanghszi hadura, Li Cung-zsen otthagya az északi hadjáratot és visszatér a tartományba, sokkal erősebb csapatai gyorsan elsöpörték Teng Pajszobrát és Lungcsouban állomásoszó csapatait. Sok szövetségesét megölték, s a többiek, a hetedik vörös hadsereg több száz katonája elmenekült. Először a csuang kisebbség segített nekik északra jutni, majd keletnek meneteltek Észak-Kuanghszi és Kuangtung sok száz mérföldnyi hegyláncai mentén. A visszavonulás során szinte mindenki elpusztultak a helyi katonai alakulatokkal vívott csatákban. Az egyik ütközöt után, mikor elszakadt a csapataitól, Teng otthagya a hetedik vörös hadsereget, s visszament Sanghajba. Miután visszatért a párközpontba, önkritikát készített, amelyben a Kuanghszi tartományban elkövetett hibáiról írt, s megmagyarázta, miért hagyta ott a katonai posztját. Teng szerint a hetedik vörös hadsereg vezetői beleegyeztek, hogy a sanghaji párközpontba menjen jelentéstételre, és ezt a szabályok szerint meg is tehette. Mindezek ellenére politikailag rosszul döntött, hogy faképnél hagy-

ta csapatait a bajban. A „kulturális forradalom” alatt újra elővették életének e fejezetét, és dezertálással vádolták.

A húszas éveiben, Kuanghszi tartományban szerezte meg Teng a katonai kiképzést, ám nem hadiakadémián, mint több elvtársa. Csatákat harcolt véig olyan bajtársakkal, akik már rendelkeztek katonai kiképzéssel és harci tapasztalatokkal. A Kuanghsziban töltött egy év alatt Teng széles körű, fontos feladatokat kapott: katonai szövetségeket körött, ellátást biztosított a csapatoknak, jól felszerelt hadurak elől menekült, s együttműködött a helyi csuang vezetőkkel. A felkelés, mint minden városi zendülés ebben az időszakban, beleértve a jóval ismertebb felkeléseket Nancsangban és Kantonban, teljes vereséggel végződött. A Tenggel együttműködő vezetők nagy részét – csatában vagy épp a kommunista mozgalom belső tisztogatásaiban – megölték, és Teng maga is abba a gyanúba keveredett, hogy együttműködött az ellen-séggel.

Miután otthagya a hetedik vörös hadsereget és visszatért Sanghajba, Teng meglátogatta szülni készülő feleségét egy sanghaji kórházban. Ez volt az egyik utolsó találkozásuk. A kórházban rosszak voltak a körülmények, s az asszony a szülés után néhány nappal gyermekágyi lázban elhunyt. Nem sokkal később az újszülött is meghalt. Tenget mélyen elszomorította, ami történt, de azonnal visszatért a munkába. A tragédiát követő egy éven belül, miközben Sanghajban új beosztására várt, új párja lett az okos, szabadgondolkodó sanghaji forradalmár Ah Csin (Csin Vej-jing) személyében.²⁰

Csianghszi, a „hosszú menetelés” és az északnyugati bázis (1930–1937)

A sanghaji Központi Bizottság nem siette el, hogy Tengnek új feladatot adjon, ám pár hónap után – saját kérésére – Csianghsziba mehetett, ahol a hegyek között a Mao vezetése alatt álló hadsereg elfoglalt néhány megyét, s létrehozott egy stabil bázisterületet saját kormányzattal és földreformmal. Úgy reméltek, hogy felépítik a csapataikat, míg nem elég erősek lesznek, hogy megtámadják a Kuomintangot és a hadurakat. A bázisterület több száz kilométeren keresztül húzódott, az északnyugati részén található, gyönyörű, de kietlen Csingkang-hegységtől az északkeleti sík megművelt vidékig. Tenget a délkeleuten található Zsujcsin megyébe osztották be, ahova 1931 augusztusában érkezett meg második feleségével, Ah Csinnel.

Néhány héttel Zsujcsinba érkezése után a Csianghsziban tartózkodó közvetlen főnökei Zsujcsin megye párttitkárává nevezték ki Tenget. Abban az időszakban fogott neki a munkának, mikor a Kuomintang megpróbálta lemeszárolni a kommunistákat, és mindenkit fél kémeket küldött a másik táborába. Az 1927-es szakítást követően a kommunista hivatalnokok rettegtek attól, hogy párttagok titokban információkat adnak át az ellenségnek, s mielőtt Teng Zsujcsinba érkezett, több száz kommunistát börtönöztek be és végeztek ki kémkedésért. Teng Hsziao-ping, aki pár hét gondos nyomozás után fogott munkához, úgy értékelte a helyzetet, hogy a gyanúsítottakat ok nélkül vádolták meg. A bebörtönözetteket kiengedték, és azt a vezetőt, aki a párttagokat megvádolta, Teng kivégeztette. E döntésével egy csapásra népszerű lett a helyi kommunisták közzött, s a Zsujcsinban töltött egy év alatt végig maga mögött tudhatta a támogatásukat.

A szóban forgó időkben kezdte el csodálni Mao Ce-tungot, aki kis csapatnyi követőjével, hadurak elől menekülve, a hegyeken át érkezett Csianghsziba. Teng maga is egy kommunista bázis létrehozásáért küzdött Kuanghszi tartományban, de kudarcot vallott. Értékelní tudta hát Mao teljesítményét. Maónak egyszerre kellett megfelelő ellátást biztosítania, sakkban tartania az elleniséget, továbbá megnyernie a helyi lakosságot.

Amíg Teng párttitkár volt Zsujcsinban, a KKP vezetői úgy döntötték, hogy ott alakítják ki új központjukat. Mielőtt formálisan bejelentették a döntést, egy kongresszust tartottak a megyében, melyen a Kína-szerte elszórt kommunista bázisok képviselői vettek részt. Teng nem volt ugyan a kongresszus határozatát delegáltja között, de kulcsszerepet töltött be a megbeszélés kereteinek meghirdetésében és a megye peremén található új központ létrehozásában. A Zsujcsinban töltött egy évet követően a délről található Hujcsang megyébe küldték, ahol a terület vezetője lett, s egyúttal Hszünfu és Anfu megyék kommunista tevékenységének irányítását is feladatul kapta.

Maóhoz hasonlóan Teng is hitt benne, hogy a kommunistáknak vidéken kell meghirdetniük a bázisaikat, míg elég erősek nem lesznek ahhoz, hogy végső csatára hívják ki ellenük őket. Ám a központ hivatalnokai azzal vádolták meg Tenget, hogy a független Lo Ming defetista politikáját követte, és nem intézett kellően agresszív támadásokat az ellenséges csapatok ellen. „Teng első bukása”, ahogy később nevezték, úgy végződött, hogy Tenget felmentették Hujcsang megye vezetése alól, s két másik hivatalnokkal (Mao testvére, Mao Cö-tan és Ku Po) együtt komoly kritikában részesült, majd elküldték, hogy megbüntessék. Azzal vádolták, hogy „Mao frakciójának” vezetője volt. Máso-

dik felesége, Ah Csin is ellene fordult, azután hozzáment egyik vádlójához, Li Vej-hanhöz, akit Teng még Franciaországból ismert. Szerencsére Li Fu-csun, egy másik franciaországi ismerős – akkor épp Csianghszi tartomány pártfőtitkára – néhány hónap múlva visszahozta a partvonalról, hogy Csianghszi propagandaosztályát vezesse.

Teng Zsung szerint 1930 előtt apját vidám, tréfálkozó, extrovertált embernek tartották a barátai, ám a súlyos csapások – első feleségének és gyermekének halála, a párban történt lefokozása és második házasságának vége – után viszszafogottabb lett, jóval kevesebbet beszél. Ekkor még nem tudhatta, hogy az őt ért támadás és „Mao frakcióvezetőjeként” való megbüntetése hosszú távon áldás lesz majd a karrierjében, mert elnyerte vele Mao Ce-tung tartós bizalmát. Mikor jóval később Mao – szélsőségeseket felhasználva – megtámadta Tenget, akkor sem engedte, hogy kizárták a párból.

Miközben a kommunisták a bázisuk kiépítésén munkálkodtak, a KKP fenyegetésétől tartó Csang Kaj-sek a terület bekerítésére utasította csapatait. A kommunisták négy hadjáratot vertek vissza, de az ötödikben diadalmas-kodott az erősebb Kuomintang, és elűzte riválisait a bázisukról. A menekülő kommunisták belefogtak a „hosszú menetelésbe”, a brutális, több ezer kilométere esetleges gyalogtúrába. Valamivel több, mint egy évig tartott, míg elértek északon Sanhszit, s ott új bázist hoztak létre. Az utazás hatalmas áldozatokkal járt. 86 ezer ember kezdett neki, ám olyan sokan meghaltak és elszöktek közülük, hogy a végén kevesebb mint 10 ezren maradtak azok, akik eljutottak a Sanhszi–Kanszu–Ninghszia-határviládékre. Ott 1935 októberében egy kis csapat helyi kommunista fogadta őket. Nincsenek írásos feljegyzések a Mao és Teng közötti kapcsolatról a „hosszú menetelés” alatt, de ahogy lánya írja, a túlélők csoportja egyre kisebb lett, s apjának, aki a morál fenntartását elősegítő propagandáért volt felelős, rengeteg lehetősége adódott, hogy beszéljen Maóval.

A „hosszú menetelés” kezdete után néhány héttel, 1935 januárjában fontos megbeszélésre került sor a Kujcsou tartományban található Cunjiban, mellyet követően Mao a kommunista hadsereg vezetője lett, s innentől nyitva állt számára az út, hogy a KKP legfelsőbb vezetője lehessen. A cunji konferencián Teng hivatalosan nem vett részt, de ő készítette a jegyzőkönyvet. Bár az eseményről semmilyen írásos dokumentum nem maradt fenn, az utókortól a dicsőséges „főtitkári” pozíciót kapta meg.

A „hosszú menetelés” első heteiben Teng feladata volt a propagandalap, a Vörös Csillag készítése. Pár héttel később, ahogy egyre nehezebb lett az ellátmány szállítása, a sokszorosítógépet az út szélén hagyta. Teng, a propagan-

dáért felelős hivatalnok szóban biztatta a csapatokat a küzdelem folytatására. Útközben tífuszt kapott, és kis híján meghalt. Egy látogatójának egyszer elmondta, hogy félig lóháton, félig gyalogolva küzdötte végig a „hosszú menetést”. Miközben a kommunisták északnyugati bázisuk megteremtésével foglalkoztak, a Kuomintang helyett a megszálló japán hadsereg lett az első számú ellenség, s a despota hadurak elleni felhívás mellett a patriotizmus melletti felhívás is meghatározó lett.

1936 decemberében a kommunisták ritka lehetőségehez jutottak, mikor Csang Hszüe-liang hadúr elrabolta Hszian városában Csang Kaj-sek tábornokot. A szabadságért cserébe Csang kényetlen volt beleegyezni egy, a KKP és a Kuomintang közötti, Japán elleni együttműködésbe. Kihasználva a megegyezést és a Csang csapataitól elszenvedett nélküli ás enyhülését, a kommunisták 1937 januárjában egy nagyobb bázisra, a Sanhszi tartomány északi részén található Jenanba költöztek. Teng a propagandaosztály vezetőjeként a zenei és színjátszó csoportok tevékenységét koordinálta, beszédeket tartott a katonáknak és a pártvezetőknek. Megtalálta saját hangját a propagandaüzenetek célba juttatására: rövid volt és lényegre törő, ismertette a szélesebb nemzetközi helyzetet, s onnan fókuszált az aktuális feladatokra. Mire befejezte, a hallgatóság jól érte, hogy mit kell tennie.

Még ugyanabban az évben a japán csapatok Mandzsúriából kiindulva támadást kezdték, hogy megszállják egész Kínát, s elfoglalták a nagyobb városokat és a szállítási útvonalakat. Csak az északnyugati vidék és a délnyugati városok maradtak kínai kézen. Az összecsapások folytatódtek, de a japán megszállás tartóssá vált.

Harc a japánok ellen (1937–1945)

Miután a kommunisták belementek, hogy a Kuomintanggal egyesülve küzdjenek a japánok ellen, a csapataikat Nyolcadik Hadseregnak nevezték el, mely a kínai csapatok része volt, s hivatalosan Csang Kaj-sek irányítása alatt állt. A Kuomintang és a KKP tagjai továbbra sem bíztak egymásban, s kevés volt köztük a kapcsolat.

A Nyolcadik Hadsereg főhadiszállása Sanhszi tartományban volt, egy Je-nantól több száz kilométerre keletre található termékeny területen, ahol a katonák elegendő gabonához jutottak, és ahol elég közel voltak a japán hódítókhöz, hogy gerillatámadásokkal bosszantsák őket.

1937-ben Mao legtehetségesebb tábornokainak egyikét, Liu Po-csenget nevezte ki a Nyolcadik Hadsereg egyik legfontosabb egysége, a 129-es divízió parancsnokának. Nem sokkal később, 1938 januárjában, ahogy a többi egységnél tette, egy politikai komisszárt rendelt a tábornok mellé: Tenget. Ám szokatlan volt, hogy Mao Tenget első párttitkárrá nyilvánította, míg Liu a második párttitkár lett. Ez több hatalmat jelentett az előbbinek, aki így a támadások előtt megvizsgálhatta a csapatok és a környező közösségek „politikai készenlétét”. Liu Po-cseng egy fejjel magasabb és tíz évvel idősebb volt Tengnél, egy korábbi csatában az egyik szemére megvakult. A két férfi szorosan együtt dolgozott. Mikor Teng először megérkezett a Tajhang-hegységbe, ahol a 129-es divízió állomásozott, rögtön megalapozhatta a tekintélyét. Liunak el kellett utaznia, így távollétében Teng vette át a parancsnokságot.

1937 és 1949 között mindenkiten vállvetve küzdöttek, először a japánok, majd a II. világháború után, a polgárháborúban a Kuomintang ellen. Olyan szorosan együttműködtek, hogy a Liu-Teng-páros fogalommá vált. Liu kevésbé volt szigorú a csapatokkal szemben, mint Teng, aki többet követelt, s bárban tört előre, hogy megküzdjön az ellenséggel. Liu a Kuomintangnak való kémkedéssel vágolt katonák kivégzéséért is kevésbé lelkesedett.

1937 és 1945 között a 129. divízió bázisát – biztonsági okokból, a japán támadást megelőzendő – többször is átköltözötték a Sanhszi keleti részén fekvő Tajhang-hegységen, de sose messzebb, mint egynapi lovaglóút távolságra a Nyolcadik Hadsereg főhadiszállásától, hogy a vezetők könnyen részt tudjanak venni a fontos megbeszéléseken. Ám akárholt is állomásoztak, időről időre gerillatámadásokat hajtottak végre a jobban felszerelt japán csapatok ellen, összesszévent erőkkel csaptak le a városok és fontosabb szállítási útvonalak ellenőrzése miatt túlterjeszkedő ellenség kisebb csapatjaira. Jenen elég nagy bázis volt, távol az ellenségtől, így Mao történelemmel, filozófiával és költészettel töltette az idejét, mindenmellett, hogy saját kommunista elméletének és nagy ívű stratégiájának kidolgozásával foglalkozott. Ezzel szöges ellentében a Tajhang-hegységen, közel a japán vonalakhoz, Teng, a politikai komisszár kevés időt tudott szakítani az elméletekre. A helyi lakossággal együttműködve gyakorlati problémákat kellett megoldania. A nyolcéves időszak alatt a Tajhang-hegység Sanhszi tartomány felé eső oldalán a legmagasabb beosztású politikai hivatalnokká nőtte ki magát, s csak egyik feladata volt, hogy önellátó gazdaságot hozzon létre, mely több tízezer katonát és helyi civilt tudott eltartani, valamint elég eladható gabonát termelt, hogy fenntartsa a helyi gyárakat, ahol ruhát és más napi használati tárgyakat készítettek. Teng feladata volt mindenmellett

– és ehhez már rendelkezett Kuanghszi tartományban szerzett tapasztalatokkal –, hogy katonákat toborozzon a reguláris hadseregebe, s felmérje a katonai akciók politikai következményeit. A régió gazdaságát élénkíteni próbáló erőfeszítéseinek része volt, hogy a helyi termelést ösztönző adórendszer dolgozott ki. „Az embereket az elmúlt évek termelésének átlagához viszonyítva kell adóztatni, és ami az átlagon felül keletkezik, annak az előállítójánál kell maradnia” – írta.²¹ A reguláris hadsereget támogató helyi milíciák japánok elleni harckészültségét is fenn kellett tartania, ezért többször utazott titokban a régió belül.²²

Két jenani tartózkodása egyikén, 1939-ben elvette Cso Lint, egy Jünnan tartománybeli gazdag sonkagyáros három lányának egyikét. Apósát egy évtizeddel később, a földreform idején ölték meg. Abban az időben Cso Lin korosztályának egy százaléka járt egyetemre, egy művelt nő pedig ritka volt, mint a fehér holló, de a nők mindenkorban egyetemen tanultak, s ott csatlakoztak a forradalomhoz. Zhuo fizikát tanult a Pekingi Egyetemen, ahova különösen nehéz volt bekerülni. Egyszer meg is jegyezte, hogy férje kitűnt az általában nem különösebben művelt kommunista tisztek közül.

Teng és a nála tizenkét évvel fiatalabb Cso Lin egyszerű esküvőjére Mao barlangja előtt, Mao, Liu Sao-csi, Li Fu-csun és néhány más résztvevő jelenlétében került sor. Nem állnak rendelkezésre megbízható források, de Mao és Teng minden bizonnyal sokszor találkozott ezekben az években, s az utóbbi esküvőjének idejére már közel személyes kapcsolatot ápoltak. Mao később pozitívan nyilatkozott Teng Csianghszi tartományban történt meghurcoltatásáról (mert „Mao frakciójának” tagja volt), s nemcsak a tulajdonságai és a cselekvőképessége nyügözték le, hanem az a mély tisztelet is, mellyel a hasonló próbálkozásában kudarcot valló Teng Mao korai eredményére, a kommunista bázis létrehozására tekintett.

A házaspárnak három lánya (Lin, Nan és Zsung – mindenkorban egy-egy fáról kapták a nevüket), valamint két fia (Pu-fang és Cse-fang) született. Leiszámítva azokat az időszakokat, mikor Teng veszélyes területeken harcolt, a felesége egészen haláláig, ötvennyolc éven át vele volt. Az egyik legstabilabb kapcsolat volt az övék a kínai kommunista vezetők között. Teng nem állt közel az apjához, felesége és gyermekei azonban mindenkorban nyújtottak neki, amikor nehéz feladatai miatt hatalmas nyomás nehezedett rá. Közeli kapcsolatukból kimaradt a politika, Teng Hsziao-ping sohasem osztott meg a családjával magas szintű pártügyeket.

A polgárháború (1946–1949)

A II. világháború befejeztével Teng a legmagasabb rangú pártvezetővé nőtte ki magát a több millió ember lakta, négy tartományt – Hopej, Sanhszi, Santung és Honan – érintő Csin-Csi-Lu-Jü határrégióban. Ott, a hegyek között, távol a Kuomintang ellenőrizte városi területektől segített felkészülni csapatainak az elkerülhetetlen háborúra. Kulcsfontosságú feladata volt az ígéretes fiatal kommunista szervezők felkutatása és kinevelése; közülük ketten, Csa Ce-jang és Van Li 1978 után nagyobb szerepet is játszottak a politikai életben.

Alig egy évvel a II. világháború végét követően és nem sokkal azután, hogy kitört a Kuomintang és a KKP között a polgárháború, Liu Po-cseng és Teng parancsot kaptak, hogy csapataikat a közép-kínai síkság szélére, a Tapie-hegységtől délnyugatra vezessék. Az utasítással az volt Mao azonnali célja, hogy elmozdítsa északnyugatról a kommunisták jenani főhadiszállását fenyegető Kuomintang-csapatokat. Mindezek mellett Mao azt remélte, hogy bázist tud létrehozni a központi síkság szélén, ahol a kínai történelemben oly sokszor vívták végső, minden előöntő csatájukat a hatalomért versengő erők. Már indulás előtt világos volt, hogy a menetelés a Tapie-hegységebe súlyos áldozatokkal fog járni. Liu és Teng hadserege nem rendelkezett a megfelelő ellátással, így meleg ruhákkal a kemény tél ellen, ráadásul az ellenséges csapatok nagy erőkkel voltak jelen a régióban.

Teng, a kemény, fegyelmezett katona nem tétovázott, a rendkívüli megpróbáltatások ellenére tört előre. Sokan elpusztultak az ellenség golyójától, a hidegtől, az éhségtől, s azok, akik megmaradtak, bizonytalan helyzetben voltak, kiszolgáltatva az ellenség támadásainak, a hőmérsékletnek és az élelmiszer-ellátás hiányának. minden nehézség ellenére a túlélők és az újonnan besorozott katonák létrehozták a központi síkságra néző bázist. A II. világháború gerillahadiselése után a polgárháborúban a két fél hatalmas seregei vívtak ádáz csatákat. A Tengék meghirdettek bázis kritikus fontosságúnak bizonyult a későbbi Huajhaj hadjáratban, a polgárháború három sorsdöntő hadjáratának egyikében.

A Huajhaj 1948 november elejétől 1949 januárjáig tartott, s a hadtörténet egyik legnagyobb hadjárata volt. A Kuomintang nagyból 600 ezer katonája és néhány tehetséges tábornoka küzdött az 500 ezer vöröskatonával. A kommunisták több mint egymillió parasztot mobilizáltak, s 700 ezer állattal rekviráltak, hogy élelmiszer és más ellátmányt szállítsanak a csapatoknak. Csen Jinek, az akkori Kelet-kínai Hadsereg (később Harmadik Szárazföldi

Hadsereg) parancsnokának tehetséges helyettese, Szu Jü tábornok azt a stratégiát javasolta, hogy a kommunista haderő a Jangcétől északra bocsátkozzon harcba a Kuomintang-erőkkel, így könnyen tud majd átkelni a széles folyón. Teng szoros kapcsolatot tartott **jenamnal** a Huajhaj hadjárat alatt, de Mao jóval nagyobb döntési szabadságot adott a kommunista parancsnoknak, mint Csang Kaj-sek a Kuomintang-tábornoknak. Csangot már ebben az időszakban nyugtalanította a kommunista csapatok jobb morálja. A szegényparasztokból verbuvált vöröskatonákat hajtotta a meggyőződés, hogy a győzelem utáni földosztásból ők és a családjuk részesedni fognak. Miután a Huajhaj hadjárat előestéjén Csang csapatai vereséget szenvedtek északkeleten, a Kuomintang vezetője pesszimistán kezdte megítélni a háború végkimenetelét.²³

A Szu Jü irányítása alatt álló Kelet-kínai Hadsereg nagyobb és a hadjárat első csatáiban sikeresebb volt az ellenség megfutamításában, mint a Liu-Teng-csapatok, melyeket a Kuomintang nagyobb seregei támadtak. A Liu-Teng-csapatok, a Központi-síksági Hadsereg, amelyet hamarosan Második Szárazföldi Hadsereggé neveztek át, nagy veszteségeket szenvedett el a csatákban, s szüksége volt Szu Jü gyalogságának és tüzérsgének segítségére. A Huajhaj hadjárat végén Mao egy „frontszervezet” megteremtését rendelte el, mely 500 ezer vöröskatonát egyesített Teng főtitkári irányítása alatt.

Teng parancsnoksága a Huajhaj hadjárat idején nem volt problémamentes. Liu Po-cseng, a csapatainak biztonságáért aggódva árkokat épített volna a jobban felszerelt Kuomintang-tüzérség ellen, ám Teng Hsziao-ping ragaszkodott hozzá, hogy törjenek előre. Tenget később kritika is érte azért, hogy túl nagy veszélynek tette ki a csapatait, nem ásatott több védőárkot, és a hadjárat elején nagyobb áldozatokat szenvedett el, mint az szükséges lett volna.

A hadjárat végére a Teng parancsnoksága alatt egyesített félmilliós kommunista haderő felükerekedett az ellenségen. A hadjárat hatalmas erkölcsi és katonai győzelem volt, s ettől fogva Csang serege már csak védekezni tudott, ahogy a kommunisták déli és nyugati irányban előrenyomultak. A Huajhaj hadjáratot követően a Kuomintang nehezen tudott nagyobb erőt összpontosítani, hogy ellenálljon a KKP előretörésének. A kommunisták felükerekedtek az ellenálláson, átkeltek a széles Jangce folyón, s folytatták déli és nyugati irányú gyors menetelésüket. 1984-ben, mikor Nakaszone japán miniszterelnök megkérdezte, hogy melyik volt élete legboldogabb periódusa, Teng úgy válaszolt, hogy amikor a számbeli és felszerelésbeli hátrányok ellenére sikerült megnyerni a polgárháborút. Külön kiemelte a Jangcén történt átkelést.²⁴

Ahogy a kommunisták törtek előre, egymás után foglalták el a városokat, s valamennyi csapat ott is maradt e településeken, katonai irányító bizottságokat hozva létre, melyek átvették a városok igazgatását, és megkezdték a kommunista kormányzat kiépítését. Sanghaj elfoglalása után Teng hetekig személyesen vezette a katonai irányító bizottságot, amely átvette a helyi városvezetés különböző szerveinek funkcióját. Az addig párttagságukat titkoló kommunisták és a KKP-val szímpatizáló sanghaji „haladó” fiatalok segítette a hatalomátvételt. Teng különböző helyi vezetőkkel találkozott, elmagyarázta a kommunista rendelkezéseket, kiválasztott és kinevezett hivatalnokokat, hogy segítsenek a rövid átmenet után is. Ezzel párhuzamosan kiterjesztette az új párttagok toborzását, hogy vezetést biztosítson a sanghaji régiónak. A helyi lakosság a korupció és a kezelhetetlen infláció miatt már elidegenedett a Kuomintangtól, s általában szívesen fogadta a kommunistákat, de évekig tartott, míg túljutottak a polgárháborúból fakadó káoszon és károkon. Miután levezényelte a sanghaji kommunista átmenetet, Teng elhagyta a várost, s csapataival délnyugat felé vette az irányt.

A kommunista uralom megteremtése délnyugaton (1949–1952)

Az északkeleti területek elfoglalását (1947) követően még két évre volt szüksége a KKP-nak, hogy átvegye az egész ország irányítását. Ahogy Kína mind a hat fő régióját megszerezték, regionális irodákat hoztak létre az igazgatásukra. 1952-ig, miközben Pekingben fokozatosan kiépítették a pártcentrumot és a központi kormányzatot, ez a hat iroda irányította az országot. A kommunista uralom e bázisainak irányítására Mao többnyire helyi származású vezetőket választott. Liu Po-cseng, akárcsak Teng, a legnagyobb délnyugati tartományból, Sze-csuánból származott. Háború idején a politikai komisszárnak kellett meghajolnia a parancsnok előtt, de békeidőben a komisszár volt a katonai parancsnok főnöke. Teng Hsziao-ping a Délnyugati Iroda első titkára lett, s így megkapta a legkésőbb kommunista uralom alá kerülő, százmillió lakosú régió irányításának feladatait. Teng 1952-ig látta el a pozíciót, ekkor a főbb régióvezetőket Pekingbe rendelték, és felelősségi körüköt a központ magához vonta.

Tengnek, a Délnyugati Iroda első titkárának feladata volt a régió békéjének megteremtése, a kommunista kormányzatba való átmenet levezénylése, a kormányzat és a társadalmat vezető párttagok felvétele és kiképzése, a háborús idők káoszának leküzdése és a régió általános gazdasági fejlődésének biztosí-

tása.²⁵ Ahogy a kommunista párt gyökerei lassan átjárták a társadalmat, Teng a nyilvános élet minden részében feladatokat kapott, legyen az biztonság, gazdaság, ipar és kereskedelem, közlekedés és kommunikáció, kultúra és oktatás vagy épp egészségügy.

A délnyugati térség békéjének megteremtése nehezebb volt, mint a többi régióé, mert a Kuomintang egyes támogatói a II. világháború óta jelen voltak itt; ekkortájt a területen működött Csang Kaj-sek központja. Mikor közeledt a Kuomintang alkonya, a hadsereg tagjai közül sokan errefelé dezertáltak vagy próbáltak eltűnni a helyiek között. Néhányan passzívan vagy aktívan ellenálltak a kommunista rendszernek. A bajkeverők összegyűjtése vagy megbékítése céljából Ho Lungtábornok és Első Hadserege az északnyugati régióból megerősítette Liu Po-cseng csapatait. Az utolsó tartomány, melyre a kommunisták kiterjesztették a fennhatóságukat, Tibet volt. 1951-ben Teng délnyugatról és északnyugatról csapatokat válogatott össze, hogy irányítása alá vonja Tibetet. A tibetiek nem rendelkeztek jelentős katonai erőkkel, s miután még a megszállás előtt veszteségeket szenvedtek Szecsuan nyugati részén, Tibet meghódítása nem volt túl nehéz feladat.

Teng felismerte, hogy a délnyugaton végzett munkájának sikere vagy bukása hosszú távon azon múlt, képes-e tehetséges beosztottakat felvenni és meg tartani. Sok munkatársat választott ki magas párt- és kormányzati beosztásra a Második Hadsereg politikai komisszárjai közül, akik kellő tapasztalatokat szereztek a csapatok moráljának fenntartásában, illetve a katonaság és a helyi lakosság közötti kapcsolatok menedzselésében, ugyanakkor sok Kuomintang-időkből megmaradt hivatalnokot a helyén hagyott, ha úgy láitta, hogy együtt akarnak működni a kommunistákkal. Mindezt követően a beosztottait fel ügyelte, ahogy azok tehetséges fiatalokat gyűjtöttek össze és képeztek ki a helyi párt- és kormányzati pozíciók feltöltésére.

Teng komoly figyelmet szentelt annak, hogy elnyerje a régió lakosságának együttműködését és támogatását. A sajtónak szánt cikkeiben és beszédeiben elmagyarázta a helyi kormányzati tisztségviselőknek és lakosoknak a kommunista uralmat. Maga szervezte meg azon hivatalnokok felvételét és kiképzését, akiknek a földreformot kellett végrehajtaniuk. El kellett törölni a földesúri osztályt, és a szegény földműveseknek kellett kiosztani a földeket. Teng kellő erővel intézett támadást a nagybirtokosok ellen (nem járt úgy, mint a délen tevékenykedő Je Csien-jing, akit kritika ért, hogy túl puha a helyi földesurakkal). A legnagyobb földek birtokosait kivégeztette, a földet szétosztotta, s a helyi parasztokat megnyerte az új vezetésnek – ezzel kivívta Mao elismerését.

Teng mindenmellett keményen ösztönözte a megítélése szerint a délnyugat fejlődése szempontjából legfontosabb fejlesztés megvalósítását, amiről az apja és annak barátai egy generációval korábban csak álmodoztak: vonattal kötötte össze a régió két legnagyobb városát Csungkingot és Csengtut. A feladat a rendelkezésre álló primitív eszközökkel hatalmas volt. Végül Teng és a munkások diadalmaskodtak, s 1952-ben, épp mielőtt elhagyta a délnyugatot, hogy elfoglalja új, pekingi pozícióját, büszkén vehetett részt a vasútvonal nyitóünnepségén.

A szocializmus építése (1952–1959)

1952-ben, mikor a helyi vezetőket az immár az egész országot irányító központi kormányzatba integrálták, Teng miniszterelnök-helyettes lett. Nem sokkal később Mao egy olyan feljegyzést készített, mely arra utalt, hogy a pártcentrumba szánt kormányiratoknak először Teng Hsziao-ping kezén kellett keresztlülmenniük, ami egyfelől Mao figyelemre méltó bizalmát jelezte, másrészt Teng központi szerepét a koordinációs folyamatokban. 1956-ban Teng a KKP főtitkára lett, vagyis a párt napi ügyeinek irányítása szempontjából kulcsfontosságú pozíciót töltött be, egyúttal tagja lett a Politikai Bizottság Állandó Bizottságának. Részt vett az első ötéves tervet érintő, Mao részvételével zajló találkozókon és a „szocialista átalakulás” megtervezésében, ami a mezőgazdaság és a kisvállalkozások kollektivizálását, valamint a nagy vállalatok államosítását jelentette.

1953-ban, mikor Po Ji-po gazdasági minisztert leváltották, mert Mao véleménye szerint túl puha volt a kapitalisták megadóztatásában, Teng Hsziao-ping került a helyére. Teng gazdasági miniszterségének első éve egyúttal az első ötéves terv első esztendeje is volt, ezért neki kellett levezényelnie a tartományokkal folyó tárgyalásokat a központnak beszolgáltatandó gabonáról és adóról, illetve a visszaszolgáltatás mértékéről. A végső döntéseket nem Teng hozta, de véleménye ebben az időszakban sokat nyomott a latban, hisz ő számolt be Maónak és Csounak arról, hogy az egyes tartományoktól mekkora termés és mennyi adó várható.²⁶ Ekkortájt Mao gyakran találkozott vezető hivatalnokaival, így Tenggel havonta többször is. 1953-ban Teng és Csen Jün (lásd *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet) felkeresték Maót, hogy a korai kommunista évek legnagyobb személyzeti problémájáról tájékoztassák: a fenyegetésről, hogy Kao Kang kettészakítja a pártot. Mao komolyan vette

a figyelmeztetést, s Teng és Csen központi szerepet játszott a probléma megoldásában.²⁷

Teng Hsziao-ping, miközben nagy befolyása volt a párt napi irányítására, közvetlenül láthatta, hogy Mao miként mérlegelte Kína problémáit, és hogyan hozott országos következménnyel járó döntéseket. Mao a kései éveiben pusztító hibákat követett el, de még akkor is éleslátó és bátor elképzélésekkel rendelkező, briliáns politikai vezető maradt. Teng mindenmellett annak is tanúja lehetett, hogy Párizsból és Sanghajból jól ismert mestere, Csou En-laj – őt Henry Kissinger később az egyik legnagyobb vezetőnek nevezte, akivel valaha találkozott – hogyan menedzseli a külükapcsolatokat és az általános kormányzati tevékenységet. A Maóval és Csouval folytatott magas szintű találkozókon generációjának két legnagyobb kínai vezetőjétől tanulhatta meg, hogyan értékelték a problémákat, melyekkel az ország szembesült. Ugyanakkor, mint egy új szervezet egyik megteremtője, Teng láthatta a fontosabb döntések logikáját, végiggondolhatta az alapvető változások szélesebb keretrendszerét, s e tapasztalat hasznára volt, mikor a nyolcvanas években arra vállalkozott, hogy újjáépíti Kína gazdasági és politikai struktúráit.

1960-ban Mao szakított a Szovjetunióval, és elszigetelte Kínát, de ideje jelentős részét azzal töltötte, hogy kitalálja, mit kezdjen a nagyhatalmakkal. 1952–55 között Teng, a miniszterelnök-helyettes részt vett a külükapcsolatokat érintő megbeszéléseken. 1956 és 1966 között – abban az időszakban, mikor Kína számára a fontos külpolitikai relációk a kommunista országok voltak – pártfőtitkárként hozzá tartozott a többi testvérpárttal való kapcsolat (a nem kommunista államok viszont nem). 1956 februárjában ő volt a Szovjetunió Kommunista Pártjának (SZKP) 20. kongresszusára küldött kínai delegáció politikai vezetője. Ezen a kongresszuson ítélte el Hruscsov Sztálint. A többi külföldi elvtárhoz hasonlóan Teng sem hallhatta előben Hruscsov nevezetes beszédét, de másnap elolvashatta. Rögtön felismerte, hogy a beszédnek nemcsak belpolitikai, hanem nemzetközi következményei is lesznek, s haladéktalanul lefordította két tolmacsal, ám a tartalomról elővigyázatosan nem nyilatkozott, mert meg akarta várni Mao reakcióját. Mikor visszatért Pekingbe, beszámolt – a Sztálint ért kritikák egy részét akár a saját kritikájaként is értelmező – Maónak a beszédről, aki ezután döntött a továbbiakról.²⁸ Teng azonnal tudta, hogy a Sztálint ért kemény bírálat hatással lesz azokra, akik együtt dolgoztak a „népek atyával”, s meggyengíti az SZKP hatalmát.

A kínai mezőgazdaság és kisipar kollektivizálását követően, 1956. szeptember 15. és 27. között tartották a Kínai Kommunista Párt 8. kongresszusát, az

elsőt az 1945-ös 7. kongresszus óta, mely a polgárháború előestéjén jelölte ki a feladatokat. Az átfogó kongresszust figyelmesen előkészítették. Egy olyan párt vízióját vázolták fel, amely egy nagy nemzet kormányzásáért felelős. Eljött a szocializmus kezdeti korszaka, elkezdődtek az ötéves tervezek, nem voltak többé burzsoák és földesurak, az osztályharc befejeződött. Csou En-laj, Teng Hsziao-ping és mások azt reméltek, hogy a párt innentől arra tud összpontosítani, hogy megerősítse a bejáratott folyamatokat és elősegítse a rendszerszerű gazdasági növekedést.²⁹

Teng központi szerepet játszott a 8. kongresszuson, a párt főtitkára lett, s a PB Állandó Bizottságának tagja, a hat legfontosabb pártvezető egyike (rangban a Mao Ce-tung, Liu Sao-csi, Csou En-laj, Csu Tö és Csen Jün után következő). Az 1954-es főtitkári pozíciója irodai menedzseri jellegű volt, de befolyásos, hisz minden fontosabb határozatot érintő döntéshozatalnak meghatározó részese volt. 1956-tól – egészen a „kulturális forradalom” kitöréséig, amíg betöltötte e pozíción – a poszt a párt napi munkájának vezetését jelentette. Felelősségi körébe tartozott a KKP pekingi irányító szerveinek felügyelete és a tartományi pártvezetőkkel való foglalkozás. Mao teljes körű ellenőrzése alatt Liu Sao-csi, a párt első számú elnökhelyettese irányította a PB Állandó Bizottságát, melynek döntéseit Teng hajtotta végre.

Mikor 1957 novemberében Moszkvába utaztak, Mao különös elégedettséggel szemlélte Teng kemény és látványos vitáit a nagy szovjet teoretikussal, Mihail Szuszlovval. A moszkvai tárgyalások vége felé Mao elnök rámutatott Teng Hsziao-pingre, s így szólt: „Látjátok ezt a kis embert? Nagyon vág az esze, nagy jövő áll még előtte.”³⁰ Hruscsov emlékei szerint Tenget „Mao a vezetés legnagyobb jövő előtt álló tagjának tartotta.”³¹

1957 tavaszának elején számos értelmiségi és kisebbségi pártvezető, akit a „virágoszék száz virág és versenyezzen száz gondolati iskola” mozgalom felbátorított, hogy mondja el a véleményét, meglepte Maót a kritikája intenzitással. Az elnök a „burzsoá értelmiségi” címkével vágott vissza, s azzal vádolta meg bírálóit, hogy a kapitalizmus megszüntetésének ellenére sem tudtak kiszabadulni eredeti osztályukból. 1957 nyarán Mao elindította a „jobboldali elemek” elleni kampányt, hogy ellehetetlenítse a párt összes kritikusát. Akampányt Teng Hsziao-ping irányítására bízta – és a kegyetlen támadások alatt 550 ezer értelmiségit békégezték meg a jobboldali címkével. A „virágoszék száz virág” időszakban Teng utasította a helyi pártvezetőket, hogy hallgassák meg a kritikát, s ne vágjanak vissza, de később úgy vélte, hogy néhány értelmiségi arrogáns és igazságtalan módon ítélezik azokról a hivatalnokokról, akik

próbálják megoldani összetett és nehéz feladatukat. A „jobboldali elemek” elleni kampány alatt Teng elszántan támogatta Maót a párt hatalmának megvéde- sében és a szókimondó értelmiségiék támadásában. Ezeket a támadásokat, valamint Teng Hsziao-ping szerepét, Kína értelmiségi elitje sohasem felejtette el.

A „jobboldali elemek” elleni kampány az ország legjobb tudományos és technikai elméi közül sokakat elpusztított vagy elidegenített. Azok a kritikusok, akik talán jobb belátásra bírhatták volna Maót, mikor elindította a „nagy ugrást” – az utópisztikus, rosszul megtervezett és brutálisan végrehajtott erőfeszítést, hogy néhány év alatt átalakítsa Kína gazdaságát és társadalmát –, féltek megszólalni. A „nagy ugrás” elindításától fogva Mao jóval kevesebbet beszélt a hivatalnokaival. Számos hitű maoistát is elhallgattattak.

Teng, a végrehajtó mindig is sokkal gyakorlatiasabb és realistább volt Maónál, a filozófusnál, költőnél és álmodozónál, aki azonban épp amiatt értékelte nagyra Tenget és másokat, például Lin Piaót, mert személyesen ugyan elmondta neki a véleményüket, ám nyilvánosan nemigen szólaltak meg. Számtalan lojális párttaghoz hasonlóan Teng tisztában volt vele, hogy a „nagy ugrást” érintően Mao nem fogadja el az ellenkezést, ezért visszafogta magát, s nem illette kritikával a vezért. Mindemellett ő és mások is hittek abban, hogy mivel Mao Ce-tung döntései a polgárháborúban és az ország egyesítésében oly sokszor megfelelőnek bizonyultak, magukban kell tartaniuk a kétélyeiket, s elég, ha követik a parancsait. Teng Hsziao-ping később elmondta lányának, Zsungnak: sajnálja, amiért nem tett többet, hogy megakadályozza Mao szörnyű tévedéseit.

Az elhibázott „nagy ugrás” borzalmas pusztítással járt egész Kínában. Általános volt az éhezés. Miután hatalmas kommunákba tömörítették őket, hogy többen tudjanak dolgozni a rosszul megszervezett építési projekteken vagy a földeken, a parasztok azt látták, hogy akik nem dolgoznak, azok is ugyanannyi élelmet kapnak, így elveszítették a motivációjukat, s a tömegkonyhákból rövidesen kifogyott az élelmiszer.

A környezet is pusztult. Azokon a területeken, ahol a „népi kohók” építését ösztönözték, teljesen kivágta tüzelőért az erdőket, és fölöslegesen dolgoztatták a helyi lakosságot a gyenge minőségű fém előállításáért. A hatalmas, új építési területek elhasználták a cementet a jobban megtervezett projektek elől, s a helyi párttitkárok, akiket irreális mennyiségű gabona termelésének igéretébe hajszoltak, minden beszolgáltattak, semmit sem hagytak a saját raktáraikban, és a lakosságukat éhezésre ítélték. Lehetetlen pontosan megbecsülni a három legrosszabb év (1959–1961) éhínségei halálos áldozatainak számát, de még

a szárazföldi Kína hivatalnokai 16-17 millió nem természetes halálesettel számolnak, a külföldi elemzők időnként 45 millió halálos áldozatot emlegetnek.³²

1959-ig Teng engedelmesen végrehajtotta Mao „nagy ugrásra” vonatkozó tervezet. Ahogy azonban láthatóvá váltak az utópisztikus kísérlet katasztrófális hatásai, övé lett az elkerülhetetlen feladat, hogy megfékezze a káoszt, és irányt mutasson a problémákon felülkerekedni kívánó helyi párhivatalnokoknak. Teng napi ritmusába általában belefértek a családjával töltött esték, ám a „nagy ugrás” okozta felfordulásban nehezen talált időt a pihenésre. 1959 nyarán – egy évvel a „nagy ugrás” elindítása után – biliárdozás közben elcsúszott, s eltörte a lábat. Az orvosok szakvéleménye szerint hónapokig nem dolgozhatott. Néhány tájékozott belső ember úgy véli: Teng ebben az időszakban szándékosan nem vett részt a párt csúcsvezetésének értekezletein, mert tudta, Mao arra fogja kérni, hogy támogassa irreális célkitűzéseiben, és ezt nem kívánta megtenni.

Teng Hsziao-ping nézőpontja már akkor megváltozott, mikor a lábtörése miatti kényszerszabadsága megkezdődött.³³ Miután néhány hónappal később visszatért a munkába, továbbra is lojalisan követte Mao utasításait, de a „nagy ugrás” katasztrófája távolságot teremtett a romantikus látnok és a pragmatikus végrehajtó között. Teng nem kérdőjelezte meg Mao utasításait, ám nem fordult már minden kérdésben hozzá, mint korábban. Szélesíteni kezdte a saját mozgásterét. 1960 és 1961 között, a „nagy ugrás” túlzásait kijavítandó, aktív szerepet játszott az ipar, a mezőgazdaság, az oktatás és más szektorok realisztikus átalakításában. Ez idő tájt Mao nem illette kritikával e realisztikus változtatásokat, később azonban arról panaszkodott, hogy mikor beszélt, Teng csak ült a szoba hátsó részében, és nem figyelt rá. A hivatalnokok, elégedetlenkedett a vezér, úgy kezelték őt, mint egy elhunyt, régi családtagot, megadták neki a tiszteletet, de nem foglalkoztak már azzal, amit mondott.

Bármennyire is szélesedett a hatvanas évek elején belpolitikai kérdésekben a távolság a romantikus forradalmár és a gyakorlatias végrehajtó között, Mao teljes mértékben támogatta Tenget abban a szerepben, melyet a Peking és Moszkva közötti vitákban játszott. 1960 augusztusában és ugyanazon év október-novemberében Teng Hsziao-ping delegációt vezetett a Szovjetunióba, hogy több szabadságot követeljen Kínának a kommunista mozgalomban. Kilenc kellemetlen, Moszkvának küldött nyílt levél megszövegezését is ő felügyelte. 1963 júliusában annyira lenyűgözte Maót Tengnek a Mihail Szuszlovval folytatott – kiélezettségében a nemzetközi kommunista mozgalmat gyengítő – keserű vitában nyújtott teljesítménye, hogy ritka elismerésben részesí-

tette hazatérő munkatársát: személyesen fogadta a pekingi repülőtéren. Mao a szovjetekkel folytatott vitában olyannyira megbízott Tengben, hogy kettejük kapcsolata a belpolitikát illető nézetkülönbségeik ellenére is szoros maradt.³⁴

Mikor 1964 októberében Nyikita Hruscsovot politikustársai megpuccsolták, Maót már nyugtalanítani kezdték a kívánságait nem őszinte szívvel teljesítő beosztottai, egyre többet beszél az utódok kineveléséről, s még jobban ragaszkodott a teljes körű személyes lojalitáshoz. 1965 februárjában megbízta a feleségét, Csiang Csinget, hogy kezdje el kritizálni azokat a hivatalnokokat, akik nem támogatják kellő lelkesedéssel forradalmi nézeteit, és 1966 májusának közepén elindította a „kulturális forradalmat”, megtámadva mindeneket, akik „hatalmi pozícióból követték a kapitalista utat”. Mao számára mindeneket, akik függetlenül gondolkodtak és cselekedtek, s nem követték teljes mértékben a vezetését, a „kapitalista út követőivé” váltak. Vörösgárdistákat és más lázadókat mozgósított, hogy megtámadják a hatalmi pozíciók birtokosait. Tehetségesen megosztva saját embereit, és a hadsereget irányító Lin Piaóra támaszkodva képes volt rá, hogy vezető hivatalnokok tömegeit távolítsa el pozíciójukból, s küldje fizikai munkára és átnevelésre.

Mao dühét leginkább a „nagy ugrással” kapcsolatos nyilvános széthúzás tüzelte. Kikelt magából, mikor Liu Sao-csi egy 1962-es találkozón, hétezer hivatalnok előtt hibáztatta őt a „nagy ugrás” hibájért, és nem vállalta a felelősséget, hogy kezdetben ő is támogatta az elképzelést. Mao eltávolította Liut a pozíciójából, de az is dühítette, hogy a találkozót követően Teng továbbra is szorosan együtt dolgozott vele. Így 1966-ban, mikor Mao megtámadta Liu Sao-csit, Tenget is célba vette, ő lett a „második legfontosabb hatalomban lévő személy, aki a kapitalista utat követte”.³⁵

A vezér támadása heves és bosszúsomjas volt. 1966 végétől fogva a média hónapokon át Liu Sao-csi és Teng Hsziao-ping kritikáját zengte. Liu, a párt alelnöke, Mao kijelölt utódja házi őrizetben halt meg Kajfeng városában, a szükséges orvosi kezelés nélkül, börtönben raboskodó felesége és családja távollétében.

1967-ben Mao házi őrizetbe záratta Tenget és feleségét Csungnanhajban (a Tienanmen tér melletti kerület, ahol a párt csúcsvezetői éltek és dolgoztak) található otthonukban. A gyermeket vidékre küldték. A Teng házaspár nem érintkezhetett a külvilággal, nem kapott információt a gyerekeiről. Újságot és könyveket olvastak, a rádiót hallgatták, s minden nap fölseperték a házuk előtti járdát. Sokkal jobb helyzetben voltak, mint a megtámadott hivatalnokok többsége. Csungnanhajban nem támadhatták meg őket a vörösgárdisták,

megtarthatták a szakácsukat és egy alkalmazottat, felvehették a fizetésüket, s megvásárolhatták a szükséges dolgokat. Mao leckét adott Tengnek a személyes hűség tárgyában, de megtartotta magának a lehetőséget, hogy később újra elővegye.

Teng gyermekei nem rendelkeztek hasonló védeeltséggel. A vörösgárdisták többször megtámadták őket, és próbáltak információt szerezni tőlük apjuk bűneiről. Lint, a legidősebb lányt a művészeti akadémián zaklatták, Pu-fangot és Nant a Pekingi Egyetemen, ahol fizikát tanultak. 1967-ben a két legfiatalabb gyerek, Zsung és Cse-fang (továbbá Teng mostohaanya, Hszia Po-ken) pekingi munkások között lakott, s nem engedték nekik, hogy felvegyék a kapcsolatot a szüleikkel. A vörösgárdisták időnként bejelentés nélkül rájuk törtek, ilyenkor lehorgasztott fejjel kellett állniuk, míg a gárdisták üvöltözve apjuk bűneiről faggatták őket, jelmondatokkal teli plakátokat ragasztottak a szobájuk falára, és nemegyszer összetörték, amit találtak. Később a három nővér és Cse-fangot vidékre küldték dolgozni.

1968-ban egy „speciális csoportot” hoztak létre, hogy Teng Hsziao-ping „bűneit” vizsgálja. A csoport kikérdezte Teng ismerőseit, s nyomozni kezdett a hetedik vörös hadseregből történt dezertálása, a Mao kritikáját elszenvedő Peng Tö-huajhoz fűződő jó viszonya és más bűnei után. A nyomozás részeként Tengnek – nyolcéves korával kezdve – le kellett írnia élete történetét, s listát kellett készítenie személyes kapcsolatairól. Szerencséje volt, hogy karrierje kezdeteitől fogva nem készített jegyzeteket, és sohasem került munkakapcsolatba Kuomintang-hivatalnokokkal. 1969-ben, a KKP 9. kongresszusán Csiang Csing követelte Teng kizárást a pártból, de ezt Mao nem engedélyezte, s továbbra is megvédte egykor munkatársát a radikálisok támadásaitól.

1969-ben, a Szovjetunióval történt első katonai összecsapás után Mao utasításba adta, hogy néhány magas szintű vezetőt vidékre kell küldeni. Ha a szovjetek megszállják az országot, nekik kell majd megszervezniük a helyi ellenállást. Csu Tö és Tung Pi-vu Kuangtungba került, Je Csien-jing Hunanba, Nie Zsung-csen és Csen Ji Honanba, Csen Jün, Vang Csen és Teng Hsziao-ping pedig Csianghszi tartomány különöző részeibe. Valójában, mikor megérkeztek, semmilyen dolguk nem volt a helyi védelmi felkészülés megszervezésében. Egypár Pekinggel foglalkozó furfangos megfigyelő szerint Lin Piao félt lehetőséges riválisaitól, s kihasználta a szovjet fenyegést, hogy rávegye Maót, küldje száműzetésbe azokat a fővárosi vezetőket, akik veszélyeztethetnék a hatalmát. A vidéki tartományokba küldött vezetők csak 1971-ben, Lin Piao halála után térhettek vissza Pekingbe.

Mikor Teng elindult Csianghsziba, már meggyőződött róla, hogy Kína problémáit nem kizárolag Mao Ce-tung tévedései okozták, hanem azok a mély, rendszerszintű hibák, melyek kitermelték Maót, s a katasztrófális „nagy ugráshoz”, valamint a „kulturális forradalomhoz” vezettek. 1949-ben, mikor a kommunisták átvették a hatalmat, a forradalmár Tengből építő lett, aki segített létrehozni egy új politikai rendszert és szocialista struktúrát. Miután elindult Csianghszi tartományba, elkezdett gondolkodni azon, hogy az országnak milyen reformokra lenne szüksége. Addigra már hatalmas tapasztalatot halmozott fel a hadsereg, a kormányzat és a párt különböző területein a meghatározó bel- és külpolitikai problémákat illetően, s minden alapul szolgált neki a Kínai Népköztársaság megreformálásáról szóló tűnődésihez.

Teng kanyargós útja a csúcsra

(1969–1977)

2.

Száműzetés és visszatérés (1969–1974)

1969. október 26-én Teng Hsziao-ping, a felesége, Cso Lin és a mostohaanyja, Hszia Po-ken elhagyta Csungnanhajt, ahol már több mint egy évtizede éltek. Egy különgép vitte őket a Csianghszi tartományban található Nancsangba, ahol Tengre fizikai munka várt, továbbá a Mao Ce-tung tanításain alapuló átnevelés. Megengedték nekik, hogy magukkal vigyék személyes tárgyaikat és néhány doboz könyvet. Teng az írás előtt nem találkozhatott Maóval, de levelet írhatott Vang Tung-hsing^{lans}, a pártiroda vezetőjének, akiről logikus volt feltételeznie, hogy a levelet meg fogja mutatni az elnöknek. Miközben Teng felszállt a repülőgépre, fogalma sem volt, hogy meddig időzik majd Csianghszi tartományban.

Miután megérkezett, nem fért hozzá minősített anyagokhoz, csak e célra ki-válogatott hivatalnokokkal tarthatott kapcsolatot, de párttag maradt, így megvolt rá az esélye: Mao egy nap megengedi, hogy ismét munkába álljon. 1969 áprilisában, nem sokkal Pekingből történt elutazása előtt, önkritikája után, már nem kezelték osztályellenséggént, bár Mao ragaszkodott hozzá, hogy Teng szüksége van átnevelésre. Elutazása előestéjén beszél Vang Tung-hsinggal, s ez a beszélgetés némi reménsugarat villantott fel: Vang elmondta, hogy Teng és felesége majd valamikor a jövőben visszatérhetnek Csungnanhajba, az ott-honuk addig üresen várja őket. Mindez reményt adhatott Tengnek, mert amikor megérkezett Nancsangba, a következőket mondta az ügyében nyomozó „speciális csapat” helyi képviselőjének: „A végén majdcsak visszatérök. Még tíz évig tudok majd dolgozni a pártnak.”¹ Végül, miután visszatért Pekingbe, még csaknem húsz évig dolgozott a pártnak.

Mielőtt a száműzöttet Csianghsziba küldték, Csou En-laj telefonon adott utasításokat a helyi hivatalnokoknak Teng életkörülményeiről. A szélsőségesek elleni védelemről Teng családját egy katonai laktanya területén helyezték el. Új otthonuk közel feküdt Nancsang városához, ahonnan szükség esetén gyorsan elérhető volt Kína többi része. Egy gyárat is keresni kellett, ahol Teng és

Cso Lin fizikai munkát végezhetett. A helyi hivatalnokok egy emeletes házat választottak, ahol korábban a Nancsangi Gyalogsági Iskola főfelügyelője élt. Teng az emeleten lakott a családjával, a biztonságiak és a többi szükséges hivatalnok a földszinten. Az akkor mércéhez képest a ház megfelelő volt egy magas beosztású hivatalnoknak: szerény volt, de kényelmes és eléggy[...] Mint később kiderült, az épület néhány mérföldre esett az ünnepelt nancsangi felkelés helyszínétől, a Népi Felszabadító Hadsereg szülőföldjétől, ahol 1927. augusztus 1-jén a kommunisták (Csou En-laj, Csu Tö, Csen Ji, Liu Po-cseng, Ho Lung és mások részvételével) először kezdtek fegyveres harcot a Kuomintanggal.

Miután beköltöztek új otthonukba, a házaspár minden nap 6 óra 30 perckor kelt. Katonaévei alatt Teng azzal kezdte a napot, hogy egy vődör hideg vizet zúdított a fejére. Csianghsziban egy kis törülközőt mártott jéghideg vízbe, azzal törölte meg a fejét és az arcát, mert úgy gondolta, hogy így jobban bírja majd a hideg időjárást. Ezt követően, átnevelésük részeként, Teng és Cso Lin felügyelet alatt egy órán át Mao elnök műveit tanulmányozta. Teng csak ilyenkor – Mao Ce-tung gondolatai kapcsán – beszélte politikáról a helyi hivatalnokokkal.

Reggeli után Teng és Cso Lin egy kis traktorszerelő műhelybe sétált, ahol délelőtt dolgoztak. Teng (mint műszerész) egyszerű feladatokat végzett, hasonlóan ahhoz, amit fél évszázaddal korábban franciaországi gyárakban csinált. A szerelőműhely egy kilométernyire esett a háztól, s a helyiek egy speciális, védett útvonalat építettek ki a házaspárnak, hogy zavartalanul, senkivel sem találkozva tudjanak oda-vissza sétálni.² A többi munkás tisztaiban volt Teng Hsziao-ping kilétével, ám ő arra kérte őket, hogy csak öreg Tengnek szólítsák, mint ahogy bármelyik idősebb kollégával tennék. Munkaidőben kizárolag a munkáról és a helyi életről beszélt.

Otthon Hszia Po-ken ételt készített, s tisztán tartotta a házat. Ebéd után Teng és Cso Lin szundítottak egyet, majd olvastak a könyvekből, melyeket magukkal hoztak: klasszikus kínai történelmi munkákat, kínai regényeket – *A vörös szoba álma*, *Vízparti történet* stb. –, valamint fordításokat az orosz és francia irodalomból. Televízió nem állt rendelkezésre, de meghallgatták a Központi Kínai Rádió híreit, s este tíztől még egy órát olvastak az ágyban, mielőtt elaludtak volna. Mikor végül sorban megérkeztek a gyermekek, magukkal hozták a külvilág híreit. 1971 nyarán Pu-fang is megérkezett, megjavított egy rádiót, így rövidhullámú adásokat is hallgatni tudtak.

Gyári munkájuk mellett Teng és Cso Lin a zöldségeskertjében is dolgozott. Teng otthon azzal segített, hogy felmosott és tűzifát aprított.³ A házaspár keve-

sebb fizetést kapott, mint korábban, spártaival életre kényszerültek. Hszia Po-ken csirkéket nevelt, hogy legyen tojásuk és húsuk. Teng visszavett a dohányzásból, több napra is beosztott egy dobozt: délelőtt, a gyárban nem dohányzott, csak délután és este szívott el néhány cigarettagát. A borral is csínján bánt, csupán egy pohárral ivott ebédre, a helyi, olcsó változatból.⁴ Amint lányai – Lin és Nan – megérkeztek, megosztották szerény fizetésüket munka nélküli családtagjaikkal.

Akármennyire is elkeserítette Tenget a „kulturális forradalom” és az, amit Kínának, neki magának és a családjának jelentett, a Csianghsziban töltött utolsó két év nagyobb részében velük élő lánya, Zsung szerint apja „sohasem engedett az érzelmeinek. Nem lett levert, nem adta fel a reményt.”⁵ Ebben a tekintetben más volt, mint néhány honfitársa. Csen Ji marsall, Sanghaj polgármestere (1949–1958) és külügyminiszter (1958–1972), akit Teng még Franciaországból ismert, s akivel a Huajhaj hadjáratban is bajtársak voltak, megkese-reddet és hallgatag lett a Honan tartományban töltött kényszerpihenője alatt.⁶

Li Sen-cse – Csou En-laj egykor asszisztense, később a Kínai Társadalom-tudományi Akadémia hivatalnoka, Teng tanácsadó kísérője az Egyesült Államokba tett útjain – elmondta, hogy Mao nem vette észre, Teng Hsziao-ping mennyire megváltozott a Csianghsziban töltött idő alatt.⁷ Miután visszatért Pekingbe, Teng megtette Maónak, amit meg kellett tennie, de akkorra már rájött, hogy az országnak mély változásokra van szüksége, s világos elképzelése volt arról, hogy Kínának milyen irányba kellene elindulnia.

A tűnődés ideje

Akármi is volt Mao szándéka Teng Csianghsziba küldésével, a száműzetés lehetőséget adott az utóbbinak arra, hogy távol tartsa magát a pekingi politikai felfordulástól, miközben azok, akik gyanúba keveredtek, azzal foglalkoztak, hogyan védekezzenek a következő kiszámíthatatlan és potenciálisan pusztító támadás ellen. Churchillhez, De Gaulle-hoz, Lincolnhoz és más olyan vezetőhöz hasonlóan, aki magas pozícióból zuhant a mélybe, ahol sok időt kellett eltöltenie, Teng úgy találta, hogy a napi politikától távoli időszak lehetőséget adott neki, hogy világosan megfogalmazza önmagának a legfontosabb, hosszú távú országos célokat. Nehezen elképzelhető, hogy 1977 után Teng olyan fürgén és erővel tudott volna cselekedni, ha nem áll rendelkezésére annyi idő, hogy eltűnődjön a Kína számára szükséges reformok természetén és az eléré-

sükhöz szükséges intézkedéseken. Ahogy Mao az elszigetelt jehanniban töltött idejét arra használta fel, hogy a kommunista hatalomátvétel utáni átfogó stratégián gondolkodjon Teng a reformok eléréséhez vezető utakon tűnődött Csianghsziban. A jehanniban élő Mao, miközben az aktuális kérdéseken dolgozott, napi megbeszéléseket tartott az elvtársaival és asszisztenseivel, illetve a segítségükkel esszéket írt a témaban. A Csianghsziba száműzött Teng egyedül gondolta végig a problémákat, s az elképzéléseit megtartotta magának.

A visszavonulás Csianghsziba lehetővé tette a számára, hogy gyorsan visszanyerje érzelmi egyensúlyát. Teng Hsziao-ping nem mutatta ki könnyedén az érzéseit, ám Teng Zsung szerint emocionális ember volt. Lánya úgy látta, hogy a három éven át tartó pekingi támadások alatt lesoványodott és elfáradt Teng Csianghsziban hízni kezdett, s visszaszerezte az egészségét. Hosszú esztendőkön át altatót szedett, és a „kulturális forradalom” alatt növelnie kellett az adagját, de 1970. január 1-jén, két hónappal Csianghsziba érkezése után végleg felhagyott az altatókkal.⁸ Teng Zsung elmondja, hogy apja a Csianghsziban töltött minden délutánon ötezer lépést sétált, negyvenszer kerülte meg a házat egy kerti ösvényen. „Gyors léptekkel ment a ház körül [...], mélyen gondolataiba merülve. [...] Körbe és körben, nap nap után, év év után.”⁹ A lehetőség, hogy egyszer megint fontos szerepet tölthet majd be Pekingben, célt adott az elmélkedéseinek. Nem beszélt magas szintű pártügyekről a családtagjaival, de a felesége és a lánya, Teng Zsung, akik minden napot vele töltöttek, s egyébként is sokat tudtak a pekingi politikáról, jól látták a hangulatváltozásait, és érezték, hogy mi nyugtalanítja.¹⁰ Zsung elmondja, hogy tisztában voltak vele: sétáló apuk a saját jövőjén, Kína jövőjén és különösen azon gondolkodott, hogy mit fog tenni, mikor majd visszatér Pekingbe.¹¹

Nem lehetett megjósolni, hogy Teng mikor térhet vissza a fővárosba, vagy Mao milyen feladatokkal bízza meg, ahogy azt sem, hogy Kína pontosan milyen állapotban lesz akkor. Gondolkozhatott rajta, miként fogja visszaszerezni Mao jóindulatát, hogy visszatérjen a munkába, végiggondolhatta mindenek drámai élet-halál harcait, akikkel együtt dolgozott. Mindezek mellett alapvető dolgokon is elmélkedhetett. Mit tegyen a párt azzal az örökséggel, melyet Mao maga után hagy majd? Hogyan tudná fenntartani az embereknek a párt iránti tiszteletét, miközben Mao utódai más irányba szándékoztak elindulni? A pártvezetőkkel fennálló kiterjedt kapcsolatrendszerére alapján végiggondolhatta, hogy különböző vezetők milyen szerepet játszhatnak. Elképzelhette, hogyan lehetne elérni a négy modernizáció célját, amelyet Csou En-laj hirdetett meg, s amelynek elérésén ő és közvetlen munkatársai már oly sokat dolgoztak.

Az egyik első dolog, amire Kínának szüksége volt, hogy a katasztrófális „kulturális forradalmat” követően megint rend legyen az országban. Pu-fang volt Teng utolsó gyermeke az ötből, akit Csianghsziba engedtek. Ő 1968-ban a vörösgárdisták állandó zaklatása közepette kizuhant egy ablakon, s eltörte a gerincét. A kórházak, az apját ért kritika miatt, nem voltak hajlandók kezelni, ezért az állapota rosszabbodott. Végül a 3-as számú pekingi kórházba vették fel, ahol az orvosok a magas láz mellett gerinctörést és a mellkasi csigolya nyílt csonttörését diagnosztizálták nála. Pu-fang három napon át öntudat és ájulat között lebegett. Az orvosok életben tartották, de nem végezték el rajta az operációt, megelőzve a súlyos bénulást, amely miatt deréktól lefelé teljesen érzéketlenné vált, s nem tudta a vizeletét és a bélműködését kontrollálni. Később a Pekingi Egyetemi Kórházba került, de itt sem hajtották végre a műtétet, mely segített volna rajta. Pu-fang testvérei, Zsung és Nan, a kórház közelébe költöztek, hogy felváltva ápolhassák. 1969 közepén Nan meglátogathatta a még Pekingben tartózkodó szüleit, ő számolt be róla, hogy mi történt Pu-fanggal. Zsung szerint, mikor a szülei tudomást szereztek fiuk végleges lebénulásáról, Cso Lin három napon és három éjjelen át sírt. Teng csendben ült, s egyik cigarettáról a másikra gyújtott.¹²

Mikor Pu-fang, aki gyermekei közül a legközelebb állt az apjához, 1971 júniusában csatlakozhatott Csianghsziban élő szüleihez, a házuk földszintjén kapott szobát, hogy könnyen lehessen mozgatni. Egy kemény ágyon kellett feküdnie, s hogy ne sebesedjen ki a teste, kétóránként mozgatni kellett. Teng Hsziao-ping, Teng Zsung, Cso Lin és Hszia Po-ken forgatta napközben. Az apa segített megmosdatni és megmasszározni a fiát. Mikor külföldiek később szóba hozták a „kulturális forradalmat”, Teng szenvédélyesen, tragédiaként festette le az időszakot.

Mao olyannyira erős személyisége és vezető volt – a pártnak tett hatalmas teljesítményével, a saját emberei között végzett kegyetlen pusztítással és briliáns stratégiájával –, hogy nehezen lehetett semlegesnek maradni vele kapcsolatban. Különösen nehezen lehetett volna Teng semleges, hisz élete annyira összefonódott Maóval. Teng csodálta a vezér bizonyos eredményeit, és negyven éven át hűségesen szolgálta őt. Mindemellett Mao elnök intézkedései romba döntötték az országot, s ugyanez a Mao ráusztította a vörösgárdistákat a kettes számú ellenségnek kikiáltott Tengre és tárgabban az egész családjára. Teng Hsziao-ping nem lett volna ember, ha nem érezte volna úgy, hogy elárulták. Komolyan el kellett gondolkodnia azon, hogyan fog együtt dolgozni Maóval, ha egyszer majd visszatérhet. Nemcsak az volt a kérdés, miként dolgozzon együtt Maóval, míg

a vezér életben van – hiszen amíg él, vitathatatlanul ő határozza meg a dolgok menetét –, hanem az is, hogyan teremtsen olyan maximális döntési lehetőséget önmaga számára, melyet Mao még elfogad. Mikor Tenget Csianghsziba küldték, Mao Ce-tung már hetvenöt éves volt, s nem örvendett jó egészségnak. Ő sem volt halhatatlan. Tengnek mindenépp végig kellett gondolnia, hogyan kezelje Mao reputációját, és merre induljon el, mikor az elnök elhagyja a színpadot.

Teng Hsziao-ping Moszkvában volt 1956-ban, mikor Hruscsov elítélte Sztálint, így jól tudta, hogy az érzelmekkel teli támadás mekkora kárt tett a Szovjetunió Kommunista Pártjában és mindenekben, akik együtt dolgoztak Sztálinnal. A kínai sajtó tele volt kritikákkal, amelyek Tenget Kína Hruscsovjaként ábrázolták, ám ő már jóval Csianghsziba történt száműzetése előtt elhatározta: nem lesz Kína Hruscsovja. Az volt a kérdés, mit lehet kezdeni a tömegek Mao elnök felé irányuló csodálatával és tiszteletével, illetve mindenek dühével, akiknek életét és karrierjét a vezető tönkretette, valamint azzal a tényel, hogy a KKP számos hivatalnoka tisztában van Mao hibáival. Hogyan őrizhetné meg – kellő iránymutatással – Teng a párt auráját, miközben megváltoztatja Mao gazdaság- és társadalompolitikáját, anélkül, hogy befeketítené azokat, akik együtt dolgoztak vele?

Minden bizonyíték arra utal, hogy Teng már Csianghsziból való visszatérése előtt alapvetően tisztázta magában, miként kezd neki a probléma megoldásának. A kínai vezetőknek dicsőíteniük kell Maót, és muszáj piedesztálon tartaniuk, de egyúttal nem kell köbe véssett ideológiaként értelmezniük Mao gondolatait, hanem az adott kor feltételeihez történő sikeres adaptációként. Ez az interpretáció mozgásteret adhatott Mao Ce-tung utódainak, hogy alkalmazkodjanak az új körülményekhez.

Mikor Tenget Csianghsziba küldték, már érezte, hogy hamarosan gyökeres változások állnak be Kína és a Nyugat kapcsolatában. 1968 szeptemberében életbe lépett a Brezsnyev-doktrína, mely hivatkozási alapot teremtett a Szovjetuniónek, hogy a rendszer fenyegetettsége esetén beleavatkozzon a kommunista országok belügyeibe. A szovjetekkel az Usszuri folyó mentén vívott harc miatt Kínának nemzetközi partnerekre volt szüksége északi szomszédja ellen. Mikor Mao megkérdezte négy marsallját – Csen Ji, Nie Zsung-csen, Hszü Hsiang-csien és Je Csien-jíng –, hogy javasoljanak válaszlépést a szovjet fenyegetésre, azt válaszolták, amit szerintük Mao hallani akart: Kína nyitását a Nyugat felé.

Csianghsziban töltött ideje alatt Teng újságot olvashatott, s miután Pu-fang megérkezett, külföldi rádióadásokat is tudott hallgatni. 1970-ben megtudta, hogy Kanada és Kína normalizálta kapcsolatait, s rögtön értette a jelzést, mely

Kissinger bevallása szerint az amerikaiak ingerküszöbét nem ütötte meg: Mao Edgar Snow-hoz intézett meghívását az 1970-es Nemzeti Ünnepi Díszszemlére, ami az USA-val fennálló kapcsolatok szélesítésére való nyitottságot kívánta jelezni. Teng 1971-ben még Csianghsziban tartózkodott, mikor Peking átvette Tajvantól a Kínát képviselő helyet az ENSZ-ben, tizenegy további ország ismerte el a Kínai Népköztársaságot, s Kissinger Pekingbe utazott, hogy előkészítse Nixon 1972-es útját. Japán a rákövetkező évben ismerte el Kínát.

Teng jól tudta, hogy az ötvenes években a Szovjetuniótól kötött támogatás hogyan segített megújítani a KNK gazdaságát és technológiáját, s azon kezdett el gondolkodni, hogy a nyugati nyitás hogyan segíthet majd az ország modernizációjában. Végigondolta, hogy Kína nyitását követően miként kellene megbirkózni a belső konzervatív ellenállással, s hogyan lehetne megőrizni egy erős és egyúttal rugalmas politikai struktúrát.

Japán egyike volt azoknak az országoknak, amelyek hasznos húztak a Nyugattal ápolt szoros kapcsolataikból, s mikor Teng Csianghsziba indult, jól tudta, hogy a japán gazdaság már egy évtizede két számjegyű GDP-növekedést produkált, mialatt a bezárkózó Kína egyre csak visszaesett. A japán modernizáció központi feltétele volt a nyugati technológiai know-how és felszerelés transzferje. Hogyan fejlessze Kína a kapcsolatait az Egyesült Államokkal, hogy hasonló előnyökhöz jusson?

1969-re más ázsiai országok gazdasági fejlődése is megindult, beleértve nemcsak Dél-Koreát, hanem a kínai lakosságú Tajvant, Hongkongot és Szingapúrt is. Néhány kínai az Európához képest óriási lemaradással szembesülve megkerdőjelezte, hogy összeegyeztethető-e a keleti hagyomány és a nyugati modernitás. Ha azonban etnikailag és kulturálisan kínai államok képesek a modernizációra, miért ne nőhetne Kína ugyanolyan gyorsan?

A Csianghsziban töltött időszak megerősítette Tenget abban, hogy menyire hátul kullog a Kínai Népköztársaság, s menyire meg kellene változni. A tapasztalatai bepillantást engedtek neki a „nagy ugrás” kudarcába. Más pártvezetők, akik folyamatosan túlzó jelentéseket kaptak, nehezen értékelhették volna objektíven a helyzetet. Teng Zsung leírja, hogy mikor 1971 júniusában Pu-fang megérkezett Csianghsziba, apja, hogy valami értelmes munkát keressen neki, megkérdezte munkatársait, vannak-e javítani való rádióik. Egy munkás úgy válaszolt, hogy az ō fizetésükből nehezen lehetett volna rádiót venni. Zsung megjegyzi, hogy apja menyire elkeseredett azon, hogy húsz év szociализmus után egy munkáscsalád még mindig nem engedhette meg magának, hogy rádiót vásároljon.¹³

Néhány dolgot Teng a gyermekei tapasztalatain keresztül értett meg. A lebénult Pu-fang kivételével az összes gyerekét vidékre küldték, hogy fizikai munkát végezzenek, és átnevezték őket. Mikor Zsung Csianghsziba érkezett, elmondta a szüleinek, hogy Sanhszi tartomány északi részén, ahova őt küldték, a falvakban még nem voltak illemhelyek és elkülönített disznóólak. minden gyermek arról számolt be, hogy a parasztoknak nincs elegendő ruhájuk és enivalójuk. Egy lepusztult országról adtak hírt, ahol a pártszervezetek, melyek felépítésén Teng Hsziao-ping oly sokat dolgozott, romokban hevernek. Teng végighallgatta a beszámolókat, s bár nyilvánvalóan megérintették a hallottak, nem szólt semmit.¹⁴

Az első barátok, akik meglátogathatták a Csianghsziban élő Teng családot, Li Csing-csüan három gyermeké volt, akiknek ötnapos látogatást engedélyeztek az 1972-es holdújév idején. Li Csing-csüan a Délnyugati Katonai Iroda helyettes politikai komisszárja volt Teng alatt, s 1952-ben őt követte a Délnyugati Iroda vezetői székében. Látogatásuk idején Li három gyereke Csianghsziban, Li Csing-csüan szülőföldjén, dolgozott. Li gyermekei elmondták Tengnek, hogy az apjukat megtámadták és eltávolították pozíciójából, az anyukat pedig öngyilkosságba kergették. Teng, aki minden szerette megtudni a teljes igazságot, kíváncsian hallgatta a vörösgárdisták délnyugati harcainról és a három Li gyerek akkori vidéki tartózkodási helyéről szóló beszámolókat. Szinte semmit sem reagált az elmondottakra, csak annyit jegyzett meg, hogy a vidéki embereknek több oktatásra lenne szükségük.¹⁵ Mikor Teng elhagyta Csianghszit, egy cseppnyi illúziója sem maradt. Kínát súlyos problémák gyötörték, és mély változásokra volt szükség.

Erősödő családi kötelékek

Az apjukat a „kulturális forradalom” alatt érő támadások után Teng öt gyermekét jó néhány éven keresztül időről időre zaklatták a vörösgárdisták. Lint és Nant a munkahelyükön támadták meg, a többieket az iskolájukban. Mikor elhagyták lakhelyüket, fennállt a veszély, hogy felismerik, megállítják és zaklatják őket. A családtagok a „kulturális forradalom” előtt is összetartóak voltak, de mikor megindultak a támadások, még közelebb kerültek egymáshoz. A gyerekek sohasem kételkedtek apjuk ártatlanságában és abban, hogy a szörnyűségeket egységes családként vészeli majd át. Teng jól tudta, hogy a gyermekei mit éltek át miatta. A családon kívül, a többi hivatalnoknak Teng

elvtárs maradt, a pártpolitika felülírta a személyes kapcsolatokat. A feleségével és a gyermekivel fennálló viszonya azonban nem volt politikafüggő; mély lojalitás és ragaszkodás kötötte őket össze. Teng sohasem szakította meg a kapcsolatot egyik gyermekével sem, és egyik gyermeké sem akarta megszakítani a kapcsolatot vele. Közeli barátságot ápolt a háztartása segítőivel – a sofőrrel, a szakáccsal, a tisztiszolgájával és a személyes irodavezetőjével, Vang Zsuj-linnel. Vang (leszámítva az 1966–1972 közötti időszakot) húszéves korától, 1952-től egészen 1997-ig, Teng haláláig vezette főnöke irodáját. Teng inkább családtagnak, semmint az elvtársának tartotta.

A „kulturális forradalom” alatt, 1966. október 1-jén kezdődtek el a gyerekek problémái, mikor egy Teng nevét nem említő, de egyértelműen őt célba vevő vezércikkben azzal támadták meg a „második legfontosabb vezetőt”, hogy a „kapitalista utat” követi. A három lány rögtön tudta, hogy az apjuk elleni vándak hamisak, és sohasem adtak át semmi olyan új információt a vörösgárdistáknak vagy bárki másnak, amelyet fel lehetett volna használni Teng ellen.¹⁶ Cso Lin később mindegyik gyerekéről elismeréssel beszélgett, mert egyikük se – még a legnagyobb nyomás alatt sem – tagadta meg az apját.

Teng Csianghsziból küldött leveleinek nagy része kérés volt, hogy engedélyezzék a gyermekei látogatását, illetve, hogy Nancsanghoz közelebb adjanak nekik munkát, továbbá hogy Pu-fang kapja meg a szükséges orvosi ellátást. Zsung elmondta, hogy apja sohasem fogalmazott meg annyi levelet egész életében, mint amennyit a gyerekei érdekében írt.¹⁷ A levelek, melyekről Teng feltételezte, hogy Maónak is megmutatják őket, arra emlékeztették a vezért, hogy Teng Csianghsziban készen állt elfogadni bármilyen megbízatást, de maguk a levelek a gyerekekéről szóltak. Időnként hosszú idő telt el, amíg válasz érkezett Pekingből, ám végül Teng összes gyermeké – legalább két hétre – meglátogathatta őt Csianghsziban. Zsung sokkal tovább maradhatott. 1969 decemberében először Zsung, majd Cse-fang látogathatta meg a szüleit a mezőgazdasági téli szünetben, de a tavaszi vetés idejére vissza kellett térniük a brigádjukhoz. A következő látogatók Nan és a férje voltak. Előbbi a Tudományos és Technológiai Bizottságánál dolgozott, s 1971 újévi időszakára kapta meg a látogatási engedélyt. Nan Csianghsziban hozta világra lányát, Teng első unokáját. Lin, a legidősebb, ugyancsak az újévi időszakban látogathatta meg Tenget. A látogatásokat az tette lehetővé, hogy Mao még mindig közelebb érezte magához Teng Hsziao-pinget, mint Liu Sao-csit vagy más hivatalnokait.

Az öt gyerek közül Pu-fang volt a legtájékozottabb a nagypolitika történési seiről.¹⁸ A Csianghsziban tartózkodó Pu-fang beszélhetett apjának a diákok

politikai küzdelmeiről és a pekingi politikai helyzetről. Később az a Teng, aki ről azt tartották, nem engedi, hogy személyes érzései befolyásolják a döntéseit, különösen ha mások büntetéséről van szó, megingathatatlanul ragaszkodott hozzá, hogy Nie Jüan-ce tíz év börtönbüntetést kapjon, amiért elindította a politikai támadásokat a Pekingi Egyetemen, melyek Pu-fang bénulásához és mintegy hatvan ember halálához vezettek.

A „kulturális forradalmat” követően – sőt még Teng 1997-es halála után is – az öt gyerek, házastársaik és gyermekük egy helyen laktak. Pu-fang a mozgássérültek ügyének szentelte idejét. Nan a tudományos életet választotta, s a Tudományos és Technológiai Bizottság miniszterhelyettesi posztjáig vitte. Teng kérésére Zsung orvostudományt tanult Nancsangban, nem messze apja lakhelyétől, Cse-fang fizikát hallgatott szintén Nancsangban. Zsung 1980-tól két évig a washingtoni kínai nagykövetségen dolgozott, konzuli munkát végzett, s a kulturális kapcsolatokat ápolta. Művelődési tevékenysége részeként a család történészévé vált, alapítványt vezetett, mely a Kínán kívüli országok vezetőivel történő kapcsolatok fejlesztését promotálta, és nyugati zenei koncerteket támogatott. Cse-fang nyolc évig tanult az Egyesült Államokban, s a Rochesteri Egyetemen szerzett doktori fokozatot. Egy, a technológiai import és export területén tevékenykedő cégnél kezdett el dolgozni, s később ingatlanokkal és kommunikációs felszerelésekkel is foglalkozott. 1994 után, mikor Teng Hsziao-ping szellemileg már hanyatlóban volt, Cso Lint annyira felizgatta a Cse-fangot ért korrupciós vád, hogy gyógyszerekkel próbált öngyilkos lenni. Megmentették, s végül Cse-fangot sem ítélték el.

Mikor Teng 1973-ban visszatért Csianghsziból Pekingbe, egyre rosszabbul hallott már, ezért nem vett részt gyermekei és unokái rendszeres csoportos összejövetelein. Nagy örömet okozott neki, ha az unokáiban gyönyörködhetett, vagy ha tévét nézhetett. A gyermekivel úgy kommunikált, hogy azok közvetlenül a fülébe beszéltek, időnként a véleményüket vagy megfigyeléseiket osztva meg vele, de Zsung szerint Teng annyira megbízott a saját tapasztalataiban és ítéleteiben, hogy ritkán befolyásolta a gyerekei véleménye.¹⁹

Lin Piao repülőgép-szerencsétlensége és Teng levele Maónak

Az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején Mao elnök Lin marsallt és Tenget tartotta a két legígéretesebb utódjelöltjének.²⁰ 1965 őszén Csou En-laj közölte egy bizalmával, Vang Csia-hszianggal, hogy Mao két jelölt közül fog

utódot választani, Lin Piao és Teng Hsziao-ping közül.²¹ Érthető, ha Lin és Teng riválisként tekintettek egymásra a Mao áldásáért folytatott harcban.

Zsung szerint apja mind a tíz marsallal jó viszont ápolt, kivéve Lin Piaót. Mao is érzékelte a konfliktust. Teng beszámolt róla, hogy 1966-ban Mao Ce-tung magához hívatta, és megkérte, hogy találkozzon Linnel, s működjön együtt vele. Teng beleegyezett a találkozóba, de a beszélgetés nem oldotta fel a kettejük között feszülő konfliktust, mindenketten járták tovább a saját útjukat.²² 1966-ban Mao Lint választotta „fegyvertársának” és utódjának, így biztosítva a hadsereg együttműködését, amelyet Peng Tö-huaj 1959-es leváltása óta Lin vezetett. Mindemellett 1967-ben Mao egy magánbeszélgetésben elmondta, hogy ha Lin Piao egészisége nem megfelelő, vissza fogja hozni Tenget.²³

Lin, aki a II. világháborúban szerzett fejsérülését követően zárkózott hipochonder lett, tisztában volt a veszéllyel, melyet Mao közelsége jelentett, s háromszor utasította vissza az új pozíciót, míg aztán az elnöknek meg kellett parancsolnia, hogy fogadja el. Lin Piaót, amint Mao „fegyvertársa” lett, indokolt szorongás fogta el kiszámíthatatlan vezérével kapcsolatban. 1970-ben az örökké gyanakvó Mao úgy sejtette, hogy Lin még az ő életében meg kívánja szerezni a hatalmat, ezért 1971 nyarán előkészületeket tett, hogy félreállítsa, és találkozókat szervezett a közvetlenül Lin Piao alatt álló katonai vezetőkkel, hogy biztosítsa magát a hőségükrol. 1971 szeptemberének elején, mikor Mao vonaton tért vissza Hangcsouból Pekingbe, a vonat megállt Sanghajban. Mao a Linnel kapcsolatos gyanúja miatt különösen elővigyázatos volt személyes biztonságát illetően: nem szállt le a vonatról, hanem inkább megkérte Vang Hung-vent, a korábbi lázadóvezért, a Sanghaji Forradalmi Bizottság helyettes vezetőjét és Hszü Si-jut, a Nankingi Katonai Körzet vezetőjét, Lin Piao közeli munkatársát, hogy szálljanak ők fel a vonatra. Mao elnök biztosította magát a támogatásukról, s elmondta nekik, hogy ha visszaért Pekingbe, megoldja a Lin jelentette problémát. Szeptember 12-én, amint Lin Li-kuo, Lin Piao fia megtudta, hogy Mao hazatért Pekingbe, a Lin család aggódni kezdett. Li-kuo pilótát szerzett, s a repülőgépük még aznap este felszállt: Lin Piao, a felesége, a fiuk, Li-kuo és néhány követőjük a Szovjetunió felé tartott. A gép sohasem érte el úti célját, lezuhant Mongóliában; nem maradtak túlélők.²⁴

Teng fiától, a rövidhullámú rádióján híreket hallgató Pu-fangtól hallott először a légi szerencsétlenségről, de megvárta, amíg a hír két hónappal később hivatalos lett, s csak akkor kezdett el cselekedni. November 6-án, mikor a tragédiát megyei szinten is bejelentették, Tengnek és Cso Linnek a gyáruk nyolcvan munkásával együtt végig kellett hallgatnia egy, a Központi Bizottság

iratain alapuló kétórás felolvasást Lin Piao bűneiről. Mivel Teng nehezen halott, ezért megengedték neki, hogy az első sorban üljön, s hogy hazavigye magával átolvasni az iratokat. Lin Piao halála után sokan feltételezték, hogy Mao hamarosan visszahívja Teng Hsziao-pinget Pekingbe, és fontos pozíciót ad neki. Valószínűleg ő maga is így gondolta. Két nappal azután, hogy hivatalosan is eljutottak hozzá a Linről szóló hírek, Teng, akivel közölték, hogy Vang Tung-hsingnak se küldjön több levelet, felbátorodott, s levelet írt Mao elnöknek.²⁵

Teng jól tudta, milyen szöveg lenne Mao kedvére, ezért amellett, hogy kérte, engedélyezzék két legfiatalabb gyermeké hozzá költözését Csianghsziba, így írt:

Hirtelen napvilágra kerültek a Lin Piaóról szóló leleplezések. Megdöbbentett és felbőszített, amikor alávaló bűneiről értesülttem. [...] Ha nincs az Elnök és a Központi Bizottság briliáns vezetése, és nem kerülnek elég korán és kellő gyorsasággal napvilágra a terv részletei, Lin Piao akár sikerrel is járhatott volna. [...] Utasításodnak megfelelően munkával és tanulással újítom meg magamat. [...] Magamnak nem kérek semmit, csak annyit, hogy egy nap majd tehessek még valami keveset a Pártért. Természetesen valami technikai dologra gondolok. [...] Kemény munkával szeretném visszafizetni azt, ami a birtokomban van.²⁶

A levél alázatos hangvétele ellenére Teng jól tudta, hogy Mao egy olyan tapasztalt vezetőt, mint amilyen ő, szinte biztosan csak magas pozícióba helyezhet. Hónapokig nem kapott választ, s mikor hallott valamit a reakcióról, úgy értesült, hogy Mao még nem döntött róla, visszatérhet-e vagy sem, arról meg végképp nem határozott, hogy milyen pozícióban szeretné látni. Mao Ce-tung elfáradt, és a maradék energiáját nem a Lin utáni vezetők kiválasztására, hanem az 1972. februári Nixon-látogatás előkészítésére fordította.

Mao elnök Csou En-laj és a párt öregjei felé fordul (1971. szeptember és 1973. május között)

Ha Mao időzíteni tudta volna a Lin Piao eltávolítását célzó tervének lépéseit, bizonyára gondoskodott volna új utódjelöltről is. A váratlan repülőgép-baleset azonban felborította az elnök tervét, aki előre el kívánta fogadtatni a párt legfelsőbb vezetésével, hogy megszabadul Lintől. Mikor az egykor „legközelebbi fegyvertársból”, Mao lehetséges utódjából – annak máig titokzatos halála után

– hirtelen hatalomra törő renegát lett, még az átlagemberek is megkérdőjeleztek Mao ítélokképességét. A beteg és depressziós vezér két hónapig az ágyat sem nagyon hagyta el.²⁷ Lassan jobb lett az állapota, de 1972. február 12-én elájult. Tüdőproblémái kezdték a szívre húzódni: az állandó köhögés miatt aludni se igen tudott, egy díványon pihent. Nem mozgott már könnyen, ám időnként, mikor a nagy kérdések kerültek sorra, kitisztult a tudata.²⁸

A hivatalnokok, akik megszenvedték Maót, s akiket elkeserítettek a katasztrófák, melyeket okozott, tisztában voltak vele, hogy az elnök kultusza olyannyira átjárta az országot, hogy egy Mao elleni közvetlen támadás csak még nagyobb káoszt idézne elő. 1958 decemberében, mikor a „nagy ugrást” erőltető hibás döntései nyilvánvalóvá váltak, Mao politikai engedményeket tett, és határozathozatali szabadságot adott egyes vezetőknek, a legmagasabb pozíciót ellenben megtartotta magának. Lin halála után megint engedményeket tett, s átadott valamennyit döntéshozatali hatalmából, de továbbra is ő maradt az első számú irányító.

Maónak gyorsan ki kellett választania a Lin utáni pártvezetőséget úgy, hogy a 10. Pátkongresszus csak 1974-re – öt évvel a 9. kongresszus után – volt betervezve. Mao Ce-tung azonban kevesebb mint két esztendő alatt egy új vezetői struktúrát épített ki, így a tervezettnél egy évvel korábban, 1973 augusztusában megtarthatta a 10. Pátkongresszust. Azért, hogy erre sor kerülhessen, Maónak a belső körén kívülről kellett együttműködőket keresnie, mert felesége, Csiang Csing és társai tökéletesen ellátták a feladatot, ha valakit meg kellett támadni, ám az ország kormányzásához szükséges tapasztalatnak, ítéloerőnek és koalícióépítő képességeknek már nem voltak birtokában. Az elnöknek nem volt más választása, azokhoz a tapasztalt, egykor magas beosztású hivatalnokhoz kellett fordulnia, akik legtöbben a „kulturális forradalom” áldozataivá váltak. E vezetők legalább részben annak köszönheték „kulturális forradalom” előtti magas pozíciójukat, hogy képesek voltak az irányításra, és Maónak ismét ezekre a tapasztalt menedzseri képességekre volt szüksége.²⁹ Mikor Csou En-laj beszámolt neki az említett vezetők sorsáról, Mao azt állította, hogy nem tudta, milyen sok hivatalnokkal bántak rosszul.

Ezen a ponton egyetlen olyan ember akadt, aki vezetni tudta a pártot és a kormányzatot, s mélyen gyökerező lojalitása miatt nem fenyegette Mao hatalmát: Csou En-laj. 1970 augusztusában a PB Állandó Bizottságának öt tagja közül Lin Piao meghalt, szövetségese, Csen Po-ta börtönben ült, Kang Seng rákkal küzdött, így csupán Mao és Csou maradt. A kevés választási lehetőséggel rendelkező Mao teret adott Csou En-lajnak, hogy rendet teremtsen a pártban

és a kormányzatban, következésképp Csou egyszerre lett a Központi Bizottság, a kormány és a pártstruktúra vezetője.

Néhányan úgy vélték, hogy Csou En-laj ünnepelt Lin Piao halála után, de valójában mélyen felzaklatták a történtek. Csou híres volt arról, hogy uralkodott az érzelmein, ám nem sokkal Lin repülőgép-szerencsétlenségét követően, amikor az ország nehéz helyzetét vitatta meg Csi Teng-kuj miniszterelnök-helyettesel (lásd *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet), sírva fakadt, s meg kellett állnia, hogy erőt vegyen magán, de akárhogyan is próbált megnyugodni, beszéd közben is tovább zokogott. Azt mondják, Csou háromszor sírt életében: mikor értesült apja haláláról; a forradalmár, harcostárs Je Ting halálakor; valamint Lin Piao halála után.

Több magyarázat is lehetséges Csou érzelmi kitörésére. Tisztában volt vele, hogy radikális híre ellenére Lin pragmatikus, rendszerető politikus volt, akiivel ő könnyen tudott együtt dolgozni. Mindemellett a Mao hatalma alatt évtizedeken át ügyeket menedzselő Csou En-laj sirathatta az országot is, amely a „nagy ugrás” és a „kulturális forradalom” pusztítása után ismét a káosz szélénre sodródott. Jól tudta, hogy bármilyen előremutató intézkedés roppant feladat lesz.³⁰ Volt, aki szerint Csou önmagát siratta. Egészen addig a pillanatig sikérült Mao gyanakvását és haragját elkerülnie, mely két második ember – Liu Sao-csi és Lin Piao – halálához vezetett. Harmadik számú ember tudott maradni. Abban a pillanatban azonban, hogy ő lett a kettes számú vezető, Mao gyanakvása már fel is éledt. A vezér két éven belül meg is támadta.

Csou mellett Mao a tiszteletben álló, személyes ambícióktól kevéssé fűtött, katona államférfi Je Csien-jing segítségét kérte, hogy rendet tegyen a hadseregben. Anélkül, hogy nagydobra verte volna, az elnök néhány más, 1966–67-ben partvonalra szorított hivatalnokot is visszaengedett a munkába. A Lin Piao repülőgépének lezuhanását követő két hónapban, miközben gyengélkedett, Mao többször is elismerte, hogy számos hivatalnoka túl sokat szenvedett. A hibát azzal magyarázta, hogy felült Lin később üresnek bizonyuló vádaskodásainak.³¹

1971. november 14-én, két hónappal a repülőszerencsétlenség után, több jele is volt annak, hogy Mao perspektívája megváltozott. Azon a napon egy delegációt fogadott, melynek a hadsereg újraépítését megkezdő Je Csien-jing marsall is tagja volt. A „kulturális forradalom” magas beosztású áldozatai számára bátorítónak ható gesztussal Mao elnök Je Csien-jingre mutatott, s így szolt a delegációhoz: „Nem nevezhetitek a februári ellenhullám tagjának!”³² Tudniillik 1967 februárjában három miniszterelnök-helyettes és négy marsall

kritizálta, sőt megpróbálta megállítani a „kulturális forradalmat”. Mao kijelentette, hogy a felkelést Lin Piao szervezte, s a „februári ellenhullám” kifejezést nem szabad többé használni.³³ Az elnök így próbálta függetleníteni magát a „februári ellenhullám” állítólagos résztvevőit érő támadásoktól. Mao utasításokat adott ki, hogy változtassanak a Tan Csen-lin, Csen Caj-tao és más, 1967-ben megtámadott vezetőket érintő bánásmódon.

Csen Ji marsall 1972. január 10-én tartott temetése megfelelő alkalom volt Maónak, hogy újra felvegye a kapcsolatot egypár, a „kulturális forradalom” alatt meghurcolt, hajdan magas beosztású funkcionáriussal. Utasításba adta, hogy a temetés előtt néhány órával derüljön csak ki, hogy részt vesz a szertartáson. Ez volt az első nyilvános megjelenése Lin Piao négy hónappal korábbi légi szerencsétlenségét követően. Csen Ji – Teng harcostársa a Huajhaj hadjáratban, Sanghaj első kommunista polgármestere, egykorú külügyminiszter – az ország egyik legnépszerűbb vezetője volt. A sanghaji Bundon évekkel később állított szobra szimbóluma lett a közösség feléje áradó nagyrabecsülésének. A „kulturális forradalom” alatt azonban brutálisan megtámadták, s bár végül egy katonai kórházban megkapta a szükséges kezelést, már késő volt. A megfelelő orvosi ellátás hiánya miatt halt meg. Utolsó napjaiban sok vezető meglátogatta Csen Jit, és jól tudták, hogy a „kulturális forradalom” milyen mértékben járult hozzá a halálához.

A gyászszerzertáson Mao háromszor hajtott fejet, hogy kimutassa tiszteletét Csen Ji előtt, s így szólt: „Csen Ji elvtárs jó ember volt, jó elvtárs [...] Ha Lin Piao sikerrel jár tervében, elpusztított volna minket, veteránokat.” Így Mao átháritotta Csen Ji szenvédésének felelősségeit hajdani „legközelebbi fegyvertársára”. Hideg nap volt, a szemlátomást beteg és bizonytalanul sétáló Mao pizsamát viselt, amelyre kabátot vett fel. Törékenysége és az üzenet hatással volt azokra, akik részt vettek a szertartáson. Hogyan ágyazhatott volna meg Mao jobban a „kulturális forradalom” áldozataival való kibékülésnek, mint hogy ilyen állapotban kért bocsánatot, megadva a tiszteletet egy közkedvelt elvtársnak?

Minden magas beosztású hivatalnok tudta, hogy Csen Jit nem érhette volna támadás Mao beleegyezése nélkül, de egyelőre hajlandók voltak elfogadni a mesét, hogy Lin Piao okozta Csen meghurcoltatását. Nem várhatták, hogy az elnök beisméri a hibáit, és érdekükben állt kihasználni régi elvtársai iránti hozzáállásának újabb változását. Mao a politikát a gazdaság elé helyezte, de mindenig is javítani akart az ország gazdasági állapotán. Lehetett akármilyen érzelmi hatalma a kínai nép felett, szüksége volt kompetens pártvezetőkre.

Még azok a vezetők is, akiket Mao a „kulturális forradalom” alatt végig maga mellett tartott, felismerték, hogy az országnak szüksége van azon hivatalnokok határozott irányítására, akik a „kulturális forradalom” előtt szolgáltak. 1972-ben Mao készen állt, hogy visszahozza e tapasztalt hivatalnokokat, s kezdetnek visszavezényelte a laktanyákba azokat a katonatiszteket, akik eredménytelenek bizonyultak a civil pozíciókban, melyeket a hatvanas évek végén, Lin Piao irányítása alatt töltöttek be. Nem sokkal ezután, 1972 márciusában Csou En-laj egy négyszáz nevet tartalmazó listát adott le a rehabilitálandó hivatalnokokról a KKP Szervezeti Osztályának. Mao azonnal beleegyezett a visszatérésükbe.³⁴ Ezek a vezető hivatalnokok 1975-ben, majd 1978-ban ismét kulcsszereplőként segítették Tenget abban, hogy visszaállítsa a rendet és az ország egységét.

1972 májusában Csou En-lajnál húgyhólyagrákok diagnosztizáltak, de ennek dacára az év hátralévő részében és 1973 elején is nagy munkatempóban dolgozott tovább.³⁵ A Lin Piao repülőszerencsétlenségét követő kaotikus időszakban Csou a többi hivatalnokkal fennálló, páratlanul szoros kapcsolatát használta fel arra, hogy megakadályozza az országban a még nagyobb felfordulást.³⁶ A korai fázisú rákja ellenére fáradhatatlan, tájékozott Csou továbbra is együttműködésre bírt különböző hátterű embereket. Senki sem tudott többet kihozni a kifinomult személyes diplomáciát igénylő helyzetekből, mint ő.³⁷

Csou még mindig Mao egyetértését kereste a legfontosabb kinevezésekben és a legérzékenyebb kérdésekben. Olyan döntéseket próbált hozni, amelyekről úgy vélte, hogy az elnök támogatni fogja őket. Mao visszavonulása, illetve felismerése, hogy változtatásokra van szükség, lehetőséget adott Csounak, hogy erőteljesen próbáljon megoldani széles körben aktuális problémákat. Belevetette magát a magas beosztású hivatalnokok közötti kapcsolatok menedzselésébe, a gazdasági rend ismételt megeremtésébe, a vidéken tapasztalható szélsőbalos kilengések megzabolázásába és a nyugati országokkal fennálló diplomáciai viszony fejlesztésébe.³⁸ Még azt is lehetővé tette, hogy a Pekingi Egyetem professzora, az elismert fizikus, Csou Pej-jüan tervet terjesszen be az elméleti kutatások fejlesztéséről.³⁹ Csou En-laj erőfeszítései, hogy rendet teremtsen a káoszból, előrevetítették Teng Hsziao-ping 1975-ben megkezdett szélesebb körű kezdeményezéseit. Így nem meglepő, hogy mikor Mao 1973 végén megtámadta Csout, ugyanúgy járt el, mint ahogyan Tenggel 1976 elején.

Utóbbival ellentétben, aki a fontos ügyekre koncentrált, s félretette a kevésbé fontosakat, Csou En-laj lenyűgözően aprólékos irányítással a nagy és kis ügyeket egyaránt kézben tartotta. Mikor Mao teret adott neki, bámulatos emlékezőtehetségére támaszkodva különös érzékenységet mutatott a „kulturális

forradalom” számos áldozata iránt. Ezek az áldozatok és családjuk végtelenül hálásak voltak Csou En-lajnak, hogy megmentette az életüket és enyhítette a fájdalmukat. Csou hasonló módon fordult Teng Hsziao-ping és családja felé is. 1972 decemberében, mikor úgy érezte, Mao nem fog közelépni, felkereste Vang Tung-hsinget, hogy felgyorsítsa Teng valamilyen pozícióba történő ki-nevezését.

A Mao felbőszítésétől való félelem azonban keretek közé szorította Csounak a „kulturális forradalom” áldozatait segítő próbálkozásait. Aggodalmai meg-alapozottak voltak. Egy 1956-os politikai bizottsági ülést követő négyesem-közti beszélgetésen Csou feldühítette Maót, mikor bevallotta neki, hogy nem jó szívvel támogatja néhány gazdasági döntését. A kritika utáni tizenöt évben Csou minden megtett, hogy az elnök ne kételkedhessen a hűségében, és Mao valamennyi kívánságát teljesítette.⁴⁰ 1958 januárjában a vezér mégis megne-heztelt Csoura, s közölte vele, ötvenlépésnyire van attól, hogy jobboldali elhaj-ló legyen, mire a másik csak visszakozni tudott.

Csou teljesen kimerült a „kulturális forradalom” alatt. Miközben fájdalma-san végrehajtotta az elnök utasításait, védeni próbálta azokat, akikről úgy gondolta, hogy egyáltalán védhetők.⁴¹ A felfokozott érzelmekkel teli környezetben virtuóz módon egyensúlyozta e két egymásnak ellentmondó érdeket. Való-színűleg senki sem tudta jobban, hogy mire gondol Mao, mikor csak hallgat.

Politikai képességei, a pártot és az országot szolgáló elhivatottsága, a meg nem ingó tartás és az úriemberhez méltó viselkedés, továbbá az áldozatoknak nyújtott segítség miatt vannak, akik tisztelik Csout. Sokan azok közül, akik ismerték a körülményeket, úgy vélik, ő minden megtett, hogy tompítssa Mao túlzásait. Nem mindenki tartja azonban Csout hősnek. Csen Ji családtagjait elkeserítette, hogy nem védte meg a marsallt, és mindazok, akikért Csou nem állt ki, hasonlóan éreztek. Akadnak olyanok is, akik tettestársnak tekintik; szerintük szövetséget kötött az ördöggel, s tevékenyen részt vett a „kulturális forradalom” szörnyűségeiben. Nem értek volna-e véget hamarabb a borzal-mak, ha Csou En-laj engedi darabokra hullani a rezsimet? – teszik fel néhá-nyan a kérdést.

Akárhogyan is vélekedjünk Csounak a „kulturális forradalomban” betöltött szerepéöről, az világos, hogy senki sem tudta volna jobban menedzselni azt a lépést, mely Mao szemében az egyik legfontosabb prioritás volt: az Egyesült Államokkal való kapcsolatfelvételt. Csou először 1971. július 9-én találkozott Henry Kissinger külügyminiszterrel, két hónappal Lin Piao repülőgép-balesete előtt. 1971. október 20. és 26. között Kissinger visszatért Pekingbe, hogy előké-

szítse a következő év februárjában létrejött elnöki látogatást. Az amerikai külügyminiszter később megjegyezte, hogy Csou egyike volt annak a két vagy három legnagyobb hatású embernek, akivel valaha találkozott. John Holdridge, Kissinger asszisztense szerint főnöke úgy várta a Csouval történő találkozókat, mint egy sakknagymester a világbajnoki játszmákat egy másik nagymesterrel.⁴²

Mao és Csou, Nixon és Kissinger

1969-ben Kína és az Egyesült Államok, amelyek kétszáz esztendőn át kereskedelmi partnerek, majd a II. világháborúban négy évig szövetségesek, a hidegháborúban pedig húsz évig elleniségek voltak, megkezdték a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről való gondolkodást. Az 1969-es határozzecsapások után Mao szovjet inváziótól tartott, s a koreai háború óta először úgy döntött, hogy erősítenie kell a kapcsolatokat a nyugati országokkal. Csou En-lajt bízta meg a tárgyalások lebonyolításával. Nixon, aki meg akarta oldani a vietnámi konfliktust, s hosszú távú együttműködést keresett a Szovjetunió ellen, Henry Kissingert bízta meg, hogy Csou tárgyalópartnere legyen a kínai nyitásról szóló tárgyalások során. Kissinger 1971-es titokban tartott útja Pakisztánból Pekingbe, mely előkészítette a Nixon-látogatást, valamint Nixon 1972 februárjában történt látogatása lélegzetelállító események voltak, amelyek segítettek megalapozni az USA–Kína-kapcsolatok gyors fejlődését a Teng-korszakban.

Teng Hsiao-pingnek semmi köze nem volt az 1966–69 között megromló kínai–szovjet viszonyhoz, ami az 1969-es konfliktusba torkollt, de ő vezette azt a küldöttséget, mely megfogalmazta a Moszkvának szánt kilenc kritikus levelet 1963–64-ben, s ő tartotta 1963-ban az utolsó fontos kínai beszédet Moszkvában, ami feltette a koronát a kemény hangú levélváltásra. A Csianghsziban tartózkodó Tengnek az Egyesült Államokkal való kapcsolatfelvételhez sem volt semmi köze, bár 1973 végétől már Csou oldalán segített a tárgyalásokban. Az ő igazi hozzájárulása az USA–Kína-kapcsolatok alakulásához csupán később következett.

Teng lassú visszahelyezése (1972. január és 1973. április között)

Tizenhat hónap telt el Lin Piao repülőszerencsétlensége után, mikor Mao végül visszahívta Teng Hsiao-pinget Pekingbe. A Tenget ért 1966-os támadás

olyan kemény volt, hogy Mao nem várhatta el a többiektől, hogy gyorsan elfogadják a visszatérését, és maga sem tudta igazán, mit kezdjen vele. A „kapitalista” Tenget ért támadás vehemenciája miatt még az elnöknek is kihívás volt megmagyarázni, miért engedi, hogy visszatérjen. Mao úgy döntött, hogy a magyarázat szerint Tenget, a sokra tartott főtitkárt Lin Piao miatt érte „rossz bánásmód”. Csen Ji 1972. januári gyászszerzertartásán Mao azt mondta Csen családjának, hogy Teng más volt, mint Liu Sao-csi, az ő helyzete kevésbé volt komoly. Csou En-laj azt javasolta Csen Ji családjának, hogy széles körben terjessék, amit Mao mondott.⁴³ Mikor a vezér megjegyzése elért Tenghez, megkapta az első jelzést arról, hogy 1971 szeptemberében írt levele eljutott Maóhoz. Nem ez volt azonban az egyetlen jelzés. 1972 áprilisának elején a Csianghszi Tartományi Forradalmi Bizottság arról tájékoztatta Tenget, hogy a Maónak írt levelében kérteknek megfelelően legfiatalabb fiát, Cse-fangot felvették a Csianghszi Tudományos Technológiai Főiskolára, és legfiatalabb lánya, Zsung elkezdhet tanulni a Csianghszi Orvosi Egyetemen.⁴⁴

1972. április 6-án, a pozitív jelekben felbátorodva, Teng levelet írt Vang Tung-hsingnak, amelyben kifejtette, hogy két legfiatalabb gyermeke elkötözött otthonról, s szeretne fölvenni valakit, aki segítene Cso Linnek és neki, hogy gondoskodni tudjanak Pu-fangról. A levél végén így írt: „Ami engem illet, várom az utasításokat, hogy engedélyt kapjak még néhány év munkára.”⁴⁵ Teng nem kapott választ, ám saját és felesége fizetését egy hónapon belül felemelték.⁴⁶

Zsung később leírja, hogy ezek a Teng politikai helyzetének javulására utaló jelek különösen bátorítóan hatottak az egész familiára. A család várakozása a pozitív jelekre jól mutatja, hogy mennyire meghatározta Mao az alatta dolgozó emberek sorsát, még abban az időszakban is, mikor Lin Piao repülőgép-szerencsétlenségét követően beteg és csüggéd volt. Csen Jün 1972. április 22-én visszatérhetett Csianghsziból Pekingbe, de Mao Tenget még majdnem egy évig ott tartotta.

1972. augusztus 3-án, miután hónapok óta nem kapott választ Mao Cetungtól és Vang Tung-hsingtől, Teng ismét írt az elnöknek, s megpróbálta eloszlatni a kétségeket, melyeket Mao még az irányában táplálhatott. Azzal kezdte, hogy hallotta a gyári munkásoknak szóló tájékoztatást Lin Piao és Csen Po-ta bűneiről. Linről azt írta, hogy furfangos tábornok volt, ám a „hoszszú menetelés” során egyszer titokban Mao ellen szövetkezett Peng Tö-huajjal, s egyébként is visszautasította Mao kérését, hogy ő vezesse a kínai hadsereget a koreai háborúban. Teng bevallotta, hogy Lin Piao jobban megértette Mao kívánságait, de ő nem érthetett egyet Linnel abban, ahogy leegyszerűsítette

az elnök műveit, csak három cikkét tartva fontosnak. Lin Piao és Csen Po-ta mindenkiépp halottnak szerették volna tudni Tenget, aki megköszönte, amiért Mao megvédte a „kulturális forradalom” alatt. Teng Hsziao-pingben egy pillanatig nem volt lelkifurdalás, azt írta, amit szerinte Mao Ce-tung hallani akart.

A levelében Teng megerősítette, hogy amit 1968 júniusában és júliusában írt az önkritikájában, az utolsó szóig igaz. Megmagyarázta 1931-ben a **kuanghszi** csapatok faképnél hagyásával elkövetett hibáját, s beismerte, hogy időnként nem kérte ki Mao véleményét: ebből adódtak főtitkárságának gyengességei. 1960–61-ben nem tudott megszabadulni a kapitalista gondolkodástól, és elbukott abban is, hogy hatékonyan végrehajtsa Mao döntését a „harmadik front” felépítéséről, vagyis a védelmi szempontból releváns iparágak Kína belső részére költözöttetéséről. Nem kért engedélyt időben az elnöktől, hogy jelentéseket készítsen. Teng a levélben elismerte, hogy a „kulturális forradalom” helyesen tárta fel a hibáit. Egyúttal igyekezett megnyugtatni Maót egy kritikus problémát illetően, s ígéretet tett, hogy sosem fogja visszavonatni a „kulturális forradalom” alatt kritizált emberekre kirótt ítéleteket. Jelezte, hogy visszatér a vezér megszabta forradalmi irányhoz.⁴⁷

Nyilvánvalóan ez volt az az üzenet, amelyet Mao Tengtől várt. 1972. augusztus 14-én, pár nappal azt követően, hogy megkapta a Teng Hsziao-ping fogadkozásait tartalmazó üzenetet, Mao levelet írt Csou En-laj miniszterelnöknek, s utasította, hogy szervezze meg Teng pekingi visszatérését. Mao ismét aláhúzta, hogy Teng esete különbözik Liu Sao-csiétől. Ő sohasem adta meg magát az ellenségnek, és sohasem került gyanúba, hogy titkokat árult volna el a Kuomintangnak. Mindezek mellett Teng fontos csatákból támogatta Liu Po-cseng tábornokot, valamint számos egyéb tettel járult hozzá a párt és az ország boldogulásához.⁴⁸ Csou En-laj aznap, hogy megkapta Mao üzenetét, körbeküldte a Központi Bizottságban.⁴⁹ Mao felesége, Csiang Csing azonban közelépett, s egy ideig nem történt semmi.⁵⁰

1972 szeptemberében Teng úgy érezte, hogy szabadabban mozoghat, ezért engedélyt kért és kapott, hogy meglátogassa a régi csianghszi bázisterületet, többek közt Zsujcsint. Három év után először hagyta el a lakhelyét. A látogatása öt napon át tartott, s hasonló bánásmódban volt része, mint egy tartományi vezetőnek. Teng arra is engedélyt kapott, hogy két napot irodavezetője, az 1952 óta neki dolgozó Vang Zsuj-lin társaságában töltön, aki ebben az időszakban Csianghszi tartomány Csinhszien megyéjében végzett fizikai munkát, a hivatalnokok átnevelésére alapított Május 7. Káderiskolában. Később, mikor Teng visszatért Pekingbe, Vang is visszatérhetett, hogy a munkatársa legyen, ahogy

korábban. 1972. december 18-án Csou En-laj megkérdezte Vang Tung-hsinget és Csi Teng-kujt, hogy miért nem hajtották végre Mao elnök Tenggel kapcsolatos augusztusi utasításait. A válasz az volt, hogy Teng Hsziao-ping most már visszatérhet Pekingbe.⁵¹ A következő hónapban, 1973 januárjában Paj Tung-caj, a Csianghszi Tartományi Forradalmi Bizottság párttitkára tájékoztatta a várva várt hírről Tenget, akit február 20-án, miután a jó néhány évig munkahelyénél szolgáló gyár munkásai elbúcsúztak tőle, családostól gépkocsival Jingtanba szállítottak, ahol felszállt a Pekingbe tartó vonatra.⁵² Amikor elhagyta Csianghszit, így szólt: „Még vagy húsz évet tudok majd dolgozni.”⁵³

Teng visszatér Pekingbe (1973)

Mikor valakit, akit korábban kritika ért, ismét fontos beosztásba helyeztek a kínai vezetésben, a szokásos gyakorlat szerint először csak finom jelzést kapott, hogy megint számítanak rá, így a többieknek könnyebb volt elfogadniuk az új kinevezést. Miután Teng 1973. február 22-én visszatért Csianghsziból, nem osztottak rá rögtön feladatot, bár pekingi felbukkanása jelezte, hogy ismét fontos szerepet fog játszani. Miközben visszatérésének híre elterjedt, ő meglátogatott néhány régi ismerőst, de még hetekig nem vett részt hivatalos megbeszéléseken, nem kapott feladatokat, s Maóval vagy Csouval sem találkozott.

Mao Csou En-lajt utasította arra, hogy hívja össze a Politikai Bizottságot, és több találkozón vitassák meg Teng jövőjét. A „kulturális forradalom” támogatói – például Csang Csun-csiao, Csou potenciális utódja, valamint Csang támogatója, Csiang Csing – erősen ellenezték, hogy Teng fontosabb szerepet kapjon. Mao azonban ragaszkodott hozzá, hogy Teng Hsziao-ping visszatérjen a munkába, és részt vegyen a rendszeres pártértekezleteken.⁵⁴ A tanácskozások végén a Politikai Bizottság azt a javaslatot tette, hogy Teng a *yewuzuban* kapjon megbízatást, abban a Csou En-laj és Li Hszien-nien miniszterelnök-helyettes irányítása alatt álló vezetői csoportban, mely a „kulturális forradalom” alatt a megszokott kormányzati funkciók fenntartásáért felelt, s engedélyezzék számára, hogy részt vegyen a rendszeres hetenkénti pártösszejöveteleken.⁵⁵ Március 9-én Csou továbbküldött Mao számára egy dokumentumot, amely összefoglalta e döntéseket. Mao jóváhagyta, és másolatot kapott belőle Teng, továbbá a pártbizottságok egészen megyei szintig lefelé, illetve ezredszintig a katonai vezetők.⁵⁶

Pekingbe történt visszatérése után Teng 1973. március 28-án este találkozott először Csou En-lajjal, a találkozón részt vett Li Hszien-nien (lásd *A Teng-*

korszak kulcsfigurái című fejezetet) és Csiang Csing. Csou rögtön a találkozót követően jelentette Maónak, hogy Teng remek hangulatban és jó egészségen volt, úgy tűnt, kész visszatérni a munkába. Másnap Mao hat év után először találkozott Tenggel, s azt mondta neki, hogy „dolgozzon keményen, maradjon egészséges”. Teng Hsziao-ping erre azt válaszolta, hogy azért maradt egészséges, mert hitt az elnökben, és az üzenetét várta.⁵⁷ Mao utasítására Csou aznap este összehívta a Politikai Bizottságot, s bejelentette, hogy Tenget miniszterelnök-helyettesére nevezte ki, valamint azt is, hogy részt fog venni a külpolitikai ügyekben. Ekkor még nem lett a Politikai Bizottság rendes tagja, ám amikor fontos kérdéseket vitattak meg, jelen lehetett az üléseken. Csou levelet küldött Maónak, amelyben összefoglalta a PB-ben lezajlott megbeszélést, az elnök pedig engedélyezte, hogy Teng formálisan is pozícióba lépjén.⁵⁸

Teng Hsziao-ping 1968 utáni első hivatalos szereplésére 1973. április 12-én került sor, a Norodom Szihanuk kambodzsai herceg tiszteletére adott fogadáson, ahol miniszterelnök-helyettesként mutatták be. Teng és a többiek is próbaláltak úgy tenni, mintha a feltűnése teljesen természetes lett volna. Néhányan visszafogottan köszöntötték. Megjelenése után a hivatalnokok és a külföldi tudósítók körében nyomban megindult a puszogás arról, hogy milyen szerepet fog a jövőben játszani.⁵⁹

Mao valóban komoly feladatot akart kiosztani Tengre. 1973-ban, ahogy látni fogjuk, Teng Hsziao-ping egyre fontosabb lett, először magas szintű találkozók résztvevőjeként, majd Csou En-laj segítőjeként. Az augusztus 10-én tartott pártkongresszuson már a Központi Bizottság tagja, s decemberben, miután bizonyította Mao iránti hűségét, a Politikai Bizottság és a Központi Katonai Bizottság tagja lett.

Teng 1973 áprilisának elejétől elkísérte Csou En-laj miniszterelnököt, mikor kambodzsai, mexikói, japán, észak-koreai, mali, nepáli, kongói, Fülöp-szigeteki, francia, kanadai, ausztrál és más vendégeket fogadott, illetve búcsúztatott a repülőtéren. Bár részt vett néhány külföldiekkel folytatott találkozón, még nem az ő feladata volt a velük való tárgyalás.⁶⁰

Mao Vang Hung-ven útját egyengeti (1973–74)

Mao Ce-tung, ahogy az összes idősebb kínai vezető, nagy figyelmet szentelt az utódok kinevelésének. Lin Piao halála után, ahogy Mao egészségi állapota rosszabbodott, az utódlás kérdése mind sürgőbb lett. Az elnök saját stratégiá-

jának kiépítésében felhasználta a korábbi kínai vezetők utódlási eljárásairól szerzett mély ismereteit. Nem köteleződött el, s noha küldött jeleket, fenn-tartotta önnön hatalmát, megőrizve a lehetőséget, hogy bármikor meggon-dolhassa magát. 1971 és 1972 szeptembere között Mao három ígéretes fiatal hivatalnokot hívattott a pártközpontba dolgozni: Hua Kuo-fenget, Vang Hung-vent és Vu 1972 végére a különösen ígéretes Vang Hung-vent választotta ki, az ifjú, erős lázadót, aki elszántan hű volt Maóhoz és a kommunista párthoz. Az elnöknek tetszett Vang munkás háttere, katonai tapasztalata és bátor, magabiztos vezetési stílusa (lásd *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet).

Mao tisztában volt vele, hogy Vang Hung-ven nem rendelkezik megfele-lő tudással vagy háttérrel ahhoz, hogy egy egész kormányzatot irányítson, de hitt benne, hogy bizonyítottan radikális elhivatottsága és vezetői potenciálja elsődleges jelöltté teszi egy magas szintű pozsztra. Azon kezdett el gondolkod-ni, hogy megtartja Vangot pártvezetőnek, s keres valakit, akivel lecserélheti a kormányt irányító Csou En-lajt.

Mao kívánságára Teng lesz Csou „szárnysegédje”

A kínai történelemben sokszor előfordult, hogy az öregedő, energiájukat vesztő császárok nem találkoztak többé a szélesebb hivatalnoki körrel, hanem hízelgő eunuchok kisebb csoportjára szűkítették le közvetlen kapcsolatrendszerüket. Lin Piao repülőgép-szerencsétlensége után Mao – elődjeihez hasonlóan – rit-kán találkozott hivatalnokokkal, például Tenggel, s elsősorban három nőre támaszkodott, hogy tájékoztassák a külülvilágról. Asszisztense, Csang Jü-feng a rezidenciáján élt, míg a „két hölgy”, vagyis Tang Ven-seng („Nancy”) a tol-mácsa, Vang Haj-zsung pedig az „unokahúga” (valójában unokatestvérének az unokája) volt. Mao Csang Jü-fenget akkor ismerte meg, mikor a különvona-tára osztották be. Csang vonzó, intellektuálisan kifinomult és politikailag ra-vasz nő volt, bár nem rendelkezett kellő tapasztalatokkal ahhoz, hogy a magas szintű politikát a maga összetettségében lássa át. A „két hölgyet” eredetileg a külügymenisztérium küldte Maónak, hogy segítsék a külföldi vendégekkel folytatott találkozókon. Mao a külföldiek fogadása előtt és után elbeszélget-tett velük. A két nő fokozatosan egyre nagyobb szerepet kapott, s az elnök és a külülvilág közötti közvetítővé vált. Akármit gondoltak is egyébként, nem volt más választásuk, teljes lojalitással kellett Maót szolgálniuk a kívülállókkal

szemben, akiknek a szemében uruk szélsőbalos oldalát testesítették meg. Mikor Mao megtámadta Csou En-lajt, a „két hölgynek” az elnök meglátásait kellett közvetítenie. A helyzet miatt a Csouhoz kötődő kapcsolatuk problematikussá vált, hisz őt illetően is Mao szócsövei voltak, és jelenteniük kellett a vezérnek Csou viselkedéséről is. 1973-ra a Lou Gehrig-kórban szenvedő Mao nehezen tudta egyenesen tartani a fejét, s csak motyogott. 1972 februárjában elájult, de kilenc nappal később képes volt Nixonnal találkozni. Mao elmerült a kínai történelemben és irodalomban, ám az őt igazán érdeklő témakörökben, vagyis a fontosabb kinevezésekben, továbbá az emberek közti kapcsolatok irányításában továbbra is fondorlatos és ravasz maradt. Mindezeket kézben tartotta, s végigondoltan használta a közvetítőit.

Az idősödő császárok – az utódok mellett – történelmi hagyatéku is foglalkoztatta. Maót mindig is érdekelte a történelemben betöltött helye. 1945-ben, mikor Csang Kaj-sekkel találkozott, megírta leghíresebb versét, melyben feltette a kérdést: ki volt a legnagyobb vezető a kínai történelemben? A nagy császárok egyike, Csin Si Huang-ti, Han Vu-ti, Tang Taj-cung vagy Szung Taj-cu? „A legnagyobb vezetőt a jelenben kell keresnünk” – szólt Mao válasza. Megalomániája és hatalomványa a földkerekség többi önhitt diktátora közül is kiemelte. Hatalma teljében Mao sok mindenrel foglalkozott, de ahogy az egészsége rosszabbodott és idősebb lett, egyre inkább a történelemben betöltött helye, valamint a hagyatékát továbbvivő utódok érdekelték.

Maónak a hatalmára törő ellenfeleket maga köré képzeli paranoid gyanakvása is párrát ritkította a világ vezetői között. Azon aggodalma, hogy az őt esetleg túlélő Csou En-laj felhagy majd az osztályharcos elszántsággal, illetve a „folyamatos forradalom” eszményével, s a korszak hivatalos történelemkönyveiben csökkenteni fogja Mao dicsőségét, nem volt teljesen megalapozatlan.⁶¹ A kormányügyek és külkapcsolatok menedzselésében kiemelkedő képességei és zseniális memoriája addigra szinte nélkülözhetetlennek tettek Csout, különösen az Egyesült Államokkal és más nyugati országokkal kiépülő kapcsolatok területén. Közismert volt a vezetők köreiben, hogy Mao nem szereti Csout, de szüksége van rá. Csou En-laj a harmincas évek Sanghajában nagyszámú belső kémet szervezett be, akiknek a kilététi titok övezte, s akik nyilván teljes mértékben lojálisak maradtak hozzá. Mao többször is végigondolta a dolgot, mielőtt eltávolított volna valakit, aki titkos támogatók kiterjedt hálózatával rendelkezett. Csou En-laj – Liu Sao-csitól és Lin Piaótól eltérően – kivált vigyázott rá, hogy az évek során ne fenyegetesse az elnök hatalmát. Ám 1973-ban, bár nyíltan kimondani nem lehetett, Mao érzékelte, hogy sok magas beosztású hivatalnok

szemében Csou a jó vezető, aki próbál rendet tartani, odafigyel a többiekre, s ígyekszik keretek közé szorítani a rossz vezető kegyetlen cselszövéseit.

Mao Ce-tungot kevésbé nyugtalanította, hogy Csou megpróbálja megszerezni a hatalmat, mint az, hogy a miniszterelnök reputációja az övét kisebbíti, illetve az, hogy túl engedékeny lehet az Egyesült Államokkal. E problémák akkor lettek volna igazán húsbavágóak, ha Csou tűléi őt. Következésképp amikor Nancy Tang és Vang Haj-zsung jelentette, hogy a külföldi sajtó milyen dicséreteket zeng „Csou En-laj külpolitikájáról”, mely az USA–Kína-kapcsolatok normalizálódását eredményezte, Mao dühöngeni kezdett.⁶² Szerinte az ő külpolitikáját illette volna a dicséret, nem pedig a miniszterelnökét. Ekkortájt kezdett el azon munkálkodni, hogy meggyengítse régi harcostársa reputációját, s bebiztosítsa, hogy az egyre előrehaladottabb rákkal küzdő politikus feladatkörét egy olyan személy vegye át, aki nem Csouhoz hű, hanem hozzá.⁶³

Függetlenül Mao megalomániájától, különösségeitől és politikai hibáitól, beosztottai elismerték, hogy briliáns stratégia, s felismeri a tehetséget. Csou En-lajon kívül az egyetlen vezető, aki Mao szemében már bizonyította, hogy eredményesen képes több összetett problémát – beleértve a külkapcsolatokat is – menedzselni, Teng Hsziao-ping volt.⁶⁴ Teng fél évszázaddal korábbi franciaországi tartózkodásuk óta szorosan együtt dolgozott Csouval, mikor az utóbbi irányította az ő munkáját is. A harmincas évek elején azonban szövetséget kötött Maóval, és azért emelkedett a ranglétrán a rákövetkező esztendőkben, mert Mao embere volt, nem pedig Csoué.⁶⁵ 1973-ban Csou En-laj több különösen összetett külpolitikai problémát menedzselt egyszerre, így Teng sokat tudott tanulni tőle az 1973 tavaszától kezdődő időszakban, amikor a „szárnysegédje” lett. Mao csalódott volt, amiért Teng eltávolodott tőle, s túl közel került Liu Sao-csihoz a hatvanas évek elején, így volt miért aggódnia, hogy fontos pozícióba emelése esetén inkább Csouhoz fog húzni, mint hozzá. Vajon odáig is képes lenne elmenni, hogy lecserélje a vezér kinevezettjeit, és olyan értelmezést hagyjon az utókorra, amely Mao hibáit hangsúlyozza ki?⁶⁶ 1973 során Mao Ce-tung nagy figyelmet szentelt Tengnek.

A 10. Pártkongresszus (1973. augusztus)

Az 1973. augusztus 24. és 28. között tartott 10. Pártkongresszus volt az első magas szintű találkozó 1949 óta, melyen a nagybeteg Mao nem tartott beszédet. Az első plénum, amelyet általában közvetlenül a kongresszus után tartott

tak, hogy kihirdessék a kinevezéseket, volt az utolsó központi bizottsági ülés, melyen az elnök részt vett. A kongresszus alatt Mao állni is alig tudott, s megvárta, míg a többi résztvevő elhagyja a termet, hogy ne lássák, milyen nehezen mozog. Mao megtartotta a teljes körű irányítást és a fontosabb kinevezések jóváhagyását meghatározó hatalmat, de a betegségével szembesülő párttagok már az utódláson gondolkoztak.

A kongresszuson a harmincnyolc éves Vang Hung-ven a legfelsőbb vezetésbe katapultált, jelezve az otthoni és külföldi politikusoknak, hogy Mao őt választotta ki első számú utódjelöltnek a KKP élcsoportban.⁶⁷ Vang személyének fontossága már két hónappal korábban nyilvánvalóvá vált a pártvezetők számára, mikor őt nevezték ki a Választás-előkészítő Bizottság élére, amely az új tagokat javasolta a Központi Bizottságba. Egy új alkotmány elkészítésével is megbízták, és a kongresszuson beszámolt e megbízatásáról (vagyis arról a feladatról, melyet az 1956-os 8. Pártkongresszuson Mao akkori igéretes utódjelölte, Teng kapott meg).⁶⁸ Az első plénumon Vang Hung-ven a KKP elnökhelyettese lett, a harmadik legfontosabb vezető Mao és Csou mögött. Kínai politikusok, külföldi diplomaták és a sajtó mind Mao Ce-tung lehetséges utódjaként kezdték el emlegetni.⁶⁹

Teng ezen a kongresszuson messze Vang hivatalos pozíciója alatt helyezkedett el. Újra a Központi Bizottság tagja lett, de nem került vezető szerepbe. A 10. Pártkongresszust a többihez képest gyorsítva rendezték meg, hogy kiépítések a Lin Piao utáni vezetői struktúrát, s kiszorítsák Lin legközelebbi követőit. A 8. és a 9. kongresszushoz viszonyítva – mely utóbbin Lin Piao kulcsszerepet játszott – a 10. Pártkongresszuson hiányzott a megvitatott témák átfogó áttekintése. Ez a rendezvény csak ötnapos volt – szemben a huszonöt napos 9. kongresszussal –, s a két legfontosabb beszéd, Vang Hung-ven és Csou En-laj beszéde összesen kevesebb, mint egy óráig tartott, jóval rövidebb ideig, mint egy szokásos kongresszusi szónoklat.⁷⁰ A rendezvény a Lin Piao-korszak végét jelentette, új KB-tagsággal, de még új program nélkül. A kongresszus három téma körre koncentrált: Lin Piao bírálata; a Lin halálát követő kiigazítás; és az 1973-as gazdasági terv.⁷¹ Csou En-laj politikai beszámolójának majdnem a fele Lin Piaót kritizálta. A gazdasági tervet azonban nem vitatták meg részletesen, mert a gazdaság még mindig kaotikus állapotban volt, s a vezetésnek nem volt ideje rá, hogy az akkori ötéves terv utolsó két évének – 1974 és 1975 – részletes bemutatását közzétegye.

A legfontosabb változást talán az jelentette, hogy jó néhány egykor vezető hivatalnok visszatért a Központi Bizottságba, azok a funkcionáriusok, akik a

lényegi támogatást adták Tengnek, mikor 1973 végén több hatalmat kapott. Ők váltották fel a Lin Piao által levezényelt 9. Pártkongresszus során kinevezett katonatiszteket. Az új KB százkilencvenegy tagjából negyven körül volt azon hajdani vezetők száma, akiket támadás ért a „kulturális forradalom” alatt, s Mao engedélyével most visszatértek.⁷² (Köztük volt – Vang Csen és Teng Hsziao-ping mellett – Tan Csen-lin miniszterelnök-helyettes, Teng frontparancsnokságának egyik parancsnoka a Huajhaj hadjárat idején, aki 1967 februárjában bátran tiltakozott a „kulturális forradalom” ellen.) Teng, aki addig csak beült a külföldiekkel folytatott tárgyalásokra, július közepétől már maga is bele-beleszolt a megbeszélésekbe.⁷³

Mao döntése, mellyel fölemlvelte a fiatal és tapasztalatlan Vang Hung-vent, visszatetszést keltett a tapasztalabb vezetők között. Augusztus 21-én, a kongresszust megelőző utolsó politikai bizottsági ülésen, néhányan tiltakoztak Vang Hung-ven megbízatása ellen. Hszü Si-ju tábornok, a kevésbé bátor hivatalnokok szócsöve, kijelentette, hogy egy elnökhelyettes, vagyis Csou En-laj, épp elég. Mikor nem ért célit, Hszü felvette, hogy Kang Senget és Je Csien-jinget is ki lehetne nevezni.⁷⁴ Mao nem engedett: Vang Hung-vent nevezték ki, és vele együtt a „kulturális forradalom” alatt sötét szerepet játszó Kang Senget is. A két másik elnökhelyettes, Csou En-laj és Je Csien-jing a tapasztalt és mérsékelt vezetési stílust képviselte.

Csou volt az, aki a 10. Pártkongresszus előtt ismertette a politikai jelentést, ám a szöveget Csiang Csing két támogatója, Csang Csun-csiao és Jao Ven-jüan írta, akik a 9. kongresszus fontosabb dokumentumait is készítették. Így a dokumentumok kritizálták ugyan Lin Piaót, de alapvetően megszilárdították a Lin vezérlete alatt zajló 9. Pártkongresszus végeredményét. A 10. kongresszus utáni Politikai Bizottságban is a radikálisok voltak a meghatározók. A huszonegy tagú új bizottság négy tagja – Vang Hung-ven, Csang Csun-csiao, Csiang Csing és Jao Ven-jüan, a későbbi „négyek bandája”, akik nem dolgoztak ugyan csapatként, ám hasonló nézeteket vallottak – egyértelműen radikális volt. Más PB-tagok – így Vu Tö, Csen Hszili-en és Csi Teng-kuj – kevésbé számítottak radikálisnak, de balra tendáltak. Mao paraszt és munkás képviselőkkel, „a tömegek képviselőivel” próbálta ellensúlyozni a visszatérő régi hivatalnokokat. Ő maga is elismerte, hogy „intellektuális szintjük kicsit alacsonyabb volt”, viszont számítani lehetett rájuk abban, hogy támogatják majd a forradalmat folytatni kívánó radikálisokat.

Bár Teng nem kapott feladatokat új pozíciójában, az éles szemű politikai elemzők számára világos volt: Mao elkezdett arról gondolkodni, hogy együtt

dolgoztassa Tenget és Vang Hung-vent. A vezér egy közös ellenőrző körútra is elküldte őket, hogy jobban megismérjék egymást.⁷⁵

Mao megtámadja Csou En-lajt (1973. november–december)

1973 februárjában, mikor Henry Kissinger először találkozott Mao Ce-tunggal, világosan látta, hogy a kínai vezető nyugtalánítja az Egyesült Államok és a Szovjetunió együttműködése. Novemberben, mikor Kissinger ismét Pekingbe ment, Mao nemcsak az USA–SZU-együttműködésen háborgott, hanem Csou En-lajt illetően is, aki túl engedékeny volt az Egyesült Államokkal. A nyári hónapokban az elnök keserűen panaszkodott, hogy Amerika „Kína vállán áll”, s felhasználja Pekinget, hogy megegyezéseket kössön a Szovjetunióval. Mao gyanúja csak nőtt 1973 júniusában, mikor Brezsnyev az Egyesült Államokba látogatott, és a kaliforniai San Clemente-ben találkozott Nixonnal, majd együtt ünnepelték a nukleáris háború megelőzéséről szóló szerződés ratifikálását. Rögtön Brezsnyev amerikai látogatása után a kínaiak hivatalos jegyzéket juttattak el a Fehér Háznak, amelyben kifogásolták: az USA segít a szovjeteknek, hogy békésnek mutassák magukat, s így Washington lehetővé teszi Moszkvának, hogy elfedje expanziós politikáját.⁷⁶ Mao attól tartott, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió megegyezést készít elő, melynek részeként a szovjetek szabadon, az USA bármilyen reakciója nélkül Kínára irányítják a fegyvereiket.

Mao Ce-tung azzal vágolta Csou En-lajt és a külügymenisztériumot, hogy túl barátságosan fordultak az Egyesült Államok felé, így Kínát felhasználhatták a Szovjetunióval fennálló viszony javítására. Maót az is nyugtalánította, hogy az USA egyáltalán nem gyengítette a Tajvanhoz fűződő kapcsolatait, s nem tett lépéseket a szárazföldi Kínával való viszony normalizálására. Nixon anynyit ígért, hogy 1976-ban rendezni fogja Kínával a kapcsolatokat, és bizonyos okok folytán (a Watergate-ügy meggyengítette Nixont, aki nem tudta volna keresztlüvinni a normalizációt az amerikai kongresszuson) az USA most Kínát használja, hogy a Szovjetunióval fennálló kapcsolatait fejlessze.

Mikor Kissinger 1973 novemberében megérkezett Pekingbe, úgy találta, hogy Mao erősen csökkentette Csou En-laj mozgásterét. Csout olyan érzékenyen érintették a konfuciánus hozzáállása miatti támadások (túlságosan mér sékelt, nem Kína nemzeti érdekeiért harcol), hogy mikor az amerikai vendég meglemlítette, Kínát még mindig meghatározza Konfuciusz tanítása, Csou

dührohamot kapott. Több tucat óráig tartó megbeszéléseik alatt Kissinger soha máskor nem látta dühösnek Csout. A miniszterelnök láthatóan nyomás alatt volt, és a „két hölg” folyamatosan jelentett róla Maónak. Mire Kissinger megérkezett, az Egyesült Államok új magas szintű nagykövetet – Leonard Unger – nevezett ki Tajvanra, s beleegyezett, hogy új katonai technológiával látja el a szigetországot. Maót ettől majdnem szétvettette a düh.

Novemberben a Csou En-laj és Kissinger közti megbeszélések első napjait követően Csou és Nancy Tang jelentést tett Maónak. A miniszterelnök elmondta, hogy Kissinger szerint a Fehér Ház talán megnyerné a kongresszus támogatását a kapcsolatok normalizációjához, ha Kína rugalmásabb lenne Japánt érintően, s engedné Washingtonnak, hogy továbbra is közeli kapcsolatokat ápoljon Tajvannal. Nancy Tang itt belekotnyeleskedett, hogy ez „két Kína politikának” hangzik.⁷⁷ (Csou később bevallotta Kissingernek, hogy „mikor az elnökkel voltunk, én nem mertem az elhangzottat magyarázni, de a nő elég bátor volt, hogy értelmezze, amit hallott.”) Mikor Mao felfogta, hogy Csou komolyan végighallgatta Kissinger Tajvannal és a szárazföldi Kínával egy-szerre jó kapcsolatokat ápoló USA-ról szóló javaslatát, kitört belőle a patriota, s szemrehányást tett a miniszterelnöknek.

Kissinger közölte Csouval, hogy „a kínai nukleáris képességek növekedése elfogadhatatlan a Szovjetunió számára”.⁷⁸ Indítványozta egy Washington és Peking közötti „forró drót” létesítését arra az esetre, ha a szovjetek lépései miatt információcserére lenne szükség („a kínai haderő sebezhetőségének csökkenésére és a figyelmeztetésre rendelkezésre álló idő növelésére”). Csou közölte Kissingerrel, hogy ha megegyezés születne a hírszerzési információk megosztásáról, „az nagy segítséget jelentene Kína számára”, s november 14-én, a látogatás utolsó reggelén, vázlatot cseréltek a hírszerzési információk megosztásáról.⁷⁹

Mikor Kissinger és Csou megbeszéléseinek hírét meghallotta, Mao rögtön a szovjetek 1950-es évek végén tett javaslatára asszociált, melyben Kína védelmének biztosítását ajánlották fel, ami után a kínai szuverenitás szovjet meg sértésétől tartó Peking megszakította a kapcsolatokat Moszkvával. Mao nézőpontja szerint Csou olyan, a hírszerzsre vonatkozó hatalmat adott volna az Egyesült Államok kezébe, amely sértette volna Kína függetlenségét.

A Mao Ce-tung hangulatváltozásaira érzékeny és Csou En-laj kritizálására folyton alkalmat kereső Csiang Csing úgy látta, eljött az ő ideje, s megtámadta Csout azzal a váddal, hogy túlságosan engedni akar Amerikának. Kapituláció-pártinak bélyegezte.⁸⁰ Mao, aki erőteljesebb kínai külpolitikát akart, nyitott volt, hogy helyet adjon a miniszterelnök elleni kemény támadásnak.

Kissinger látogatását követően, 1973. november 25-től december 5-ig a vezér több alkalommal Csou En-lajt támadó, a Politikai Bizottság előtt zajló gyűlést rendezett az Országos Népi Gyűlés Csarnokában. Lin Piao halála után Maót kevssé kötötték le a napi munka részletei, de a támadását előkészítendő ő választotta ki a résztvevőket, felvázolta a mondanivalójukat, és finomhangolta a találkozók légkörét. Nézetei szerint Csou közel került ahhoz, hogy jobboldali kapitulációpárti legyen.⁸¹ A Politikai Bizottság minden tagjának nyilvánosan kritizálnia kellett a miniszterelnököt. Csou részletes önkritikát készített, amelyet Mao elégtelennek ítélt, és azt követelte, hogy írjon egy másikat, melyben erőteljesebben ítéli el a tetteit. Az 1973. novemberi gyűléseket követően Kissinger meglátogathatta ugyan Csou En-lajt, de sohasem tárgyalhatott vele többet hivatalos minőségben.

Mao felelősséggel ruházza fel Tenget (1973)

Kissinger novemberi látogatása után Mao Ce-tung ahhoz az emberhez fordult, hogy vegye kézbe az USA-kérdést, aki korábban keményen fellépett a Szovjetunióval szemben: Teng Hsziao-pinghez. 1973. decemberében Tengnek részt kellett vennie a Politikai Bizottság Csout kritizáló ülésein. Franciaországban, a sanghaji illegális kommunista mozgalomban és az ötvenes évek Pekingjében Csou szinte a bátyja volt Tengnek. Mao azonban joggal remélhette, hogy Teng Hsziao-ping az ő oldalán lesz, nem pedig a miniszterelnökén. A negyvenes évek kiigazítási kampánya során Teng Mao mellett állt, míg Csou nem. Azóta, hogy 1931-ben azzal vádolták meg, hogy a Mao-klikket irányította, Teng Mao Ce-tung szövetségesének számított, s az ötvenes években ő volt az egyik funkcionárius, akit az elnök előléptetett. Azt követően, hogy 1956-ban Teng pártfőtitkár lett, a Csou En-lajjal fennálló viszonyában volt valami kínos: bár Csou rangban felette állt, jelentési és feladat-véghajtási kötelezettséggel tartozott a napi pártügyeket menedzselő Tengnek.⁸² Aztán a későbbiekbén, a „kulturális forradalom” alatt nem állt ki érte.⁸³

Teng jól tudta, hogy amit a miniszterelnököt kritizáló gyűléseken mond, azt a „két hölg” szó szerint jelenti Maónak. Mikor már közeledett a gyűlések vége, így szólt Csouhoz: „Alig egylépésnyire vagy az elnöktől. Mások csak vágynak egy ilyen pozícióra, mely neked megadatott, de sohasem érhetik el azt, amit te elértél. Remélem, ez megfelelő figyelmeztetés a számodra.”⁸⁴ Teng szavai a felszínen nem tűntek alattomosnak, ám az adott kontextusban nem volt náluk

vádlóbb. Arra utalt velük, hogy reális a veszélye Csou esetleges puccsának. Mikor a „két hölgy” jelentette Maónak Teng Hsziao-ping szavait, az elnököt mintha hájjal kenegették volna. Haladéktalanul személyes beszélgetésre hívta Tenget.

Néhány nappal később Mao összehívta a Politikai Bizottságot, arra kérve a tagokat, hogy szavazzák meg Teng teljes jogú tagságát, s tegyék meg egyúttal a Központi Katonai Bizottság tagjának is. Sohasem fordult elő korábban, hogy az elnök ilyen módon siettetett egy kinevezést, és nem kérte a Központi Bizottság támogatását.⁸⁵ Csou hivatalosan miniszterelnök maradt, Teng azonban innentől fogva részt vett a külföldiekkel folytatott tárgyalásain. Hét hónappal később, 1974 májusában Csou En-laj fizikailag még képes lett volna rá, hogy repülőre szálljon, és az Egyesült Nemzetek Szervezetének ülésén képviselje Kínnát, de Mao Tenget választotta helyette. Csou 1974. június 1-jén kórházba került, hogy megműtsék, ettől kezdve Teng Hsziao-ping láttá vendégül a külföldi méltóságokat.⁸⁶

A hadsereg megerősítése (1971–1974)

Lin Piao halálát követően Mao Ce-tung meg akart bizonyosodni rólá, hogy a katonaság vezetése lojális és egységes. Mao még a repülőgép-baleset előtt erőfeszítéseket tett, hogy kellő támogatást építsen ki Linnel szemben. 1971 augusztusában személyesen látogatott végig közép- és dél-kínai katonai bázisokat, s nyíltan beszélt a Lin Piaóval fennálló nézeteltéréséről. Jó párral katonai vezetőt lecserélt, így meggyengítette Lin támogatói bázisát.⁸⁷ Közvetlenül a légi szerencsétlenség után a Politikai Bizottság négy katonatisztje – Huang Jung-seng, Vu Fa-hszien, Li Co-peng és Csiu Huj-co – tíz napot kapott, hogy elhatárolódjon Lintől. Azokat, akik ezt nem tettek meg, napokon belül letartóztatták, s csak a nyolcvanas évek végén engedték ki a börtönből.

Mao 1959-ben, mikor megszabadult Peng Tö-huajtól, Lin Piaóhoz fordult, hogy tegyen rendet a hadseregben, és Lin halála után ismét szüksége lett valakire, hogy megerősítse a katonaság központi vezetését. Először Je Csien-jing marsallt választotta, aki a hadseregen köztiszteltekön örvendett, nem voltak ellenségei, s koránál fogva – tíz évvel volt öregebb Lin Piaónál – nem rendelkezett vezetői ambíciókkal (lásd *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet). 1973 végén, mikor Mao Tengre kezdett el támaszkodni az amerikai kapcsolatok keményebb menedzselésében, utóbbi megbízatást kapott, hogy a katonaság feletti kontroll megerősítésében is működjön közre.

Nem sokkal a 10. Pártkongresszust követően Mao állítólag próba elő állította Vang Hung-vent és Teng Hsziao-pinget, azt kérdezve tőlük, hogy mi történik majd, miután ő meghal. Az elnök forradalmi vonala folytatódni fog – válaszolta Vang. Teng, aki jól tudta, hogy a katonai körzetek parancsnokai milyen hatalmat birtokolnak, úgy válaszolt, hogy hadurak jelenhetnek meg, s lehet, hogy válságos idők várnak az országra. Mao úgy gondolta, hogy Teng válaszolt jobban, és az év végén ismét parancsnokokat helyeztetett át.⁸⁸

Szintén nem sokkal a 10. Pártkongresszus után Mao megtudta, hogy amikor még Lin Piao élt, Li Tö-seng katonai vezető, aki a párt elnökhelyettesi posztjának várományosa volt, egy olyan „hűségesküt” tartalmazó levelet írt alá Linnek, mely az elnök értékelése szerint túllépett a szükséges határon. Ez sokkolta Maót. Attól tartva, hogy egyes körzeti parancsnokok is túl közel kerülhettek Linhez, úgy döntött, hogy áthelyezeti őket. Azért, hogy csökkentse annak az esélyét, hogy új szolgálati helyükön szervezkedésbe kezdenek, nem vihették magukkal a saját embereiket.

Mao más katonai vezetők Lin Piaóhoz írt, hűségesküt tartalmazó leveleit is felfedezte, s gyanakodni kezdett a pekingi politikai elit azon részére, mely együtt dolgozott Linnel, majd úgy döntött, hogy olyan új, addig vidéken tevékenykedő hivatalnokokat helyeztet a fővárosba, akik nem működtek együtt szorosan az árulóvá lett egykor „fegyvertárssal”. A szóban forgó időszakot Teng Csianghsziban töltötte, így Mao tudta, hogy ő semmiképp sem kötődhetett elválaszthatlanul Linhez. Azt is tudta, hogy két kulcsfontosságú katonai vezető – Li Tö-seng, aki a senjangi katonai régióba került, és Csen Hszí-lien, aki a legérzékenyebb posztot, a pekingi katonai régió vezetését kapta meg – körábban Teng Második Hadseregében szolgált. Az elnök bízhatott benne, hogy Teng Hsziao-ping kordában tartja majd őket.

A regionális NFH-parancsnokok áthelyezése után nem sokkal Mao bejelentette, hogy Teng a PB és a Központi Katonai Bizottság vezetője lett. Ahogy megfogalmazta: „Azon gondolkodom, hogy a Politikai Bizottság főtitkárává teszem. Ha ez a cím nem tetszik, hívjuk főtanácsadónak.”⁸⁹ Teng, akit a valós hatalom mindig is jobban érdekelte, mint az elnevezések, udvariasan visszautasította a címeket. Mao tudta, hogy az idősebb katonatiszteket meg fogja nyugtatni Teng Hsziao-ping kinevezése, nemcsak a katonai háttér miatt, hanem azért is, mert feltételezték róla, hogy nem fog részt venni egy bosszúálló tisztagatásban. Teng komolyan megkritizálta azt a nyolc parancsnokot, akik Lin hatása alá kerültek, s így jelezte a lojalitását Mao felé, de a tisztek tisztában voltak vele, hogy ezt meg kellett tennie. A kinevezése után nem volt világos,

hogy ő vagy Je marsall lett-e a magasabb rangú, ám kölcsönös tisztelettel kezelték egymást, és eredményesen együtt tudtak működni a regionális parancsnokokkal végzett munkában.

Miközben a hadseregben visszaszorította Lin Piao befolyását, Mao politikai kampányt indított a lakosság körében, hogy kritikával illesse mindazokat, akik közel álltak a bukott vezetőhöz. Felfedezték, hogy Lin megjegyzésekkel írt azon szövegek margójára, amelyeket elolvasott, s nagyra becsülte Konfuciuszt, így az ellene és a konfuciánusnak bélyegzett Csou ellen indított kampány elnevezése „kritizáld Lint, kritizáld Konfuciuszt” (*pi-Lin, pi-Kong*) lett. Az akció egy 1974. január 1-jén publikált vezércikkel indult, s végigvontult 1974 első fél évén. Kezdetben Li Tö-seng és más, Lin Piaóhoz közel álló katonák kerültek célkeresztbe. Január végén azonban Csiang Csing elkezdte a kampányt felhasználni Csou En-laj bírálatára is. Lin Piao és Konfuciusz mellett a miniszterelnök is célpont lett. Csou meggyötörtén, de átvészelt a vihart. Miniszterelnök maradt, és időnként az őt kritizáló összejöveteleket is maga vezette le, ám az Egyesült Államokkal folytatott érzékeny tárgyalásokon már nem vett részt.

1974 augusztusában – a kampány végén – a felbujtó Maóból hirtelen nagylelkű Mao lett. Megvádolta a „két hölgyet”, hogy kis tábornokokként viselkedtek, mikor megtámadták Csou En-lajt, s megkritizálta Csiang Csinget, hogy túlzásba vitte a támadásokat a Lin Piao és Konfuciusz elleni kampány során. Csiang Csinggel addig ment el, hogy ráparancsolt, ne támadjon meg többet senkit, s kijelentette, hogy nem képviseli hüen a nézeteit. Nem volt igaza, állította Mao, mikor Csou problémáit olyan súlyosnak állította be, hogy tizenegyedik vonalas harcnak nevezte, és nem volt igaza akkor sem, mikor azzal vádolta a miniszterelnököt, hogy türelmetlenül hatalomra tör.⁹⁰

1974. július 17-én, a Politikai Bizottság ülésén Mao figyelmeztette Csiang Csinget, Vang Hung-vent, Csang Csun-csiaót és Jao Ven-jüant, hogy ne viselkedjenek úgy, mintha a „négyek bandája” lennének. Ekkor használták először ezt a kifejezést a PB Állandó Bizottsága négy radikális tagjának megnevezésére. A négy ember nem működött együtt egy szervezett kíkk módjára, de központi szerepük volt Csou megtámadásában.

A „négyek bandája” kifejezés és a tagok veszélyes híre gyorsan elterjedt. Csiang Csing továbbra is támadta Csou En-lajt és más magas beosztású hivatalnokokat, így lett később ő és a másik három radikális egyes értelmiségek és vezető funkcionáriusok céltáblája. Ám azt, aki lehetővé tette a „négyek bandájának” működését, vagyis Mao elnököt nem lehetett háttérbe szorítani.

Csak igazán megbízható barátokkal folytatott magánbeszélgetésekben került sor arra, hogy különösen bátor emberek felemeljék négy ujjukat, s még a hüvelykujjukat is mozgassák közben, jelezve, hogy valójában nem csupán „négy bandatagról” van szó, hanem egy ötödik személy is közéjük tartozik: Mao Ce-tung.

Miközben Csou En-laj ellen folytatódott a támadás, a rákja továbbterjedt. 1974. június 1-jén bekerült a 301-es számú kórházba, hogy megműtsék, és 1976 januárjában bekövetkezett haláláig itt is töltötte – egy lakosztályban – élete hátralévő idejének nagy részét. Csou elég tapasztalt volt ahhoz, hogy tudja: Teng 1973 végén őt támadó kritikája Mao nyomására történt. 1974 elején Csou és Teng Hsziao-ping szorosan együttműködött a külügyek területén, s Teng – a kórházban lévő, névleg továbbra is miniszterelnök Csou személyes irányítása alatt – valódi miniszterelnökként funkcionált.⁹¹ Tehát Mao és nem Csou En-laj kezdeményezésére került vissza Teng fontos pozícióba. 1974-ben és 1975-ben azonban Csou és ő ismét olyan szorosan működtek együtt, mint Franciaországban, majd a sanghaji illegális mozgalomban, később pedig a „kulturális forradalom” előtti Pekingben.

Teng Hsziao-ping tudta, Mao azt szeretné, hogy Csiang Csinggi dolgozzon együtt, s ő kísérletet is tett rá. Ám ahogy Csou gyengült, Jiang egyre jobban aggódott, hogy az elnök még több hatalmat fog adni Tengnek, és kezdte ellene hangolni a KKP-n belüli közvéleményt.⁹² A nő nem tévedett, Teng Hsziao-ping karrierje felfelé ívelt a pártban. A legnyilvánvalóbb jele Mao Tengbe vetett növekvő bizalmának az volt, hogy őt választotta az első kínai vezetőnek, aki hosszabb beszédet tarthatott az ENSZ-ben.

Teng történelmi beszéde az Egyesült Nemzetek Szervezetében

1974 tavaszán, mikor Mao kijelölte, hogy tartson beszédet Peking nevében az ENSZ Közgyűlésének hatodik speciális ülésszakán, Teng Hsziao-ping személye nemzetközi jelentőségű lett. Mióta 1971-ben a szárazföldi Kína került Tajvan székébe az ENSZ-ben, egy pekingi vezető sem mondott beszédet a közgyűlés előtt.

Hónapokkal korábban még azt várták, hogy a kínai küldött első felszólálása gazdasági kérdésekre fog összpontosítani. A pekingi külügyminisztérium helyett a külkereskedelmi minisztériumot bízták meg, hogy készítsen beszédet egy pártvezető számára, és Li Csiangot, a kereskedelempolitika irányítóját je-

lölték ki, hogy tartsa meg a szónoklatot. Nem sokkal az esemény előtt, mikor világos lett, hogy az ENSZ Kína nemzetközi kapcsolataival foglalkozik majd, a szöveg elkészítésének feladata a külügyminisztériumba került át.

Teng New Yorkba küldésének egyik oka az volt, hogy Mao túl puhának gondolta Csou En-lajt Kína megbízható képviselőjének szerepében. A tapasztalatlan Vang Hung-ven akár kellemetlen helyzetbe is hozhatta volna az országot. Mao egy régi vezetőt akart, aki bátran ki tudott állni még az Egyesült Államokkal szemben is.

A háttérből irányító Mao Vang Haj-zsungot és Nancy Tangot küldte a külügyminisztériumba, hogy megkérje az ottani vezetőket, Tenget jelöljék ki az ENSZ-delegáció élére. A minisztérium gyorsan engedelmeskedett. Csiang Csing, aki nem volt tisztában vele, hogy döntés hátterében Mao áll, határozottan szembeszegült a választással. Jiang tudta, hogy a látogatás otthon és külföldön is megerősíti majd Teng befolyását, s a férfi, akit kemény határozottsága miatt csak „acélgyárnak” becéztek, idővel korlátozhatja az ő lehetőségeit.⁹³ 1974. március 27-én Mao, aki külön élt Csiang Csingtől, levélben figyelmeztette a nőt, hogy ne hadja Teng kiküldetését, mert a döntéstől ő hozta. A Politikai Bizottság, Jiang kivételével, egyhangúlag támogatta Teng Hsziaoping kinevezését a kínai delegáció élére.⁹⁴

Mao az utolsó pillanatban határozott arról, hogy Tenget küldi az ENSZ-be. Csiao Kuan-hua külügyminiszternek alig egy hete maradt, hogy elkészítse a beszédet. Mikor Qiao, aki jól ismerte Mao elköpzeléseit, befejezte a beszédet, elküldte az elnöknek, aki annyit írt rá, hogy „jó, engedélyezem”.⁹⁵ Qiao szövege, amelyet Teng felolvast az ENSZ-ben, alapvetően Maónak a világról alkotott új elköpzelését ismertette, mely szerint a nemzetek immár nem a kommunista forradalom iránti elkötelezettségük, hanem gazdasági fejlettségük szerint kötnek szövetségeket, s oszthatók első, második és harmadik világra. Mao (Csiaón és Tengen keresztül) kifejtette, hogy noha úgy vélte, az Egyesült Államok Kínával együtt lép majd fel a Szovjetunióval szemben, a legutóbbi kedvezőtlen fordulatok – különösen Brezsnyev washingtoni látogatása – meggyőzték, hogy az USA és a SZU szövetkezhetnek Kína rovására. Ezért Mao azt remélte, hogy képes lesz egyesíteni a második világ fejlett országait és a harmadik világ fejlődő országait a két perhatalom ellen.

Hivatalosan Qiao külügyminiszter, a kifinomult, művelt diplomata, akinek a családja elég gazdag volt ahhoz, hogy Németországban tanulhasson filozófiát, vezette a delegációt. Mindazonáltal a tájékozott emberek otthon és külföldön egyaránt tudták, hogy Tengé a valódi hatalom. A kínai vezetők jelentős

áttörésnek tartották a delegáció útját, Kína igazi kilépéssének a nemzetközi színtérre. A beteg Csou En-laj és – a becslések szerint – kétezer ember kísérte ki a küldöttséget a repülőtérré. Csou április 6-án a delegáció fogadására összegyűlt reptéri tömeghez is csatlakozott.⁹⁶

Tengnek az Egyesült Nemzetek Szervezete előtt elmondott beszédét szokatlanul hosszú taps követte. Kínát méreténél és potenciáljánál fogva csoportképző erőnek tekintették a fejlődő országok között. Ezek képviselőit különös elégedettséggel töltötte el Teng Hsziao-ping azon kijelentése, hogy Kína sohasem lesz zsarnok, s ha valaha is elnyomna vagy kiszákmányolna másokat, akkor a világ többi részének – különösen a fejlődő országoknak – pellengére kell majd állítania Kínát, mint „szocialista imperialista” birodalmat, és a kínai néppel közösen el kell kergetnie a kormányát.

New Yorkban töltött ideje alatt Teng több kétoldalú találkozót tartott különböző államok vezetőivel. A Csout ért súlyos kritika után és tekintettel arra, hogy alig egy hete volt felkészülnie az útra, elővigyázatosan válaszolta meg a kérdéseket vagy tett megjegyzéseket. A nehéz kérdések megválaszolását Csiao Kuan-hua külügymeniszterre hagyta. A külföldi vezetők és a sajtó képviselői Teng személyét jól fogadták.⁹⁷ Mivel a „harmadik világról” szóló beszédének alapgondolatai Maótól származtak, és mert az amerikaiak nem örültek annak, hogy a szovjetekkel kerültek benne egy platformra, a beszéd nincs a Teng Hsziao-ping *Válogatott munkái*ban közzétett szövegek között.⁹⁸

Teng és Kissinger először New Yorkban találkozott, néhány nappal az ENSZ-beli felszólalás után. Az első beszélgetésen Kissinger némileg visszahökölt a vendég direkt, nyers szókimondása hallatán. Teng udvarias volt, de kemény üzenetet hozott magával Maótól. Jól tudta, hogy Csou En-lajt milyen támadás érte azért, mert túl engedékeny volt Amerikával, s biztosra ment, hogy őt ne érhesse ilyen vád. Teng közvetítette Maónak az Egyesült Államokkal kapcsolatos nemtetszését, amiért az USA „Kína vállára állva” kíván meggyezni a Szovjetunióval az atomtöltetek korlátozásáról. Teng Mao véleményét ismertette: Moszkva „úgy tesz, mintha kelet felé mozdulna”, de valójában nyugat felé támad, így Washingtonnak vigyáznia kellene a szovjetekkel. A SZU, jelentette ki Teng, Kína-ellenes, ám igazi célpontja a Nyugat.⁹⁹ Kifejezte abbeli félelmét, hogy az USA nem tartja már fő ellenségének a Szovjetuniót, s arra bátorítaná Kínát, hogy harcoljon a szovjetekkel, így gyengítve meg egyszerre mindkét szocialista vetélytársát.¹⁰⁰ Kissinger később összehasonlította Teng lényegre törő stílusát Csou En-laj kifinomult és csiszolt modorával. Észlelte, hogy bizonyos globális témaikban Teng nem volt tájékozott, gyakran hivatko-

zott Maóra, s egyes kérdések megválaszolását átengedte Csiao Kuan-huának. Úgy vélte, hogy beszélgetőtársa „kiképzőúton” vett részt. Teng Hsziao-pingnek a külföldiekkel való tárgyalásain tapasztalható 1974-es elővigyázatos hozzáál-lása végletesen elütött az 1978 közepétől jellemző egyértelmű magabiztosságától. Akkorra már jóval több tapasztalattal rendelkezett a külföldi vezetőkkel folytatott tárgyalásokban, s Mao sem volt életben, hogy jelentéseket olvasson Teng kijelentéseiről.

Kissinger azt is megjegyezte, hogy míg Mao és Csou biztonsági okokból akarták fejleszteni a kapcsolatokat az Egyesült Államokkal, Tenget elsősorban a belföldi fejlődés érdekelte, s már ekkor azon gondolkodott, hogy a jobb vi-szony hogyan mozdíthatná elő országa modernizációját.¹⁰¹ Kissinger később nagyra tartotta Teng Hsziao-ping képességeit, melyekkel Kínát képviselte.¹⁰²

Csou nevét az ENSZ-be küldött kínai delegáció egyetlen tagja sem hozta szóba. Kissinger több baráti hivatkozást tett a miniszterelnökre, ám Teng egyikre sem reagált. Mikor utóbbi kijelentette, hogy Konfuciusz konzervatív volt, és az emberek gondolkodásának felszabadítása végett kritikára szorul, Kissinger visszakérdezett, hogy a felvetett gondolat jelent-e praktikus konzek-venciákat élő személyeket illetően. Teng válasza szerint a konzervatív ideológiája valós következményekkel jár azon személyek számára, akik ezt az ide-ológiát képviselik.¹⁰³ Az átteles üzenet világos volt. Teng nem helyettesítette Csouthan, hanem felváltotta.¹⁰⁴

Vasárnap Teng New York-i programjában adódott egy kis szabadidő, s a kí-sérete megkérdezte, hogy mit kíván csinálni. Ő gondolkodás nélkül azt vá-laszolta, hogy a Wall Streetet szeretné felkeresni. Teng számára a Wall Street nemcsak az amerikai kapitalizmus, hanem az USA hatalmának szimbóluma is volt. Ösztönösen tudta, hol kell keresni az igazi hatalom forrását, s meg akarta érteni, hogyan működik. Bár a Wall Street vasárnaponként zárva volt, Teng elvitette magát oda, hogy legalább benyomása legyen a helyről.¹⁰⁵

Mivel csak néhány dollárt költhetett el az úton, megbízta irodavezetőjét, Vang Zsuj-lint, hogy a Woolworth's áruházban vegyen néhány harminckilenc centes játékot a Teng unokáknak. Tang Min-csao, Nancy Tang apja (aki egy balos, kínai nyelvű újságot szerkesztett New Yorkban) a saját pénzéből egy síró-szopó-pisilő babát vásárolt Tengnek. Ő hazavitte, s a baba azonnal nép-szerű játék lett.¹⁰⁶

Teng Párizson keresztül repült hazára New Yorkból, és a francia fővárosban pár napig a nagykövetségen lakott. 1926 óta ez volt az első látogatása Fran-ciaországban. Míg Párizsban tartózkodott, úgy élvezte a kávét és a croissant-t,

mint fél évszázaddal korábban. Biztonsági okok miatt nem sétálhatott szabadon a városban. A stábja próbálta megtalálni a helyeket, ahol a húszas években élt, de nem jártak sikeresen. Mielőtt hazarepült volna, Teng kétszáz croissant-t és némi sajtot vásárolt, melyeket hazatérte után szétosztott Csou En-laj, Teng Jing-csao (Csou felesége), Li Fu-csun, Nie Zsung-csen és mások között, akikkel az 1920-as években együtt tartózkodott Franciaországban.

Mao hatalmas sikernek értékelte Teng megjelenését az ENSZ-ben, s további fontos szerepet adott neki a külföldi vendégek fogadása terén. Az elnök engedélyezte Vang Hung-vennek, hogy beüljön a külföldiekkel folytatott tárgyalásokra, de nem szólhatott bele az elhangzottakba. 1973 előtt Vang külföldivel sem találkozott.¹⁰⁷

Június 1-jén, néhány héttel Teng ENSZ-beli beszéde után, Csou En-laj ismét kórházba került, hogy megműtsék, és innentől kezdve már nem találkozott határon túli vendégekkel. Ettől fogva Teng találkozott a legtöbb külföldi delegációval az Országos Népi Gyűlés Csarnokának egyik vagy másik tartományi szobájában. A delegációk tagjait az elegáns Tiaojütai vendégházban szállásolták el. Ahogy Csou, úgy Teng is éppoly nagyvonalúan látta vendégül a tárgyalófeleit, hogy Kissinger – csak félre tréfálva – a következőképp szabadkozott: „Olyan országból jövök, amely fejletlen a vendéglátásban.”

1974 őszén Teng Hsziao-ping minden fontosabb kontinensről találkozott hivatalnokokkal. Vendégei olyan különböző államokból jöttek, mint Japán, Pakisztán, Irán, Jemen, Kongó, Románia, Jugoszlávia, Vietnám, Észak-Korea, Törökország, Németország, Franciaország, Kanada és az USA. A találkozókon politikai vezetők, üzleti menedzserek, újságírók, tudósok és sportolók is részt vettek. Az különösen érdekelte, hogy a japán vezetők hogyan irányították országuk gazdasági fejlődését, s miként modernizálta Japán a tudományos életét és a technológiáját.

Teng nagy ívű beszélgetéseket folytatott néhány külföldi vezetővel a világ dolgairól, különösen a Szovjetunió és az Egyesült Államok versengésével összefüggésben. Nagymértékben támogatta az európai országok közötti és az európai országok Amerikával fennálló együttműködésének erősítését, mely nézete szerint védőbástyát képezett a Szovjetunióval szemben. Ám szkeptikus volt azt illetően, hogy fegyverkezéskorlátozási megállapodásokkal meg lehetne állítani a SZU katonai erejének növekedését. Teng bátorította Törökországot, hogy oldja meg a problémáit Görögországgal, s így ne a „halászok” (az USA és a Szovjetunió) használják ki a halak konfliktusát. Magyarázata szerint a Peking és Moszkva közti problémák abból fakadtak, hogy Hruscsov túlságosan

irányítani akarta Kínát. Világossá tette ugyanakkor az amerikai üzletemberek számára, hogy a diplomáciai viszony felvétele esetén felgyorsulhat a gazdasági együttműködés. Ennek feltétele, hogy az Egyesült Államok szakítsa meg hivatalos kapcsolatait Tajvannal.

Teng többek között a következő amerikaiakkal találkozott: George H. W. Bush, aki ez idő tájt az USA kínai kapcsolattartó irodáját vezette; Mike Mansfield és Henry Jackson szenátorok, valamint egyetemi rektorok egy delegációja.¹⁰⁸ Mansfielddel és Jacksonnal, akikben a szovjetellenesség tekintetében iga-zí partnerekre lelt, az orosz előretörés visszaszorításáról beszél. Az egyetemi rektoroknak elmondta, hogy a tudományos együttműködésnek folytatódnia és fokozódnia kell.¹⁰⁹

Mao felhívása a stabilitásra és egységre

Mao Ce-tung, a bátor forradalmár időnként semmibe vette a realitásokat, de hosszú távon neki is szembesülnie kellett a súlyos problémákkal. A „nagy ug-rás” idején háttérbe szorította az ellenállást, ám 1960-ban helyet kellett adnia a katasztrófával megbirkózó helyreigazításnak. 1974-re a „kulturális forradalom” káosza annyira elharapódzott, hogy még ő is felismerte: valamit tenni kell. A gazdaság nem fejlődött, s az 1974-es évközépi jelentések szerint a Lin Piao és Konfuciusz elleni kampány csak még nagyobb zűrzavart keltett. Az acélgyártás visszaesett, a vasúti szállítás nem működött. Az örökségén gondolkodó Mao nem akarta, hogy úgy emlékezzenek rá, mint arra a vezetőre, aki egy gazdasági katasztrófát hagyott az országára.

Ezért 1974 augusztusában összehívta a regionális katonai parancsnokokat és a hozzájuk kötődő politikai osztályok vezetőit egyik kedvenc helyére, a Vuhanban található rezidenciájára, a Tunghu Mejlingbe (Keleti-tó a Szilva-hegyláncban). Mao közölte a katonai vezetőkkel, hogy „a nagy proletár kulturális forradalom már nyolc éve tart: eljött az idő a stabilitásra, az egész pártnak és az egész hadseregnak egyesülnie kell”.¹¹⁰ Az elnök hirtelen természetű volt, de 1974 végén konzisztensen az egység és stabilitás szükségességének ügye mellé állt. 1974 decemberében, mikor Csou En-lajjal találkozott, Mao engedélyezte, hogy a „stabilitás és egység” (*anding tuanje*) legyenek az 1975. január 8–10. között tartandó második plénum jelszavai.

A végrehajtó és az Őrkutya összecsapása

1974 végére világossá vált, hogy Mao meghatározó szerepet szánt Tengnek a stabilitás és egység visszaállításában.¹¹¹ 1974. október 4-én az elnök bejelentette, hogy Teng Hsziao-pinget kinevezi az Államtanács első számú miniszterelnök-helyettesének. A kinevezés jelezte, hogy Mao elégedett a Teng nyújtotta teljesítménnyel. Ez volt az első világos jelzés a párt vezetőinek, hogy Mao szándéka szerint Teng fogja átvenni Csou miniszterelnöki feladatait.

A vezér szándéka, hogy visszaszorítja a „kulturális forradalom” okozta fellendülést, s kinevezi Tenget, hogy stabilitást és egységet teremtsen, egyszerre volt nyugtalánító Csiang Csing és radikálisai, valamint örömteli a pragmatikus felső vezetők számára. Mao Vang Hung-vent, a napi pártmunka irányítóját kérte meg, hogy jelentse be a kinevezést, de Vang húzta az időt, hogy előbb jelenteni tudjon Csiang Csingnek, akinek így még volt le^{pers} szége az ellenlét résre. Egyes politikai vezetők előtt világossá vált, hogy Jiang és Vang Csang Csun-csiaót akarják a szóban forgó pozícióba segíteni. Csiang Csing azonban nem tudta meggyőzni Maót, hogy álljon el Teng kinevezésétől. Két nappal később, miután tovább késleltette a bejelentést, mint kellett volna, Vang nem tehetett mászt, mint Mao Ce-tung utasításának megfelelően bejelentette Teng előléptetését.¹¹²

Mao ugyan elküldte magától Csiang Csinget, mert nem kívánt együtt élni vele, de élete végéig hihű harcostársának tartotta a forradalom előrelendítésének ügyében, s tudta, hogy ő volt csak elég kemény és határozott ahhoz, hogy kiálljon más pártvezetőkkel szemben, beleértve a legeltökéltebbet, Teng Hsziao-pinget is. Az elnököt azonban nyugtalánították a jelek, melyek szerint felesége a halála után meg akarta szerezni a hatalmat. Már 1972-ben sem örült neki, hogy Csiang Csing egy hetet töltött Roxane Witke amerikai tudós társságában, aki könyvet akart megjelentetni róla (éppúgy, ahogy Mao egykor Edgar Snow-val beszélgetett, hogy tájékoztassa a nyilvánosságot arról, miként szerezte meg a hatalmat).¹¹³

Teng Hsziao-ping előléptetése még feszültebbé tette a házaspár kapcsolatát. Későbbi visszaemlékezéseiben Csiang Csing elmondta, hogy 1973 tavaszán, Teng első visszatéréskor még nem voltak olyan súlyosak a Mao Ce-tung és között fennálló problémák, mint utóbb. Kettejük viszonyának megromlása részben az egységet és stabilitást helyreállítani kívánó Maónak volt köszönhető, aki 1974 közepén közölte Csiang Csinggel, hogy fog^{missa} magát, Vang Hung-vennel pedig azt, hogy ne foglalkozzon annyit Jianggal.

Hét héttel azután, hogy Tenget hivatalosan is kinevezték miniszterelnök-helyettesnek, Csiang Csing, aki folyamatosan azon törte magát, hogyan tudná felkelteni férje gyanakvását az új riválissal szemben, próbát tett egy újságikkal, mely a *Fengcsinglun* nevű kínai hajó dicséretét zengte. Teng, aki szerette volna növelni a külkereskedelem volumenét, a közlekedésügyi minisztérium állás-pontját támogatta, miszerint Kína egyelőre nem képes nagyobb szállítóhajókat gyártani, ezért rövid távon a külkereskedelem élénkítéséhez teherszállítók külföldi beszerzése szükséges. Csiang Csing az általa olvasott cikkre hivatalosan dicsérte a *Fengcsinglunt*, s tiltakozott az ellen, hogy Csou En-laj és Reng külföldi hajókra költsék az ország pénzét. Kijelentette, hogy Teng Hsziao-ping és a közlekedési minisztérium hivatalnokai komprádorok módjára imádnak minden, ami külföldi. A saját készítésű hajók legalább olyan jók: „tízezer tonnás hajókat is tudunk építeni, olyanokat, mint a *Fengcsinglun*".¹¹⁴

Az összecsapás következő menetére október 17-én, a Politikai Bizottság ülésén került sor, ahol Jiang ismét megtámadta Tenget, ezúttal szóban, amiért a külföldi hajók beszerzését támogatja (és mert a Nyugat imádója). Megismételte, hogy Kína is kitűnő hajókat tud építeni. Teng általában nehéz volt kihozni a békétűrésből, de most azért is neheztelt Csiang Csingre, mert a szövetségesét akarta kineveztetni hivatalvezetőnek, ezért a nő támadásai hatására elveszítette a nyugalmát. Ilyenkor az arcába vágta, hogy fél évszázada, mikor Európába utazott, egy 40 ezer tonnás nyugati óceánjárón tette meg az utat, s az már abban az időben sem volt szokatlanul nagy méretű hajó. Kína egyszerűen el van maradva a hajóépítésben, Csiang Csing pedig azt sem tudja, miről beszél. Miután Teng felcsattant, Li Hszien-nien kérésére vörös arccal, dúlva-fúlva elhagyta a hétet.¹¹⁵ Később bevallotta Csou En-lajnak, hogy azon a bizonyos ülésen Jiang hétszer-nyolcszor támadta meg személyesen, és már nem bírta tovább.¹¹⁶

A Teng október 17-i kifakadását követő napon Vang Hung-ven a Politikai Bizottság képviseletében Csangsa városába repült. Vang – Csiang Csing megjegyzéseit visszhangozva – kétségeket próbált kelteni Maóban Teng képességeit és magas pozícióra való alkalmasságát illetően. A találkozó után azonban az elnök csupán abban kételkedett egyre jobban, vajon Vang alkalmas-e a saját feladatainak ellátására.¹¹⁷ Két nappal később, október 20-án, mikor Mao a dán miniszterelnökkel, Poul Hartlinggal találkozott Csangsában, Tenget is meghívták a fogadásra.

Ekkorra a „két hölgy”, Vang Haj-zsung és Nancy Tang jelentést tett Maónak a Csiang Csing-Teng Hsziao-ping közti pekingi összecsapásról. Az elnököt feldühítette Jiang, aki szemlátomást tovább folytatta a politikai támadásokat

annak ellenére, hogy megkérte, hagyjon fel velük.¹¹⁸ A következő hónapban Mao kritikával illette Csiang Csinget, mert beleavatkozott a nagypolitikába, kormányzati dokumentumokat támadott meg (például a külföldi hajók beszerzéséről szóló döntést), egyeztetés nélkül bocsátott ki iratokat, és mert a többség akarata ellenére megpróbálta létrehozni a saját vezetői csapatát. A *Xi xia* (Nyugati szoba) című klasszikus színmű szereplőire utalva Mao közölte Jianggal, hogy kedves öreg hölgy legyen, ne tervezet szövő házasságközvetítő. A vezér azonban nem távolította el végleg nyughatatlan feleségét. A nő mindig is elszánt szövetségesnek bizonyult, ha Mao meg akart támadni valakit, s e képességeire bármikor szükség lehetett. Ám abban a pillanatban – a 4. Népi Gyűléstre készülve – leállította az asszonyt, és arra ösztönözte Tenget, hogy váljaljon nagyobb szerepet.¹¹⁹

3.

Rendteremtés Mao alatt

(1974–1975)

1974 decemberében Csou En-laj elhagyta a kórházat, és Csangsába repült, hogy Maóval tárgyaljon. A két férfi azért találkozott, hogy döntsék a kulcsfontosságú pekingi vezető pozíciókról. Mindketten tudták, hogy egyikük sem él már sokáig, ezért nem késlekedhettek. Június 1-jei rákműtétre után Csou En-laj olyan gyenge volt, hogy a napi munkáját sem tudta elvégezni, s az öt Csangsába szállító repülőgép úgy festett, mint egy kis kórház, orvosokkal a fedélzetén.¹ Maót szívbetegeg és amiotrófiai laterálszklerózis (ALS, más néven Lou Gehrig-kór) kínozta, s arról tájékoztatták, hogy kevesebb mint két éve van hátra. A látása gyengült, motyogó beszéde nehezen volt érthető. Egészségi problémáik ellenére mindenki vezető tiszta elméjű maradt. Mao és Csou – nézeteltéréseik ellenére – elhatározták, hogy olyan vezetőket választanak a párt és a kormányzat élére, akik folytatni fogják az általuk elkezdett munkát.

Csangsában csatlakozott hozzájuk a harminckilenc éves Vang Hung-ven, aki a párt napi ügyeit irányította. Hivatalosan nem mondta ki, de elvárásuk szerint, ha a kiválasztottak megfelelően teljesítenek, Mao és Csou távozása után is hivatalban maradnak. Az általuk előtöltött pártkinevezéseket az 1975. január 8–10. közötti második plénumnak kellett hivatalosan jóváhagynia, s a kormánykinevezésekre a plénumot közvetlenül követő Országos Népi Gyűlésnak kellett rábólíntania. Csou fizikai állapota nem tette lehetővé, hogy egy nap hosszan beszéljenek, ezért öt napra nyújtották el a tárgyalásokat, és elegendő időt adtak a pihenésre. December 23–27. között naponta találkoztak hármasban, kivéve december 26-át, Mao nyolcvanegyedik születésnapját, mikor Mao és Csou négyzemközt találkozott.

Előkészítve a Csangsában tartott tárgyalásokat, Csou heteken keresztül beszélgetett kormányzati vezetőkkel, hogy leszűkítse a legfelsőbb pozíciókra alkalmasnak tartott személyek nevét tartalmazó jegyzéket. Csou és stábjá a ki nevezni javasoltak listáját és az Országos Népi Gyűlés napirendjének három

verzióját készítette el, majd a találkozó előtt néhány nappal a beszélgetéseknek alapot adó végső változatot küldte el Mao Ce-tungnak.

Az öreg, gyenge Maónak még mindig rendelkezésére állt a hatalom, hogy felrázza az országot. 1974 decemberében azonban a „stabilitás és egység” volt a legfontosabb számára. A Lin Piaót és Konfuciuszt kritizáló kampány során Csou ellen intézett éles támadásai véget értek, s a két meghatározó vezető úgy dolgozott együtt, mint korábban.² Találkozóikon az elnök kifejezte, hogy továbbra is elkötelezett a forradalom mellett, de beleegyezett, hogy azok a tapasztalt funkcionáriusok kerüljenek pozícióba, akiket Csou és pekingi munkatársai a legalkalmasabbaknak találtak a kormányzat és a gazdaság vezetésére.³ Csou En-lajt fellelkesítette, hogy Mao támogatta a javasolt hivatalnokokat, akik stabilabb politikai környezetet – rendben zajló gazdasági növekedést – tudnak majd teremteni, s fáradtan, ám annál derűsebben tért vissza Pekingbe.

Mao és Csou utódlási terve (1974. december)

Mielőtt találkozott volna, Mao és Csou már hallgatólagosan megegyezett, hogy Vang Hung-ven marad a párt első számú elnökhelyettese. Abban is egyetérttek, hogy a kormányzati munka vezetését hivatalosan Teng Hsziao-ping fogja megkapni. Teng eredményesen helyettesítette június 1. után az operación átessett Csout, így Mao már októberben bejelentette, hogy támogatja első számú miniszterelnök-helyettesnek történő kinevezését. A kormány vezetése mellett Tengnek magas pozíciókat szántak a pártban és a hadseregben egyaránt.

A terv szerint Vang Hung-ven és Teng Hsziao-ping látja majd el hivatalosan a párt és a kormányzat vezetőjének munkáját, de valójában Mao és Csou alá beosztva, akik halálukig megtartják az elnöki és a miniszterelnöki pozíciót. Vang és Teng továbbra is útmutatást kap majd a két vezetőtől, s Mao Ce-tung fenntartja magának a lehetőséget, hogy bármikor lecserélje őket, ha nem találja kielégítőnek a teljesítményüket.

1975. január 5-én az 1-es számú KB-irat (az év első dokumentuma) szerint Mao a párt és a Központi Katonai Bizottság elnöke volt, Teng a KKB alelnöke és vezérkari főnök. A 10. Pártkongresszus január 8–10. között zajló második plénumán Vang Hung-ven maradt a Központi Bizottság második elnökhelyettese (Mao és Csou után rangban a harmadik), Teng a KB elnökhelyettese lett, és a PB Állandó Bizottságának tagja. Az Országos Népi Gyűlés 1975. január

13–17. között tartott ülésén Teng Hsziao-pinget hivatalosan miniszterelnök-helyettessé nevezték ki.

Mao számára a Vang–Teng-páros ígéretes kombinációnak tűnt. Számítani lehetett rá, hogy Vang, az egykori lázadóvezér, aki az elnök lekötelezettsége volt, tovább vezeti a pártot Mao forradalmi ösvényén, s megfelelő tisztelettel kezeli majd a vezér személyes örökségét. A széles körű tudással, tapasztalattal és bizonyított vezetői képességekkel rendelkező Teng mindeközben a külgüyeket és az összetett kormánymunkát irányítja.

Bárki, aki ismerte őket, jól tudta, hogy a felső vezetői munkában tapasztalatlan Vang jóval kevesebb hatalommal fog rendelkezni, mint az erő alkalmazásától korántsem tartózkodó Teng, aki tízéves pártföltámadási munkája alatt tövöről hegyire elsajátította a KKP és a kormányzat működését. Ám ha Vang Hung-ven volt magasabb beosztásban, s ha a propagandafeladatok a Csiang Csing vezette radikálisok kezében maradtak, bármennyire is szeretett volna Teng eltávolodni a maói örökségtől (erre a hatvanas évek elején voltak jelek), kordában lehetett tartani. Mao kritikával illette Csiang Csinget a túlzásaiért és az ambíciója miatt, de tudta, hogy kemény és teljesen megközelíthető szövetsége a propagandavonal fenntartásában.⁴ Mindemellett a Jiang vezetése, valamint a párt napilapját, a *Zsenmin Zsipaót* és a *Hungcsi* (Vörös Zászló) című elméleti folyóiratot irányító Jao Ven-jüan támogatása alatt álló radikálisok megkapták a Népi Felszabadító Hadsereg Politikai Osztályának vezetését is.⁵

Csou búcsúja (1975. január)

1975. január 13-án, mikor az Országos Népi Gyűlés 1965 januárja óta először összeült, Mao Csangsában maradt. A végső stádiumban lévő ráktól kimerült és sápadt Csou En-laj az utolsó nagyobb nyilvános szereplésén előadta a kormánymunkáról készült jelentést, melynek elkészítését a színfalak mögött Teng irányította. Utóbbi nem akarta, hogy Csou teljesen kimerüljön, ezért utasította a szövegíróit, hogy egy szokásos beszámolónál jóval rövidebb, kevesebb mint ötezer írásjegyes beszámolót készítsenek. Teng, aki tisztában volt Mao maradék erejével és eltökéltségével, a „kulturális forradalom” retorikájával töltötte meg a szöveget. Csou a beszédben a „kulturális forradalmat”, továbbá a modellül szolgáló Tacsajt és Tacsinget dicsérte, s olyan mondatokat is felolvastott, mint „elsődleges célunk, hogy mélyítsük, szélesítsük és kitar-tónan végigvigyük a Lin Piaót és Konfuciuszt kritizáló mozgalmunkat”, ami

különösen szíven ütötte a hallgatóságot, hisz Csou volt a kampány egyik fő célpontja.⁶

Mikor a beszéd véget ért, az Országos Népi Gyűlés tagjai, akik közül sokan könnybe lábadt szemmel hallgatták végig Csou fájdalmas előadását, perceken át állva tapsoltak. Az érzelmekkel teli reakció annak a haldokló vezetőnek szólta, aki egész életét a pártnak és az országnak szentelte, aki kiemelkedően végezte a feladatát, s aki sokakat megmentett a „kulturális forradalom” alatt, de akitel Mao mégis igazságtalanul bánt. Sokan reméltek, hogy a „kulturális forradalom” pusztítása hamarosan véget ér, és az ország hivatalosan nekifog annak a feladatnak, melyet Csou először tizenegy éve hirdetett meg, s a beszédében ismét szóba hozott, a „négy modernizáció” (mezőgazdasági, ipari, nemzetvédelmi és tudományos-technológiai) megvalósításának.⁷

1975. február 1-jén egy kisebb találkozón, melyen különböző miniszteriumok és az Államtanácschoz tartozó bizottságok vezetői vettek részt, Csou elmagyarázta, hogy a jövőben nem fog részt venni minden találkozón. „Az elnök úgy rendelte, hogy az első számú miniszterelnök-helyettes Teng Hsziao-ping. Az elnök kifejtette, hogy Teng ügyes ember, erős ideológiai háttérrel és ritka tehetséggel. [...] Általában nem fogok tudni részt venni ezeken a találkozókon. A jövőben kérésemre Teng Hsziao-ping fogja elnökölni az ilyen találkozókat.” Teng valójában már 1974. májusi, ENSZ-ben történt találkozói óta fogadott külföldi látogatókat és látott el más feladatokat Csou En-laj helyett. 1975 februárjában formálisan is áadták neki a halimat, s engedélyezték, hogy teljes körű irányítást gyakoroljon, amíg ez Maót nem zavarja. Teng gyakran meglátogatta Csout a kórházban, és kellő szerénységgel magyarázta el neki, hogy csupán kisegíti a beteg miniszterelnököt.⁸ Valójában Teng Hsziao-ping ténylegesen átvette az irányítást.

A párt vezetői csoportjainak konszolidációja

Teng számára 1975 legfontosabb problémája az volt, hogyan tudja megtartani Mao Ce-tung támogatását, miközben rendet teremt, s növekedési pályára állítja Kínát. Azért, hogy megőrizze az elnök jóindulatát, nagy figyelmet szentelt Mao kedvenc témaínak. Időről időre ódákot zengett a marxizmus-leninizmusról és Mao Ce-tung tanításáról, illetve elkerülte a „kulturális forradalom” kritikáját. 1975 elején Teng kreatívan összefűzte Mao néhány kifejezését, hogy a saját elképzeléseit támogassa. A „három direktívát” (szembeszegülés a revízióznismussal; a stabilitás és egység elősegítése; a nemzetgazdaság erősítése)⁹, me-

lyeket Mao sohasem kötött össze, Teng 1975. május 29-én elhangzott beszédében említette meg először. A revizionizmussal való szembeszegülés nyilvános biztosítékot adott az elnöknek, hogy Teng Hsziao-ping nem fog burzsoá ösvényre lépni, amiért a „kulturális forradalom” alatt kritika érte. Ugyanakkor ez volt a keserű gyógyszert megédesítő cukor, hisz annak kihangsúlyozása, hogy ő maga is támogatja a stabilitást és egységet, illetve a nemzetgazdaság erősítését, megnehezítette Mao számára, hogy ellenezze azokat a jelentős lépéseket, melyeket a miniszterelnök-helyettes azért tett, hogy stabilizálja és felélénkítse a „kulturális forradalom” túlzásaiiba belefáradt Kínát.

Mao Ce-tung „három direktívájá” pajzsként használva Teng, a harcos bátran meglengette kardját és baltáját (*dadao kuofu*), s nekifogott, hogy eloszlassa a káoszt, a modernizáció ösvénye felé terelve az országot. Hatalmas problémákkal kellett szembenéznie. Mint a polgárháborukat követő idők vezetőinek, ki kellett békítenie a „kulturális forradalom” elkövetőit és áldozatait. Mindeközben a kínai gazdaság stagnált, a tervezés nem működött, a statisztikák megbízhatatlanok voltak. A mezőgazdaság a lakosságot sem tudta elég élelemmel ellátni, nemhogy ipari hasznosításra alkalmas gyapjút és lent termesztett volna. A szállítási rendszerek összeomlottak, az alapanyagok nem tudtak eljutni az ország másik részén épült gyárakba. A katonaságot túlterhelte a megszámlálhatatlan politikai küzdelem és a civil feladatok ellátása. A kiképzésre nem jutott erőforrás, így ami a katonai technológiát illeti, a hadsereg nem tudta volna felvenni a versenyt a lehetséges ellenfelekkel. Kína felkészületlen volt egy fegyveres konfliktusra. A „kulturális forradalom” alatt megtizedelték az értelmiiséget, egy évtizeden keresztül nem képeztek ki technikai szakértőket. Tengnek nem álltak rendelkezésére a megfelelő emberek, akikkel le tudta volna vezényelni a „négy modernizáció” megvalósítását.

1941 óta Mao „kiigazítási” (*zhengfeng*) kampányokkal egyesítette a kommunista pártot. E tisztogatási kampányok erős eszközök voltak, hogy megtámadja azokat, akik nem voltak megfelelően elkötelezve az elnök személyes vezetése és az általa képviselt ügy iránt. A hosszú inkvizíciós eljárás alatt az áldozatoknak olyan részletesen kellett tanúságot tenniük a hűségükről, hogy őszinteségük maradéktalanul meggyőzze a kollégáikat. A kritikával illetett személyekre halmas pszichológiai nyomás nehezedett, ami ritkán járt igazi eredményekkel: néhányan gyilkosság áldozatai lettek, vagy fizikai munkát kellett végezniük, mások pedig – nem bírva a brutális nyomást – öngyilkosok lettek. A negyvenes évek tisztogatásával elért fegyelem kritikus fontosságú volt a kommunisták számára, hogy le tudják győzni a polgárháborúban a Kuomintangot,

s képesek legyenek egyesíteni az országot. Az 1956 utáni tisztogatási kampányok azonban oly súlyosak voltak, hogy sok értelmiségit és korábban lojális párttagot elidegenítettek. 1975 után Teng Hsziao-ping a *zhengdun* (konszolidáció) kifejezést használta arra, hogy megnevezze az egység elérésére tett erőfeszítéseit. A kifejezést már régóta alkalmazták a kínai kommunista hadseregen, és Csou En-laj 1972-ben kezdte használni a Tengéhez hasonló saját kezdeményezésére. A katonáknál a *zhengdun* azokra a csapatmozgásokra utal, melyeket a túlélő egységek a csata után végeznek, hogy felkészüljenek a következő összecsapásra. Az újjászervezés kulcsfontosságú része, hogy minden egységen azonosítsák és hatalommal ruházzák fel a vezetést, lecserélve azokat, akik megsebesültek vagy meghaltak. A konszolidációs periódusban kritikával illették az előző csatákban elkövetett hibákat, de a legfontosabb feladat az volt, hogy a következő ütközeti tig kiépítésék a hadtápvonalat és újjászervezzék a vezetést.

1975-ben a konszolidáció közben nem volt könnyű megakadályozni az alacsonyabb rangú hivatalnokokat, hogy még a tisztogatásoknál is kegyetlenebb támadásokat hajtsanak végre, különösen azok ellen, akik korábban elpusztították a barátaikat vagy rokonaikat. Teng véget akart vetni az előző huszonöt év politikai kampányai okozta bosszúhadjáratoknak: újra és újra kihangsúlyozta, hogy a cél nem a régi sérelmek megfizetése, hanem az újjászervezéssel való felkészülés az új kihívásokra.

Teng Hsziao-ping úgy hitte, hogy a hatékony országos kormányzat megtervezésének kulcsa nem a törvények és a szabályok megváltoztatása, hanem a megfelelő vezetői csapat kinevezése minden adminisztratív egység élére. Azért, hogy a helyi információk alapján megfelelő döntéseket hozzanak, a ki-választott vezetők alkalmas beosztott vezetőket kerestek maguknak az eggyel alacsonyabb szintről. Teng szerint a szervezeti megbízhatóság szempontjából egy több tagból álló csapat jobb volt, mint egy bármennyire is kiváló vezető. Egy emberrel bármikor történhetett valami, de egy kisebb csapatban mások átvehették a munkát, ha úgy alakult. Ideális esetben a vezetői csapatok tagjai nemcsak általános irányítást láttak el, hanem – beosztásuknak megfelelően – speciális tudást is elsajátítottak, például az ipar, kultúra vagy a politikai jog területén. Nagyobb egységekben hétféle vagy nyolc vezető is alkothatott egy csapatot, kisebb egységekben kettő vagy három. A vezetők a végrehajtás módjának megválasztásában jelentős szabadságot kaptak, amennyiben végrehajtották a felettük álló szint által meghatározott feladatokat.

1975-ben Teng Hsziao-ping számára elsődleges fontosságú volt, hogy országszerte vezetőket találjon az egységek élére. 1975 októberéig Mao teljes

mellszélességgel támogatta Tenget, beleérte hajdani forradalmárok háttérbe szorítását és lecserélését olyan tapasztalt funkcionáriusokra, akik támadásokat szenvedtek el a „kulturális forradalom” korai éveiben. 1974 végén és 1975-ben az elnök hatszáz egykori vezető hivatalnok rehabilitációját támogatta.

A hosszú távú szempontokat mérlegelve, 1975 végén Teng elkezdte az oktatási rendszer megreformálását. A célja az volt, hogy majd valamikor a jövőben a tudás és az irányítói képességek alapján új hivatalnokokat lehessen kiválasztani, s ne kizárolag a kapcsolatok számítsanak. Egyelőre távoli álom volt ez. A rendszer, melyet Teng 1975-ben örökölt, romokban hevert, és a legtehetségesebb hivatalnokok nagy részének nem nyílt rá módja, hogy tanuljon. Olyannyira különböző volt a hátterük, hogy az egységesített teszteknek sem volt hasznuk. Egy évtizednek kellett eltöltenie, hogy a középiskolák és az egyetemek annyi végzőst bocsássanak ki, hogy a tanulmányi eredményeket tekintetbe tudják venni a csoportok vezetőinek – akár középszinten való – kiválasztásánál. Ehelyett a kormányzatnak még jó néhány évig a személyes értékelésekre kellett hagyatkozna a vezetők kijelölésénél.

A hivatalnokok kiválasztásának nagy volt a tétje. Akiket kiválasztottak, nem csupán munkát kaptak, hanem privilégiumokat és megbecsülést, továbblépési lehetőségeket, jobb lakkhatást és oktatást a családjuknak. A „kulturális forradalom” megosztó örökségénél fogva a vezetők kijelölése igen vitatott volt. Teng azt akarta, hogy a rendszer inkább az érdemek alapján működjön, ezért a felső szinten kellett kezdenie azokkal a tapasztalt vezetőkkel, akik már bizonyítottak, és akik kiválaszthatták azokat, akik az alattuk lévő szintet neveztek ki, s így tovább a legalacsonyabb szintekig. Teng Hsziao-ping a konszolidációt a hadsereggel kezdte.¹⁰

A hadsereg konszolidációja

Mikor Tenget kinevezték vezérkari főnöknek, nem vesztegette az időt, és megvette a megítélése szerint legfontosabb lépéseket a Népi Felszabadító Hadsereg konszolidációja felé: helyreállítani a fegyelmet, javítani a kiképzésen, valamint minden egységhoz új vezetőket rendelni. 1975. január 25-én Mao feltétel nélküli támogatása mellett Teng összehívta a tiszteket ezredszinttől felfelé. Az egykori politikai komisszár nem sokat kertelt, elmondta, hogy mi az, ami nem elfogadható a hadseregen. Az NFH túlterjeszkedett, civil funkciókat is átvett a „kulturális forradalom” alatt. Sok tiszt „felfuvalkodott, rendszertelen, arro-

góáns, túlzó és lusta” (*zhong, san, jiao, she, duo*) módon viselkedett. A fegyelem hiánya a legfelsőbb szinteken frakciózást eredményezett, mondta Teng. A civilek feletti hatalom a „kulturális forradalom” alatt arroganciát váltott ki sok tisztből, és sokan csak arra használták fel a hatalmukat, hogy luxusban éljenek, drága lakomákon, tékozló szórakozásokban vegyenek részt, s drága ajándékkal árasszák el a barátaikat. A vezető tisztek lusták voltak az alacsonyabb szintek problémáival foglalkozni, nem hajtották végre pontosan a parancsokat, és nem szívesen adtak teret a bátor kezdeményezéseknek.¹¹ Ennek következtében a hadsereg hatalmas mérete ellenére rossz helyzetben lett volna, ha meg kell védenie az országot. Sok katonai egység úgy viselkedett, mintha a Japán elleni háború gerillacsoporthajói lennének egymástól távol eső hegytetőkön.¹²

Teng, az „acélgyár” kifejtette, hogy mi vár azokra, akik nem hajtják végre a frakciózás megszüntetését célzó parancsot: „Akik bűnösnek bizonyulnak a frakciózásban, azok le fognak szerelni. Egyetlen ilyen tiszt vagy közlegény sem marad a hadseregen.” Teng világossá tette, hogy ez a fenyegetés a legfelsőbb hadvezetésre is vonatkozik. Megfogadta, hogy „végrehajtja, akárhány embert is érintsen. [...] Mi a Népi Felszabadító Hadsereg vagyunk. Az a dolgunk, hogy harcolunk.”¹³ Azok közül, akik érintettek voltak a frakciózásban, sokan vörösgárdisták és forradalmi lázadók is voltak, ám Teng az ilyenfajta érintettségükért nem támadta meg őket. Csak és kizárolag az számított, hogy a beszéd elhangzásának idején mit csináltak. Akármi is történt a múlt csatáiban, akik hajlandók voltak együtt dolgozni az új vezetőkkel, azokat nem érte hátrány.

Teng és Je marsall szerencséjére a fegyelem és a megszokott katonai életforma visszaállításával kapcsolatos erőfeszítéseiket a KKB Állandó Bizottsága tizenegy tagjának stabil többsége támogatta. Az 1975. február 5-én hivatalosan visszaállított KKB a honvédelem napi ügyeinek vezetéséért volt felelős. Az Állandó Bizottság radikálisainál (Vang Tung-hsing, Vang Hung-ven és Csang Csun-csiao) jóval többen voltak Teng és Je marsall támogatói.

Az ÁB támogatásával és Mao jóváhagyásával a két vezető sok katonatisztet visszahozott az állományba abból a 25 ezerből, akiket ártatlanul megvádoltak a Lin Piao-korszakban. Teng döntése szerint azok, akiket ártatlanul vádoltak meg, visszatérhettek a munkába, s meg kellett kapniuk a megfelelő orvosi ellátást. A nyomozásokat gyorsan és a nyilvánosság kizárássával kellett végrehajtani.¹⁴

Teng Hsiao-ping minden bizonnal már azelőtt elgondolkodott róla, hogyan kellene modernizálni a hadsereget, mielőtt megkapta volna e megbízást. 1975. január 14-én, egy héttel azután, hogy új pozíciójába került, Teng

utasította munkatársait, hogy kezdjenek el dolgozni a katonai felszerelés és lőszerek öt-, illetve tízéves távlatú modernizációs tervén.¹⁵ A terveknek a régi felszerelés – a „kulturális forradalom” alatt elhanyagolt – javítására és cseréjére, a hiányzó alkatrészek legyártására, továbbá rakéták és más korszerű fegyverek kifejlesztésére kellett vonatkozniuk.¹⁶

Maóhoz hasonlóan Teng is szenvédélyesen beszélt a Szovjetunió jelentette növekvő fenyegetésről, miután az Egyesült Államok kivonult Vietnámból. Aggódott, hogy Ford elnök, aki 1974 augusztusában Nixon helyébe lépett, nem értette meg olyan mélységben a stratégiai kérdéseket, mint elődje, s kétéltelkedett benne, hogy rendelkezett-e annyi céltudatos felkészültséggel, amennyit szükségesnek tartott az új szovjet fenyegetésekre adott megfelelő válaszhoz. Mivel az USA nem helyezte nyomás alá a Szovjetuniót, az szabadon terjeszkedhetett Ázsiában, ahol egymillió szovjet katona állomásozott a kínai határ közelében.

Teng tisztaban volt vele, hogy az Egyesült Államok az egyetlen hatalom, mely kellő képességekkel rendelkezett, hogy kiterjedt nyomás alá hozza a SZU-t, s ezért minden amerikai hivatalnokkal való találkozón azt sürgette, hogy erőteljesen lépjön fel Moszkvával szemben. Maónak aligha kellett aggódnia: Teng Hsziao-ping nem volt olyan puha az USA-val, mint Csou En-laj. Mikor Teng 1974 áprilisában és novemberében Kissingerrel találkozott, nem csupán felhívta a figyelmét a Szovjetunió agresszív lépéseihez, hanem folyamatosan kritizálta őt, amiért Washington túl bátortalanul válaszol a szovjet fenyegetésre.¹⁷ Teng arra utasította a pekingi külügyminisztérium hivatalnokait – elsősorban Huang Hua külügyminisztert –, hogy minden találkozón tilta-kozzanak az ellen, hogy az Egyesült Államok nem áll ki elég keményen a Szovjetunióval szemben.

1975-ben a katonai kérdések közül Tenget kiváltképp a leépítés foglalkoztatta. A hatalmas hadsereg kiszípolyozta a költségvetést; több mint hatmillióan szolgáltak a kínai haderőnél, 20 százalékkal többen, mint 1966-ban.¹⁸ Szükséges volt a kevésbé iskolázott, magas beosztású tisztek számának csökkentése, és egy új, iskolázottabb vezetőgeneráció kiképzése, amely képes a modern technológiák működtetésére. A leépítés a kritikus első lépés volt a korszerű, fenntartható hadsereg hosszú távú meghirdetése felé vezető hosszú folyamatban. Teng tudta, hogy egy küszöbönálló háború esetén nem hajthatott volna végre nagymértékű leépítést. Mao kijelentette, hogy a háború elkerülhetetlen, s ezt Teng Hsziao-ping sem vonta kétségbe, de úgy vélte, hogy Kína hosszabb távon képes csökkenteni egy csakugyan bekövetkező fegyveres konfliktus valósínűségét.¹⁹

A leépítésnél semmi sem váltott ki nagyobb ellenállást a hadseregben, így azt egy olyan vezető, aki nem rendelkezett Teng katonai formátumával és keménységével, aligha tudta volna végrehajtani. minden évben sok olyan katoná akadt, aki leszolgálta idejét a hadseregen, s utána nem tudott civil állást találni. A piac felkínálta lehetőségek még nem álltak rendelkezésre, és a kormányzati költségvetés korlátozott volt. Az elhelyezéssel foglalkozó szervek alig működtek, s az elbocsátott veteránok tiltakoztak, hogy nem kapnak megfelelő munkát.

Teng leépítési módszerének lényege az volt, hogy új állománytáblákat készítettet, és hadseregszerte lecsökkentette a különböző egységekbe felvételre engedélyezett katonák számát. Már 1975. január 14-én egy, a vezérkar tisztei számára tartott fórumon bejelentette, hogy új állománytáblák fognak készülni. Mikor a táblák elkészültek, a légiérő és a haditengerészet nem veszített státuszokat, csupán a gyalogság. A technikai specialistáknak fenntartott helyek számát nem csökkentették. Néhány helyen lényegesen mérhetőtöként a csapatok számát, ám az érzékeny területeken, mint például Hszincsincsingban (Ujgurföldön), növelték a szükséges létszámot.²⁰ Miután elkészültek az új állománytáblák, az egyes egységek voltak felelősek a konkrét leépítésekért: az egységek döntötték, hogy ki marad és kit bocsátanak el.²¹ Ahogy minden, mikor vitatható problémákat kellett megoldania, Teng nemcsak parancsot adott, hanem kifejtette döntései okát: elmagyarázta, hogy az ország költségvetése véges, és Kína pusztán úgy tud modern fegyverrendszereket beszerezni, ha a személyzeti kiadásokon spórol. Azok se nagyon tudtak vitatkozni vele, akiknél fennállt az elbocsátás lehetősége.

Teng igyekezett csökkenteni a leépítéssel szembefeszülő ellenállást, ezért fokozta az erőfeszítéseket, hogy munkát találjanak a leszerelt katonáknak. Helyi párt-, kormányzati vagy vállalati pozíciókat kerestek az elbocsátott magasabb beosztású tiszteknek. Az egyszerű katonákat elsősorban vidékre osztották be kormányhivatalnokoknak, páran gyárakba kerültek.²² Külön funkcionáriusokat jelöltek ki arra a feladatra, hogy saját körzetükben munkát találjanak a veteránoknak.

Teng egy kibővített, Lin Piao menekülése miatt négy év késéssel megrendezett, 1975. június 24. és július 15. között tartott KKB-ülésen próbált támogatást találni a leépítési tervhez. Néhány tiszt kérvényezte, hogy ne csökkentsék a szektorukat, de kevés változtatás történt az eredeti tervekhez képest.²³ A találkozón azt a célt tüzték ki, hogy három éven belül 1,6 millióval csökkentik a katonák létszámát, 600 ezer tisztet is beleértve.²⁴

Mihelyt elkészültek az állománytáblák, a hadseregben minden szinten megkezdődött a vezetői csoportok kiválasztása, amihez Teng adta meg az alaphangot. Kifejtette, hogy a kiválasztott tiszteknek képeseknek kell lenniük az új technológiák használatára, hogy jobban tudják kezelni konvencionális fel szerelésüket és fejlettebb fegyvereiket egyaránt. Mindemellett a tudományos értékelések elvégzését követően fejleszteniük kellett vezetési és adminisztratív képességeiket. További kiképzésre és intézkedésekre volt szükség a tisztkar minőségének növelésére, s azért, hogy segítsék a tiszteket a jövő kihívásaira válaszoló stratégiák kifejlesztésében. Olyan tisztekre is szükség volt, akik a csapataik személyes problémáira válaszokat tudtak találni, illetve olyanokra is, akik javítani tudtak a szervezet közösségg általi megitélésén.²⁵ Kína fegyverzete súlyosan elavult, és csak kevés forrás állt rendelkezésre, ám Teng minden meg akart tenni azért, hogy a forrásokat a lehető legoptimálisabban használják fel. Július 20. és augusztus 4. között – vagyis rögtön a kibővített KKB-ülést követően – a védelmi ipar legfontosabb gyárainak több mint negyszáz képviselője gyűlt össze, hogy áttekintsék a technológiai fejlesztés új prioritásairól fakadó feladataikat.²⁶

Néhány héttel a kibővített ülés után bejelentették a Központi Katonai Bizottság új tagságát. Mao egyelőre még megengedte, hogy a propagandamunkát a radikálisok határozzák meg. Csang Csung-csiao, a „négyek bandájának” tagja a letpasztalabb katonatisztek közé tartozott, ő vezette a Népi Felszabadító Hadsereg általános politikai osztályát. Teng maradt azonban a vezérkari főnök, Je marsall a KKB vezetője, s a KKB Állandó Bizottságának legtöbb taolyan tapasztalt katonatiszt volt, aki együtt tudott dolgozni Tenggel és Yever: Nie Zsung-csen, Szu Jü és Csen Hszien-lien.

Teng Hsziao-ping és szövetségesei hatékonyan kontrollálták a radikálisokat. A kibővített KKB-ülésen a legmagasabb beosztású radikálisok, Vang Hung-ven és Csang Csung-csiao nem tartottak nyilvános beszédet. A „négyek bandája” megpróbálta, de nem tudta meghatározni a személyügyi kinevezéseket, s nem jutottak hozzá olyan írásos anyagokhoz, melyekkel később megtámadhatták volna ellenfeleiket. Csang Csung-csiaónak jelentős befolyása volt a propagandára, ám sosem sikerült meghatároznia a személyi döntéseket. Teng és Je marsall, akik sokkal nagyobb támogatást élveztek a hadseregben, mint Csang, határozottan ragaszkodtak terveikhez, s alapvető szerepet játszottak az alsóbb szintű kinevezésekben.²⁷

Teng Hsziao-ping a katonai kiképzőprogramokat is áttekintette. A „kulturális forradalom” alatt az 1966-ban működő százegy kiképzőközpont nagy részét bezárták. Néhány már olyan rossz állapotban volt, hogy nem lehetett újra-

nyitni. Akadtak olyanok, amelyek nem működtek, de az oktatók még mindig a területükön éltek. A tapasztalt tanárok, akik még tudtak oktatni, felkérték rá, hogy nézzék át az oktatási anyagokat, és nyissák ki az osztálytermeket.

Az iskolákkal ellentétben a magas szintű katonai technológiai kutatóintézetek a „kulturális forradalom” alatt védelem alatt álltak. (Pár civil kutatóközpontot is megóvott az, hogy az Országos Védelmi Technológiai Bizottság égisze alá helyezték.) Ám az egyetemek támogatása, az új végzősök vérfrissítése, a civil kutatóintézetek becsatornázása és a külföldi technológiákhoz való hozzáférés nélkül a kínai haditechnológia súlyosan lemaradt a vetélytársakhoz képest. A kutatóintézetek tevékenységét újra kellett gondolni, s 1975-re Je marsall rábeszélte a katonai kutatások szervezésében tapasztalt tábornokot, Csang Aj-pingot, hogy térjen vissza a partvonalról, és segítse ezeket az erőfeszítéseket.

Két kutatóintézetben, a nehézipari minisztérium nukleáris fejlesztésekre szakosodott 2-es számú és a ballisztikusrakéta-technológiával foglalkozó 7-es számú intézetében annyira súlyos problémát jelentett a frakcióharc, hogy külön intézkedésekre volt szükség. 1974-ben mindenhang interkontinentális ballisztikus rakétával végrehajtott kilövési kísérlet kudarcot vallott. A hibák elősegítették az illetékesek elleni kritika politikai hátszelét, de a radikálisok támogatása nem szűnt meg.²⁸ A „négyek bandája” a minisztérium egyik gyárában a termelést kihangsúlyozó Csang Aj-pingot támadó falragaszokat helyezett el.

Május 19-én, egy nappal azután, hogy visszaérkezett Franciaországból, Teng a katonai technológiával foglalkozó vezető hivatalnok (és az 1920-as évek Franciaországában töltött idő óta egyik elvtársa), Nie Zsung-csen társságában részt vett a nehézipari minisztérium 7-es számú intézetében tartott találkozón. Beszédében határozottan kijelentette, hogy a kormányzat nem tűri tovább a frakcióharcokat. Június 30-ig fel kell számolni az összes frakciót, s július 1-jétől mindenkinnek együtt kell dolgoznia. Ha ez nem történik meg, a kormány nem lesz elnésző: büntetések következnek.

Mao és Csou En-laj támogatásával Teng és Je marsall figyelemmel kísérte, ahogy az illetékes minisztériumok konszolidálódtak, eltávolították a frakcióharcoktól nem tágító munkásokat, s új vezetői csoportokat állítottak fel a kutatás megszervezésére.²⁹ 1975 utolsó negyedévében és 1976 elején – a leépítés részeként – hivatalosan 464 ezer állást szüntettek meg az állománytáblákban. Senki sem lepődött meg, hogy a leépítettek közül egypáran továbbra is a pozíciójukban maradtak. Je és Teng azonban minden megtett, hogy a leépítést végrehajtsák, s a kiválasztott új vezetői csoportok, ha eljön az ideje, képesek legyenek majd szervezeti egységeikbe integrálni a modern technológiákat.³⁰

Teng Hsziao-ping és Je marsall – Mao támogatásával és a KKB többségével a háttérben – számottevő haladást ért el 1975-ben, hogy helyreállíthassa a fegyelmet, csökkenthesse a létszámot, s kiépítesse az utat a csapatok oktatási és technikai szintjének növeléséhez.

Stratégiai civil konszolidáció: a hszücsoui vasúti csomópont

Abból a célból, hogy civil területen is áttörést érjen el a konszolidációban, Teng egy olyan projektet választott ki, melynek keretein belül gyorsan növelhette a termelést, és példát állíthatott a többiek elő. Gerillaévei óta hitt benne, hogy ha olyan kis csatákat vív, amelyeket biztosan megnyer, bátorítani tudja a csapatait, miközben nagyobb ütközetekre kell felkészülniük. 1975-ben számos olyan gyár, melyet kritikával illettek, mert nem teljesítette a termelési célt, arról panaszkodott, hogy nem volt megfelelő az ellátás. Vajon a szállítás területén elért korai győzelem segíthetné, hogy növekedjen a termelés, és ezt példaértékű sikerként lehetne állítani más területek elő?

A hetvenes évek közepén Kína nem rendelkezett modern autópálya-hálózattal, az árukat túlnyomórészt vasúton szállították. A szállítás javítását célzó küldetésében Teng Hszücsoura koncentrált, egy Csiangszu tartomány északnyugati részén található vasúti csomópontra, ahol a kelet–nyugati vasút, a Lunghaj keresztezte az egyik fontos észak–nyugati vasutat, a Csinput. Az 1975 márciusát megelőző huszonegy hónapban a hszücsoui vasúti iroda egyszer sem volt képes elérni a vagonrakodási és -indítási kvótáját. A terület lázadóscsoportjai 1967 óta szinte folyamatosan harcban álltak.

Az 1975-ös helyzet reménytelennek és megváltoztathatatlanak tűnt. A hszücsoui vasúti irodát egy lázadóvezér, Ku Ping-hua vezette, aki fegyverekhez fert hozzá, s csökönösen ellenállt a kívülről jövő, az irányítást átvenni kívánó kísérleteknek. Ku és a vörösgárdisták 1966 óta a pályaudvar mellett található raktárba vették be magukat, amelyet a személyes ellátmányukat tartalmazó raktárként kezeltek. Mikor a rendőrség letartóztatott néhány munkást, Ku szövetségei rendőrtiszteket fogtak el. Ezen úgy felbátorodtak, hogy elfoglalták a kommunista párt Hszücsou városi irodáját, s őrizetbe vették a párthivatalnokokat is.³¹

Mao határozottan támogatta Tengnek a vasúttal kapcsolatos rendteremtési erőfeszítéseit, részben azért, mert személyesen is szembesült a „kulturális forradalom” felfordulásából adódó késéssel. 1975. február 3-án saját különvona-

tán szeretett volna Csangsából Hangcsouba utazni, de a védelmét ellátó tisztek nem tudták szavatolni a biztonságát, ezért csak február 8-án indulhatott el.³² Vang Hung-ven, az egykori lázadóvezér ekkor már készen állt a vörösgárdisták felszámolására. A Sanghaji Forradalmi Bizottság elnökeként tisztában volt vele, hogy Sanghajnak szüksége van a vasúton érkező árura, így pártolta a Hszücsou elleni fellépést.

Mao és Vang támogatása lehetővé tette Teng számára, hogy gyorsan és erőteljesen járjon el Hszücsouban. Ekkor már Van Li (lásd *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet) volt a vasútügyi miniszter. Még mielőtt 1975 januárjában elfoglalta volna új pozíóját, Teng egyik első lépése az volt, hogy a patthelyzetek megoldásáról híres Van Lit javasolta vasútügyi miniszternek. Mao Ce-tung korábban nyilvánosan megdicsérte őt azért a kiemelkedő munkáért, melyet a Tienanmen tér környéki építési projektek – az Országos Népi Gyűlés Csarnoka, a Kínai Történeti Múzeum és a Kínai Forradalom Múzeuma – akadályainak leküzdéséért tett.³³ Van Li nevének szó szerinti jelentése „tízezer *li*” (egy *li* nagyjával fél kilométer) volt, s Mao tréfálkozva kijelentette, hogy Van képes lenne 10 ezer *li* lefutására is. Mikor 1974 decemberében Mao és Csou találkozott Csangsában, gyorsan jóváhagyták Van Li kinevezését.

1975 januárjában Van elkezdte a munkát, s Teng arra kérte, hogy „ami-lyen gyorsan csak lehetséges, a leghatékonyabb módszerekkel” javítson a vasúthálózat helyzetén.³⁴ Teng utasította az új vasútügyi minisztert, hogy azonnal készíttessen jelentést a Hszücsou-problémáról, és tíz nappal miniszterelnök-helyettesi kinevezése után meghallgatta a témaiban Van Lit. Utóbbi jelentése szerint a kulcsprobléma a frakciók küzdelme volt, s annyira összetett a probléma, hogy hat hónapba is beletelhet a megoldása. A helyzet túlságosan súlyos ahhoz, hogy ennyi ideig várjanak, válaszolta Teng.

Pár héttel később, február 6-án Teng Hsziao-ping magához hívatta Csi Tengkujt és Vang Csent, hogy meghallgassa Van Linek a Hszücsou-probléma megoldására tett javaslatát. A találkozón Vang, a kemény, cselekvőkész, Tenghez hűséges tábornok felajánlotta, hogy csapatokat küld a városba. Van Li jelentette: a hszücsoui hivatalnokok egy része attól tart, hogy a szóbeli utasítást hamarosan visszavonják, ezért egy olyan, Van számára kiadott írásos utasítást várnak a központi kormánytól, mely felhatalmazza rá, hogy csapást mérjen a hszücsoui vasúti csomópontra. Teng utasításba adta az irat azonnali elkészítését.

Február 25. és március 5. között mind a huszonkilenc kínai tartomány (beleértve az autonóm területeket és a közvetlenül a központi kormány alá rendelt városokat) iparért és szállításért felelős párttitkárai összegyűltek Pekingben,

hogy Teng kérésére írásos dokumentumot készítsenek a vasúti torlódások fel-számolása végett. A résztvevők egyetértettek abban, hogy a Hszücsou-probléma a legsúlyosabb, és először ezt kell megoldani. Abban reménykedtek, hogy az év második negyedére a vasúti áruforgalomban nem lesznek fennakadások.³⁵ A megbeszélésekre alapozva, a találkozó után rögtön kibocsátották a 9-es számú központi párt dokumentumot (vagyis az év kilencedik fontos KKP-iratát) a következő címmel: „A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának döntése a vasúti munkálatok javításáról”.³⁶ A Mao által jóváhagyott dokumentum szisztematikus módon elemezte a problémát, kifejtette a megoldást, s ami mindenél fontosabb volt, kifejezte, hogy a pekingi vezetés, az elnököt is bele-értve, teljes mellszélességgel támogatja Van Li hszücsoui erőfeszítéseit.

A 9-es számú párt dokumentum megoldotta az átfedések problémáját azzal, hogy a Hszücsout érintő politikai és katonai hatáskört Van Li és a vasútügyi minisztérium kezében vonta össze. Egészen addig a Csiangszu tartomány északnyugati sarkában fekvő, a Santung, Anhuj és Honan határához közeli Hszücsou város vasúti csomópontjával kapcsolatos intézkedésekben e négy tartomány hivatalnokai vettek részt, akik más és más részfeladatokat hajtottak végre, a biztonsági kérdésektől egészen a vasúti szervezési és fenntartási kérdésekig.

A 9-es számú párt dokumentum kijelentette, hogy a frakciókat fel kell számolni, s az esetleges balesetekért a vasútügyi minisztérium funkcionáriusai felelnek. Bárkit, aki szembeszegült az intézkedésekkel (frakciókban vett részt, akadályozta a munkát vagy tulajdont pusztított el), azonnal meg kellett büntetni. Teng ideológiai magaslatra helyezkedett, és kijelentette, hogy akik dacolnak a vasútügyi minisztérium vezetésével – beleértve a radikális csoportok tagjait –, azok „burzsoák”, hisz a szervezeti fegyelem megkérőjelezésének individuális ösvényére léptek. Mindemellett, aki vasúti tulajdont pusztított el, az „ellen-forradalmárként” lett megbélyegezve, majd súlyos és gyors büntetést kapott.³⁷

Teng a tartományi párttitkárok konferenciájának végén rövid és lényeg-re törő beszédet tartott.³⁸ A szónoklat világossá tette szilárd eltökéltségét, s a tartalmával Mao Ce-tung is nehezen tudott volna vitatkozni, jóllehet közben a miniszterelnök-helyettes néhány forradalmárt a háttérbe szorított. Teng Maót idézte, miszerint szükséges „forradalmat csinálni, a termelést élénkíteni, és elvégezni minden a munkát, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy fel legyünk készülve egy háborúra”. Háború esetén a közlekedés létfontosságú volt, s a be-széd idején a közlekedési rendszer nem működött megfelelően. Abból a célból, hogy megnyugtassa azokat a vezetőket, akik féltek tőle, hogy a „kulturális forradalom” során elszenvedett támadásokhoz hasonló kritika érheti majd őket,

mert túlságosan a gazdaságra koncentrálnak, Teng elmondta: „Néhány elvtárs mostanság csak a forradalommal foglalkozik, és nem törődik a termelés élénkítésével. Az előbbi biztonságos, az utóbbi veszélyes, állítják. Egyáltalán nincs igazuk.” Teng Hsziao-ping világossá tette, hogy Mao immár a gazdaságra fókusztálast támogatja: „Hogyan adhatnánk lökést a gazdaságnak? Az elemzések szerint jelenleg a vasút a gyenge láncszem.”³⁹

Tekintettel arra, hogy a vasúthálózat rendbetételét mintának szánta a civil élet konszolidációjához, Teng maga is belemerült országos méretű vasúti problémába. Állítása szerint országos szinten 55 ezer vagont lehetett volna megrakodni egy nap, de ehelyett csak 40 ezer vagont töltötték meg. „A vasúti balesetek száma riasztó. Hétszázötvenöt nagyobb vasúti baleset történt tavaly, néhány különösen súlyos.” (Ezzel összevetve 1964-ben csupán nyolcvannyolc vonatszerencsétlenség történt.) A fegyelem gyenge volt, a szabályokat és előírásokat nem tartatták be: „A mozdonyvezetők akkor esznek, amikor kedvük tartja, ezért gyakoriak a késések.” Mindemellett az alkoholfogyasztás tilalmát sem vették komolyan. Továbbá: „Ha most nem teszünk lépéseket azok ellen, akik spekulálnak, üzérkednek, hatalomra és pénzre törnek [...], meddig fogunk várni? [...] A frakcióharcokban részt vevő embereket át kell nevelni, vezetőikkel szembe kell szállni.” Ami azokat érinti, akik részt vettek a frakcióharcokban, de kijavították hibáikat, azoknál „a múlt legyen múlt, ám ha nem változtatnak a hozzáállásukon, szigorúan leszámolunk velük”. Mindeközben „a továbbra is aktív frakciótagokat más állásba kell áthelyezni”, s ha egy frakció vezetője szembeszegül az áthelyezéssel, „nem kap bírt, egészen addig, amíg meg nem adja magát”. Teng pozitívabb hangnemre váltva kijelentette: „Úgy gondolom, az emberek túlnyomó többsége” támogatja a döntést. A vasúti dolgozók „a leghaladóbb, legszervezetebb részét képezik a kínai munkásosztálynak. [...] Ha elmagyarázzuk nekik az előnyöket és a hátrányokat, a vasúti személyzet túlnyomó többsége támogatni fog minket. [...] Mindemellett a tapasztalat, melyet a vasúti problémavezetés során szerünk, hasznos lesz más ipari egységek számára is.”⁴⁰ Ez klasszikus tengi gondolatmenet volt. Vázolta az általános helyzetet, elmondta, hogy miért kellett valamit megtenni, a feladatra fókusztált, megvédte ideologikus szempontból a vezetést, s a nyilvánosság támogatását kérte, hogy leválthassa azokat a hivatalnokokat, akik nem végezték el a munkájukat.

A találkozót követő napon, hogy a gyakorlatba ültesse át Teng tervét, Van Li tömeges értekezletet tartott a vasútügyi minisztérium pekingi területi egységének minden részlege számára. A résztvevőknek kiosztotta a 9-es számú párdokumentum fontosabb gondolatainak összegzését és Teng Hsziao-ping szónoklatá-

nak szövegét. Másnap az ország egyéb részei vasúti egységeinek tartott telefonos konferencián a helyi hivatalnokokat tájékoztatták a dokumentum jelentőségéről és Teng beszédéről. Vang Csen telefonon elmondta, hogy a vasútügyi miniszterium munkacsoportokat fog kiküldeni azokba a körzetekbe, ahol a legsúlyosabbak a torlódások. A hivatalnokok tudták, hogy Vang tábornok munkacsoportjaiban olyan egységek is lesznek, amelyek szükség esetén kényszerítő erőt használhatnak.⁴¹ A földreform óta az országos döntések lokális végrehajtásának megszokott módja volt a munkacsoportok kiküldése.

A vasúti problémák megszüntetését célzó állami felhatalmazással – beleértve egy írásos dokumentumot – felfegyverkezve Van Li március 9-én egy pekingi munkacsoport társaságában találkozott Csiangszu tartomány és Hszücsou város párt- és kormányzati vezetőivel.⁴² Megérkezésekor bejelentették, hogy Ku Ping-huát, a hszücsoui vasúti iroda vezetőjét, akit Teng Hsziao-ping négy nappal korábban kritikával illetett, egy Teng által személyesen jóváhagy parancs alapján letartóztatták.⁴³ Van Li tudta, hogy ha nem tartóztatják le néhány általa megfélemlített hivatalnok elővigyázatosságból nem fog kiállni ellene. Azt is tudta, hogy mások attól félnek majd, hogy Teng beszéde alapján jobboldali elhajlónak bélyegzik őket. Van, a tapasztalt forradalmi vezető tisztában tele: azért, hogy az emberek biztonságban érezzék magukat, mikor elítélik egy hatalmas többséget kifejező tömeggyűlésre van szükség, melyen prominens emberek nyilvánosan leleplezik az egykor vezető hibáit. A 9-es számú párdokumentum kiadása kulcsfontosságúnak bizonyult, mert világosan jelezte, hogy a leszámolás nemcsak egy elmozdítható vezető szándéka volt, hanem a központi pártszervek és a kormányzat teljes körű támogatásával történt.

Egy nappal Hszücsouba érkezése után Van Li beszédét tartott egy hatalmas („tízezer fő”), a hszücsoui vasúti iroda alkalmazottai és családtagjai számára rendezett gyűlésen. Ismertette a 9-es számú párdokumentum tartalmát, és sürgette hallgatóságát: tegyenek meg minden, hogy a csomópont a hónap végéig a problémamentes szállítás modelljévé válhasson. Másnap a hszücsoui tornacsarnokban Van és mások előadásokat tartottak a város párhivatalnokainak. Van Li átadta a résztvevőknek Mao Ce-tung „három direktíváját”, ahogy azt Teng tolmácsolta, s megismételte Mao felhívását a „stabilitás és egység” megteremtéssére. Van ezután egy másik – a karbantartással foglalkozó munkások számára tartott – tömeggyűlésen is felszólalt, ahol a munkások vezetői ígéretet tettek rá, hogy a rakományok problémamentesen fognak eljutni egyik helyről a másikra.⁴⁴

Ku Ping-hua letartóztatását követően a legközelebbi szövetségesei folytatták az ellenállást, míg nem végül őket is letartóztatták. Van Li és a pekingi mun-

kacsoport – a hasonló, vidékre küldött csoportokhoz hasonlóan – különbséget tett azok között, akiket „oktatással” rá lehetett venni, hogy együttműködjenek az új vezetői csapattal, valamint az igazi bajkeverők között, akiket letartóztattak, de legalábbis elbocsátottak az állásukból. Az alacsonyabb szintű vezetőket utasították, hogy oszlassák fel a frakciókat, s ismerjék be hibáikat; közülük sokan tovább folytathatták a munkát. Kis csoportokban kellett kinyilvánítaniuk, hogy többet nem vesznek részt frakcióharcokban, és segíteni fogják a problémamentes áruszállítást.⁴⁵

Abból a célból, hogy megerősítsék az új vezetői stratégia támogatását, s hogy túllépjenek a terület zavargásokkal teli történelmén, illetve a közvéményt biztosítsák róla, hogy a szélsőbaloldal hívei nem fognak könnyűszerrel viszszatérni, a „kulturális forradalom” korai szakaszában elítélt nagyjából hatezer ember ítéletét semmissé tették, és akik még mindig őrizetben voltak, azokat szabadon bocsátották. A frakcióharcok alatt meghalt emberek csalátagjaitól bocsánatot kértek, a még élő áldozatokat kárpótolták.⁴⁶ Sok olyan személy számára, akit igazságítalanul büntettek meg, munkát ajánlottak fel.⁴⁷ A vasúti dolgozókat – a kitűzött célok elérésére – motiválni kívánó Van Li ösztönözte a helyi hivatalnokokat, hogy segítsenek javítani a munkások életkörülményein. Tizenkét nappal az érkezése után Van találkozott a vezetői csoportok újonnan kiválasztott tagjaival, majd saját csoportja társaságában elhagyta Hszücsout, a helyi vezetői csapatra hagyva a helyzet nyomon követését és további jelentések elkészítését. Március végére a naponta kiszolgált vasúti kocsik száma Hszücsouiban 3800-ról 7700-ra emelkedett, s áruval hétszáz helyett ezernégy-száz vagont tudtak megtölteni.⁴⁸

Az országszerte új programokat kezdeményező kommunista vezetők arról beszéltek, hogy a ponttól (*dian*) a vonalig (*xian*), és a vonaltól a felületig (*mian*) kell eljutni. A Hszücsouban történt hatalmas áttörés után Teng a „pont” tapasztalatára építve konszolidálta a vasúti központokat, s a vasúti tapasztalatra építve konszolidálta a többi szektort. Március végére hivatalnokok kerültek át Hszücsouból a nankingi centrumokba, valamint más, Csiangszu tartományban található helyekre.⁴⁹ Teng először a legproblémásabb vasúti központokra (Tajjüan, Kunming és Nancsang) koncentrált. Mikor arról értesült, hogy Tajjüan párttitkárhelyettese beleavatkozik a vasúti szállítási vonalak – illetékeségi területén való – újranyitásába, Teng utasításba adta, hogy haladéktalanul vizsgálják ki az ügyet, s ha a gyanú megerősödik, a szóban forgó párttitkárhe lyettet és az őt támogató feletteseit még a hónap végéig helyezzék át.⁵⁰

Van Li továbbbutazott a vasúti szempontból problémás helyszínekre, majd

minden vagongyárat – Lojang, Tajjüan, Csengtu és Liucsou városokban – meglátogatott azért, hogy biztosítsa: folyamatosan megfelelő mennyiségű fel szerelés álljon rendelkezésre. Április 22-én, mikor Teng elkísérte Kim Ir Szent Nankingba, Van is odautazott, hogy személyesen tájékoztassa a miniszterelnök-helyetteset a vasúttal kapcsolatos továbblépésről.⁵¹ Van Li a többi vasúti patthelyzetben is a Hszücsouban sikeres stratégiát alkalmazta. Kisebb csoportokkal találkozott, hogy beszámolókat hallgasson meg a helyi körülményekről, ismertette a 9-es számú párt dokumentumot, megismételte Mao „stabilitást és egységet” kitűző eltökéltségét, s tömeggyűléseket tartott, hogy széles körű támogatást szerezzen a változásokhoz, melyeket szükség esetén fegyverrel is meg támogatott. Új vezetői csoportokat választottak és állítottak munkába. Nem meglepő módon a forradalmár lázadóvezéreket lecserélték.

Június 30. és július 7. között, Van Li vezetése alatt munkamegbeszélést tartottak Pekingben, hogy összefoglalják a 9-es számú párt dokumentum kibocsátását követő néhány hónap tapasztalatait. Nem volt kétséges, hogy a változások hatalmas sikert hoztak. Van jelentést tett róla, hogy a második negyedévében, országos szinten 19,8 százalékkal nőtt az áruszállítás az előző negyedévéhez képest, továbbá 18,4 százalékkal több személyszállító kocsit használtak.⁵²

Teng Hsziao-ping nem tudott annyi időt áldozni a hasonló esetekre, mint amennyit Hszücsoura szánt, de az ügy jól illusztrálta, miként kerekedett felül a káoszon, s a példát más esetekben is alkalmazni lehetett. Teng minden meg tett azért, hogy Mao tovább támogassa; olyan hivatalnokokra támaszkodott, akik korábban már sikeresek voltak; dokumentumokat készítetett, tömegrendezvényeket tartott, csapatokat vezényelt ki, hogy megnyugtassa a lakosságot: a „kulturális forradalom” ideje nem egykönnyen térhet vissza; letartóztatta azokat, akik szembeszegültek a haladással; figyelemmel kísérte az új vezetői csoportok felállítását. Mindezt gyorsan és erős kézzel hajtotta végre.

A Hszücsou-modell alkalmazása a szén és az acél kérdésében

A Hszücsouban történt nagy győzelem után Teng a konszolidáció elérése érdekében máshol is felhasználta a modellt. Március 25-én megkérte Van Lit, hogy ezúttal ne vasúti hivatalnokoknak, hanem az Államtanács összes alkalma zottjának tartson beszámolót a Hszücsouban elért haladásról. Teng általában csöndben figyelt az ilyen alkalmakkor, de most annyira fellelkesedett, hogy többször is félbeszakította Vant, kihangsúlyozva a megjegyzéseit.

Így a miniszterelnök-helyettes alatt dolgozó hivatalnokok a hszücsoui frakcióharc felszámolása után az egész Hszücsouhoz és Hajcsouhoz tartozó területen kezdték rendet teremteni, majd Csiangszu tartomány többi része következett. 1975-ben Csiangszu volt az egyik legrosszabb állapotban lévő kínai tartomány. 1974 végére országos szinten nőtt a GDP, ám Csiangszuban 3 százalékkal csökkent. Van Li támogatást kapott, hogy a vasúton túl egy, a tartomány egészére kiterjedő konszolidációs folyamatba kezdjen, s ahogy Hszücsouban tette, számolja fel a frakcióharcokat, majd válasszon olyan új vezetőket, akik várhatóan megteremtik a rendet és a növekedést. Van már három hónapon belül a tartományi vezetés konszolidációjának sikeréről jelenthetett, s június 2-án Peking kibocsátotta a 12-es számú pártdokumentumot, amely a Hszücsouban, Hajcsouban és Csiangszu tartomány más részein elért haladásról számolt be. Teng megdicsérte a jelentést, mondván, hogy a Csiangszuban szerzett tapasztalatokat más helyeken is irányadó példaként kell felhasználni.⁵³ Így is történt, a reformfolyamat átterjedt Csöcsiang tartományba. Csöcsiangot speciális problémaként terhelte a vörösgárdista ellenállás erős jelenléte, de július 17-re e problémát lényegében felszámolták, s a csöcsiangi tapasztalatokon alapuló 16-os számú pártdokumentum egy más tartományok számára is követhető konszolidációs modellt vázolt fel.⁵⁴

Július 4-én Teng ismertette a konszolidáció kiterjesztéséből fakadó feladatakat, vagyis a vasút és a helyi kormányzatok után a többi szektor rendbetételét: először a szén és az acél kerül sorra; majd a többi iparág és más szállítási formák; utána a kereskedelem, a pénzügy, valamint a mezőgazdaság; végül a gazdasági szektortól a kultúráig és oktatásig, a védelmi technológiától a technológiáig általában, továbbá a katonaságtól a helyi kormányzatig minden terület.

Kína energiaellátásának kulcsa a szén volt, ezzel fűtötték az épületeket, termeltek áramot és működtették a gyárakat. A megfelelő ellátást mindenképp biztosítani kellett: a vasúton szállított áru 40 százaléka szén volt. A „kulturális forradalom” alatt a szállítás akadozott, a szén felhalmozódott a szénbányák mellett, semmi sem ösztönözte a további bányászatot.

1975 közepére a vasúti torlódási pontokat kezdték felszámolni, s Peking nagyobb figyelmet szentelt a szénbányászatnak. Mikor a 9-es számú pártdokumentum megjelent, Teng ösztönözte Hszü Csin-csiang bányászati minisztert, hogy a javuló szállítási kilátásokra való tekintet növelte a kibányászott szén mennyiségét. 1975 tavaszán Hszü olyan – Sanhszi, Hopej, Honan, Anhuj és az északnyugati tartományokban található – bányákra koncentrált, melyek vasúti szállítási lehetőséggel rendelkeztek.

Teng vezetésével Hszü háborút indított a frakcióharc ellen, elsősorban olyan tartományokra összpontosítva, ahol a probléma különösen súlyosnak tűnt. Ezek a bányák, melyek a Kelet-Kínának szánt szén nagyjából 40 százalékát termelték, kulcsfontosságú szerepet játszottak a tartományok acélüzemeinek ellátásában. A konszolidáció nagy hatással volt a termelékenységükre: 1975 második negyedében gyorsan nőtt a széntermelés, így a fél év végére sikerült elérni az éves szállítandó mennyiség 55,5 százalékát.⁵⁵

Ez idő tájt a műtrágya, a könnyűipari termékek és az elektromos áram termelése is nőtt. Az acélgyártás azonban továbbra is elmaradt a szükséges mennyiségtől. 1973-ban 25,3 millió tonna volt a legyártott acél, ami a Lin Piao és Konfuciusz elleni kampány okozta felfordulásnak köszönhetően 1974-re 21,1 millió tonnára esett vissza. 1975 elején az éves célt 26 millió tonnában határoz-ták meg.⁵⁶ A március 25-én tartott, Teng Hsziao-ping elnökölte államtanácsi értekezleten, miután Van Li ismertette, hogyan lehetne példaként használni Hszücsout más szektorokban, Teng kijelentette, hogy „az acélprobléma megoldásának munkánk legfontosabb részének kell lennie”⁵⁷.

Még ugyanebben a hónapban egy acéltermelésről tartott fórumon Jü Csiu-li miniszterelnök-helyettes köntörfalazás nélkül kijelentette: „Huszonhat évvel ez előtt alapítottuk meg az országunkat. 50 milliárd jüant fektettünk be, több mint 3 millió embert alkalmazunk az acéliparban, és alig 20 millió tonnát állítunk elő.” Jü szerint az acéltermelés növelése érdekében a kormányzatnak először is hosszú távra kellett biztosítania a szénszállítást, valamint a szükséges kőolaj- és elektromos ellátást; másodszor elengedhetetlen volt mozgósítania a tömegeket, s a technológiához értő, jó vezetőket a felelős pozíciókba helyezni; harmadszor kezdenie kellett valamit a gyenge láncszemekkel, különösen a négy legnagyobb acélüzemmel (Ankang, Vukang, Paokang, Tajkang). Ha az emberek nem látják el a feladatukat, el kell őket bocsátani, mondta Jü Csiu-li. „Ne álldogáljanak szárás nélkül a pottyantós lyuk mellett” (*buyao zhan maokeng bu lashi*).⁵⁸

Május elején Li Hszien-nien miniszterelnök-helyettes összehívta a tizenkét vezető acélmű és az ezeket ellenőrző helyi kormányzatok párttitkárait az acél-iparról tartandó fórumra.⁵⁹ Azon acélművek vezetőinek, melyek nem érték el a célszámokat, el kellett magyarázniuk a kritikus hallgatóságnak az alulteljesítés okait. A magyarázatok szerint a Lin Piao és Konfuciusz elleni kampány során megkritizált vezetők féltek, hogy politikai hibákat követnek el. Attól tartottak, hogy Mao politikája az ellenkezőjére fog fordulni, s majd megbüntetik őket, amiért a gazdasági fejlődést és a termelékenységet tartották szem előtt, ahelyett, hogy a politikára helyezték volna a hangsúlyt.

Május 21-én, három nappal azután, hogy Teng hazatért egy hétag tartó franciaországi állami látogatásáról, az Államtanács támogatásával elnököt egy acélipari kérdéseket megvitatni kívánó fórumon.⁶⁰ Nem tudta nyíltan megbeszélni a kérdést, mely sok hivatalnokot nyugtalanított, nevezetesen, hogy Mao megint meggondolja magát, s a „négyek bandájának” ösztönzésére támadást indít azok ellen, akik a gazdaságra koncentrálnak. 1975 márciusában és áprilisában Csang Csun-csiao és Jao Ven-jüan cikkei nyilvánosan megtámadták az „empirizmust”, a gazdasági termelésre fókusztálást és az ideológia figyelmen kívül hagyását. Teng Hsziao-ping nem oszthatta meg a nyilvánossággal, hogy Mao április 18-án megnyugtatta őt, s április 23-án Jao Ven-jüan egyik cikkéről jegyzetet írt, ami ugyancsak megerősítette, hogy nem értett egyet az „empirizmus” elleni támadásokkal, továbbá szilárdan támogatta Teng rendtérítésre irányuló erőfeszítéseit.

Az Államtanács májusi fórumán Teng elmondta: „Most, hogy a szállítást helyreállítottuk, napvilágra kerülték a kohászatot, elektromos áramot és más konkrét szektorokat érintő problémáink. minden miniszteriumnak újra kell gondolnia, hogyan oldhatná meg a legnehezebb, hosszú távú problémákat. A következő fázisnak annak kell lennie, hogy megoldjuk az acélproblémát.”⁶¹ Ku Mu az acélprobléma súlyosságáról kezdett el beszálni a csoportnak, ám Teng félbeszakította: „Nem fogalmazott elég keményen. Ha folytatjuk a jelenlegi irányt, katasztrófa vár ránk.” Majd így folytatta: „Ku Mu azt mondja, hogy gond nélkül évenként 2,5 millió tonnával tudjuk emelni a gyártást. Én azt mondom, hogy évente 3 millió tonna sem okozhat problémát. [...] Minden, hogy mi a beosztásod, de nem lehet állandóan ettől is, attól is remegni. A hivatalnokok legnagyobb problémája a félelem maga. Néhányan félnek végigsimítani a tigris hátsó felén. Támogatni fogunk titeket.”⁶²

Teng elmagyarázta: nem számít, hogy negyven vagy akár ötven éve veteránok. „Ha egy frakciót találunk, nem foglalkozunk vele, hogy tigris vagy oroszlán hátsó feléről van-e szó. Nem félünk végigsimítani rajta. [...] Ha azok az emberek, akiket frakciózás miatt eltávolítottunk, ismét frakciózni kezdenek, újból eltávolítjuk őket. Ha szükséges, az év 365 napján csak egyik helyről a másikra küldjük majd őket. Július 1-jéig kaptok időt. [...] Ha szükséges, akkor Ürücsibe lesztek áthelyezve.” A Kína nyugati szélén található, távoli Hszincseng tartományba a hivatalnokok nagy része nem kívánt kerülni. Teng hozzátette: „Ha a feleség válással fenyegetőzik, lehet, hogy a férj is lépni fog.”⁶³ „Nagyon szigorúnak kell lennünk [...], azokat, akik megérdemlik, kritikával fogjuk kezelni. Nem áldogálhatunk és várhatunk. A vasútnál voltak, akik ke-

mény lépéseket tettek, itt nem látok sok hozzájuk hasonló embert.” Majd így folytatta: „Lehet, hogy néhányan hibákat fogtok elkövetni. Olyan embereket kell találnunk, akik nem félnek tőle, ha megtámadják őket, akik felelősséget vállalnak. Olyan emberek kellenek a vezetői csoportokba, akik mernek küzdeni. Olyan vagyok én is, mint egy copfos ujgur lány, akinek könnyen a laját meg-húzogatni, vagyis kritizálni.” Egy olyan nagy gyárat, mint az angangi, mondta Teng, nehéz irányítani, de a felső vezetésnek nem csupán azzal kell foglalkoznia, hogy a technológia napról napra precízen működjön. „Olyan csoport kell, mely a termelésért teljes körű felelősséget vállal.”⁶⁴

Teng Hsziao-ping a május 29-én tartott, acélipart érintő találkozón elmondott meglátásaiban kihangsúlyozta, hogy minden vállalatnál erős vezetői csoportra van szükség. A Kína acéltermelésének felét adó nyolc nagy acélműre fókusztált, s elpanaszolta, hogy a négy legnagyobb acélmű – Ankang, Vukang, Tajkang és Paokang – mind elmarad a kitűzött mennyiségtől. A legsúlyosabb probléma, mondta Teng, az angangi hatalmas acélkomplexum, amelyet gyenge, lusta és szervezetlen (*ruan, lan, san*) vezetők irányítanak.⁶⁵

1975. június 4-én kiadták a 9-es számú párt dokumentumhoz hasonló hangvételű 13-as számú párt dokumentumot, s szétosztották az acélkérésben érintett helyi szervek között. A Politikai Bizottság által javasolt és Mao által engedélyezett dokumentum megismételte, hogy 1975-re 26 millió tonna acél termelése a cél. Az Állami Tervezési Bizottság különböző minisztériumok munkatársaiból álló, közvetlenül az Államtanács alá rendelt munkacsoportot hozott létre, melynek garantálnia kellett az acélkvóta elérését. A csapatban képviselt szénnel, szállítással, elektromos energiával és kőolajjal foglalkozó minisztériumok felé elvárás volt, hogy biztosítsák az acélművek számára szükséges ellátást. A tartományi és városi párbizottságokat utasították, hogy vonják vezetésük alá az acélműveket, s biztosítsák a célszámok elérését.⁶⁶

A 13-as számú párt dokumentum utasításainak végrehajtása céljából a jelezte, hogy ebből acélkomplexumok tömeggyűléseket tartottak. Volt olyan, amelyen 40 ezer ember vett részt.⁶⁷ A csúcsvezetésben az Államtanács alá tartozó csoport hetente találkozott, hogy átnézze az egyes gyárak adatait, és biztosítsa a kitűzött termelési célok elérését.⁶⁸ Augusztus 1-jén, a csoport acéltermelést érintő konferenciáján a résztvevők beismerték, hogy nehezen fogják elérni a korábbi magas célokat. Az egyik akadály a tavasszal bátran az acéltermelés felfuttatását célzó erőfeszítések élére álló Jü Csiu-li váratlan betegsége volt. A beteg Jü nyáron már nem tudott segíteni a tőle megszokott szilárd vezetéssel. A hivatalnokok még mindig attól tartottak, hogy ha a termelést preferálva nem foglalkoznak a balos

politikával, később bajuk eshet miatta. A „négyek bandája” ekkortájt valóban azaz támadta Tenget, hogy csak a termelést tartja szem előtt.

1975-ben Kína 23,9 millió tonna acélt termelt, ami jelentős emelkedés volt az 1974-es 21,1 millió tonnához képest, de nem érte el a 26 millió tonnás kitűzött célt. Teng Hsziao-ping elfogadhatónak tartotta a növekedést, s nyilvánosan győzelemként értékelte. Ám 1975. december 15–23. között, mikor Teng kritikája elkezdődött a legfelsőbb pártkörökben, Ku Mu egy találkozón elnököt, hogy megvitassa az acélgyártás problémáit. A találkozó harcias hangulata ellenére a magas beosztású funkcionáriusok tisztában voltak vele, hogy az új politikai környezetben a támadás alatt álló Teng Hsziao-pinggel a helyi hivatalnokok elővigyázatosak lesznek a termelés kizárolagos erőltetése kapcsán. 1976-ban – miután Teng harmadszor került ki a hatalomból és távolították el pozíciójából – az acéltermelés 20,5 millió tonnára esett vissza.

A kínai acéltermelés 1975-ös növekedése elhanyagolható volt a korszak japán acéltermeléséhez képest, ahogy arról három évvel később Teng Hsziao-ping személyesen is meggyőződhetett, mikor egy olyan japán acélműben vitték körbe, mely egymágában annyi acélt termelt, mint 1975-ben Kína összesen. 1975-ben Teng utoljára tett próbát arra, hogy politikai mobilizációval növelte az acéltermelést. Miután 1978 októberében nagy japán acélművekben járt, egy másik megközelítést választott, s a konszolidáció helyett a tudományra és technológiára fókusztált. A stratégia átgondolása nagy hozzáékkal járt. 1980-ban a Japánból importált modern technológia segítségével Kína acéltermelése az 1982-es 37,2 millió tonnáról 1989-re 61,2 millió tonnára ugrott, majd 1996-ra 101 millió tonnára, s ezzel a Kínai Népköztársaság a világ legnagyobb acéltermelő állama lett.⁶⁹ 2010-re a korszerű technológiájú acélgyárákat az ország több régiójában is lemaszták, így Kína – politikai mobilizáció nélkül – már 600 millió tonna acélt tudott termelni évente, ami harmincszorosa volt az 1975-ös szintnek.

Csöcsiang – és Vang Hung-ven bukása

1975-ben Mao támogatta Teng erőfeszítéseit, hogy olyan új vezetői csoporthat válasszanak, melyek rábírják a korábban egymás ellen harcoló embereket a közös munkára. Egy tartomány sem volt annyira megosztott, mint Csöcsiang, ahol igazán szükség lett volna az egység megeremtését célzó erőfeszítésekre.⁷⁰ 1974-ben a rend részleges helyreállításának köszönhetően Csiangszu és Csö-

csiang kivételével az összes tartományban növekedett a gazdasági teljesítmény. Csöcsiang népes, aránylag fejlett partvidéki terület volt, amely nagy ipari bázissal rendelkezett. A tartomány problémái azonban áthúzódtak 1975 első negyedére, s az ipari termelés 20 százalékkal esett 1974 első negyedéhez viszonyítva, a bevétel pedig 28,5 százalékkal csökkent. Teng, Van Li és mások erőfeszítéseinek köszönhetően 1975 első nyolc hónapjában az előző évhez képest az ipari termelés országosan 17 százalékkal nőtt, ám Csöcsiangban 6 százalékkal mérséklődött.⁷¹

Mao Ce-tung 1975. február 8-án kezdett el igazán érdeklődni a tartomány iránt, mikor Csangsából a Csöcsiangban található város, Hangcsou gyönyörű Nyugati-tavához költözött, s április közepéig ott is maradt, majd visszatért Pekingbe, hogy vendégül lássa Kim Ir Szen észak-koreai vezetőt. Hangcsouban Maónak rengeteg lehetősége volt, hogy csöcsiangi funkcionáriusokkal beszélgettessen, különösen egy idősebb párhivatalnokkal, Tan Csi-lunggal és a „kultúrális forradalom” alatti támadásokat elszenvedő Tie Jinggel. Akkor rendteremtő alapállásában az elnök tehetséges vezetőket ismert meg a két hivatalnokban. Ezzel párhuzamosan, ugyancsak Hangcsouban, rossz benyomást tett rá Veng Szen-ho egykorai lázadóvezér, akit 1973-ban és 1974-ben Vang Hung-ven támogatott. A Lin Piao és Konfuciusz elleni kampány alatt, mikor Vang a helyi lázadókat támogatta, s Tan Csi-lung képtelen volt keretek közé szorítani őket, Csöcsiang problémái csak elmélyültek. A Mao és Vang Hung-ven közötti konfliktus már 1974-ben elkezdődött, mikor utóbbi október 18-án Csangsába repült, s az elégedetlen elnök azt tapasztalta, hogy Vang túlságosan Csiang Csing kottájából játszik.

1975 tavaszára Mao Vang Hung-vennel kapcsolatos kétélyei tovább fokozódtak. A csöcsiangi problémák olyan súlyosak voltak, hogy Peking figyelmét is felkeltették, s Vang, akinek 1974 novemberében és 1975 márciusában csöcsiangi vezetőkkel kellett találkoznia, hogy megoldja e problémákat, nem járt sikerrel. Az április 27. és június 3. között zajló politikai bizottsági üléseken Vang Hung-vent és Csiang Csinget megkritizálták, részben azért, mert a férfi képtelen volt kezelni a Csöcsiang-problémát. Vang önkritikára kényszerült.⁷²

Miután „Mao üdvöskéjét” 1976 októberében, a „négyek bandája” tagjaként letartóztatták, vakmerő és közönséges, inkompétens radikálisnak bályegezték, aki túlságosan élvezni kezdte a luxusbankettekkel és elegáns ruhákkal járó életmódot. Valójában Vang Hung-ven komoly erőfeszítéseket tett, hogy ellássa kötelezettségeit, s vezesse a párt napi munkáját; akik ismerték, úgy érezték, nem sok köze volt a „négyek bandájának” többi tagja által elkövetett bűnök-

höz. Pekingben, a sokat bizonyított hivatalnokok városában Vang, a fiatal jóvevény, aki beosztásban hirtelen a tapasztaltabb és képzettebb hivatalnokok fölé került, nem tudta elnyerni azt a tiszteletet, mely a magasabb szintű vezetői teljesítmény előfeltétele volt.

1975 végén bejelentették, hogy Vang Hung-ven időlegesen felhagy a Központi Bizottság napi munkájának pekingi irányításával, és Sanghajban, majd Csöcsiangban kap munkát. Mao támogatta Csou En-laj és Teng Hsziao-ping javaslatát, hogy Vang – Csi Teng-kuj miniszterelnök-helyettes munkacsoportjának tagjaként – Csöcsiangba utazzon, s a helyszínen próbálja meg oldani a gondokat. Vangot tulajdonképp kiképzésre és megújulásra küldték, s munkacsorájában kellemetlen helyzetbe került, hisz azokat a csöcsiangi lázadókat kellett kritizálnia, akiket korábban támogatott. A jelenléte hozzájárult a problémák megoldásához, mert a vörösgárdisták látták, hogy még a magasztos címek és radikális pedigré birtokában lévő Vang Hung-ven sem tud segíteni nekik.⁷³ Csi Teng-kuj hasonlóképpen járt el Csöcsiangban, mint Van Li Hszücsouban. 9-es munkacsoportja helyi hivatalnokokkal találkozott, hogy megértse a problémákat, tömeggyűléseket tartott, új vezetői csoportot választott Tan Csi-lunggal és Tie Jinggel az élen, s erőfeszítéseiket hivatalos dokumentumokkal támogatta meg. Tengnek központi szerepe volt, de a Csöcsiangban tartózkodó, az új vezetőkkel korábban elbeszélgető Mao is aktívabban részt vett a rendteremtésben, mint Hszücsounál. A Csöcsianghoz családilag kötődő és a tartomány ügyeit érdeklődve követő Csou En-laj véleményét is kikérték.

Csöcsiangban töltött utolsó napjai során Csi Teng-kuj a későbbi 16-os számú párt dokumentum kéziratán dolgozott együtt a helyi vezetőkkel. A szöveg hasonló szerepet töltött be a tartomány ügyében, mint a 9-es számú dokumentum a vasút és a 13-as számú az acélipar problémáinak megoldására tett kísérletben. 1975. június 14-én Csi Teng-kuj, Vang Hung-ven, Tan Csi-lung és Tie Jing a párt dokumentum kéziratával Pekingbe repült. Másnap Teng Hsziao-ping egy találkozót elnököt, ahol átnézték a szöveget, s döntéseket hoztak Csöcsiang tartomány és Hangcsou város vezető tisztségeiről. Tie Jing Teng bal oldalán foglalt helyet, hogy az egyre nehezebben halló politikus követni tudja a beszélgetést.⁷⁴ A kézirat másnap Maóhoz került tovább, aki az aktuális személyzeti döntésekkel együtt engedélyezte, s harmadnap kibocsátották a 16-os számú párt dokumentumot.

Mao Ce-tung és a központi vezetés az egység mellett tette le voksát, így Csöcsiang konszolidációja célt ért, megteremtették a rendet és a látszolagos kohéziót a legproblematikusabb tartományban. Tan Csi-lungot, aki az előző

évbén szabadkozott korábbi gyöngé vezetési teljesítménye miatt, fölkelkesítette a legfelsőbb szintekről érkező támogatás, s Peking segítségével szilárd hatalmat szerzett a lázadók felett. 1975 végére a csöcsiangi vezetők bejelentették, hogy az esztendő második felének ipari termelése 4 százalékkal nőtt az előző félévihez képest.⁷⁵

Mao nem kívánta megrengetni a pártot, így nem jelentette be egyik napról a másikra Vang Hung-ven felmentését. Vang a Csöcsiangba tett kiküldetés után még fél évig megtarthatta címeit, és a közwélemény egészen addig semmit sem tudott meg a bukásáról. Mao soha többé nem adott neki pekingi vezető pozíciót.

Teng előléptetése

Az első világos jele annak, hogy Mao még több felelősséget kíván Teng Hsziao-pingre ruhálni, 1975. április 18-án volt érzékelhető, mikor meghívta Tenget, hogy vegyen részt a Kim Ir Szennel folytatott megbeszélésein. Mao Ce-tung így szolt Kimhez: „Én nem fogok veled politikai kérdésekben tárgyalni. Ez az ő feladata. A neve Teng Hsziao-ping. Háborút vívhat, megállíthatja a revisionizmust. A vörösgárdisták megtámadták, de most már minden rendben. Néhány évre kivonták a forgalomból, de visszatért. Szükségünk van rá.”⁷⁶

Kim látogatása alatt Teng röviden négyszemközt is beszélt Maóval. Megemlíttette a Csiang Csing, Csang Csun-csiao, Jao Ven-jüan és mások által vezényelt, egyre erősödő „empirizmus” elleni támadás miatt érzett aggodalmát. A felsorolt vezetők attól félték, hogy Teng befolyása az elnök felett csak növekedni fog, s ezért azzal a – korábban Mao által is kedvelt – gondolatmenettel támadták meg, hogy túl sok időt szentel a gazdasági ügyeknek, és túl keveset az elvi alapoknak. 1975 áprilisában Mao azzal nyugtatta meg Tenget, hogy maga is túlzásnak tartja e kritikákat, s „a pártunkban valójában nem sokan értik a marxizmus-leninizmust. Néhányan azt hiszik, hogy értik, de valójában fogalmuk sincs róla. [...] Ezt a kérdést a Politikai Bizottság elé kell vinni.”⁷⁷ A tájékozott belső emberek számára a Mao megjegyzéseiből eredő következmények világosak voltak: „néhányan”, vagyis a „négyek bandája”, túllőttek a célon, és kritika vár rájuk.

A Politikai Bizottság nem sokkal később valóban felvette napirendjébe Mao Ce-tung április 25-i, a „négyek [Csang] láját” érintő bírálatát. A PB ülésén Je Csien-jing marsall kritikával illette Csang Csing és a „négyek bandájának”

más tagjai által „empirizmus” ellen intézett támadásat, ami azt eredményezte, hogy Jiangnak önkritikát kellett gyakorlnia. Rögtön az ülés után a Csiang Csing Teng elleni erőfeszítéseit támogató Vang Hung-ven levelet írt Maónak, arról panaszkodva, hogy Csou En-laj pesszimizmusát immár mások is képviselik.⁷⁸ mindenki tudta, aki elolvasta az írást, hogy a „mások” elsősorban Teng Hsziao-pinget jelenti. A vezér azonban ezen a ponton megingathatatlanul bízott Tengben.

Május 3-án késő este Mao Ce-tung összehívta a Politikai Bizottságot a lakhelyére. Az, hogy Mao egy ilyen ülést elnökölt, jelezte, hogy fontos, megvitatást igénylő mondanivalója volt, hisz a szokásos feladatokat már régen másokra ruházta. Csou En-laj nagy erőfeszítés árán elhagyta a kórházi ágyat, és részt vett a találkozón, melyen december óta először látta Maót. A miniszterelnök még nyolc hónapig élt, ám ez volt a két vezető utolsó találkozása. Mao meglátogathatta volna Csout a kórházban, de nem tette.

A május 3-i találkozón Mao kritikával illette Csiang Csinget és másokat, akik megtámadták az „empirizmust” anélkül, hogy a dogmatizmusnak adatait üzentek volna. Bár az elnök sohasem szakította meg a kapcsolatot Jianggal, ezen a találkozón különösen szigorú volt vele. „Ne viselkedj úgy, mintha ti lennétek a »négyek bandája«. Miért teszel így? Miért nem azonosulsz a Központi Bizottság kétszáz tagjával? [...] Egyesülni kell, nem szétszakadni. Legyél nyílt és őszinte, ne legyenek rejtett terveid!” Mao még hozzátette: „Ha valamilyen különvéleményed van, vitassuk meg a Politikai Bizottság előtt. Ha valamit ki akarsz adni, a pártközpont nevében tudd, ne a saját nevedet írd alá. Az én nevet pedig ne használd, nem küldtem neked anyagokat.” Azután Tengre mutatott, s így szólt: „Te képviseled Mao Ce-tungot.” Ez volt az utolsó alkalom, hogy Mao részt vett a Politikai Bizottság ülésén.⁷⁹

A találkozón Teng, Je marsall és mások csatlakoztak az elnökhöz, s a „négyek bandáját” kritizálták. Elmondták, hogy Mao iránymutatása különösen fontos számukra; arra ösztönzi őket, hogy a gyakorlatban alkalmazzák a marxizmus-leninizmust, és kerüljék a revisionizmust; hogy az egységet keressék, ne egyénieskedjenek; továbbá hogy a pártnak nyíltnak és őszintének kell lennie, s nem szabad titkos összeesküvéseken dolgoznia. Kritikával illették Csiang Csinget azért is, mert eltúlozta a Csou En-lajjal fennálló nézeteltéréseket, s mert a Lin Piao és Konfuciusz elleni kampánnyal megtámadta Je marsallt is.

Május 27-én és június 3-án Teng először váltotta fel Vang Hung-vent a Politikai Bizottság elnöki székében. A június 3-i ülésen Csiang Csing és Vang kénytelen volt önkritikát gyakorolni.⁸⁰ Teng Hsziao-ping erről néhány nappal

később számolt be Maónak, mikor csatlakozott a vezérhez Ferdinand Marcos Fülöp-szigeteki elnök fogadásán. Mao helyeselte, ahogy Teng levezette az ülést, mert nem volt túlságosan kemény Csiang Csinggel. Bebizonyította az elnöknek, hogy úgy tesz, ahogy kívánja, és együtt fog dolgozni a nővel.

Mao Ce-tung teljesen sose távolította el Vang Hung-vent, aki Mao temetése idején segítette Hua Kuo-fenget a lebonyolításban, de a csöcsiangi utat követően már nem játszott érdemi szerepet a párt döntéseiben. Mikor Csöcsiangba küldték, Vang azt javasolta, hogy Mao Tenget vagy Je marsallt kérje meg a pártülések elnöklésére. Amikor idős korára hivatkozva Je július 1-jén visszautasította a lehetőséget, s indítványozta, hogy Teng legyen a napi pártügyekért felelős vezető, Mao rögtön jóváhagyta a javaslatot. Július 2-án Je marsall elkezítette a hivatalos dokumentumot, mely kijelentette, hogy Teng Hsziao-ping a kormányzat *de facto* miniszterelnöki, valamint a hadsereg KKB-alelnöki vezetése mellett a párt napi ügyeit is irányítani fogja. Ezt megkoronázva Mao egy másik új feladatot is adott Tengnek, most a külpolitika területén: ő lett az első kínai kommunista hivatalnok, aki hivatalos állami látogatást tett egy nyugati országba.

A nyugati áttörés: a francia kapcsolat

1975. május 12–17. között, mialatt az első hivatalosan nyugati országba látogató kínai állami vezetőként Franciaországban tartózkodott, Teng megkezdhette annak a folyamatnak az előkészítését, hogy Kína tanulhasson a Nyugatról, ahogy az ötvenes években a Szovjetuniótól tette.⁸¹ Az, hogy Mao Tenget választotta ki a fontos útra, felkeltette a „négyek bandájának” gyanakvását. Joggal értelmezték az utat Teng Hsziao-ping növekvő hatalmának jeleként. Az utazás nagy hatással volt Tengre, a vezetőre. Egy évvel korábbi, rövid franciaországi útjához képest ezúttal lehetőséget kapott, hogy némileg részletesebben okuljon abból, hogy az ország, amelyet fél évszázada megismert, hogyan alakult át, és elgondolkozhasson, hogy Kínának merre kellene tartania a „négy modernizációval”.

Miért éppen Franciaország? Egy esztendeje Mao kifejtette a „három viláról” szóló elméletét, mely a fejlett európai államokat a második világba sorolta be, azon országok közé, melyekkel Kínának össze kellene fognia, hogy szemszálhasson a két domináns nagyhatalommal, a Szovjetunióval és az USA-val. A második világ államai közül Franciaország kezdeményezte leginkább, hogy

jó kapcsolatokat építsen ki a Kínai Népköztársasággal, s 1962-ben, abban az időszakban, mikor még kevés nyugati országnak állt ez szándékában, megötörént a két állam közötti diplomáciai kapcsolatok normalizálása. 1973-ban Pompidou elnök – az európai vezetők közül elsőként – sikeres hivatalos látogatást tett Pekingben. Így 1975-ben, amikor Franciaország hivatalos meghívást küldött, Kína kapva kapott az alkalmon, hogy viszonozhassa Georges Pompidou közeledését, jelezve, hogy kifelé halad a „kulturális forradalom” során saját magára mért elszigeteltségből.

1975-ös franciaországi látogatása alatt Tenget Giscard d'Estaing köztársasági elnök és Jacques Chirac miniszterelnök fogadta. Chirac visszaemlékezései szerint Teng egyenes, melegszívű, a nemzetközi kapcsolatok területén tájékozott ember benyomását tette rá.⁸² Az országban – Lyonban és Párizsban – utazva és felkeresve néhány olyan helyet, ahol fél évszázaddal korábban járt, Teng kifejezte a francia élet iránti személyes szimpatiáját is.

Teng Hsziao-ping Franciaországnak szánt alapvető külpolitikai üzenete az volt, hogy Kína támogatást vár a Nyugattól, hiszen minden minden fél szemben áll a legagresszívabb nagyhatalommal, a Szovjetunióval. Teng megkérdezte a szovjetekkel kialakuló enyhülés realitását, dicsérte Nyugat-Európa egységét, azt, hogy keményen kiálltak a szovjetek ellenében. Ám Teng számára – a külpolitikai problémák kezelése mellett – legalább annyira fontos volt, hogy a modernizációról tájékozódjon. Mezőgazdasági és ipari területeket keresett fel, a Franciaország és Kína közötti kereskedelemet növeléséről szóló megbeszéléseken vett részt. Teng először járt modern nyugati gyárakban, ahol hatalmas változásokkal szembesült az ötven évvel korábbi állapotokhoz képes, s ahol közvetlenül szembesült vele, hogy országa mennyire lemaradt. A tájékozódás és a sikeres hivatalos látogatás messzire gyűrűzött. Alig három évvel később Ku Mu vezetésével egy olyan gazdasági delegáció érkezett – Teng látogatása nyomán – Franciaországba, mely kulcsfontosságú szerepet látott el abban, hogy ráébressze a pártvezetőket, milyen gazdasági és diplomáciai lehetőségek vannak külföldön, s abban is, hogy támogatást építsen ki, hogy Kínát még jobban megnyissák a Nyugat felé.

4.

Mao alatt előre tekintve

(1975)

Mikor 1975-ben Mao Tenget választotta, hogy Vang Hung-ven helyére lépjen a pártösszejövetelek elnökeként, a KKP még mindig a „kulturális forradalom” utáni zavaros állapotában volt. Teng Hsziao-pingnek a struktúrában betöltött új pozíciója lehetővé tette, hogy érdemi lépéseket tegyen a párt országos újjáépítésében. Pekingben túl az első lépcsőfok a tartományi szint volt, s három hónappal később a folyamat továbbléphetett, először a megyei, majd a kommunaszintig.¹ Két nappal Je marsall július 2-i levele után, amely Tengnek a pártügyek vezetőjévé való kinevezéséről szólt, utóbbi beszédet mondott a pártközpont „elméleti tanulócsoporthoz” előtt egy tartományi vezetők részvételével zajló eseményen, mely a KKP egyesítésére és újjáépítésére koncentrált.

Teng Hsziao-ping tisztaban volt vele, hogy Mao rövid pórázon tartja, ezért előadásában sokat idézett a vezértől, főleg a *Mao három fontos tanítása* című szövegből, amely egy Teng által összeállított, saját akkori céljait támogató válogatás volt az elnök írásaiból. Teng elsődleges célja az volt, hogy világossá tegye Mao Ce-tung számára: harcolni fog a revisionizmus ellen, a politikai stabilitásra és egységre koncentrál, közben pedig élénkíti a gazdaságot. Mialatt Teng Hsziao-ping kísérletet tett a párt egyesítésére, Mao a II. világháborút követő, 1945-ben tartott 7. Pártkongresszus során kifejtett gondolatait hívta segítségül. Az említett kongresszuson, az elsőn, melyen Teng is részt vett, Mao kihangsúlyozta annak szükségeségét, hogy egyesíték a különböző gerillacsapatokat, amelyek egymástól elszigetelve küzdöttek a japánok ellen. Teng a korábbi időszakra utalva elmagyarázta, hogy az egymástól elzárt helyeken küzdő gerillák törvényszerűen kialakult „hegycsúcs-mentalitásához” hasonlóan fejlődött ki a „kulturális forradalom” alatt a frakciósztás. Azzal zárta beszédét, hogy a KKP-nak ismét felül kell kerekednie a frakciókon, és meg kell hallania Maónak a 7. kongresszuson kifejtett, egységről szóló üzenetét.² A „bűnök nélküli” párttagokat, beleértve az egykor radikálisokat is, akik segítenek a konszolidációban, s felhagynak a frakciózással, nem éri majd bántódás.

Miközben vigyázott rá, hogy ne sértse meg Mao érzékenységeit, Teng bátran és stratégiai szempontokat szem előtt tartva kereste azokat a személyeket, akik forradalmárkodás helyett hozzájárulhatnának az ország kormányzásához. Nem tett nyílt esküöt arra, hogy megtisztítja a pártot a „balosoktól” vagy „radikálisoktól”, de nagyobb kritikával illette a „szektásságot” (frakciójukat fel nem adó balosok), mint a „revizionizmust” (jobboldaliak). Teng kijelentette, hogy olyan hivatalnokoknak kell vezetniük az országot, akik legalább tízéves tapasztalattal rendelkeznek. Anélkül, hogy nyíltan tiltakozott volna mindenek ellen, akik a vörösgárdisták tevékenysége folytán kerültek be a politikába, kizárták azokat, akik 1965 után, vagyis a „kulturális forradalommal” jutottak vezető pozícióhoz. Teng kérte azon párttagok felülvizsgálatát, akik a képzettségük megfelelő alaposságú ellenőrzése nélkül kerültek be a pártba, vagyis – nyílt megnevezés nélkül – szorgalmazta az 1966–1975 közötti zavaros időkben belépett 16 millió új tag felülvizsgálatát. A „kulturális forradalom” előtt felvett 18 millió tagot nem érintette a felülvizsgálat.³ Azok, akiktől Teng Hsziao-ping – a „képzettségük hiányára” hivatkozva – így megszabadult, lényegében a továbbra is frakciózó tagok voltak. Mao nem szállt szembe Teng erőfeszítéseivel, így kimondatlanul elismerte, hogy az ország e téren stabilabb vezetést igényel.

A párt újjáépítésének központi feladata volt a katonásztek eltávolítása a civil intézmények éléről, ahova Lin Piao helyezte őket. (1978. augusztus 8-án Teng utasításba adta, hogy – néhány kivétellel – a hadseregnak ki kell vonulnia a civil pozíciókból.) A katonák egy része a „forradalmi bizottságoknál” szolgált. A bizottságokat kormányzati irodákká kellett alakítani. 1975 végén a csapatok zöme visszakerült a laktanyákba.

1975. május 5-én, rögtön azután, hogy Mao az utolsó politikai bizottsági ülését elnökölte, Teng ismét meglátogatta Csou En-lajt a kórházból. Tisztában volt vele, hogy olyan kérdésekkel kezdett el foglalkozni, melyek közel állnak Mao szívéhez, s tudta, hogy nála csak Csou rendelkezett több tapasztalattal arról, hogyan kell megbirkózni az elnök hangulatváltozásaival. Csou figyelmeztette Tenget, hogy legyen elővigyázatos, és lépésről lépére haladjon az egyes problémákkal, ne a teljes körű konszolidációra törekedjen. Teng Hsziao-ping tisztelte a miniszterelnököt, s tudta, hogy Mao bármikor visszavonhatja a támogatását, ám Teng bátrabb volt Csounál, és eltökélt a teljes körű konszolidáció mellett, amelyet a nagy, hosszú távú, a „négy modernizáció” elérését akadályozó problémák kezelésével tartott csak végrehajthatónak.⁴

Teng még nem beszélt reformokról, de egy olyan pártstruktúrát épített ki, mely később alkalmas lehetett reformok végrehajtására, s a későbbi reformok

tartalmán kezdett el gondolkodni. Ehhez a bürokrácián kívül álló – írókat, elméleti szakembereket és stratégákat magába foglaló – személyes agytröszt kialakítására volt szüksége, amely segített neki végiggondolni az átfogó problémákat. Nem sokkal azt követően, hogy Mao felkérte a KKP napi ügyeinek irányítására, Teng engedélyt kért és kapott személyes agytrösztjének – Politikai Kutató Iroda néven – a pártstruktúrába való integrálására. Az iroda az Államtanács alá került, ám Teng vezető szerepet játszott benne, s Hu Csiao-mu, az agytröszt korábbi feje irányította a munkát.

A Politikai Kutató Iroda

1975. január 6-án, egy nappal azután, hogy Teng Hsziao-ping miniszterelnök-helyettes lett, magához hívatta Hu Csiao-mut, s azt javasolta, hogy ő, Vu Leng-hszi, Hu Seng, Li Hszin és mások hozzanak létre egy csoportot, amely elméleti témaikkal foglalkozik majd.⁵ Jól ismerve Mao Ce-tung teoretikus kérdéseket érintő érzékenységét, Teng és Hu olyan embereket válogatott ki, akiket az elnök nagyra becsült, s olyan témaikat választott, melyek kedvesek voltak Mao szívének: a „három világ”, a Szovjetunió jellemzése, a kapitalizmus válsága, valamint a revisionizmus és az imperializmus kritikája. Teng kezdettől fogva sok időt és energiát áldozott arra, hogy Mao számára elfogadható ideológiai érveléseket találjon, amelyek a lehető legnagyobb mozgásteret adhatták, hogy olyan politikát kövessen, melyet a párt és az ország számára hasznosnak tartott. Ahogy a januárban megalapított kis agytröszt tagsága a Politikai Kutató Irodán belül július elejével egyre nagyobb lett, Teng Hsziao-ping elkezdhetett olyan kérdéseken dolgozni, amelyeket személyesen fontosnak gondolt (és amelyeket érintően Mao nem tiltakozhatott), különösen a tudomány és a technológia, továbbá az ipari fejlesztések területén.

A Politikai Kutató Iroda jóval kisebb volt, mint az amerikai Fehér Ház, s nem felelt a végrehajtásért, de hasonló célt látott el: belső kabinetként működött, független tanácsadók közvetlenül Teng alá rendelt kis csoportjaként, segítve az általános stratégia kialakítását és a nyilvános bejelentések megfogalmazását. Teng sokkal hatékonyabban tudta irányítani a Politikai Kutató Irodát, mint a pártbürokráciát, mely túlságosan nagy és sokszínű volt ahhoz, hogy a személyes eszköze lehessen.

Az informális kommunikáció túl a tagok hivatalosan kéthetente találkoztak. A munkát három nagy területre osztották: elmélet (marxizmus és

maoizmus), belpolitikai kérdések és nemzetközi kapcsolatok. Eredetileg csak hat rangidős tagja volt a csoportnak (Hu Csiao-mu, Vu Leng-hszi, Li Hszin, Hsziung Fu, Hu Seng és Jü Kuang-jüan), de hamarosan egy hetedik is csatlakozott: Teng Li-csün (lásd *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet). Tévékenységük csúcsán is alig – a kisegítő személyzettel együtt – negyvenegyen dolgoztak a Politikai Kutató Irodán. A tagok egy része már tagja volt Teng Tiaojütaj csoportjának is, amely az 1963–64-es Szovjetunióban írt kilenc híres levelet készítette. Az iroda minden tagja vezető pártértelmiségi, kreatív stratéga és jó tollú író volt. Vu Leng-hszi, Li Hszin, Hsziung Fu, Hu Seng és Hu Csiao-mu jelentős tapasztalatokat szerzett a Mao számára végzett propagandamunkában, de Hu, ahogy Teng Li-csün és Jü Kuang-jüan, erős elméleti háttérrel és széles körű intellektuális képzettséggel is rendelkezett.

Teng Hsziao-ping a fontosabb beszédek és dokumentumok elkészítése közben szorosan együtt dolgozott az iroda tagjaival. Ő mutatta meg a politikai irányt, kifejtve azokat a gondolatokat, melyeket kéziratba kellett foglalni, ám az iroda tagjaira bízta, hogy a beszédek és dokumentumok megfeleljenek a történeti feljegyzéseknek, s konzisztensek legyenek Mao írásaival és a marxista elméettel. Teng elolvasta a fontosabb beszédek és dokumentumok vázlatait, majd az írókkal együtt végigvette őket. A különösen fontos kérdésekkel foglalkozó dokumentumok ezután Maóhoz kerültek. Teng a Mao megjegyzéseivel elláttott szövegeket kapta vissza, s személyesen felügyelte, hogy az elnök gondolatai megfelelően kerüljenek bele a végső változatba.⁶ Teng Hsziao-ping a szokásostól eltérő kapcsolatot ápolt Maóval, de ahogy a többiek, ő is azon aggódott, hogy a kiszámíthatatlan vezér néhány dokumentumot elfogadhatatlannak talál majd, s olyan támadást indít, mint a „kulturális forradalom” csúcsán.

Bár az általános pártügyeket Teng irányította, Mao a propagandaügyeket továbbra is a „négyek bandájára” bízta azért, hogy a miniszterelnök-helyettes még véletlenül se tudjon eltérni a maói szándéktól. Csiang Csing saját speciális írói csoportot működtetett, amely a Pekingi Egyetemen és a főváros pártirodáiban ülésezett, s folyamatosan kereste a lehetőséget, hogy kritikával illethesse a Politikai Kutató Irodából származó dokumentumokat.

 Jiang propagandamunkája és Teng kultúrát, tudományt és technológiát érintő feladatai elkerülhetetlenül átfedték egymást. Teng Hsziao-ping számára a kulturális szféra konszolidációja alapvető irányváltást jelentett. Meg kellett nyernie azokat az értelmiségeket, akiket a kulturális forradalom elidegenített, s olyan pozíciókba kellett őket helyeznie, melyekben hozzájárulhattak Kína modernizációjához. 1975-ben a Politikai Kutató Iroda kulcsszerepet játszott

a tudományos életet előmozdító intézmények, különösen a Kínai Tudományos Akadémia megerősítésében.⁷

A Csiang Csing és Teng közötti egyik legvitásabb terület Mao Ce-tung válogatott munkái ötödik kötetének összeállítása és szerkesztése volt. A kötet a maói örökség definiálásáért vívott csata tárgya lett. Az egyik ok, amiért Teng Li Hszint is felkérte, hogy legyen agytrösztjének tagja, az volt, hogy a férfi Kang Seng egykor titkáraként Mao több kézirata fölött is rendelkezett. Li jelenléte a Politikai Kutató Irodában segített abban, hogy a szerkesztés munkáját Teng irányíthassa. Az iroda több tagja – Hu Csiao-mu, Li Hszin, Vu Leng-hszi és mások – írásokat készítettek az ötödik kötet számára, de azt más irodában, egy másik szervezet nevében tették.

A kötetbe szánt egyik dokumentum, a „tíz nagy kapcsolatról” szóló Mao beszéd hatalmas harcot robbantott ki. Az eredetileg 1956. április 25-én, a kollektivizálás és államosítás végeztével elmondott szónoklatban Mao Ce-tung több olyan gondolatot is kifejtett, mellyel Teng megtámagathatta 1975-ös céljait. Mao kijelentette, hogy béke idején Kínának csökkentenie kell a hadseregre és a honvédelemre szánt forrásokat, s ezeket a tengerparti régiók fejlesztésére kell átcstornázni, majd hozzátette, hogy a vezetőknek minden külföldi ország erősséget el kell sajátítaniuk. Teng az elnök engedélyét kérte, hogy újra kiadhassa a beszédet. Mao átnézte a szöveget, s néhány változtatást tett, melyeket végre is hajtottak. Mikor Teng visszaküldte az átjavított szöveget Maónak, mellékelt levelében kifejtette, hogy tekintettel a beszéd jelenlegi belpolitikai és külpolitikai relevanciájára, hasznos lenne még az ötödik kötet kiadása előtt külön közzölni.⁸ Mao visszaküldte a kéziratot azzal a megjegyzéssel, hogy a Politikai Bizottság előtt kell megvitatni a kérdést. Nem meglepő módon a „négyek bandája” tiltakozott az újraközlés ellen, s Mao végül nem egyezett bele a nyilvánosság előtti közzétételbe. 1976. december 26-án – nem sokkal a vezér halála és a „négyek bandájának” letartóztatása után – a beszédet végül újraközölték.⁹

1975 decemberében, miután Teng elveszítette Mao támogatását, a Politikai Kutató Iroda hivatalosan felfüggesztette tevékenységét. Öt hónapos fennállása során a munkatársak tizenhárom teljes körű értekezletet tartottak.¹⁰ E rövid idő alatt nagyban segítették Teng erőfeszítéseit, hogy megfogalmazzanak egy hosszú távú tervet, amely felsorolta azokat a változtatásokat, melyeket a század hátralévő részében végre kell majd hajtani a „négy modernizáció” eléréséhez. Az iroda kritikus szerepet játszott az egyetemi oktatás újjáélesztésében, az elfogadott kulturális tevékenységek körének bővítésében, a tudomány – beleértve

a társadalomtudományokat is – fejlesztésében. 1976-ban kritika érte a Politikai Kutató Iroda tagjait, hogy ők írták meg a „három mérgező gyomot”: (1) Húsz cikkely az iparról, (2) A Kínai Tudományos Akadémia munkájának vázlata, (3) Vita az alapelvekről. Az iroda valóban fontos, bár nem kizártlagos szerepet játszott az első két dokumentum elkészítésében, még a harmadik teljes egészében ott készült.

Húsz cikkely az iparról

Új, széles körű megbízatásai birtokában Teng hivatalnokokat hívott össze a fontosabb gazdasági minisztériumokból. A résztvevők június 16. és augusztus 1. között találkoztak az Államtanács Munkaszervezési Elméleti Fórumán (*Guowuyuan jihua gongzuo wuxuhui*), melyen a gazdaság hosszú távú céljait vitatták meg.¹¹ A fórum szervezői az Állami Tervező Bizottságtól egy olyan napirendet állítottak össze, amely megkerülte az ötéves tervezet vitái során – az erőforrások előteremtéséről, valamint az egyes szektoroknak és projekteknak szánt mennyiségről – elkerülhetetlenül fellángoló harcokat. A tízéves gazdasági előretekintés, az ötéves terv (1976–1980) és az 1976-os éves terv vitája ugyan már a fórum megnyitása előtt megkezdődött, de a három tervet érintő végső döntésekre érdemi hatással voltak a fórum során kimunkált hosszú távú célok.

Az Államtanács fórumán folytatott megbeszélések elsősorban az iparra koncentráltak. A „nagy ugrást” követő helyreállítás során Teng irányította az 1961-ben született *Az iparról szóló hetven cikkely* megfogalmazását, amely átfogó keretet kínált az ipari rendszer felépítése és céljai számára. A fórum hasonló problémákat tárgyalt, s bár a cikkelyek száma az egyes variációkban különbözött, az utolsó, 1975-ös változat húsz cikkelyt tartalmazott.

1975-ben a statisztikai rendszerek és a jelentéstételek területén még teljes zűrzavar volt. A különböző területekről érkező résztvevők kicséréltek a gazdasági helyzetet érintő valós információkat. A fórum első két hetében plenáris üléseket tartottak, melyeken a vezető gazdasági hivatalnokok beszámolókat hallgattak meg a gazdaság legfontosabb szektorairól. A szektorok képviselői így látták, hogy a saját céljaikat hogyan kellett kiegyensúlyozniuk a többi terület szükségleteivel és kapacitásaival. Július 2-ától Ku Mu különböző munkacsoportokra osztotta fel a fórumot, melyek elméleti, szervezési és kulcsfontosságú szektorális problémákkal foglalkoztak. A hónap végén a fórum ismét összeült, s a résztvevők konklúziói alapján elkészítették a *Húsz cikkely az iparról*.

1975-ben a hivatalnokok már értesültek a négy kis sárkány (Dél-Korea, Tajvan, Hongkong és Szingapúr) szárnyalásának kezdetéről. A négy ázsiai kapitalista ország gyorsabban növekedett, mint a Szovjetunió és a kelet-európai szocialista országok. Ez idő tájt azonban még tabu volt a kapitalizmus nyílt dicsérete, mert az felvette volna a kérdést, hogy Kína éveken át tartó áldozatainak volt-e bármi értelmük. Ám a kapitalizmus dicséretéből fakadó legélesebb kérdés feltehetőleg az lett volna, hogy a kommunista pártnak kell-e egyáltalán hatalmon maradnia. A hivatalos krédő továbbra is a marxizmus-leninizmus és a maoizmus volt, mely igazolta a legfelsőbb szinten hozott döntéseket.

A „nagy ugrás” és a „kulturális forradalom” pusztítása után a vezetők lelkesessége, hogy csak az akaraterőre támaszkodva lehetséges az ország modernizálása, elpárolgott. A résztvevők zöme úgy vélte, hogy Kína gazdasági növekedéséhez vissza kell térti az ötvenes évek (a „nagy ugrást” megelőző) és a hatvanas évek elejének (a „nagy ugrást” követő) józan tervgazdaságához. Hittek benne, hogy Kína hatalmas népessége, a művelhető föld hiánya és a korlátozott erőforrások miatt engedhetetlen a tervezéses rendszerre támaszkodni. Kevésbé zsúfolt, kisebb népességű országok – a szabadpiac természetéből fakadó pazarlás dacára – élvezhetik ugyan a tékozló fogyasztás előnyeit, de Kínának prioritásokat kell meghatározni, kontrollálnia kell a profitot és a fogyasztást. Mindemellett Mao Ce-tung nyilvánvalóan ellenezte volna a józan tervezést, tehát azt muszáj volt az elnöknek tetsző módon igazolni. A fórumra szóló meghívásokban úgy fogalmazták meg, hogy a cél „Mao a modernizáció felgyorsítását érintő elméletének” megvitatása. A fórum után megfogalmazott tízéves gazdasági előretekintést „Mao modernizációs terveinek” nevezték.¹²

Teng előrébb járt a többi vezetőnél abban, hogy tudta, Kínának szélesítenie kell a látókörét. New Yorkba és Franciaországba tett utazásain, a külföldi hivatalnokokkal folytatott gyakori megbeszéléseinek köszönhetően tisztábban láttá a többieknél, hogy mennyire átalakultak más államok, s mennyire lemaradt Kína. Alapvető változásokra volt szükség, hogy az ország felzárkózzon.

Évekkel Mao halálát követően Teng már bátran elmagyarázhatta, hogy Kínának ötleteket kell kölcsönöznie a kapitalista államokból, és ez nem fenyegeti a kommunista párt szuverenitását vagy uralmát, de ezért a „kulturális forradalom” alatt burzsoának békégeztek volna, s 1975-ben sem született még konszenzus a piaci nyitásról és a kapitalista országoktól való tanulásról. Mégis minden megtett, hogy elmenjen a falig. Ösztönözte a külföldi technológiák importjának kiterjesztését. Elfogadta hivatalnoktársai véleményét, hogy Kína ne vegyen fel kölcsönt a külföldiektről, ám fizethet „megkésve”, ha utóbbiak

árut vagy tőkét küldenek Kínába.¹³ Támogatta, hogy anyagi ösztönzést kínáljanak fel a dolgozóknak, s ne a szükségleteik, hanem az elvégzett munkájuk alapján fizessék őket. A régi rendszer megváltoztatására tett szerény kísérletek is megijesztették azonban a konzervatív hivatalnokokat, akik hevesen érveltek amellett, hogy szigorúan ragaszkodni kell a maói eszmékhez.

Teng nem vett részt a fórumon, de elolvasta a vitákat összefoglaló jeleniséket, és augusztus 18-án, miután a *Húsz cikkely az iparról* első változata elkészült, előadta saját gondolatait a legfontosabb szóba került kérdésekről. Elismerte, hogy a mezőgazdasági termelésnek még azelőtt növekednie kell, hogy az ipar fejlődhetne, s támogatta, hogy az ipar gépekkel lássa el a népi kommunákat, hogy azok növelni tudják a mezőgazdasági termelést. Ebben az időben a kínai ipar nem állt olyan szinten, hogy termékeket adhatott volna el különöön. A technológia importjának tervezett kiterjesztését Teng olaj, szén és kézüvipari termékek eladásával kívánta finanszírozni. A korai importált árucikkek között bányászati eszközöket is be kívántak hozni az országba, hogy növelni tudják a szén és olaj kitermelését. Összefoglalva: Teng kihangsúlyozta a tudomány és technológia fontosságát, a vállalkozásirányítás és a termékminőség fejlesztésének szükségességét. Új szabályokat és törvényeket akart, azok jobb betartatását, valamint szervezeti fegyelmet. Megerősítette, hogy támogatja: a nehéz vagy veszélyes munkát végző munkásoknak kiemelt fizetés járjon.¹⁴ A kézirat készítői Teng elképzeléseinek figyelembevételével egészítették ki a dokumentumot.

Szeptember 5-én húsz vezető állami nagyvállalat képviselőit hívták meg, hogy nézzék át a *Húsz cikkely az iparról* tervezett szövegét, és osszák meg gondolataikat.¹⁵ Az első átdolgozást október 25-én fejezték be, ugyanaznap, mikor Mao Jüan-hsin, a vezér unokaöccse először fejtette ki Tengről szóló kritikáját a Politikai Bizottság ülésén. Bár a dokumentum készítői elégére elővigyázatosak voltak ahhoz, hogy a terveket „Mao terveinek” nevezzék, október 29-én Csang Csang-csiao kifogásolta, hogy a szöveg csak a „kulturális forradalom” előtti Mao-idézeteket tartalmaz. Hu Csiao-mu gyorsan egy következő változatot készített, amelyben Mao Ce-tung „kulturális forradalom” alatti mondatai is szerepeltek. (Hu később magát hibáztatta, amiért nem láitta előre a problémát, melyre hivatkozva az elnök eltávolította Tenget.) A „négyek bandájának” tagjai nem vettek részt a gazdasági jellegű vitákban, de 1976 elején, mielőtt a kérdések átpolitizálódtak, csatlakoztak a kritizálók köréhez, s az egyik „mérgező gyomnak” bélyegezték a szöveget, amely az anyagi ösztönzést helyeselte, és nem foglalkozott a tömeges mobilizációval.

Ahogy a *Húsz cikkely az iparról* körvonalazódott, egy novemberi tervezési értekezletre való előkészületként a tízéves gazdasági előretékintés is készülő-félben volt. Október 5-én Teng Hsziao-ping személyesen elnökölte a gyorsan elkészített tízéves gazdasági előretékintés megvitatására szánt államtanácsi értekezletet. Teng jóváhagyta az anyagot, s október 27-én továbbította Maónak, aki engedélyt adott rá, hogy megküldjék a gazdaságért felelős központi és tartományi hivatalnokoknak.¹⁶

November 1-jén – Mao engedélyével – összeült az ötödik ötéves tervre (1976–1980) és az 1976-os éves tervre fókuszáló Országos Tervkonferencia. A különböző helyekről érkező hivatalnokok javaslatokat tettek a tízéves gazdasági előretékintés lehetséges változtatásaira, s néhány javaslatot bele is építettek az átdolgozott szövegbe. Mindeközben folytatódott az ötéves terv és az éves terv vitája, s december végén az elkészült dokumentumok tervezetét áadták Maónak.¹⁷

Az újonnan elkészített ötéves és éves terv az elővigyázatos tervezők győzelme volt, akik hosszú esztendők óta azért küzdöttek, hogy felülkerekedjenek a tervezési munkában kialakult káoszon. Végtére is célt értek.¹⁸ Új törésvonal jött azonban létre az elővigyázatos tervezők és az ambiciózusabb tízéves gazdasági előretékintés koncepcióalkotó készítői között. A törésvonal a nyolcvanas években még mélyebb lett.

A Kínai Tudományos Akadémia (KTA)

1975 júniusában Teng figyelmét a kínai tudományos intézményrendszer újjáépítésének szentelte. A „kulturális forradalom” alatt a jelentős hazai tudósokat egybefogó KTA minden kétszázötvenedik tudományos alkalmazottját a halálba üldözték. Az akadémia sanghaji alszervezeténél ugyanez a szám minden százötvenedik tudós volt. Még azon kevés civil kutatóintézetben is, amely működni tudott, a munka hatalmas károkat szenvedett.¹⁹ 1965-ben, a „kulturális forradalom” előestéjén százhat kutatóközpont működött a KTA védőszárnyai alatt, melyekben 24 714 tudós és kutató dolgozott.²⁰ 1975-ben tizenhárom kutatóintézet és két kutatóiroda maradt, kétezer munkatárral, akik közül ezernyolcszáz volt hivatalnok vagy kutató, kétszáz pedig támogatói munkát végzett. A vidéki átnevelésre küldött tudósok közül sokan nem tértek vissza. Június 29-én Teng közölte Hu Csiao-muval, hogy a Politikai Kutató Irodának élen kell járnia a KTA konszolidációjában: elengedhetetlen új vezetőket válasz-

tani és újraindítani a tudományos munkák publikációját. Ennek megfelelően Kína tudományos intézményeinek megerősítése a KTA-val kezdődött, majd továbbterjedt más intézményekre.

Teng személyes döntése volt, hogy az akadémián az aktuális konszolidációs munkát Hu Jao-pang irányítsa (lásd *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet). Július közepén Hua Kuo-feng – Teng Hsziao-ping és a pártközpont képviseletében – közzétítette Hu felé a kommunista párt azon reményét, hogy a KTA fontos szerepet játszik majd a „négy modernizációban”. Hu feladata az volt, hogy tájékozódjon az akadémia jelenlegi állapotáról, a tapasztaltakat jelentse a központnak, s készítsen tervet az átszervezésre.²¹ A többi – a védelmi minisztérium, a gazdasági minisztériumok és a helyi kormányzatok alá tartozó – tudományos szervezet konszolidációjára csak a KTA után kerülhetett sor. Előbbieket pedig az iskolák és a tudományos folyóiratok követték a sorban.

Mandátuma birtokában Hu Jao-pang egy háromfős csapat élén július 18-án érkezett az akadémiára. Kijelentette, hogy a KTA-n véget ért a „kulturális forradalom”, a munkások és katonák propagandaegységeinek el kell hagyniuk az intézményt. Az akadémia korábbi munkatársai, akiket vidékre küldtek dolgozni, visszatérhettek irodáikba, s folytathatták a munkát. A kutatóknak hozzáférést kellett biztosítani kutatási anyagokhoz, beleértve a külföldi publikációkat is.²²

Pár héttel később Hu Jao-pang egy értekezletsorozatot tartott a KTA tagjai és a kulcsminisztériumok képviselői részvételével, amelyen megvitatták Kínának a következő évtizedre szóló tudományos-technológiai szükségleteit. Az értekezletek az első lépést jelentették a tudományról szóló tízéves terv felé. Augusztus 15–22. között Hu találkozott az illetékes párthivatalnokokkal, hogy megvitassák a KTA átszervezését és a kulcsvezetők kiválasztását. Hu bejelentette, hogy Kína célja a század végéig a „négy modernizáció” elérése, beleértve a tudományos modernizációt is.²³ Szeptemberben Hu a különböző intézetek vezetőivel találkozott, hogy megvitassák, miként lehetne tűllendülni a munkájuk során tapasztalt akadályokon. Mielőtt meglátogatta volna az egyes intézeteket, alaposan átnézte a hozzájuk kötődő anyagokat, s olyan emberekkel találkozott, akik ismerték az adott helyen folyó munkát.

A „kulturális forradalom” alatt üldözött tudósokkal Hu megoszthatta személyes tapasztalatait, mint áldozat és túlélő egyaránt. Nem sokkal azután, hogy tizenévesen csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, megkérdőjelezhető ismeretségei miatt halálra ítélték; a „kulturális forradalom” alatt is szenvédésben volt része, mielőtt visszatérhetett a pekingi pártmunkába. Az akadémi-

ába visszahívott tudósok az övkhez hasonló sorsú emberre ismertek Huban, aki így elnyerte a bizalmukat. Valaki végre megértette a gyötrelmeiket, hisz korábban szintén szenvédett. Mindemellett Hu Jao-pang körültekintő tájékozódással megértette az egyes intézetek sajátos problémáit, s teljes mértékben hitt a KTA tudományos küldetésében.

Hu abban is segített, hogy az akadémiai dolgozók személyes problémái is megoldódjanak, részben az életkörülmények javításával és a családtagok vidékről való visszahozatalával. minden intézet hivatalnokait megbízta, hogy készítsenek listákat a korábbi munkatársakról, akiket dolgozni és „tanulni” küldtek vidékre, s megtalálta a módját, hogy – áthágva a bürokratikus korlátokat – visszahozza őket Pekingbe. Nem félt attól, hogy felszólaljon és harcoljon a tudósokért, s mikor az intézetekben beszédet tartott, drámai hatást ért el. Hamarosan a kínai tudományos közösség hőse lett.

Mikor szeptember 26-án Hu Jao-pang találkozott Teng Hsziao-pinggel, hogy tájékoztassa a KTA-n elért eredményeiről, Teng csak helyeselte az erőfeszítéseit.²⁴ Október 4-én Hu hivatalosan a KTA „kommunista párti kiscsoportjának” első számú vezetőhelyettese lett. Az új pozícióban minden egyes intézetben önálló – a párt, a tudományos munka és az ellátás-támogatás témakörében illetékes – vezetői csoportokat hozott létre. Tisztelte a szakértőket, s világossá tette, hogy a munkájuk tartalmáról saját maguk hozhatják meg a döntéseket.²⁵ Mikor az év végén Tenget kritika érte, Hu épp a különböző intézetek új adminisztratív vezetőit kezdte el kinevezni. Mivel a körülmények megváltoztak, a reformok lelassultak.

Amíg tervezők születtek a KTA konszolidációjára és egy tőle független Kínai Társadalomtudományi Akadémia (KTTA) létrehozására, Hu Jao-pang – Teng utasításait követve – egy tízéves, a KTA égisze alatt megvalósuló tudományfejlesztési terv létrehozását segítette. A terv nagy hajrában született, ezért Hu erősen támaszkodott a már létező tizenkét éves tervre (1956–1967), melyet 1956-ban hagytak jóvá. Az új elképzelés első verzióját augusztus 11-én fejezték be, épp azelőtt, hogy Hu megkezdte a KTA intézeteiben folytatott értekezleteit. A tudományfejlesztési terv megerősítette az első tizenhét év (1949–1966) alatt megtett haladást, melynek eredményeként 150 ezer tudományos és technikai specialista állt munkába, akiket a „négyek bandája” később „burzsoá” tudósoknak nevezett. A terv megalkotói Mao 1962-ben tett megjegyzésének idézésével próbálták az ideológiai alapot megteremteni: Kínának folytatnia kell az osztályharcot. A dokumentum azonban azt hangsúlyozta ki, hogy stabil munkakörülményekre van szükség a „termelésért és tudományos kísérletezé-

sért folytatott harc” elősegítésére.²⁶ A szövegben szóba került a mezőgazdaság, az ipar és a hadsereg elvárásainak kielégítéséhez szükséges technológia, a legújabb számítógép-, lézer-, távirányító és bionikus technológia fejlesztésének kérdésköre, továbbá a tudományos alapkutatások végzése a nukleáris energia és a részecskefizika terén, valamint más területeken.²⁷

A dokumentum átnézése közben Tenget aggasztották Mao esetleges reakciói. Utasította Hu Jao-pangot és az anyag készítőit, hogy a szövegben elszórt Mao-idézeteket egy helyre gyűjtsék össze, világossá téve, hogy a dokumentum az elnök általános nézeteit tükrözi. Az első tizenhét év sikereinek kiemelése mellett az íróknak elővigyázatosan kellett bánniuk a későbbi problémák megemlítésével. Teng hozzátette még, hogy a dokumentumot le kell rövidíteni.

A miniszterelnök-helyettes Hu Csiao-mut bízta meg a változtatások felügyeletével. Augusztus 26-án Hu feljegyzést írt a szöveg készítőinek Teng elképzéseiről, s felügyelte a szerkesztést, abban reménykedve, hogy az eredmény elfogadhatóbb lesz Mao számára. A szeptember 2-án befejezett negyedik változat Kína tudományos haladásának nem tizenhét, hanem huszonhat évről beszél, elkerülve a „kulturális forradalom” kritikáját. A dokumentum kijelentette, hogy a cél „Mao négy modernizációjának” 2000-re történő megvalósítása, a világ tudományos szintjének beérése vagy épp meghaladása. A tudósoknak folytatniuk kell önmaguk megújítását, egyesülve a munkásokkal és parasztokkal, s át kell venniük a vezetést az alapkutatások új területeinek feltárasában, hogy így segíthessék a négy modernizáció elérését. Befejezésül a szöveg kiírta, hogy Mao céljainak valóra váltásához nagyszámú kiváló, legfelsőbb végzettségű tudományos specialistára van szükség. A dokumentumban megjegyzésként szerepelt, hogy nem minden jó, ami külföldi, de mikor helyévaló, a kínaiaknak elég nyitottnak kellett lenniük, hogy a külföldiek től tanuljanak.²⁸

A jelentést a szeptember 26-i államtanácsi ülésen vitatták meg, ahol Hu Jao-pang volt az előadó, ám Teng Hsziao-ping gyakran félbeszakította a beszédét. Mikor Hu a világ tudományos szintjének eléréséről magyarázott, Teng kihangsúlyozta, hogy Kínának szerénynek kell lennie a jelenlegi szintjéről szólva, mert tudományos és technológiai téren az ország másokhoz képest visszaesett. Teng újra és újra félbeszakította Hu Jao-pangot, jelezve, hogy milyen szenvedélyteljesen szeretné újraéleszteni a tudományt Kínában, ami a „négy modernizáció” felé tett megkerülhetetlen lépés volt. Kihangsúlyozta, hogy mennyire fontos támogatni a kevés, igazán briliáns tudóst, még akkor is, ha szokatlan figuráknak tűnnek. Elengedhetetlen volt a lakásgondjaikat és más napi problémáikat megoldani: a gyerekeiket jó óvodákba, iskolákba kellett elhelyezni,

a még mindig vidéken tartózkodó élettársaikat pedig vissza kellett engedni Pekingbe. Teng elmondta, hogy mikor az ötvenes években a Szovjetunióban járt, megtudta, hogy a szovjet atombomba alapvető munkálatait három, harmincas-negyvenes éveiben járó tudós végezte el. Ezzel ellentétben, panaszkodott Teng Hsziao-ping, a félvezetőkkel foglalkozó zseni, Huang Kun nem jutott jó álláshoz, s ha a Pekingi Egyetem nem akarja, hogy ott dolgozzon, olyan saját intézetet kell neki létrehozni, ahol munkáját a párttitkár támogatja.

Ő maga sohasem tanult meg folyékonyan franciaul vagy oroszul, folytatta Teng, ám a kínai tudósoknak idegen nyelveket kell elsajátítaniuk, hogy külföldi tanulmányokat olvashassanak. A tudományelméletben is képezniük kell magukat, mert ha specializációjuktól függetlenül nem értik a matematikát, fizikát és kémiát, nem tudnak tudományos munkát végezni. Megvédte azokat a tudósokat, akik a „kulturális forradalom” alatt – az ōket ért kritika ellenére is – megpróbáltak tovább kutatni, hiszen ők „sokkal jobbak voltak a frakciózóknál”, akik csak „álldogáltak a pottyantós fölött, de nem szartak”, s „visszatartották a haladás kerekét”.²⁹

Teng nehezményezte, hogy néhányan még a „szakértő” szót sem merik kimondani. Véleménye szerint Kínának a tenyerén kellene hordoznia a szakérőt. A gyárakba muszáj bevezetni az automatizálást, és támogatni kell azokat a tehetséges tudósokat, akik ezt megteremthetik. Teng tisztában volt a „burzsoá értelmiséget” címkeként használó ideologikus kritikával, ezért kihangsúlyozta, hogy a tudósok a munkásosztályhoz tartoznak. Utasításba adta, hogy a tudomány fejlesztésének tízéves tervét az átdolgozása után juttassák el Maónak és a Politikai Bizottság tagjainak.³⁰

Teng ritkán volt olyan szenvédélyes, mint e tudománnyal kapcsolatos találkozón. Azon kívül, hogy gyakran félbeszakította az előadót, nagy hévvel érvelt a tudományos kutatásnak a „négy modernización” belül betöltött vezető szerepe mellett.³¹ Ragaszkodott azzá, hogy a vezetés feladata a teljes újjászervezés. A tudományos szektor 45--czer hivatalnoka helyett elegendő volt csak ötezret megváltoztatni. Kulcsfontosságúnak a különböző szinten működő vezetői csoportok számítottak. Miért kellene az embereket állásukban tartani, ha nincs speciális tudásuk, és nem küzdenek azért, hogy valamit elérjenek? Miért ne lehetnének Kínában magasan képzett emberek a kutatóintézetek vezetői? Hatalmas kihívásokkal kellett megbirkózni, s elengedhetetlen volt olyan tudósokra és vezetőkre támaszkodni, akik a negyvenes éveikben jártak vagy idősebbek voltak, s akiket még a „kulturális forradalom” előtt képeztek ki. Kína oktatási rendszerében, mondta Teng, néhány főiskola olyan színvonalú tudást ad, mint

a nyugati középiskolák, és így a rendszer olyan krízissel néz szembe, ami gátolhatja az egész modernizációs erőfeszítést.³²

Szeptember 28-ra Hu Csiao-mu beépítette Teng megjegyzéseit a szöveg ötödik verziójába. A jelentés a szükséges mértékben zengte a marxizmus-leninizmus és Mao Ce-tung tanításainak dicséretét, de bátran kijelentette, hogy a politikai elmélet nem lehet a tudomány pótléka. Az ötödik verziót már Maónak is megmutatták. Ekkortájt az elnököt kérésére meglátogatta unokaöccse, Mao Jüan-hszin. Mao panaszkodni kezdett a rokonának Tengre és a Csinghua Egyetemen folyó konszolidációs erőfeszítéseire. A vezér tombolt a tudományról szóló dokumentum miatt; különösen az a mondat bosszantotta, melyet Hu Csiao-mu az utolsó változatba illesztett bele, Mao Ce-tungot idézve: „a tudomány és technológia termelési erő” (*kexue jishu shi shengchan li*). Mao ragaszkodott hozzá, hogy Ő sohasem mondott ilyet.³³

Ám Teng Hsziao-pingnek a társadalomtudományok fejlesztését érintő terve gyümölcsözni kezdett. Teng személy szerint a természettudományok újjáélesztésére koncentrált, de a filozófia és a társadalomtudományok felélesztésének szükségességét is elfogadta. A terület a politikai érzékenység aknamezeje volt, ezért nagy bátorságra vallott, mikor a miniszterelnök-helyettes amellett érvelt: a társadalomtudományok elég fontosak, hogy külön akadémiájuk legyen. 1975. augusztus 30-án Hu Csiao-mu – Teng támogatásával – kiadta a 142-es számú államtanácsi határozatot, mely létrehozta a KTA filozófiai és társadalomtudományi osztályait. A dokumentumban Hu kifejtette a később Kínai Társadalomtudományi Akadémia (KTTA) néven megalakuló független akadémiát érintő fejlesztési tervezetet. Teng is kijelentette, hogy a társadalomtudományokkal foglalkozó intézeteknek fokozatosan újra kell indítaniuk a kiadványok közzétételét, s egy olyan általános folyóiratot is létre kell hozniuk, mely a nem szakértő közönség számára fejti ki a munkájuk elméleti alapjait. Abból a célból, hogy csökkentse a „négyek bandája” vagy épp Mao felől érkező támadás veszélyét, Teng Hsziao-ping utasítást adott, hogy a folyóirat minden cikkét először a Politikai Kutató Irodának kell megküldeni engedélyeztetésre, ahol megvizsgálják, hogy mely megjegyzések provokálhatják a radikálisokat. A publikációt bejelentő levélben Hu Csiao-mu elővigyázatosan megjegyezte, hogy a kiadvány a marxizmus-leninizmust és Mao Ce-tung tanítását fogja követni.

Hu október 4-én fejezte be a társadalomtudományos és filozófiai munkáról szóló levelét. Másnap Teng átküldte Maónak, aki október 6-án engedélyezte a dokumentumot, beleértve az új folyóirat, a *Szechsziang Csanhszien* (Ideológiai

Frontvonal) kiadását is. Nem sokkal később tartottak egy, a folyóirat kérdéseit megovitató fórumot. Teng október 25-én a Politikai Bizottságban történt kritikája után azonban leállt a munka. A cikkek sohasem kerültek nyilvánosságra. Hu Csiao-mu próbálta ugyan folytatni a projektet, de 1976. január 17-én a Politikai Kutató Iroda – Mao nyomására – közleményben jelentette ki, hogy nem illetékessége többé a filozófia és a társadalomtudományok felügyelete.³⁴ A kínai társadalomtudomány újjáélesztésének nagy vállalkozása még azelőtt hamvába holt, hogy valóban elkezdődhetett volna.

A művészeti és a kultúra kis „száz virág” mozgalma

Tengnek rendkívül elővigyázatosnak kellett lennie a kulturális élet változásainak kezdeményezésében, mert Mao Ce-tung különösen érzékeny és kiszámíthatatlan volt ezen a téren. A „kulturális forradalom” alatt Mao megengedte Csiang Csingnek, hogy szorosan kézben tartsa a közművelődést: kizárolag az ō pekingi modelloperáit adták elő, szinte minden folyóirat szüneteltette működését, s csak néhány novellát és regényt adtak ki. A könyvesboltok csupán Mao gyűjteményes kiadásait, forradalmi hősök történeteit, pár iskolai szöveggyűjteményt és alapvető technológiai ismeretekkel foglalkozó könyveket árultak. Valójában alig voltak vásárlók. Sok értelmiségi a Május 7. Káderiskolákba került, ahol fizikai munkát végeztek, Mao tanításait tanulmányozták, kölcsönös kritikai és önkritikai foglalkozásokon vettek részt. Novellák és regények olvasására nem jutott idejük.

Ám 1975-ben a kiszámíthatatlan vezér, aki tisztában volt vele, milyen kevés könyv és színdarab született, arról panaszkodott Tengnek, hogy „a pekingi modelloperák nem elegendőek [...], ha valaki csak egy kicsit hibázik, már kritikával illetik. Nem látni a »száz virágot«. Nincs lehetőség a gondolatok kifejezésére. Ez így nem jó. Az emberek félnek cikkeket írni, félnek darabokat írni, nincsenek regények, nincsenek versek vagy dalok.”³⁵ Mao engedélyével Teng Hsziao-ping azonnal intézkedett, hogy ezeket a gondolatokat nyomtassák ki, és köröztesék a páron belül. Ugyanaznap, július 9-én Teng, elismerve, hogy nem járatos a kulturális és művészeti ügyekben, összehívta a Politikai Kutató Iroda vezető tagjait, s utasította őket, hogy gyűjtsék össze a művelődési, tudományos és oktatási területen megjelenő publikációkat, hogy látni lehessen, milyen mértékben valósul meg Mao „virágoszék száz virág” politikája. Az iroda munkatársai úgy értékelték, hogy a kulturális élet valóban szegényes, s ez le-

hetőséget adott rá, hogy valamelyest növekedjen a kínai kultúra és művészeti engedélyezett mozgástere.³⁶

Néhány nappal azelőtt, hogy először panaszkodott Tengnek a kulturális élet hiányáról, Mao megkérte a titkárát, hogy küldjön levelet a Politikai Bizottságnak, melyben kinyilatkoztatta, hogy Csou Jangot – a közművelődés „kulturális forradalom” előtti irányítóját – bocsássák szabadon, mert „nem megfelelő bánásmód a kulturális szféra vezetőivel, ha börtönbe zárjuk őket”. Csou felesége július 12-én értesült róla, hogy a férjét kiengedték a börtönből, s hamarosan Csou Janghoz kötődő más, prominens személyeket is szabadon bocsátottak. Pár nappal később Mao közölte Csiang Csinggel, hogy szélesebb téma-körben kíván műalkotásokat látni, és nagyobb türelmet vár el az írókkal szemben. Azt tanácsolta, ha az íróknak ideológiai problémáik vannak, erőfeszítést kell tenni, hogy a „beteg meggyógyuljon.”³⁷

Az elnök minden esetre megengedte, hogy a művelődési intézmények, így a központi propagandaosztály, a kulturális minisztérium, a hadsereg politikai osztálya, a *Zsenmin Zsipao* és a *Hungci* továbbra is a „négyek bandájának” irányítása alatt maradjon. 1975 júliusától Mao lényegében egy kötélhúzást hozott létre az őt érintő bármilyen – valós vagy ráutaló – kritikára érzékeny „négyek bandája” és Teng Hsziao-ping között, aki Hu Csiao-mu segítségével elindított egy kisebbfajta „virágözék száz virág” politikát. Mao minden utalását, amely a megengedett tevékenység szélesítésére utalt, Teng és Hu azonnal, de kellő óvatossággal kihasználta. Nem kívántak azonban olyan határokat átlépni, melyek kiválthatnának volna az elnök aggályait.

Aligha meglepő, hogy Csou Jang újból feltűnése folyamatos konfliktusforrássé vált a két fél között. Július 27-én Mao kijelentette: a Csouval kapcsolatos problémák nem olyan súlyosak, hogy a nép és az ellenség közötti ellentmondásoknak lehetne minősíteni őket. A következő napon Teng széles körben megosztotta Mao Ce-tung állítását. Ám a „négyek bandája” még mindig meg tudta akadályozni, hogy Csou Jang teljes mértékben visszakapja korábbi fizetését és pozícióit. A kötélhúzás részeként Csiang Csing megakadályozta, hogy Csou különleges meghívást kapjon az október 1-jei ünnepségekre. Mikor Mao ezt később megtudta, dühösen kifakadt.³⁸

A filmkészítés kapcsán is összecsaptak a felek. Hu Csiao-mu birtokába kerültek olyan dokumentumok, melyekből világos volt, hogy a „négyek bandája” ellehetetlenítette egy munkásokat és néhány vezetőt, köztük a Csiang Csing által nem különösebben kedvelt Jü Csiu-lit piedesztárra állító film bemutatását. Hu segített egy Maónak címzett levelet írni a forgatókönyvírónak, amelyben

utóbbi a film bemutatását kérte. Azt tanácsolta a levél írójának, hogy ne pengessen érzelmes húrokat, hanem ellenőrizhető, pártatlan információkat jelentsen, melyek alapján le lehet vonni a következtetést, hogy a film bemutatása szükséges. A forgatókönyvíró megfogadta Hu tanácsát. Leveléből világosan kitűnt, hogy a film készítése közben Maónak a jenani irodalmi és művészeti fórumon kiadott, az irodalmi művekről szóló direktíváit követte. Alkotása a munkások eredményeit mutatta be, akik azt büszkén és melegen fogadták.³⁹

A kulturális szabadság növelése felé tett nagy áttörés volt, mikor július 25-én Mao Ce-tung megtekintette a *Chuangye* (Az úttörő) című filmet, mely a daqingi olajmezőt feltáró Jü Csiu-li és csapata dicséretét zengte, akiket Mao is nagyról tartott. Hu Csiao-mu, aki úgy ítélte meg, hogy az elnök nem lesz ellenséges, hisz minden dicsérte a Tacsingban folyó munkát, utasítást adott ki, hogy gyűjtsenek információkat az esetről. Mao épp átesett egy műtéten, amely a látását nagyban javította, s július 25-én jó hangulatban tekintette meg a filmet.⁴⁰ Nem tudott érthetően beszélni, így hat oldalon át – oldalanként öt-tizenkét nagy írásjeggyel – fejezte ki gondolatait. Azt írta, hogy „a filmnek nincs sok hibája. Javaslom, hogy mutassák be. Nincs szükség az átfogó kritikájára. Nagy túlzás lenne azt állítani, hogy tíz hibája lenne, s nem is lenne jótékony hatása az irodalom és művészleteket érintő hivatalos pártpolitikára.”

A levelet másnap megkapta Teng Hsziao-ping, aki éppen értekezletet tartott a Politikai Kutató Irodában. Teng félbeszakította a megbeszélést, és hangosan felolvasta a levelet. A kulturális minisztérium túlságosan keményen járt el, mikor nem engedte, hogy egy jó filmet bemutassanak, s a „száz virág” politika ellenében cselekedett. Teng azonnal közzétette Mao levelét, amely hatalmas izgalmat keltett irodalmi és művészkkörökben. Az eset a „kulturális forradalom” óta a „négyek bandája” művelődéspolitikájának első nyilvános kritikája volt. Hu Csiao-mu aggódott, hogy sikerül-e megtartani Mao támogatását, és figyelmeztette a forgatókönyvírót, hogy ne dicsekedjen a sikéről nyilvánosan; a feleségének pedig azt tanácsolták, hogy küldjön köszönő levelet Mao Ce-tungnak.⁴¹

Teng nem vesztegette az időt, kihasználta az áttörést. Engedélyezett egy másik Maónak szóló levelet, mely a *Haixia* (Derengés a tenger felett) címet viselő, a *Haidao nü minbing* (A polgárőrnő szigete) című regény alapján készült filmről szólt. Ettől kezdve Hu Csiao-mu, Teng Li-csün, sőt még Teng Hsziao-ping is személyesen segítettek íróknak és zenészeknek a vezérnek címzett levelek írásában, abban bizakodva, hogy minél többször járnak sikerkel, Mao annál nagyobb szabadságot fog engedélyezni a kulturális életben.

Ismert volt, hogy az elnök nagyra tartotta Lu Hszünt, akit széles körben a legnagyobb huszadik kínai íróként emlegettek, de a hetvenes években Csiang Csing megakadályozta, hogy Lu leveleinek kiadása nyomdába kerüljön. 1975 középének szabadabb atmoszférájában azonban lehetségesnek tűnt az újabb áttörés. Lu Hszün fia, Csou Haj-jing – Hu Csiao-mu tanácsára – levelet írt Maónak, melyben engedélyt kért apja műveinek kiadására. Hu átadta a levelet Teng Hsziao-pingnek, aki Maónak küldte tovább. Az elnök így válaszolt: „Egyetértek Csou Haj-jing elvtárs véleményével. Nyomtassák ki a levelet, és kapják meg a Politikai Bizottság tagjai. Legyen megbeszélés, majd döntés, amelyet rögtön hajtsanak végre.” 1980-ra Lu Hszün műveinek mind a tizenhat, kommentárokkal és jegyzetekkel ellátott kötetét kiadták.⁴²

Az 1975 júliusá utáni hónapokban Mao egyértelműen támogatta a kulturális terület szabadságának növelését, s ez vedekező pozícióba szorította a „négyek bandáját”. Vang Hung-ven Sanghajban és Csöcsiangban békítette a lázadókat. Jao Ven-jüan amiatt panaszkodott, hogy miután Sanghajba küldték, olyan lett, mint egy átlagpolgár, „tömött buszon zötykölődött a munkába”.⁴³ Csiang Csing Pekingben maradt, de rövid pórázon tartották. Nem tudta megállítani azokat, akik egyenként intéztek kéréseket Maóhoz, s így színesítették lassan a kínai kulturális miliőt.

A folyóiratok a regényeknél lassabban kezdtek újra megjelenni. 1975 nyarán bejelentették, hogy a *Zsenmin Venhszüe* (Népi Irodalom), melyet 1966-ban állítottak le, újraindul. Könnyen meg lehetett jósolni, hogy a „négyek bandája” minden előket majd ennek megakadályozására. Ám amikor nem jártak sikерrel, taktikát váltottak, s azon voltak, hogy minél nagyobb befolyást fejthessenek ki a folyóirat tartalmára. Teng Hsziao-ping az élre állt a *Zsenmin Venhszüe* – „négyek bandája” elleni – harcának, de októberi kritikáját követően a kulturális miniszterium került ki győztesen az összecsapásból. Mire az első szám 1976 januárjában megjelent, Teng nem tudta befolyásolni a folyóirat tartalmát.⁴⁴

Csou Zsung-hszin és a felsőfokú oktatás újjáélesztésének kísérlete

1975 nyarán Teng oktatási minisztere, Csou Zsung-hszin és mások bátor kísérletbe kezdtek, hogy megkezdjék a kínai felsőfokú oktatás újjáélesztését. Néhány egyetem ugyan működött a „kulturális forradalom” alatt, de ezek sem funkcionáltak igazi felsőoktatási intézményekként. 1968. július 21-én Mao utasította az egyetemeket, hogy rövidítsék le a diákok oktatását, s paraszto-

kat, illetve munkásokat vegyenek fel, akik kiképzésük után visszatérhettek a termelési helyükre. 1970 júniusában bejelentették, hogy a munkásoknak, parasztoknak és katonáknak, nem pedig a tudós kutatóknak kell irányítaniuk az egyetemet. Gyárakat kapcsoltak hozzájuk, ahol a diákoknak idejük egy részét munkával kellett tölteniük. 1971. augusztus 13-án hivatalos irányelvet adtak ki arról, hogy az egyetemekre felvételi vizsga helyett ajánlás alapján lehessen bekerülni.⁴⁵ A változások pusztító hatással jártak a kínai felsőfokú oktatásra. 1973 májusában, mikor amerikai tudósok látogattak a Pekingi Egyetemre, Kína első számú felsőoktatási intézményébe, azt tapasztalták, hogy a tudományos képzés színvonalára egy amerikai középiskola szintjének felel meg.⁴⁶

Teng a felsőfokú oktatás újjáélesztésére irányuló erőfeszítéseit részint annak tudatában fejtette ki, hogy Mao és a radikálisok nehezen ellenezhették volna a katonai egyetemek megnyitását. A „kulturális forradalom” alatt a legjobb katonai tudományos-technológiai egyetemet, a Harbini Ipari Egyetemet megszüntették. A diákok nagy részét Csangsába küldték, ahol egy új intézmény, a Csangsa Műszaki Akadémia magját alkották.⁴⁷ Engedélyt adtak néhány igéretes értelmiséginek, hogy itt – vagy más hadtudományi egyetemen – tanuljanak, s a kutatásukat katonai kötődésűnek álcázzák, míg a civil intézmények újra nem indulnak.

Az értelmiségek java részének kilátástalan volt a helyzete. Nem sokkal Nixon 1972-es kínai látogatását követően Csou Pej-jüantól, a Pekingi Egyetem első számú tudományos vezetőjétől jelentést kértek Csou En-laj számára a kínai tudomány állapotáról. Előbbi elég bátor volt ahhoz, hogy kijelentse: Kína a tudomány mind a harminckét területén súlyosan visszaesett.⁴⁸ Tovább rontotta a helyzetet, hogy miután rövid ideig felcsillant a remény, hogy a tudománnyal foglalkozó szakemberek újra dolgozni kezdhetnek, 1975 elején kitört Mao „kritizáld Lin Piaót, kritizáld Konfuciuszt” (*pi-Lin, pi-Kong*) kampánya.⁴⁹ A tudomány területén újra várni kellett a fejlesztésekre.

Csou En-laj – az 1974 decemberében Maóval folytatott beszélgetései után – ismét reménykedni kezdett, hogy újjá lehet éleszteni a felsőoktatást. A találkozók alatt a miniszterelnök engedett a „négyek bandájának”, hogy az ő jelöltjeik vezethessék Kína kulturális és testneveléssel foglalkozó miniszteriumait, ám felkészült a harcra, hogy az ő jelöltje, Csou Zsung-hszin kapja meg az oktatást, s Mao ebbe végül beleegyezett. Csou Zsung-hszin, aki nem volt Csou En-laj rokona, élete nagyobbik részét pártmunkával töltötte, de tanult a jenanban található Japán-ellenes egyetemen, és 1961-ben rövid ideig oktatási miniszterhelyettes volt. Már ekkor tervezetet készített a valódi egyetemi oktatás bevezetésé-

re, Mao Ce-tung azonban nem támogatta, s a következő évben megszakították elképzeli kivitelezését.

1975 januárjában történt miniszteri kinevezése után Csou Zsung-hszin újrakezdte a felsőfokú oktatás helyreállításának tervezését.⁵⁰ Csökkenteni akarta Mao ellenállásának veszélyét, ezért elővigyázatosan kihangsúlyozta az elméleti tanulmányok fontosságát, ami a marxizmus-leninizmus és Mao oktatást érintő direktíváinak elsajátítását jelentette. Csou ugyanakkor valódi reformot akart. Május és szeptember között az irányítása alatt álló oktatási minisztérium számos oktatási témát megvitató nyilvános fórumot szervezett. Mindemellett a minisztérium kiadott egy *Csiaoüü Kominc Tunghszün* (Oktatási Forradalmi Közlöny) című sajtóterméket, melyben Csou Zsung-hszin lehetőséget adott a valós felsőoktatási tapasztalattal rendelkező szakembereknek, hogy a hangjukat hallassák.⁵¹ Elég merész volt, hogy kimondja: az egyéves egyetemi tanulmányokat végző munkások, parasztok és katonák nehezen sajátíthattak el annyi tudást, mint azok a diákok, akik korábban három évig tanultak. Azt is ki merte jelenteni, hogy az egyetemen tanuló munkások, parasztok és katonák, akik visszatértek falusi szövetkezeteikbe, nem elégíthették ki Kína képzett hivatalnokok és tudományos, illetve technikai szakértők iránti igényét.⁵²

Teng Hsziao-ping teljes mértékben támogatta Csou Zsung-hszint. Egy 1975. szeptember 26-án folytatott beszélgetés során Teng kijelentette, hogy minden modernizáció átbeszélhető országnak, függetlenül a társadalmi rendszerétől, szüksége van magasan képzett szakemberekre. Márpedig a kínai egyetemek más országok középiskoláival álltak egy szinten. Mikor az előző évben az amerikai egyetemi rektorok delegációja finoman közölte a miniszterelnök-helyettessel, hogy véleményük szerint a kínai felsőoktatási rendszer súlyos problémákkal küzd, meglepetésükre Teng azt válaszolta, hogy teljesen egyetért velük, s átkívánja adni üzenetüket más párthivatalnokoknak is.⁵³

Egy szeptember 27. és október 4. között tartott vidéki fórumon Teng Hsziao-ping ismét felszólalt a kínai felsőoktatási intézmények teljesítményének javítása mellett. Ahhoz, hogy Mao célját, a „négy modernizációt” el lehessen érni, mondta, Kínának felsőoktatási képzésben részesült hivatalnokokra van szüksége. Az egyetemek elsődleges feladata az oktatás, és ahhoz, hogy a tanárok jól végezhessék munkájukat, javítani kell a helyzetükön.⁵⁴ Évekkel később egy ilyen megjegyzés már közhelynek tűnhetett, de abban az időben Teng bátor volt, hiszen Mao haragját kockáztatta.

1975-ben Teng egészen addig elmerészkedett, hogy javasolta: a diákok a kötelező kétéves fizikai munka jelentette megszakítás nélkül, közvetlenül

a középiskola után menjenek egyetemre. Az ötletet a kínai-amerikai Nobel-díjas Lee Tsung-Dao (Li Cseng-tao) adta Csou En-lajnak, mikor 1972 októberében találkoztak, s még Mao is támogatta az elképzést, mikor 1974. május 30-án Lee neki is megemlítette. A gondolatot azonban 1975 novemberében „Csou miniszterelnök direktívájaként” megtámadták, mint Teng Hsziaoping feltételezett, a „burzsoá hivatalnokok” visszahívására és az „ítéletek jobbos megsemmisítésére” tett erőfeszítésének részét.⁵⁵ Míg Mao élt, Teng nem tudta elérni azt a célját, hogy az egyetemek újra normális módon működhesenek.

Időközben a miniszterelnök-helyettes bátorítására Csou Zsung-hszin belekezdett az oktatási politikának irányt adó dokumentum megszövegezésébe. A harmadik változat november 12-én készült el, azután, hogy Teng kritikája már megkezdődött. A dokumentum lényegi magja változatlan maradt: az 1949–66 között végzettek oktatását elismerték (nem kezelték őket „burzsoá értelmiségiakként”); a magas szintű speciális képzéseket újraindították; a középiskolai és egyetemi oktatás idejét növelték; a képzések szintjét általában emelték. Két nappal később, november 14-én Csout behívták a Politikai Bizottság ülésére, s kegyetlenül megtámadták a javaslatai miatt.⁵⁶

Csou Zsung-hszin keményebb kritikában részesült, mint Teng. 1975 decemberében folyamatos bírálat alatt állt, mígnem megbetegedett és kórházba került. Még ekkor is további ötven kritikai összejövetelen kellett részt vennie. Végül 1976. április 12-én, egy kritikai összejövetelen Csou Zsung-hszin elájult, s másnap hajnal előtt, ötvenkilenc évesen elhungy. ⁵⁷ Egy időre a kínai oktatási reform vele együtt szállt a sírba.

Előjáték Teng elbocsátásához (1975 ősz)

Utolsó éveiben Mao kevesebb időt töltött az aprólékos kormányzati munkával, s inkább irodalommal és történelemmel foglalkozott, bár mindenkorral az aktuális politika nézőpontjából tanulmányozta. 1975. július 23-i szemmiről előtt már alig látott, így felolvastatott magának. 1975. május 29-től a Pekingi Egyetem irodalomprofesszora, Lu Ti olvasott fel neki klasszikus kínai történeteket, majd megvitatta vele a szövegeket. Augusztus 14-én Lu feljegyezte Mao gondolatait a *Vízparti történet* című klasszikus regényben szereplő igazságos lázadókról és ennek akkori aktualitásáról.⁵⁸ A vezér gondolatai Jao Ven-jüanhöz kerültek; Ő megragadta az alkalmat, s Csiang Csinggel karoltve támadást intézet Csou

En-laj és Teng Hsziao-ping ellen, mert úgy viselkedtek, mint Szung Csiang, a lázadók vezére, aki kapitulált és elveszítette forradalmi lelkesedését.⁵⁹

A Politikai Kutató Intézet augusztus 21-i megbeszélésén Teng, aki érezte, hogy baj van, s próbálta kordában tartani a helyzetet, kijelentette, hogy a *Vízparti történetről* szóló vita kizárolag irodalmi természetű, és csak irodalmi körökben kell rajta elmélkedni.⁶⁰ Mao azonban nem így gondolta, s engedte, hogy a vita szélesebb körben nyilvánosságot kapjon. Maót nyugtalánította, hogy Teng – Csou En-lajhoz hasonlóan – túl sok olyan vezető politikust hívott vissza, akik hátat fordítottak a „kulturális forradalomnak”. Nehezen lehetett volna elosztatni az elnök erősödő gyanúját.⁶¹ A téma érzékenysége miatt azt a kérdést, hogy Teng miként fogja kezelni Mao örökségét a legfőbb vezető halála után, nem lehetett direkt módon megvitatni. A vita indirekt módon zajlott. Arról kezdtek el beszélni, hogyan tépázta meg Hruscsov Sztálin hírnevéit a generalissimus halálát követően. Kritikusai így azt sugallták, hogy Teng Hsziao-ping Kína Hruscsovjaként fogja végezni. Mao Ce-tung lázadóit Teng a frakciózás elleni támadás álcája alatt távolította el, majd helyt adott a bürokraták visszatérésének. Nem azzal állnak-e majd bosszút az egykor eltávolított bürokraták Maón és az őket korábban megtámadó radikálisokon, hogy bemocskolják a vezér hírnevét?

Csiang Csing, aki folyamatosan kereste a lehetőséget, hogyan támadhatja meg Tenget Maónak is tetsző módon, azonnal lecsapott az elnök *Vízparti történetről* kifejtett gondolatára. Augusztus 23. és szeptember 5. között cikksorozat jelent meg a *Guangming Ribao*ban, a *Zsenmin Zsipaoban*, a *Hungcsiban* és más újságokban, mely Szung Csiang lázadóvezér negatív példájára figyelmeztetett. Csiang Csing egyre keményebben szólalt fel Tenggel a többieknél szemben, akik változtatásokat vittek véghez. Szeptember 15-én Jiang a daznai mezőgazdasági modellről szóló nagy politikai konferencián egy órán át – a *Vízparti történetet* analógiaként használva – hevesen kirohant néhány magas beosztású hivatalnok ellen, akik félre akarták állítani Maót.

Mao Csiang 1974 óta a stabilitás és egység elérése érdekében visszafogta Jiangot, s úgy érezte, hogy a nő visszaélt a mezőgazdasági konferencia nyújtotta lehetőséggel: túl messzire ment. Mikor Nancy Tang megmutatta neki Csiang Csing beszédét, kijelentette, hogy az „egy rakás szar” (*fang pi*), „elvét a célt” (*wenbu duiti*), megtiltotta, hogy közzétegyék, és kijelentette, hogy Jiangnak vissza kellene fognia magát.⁶² Sokan sejtették, hogy Maót kényelmetlenül érinti az egykori forradalmár lázadók kritikája és a korábbi hivatalnokok viszszatérése, de a *Vízparti történet* gerjesztette kampány egy időre lecsengett.

Időközben, 1975. szeptember 20-án Csou En-laj, érezve a kampány nyomását, műtétje előtt bezárkózott egy kis kórházi szobába, s átnézte a feljegyzést 1931-es illegális kommunista mozgalmári időszakáról. Azzal vadtolták meg ugyanis, hogy ebben az időszakban a Kuomintangnak kémkedett.⁶³ Útban a műtő felé Csou így szolt a feleségéhez, Teng Jing-csaóhoz: „Hűséges vagyok a párthoz. Hűséges vagyok a néphez. Nem fogom megadni magam.” Az aszszony közölte Vang Tung-hsinggel a férje gondolatait, s megkérte, hogy adja át őket az elnöknek.⁶⁴ Úgy tűnik, utolsó hónapjaiban Csout is – Maóhoz hasonlóan – a pártbeli reputációjával kapcsolatos kétélyek gyötörték.

Összecsapás a Csinghua Egyetemért (1975 ősz)

1975. július 23-i sikeres szemműtéttét követően Mao Ce-tung újra tudott hivatalos dokumentumokat olvasni. Ahogy olvasott, egyre jobban nyugtalanította, hogy Teng túl gyorsan haladt előre, és továbbment annál, hogy csak helyreállítsa a rendet.⁶⁵ Októberre Mao kezdett a Csinghua Egyetemre fókusználni, amely azóta volt kedves a szívének, hogy 1969-ben a Pekingi Egyetem és hat gyár mellett országos modellé kiáltotta ki. 1975-ben, ahogy Teng egymás után kritizálta meg azokat a csoportokat, melyeket Mao a „kulturális forradalom” alatt támogatott, az elnök visszafogta magát. A Csinghua Egyetemen azonban Teng Hsziao-ping túl messzire merészkezett.⁶⁶

Teng generációjának egyetlen magasabb beosztásban lévő politikai vezetője sem végzett egyetemet, de a miniszterelnök-helyettes és a korszak jó eszű kommunistáinak egy része, Csou En-laj, Je Csien-jing, Hu Jao-pang és Cao Ce-jang – Maóval ellentétben – ösztönösen megtalálták a hangot az értelmi-ségekkel, s mélyen hittek abban, hogy a modernizációhoz szükség van a segítségükre. Teng tisztában volt vele, hogy a vezér mennyire érzékeny a „burzsoá értelmiségekre”, ám 1975 végén – a többi terület konszolidációját érintő maói támogatás hatására – bátran tört előre az oroszlán barlangjában, a Csinghua Egyetemen is, annak ellenére, hogy tudta, Mao számára különösen kedves az intézmény.

1975-ben a Csinghua Egyetemet Cse Csün párttitkár és Hsie Csing-ji párttitkárhelyettes vezették, akik a „kulturális forradalom” elején érkeztek az oktatási intézménybe mint egy „munkás-propagandacsoporthoz” forradalmár lázadói. A katona Chi, a Csungnanhaj őrzését ellátó 8341-es központi őregység propagandaszekciójának helyettes vezetője, 1968-ban Vang Tung-hsing meg-

bízásából került a Csinghuára. Az elszánt radikális az egyetem párttitkára lett. A Csinghuán harcostársa Hsie Csing-ji volt. Hsie 1958–1968 között bizalmi titkári (*jiyao mishu*) pozícióban dolgozott Mao elnöknek, aki annyira bizalmába fogadta, hogy csak „kis Hsie” (*xiao Xie*) néven emlegette. A „kis Hsie” Peking város egyik párttitkára lett, valamint a Csinghua párttitkárhelyettese. A radikálisok támogatását élvező Cse Csün és Hsie Csing-ji, a Csinghua Egyetem értelmiségije szemében elnyomó ideológusok voltak.

1975 augusztusában, ahogy Teng konszolidációja egyre nagyobb teret nyert, Liu Ping, a Csinghua Egyetem egyik párttitkárhelyettese optimista hangulatba került. Liu, aki Hu Jao-pang egykor beosztottja volt a Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetségben, a Csinghuán dolgozó értelmi ségek rábeszélésére levelet küldött Maónak, melyben kifejtette, hogy Cse Csün beteges, „burzsoá” életmódot írtat, s megmérgezi az egyetem atmoszféráját. Liu levelében leírta, hogy nem olvassa el az iratokat, nem találkozik azokkal, akikkel kellene, és egyébként sem végzi el a munkáját. Cse Csün gyakran volt részeg, pocskondíázta az embereket, őrjöngött és tört-zúzott. Szexuális zaklatásban is bűnös volt. Mikor Liu Ping arról érdeklődött Hu Jao-pangnál, hogy milyen csatornán kellene eljuttatni a levelet Maónak, Hu azt javasolta, hogy először adják oda Tengnek. A miniszterelnök-helyettes aztán késlekedés nélkül továbbküldte a levelet Mao Ce-tungnak.

Mao nem válaszolt Liu Pingnek, s Tengnek sem szólt semmit, de Cse Csün értesült a levélről, és rögtön összehívott egy magas szintű pártgyűlést, hogy megkritizálják azokat, akik „a revisionista vonalat képviselik a Csinghua Egyetem pártbizottságában”, vagyis Liu Pinget és tárgyalójait. Liu nem sokkal ezt követően írt egy második levelet, amely ezúttal a jelentette politikai problémára fókusztált. Cse Csün párttitkár, szólt a levél, Hsie Csing-ji támogatásával akadályozza Teng beszédeinek és Csou Zsung-hszin oktatási miniszter direktíváinak terjesztését. (Csou bejelentette, hogy a diákoknak ezentúl nem kell idejük harmadát fizikai munkával tölteniük, az alacsonyan képzett munkás-parasztl hallgatók számát csökkenteni kell, illetve elengedhetetlen tudományos és technikai szakértők képzésére koncentrálni.) Li Hszin és mások azt javasolták Tengnek, hogy – tekintettel a két modellegyetem iránti maói érzékenységre – ne küldje tovább Liu második levelét, de ő tántoríthatatlan volt: továbbította a levelet az elnöknek.⁶⁷

Október 19-én Mao összehívta Li Hsien-nient, Vang Tung-hszinget és másokat, ám Tengnek nem szólt. Kijelentette, hogy Liu Ping „tiszta”an szándékkal írta a levelet. Meg akarja buktatni Cse Csünt és a kis Hsziet. A levél-

ben található lándzsahegy felé írás irányul [...] 1968-ban a kis Hszie 30 ezer munkást vitt a Csinghua Egyetemre.” Mao feltette a kérdést, hogy Liu miért nem közvetlenül neki címezte a levelet, miért kérte Teng közbenjárását, majd kijelentette: „Mondjátok meg Hsziao-pingnek, hogy vigyázzon, nehogy elfogult legyen Liu Pinggel!”⁶⁸ Mao Ce-tung utasításainak megfelelően, október 23-án Teng a Politikai Bizottság kibővített ülésén elnököt, s továbbadta Mao instrukcióit. Ezt követően a pekingi pártbizottság vezető hivatalnokai is továbbadták az utasításokat a Csinghua pártbizottságának.

Mao e ponton vette elő a KTA égisze alatti tudományfejlesztés tízéves előretrekintéséről szóló szöveg ötödik változatának citátumát, mellyel nem értett egyet. A textusban őt idézték: „a tudomány és technológia termelési erő”. Miután átnézte a szöveget, kijelentette, hogy sohasem mondott ilyet. Egy efféle kijelentés a tudományt és a technológiát olyan magas polcra helyezné, mint az osztályharcot, ami számára elfogadhatatlan. Mao elképzelése szerint „az osztályharc az, mely összeköt minden”. Az elnök szemrehányását követően Teng utasította a dokumentum készítéséért felelős Hu Csiao-mut, hogy azonosítsa a forrást. Hu azzal szembesült, hogy Maónak igaza van, sose mondott olyat, amit neki tulajdonítanak. Hu Csiao-mu egy hasonló elképzelést talált Mao Ce-tung munkáiban, és szerkesztőként kicsit módosított a szövegen.⁶⁹ Mao lehetővé tette Teng számára, hogy visszaállítsa a „kulturális forradalom” pusztítása előtti helyzetet, egészen addig, amíg nem kérdőjelezni meg a „kulturális forradalom” helyességét. Ám ebben az időszakban már kezdték felvetni az ilyesfajta kérdéseket is. Ha pedig Teng még a vezér életében átfogalmazza a maói gondolatokat, s megtámadja a Csinghua Egyetemre helyezett elnöki kegyenceket, akkor mire lesz képes Mao Ce-tung halála után?

Az elnök új hírnöke, Mao Jüan-hszin (1975. október – 1976. április)

Mao mindenkorábban úgy vélte, hogy Teng semmibe vette a meglátásait, és közben a „két hölgyre” (tolmácsára, Nancy Tangra és távoli rokonára, Vang Haj-zsung-ra), addigi bizalmassaira is egyre jobban gyanakodott. A nők túlságosan közel kerültek Teng Hsziao-pinghez.⁷⁰ Úgy viselkedtek, mint „patkányok a süllyedő hajón”, jelentette ki Mao.⁷¹ Az elnök kezdett háttérbe szorulni, Teng emelkedett, és a süllyedő hajón már nem lehetett a „két hölgy” lojalitására számítani. Miután kiesett Mao kegyeiből, Teng időnként továbbra is találkozott velük.⁷²

Nancy Tang központi szerepet játszott Nixon elnök 1972-es látogatása során, s ezért Mao Ce-tung engedélyezte, hogy ő legyen a tolmács Julie Nixon és David Eisenhower néhány héttel későbbi, 1976. január eleji látogatása alatt, de ez volt az utolsó alkalom, hogy Maónak tolmácsolt. A vezér már hetekkel korábban új hírnökööt választott, unokaöccsét, Mao Jüan-hszint (lásd *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet).

Jüan-hsin sokat tapasztalt hivatalnok volt már, amikor Mao hírnöke lett, s alig várta, hogy végrehajassa nagy hatalmú rokona utasításait. 1975. szeptember 27-én, Hszincseng felé tette (ahol apja kommunista mártírhalált halt), hogy részt vegyen a Hszincseng Ujgur Autonóm Terület megalakításának húszéves évfordulójára rendezett szeptember 30-i ünnepségeken, mikor útba ejtette Mao pekingi rezidenciáját. Ahogy korábban, ezúttal is részletesen beszámolt az északkeleti eseményekről. Elmondása szerint törésvonal húzódott azok között, akik 70 százalékban sikeresnek tartották a „kulturális forradalmat”, és azok között, akik 70 százalékban hibásnak. A negatív kritikusok nagyobb hangúak voltak, mint a Lin Piao 1972-es halálát követően megjelent szélsőséges bírálók.

A Xinjiangi ünnepségek után Jüan-hsin még egy hétre északkeletrre utazott, hogy lezárja az ügyeit, majd Pekingbe költözött, s teljes munkaidőben elnöki összekötő lett. Mao Jüan-hsin istenítette a nagybátyját, és egyetértett a radikális látásmóddal is, amelyet képviselt. Jüan-hsin, a tapasztalt hivatalnok és Mao unokaöccse, sokkal nagyobb tekintélyel rendelkezett, mint a „két hölg”. Ugyanakkor, ahogy a nagybátyja szervezni kezdte a szinte napi rendszerességű Teng elleni kritikai kampányt, jóval aktívabb szerepet látott el náluk.

Teng Hsziao-ping támogatói közül néhányan később azt állították, hogy Jüan-hsin kellette fel Mao Ce-tungban a miniszterelnök-helyettessel kapcsolatos gyanút, s valóban növelte Mao gyanakvását, mikor felhívta nagybátyja figyelmét, hogy Teng utólag milyen változtatásokat tett azokban a dokumentumokban, melyek nyilvánossá tételeit Mao korábban már engedélyezte. Az azonban bizonyos, hogy az elnök már Jüan-hsin megérkezése előtt gyanakodott Tengre.⁷⁴ Sokan meg voltak győződve róla, hogy Mao utasításainak közvetítése közben Jüan-hsin időnként a saját meglátásait is belecsempészte az elmondottakba.

Akár fokozta a Mao és Teng közötti ellentétet, akár nem, az tagadhatatlan, hogy Mao Ce-tung unokaöccse radikális nézeteket képviselt, s 1974 végen Liaoningban együtt dolgozott Cse Csünnel. A páros a Csaojang-modellt képviselte, mely a politikai oktatást kívánta előmozdítani oly módon, hogy

a főiskolákat a vidéki hivatalnokok szükségleteire szabott oktatási anyagokkal látták el.⁷⁵ Jüan-hszin így személy szerint is egyetértett Cse Csünnel abban, hogy a Csinghua Egyetemen mennyire fontos a politikai képzés, s Csehez hasonlóan ellenezte Liu Ping, Teng és Csou Zsung-hszin – az oktatás minőségét újra kihangsúlyozó – nézetét.

Mao elindítja a Teng Hsziao-ping elleni kritikát (1975. november)

Teng, aki egyre inkább érzékelte, hogy Mao Ce-tung elégedetlen a munkájával, október 31-én találkozót kért az elnöktől. Mao másnap fogadta, s kritikával illette, amiért támogatta Liu Pinget.⁷⁶ Ám némi megerősítést is adott neki: mikor Teng kérte, hogy értékelje a Központi Bizottság elmúlt hónapokban végzett munkáját, Mao kijelentette, hogy az intézkedések „helyesek” voltak, és elismerte a konszolidáció során elérte eredményeket.⁷⁷ Az előző hónapok Csiang Csinggel történt összecsapásában az elnök végig Tenget támogatta, s utóbbi, bár tisztában volt a kockázatokkal, remélte, hogy ez továbbra is így lesz. Ahogy később kiderült, Teng túlbecsülte a következő hetekben a Maótól remélt támogatást.

Mikor Mao Jüan-hszin másnap találkozott a nagybátyjával, elmondta neki, hogy Teng ritkán beszél a „kulturális forradalom” eredményeiről, alig illeti kritikával Liu Sao-csi revízionista vonalát, s szinte sohasem szól elismerőleg a Lin Piaót és Konfuciuszt kritizáló kampányról, mely Csou En-lajt is meg támadta. Jüan-hszin hozzátette, hogy a miniszterelnök-helyettes ritkán tesz említést az osztályharcról, és csak a termelés javítására koncentrál. A végére hagyta Mao legnagyobb félelmét, s elmondta nagybátyjának, hogy az a veszély fenyeget: Teng Hsziao-ping visszaállítja a „kulturális forradalom” előtti rendszert.⁷⁸ Az elnök és unokaöccse találkozóját követően a Teng és Mao közötti feszültség villámgyorsan nőtt.

Teng többször is megpróbált négyszemközt találkozni a vezérrel, hogy „utasításokat kérjen”, de november 1-jei tárgyalásuk után Mao nem volt hajlandó találkozni vele. Ha négyszemközt elismerte volna, hogy egyetért a „kulturális forradalommal”, az elnök halála után Teng letagadhatta volna a dolgot. A párttörténészek a releváns dokumentumok alapján meg vannak győződve róla, hogy Mao rögzített formában, mások előtt akarta hallani, hogy Teng Hsziao-ping elismeri a „kulturális forradalmat”, vagy éppenséggel írásban (hogy utóbb se tudja letagadni). Mao november 2-án találkozott az unokaöccsével,

s utasította, hogy aznap két másik hivatalnok társaságában keresse fel Tenget, majd tájékoztassa Mao Ce-tung elképzeléseiről.

Teng lánya, Zsung nem rögzítette a dátumot, de az apja és Jüan-hszin közötti találkozó feltehetőleg még azon az estén megtörtént.⁷⁹ Az elnöki összekötő – nagybátyja kérésére – a házukba jött, hogy Tenggel beszéljen. Zsung nem tudta, hogy pontosan mi történt a zárt ajtók mögött tartott megbeszélésükön. Annyit látott csak, hogy Jüan-hszin „fontoskodni” jött, ám az apja nem „ingott meg”. „Az apa és Mao Jüan-hszin közötti beszélgetés rosszul alakult.” Amikor Jüan-hszin elment, „apa nem kísérte ki”.⁸⁰ Mao Jüan-hszin a vezető párt-hivatalnokokkal szembeni enyhe félénkséggel kezdett el az elnök küldönceként dolgozni. Mikor azonban Mao Ce-tung teljes támogatását érezte maga mögött, tekintélyre tett szert. Nem nehéz elképzelni, hogy a személyes eredményeire büszke, magát egyenesnek tartó, a „kulturális forradalmat” elismerni képtelen Tenget hogyan érintették egy feleannyi idős ember bíráló megjegyzései.

Mao a „kulturális forradalom” iránt elkötelezett Vang Tung-hszinget és Csen Hszilient választotta ki, hogy vegyenek részt Jüan-hszin és Teng másnapi találkozóján. Teng tudta, hogy Mao Jüan-hszin mindenről tájékoztatni fogja a nagybátyját, de nem ingott meg. Nyíltan közölte vele a gondolatait: „Te azt mondod, hogy a pártközpont konszolidációja revisionista vonalat követve történt, és az egyes területeken nem az elnök vonalát követtük. Ez nem igaz. Az, hogy milyen vonalat követtem az elmúlt három hónapban a Központi Bizottság munkáját vezetve, és az, hogy vajon egy kicsit jobbak vagy kicsit rosszabbak a körülmények az országban, az aktuális eredményekből kiderül.” Teng, aki tudta, hogy Maónak súlyos problémái vannak vele, hozzátette, hogy hajlandó önkritikát gyakorolni.⁸¹

A találkozó után, ugyanazon a napon, amelyen Jüan-hszin jelentette a nagybátyjának, hogy Teng nem fogadta kellő engedelmességgel a kritikát, Mao köözölte unokaöccsével, hogy azonnal össze kell hívni egy találkozót, melyen nyolc ember vett részt: a korábbi négy (Teng, Mao Jüan-hszin, Vang Tung-hszing és Csen Hszilien), Csang Csun-csiao (a „négyek bandájából”) és a három kulcsfontosságú miniszterelnök-helyettes – Li Hszien-nien, Csi Teng-kuj és Hua Kuo-feng –, akik a „kulturális forradalom” alatt irányították a gazdasági és kormányzati munkát. „Nem számít, ha lesz egy kis veszkedés. A következő lépcső a Politikai Bizottság ülése lesz” – mondta Mao, aki korábban kijelentette, hogy a „kulturális forradalom” 90 százalékban jó volt. A találkozóra készülve már egy alacsonyabb arányt is elfogadhatónak tartott: Tengnek és a többi hivatalnoknak ki kell jelentenie, hogy a „kulturális forradalom”

70 százalékban jó volt. „Ha egy politikai bizottsági ülés nem elegendő, második, harmadik ülés is jöhet.”⁸²

A nyolcfős csoport másnap, november 4-én találkozott, és Mao Jüan-hszin még aznap este jelentett az elnöknek. Jüan-hszin sürgette Tenget, hogy ismerje el, a „kulturális forradalom” alapvetően jó volt, s jelentse ki, hogy még mindig az osztályharc a kulcsfontosságú. Teng Hsziao-ping próbálta elkerülni, hogy egyenes választ kelljen adnia Mao rokonának. A vezér egyértelműen elégedetlen volt Teng válaszával, de közölte unokaöccsével, hogy a szóban forgó személy kritikájának célja nem az eltávolítása, hanem, hogy segítsenek neki kijavítani a hibáit. Mao utasította Jüan-hszint, hogy figyelmeztesse Csang Csun-csiaót, a „négyek bandájának” tagját, hogy a történetről egy szót sem szólhat a Teng nyilvános kritikájára minden kész Csiang Csingnek.⁸³ Miután Mao unokaöccse befejezte a jelentést, az elnök utasításba adta, hogy a nyolcfős csoportnak ismét találkoznia kell, s ez meg is történt. Még aznap, november 7-én Jüan-hszin jelentette nagybátyjának, hogy Teng mit sem változtatott a magatartásán.

Mao stratégiája az volt, hogy fokozatosan növelte a résztvevők számát, és így a Tengre nehezedő nyomást, egészen addig, míg utóbbi egyértelműen el nem kötelezte magát a „kulturális forradalom” mellett. Mao utasította Jüan-hszint, hogy hívja össze a Politikai Bizottság mind a tizenhét tagját, beleértve Csiang Csinget is. A PB tagjainak nevesítve kellett kritikával illetniük azokat – Hu Csiao-mu, Hu Jao-pang, Li Csang és Csou Zsung-hszin –, akik a kultúra, a tudomány és a technológia területén támogatták Tenget. Zsung leírta, hogy az általa támogatott emberek elleni kritikával még nagyobb nyomás alá akarták helyezni az apját, aki tudta, hogy a visszautasítása súlyos problémákat okozhat társai számára. A korábban említettük, Csou Zsung-hszin oktatási miniszter – a Csiang Egyetem egykori rektora, Csou En-laj és Csen Jün sokáig közvetlen munkatársa – bátran kifejtette, hogy a modernizációhoz szükséges az oktatás színvonalának növelése, továbbá a politikai oktatás szerepének csökkenése.⁸⁴ Egy Tengre mért következő csapásként november 8-án az oktatás felügyeletéért felelős Csang Csun-csiao utasította Csou Zsung-hszint, hogy gyakoroljon önkritikát, amiért tanulásra és Kína politikai harcainak semmi bevételére bátorította a diákokat.

A Tenget és munkatársait kritizáló politikai bizottsági találkozókkal párhuzamosan hatalmas nyilvános gyűléseket tartottak, melyeken elítélték Teng szövetségeseinek elitista oktatási nézeteit. Teng Hsziao-ping nevét ekkor még nem említették nyilvánosan. November 13-án azonban az összejöveteleken ta-

pasztalható nem megfelelő hozzáállás miatt elégedetlen Mao konkrét utasításokat írt elő a Tenget „segítő” PB-ülések számára.

Két nappal később Teng, aki tisztában volt Mao Ce-tung kritikájának súlyával, és ugyanennyire tudta, hogy az elnök kiábrándult Vang Hung-venből, írásban azt javasolta Maónak, hogy a csöcsiangi kiküldetését befejező Vang vegye át tőle a Központi Bizottság napi ügyeinek irányítását. A vezér még aznap este válaszolt: egyelőre Teng Hsziao-pingnek kell folytatnia az ülések elnöklését. Mao nem kérte meg Vang Hung-vent, hogy ismét foglalja el régi pozícióját. Két hónappal később Hua Kuo-fenget nevezte ki ügyvezető miniszterelnöknek, aki így a központi munka irányítója lett.

November 16-án és 17-én ismét összeült a Politikai Bizottság, hogy kritizálja Tenget, illetve az oktatás és a tudomány területein működő kulcsfontosságú támogatóit. Teng – Csou En-lajhoz hasonlóan – elég erős volt ahhoz, hogy egy olyan ülésen elnököljön, mely az ő bírálatáról szólt. Mao Jüan-hszin adta elő a központi gondolatmenetet: kritikával illette Tenget, amiért nem követte Mao Ce-tung direktíváját, s nem erősítette meg, hogy támogatja a „kulturális forradalmat”, az osztályharcot és Mao oktatáspolitikáját. Csiang Csing, aki ekkor már részt vehetett az üléseken, radikális társaival együtt támogatta a kritikát. Az ülés alatt Teng, a levezető elnöki minimumon túl, nem tett megjegyzéseket. Miután a támadók elmondta a magukét, Teng, az elnök azokat szólította, akiket a kritika érintett – Hu Jao-pang, Hu Csiao-mu, Csou Zsung-hszin, Li Csang és Liu Ping –, hogy fejtsék ki a saját álláspontjukat. Mikor a találkozó végén megkértek, hogy foglalja össze a vitát, Teng azzal hárította el a kérést, hogy nem jó a hallása.⁸⁵

A Teng Hsziao-ping elleni eljárás november első felében felgyorsult, s november 20-án érte el csúcspontját, mikor a vita a „kulturális forradalom” átfogó értékelésévé vált. Az ülést – Mao utasítására – megint Teng elnökölte. Utóbbi ritkán kért másuktól tanácsot, a folyamatos nyomás alatt azonban ezúttal egyeztetett Csou En-lajjal, Je Csien-jinggel és Csen Jünnel. Próbált egy olyan módot találni, mellyel elkerülheti a „kulturális forradalom” elismerését, de a legkevésbé bőszíti fel Maót. Mikor a Politikai Bizottság tagjai követelték, hogy ismerje el a „kulturális forradalmat”, Csi Teng-kuj javaslatára Teng így szólt: „A »kulturális forradalom« alatt [...] a Barackvirág-forrásnál éltem. Nem tudom, hogy mi történt a Han-dinasztria, hát még a Vej- és Csin-dinasztiák alatt.” Az utalás, amelyet Mao is használt pár héttel korábban, egy jól ismert történetet, Tao Jüan-ming költő művét, a *Barackvirág-forrást* idézte fel, melyben a forrásnál élő emberek beismерik, hogy mivel el voltak zárva, nem tudják,

mi történt a külülvilágban.⁸⁶ Teng erőfeszítése, hogy kikerülje a kérdést, nem volt elfogadható Mao számára, aki a „kulturális forradalom” világos elismerését várta el tőle. Mao és Teng patthelyzetbe került.

Teng Hsziao-ping több mint négy évtizeden keresztül követte a vezérutasításait, s azt mondta, amit Mao hallani akart. Ám a „kulturális forradalom” alatt maga is támadások céltáblája volt, a legidősebb fia pedig lebénult, így erős személyes érzései lehettek a korszakkal kapcsolatban, de ezeket elválasztotta országos politikai munkájától, és szó nélkül követte Mao vezetését. Ha Teng világosan értette az elnök szándékát, miért nem állt be a sorba most is? Tudta, hogy Mao egyre gyengül, s nem képes olyan vitathatatlan erővel meghatározni az eseményeket, mint korábban. Már nem volt neki sok hátra. A valódi válasz azonban abban rejlik, hogy Teng szerint Kína jövője szempontjából mire volt szükség. Po Ji-po úgy véli, ha Teng Hsziao-ping elismeri a „kulturális forradalmat”, nem tudott volna később rendet teremteni, nem tudta volna „a tények között megtalálni az igazi utat”, és nem lett volna képes elindítani egy új, az emberek gondolkodását felszabadító reformpolitikát.⁸⁷ Ha Teng akkor elfogadja a „kulturális forradalom” politikáját, semmissé teszi az elvégzett konszolidációs munka nagy részét. Mivel rögzítették volna, hogy a csődbe vivő intézkedéseket támogatta, később nem lett volna képes végigvinni azt, amit szükségesnek gondolt az ország előrejutása érdekében. A korábban eltávolított lázadók közül néhányan visszatértek volna, még jobban megnehezítve a dolgát, különösen az oktatás és a tudomány területén. Teng meghatározó szerepet akart kivívni a Mao halálát követő időszak kormányzatában, így távol kellett tartania magát az osztályharctól, folytatnia kellett a konszolidációs politikát, és teljes körű együttműködésre kellett bírnia azokat, akik szenvédő alanyai voltak a „kulturális forradalomnak”, melyet katasztrófának tartottak.

Ha Teng követte volna Csou En-laj vagy Csen Jün tanácsát, és engedett volna Mao nyomásának, valószínűleg megtarthatja a pozíóját. Ő azonban nem engedett. Zsung visszaemlékezése szerint, mikor az év elején apja elkezdte a konszolidációs folyamatot, feltételezte, hogy kritikával és tisztagatással nézhet majd szembe. Szellemileg alaposan felkészült erre az eshetőségre.⁸⁸ Bármennyire is fájdalmas és bizonytalan volt Teng sorsa e hónapokban, mikor 1977-ben visszatért, a Maótól való elhatárolódása sokkal nagyobb cselekvési teret adott neki, mintha 1975-ben engedett volna.

Mao és Teng egyaránt eldöntötték, hogy meddig mennek el, de az 1975. november 24-én tartott nagy találkozóra készülve mindenkit visszafogták magukat. Mao Ce-tung tisztában volt vele, mekkora haladást sikerült elérni

Teng egyéves vezetése alatt, s intézkedéseinek java részével egyetértett. Tudta, hogy senki más nem lett volna képes olyan mértékű stabilitást nyújtani, mint Teng Hsziao-ping, és nem volt megfelelő jelölt, akivel le lehetett volna cserálni. Mindezek mellett Gerald Ford elnököt december 1–5. között Kínába vár-ták. Csou En-laj súlyos betegsége miatt az előző hónapban Teng készítette elő – Henry Kissingerrel tárgyalva – Ford látogatását. Mao nem ismert más, a külpolitikában járatos pártvezetőt, aki olyan erővel és gyakorlottan tudta volna képviselni a Kína számára érzékeny témákat (Tajvan amerikai támogatása, Kína egyre késő elismerése, valamint az USA és a Szovjetunió közötti enyhülés), mint Teng.

December elején a Forddal folytatott első találkozón Teng Hsziao-ping a *San guo yan yi* (A három királyság története) című népszerű klasszikus regényből vett példát, hogy milyen veszéllyel járhat, ha az USA túlságosan enged a Szovjetuniónak. Mikor a Vej-birodalom császára, Cao Cao megnyerte a háborút, a vesztes tábornok, Lü Bu felajánlotta, hogy neki fog dolgozni. Cao Cao nem bízott Lü Bu hűségében, s így szólt: „Lü Bu olyan, mint egy sas. Amíg éhes, dolgozik neked, de amint megtöltötte a gyomrát, tovaszáll.”⁸⁹ Vagyis nem volt értelme engedni a szovjet követeléseknek, mert amint megkapták, amit akartak, a saját érdekeiket kezdték követni. Még az is lehet, hogy a történetet elmesélő Teng azonosította magát Lü Bu tábornokkal, akinek császára kétségbe volta a hűségét, s aki kicsusszanhatott vezére markából.

Mikor Ford elnökkel találkozott, Mao elismerte, hogy Kína nem rendelkezik megfelelő fegyverzettel, hogy háborút viselhessen a Szovjetunió ellen, de annyit fenntartott magának: „Átkozódásban azért mi sem vagyunk rosszak.”⁹⁰ Mao, hogy növelje a Tengre nehezedő nyomást, teret engedett Csiang Csingnek és a radikálisoknak, hogy a lehető legteljesebb mértékben gyakorolhassák az említett képességet. Teng Hsziao-ping tudta: az elnök még mindig elég hatalommal rendelkezik ahhoz, hogy döntsön a sorsáról, ráadásul együtt kell dolgoznia olyan vezetőkkel, akik a „kulturális forradalom” hibái ellenére továbbra is nagyra tartják Maót. A november 24-re kitűzött találkozó – amelynek forgatókönyvét Mao Ce-tung írta, és amelyen Tengnek kellett elnökölnie – célja az volt, hogy emlékeztesse a vezető hivatalnokokat a helyes pártpolitikára. A találkozó előtt három nappal Teng megírta Maónak részletes javaslatait a találkozó levezetéséről. Másnap Mao azt válaszolta, hogy egyetért velük. Az elnök utasításba adta, hogy néhány fiatal hivatalnokot is hívjanak meg, mert nekik is pontosan meg kell érteniük a helyes politikai irányt. Mao és Teng egyaránt tudta, hogy a „fiatal hivatalnokok” többsége egykor lázadó volt, akik

ugyancsak bekapcsolódhattak Teng Hsziao-ping gyalázásába. Mao rövidesen meggondolta magát, s másnap leírta, hogy nincs szükség az ifjú funkcionáriusok gyors nevelésére. Arra egy későbbi találkozón fog sor kerülni.⁹¹ Mao egy előre nem zúdított össztüzet Tengre.

Több mint százharminc vezető hivatalnok gyűlt össze a november 24-i találkozón, hogy „figyelmeztetésben részesüljön” (*da zhao hu*), és instrukciókat kapjon róla, hogyan „kerülje el az új hibákat”, vagyis miként hagyjon fel azzal az iránnyal, melyet Teng követett. A találkozó lebonyolítására adott maói utasításoknak megfelelően Teng Hsziao-ping olvasta fel az elnök levelét. Ebben Mao kritikával illette Liu Pinget, amiért ígyekezett megdö[*cto*] Cse Csünt és Hsie Csing-jit, s kifejtette, hogy Liu bírálata valójában a Chit és Hsiét támogató Mao Ce-tung ellen irányult. Teng nevét nem írta le, de mivel ő továbbította neki Liu Ping levelét, az összegyűltek számára nyilvánvaló volt, hogy Mao a miniszterelnök-helyettes kritizálja. Mikor a vezér levelére kellett válaszolnia, Teng megpróbált egyensúlyozni a vékony kötélen: nem ismerte el a „kulturális forradalmat”, ám követte Mao utasításait. Elmondta, hogy Mao Ce-tung korrekt hozzáállást vár el a hivatalnokoktól a „kulturális forradalmat” illetően, és az elnök szerint az „osztályharc a kulcs”. Ez a párt alaptanítása.⁹² Teng elismerte, hogy amit Mao mondott, az a KKP politikai vonala volt, de nem mondta ki, hogy egyetért vele. Mao ellenjegyezte a találkozó írásos összegzését, s november 26-án országszerte megküldték a magas beosztású párthivatalnokoknak és katonatiszteknek. Bár a neve nem szerepelt az anyagban, az, aki olvasta, tudta, hogy Teng nagy bajban van.⁹³

Teng Hsziao-ping kritizálása fokozódik

(1975. december – 1976. január 8.)

Miután a november 24-i találkozó november 26-án készült összegzését szétküldték, a Politikai Bizottság két hónapon keresztül további üléseket tartott, hogy az „ítéletek jobbos megsemmisítése” miatt kritizálja Tenget, amiért így lehetőséget teremtett rá, hogy sok vezető hivatalnok visszatérhessen a munkába. Mao továbbra is Tengre bízta az elsősorban őt támadó ülések vezetését. Teng Hsziao-ping megnyitotta és berekesztette az üléseket, de amúgy csöndben ült, míg Csiang Csing és radikálisai a személyét, valamint a politikai döntéseit támadták. A *Zsenmin Zsipao*, a *Hungci* és más médiumok ugyancsak bíráló anyagokat közöltek. Néhány hivatalnok – a „négy buddhista védőistenség”

(*jingang*) –, Hu Jao-pang, Van Li, Csou Zsung-hszin és Csang Aj-ping rendületlenül támogatták Tenget a kritikák közepette, s ezért őket is megtámadták az „ítéletek jobbos megsemmisítésére” hivatkozva. A Politikai Kutató Iroda és az ott dolgozó vezető hivatalnokok – Hu Csiao-mu, Teng Li-csün, Jü Kuang-jüan és mások – szintén támadásban részesültek azért, mert a miniszterelnök-helyettesét pártolták.⁹⁴

December 18-án Mao Jüan-hszin továbbküldte nagybátyjának azokat a Tengről, Csou En-lajról és Je Csien-jingről szóló bíráló anyagokat, melyeket október óta gyűjtögetett az erősen radikális jelenlétéű Liaoning tartomány, valamint Sanghaj, a Csinghua Egyetem és a Pekingi Egyetem pártbizottságainak segítségével. Jüan-hszin a küldeményhez egy feljegyzést is csatolt, amelyben engedélyt kért az elnöktől, hogy közzétehessék a bizonyítékokat. Mao azonnal megadta az engedélyt.⁹⁵ Két nappal később az anyagokat továbbküldték a párt és a hadsereg magas rangú hivatalnokaihoz.⁹⁶ Teng még aznap rövid, írásban nem rögzített „önkritikát” gyakorolt.⁹⁷ Felidézte, hogy mikor 1975 elején hivatalba lépett, több iparágban stagnált a termelés, és súlyos frakcióharcok dúltak. A frakcióharcok problémájával birkózva a vasútra koncentrált, ahol a problémákat gyorsan sikerült megoldani. Ugyanezzel a módszerrel fordult aztán az acélipar felé, hogy növelte a termelékenységet. Hibáit a „kulturális forradalom” alatti nyolcéves távolléte okozta, nem pedig a „kulturális forradalomhoz” való hozzállása. „Önkritikája” valójában, ahogy erre lánya rámutatott, még mindig a helyesnek tartott politikai döntései védőbeszéde volt.⁹⁸

Abban a reményben, hogy javíthat a Maóval fennálló viszonyán, másnap Teng személyes levelet küldött az elnöknek, melyhez mellékelte szóbeli önkritikájának leiratát, s hozzátette, hogy ez csak az elsődleges változat, várja Mao tanácsát, hogy mi legyen a következő lépés. Nem meglepő módon Mao elégtelennek találta Teng Hsziao-ping önkritikáját, és válasz helyett fokozta az ellene irányuló kampányt.⁹⁹ 1976 legelején Vang Tung-hsing beszélgett Tenggel, hogy megbizonyosodjon róla, elolvasta a Mao Ce-tung által jóváhagyott újévi vezéríccikket. A cikk kijelentette, hogy a stabilitás és egység elérése nem jelenti az osztályharc háttérbe szorulását. Teng értette, hogy az elnök mit vár el tőle, s rögtön írt egy másik önkritikát, melyet 1976. január 3-án nyújtott be. Az írásban megismételte a december 20-án elmondottakat, csak annyit fűzött hozzá, hogy a politikai döntések bejelentése előtt időnként nem kérte ki Mao beleegyezését. Az elkövetkező üléseken Teng keményen állta Csiang Csing és radikálisai kritikáját. Inkább elfogadta a büntetést, mintsem kijelentette volna, hogy Kína elsődleges célja még mindig az osztályharc. Öt nappal azután,

hogy Teng Hsziao-ping benyújtotta önkritikáját, elhunyt Csou En-laj miniszterelnök. Ezt követően Tenget Hua Kuo-feng váltotta a székében.

Közjáték Kissingerrel és Ford elnökkel

Mindeközben a kritikai üléseket szüneteltették egy időre, hogy Teng tárgyal-hasson Henry Kissingerrel, majd Gerald Forddal. Három napon át, október 20–22. között Teng Hsziao-ping hosszú megbeszéléseket folytatott globális kérdésekről az amerikai külügymíniszterrel, hogy előkészítsék Ford elnök lá-togatását. Teng alig engedte megtartani Kissinger bevezető előadását, rögtön éles kérdéseket intézett hozzá: Mennyi gabonát ad el az USA a Szovjetuniónak? Mennyi modern felszerelés és technológia kerül a SZU-hoz? Hogyan értékeli a helsinki konferenciát (melyen Washington kiáltott a Nyugat-Európa és a keleti blokk közötti enyhülés mellett)? Teng felidézte Chamberlainnek és Dala-dier-nek a II. világháború előtti, Hitlert békétlőrő próbálkozásait. A tanulság: Nagy-Britannia és Franciaország gyönge válaszokat adott a náci diktátor pró-bálkozásaira, ezért Hitler megtámadta a Nyugatot. A fenyegéssel szemben erős fellépés szükséges, vélte. Az USA pedig gyönge válaszokat adott. A Szovjetunió, mondta, most erősebb, mint az Egyesült Államok és Nyugat-Európa együttvéve. A szovjeteknek két gyenge pontjuk van: a gabona- és a technológiai szükségletük, de Amerika minden kérdésben segít rajtuk, enyhít a gyengeségeken, s így növeli a szovjet támadás valószínűségét.¹⁰⁰ Csout annak idején pu-hasággal vándolták, de a tárgyalások azon részleteivel, akik Maónak jelentettek, Tenget aligha vádolhatták volna meg hasonlóval.

A globális ügyekről folytatott hosszú beszélgetésekben Teng Hsziao-ping folyamatosan visszatért az USA vietnámi kivonulását követő szovjet előretörés veszélyére. Végig arra ösztönözte amerikai tárgyalópartnerét, hogy az Egyesült Államok sokkal határozottabban lépj fel Moszkva fenyegése ellen. Kissinger megpróbálta elmagyarázni, hogy mi minden tesz Washington a szovjet fenyegéssel szemben. Teng intenzív és energikus tárgyalópartner volt, ám a diplomáciai udvariasság határain belül maradt.

A kínai miniszterelnök-helyettes Kissinger Maóval folytatott tárgyalásain is jelen volt, amelyeken Mao Ce-tung ugyancsak azt hangsúlyozta, hogy az USA nem lépett fel kellőképp a szovjet kihívással szemben. A Tenggel és Mao elnök-kel folytatott megbeszéléseiről készült jelentésében Kissinger arról tájékoztatta Fordot, hogy tárgyalásai az USA–Kína-kapcsolatok nyugtalanító kihülését

jelzik, melynek oka Peking azon percepciója, hogy Washington nem elég markáns Moszkva előretörésével szemben. Kissinger azt a következtetést vonta le, hogy az amerikai válasszal elégedetlen Kína készen áll, hogy saját erőből védje meg magát a Szovjetunió ellenében.¹⁰¹

Teng Hsziao-ping keménységét mutatta, hogy a hosszú tárgyalásokon végig a megbeszélésekre koncentrált. Kissinger és egyik munkatársa sem tudta, hogy közben Tenget Mao milyen súlyos politikai nyomás alatt tartja. Az amerikai külügyminiszter valójában azt a következtetést vonta le a megbeszélésekből, hogy – tekintettel Mao súlyos betegségére és az aprólékos vagy elhúzódó munkára való képtelenségére – immár „Teng a kulcsfontosságú hivatalnok”.¹⁰²

November 4-én, mikor Teng Hsziao-pingnek első alkalommal kellett szembenéznie a nyolcak kritikájával, Csiao Kuan-hua külügyminiszter behívatta magához az USA összekötő irodájának vezetőjét, George H. W. Busht, hogy arra kérje Gerald Ford elnököt, halassza el tervezett decemberi látogatását. Washington azonban továbbra is azt kérte, hogy az út a már megtervezettek szerint történjen, s november 13-án Kína visszaigazolta, hogy a látogatásnak nincs akadálya. Teng lett Ford elnök első számú vendéglátója: egy héttel azután fogadta a repülőtéren, hogy százharminc magas rangú hivatalnok jelenlétében vált kritikai támadás céltáblájává. Előbb bankettet, majd búcsúebédet tartott, három hosszú tárgyalást vezényelt le, és csatlakozott Maóhoz, mikor Forddal tárgyalt.

A kínai hivatalnokok nem vártak sokat az amerikai elnök látogatásától. Nixonat tájékozott, megbízható vezetőnek tartották a szovjet nyomással szemben, de a Watergate-botrányból kikászálódó Ford túl gyenge volt a friss pozíójában. Nixon ígéretet tett, hogy még 1976-ban normalizálja a kapcsolatokat Kínával, ám a pekingi döntéshozók már a látogatás előtt tudták, hogy Ford nem fog előrelépni a normalizációs folyamatban. Az új amerikai elnök kevésbé volt járatos a nemzetközi ügyekben, mint elődje. Miközben arra próbálta ösztönözni az Egyesült Államokat, hogy keményebben lépjön fel Moszkvával szemben, Teng az első tárgyaláson így fordult Gerald Ford felé: „Remélem, nem bántom meg, de a Szovjetunióval szemben egy kicsit tapasztalabbak vagyunk, mint önök.”¹⁰³ Teng Hsziao-ping ugyanolyan erővel képviselte a SZU-t érintő el-képzéseit, mint hat héttel korábban a Kissingerrel folytatott tárgyalásokon. Peking felkészült, hogy egyedül védje meg magát a Szovjetunióval szemben, mondta. Kína egy szegény, technológiával nem rendelkező ország, ám ha mu-száj, „alagutakat ásnak és kölest főznek” majd, hogy ellássák a csapatokat. Mi-

közben Amerika szovjetekkel szembeni gyengeségét taglalta, Teng nem adta jelét annak, hogy Kína készen állna rá, hogy növelje katonai kiadásait.

Teng és Mao mégis jóval szívélyesebbek voltak Ford elnökkel, mint hat héttel korábban Kissingerrel. A miniszterelnök-helyettes közölte Forddal: „A mély változásokban hiszünk. [...] Nem érdekes, ha vannak más elképzélések, vagy ha időnként össze is zördülünk.” Amellett, hogy a szovjet kérdésben nyomást gyakorolt az Egyesült Államokra, Teng lefegyverzően és lendületesen próbálta alakítani Washington álláspontját az USA–Kína-kapcsolatok, a kereskedelem, a kulturális csere és az amerikai Tajvan-politika kérdésében.¹⁰⁴ Jóval tájékozottabbnak találta Ford elnököt a nemzetközi ügyekben, s jóval határozottabban szovjetellenesnek, mint arra számított. Egy héttel később közölte George Bushsal, hogy az elnöki látogatás a vártnál sokkal jobban sikerült.¹⁰⁵

Rögtön miután Ford hazautazott, újraindultak a kritikai ülések Teng ellen, de az Egyesült Államokban senki sem sejtette, hogy a kínai politikus bírálat alatt áll. Egy héttel Ford látogatása után Teng búcsúebédet adott az USA összekötő irodájának vezetőjeként küldetését kitöltő és Amerikába visszatérő George H. W. Bushnak, aki „nyugodtnak és jó hangulatúnak” találta az ebédet.¹⁰⁶

Mao 1975. december 2-án találkozott Ford elnökkel, s Teng Hsziao-ping utoljára csatlakozott hozzá egy külföldi vendéggel folytatott megbeszélésen. Ez volt a legutolsó alkalom, hogy Mao Ce-tunggal találkozott. Tengnek engedélyezték, hogy január 1-jén beszéljen Nixon elnök lányával, Julie-val és férjével, David Eisenhowerrel, másnap pedig egy Margaret Heckler vezette amerikai kongresszusi delegációt látott vendégül.¹⁰⁷ Csou En-laj azonban egy héttel később meghalt, s 1977-es visszatéréséig Teng Hsziao-ping nem találkozott külföldi vendégekkel.

Teng kezdeményezéseit befagyasztják

Amint Mao Jüan-hszin 1975. október 25-én közvetítette a Politikai Bizottságban nagybátyja Tenget támadó kritikáját, a pártépítést, tudományt, oktatást és kultúrát érintő összes előrelépés megakadt. Az alsóbb szintű egységek nem szereztek mindenkor tudomást a Teng Hsziao-pinget ért kritikáról, de ahogy teltek a hetek, érezték, hogy a változásért tett erőfeszítéseiket megakasztották a felőbb szinteken. 1976 januárjában patrónusuk már nem volt jelen, hogy támogassa őket.

Teng előretekintő, a pártépítés, gazdaság, tudomány, technológia és kultúra hosszú távú alapjának lefektetését célzó, 1975 májusa és októbere között elérte eredményeit befagyasztották, ám nem rombolták le. Az irányítása alatt 1975-ben felvázolt gazdasági tervek alkották az ötödik ötéves terv alapját. A „négyek bandája” kinyomtatta a „három mérgező gyomot”, és kampányt indított ellenük. Aki olvasta e szövegeket, nyilvánosan nem helyeselhette a tartalmukat, de 1977-ben, mikor elővettek őket, s „három illatos virág” lett belőlük, alapul szolgáltak a következő évek programjainak. A független társadalomtudományi akadémia megalakításának folyamatát 1975 végén leállították, ám 1977-ben az akadémia valóban megalakult. A Politikai Kutató Iroda 1975 végén elhalt, de sok tagja szerepet játszott az 1978-as harmadik plénum dokumentumainak megfogalmazásában és az azt követő reformokban.

A hadseregen Teng kritikája sohasem tudott kellőképp felpörögni: az NFH Politikai Osztályán kívül a „négyek bandáját” kevesen támogatták. A hadseregen a bírálat legészrevehetőbb hatása az volt, hogy a „kulturális forradalom” alatt kritikával illetett vezető hivatalnokok visszatérése lelassult, s a katonai iskolák újranyitása késlekedett. 1977-ben a kérdéses hivatalnokokat visszahívták, a katonai iskolák pedig újranyitották kapuikat.¹⁰⁸

Teng bukásának rövid távon drámai hatása volt az oktatásra. Az oktatás minőségének növelésére és a politikai képzés mennyiségeinek csökkentésére irányuló tervek leálltak. A KTA újjáépítésének lendülete elveszett, az elfogadható irodalmi és művészeti tevékenység határai újra összeszűkültek. Az írókra, zeneszerekre és művészekre megint zord idők köszöntötték.

Ami a politikai szférát illeti, a vezető párhivatalnokok ítéleteinek megsemmisítése lelassult. Teng néhány legközelebbi támogatóját, kivált Hu Jao-pangot és Hu Csiao-mut megtámadták és eltávolították hivatalából, az alattuk szolgáló alacsonyabb beosztású funkcionáriusok is elveszítették munkájukat.

1975-ben Mao Ce-tung hajlandó volt engedni a rend, stabilitás és gazdasági növekedés érdekében. Teng azonban tovább akart menni annál, mint amit az elnök el tudott fogadni. Maónak utolsó hónapjaira is elegendő ereje maradt, hogy megrántsa a pórázt. Tenget eltávolította ugyan, de ahhoz már nem volt elég erős, hogy az alatta dolgozó hivatalnokok gondolkodását befolyásolja. Rövid távon Teng Hsziao-ping kikerült a játékból. Ám a szilárdság, mellyel elutasította, hogy megtagadja mindenkit, amit támogatott, jó szolgálatot tett neki 1977 elején, mikor visszatért, s aktivizálta az embereket és az 1975-ben megalkotott programokat.

5.

Partvonalon a Mao-korszak végén (1976)

Egy éven belül, 1975 decembere és 1976 szeptemberé között négy magas rangú kínai vezető hunyt el. Először, 1975 decemberében Kang Seng halt meg, a belső ellenséget kereső mesterkém, aki elvégezte Mao számára a piszkos munkát, s több száz, a forradalom elárlásával gyanúsított hivatalnok meggylkolását hajtotta végre. Csou En-laj 1976. január 8-án reggel hunyt el. Csu Tö, a kínai Vörös Hadsereg alapítója, katonai vezető 1976 júliusában követte a miniszterelnököt. Végül a mindenki fólé tornyosuló Mao Ce-tung 1976 szeptemberében ment el. Halálukkal és a „négyek bandájának” 1976. októberi letartóztatásával a korszak, mikor egyetlen emberfelettire nőtt forradalmár meg tudta rengetni az egész nemzetet, véget ért.

Csou En-laj halála

Csou Mao előtt halt meg, így az elnök befolyásolhatta a temetését. Olyan szer-tartást engedélyezett, amely megpróbálta eljelentékteleníteni Csou nyilvános emlékezetét, s a pártban megszokotthoz képest az egykori miniszterelnök minimális elismerését jelezte. Mao taktikája azonban visszafelé sült el. A megbékélés helyett sokakat feldühített, hogy Csou, akit tisztelek és csodáltak, nem kapta meg halála után a megérdemelt elismerést.

Csou En-laj halálának délutánján összeült a Politikai Bizottság, hogy megtervezzék a temetést, s délután fél hétkor Teng, hivatalosan még mindig miniszterelnök-helyettes, egy engedélyezést kérő üzenethez mellékelve elküldte Maónak a Csou haláláról készített PB-bejelentést. Másnap kora reggel Mao engedélyezte a bejelentés szövegét, s nem emelt kifogást a Mao, Vang Hung-ven, Je Csien-jing, Teng Hsziao-ping és Csu Tö által elnökölt temetési bizottság százhét tagja ellen sem.¹ Az elnök még azt is megengedte, hogy Teng tartsa

a gyászbeszédet. Csout Papaosanban, a forradalmi hősök temetőjében hamvasztották el.

Mao nem vett részt az Országos Népi Gyűlés Csarnokában tartott gyászszer-tartáson. Három nappal előtte így ironizált testőrével, Vang Tung-hsinggel: „Miért is mennék el arra a temetésre?” Utasította személyi asszisztensét, Csang Jü-fenget, hogy egyszerűen annyit mondjon, ha kérdezik, hogy nem tudott elmenni a szertartásra (néhány héttel később Mao elég jó egészségi állapotban volt ahhoz, hogy egy óra negyven percet tárgyaljon Nixonnal).² Mao Ce-tung emlékkoszorút küldött Csounak, de semmilyen más módon nem vett részt a gyászban.

Csou En-laj utolsó hónapjai alatt Mao hasonlóképp távolságtartó volt. 1975 szeptemberére Csou hatvannégy kilogrammról harminckilencre fogyott.³ Már nem tudott beszálni, ám Teng, Je Csien-jing és más munkatársai gyakran meglátogatták a kórházi lakosztályában. Január 5-én Teng, Li Hszien-nien és más vezetők bementek a kórházba, hogy vele legyenek az utolsó műtéte alatt.⁴ A nála jóval mobilisabb Mao egyszer sem látogatta meg Csout a kórházban. A vezér a külföldiek Csou En-laj iránti nagyrabecsülésének kifejezését is próbalta tompítani. Teng Hsziao-ping Csou halálának napján délután négy órakor jelentette Maónak, hogy számos ország képviselője szeretné leróni tiszteletét a volt miniszterelnök előtt. Teng még aznap találkozott az albán nagykövettel, s tájékoztatta, hogy Mao utasítására a Pekingben állomásoszó nagykövetek részt vehetnek a részvétnyilvánításban, és a külföldi vezetők kifejezhetik részvétüket az országukban működő kínai konzulátusokon, de határon túli delegációt nem fogad Peking Csou halála okán.⁵

Mao Ce-tung távolságtartása ellenére a hír – rádión és hangosbeszélőkön való bejelentése után – a kínaiakban országos méretű gyászt váltott ki. A közvélekedés szerint Csouval 1973 óta igazságtalanul bántak. A spontán érzelmelekítörés hasonló volt ahhoz, mikor az USA-ban 1945-ben meghalt Franklin D. Roosevelt, vagy mikor 1963-ban lelőtték J. F. Kennedyt. A kínaiak tudták, hogy Csou minden soványan jelent meg egy éve az Országos Népi Gyűlés előtt, így nem érte őket váratlanul a hír, de megijedtek, hogy innentől fogva senki sem védi meg Kínát Mao és a „négyek bandájának” őrültségei ellen. Néhány vezető, akik megszenvedték a „kulturális forradalmat”, mélyen nyugtalánította, hogy Csou En-laj oly készségesen együttműködött az elnökkel, ám a közvélemény szemében Csou volt az, aki megmentette a népet Mao túlzásaitól.⁶ Sokan féltek attól, hogy mi következik most, hogy a miniszterelnök már nem tudja megvédeni őket.

Január 11-én Peking lakosai, akik csak a szájról szájra terjedő hírből tájékozódhattak róla, hogy Csou temetési menete aznap lesz, összegyűltek a Tienanmen téren, hogy leróják kegyeletüket. Késő délután egy Csou En-laj teszt szállító halottaskocsi, majd száz fekete limuzin haladt át a téren Papaosan, a forradalmi hősök Nyugati-hegyekben lévő temetője felé, ahol a miniszterelnök földi maradványait elhamvasztották. A dermesztő hideg ellenére több mint egymillió ember sorakozott fel az utcákon.⁷ Elszánt gyászolók – akiket feldühített a pletyka, hogy a PB az elhunyt kérése ellenére rendelte el Csou hamvasztását – eltorlaszolták a menet útját, míg nem Csou özvegye, Teng Jingcsao meg nem nyugtatta őket, hogy a férje maga kérte a hamvasztást.⁸

Január 12-én a *Zsenmin Zsipao* közölte Csou En-lajnak a párt zászlajával borított fényképét, ami jelezte, hogy engedélyezték a gyászt.⁹ Több százezer ember ment a Tiltott Városban található Ósök Csarnokához, hogy a Csou hamvait tartalmazó fadoboz elé járuljon. Bár nem engedélyezték a fekete karszalag viserését, az annak alapanyagául szolgáló fekete anyag és a temetési krizantém készítésére szolgáló fehér selyempapír kifogyott Pekingben.¹⁰ Január 12-ig kétnyi millió ember vitt koszorúkat a Tienanmen téren található Nép Hősei Emlékműhöz.¹¹

A Politikai Bizottság január 12-i ülésén Csang Csun-csiao azt javasolta, hogy Je Csien-jing adja elő a PB által készített gyászbeszédet a január 15-i búcsúztatáson. Egy hónappal korábban Je marsall mondta el Kang Seng gyászbeszédét, de most úgy döntött, Teng Hsziao-pingnek kínálja fel a lehetőséget, hogy Csout búcsúztassa. Annak ellenére, hogy Teng ellen kemény kritikai kampány folyt, a Politikai Bizottság többi tagja támogatta a javaslatot.¹² Mao közbeavatkozhatott volna, de kellemetlen lett volna felülírnia a PB döntését. Azt választotta inkább, hogy utasításba adta: Teng kizárolag a Politikai Bizottság hivatalos irányításával készülő gyászbeszédet olvashatja fel.

Teng Hsziao-ping a megemlékezésen – ötezer körültekintően válogatott résztvevő előtt – a Központi Bizottság nevében beszélt. Csi Csaو-csu, aki gyakran tolmácsolt neki és Csounak, úgy emlékszik, hogy Tengnek, aki ritkán mutatott bármilyen érzelmet, mikor kimondta, hogy „miniszterelnökünk”, megbicsaklott a hangja. mindenki zokogott.¹³ Teng élete fél évszázadon át szorosan összefonódott Csouéval. Mindketten megszenvedték Maót, akit évtizedeken át odaadóan szolgáltak. A temetés után Teng Hsziao-ping 1977 közepéig nem jelent meg nyilvánosan.

A gyászbeszéd, melyet Teng felolvast, dicsőítette Csou En-lajt, de tartalmát a Politikai Bizottság határozta meg, ezért Mao vagy a „négyek bandája” nehezen emelhetett volna kifogást ellene. Csou hozzájárult a Kínai Kommu-

nista Párt és a legyőzhetetlen Népi Felszabadító Hadsereg létrehozásához, a forradalom győzelméhez, az új, szocialista Kína megteremtéséhez. Kitörölhetetlenül hozzájárult a proletárdiktatúrához, s a nemzetközi kapcsolatokban Mao elnök forradalmi külpolitikai vonalát vitte. Csou elvtárs egész életében hűséges volt a marxizmus-leninizmushoz és Mao Ce-tung tanításához. Mindig láttá az átfogó képet, tisztelte a pártfegyelmet, s tehetségesen fogta össze a hivatalnokok többségét. Szerény, megfontolt ember volt, aki nagy munkabírásával és egyszerű életmódjával egyaránt példát mutatott. Mindemellett, fejezte be a beszédet Teng, hősies forradalmi küzdelmet folytatott a betegsége ellen.¹⁴

Rögtön a gyászszerzertartás után hivatalosan befejezettnék tekintettelük a gyászt. A szertartás tényeszerű tudósítását és Teng beszédét közölték ugyan az újságokban, de a forradalmi hősöknek járó szokásos eljárásnak képest szinte semmi se jelent meg Csou életútjáról, s nem történt hivatalos becslés a Tienanmen téren vagy a temetési menet mellett tiszteletét tevő tömegről sem. Sokakat nyugtalanított Csou halálának ilyenfajta eljelentéktelenítése, és nemcsak azért, mert egy köztisztelteknek örvendő ember nem kapta meg a neki járó megemlékezést, hanem azért is, amit jelzett. Csou és Teng ellenségei politikailag erőre kaphattak, s az elhunyt szellemiségről meglehetősen idegen politikai intézkedéseket foganatosítottak.¹⁵

A gyászszerzertartást követően az özvegy, Teng Jing-csao saját kérésére elki-sérhette az urnát a repülőtérré, ahol munkások repülőgépre tették, hogy a magasból szórják szét a hamvakat Kína földje felett, melynek Csou az életét szentelte.¹⁶

Teng bukása és Hua Kuo-feng kiválasztása (1976. január)

Csou En-laj temetése csupán pár napra akasztotta meg a Teng Hsziao-ping ellen a Politikai Bizottságban folyó támadásokat. Mao elégedetlen volt Teng két önkritikájával, s utasításba adta, hogy még Csou gyászszerzertartása előtt nyomtassák ki mindenkitől, majd további megfontolás céljából osszák szét a PB tagjai között.¹⁷ Teng számára ennek vészjósló jelentősége volt. A január 20-i PB-ülésen, ahol harmadszorra is önkritikát gyakorolt, ismét engedélyt kért, hogy találkozhasson Maóval. Csiang Csing kérdésére azt válaszolta, hogy azért, mert személyesen szeretne beszélni az elnökkel a hibái súlyosságáról, saját fülével szeretné hallani a kritikáját és iránymutatását, s szeretné néhány, a munkája során tapasztalt problémát megosztani vele.¹⁸ Mao azonban ezúttal sem tett

kivételt, nem találkozott a támadás célpontjával. Nem négyszemközt – később könnyen letagadható módon – akarta Tengtől hallani az igazi önkritikát.¹⁹

Miután megtudta, hogy a vezér nem hajlandó négyszemközt fogadni, Teng Hsziao-ping levelet írt Maónak, melyben bejelentette a lemondását, s azt Mao Jüan-hszinnel küldte el az elnöknek. Így fogalmazott: „Elnök, kérem, engedélyezze, hogy felmentsenek a pártközpont napi ügyei irányításának feladata alól.²⁰ [...] Az elmúlt két hónapban folyamatos kritika ért. Attól tartok, ha tovább dolgozom, az meggyengíti a Központi Bizottság erőfeszítéseit, és további hibákat fogok véteni. Követni fogom az Elnök és a Központi Bizottság döntését.”²¹

Egy nappal azután, hogy megkapta a levelet, Mao találkozott unokaöccsével, hogy meghallgassa a beszámolóját arról, hogyan viselkedett Teng az előző napi találkozójukon. Jüan-hszin véleménye szerint Teng Hsziao-ping önkritikája még mindig nem volt elég mély. Azt is jelentette Maónak, hogy a három miniszterelnök-helyettes, Hua Kuo-feng, Csi Teng-kuj és Csen Hszi-lien kérte, hogy nevezzenek meg egy ügyvivő miniszterelnököt. (A három fiatalabb tormányi vezetőt 1973-ban helyezték a Politikai Bizottságba abban a reményben, hogy később magasabb pozíciók várományosai lehetnek.) Huának kell a párt napi ügyeinek vezetését ellátnia, válaszolta tüstént Mao.²²

Hua Kuo-feng a külföldiek, de még a kínai közvélemlény számára is új arc volt. Mao azonban már két évtizede ismerte. 1955-ben találkozott először Huával, aki akkor a Hunan tartománybeli Hsziangtanban, Mao Ce-tung szülöhelyén volt párttitkár. Hua elszántan támogatta Mao gyors mezőgazdasági kollektivizálását, s az elnök pozitív benyomásokat szerzett róla. Az elkövetkező két évtizedben a vidéki hivatalnok szilárdan pártolt a Mao politikai kampányait, és minden alkalommal eggyel feljebb lépett a ranglétrán. Peng Tö-huaj 1959-es ellentmondásos kritikája, valamint a Lin Piao repülőgép-szerencsétlenségét követő kritikai hullám után is Mao megbízható támogatója maradt. A pekingi vezetők 1973-ban ismerhették meg Huát, mikor a Politikai Bizottság tagja lett (lásd *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet). Vang Hung-ven túlságosan erőszakos volt, s nem tudta az embereket közös munkára bírni; Hua jobb kapcsolatokat ápolt az egymástól eltérő politikai meggyőződésű hivatalnokokkal. A „kulturális forradalom” előtt már magas beosztásban dolgozott, így azok számára is elfogadható volt a személye, akik épp visszatértek a munkába. A „négyek bandájának” tagjai is elfogadták. Azt gondolták, hogy bizonytalan és könnyen manipulálható lesz.

Még aznap, mikor Mao közölte Jüan-hszinnel, hogy Hua lesz az ügyvivő miniszterelnök, Csiang Csing és Csang Csun-csiao előkészítette a Csinghua

Egyetem és a Pekingi Egyetem pártbizottságainak találkozóját, melyen először kritizálták nyilvánosan (a nevét is megemlítve) Tenget. A Csinghua-hivatalnok Cse Csün, akit Teng Hsziao-ping követői megtámadtak, az ére állt, s több széles körű kritikai találkozót is megszervezett.²³

Mao Tenget célba vevő bírálatának és a nyilvánosságból való visszahívásának időzítésében volt logika. 1975-ben a közvélemény elfogadta Teng Hsziao-ping vezető szerepét, s helyeselte az általa végzett munkát. Hua Kuo-feng elfogadtatása érdekében jobb volt Tenget eltávolítani a nyilvánosságból, így csökkentve a reputációját.

A kínai közvélemény és a külföldi sajtó január 26-án, a *Zsenmin Zsipaōból* értesült Hua kinevezéséről. Az információt nem vezető hírként közölték, ami ellenállást válthatott volna ki, hanem egy ártalmatlan beszámolóban, mely arról tudósított, hogy Hua egy román kereskedelmi delegációt fogadott. A cikkben Hua Kuo-feng már az új pozíciójában, ügyvivő miniszterelnökként szerepelt.²⁴ Január 28-án Mao hivatalosan is felkérte Huát, hogy vállalja el a pártközpont napi munkájának vezetését.²⁵ Február 2-án, két héttel azután, hogy Teng benyújtotta lemondását, a pártközpont országosan bejelentette a magas rangú párttagoknak, hogy Hua – a Politikai Bizottság egyhangú támogatásával – ügyvivő miniszterelnök lett.²⁶ Teng mindenkorban eltűnt a nyilvánosságból. A lemondását követően 1977 nyaráig nem is tért vissza a munkába.²⁷

Mao tudta, hogy Hua Kuo-feng nem olyan kiemelkedő formátumú vezető, mint Teng Hsziao-ping, Csou En-laj vagy Csen Jün, de nem talált olyan életkorú, tapasztalt hivatalnokot, aki jobban megfelelt volna a kívánalmainak. Az elnök, legalábbis egy darabig, magára hagyta Tenget, ám nem adta fel az „egység és stabilitás” elérését, Huának pedig (Vang Hung-ventől eltérően) nem voltak ellenségei, s kerülte a frakcióharcot. Hua pont olyan volt, amilyen alacsony beosztású hivatalnokokat Teng keresett, hogy előléptethesse őket: pragmatikus problémamegoldó, aki lépésről lépésre emelkedett felfelé. Nem volt járatos a marxizmus-leninizmus elméletében, és nem rendelkezett külpolitikai tapasztatokkal sem, de Mao Ce-tung remélte, hogy idővel behozza a lemaradását.

Mindemellett, ami a legfontosabb lehetett Mao számára, Hua Kuo-feng csak jól járt a „kulturális forradalommal”, s számítani lehetett rá, hogy nem fogja megtagadni. Tenggel ellentében Hua nem rendelkezett saját támogatói bázissal, kizártlag Mao választása emelte a vezetésbe. Az elnök joggal bízhatott benne, hogy hű lesz hozzá és örökségéhez.²⁸

Hua, aki korábban nem töltött be igazán magas pozíciót, csupán ügyvivő miniszterelnök lett: Mao meg akarta figyelni egy darabig, mielőtt vélegesí-

ti a változtatást. Bízva Teng korábban már bizonyított vezetői képességeiben, Mao Ce-tung 1975 januárjában hivatalos beosztásokat adott neki a hadseregben, a pártban és a kormányzatban. 1976 januárjában Hua Kuo-feng még a PB Állandó Bizottságának sem volt a tagja, s a KKP elnökhelyettese sem volt. Továbbá a hadseregen sem kapott fontos pozíciót. Mao azonban megbízta Huát a Politikai Bizottság üléseinek elnökkéntével és a párt, illetve a kormány napi munkájának irányításával. Hua egyik első feladata az „ítéletek jobbos megsemmisítését” ellenző kampány vezetése volt, mely Tengnek a tapasztalt hivatalnokok visszahívásáért kifejtett erőfeszítéseit kritizálta.

Sikertelen nyilvános kampány Teng Hsziao-ping ellen

Mao még azután is visszafogta a Teng elleni támadásokat, hogy eltávolította őt magas pozícióiból, s előkészületeket tett a nyilvános leleplezésére. A Hua Kuo-feng kiválasztását követő, január 21-i beszélgetéseiben elmondta, hogy a Tenggel fennálló nézeteltérés a népen belüli ellentmondás volt, és nem érte el az ellenséggel szembeni ellentmondás szintjét, úgyhogy később még végiggondolja, milyen munkával bízza meg Tenget. Utóbbi feladata egy ideig csökkenni fog, de azért tovább dolgozhat. Nem verik halálra. Mao nem mondott le teljesen Tengről, de úgy döntött, hogy folytatja az őt kritizáló nyilvános kampányt. Mindemellett lépéset tett, hogy Teng Hsziao-ping befolyása csökkenjen a hadseregen, s igyekezett megnehezíteni, hogy esetleg összefogjon ellene a katonákkal.

Már január 18-án, két nappal azelőtt, hogy Teng elküldte a felmondólevelét Maónak, a védelmi tudományos szektorban dolgozó hivatalnokok 7-8 ezer főre becsült tömeget hívtak össze a Földművelés Tornacsarnokába (*Hsiennungtan tijükuang*), hogy kritikával illessék az „ítéletek jobbos megsemmisítését”. Csang Aj-ping tábornok, aki szorosan együtt dolgozott Tenggel a védelmi tudományok újjáélesztésén, s aki már személyében is kritika alá került, olyannyira, hogy Csiang Csing tajvani kémnek nevezte, üzenetet küldött, és betegségre hivatkozva nem vett részt az összejövetelen. Rövid üzenetében kifejtette, hogy a saját döntéseiért vállalja a felelősséget, s akik alatta dolgoztak, semmilyen szerepet nem játszottak ezekben a döntésekben.²⁹

Nem Csang tábornok volt az egyetlen, aki rosszul érezte magát a villámgyorsan Teng és társai ellen forduló politikai környezetben. Csang Aj-pingot és a másik három „buddhista védőistenséget”, valamint közeli munkatársaikat

mind megtámadták. Hu Jao-pangot és a tudomány fejlesztésén dolgozó kollegáit, Van Lit és a vasúttal foglalkozó munkatársait, Csou Zsung-hszint és az oktatásügyben tevékenykedő kollégáit egyig támadások érték. Csou Zsung-hszin két hónappal később elhunyt. Február 2-án bejelentették, hogy Je Csi-en-jing marsall betegsége miatt Csen Hszi-lien veszi át a Központi Katonai Bizottság vezetését. Liaoning tartományban Csen közel munkatársa volt Mao unokaöccsének, s Jüan-hszin összekötői szerepével Mao biztosította, hogy a hadseregben továbbra is az ő érdekei érvényesüljenek. A pártközpont február 16-án engedélyezett egy KKB-dokumentumot, mely kijelentette, hogy az előző nyáron tartott, kibővített KKB-konferencián Teng és Je marsall súlyos hibákat követett el, ezért beszédeiket sem lehet tovább terjeszteni. Mihelyt e dokumentum megjelent, a két politikus nem vehetett részt többé a Központi Katonai Bizottság munkájában.³⁰ Mao nem kívánt esélyt adni a megtámadott Tengnek és Je marsallnak, hogy összefogják ellene a hadsereg vezetőit.

Mao Jüan-hszin állt az élre a Központi Bizottság égisze alatt tartott konferencia megszervezésének, melyen a tartományi szintű vezetők és a nagy katonai régiók parancsnokai is csatlakoztak Teng kritikájához. Sok regionális vezető ezen a február vége és március eleje között tartott konferencián hallott először a Jüan-hszin által összegyűjtött dokumentumokon alapuló, Teng Hsziao-pinget célba vevő maói kritikáról. Az elnök elpanaszolta unokaöccsének, hogy „Mao három direktívája” (ellenállás a revisionizmussal, az egység és stabilitás ösztönzése és a gazdaság erősítése) összekapcsolását nem engedélyezte a Politikai Bizottság, s ő maga sem szerzett róla tudomást. Az ellen is tiltakozott, hogy Teng a „fehér macska, fekete macska” elmélet használata közben („nem érdekes, hogy egy macska fekete vagy fehér, amíg megfogja az egeret”) nem különböztette meg az imperializmust és a marxizmus-leninizmust, s ezért burzsoá gondolkodásról tett tanúbizonyságot. Csang Csun-csiao rákontrázott azzal, hogy Teng Hsziao-ping a monopolkapitalista osztály képviselője: otthon revisionista, míg külföldön kapitulációpárti.

A korai kritikák még nem említették meg Teng nevét, de e találkozón Hua Kuo-feng már nyíltan őrölte beszélt, s az általa képviselt „revisionista vonalat” kritizálta. Ám Hua is, Maóhoz hasonlóan, korlátok között tartotta a kampanyt: nem voltak Tenget bíráló tacepaók és rádióadások. Március 3-án Mao és Hua kritikájának összefoglalását megküldték a párt minden szintjének.³¹

Csiang Csing – szokás szerint – kevésbé fogta vissza magát. Március 2-án egy találkozót hívott össze tizenkét tartomány vezetőinek részvételével, s próbalta felerősíteni Teng hibáinak súlyát: „ellenforradalmárnak” és „fasisztának”

nevezte őt. Maónak ez már túl sok volt. Kritikával illette feleségét, amiért a tudta nélkül hívta össze a találkozót, s megtiltotta neki, hogy nyilvánossá tegye annak eredményeit. Március 21-én a *Zsenmin Zsipao* feltette a kérdést: „lehetséges-e, hogy a kapitalista út követője, az ítéletek megmásítója [...] meg-gondolja magát”? A pekingi hivatalnokok értették az üzenetet: Mao még mindig remélte, hogy Teng megváltozik, és adott neki egy utolsó esélyt.³² Teng Hsziao-ping azonban nem mutatta semmi jelét, hogy engedne az álláspontjából. Április 5-én pedig világos lett, hogy a Teng elleni kampány nem nyerte el a közvélemény támogatását sem.

Tüntetés Csou és Teng mellett a Tienanmen téren (1976. április 5.)

A *qingming*, vagyis a tiszta fény ünnepe a kínai halottak napja. A „négyek bandája” már néhány héttel korábban sejtette, hogy lesznek, akik Csou En-lajra emlékező tüntetéseket fognak szervezni. Az aggodalom megalapozott volt. Pekingben nemcsak hivatalnokok és diákok, hanem sok egyszerű ember is felháborodott azon, hogy januárban Csou nem kapta meg a kellő tiszteletet, s valóban április 5-re terveztek, hogy megadják neki.

Március 25-én, pár nappal az ünnepség előtt, a sanghaji *Venhuj Pao*, mely a „négyek bandájának” irányítása alatt állt, cikket közölt Tengről és támogatójáról, egy „másik kapitalista elhajlóról”. mindenki tudta, hogy utóbbi alatt Csou En-lajra utaltak. A „négyek bandája” ezúttal rosszul mérte fel a közvélemény alakulását, s a Csou támogatását csökkenteni kívánó cikk épp az ellenkező hatást váltotta ki. A dühös egykori vörösgárdisták most Csiang Csing ellen fordították azokat az eszközeiket, melyeket a nő ellenségeinek támadásakor sajátítottak el. Sanghajban hatalmas tömeg vette körbe az újság szerkesztőségét, és magyarázatot követelt.

A Sanghajtól vonaton akkortájt három órára levő Nankingi Egyetemen azonnal tacepaók készültek a *Venhuj Pao* ellen. A tüntetések az egyetemről átterjedtek a város utcáira. A demonstrálók prüköt vittek Nanking központjából a nacionalisták által lemesszárolt 106 ezer kommunista emlékére emelt Jühuataj Emlékműhöz. A „négyek bandája” később elvitte támogatóival a koszorúkat, és megakadályozta a további tüntetéseket. Annyit sikerült elérniük, hogy a Nankingban történtek nem kerültek bele a hivatalos médiába, de azt nem tudták megakadályozni, hogy az informális beszámolók más városokba is eljussanak.³³

Március 26-án, a nankingi tüntetések másnapján, Teng Hsziao-pinget egy kibővített politikai bizottsági ülésen kritizálták, mint a párt kapitalistáinak vezetőjét. A vág része volt, hogy frakciót hozott létre, mellyel hatalomra tört, s végső soron a kapitalizmust kívánta visszaállítani.³⁴ Tenget figyelmeztették, hogy felelősségre fogják vonni minden április 5-én zajló tüntetésért.

Négy nappal később, március 30-án Pekingben, a Nép Hősei Emlékmű-nél a Tienanmen téren megjelentek az első Csou En-laj tiszteletére készített koszorúk és róla írt versek. A Csout dicsérő és a „négyek bandáját” támadó spontán beszédekre egész tömeg sereglett össze. Tenget támogató tacepaók is kikerültek, néhányan pedig kis üvegeket helyeztek el az utcán (a „kis üveg” kínaiul *xiao ping*).

A pekingi pártvezetés megpróbálta megelőzni, hogy elszabaduljanak az indulatok, és bejelentette, hogy a munkahelyeken, szűk körben megemlékezhetnek ugyan Csouról, de a Tienanmen téren rendnek kell lennie. Őrjáratokat küldtek, hogy megakadályozzák a tüntetéseket. Fővárosi hivatalnokok becslései szerint április 3-án, szombaton nagyjából egymillió kínai látogatott el a térré, csúcsidőben több százezren voltak ott, és sohasem csökkent több tízezer alá a számuk.³⁵ A pekingi pártvezetés sürgős utasítást bocsátott ki: „A Tienanmen téren tilos a koszorúzás. [...] A koszorúzás elavult szokás.”³⁶ A hír azonban szájról szájra terjedt, s április 4-én, vasárnap hatalmas (becslések szerint több mint kétnyolc millió) tömeg lepte el a teret, hogy tisztelegjen Csou En-laj előtt, tiltakozzon a „négyek bandája” ellen, és támogatásáról biztosítsa Teng Hsziao-pinget.

Teng nem akart hivatkozási alapot adni Csiang Csing támadásainak, ezért megtiltotta, hogy családtagjai a térré menjenek, ahol egyre csak gyűltek a versenyek, tacepaók, fehér krizantémok és koszorúk.³⁷ A tömeget maguk köré vonzó szónokok a letartóztatásukat kockáztatva fejezték ki hangosan Csou iránti rajongásukat, továbbá azt, hogy készen állnak az életük árán is szembeszállni a hatalomra törő „négyek bandájával”. Sokféle ember gyűlt össze a téren: hivatalnokok, diákok, munkások és parasztok.³⁸ A legbátrabb szónokok közül párat letartóztattak. Roger Garside, a brit nagykövetség diplomataja, aki személyesen figyelhette meg a fejleményeket, megjegyzi:

A megemlékezés Csouról, ez a népi szertartás meghatóbb volt, mint bármerélyik állami temetés, melyen részt lehettem. Politikai tüntetés volt, de teljesen más, mint amit valaha Kínában láttam [...], a tömeget meggyőződés hajtotta [...], éveken át elfojtott gondolatok és érzések törtek elő. [...] Düh, amiért azt tették Csou örökségével, amit [...], a lázadás szelleme Mao ellen [...],

Kína jövője iránti aggodalom és ellenszegiülés azokkal szemben, akik biztosan megbüntették volna a tüntetőket. [...] Mao elveszítette az égi mandátumot.³⁹

Április 4-én este a Politikai Bizottság összeült az Országos Népi Gyűlés Csarnokának Fucsien termében, hogy megvitassa, miként válaszoljanak a téren folyó eseményekre. A tüntetőkkel szímpatizáló Je marsall és Li Hszien-nien beteget jelentett, Teng nem volt jelen. Hua Kuo-feng elnökölte a találkozót, amelyen Mao Jüan-hsin is részt vett. Vu Tö, a pekingi pártbizottság elnöke és a főváros rendjéért felelős Pekingi Forradalmi Bizottság feje beszámolt róluk, hogy több mint 1400 munkaszervezet 2073 koszorút helyezett el. Egy helyszínen több mint hat méter szélesen halmozták fel őket. Néhány tüntető már készült az eseményre egy ideje, jelentette Vu Tö, és Teng Hsziao-ping is befolyásolhatta őket. A tüntetéseknek megállít parancsolni kívánó Csiang Csing kijelentette, hogy a *qingming* véget ért, s még hajnal előtt el kell szállítani a koszorúkat a Papaosan Forradalmi Temetőbe. Hua felszólította Vut, hogy hajtsa végre a nő utasítását.⁴⁰

Április 5-én, hajnal előtt Peking város kétszáz teherautója érkezett a Tienanmen térré. A munkások feldobálták a koszorúkat a járművekre, majd elhajtottak. Miután felkelt a nap, a tömeg több mint százszázresre duzzadt. Ahogy az emberek megértették, mi történt, egyre dühösebbek lettek, s megindult a skandálás: „Vissza a koszorúkat! Vissza a fegyvertársunkat!” A feltüzelt tömeg megtámadta az Országos Népi Gyűlés Csarnokát, autókat gyújtott fel, bicikliket tört össze, megütött egy külföldi operatőrt, valamint megtámadta a milícia egyik kisebb épületét.

Aznap délután a Politikai Bizottság megint ülésezett. Tenget, aki egy ideje már nem vett részt az üléseken, berendelték, hogy kritikával illethessék. Először Csang Csun-csiao támadt neki azzal, hogy úgy viselkedik, mint Nagy Imre, az 1956-os magyar felkelés szenvédélyes vezetője.⁴¹ Mao Jüan-hsin átadta a nagybátyja írásos és szóbeli kritikáját, Teng közben csak hallgatott. Ezután Vang Hung-ve vetkezett, aki Mao parancsát közvetítette: helyezzenek készenlétbe 100 ezer milicistát, s oszlassák szét meget. Erre Ni Cse-fu, a milícia vezetője megjegyezte, hogy legfeljebb 30 ezer milicistát tud mozgósítani. Vu Tö pedig hozzávette, hogy ennyi nem lesz elegendő a téren összegyűlt emberek ellen.

Csang Csun-csiao később azt mondta Vunak, hogy rádióüzenetet kellene készítenie a tüntetők számára. Vu Tö rövid üzenetet írt, melyet megmutatott Hua Kuo-fengnek és a Politikai Bizottság más tagjainak, akik engedélyezték

a szöveget. Ebben nem volt szó a tiltakozások okáról, helyette a téren tartózkodó ellenforradalmárok azon kis csoportja került célkeresztbe, akik a megemlékezést politikai mozgalommá változtatták, megtámadva Maót és a Központi Bizottságot. Szó esett egy bűnbánatot nem érző kapitalista elhajlóról is, aki az „ítéletek jobbos megsemmisítését” támogatta ahelyett, hogy Mao és a párt mögé állt volna. Az eseményt ellenforradalmárok használták fel saját céljaikra, szólt az üzenet, tehát a forradalmi tömegeknek sürgősen el kell hagyniuk a Tienanmen teret.

Április 5-én este fél hétkor a PB üzenetét lejátszották a téren. Másnap a *Zsenmin Zsipá*ban megjelent Vu Tö üzenetének írásos verziója, ebben a hanganyagtól eltérően már közölték Teng nevét, és bűnbánatot nem érző „kapitalista elhajlónak” titulálták.⁴²

A Politikai Bizottság terve szerint este nyolc órakor kellett volna a milíciának bevonulnia a Tienanmen térrre, de Vu Csung, a pekingi helyőrség parancsnoka úgy ítélte meg, hogy túl sokan maradtak a téren. Vu tájékoztatta Hua Kuo-fenget és Csen Hszilient, akik telefonon közölték vele, hogy túl korai lenne még megtisztítani a helyszínt. Este fél tizenegykor felkapcsolták a tér díszkilátását, s megint lejátszották Vu Tö üzenetét, felszólítva a tüntetőket, hogy hagyák el a teret. Végül tizenegy órakor Vu Csung telefonon jelentette Vu Tonék, hogy már csak hozzávetőleg ezer demonstráló maradt, mire utóbbi megadta az engedélyt a milícia bevetésére. Harmincnyolc embert tartóztattak le. (Későbbi kutatások szerint több mint kétszázhatar történetet vettek őrizetbe, s összesen háromszázharmincnyolcan kerültek rács mögé.) A rendőrség nem használt lőfegyvert, de botokat bevetett, és több tucat ember megsebesült. Az utcákon vértócsák maradtak.⁴³ Halálos áldozatról azonban nincs információ.

Néhány órával később, április 6-án, még hajnal előtt a Politikai Bizottság néhány tagja összeült, hogy átbeszélje az eseményeket. Úgy értékelték, hogy a tüntetések szervezettek és előre eltervezettek voltak, így államellenes összeesküvésről van szó. Aznap délután Mao Jüan-hszin találkozott nagybátyjával, hogy megvitassák a történeteket, s az elnök engedélyezte, hogy a rádióadásokban szervezkedésnek nevezzék az eseményeket. Nincs rá bizonyíték, hogy Mao Ce-tung személy szerint azt gondolta volna, hogy Teng szervezte meg a tüntetéseket a háttérből (miként nyilvánosan hirdették), de úgy vélte, ha Teng Hsziao-ping hatalmon marad, rossz irányba vezeti majd a pártot.⁴⁴ Még nem jött el az este, s Csiang Csing találkozott Maóval, ismét követelve, hogy Tenget távolítsák el a KKP soraiból, ám ebbe a vezér még mindig nem egyezett bele.⁴⁵

Kao Ven-csien, aki ez idő tájt a párt levéltárában dolgozott, leírta, hogy Mao számára a Tienanmen téren április 5-én történtek „igen elkeserítők voltak. [...] Azon a helyen, ahol korábban vörösgárdisták milliói zengték, hogy »sokáig éljen« [...], egy hasonló méretű tömeg [...] az uralma ellen tiltakozott. [...] Tisztában volt vele, hogy különösen kegyetlen lesz a történelem ítélete. Hirtelen félelem és depresszió kerítette hatalmába.”⁴⁶ Kínában még a falvakban sem vezették be a szavazás intézményét, de az április 5-i tüntetések világossá tették, hogy a politikailag legtudatosabb városban, Pekingben Mao elveszítette az emberek mandátumát. Csou En-laj volt a nép hőse, s Teng Hsziao-pinget elegen támogatták ahhoz, hogy legfelsőbb vezető legyen.

Teng eltávolítása és Hua felemelkedése (1976. április)

Április 7-én reggel, mikor Jüan-hszin jelentést tett Maónak a legfrissebb történetéről, az elnök írásos utasításokat adott át neki a Politikai Bizottság aznapi ülésére vonatkozóan. Mikor a PB összeült, Jüan-hszin előhívta nagybátyja feljegyzését, és megmutatta a többieknél. Így szolt: „A főváros, a Tienanmen tér lángolt, itt történt támadás. A mozgalom természete megváltozott.” Vagyis a mozgalom már ellenforradalmi volt. Az ellentét immár nem a népen belül állt fenn, hanem annál súlyosabb módon a párt és a pártot elpusztítani kívánó ellenséggel szembeni ellentét volt. Mao Jüan-hszin a vezér két javaslatát is átadta a Politikai Bizottságnak: először is Hua Kuo-feng ügyvivő miniszterelnökből legyen miniszterelnök és a KKP első számú elnökhelyettese; másodszor Teng Hsziao-ping, aki eddig hivatalosan megőrizte kormányzati, párt- és katonai pozíciót, fosztasson meg mindenektől. Mao azonban még most is határt szabott a Tenggel való bánásmódnak: „maradjon a pártban, hogy lássák, hogyan viselkedik”. Mikor az elnök javaslatai elhangzottak, a Politikai Bizottság elcsöndesedett, majd megszavazta őket. Ha Mao Ce-tung megnyilatkozott, nem volt kérdéses az eredmény.

Mao teljesen megfosztotta Tenget a hatalomtól. Mégis, mikor Vang Tung-hsing arról tájékoztatta az elnököt, hogy 1 Csiang Csing tömegeket szervezett a bukott politikus megtámadására, Mao utasította Vangot, hogy vitesse Teng Hsziao-pinget biztonságos helyre, nem messze a gyermeketől, a tartózkodási helye pedig maradjon titokban a „négyek bandája” előtt.⁴⁷

Azzal, hogy teljhatalmat adott Hua Kuo-fengnek, míg Tenget minden hivatalos pozíciójából eltávolította, a vezér megtisztította az utat kiválasztottjának,

hogy kormányozni tudja az országot. Mao szempontjából Hua nem követett el nagy hibákat ügyvezető miniszterelnöki hónapjai alatt, ráadásul nem is tudott senkit, aki hűségesebb lett volna nála, s mindenmellett a radikálisokkal és az idősebb hivatalnokokkal is együtt tudott volna működni. Továbbá tagadhatatlanul erőt mutatott, mikor szétozlatta az április 5-i tüntetéseket.

Tájékozott pekingi hivatalnokok úgy vélik, hogy egészen április 5-ig Mao nyitva hagyta annak lehetőségét, hogy Teng és Hua megosztják egymás között a vezető pozíciókat, ám Teng Hsziao-ping népszerűsége miatt ez többé nem volt lehetséges: utóbbi egyszerűen elnyomta volna Huát. Teng azonban a pártban maradt, így Mao nem zárta ki, hogy valaha még az országot szolgálja, bár nem épp a közeljövőben. Aznap este nyolckor bejelentették a nyilvánosságnak, hogy Hua Kuo-feng lett a KKP első számú elnökhelyettese, valamint a Kínai Népköztársaság miniszterelnöke.⁴⁸

A párt vezető hivatalnokai szímpátiatüntetéseket szerveztek az ország különböző városaiban, hogy kifejezzék a Hua iránti hűségüket. Munkások és egyetemisták is hasonló demonstrációkat szerveztek. A Pekingi Egyetemen minden diáknak össze kellett gyűlnie, hogy meghallgassák az április 7-én este nyolckor elhangzó bejelentést. A kijelölt időben a kampusz hangosbeszélőin Hua Kuo-feng új elnökhelyettesi és miniszterelnöki bejelentésének gratulációi zengtek, majd egy nagy egyetemi találkozót jelentettek be, amelyen minden tanszék képviselőjének jelen kellett lennie. A találkozón a résztvevők elítélték Tenget, majd támogatásukról biztosították Huát; noha a forgatókönyvet követték, megfigyelők szerint közel sem mutattak akkora lelkesedést, mint április 4-én és 5-én a Tienanmen tér tüntetői.⁴⁹

Hua ritkán beszélt személyesen Mao Ce-tunggal, de mikor április 30-án az új-zélandi miniszterelnök, Muldoon pekingi látogatása során találkoztak, Mao elővette egy darab papírt, s a következő üzenetet írta rá: „Haladj lassan, ne rohanj! Haladj a korábbi irányoknak megfelelően. Ha te intézed a dolgokat, én nyugodt vagyok.” (*Manman lai, buyao zhaoji, zhao guoqu fangzhen ban, ni banshi, wo fangxin*).⁵⁰ Hua ekkor még nem tette nyilvánossá az üzenetet, ám eredete nem kétséges, s világos, hogy a vezér mit akart vele mondani.⁵¹ Mao Huát választotta utódjának. Az elnöknek nem kellett csalónia, Hua Kuo-feng hűséges maradt hozzá és politikájához, viszont nem volt képes a radikálisok és a pragmatisták egyesítésére. Mao Ce-tung halála után pár nappal már tudta, hogy lehetetlen együtt dolgoznia Csiang Csinggel és radikálisaival. Mao azt kívánta, hogy Hua – a Je marsallhoz és Li Hsien-nienhez hasonló idősebb vezetők támogatásával – hosszú távon lássa el Kína kormányzását, de e reménye sohasem teljesedett be.

Teng helyzete 1976. április 7. után

1976. április 8-án, egy nappal azt követően, hogy összes pozíciójából eltávoították, Teng Hsziao-ping megkérte Vang Tung-hszinget, hogy adjon át egy levelet Maónak. A levélben Teng leírta, hogy betartja a pártfegyelmet: „Kérdés nélkül támogatom a pártközpont döntését, hogy Hua Kuo-feng elvtárs kerüljön az elnökhelyettesi és miniszterelnöki pozíciókba.” Tisztában volt vele, hogy Csiang Csing a KKP-ból is megróbálta eltávolítani, így hozzátette: „Nagyrabecsülésemet fejezem ki az Elnöknek és a pártközpontnak, amiért megengedték, hogy a pártban maradjak.”⁵²

Azt azonban megtiltották Tengnek, hogy magas szintű megbeszéléseken vagy nyilvános találkozókon vegyen részt. Nem lehetett ott a július 6-án elhunyt Csu Tö, a kínai Vörös Hadsereg parancsnokának tiszteletére rendezett meglemlékezéseken, továbbá a szeptember 9-én elhunyt Mao Ce-tung temetésének eseményein sem.⁵³ Az elnök halálának éjszakáján tartott PB-ülésen Csiang Csing ismét megróbálta Tenget eltávolítani a pártból, de a Mao utasításait hűségesen követő Hua Kuo-feng ellenállt, ahogy Je marsall is.⁵⁴

A kritika és az elszigetelés az olyan tapasztalt vezetőnek is nehéz teher volt, mint Teng Hsziao-ping. Április 5. után a Csou Zsung-hszin elleni kritika erőssé előtt; még a Tienanmen teret megtisztító Vu Tö is elismerte, hogy a „négyek bandája” és Cse Csün „a halálba kergették Csout”.⁵⁵

Mao nem csupán megvédte Tenget, engedve, hogy megőrizze a párttagságát, hanem különleges esetekben is kedvezett neki. Június 10-én Teng Vang Tung-hszinggel levelet juttatott el Huának és Maónak, melyben közölte, hogy a felesége szembetegséggel kórházba került, és sokat jelentene, ha egy családtag vele lehetne. Mao megadta az engedélyt. Június 30-án értesítették Tenget, hogy visszatérhet a Kuang utcában található otthonába ideiglenes Tung Csiatomin úti lakóhelyéről. Mao Ce-tung még élete utolsó napjaiban sem mondott le teljesen róla.

Kilenc nappal azután, hogy Teng családtagjai visszaköltöztek otthonukba, hatalmas földrengés rázta meg Kínát, amelynek epicentruma a Pekingtől több száz kilométernyire fekvő Tangsanban volt. A katasztrófa hivatalos adatok szerint 242 ezer halálos áldozattal járt. A súlyos földmozgás Pekinget is érintette, a főváros épületeinek egyharmada szerkezeti károkat szenvedett. Néhányan – a császári időkhöz hasonlóan – jelnek tartották a földrengést, mely arra utalt, hogy az ég elégedetlen a legfelsőbb vezetéssel. Teng és családja, attól tartva, hogy a házuk összeomlik, sokak példáját követve kiköltöztek az udvarra, míg

meg nem nyugodtak, hogy az épület épen vészelt át a földrengést. 1976 áprilisától egészen 1977 tavaszáig, mikor ismét visszatért a munkába, a Csianghsziban töltött három évhez hasonlóan Teng a családjára, illetve a rádió- és újságírekre összpontosított.

Politikai egyensúly 1976. április 7. után

Hua Kuo-feng miniszterelnöki és első számú elnökhelyettesi megbízatása azt jelentette, hogy először töltött be magasabb politikai posztot, mint a „négyek bandája” tagjainak bármelyike. Hua megpróbált jó kapcsolatot fenntartani velük, de más csapatban játszottak: a „négyek bandájának” tagjai radikális propagandisták voltak, Hua pragmatikus problémamegoldó. Mindemellett Huát, előléptetése miatt, a „négyek bandája” már komoly vetélytársként kezelte.

Hua Kuo-feng, a szerény, középszintű hivatalnok megpróbált elővigyázatosan mozogni a kiélezett politikai környezetben, ám túl nagy volt rá ez a kabát. Jó néhány idősebb hivatalnok támogatta, mert rövid távon nem láttak mást, aki egyben tarthatta volna az országot; mert mérsékelt politikai irányt követtek; és mert hozzájuk fordult, hogy működjenek vele együtt.

Mao egészen április 7-ig elég erővel és energiával rendelkezett ahhoz, hogy meghatározza a magas szintű politikát, de tisztában volt vele, hogy azt gondolják róla: nincs egy évnél több ideje hátra. Érezte, hogy a patkányok kezdkik elhagyni a süllyedő hajót. Mikor február 23-án Nixon volt amerikai elnökkel találkozott, a szívének kedves hat gyárra és két iskolára utalva így szólt: „Csak néhány helyet tudtam megváltoztatni Peking környékén.”⁵⁶ A vezető hivatalnokok még mindig tisztelték korai eredményei miatt, de abban már nem egyezett a véleményük, hogy mennyire kellene továbbra is követni. Immár nem tudta a kisugárzásával megmozdítani az országot, mint 1958-ban és 1966–67-ben.

Huát Mao jelölte ki, ám nagyon keveset találkoztak április 7. előtt és azután is, hogy az elnök világos vezetői mandátumot adott neki. Eddig az időpontig Mao Ce-tung, ha betegágyból is, de aktívan irányította a Teng elleni kritikát, s kiválasztotta a jövő vezetésének magját. Április 7. után azonban – különösen a május 11-i első szívrohamát követően – Maónak már nem maradt elég energiája és éleslátása ahhoz, hogy tevékenyen segítse Huát. Csiang Csing ezzel szemben kiváltképp energikus maradt, s folytatta a Teng és más magas beosztású hivatalnokok elleni kritikát. Próbálta továbbfejleszteni a kapcsolatrendszerét,

mely elsősorban a civil és a katonai propagandaapparátusban volt jelen, s megfélemlítette azokat, akik nem akartak ellentmondani neki, de akikről feltélezni lehetett, hogy Mao halála után igyekeznek majd megszerezni a hatalmat.

1976 májusában Vang Csen tábornok – Je marsall egyik legbizalmasabb barátja – meglátogatta Nyugati-hegyekben található laktanyán belüli otthonában. Vang feltette a kérdést, hogy mi legyen a „négyek bandájával”. Kevesen merték kimondani, amit sokan tudtak, hogy valójában az „ötök bandájáról” van szó, melyet Mao vezet. A források szerint, amikor Vang Csen óvatosan megkérdezte Je marsallt a „négyek bandájáról”, a lehallgatástól tartó Je némán felmutatta jobb kezének négy ujját, a hüvelykjét pedig a tenyerébe hajtotta, jelezve, hogy meg kell várniuk Mao halálát. Ha apokrif történetről van is szó, sokan igaznak tartják Pekingben, s egybevág Je marsall akkor cselekedeteivel.

Mao Jüan-hszin elnöki összekötőként fontos szerepet látott el a Teng elleni kritika megszervezésében és Hua Kuo-feng fölemelkedésében, de április 5. után, ahogy Mao Ce-tung szerepe csökkent, az ő szerepe is egyre jelentékelebbé vált.

Hua április 7-én megszerezte a magasabb formális pozíciókat, ám nem tudta átvenni az irányítást a bürokrácia felett. Nem tudott úgy élni a hatalmával, ahogy Teng Hsziao-ping. Hua politikai perspektívája nem távolodott el különösebben Tengnek a „négy modernizáció” érdekében pragmatikus eszközöket alkalmazó gyakorlatától. A magasabb szintű döntéseket nem hozta meg senki, a bürokrácia pedig várta, hogy kialakuljon a Mao utáni új hatalmi struktúra, s a napi munkát magasabb szintű iránymutatás nélkül végezte.

Mao Ce-tung halála (1976. szeptember 9.)

Május 11-én, alig egy hónappal a Tienanmen téri tüntetéseket követően Mao szívinfarktust kapott. Öntudatánál maradt, de nagyon legyengült. Egészen addig megkapta a Politikai Bizottság dokumentumait, s kihirdetés és végrehajtás előtt engedélyezte a döntéseket. Május 11. után nem olvasott több anyagot. Június 26-án bekövetkezett a második szívrohamra, szeptember 2-án a harmadik, majd szeptember 9-én, éjszaka 00 óra 10 perckor meghalt. Hua, akiből automatikusan a párt ügyvezető elnöke lett, azonnal összehívta a Politikai Bizottság tagjait, akik hajnalban megegyeztek a hivatalos bejelentés szövegéről, melyet délután 4 órakor hoztak nyilvánosságra.

Mao halálát hivatalos állami gyász követte. A már-már isteni férfi, aki több mint negyven éven át meghatározta a párt és huszonhét éven át az ország életét, elment. A nagypolitikáról mit sem sejtő átlagemberek, akiket a vezér imádatára neveltek, sírva tettek tiszteletüket előtte. Még az április 5-i tüntetőket is a Kína jövője és saját életük felett érzett aggodalom töltötte el. Visszatér vajon a „kulturális forradalom” káosza? Vagy szétesik a kormányzat, s polgárháború tör ki?

Bármennyire is hasonló gondolatokkal küzdöttek a magas beosztású hivatalnokok, rövid távon a munkájukba temetkeztek, hogy a halaszthatatlan feladatokat – készülés az ünnepségekre, a holttest kezelése, a bejelentések megszövegezése, kapcsolattartás otthoni és külföldi csoporthoz – a főváros rendjének megőrzése – ellássák. Nyomban közzétették a Hua Kuo-feng vezette háromszázhétvélű fő temetési bizottság névsorát. A lista meghatározó módon rangsorolta a hivatalnokokat pozíciójuk, továbbá a pártot és az országot érintő szerepük szerint.

A pekingi és vidéki ünnepségek alatt a politikai harc egy időre háttérbe szorult. Valamennyi funkcionárius azon dolgozott, hogy tisztelegjen Mao emléke előtt. A vezetők minden szinten a helyükre kerültek, és újra megerősítették a politikai hierarchiában betöltött pozíciójukat. Hua Kuo-feng határozottan láta el a vezető pozíciót, s később nagyra értékelték a gyász eseményeinek irányításában betöltött szerepét. Az Országos Népi Gyűlés Csarnokában szeptember 11–17. között naponta gyászszerzertartásokat tartottak.

Szeptember 18-án (a protokollnak megfelelően) a munkájából eltávolított, de a pozícióját megőrző Vang Hung-ven elnökölte a megemlékezéseket. A legfontosabb szerep azonban Hua Kuo-fengnek jutott, aki az emlékbeszédet mondta el a Tienanmen téren, s Maót – a becslések szerint egymillió tiszteletét tevő hallgató előtt – „korunk legnagyobb marxistájának” nevezte. Aznap három percen át szóltak az ország gyárainak és vonatainak sípjai. Hua bejelentette, hogy a boncolást követően Mao testét megőrzik és kiállítják. Később mauzóleumot építettek a Tienanmen térré, ahol az érdeklődők sorba állhattak, majd egy más után megtékinthették az elnök testét. Csapásként érte Teng Hsziao-pinget és mindazokat, akikkel 1975-ben szorosan együtt dolgozott – Hu Csiao-mu, Csang Aj-ping, Van Li és Hu Jao-pang –, hogy kizárták őket azon pártvezetők közül, akik leröhették tiszteletüket. Teng az otthonában egy oltárt emelt, ahol ő és csalátagjai tisztelegtek a vezér előtt.⁵⁷

Mihelyt véget értek a megemlékezések, a magas szintű politikusok ismét manőverezni kezdtek, hogy meghatározzák és kézben tartsák a nyilvánosság

számára közvetített képüket, s pozicionálják magukat az elkövetkező küzdelmekre.

A „négyek bandájának” letartóztatása

Csiang Csing elmondta nyugati életrajzírójának, Roxane Wi**lek: „A szex csak az első körben jó, hosszú távon a hatalom az érdekes.”⁵⁸ Mao halála után büszkén jelentette be, hogy az elnök leghűségesebb kutyája volt, de a „harci” jelzőt is nyugodtan a „kutya” elé tehette volna: senki sem volt nála bátrabb, ha Mao Ce-tung célpontjait kellett elpusztítani. A művelt nyilvánosság jól ismerte a múltját, s titokban kigúnyolta a kurtizánt és másodvonalmi színészszínöcskét, aki erkölcsstelen módon tört a csúcsra. Nem rendelkezett a magabiztosággal és eleganciával, mely azok sajátja, akik természetesen emelkedtek föl; ehelyett nagyképű volt, mint azok, akik kikönyökölték maguknak, hogy előrejussanak. Még a legközelebbi munkatársai is durvának és tapintatlannak tartották. Az idősebb párhivatalnokok a negyvenes évek óta elkerülték, s ez elemi dühöt váltott ki belőle. Mao szolgálata során elegendő hatalmat kapott, hogy boszszút álljon, és ha tehette, kegyetlenül bosszút is állt. Mao Ce-tung rosszabbik énjének szimbóluma volt, könnyen lehet, hogy Kína-szerte őt gyűlölték a legjobban. -től fogva, mikor Mao az ország egységét és stabilitását kezdte keresni, elszabadult hajóágyúnak tartotta, amelyet meg kellene regulázni, de továbbra is megbecsülte a hűségéért, szívén viselte a sorsát, s megvédte már csak azért is, ha valamikor később szüksége lenne rá.

Semmi sem utal arra, hogy az elnök valaha is legmagasabb szintű vezetőként szerette volna látni Csiang Csinget, és mikor szembesült ambíciójával, viszszafogta az asszonyt. Amint Mao hivatalosan is elso -mú elnökhelyettesét és miniszterelnököt csinált Huából, a lehetőség, hogy meghatározó szerepet töltön be a vezetésben, megszűnt. A nő becvágya azonban nem párolgott el.

Csiang Csing sohasem rendelkezett a kellő vízióval, szervezői tudással és a hatalom más birtokosait együttműködésre ösztönző képességgel, melyek szükségesek lettek volna ahhoz, hogy valódi versenyzőként küzdhessen a hatalomért. Túl sok hidat égett fel maga mögött, túl sok magas beosztású hivatalnokot tett tönkre, túl sok munkatársat idegenített el. Nem volt elég önmérseklete, hogy egy belső ellenzék tagja lehessen. Az idősebb párhivatalnokok, akik szervezésben sokkal jobbak voltak nála, nem támogatták. Az NFH Politikai Osztályán kívül a hadseregen sem akadt szövetsége.

Mao utolsó évei alatt Csiang Csing megpróbálta szélesíteni bázisát: a civil és a katonai propagandaapparátuson keresztül folytatta Mao forradalmi osztályharcát a burzsoázia ellen. Kapcsolatban maradt a fegyverekhez hozzáférő sanghaji milícia radikálisaival is. A táborskerek nem tartottak attól, hogy esélye lenne megnyerni egy valódi fegyveres összecsapást, de az nyugtalanította őket, hogy megfélemlített és maga mellé állított néhány katonatisztet, s annyi szélsőségest toborzott, hogy Kína fejlődését lelassító, hosszan tartó harcot és káoszt okozhatott volna.

Csiang Csing rájött, hogy a leginkább abban bízhat, ha talál vagy hamisít párra Maóhoz köthető dokumentumot, amelyek több hatalmat biztosítanak neki, és lehetővé teszik, hogy meghatározza a vezér örökségét. Mao halálát követően naponta meglátogatta Csang Jü-fenget, az elnök személyi asszisztensét, s követelte, hogy adja át neki Mao Ce-tung iratait. Valóban megkapott néhány dokumentumot, melyeket egy-két napig birtokolhatott is, de Hua Kuo-feng rákodott hozzá, hogy Mao minden irata Vang Tung-hsinghez kerüljön. Jiang végül kényetlen-kelletlen átadta, amihez hozzájutott. Ezután Csi Tengkujra kezdett nyomást gyakorolni, hogy hozzáérhessen azokhoz az anyagokhoz, melyeket Lin Piao gyűjtött össze, s amelyeket még mindig Lin egykor, Maocsiavanban található otthonában tároltak.⁵⁹

A Hua gyászbeszéde utáni napon Csiang Csing követelte, hogy Je marsall kivételével azonnal hívják össze a PB Állandó Bizottságát, s szövetségesei – Vang Hung-ven és Csang Csun-csiao – jelenlétében vitassák meg Mao iratainak kezelését.⁶⁰ Hua vélezte, hogy nincs más választása, és aznap délutánra összehívta az ülést. Jiang magával hozta Jao Ven-jüant és Mao Jüan-hszint is. Az értekezleten követelte, hogy bízzák meg Jüan-hszint (aki Mao utolsó tíz hónapjában az elnök iratait kezelte): gondozza továbbra is nagybátyja anyagait, s írjon egy jelentést róluk. Volt, aki nem értett egyet a javaslattal, és mivel a találkozón nem született döntés, az iratok a pártközpontban maradtak.⁶¹

Csiang Csing arra is kísérletet tett, hogy kiterjessze befolyását a propagandaapparátus felett, amelyet hatalma csúcsán, a „kulturális forradalom” elején irányított. Mindemellett megpróbálta mozgósítani az ifjúságot, mondván, hogy kitartóan folytatniuk kell az osztályharcot és a bürokrácia elleni támadást. A Csinghua Egyetemen október 1-jén tartott beszédében arra biztatta a fiatalokat, esküdjenek meg, hogy a végsőkig harcolni fognak.

Mikor Hua értesült róla, hogy a „négyek bandája” találkozóin közölték a szövetségesekkel, hogy október 7-én, 8-án vagy 9-én jó hírre számíthatnak, tudta, hogy haladéktalanul cselekednie kell. Nem állt rendelkezésére konkrétt

bizonyíték arról, hogy Csiang Csing puccsra készül, [] zaporodtak a baljós előjelek. Október 4-én Cse Csün hűségesküt tett Jiangnak. A *Kuangming Zsipao* október 4-i számában olvasható volt „Liang Hsziao” (a Pekingi Egyetem és a Csinghua Egyetem radikálisai által használt álnév) cikke, mely kijelentette, hogy örökké Mao elnök politikáját fogják követni, még a revízióistáknak (célzás Hua Kuo-fengre), akik félreértelemezik Mao Ce-tung irányutatásait, rossz végük lesz. Je marsallt is nyugtalanították a történtek, így még aznap beszélt Vang Tung-hsinggel és Huával; utóbbi immár komolyan aggódott amiatt, hogy a „négyek bandája” akcióba lendül.⁶²

Senki sem vonta kétségbe, hogy Csiang Csing a „vagy te, vagy én” politikai gondolkodásmódot képviselte, s végsőkig elszánta magát a harcra. A „négyek bandájának” letartóztatásához Hua Kuo-feng ügyvivő elnöknek bátran kellett cselekednie, és Je marsallnak, a KKB elnökhelyettesének, valamint Vang Tung-hsingnek, a pártközpontot védő palotaőrség vezetőjének együtt kellett vele működnie. Mindhárman ugyanazt akarták, s gyorsan léptek. Je marsall – mint védelmi miniszter – Mao halála után tüstént felajánlotta feltétlen támogatását Huának, mondván, hajlandó segíteni benne, hogy a Mao Ce-tung utáni átmenet zökkenőmentes legyen. Napokkal [] elnök halálát követően Hua megbízta Li Hszien-nient, hogy érdeklődjön Yenier, mit lehetne tenni a „négyek bandájával”. Li és Je egyetértett abban, hogy villámgyorsan kell cselekedni. Vang Tung-hsing később, mikor a „négyek bandájának” letartóztatására való felkészülésről beszélt, kijelentette, hogy Hua Kuo-feng és Je Csien-jing voltak a stratégák, ő csupán végrehajtotta az utasításaikat.⁶³

Je marsall úgy próbálta végigvinni a letartóztatásokat, hogy elkerülje katonai egységek összecsapását, ami csak tovább mélyítette volna az instabilitást. A „négyek bandája” [] élt, ahol saját őrszemélyzetük volt, vagyis az összeütközést ott el kellett kerülni. Az időzítés is kritikus fontosságú volt. A három tervező partner (Hua, Je és Vang) jól tudta, hogy még a „négyek bandája” előtt kell lépniük. Miután elolvasták az október 4-i vezércikket, s hallották, hogy a „négyek bandája” azt mondhatja a szövetségeséinek, hogy már október 9-én jó hírré számíthatnak, készen álltak rá, hogy gyorsan és határozottan cselekedjenek. Időközben Vang Tung-hsing a pártközpont őrségéből egy csapat megbízható embert válogatott össze.

Október 5-én délután Je marsall külön beszélt Huával és Vanggal. Úgy döntötték, hogy másnap, október 6-án Hua Kuo-feng – nem szokatlanul rövid hatalidővel – este nyolc órára összehívja a PB Állandó Bizottságát a [] Csungnamhaj Huajzsen termébe. A napirenden három fontos téma szerepelt: Mao Ce-tung

Válogatott művei 5. kötetének kiadása, a Mao Emléksarnok terve és javaslatak az elnök korábbi, Csungnanhajban található lakhelyének hasznosítására. Az Állandó Bizottság találkozóin jobbára csak Hua, Je, Vang Hung-ven és Csang Csun-csiao vett részt. A témaörökre tekintettel biztos volt, hogy Vang és Csang el fog jönni az ülésre. Mivel az egyébként nem ÁB-tag Jao Ven-jüannak központi szerepe volt Mao *Válogatott művei* 5. kötetének kiadásában, nem volt gyanús, hogy őt is meghívták a megbeszélésre.

Október 6-án este Vang Tung-hsing csapata elhelyezkedett a találkozó helyszínén. Az épületen kívül minden megszokottnak tűnt. Nyolc óra előtt nem sokkal a nagy lendülettel érkező Vang Hung-vent hirtelen meragadták az őrök. „Találkozora jövök! Mit csináltok?” – kiabálta ő dühösen. Az őrok a nagyterembe taszigálták, ahol Hua Kuo-feng várta: „Vang Hung-ven, pártellenes és szocializmusellenes bűnöket követtél el. A pártközpont a nyomozás idejére letartóztatásba helyez.” Mialatt Vangot elvitték, az aktatáskáját cipelő Csang Csun-csiao épp időben megérkezett. Mikor belépett a nagyterembe, az őrok őt is elfogták és megbilincselték. Hua köözlte vele, hogy a búnei miatt ki fogják hallgatni; Csang nem állt ellen. Az érkező Jao Ven-jüant már az épületen kívül letartóztatták.

Időközben a Központi Bizottság irodájához tartozó speciális erők kis csoportja Csiang Csing lakóhelyére , s tudtára adták, hogy különleges vizsgálat céljából őrizetbe veszik. azt válaszolta, hogy a mellékhelyiségebe kell mennie, ezért a speciális erők egyik női tagja vele tartott. Mikor visszatért, egy autóhoz kísérték, majd elszállították. A „négyek bandája” jelentette fenyegetést alig harmincöt perc alatt, vérfürdő és fegyverhasználat nélkül felszámolták.⁶⁴

Nagyjából ugyanebben az időben Hua és Je speciális csapatokat küldött a rádióstúdiókba, az Új Kína hírügynökséghez, a Zsenmin Zsipaόhoz és más sajtóorgánumokhoz, nehogy a „négyek bandájának” követői megszólíthassák a nyilvánosságot. Azt terveztek, hogy a hírzárat addig marad fenn, míg a kulcsfontosságú tagokat le nem tartóztatják. Egy nappal a „négyek bandája” letartóztatása után Hsie Csing-jit, a Pekingi Városi Pártbizottság tagját és Cse Csünt (a Csinghua Egyetemről) szintén őrizetbe vették.⁶⁵

Gyors megoldás született arra is, hogy senki ne vonhassa kétségebe Hua Kuo-feng vezetői pozícióját. Je marsall a letartóztatások estéjén összehívta a Politikai Bizottság összes tagját a Nyugati-hegyekben található otthonába. A találkozó 22 órakor kezdődött, s egészen hajnali négyig tartott. A résztvevők egyhangú-

lag megválasztották Huát a párt és a KKB vezetőjének. Megvitatták, milyen lépések szükségesek ahhoz, hogy megelőzzék a „négyek bandája” követőinek bomblasztó tevékenységét.⁶⁶ Mindemellett az ülés után közvetlenül bejelentették, hogy Mao Válogatott műveinek 5. kötete, mellyel kapcsolatban a szerkesztés irányításáért Teng és a „négyek bandája” kemény harcot folytatott, Hua Kuo-feng irányítása alatt fog megjelenni. Így Hua fontos lehetőséget kapott, hogy meghatározza Mao Ce-tung örökségét.⁶⁷

A „négyek bandája” követői közül a sanghaji fegyveres milíciák jelentették a legnagyobb veszélyt a közrendre.⁶⁸ Nem véletlen, hogy Je, Hua és a többiek eltitkolták a letartóztatásokat egészen addig, míg meg nem győződtek róluk, hogy Sanghajt kézben tudják tartani. A beszámolók szerint Hszü Si-ju, a nankingi katonai régió Sanghajért felelős egykori, hosszú ideig ott szolgáló parancsnoka Pekingbe repült, s biztosította a vezetőket arról, hogy a katonaság teljesen felkészült egy esetleges összecsapásra. Az aggodalom megalapozott volt. Két nappal a letartóztatások után a sanghaji radikálisok megsejtették, hogy valami szörnyű dolog történt, mert nem tudták elérni a „négyek bandájának” tagjait, és készülni kezdtek a fegyveres ellenállásra.

Peking úgy lépett fel a fenyegetés ellen, hogy Ma Tien-sujt és más sanghaji radikálisokat a fővárosba hívtak egy összejövetelre, ahol a terv szerint váratlanul letartóztatták volna őket. Október 14-én azok, akik Sanghajban maradtak, és még mindig az ellenállást fontolgatták, rájöttek, hogy nemcsak a magas szintű pártvezetők, hanem a lakosság is ellenzi a fegyveres ellenállást. A radikálisok, helyzetük reménytelenségével szembesülve, harc nélkül megadták magukat.⁶⁹ A központ azonnal egy csoportot küldött Sanghajba Szu Csen-hua tábornok vezetésével, hogy stabilizálja a helyzetet.

A biztonságért felelős hivatalnokok időközben eldöntötték, hogy a „négyek bandájának” egykori alarendeltjei közül kik a legveszélyesebbek. A Csiang Csing és társai letartóztatását követő napon Pekingben őrizetbe vették harminc leghűségesebb követőjüket. A biztonsági kockázatnak tartott többi tag megfigyelés alá került.⁷⁰ Mao Jüan-hszint szintén őrizetbe vették.

A „négyek bandája” letartóztatásának váratlanul közzétett híre izgalomba hozta és megkönnyebbüléssel töltötte el a küzdelmekbe belefáradt, országszerte a „kulturális forradalom” káoszának visszatérésétől tartó közvéleményt. A nyilvános bejelentés október 18-án történt, mire hatalmas, spontán ünnepelés tört ki. A külföldi tudósítók felfokozott érzelmekről számoltak be, miközben a tömegek az összes fontosabb városban az utcákra tódultak ünnepelni.⁷¹

Hua elnök a KKP támogatásáért küzd

A pártban azonban sokan kétkedtek benne, hogy a „négyek bandáját” csak ugyan le kellett-e tartóztatni, illetve hogy Mao valóban Huát választotta-e utódjának. Mao Ce-tung sose kritizálta nyilvánosan Csiang Csinget. Egyes magas beosztású funkcionáriusok úgy vélték, hogy az elnök sohasem tartóztatta volna le a „négyek bandáját”, s még ha sokan idegenkedtek is tőlük, azt gondolták, hogy Mao akaratát nem lehet megkérdőjelezni.

Hua Kuo-feng hatalmának megerősítése céljából Je marsall és Li Hszien-nien Hua mögé állt a vezető központi, tartományi és katonai hivatalnokok számára tartott pekingi találkozón, melyen felsorolták a „négyek bandájának” bűneit, s elmagyarázták, miért kellett őrizetbe venni őket. A magas rangú hivatalnokok többsége egyetértett abban, hogy szükség volt a letartóztatásokra. Azt is elismerték, hogy Hua, Je marsall és Vang Tung-hsing bölcsen és bátran vitték végbe a dolgot.

Hua először ezen a találkozón mutatta meg nyilvánosan a kézírásos papír darabot, amelyet Mao április 30-án, az új-zélandi miniszterelnök, Robert Muldoon látogatása alatt adott át neki: „Ha te intézed a dolgokat, én nyugodt vagyok.”⁷² A kinyilatkoztatás segített meggyőzni a vidéki párttitkárokat, hogy Mao valóban Huát választotta. A találkozón Hua Kuo-feng egyetértő nyilatkozatokat zsebelhetett be KKP- és KKB-elnöki megválasztását illetően. A Hua és a „négyek bandája” közti konfliktust a jó (a megfelelő ösvényen járó párt) és a rossz (a párt ellen szövetkező gengszterek) közötti hatalmas küzdelemként beszéltek el újra és újra. Ahogy az a kínai történelmi dokumentumokban megszokott volt, a győztest erényesnek, a vesztest gonosznak tüntették fel. Ám ezúttal, miként 1949-ben, a győztes valódi és széles körű támogatást élvezett.

Hua Kuo-feng, hogy tovább erősítse pozícióját, folytatta Teng kritikáját is, késleltetve a visszatérését. Október 26-án Hua bejelentette, hogy a „négyek bandájának” bírálata mellett Teng Hsziao-pingé is folytatódik.⁷³ Teng kritikája nem volt olyan szélsőséges, mint amilyet korábban a „négyek bandája” kezdeményezett, de jó pár hónapon át tartott. Hua még nem állt készen arra, hogy visszafogadja Tenget. Utóbbi túlságosan tapasztalt, túlságosan magabiztos volt, és túlságosan is készen állt a vezetői munkára. Je Csien-jing is úgy vélte, hogy Huának időre van szüksége, hogy megerősítse a pozícióját, s Tengnek később kell visszatérnie. Je marsall, Li Hszien-nien és más idősebb hivatalnokok csak 1976 vége felé kezdték szót emelni amellett, hogy Teng Hsziao-pinget visszahozzák a munkába.⁷⁴

Teng mindig nyitott volt, hogy elfogadja a fennálló erőviszonyokat, s előként jelentette be, hogy támogatja Hua Kuo-fenget. Veje, Zsung lányának férje, Ho Ping október 7-én – Je marsall családjuk keresztül – szerzett tudomást a „négyek bandájának” letartóztatásáról. Teng biciklivel hazaszáguldott, hogy megossza a jó hírt Tenggel és családjával, akik így még azelőtt értesültek a történetkről, hogy az nyilvánosságra került volna.⁷⁵ Október 10-én Teng levelet írt, s Vang Tung-hszinggel eljuttatta Hua Kuo-fengnek. A levélben gratulált a Hua vezetése alatt álló KKP-nak a határozott akcióhoz és a hatalomra törők felett aratott nagy győzelemhez. „Őszintén támogatom a pártközpont döntését Hua Kuo-feng elvtárs a Központi Bizottság és a Központi Katonai Bizottság elnökének való kinevezéséről [...] Hua elvtárs Mao legmegfelelőbb utódá. [...] Mennyire boldogok vagyunk, hogy így történtek a dolgok.”⁷⁶

December 10-én, a „négyek bandájának” letartóztatása után két hónappal Teng a 301-es számú katonai kórházba került prosztataproblémákkal, s december 14-én a központ határozatot hozott róla, hogy ismét olvashassa a párt dokumentumokat. Az első dokumentumköteg, amelyet a kórházban megkapott, a következő címet viselte: „Bizonyítékok Vang Hung-ven, Csang Csung-csiao, Csiang Csing és Jao Ven-jüan pártellenes frakciótevékenységeinek bűneiről”. Még több hasonló csomagot kapott, hogy biztosíthatssák, ő is támogatja a „négyek bandájának” Hua általi letartóztatását. Miután végzett az első dokumentumcsomaggal, Teng kijelentette, hogy elegendő bizonyíték áll rendelkezésre, melyek igazolták a megtett intézkedéseket, nem szükséges többet olvasnia a téma körben.⁷⁷ Mindenesetre amikor Hua Kuo-feng és Je Csien-jing személyesen beszéltek vele a Jücsüan-hegyen, a „négyek bandájának” felszámolását is részletezték.⁷⁸

Ekkortájt már több vezető úgy vélte, hogy Teng előbb-utóbb visszatér a munkába. Néhányan azt gondolták, hogy olyan szerepbe kerül majd, amilyennel Mao bízta meg 1974-ben, mikor Csou En-laj korábbi pozíciójába helyezte őt, s a pártügyeket intéző Vang Hung-vennel állította párra. Teng eredményesen használhatta volna hatalmas kormányzati tapasztalatát és képességeit a KKP-t vezető Hua Kuo-feng irányítása alatt. Mások szerint korlátozottabban szerepet játszhatott volna a külügyek terén. S akadtak olyanok is, akik úgy gondolták, hogy valamikor ismét teljes mértékben át kell vennie a párt irányítását, ahogy 1975 közepén tette. 1977. január 6-án meg is született a döntés: Teng visszatérhet a munkába. Végül azonban úgy alakult, hogy Hua még hat hónapot kapott, hogy megszilárdíthassa pozícióját, mielőtt Teng Hsziao-ping csakugyan visszatér.

A radikális maoizmus vége

Joseph Levenson így jellemzi a késő császárkori konfucianizmust: bár elveszítette életerejét, a templomokban és a múzeumokban továbbra is tiszteletteljesen foglalkoztak vele, viszont az emberek minden napjára már nem gyakorolt hatást. Hasonlóképp Mao halála és a „négyek bandájának” letartóztatása után Maót elhelyezték szentélyében, a Tienanmen tér közepén található mauzóleumban, ám a radikális maoizmus – a tömegmozgalmakkal és az osztályharccal – nem volt többé a kínai nép napi tapasztalatának része.

A radikális maoizmus leválása az emberek minden napjairól valójában már Mao Ce-tung életében megkezdődött, mikor 1974-ben bejelentette, hogy támogatja a „stabilitást és egységet”. A folyamat Teng 1975-ös és Hua 1976-os vezetése alatt csak folytatódott. A „négyek bandájának” őrizetbe vételével a radikális maoizmus végleg elveszítette utolsó erős támogatóit. A letartóztatások hírére kitört spontán népünnepély, illetve az 1976. április 5-én történtek a közvélemény gyűlöletének erős, jól látható szimbólumai voltak.

Következésképp a „négyek bandájának” pere hatalmas országos rituálévá vált, mely a káoszt és pusztítást hozó „kulturális forradalom” bűneit a „négyek bandája” (és nem Mao!) nyakába varrta. A letartóztatás és a per ünneplői közül persze sokan – beleértve hivatalnokokat is – korábban egyetértettek a radikális maoizmus elképzeléseivel, s részt is vettek a megvalósításukban. A „négyek bandájának” bukása minden esetre egy – a világot a „folyamatos forradalommal” és osztályharccal átformálni szándékozó – korszak végét jelentette. A kínaiak megkönnyebbülése és izgalma pedig jól megalapozott támogatást nyújtott a reformnak és nyitásnak keretet adó pragmatikus politikai döntésekhez.

6.

Visszatérés Hua alatt (1977–1978)

Nem sokkal azután, hogy Hua Kuo-feng 1976 áprilisában miniszterelnök és a KKP első számú elnökhelyettese lett, Thomas Gates, az USA pekingi kapcsolattartó irodájának vezetője bő másfél órás megbeszélést folytatott vele. Gates kollégái a találkozó alapján egy (főnökük által ellenjegyzett) jellemzést készítettek Huáról, amely meglepően előrelátónak bizonyult. Hua „intelligens, szürke egyéniség, az elővigyázatosság mintapéldája. A rendelkezésre álló anyagokat megfelelően kezeli, de kiemelkedő intellektusnak vagy karizmának nyomát sem látni rajta. Ideális vezető az átmeneti korszakban, és nem várhatóak tőle drámai kül- vagy belpolitikai lépések. [...] Kétlem, hogy Hua rendelkezik-e a szükséges vízióval vagy vezetői képességekkel, hogy hosszú távon pozíciójában maradjon. [...] Úgy vélem, hogy egy új és jobb képességű vezetés ideje következik [...], a szürke Hua úrnak pedig, betöltve történelmi küldetését, a háttérbe kell majd húzódnia.”¹ A kínai hivatalnokok sose nyilatkoztak így nyilvánosan, de az USA pekingi kapcsolattartó irodájának munkatársai kétségtelenül úgy érezték, hogy néhányan hasonló nézeteket vallanak.

A kínai politikatörténet-írás régi – a győztest magasztaló, a vesztest befektítő – hagyományának megfelelően Tengé a nyitás és reform dicsősége, míg Huának azt róják fel, hogy mindenben Mao döntéseit és utasításait követte. Hua Kuo-feng fölemelkedése a legfelsőbb vezetésbe valóban túlzás volt egy egész karrierjét tartományi szinten töltő, csekély pekingi tapasztalattal rendelkező, külügyekhez nem értő, a katonai ügyekben kevéssé jártas hivatalnok esetében. Mikor első évében külföldi vezetőkkel találkozott, Hua arra összponosított, hogy ne kövessen el hibákat, így érthető okokból politikai általánoságokról beszélt, homályos közhelyeket pufogtatott, s biztonságos szlogenekre hivatkozott. Hua Kuo-feng értelmes, jó hivatalnok volt, de általános képességek és vezetői minőség tekintetében össze sem lehetett hasonlítani Tenggel. Mindemellett Hua nem támogatta – a korábban Teng Hsziao-ping alatt ismét munkába állított – tapasztalt vezetők teljes körű visszatérését, nem volt képes

Tengéhez hasonlóan megalapozott, bátor irányításra és a külföldi országokkal való jó kapcsolatok kiépítésére.

Ám sokan alábecsülték Huát és a reformok iránti elkötelezettségét. A későbbi hivatalos történeti munkák nem ismerik el eléggyé sem tagadhatatlan hajlandóságát, hogy szakítson Mao elképzeléseivel, sem Kína nyugati nyitását érintő támogatását. Az általa meghatározott, Mao Ce-tung 1976. szeptemberi halálától az 1978. decemberi harmadik plénumig tartó időszakban Hua nemcsak letartóztatta a „négyek bandáját”, hanem felhagyott a radikális maoizmussal, csökkentette az ideológia és a politikai kampányok szerepét, osztályharc helyett a modernizációra koncentrált, s szabályozta az addig *ad hoc* rendezett pártösszejövetelek ütemezését. Delegációkat küldött külföldre, hogy ismereteket szerezzenek a korszerű technológiáról. Ő – nem pedig Teng – indította el a különleges gazdasági övezetek programját, amelyekben teret adtak a külföldi befektetéseknek. Bár megpróbálta késleltetni Teng Hsziao-ping 1977-es viszszatérését, nem számolta fel az eredményeket, melyeket Teng 1975-ben elért, s támogatta az általa 1977 után bevezetett változtatásokat. Nem csupán kezdeményezte az ország gyors gazdasági nyitását, hanem éles kritikában is részesült, amiért túl messzire ment el „nyugati vezetésű ugrásában” (*yang yuejin*).²

Hua hivatalos beosztásából (nem pedig személyéből) eredő hatalma

Hua Kuo-feng hatalma teljes mértékben Mao választásából, a párt- és a kormányzati bürokráciában betöltött hivatalos szerepeiből eredt. De 1976 Kínájában az intézményes hatalom önmagában keveset jelentett. Mao huszonhét éven át tartó uralma alatt meghatározó hatalommal rendelkezett a párt, a hadsereg és a kormányzat legfelsőbb pozíciói fölött, s így még nehezebb lett volna fellépni ellene, ám befolyása elsősorban a személyiségeből fakadt. Tekintélyét nem a hivatali pozíciói adták, hanem a forradalom katonai győzelemre vezetésének rendkívüli sikere, a hatalom mesteri alkalmazása, grandiózus víziói, valamint a remény és áhítat, melyet kiváltott az emberekből. Mindehhez persze hozzájárult a fegyelmezett párt és a szabályozott média.

Hua nem rendelkezett Mao és Teng hősi forradalmi múltjával, történelmi felismeréseivel, magabiztos válaszadásával, önbizalmával és tartásával. Jól ismerte a pártmunka több különböző aspektusát; volt közbiztonsági miniszter, s 1971 (mióta részt vehetett a Politikai Bizottság ülésein), illetve 1973 (rendes PB-taggá történt megválasztása) óta rengeteg lehetősége akadt, hogy az orszá-

gos szintű politikáról fogalma legyen. Személyes eredményei, perspektívája és a kínai nép értelmezésében élő formátuma alapján azonban össze sem lehetett hasonlítani a tapasztalt, öreg forradalmárokkal: Teng Hsziao-pinggel, Je Csien-jinggel, Csen Jünnel vagy épp Li Hszien-niennel.

Mao halálát követően a Politikai Bizottság ráruházta Huára a megfelelő címeket – pártelnök, miniszterelnök, a Központi Katonai Bizottság elnöke –, hogy kormányozni tudjon. Je és társai bejelentették, hogy a pártnak növelnie kell a formális intézmények jelentőségét, s nem egyetlen vezető személyiségrére kell alapoznia. Az ötvenes évek közepén, ahogy Kína elkezdte kiépíteni a stabil intézményes struktúrákat, a szervezetek kiszámítható eljárásokat követve működtek. A „nagy ugráás” katasztrófája után, a hatvanas évek elején, továbbá 1975-ben, Teng irányítása alatt visszatértek az önkényes vezetői döntéseknek gátat szabó eljárások.³ Messze volt azonban még az idő, míg e szokásos eljárások és kialakuló kormányzati szervezetek ugyanolyan törvényes erőt nyertek, mint ami számos nyugati országban megszokott volt. Az alacsonyabb szinteken dolgozó kínai funkcionáriusok, mikor a magasabb szintről jövő dokumentumokat olvasták, jól tudták, hogy krízishelyzetben a vezető hivatalnokok újabb és újabb dokumentumokat készítenek, amelyek megkérdezőjelezik az előzőök tartalmát.

1976 végén és 1977 elején Je marsall és Vang Tung-hsing megpróbált személyi kultuszt felépíteni Hua Kuo-feng köré, hogy erősítsék gyenge személyes erőbázisát. Hua rendkívüli győzelme a „négyek bandája” fölött – az egyetlen olyan teljesítmény, mely kiemelte az átlagos, jó hivatalnokok közül – széles körű ünneplést kapott, s az 1976 októberét követő hónapokban vezetői kvalitásait dicsérő könyvek jelentek meg.⁴ Versek és dalok születtek a téma körben, amelyeket országszerte terjesztettek, az arcképe Maóé mellé került. A televízió még nem terjedt el Kínában, de a munkahelyek és falvak hangszórói ontották a kiváló vezetői képességeit zengő rádióüzeneteket.

A hírverés azonban negatív reakciókat is kiváltott. Az idősebb forradalmár pártvezetők, akik véres csatákat vívtak országukért, lenézték a feltörekvő, fiatal Huát, aki csak 1938 után lépett be a KKP-ba, s akinek megdicsőülését túlzónak találták. Ugyanakkor számos vezető nem volt hajlandó rá, hogy ismét egy személyt dicsőítsen, mert attól féltek, hogy így veszélybe kerülhet a páron belüli demokrácia. 1978 végére Hua már védekezni kényszerült, amiért megengedte, hogy az eredményeiről szóló tudósítások olyan magasságokba szárnyaljanak. Nem sikerült meggyőznie a többieket, hogy személyes hatalmi igénye nem megy túl az általa betöltött vezetői pozíciókon.

Hua szerény vezetői stílusa természetes válasz volt pekingi helyzetére, de a többi azonos beosztású hivatalnokkal összehasonlítva már Hunan tartományban is elővigyázatos és félénk hírben állt.⁵ Szerettek vele dolgozni, mert tudták, hogy nem fog szembeszállni senkivel. A „négyek bandája” és követőik kivételével, akikről úgy vélte, hogy túllépték az elviselhetőség határát, Hua megróbált mindenivel jó viszonnyal ápolni.

Mikor a kommunisták 1949-ben hatalomra kerültek, Mao és társai már két évtizede terveztek, hogy mit fognak kezdeni a hatalommal, Hua Kuo-fengnek viszont kevés ideje maradt a felkészülésre. Az egykor forradalmárok, akik a semmiből építették fel az országot, sokkalta nagyobb perspektívával rendelkeztek, mint Hua generációja, melynek tagjai már a végrehajtást tanulták, nem a programok és politikai irányvonalak létrehozását. Egészen 1976 elejéig, amikor hirtelen – Mao utódjelöltjeként – Vang Hung-ven helyébe lépett, Hua felkészületlen volt arra, hogy csúcsvezető legyen. Január után, mikor már ügyvivő miniszterelnökként tevékenykedett, annyira lefoglalták az aktuális problémák – Csou halála, az április 5-i Tienanmen téri események, Mao halála, a „négyek bandájának” letartóztatása –, hogy kevés ideje jutott a nagyobb stratégiai kérdésekről gondolkodni. 1976 októbere után már akkor a problémákkal került szembe, hogy szüksége volt a két idős tanácsadó, Je marsall és Li Hszien-nien tanácsaira is. Mindketten készen álltak rá, hogy utat mutassanak neki.

Bár Hua jóval 1976 előtt megismerte Je marsallt és Li Hszien-nient, nem került különösebben közel hozzájuk egészen addig, míg nem kis bizalmas kört alakítottak a „négyek bandája” letartóztatásának titkos megszervezésére. Hua Kuo-fenghez hasonlóan Je és Li sem szenvédett túlságosan a „kulturális forradalom” alatt, így nem töltötte el őket olyan szenvédély és gyűlölet, mint azokat a vezető hivatalnokokat, akiket eltávolítottak és meghurcoltak. Je marsallt már a „kulturális forradalom” előtt félreállították, ezért nem tartozott azon hatalombirtokosok közé, akiket Mao megtámadott. Li az időszak gazdasági és egyéb kormányzati működését koordináló hivatalnokcsoport, a *yewuzu* tagja volt. A „kulturális forradalom” előtt Hua, Je és Li jól együtt dolgoztak a vezető funkcionáriusokkal, s képesek voltak közös munkára a radikális maoizmus nyerteseivel és az idősebb hivatalnokokkal egyaránt.

Je marsall és Li éppúgy nem számítottak pusztító radikálisnak, ahogy nem álltak az első sorban sem nagyobb demokráciát és bátrabb gazdasági kísérleteket követelve. Arra viszont késznek bizonyultak, hogy segítsenek Huának pragmatikusan és biztonságosan navigálni a Mao utáni korszak ismeretlen vi-

zein. Je marsall a hadseregben könnyíthette meg Hua dolgát, míg Li Hszien-nien gazdasági kérdésekben lehetett segítségére.

Hua Kuo-feng a maói örökség és Kína nyitása között egyensúlyozik

Mao Ce-tung halála után Hua folyamatos nyomás alatt állt, hogy bebizonyítsa az elkötelezett radikálisoknak: valóban Mao örökségét követi. Amazok látták, hogy az elhunyt elnök követőjének vallja magát, de nem folytatott politikai kampányokat és osztályharcot. A nyugati sajtóban megjelent tudósítások, melyek szerint Kína Mao halála után elkezdté a „maótlanítás” folyamatát, még inkább megterhelték Huát, akinek meg kellett mutatnia, hogy hű maradt Mao Ce-tung örökségéhez.

A „négyek bandájának” letartóztatása rendkívül népszerű tett volt a legtöbb párhivatalnok és a kínai közvélemény körében, ám a magukat Mao igaz követőinek tartó radikálisok felbőszültek miatta. Tudták, hogy egészen a haláláig Mao helyet akart biztosítani a „négyek bandájának” a legfelsőbb pártvezetésben. Ez az ellentmondás védekező álláspontra kényszerítette Huát és legfontosabb tanácsadóit, Je marsallt és Li Hszien-nient, akik minden megtettek, hogy bebizonyíthassák: a letartóztatások összhangban voltak a vezér örökségével. Három iratkötége rendezve Hua összegyűjtötte a „négyek bandája” bűneit részletező anyagokat, melyekkel amellett érvelt, hogy az őrizetbe vételük egy-bevágott Mao nézeteivel.

Hua az elnök halálától fogva azt állította, hogy Mao örökségét követi, s folytatja a politikáját. Néhány ideológus és megrögzött radikális azonban kritikával illette azért, mert eltért Mao Ce-tung vonalától. Hua, hogy megválaszolja e kritikákat, támogatóival egy elméleti cikket készítetett, melyből világossá vált a Mao öröksége iránti elkötelezettsége. A szöveg 1977. február 7-én jelent meg a *Zsenmin Zsipao*, a *Hungci* és az NFH újságja, a *Csiefangcsün Pao* (Felszabadulás Napilap) vezércikkeként. A cikk kijelentette, hogy bármilyen politikát támogatott Mao, és bármilyen utasításokat adott, azokat örökké követni kell. A vezércikk programadó alapgondolata „két bármelyik” néven lett ismert, s Hua szlogenjévé vált, mely azt mutatta, hogy teljesen elkötelezte magát Mao Ce-tung öröksége mellett.⁶ Hua Kuo-feng nem látta előre, hogy egy célpontot hoz létre azoknak, akik hittek benne: Kínának el kell távolodnia az utolsó húsz év maói politikájától.

Hua átfogó vezetést kívánt nyújtani egy új korszak számára, ezért össze kellett hívnia a KKP kongresszusát, ahogy Mao tette 1956-ban (8. Pártkongresz-

szus); Lin Piao 1969-ben (9. Pártkongresszus); és Lin bukása után Mao ismét 1973-ban (10. Pártkongresszus). A gazdasági tervek elkészítése, a fontosabb területeket érintő politikai konszenzus kialakítása és a szükséges dokumentumok elkészítése hónapokig tartott. Hua rögtön Mao halála után megkezdte az előkészületeket, s 1977. augusztus 12–18. között összehívta a 11. Pártkongresszust, amelyet az átfogó kormányzati iránymutatást adó 5. Országos Népi Gyűlés követett 1978 márciusában.

Azért, hogy hatalomra kerülése után ilyen hamar kongresszust tudjon tartani, Hua sok kérdést megválaszolatlanul hagyott. A 11. Pártkongresszuson elmondott beszédében a politikai nézeteltéréseket ideológiával és pártközönyekkel leplezte. Néhány igazi probléma azonban csakugyan számot tartott a vezetők figyelmére, s Hua legalább párat igyekezett megoldani. Csou En-lajt és Tenget követve a „négy modernizációra” koncentrált. Elővigyázatos gazdasági tervezők és pénzügyi hivatalnokok helyett „építőket” választott legközelebbi gazdasági tanácsadóinak, akik készen álltak rá, hogy gyorsan kiterjessék az új építési projekteket, s ipari gyártósorokat importáljanak külföldről. (Az „építőkről” és „elővigyázatos tervezőkről” lásd még a 15. fejezetet.) Különösen Jü Csiu-lire, a daqitang olajmező nagy vezetőjére támaszkodott, hogy még ambiciózusabb célokkal frissítsék fel Teng tízéves gazdasági tervét. Nagyban támaszkodott Ku Mura is, az Állami Építő Bizottság fejére, akit Mao és Csou En-laj 1974 decemberében elnökhelyettesnek választott.

A külügyekben Hua Kuo-feng amatőr volt. Mikor 1976 tavaszán Pekingben fogadta Lee Kuan Jew szingapúri miniszterelnököt, Hua, aki nem volt tisztában a kínai külpolitika részleteivel, frázisokkal és szlogenekkel válaszolt a megjegyzésekre és kérdésekre. Mao utódjaként azonban elszánt kísérletet tett arra, hogy elsajátítsa a külügyi ismereteket: mikor 1978 augusztusában delegációt vezetett Jugoszláviába, Romániába és Iránba, sokkal tájékozottabbnak bizonyult, mint 1976-ban.

Tenggel ellentétben, akit Mao Ce-tung pórázon tartott, mikor 1974-ben és 1975-ben külföldre ment, Hua 1978-ban Kína legfelsőbb vezetőjeként utazott Jugoszláviába és Romániába, s ez 1957 (Mao moszkvai útja) óta az első kínai elnöki út volt. Visszatérését követően Hua Kuo-feng jelentést tett arról, hogy Kína mit tanulhatna Jugoszláviától és Romániától: a két országban elfogadták a külföldi valutát, vegyesvállalatokat létesítettek a külföldiekkel, kompenzációs kereskedelmet folytattak (a befektetések profitból fizették ki), korszerű technológiát importáltak, s mindenben nem sérült a szuverenitásuk. Hua megjegyezte, hogy a kelet-európai gyárak, amelyeket meglátogatott, nem vol-

tak akkorák, mint a kínaik, de sokkal eredményesebben működtek. A következtetés nyilvánvaló volt: Kínának követnie kell Kelet-Európa példáját, és több külföldi technológiát kell behoznia.

A vidéki szervezettség területén, melyről tekintélyes mennyiségű személyes tapasztalattal rendelkezett, Hua nemcsak igyekezett megőrizni a népi kommunák és termelő brigádok szocialista struktúráját, hanem több olyan konferenciát is tető alá hozott, ahol Tacsaj – a kollektív mezőgazdaság rengeteg parasztot foglalkoztató, összetett agrármérnöki projekteket (például nagy öntözőcsatornákat) megvalósító modellfalujának – példáját tanulmányozták. Hua a mezőgazdaság fejlesztésébe vetett reméye elsősorban a technológián alapult. Ahogy Teng, úgy Hua Kuo-feng is szerette volna behozni az elveszgett időt, s gyorsan akart előrehaladni, de kevés tapasztalattal rendelkezett, hogy meg tudja ítélni az ilyen haladás feltételéül szolgáló intézményi fejlesztéseket. A terve, hogy négy év alatt (1980-ig) technológiai áttörést érjen el a mezőgazdasági modernizációban, naivan derülőlátónak bizonyult.

Miután Teng 1978-ban az első számú vezető lett, Hua önkritikát gyakorolt, amiért túl gyorsan haladt előre, s nem törődött Kína valutahiányával, a technológia gyors elsajátítását lehetővé tevő képesség alacsony voltával és az államháztartási egyenlőtlenségekkel. A kritika néhány részlete indokolt volt: Hua például arra az irreális célra biztatta Jü Csiu-lit, hogy pár éven belül tíz Tacsing nagyságú olajmezőt hozzon létre. Általános céljai – Kína gyors fejlesztése, a külföldi technológiák importjának felpörgetése – tekintetében viszont nem különbözött sok más vezetőtől, beleértve Teng Hsziao-pinget is.

Gyakran említi, hogy a nyitás politikája – ideszámítva a más országoktól való tanulás készségét, a külföldi technológia behozatalának vágyát – Teng vezetése alatt, az 1978 decemberében tartott harmadik plénumon fogalmazódott meg. Ezek az erőfeszítések azonban már Hua Kuo-feng irányítása idején, 1977–78-ban megkezdődtek, s Hua politikája sem volt újdonság. Hua és Teng mindenkiten olyan politikát próbáltak megvalósítani, amelyet jó néhány párt-hivatalnok szükségesnek tartott, hogy Kínát új útra terelje.

Manőverek Teng Hsziao-ping visszatérése körül (1976. október – 1977. április)

A „négyek bandájának” letartóztatása után állandósult a kérdés, hogy vajon Teng visszatérjen-e a munkába, és ha igen, milyen munkakörben. A pártveze-

tők egyetértettek abban, hogy ō ritka tehetség volt, s az idősebb hivatalnokok, akik ismét munkába álltak, olyan vezetőnek tartották, aki már bizonyított. Amint bejelentették Mao Ce-tung halálát, a hongkongi és a nyugati médiában megindult a találgratás egy Teng és Hua közötti, eljövendő hatalmi harcról. Ugyanekkor Kínában senki sem kérdőjelezte meg komolyan Mao jogát arra, hogy megnevezze utódját, vagy Hua Kuo-feng jogát, hogy a párt elnöke legyen. Ha pillanatnyilag is, de konszenzus volt abban, hogy Hua jogosan tölti be a pozíciót, melybe Mao Ce-tung helyezte.

Az elnök halálát követő hónapokban a pártelit köreiben folyamatos volt a találgratás: Tengnek Hua alatt kellene-e dolgoznia, ahogy Csou En-laj dolgozott Mao alatt, illetve Teng 1974 első felében Vang Hung-ven alatt, vagy neki kellene a domináns vezetőnek lennie? Hua Kuo-feng főtanácsadói, Je marsall és Li Hszien-nien támogatták, hogy Teng Hsziao-ping valamikor, valamilyen pozícióba visszatérjen, de mindenki Hua vezetése alatt. Nem sokkal a „négyek bandájának” letartóztatása után Li meglátogatta Tenget, aki a Nyugati-hegyek között pihent, s biztatta, hogy készüljön fel a visszatérésre.⁷ A királycsonáló Je marsall és Li Hszien-nien másoknak is megismételte, hogy támogatja Teng visszatérését.⁸

Hua sohasem jelentette ki, hogy Teng Hsziao-ping nem térhet vissza a munkába, de 1976. október 26-án, alig két héttel a „négyek bandájának” letartóztatását követően, kritikával illette Tenget és erőfeszítéseit azért, hogy folytatódjon az idősebb hivatalnokok visszatérése („az ítéletek jobbos megsemmisítése”).⁹

Ám 1977 márciusában, a Központi Munkakonferencián Hua nem kezdeményezte, hogy Teng Hsziao-ping kritikája folytatódék. Válaszolva azokra a panaszokra, melyek Tengnek az április 5-i demonstrációkkal kapcsolatos felelősségéről szóló, igazságtalan támadását kifogásolták, Hua utasította a propagandafelelősöket, hogy ne hozzák szóba többé a tüntetéseket. Elismerte ugyanakkor, hogy az április 5-i tiltakozások résztvevőinek zöme nem volt ellenforradalmár, s Teng nem vett részt az események megszervezésében.

1976. december 12. újabb áttörést hozza Teng Hsziao-ping számára. Je marsall levelet kapott róla a beosztottjától, Geng Braótól, a nemzetközi összekötő osztály vezetőjétől. Geng a levélhez olyan dokumentumokat csatolt, amelyekből kitűnt, hogy a „négyek bandája” meghamisította az április 5-i eseményekről készült jelentés alapjául szolgáló bizonyítékokat, s így félrevezette Maót és a pártközpontot. Je azonnal közölte beosztottaival, hogy ez az új anyag rendkívül fontos, s a demonstrációkról született ítéleteket felül kell vizsgálni.¹⁰ Két nappal azután, hogy Je marsall kézhez vette a dokumentumokat, Teng ismét

engedélyt kapott, hogy tanulmányozhassa a pártanyagokat. Ezen a ponton már sokan gondolták úgy, hogy utóbbi visszatérése csak idő kérdése, még akkor is, ha Je kijelentette, hogy egyelőre nincs itt az ideje. 1977. január 6-án a Politikai Bizottság ülésén szóba került Teng visszatérésének kérdése, s az a döntés született, hogy valamilyen pozícióba fogják kinevezni a jövőben.

Mikor 1977. február 7-én a *Zsenmin Zsipao*ban, „Tanulmányozd jól a dokumentumokat, és ragadd meg a kulcsfontosságú kapcsolatot” (*Xuehao wenjian zhuazhu gang*) címen megjelent a „két bármelyik” vezércikk, rögtön vita tárnya lett a magas szintű vezetők között. Ha Mao minden politikai döntését és utasítását követni kell, hogyan lehet újragondolni az április 5-i tüntetés ellen-forradalmi voltáról született döntést és Teng eltávolítását? A „két bármelyik” cikk aktivizálta Hua kritikusait, s Teng Hsziao-ping visszatérésének kérdése a viták középpontjába került. Hu Csi-vej, a *Zsenmin Zsipao* főszervezője később elmondta, hogy a „két bármelyik” megakasztotta Teng és más idősebb hivatalnokok visszatérését, az április 5-i Tienanmen téri események résztvevői elleni ítéletek megsemmisítését, valamint az igazságtalan, hamis és helytelen ítéletet elszenvedő személyek elleni vádak eltörlesét.¹¹ A „két bármelyik” többek közt Teng Li-csünt is cselekvésre készítette: Vang Csenhez fordult, aki aztán a Politikai Bizottság elé vitte az ügyet.¹²

A szokásoknak megfelelően a Központi Munkakonferenciára a tervezett pártkongresszus előtt került sor, hogy lehetőséget adjon a szabadabb vitára, és kialakítson egy olyan konsenzust, melyet a kongresszus résztvevői egyhangúlag támogatni tudnak. A következő évben, 1978 novembere és decembere között tartott Központi Munkakonferencia már olyan fordulópontot jelentett, amely megerősítette Teng pozícióját, valamint megszilárdította a „reform és nyitás” politikáját, melyre a végső áldást az 1978 decemberében rendezett harmadik plénum adta. 1977. március 10-től 22-ig tartott az augusztusi 11. Pártkongresszust előkészítő Központi Munkakonferencia, ahol a „két bármelyik” ellenfelei elmondhatták gondolataikat.

A Csungnanhajtól pár háztömbnyire található Csinghszi Hotelban rendezett munkakonferencia összehívásakor Hua Kuo-feng bejelentette, hogy a konferencia napirendje a következő lesz: (1) a „négyek bandája” elleni újabb lépések; (2) az 1977-es gazdasági terv; (3) 1977 második felének pártmunkája, beleértve a kongresszus előkészítését.¹³

A konferencia az első széles körű véleménycsere volt Mao Ce-tung hat hónappal korábbi halála óta. A későbbi, 1978. novemberi Központi Munkakonferenciához képest 1977 márciusának atmoszférája kevésbé volt szabad, mert sokan

úgy érezték, még túl korai, hogy őszinte vitára kerülhetne sor Mao hibáiról. Mindenesetre néhány témaiban általános volt az egyetértés: a párt tevékenységeknek elsődleges irányát a „kulturális forradalomról” a „négy modernizációra” kell módosítani, továbbra is hirdetni kell a marxizmus-leninizmust és Mao Ce-tung tanítását, s egyre jobban fel kell használni a külföldi tőkét és technológiát.

Ám fennmaradt egy alapvető törésvonal azon idősebb hivatalnokok között, akik megalázatásokat szenvedtek el a „kulturális forradalom” alatt, és azok között, akik profitáltak a politikai felfordulásból. A „kulturális forradalom” idején, mások meghurcoltatása árán fölemelkedett vezetők közül sokan mögé álltak „az ítéletek jobbos megsemmisítése” elleni kampánynak, hogy ne kelljen átadniuk a hatalmuktól olyanoknak, akiket korábban megtámadtak. Azok a hivatalnokok, akiknek sikerült visszatérniük, többnyire készen álltak, hogy elősegítsék azon barátaik visszatérését is, akik még nem álltak munkába.

1972-től fogva, mikor Mao maga tette lehetővé az ítéletek megsemmisítését, egyre inkább az utóbbi csoport dominált. Már az 1975 januárjában tartott 4. Országos Népi Gyűlésen tíz olyan hivatalnok kapott miniszteri pozíciót, akiket szílyosan meghurcoltak a „kulturális forradalom” alatt.¹⁴ A trend folytatódott. Az 1973-as 10. Pártkongresszuson a Központi Bizottság megválasztott százhetvennegy tagja közül (sokan a „kulturális forradalom” kedvezményezettjei voltak) ötvenkilenc még élő tagot nem választottak újra az 1977. augusztusi 11. Pártkongresszuson. A későbbi kongresszuson megválasztott kétszázegy KB-tagból csak tizenkilenc hivatalnok lépett be a pártba 1949 után.¹⁵ Ezzel szemben a Politikai Bizottságban lassabban változtak a dolgok. A PB Állandó Bizottságának négy tagja kulcsszerepet játszott a „négyek bandájának” letartóztatásában, ám Teng visszatérését csak Je marsall és Li Hsien-nien támogatta, Hua Kuo-feng és Vang Tung-hsing késleltette.

1977 márciusában a Központi Munkakonferencián tartott hosszú beszédében Hua elmagyarázta, hogy miért folytatódik tovább a Teng Hsziao-ping elleni bírálat: „Teng kritikájáról és »az ítéletek jobbos megsemmisítésének« eltörleséről nagy vezetőnk, Mao Ce-tung elnök döntött. Szükségszerű, hogy a kritikát folytassuk.”¹⁶ Arra utalva, hogy Teng nem támogatta teljes mértékben Maót, Hua tett egy csípős megjegyzést: „Tanulnunk kell Hruscsov esetéből.”¹⁷ mindenki tudta, hogy Tenget gyakran támadták „Kína Hruscsovjaként”, azt feltételezve, hogy megpróbálja lemásolni Hruscsov Sztálin elleni támadását. Hua Kuo-feng tisztában volt az április 5-i demonstrációk kezelésének negatív reakcióival, így – azért, hogy fenntartsa a maói örökséget – közölte a konferencia résztvevőivel, hogy ne bocsátkozzanak vitákba a tüntetések ről. Hua

azonban nem rendelkezett azzal a parancsoló tekintélyel, mint Mao. A széles körben elismert és Huánál sokkal tekintélyesebb Csen Jün és Vang Csen a kisebb csoportban tartott megbeszélések során ki is fejezték egyet nem értésüket.

A józan, meggondolt, magát teljesen a pártnak szentelő és hatalmas teljesítménye miatt nagyra tartott Csen Jün erős kijelentéseket tett a délnyugati szekció előtt, ahova beosztották, s Teng visszatérését szorgalmazta. Csen szokás szerint gondosan előkészítette az érvelését. Hu Csiao-mut kérte meg, hogy írja meg beszédét, s mielőtt előadta volna, Keng Piao otthonában Vang Csennel és másokkal megvitatta a szöveg problémás részeit. A beszédben Csen Jün kijelentette: „Teng Hsziao-ping elvtársnak semmi köze sincs a Tienanmen téren történtekhez. Úgy hallom, a kínai forradalom és a Kínai Kommunista Párt érdekében a pártközpontban dolgozó néhány elvtárs felvetette, hogy Teng Hsziao-ping elvtárs visszatérjen, és részt vegyen a pártközpont vezetésében. Ez teljes mértékben helyes, teljes mértékben szükséges, és én teljes mértékben támogatom.”¹⁸

Egy másik szűkebb csoportban „Szakállas Vang” (Vang Csen), a fanyar humorú, kissé faragatlan, de hűséges, őszinte és sok párhű személy számára megnyerő katonatiszt ugyancsak Teng visszatérése mellett emelt szót. Mao di-csérő megjegyzéseit idézte, s így különösen megnehezítette a maoisták számára, hogy kifogást emeljenek a mondandója ellen. Teng erős politikai gondolkodással rendelkezett, ritka tehetséges volt, ügyes harcos, és szilárdan ellenezte a revisionizmust, idézte Vang Maót, s egészen odáig ment, hogy kijelentette: 1975-ben a pártmunkában és az Államtanácsban Teng a maói vonalat vitte tovább, hatalmas sikereket érve el. Élen járt a „négyek bandája” elleni küzdelemben, s most az egész párt, az egész hadsereg és a nép kívánsága, hogy mihamarabb visszatérjen a pártvezetésbe.¹⁹

A szekcióüléseken sokan támogatták Csen Jün és Vang Csen megjegyzéseit, de a konferenciáról szóló írásos beszámoló végső szerkesztése Vang Tung-hsing feladata volt, aki Csen, illetve Vang megjegyzéseit és az azokat megvitató beszélgetéseket kihagyta a szövegből. Vang Tung-hsing közölte velük, hogy ha újragondolják a megjegyzéseiket, akkor szerepelteti őket az összefoglalóban. Csen Jün és Vang Csen, akik jóval régebb óta és jelentékenyebb eredményekkel szolgálták a pártot, mint Vang Tung-hsing, közölték, hogy ha úgy gondolja, kihagyhatja a megjegyzéseiket, amelyek – bár nem kerültek bele a hivatalos összefoglalásokba – széles körhöz eljutottak eredeti formájukban a munkakonferencián és azon kívül is.²⁰

A konferencia során Hua Kuo-feng békülékenyen közelített azon delegáltakhoz, akik szenvédélyesen próbálták semmissé tenni az 1976. április 5-i

Tienanmen téri események utáni ítéleteket. Hua elismerte, hogy a „négyek bandája” akadályozta meg, hogy az emberek meggyászolják Csou En-laj halálát, Tengnek pedig semmi köze nem volt a történtekhez, s érthető, hogy a tömegek a térré özönlöttek. Mindezzel együtt Hua még mindig ellenforradalmi eseménynek nevezte az incident, mondván, hogy a résztvevők egy kis része ellenforradalmár volt. Kijelentette továbbá, hogy az ítéletek – közismerten Teng által favorizált – jobbos megsemmisítését meg kell támadni.²¹

A munkakonferencián tapasztalt, Teng Hsziao-ping visszatérését követelő széles körű támogatásra Hua így reflektált: „Mikor esik, az esővizet elvezető csatorna magától kialakul” (*shuidao qucheng*), és „mikor a tök megérett, leesik a szárról” (*guashu diluo*). Hua Kuo-feng üzenete egyértelmű volt: mikor minden készen áll, Teng visszatérésének módja is láthatóvá válik, de nem szabad sürgetni a dolgot. Teng Hsziao-ping támogatói felé tett engedményként elmondta, hogy a 10. Pártkongresszus harmadik plénumán, továbbá a nyárra tervezett 11. Pártkongresszuson hivatalos döntés születhet Teng visszatéréséről.

Hua azzal próbálta a gyorsan változó politikai környezetben megerősíteni saját értelmezését Mao gondolatairól, hogy irányítása alá vonta a *Válogatott művek* 5. kötete összeállításának szerkesztői munkálatait. Április 7-én a Központi Bizottság közzétette Hua Kuo-feng ajánlásait arról, hogyan kell olvasni a szöveget, melyben Maónak a forradalmat végsőkig folytató egyik passzusa is szerepelt. Április 15-én, egy héttel később, Hua engedélyével megjelent a kötet.²² Ám sem az ajánlás, sem Mao *Válogatott műveinek* 5. kötete nem állította meg azok számának növekedését, akik Teng magas beosztásba való visszatérést követelték.

Teng időközben világossá tette, hogy nem fogja támogatni Hua „két bármelyikjét”. Április 10-én egy Hua Kuo-fengnek, Je marsallnak és a Központi Bizottság többi tagjának írt levélben kifejtette az ellentmondásos megítélésű vezércikkel kapcsolatos gondolatait. Generációról generációra Mao gondolatainak „korrekt” és „átfogó” megértésére van szükség, mely iránymutatást ad a kínai pártnak, hadseregnak és népnek, írta.²³ Ezzel a ravasz megfogalmazás-sal Teng elfogadta Mao Ce-tung tekintélyét, de egyben kijelentette, hogy nem Hua Kuo-feng az egyetlen, akinek hatalmában áll Mao nézeteit értelmezni. minden konkrét problémát szélesebb kontextusban kell vizsgálni, s azok az idősebb pártvezetők, akik hosszabb ideig és szorosabban dolgoztak együtt az elnökkel, jobb helyzetben vannak, hogy e „szélesebb kontextusban” ítéljék meg Mao nézeteit, mint Hua. Teng köszönetet mondott a Központi Bizottságnak, amiért tisztára mosták a nevét a Tienanmen téri eseményekkel kapcsolatban.

Személyes munkájáról így írt: „hogy minek és mikor foghatok neki, teljes mértekben a pártközpont megítélésére és előkészületeire bízom.” Teng javasolta, hogy ezt a levelét a Hua vezetését támogató 1976. október 10-i levelével együtt köröztessék meg a párban.²⁴

Mire Hua megkapta a levelet, rájött, hogy valamiképp válaszolnia kell Teng Hsziao-ping visszatérésének növekvő támogatására. Elküldte a hozzá hű, magas rangú hivatalnokokat, Vang Tung-hszinget és Li Hszint Tenghez, hogy tárgyaljanak vele a visszatéréséről.²⁵ Ekkortájt Huának a Tienanmen téri tüntetések pozitív szerepét elismerő megállapítására utalva Teng úgy nyilatkozott közel barátainak, hogy bízik benne, hamarosan forradalmi mozgalomként fogják értékelni a demonstrációkat.²⁶ E kontextusban nem kívánta elfogadni Vang és Li kérését, hogy tegye magáévá a „két bármelyik” gondolatát még a visszatérése előtt. Ha a „két bármelyik” meghatározó gondolattá válik, mondta nekik, nehezen lehet majd megindokolni az ő és a tüntetések megítélésében történt száznyolcvan fokos fordulatot.²⁷

Nem helyes, folytatta Teng, hogy Mao egykor döntését magyarázatként használjuk arra, amit az elnök egy más helyen, más időben tett. Mao Ce-tung maga is beismerte, hogy követett el hibákat. Aki cselekszik, hibázik. Ha valaki 70 százalékban helyesen cselekedett, az már nagyon jó arány. Ha a halálom után az emberek azt mondanák, hogy 70 százalékban helyesen cselekedtem, az nagyon jó lenne, mondta Teng.²⁸

A munkába való visszatérésének feltétele volt, hogy írjon egy nyilvánosságnak szánt levelet, melyben kifejti, hogy elfogadja Hua vezetését. Teng elfogadta a feltételt, s 1976. október 10-i levelében így írt: „Hua Kuo-feng nemcsak a legalkalmasabb politikai és ideológiai szempontból, hogy Mao helyére lépjén, de a kora miatt is [...] legalább tizenöt vagy húsz évre stabil vezetést biztosíthat.”²⁹ Április 14-én, a levélíró néhány kisebb javítását követően Hua engedélyezte a szöveg párttagoknak való eljuttatását, s május 3-án egészen megyei szintig megküldték a KKP-ban, és ezredszintig a hadseregeben.³⁰ Ameddig csak tudta, Hua késleltette Teng Hsziao-ping visszatérését, ám végül, mivel Teng írásban ismerte el a vezetését, engedett a visszahívást sürgető erős, idősebb hivatalnokoknak.

Teng visszatérése csak a júliusi plénumon lett hivatalos, de a Hua Kuo-feng vezetését dicsérő levelének körözöttése jelzés volt a párt vezetőinek – középszinttől felfelé –, hogy a közeljövőben vissza fog tért a munkába.³¹ A párttagok nagy reményekkel várták Tenget, a kipróbtált vezetőt. Remélték, hogy alapvető szerepet játszik majd a rend fenntartásában és a modernizáció végre-

hajtásában. A párttagok arról is suttogni kezdtek, amit a külföldi sajtó már egy ideje nyíltan tárgyalt: Hua és Teng jövőbeni viszonyáról.

Május 12-re világos lett, hogy Teng Hsziao-ping az összes korábbi pozíciójába visszatér, vagyis átveszi a hadsereg és a külügyek irányítását. Ahogy korábban, most is miniszterelnök-helyettes lesz. Teng önként jelentkezett a tudomány, technológia és oktatás területéért, mert a „négy modernizáció” közül a tudományt tartotta a legfontosabbnak, mely lendületet adhatott a másik háromnak (ipar, mezőgazdaság és honvédelem). Miután a jelentkezését elfogadták, meghívta Fang Jit és Li Csangot az otthonába, hogy megvitassák, hogyan lehetne fejleszteni a tudományt és a technológiát.³² A kínai közhangulatra való tekintettel Tengnek először is felül kellett kerekednie egy-két értelmiségellenes nézeten. Közölte Fanggal és Livel, hogy ki kell hangsúlyozniuk: azok, akik az eszükkel dolgoznak, a politikailag nagyra becsült munkásosztály tagjai.³³

Május 24-én a visszatérésére készülő Teng meghívta otthonába a bizalmassait, Vang Csent és Teng Li-csünt, hogy szövegíró csoportjának újjáélesztéséről, valamint a tudomány, technológia és oktatás fejlesztéséről beszéljenek. Teng Hsziao-ping még mindig értekesnek tartotta a Politikai Kutató Irodában működő kis írócsoporthat, s előzetes megbeszéléseket szeretett volna folytatni pár egykorú tagjával, hogy miként szervezze meg új csapatát. Teng Li-csün azon kevesek egyike volt, aki a Hsziao-ping elleni kampány alatt egyáltalán nem csatlakozott a kritikához, s ezért vidéki munkára küldték. A férfi Hu Csiaomu – az írócsoporthajdani vezetője – levelét hozta magával: Hu így akart bo-csánatot kérni azért, hogy részt vett a kritikában. Teng el sem olvasta a levelet. Megkérte Teng Li-csünt, juttassa vissza azzal, hogy Hu kritikája nem jelentett problémát, hisz csak azt ismételte, amit a többiek mondtak, s ezt meg lehet érteni. Nincs szükség a bocsánatkérésre. Dicsérte a szerkesztői munkát, melyet Hu Maónak a *Válogatott művek* 5. kötetébe bekerült, „A tíz nagy kapcsolatról” szóló beszédén végzett. Várja vissza az írócsoporthoz, mondta Teng.

Je marsall és Teng Hsziao-ping tárgyaláson egyezett meg arról, hogy a KKB két alelnökeként hogyan osztják meg a hadügyekkel kapcsolatos kötelezettségeket. Teng azokat az ügyeket vitte tovább, amelyekkel 1975-ben is foglalkozott: leépítés, jobb katonák toborzása, a kiképzés és fegyelem javítása, a katonai tudományok és technológia fejlesztése azért, hogy a hadsereg felkészültebb legyen a modern hadviselésre. A katonáknak tartott beszédeiben ezek maradtak a központi téma-körök, de a szélesebb politikai ügyekről is szólt: „a tényekre támaszkodva keressétek az igaz utat”.³⁴ Teng azonban jóval kevesebb időt töltött a hadsereggel, mint a tudománnal, technológiával és oktatással.

A külügyekkel sem foglalkozott sokat. Részt vett a fontosabb politikai döntésekben, ám nem kívánta elvállalni a külügyek napi igazgatásának feladatait. Ez utóbbi túlságosan fárasztó, mondta. A tudománnyal, technológiával és oktatással kívánt foglalkozni, melyeket a modernizáció kritikus területeinek tartott.

Teng becslése szerint a kínai tudomány és technológia húsz évvel járt a világ többi része mögött. Kínában 200 ezer ember foglalkozott tudománnyal és technológiával, míg az Egyesült Államokban 1,2 millió. A fejlődéshez el kellett ismerni, hogy az ország mennyire hátul kullog, s hozzá kellett fogni a saját tehetségek fejlesztéséhez. Újrakezdte az 1975-ös politikáját, mondván, hogy Kínának vizsgákon kell kiválasztania a legokosabb általános és középiskolai diákokat, majd a legjobb oktatást kell nekik biztosítania a legjobb egyetemeken és kiképző iskolákban.³⁵

A tudomány és technológia irányítására felajánlkozó Teng világossá tette, hogy a közeljövőben nem fog Huának ellenszegülni a politika központi területein. Ám a tudomány fejlesztése közben nem habozott érzékeny kérdéseket érinteni. A politikának a szakértelemnél fontosabb voltát hirdető maoistákkal szemben Teng kijelentette, hogy az apolitikus tudósok is hasznosak lehetnek, s a hadseregnak is oktatást kell biztosítania a tehetséges emberek számára.³⁶

Teng visszatérése

1977. július 17-én a 10. Pártkongresszus harmadik plénuma elfogadta „a döntést Teng Hsziao-ping elvtárs munkába való visszatéréséről”. Hivatalosan szükség volt még a kongresszus egy hónappal későbbi végső hozzájárulására is, de a plénumon Teng visszakapta az összes pozíciót, melyet 1976. április 5. előtt betölött: a Központi Bizottság tagja, a PB Állandó Bizottságának tagja, a párt elnökhelyettese, a KKB elnökhelyettese, miniszterelnök-helyettes, az NFH vezérkari főnöke. Az augusztusi pártkongresszuson Teng Hsziao-ping a harmadik volt a sorban az Állandó Bizottság tagjai között, Hua Kuo-feng és Je marsall mögött, de Li Hszien-nien és Vang Tung-hsing előtt.³⁷

Július 21-i beszédében Teng kijelentette: „Ami pedig a munkába való viszszatérésemet illeti, két megközelítés közül választhatok. Az első, hogy hivatalok leszek, a második, hogy elérek valamit.” Senki sem lepődött meg, hogy a másodikat választotta: el akart érni valamit. Mao halála után pár hónappal az elnök kisugárzása még érezhető volt, így Tengnek elővigyázatosan kellett

kijelölne az irányvonalát. Először is megismételte a mantrát: „A marxizmus-leninizmus és Mao Ce-tung tanítása a pártot irányító ideológia.” Ezután tért csak rá, hogy mit szeretne megvalósítani: először is javítani akart az értelmi-ségekkel való bánásmódon, másodszor építeni kívánta a KKP-t. Maóra hivatkozva megismételte a rugalmasság melletti érvelését. Néhányan, mondta, el-ferdítették Mao gondolatait azzal, hogy egy adott kontextusban tett bizonyos kijelentésekről azt állították, hogy más szituációban is használhatók. Mao Ce-tung azonban más időben más megoldásokkal élt, s pontos, átfogó módon kell megérteni Maót ahhoz, hogy a javaslatait minden körülmények között megfelelően tudjuk használni. A kínai vezetésnek fejlesztenie kell a páron belüli demokráciát, érveld Teng.³⁸ Négy évvel később, mikorra Teng Hsziaoping konszolidálta hatalmát, a kritikusai szerint már nem lelkesedett annyira a KKP-n belüli demokráciáért, és saját kezében összpontosította a hatalmat.

Július 23-án, két nappal Teng beszéde után a *Zsenmin Zsipao*, a *Hungcsi* és az NFH újsága, a *Csiefangcsün Pao* vezércikkben hozta nyilvánosságra új megbízatásait: „A találkozón döntés született Teng páron belüli és kívüli pozícióiba történt visszahelyezésről, mely a párttagok és a szélesebb köztvélemény reményeit testesíti meg.”³⁹ Az 1976. április 5-én a Tienanmen téren tapasztalt indulatok, valamint a Központi Munkakonferencia megbeszélései alapján ez egyáltalán nem volt túlzás. Teng visszatérése után először július 30-án jelent meg a nyilvánosság előtt egy népi Kína és Hongkong közti futballmérkőzéssel. Miután a hangosbeszélő bejelentette megérkezését a Munkás Stadionba, kivételesen hosszú tapsot kapott.⁴⁰ A társadalom biztonságban érezte magát szilárd keze alatt, s 1975-ös eredményei alapján bizakodott a jövőben.

Az 1977. augusztus 12–18. között tartott 11. Pártkongresszus résztvevői örömmel fogadták Tenget, ám néhány maoistát nyugtalanított a visszatérése, s egyelőre nem volt még világos konszenzus Mao örökségének értelmezéséről és a követendő politikáról. A pártvezetők egységet mutatva próbálták elfedni a nézetkülönbségeket, Mao örökségét igenlő jelmondatokat hangoztattak, s csak általánosságban beszéltek a modernizáció céljáról. Bejelentették, hogy a „kulturális forradalom” véget ért, de értékei továbbélnek. A proletárok vezette forradalomnak még mindig kritizálnia kellett a jobboldali elhajlást, akkor is, ha Kína külföldről kívánt új technológiákat behozni. A szekcióülésekben egypáran kifejezték Hua – négyórás, a nézetkülönbségeket elkendőző, közhelyekkel teli beszédével jól jellemzett – vezetését illető nemtetszésük. Ezeket a kritikákat azonban kihagyták a kongresszusról készült írásos feljegyzésből.⁴¹

Teng belesimult a politikai atmoszférába, s szintén a Mao-párti funkcionáriusokat megnyugtató közhelyeket ismételgetett. Augusztus 18-i rövid záróbeszédében kijelentette, hogy a kongresszus „szocialista forradalmunk fejlesztésének és a szocialista építésnek új korszakát vezeti be: fel kell élesztenünk és tovább kell vinnünk a tömeg vonalát”. Ám a rugalmasság számára is helyet kívánt biztosítani. „Fel kell élesztenünk és tovább kell vinnünk annak gyakorlatát, hogy a tényekből kiindulva találjuk meg az igaz utat, a kiváló hagyományt és stílust, melyet Mao elnök meghonosított.”⁴² Az elnök „igaz útjára” való hivatkozással Teng megerősítette Mao Ce-tung iránti hűségét, de egyúttal kihangsúlyozta, hogy „a tényekből kiindulva kell megtalálni az igaz utat.” Ez mozgásteret adott neki, hogy politikáját az aktuális helyzet igényeihez alakítsa, s amellett érvelt, hogy Mao szó szerinti üzeneteit nem lehet automatikusan alkalmazni minden helyzetre.

Teng augusztus elején a tudományos és oktatási munkamegbeszélésen megerősítette, hogy Hua Kuo-feng vezetése alatt fog dolgozni. Katonai analógiát használva kijelentette, hogy a „hadtáppal” foglalkozik majd, s a hallgatók ebből értettelék, hogy a parancsnokot, Hua elnököt fogja segíteni. Konkrétan a tudományért és oktatásért lesz felelős, hogy „segítse Hua Kuo-feng elnök és Je Csien-jing munkáját”.⁴³ Teng – legalábbis ebben az időben – nem jelentett fenyegetést Hua vezetői posztjára.

Teng Hsziao-ping, a tudományos, technológiai és oktatási mikromenedzser

Pár héttel a kongresszust követően Teng az oktatási minisztérium hivatalnokaihoz intézett beszédében kijelentette: „Tudtam, hogy nem lesz könnyű, de önként jelentkeztem a tudományos és oktatási munka irányítására. Ha mi nem leszünk sikeresek [...], Kína »négy modernizációja« sehova sem fog vezetni.”⁴⁴ Teng készen állt arra, hogy folytassa az 1975-ben, Hu Jao-pang segítségével megkezdett munkát, és visszanyerje a tudósok bizalmát. 1977-ben kijelentette egy látogatónban lévő kínai-amerikai tudósnak, hogy „hacsak Marx magához nem szólítja” (a túlvilágra), tíz évig akar a tudománnyal és technológiával foglalkozni. Öt éven belül már valamennyi eredményt szeretne látni, tíz esztendő múlva még többet, s tizenöt év múlva teljes körű átalakulást.⁴⁵

Teng tisztaban volt vele, hogy Kínában nagy szükség van az általános iskolázottság és a lakosság tudományos-technológiai szintjének növelésére, de

inkább a tudomány csúcsára koncentrált: az alaputatásokban kívánt áttörést elérni, mely aztán segíthette a másik három modernizációt az iparban, a mezőgazdaságban és a honvédelemben. Meggyőződése volt, hogy „Kínának be kell érnie a világ legfejlettebb országait”.⁴⁶

Teng újra és újra találkozott kínai-amerikai Nobel-díjasokkal, Lee Tsung-Daóval, Jang Csen-ninggel és Samuel Tinggel. A beszélgetések minden egyazon kérdés körül forogtak: mit tegyen Kína, hogy növelje tudományos szintjét? Teng már-már mágikusan hitt abban, hogy a tudomány milyen kiemelt szerepet fog játszani Kína megújításában, s ennek megfelelően engedélyezte a projekteket. Mikor megkérdeztek, miért akarta, hogy Kína már a modernizációs folyamat elején olyan sok pénzt költsön nukleáris részecskegyorsítónak, azt válaszolta, hogy az országnak előre kellett tekintenie, csak így fejlődhetett a kínai tudomány.

1957-ben Teng Mao Ce-tung jobbkeze volt az értelmiség elleni támadásokban, de őt nem a zsigeri gyűlölet hajtotta, mint Maót, aki „burzsoának” belyegezte a társadalom e rétegét, és folyamatosan kereste az alkalmat, hogyan alázza meg őket, majd átnevelésként fizikai munkára küldte az értelmiségeket. Teng Hsziao-ping sohasem tanulhatott egyetemen, bár életének egy pontján ez volt a célja, s minden megtett, hogy bejusson egy francia univerzitásra. Felesége fizikát tanult Kína legjobb felsőoktatási intézményében, a Pekingi Egyetemen, öt gyermekéből három ugyanott hallgatott fizikát, a negyedik orvosnak készült, és csak az ötödik tanult művészettel, mert nem ítélték alkalmasnak a tudományos pályára. Teng látta, hogy az értelmiség elleni támadások minden pusztítást végeztek az ország modernizációjához nélkülözhetetlen kínai tudomány és technológia területén. Miután 1973-ban visszatért a munkába, sohasem támadta többé az értelmiséget, mint azt 1957-ben tette. Akadtak vezetők, akik „burzsoá értelmiségekről” beszéltek, ám Teng nem volt köztük. A tudomány, mondta, nem kötődik társadalmi osztályhoz. Politikai és gazdasági rendszertől függetlenül minden osztály az ország hasznára lehet.

Teng hamar lefektette a Kína tudományos szintjének javítását célul kitűző programját:

Ki kell választanunk a tudomány és technológia területén legalkalmasabb alkalmazottak közül pár ezret, és olyan körülményeket kell teremteni számukra, hogy csak a kutatásra tudjanak koncentrálni. Akik anyagi nehézségekkel küzdenek, kapjanak anyagi támogatásokat. Néhányan a gyerekekkel és idős szüleikkel élnek együtt, jóval 100 júan alatt keresnek, és idejük nagy részét

*a házimunkára kell áldozniuk. Nincs egy nyugodt hely, ahol este olvasni tudnának. Hogyan folytatódhatna minden? Megfelelő politikai követelményeket kell támasztani ezekkel az emberekkel szemben: szeressék a szülőföldjüket, szeressék a szocializmust, s fogadják el a párt vezetését. [...] Olyan atmoszférát kell teremtenünk a párton belül, hogy a képzett emberek megkapják a tiszteletet, és respektálják a tudásukat. Szembe kell szálni a téves hozzáállással, amely nem tiszteli az értelmiséget. minden tevékenység munka, legyen az szellemi vagy fizikai.*⁴⁷

Teng szörnyű pazarlásnak tartotta, hogy fiatal értelmiségeket küldenek vidiékre kétkezi munkára, miközben a kínai tudomány hírnevét kellene öregbíteniük. Sohasem használta a kifejezést, de hitt egy meritokratikus elitben. Azon volt, hogy magához vonzza a legjobbakat, olyan körülményeket teremtve nekik, hogy a legtöbbet tehessék Kínáért.

Az oktató és tudományos elit helyzetének jobbítása közben Teng hatalmas ellenállással szállt szembe. Elég ravar volt ahhoz, hogy mikor az értelmiség helyzetéről beszél, nem hozta szóba Mao elnök szerepét, aki végső soron felelős volt a kifogásolható politikai döntésekért, hanem a „négyek bandájára” koncentrált. Kiemelte: Kínának el kell kerülnie, hogy a „négyek bandájának” pusztító módján „kalapkészítőként” viselkedjen, vagyis „kalapokat” (politikai címeket) rakjon az értelmiségre, és nem lehet „botbolt” sem, nem eshet neki botokkal az értelmiségeknek.⁴⁸

Mielőtt Teng Hsziao-ping visszatér volna, a konzervatívok amellett törtek lándzsát, hogy a kommunista Kína első tizenhét évének (1949–1966) oktatási politikája „burzsoá”, s ezért joggal illetheti kritika. Teng visszatérésének előestéjén, 1977 júniusában Tajjüanban az Oktatási Minisztérium Kínai Felsőfokú Oktatási Felvételi Munkafórumán (*Quanguo gaodeng xuexiao zhaosheng gongzuotanhui*) a résztvevők élénk vitákat folytattak arról, hogy a jövőbeli oktatási politikát a „kulturális forradalomnak” vagy a korábbi korszaknak kell-e meghatározni. A konferencia végén a „kulturális forradalom” mellett tették le a voksukat. Sok dolga volt még Tengnek e területen.

Az idős Teng Hsziao-ping csökkentette a rá nehezedő munkaterhet, de 1977-ben, mikor hetvenkét évesen visszatér, energiával telve vetette bele magát a munkába. Rendszerint a nagyobb ügyekkel foglalkozott, s csak akkor lett mikromenedzser, mikor egy problémát igazán fontosnak ítélt. 1977–78-ban a tudományt és az oktatást tartotta a legfontosabbnak. Mikor hozzáfogott a feladathoz, kijelentette: „Az elkövetkező nyolc-tíz évben minden erőnkkel

az oktatással kell foglalkoznunk. Ami engem illet, szoros figyelemmel fogom követni a kérdést, figyelni fogok az oktatási osztályokat vezető elvtársakra.”⁵⁰

Teng újra és újra ellenőrizte a különböző régiók pártvezetőit, küzdött a radikálisok értelmiséget támadó eszméi ellen, s egyértelmű javaslatokat tett, hogyan kellene kihasználni az értelmiségekben rejlő potenciált, hogy Kína előreléphessen. Július 28-án – kevesebb mint egy héttel a tudományt hivatalosan rábító plénum után – napokon át megbeszéléseket folytatott Fang Jivel, a Kínai Tudományos Akadémia alelnökével, Li Csanggal, a KTA pártszervezetének csoportvezetőjével és Liu Hszi-jao oktatási miniszterrel. Megvitatták, miként lehetne a szág kulcsfontosságú tudományos területeinek modernizációját érintő **dengi** tervek megvalósítását felgyorsítani. Össze kellett állítani egy listát Kína különböző területeken dolgozó legjobb tudósairól, s biztosítani kellett, hogy a megfelelő intézetekben, megfelelő lakhatási körülmények között helyezzék el őket, hogy a munkájukra tudjanak összpontosítani. Az 1964-ben és 1965-ben végzetteknek, akik még mindig nem kaptak képzettségük szerinti munkát, muszáj volt jobb megbízásokat adni.⁵¹ Mindemellett, folytatta Teng, azokat a kínai tudósokat, akik külföldre mentek tanulni, ösztönözni kell, hogy visszatérjenek, s ha külföldön maradnak is, hazaszerető emberekként kell bánni velük, és hazához kell hívni őket, hogy előadásokat tartanak. Elengedhetetlen, hogy a tudósok összegyűjtsék a külföldi tankönyveket, s javítsanak az oktatási anyagokon, amelyeknek tömörnek és lényegre törőnek kell lenniük. Az oktatási minisztériumnak listát kell készítenie a legjobb színvonalú oktatási intézményekről, garantálva, hogy azokba a legjobb vizsgapontszámot elérő diákokat veszik majd fel. A védelmi tudományos munkát is muszáj belevonni az általános tudományos tervbe, s a hivatalnokoknak nem kell attól tartaniuk, hogy ez a szektor esetleg párhuzamos munkákat végez más szektorokkal.⁵²

Teng parancsnok, a mikromenedzser átvette az irányítást, és világossá tette az utasításait végrehajtó funkcionáriusok számára: „Nem fogunk vaktöltényekkel lövöldözni.”⁵³ Energikus előadása dacára az ellenzék olyannyira erős maradt, hogy az 1977. augusztus 3–8. között tartott Tudományos és Oktatási Munka Fórumán, melyen harminc-egynéhány híres tudós és oktató vett részt, Teng szükségét érezte ismét bírálni azon feltevést, miszerint az oktatás „burzsoá” hiba. A gyakorlati technikusok nem lesznek előtérbe helyezve az elméleti szakemberek rovására. Teng elképzelése szerint pár tudóst ki lehet emelni a termelő egységekből, de a legmodernebb tudomány és technológia úttörőinek az egyetemekről kell jönniük. Az általános iskoláknak erős matematikai

és idegen nyelvi tudást kell megalapozniuk, hogy később jó tudósok nevelőd-hessenek ki. Az egyetemeknek mindenkorban muszáj csökkenteniük az általuk működtetett gyárak számát, és növelniük a laboratóriumaiakét.⁵⁴

Teng hitt abban, hogy az ország legtehetségesebb diákjai közül néhány-nak külföldre kell mennie magasabb fokú egyetemi tanulmányokat folytatni, s erőfeszítéseket tett, hogy a kínaik határon túli tanulását biztosító programok megvalósuljanak. Kihangsúlyozta meggyőződését, hogy az iránytűt, könyvnyomtatást és puskaport feltaláló Kínában sok okos ember él. Az ország azon-ban visszaesett, s tanulnia kell a Nyugattól. E tanulás részeként Kína írásos anyagokat vásárolhat más államoktól (a hazai tankönyvek fejlesztésére), tudó-sokat küldhet külföldre, és külföldi tudósokat hívhat Kínába.

Szeptemberben, két hónappal azután, hogy kezdeményezte az oktatási minisztérium hivatalnokainak akcióját, Teng még mindig tehetetlennek érezte magát. Mao egyszer megjegyezte, hogy a katonai csapatok tartottak Teng Hsziao-pingtől. Teng parancsnok most az oktatási minisztérium felé irányította nehéztüzeit: „Az oktatási minisztériumnak kezdeményezőnek kell lennie. Ez idáig nem történt meg. [...] Túlságosan elővigyázatosak vagytok, és attól féltek, hogy további »hibákat« fogtok elkövetni, ha követitek a tanácsaimat. [...] Specifikus intézkedéseket kell kidolgoznunk. [...] Szabadon és bátran kell dolgoznotok, függetlenül kell gondolkodnotok, és nem állandóan a háta-tok mögé nézni. [...] Azok az elvtársak, akik elfogadják a pártközpont politikai döntéseit, kezdjék meg a munkát, a többiek pedig találjanak maguknak más munkahelyet.”⁵⁵ Teng hozzátette, hogy a minisztériumnak szüksége van pár tuca „negyven év körül munkatársa, akik végiglátogatják az iskolákat. [...] Mint a csapatokat meglátogató parancsnokoknak, be kell ülniük az órákra, látniuk kell az igazi körülményeket, ellenőrizniük kell a tervez és politikai döntések végrehajtását, majd jelentést kell tenniük [...], nem elégedhetünk meg a fecsegéssel.”⁵⁶

A tudósközösség által támogatott politikai döntések mögé állva Teng visz-szanyert valamennyit az 1957-es „jobboldalellenes” kampányban magára haragított értelmiség jóindulatából. Ez a jóindulat fontos volt a nyilvános imázsa szempontjából, hisz az értelmiségek voltak azok, akik megfogalmazták a hi-vatalos dokumentumokat, beszédeket írtak a központi propagandaosztály és a média számára. Az értelmiségek a politikai vezetők szabta határok között működtek, de az újságokban, rádióban és televízióban megjelenő dokumentumokat nemileg a saját szájuk íze szerint formálhatták. Tengnek egyáltalán nem ártott a támogatásuk.

Az egyetemi vizsgarendszer feltámasztása

Az egyetemi felvételi vizsgák visszaállítása Teng Hsziao-ping és mindenki más számára, aki az oktatás minőségével foglalkozott, kulcskérdésnek számított. Jóval azelőtt, hogy visszatért a munkába, Teng már meg volt győződve róla, hogy a színvonalasabb oktatási intézményeknek a diákokat nem a „megfelelő osztályháttér” és a „megfelelő politikai gondolkodás” (Mao kritériumai) szerint kell felvenniük, hanem az eredmények, mégpedig a versenyszerű felvételi vizsgák alapján. Az ötvenes években vizsgáltatták a gyerekeket az iskolában, de az eredmények jelentőségét lekicsinyelték, mert nem akarták kellemetlen helyzetbe hozni a parasztok és munkások gyermekait, akik rossz eredményeket értek el a földesurak és burzsoák – 1949 előtt jobb oktatásban részesültő – gyerekeihez képest.

A hetvenes évek elején, ahogy néhány egyetem újranyílt, „megfelelő osztályból” származó – munkás, paraszt, katona – fiatalembereket vettek fel, nem vizsga, hanem a munkahelyük ajánlása alapján. Természetesen túlzás lett volna, ha valaki a saját gyerekének ír ajánlást, ám ha egy hivatalnok valaki más gyermekét javasolta, az, akinek szívességet tett, később viszonozhatta a gesztust. A vizsgákon jól szereplő és „jó osztályháttér” diákokat is felháborította, ha gyengébb képességekkel, de jobb kapcsolatokkal rendelkező társuk jutott be helyettük az egyetemre. Az ajánlások rendszere teljesen korrupttá vált.

Teng érvélése szerint azonban a földesúri és burzsoá osztály megszűnt, tehát az osztályháttér jelentőségét vesztette, s úgy érezte, minél hamarabb vezetik be újra – általános iskolától az egyetemig – a felvételi vizsgarendszert, annál hamarabb kezdheti meg a kínai vezetés az oktatás színvonalának javítását. Küllönösen a „felsőfokú oktatási intézmények egységes felvételi vizsgáját” szerette volna visszaállítani, melyet a „kulturális forradalom” alatt töröltek el. Az 1977. augusztus 3-án megnyílt Tudományos és Oktatási Fórum idején már megszülettek a tervezetek az egyetemek őszi megnyitására és a diákok ajánlásoktól függő felvételére. Lehetséges párhelyet az őszi szemeszter előtt újra bevezetni a felvételi vizsgákat? Mikor a kérdés a fórumon szóba került, Teng Liu Hszi-jao oktatási miniszterhez fordult, s megkérdezte, hogy kivitelezhető-e a dolog. Liu igennel válaszolt, és ettől a pillanattól kezdve Teng eltökélte magát: ha szükséges, egyet-földet megmozgat azért, hogy 1977-ben megtartsák az egyetemi felvételi vizsgákat. Mielőtt befejeződött a fórum, kijelentette: „Véget vetünk az ajánlások rendszerének, közvetlenül a középiskolákból lehet majd jelentkezni. Így gyorsabban nevelünk ki tehetséges embereket, és rövidebb idő alatt fogunk

eredményeket elérni.”⁵⁷ Nem volt egyszerű ilyen rövid idő alatt ekkora fordulatot végrehajtani. El kellett dönteni, hogy milyen tárgyakból zajlanak a vizsgák, tanárokat kellett választani, akik elkészítették a teszteket, be kellett jelenteni a vizsgák menetét, meg kellett tartani (méghozzá résztvevők millióinak) a vizsgákat, meg kellett szervezni és végre kellett hajtani a kiértékelést, meg kellett határozni, hogy mely egyetemek nyílnak újra, és hogy mennyi diádot tudnak fogadni. Hatalmas feladat volt minden. Elkerülhetetlen volt, hogy az egyetemek – egyáltalán nem zökkenők nélkül – a vártnál néhány hónappal később nyíljanak meg, de végül megnyíltak.

Egészen 1977-ig egyszer sem fordult elő, hogy a Felsőoktatási Felvételi Bizottság egy évben kétszer ült volna össze. Teng döntését követően egy héten belül összehívták a Második Országos Felsőoktatási Beiratkozási Konferenciát, hogy megherstellerze az űrsi beiratkozásokat. A konferencián Teng elmagyarázta egy következő döntését: „A múltban [...] túlságosan kihangsúlyozták az érettségit követő két év fizikai munka előnyeit. A tények szerint azonban néhány év fizikai munka után a diákok a felét is elfelejtették annak, amit az iskolában tanultak. Ez időpocsékolás.”⁵⁸ Utasításba adta, hogy a felvettek 20-30 százalékát rögtön a középiskolákból vegyék fel, s a jövőben a legtöbb diákl ilyen módon tanuljon tovább. A munkatiszteletet az oktatásuk megszakítása nélkül is meg lehet tanítani a diákoknak. Teng azt is utasításba adta, hogy 1977-ben egységes felvételi vizsgákat tartsanak, aminek megvalósítását sok hivatalnok nehéznek vagy egyenesen lehetetlennek ítélte. A türelmetlen Teng azzal vágott vissza, hogy a politikai döntés megtörtént. 1977-ben felvételi vizsgákat kellett tartani. Ezen semmi sem változtathatott.⁵⁹ Egy összefoglaló jelentés készült a konferencia alapján, melyet a Politikai Bizottság október 5-én megvitatott és ellenjegyzett, az Államtanács október 12-én hatályba léptetett, s a *Zsenmin Zsipao* október 21-én megjelentetett, a diákoknak szóló, a vizsgákra való jelentkezést részletező tájékoztatás mellett.⁶⁰

Az előző évtizedben egyetemista korúvá érő nagyjából 5 millió 780 ezer kínai – sokan még mindig vidéken dolgoztak – vett részt a felvételi vizsgákon. Közülük 273 ezren juthattak be az egyetemekre. 1977-ben és 1978-ban a felvételi vizsgákra jelentkezők hozzávetőleg 5,8 százaléka tudott beiratkozni.⁶¹ Először fordult elő a kommunista Kína történetében, hogy az osztályháttér nem volt tényező az egyetemi felvételin. A bejutásról kizártolag a felvételi eredményeken alapuló érdemesség döntött.

Az egyetemekre nagy nyomás nehezedett, hogy felkészüljenek a diákok fogadására, mire az év végén megnyitották kapuit. A felsőoktatási intéz-

ményekben elhelyezett munkás-propagandacsapatokat ki kellett költözteni. A felszerelést használhatóvá kellett tenni. Az évekig a munkájukkal nem foglalkozó tanároknak órarendet és oktatási anyagokat kellett összeállítaniuk. Az első diákok arra panaszkoztak, hogy a gyorsan helyreállított egyetemek biztosította életkörülmények és az oktatási minőség kívánnivalókat hagy maga után. Ahogy pár diák megfogalmazta: „a nyolcvanas évek diákjai a hetvenes évek tankönyveiből tanultak a hatvanas évek tanáraitól”.

Teng 1977-ben kialakított oktatási rendszere azóta is működik, hatalmas eredményeket hozva a Kínai Népköztársaság számára. Ahogy Japánban, Dél-Koreában, Tajvanon és Szingapúrban is történt, a kínai egyetemi felvételi vizsgák emelték a jelentkezők minőségét, és azokét, akik utána kikerültek a munkaerőpiacra.⁶² Miután minden szinten bevezették a vizsgarendszert, az ambiciózus szülők elkezdték felkészíteni – a városi családoknak engedélyezett – egyetlen gyermeküket matematikából, a természettudományos tárgyakból és idegen nyelvekből, hogy a legjobb általános iskolába, legjobb középiskolába és legjobb egyetemre jussanak be. Az általános és középiskolák is elkezdték felkészíteni diákjait az oktatási rendszerben felfelé vezető vizsgákra, az egyetemek pedig segítettek a legjobb hallgatóik közül néhánynak, hogy nyugati felsőoktatási intézményekbe mehessenek tovább.

A hátramaradottak – a „kulturális forradalom” alatt vidékre küldött fiatal, elveszett generáció azon tagjai, akik nem mentek át a vizsgákon, vagy csak olyan vizsgaeredményeket szereztek, melyekkel a kevésbé jó iskolákba jutottak be – nem feltétlenül örültek az új rendszernek. Ám akiknek sikerültek a vizsgák, s akiknek fontos volt az oktatás minősége – beleértve a szülőket, oktatókat és munkaadókat –, rendkívül hálásak Teng Hsziao-pingnek, amiért felgyorította a felvételi vizsgák visszaállítását, és döntő támogatással állt az oktatás minőségének ügye mögé.

A tudomány fejlesztése

Nem sokkal azután, hogy 1977-ben visszatért a munkába, Teng kijelentette: „Igazán úgy érzem, hogy a tudomány és oktatás ügye jelenleg nincs jó helyzetben.”⁶³ Hu Jao-pang 1975-ös bátor erőfeszítései ellenére sok értelmiségi nem téphetett vissza, hogy hasznos munkát végezzen, s a burzsoá életmódjukért kritizált tudósok és fiatal lázadó vádlóik közötti konfliktus kiélezett maradt. A tudósok és az egyetemi oktatók továbbra is szörnyű életkörülmények között dolgoztak.

A tudományos kutatók szinte kizárolag kutatóintézetekben tevékenykedtek. A „kulturális forradalom” alatt – a baloldal támogatására és a „burzsoá értelmiisége” kritikájáért – az egyetemekre küldött munkás-propagandacsapatok és a hadsereg tagjai még mindig megszállás alatt tartották a **kampuszokat**, és utasítgatták a tudósokat. Teng tarthatatlannak ítélte a szituációt. Kijelentette, hogy „a munkás-propagandacsapatok problémáit rendezni kell. Vissza kell hívni őket a baloldal támogatására küldött hadsereggel együtt. Nem lesznek kivételek.”⁶⁴

Teng megértette a tudósok panaszát, s elfogadta, hogy a szakmai tevékenységüket olyan embereknek kell irányítani, akik átlátják a munka tartalmát. Utasításba adta, hogy a kutatóintézeteket úgy kell átszervezni, hogy háromfős vezetés lássa el az irányításukat. A pártvezető feleljen az átfogó irányvonalért, de a tudományos munka egy tudós irányítása alá essen. A harmadik vezető a „hadtápot” irányítsa. Legyen felelős az életkörülmények javításáért, s azért is, hogy a tudósok megfelelő ellátással rendelkezzenek a tudományos munkájukhoz. Teng tisztában volt vele, hogy az értelmiiségeket nyugtalanítja, hogy továbbra is fizikai munkát kell végezniük, és politikai oktatásokon kell részt venniük. Új szabályt fektetett le, amely kimondta, hogy a tudósok heti munkájának legalább öthatoda alapkutatás legyen.

Az Állami Tudományos és Technológiai Bizottságot több mint egy évtizeddel korábban megszüntették, így 1977-ben nem volt a tudománnyal foglalkozó, átfogó adminisztratív intézményrendszer. Mely területek legyenek kiemelve? Hogyan képezzék ki az embereket, hogy aztán elláthassák a különböző területek szükséleteit? 1975-ben Teng a KTA csoportjának segítségével dokumentumokat készített a tudomány fejlesztéséért. Két évvel később utasításba adta, hogy a fejlesztés koordinációja és a hatodik ötéves terv (1980–85) vonatkozó részeit lecserélő hétköznapi tudományos terv kidolgozása céljából újra fel kell állítani az Állami Tudományos és Technológiai Bizottságot. Az 1975-ben Teng irányításával elkészített dokumentumokat, melyeket a radikálisok „három mérges gyomnak” neveztek el, leporolták, s alapjául szolgálhattak az új tervezeknek.

Bár Teng visszatért a közhelyi előkészületeihez, az eltelt két évben még nagyobb álmokat kezdett dédelgetni Kínáról. Úgy vélte, hogy a külvilággal kiépült, 1975-höz képest sokkal szélesebb körű kapcsolatok alapján a tervezőknek magasabb célokot kell meghatározniuk a tudományfejlesztés területén. Becsvágyó új stratégiájának kialakításában kiváló kínai-amerikai tudósok tanácsaira épített, s szorosan együtt dolgozott Fang Jivel, a PB tudományért

felelős tagjával. Fang Ji, továbbá a Tudományos és Technológiai Bizottság lett felelős a tudománynak az iparban, a honvédelemben és más szektorokban való fejlesztéséért, de elsősorban az egyetemeken és független kutatóintézetekben – kiváltképp a KTA-n és az újonnan létrehozott Kínai Társadalomtudományi Akadémián – folyó alapkutatásokra koncentráltak.⁶⁵

Teng mindenekelőtt a természettudományokra fókusztált, ám hitt benne, hogy a társadalomtudományok – közigazdaságtan, filozófia, marxista elmélet és a különböző társadalmi ismeretek – szintén elengedhetetlenek a modernizációhoz. 1977 májusában Hua Kuo-feng engedélyezte a Teng irányítása alatt 1975-ben lefektetett tervet az önálló Kínai Társadalomtudományi Akadémia létrehozásáról. Mikor az akadémia 1977-ben kétezer taggal megalakult, Teng úgy intézte, hogy első vezetője Hu Csiao-mu legyen, aki 1975-ben felvázolta az intézmény létrehozásának tervezetét. A KTTA független minisztériumi státusban közvetlenül az Államtanács felügyelete alá került.⁶⁶ Az oktatási minisztériumtól való függetlensége miatt nem nehezedett rá túl nagy nyomás, hogy propagandát folytasson, így az ott dolgozó tudósok inkább kutatással foglalkozhattak, és nem az aktuális tudás rutinszerű továbbadásával.

Egy 1978. március 18–31. között tartott konferencián bemutatták a száznyolc nagyobb projektet tartalmazó új hétköznapi tudományfejlesztési terv javaslatát. A konferencia nyitóbeszédében Teng kijelentette, hogy a tudomány és a technológia „termelési erők”. Ugyanezért a tudományt az osztályharcossal azonos fontosságúnak ítélik megjegyzéséért keveredett 1975 utóján végzetes konfliktusba Maóval. Teng továbbra is alkalmazta azt, amit a kínai-amerikai tudósoktól megtanult. Kihangsúlyozta, hogy a világ tudományos és technológiai forradalmon ment keresztül. Teljesen új területek tárultak fel. Polimerek, nukleáris energia, elektronikus számítógépek, félvezetők, űrhajózás és lézer-technológia. Tipikus tengeri manőverrel megerősítette és emlékeztette marxista közönségét, hogy a termelési erőkbe mindenkor is beletartozott a tudomány és technológia, s a tudományos fejlődés eredményei univerzálisak, az egész emberiség által felhasználhatók. Elismerte, hogy szükség van az alkalmazott – például mérnöki – területeken dolgozó tudósokra, akik olyan téren érnek el haladást, mint az ipari automatizálás. Ő azonban a szigorúbban vett tudományra összpontosított, s ismét hangsúlyozta, hogy muszáj külföldről elsajátítani a fejlett tudományos eredményeket.⁶⁷

Teng beszédéből kitűnik a kötéltánc, melyre a politikai csaták során rákényszerült, miközben szakértőkkel együtt dolgozva a terület fejlesztését érintő konkrét tervek összeállításán munkálkodott. A projektek kiválasztását és

az egyes intézetek tervezet felügyelte, s közben harcolnia kellett a régi maoista vezetés meglátásai ellen. Teng egyre csak amellett érvelt, hogy a tudományt termelési erőnek kell tekinteni, és a szellemi munka is munka, ezért a tudósokat hagyni kell a szakmájukkal foglalkozni, s nem szabad politikai tevékenységekkel zavarni őket. Nem használta e kifejezéseket, de a régi vitában („melyik fontosabb: a vörös vagy a szakértő?”) egyértelműen utóbbi mellett tette le a voksát. Készen állt a politikai csatákra, hogy lehetővé tegye a szakértők számára a „négy modernizáció” elérésén való munkát.

Miután 1977 júliusában ismét a KKB elnökhelyettese lett, hivatalosan Hua Kuo-feng és Je marsall alatt helyezkedett el a ranglétrán, de vezérkari főnökként övé volt a katonai tervezés irányításának feladata.⁶⁸ Sokéves katonai vezetői tapasztalatára támaszkodva személyes befolyása alatt próbálta tartani a hadsereget, s nem engedte, hogy az irányítás Hua kezébe kerüljön. Maó-hoz hasonlóan Teng szigorú fegyelmet várt el a katonai vezetőktől, és felkészült, hogy keményen megköveteli az együttműködést. A csapatok jól tudták, hogy Teng Hsziao-ping nagyobb hatalommal rendelkezik a hadsereg felett, mint Hua.

„A gyakorlat...” a „két bármelyik” ellen

1977-ben újranyílt a Központi Pártiskola, s gyorsan a haladó párttudósok és diákok központja lett. 1977 márciusában a tudósok újra kutatni kezdték a kommunizmus elméletét és a KKP történetét, s októberben az első csoport diákok is megérkezett. A legelső évfolyamban nyolcszázhét hallgató tanult, többek közt nagyjából száz középkorú és idősebb hivatalnok, akiket a minisztériumaiak vagy a tartományaiak különösen tehetségesnek ítétek, s a „haladó csoportban” tanulhattak hat hónapig.⁶⁹

A diákok első néhány csoportját különös izgalom járta át, hisz azt reméltek, hogy a végzésük után fontos beosztásokba kerülnek majd. A haladó csoport száz hallgatójának nagyobbik fele megszenvedte a „kulturális forradalmat”. Meg akarták érteni, hogy mi ment félre az előző két évtizedben, s meg kívánták vitatni az elképzeléseiket Kína jövőjéről. Természetesen a kritikájukat és javaslataikat bizonyos keretek között fejthették csak ki, de az említett kereteken belül sok új elképzeléssel találkozhattak. A diákok lelkesedését az oktatók és a kutatók is osztották, akik részt akartak venni az új korszak elméleti és politikai irányainak meghatározásában.⁷⁰

Az új elkötelezettségek kerésésének vágyát Hu Jao-pang is teljes mellszélességgel támogatta. Hivatalosan Hua Kuo-feng volt a Központi Pártiskola elnöke, és Vang Tung-hsing az első számú helyettese, ám Hu Jao-pang elnökhelyettes sokkal többször meglátogatta az iskolát, mint ők, s valóban érdekeltek a diákok, a munkatársak – és az elkötelezettségeik is. Bátorította a friss gondolkodást, a kollégák és a hallgatók pedig lelkesen reagáltak a bátorításra. A Központi Pártiskola hamar a páron belüli kreatív, új gondolkodás központja lett, olyan hely, ahol a vezető hivatalnokok időnként kiszakadhattak a napi rutinból, s új eszméket fedezhettek fel a munkatársakkal és a diákokkal.

Július 15-én, mielőtt az első csoport hallgató megérkezett volna a Központi Pártiskolába, Hu Jao-pang stábja *Elméleti trendek* (*Lilun dongtai*) címen belefogott egy tanulmánysorozat elkészítésébe. A szövegekben, amelyeket magas beosztású hivatalnokok szűk csoportjának szántak, új gondolatokat és értelmetlenségeket kívántak körbejárni. A formátum – néhány naponta kiadtott, rövid, számosztanulmányok – nagyobb szabadságra adott lehetőséget, mint más pártkiadványok. A tanulmányok nem kerültek ki a belső körből, de nagy érdeklődést keltettek, mert a KKP számára elfogadott legfrissebb, új gondolkodást testesítették meg.

1978. május 10-én jelent meg az *Elméleti trendek* hatvanadik tanulmánya, *A gyakorlat az igazság megítélésének egyetlen kritériuma* címen.⁷¹ A szöveg már hónapok óta készült, az alapanyagot Hu Fu-ming, a Nankingi Egyetem filozófia tanszékének fiatal oktatója, Szun Csang-csiang, a Központi Pártiskola Elméleti Kutatási Irodájának munkatársa és Jang Hszi-kuang, a pártiskola 1977. őszi szemeszterének diákja készítette.⁷² Jang 1978 elején a *Kuangming Zsipao* szerkesztője lett, s minden nyitott volt az olyan elkötelezettségek felé, melyek újak lehetnek az olvasóinak, így május 11-én lehozta *A gyakorlat az igazság megítélésének egyetlen kritériumát*, bár védekezésül megjegyezte, hogy a szöveget „különleges meghívott kommentátorok” írták. Május 12-én a *Zsenmin Zsipao* és a *Csiefangcsün Pao* is lehozta a cikket; példájukat rövidesen több regionális újság is követte.

A cikk amellett érvelt, hogy az igazság megítélésének egyetlen módja a nép széles körű társadalmi tapasztalatának vizsgálata. A marxizmus nem egy kőbe véssett gondolkodásmód, hanem a tapasztalatból fakadó folyamatos újratérítélezés tárgya. A marxizmus alapelvei elmélet és gyakorlat kombinációját foglalják magukba. Bizonyos körülmények esetén az igazság észlelése hibásan történik, de a tapasztalat feltárja e hibákat, s ilyenkor változtatni kell. Az új tapasztalatok és gyakorlatok így teremtik meg az új elméleteket. Ha a marxiz-

mus-leninizmus és a maói tanítás aktuális mintái korlátozottak vagy szerencsétlenségekhez vezetnek, változtatni kell rajtuk.⁷³

A cikk azonnal nagy érdeklődést keltett. Néhányan ódákat zengtek róla, de Vang Tung-hszing, a PB Állandó Bizottságának propagandáért felelős tagja és Vu Leng-hszi, a *Zsenmin Zsipao* hajdani szerkesztője tombolt a dühtől. Vang egy héttel korábban jött ki a sodrából, mikor megjelent a *Fizetés az elvégzett munkának megfelelően* című cikk, s követelte, hogy közöljék vele, melyik KB-tag engedélyezte a szöveget (utóbb tudta csak meg, hogy Teng és stábja támogatta a publikációt).

Hu Jao-pang és más liberális hivatalnokok kihasználták a megállapodást, mely szerint az *Elméleti trendek* „különleges meghívott kommentátorok” által készített tanulmányait Vang Tung-hszing és stábjának ellenőrzése nélkül meg lehetett jelentetni az újságokban.⁷⁴ Vang Tung-hszing és Vu Leng-hszi helyesen látta, hogy a cikk bátorította Mao mindenkitől által követett ortodox gondolatainak megkérdőjelezését. Ha az osztályharc és a „folyamatos forradalom” szerencsétlenségeket okozott, akkor a szöveg szerint fel kell hagyni velük. Vang és Vu azt is helyesen látta, hogy a „megkövesedett dogmatizmust” és „istenimádatot” kritizáló cikk a „két bármelyik” – és burkoltan azok szellemi atyjai, vagyis Hua Kuo-feng és Vang Tung-hszing – ellen indított támadás. Utóbbi úgy vélte, hogy a párt közös hitvallás nélkül nem lesz képes fenntartani az egységet, s személyesen hívta fel Hu Jao-pangot, hogy tiltakozzon nála, amiért engedte a cikk megjelentetését.⁷⁵

Teng Hsziao-ping később elmondta Hunak, hogy mikor *A gyakorlat az igazság megítélésének egyetlen kritériuma* először kijött, nem keltette fel a figyelmét, de amint felizzrott körülötte a vita, előkerestette és elolvasta. Jó cikk volt, mondta, s egybevágott a marxizmus-leninizmussal. Megdicsérte a Hu Jao-pang által összehívott, az *Elméleti trendeken* dolgozó csoportot, és kijelentette, hogy folytatni kell a munkájukat. Teng megnyugtatta Hut, aki igyekezett problémamentes kapcsolatot ápolni Vang Tung-hszinggel és más vezetőkkel. Kifejtette, hogy néhány csatározás elkerülhetetlen addig, amíg más vezetők a „két bármelyik” pártján állnak. Teng támogatása a vita kritikus pontján nagy bátorítást adott Hu Jao-pangnak. E bátorítás nélkül Hu és mások is elveszítették volna a lelkesedésüket, feladva a harcot.⁷⁶

A két cikk, „A gyakorlat...” (1978. május) és a „két bármelyik” (1977. február) mágneses ellenpólosokat képeztek, s magukhoz vonzották a két különböző álláspont képviselőit. A vita feltárta és kiélesítette a Hua Kuo-feng (az ortodoxia fellazításától félő) és Teng (a számukra értelmetlen dogmától szabadulni

akaró) támogatói közti megosztottságot. Az érvelés ideológiai fogalmakkal történt, de a két fél szenvedélyét a napi politika táplálta. A kínai kommunisták között mindig is tabu volt a vezetők nyílt és közvetlen kritikája. A „kulturális forradalom” kedvezményezettjei általában Hua Kuo-fenget támogatták, a cél-pontjai Teng Hsziao-pinget.

„A gyakorlat” olyan zászló lett, mely alá odagyűlhettek mindenek az egyre nagyobb számú hivatalnokok, akik úgy vélték, hogy Hua nem alkalmas Kína vezetésére, ám ezt nem merték nyilvánosan kimondani. A vita abban is segített Tengnek, hogy katonai vezetőket állítson a saját oldalára, közöttük a tehetséges Lo Zsuj-csinget, a KKB főtitkárát, aki a „kulturális forradalom” legkorábbi célpontjainak egyike volt, s aki sok éven át dolgozott vele.⁷⁷ Az elkövetkező hónapokban, ahogy egyre erősebb lett a disputa a két cikkről, a vita politikai küzdelemmé vált. Az egyik oldalon azok álltak, akik a „gyakorlatot tartották az egyetlen kritériumnak”, Teng Hsziao-pinget pedig a legjobb csúcsvezetőnek, míg a másikon azok, akik a „két bármelyiket” és Hua Kuo-fenget támogatták. A végző, minden előöntő összecsapás elkerülhetetlennek tűnt.

A Teng-korszak megteremtése

(1978–1980)

7.

Három fordulópont

(1978)

Japánban az országot a modernizáció felé fordító kulcsfontosságú esemény az Ivakura Tomomi-delegáció külföldi útja volt. 1871 decembere és 1873 szeptembere között a Meidzsi-kormányzat ötvenegy vezetője hajón és vasúton tizenöt különböző országba látogatott el. A küldöttséget, melyben minden fontosabb szektor – ipar, mezőgazdaság, bányászat, pénzügy, kultúra, oktatás, honvédelem és rendőrség – képviseltette magát, egy udvari nemes, Ivakura Tomomi vezette, aki a Meidzsi-korszak egyik csúcsevezetője lett. Mikor a csoport elhagyta hazáját, Japán tipikus bezárkózott ország volt. Lakói keveset tudtak a külvilágról. A delegáció tagjai külföldi gyárakat, bányákat, múzeumokat, parkokat, tőzsdéket, vasutakat, farmokat és hajókészítő üzemeket látogattak meg, s ráébredtek, hogy Japán hogyan újíthatná meg magát, nemcsak új technológiák, hanem új gondolatok és szervezési stratégiák átvételével is. Megértezték, hogy országuk mennyire lemaradt a fejlett államok mögött, s milyen módon lehetne változást elérni. Ahelyett, hogy elkeseredtek volna, energiával telve érkeztek haza, izgalommal Japán jövője iránt, s további csoportokat indítottak külföldre, hogy még részletesebben tájékozódjanak.

Kína nem küldött a nagyvilágba – az Ivakura Tomomi-delegációhoz hasonlóan – hosszú időre egyetlen hivatalnokcsoportot sem. Vezető funkcionáriusok 1977–1980 között több egymástól független rövidebb utat tettek, amelyek kétféle nagy erővel befolyásolták a kínai gondolkodást. Teng Hsziao-ping 1975-ös ötnapos úttörő útja, melyre az ipar, a közlekedés, a menedzsment területén és a tudományban dolgozó magas rangú hivatalnokokat is magával vitt, akik a saját területükön gyűjthettek benyomásokat, példaértékű volt. Teng a tanulmányutak megyőződéses támogatójaként tért haza, s bátorítani kezdett más csoportokat is, hogy menjenek külföldre. Panaszkodott, hogy sok hivatalnok nem is tudja, mennyire lemaradt Kína, és úgy gondolta, hogy egy út majd felnyitja a szemüket. Hua Kuo-feng, aki egy Kelet-Európába utazó delegációt

vezetett, ugyancsak a külföldi utak – a modern államok tanulmányozásának – híveként tért vissza.

Évszázadokon keresztül egy-egy kínai önállóan jutott el a Nyugat országai, s új gondolatokat vitt haza. Vang Tao, a 19. századi fordító Londonból tért vissza, és szemedélyesen írt arról, mit tanulhatott volna Kína a modernizálódott Nyugattól.¹ A hetvenes években annyi volt a különbség, hogy fontos szerepet ellátó hivatalnokok – Teng és Hua stabil támogatásával – együtt utaztak, s később olyan pozíciókat töltötték be, amelyekben széles körben végre is hajthatták a tanultakat.

Miután Teng visszatért Franciaországból, Mao meghalt, Csiang Csinget pedig letartóztatták, a hivatalnokok, akik hosszú ideje elnyomták magukban a külföldre utazás vágyát, új lehetőségekhez jutottak. Azok, akik évtizedeken át a kapitalizmus szörnyűségeit zengték, elkezdték egymást félrelökdösní, hogy első kézből figyelhessék meg a kapitalista országokat. Nyugalomba vonult, idősebb funkcionáriusok próbáltak bekerülni a kapitalista államokba küldött delegációkba, cserébe a kommunizmus elhivatott szolgálatában töltött éveikért, valamint a „kulturális forradalom” szemedéseiért. Mao halála és a „négyek bandájának” letartóztatása után még eltartott pár hónapig a külföldi utazások hátterének megszervezése, de 1978-ra, mikor minden készen állt, jó néhány magas beosztású hivatalnok – életében először – határon túli tanulmányútra mehetett. 1978-ban tizenhárom miniszterelnök-helyettesi beosztásban dolgozó hivatalnok összesen ötven külföldi országot érintő huszon-egyhány úton vett részt.² Több száz miniszter, kormányzó, párttitkár és stáhtag kísérte el őket. Az Ivakura-küldöttség japán résztvevőihez hasonlóan, a kínai funkcionáriusok is az országuk előtt nyitva álló új lehetőségeken felvillanyozódva tértek haza, s készen álltak rá, hogy további csoportokat küldjenek, melyek még részletesebben tudták tanulmányozni a nyugati államokat.

1978 végén Teng összegezte az utazások eredményeit, és jókedvűen jelentette, hogy „elvtársaink mostanság körülöztek külföldön. Minél többet látunk, annál jobban megértjük, hogy mennyire lemaradtunk.”³ Teng a reform támogatásának megeremtése szempontjából rendkívül fontosnak tartotta e felismerést. 1978. december 2-án el is mondta a „reform és nyitás” politikáját elindító beszéde íróinak, hogy „a legfontosabb: el kell ismernünk, hogy lemaradtunk, sok dolgot nem megfelelő módon csinálunk, és muszáj megváltoznunk.”⁴ A tanulmányutak megerősítették a magas beosztású hivatalnokok között egyre szélesebb körben elfogadott megyőződést Teng látásmódjának helyességéről: Kínának új úton kell elindulnia.

Négy – Kelet-Európába, Hongkongba, Japánba és Nyugat-Európába külött – tanulmányúton jártak a legmagasabb szintű delegációk. Az 1978. március 9. és április 6. közötti küldöttség Li Ji-mang, a KKP Nemzetközi Összekötő Osztályának helyettes vezetőjével az élen – Csiao Si és Jü Kuang-jüan delegációvezető-helyettesek részvételével – Jugoszláviában és Romániában járt.⁵ Gyárakat, gazdaságokat és tudományos-technológiai egységeket látogattak meg, s a csoport konkrét javaslatokkal tért haza.⁶ Ami talán még fontosabb volt: az utat követően a kínai vezetők nem használták többé Jugoszláviára a dehonesztáló „revízionista” jelzőt, mellyel Mao bélyegezte meg a kommunista útról letért szocialista országokat. A KKP újra felvette a kapcsolatot a Jugoszláv Kommunista Párttal.⁷ A változások kitágították a lehetőségeket, amelyekből a kínai reformok válogathattak; a kelet-európai gazdasági reformerek tapasztalatából is tanulni lehetett az ideológiai hiba elkövetésének vágja nélkül.

1978 áprilisától májusáig az Állami Tervhivatal és a külkereskedelmi miniszterium funkcionáriusai Hongkongba látogattak, hogy felmérjék, miként segíthetné a városállam Kína pénzügyi, menedzsment- és ipari fejlődését. A hivatalnokok annak lehetőségét vizsgálták, hogy a hongkongi határ túloldalán, Kuangtung tartomány Paoan megyéjében létre lehetne-e hozni egy exportfel-dolgozó zónát: olyan területet, ahova külföldről szállítanának alapanyagokat, melyeket aztán a kínai munkások feldolgoznak. (Végül a készterméket vámmentesen és egyéb megkötések nélkül exportálhatnák.) Az Államtanács pár hónapon belül engedélyezte a terület létrehozását, amelyet később Sencsen különleges gazdasági övezetnek neveztek el. Ez idő tájt Kuangtung tartomány valós biztonsági problémával küzdött: minden évben fiabimberek tízezrei szöktek át Hongkongba. Mikor Tenget 1977-ben egy guangdongi látogatásán tájékoztatták, úgy reagált, hogy a probléma megoldása nem a határőrizet – kerítésekkel és határőrökkel való – erősítése, hanem a tartomány gazdaságának fejlesztése, hisz így a munkát kereső fiatalok nem fogják úgy érezni, hogy Hongkongba kell menekülniük.

1978 májusában, miután az Állami Tervhivatal delegációja visszatért hongkongi látogatásáról, az Államtanács égisze alatt megalakult a Hongkongi és Makaói Ügyek Irodája, s 1978 decemberében Li Csiang külkereskedelmi miniszter a városállamba látogatott, hogy erősítse a pekingi és hongkongi kormányzat közötti kapcsolatokat. Látogatása során Li sürgette Murray MacLehose kormányzót, hogy hozzon olyan intézkedéseket, melyek elősegítik, hogy Hongkong fontos szerepet játszon Kína modernizációjában. A külkereskedelmi miniszter egyúttal meghívta a brit kormányzót Pekingbe. Az Állam-

tanács hongkongi útjai előtt a városállam és a szárazföldi Kína közötti kapcsolatokat nagymértékben korlátozták. A látogatás elősegítette, hogy Hongkong a Kínába irányuló tőke és a globális gazdasági fejlődésről szóló tudás fontos csatornájává váljon.

A kínai vezetőket Japán nemcsak azért érdekelte, mert a modern ipari technológia forrásának látták, hanem mert sikeres stratégiákat kínált fel a modernizációs folyamat egésze számára. 1978. március 28. és április 22. között egy Lin Hu-csia, a Sanghaji Forradalmi Bizottság elnökhelyettese (vagyis Sanghaj polgármester-helyettese) vezette delegáció látogatta meg a szigetországot. A csoportban az Állami Tervhivatal, a kereskedelmi minisztérium, a külükereskedelmi minisztérium és a Bank of China egyaránt képviseltette magát. Japánt különös érdeklődés övezte, mert eredményesen kezelt a múltban azzal a hasonló problémákat, melyekkel Kína épp akkoriban szembesült. A II. világháború végen a japán gazdaság szörnyű állapotban volt. Ám erőskezű vezetéssel a termelés gyorsan nőtt, és az ország beérte a Nyugatot. A folyamat során Japán a háborús, szigorúan kontrollált, kormányzati tervezésen alapuló, jegyrendszert használó, az árakat központilag megszabó gazdaságból egy sokkal szabadabb, dinamikusabb civil gazdasággá vált, melyben a fogyasztói ágazatok adták az ipari bővülés alapját.

Kínába visszatérve Lin Hu-csia delegációja jelentést tett a Politikai Bizottságnak a II. világháború végét követő gazdasági fejlődésről a szigetországban: a japánok bátran vezettek be nyugati technológiákat, használták a külföldi tőkét, nagy erővel fejlesztették az oktatást és a tudományos kutatást. A külüldötség beszámolója szerint a japán kormány és gazdasági közösség felkészült, hogy segélyt és technológiát adjon a kínai fejlődéshez. Egyéb projektek mellett a delegáció javasolta a Politikai Bizottságnak, hogy épüljön egy tízmillió tonnás acélmű. A kínai-japán kapcsolatok későbbi megrömlása után a pekingi kormány jelentéktelennek állította be Japánnak a kínai újjáéledésben játszott szerepét. Ám kétségtelen, hogy a Lin-delegáció és Teng következő év októberében tett szigetországi útja megkönnyítette a jelentős japán tőke, technológia és menedzseri tudás beáramlását.

Az 1978-as tanulmányutak közül a legnagyobb hatást Kína fejlődésére a Ku Mu vezetésével május 2. és június 6. között zajló nyugat-európai út gyakorolta. Az út – az 1978. novemberi Központi Munkakonferencia és az 1978. decemberi harmadik plénum mellett – a kínai „reform és nyitás” egyik legfontosabb fordulópontja volt.

Ku Mu útja és a Modernizációs Fórum (1978. május–szeptember)

1978. május 2. és június 6. között Ku Mu – akinél csak Li Hsien-nien és Jü Csiu-li töltött be fontosabb szerepet Kína gazdaságának irányításában – magas szintű delegációt vezetett Nyugat-Európa öt államába (Franciaország, Svájc, Nyugat-Németország, Dánia és Belgium). A csoport az utazás előtt felkészítést kapott, de a küldöttség tagjai kevés ismerettel rendelkeztek a Nyugatról. Az, amit ezek a tiszteletben álló hivatalnokok láttak és tanultak Európában, s ahogy az utazást követő állami fórumon előadták a Kína előtt álló új lehetőségeket, különösen fontossá tette a tapasztalataikat. Teng 1975-ös franciaországi útja a külükkapcsolatokra koncentrált, és közben csak néhány rövid gyárlátogatásra jutott idő. Az öthetes úton részt vevő, Ku Mu által vezetett csapatban nagy tudású hivatalnokok voltak, akik át tudták tekinteni a Kína számára hasznos technológiákat és elköpzeléseket. Ku Mu visszaemlékezése szerint az út előestjén Teng felkereste az utasításaival, s ezt mondta: „Széles körű kapcsolatokat építsenek, részletesen vizsgálodjanak, és mélyen ássák bele magukat a problémákba. [...] Nézzék meg, hogyan irányítják a gazdasági tevékenységeket. Tanulmányoznunk kell a kapitalista országok sikeres tapasztalatait, és el kell hozni azokat Kínába.”⁸

A Ku Mu-féle delegáció húsz tagját Hua Kuo-feng választotta ki.⁹ A tagok közül hat miniszteri rangban utazott, beleértve a gazdasági és vízgazdálkodásért felelős miniszterhelyetteseket és a Guangdongi Állami Tervhivatal igazgatóját. A kiválasztásukat hasonló indokok támasztották alá, mint az Ivakura-küldöttség esetében. Az elvárások szerint visszatérésük után az ország különböző szektorait kellett vezetniük.¹⁰

Ku Mu miniszterelnök-helyettes, tapasztalt és széles körben elismert gazdasági bürokrata volt, mióta 1954-ben Sanghajból Pekingbe költözött, mint az Állami Építkezési Bizottság helyettes vezetője. A „kulturális forradalom” alatt csupán Li Hsien-nien és Jü Csiu-li volt nála befolyásosabb a *yewuzuban* folyó általános gazdasági irányítást végző munkában. Nemcsak a gazdasági tervezés, hanem a tudomány és technológia területén is dolgozott. Teng kezdetben kétfélekkel táplált a „kulturális forradalom” alatt megerősödött Ku Muval szemben, de később úgy látta, hogy Ku hatékony, pragmatikus hivatalnok, aki a modernizáció mellé állt, így a kétféle gyorsan eloszlottak. Ku Mu jó kapcsolatokat tartott fenn a visszatérő és a „kulturális forradalom” során fölemelkedett hivatalnokokkal egyaránt. Annyira tisztelték, hogy az európai tanulmányutat

követően vezető szerepet kapott a külföldi kereskedelem irányításában és a különleges gazdasági övezetek (SEZ) fejlesztésében.

Mikor Ku csapata elindult, még nem volt világos, hogy az USA-val fennálló kapcsolatok normalizálónak fognak-e. Kína azonban már minden az öt meglátogatott európai országgal normalizálta kapcsolatait, s a kérdések államok vezetői minden magas szintű delegációkat küldtek Pekingbe a hetvenes években. Az öt ország legtöbbjében Ku Mu csoportja az első állami szintű kínai delegáció volt, ezért a legmagasabb szinten fogadták. A betegeskedő pekingi belga nagykövet kivételével az összes többi nagykövet visszarepült a hazájába, mikor a küldött-ség ott tartózkodott.¹¹

Kína éppen csak kezdett kilábalni egy hidegháborús gondolkodásmódból, s Ku Mu delegációjának tagjai arra készültek, hogy ellenségekként fogják kezelní őket. Az utazás előtti informális eligazítások mást jóoltak, így váratlanul érte őket a vendéglátók barátoságos és nyitott viselkedése. Akkoriban a legtöbb kínai gyárat és hasonló intézményt titkosan kezelték, egy átlagos kínai nem juthatott be oda, ezért is volt meglepő a delegációtagoknak, hogy az európaiak milyen nyíltan megmutatták nekik a gyárakat, irodákat, üzleteket és szinte minden helyet, amit csak látni szerettek volna.¹²

A csoport öt ország tizenöt városát látogatta meg. Láttak kikötőket, utaztak hajón, vonaton és gépkocsin. Jártak elektromos erőműben, mezőgazdasági üzemben, gyárban, piacra, kutatóintézetben és lakónegyedekben. A csoport időnként kisebb csapatokra oszlolt, s így összesen nyolcvan különböző helyet látogattak meg.¹³ Az utazás során előadásokon vettek részt, és anyagokat gyűjtötték a meglátogatott helyekről.¹⁴ Mivel gazdasági kérdésekre összpontosítottak, főleg gazdasági szakértőkkel találkoztak, de diplomataikkal, politikusokkal és katonatisztekkel is sikerült eszmét cserélniük. Láttak szilíciumchipeket, optikai felszereléseket és vegyi anyagokat előállító gyárakat. Bár kevés idejük jutott városnézésre, meglátogatták Karl Marx Trierben található szülőhelyét, s tiszteletüket tették kommunista gyökerüknel, miközben a német kapitalizmus sikereit szemlélték.¹⁵ Lenyűgözte őket a gépesítés és az automatizálás mértéke, a gyárak termelékenysége. Megdöbbentek egy svájci erőmű számítógépes rendszerén, továbbá a Charles de Gaulle repülőtéren, ahol a le- és felszállásokat elektronikusan irányították. A brémai kikötőben a hivatalos Kína képviselőiként először láttak modern konténereket, ahogy hajóra rakadták őket. A mezőgazdasági termelékenység magasabb volt, mint elképzelték. Ugyanazt a következetést vonták le, amit Teng pár évvel korábban: Kínának a tudomány és technológia elsajátítására kell koncentrálnia.¹⁶

A csoport tagjai úgy gondolták, hogy szembesülni fognak a dolgozók kiszákmányolásával, ehelyett azt látták, hogy a nyugat-európai munkások igen magas színvonalon élnek. Vang Csüan-kuo, Kuangtung tartomány tervhivatalának vezetője a következőképp összegezte benyomásait: „A nem sokkal több, mint egy hónapos út alatt kinyílt a szemünk. [...] minden, amit láttunk és hallottunk, meglepett bennünket. Nagy ösztönzés volt ez. [...] Azt gondoltuk, hogy a kapitalista országok elmaradottak és dekadensek. Miután elmentünk otthonról és körbenéztünk, rájöttünk, hogy mennyire más a helyzet.”¹⁷ A delegáció tagjait az is megdöbbentette, hogy az európaiak milyen szívesen ajánlottak fel a számukra modern technológiákat, illetve kölcsönöztek volna nekik pénzt. Egy estélyen néhány vendéglátó bejelentette, hogy akár 20 milliárd dollárnyi kölcsönt is tudnának adni Kínának.¹⁸ A csoportot az is meglepte, hogy az európai országok milyen szabadságot adtak a helyi kormányzatoknak a pénzügyek kezelésében, az adószedésben és a saját ügyeiket érintő döntésekben. A csoport azzal a meggyőződéssel tért haza, hogy a kínai finanszírozás túlságosan centralizált, s nem ad elég teret a helyi pártvezetőknek.¹⁹

Miután Ku Mu delegációja visszaérkezett Kínába, haladéktalanul jelentést kellett tenniük a Politikai Bizottság délután háromkor kezdődő, Hua Kuofeng elnökölte ülésén. A PB tagjairaakkora hatást gyakorolt a beszámoló, hogy a vacsora alatt is folytatták a megbeszéléseket, és csak este 11 órakor rekesztették be az ülést.²⁰ Ku jelentésének hallgatóit meglepte, hogy milyen hatalmas a távolság Kína és a külvilág között. Néhány kínai vezető gyanakodva kezelte a Nyugatról szóló jelentéseket, de Ku Mu delegációjának szavahihető tagjait jól ismerték és tisztelték. A Nyugatot övező, éveken át tartó félelem után mindenkit meglepett, hogy az európaiak milyen melegszívű és nagylelkű vendéglátóknak bizonyultak, s hogy hajlandók lennének kölcsönök folyósítására és technológia átadására is. Ku Mu tisztában volt a kollégái gyanakvásával, ezért elmagyarázta, hogy az európaiak azért akarnak befektetni, mert gyáraiak a kapacitásuknál kevesebbet termelnek, s azt remélik, hogy Kínában értékesíteni tudják az áruikat és technológiájukat. Ku több olyan módot javasolt, mellyel a nyugatiak segíteni tudnák a kínai termelés növelését – kompenzációs kereskedeleml, közös gyártás és külföldi befektetés –, s arra biztatott, hogy Kína körültekintően vizsgálja meg e lehetőségeket. Mielőtt bárkiben felmerült volna, hogy Ku Mu eltúlozza a beszámolóját, a globális fejleményeket legjobban értő csúcsvezetők – Je marsall, Nie Zsung-csen és Li Hszien-nien – nagy dicséretben részesítette a delegáció vezetőjét tárgyszerűségéért és világos előadásáért. A jelentés hatása alá került PB-tagok egyetértettek abban, hogy Kínának azon-

nal ki kell használnia a szóban forgó lehetőségeket.²¹ Ha más országok képesek a tőke és a nyersanyag importjára, majd exportra menő áruk legyártására, „mi miért ne lennénk rá képesek?”²²

A következő pár héten a delegáció tagjai rendszerezték az anyagaikat, melyeket hivatalos írásos jelentés formájában június 30-án adtak elő a Politikai Bizottságban. Teng Hsziao-ping, aki a hallásproblémái miatt nem vesztegette idejét a PB üléséivel, külön találkozott Ku Muval. A találkozójukon Teng elmondta, hogy Kínának, amilyen gyorsan csak lehet, követnie kell Ku javaslatait, beleérte a külföldről történő kölcsönzést is.²³ Kína vezetői kezdetben a textíliákra fókusztáltak, melyekből olyan kevés állt rendelkezésre, hogy csupán jegyre lehetett ruhát vásárolni. A ruhaellátás növelése hamar bebizonyítaná a közvéleménynek a nyitás hasznát, és támogatást szerezne a további reformokhoz. A gabonahíány miatt a gyapottermesztést nem lett volna könnyű gyorsan kiterjeszteni, ezért Ku Mu amellett érvelt, hogy műszálas anyagokat előállító gyárakat kell építeni, ahogy Japánban, Tajvanon, Dél-Koreában és Hongkongban. Kínában a textil- és ruházati iparnak kell a könnyűipar felívelését megalapoznia.²⁴

Kína – Ku újtából eredő – új keletű hajlandósága, hogy kapitalista államokkal működjön együtt, szükségessé tette nemcsak a konkrét ipari tervez újragondolását, hanem a kormányzati szabályok és bürokratikus eljárások áttekintését is, abból a célból, hogy a külföldi cégek működni tudjanak az országban. Tovább élt ugyan a gyanú, hogy a nyugati kapitalisták ki akarják használni Kína nemzetközi gyakorlatot illető tájékozatlanságát, de a kínai hivatalnokok haladtak előre. Új kérdéseket gondoltak át, amelyek a gazdaság minden részletét érintették. Milyen cégek dolgozhatnak együtt Kínában külföldiekkel? Miképp biztosítsák, hogy a külföldiek ne csapják be őket? Hogyan lehet a külkereskedelmet a kínai tervgazdálkodásba integrálni? Miként döntenek arról, hogy mely régiók és szektorok fogadják a bejövő kölcsönöket és technológiákat?

A Meidzsi-kor Japánjának ráérőbb időszakában az Ivakura-küldöttség több mint egy évtized alatt készítette el az ipari fejlesztések kalauzául szolgáló ti-zenkét kötetes *Vélemények az iparról* című munkát. Ezzel szemben Ku Mu útja után a delegáció alig néhány hét alatt írta meg jelentéseit, miközben a kínai gazdasági vezetők megszervezték, hogy az illetékesek megvitassák a tapasztalatból eredő következményeket.

Mihelyt a beszámolók elkészültek, az Államtanács összehívta a Négy Modernizációt Irányító Alapelvek Fórumát (*Sihua jianshe de wuxuhui*), amely

július 6. és szeptember 9. között zajlott, s megvizsgálta, hogyan lehetne kihasználni a nyugati technológia és tőkekölcsön jelentette új lehetőségeket. A nyitóülésen Ku Mu egy hosszú jelentést adott elő arról, hogy mit tapasztaltak az út alatt, s pár személyes benyomását is megosztotta a hallgatósággal.²⁵ Az üléseket Li Hszien-nien elnökölte, aki még mindig a gazdaságért felelős legmagasabb beosztású hivatalnok volt. A résztvevőkkel közölték, hogy ne a múlt hibáival, hanem a jövő teendőivel foglalkozzanak. Az oktatást, tudományt, technológiát és külügyeket irányító Teng Hsziao-ping nem vett részt a fórumon, de követte az ülésekről készült beszámolókat, s elolvasta az összegző jelentés vázlatát, majd javaslatokat tett a kijavítására.²⁶

A fórumon – a szállodákba zárkózó munkakonferenciáktól eltérően – a résztvevők két hónapra elosztott huszonhárom reggeli ülésen vettek részt. Hua Kuo-feng, aki ritkán látogatott el az Államtanács üléseire, olyannyira fontosnak tartotta ezeket az összejöveteleket, hogy huszonháromból tizenhármon maga is részt vett.²⁷ A hivatalnokok délutánonként visszatértek saját munkahelyükre, hogy jelentést tegyenek a reggeli vitákról, s az egységeikkel elkészítessék a feltett kérdéseket tárgyaló írásos anyagokat. A fórumon a kulcsfontoságú gazdasági miniszteriumok és hivatalok hatvan képviselője számolhatott be az egysége általános tevékenységéről és terveziről. Így minden egység képet kaphatott a többi gondolkodásáról, anélkül, hogy viták lángoltak volna fel a pontos elosztásokról és termelési célokkról. A részleteket a későbbi tervezési értekezleteken vitatták meg.

A szeptember 9-i záróülésen Li Hszien-nien, aki abban a periódusban vezette a kínai gazdaságot, mikor az gyakorlatilag bezárkózott, meghirdette egy új, nyitott korszak eljövetelét. Jelentésében elmagyarázta, hogy Kína nem maradhat továbbra is zárt gazdaság. Külföldi technológiákat, felszereléseket, tőkét és menedzseri tapasztalatokat kell importálni azért, hogy az ország fejlődése felgyorsuljon. Li kijelentette, hogy ha teljesen kihasználják a kedvező körülményeket, a Kínai Népköztársaság magas szinten modernizálódhat még a huszadik században. A cél érdekében a KNK-nak 1978–1985 között 18 milliárd dollár értékben kell majd árut és felszereléseket importálnia.²⁸

1978 közepén a fórum résztvevői még csak elkezdték megérteni a globális gazdasági rendszert, s Kína egyelőre nem állt készen, hogy a piacokkal kísérletezzen. Ám a viszonylag szabad atmoszférában a résztvevők felvethették a piacok, a decentralizáció, az árak, a külkereskedelem, a mikromenedzsment és a makromenedzsment minden nagy kérdését, melyeket részletesen a következő két évtized válaszolt meg. A legaktuálisabb két kérdés a következő volt:

(1) Hogyan nőhet az ország külkereskedelete és a külföldiek szerepe úgy, hogy a kínai irányítás megmaradjon? (2) Miképp ösztönözheti Kína az egyéneket, helyi területeket és külföldieket úgy, hogy közben megtartja az országos tervgazdálkodási rendszer irányítását?

A fórum beszélgetései formálta tízéves terv Ku Mu útjának derűlátását és izgalmát tükrözte. Néhány ötlet – például, hogy Kína olajjal fog fizetni az új erőművekért és felszerelésekért – később megalapozatlannak bizonyult. Az addig ismeretlen új lehetőségeken föllekesedett, ambiciózus, de tapasztalatlan hivatalnokok, akik be akarták pótolni az elvesztegett két évtizedet, olyan tervezet szöttek, melyek meghaladták képességeiket. Bár a fórum résztvevői rendkívül optimisták voltak, a kormányzati irányítást nem vetették le magukról. A külföldiek nem kaptak teljes körű, szabad hozzáférést a kínai gazdasághoz. A kormányzat külkereskedelemmel foglalkozó speciális egységein keresztül kellett működniük, ahol a Nyugatot ismerő, nyelvtudással rendelkező kínai hivatalnokok védték az ország érdekeit.

A fórum derűlátó résztvevői nem voltak abban a hangulatban, hogy komolyan vegyék a józan és elővigyázatos funkcionáriusok mintaképét, Csen Jünt. Csen, mióta Mao 1962-ben félreállította, nem töltött be hivatalos pozíciót, de senki sem tudta nála jobban, hogy a „nagy ugrás” hatalmas optimizmusa mekkora pusztítást végzett az országban, s akkoriban senki sem próbálta jobban lehűteni ezt az optimizmust. A fórum vége felé Csen Jün, akihez eljutottak beszámolók az esemény vitáiról, közölte korábbi beosztottjával, Li Hszien-niennel, hogy a fórumot meg kellene hosszabbítani pár nappal, hogy mások is elmondhassák a véleményüket.²⁹ Csen kijelentette: „Rendben van, hogy pénzt kölcsönünk külföldről [...], ám ilyen sok hitelt egyszerre nem tudunk kezelní. Néhány elvtárs csak a külföldi körülményeket veszi figyelembe, de nem foglalkozik a kínai realitásokkal. Az ipari bázisunkat nem lehet összehasonlítani a külföldiekkel, technikai kapacitásunk nincs az övékkel egy szinten. Ők csak annyit látnak, hogy pénzt tudnak kölcsönözni nekünk [...], ha nem figyelünk az egyensúlyra, és csak a kölcsönökre támaszkodunk, nem lesz számunkra kedvező a dolog.”³⁰ A fórum résztvevői előre akartak lépni, s Hua Kuo-feng nem hosszabbította meg az eseményt azért, hogy mások is elmondják a véleményüket.

Teng nem vett részt a fórumon, ám figyelemmel kísérte, és nem tett az optimizmus ellen semmit. Mikor tájékoztatták a döntésről, hogy Kína 18 milliárd dollár értékben vesz fel kölcsönt technológiára és árura, csupán annyit jegyzett meg: „Miért nem 80 milliárd dollárért?” Zbigniew Brzezinski, aki két hónap-

pal a konferencia előtt találkozott Teng Hsziao-pinggel, pontosan tisztában volt a kínai politikus hangulatával (lásd a 11. fejezetet). Teng siet, tájékoztatta Brzezinski Carter elnököt.

Szikragyújtás (1978. szeptember 13–20.)

Mikor Mao Ce-tung azt tervezte, hogy lángra lobbantja a kínai forradalmat, híres esszét írt, amelyben kijelentette, hogy akár egyetlen szikra is elindíthat egy préritüzet. Mao gondolatát visszhangozta Hu Jao-pang is, aki szerint Teng északkeleti útjának (1978. szeptember 13–19.) szikrája olyan tüzet gyújtott, mely drámai változásokat indított el Kínában, amit a Központi Munkakonferencia még ugyanazon az őszön vissza is igazolt.³¹ Azt is hozzátehette volna, hogy a változások egyike volt Teng Hsziao-ping legfelsőbb vezetővé emelkedése. Teng maga három alkalomra emlékezett vissza, mikor vidékre utazott, hogy a „reform és nyitás” érdekében „szikrát gyújtson”. Először 1977 novemberében Kantonba ment Je Csien-jing társaságában, s a Népi Felszabadító Hadsereg tisztjeivel és civilekkel találkozott, hogy életet leheljen Kuangtung gazdaságába.³² Másodjára 1978 februárjában, burmai és nepáli látogatásai között megállt Szecsuan tartományban, hogy Csaó Ce-janggal találkozzon, s megvitassa vele a vidék és város reformjait. (Szecsuanban kigúnyolta azokat, akik szerint, ha egy parasztnak három kacsája van, még szocialista, ha öt kacsát nevel, már kapitalista.³³ El kell felejteni ezeket a merev dogmákat, a szocializmus nem egyenlő a szegénységgel, érvelt Teng.) A harmadik útja Kína északkeleti részébe vezetett, mikor visszatért az észak-koreai munkáspárt alapításának harmincadik évfordulójára rendezett ünnepségekről.

Utolsó szikragyújtó útján több napot töltött el az északkeleti tartományokban (Hejlungcsiang, Csilin és Liaoning, melyet Mandzsúriának is neveznek), majd Tangsanba és Tiencsinbe látogatott, ahol síkra szállt a maoizmustól való – Hua Kuo-feng „két bármelyikjénél” jóval bátrabb – eltávolodás mellett. Mikor északkeleten járt, a három hónappal korábban megjelent „A gyakorlat” és a „két bármelyik” közötti vita kezdett fellángolni. Pár héttel azelőtt Csang Ping-hua, a központi propagandaosztály vezetője szintén északkeleten járt, hogy arra kérje a helyi hivatalnokokat, támogassák a „két bármelyiket”. (Csang egyike volt az első hivatalnoknak, akiket Teng Hsziao-ping a harmadik plénumon történt megerősödése után lecserélt; Hu Jao-pang került a helyére.) Teng északkeleti útja valójában Csang érveire válaszolt, s támogatást gyűjtött

a „reform és nyitás” bátrabb erőfeszítéseihez. Pekingben Hua elnök irányította a propagandaapparátust, így – elkerülve a nyílt konfrontációt – Teng a fővárosban elővigyázatosabban nyilatkozott meg. Pekingben kívül azonban nagyobb hallgatósághoz szólhatott, és nem kellett annyira visszafognia magát. Informálisan beszélt, tehát nem kellett foglalkoznia a hivatalos szónoklatok engedélyezésének bürokratikus menetével. A beszédeiben Teng nem támadta meg közvetlenül Hua Kuo-fenget, de kritizálta a „két bármelyiket” és támogatta „A gyakorlatot”, vagyis közvetett módon érvelt Hua ellen. A rá figyelő, politikailag tájékozott kínai hivatalnokok azt a következtetést vonták le, hogy „A gyakorlat” melletti kiállásával Teng pártolókat gyűjtött magának a KKP legfőbb vezetéséért folyó küzdelemben. Logikus volt, hogy északkeleten gyújt szíkrát, mert ott eleve olyan támogatókkal rendelkezett – Zsen Csung-ji Liaoning tartományban, Vang En-mao Csilin tartományban és Li Tö-seng, a senjangi katonai régió vezetője –, akik elsőként álltak „A gyakorlat” mellé.

Egy Csilin párthivatalnokai számára tartott gyűlésen Teng a „két bármelyik” híveit amiatt kritizálta, hogy nem hüek „Mao igazi szelleméhez, mely a tények között az igazságot keresi”. Kiemelte: a marxizmus-leninizmus nem adott tanácsot a kínai forradalmárokknak, hogy a városokat a vidék felől vegyék körbe. Mao azért ért el katonai sikert, mert a marxizmus-leninizmust Kína akkori körülményeihez adaptálta. Ehhez hasonlóan, állította Teng, a nyugatiak korábban nem akartak árut eladni Kínának, így nem lehetett a külkereskedelmet növelni, de a körülmények azóta megváltoztak, s immár kedvezők a külkereskedelem fejlesztéséhez. Lehet, hogy a „négyek bandája” országos árulásnak bélyegzi a nyugati kapcsolatok javítását, de ha valóban magasra kívánjuk emelni Mao Ce-tung tanításának zászlaját, alkalmazkodnunk kell a változásokhoz, és elő kell mozdítanunk a külkereskedelmet.³⁴

Teng Liaoningben kifejtette, hogy a kínai vezetők, beleérte saját magát is, csalódást okoztak a csodálatos és nagyon türelmes kínai népnek. Hallgatósága politikailag tájékozott része értett a szóból, s Teng Hsziao-pingnek nem kellett hozzáfűznie: „Kié volt a hatalom, mikor csalódást okoztunk? Ki az, aki nem tett erőfeszítéseket, hogy kijavítsa a hibákat? Hogyan hihet abban bárki is, hogy amit Mao mondott, az helyes?” Teng ehelyett így szólt: „Országunk rendszere [...] alapjaiban a Szovjetunióból való átvétel. Elmaradott, csak felületesen kezeli a problémákat, párhuzamos struktúrákat működtet, és táplálja a bürokratizmust. [...] Ha nem tudunk gyorsabban nőni, mint a kapitalista országok, akkor nem tudjuk a rendszerünk felsőbbrendűségét bizonyítani.” Nem kellett nagy fantázia hozzá, hogy a hallgató levonja a következtetést: Teng sze-

rint Hua Kuo-feng nem tett eleget, hogy megváltoztassa a struktúrákat, szilárd alapot fektetve le a gazdasági növekedéshez.

Teng Hsziao-ping északkeleten a hadseregben is meg akarta erősíteni a tá-mogatottságát. Li Tö-seng, a senjangi katonai régió parancsnoka, északkelet legmagasabb szintű katonai vezetője a Második Hadsereg idején Teng alatt szolgált. Utóbbinak ezúttal bőven volt ideje beszélni Livel, aki elkísérte a gyárakat, népi kommunákat és katonai egységeket meglátogató magas rangú déget.³⁵ Teng kételkedett a hadsereg első számú politikai komisszárja, a **daliani** kikötőt gyakorta ellenőrző Szu Csen-hua admirális személyes hűségében. Szu is Teng alatt szolgált a Második Hadseregben, de a lojalitása nem volt megkér-dőjelezhetetlen; mikor 1976-ban megindult a Teng elleni kritika, Szu admirális a szükségesnél erősebb hanggal csatlakozott a körushoz. 1978 áprilisában, mi-kor Csancsiang kikötőjében egy romboló véletlenül felrobbant, Teng Hsziao-ping az ország legmagasabb rangú haditengerészeti tiszttjét, a Politikai Bizott-ság tagját, Szut tartotta felelősnek a számos halálos áldozattal járó balesetért. A bírálatot követően az admirális megtudta, hogy Hua Kuo-feng Észak-Koreából hazafelé megáll északkeleten. A Teng és Hua közötti rivalizálásra tekintettel, valamint előbbi kritikájától is motiválva Szu felajánlotta, hogy haditengerésze-ti gyakorlatot tart százhúsú hajó részvételével Hua elnök Talienba érkezésé-nek tiszteletére. Mikor Teng megtudta, hogy Szu minden látványosan fejezi ki a Hua Kuo-feng iránti támogatását, előntötte a düh, és a katonaságon belüli befolyásán keresztül elérte, hogy a hadgyakorlat elmaradjon. Északkeleti útja alatt Teng Hsziao-ping gondoskodni akart róla, hogy a hadseregen felszámol-já Hua támogatottságát, s hogy mindezt elérje, közös útjukon szorosan együtt dolgozzott hajdani hűséges munkatársával, Li Tö-senggel.

Teng megismételte hallgatóságának, hogy a „négyek bandája” kritikájának véget kell venni, és a termelés növelésére kell koncentrálni. Ő személy szerint felkészült, hogy megkezdje ezt a munkát. A hallgatói abban is biztosak voltak, hogy még nagyobb felelősség vállalására is készen áll.

A Központi Munkakonferencia (1978. november 10. – december 15.)

A KKP történetéről szóló hivatalos forrásokban a 11. Pártkongresszus 1978. december 18–22. között lezajló harmadik plénumát szokták azon ülésként em-legetni, melyen Teng elindította a „reform és nyitás” politikáját. A plénumon tulajdonképp csak a Központi Munkakonferencián (november 10. – decem-

ber 15.) folytatott élénk viták formális jóváhagyása történt meg. Mao Ce-tung halála és a „négyek bandájának” letartóztatása után két évvel a konferenciára olyan időben került sor, mikor különböző nézőpontokat még kellő frissességgel, de már a Mao iránti tiszteletlenség vadjától való félelem nélkül lehetett meghányni-vetni. Ahogy közeledett a találkozó vége, Teng elismerőleg szolt a konferenciáról, amely visszatérés volt a demokratikus vita hagyományához a KKP-ban. A párttagok őszintén elmondhatták, hogy valójában miben hittek. Teng szerint 1957 óta (mikor a „virágoszék száz virág” kampány bátorította a szabad véleménynyilvánítást) a párttalálkozók legjobb eszmecseréjére került sor.³⁶ Néhányan úgy vélték, hogy ez volt az 1945-ös 7. Pártkongresszus óta a legszínvonalasabb találkozó, míg mások az 1941–42-es jenani kiigazítással helyezték egy szintre.³⁷

A Központi Munkakonferenciát Hua Kuo-feng hívta össze, akinek nyitóbeszéde nem utalt arra, hogy tisztában lett volna vele, mi vár rá. Mikor november 10-én megnyitotta az eseményt, kijelentette, hogy a konferencia a mezőgazdaságra és az 1979–1980-as országos fejlesztési tervre fókuszál majd, s a Négy Modernizációt Irányító Alapelvek Fórumához fog kapcsolni. Hua terve egy-bevágott azzal, amit Teng az előző évben az NFH guangdongi konferenciáján kifejtett: a „négyek bandája” kritikájának véget kell érnie, és a „négy modernizációra” kell összpontosítani. Hua elnök terveit azonban már a konferencia megnyitása után keresztülváltak, s szélesebb ívű politikai vitákra került sor.

Se Hua Kuo-feng, se Teng Hsziao-ping nem sejtette, hogy milyen mértékben és milyen gyorsasággal változik meg a politikai közhangulat. Teng párhéttel korábban felvázolta a konferenciára szánt beszédét. Hu Csiao-mu és Jü Kuang-jüan kapta a feladatot, hogy készítse el a végleges verziót.³⁸ Mikor azonban november 14-én Teng visszatért Délkelet-Ázsiából, s érezte, mennyire megváltozott a politikai atmoszféra, megkérte beszédíróit, hogy egy teljesen új szöveget írjanak a számára.³⁹

Je marsall is érezte, hogy mennyire meggyengült Hua Kuo-feng támogatása, és november 11-én azt javasolta neki, készítsen egy olyan beszédet, melyből kitűnik, hogy elfogadja a változásokat. A minden elődöntő dráma november 11–25. között zajlott le. Mire november 15-én Teng megjelent a konferencián, a vita középpontjába már nem a gazdaság, hanem a politika egésze került, nevezetesen a „két bármelyik” kritikája. Néhány idősebb funkcionárius később kijelentette: ahogy Mao Ce-tung számára a cunji konferencia volt felemelkedésének fordulópontja, a szóban forgó pekingi munkakonferencia alapozta meg Teng Hsziao-ping felemelkedését.⁴⁰

A találkozón kétszáztíz magas rangú tisztségviselő vett részt. Számos párt-, katonai és kormányzati hivatalnok volt jelen, beleértve a pártmunka főbb ágazatainak irányítóit, két vezetőt mindegyik tartományból, továbbá a frontvonalból visszavonult, köztiszteletben álló idősebb vezetőket. Olyan párttagok is jelen voltak, akik szélesebb, elméleti perspektívát tudtak nyújtani. Hua elnök a nyitóbeszédében elmondta, hogy eredetileg húsznaposra terveztek a rendezvényt, de lehet, hogy több időre lesz szükség. A konferencia végül harminchat napig tartott. A résztvevők bezárkóztak a Csungnanhajtól séétatávolságra lévő Csinghszi Hotelba, s a beszélgetések este és hétvégén is folytatódottak, túl a hivatalos üléseken.⁴¹ A konferencia formátuma – plenáris ülések és szekciósértekezletek –, valamint a Csinghszi szállóba zárkózás hasonlított az 1977. márciusi Központi Munkakonferenciára, de a húsz hónappal későbbi politikai hangulat teljesen más volt.

A találkozó formája minden jelenlévőt aktív részvételre bátorított. A négy plenáris ülést leszámítva hat regionális szekció (észak, északkelet, kelet, középdél, délnyugat és északnyugat) működött, melyekben a résztvevőktől elvárták, hogy kifejtsék véleményüket. Naponta áadták a szekciók üléseiről készült írásos összegzéseket valamennyi jelenlévőnek. Szükség esetén kézfeltétellel szavaztak az említett összegzésekkel.⁴² Teng, a PB Állandó Bizottságának többi tagjához hasonlóan nem vett részt a szekciók ülésein, de nagy figyelemmel követte a napi összefoglalókat.⁴³

Hua Kuo-feng már a konferencia elején rájött, hogy sok résztvevő elégedetlen a „két bármelyikkal”, az április 5-i demonstrálók kemény bírálatával, továbbá az ő csökönyösségevel, amiért nem hajlandó visszavonni még több, a „kulturális forradalom” alatt kritikával illetett idősebb hivatalnok ítéletét.⁴⁴ Az április 5-i tüntetés különösen érzékeny téma volt, s az elnök nem ment elég messzire, így számos jelenlévő érzett frusztrációt. Hua már 1977 márciusában, a korábbi Központi Munkakonferencián elismerte, hogy azok többsége, akik a Tienanmen térré siettek, Csou En-laj előtt kívánták tiszteletüket tenni, de ennek ellenére a demonstráció továbbra is „ellenforradalmi incidens” maradt. Az 1978. novemberi konferencia résztvevőinek nagy része nyugtalanítónak találta ezt az igazságtalanságot.⁴⁵ Hua elnök elismételte, hogy Teng Hsziao-ping nem vett részt az 1976. április 5-i eseményekben, ám több idősebb hivatalnok úgy vélte, hogy Tenget épp a történtek miatt távolították el, s rakták a helyére Huát. Az események értékelése bizonyos mértékben Tengé is volt, és sokan ragaszkodtak hozzá, hogy értékeljék újra a tüntetést, s nevezzék „forradalmi mozgalomnak”.⁴⁶

Hua Kuo-feng első beszédeiben a „négy modernizációt” emlegette, remélve, hogy így elkerülheti a politikai nézetkülönbségeket, és a gazdaságról szólhat, amely téren jelentős konszenzus alakult ki. Hua nyitóbeszédét úgy írták meg, hogy elmondásával a kritikusai kedvére tudjon tenni. Még csak meg sem említette a „két bármelyiket”. Kifejtette a konferencia napirendjét, majd világossá tette, készen áll arra, hogy a gazdasági terveknek megfelelően külföldi kölcsönököt vegyenek fel, külföldi technológiákat és árucikkeket hozzanak be az országba. Mao bizonyosan nem tett volna ilyet. Hua nem mondta ki, hogy felhagy a politikai kampányokkal, de kijelentette, hogy elővigyázatosan végig fogja gondolni, kezdeményezzen-e olyan politikai kampányt, amely tetejétől az aljáig mobilizálja a társadalmat. Ez olyan időt és energiát emészteni fel, melyet hasznosabb azokra a problémákra szánni, amelyekkel az ország szembesült. Hua hozzátette, hogy utasításának megfelelően nem fognak többé emberek utcahosszat fel-alá masírozni tömeges kritikai rendezvényeken.⁴⁷ A konferencia résztvevői közül sokan több reformot követeltek, s azt szerették volna, hogy az idősebb hivatalnokok gyorsabban térjenek vissza, de még ők is elismerték: ha közvetlenül nem is bírálta a „kulturális forradalmat” és az osztályharcot, Hua komoly erőfeszítést tett, hogy véget vessen a legrosszabb túlzásoknak. Teng nehezen tudott volna nem egyetérteni Hua Kuo-feng alapgondolataival.

A felszínen az látszott, hogy a november 13-án délután tartott második plenáris ülésen, mikor Csi Teng-kuj miniszterelnök-helyettes beszédét tartott a mezőgazdaságról, Hua ura maradt a helyzetnek. A legtöbb jelenlévő karriere valamely pontján, alacsonyabb beosztásban felelős volt a vidékért. A résztvevők így személyesen tapasztalták meg a „nagy ugrást” követő éhínséget. A kommunisták a parasztok segítségével kerültek hatalomra, de tisztában voltak vele, hogy a hibás politika miatt vidéki emberek tízmilliói haltak éhen, a súlyos élelmiszerhiány nem szűnt meg teljesen, és a rendelkezésre álló kevés valutát gabona importálására kellett fordítani. Az összegyűlt vezetők egykor kénytelenek voltak megbirközni e szörnyűségekkel, s szembenézni az éhező parasztokkal és az elkeseredett alacsony beosztású hivatalnokokkal. A párt nem tudta lemosni magáról a rossz döntések felelősségett, még akkor sem, ha a fájdalmas hibákat túlnyomórészt Lin Piao és a „négyek bandája” nyakába varrta. A hivatalnokok egyre inkább kimondták egymás közt, amit nyilvánosan még nem mertek: a felelősséggel (különösen a „nagy ugrást” követő éhínségről) részben Maót terheli.⁴⁸

Minderre tekintettel a jelenlévők azt olvashatták ki Csi Teng-kuj beszédéből, hogy a mezőgazdasági döntéshozásba visszatér az őszinteség és a nyitottság. A Mao-korszak felfújt, optimista, de valójában üres retorikájával szakítva

Őszinte és átfogó képet adott, kihangsúlyozva a problémák súlyosságát. Elismerte, hogy Kína mezőgazdasági politikája túl gyakran és kiszámíthatatlanul változott, sokszor pedig nem vett tudomást a helyi feltételekről. A résztvevők tudták, hogy a pártnak meg kell birkóznia a még létező élelmiszerhiánnyal. Csi Teng-kuj javaslata szerint erre és a többi gazdasági problémára a megoldás a befektetések növelése, a vetőmag- és műtrágyaellátás javítása, a parasztok rendelkezésére álló kölcsönök megduplázása, további a gabona vásárlási árának 30%-os talékos emelése.⁴⁹

Jövőnyíltsága és Hua békülési gesztusai azonban nem voltak elegendők. Hamarosan olyan őszinte meggyőződéseket tükröző nyílt beszélgetések bontakoztak ki, melyek egy nagy pártrendezvényen korábban elképzelhetetlenek lettek volna. Az egyik meggyőződés, amelyet sokan osztottak, az volt, hogy Hua nem tudja ellátni azt a vezetést, melyre a pártnak szüksége lenne. A szekcióülések kezdetétől után nem sokkal a közép-dél szekció tagjai egyöntetűen kijelentették, hogy „A gyakorlatot” támogatják.⁵⁰ A munkakonferencia második napján, november 11-én, a szekciók beszélgetéseinek első napján sokan fellázadtak Hua elnök és Vang Tung-hsing erőfeszítései ellen, amelyekkel az ítéletek további megsemmisítését kívánták megállítani. Azt szerették volna, hogy az általuk tisztelt, elhunyt hivatalnokok neve megtisztuljon, és a még élő kollégáik visszatérhessenek.

November 11-én három nagyra becscült hivatalnok, Csen Caj-tao, Li Csang és Lü Cseng-cao felszólalt a saját szekciói előtt, s kérte, hogy még több ítéletet vonjanak vissza. Annyira felforrósodott a hangulat, hogy a nap végén Je marshall azt javasolta Hua Kuo-fengnek: fogadja el a megváltozott körülményeket, vagy készüljön fel rá, hogy át fognak lépni rajta.⁵¹ Az összes résztvevő, beleértve Huát is, jól tudta, hogy 1964-ben miként távolította el Hruscsovot a szovjet vezetésből a Brezsnyev-féle puccs.

November 12-én kilenc másik hivatalnok szólalt fel a szekciói előtt a Hua és Vang Tung-hsing által vissza nem vont ítéletek megsemmisítésének szükségességéről. Csen Jün volt közülük a legbefolyásosabb. Néhány beszámoló ezért hibásan neki tudja be a megváltozott hangulatot, de mások már előtte is szóba hozták mindenzt, amiről ő beszélt. Csen Jün felszólalása azonban kurrens, személyzeti anyagokon alapuló adatokkal szolgált. A tekintélyes hivatalnok majdnem négy évtizede látott el vezető szerepet a személyzeti munkában, így beszéde nagyobb súlyú volt, mint a többieké. Csen az északkeleti szekcióhoz szólva elutasította Hua Kuo-feng erőfeszítését, hogy a gazdasági kérdésekre koncentráljának. A pártnak először a megoldatlan politikai kérdésekkel kell megbirkóznia, s azután lehet lelkesedésre ösztönözni a hivatalnokokat és ered-

ményeket elérni a gazdasági munkában. Különösen öt igazságtalanul megbírált csoport tagjainak nevét kell tisztára mosni:

- (1) A „kulturális forradalom” alatt kritizált, Po Ji-po vezette hatvanegy fős „negát csoporthoz”.
- (2) Akiket azzal vádoltak, hogy önként megadták gukat az ellenségnek, hogy a negyvenes években kiengedjék őket a börtönből. Nekik vissza kell állítani a párttagságukat.
- (3) Tao Csu, Vang Ho-sou és mások, akiket 1937-ben engedtek ki a börtönből, s alaptalanul vádoltak azzal, hogy kényszer alatt adtak ki információkat a társaikról.
- (4) Az elhunyt Peng Tö-huaj marsall, akit kiemelt tisztelettel kell kezelni, s akinek földi maradványait a forradalmár hősök számára épült Papaosan temetőben kell örök nyugalmorba helyezni.
- (5) Akik 1976. április 5-én részt vettek a Tienanmen téri demonstrációban, melyet elengedhetetlen népi tömegmozgalomként kezelni.

Csen Jün hozzátette, hogy Kang Senget, aki a „kulturális forradalom” alatt sok kiemelkedő pártvezetőt megtámadott, tönkretéve a karrierjüket, esetenként kioltva az életüket is, noha elhunyt, felelősségre kell vonni a bűneiért.⁵³

Nem nehéz elképzelni Csen szenvédélyes szavait, a mély gyász beszélt belőle. Hua Kuo-feng nem adott neki magas pozíciót, s Vang Tung-hsing sem volt hajlandó kinyomtatni az 1977. márciusi Központi Munkakonferencián elmondott beszédét, melyben amellett érvelt, hogy Tenget vissza kell hívni a munkába. Ám nem csupán az ő felszólalását járták át erős érzelmek. Mindegyik szekcióban szabadon engedték a korábban elfojtott dühöt Vang és Hua ellen, akik nem engedték, hogy az igazságtalanul megvádolt hivatalnokok visszatérjenek. Akik felszólaltak, könnyen azonosulni tudtak azokkal, akiket nem engedtek visszatérni, hisz sokan közülük személyesen éltek át megalázatásokat és fizikai bántalmazást. Mind a hat szekcióban újabb és újabb felszólaló követelte az igazságtalanul megvádolt hivatalnokok rehabilitációját, valamint a rengeteg halálesetért felelős Kang Seng posztumusz elítélését. Azét a Kang Sengét, akinek egykori titkára, Li Hszin még a konferencia idején is Vang Tung-hsing segítségére volt, hogy megakadályozza az ítéletetek visszavonását. Ez a szenvédély táplálta a Huával és Vanggal szembeni elégedetlenséget.

A Központi Munkakonferencia első napjainak atmoszféráját leképezte a főváros biztonságáért felelős Pekingi Pártbizottság tevékenysége. Október 9-én

Lin Hu-csia lett a Pekingi Városi Pártbizottság első titkára, lecserélve Vu Tö pártfőtitkárát, aki az 1976. április 5-i letartóztatásokat irányította. Mihelyt Lin megkapta új megbízatását, még azelőtt, hogy a konferencián hozzáfogtak volna elkészíteni a lehetséges nyilvános bejelentések tervezeteit, a Pekingi Pártbizottsággal közösen gondolkodni kezdett rajta, mikor és hogyan engedje szabadon azokat, akik őrizetben voltak az 1976. április 5-én elkövetett cselekedeteik miatt.

Lin Hu-csia is részt vett a Központi Munkakonferencián, az észak-kínai szekciót vezette. November 13-án – a Je marsall és Hua közötti találkozót, illetve Csen Jün beszédét követő megváltozott atmoszféra tudatában – összehívta a kibővített Pekingi Pártbizottságot. A találkozó után (a bizottság nevében) közleményt adott ki, mely jóval tovább ment Hua elnöknek az április 5-i demonstrációkat nem ellenforradalmának ítélező engedményénél. A közlemény így szolt: „1976 tavaszán, a tiszta fény ünnepe idején tömegek gyűltek a Tienanmen térré, hogy szeretett Csou miniszterelnökünket gyászolják. [...] Az embereket mély gyűlölet töltötte el az országra csak szerencsétlenséget hozó »négyek bändájának« bűnei miatt. Ez a tett [...] teljes egészében forradalmi tett volt. Minden elvtársat, akit meghurcoltak a részvételle miatt, rehabilitálni kell, tisztára mosva a nevüket.”⁵⁴

A Lin Hu-csia vezette pártbizottság közvetlen irányítása alatt álló *Pejcsing Zsipao* (Pekingi Napilap) rögtön nyilvánosságra hozta a bejelentést. A Központi Munkakonferencián részt vevő három médiahivatalnok – Ceng Tao, az Új Kína hírügynökség elnöke, Hu Csi-vej, a *Zsenmin Zsipao* szerkesztője és Jang Hszı-kuang, a *Kuangming Zsipao* szerkesztője, mindenkorban a központi propagandaosztály helyettese – bátran úgy döntött, hogy saját kiadványában is közzéteszi a *Beijing Tiabao*ban megjelent cikk tartalmát. Másnap, november 15-én a *Zsenmin Zsipao* és a *Kuangming Zsipao* kinyomtatta a hírt, *A Pekingi Pártbizottság kijelenti, hogy Tienanmen forradalmi tett* címmel. Az Új Kína rögtön hozzáfűzte, hogy nemcsak a tömegek vettek részt forradalmi tettben, hanem maga az esemény is forradalmi volt. November 16-án a *Zsenmin Zsipao* és a *Kuangming Zsipao* is leközölte a hírügynökség kiegészítését.

Szokásos esetben egy ilyen fontos politikai bejelentéshez a PB hozzájárulását kellett kérni, de a három bátor szerkesztő, érezve a megváltozott politikai hangulatot, vállalta a kockázatos lépést, s felsőbb engedély nélkül cselekedett.⁵⁵ Mikor Hu Jao-pang arra panaszkodott, hogy még őt sem tájékoztatták, Ceng Tao úgy reagált, hogy azt gondolták, ha Huhoz fordulnak, nehéz terhet raknak a vállára, ezért inkább ők vállalták magukra a felelősséget a szöveg publikálásával.⁵⁶

A bejelentés közzététele hatalmas izgalmat váltott ki a konferencia tagjaiból. Lin Hu-csia érthetően szorongott amiatt, fogja-e kritika érni a bátor döntésért. November 16-án, miután a cikkek napvilágot láttak a két újságban, felhívta az egyik szerkesztőt, hogy megkérdezze, ki engedélyezte a címválasztást. Mikor meghallotta, hogy a szerkesztők egyszerűen újraközölték azt, ami a *Beijing Ribao*ban megejelent, Lin kijelentette, hogy a *Pejcsing Zsipao* cikkéért vállalja a felelősséget, de a másik kettőnek vállalnia kell a felelősséget a címért. Lin Hu-csia aggódott, hogy Hua Kuo-feng feldühödik, s őt is felhívta, hogy a megértését kérje. Nagy meglepetésére Hua nem volt dühös a bejelentés közzététele miatt.⁵⁷ November 18-án, három nappal az újságok publikálása után Hua elnök addig ment, hogy kalligráfiát készített a *Tienanmen téri versek gyűjteménye* című kötet címlapjára, mely azokat magasztalta, akik részt vettek az április 5-i eseményekben. A sajtó közölte Hua fotóját, amelyen a címlap kalligráfiáját készíti. A mindig kíváncsi és politikára érzékeny pekingi közvélemény rögtön megérte: Hua Kuo-feng elfogadta a Tienanmen téri demonstrációhoz kötődő ítéletek teljes körű megsemmisítését. Más szóval megszívlelte Je marsall tanácsát, s hogy ne lépjene át rajta, alkalmazkodott a megváltozott atmoszférához.⁵⁸

November 25-én Hua megtartotta tervezett előadását. Nem gyakorolt önkritikát, hanem kijelentette, hogy elfogadta a párttagok között uralkodó nézetet, és készen áll arra, hogy szolgálja a pártot, még akkor is, ha olyan nézeteket kell képviselnie, melyek teljesen ellentétesek korábbi meggyőződésével. Elfogadta, hogy ami április 5-én a Tienanmen téren történt, az igazi, hazafias, forradalmi mozgalom volt, s az elítélt résztvevőket rehabilitálni kell.

Hua elismerte: Mao halála után rosszul tette, hogy kritikával illette az „ítéletek jobbos megsemmisítését”, ami Teng bírálatához vezetett. Azt javasolta, hogy vonják vissza azok kritikáját, akiket 1967 februárjában („februári ellenhullám”) a „kulturális forradalomnak” való ellenszegüléssel vádoltak meg, és állítsák vissza jó hírnevüket. Peng Tö-huaj hamvai a forradalmi hősök Papaosan temetőjébe fognak kerülni. Tao Csu ügyét semmissé teszik. A Jang Sang-kunt megbélyegző, „párt elleni konspirátor” címkét visszavonják, Jang részt vehet a szokásos „pártélethez” hozzáartozó üléseken, s új megbízatást fog kapni. Kang Senget kritikában fogják részesíteni.

Hua elismerte továbbá, hogy a politikai problémákat a tényekre támaszkodva kell megoldani, azzal az alapszabállyal összhangban, mely szerint a gyakorlat az igazság megitélésének egyetlen kritériuma.⁵⁹ Azt sem tagadta, amit a legtöbb résztvevő érzett, hogy Csi Teng-kuj mezőgazdaságot érintő megjegyzései nem mentek elég messzire. Beszédében Hua nem hivatkozott többé Tacsajra mint

modellre. A konferencia résztvevői a felszólalást meleg fogadtatásban részesítették.⁶⁰ December 13-án Hua még egy beszédet tartott, amelyben elismerte, hogy személyesen is követett el hibákat.

Engedve a megváltozott politikai hangulatnak, több témaörben is tökéletesen megváltoztatta a véleményét, s kitért a harc elől.⁶¹ Meg akarja őrizni a párt egységét, mondta. Ám sokan úgy véltek, hogy a politikai hangulat nyári és őszi fokozatos megváltozása, majd a konferencia első három napján való ki-kristályosodása után Huának nem volt más választása. Csak így maradhatott a párt feje, miniszterelnök és a KKB elnöke.

Az új politikai irányvonal bevezetése után várható volt, hogy a korábbi, immár „helytelen vonal” fő képviselői önkritikát gyakorolnak majd, s kijelentik, hogy támogatni fogják az új „helyes vonalat”. Hua néhány közeli támogatója azonban nem reagált oly gyorsan és ügyesen, mint az elnök. Vang Tung-hsing, a párt akkori alelnöke és a KKP Általános Irodájának vezetője, aki a „speciális esetekért” és a propagandatevékenységről volt felelős, kitartóan ellenezte a hivatalnokok nagyszámú rehabilitációját és a maoista ideológiától való eltávolodást. Az idősebb funkcionáriusok meg voltak győződve róla, hogy Mao egykor személyes testőre a képességeit meghaladó pozíciókba került, s csak a „négyek bandájának” letartóztatásában játszott szerepe miatt maradhatott a helyén, melyet valójában nem érdemelt meg, s amelyet a haladás akadályozására használt fel. Miután Hua november 25-én elfogadta a domináns párhangulatot, a konferencia két résztvevője eléggé bátornak érezte magát a megváltozott széljárásban ahoz, hogy – neve említése nélkül, de mellőzve az előzetes egyeztetést – megkritizálja Vangot. Azzal vágolták, hogy megakadályozta a hivatalnokok visszatérését, szemben állt „A gyakorlattal”, a „két bármelyiket” támogatta, és befeketítette Teng Hsziao-pinget. Többen csatlakoztak e támadáshoz az ellen a személy ellen, akit sokan az igazságtalanul megvádolt hivatalnokok rehabilitációja és a merev maoista ideológiától való elszakadás legnagyobb akadályának tartottak.

Vang Tung-hsing visszautasította, hogy szóbeli önkritikát gyakoroljon, ám december 13-án, a munkakonferencia végén írásos önkritikát nyújtott be.⁶² Elismerte, hogy a speciális esetek kezelése közben követett el hibákat: „Nem fordítottam elég figyelmet arra, hogy helyre rakjak néhány koholt, hamis és rossz ítéletet, nem cselekedtem időben, és nem sikerült jól dolgoznom.” Vang egyetértett vele, hogy a pártközpont döntését követően a Speciális Ügyeket Vizsgáló Központi Csoport és a Május 16-i Speciális Ügyeket Vizsgáló Különleges Csoport anyagait át kell adni a szervezeti részlegnek: „A pozíciók, melyeket

betöltök, túl vannak a képességeimen. [...] Őszintén kérte a KKP Központi Bizottságát, hogy mentsen fel ezekről a posztokról.”⁶³ Vu Tö és Li Hszint szintén megbírálták, Csang Ping-huát pedig nem sokkal a harmadik plénum után leváltották. A Hua és a „két bármelyik” oldalára álló Vu Leng-hszi, Hszitung Fu és Hu Seng kemény, de enyhébb kritikában részesült.

Hua Kuo-feng és Vang Tung-hszing továbbra is a PB Állandó Bizottságának tagjai, míg Hua három szövetségese – Vu Tö, Csi Teng-kuj és Csen Hszili-lien – a Politikai Bizottság tagjai maradtak. Teng, a feltörekvő csúcsvezető változatott ugyan az egyének feladatain, ám úgy döntött, hogy azokat a politikai és állandó bizottsági tagokat, akik önkritikát gyakorolnak, nem távolítja el.⁶⁴ Szerette volna elkerülni az összecsapást, s nem akarta, hogy a hazai és a külföldi közvélemény értesüljön róla, hogy hatalmi harc folyik.

A Központi Munkakonferencia nemcsak elindította a folyamatot, melynek során Teng Hsziao-ping Hua elnök helyére lépett, hanem – mint a magas beosztású hivatalnokok fóruma – a szokásosnál nyíltabban foglalkozhatott a múlt hibáival és a jövőre vonatkozó politikai lehetőségekkel. A szekcióönlésekben a hozzászólók egymás után osztották meg a tragikus élelmiszerhiány kezelése során szerzett tapasztalataikat, és támogatták az országos intézkedéseket, hogy a probléma végleg megoldódjon. Számos vezetőnek a beszélgetések személyes katarzist jelentettek, hisz nyilvánosan elismerték azokat a hibákat, melyekkel korábban nem néztek szembe, s amelyek hatalmas szennedést és sokak – szemük előtt történt – halálát okozták. Az elsődleges felelőssége terhe a legmagasabb rangú vezetők vállára került, de a résztvevők sem tudtak maradéktalanul megszabadulni tőle. Sokak számára olyan trauma volt ez, amelyből sohasem épültek föl teljesen.

Az egyik legbátrabb beszédet a mezőgazdaság helyzetéről Hu Jao-pang tartotta az északnyugati szekcióban. Érvelése szerint Csi Teng-kuj felvetéseinek nem voltak elegendőek a vidéki problémák megoldásához, s még mindig korlátozott gondolkodásról tettek tanúbizonyságot. Hu merészen kifejtette, hogy a politikai és gazdasági tevékenység egy egységen, vagyis a népi kommunában való ötvözése nem működik. A probléma megoldásához a pártnak módot kell találnia arra, hogy a parasztok és a helyi hivatalnokok kezdeményezéseit erősítsék. Hu Jao-pang kijelentette: ha a kollektívát nem vezetik megfelelően, és a parasztok lelkesedését nem tudják felhasználni, a rendszer nem képes a hatékony működésre.⁶⁵ Hu a kollégái széles körben elterjedt nézetét fejtette ki arról, hogy a vidéki termelési brigádokat kisebb egységekre kellene osztani. Ám senki, még ő vagy Van Li (aki ekkortájt Anhuj tartományban a termelési

brigádoknál kisebb csoportokkal kísérletezett) sem beszéltek a népi kommunák megszüntetéséről és a háztáji szintig való felaprózsásáról. Tudták, hogy egy ilyen vita túlontúl megosztó lett volna a pártelitben, s aláásta volna a kollektívákat működésre bírni próbáló helyi hivatalnokok tekintélyét.⁶⁶

A szekcióülések résztvevői gazdasági kérdéseket is megvitattak. Liang Lingkuang könnyűipari miniszter (később Kuangtung tartomány kormányzója) kihangsúlyozta a politikai stabilitás fontosságát. Emlékeztette a többieket, hogy három viszonylag gyors növekedést hozó periódus – az 1949-et követő korai évek, az első ötéves terv (1953–57) időszaka és a „nagy ugrás” utáni kiigazítás (1961–65) – mindenkorban politikai stabilitás korszakai voltak. Liang amellett is érvelt, hogy a könnyűiparnak előnyt kell élveznie, így a háztartások igényei könnyebben kielégíthetők lesznek. Valamelyest megelőzte a korát aki jelenlétével, hogy a piacoknak nagyobb szerepet kellene játszaniuk. Véleménye szerint elengedhetetlen volt új termelési technológiákat importálni az export növelése céljából, s az exportot terhelő adókat le kellett csökkenteni.⁶⁷

A munkakonferencia vége felé a résztvevők egy szívüknek kedves kérdéssel kezdték el foglalkozni: ki kerüljön be a Központi, a Politikai és az Állandó Bizottságba? A konferencia nem volt feljogosítva, hogy személyzeti döntéseket hozzon, de akik később e döntéseket meghozták, szinte mindenkorban voltak. Teng nem akart senkit eltávolítani a Politikai vagy az Állandó Bizottságból, ezért a résztvevők egyetértettek abban, hogy rövid távon a PB-nek valamivel nagyobbnak kell lennie, hogy új tagok is felvehetők legyenek. Ha majd egyes tagok nyugdíjba vonulnak, vagy alkalmatlannak találtatnak a további tagságra, a Politikai Bizottság visszanyerheti korábbi létszámát. A résztvevők elfogadták Teng elképzelését, hogy olyan új tagokat kell felvenni, akik már bebizonyították, hogy „bátran megvalósítják a dolgokat” (*gan zuo*).⁶⁸ Az északnyugati szekció kézfeltartással javasolta, hogy Csen Jün, Teng Jing-csao, Hu Jao-pang és Vang Csen legyenek a PB új tagjai.⁶⁹ A munkakonferenciát követő találkozókon ezeket a javaslatokat hivatalosan is megerősítették.

A konferencián széles körben elismerték, hogy abban az időszakban, mikor a gazdaság az elsődleges prioritás, a legbölcsebb és legtapasztalatabb gazdasági specialistának, Csen Jünnek magas pozíciót kellene betöltenie. Csen, aki teljes mértékben tisztában volt Teng Hsziao-ping széles körű tapasztalataival két olyan területen – külügyek és honvédelem –, melyekben ő nem volt tájékozott, kijelentette, hogy a legfelsőbb beosztásra Teng az egyetlen megfelelő jelölt.⁷⁰ A munkakonferencia résztvevői azonban lelkesen azt javasolták, hogy Csen Jün legyen a párt alelnöke.

A konferencia idején Tenget és Csent összekötötte az elhatározás, hogy az idősebb hivatalnokok ítéleteit meg kell semmisíteni, s vissza kell őket engedni a munkába. Teng – különösen a külügyekben – egyfajta kollektív vezetés szóvivője lett, és Je marsallal együtt informálisan már ekkor irányítást gyakorolt a hadsereg fölött. Csen Jün ellenben megkapta a személyzeti ügyeket érintő hatalmat, s pár héten belül a gazdasági ügyek is a portfóliójába kerültek. Összességében – a politika irányainak kijelölésében és a kulcsfontosságú vezetők kiválasztásában – Csen egy szintre emelkedett Tenggel.

Teng Hsziao-ping felkészül a „reform és nyitásra”

Mikor a munkakonferencia ötödik napján Teng visszatért Pekingbe Délkelet-Ázsiából, Je marsall tájékoztatta a megváltozott politikai hangulatról, s azt tanácsolta neki, hogy készüljön fel új feladataira. A nagyra tartott Je, akinek befolyása még 1927-re nyúlt vissza, mikor részt vett a kantoni felkelésben, s aki sohasem kívánta magának a hatalom felelősségett, királycsináló lett. Határozottan úgy gondolta, hogy a „nagy ugrás” és a „kulturális forradalom” hibáit a hatalom egy kézben való korlátlan koncentrációja okozta. Egyaránt sürgette Hua Kuo-fenget és Tenget, hogy dolgozzanak együtt a KKP és az ország vezetésében. Mikor Je marsall Teng Hsziao-pinggel találkozott, utóbbi egyetértett vele abban, hogy erősíteniük kell a kollektív vezetést, s határt kell szabniuk az egyszemélyes nyilvánosságnak.⁷¹ Hua is hallgatott Je Csien-jingre: a pártpolitika tartalmát illetően beadta a derekát, és elfogadta riválisát mint elsődleges pártszóvivőt. Teng különösebb nyilvános ünneplés nélkül szívlelte meg Je tanácsát, s elkezdett készülni új szerepére, miközben Hua Kuo-feng formálisan megtartotta párt-, kormányzati és hadseregszefektői címeit.

Mialatt felkészült új feladataira, Tengnek meg kellett erősítenie a kollégáit, s át kellett alakítania a beszédeit, melyeket a munkakonferencia zárt ülésén és a harmadik plénumon tervezett elmondani. Találkozott a PB Állandó Bizottságának tagjaival, s ismét megnyugtatta a Mao és közte kialakult véleményküllönbségekkel tisztában lévő elvtársait, hogy nem lesz Kína Hruscsovja. Mao elnök rendkívüli teljesítménnyel járult hozzá a KKP eredményeihez, s a párt nem támadhatja meg úgy, ahogy Hruscsov megtámadta Sztálint. Arról is biztosította őket, hogy az ország egységes marad Mao Ce-tung tanításának zászlaja alatt. Teng, a tapasztalt államférfi, aki a napi jelentések olvasásával követte a munkakonferenciát, a lelkes optimizmussal szembesülve arra figyelmezette

a nála fiatalabbakat, hogy ne „részegítse meg őket a siker”. Kína nem tudja egymárt megoldani az összes problémáját, és hiba lenne önkényesen, erővel kicsikarni a vélt sikert.⁷² Néhány nehéz kérdést csak a következő generáció tud majd megoldani. El akarta kerülni, hogy a „kulturális forradalom” okozta sebek újra felnyíljanak, ezért további vizsgálódást javasolt. Ahogy korábban többször, most is azt tanácsolta, hogy először az egész problémát nézzék, s csupán utána fókusztáljanak a részletekre. Először a szélesebb igazságot kell megérteni, csak utána jönnek a részigazságok. Teng kijelentette: még azelőtt, hogy külföldről befektetéseket és technológiákat hoznának be, belső stabilitásra van szükségük. Az ország csak stabilitással érheti el a „négy modernizációt”⁷³ Létfontosságú annak elkerülése, hogy a kínai közvélemény és a külvilág azt gondolja, hogy hatalmi harc folyik Kínában. Tengnek a PB Állandó Bizottsága előtti véleménynyilvánítását a párt álláspontjaként fogadták el: a munkakonferencia vége után pár nappal kinyomtatták, s szétosztották a konferencia résztvevői között.⁷⁴

Mivel legfelsőbb vezető lett, Teng Hsziao-pingnek át kellett íratnia a munkakonferencia zárásául és a harmadik plénumon előadandó beszédeit. December 2-án, néhány nappal azt követően, hogy Hua minden fontosabb politikai kérdésben visszakozott, magához rendelte a két elszánt reformert, Hu Jao-pangot és Jü Kuang-jüant, akik Teng élete talán legfontosabb beszédének, a munkakonferencia zárására készült szövegnek a végső munkálatait irányították. Teng e napokban az Egyesült Államokkal fennálló kapcsolatok normalizálásának véglegesítésén, valamint a Vietnám várható kambodzsai támadására adott határozott válaszon dolgozott. Ám már legalább 1969–1973 közötti, Csianghsziba történt száműzetése óta gondolkodott azokon a kérdéseken, amelyeket a beszédben érinteni kívánt. Hu Jao-pangot és Jü Kuang-jüant a szöveg összeállítói segítették, s szokás szerint Hu Csiao-mu végezte a végső simításokat.⁷⁵

Teng ritkán készített jegyzeteket a beszédeihez, a december 2-i találkozón azonban elővette egy háromoldalas, körülbelül ezerhatszáz kínai írásjegyet, vagyis nagyjából nyolcszáz szót tartalmazó szöveget, s elmagyarázta a beszéd készítőinek, hogy mi az elképzelése a felszólalás stílusáról, tartalmáról és szerkezetéről. Kristálytiszta beszédet akar, mondta a szövegíróknak. Rövid, tömör és erős mondatokkal. Világossá akarja tenni, hogy Kína mennyeire elmaradott, s mekkora változásra van szükség. December 5-én, miután elolvasta a beszéd első változatát, sorról sorra kommentálta. December 9-én és 11-én, mikor az újabb és újabb változatokkal keresték fel, megismételte a folyamatot.

A beszédben Teng nem fejtett ki új politikai irányvonalat, hisz se ideje nem volt rá, se az azt kidolgozó munkatársak nem álltak rendelkezésére. Ehelyett az

összegyűlt pártvezetőkkel az új korszakot érintő átfogó megközelítését osztotta meg. A beszédben megjelentek a nagy problémák, melyekkel épp birkózott: hogyan lehet a friss gondolkodást bátorítani, a konzervatív hivatalnokok ellenállását minimalizálva; hogyan lehet Maót egyszerre tisztelni, és a politikájától eltávolodni; miként lehetséges optimista víziót felvázolni a későbbi csalódásokat elkerülve; hogyan lehet fenntartani a stabilitást a gazdasági nyitás közben, s mennyi szabadságot kell adni a helyi hivatalnokoknak, hogy az országos prioritások is fenntarthatók legyenek.

A beszédírókkal folytatott első találkozójára készült jegyzeteiben Teng hét témát sorolt fel: (1) elménk felszabadítása, (2) a páron belüli demokrácia és a jogrendszer fejlesztése, (3) a múlt áttekintése, hogy példát mutasson a jövőnek, (4) a túlburjánzó bürokrácia leépítése, (5) lehetővé tenni néhány régiónak és vállalatnak, hogy először gazdagodjanak meg, (6) a felelősségek világossá tétele, (7) az új problémákkal való megbirkózás. A második találkozón közölte beszédíróival, hogy úgy döntött, az utolsó néhány témát ötvözi, vagyis a beszéd végső változata négy témáról fog szólni.

December 13. délutánján, a Központi Munkakonferencia záróülésén Teng Hsiao-ping a témák felsorolásával kezdte felszólalását: „Ma leginkább egy kérdést szeretnék érinteni: hogyan szabadítsuk fel az elménket, hogyan keressük a tényekre támaszkodva az igaz ösvényt, és miképp fogjunk össze, ahogy tekinthetünk a jövőre vetjük.” Teng 1957 óta a párt legjobb és legnyíltabb eszmecseréjeként dicsérte meg a munkakonferenciát. Helyt kellett adni az embereknek, hogy kifejhessék véleményüket a valós helyzetről. „A központosítás csak teljes körű demokrácia esetén helyes. Jelenleg különös hangsúlyt kell helyeznünk a demokráciára, mert jó hosszú ideig [...] túl kevés demokráciában volt részünk. [...] A tömegeket bátorítani kell a kritikára. [...] Aggodalomra semmi ok, még akkor sem, ha néhány bajkeverő kihasználja a demokrácia adta szabadságot [...], legjobban a csendtől kell félnünk.” Teng sohasem állt ki a határok nélküli szólásszabadság mellett. November 29-én, pár nappal azután, hogy az emberek a Tienanmen térről nem messze lévő „demokráciafalra” kezdték kiragasztani a gondolataikat, kijelentette, hogy a falon szereplő néhány vélemény helytelen.

Miközben próbált eltávolodni egypár maói döntéstől, Teng a néhai elnök dicséretének leszögezte: „kiemelkedő vezetése nélkül ma sem arathatnánk győzelmet. [...] Mao elnök nem volt tévedhetetlen, nem volt hibátlan [...], a hibáit a megfelelő időben összegezni kell majd, és le kell vonni belőlük a szükséges következtetéseket [...], mindez azonban nem kell elsietni.” Teng megismételte, hogy Mao Ce-tung követett el hibákat, ő maga is követett el hibákat,

s minden vezető, aki szeretne megvalósítani valamit, elkövet hibákat. Kifejtette a politikai elitben uralkodó nézetet, miszerint Kína két hatalmas katasztrófáját, a „nagy ugrást” és a „kultúrális forradalmat” az a rendszer okozta, mely lehetővé tette, hogy egyetlen ember uralkodhasson, a többiek véleményét semmibe véve. Az országnak jogrend szerre van szüksége, hogy egy személy, bármennyire is tehetséges, ne uralkodhassék. A kezdetben tökéletlen és befejezetlen törvények lépéseként, kellő időt hagyva méltányossá és igazságossá tehetők.

Teng Hsziao-ping modernizációs stratégiája éles kontraszban állt azzal, ahogy Mao spirituális vonzerejére támaszkodott a „nagy ugrás” elérése érdekében. Teng világossá tette: „A kezdeményezések nem lehet elindítani a gazdasági feltételek nélkül. Néhány kiváló embernek elegendőek a morális indokok, de az ilyen megközelítés hosszú távon használhatatlan.”⁷⁶ Az előbbiektől helyett Kínában olyan belső struktúrákat kell létrehozni, melyek előléptetésekkel és kényelmes élettel jutalmazzák azokat, akik előmozdítják a tudományt, technológiát és termelékenységet. Különösen nagy rugalmasságot kell adni a helyi hivatalnokoknak, akik így kezdeményezőbbek lesznek.

Teng támogatta a „kulturális forradalom” alatt született ítéletek megsemmisítését: „Alapelveink, hogy minden rosszat ki kell javítani.” Ám keményen ellenezte, hogy az emberek „leszámoljanak” azokkal, akik a múltban őket, bárátaikat vagy rokonaikat megtámadták. A bosszú végtelen köreit elkerülendő, az igazságtalanságokat gyorsan és minden szálat elvarrva kell kijavítani. „Lehetetlen és szükségtelen azonban minden apró részettel foglalkozni.” Az embereknek nem szabad a „kulturális forradalomba” temetkezniük, ez csak megosztó lenne. Világossá kell tenni: „a stabilitás és az egység a legfontosabbak.” Azokat, akik megverték másokat, pusztítottak és fosztogattak, nem szabad fontos pozíciókba helyezni. Ám akik hibákat követték el, de őszintén önkritikát gyakoroltak, új esélyt kaphatnak. A párt azonban szigorúbb lesz azokkal, akik a jövőben követnek majd el hibákat.⁷⁷

Teng megpróbálta előre látni azokat a problémákat, melyek az új politikából erednek, s el szerette volna oszlatni a rossz érzést, amelyet az új politika keltett egyesekben. Tudta, hogy az egyenlőtlenség nőni fog, hiszen gyors változások várhatók, és „néhányan előbb lesznek gazdagok”. Akiknek viszont nem sikerül rögtön, később lehetőségük lesz a meggazdagodásra, s a már meggazdagodottaknak segíteniük kell a hátramaradókat. Arra figyelmeztetett, hogy bizonyos problémák neki és vezetőtársainak is újak lesznek, de a párt és az állam legfontosabb érdekének muszáj megmaradnia: mindenkinél „folyamatosan tanulnia kell”.⁷⁸

Teng még nem ment bele a részletekbe, ám készen állt, hogy helyet adjon a piacnak, s közölte kollégáival: nem kell félniük attól, hogy ez gazdasági káoszt okozna. Elismerte, hogy felmerülnek majd véleménykülönbségek az országos tervezésért felelős és a helyi, egyre több autonómiával rendelkező hivatalnokok között. Az érdekkellentétek komolyabbak lesznek, mint korábban, de a termelőerők hosszú távú fejlődése enyhíteni fog e problémákon.⁷⁹

Teng azt javasolta a változásokra felkészülő párhivatalnokoknak, hogy három tárgykört különös alapossággal tanulmányozzanak: a közigazdaságot, a tudományt és technológiát, valamint a menedzsmentet. Megjelölte a hivatalnokok értékelésének szempontjait: egy gazdasági egység párbizottságát aszerint ítélik majd meg, hogy mennyire sajátította el az egység a menedzsment fejlett módszereit, milyen haladást ért el a technikai innovációban, mennyire növelte a termelékenységet, és mennyi profitot termelt egyrészt a munkások személyes jövedelme, másrészt a kollektív haszon alapján. A résztvevők szívesen hallottak volna több konkrét útmutatást a felvázolt új környezetre vonatkozóan. Általában egy-egy munkakonferencia utolsó fontosabb beszédét követően a jelenlévők „szétspricceltek”, ám Teng beszéde után egyetértettek abban, hogy még két nappal meghosszabbítják a konferenciát, így adva lehetőséget, hogy a különböző régiókat képviselő szekciókban is megvitassák, miként lehet a gyakorlatban megvalósítani az új irányvonalat.⁸⁰

Egy nyugati üzleti életben dolgozó menedzsernek a Teng beszédében szereplő jó pár gondolat közhelynek tűnhetett – néhány még az 1949 előtti kínai politikában gyökerezett, néhány a nyugodt korai ötvenes és korai hatvanas években –, de Kína 1978-as vezetői számára Teng Hsiao-ping gondolatai alapvető elmozdulást jelentettek a Mao-korszaktól. A hallgatók okkal remélhették, hogy a tömeges mozgósítás, osztályharc, merev ideológia, hőskultusz, intenzív kollektivizálás és minden maga alá gyűrő gazdasági tervezés végre keretek közé szorul.

A harmadik plénum (1978. december 18–22.)

A 11. Pártkongresszus harmadik plénuma december 18-án, hétfőn kezdődött a Csinghszi Hotelban, ahol előző pénteken a munkakonferencia véget ért. A résztvevőknek valamivel több, mint a fele a konferencián is ott volt, de a plénum a Központi Bizottság minden tagját – a párt, kormányzat és hadsereg kulcspozícióinak birtokosait – magába foglalta, míg a munkakonferencián olyan más prominens pártvezetők is részt vettek, akik segíteni tudtak a szélesebb elméleti perspektíva felvázolásában. Azok, akik nem voltak jelen a munkakonferencián, hétfő reggel és délután – még a többiek érkezése előtt – összegyűlték, s elolvas-ták Teng Hsziao-ping, Je marsall és Hua Kuo-feng (a konferencián elmondott) beszédeinek leiratait, hogy egyazon perspektívából kezdhessenek dolgozni. Ezután három napon át hivatalos plenáris ülések és szekcióértekezletek sorozata folyt. A szekciókat ugyanazok elnökölték, mint a munkakonferencia szekciót.

A harmadik plénum bizonyos szempontból a konferencia szellemének ünneplése volt, az új irányvonal hivatalos elismerése egy olyan ceremónián, mely bejelentette a kínai közvéleménynek és a világ többi részének a munkakonferencia eredményeit. A plénumokat a pártkongresszusok szerint szokták azonosítani, de a 11. Pártkongresszus harmadik plénumán olyan jelentős változások történtek, hogy mikor egy kínai erről beszél, hallgatója jól tudja, hogy melyik harmadik plénumról van szó. A kínai közvélemény szemében itt kezdődött a Teng-féle „reform és nyitás”, amely átalakította Kínát. Valójában a „reform és nyitás” Hua Kuo-feng alatt kezdődött, ám Teng vezetésének időszakában bontakozott ki.

A munkakonferencia során történt egyezségnek megfelelően Hua megtart-hatta a címeit: pártelnök, miniszterelnök, a Központi Katonai Bizottság elnöke maradt. Teng szintén megtartotta a címeit: a KKP alelnöke, miniszterelnök-helyettes és a KKB alelnöke volt. A külföldi sajtó és a diplomata közössége, ahogy a kínai közvélemény is, hamarosan megértette, hogy tulajdonképp a miniszterelnök-helyettes Teng Hsziao-ping lett az első számú vezető. Hongkongi újságírók már november 23-án, két nappal Hua november 25-i beszéde előtt úgy tájékoztatták Robert Novak Hongkongba látogató újságírót, hogy „Teng csak miniszterelnök-helyettes, de valójában ő irányítja a kínai autoriter kormányzatot”.⁸¹

A legtöbbet Csen Jün nyert a harmadik plénumon. Korábban PB-tag sem volt, de hirtelen a KB alelnöke és az Állandó Bizottság tagja lett. Az utolsó ülésen hivatalosan megalakult a Fegyelmi Vizsgálat Központi Bizottsága, mely-

nek élére Csen Jünt nevezték ki. Vang Tung-hsing helyett Csen lett az, aki a végző szót mondta ki az egyes ítéletek visszavonása ügyében. Egyértelmű volt, hogy a következő hónapokban és években számos vezető hivatalnok ítéletét megsemmisítik, s így visszatérhetnek majd a munkába.

Általában a plénumon jelen lévő legmagasabb beosztású hivatalnok tartott tematikus előadást, de most nem volt egyszerű eldönteni, hogy a névleg első számú Hua vagy a valódi hatalmat birtokló Teng mondja-e el a szóban forgó beszédet. A plénum szervezői úgy oldották meg a kellemetlen szituációt, hogy ezúttal senki sem tartott ilyen előadást, helyette Tengnek a munkakonferencián elmondott beszédét választották a párt iránymutatásául. Hua elnökölte az utolsó ülést, ám a résztvevők a Központi Bizottság tagjai előtt, egymás mellett ülő két valódi játékost – Tenget és Csen Jünt – figyelték, akik a következő években Kínát irányították. Zsen Csung-jí, az északkeleti szekció társelnöke kijelentette, hogy amiként a cunji konferencián Mao Ce-tung tanítása felülkerekedett a dogmatizmuson, úgy győzte le a harmadik plénumon a párt demokratikus vitájának helyes hagyománya a „két bármelyiket”.⁸² Csen Jün záróbeszédében egy másik hasonlatot használt: ahogy a jenani kiigazítási kampány megteremtette a KKP – az ország 1949 utáni irányításához szükséges – egységet, a munkakonferencia a „négy modernizációhoz” szükséges egységet hozta létre.⁸³

Utódlás koronázás nélkül

A világ politikatörténetében nehezen találunk még egy olyan esetet, mikor valaki hivatalos, nyilvános elismerés nélkül lett egy nagyobb nemzet első számú vezetője. Teng Hsziao-ping a munkakonferencia előtt a párt alelnöke, miniszterelnök-helyettes és a KKB alelnöke volt. Miután a harmadik plénumon az első számú vezető lett belőle, továbbra is a párt alelnöke, miniszterelnök-helyettes és a KKB alelnöke maradt. Tenget nem koronázták meg, nem iktatták be, de még egy közleményt sem adtak ki arról, hogy a legfelsőbb pozícióba került. A körülmények milyen különleges együttállása eredményezte e szokatlan szituációt, s milyen következményekkel járt minden?

A kínai vezetők a harmadik plénum idején el akarták kerülni, hogy a hazai közvélemény vagy a világ többi része úgy gondolja, hogy az országban hatalmi harc folyik. Hua Kuo-feng épp csak vezető lett 1976-ban, és a csúcshivatalnokok attól tartottak, hogy a kormányzásban beálló hirtelen változás belpolitikai

bizonytalansághoz vezethetne, s hátráltathatná Kína – külföldi tőkét és technológiát az országba csábítani kívánó – erőfeszítéseit. Teng az elkövetkező harminc hónapban csakugyan a partvonalra szorította Huát, s versenytárs nélküli első számú vezetővé vált. De ezt lépésről lépésre hajtotta végre, egy viszonylag rendezett folyamat keretén belül, így nem zaklatta fel sem a kínai közvéleményt, sem a nagyvilágot.

A magas beosztású hivatalnokok, akik nem ruháztaak Tengre új titulust, attól is tartottak, hogy megint egy ember kezében összpontosulhat az egész ország feletti hatalom. Úgy vélték, hogy a „nagy ugrás” és a „kulturális forradalom” tragédiája az összes hivatalos csúcsvezetői pozíciót birtokló Mao korlátlan hatalmából fakadt. Hua Kuo-feng esetében ettől nem kellett tartani. Hua vezetése alatt Je marsallt és a többieket nem az aggasztotta, hogy túl sok hatalommal rendelkezik, hanem az, hogy nincs elég ereje a hatékony kormányzáshoz. Teng Hsziao-ping azonban más eset volt. A magabiztos, határozott Tengnél fennállt a lehetőség, hogy mentorához, Mao Ce-tunghoz hasonlóan kezdi el a hatalmat gyakorolni. Úgy döntötték hát, hogy nem kapja meg az összes címet, s hatalmát a vele egyenrangú Csen Jünnel ellensúlyozzák. A furcsa felállás, hogy Teng hivatalos elismerés nélkül kapott hatalmat, működőképes volt, hisz mindenki tudta, mi történik, és azért is, mert Tenget a valódi hatalom, nem pedig a hivatalos címek érdekeltek. Készségesen elfogadta az informálisan ráruházott felelősséget anélkül, hogy nyilvános elismerést követelt volna.

Az 1978. decemberi harmadik plénumtól fogva egészen 1979 decemberéig, mikor Teng Hsziao-ping – a párt és az ország érdekében – elkezdte Hua Kuofenget kiszorítani, Teng és Hua a nyilvánosság előtt tisztelettel beszéltek egymásról. Mindketten modernizálni és erősíteni kívánták az országot, s mindenketten felkészültek rá, hogy pragmatikusak és rugalmasak legyenek. Ám 1979-ben – abban az időszakban, mikor Hua még elnök volt, de informálisan már Teng kezében összpontosult a valódi hatalom – kiváltképp kínos volt a két férfi kapcsolata. Kenyértörés esetén Teng informális hatalma felülkerekedett volna Hua hivatalos hatalmán, előbbi azonban (kollégához hasonlóan) megpróbált elkerülni minden nyilvános nézeteltérést. Hua továbbra is elnököt az értekezleteken; a nyilvános találkozókon képviselte a pártot és a kormányt; és nemcsak ő volt a PB Állandó Bizottságának tagja, hanem jó néhány szövetsége is. Hua két tapasztalt tanácsadó, Je marsall és Li Hszien-nien támogatását élvezte, akik a kollektív vezetés pártján álltak, s féltek a diktatúrától. 1979-ben Hua – nyugati fogalmak szerint – egy olyan gyenge igazgatótanácsi elnök volt, aki nem tudott meghatározó lenni, de olyan szövetségesekkel rendelkezett, akiknek

a véleményét nem lehetett semmibe venni. Teng ekkor még nem tornyosult Hua Kuo-feng föléről első számú vezetőként, nem helyezte pozíciókba a bizalmassait, és nem építette ki saját kormányzati struktúráját. Ám rendelkezett a hatalommal, befolyással és politikai képességekkel, hogy meggyengíthesse Hua hatalmi bázisát. A szorosabb kontrollra és hatékonyabb kormányzási szerkezetre vágyó Teng 1979 közepére elkezdte lépésről lépésre meggyengíteni Huát, majd teljesen félreállította.

Miközben a harmadik plénum felemezte őt, Csungnanhajtól pár száz métere tüntetők olyan plakátokat ragasztottak ki, melyek Lin Piaót és a „négyek bandáját” kritizálták, vagyis közvetetten Tenget támogatták. Néhány tacepao még Maót is megtámadta. Nem sokkal később megjelentek a kommunista pártot és Teng Hsziao-pinget kritizáló falragaszok is. A személyes tüske mellett a plakátok rákényszerítették Tenget, hogy megint egy olyan kérdéssel foglalkozzon, amely felső vezetői évei alatt folyamatosan kísértette. Mennyi szabadságot engedélyezzen? Hol és hogyan korlátozza a párt és a kormányzat a közösségi ellenvéleményének kifejezését?

8.

A szabadság határainak kijelölése

(1978–1979)

A „kulturális forradalom” valójában kultúraellenes forradalom volt, mely ki-kezdte a régi műveltséget, de nem hozott létre újat. A vörösgárdisták történelmi analógiákat és históriákat felhasználva támadták meg nemcsak az adott kor hivatalnokait, hanem minden regényt, elbeszélést, drámát és esszét. Ahogy a „kulturális forradalom” Mao halálával és a „négyek bandájának” letartóztatásával egyszer s mindenkorra lezárult, az éveken át terrorral elhallgattatott kínaiak keresni kezdték a lehetőséget, hogy megszólalhassanak. Voltak, akik a zaklatókat akarták megtámadni, mások magukat védték volna, míg olyanok is akadtak, akik csak meg akarták osztani a saját és a családjuk által átélt szenvedéseket.

Nem egy pártvezető lehetőséget látott abban, hogy kihasználja e felgyülemlett dühöt, s a saját haragosai ellen irányítsa. Volt, aki minden politikai cél nélkül csak ki akarta fejezni a személyes érzéseit. A csúcsvezetők azonban az egész rendszer szempontjából gondolkodtak, s Teng Hsziao-pinggel együtt attól tartottak, hogy a „túl nagy” szabadságban a tiltakozók szervezkedni kezdenek, és az országra ismét olyan káosz vár, mint a „kulturális forradalom” alatt. Tízmilliók szenvedtek saját maguk, illetve rendelkeztek olyan családtaggal, aki politikai kampányok vagy éhínség áldozata lett. Az ellenséges hangulat nemcsak egyes helyi vezetőket érintett, akik elnyomták a lakosokat, hanem a magas beosztású hivatalnokok ellen is irányult, akik a szenvedést okozó rendszer részei voltak. Teng meggyőződése szerint a társadalom annyira óriási, a lakosság annyira sokszínű, az emberek annyira szegények, a kölcsönös ellenségeskedések annyira mélyek, és a cselekvéskódexet érintő megegyezés hiánya annyira meghatározó volt, hogy mindenkor szükségeltetett egy fentről jövő hatalom. Miként lehetett anélkül tájítani a szabadság határait, hogy a kínai társadalom – az 1949 előtti és a „kulturális forradalom” alatti – káoszba sodródjon? Ez Teng uralmának évei alatt folyamatosan központi és megosztó kérdés maradt.

A pártvezetők között nem volt megegyezés, ami alapján meg tudták volna ítélni, hogy a közösségi kritika mikor fenyeget a rend összeomlásával. Követke-

zésképp nehezen tudták elkerülni a saját köreikben is a véleménykülönbséget arról, hogy hol húzzák meg, és hogyan tartsák fenn a határt. A tudományért, a felsőoktatásért, az ifjúságügyért és a népfrontért felelős hivatalnokok azoknak az embereknek a nézeteit tükröztek, akikkel együtt dolgoztak, s általában a szélesebb körű szólásszabadság mellett érveltek. Akik a közbiztonság fenn-tartásáért feleltek, óvatosabbak maradtak, és a szabadság nagyobb korlátozását szerették volna elérni. A propagandaapparátus vezetői pedig mintha két személyiséggel rendelkeztek volna: a bölcsészet- és társadalomtudományokban járatos hivatalnokok személy szerint több szabadságot kívántak maguknak és másoknak. Mikor ellenben a munkájukat végezték, „kis diktátorokká” váltak, ahogyan kihirdették és betartatták a határokat.

Mindemellett azoknak, akik feszegetni merték az elfogadott nyilvános vita határait, általában nem volt földesúri vagy burzsoá családi hátterük. A „rossz osztályháttérű”, pátonkívüli értelmiségiek, akiket évtizedeken át terrorizáltak és megfélemlítettek, nem álltak a nyilvánosan elégedetlenkedők első sorában. A Mao utáni korszakban jobbára bátor fiatalok, párttagok, veteránok vagy olyanok feszegették a határokat, akiknek barátaik, rokonaik voltak befolyásos pozíciókban, s így szükség esetén megvédhették őket.

Teng elvben támogatta a szabadság kiterjesztését, és készen állt arra, hogy pragmatikus legyen. Mivel azonban legfelsőbb szinten ő felelt a közrend fenn-tartásáért, mikor komoly kétségei támadtak a rend fenntartását illetően, azonnal intézkedett a kontroll megszilárdítására. A harmadik plénumot követően Teng érezte a közvélemény széles körű támogatását a „kulturális forradalom” befejezése, illetve a „reform és nyitás” új korszakának elindítása mellett, s engedélyezett két fontos vitát, melyek tágították a kínai véleménynyilvánítás szabadságát. Az első, melenki számára nyílt vita a Tienanmen térréhez közelí fal-nál kezdődött, és „demokráciafal” néven lett ismert. Ezt az ország több városában lemásolták. A másik, amelyet a KKP kezdeményezett, a pátonkívüliek előtt zárt vita volt: értelmiségiek és a kulturális terület pártpolitikájáért felelős vezető hivatalnokok részvételével zajlott arról, hogy milyen irányelvek szerint végezzék munkájukat az új korszakban.

A demokrácia fala (1978. november – 1979. március)

Évtizedeken át tartotta magát az a kínai szokás, hogy a hivatalos tájékoztatókat és újságokat a faluk, városok, kerületek nyilvános gyülekezőhelyein, például

buszmegállókban álló hirdetőtáblákon helyezték el. Pekingben talán nem volt még egy hely, mely akkora érdeklődést váltott volna ki, mint a Hszitanon, a Tienanmen térről pár száz méterrel nyugatra található hirdetőtáblák. A hatalmas, szürke téglafal majdnem négy méter magas volt, és kétszáz méter hosszú. A fal mellett épült a város egyik legforgalmasabb buszmegállója, ahol több különböző járat utasai is fel-le szálltak. A falat a „kulturális forradalom” alatt pártvezetőket – köztük Liu Sao-csit és Teng Hsziao-pinget – leleplező szövegek borították, akiket a „kapitalista út” követésével vádoltak. Az 1976. április 5-i tüntetések idején a „négyek bandáját” támadó, Csou En-lajt dicsérő és Tenget támogató szövegek kerültek fel a falra.

1978. november 19-én, alig egy héttel a Központi Munkakonferencia megnyitójá után, az új politikai közhangulatban a Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetség folyóiratának egy még nem jelent, teljes száma került fel laponként a falra. A KKISZ, mely kinevelte a kommunista párt tagjait, a szabadság kiterjesztéséért folytatott küzdelem élre állt. Néhány hónappal korábban az ifjúsági szövetség újsága az elsők között volt, amely a „kulturális forradalom” alatti megszüntetését követően újra megjelenhetett. A KKISZ hivatalnokai, Hu Jao-pang támogatása mellett, nyomdába küldték az első számot, melynek szeptember 11-én kellett volna napvilágot látnia. Ám mihelyt a propaganda irányításáért felelős Vang Tung-hsing kezébe került a tervezett lapszám, azonnal megtiltotta a megjelenését. Vangnak nem tetszett, hogy a kiadvány nem tartalmazta Hua elnök feliratát, nem állított emléket Mao elnök esszéinek, és csupán Csou En-lajt gyászoló Tienanmen téri verseket tartalmazott.

A folyóirat munkatársait nem lehetett egykönynen elrettenteni, szeptember 20-án a lap példányai megjelentek az újságárusok standjain.¹ Amint ezt Vang Tung-hsing megtudta, begyűjtette az összes példányt, s megtiltotta a további terjesztést. E visszavont első szám jelent meg a falon november 19-én, négy nappal azután, hogy a Pekingi Pártbizottság úgy döntött, megsemmisíti az 1976. április 5-i demonstráció ítéleteit.

A szövegek óriási feltűnést keltettek. A folyóirat egyes cikkei szenvédélyesen követelték az április 5-i demonstráció nyomán börtönbe került fiatalok ítéleteinek megsemmisítését. Más cikkek a „két bármelyik” ellen szólaltak fel, s nemcsak Lin Piaót és a „négyek bandáját”, hanem Maót érintő kérdéseket is fölvetettek. „Tedd fel a kérdést – állt az egyik cikkben –: hatalmat tudott volna-e szerezni Lin Piao Mao támogatása nélkül? Tedd fel a kérdést: tisztában volt azzal Mao elnök, hogy Csiang Csing áruló? Ha Mao nem támogatja őket, le tudott volna-e sújtani a négyek bandája Teng Hsziao-pingre?”² Nem nehéz

elképzeli, hogy Vang Tung-hsing, Mao egykor testőre és hű védelmezője miért bosszantotta fel magát ezeken a kritikus megjegyzésekben.

A KKISZ folyóiratának kiplakátozását követően pár bátor pekingi további üzeneteket kezdett el kiragasztani. Sok közülük az 1976. április 5-i leszámolást kritizálta. Kezdetben azok közül, akik elhaladtak a fal mellett, néhányan még a szövegekre sem mertek nézni, s meg sem fordult a fejükben, hogy újakat ragasszanak föl. Ám teltek-múltak a napok, senkit sem büntettek meg a fal miatt, és – különösen azután, hogy elterjedt a pletyka: Teng támogatja a falragaszok kihelyezését – az emberek felbátorodtak. Az információáramlást szigorúan kézben tartó „kulturális forradalom” évtizedének elmúltával sokan csak kíváncsiak voltak. Másokat továbbra is rémülettel töltött el a fal, annak tudatában, hogy korábban a „helytelen” vélemény büntetéshez, megszegyénítéshez vagy vidéki száműzetéshez vezetett. A hogy is, izgatott zsongás kísérte az újabb és újabb plakátok feltűnését a falon.

Voltak, akik verseket, személyes elbeszéléseket vagy filozófiai esszéket ragasztottak ki. Néhány tacepaót hatalmas ecsetekkel írtak; a versek és esszék tollal készültek füzetlapra. Sok szöveget fiatalok készítettek, magas beosztású hivatalnokok gyermekei, akik közvetlenül érezhették az épp folyamatban lévő Központi Munkakonferencia megváltozott hangulatát. Akadtak olyan szövegek, melyeket az újonnan megszerzett szabadságtól inspirált ifjak írtak, akik korábban egy teljesen zárt társadalomban éltek, így nem rendelkeztek azzal a tapasztalattal és bölcsességgel, hogy a megjegyzéseiket reális keretek közé sorítsák. A „kulturális forradalom” terrorja alatt az egyének nem tehetették próbára elkövetésüket, s a tömegmozgalmak nem tudták finomhangolni a stratégiákat. Mindemellett a szabadság és demokrácia szószólói és kritikusai egyaránt tájékozatlanok voltak a külföldi fejleményekkel kapcsolatban. Ahogy megkérőjeleztek a maói tanítást és a marxista elméletet, s felfedezték, hogy más országok gazdaságilag sokkal felettebbek Kínánál, néhányan szinte naiv módon kezdték el hinni a nyugati demokráciában.³ Mások arról írtak, hogy minden, amit korábban (marxizmus-leninizmus és Mao Ce-tung tanítása), hiúsítottak. A fal „ demokráciafal” vagy egyszerűen csak „demokráciafal” néven híresült el. Népszerűsége csúcsán naponta több százezer látogató állt meg előtte. Országszerte hasonló falak jelentek meg a városokban.

A szenvédélyes szövegeket pár szerző, a megtorlástól félve, álnéven tette közre. Mások, mintegy gyónásképp, a saját nevüket használták. Néhányan, akik messzire laktak a nagyobb városoktól, hosszú távolságokat utaztak, hogy közétegyék panaszaikat. Sokakat megkínoztak a „kulturális forradalom” alatt,

a rokonaikat megölték, és most végre elmondhatták a történeteiket. Azok, akiknek rokonaik vagy barátaik voltak még mindig vidéken, börtönben vagy házi őrizetben, az áldozatok szabadságát követelték. A megvádoltak és elpusztítottak rokonai vissza szerették volna szerezni családjuk jó hírnevét, hogy kilábalhassanak abból a nyomorúságból, amelyben éltek. Az 1967 óta vidékre küldött tizenhétmillió fiatalból hétmillió térhetett vissza a városokba.⁴ Sok panasz azoktól származott, akiket megfosztottak a felsőfokú tanulmányok vagy egy jó munkahely lehetőségétől, s akik vidéki nyomorban tengődtek. Mások, a politikailag tájékozott réteg tagjai, a pártkörökben zajló vitákra utaltak, és hangot adtak a „két bármelyiket” érintő támadásoknak, illetve az április 5-i események újraértékelését követelték.

November 26-án – Hua Kuo-fengnek a munkakonferencián elmondott beszéde és a „két bármelyik” feladása után – Teng közölte Szaszaki Rjoszakuval, a japán Demokratikus Szocialista Párt vezetőjével: „A tacepaók készítését alkotmányunk teszi lehetővé. Nincs jogunk megtagadni vagy kritizálni a tömegeket, mert előmozdítják a demokráciát, és tacepaókat ragasztanak ki. Lehetőséget kell adni a népnek, hogy elmondja a sérelmeit.”⁵ „Mi rossz van abban, ha megengedjük embereknek, hogy kifejezzék a gondolataikat?” – tette fel a költői kérdést. Je marsall és Hu Jao-pang szintén támogatták a véleményüket kiragasztó embereket.

Aznap délután, mikor John Fraser, a *Toronto Globe and Mail* munkatársa és Robert Novak amerikai hírlapíró meglátogatta a „demokráciafalat”, elterjedt az őket körbevező több száz helyi között, hogy Novak másnap találkozik Teng Hsziao-pinggel. A nézelődők a kínaiul beszélő Fraser segítségével kérték Novakot, hogy tegyen fel pár kérdést Tengnek. Az újságíró megígérte, hogy másnap este visszajönnek a válasszal. A megbeszélt időben, mikor csak ugyan megjelentek a téren, ezrek várták Teng válaszait. Fraser közölte velük, hogy Peng Tö-huaj hivatalos rangját visszaállítják, mire üdvrvivalgás tört ki, s mikor elmondta, hogy Teng kijelentése szerint a „demokráciafal” jó dolog, kiáltozni kezdtek az örömtől és megkönyebbüléstől.⁷

Ahogy az izgatott tömeg napról napra összegyűlt a falnál, néhány információra éhes kínai naiv, de őszinte kérdésekkel bombázta a jelen lévő külföldieket a demokráciáról és emberi jogokról más államokban: ki dönti el az ön országában, hogy mi jelenik meg az újságokban, és mit lehet hallani a rádióban?⁸ A külföldi újságírók, akik éveken át szerettek volna olyan embereket találni Kínában, akik kifejezik véleményüket, lelkesen tudósítottak a „demokrácia falánál” hallott őszinte beszélgetésekről és a vibráló atmoszféráról. A kínai saj-

tóban nem tájékoztatták a hazai közvéleményt a falon megjelenő szövegekről, ám a Voice of America és a BBC közvetítésével az üzenetek visszajuttattak az országba.

A falnál gyülekező tömeg fegyelmezett maradt, de pár hét után felbukkantak azok, akik a demokráciát és a törvényességet követelő, politikától fűtött üzeneteket kezdték közzétenni. Pekingi rendőrök dulakodásokról tettek jelentést, s azon a véleményen vol hogy a növekvő tömeg veszélyt jelent a közrendre. A november végén folytatott beszélgetésben Teng figyelmeztetett, hogy néhány szöveg nem segíti elő a „stabilitást és egységet”, valamint a „négy modernizáció” elérését. Mindenesetre, ahogy a harmadik plénum a befejezéséhez közeledett, Kína legfelsőbb vezetői a „demokráciafal” egy hónapos működése után is támogatni kívánták a személyes vélemények kiragasztásának szabadságát. Je marsall kijelentette, hogy amíg a Közpolitikai Munkakonferencia a demokrácia modellje volt a pártban belül, addig a fal „a demokrácia modellje a nép között.”⁹

December 13-án, nem sokkal a munkakonferencia vége előtt, Teng félrevonta Jü Kuang-jüant, a Politikai Kutató Iroda munkatársát, s megkérte, hogy készítsen egy „demokráciafalat” támogató beszédet. „Miért lenne baj egy kis ellenzék?” – tette fel a kérdést Jünek.¹⁰ A *Zsenmin Zsipao* nem tudósított a fáról, de az újság Hszitant támogató munkatársai 1979. január 3-án bátor vezércikket tettek közzé, *Fejlessziük a demokráciát, és érjük el a „négy modernizációt”* címmel. A cikk kijelentette: „Mondják el az emberek, amit akarnak. Az ég nem fog leomlani. [...] Ha senki sem akar semmit mondani, az nem vezet seholba [...], a demokrácia fuldoklása rossz eredményekhez vezet.”¹¹

Január közepére a falon megjelenő kommentárok egyre inkább átitatta a politika. Január 14-én demonstrálók egy csoportja zászlókat lobogtatva – melyeken az állt, hogy ők „Kína-szerte meghurcolt emberek” – a Tienanmen térről a leghatalmasabb párthivatalnokok lakó- és munkahelyéhez, a Csungnanhaj kapuihoz vonult. Ott megpróbáltak bemenni a kapun, de fegyveres őrök állították meg őket. Roger Garside szemtanú megjegyezte, hogy „ők voltak a legdühösebb emberek, akikkel valaha találkoztam”.¹²

Mások újságokat kezdték kinyomtatni, s ingyen osztották szét azok között, akik kilátogattak a falhoz. Január 17-én a magukat Kínai Emberi Jogok Szövetségének nevező csoport tagjai egy tizenkilenc pontból álló nyilatkozatot nyomtattak ki, melyben számos dolgot követeltek: a többi közt szólásszabadságot, a párt és állami vezetők értékelésének jogát, az országos költségvetés nyílt közzétételét, az Országos Népi Gyűlésen való szabad megfigyelői részvét-

telt, a külükviseletekkel való szabad érintkezést, továbbá az átnevelésre falura küldött értelmiségi fiatalok visszaköltözésének jogát a városokba.¹³ A dühös tiltakozások pár nappal azelőtt történtek, hogy Teng az Egyesült Államokba utazott, s ő nem félezte meg őket. Jól tudta: ha az USA-ba utazása előtt lép fel a „demokrácia fala” ellen, az intézkedéseiről minden bizonnal tudósít a nyugati sajtó, és az hatással lehet majd külföldi látogatása sikérére. Ám amikor február 8-án visszatért az Egyesült Államokból és Japánból, már nem kérte Jü Kuang-jüant, hogy mutassa meg neki a „demokráciafal” támogatására készített szöveget.¹⁴

Márciusra egyre több a kommunista párt hatalmi rendszerét támadó írás jelent meg a falon. A kormányzati fellépés hiányán felbátorodott emberek az egész KKP-t, a politikai rendszert és Teng Hsziao-pinget kezdték el kritizálni.

Március 25-én egy állatkerti alkalmazott, az egykori katona Vej Csing-seng merészen átlépte a korábbi határokat. Új demokráciát vagy új diktatúrát akarunk? címmel egy esszét tett közzé. Tenget „diktatórikus módszerek alkalmazásával” vádolta meg. Vej Csing-seng sohasem járt egyetemre, és a szöveg nem volt különösebben kifinomult értelmezése a demokráciának. Vej a kifinomultságot szenveddélyel pótolta. Tibeti barátnője volt, akinek az apját bebörtönök, s akinek anyja öngyilkos lett e megalázatás után. Vejt a távoli Hszincsien¹⁵ környéki településen dolgozni, ahol elkeserítette az ételt kolduló emberek látványát. Meg szerezte volna érteni, hogy miért haltak meg oly sokan, miközben néhány hivatalnok rendkívül kényelmes életet éltek. Azzal vádolta a pártot, hogy a „négy modernizáció” jelmondatával csak leplezi a továbbra is folyó osztályharcot. „Demokráciában élnek az emberek ma? Nem. A saját uraik szeretnének lenni? Természetesen. [...] A nép végre megtanulta, hogy mi a végső célja. Világos iránnyal és igazi vezetővel rendelkezik – a demokrácia zászlajával.”¹⁵ Vej Csing-senget a nyilvánosságra hozott kijelentései azonnal globális médiaszenzációjává tettek. Ő lett az új demokratikus rendszert követelők első számú kínai szóvivője.

Ebben az időben ért véget a Vietnám elleni hadjárat, s Teng Hsziao-ping több időt tudott áldozni a belpolitikai ügyekre, a „demokráciafalra” és az Elm¹⁶ Munkakonferenciára (Vietnám megtámadásáról lásd a 18. fejezetet). A xiadam¹⁷ fal kétségkívül a hasznára volt: az emberek szabadon kritizálhatták a „két bármelyiket”, az április 5-i tüntetés kezelését, Mao elnök hibáit, így a saját, új útját követő Teng politikai mozgástere nőtt anélkül, hogy ő maga részt vett volna a támadásokban.

Teng elméletben vonzónak találhatta volna a demokráciát, hisz épp átvette az irányítást, tehát ösztönözte, hogy több demokratikus vita legyen a páron

belül. Ám amikor egyre nagyobbra duzzadt a kommunista vezetés alapelvei ellen felszólaló tömeg, már elszántan közbeavatkozott. Egy tartományi pártfőtitkár később kijelentette, hogy Teng úgy tekintett a demokráciára, mint Je herceg a sárkányokra. „Je herceg szerette nézegetni a tetszetős sárkányok képeit tartalmazó könyvét (*Yegong haolong*), de mikor megjelent egy igazi sárkány, rémület fogta el.” Bár Hua Kuo-feng volt a párt elnöke és a miniszterelnök, Teng volt az, aki eldöntött, hogy gátat szab a kritikának. Március 28-án Peking város kormányzati hivatalnokai, a változó politikai hangulatra és Teng személyes nézeteire reagálva, szabályt hoztak, mely szerint „a szocializmust, a proletárdiktatúrát, a kommunista párt vezetését, a marxizmus-leninizmust és Mao Ce-tung tanítását kétségbe vonó szlogenek, plakátok, könyvek, újságok, fényképek és más anyagok hivatalosan betiltatnak”.¹⁶

Ahogy a császárság napjaiban, a rendet ekkoriban is általános dekrétumokkal tartották fenn, sazzal, hogy elrettentésül nyilvánosságra hozták a fontosabb ügyekben született súlyos ítéleteket. Teng fellépése március 29-én, négy nap pal azután, hogy Vej Csing-seng demokráciáról szóló cikke megjelent a falon, Vej letartóztatásával folytatódott. A letartóztatást követően drámaian csökkent a fal látogatóinak száma, s csak néhány bátor ember ragasztott ki új szövegeket. A legtájékozottabb külföldi becslés a következő hetekben történt pekingi letartóztatásokról harminc fő, ami jelentéktelen szám az 1957-ben és a „kulturális forradalom” alatt letartóztatott százszerekhez képest. Halálos áldozatról nem tudunk.¹⁷ A megmaradt plakátokat a jóval kevésbé frekventált Jüetan parkba szállították. A parkba beosztott hivatalnokok immár mindenkinél feljegyezték a nevét és a munkahelyét, aki szöveget akart kiragasztani.¹⁸ 1979 decembere után nem tiltották be hivatalosan a Hszitanon a tacepaók kihelyezését, de március végére a fal története mégis véget ért. Jü Kuang-jüan beszámolt róla, hogy Hu Jao-pang, az engedelmes funkcionárius nyilvánosan támogatta Teng döntését, ám az Elméleti Munkakonferencia nyitóülésein részt vevő egyes hivatalnokok úgy látták, Hu személy szerint hitte, hogy a nagyobb szabadság nem veszélyeztetné a közrendet.

Mikor lezárták a falat, kevesen mertek tiltakozni.¹⁹ A párból sokan szükségesnek tartották, hogy megelőzzék a „kulturális forradalomhoz” hasonló káoszt, így szílárdan támogatták Teng intézkedését. Más hivatalnokokat, beleérte sok értelmiségit, mélyen nyugtalanított a döntés.²⁰ Jü Kuang-jüan véleménye szerint Teng pálfordulása a fal december közepi támogatásától a három hónappal későbbi felszámolásáig a Mao halála utáni korszak egyik kulcsfontosságú eseménye volt Kínában.²¹

Az Elméleti Alapelvek Konferenciája (első rész)

1978 szeptemberének végén Je marsall, akit nyugtalanított a „két bármelyik” és „A gyakorlat” hívei közötti megosztó harc, azt javasolta, hogy tartsanak egy konferenciát, mely közös alapelveket dolgoz ki a kultúra és oktatás területein zajló pártmunka irányítására.²² Yet menyűözte a gazdasági munkakonferencia sikere, s úgy vélte, hogy az elméleti alapelvekről zajló szabad beszélgetés egesíthetné az új korszakba belépő pártvezetőket. December 13-án, a Köti Munkakonferencia végén Hua Kuo-feng – a többi vezető egyetértésével – invatalosan bejelentette az Elméleti Alapelvek Konferenciájának tervét.²³

A találkozó első részét január 18. és február 15. között tartották, ezt január 26-tól a holdújév ötnapos szünete szakította meg. A párt propagandaosztálya és a Kínai Társadalomtudományi Akadémia hívta össze a konferenciát.²⁴ Mire ennek konkrét tervei elkészültek, a csúcsvezetők között egyetértés alakult ki abban, hogy „A gyakorlat” legyőzte a „két bármelyiket”. Hu Jao-pang lett a központi propagandaosztály vezetője, s a konzervatívabb erők vezetője, Vang Tung-hsing önkritikát gyakorolt. A konferencia terveit elsősorban a propaganda területének kozmopolita, liberális vezetői készítették el. A megnyitó plenáris ülésen Hu Jao-pang kifejtette az esemény célját: az elmúlt három évtized propagandamunkájának áttekintése, továbbá annak kifejtése, hogy a párt miként támogassa az ország nyitását és a „négy modernizáció” kivitelezését. Hu dicsérte a „négyek bandájának” bukása óta a gondolkodásbeli felszabadulásban elért haladást. A kétéves fejlődés utolsó hónapjait Teng vezetése segítette, aki azt hirdette, hogy a tényeket megvizsgálva kell megtalálni az igaz ösvényt. Hu ugyancsak elmagyarázta, hogy a konferencia első felében, amely február közepéig fog tartani, a jelenlévőket öt kis csoportba osztják.²⁵ A második felében – az ország különböző térségeiben található propagandaosztályok vezetőit összefogva – egy több mint néyszáz fő nagyobb munkacsoport készít majd terveket az első részben elért konszenzus gyakorlati megvalósításáért.

Hu Jao-pang többnyire liberális, nyitott, újságoknál, egyetemeken és propagandaosztályokon dolgozó értelmiségeket választott ki a kis csoportok elnökeiül. Néhány résztvevő, mint Vu Leng-hszi és Hu Seng, konzervatív gondolkodásúknak számítottak, de az öt szekcióvezetőből négy – Hu Csi-vej, Jü Kuang-jüan, Vu Csiang és Csou Jang – aktív szerepet játszott a maoista ortodoxia merevségének indirekt kritikájául szolgáló *A gyakorlat az igazság megítélésének egyetlen kritériumával* foglalkozó korábbi vitákban. Az ötödik elnök, Tung Ta-lin, Jü Kuang-jüanhöz közel álló liberális volt.²⁶ A két jelen lévő

legidősebb hivatalnok, Csou Jang és Lu Ting-ji az 1957-es „jobboldal elleni” kampány idején a legmagasabb pozíciókat töltötték be a propagandaapparátusban, de később komolyan megbánták, hogy részt vettek az értelmiségellenes kampányban, s a szabadság elűkélt szószólói lettek. Az ország minden tájáról érkeztek résztvevők a konferenciára, és a pekingi találkozót követően több más helyszínen tartottak hasonló konferenciát.²⁷

Az esemény megnyitójá idején virágkorát élte a „demokráciafal”, ám amíg utóbbi hivatalos szervezés vagy tervezés nélküli mozgalom volt, az Elméleti Alapelvek Konferenciáját elejétől a végéig alaposan megtervezték. A Hszitan plakátjainak készítői és nézői a falnál véletlenül találkozó idegenek voltak, míg az Elméleti Alapelvek Konferenciájának százhatvan résztvevőjét gondosan kiválogatták, s egy hónapon át naponta találkozhattak egymással. A beszélgetéseik kifinomultabbak voltak, és a párttörténet, illetve a világ eseményeinek szélesebb megértését tükröztek, mint a „demokráciafal” szövegei. Mindezek ellenére a két helyszínt összekapcsolta az őszinte vágy, hogy olyan intellektuális atmoszférát teremtsenek az új korszak számára, mely a korábbi éveknél nyitottabb lesz. Más kapcsolódások is voltak. Vang Zso-suj, a *Zsenmin Zsipao* helyettes szerkesztője és az Elméleti Alapelvek Konferenciájának résztvevője azt a feladatot kapott, hogy tudósítson a „demokráciafalfal” történetéről. Vang meglátogatta Hszitancat, s arról tájékoztatta a konferencia többi résztvevőjét, hogy a fal élénk és békés volt, a közzétett szövegek őszintének tűntek.²⁸ A találkozó más résztvevői hasonlóan számoltak be a „demokráciafalfal” szerzett személyes tapasztalataikról.

Az Elméleti Alapelvek Konferenciáját irányítva Hu Jao-pang megpróbálta mind Hua Kuo-feng, mind Teng Hsziao-ping támogatását megőrizni. A nyitó plenáris ülésen tartott beszédét Huával egyeztette, s az ő vezetése alatt elért sikereket dicsérte benne. Tenget lefoglalta az Egyesült Államokba való utazás meghirdetése és Vietnám megtámadásának előkészítése, de január 27-én, egy nappal azelőtt, hogy elindult az USA-ba, Hu beszámolt neki a konferencia terveiről. Teng kijelentette, hogy még senki sem tiszázta, milyen demokrácia lenne megfelelő Kína számára, s ezt a kérdést alaposan végig kell gondolni. Kérte Hu Jao-pangot, hogy szedjen össze húsz-harminc munkatársat, beszéljék végig a releváns problémákat, és az 1919. május 4. mozgalom hatvanadik évfordulójára készítsenek egy húsz-harmincezer írásjegyet tartalmazó esszét a demokrácia gyakorlatáról. Az esszének be kell mutatnia, hogy a szocialista demokrácia haladóbb, mint a burzsoá, mondta Teng.

Az Elméleti Alapelvek Konferenciájának hangulatát jól jellemezte Vu Leng-hszinek, a *Zsenmin Zsipao* egykori szerkesztőjének, „A gyakorlat” bírálójának

esete. Vu utasítást kapott, hogy önkritikát írjon, s mikor az elsőt elégtelennek ítélték, újabbat írt. A liberálisok kezdték megerősödni, de a kritika és önkritika ugyanolyan módszereit használták, hogy elérjék az egységet, mint amelyek korábban a radikálisokat segítették saját céljaik elérésében. A konferencia résztvevői emlékeztették Vut arra, hogy Teng Hsziao-ping 1978. augusztus 23-án világosan megmondta neki, hogy Mao *Válogatott művei* 5. kötetének „A gyakorlat” szellemét kell kifejeznie. Vu bevallotta, hogy nem akart kárt okozni Mao Ce-tung reputációjában, s ezért a „két bármelyiket” támogatta. Elismerte, hogy többet kell tennie, hogy „felszabadítsa a gondolkodását.”³⁰

A résztvevők buzgón reagáltak Hu Jao-pangnak a konferencián elmondott nyitóbeszédére, mely arra biztatta őket, hogy szabadítsák fel gondolkodásukat, és szóljanak gátlások nélkül.³¹ A hangulat átlépte a visszafogottság határait, s korábban nem tapasztalt mértékű őszinteségnek adott helyet a pártügyek kritikája során. A jelenlevők szabadon bírálhatták a Mao-korszak hibáit, és mivel ez elfogadható új határokat kapott, szélesebb körben kereshettek maguknak eszméket. Vang Zso-suj, a *Zsenmin Zsipao* helyettes szerkesztője hatásosan érvelt amellett, hogy kötetlenebb beszéddel kell megvizsgálni annak kérdését, vajon Mao és követőinek szűk köre hogyan vezették az egész országot a „nagy ugrás” tragédiájába. Rámutatott az értelmiség 1957-es megtámadására, mely elnémította e társadalmi csoport tagjait, s lehetetlenné tette, hogy megakadályozzák a vezért a szörnyűséges hibák elkövetésében. A Népi Egyetem filozófiaprofesszora odáig ment el, hogy „fasiszta diktatúrának” nevezte a „négyek bandájának” ámokfutását. Jen Csia-csi, a KTTA Politikatudományi Intézetének későbbi vezetője azt javasolta, hogy a tragédiák elkerülése céljából a vezetők csak korlátozott ideig tölhessék be egy-egy pozíciót.³²

Néhányan azonban a konferencia elejétől fogva aggódtak, hogy bajba kerülhetnek, ha esetleg megváltozik majd a politikai széljárás, s a csúcsvezetők konzervatívabbak lesznek. Az egyik résztvevő kijelentette, hogy az 1957-es „virágozzék száz virág” korszaktól eltérően jogi garanciákat kell adni, hogy azok, akik elmondják a véleményüket, később nem kapnak érte büntetést.³³

Ahogy ilyen konferenciákon szokás volt, az ülések nyomatott összefoglalóját szétküldték azon csúcsvezetőknek, akik nem tudtak megjelenni. Ezúttal több magas szintű hivatalnok panaszkodott, hogy a találkozó elméleti szakemberei túl messzire mentek. Ugyanebben az időben a hongkongi és külföldi újságírók elkezdtek „demaoizációt” emlegetni, így nyomás nehezedett a kínai vezetőkre, hogy bebizonyítsák, ilyenről szó sincs. Páran közülük attól féltek, hogy a kínai elméleti szakemberek Hruscsov útjára léphetnek, aki Sztálin bí-

rátával meggyengítette a Szovjetunió Kommunista Pártjának hatalmát.³⁴ Az idősebb hivatalnokok panaszkodni kezdtek, hogy a konferencián kifejtett nézetek veszélyesen közel jártak ahoz, hogy minden kritikával illessenek, ami a Mao-korszakban történt. A Mao-érában magas pozíciót betöltő néhány veterán aggódott, hogy a néhai elnök növekvő kritikája őket is besározza majd, s voltak, akik feltették a kérdést, vajon Hu Jao-pang és a konferencia más résztvevői nem „revízionisták”, Mao-ellenesek és pártellenesek-e.

Az idősebb funkcionáriusok és a „demokráciafalnál”, illetve az Elméleti Alapelvek Konferenciáján megjelent szókimondó emberek közötti szakadékot sehogyan sem lehetett áthidalni.³⁵ Csen Jün, Li Hsien-nien és mások, akik az 1978. decemberi harmadik plénumon Teng mögé álltak, hangot adtak félelmüknek, hogy a KKP kritikája túl messzire ment, s veszélybe került a fegyellem és rend fenntartása. Hu Jao-pang, érezve a konzervatív reakció növekvő veszélyét, figyelmeztette a konferencia résztvevőit, hogy néhányuk bírálata túlment a józanság és a párthoz való lojalitás határán. A központi propagandaosztály február 28-án újságírók számára tartott találkozóján Hu kijelentette, hogy Mao követett el ugyan hibákat, de „objektíven el kell ismernünk Mao elnök óriási teljesítményét.”³⁶ E kommentárok azonban nem bizonyultak elegendőnek, s a KKP konzervatívjai folytatták Hu és a konferencia kritikáját.

Az Elméleti Alapelvek Konferenciája (második rész)

Március 16-án, aznap, mikor a kínai csapatok egy hónapos háború után elhagyták Vietnámot, Teng beszédet mondott egy pártvezetők számára tartott találkozón. Amerikai útját és Vietnám megtámadását maga mögött tudva újra képes volt az alapvető belpolitikai problémákra koncentrálni. Biztosította a hallgatóságát arról, hogy az általános állapotok nem veszélyeztetik az ország stabilitását és egységét, de felhívta a figyelmet néhány aggasztó fenyegetésre. Ezek miatt elengedhetetlen magasra emelni Mao Ce-tung zászlaját, különben fennáll a veszély, hogy a pártot magát fogják megtámadni, ami befeketítené a Kínai Népköztársaságot, s a kínai történelem egy egész korszakát döntené romba. A „stabilitás és egység” megőrzése végett Teng ragaszkodott hozzá, hogy a KKP egy időre tegye félre a történelmi kérdések, például a „kulturális forradalom” vizsgálatát. Az újságoknak, intett óvatosságra Kína első számú vezetője, elővigyázatosan kell e témaival foglalkozniuk.³⁷

Az Elméleti Alapelvek Konferenciájának szekcióüléseiről szóló jelentéseket olvasva Teng egyetértett azokkal a pártvezetőkkal, akik szerint a KKP elméleti szakemberei Mao és a párt kritikájában túlságosan messzire mentek. 1957-ben, a „virágozzék száz virág” kampány után úgy érezte, hogy az értelmiségek kritikája túllőtt a célon; hasonlóképp vélekedett 1979-ben is. Tanult viszont Mao 1957-es ellentámadásának negatív példájából, ezért nem akarta túlzó lépésekkel elveszíteni az értelmiség támogatását. Időközben a „demokráciafal” és az Elméleti Alapelvek Konferenciája első felét jellemző szabad szellem támogatói magánbeszélgetésekben nehezményezték, hogy a konzervatív Teng Li-csün és Hu Csiao-mu irányítása alatt készített összefoglaló jelentések túloztak a pártot ért kritika mélységéről, hogy rábírják Tenget, szakítson a demokratikusabb vita híveivel.³⁸ Teng Hsziao-pinget különösen felbőszítette Vang Zso-suj, a *Zsenmin Zsipao* helyettes szerkesztője, aki nemcsak kritikával illette Maót, hanem engedte, hogy a nézeteit Hongkongban is nyilvánosságra hozzák. Más magas beosztású hivatalnokokhoz hasonlóan Teng is ragaszkodott hozzá, hogy a pártvezetők közötti véleménykülönbségek ne kerüljenek a nyilvánosság elé.

A konferencián elmondott beszédének elkészítéséhez ismét a találkozó első részén jelen lévő Hu Csiao-mu segítségét kérte. Március 27-én, két nappal azután, hogy Vej Csing-seng demokráciáról szóló, idősebb párhivatalnokokat aggodalommal eltöltő esszéje megjelent a *xidam* falon, Teng találkozott Hu Csiao-muval, Hu Jao-panggal és másokkal, hogy átnézzék a beszéd szövegét. Teng Hsziao-ping nagyobb szabadságot kívánt biztosítani, mint ami a Mao-korszakban elfogadott volt, de rögzíteni akarta azokat az alapelveket, amelyek egyértelmű határokat jelöltek ki, mert így el lehetett döntenи, hogy mely politikai kommentárok elfogadhatóak, és melyek elfogadhatatlanok. Teng közölte Hu Csiao-muval, Hu Jao-panggal és a többi szövegíróval: négy alapelvet kell kifejteni, hogy világossá tegyék a szabadság határait.³⁹ A pár nap alatt elkészült beszéd nemcsak megadta az alaphangot a konferencia második részének, hanem évtizedekig vezérfonalul szolgált annak elődöntéséhez, hogy egy cikk, könyv vagy film politikailag elfogadható-e.

A négy alapelvek (1979. március 30.)

Ebben a nagy befolyású, fontos beszédében Teng kifejtette a négy alapelvet (*jiben yuanze*), s így meghúzta a határt az elfogadható és az elfogadhatatlan között. Az írások nem vonhatják kétségebe a következőket: (1) a szocialista utat,

(2) a proletárdiktatúrát, (3) a kommunista párt vezetését, (4) a marxizmus-leninizmust, illetve Mao Ce-tung tanítását. Teng azzal folytatta, hogy elismerte, Kína bizonyos területeken tanulhat a kapitalista államoktól. Elismerte továbbá, hogy egy szocialista országban is történhetnek súlyos hibák, és egy szocialista ország is szenvedhet el olyan kedvezőtlen fordulatokat, mint amelyeket Lin Piao vagy a „négyek bandája” okozott. Azt azonban tagadta, hogy Kína problémái a szocializmusból eredtek volna; véleménye szerint a kommunizmus előtti, hosszú feudális történelem és az imperializmus voltak az igazi okok. A szocialista forradalomnak köszönhetően csökkent Kínának a kapitalista országok mögötti lemaradása, s ez a jövőben még jobban csökkenni fog. A proletárdiktatúrára továbbra is szükség lesz, hogy szembe lehessen szállni a szocialista renddel ellenséges erőkkel – ellenforradalmárokkal, ellenséges ügynökökkel és bűnözőkkel –, akkor is, ha Kínában lehetséges a „szocialista demokrácia”, mely alapvetően szükséges a modernizációhoz. Ahogy a modernizáció, állította Teng, úgy a demokratizálódás is csak lépésről lépésre haladhat.⁴⁰

Ha valami szent volt a számára, az a Kíniai Kommunista Párt. Ösztönösen beleborzongott a KKP kritikájába, s kihangsúlyozta, hogy a párt nyilvános bírálata nem elfogadható. Elismerte, hogy „Mao elvtárs, mint minden ember, rendelkezett hiányosságokkal, és követett el hibákat”, ám Mao Ce-tung tanítása a „kínai nép több mint fél évszázadon át tartó forradalmi harca során szerzett tapasztalatok kikristályosodása”. A történelmet nem egy ember csinálja, de a nép tisztelettel akár egy embert is.⁴¹ A „demokráciafalfánl” és az Elméleti Alapelvek Konferenciáján elszabadult népszerű kritika segített Tengnek meggyengíteni a halott vezér minden mondatát szó szerint értelmező maoista ortodoxiát, s jogossá tette az elmúlt két évtizedben elkövetett hibák kritikáját. Teng azonban még mindig úgy pozicionálta magát, hogy ne ő legyen, aki a Mao elleni támadást vezeti, inkább a néhai elnök védelmezőjének szerepét kívánta betölteni.

Je marsall nem tudta elérni, hogy egységesítse a párt gondolkodását, mert túl nagy volt a szakadék a liberális értelmiségek reményei és a rendíthatetlen konzervatívok félelmei között, hogy azt egy nyílt vitán alapuló konszenzussal át lehetett volna hidalni.⁴² Végül Teng próbálta meg felülről, az állam hatalmára támaszkodó autokrata módon megteremteni az egységet. Teng Hsziao-ping, a pártban belüli megosztottság vonakodó szemlélője meg volt győződve róla, hogy Kínában kényszerítő erők használata nélkül nem lehet fenntartani az ország egységét. Március 30-i beszédét követően a konferencia tagjait tizenkét kis csoportba osztották be, s a résztvevők három napon át arról tanácskoztak, hogyan lehetne Teng szándékát megvalósítani.

Hu Jao-pang, a fegyelmezett párttag április 3-án, a konferencia záróbeszédében jelezte, hogy teljeskörűen támogatja Teng négy alapelvét.⁴³ Akik a konferencia első felében is hallották őt, jól tudták, hogy egy nyitottabb társadalmat szeretne, és tisztában voltak vele, hogy Hu szerint az ország attól még nem zuhant volna káoszba, hogy különböző álláspontokat szabadabban kifejeznek.⁴⁴ Teng és Hu egyaránt elköteleződtek a modernizáció mellett, s folytatták a közös munkát, de véleménykülönbségük a szabadság határainak kijelöléséről továbbra is megmaradt, és végül azt eredményezte, hogy Teng 1987-ben eltávolította Hu Jao-pangot a pozíciójából.

Amilyen világos volt Teng Hsziao-ping üzenete a pártvezetőknek, annyira nyugtalanította az érte kérdést: a szabadság határait leszűkítették. Hivatalosan nem ítélték el a **xicam** falat, ám Teng beszédének kijózanító hatása – Vej Csing-seng letartóztatása és a szövegeket kiragasztók megfélemlítése mellett – véget vetett a „demokráciafalnak” és a kulturális területen újra kibontakozó, igazi „virágözék száz virág” reményének. Azok, akik több szabadságot reméltek, nem tudták egykönnyen elfelejteni sem a „demokráciafal” heves, élettel teli pillanatait, sem az elméleti munkakonferencia elmélyedt intellektuális felfedezéseit. A KTTA és más intézmények értelmiségét elhallgattatták, de sokan közülük nem voltak meggyőződve az új politika bölcsességéről.

A konzervatívabb párvonal Teng négy alapelvéről kiindulva végigsöpört a médián, s a konferencia résztvevői és mások alkalmazkodni próbáltak a megváltozott politikai helyzethez. A *Zsenmin Zsipao* május 5-i vezércikkében ez szerepelt: „Néhányan úgy gondolják, a demokrácia annyit jelent, hogy azt csinálnak, amit csak akarnak. [...] Mi a centralizmus irányítása alatt álló demokrácia mellett állunk ki.”⁴⁵ Alacsonyabb beosztású hivatalnokok a propagandát már a frissben leszűkített kereteken belül fejtették ki.⁴⁶ Sok értelmiségit mélyen elkeserítettek a szabadság új határai, ám Teng reakciója jóval visszaforgottabb volt annál, mint amit Mao 1957-ben a „burzsoá entellektüelekkel” tett. Teng Hsziao-ping tudta, hogy a modernizáció eléréséhez szüksége van az értelmiség együttműködésére. A „négy alapelv” kinyilatkoztatása után az értelmiségiek elővigyázatosabbak lettek a párt nyilvános kritikáját illetően, s bíráló szavaikért csak néhányukat érte kritika, megaláztatás vagy a pozíciójából való eltávolítás. A legismertebb rendszerkritikusok külföldre utazhattak, és ott letelepedve hangoztathatták tovább nézeteiket.⁴⁷ Az 1978–1992 közötti hosszú távú tendencia a szabad vitára rendelkezésre álló mozgástér tágulását mutatta. A közvéleményt és az értelmiséget egyaránt felháborította a véleményszabadság határainak olykor ügyetlen és önkényes betartatása, de keresték a lehetőséget,

hogyan lehetne a szabadságukat korlátozó határokat tágítani. Lehetetlen lett volna egyszer s mindenkorra meghatározni a szólásszabadság határait. Az új gondolatok megvitatása és az értelmiség együttműködésének biztosítása végett Tengnek nagyobb szabadságot kellett engednie, mint 1978 előtt.

1979 októberének végén, az Irodalom és Művészeti Negyedik Kongresszusán Teng Hsziao-ping oly módon tudta megfogalmazni a szabadság és ellenőrzés finom egyensúlyát, hogy elnyerte a legtöbb értelmi támogatását (vagy legalább passzív elfogadását), s egyúttal visszautasított minden olyan támadást, amely véleménye szerint a párt hatalma ellen irányulhatott. Miközben a kongresszuson elmondott beszéde készült, Teng megmutatott egy változatot Csou Jangnak, az ötvenes évek „kulturális cárjának”, aki a hetvenes évek végére a nagyobb szabadságért küzdő értelmiségek bajnoka lett. Csou azt javasolta, hogy a beszéd ne legyen hosszú. A tanácsra hallgatva Teng rövid és egyszerű köszöntőt mondott, melyben a kínai művészek kreativitását dicsérte, elismerte az ötvenes években elért fejlődésüket, kritizálta Lin Piao és Csiang Csing korlátozásait, s kiemelte, hogy várja a kulturális területen a folyamatos haladást. A beszéd meleg és lelkes tapsot kapott az irodalmi világ tagjaitól, még azoktól is, akiket korábban felzaklatott a „négy alapelvek” kinyilvánítása.⁴⁸ Teng 1979-ben nem vesztette el a fősorba tartozó értelmiségek támogatását, mint ahogy Mao 1957-ben. Bizalmasaik körében sokan panaszkodtak az önkényes kormányzati korlátozások miatt, de még e panaszkodók is aktívan dolgoztak a „négy modernizáció” eléréséért. Tengnek uralma alatt végig, egészen 1992-es visszavonulásáig, folyamatos kötélhúzást kellett folytatnia a szabadság határai-val kapcsolatban.⁴⁹ 1989. június 4-én ez a kötélhúzás tragédiához vezetett.

9.

Fenyegetés a Szovjetunió és **Vietnam** felől (1978–1979)

1977 közepén, mikor Teng ismét feladatul kapta Kína nemzetbiztonságának és külügyeinek irányítását, két minden mást háttérbe szorító problémával szembesült: meg kellett védenie országát a szovjet és vietnámi fenyegéstől, s le kellett fektetnie a Kína modernizációjához felhasznált külföldi segítség megszerzéséhez szükséges alapot.¹ A szovjet katonai fenyegetés csökkentése érdekében erősebb kapcsolatokat kívánt kiépíteni Kína szomszédaival, s meg akarta gátolni Moszkva előretörését. Modernizációs segítségért Japán és az Egyesült Államok felé fordult. Külpolitikai céljainak elérése végett az 1978 januárjával kezdődő tizennégy hónap alatt forgószerű gyorsasággal több országot látogatott meg, mint egész életében. Az utazások alatt javított Kínának a szárazföldi szomszédaival fennálló kapcsolatain, jobban megnyitotta hazáját, mint 1949 óta valaha is megnyitották, s elindította a nemzetközi ügyekben és a diplomatai világméretű cseréjében való kínai részvétel visszafordíthatatlan folyamatát. Összesen öt külföldi úton látogatást tett Burmában (1989 óta az ország hivatalos neve Mianmar), Nepálban, Észak-Koreában, Japánban, Malajziában, Thaiföldön, Szingapúrban és az USA-ban. A tizennégy hónap alatt béke- és barátsági szerződést írt alá Japánnal, tárgyalta az Egyesült Államokkal a kapcsolatok normalizációjáról, s háborút indított Vietnám ellen.

Teng megörökli a külpolitika irányítását

Mikor Teng Hsziao-ping 1977-ben visszatért a pártmunkába, nem akarta magának a külpolitikát. Még azt is kijelentette, hogy ha lehet, el kívánja kerülni ezt a túl terhes munkát. Kínának azonban szüksége volt Teng külpolitikai menedzseri képességeire. Mindamellett, hogy 1952–1966 között Mao Ce-tung és Csou En-laj oldalán fogadta a külföldi vezetőket, 1973 közepe és 1975 között – Mao és Csou gyámsága alatt – ő irányította a külügyeket. A kollégái elismer-

ték, hogy Csou En-laj halála után nem akadt más, aki Tenghez hasonló szintű tudással rendelkezett volna a külügyek, a stratégiai gondolkodás, a nyugati vezetőkkel való személyes kapcsolatok területén, valamint olyan képességekkel, hogy egyszerre vívja ki a jó szándékot Kína iránt, és védje meg szilárdan az ország érdekeit. Az 1976 decemberében Csiao Kuan-hua külügymintisztert váltó Huang Huához hasonló diplomata³ széles tudással rendelkeztek más országokról és a korábbi tárgyalásokról, de nem voltak elég magabiztosak ahhoz, hogy fontos politikai döntéseket hozzanak, sem akkora kaliberű politikusok, hogy a külföldi vezetőkkel egyenlő felekként tárgyaljanak.

A külpolitika régóta kiemelt fontosságúnak számított a KKP csúcsvezetői között. Főképp Mao és Csou volt toronymagasan kiemelkedő, világszínvonalú stratéga, aki magabiztosan, egyenlő félként tárgyalt a világ többi vezetőjével. Noha Kína 1978 előtt viszonylag be volt zárkózva, mindenkiten különös figyelemmel követték a külügyeket, s személyes felelősséget vállaltak a külpolitika irányításában. Amikor Mao külföldiekkel találkozott, császári magabiztosságot sugárzott, miközben filozófiáról, történelemről, irodalomról és a világ hatalmi viszonyainak nyers dinamikájáról beszélt. Csou ugyanakkor a nyugatiakkal otthon és külföldön történt találkozásai során művelte, elegáns, elbűvölő, árnyalt és megértő volt. Készen állt, hogy megvitassa a részleteket, s felvázolja a teljes képet.

Teng Hsziao-ping is ösztönös nemzeti hűséggel, stratégiai vízióval és minden meghatározó keménységgel rendelkezett, miközben Kína érdekeit képviselte. Mikor külföldiekkel találkozott – ahogy Mao és Csou is –, nemcsak a tárgyalási pontokon kívánt végigmenni, hanem meg akarta érteni a partnere személyiségett és céljait. Teng azonban szisztematikusabb – közvetlenebb és egyenesebb – módon képviselte a Kínát érintő fontosabb ügyeket, mint figyelemre méltó előrei. Mielőtt külföldi vendéggel találkozott, nem kapott szóbeli felkészítést. Írásos jelentést kért a látogatóról, az út céljáról és az érintendő témakról. Ahogy Mao és Csou esetében is, a vendég gyakran először olyan kínai diplomatákkal találkozott, akik jelentést írhattak és juttathattak el róla, mielőtt a csúcsvezető fogadta őket.

A Pekingben dolgozó külföldi diplomaták nagyra tartották Tenget, úgy értékelték, hogy vele együtt lehet dolgozni. Szemelmesége, intenzitása, lefegyverző őszintesége és a problémamegoldás iránti vágya a látogatók kedvencévé tették. George H. W. Bush, az USA kapcsolattartó irodájának vezetője gyakran találkozott Tenggel 1975-ben, s egyszer ezt mondta róla: „Alapos volt, és olyan nyílsággal beszélt, ami nem hagyott kétséget afelől, hogy mire gondol.”³

Nincs 2. jegyzet!

Huang Hua, aki sok külföldi vezető Mao, Csou En-laj és Teng általi fogadásán volt jelen, így nyilatkozott az utóbbiról: „Jól megragadta a legfontosabb témákat, mélyen megértette és értelmezte a probléma lényegét, elszánt és egyenes módon ítélezett és hozott döntéseket.”²⁴

A Kína nagyságának illúzióját dédelgető, az ország erején és lehetőségein túllépő Maótól eltérően Teng Hsziao-ping realista módon elismerte Kína gyengéit és elmaradottságát, de sugárzott belőle a magabiztosság, hogy egy hatalmas, nagy civilizációt képvisel (mely kiemelkedően hosszú történelemmel rendelkezik), s hogy nemcsak a saját személyes kihívásain való sikeres felülkeredéseiiből merít erőt, hanem széles bel- és külpolitikai ismereteiből is. Egyes szovjet párhivatalnokoktól eltérően nem akarta lenyűgözni a modernebb országokból érkező nyugatiakat. Teng partnerként kezelte a külföldi vezetőket, akikkel problémákat lehet megoldani. Mindig gyorsan a tárgyra tért. Psichológiai akadályok hiány szilárdan nemet tudott mondani a Kína érdekeivel ellentétes bármilyen külföldi nyomásra, anélkül, hogy védekező vagy kellemetlen lett volna.

Teng Hsziao-ping nem volt mindig ilyen magabiztos. Mikor 1974-ben először járt New Yorkban, hogy az ENSZ-ben tartson beszédet, elővigyázatosnak és zavaróan hivatalosnak tűnt. Tudta, hogy delegációjának tagjai minden je lentenek Maónak, amit mond és tesz. Teng 1975-ben végig elővigyázatos maradt, mert a fontosabb külpolitikai kérdésekben továbbra is Mao elnök végső engedélyét kellett kérnie. Maga is elismerte, hogy Csou En-laj tudása és tapasztalata jóval meghaladja az övét. Miután Mao és Csou meghalt, Teng úgy tudott tárgyalni a külföldi vezetőkkel, hogy már nem kellett mások véleményével foglalkoznia. 1977 közepén visszatért a külügyek irányítójaként, s folytatta, amit 1975-ben elkezdett. Azok a látogatók, akik 1977 júliusá után találkoztak Tenggel, spontánabbnak és magabiztosabbnak találták, hisz immár külügyi téma széles körében volt hajlandó kifejteni a véleményét.

1977 júliusá és 1979 vége között a külföldi vezetőkkel folytatott beszélgetései során Teng tisztelettel beszélt „Hua elnökről”, bár 1977-es visszatérését követően e vendégek nem kételkedtek benne, hogy valójában ő irányítja a kínai külpolitikát. Nemcsak a pekingi tárgyalófél volt, hanem az ország stratégája. Elolvasta a diplomataik jelentéseit, de a fontos döntésekben inkább támaszkodott kiérlelt ítélezerejére. Nyugodt tárgyalópartnernek számított, aki biztosan tudta, hogy az aktuális téma hogyan viszonyul az átfogó stratégiához. Bízott a saját képességeiben, abban, hogy egyezségre fog jutni a partnerével. Teng fokozatosan fejlesztette ki jellegzetes stílusát, ahogy a külföldiekkel tárgyalt.

Vendégét először pár szellemes megjegyzéssel üdvözölte, majd az általa megbeszélni kívánt központi problémára fókusztált, s direkt módon, világosan és erőteljesen kifejtette a véleményét.

A Szovjetunió a fő ellenség

Teng Hsziao-ping stratégiai elemzésében a kezdőpont nem különbözött Maótól: azonosítsd a fő ellenséget, szerezz szövetségeseket, semlegesítsd az ellenség szövetségeseit, és távolítsd el őket mellőle. 1969-re világossá vált, hogy az Egyesült Államok helyett a Szovjetunió lett Kína első számú ellensége. 1969 júliusában Nixon elnök Guamon kijelentette, hogy az USA nem fog részt venni egy ázsiai szárazföldi háborúban. A márciusi és augusztusi határ menti összecsapások után a kínai-szovjet kapcsolatok feszültté váltak.

1975-ben az amerikai csapatok kivonultak Vietnámból, így Moszkva és Hanoi kihasználta a lehetőséget, hogy kitöltsé az amerikai haderő által hagyott vákuumot, s ezzel mindenki által fenyegették Kína érdekeit. Teng szerint a Szovjetunió eltökélte magát, hogy felváltja az Egyesült Államokat mint domináns, globális hatalom, a vietnámiak pedig délkelet-ázsiai uralomra törtek. Kínának „vízszintes vonalat” (*yi tiaoxian*) kellett létrehoznia, szövetségre lépve az azonos szélességi fokon található országokkal – az USA, Japán és a nyugat-európai államok – a Szovjetunió ellen. Időközben Pekingnek meg kellett próbálnia más országokat, például Indiát, eltávolítani Moszkva oldaláról.

Mikor Teng 1977-ben visszatért a munkába, egyre fenyegetőbbnek találta az erejét Délkelet-Ázsiában együtt kiterjeszteni kívánó Szovjetuniót és Vietnámot. Hanoi lehetővé tette a szovjeteknek, hogy a Danang- és a Cam Ranh-öböl – amerikaiak által modernizált és hátrahagyott – kikötőjét használják. Az együttműködéssel Moszkva szabadon mozgathatta hajót az egész térségen az Indiai-óceántól a Csendes-óceánig. Vietnámban szovjet személyzettel és felszereléssel működő rakétaüzíkeket hoztak létre, melyek orosz rakétákkal céloztak Kínára. Ugyanakkor a fenyegető északi szomszéd hatalmas számú haderőt állomásoztatott a kínai határ mentén. A helyzet már csak azért is fenyegetőnek tűnt, mert nyugaton India együttműködött azzal a Szovjetunióval, mely Afganisztán megszállására készült. Időközben Vietnám elfoglalta Laoszt, s immár Kína szövetségese, Kambodzsa megszállását tervezgette. Teng Hsziao-ping, mintha egy ōsi táblás játékot (kínaiul *weiqi*, japánul *go*) játszana, ahol az ellenfél bekerítése a lényeg, úgy értelmezte e fejleményeket, hogy az

országok kijelölik befolyási övezetük határait, és az ellenség bekerítésével győzelmet aratnak. Teng szerint Kínát a bekerítés veszélye fenyegette.

Mindezen fejlemények közül a vietnámi–szovjet szövetség tűnt a legfenyegetőbbnek. Következésképp Vietnám látszott a legmegfelelőbb helyszínnek, ahol egy bátor kínai akcióval a legnagyobb hatást lehetne elérni, hogy a szovjet bekerítést megakadályozzák. Hanoi az amerikai csapatok kiüzése óta úgy viselkedik, mint egy tollait mutogató büszke páva, jegyezte meg Teng. 1978 májusában, mikor Brzezinski találkozott vele, hogy megvitassák a kapcsolatok normalizálásának menetét, meglepődött azon, hogy Teng milyen vehemensen ítéli el a vietnámi hitszegést. Más diplomaták is feljegyezték, hogy valahány-szor szóba került Vietnám (1978-ban), Tenget minden nyiszor zsigeri düh öntötté el.⁵

Teng és Vietnám

Teng Hsziao-ping személyesen és kínaiként is úgy érezte: Hanoi elárulta, hiszen Peking súlyos áldozatokat hozott Vietnámért, s személy szerint ő is öt évtizeden át szoros kapcsolatokat ápolt a vietnámiakkal. Fél évszázaddal korábban Teng a franciaországi munkás-tanuló vietnámiakkal dolgozott együtt a gyarmatosító Franciaország elleni küzdelemben. Nincs bizonyíték rá, hogy Teng Franciaországban találkozott volna Ho Si Minh-nel, pedig ugyanabban az időszakban tartózkodtak ott. A harmincas évek végén, Jenanban viszont már bizonyosan találkoztak. Csou En-laj Franciaországból ismerte Ho Si Minh-t, s az 1920-as években kollégák voltak a Vamoa Katonai Akadémián. Mikor Tenget a húszas évek végén Kuanghsziba küldtétek, többször is átutazott Vietnámon, ahol az illegális helyi kommunisták segítették. A negyvenes években és az ötvenes évek elején ő és a vietnámi kommunisták egyaránt győzelmekért küzdő forradalmárok voltak, de 1954 után kormányzati hivatalnokok lettek, akik saját országaik érdekeit kezdték el képviselni.

Vej Kuo-csing tábornok, Teng egykor beosztottja szintén fontos vietnámi kapcsolatokkal rendelkezett. Kuanghsziban, ahol 1929-ben Teng Hsziao-ping forradalmi bázist hozott létre, valamint a Huajhaj hadjárat során is Teng alatt szolgált. (Vej mellesleg a Kuanghsziban élő csuang kisebbség tagja volt.) Teng megosztotta Lee Kuan Yew szingapúri miniszterelnökkel, hogy mikor a vietnámiak a franciák ellen harcoltak, még nem szereztek nagyobb csatákban tapasztalatokat, s a kínai Vej Kuo-csing tábornok kulcsszerepet látott el a Dien

Bien Phunál zajló harcokban. A vietnámiak vissza akartak vonulni, de Vej ellenállt. Továbbá kínai csapatok biztosították a délkelet-ázsiai ország északi részének légvédelmét is.

Teng Hsziao-ping tisztában volt a Kína és Vietnám közötti kapcsolatok komplexitásával. A két ország nemzeti érdekei megváltoztak, s új szemüvegen keresztül kellett őket nézni. Teng tudta, hogy a vietnámi hazafiak az északi betörések és megszállások miatt évszázadokon át Kínát tartották első számú ellenségüknek. Tudta, hogy Hanoi arra törekedett, hogy maximalizálja a kínai és a szovjet segítséget, miközben mindenkor magához szerette volna kötni Vietnámot. Azt is megértette, hogy noha Peking kritikus fontosságúnak tartotta Vej Kuo-csing tábornok és a kínai önkéntesek hozzájárulását a Dien Bien Phu-i győzelemhez, a vietnámiak még mindig sértődöttek voltak, amiért Kína nem támogatta őket eléggé, hogy az 1954-es genfi békétárgyalások során egyesítene tudják az országukat.⁶ Teng ugyancsak tisztában volt vele, hogy Ho Si Minh 1965-ös végrendeletében kijelentette: Vietnámnak kell Indokína meghatározó hatalmának lennie; s e törekvéssel Peking nem értett egyet.⁷ Hanoit nyugtalanította (ezt is tudta Teng), hogy Kína 1972-vel kezdődően elkezdte feláldozni a vietnámi–kínai viszonyt, hogy jobb kapcsolatokat építhessen ki az Egyesült Államokkal.

Ám a Kínai Népköztársaság rendkívül nagylelkűen segítette Észak-Vietnámnak az USA elleni harcát. Mikor a vietnámi első titkár, Le Duan 1965. április 18–23. között Pekingben járt, hogy az Észak-Vietnámról mért erősödő amerikai légicsapások közben segítséget kérjen, Liu Sao-csi közölte Le Duannal, hogy bármire is van szükségük, Kína megpróbálja támogatni őket. A látogatás alatt Teng a repülőtéren találkozott az érkező Le Duannal, s részt vett a Liugal folytatott tárgyalásain is, majd elbúcsúztatta a reptéren.⁸ Később a kínaiak létrehoztak egy, az Államtanács alá tartozó csoportot, hogy Kína észak-vietnámi segélyezését koordinálja. A csoportban a kormányzat huszonegy ága – beleértve a hadsereget, szállítást és hadtápot – vett részt. A kínai feljegyzések szerint 1965 júniusa és 1973 augusztusa között Peking összesen 320 ezer önkéntest küldött Vietnámba, hogy segítsen a légvédelmi fegyverzet működtetésében, a szerelésben, út- és vasútépítésben, kommunikációban, repülőter-javításban, aknamentesítésben, hadtában és más tevékenységekben. Kína a vietnámi háború ezer kínai halottjáról és négyezer-kétszáz súlyos sebesültjéről számolt be, de néhány kutató több tízezres veszteségeket becsül. 1978-ban Teng elmondta a szingapúri miniszterelnöknek, Lee Kuan Yew-nak, hogy az amerikaiak vietnámi jelenléte alatt a Kínai Népköztársaság több mint

10 milliárd dollár értékben szállított árut Hanoinak. Ez jóval több segély volt, mint amennyit Kína a koreai háború alatt Észak-Koreának küldött.⁹ Ahogy a kínaik növelték Vietnám segélyezését, mérnök- és építőcsapatokat, légvédelmi tüzérséget és egyéb támogatást küldtek az országba.¹⁰

1965-ben Teng a pekingi kormányt képviselve felajánlotta, hogy nagymértekben növelni fogják a segélykeretet, ha Vietnám véget vet a szovjetekkel fennálló kapcsolatának, de Hanoi visszautasította az ajánlatot. Mikor az USA egyre erősebben bombázta Vietnámot, az ország még jobban a védelméhez szükséges legmodernebb technológiával és fegyverekkel rendelkező hatalom, a Szovjetunió felé fordult, s az oroszok cserébe arra használták a befolyásukat, hogy nyomást gyakoroljanak Vietnámról, álljon Moszkva oldalára a kínai-szovjet vitában.

A hatvanas évek közepén, mikor Vietnám nem kritizálta többé a „szovjet rezervizmust”, s az oroszokkal fennálló közeli kapcsolatokat érintő ellenérzései miatt Kína egy hadosztályt vont ki a délkelet-ázsiai országból, a Peking és Hanoi közti szakadék tovább mélyült. 1966-ban Csou En-laj és Teng találkozott Ho Si Minh-nel. A kínaik tisztában voltak a vietnámi panaszokkal, melyek szerint a kínai csapatok, ahogy Vietnám hosszú története során szabadságharcosok, arrogáns megszállókként viselkedtek. Teng úgy érvelt, hogy a 100 000 főként kínai hadsereg az esetleges nyugati támadás ellen tartózkodik Vietnámban, Csou pedig felajánlotta, hogy visszavonják a csapatokat.¹¹ Hanoi azonban nem szerette volna, hogy visszavonuljanak, s a Kínai Népköztársaság továbbra is jelentős mennyiségű lőszert, fegyvereket és egyéb felszerelést küldött az országba.

Ho Si Minh, aki kitűnően beszélt kínaiul, s éveket töltött Kínában, rengeteget dolgozott azért, hogy fenntartsa a jó viszonyt Pekinggel és Moszkvával egyaránt. 1969-es halála után azonban a kínai-vietnámi kapcsolatok megromlottak, a segély mértéke csökkent, s a KNK végül kivonta a csapatait Vietnámból.¹² Nixon 1972-es látogatását követően Peking javítani kezdte a Washingtonnal fennálló viszonyát, majd csökkentette a kínai segély mennyiségét, és a vietnámiak úgy éreztek, hogy elárulták őket az Egyesült Államok elleni háborújukban.¹³

Miután az amerikaiak kivonultak Vietnámból, a szovjetek nagylelkű módon jelentős segélyt adtak, hogy újjá tudják építeni a háború tépázta országot. Ezzel ellentétben 1975. augusztus 13-án, pár hónappal az USA kivonulása után, a ráktól elgyötört Csou En-laj közölte Le Thanh Nghi vezető hanoi politikus-sal, hogy Kína nem képes számottevő segélyt adni Vietnám újjáépítéséhez. Kínát kimerítette a „kulturális forradalom”, s a gazdasága nem volt jó formá-

ban. Csou kijelentette: „Haladékot kell adnotok nekünk, hogy visszanyerjük az erőnket.” Ugyanabban a hónapban más kínai hivatalnokok fogadták a kambodzsai miniszterelnök-helyetteseket, és 1 milliárd dollárnyi segélyt ígértek nekik a következőöt évre.¹⁴ Ebben az időben a Szovjetunió szorosan együttműködött Vietnámmal, Kína pedig Kambodzsával, hogy megakadályozza Hanoi indokínai dominanciáját. Teng később elmondta Lee Kuan Yew szingapúri miniszterelnöknek, hogy Peking nem azért hagyta abba Vietnám segélyezését, mert nem tudta volna felvenni a versenyt Moszkvával, hanem mert az ország délkelet-ázsiai dominanciára tört. A Szovjetunió – Kínával ellentében – kétszen állt, hogy profitáljon Vietnám ambícióiból.

1975 szeptemberében Vietnám legmagasabb beosztású hivatalnoka, Le Duan első titkár delegációt vezetett Pekingbe, abban a reményben, hogy sikerül elkerülni a kapcsolatok teljes megszakadását. A hanoi pártvezetők szerettek volna valamennyi segélyt kapni Kínától, már csak azért is, hogy az némi függetlenséget biztosítson számukra a szovjetekkel szemben. Mao éber tekintetétől követve Teng láttá vendégül a delegációt, sőt is szerette volna elkerülni a végső szakítást. A repülőtéren fogadta a vietnámi küldöttséget, beszélt a díszvacsorán, lefolytatta a tárgyalásokat Le Duannal, majd a pályaudvaron elbúcsúztatta a delegációt.¹⁵ Szeptember 25-én megegyezést írtak alá arról, hogy Kína szerény kölcsönnel és némi ellátással támogatja Hanoit.¹⁶ Ha Teng hivatalban marad, lehet, hogy képes lett volna enyhíteni Vietnám régi időkből származó, Kínával szembeni ellenséges érzületét és az aktuális nézeteltéréseket, de miután meggyengült, a „négyek bandája” sokkal keményebben lépett fel, s azt követelte, hogy Vietnám ítélez el a szovjet „hegemonizmust”.¹⁷ A kínai radikálisok ilyen követelését Le Duan nem tudta teljesíteni, visszautasította a közös nyilatkozat aláírását, és a szokásos formaságok nélkül elhagyta Pekinget.¹⁸

Egy hónappal később Moszkvába ment, s ott megkapta a megígért hosszú távú segélyt. Vietnám szeretett volna kevésbé függeni a Szovjetuniótól, de hatalmas szüksége volt a segítségre, hogy újjá lehessen építeni az országot. Le Duan nem kapott elég támogatást Kínától (vagy bárki mástól), hogy el tudja utasítani a szovjet követeléseket, így az orosz külpolitikai pozíciókat támogató megegyezéseket írt alá.¹⁹ Ezek a szovjet–vietnámi szerződések tovább feszítettek a húrt Hanoi és Peking között, s hozzájárultak ahhoz, hogy Kína megerősítse a kapcsolatait Kambodzsával.²⁰

1977 elején a pekingi vietnámi nagykövet kijelentette: ha Teng Hsziaoping visszatérne a hatalomba, pragmatikusabban közelítené meg a prob-

lémákat, s javulhatna a két ország viszonya. Teng 1975-ös eltávolítása után Kína külpolitikáját forradalmi jelszavak uralták, hiányzott a perspektíva és a végrehajtás kifinomultsága.²¹ A radikálisok felszámolták a Kína és Vietnám közti kapcsolatokat, s még közelebb toltták utóbbit a Szovjetunióhoz. 1975. november 9-én, röviddel azt követően, hogy Teng elvezítette a külpolitika irányítását, Hanoi politikai konzultációs konferenciát jelentett be, hogy felkészüljön Észak- és Dél-Vietnám egyesítésére. A kommunista országok – Kína kivételével – üdvözölték az eseményt. A konferencia után három nappal a kínai *Kuangming Zsipao*, ellentmondva Teng korábbi kijelentésének, mely szerint a Spratly-szigetek vitáját egyelőre nem sikerült lezárni, erős hangú nyilatkozatot közölt arról, hogy a szigetek Kína „szent területének” részét képezik.²² (Miután Tenget 1976 áprilisában hivatalosan is elbocsátották, az egyik ellene irányuló kritika az volt, hogy támogatta a Spratly-szigetekkel kapcsolatos tárgyalásokat.²³) 1976-ban – válaszul a vietnámi kérésre – a kelet-európai országok, Észak-Korea és a Szovjetunió mind segélyeket ígért Vietnámnak. Kína nem adott semmit. A radikálisok lerombolták Teng és Le Duan erőfeszítéseit, hogy a kapcsolat élő maradjon.

Mao halálát és a „négyek bandájának” letartóztatását követően, egy rövid könjáték során, a kínai és vietnámi vezetők megvizsgálták, hogy lehetséges-e javítani a két ország viszonyán. 1976. október 15-én, pár nappal azután, hogy a „négyek bandáját” letartóztatták, vietnámi hivatalnokok, akik remélték, hogy Kína barátibb politikát fog folytatni, és segítheti a következő ötéves terüket, gazdasági segítséget kértek Pekingtől. A kérésre nem érkezett válasz, s 1976 decemberében, mikor huszonkilenc baráti kommunista párt küldötteket delegált Hanoiba, a vietnámi pártkongresszusra, a Hua Kuo-feng vezetése alatt álló Kína nem is válaszolt a meghívásra. 1977 februárjában, öt hónappal azelőtt, hogy Teng visszatért a hatalomba, Peking megismételte egy Kínába látogató vietnámi delegációt, hogy nem fognak segélyt adni.²⁴

Előjáték a vietnámi–kínai konfliktushoz

Ha 1975-ben Teng nem esik áldozatul a tisztagatásnak, lehet, hogy el tudta volna kerülni a Peking és Hanoi közötti teljes szakítást. Mikor azonban 1977 júliusában visszatért a munkába, egy megváltozott helyzettel szembesült. A szovjet–vietnámi együttműködés egyre mélyült, Kína pedig mind a Szovjetunióval, mind Vietnámmal rendkívül rossz viszonyba került.

1977 márciusában és májusában, néhány hónappal azt követően, hogy Teng visszatért a munkába, Vo Nguyen Giáp vietnámi tábornok Moszkvába ment, s a két fél közötti katonai együttműködést szorosabbra fonó szerződést kötött az oroszokkal.²⁵ A Szovjetunió személyzetet küldött a Danang- és a Cam Ranh-öbölben található haditengerészeti bázisokra, ami azt jelezte, hogy a szovjet hajók hamarosan az egész kínai partvidéket elérhetik majd. Mindemellett a vietnámi csapatok a kambodzsai és kínai erőkkel vívott határmenti összecsapásai egyre élénkültek, és egyre nagyobb területeken folytak. Hanoi húzódozott attól, hogy csatlakozzon a KGST-hez, a kommunista országok kereskedelmi szervezetéhez, mert ez az általa nagyra tartott ökonómiai függetlenség bizonyos fokú feladásával járt volna. De újjáépítést igénylő gazdasága miatt 1977. június 28-án – egyéb segítség hiányában – Vietnám mégis a csatlakozás mellett döntött.²⁶

Időközben sok kínai származású lakos elmenekült az országból. Dél-Vietnám 1975-ös elfoglalása után a hanoi kommunista hivatalnokok nekikezdtek a gazdaság kollektivizálásának és az államosítás hatalmas feladatának. A folyamat többek közt azzal járt, hogy megtámadtak másfél millió Dél-Vietnámban élő kínai származású személyt, akik közül sokan kis üzleteket működtettek, és ellenezték az államosítást. A hanoi pártvezetők attól tartottak, hogy ha Vietnám megtámadja Kambodzsát, vagy a Kínával folyó határ menti összecsapások felélenkülnek, a kínai kisebbség Vietnám ellen fordul. Hatalmas kampány indult: összegyűjtötték a kínai kisebbséget, s táborokba küldték őket. Számtalan üldözött elmenekült az országból. A pekingi kormányzat követelte, hogy Hanoi vessen véget a kínai származású személyek elleni atrocitásoknak, de a vietnámi hivatalnokok nem foglalkoztak a kéressel. Mikor Teng 1977 júliusában visszatért, már javában zajlott a kampány, amely végül (becslések szerint) 160 ezer kínai származású lakost üzött el a délkelet-ázsiai országból.²⁷ Válaszlepként 1978 májusában, miután Teng Hsziao-ping már visszatért, Kína fellüggesztette huszonegy vietnámi segélyprojektjét.²⁸ Ahogy Teng később kifejtette, ezen a ponton Peking már nem hitt benne, hogy a segélyek elegendők lennének Vietnámnak a Szovjetunióról való leválasztására.²⁹

Maóhoz és Csou En-lajhoz hasonlóan Teng is évtizedekben gondolkodott. 1978-ban nem egy Kína elleni közelgő támadás jelentett számára fenyegetést, hanem a nagyobb veszély, hogy a SZU kiterjeszti délkelet-ázsiai bázisainak használatát, s végül Vietnámmal közösen bekerítik a Kínai Népköztársaságot. Mikor nyugatiaknak magyarázta el a helyzetet, Teng Vietnámot Ázsia Kubájának nevezte, egy olyan Kína mellett található bázisnak, ahol a szovjetek el-

helyezhetik a hajóikat, repülőket és rakétákat. Alig egy évtizeddel korábban, 1962-ben a Szovjetunió visszahívta Kubába szállított rakétáit, mert az amerikaiak azzal fenyegettek, hogy használni fogják földönként lévő katonai erejüket. A SZU hadserege azonban jóval erősebb volt Kínáénál. Ha a szovjetek rakétákat helyeztek volna el Vietnámban, nehéz lett volna Pekingnek az oroszokat visszakozásra bírnia. Teng úgy vélte, hogy Kínának sürgősen erősítenie kell a környező országokkal való együttműködését, hogy ellen tudjon állni a szovjetek vietnámi terjeszkedésének, még a bázisok érdemi kiépítése előtt.

Tizennégy hónapos útja alatt Teng Hsziao-ping csak egy kommunista államot (Észak-Korea) és hét nem kommunista államot látogatott meg. Először néhány olyan országba ment, amelyek jó kapcsolatokat ápoltak Pekinggel, és segíthettek Kína határ menti biztonságának szavatolásában. Ebből az öt útból az első három a KNK szárazföldi szomszédait érintette. Mint egy hagyományokat követő régi császár, Teng békét akart Kína határain, ám arra is rá akarta bírni az útba ejtett országokat, hogy segítsenek a szovjet és vietnámi előretörés megállításában.

Ezután Japán és az Egyesült Államok következett, a két ország, melyek a legnagyobb támogatást nyújtották a „négy modernizációt” elérni kívánó Pekingnek, s megfelelő katonai erővel rendelkeztek ahhoz, hogy segítsenek visszafogni a Szovjetuniót és Vietnámot. Európa egy másik fontos része volt a világnak, amely segíthetett a modernizációval kapcsolatban, de Európa együttműködését Teng 1975-ös franciaországi útja már biztosította. További megegyezések előkészítésére elegendőnek bizonyultak Ku Mu delegációjának tárgyalásai. Így Teng Hsziao-ping európai megjelenésére már nem volt szükség.

Látogatások Burmában és Nepálban (1978. január–február)

Miután Teng újra irányítani kezdte a pekingi külpolitikát, első útja két olyan, délre és nyugatra található országba, Burmába és Nepálba vezetett, amelyeknek hosszú közös határuk volt Kínával. A kínai–burmai határ 2160 kilométer, a kínai–nepáli határ 1360 kilométer hosszú. Teng nem szándékozott konkrét megegyezést aláírni egyik országgal sem. A vad vörösgárdisták megijesztették Kína szomszédait, úgyhogy az együttműködés előtt először az alapvető bizalmat kellett megteremteni. A Kínai Népköztársaság határán található országok jobb bilaterális kapcsolatok esetén könnyebben rábírhatók lettek volna arra, hogy szembeszálljanak a régiós befolyás növelésére tett szovjet erőfeszítésekkel.

A vörösgárdistákról még élénk emlékekkel rendelkező Burma és Nepál aránylag jó kapcsolatokat ápolt Kínával. Burmai látogatása alatt Teng majdnem két évtizedes baráti viszonyra alapozhatott, melyet a „kulturális forradalom” csak kevessé befolyásolt. A pekingi és a ranguni kormányzat 1960-ban rendezte határvitáit. Ne Vin 1962-es puccsát követően Burma viszonylag elszigetelt ország lett, de Kínával közeli kapcsolatokat ápolt. Utóbbi elektromos erőmű építésében és más infrastrukturális projekteken is segítette a szomszédos államot. Csou En-laj nem kevesebb, mint kilenc alkalommal járt Burmában, s az országot 1962–1981 között uraló egykor tábornok, Ne Vin 1977-ig tizenkét alkalommal tett látogatást Kínában.³⁰ 1969-ben Peking és Rangun barátsági és együttműködési szerződést írt alá, s 1977-ben Teng Jing-csao, Csou En-laj özvegye meglátogatta Burmát, Teng Hsiao-ping pedig kétszer is vendégül láta Ne Vint a kínai fővárosban. Az egyik látogatás során Teng sürgette őt, hogy erősítse a kapcsolatokat Kína szövetségesével, Kambodzsával, mely már ekkor vietnámi nyomás alatt állt. Egy héttel pekingi látogatása után Ne Vin – első állami vezetőként – Kambodzsába látogatott.

Burmai tárgyalásai során az elővigyázatos Teng tisztelettel beszélt Hua Kuo-feng pártelnökről. Még azt a kínai nézőpontot is megismételte, hogy az osztályharc a kulcs. Ezt az év hátralévő részében, ahogy a párt kezdett elfordulni a maoizmustól, és az ő személyes státusa is emelkedett, már nem hozta szóba. Teng úgy vélte, hogy mikor más országokban jár, nemcsak politikai vezetőkkel kell találkoznia, hanem az egész vendéglátó nemzet iránti tiszteletét ki kell mutatnia. Így volt lehetséges, hogy igazán erős köteléket teremtsen. Burmában több társadalmi csoport kulcsvezetőjével tárgyalt, s buddhista templomok és más helyszínek meglátogatásával a helyi kultúra iránti tiszteletét is kifejezte. Mivel a buddhizmus Kínában is elterjedt, nyilvánvaló kulturális kapcsolatok voltak a két ország között. Teng megjegyzései a Burma és Kína közötti barátság hosszú történetét hangsúlyozták, s kiemelte a délkelet-ázsiai szovjet és vietnámi terjeszkedéssel összefüggő, szintén egyező álláspontjukat.

Ne Vin aggodalmát fejezte ki a Kínai Népköztársaság burmai és más délkelet-ázsiai kommunista felkelőkkel való kapcsolatai miatt. Peking e kapcsolatokat még nem kívánta megszakítani. Ez a probléma határt szabott a kínai–burmai jó viszonynak, Teng látogatása azonban felélenkítette a kulturális cserét, s a két ország a következő évben a gazdasági és technikai együttműködésről is megegyezést kötött. Ám ennél is fontosabb volt, hogy Burma, bár kifelé fentartotta a teljes függetlenség látszatát, valójában Kína felé mozdult el a szovjet és vietnámi hegemonia elleni küzdelemben.³¹

Teng Hsziao-ping Nepálban is meleg fogadtatásban részesült. Az ötvenes-hatvanas években a katmandui kormányzat semleges pozíciót próbált fenn-tartani az indiai és kínai érdekek között, de a hetvenes években, mikor Indira Gandhi erőteljes politikát képviselt Nepállal szemben, Birendra, a himalájai királyság uralkodója Kínához fordult segítségért. Peking támogatta Katman-du erőfeszítéseit, hogy egy békés övezetet hozzon létre, növelte a szomszédos országnak szánt segélyt, közvetlen repülőjáratokat indított, s engedélyezte a magas rangú hivatalnokok látogatását. 1976 júniusára Birendra király már Szecsuanban és Tibetben is járt.

Teng Nepálban templomokat, múzeumokat és nevezetes történelmi helyszíneket látogatott meg. Beszélte a két évezredes kínai–nepáli barátságról, s megismételte, hogy támogatja Birendra király békezónáját. Kiemelte, hogy minden nemzet a függetlenségre vágyik, s szorgalmazta, hogy a harmadik világ országai fogjanak össze az imperializmus, a gyarmatosítás és a külső hatalmak dominanciája ellen. Kijelentette továbbá, hogy a két szuperhatalom közötti rivalizálás súlyos instabilitást hozott Dél-Ázsiára, de a körülmények még mindig kedvezőtlenek a szuperhatalmak számára. Kína segíteni fogja Nepált, hogy megőrizze nemzeti függetlenségét. Teng nemcsak elkerülte az újdelhi kormány kritikáját, hanem igyekezett úgy fogalmazni, hogy üzenete Indiának is kedvére legyen: Kína minden nemzetnek segít, mely független politikát kíván követni. Ilyesformán készítette elő a kapcsolatok javítását Indiával, ami reményei szerint segíthetett abban, hogy távolságot teremtsen Újdelhi és Moszkva között.³²

1978 januárjában Teng még nem rendelkezett teljes körű mandátummal ahoz, hogy élesen szakítson a maoista gondolkodással. Miként Burmában, Nepálban is arról beszél, hogy a Hua Kuo-feng elnök vezette pártközpont mögött áll, s Mao Ce-tung „forradalmi vonalát” és külpolitikáját valósítja meg.³³ Még pár hónapra volt szükség, hogy a pekingi konszenzus lehetővé tegye Tengnek, hogy ne emlegesse többé az osztályharcot. A burmai és nepáli látogatások minden esetre jól sikerültek, és segítettek megerősíteni mindkét ország együttműködését Kínával.

Észak-Korea (1978. szeptember 8–13.)

Amint Vietnám szövetséget kötött a Szovjetunióval, Peking számára még fontosabb lett, hogy jó kapcsolatokat ápoljon a másik nagyobb ázsiai kommunista

országgal, Észak-Koreával, s ne engedje, hogy abból is „ázsiai Kuba” legyen. A kínaiul folyékonyan beszélő Kim Ir Szen összesen húsz évet töltött Kínában, mielőtt 1945-ben visszatért volna Koreába. Kim ezután is közelí kapcsolatokat ápolt Maóval és Csou En-lajjal, akik a koreai háború alatt nagyszámú csapatot („önkénteseket”) küldtek az országba, s logisztikai támogatást nyújtottak Északkelet-Kínából. Hanoihoz hasonlóan Phenjan is mesterien kihasználta a kínai–szovjet ellentétet, hogy minden két országtól segélyt kapjon, de általában Peking oldalára állt.

Az észak-koreai viszony menedzselésében Teng kihasználta, hogy pénzügyminisztersége alatt, 1953-ban segített a koreai háború utáni, Észak-Korea újjáépítését célzó segélyprogram elindításában, és hogy 1975 áprilisában vendégül látta Kim Ir Szent.³⁴ Phenjan közelebb volt Pekinghez, mint bármely másik főváros, s az észak-koreai–kínai kapcsolatok szorosabbak voltak, mint az észak-koreai–szovjet kapcsolatok. Mikor Teng 1977 közepén visszatért a munkába, az első külföldi hivatalnok, akit fogadott, Észak-Korea kínai nagykövete volt.³⁵ 1978-ban Hua Kuo-feng négy országot látogatott meg, Teng Hsziao-ping hetet. Az egyetlen állam, ahova mindenketten ellátogattak, Észak-Korea volt. Peking és Phenjan pártközi és hadászati kapcsolatokat is fenntartott a kormányzatiak mellett, s Kína mindenkorom csatornát felhasználta a saját célpontjaira. A két kommunista ország tábornokai együtt harcoltak a koreai háborúban, és gyakran találkoztak, a KKP Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya pedig ápolta a jó viszonyt észak-koreai megfelelőjével.

Kína döntése, hogy javítja kapcsolatait az Egyesült Államokkal – az Észak-Korea fő ellenségét, Dél-Koreát támogató nagyhatalommal –, súlyosan nyugtalánította a phenjani vezetést. A dél-koreai gazdasági fejlődést ugyancsak támogató Japán közelgő meglátogatása szintén súlyos aggodalmakat vetett fel. Teng minden meg kívánt tenni, hogy minimalizálja a kínai–észak-koreai viszony sérülését, miközben Japán és az USA irányába nyit. Nem akarta, hogy Phenjan még jobban Moszkva felé forduljon. Úgy döntött, jobb, ha teljes körű magyarázatot ad az észak-koreaiknak, mintha később meglepi őket.

A kapcsolatok szorosabbra fűzése érdekében Teng külön erőfeszítéseket tett. Mindent elkövetett, hogy oly módon fejezze ki nagyrabecsülését Phenjan felé, ahogy azt vendéglátói leginkább szerették volna. Észak-Korea kis ország volt a nagyság álmával, és saját nagyságát többek közt azzal mérte, hogy a nemzeti ünnepén tartott hivatalos eseményeken hány magas rangú külföldi vezető vesz részt. Mihelyt a „kulturális forradalom” véget ért Kínában, s a külföldi vezetők ismét kezdtek Pekingbe látogatni, Kim Ir Szen is alkalmazta a „meghívás dip-

lomáciáját”. Tájékoztatta a Kínába látogatást tervező kommunista és harmadik világbeli vezetőket, hogy Észak-Koreába is szívesen várják őket. 1977-ben csak a következők fogadták el Kim meghívását: Je Csien-jing Kína képviseletében, valamint a keletnémet, a jugoszláv és a kambodzsai delegációk.³⁶ Kim királyi fogadtatást biztosított nekik. A kambodzsai Szihanuk herceg saját palotát kapott, s Erich Honecker keletnémet vezető élete legfényűzőbb fogadtatásában részesült.³⁷

1978. szeptember 10-én, az észak-koreai kormány megalakulásának harmadik évfordulóján Kim Ir Szen nagy erőfeszítéseket tett, hogy magas rangú külföldi vezetőket vegyen rá, legyenek ott az ünnepségeken. Teng azzal tisztelte meg Kimet, hogy öt napot töltött Észak-Koreában. Ő volt a legmagasabb rangú külföldi vendég az eseményeken. Kim, akit elégedettséggel töltött el, hogy egy kínai csúcshivatalnok elfogadta a meghívását, a hét során folyamatosan Teng társágában jelent meg.³⁸

Kim Ir Szen többször is tárgyalt Teng Hsziao-pinggel nyilvánosan és négyesemközt. Teng elmagyarázta Kína súlyos gazdasági problémáit, valamint a modernizáció szükségességét. Ebben az időben Észak-Korea ipari fejlődése nagyobb részt tett ki a GNP-ből, mint Kínáé, de az ország már kezdett lemaradni a dél-koreai ipari fejlődéshez képest. Teng kijelentette Kimnek: „A világ csúcstechnológiájának kell a modernizációt kiindulópontjául szolgálnia. Mostanában, ahogy elvtársaink külföldre mentek körülözni, minél többet nézelődtek, annál inkább rájöttünk, hogy mennyire lemaradtunk.” Kínának hozzáférésre volt szüksége a modern technológiákhoz, hogy növelni tudja ipari kapacitását. Ezt az üzenetet a Moszkva és Peking segítségével országa modernizációját megkezdő Kim igazán megérthette. Teng azt is elmagyarázta, milyen nehezen lehetett rábírni Japánt, hogy támogassa a Szovjetunió ellen irányuló hegemoniaellenes záradékot, majd röviden tájékoztatta Kimet az Egyesült Államokkal folyó titkos normalizációs tárgyalásokról.³⁹ Beszélte a SZU jelentette veszélyekről is. Azért, hogy elkerüljük a háborút, a háborúra kell készülnünk, mondta. Az oroszok így elővigyázatosabbak maradnak. Teng figyelmeztetett, hogy el kell kerülniük a Szovjetunió békítgetését.⁴⁰

Az USA-val és Japánnal kapcsolatos kínai külpolitika ellenére, Teng észak-koreai látogatása igazán jól sikerült. Kim Ir Szen nem csatlakozott Vietnámmal Kína bekerítésében, s továbbra is jó munkakapcsolatot tartott fenn Pekinggel. Később Kim kijelentette, hogy Teng Hsziao-ping a barátja, sőt egy csoport kelet-európai kommunista vezető előtt megvédte a Kínai Népköztársaság gazdasági és politikai nyitását. 1978-ban Teng egy rendkívül érzékeny

ügyben járt sikkerrel: megakadályozta, hogy Észak-Korea mélyítse kapcsolatait a Szovjetunióval, s eltávolodjon a Phenjan elleniségihez – az Egyesült Államok és Japán – közeledő Kínától.

Szövetségesek keresése Délkelet-Ázsiában (1978. november 5–15.)

Időközben Kínában közelgett a korszakos Központi Munkakonferencia 1978. november 10-i nyitóülése. Ám Tenget annyira nyugtalanította Kambodzsa küszöbönálló vietnámi megtámadása, hogy a konferencián való részvétel és az USA-val folytatott normalizációs tárgyalások személyes lefolytatása helyett tíz napra Délkelet-Ázsiába utazott, hogy megértesse a régió országaival Peking tervezett válaszát a vietnámi támadásra.

1978 nyarán a kínaiak úgy véltek, hogy Hanoi Kambodzsa megtámadását tervezik, s a megszállás kilátásai alapvetően ellenére vannak a kínai érdekeknek. Kambodzsa Kína kliensállama volt, ahogy Vietnám a Szovjetunió kliensállama. Pekingnek ki kellett állnia a szövetségese mellett, amelynek korábban segélyt és támogatást adott. Kínát különösen nyugtalanította, hogy a SZU egyre több „tanácsadót” és felszerelést küld, hogy segítse a vietnámiakat a támadásban. Az amerikai becslések szerint 1978 augusztusára 3500-4000 szovjet tanácsadó tartózkodott Vietnámban, s október közepére orosz teherhajók repülőket, rakétákat, tankokat és löszert rakadtak ki az országban. Teng Hsiao-pingnek elege lett: úgy döntött, erőt mutat. A modernizáció békéjére még egy darabig várni kellett. Teng az indokolatlan vérfürdők következtében nemzetközileg hírhedt Pol Pottal is hajlandó volt együttműködni, mert úgy gondolta, ő az egyetlen vezető, aki elég haderővel rendelkezik Kambodzsában, hogy hasznos szövetséges legyen a vietnámiak ellenében.

Júliusban Vietnám bombázni kezdte Kambodzsát, s a napi harminc bevetés szeptemberre napi százra emelkedett.⁴¹ Novemberben az előkészületeket figyelemmel kísérő kínai vezetők azt a következtetést vonták le, hogy Vietnám decemberben – a tankok mozgatására alkalmas száraz évszakban – tervezte megtámadni Kambodzsát.⁴²

Teng meg volt győződve róla, hogy egy erős katonai válaszlépésre van szükség, s figyelmeztette Hanoit, hogy bár az amerikaiak a súlyos veszteségek után nem maradhattak Vietnámban, a szomszédos Kína mindig is ott lesz a közelben. A vietnámiak nem törődtek a figyelmeztetéssel. Teng három évvel korábban kijelentette Kissingernek és Fordnak, hogy Hitler azért támadta meg

a Nyugatot, mert az európai vezetők nem mutatták meg neki, hogy készek a határozott katonai válaszra. Teng több évtizedes tapasztalata alapján úgy ítélte meg, hogy a szovjetekkel nem érdemes tárgyalni. Meggyőződése szerint csak az erős katonai akció volt alkalmas rá, hogy eltántorítsa őket a délkelet-ázsiai terjeszkedéstől. Készen állt hát, hogy megleckéztesse a Kína figyelmezettségét semmibe vevő, a szovjeteknek bázisokat biztosító Vietnámot.

Ahogy a vietnámiak először Laoszban, majd Kambodzsában kezdték el terjeszkedni, az indokínai szárazföld többi államára nyomás nehezedett, hogy alkalmazkodjanak Hanoi erejéhez. A délkelet-ázsiaiak nem örültek a vietnámi dominanciának, de erőtlennek érezték magukat a Szovjetunió támogatta országhoz képest, s úgy vélték, nem lesz könnyű ellenállni a régióban folyó orosz terjeszkedésnek. Teng attól tartott, hogy a délkelet-ázsiai szárazföld államai – Malajzia, Thaiföld és Szingapúr – Kína hosszú tavú érdekeinek kárára úgy érzik majd, hogy kénytelenek alkalmazkodni a szovjet és vietnámi lépésekhez. Meggyőződése szerint elengedhetetlen volt, hogy a szóban forgó országokat ne engedje közel Vietnához.

1978 szeptemberében Pham Van Dong vietnámi miniszterelnök a térségbe utazott, hogy a régió államainak megértését kérje Kambodzsa tervezett megtámadásához. Phamnak nem sikerült barátsági szerződést aláírnia a Délelfekete-ázsiai Nemzetek Szövetségének (ASEAN) tagjaival, de az indokínai országok kezdték alkalmazkodni a vietnámi erőfölényhez, mert úgy látták, nincs más választásuk. Novemberben Teng úgy döntött, hogy el kell utaznia néhány államba, melyeket Pham is meglátogatott, hogy megállíthassa a növekvő szovjet–vietnámi fenyegetéshez való alkalmazkodást.

Mire elkezdte délkelet-ázsiai útját, Teng Hsziao-ping már megindította a katonai felkészülést a Vietnám kambodzsai támadására adandó válaszra, ám terveit nem jelentette be a nyilvánosságnak. Ha a vietnámiak mélyen behatoltak volna Kambodzsába, Kína akkor sem vette volna jó szívvel Pol Pot kérését, hogy küldjenek szárazföldi csapatokat a szövetséges országba, ahogy a koreai háború idején Észak-Koreába küldtek. Teng félt, hogy leköti a haderejét, ezért inkább úgy döntött, hogy Kínának megszállással „kell megleckéztetnie Vietnámot”. Több tartományi fővárost el kell foglalniuk, amivel megmutathatják, hogy tovább is mehetnének, majd vissza kell vonulniuk. E módszerrel annak az esélyét is csökkenthetik, hogy a Szovjetunió csapatokat küldjön Hanoi megsegítésére. A vietnámiak így megtanulhatják majd, hogy a SZU nem mindig segít, s csökkennek ambícióik a régióban. Vietnám – nem pedig a Szovjetunió – megtámadásával Peking megmutathatja az oroszoknak, hogy erejük régi-

ós kiépítése rendkívüli költségekkel jár. Teng biztos volt benne, hogy a kínai csapatok – a „kulturális forradalomnak” a kiképzésre és fegyelemre gyakorolt negatív hatása ellenére – képesek rá, hogy elérjék politikai céljaikat egy tapasztalabb és jobban felszerelt hadsereggel szemben. Miután pedig a kínai egységek visszavonultak, tovább zaklathatják a határok mentén a vietnámi erőket.

Teng délkelet-ázsiai útjával történt szerencsés egybeesésként, két nappal annak november 5-i megkezdése előtt, a Szovjetunió és Vietnám aláírta a tárgyalás alatt álló, huszonöt évre szóló béke- és barátsági szerződését.⁴³ A szerződés aggodalommal töltötte el az indokínai országokat, s fogadókéssé tette őket Teng azon javaslatára, hogy működjenek együtt a szovjet és vietnámi terjeszkedéssel szemben. A délkelet-ázsiai vezetők nem kételkedtek abban, hogy Teng irányítja a pekingi külpolitikát, s amit külügyi témaban mond, azt a többi kínai párthivatalnok is elfogadja.

Thaiföld (1978. november 5–9.)

Mikor Teng Hsziao-ping november 5-én megérkezett, ő volt az első kínai kommunista vezető, aki valaha Thaiföldre látogatott. A thai miniszterelnök, Kriangszak Csomanand melegen üdvözölte.

Teng nemcsak azért kezdte indokínai útját a hajdani Sziámban, mert a kínai egységeknek át kellett kelniük az országon, hogy támogassák Pol Pot kambozsai csapatait, hanem mert Peking jobb viszonyt ápolt Bangkokkal, mint bármely másik délkelet-ázsiai kormányzattal. Thaiföldön, Malajziában és Indonéziában egyaránt öt-öt millió kínai származású személy él, s minden három állam vezetői attól tartottak, hogy e kínai lakosság adott esetben lojálisabb lesz Pekinghez, mint a lakóhelyéhez. A félelem a „kulturális forradalom” alatt csak nőtt, hisz Kína rádióüzenetekkel bombázta ezeket az országokat, hogy lakosságukat forradalomra bátorítsa. Teng látogatása idején a kérdéses rádióadásokat még sugározták. Abban az Indonéziában volt legnagyobb a probléma, ahol 1965-ben a hadsereg kommunista tisztjei puccsot kísérletek meg. Jakarta 1967-ben megszakította a viszonyt Pekinggel, s csupán 1990-ben vette fel újra a diplomáciai kapcsolatokat. A Thaiföldön élő kínaiak azonban sokkal jobban aszszimilálódtak, így kevésbé volt reális, hogy „ötödik hadoszloppá” válnak, mint Malajziában vagy Indonéziában. Ha Teng meggyőzőnek bizonyul Thaiföldön, akkor Bangkok segíthet rávenni a többi délkelet-ázsiai országot, hogy működjenek együtt Kínával és Kambodzsával a vietnámi expanzionizmus ellenében.

Thaiföld történelmileg arra törekedett, hogy megőrizze viszonylagos függetlenségét, ezért mindig engedett az erősebb külföldi hatalmaknak, Franciaországnak, Nagy-Britanniának és Japánnak. Teng Hsziao-ping úgy vélte, ha Kína nem érvényesít az érdekeit, a királyság hamarosan Vietnám oldalára sodródik. Teng szerencséjére látogatása idején a thai vezetők – akik közel álltak Washingtonhoz – próbálták elkerülni, hogy alkalmazkodniuk kelljen Moszkvához és Hanoihoz, s örömmel fogadták az együttműködést Kínával a régió vietnámi dominanciája ellen.

Teng még az utazása előtt fel akarta készíteni a thai közvéleményt, és meg kívánta érteni a bangkoki aggódókakat, ezért korábban többször is találkozott a kínai fővárosba látogató Kriangsak miniszterekkel, s október elején thai újságírók pekingi delegációját is fogadta.⁴⁴ Kriangsak látogatása alatt Teng tájékoztatta a miniszterelnököt arról, hogy szívesen dolgozna együtt az ASEAN-nal, s hogy normalizálni szeretné a kapcsolatokat Indonéziával és Szingapúrral. A két vezető eszmét cserélt a világpolitika kérdéseiről, s egyetértett abban, hogy növelniük kell az együttműködést a szovjetvietnámi dominancia ellen.⁴⁵ Teng megígérte, hogy támogatni fogja Kriangsak erőfeszítéseit, hogy az ASEAN a béke és függetlenség térsége maradhasson.⁴⁶ Ám ami talán a legfontosabb volt: mikor Teng júniusban Pekingben fogadta a Kínai–Thai Baráti Társaság delegációját, sürgette Thaiföldet, hogy rendezze a viszonyát Kambodzsával. Egy hónappal később bejelentés történt, hogy Bangkok és Phnompen elvben megegyezett, miszerint rendezik régi határvitájukat, s nagyköveteket is cserélnek.⁴⁷

Amikor Teng novemberben Thaiföldön találkozott Kriangsakkal, megismerette kívánságát, hogy együtt dolgozhasson az ASEAN-nal, s normalizálja a kapcsolatokat Indonéziával és Szingapúrral. Felvázolta a szovjetek globális és a vietnámiak regionális ambícióiról szóló elemzését. A vietnámi orosz bázisok, állította, nemcsak Kínát, hanem a régiót és az egész világot fenyegetik. Egy személyes megbeszélésen, ahol rajtuk kívül csupán egy feljegyzést készítő titkár és egy tolmacs volt jelen, Teng figyelmeztette Kriangsakot, hogy a vietnámi csapatok Kambodzsa megtámadására és megszállására készülnek. A hosszú kambodzsai határral rendelkező Thaiföld hamarosan veszélybe kerülhet. Kriangsak Csomanand beleegyezett: repülési jogokat ad Kínának, hogy utánpótlást szállíthatson Kambodzsa.⁴⁸

Teng biztosítani próbálta Kriangsakot a Thaiföldön élő kínai származású személyek lojalitásáról. Elmondta, hogy Peking arra biztatta a külföldön élő kínaiakat, hogy váljanak lakóhelyük állampolgáraivá. Ha a thai állampolgárságot

választották, azonnal lemondta a kínai állampolgárságukról. Remélte, hogy azok, akik thaik lettek, betartották a thai törvényeket, tiszttelék a helyi szokásokat, barátságban éltek a helyi emberekkel, míg azok, akik kínai állampolgárok maradtak, hozzájárultak a kínai–thai barátsághoz, a thai gazdasághoz, kultúrához és jóléthez.⁴⁹ Tengnek a bizalom megteremtését célzó üzenetei merőben elütöttek Mao egy évtizeddel korábbi százataitól, melyekben arra biztatta a szíami népet, hogy robbantsanak ki forradalmat. Thaiföldön Mao üzenete leginkább a helyi kínaiak tetszését nyerte el. November 9-én a Bangkokban tartott nyilvános sajtótájékoztatóján kevésbé nyíltan beszélt a Vietnámmal várható konfliktusról, mint **Kriangsakkal** tette. Kihangsúlyozta annak szükségességét, hogy Thaiföld és Kína működjön együtt azokkal szemben, akik hegemoniára törekszenek, s kiemelte a kínai–thai együttműködés megerősítésének fontosságát, hogy a délkelet-ázsiai béke és biztonság fennmaradjon. Teng elismerte, hogy Peking múltbeli, a thai kommunista párttal fennálló kapcsolatait nem lehet egyik napról a másikra megszüntetni, de ígéretet tett, hogy ez nem lesz hatással kormányzat közötti viszonyra. Négyszemközt pedig biztosította **Kriangsakot**, hogy Kína nem fogja támogatni többé a thai kommunista pártot.⁵⁰ Közölte, hogy véget vet majd a forradalmat bátorító rádióadásoknak, mihelyt erre fel tudja készíteni a helyi kommunistákat és kínai támogatóikat. (Nyolc hónappal később, 1979. július 10-én a rádióadások véget értek.)⁵¹

Mint más külföldi útjain, Teng Thaiföldön is nyilvános megjelenéseken ismerkedett a helyi kultúrával. A buddhista országban televíziós tudósítás készült a kínai kommunista politikusról, ahogy részt vesz egy vallási szertartáson. Találkozott a királlyal és királynővel, spotversenyen és katonai díszszemlén jelent meg, s részt vett egy kínai–thai tudományos és technológiai együttműködést támogató eseményen is.⁵²

Malajzia (1978. november 9–12.)

Malajzia sokkal nagyobb kihívás volt Tengnek, mint Thaiföld. A maláj vezetőket aggasztották a vietnámiak és a szovjetek régiós céljai, de még jobban aggódta a Malajziában élő kínaiak tevékenysége miatt. Teng, aki tudta ezt, nem számított rá, hogy olyan lelkes fogadtatásban lesz része, mint Thaiföldön. A legjobb esetben is a klasszikus egységfront-stratégiaival remélte semlegesíteni a vietnámiak malajziai lobbizását, s bízott benne, hogy valamelyest Pekinghez közelítheti Kuala Lumpurt.

Tenget Datuk Huszein bin Onn miniszterelnök látta vendégül, aki okkal tartott a helyi kínaiaktól és Kínához fűződő kapcsolataiktól. Az ötvenes évekre a még brit gyarmaton, Malájföldön annyira megerősödött a kommunista mozgalom, hogy félő volt: a függetlenség elnyerése után ők ragadják majd meg a hatalmat.⁵³ Miután 1963-ban Malajzia valóban független lett, a malájok attól tartottak, hogy a befolyásos politikai pártot működtető helyi kínaiak fogják uralni a kormányzatot. Épp ezért 1965-ben létrehozták a 75 százalékban kínaiakból, 25 százalékban malájokból álló Szingapúrt, s arra kényszerítették, hogy független államalakulat legyen. Így a malájok egyértelmű többséget alkottak Malajziában, annak ellenére, hogy a kínaiak továbbra is meghatározták az ország gazdaságát és felsőoktatását. Erős politikai pártjuk pedig szálka maradt Datuk Huszein bin Onn szemében.

A kínai származású malajziaiak szoros kapcsolatokat ápolnak az anyaországgal. 1969 májusában két hónapon át tartó faji alapú lázongások kezdődtek. Sok helyi kínai, aki aggódott a jövője miatt, megtartotta kínai állampolgárságát. Mikor Teng 1978 novemberében Malajziába látogatott, a Maláj Kommunista Párt még aktívan működött, legtöbb tagja kínai volt, s főtitkáruk, Csin Ping időnként Kínában keresett menedéket.

Teng semlegesebb hangot ütött meg a Maláj Kommunista Párttal, mint a vietnámiak. Nem állította le azonnal a kommunistáknak szóló rádióadásokat, de ígéretet tett rá, hogy ez meg fog történni. 1981 júniusában, a hatodik plénumon, mikor Hua Kuo-fenget hivatalosan is eltávolították pozíciójából, Peking végül megszüntette a Maláj Forradalom Hangja nevű rádióadót.⁵⁴ Teng óvatosan elkerülte, hogy túlságosan eltávolodjon a maláj kommunistáktól. Két hónappal a kínai vezető látogatása előtt a vietnámi miniszterelnök, Pham Van Dong koszorút helyezett el a kommunista felkelők leverésében életüket vesztő maláj tisztek emlékművének. Tengnek szüksége volt Malajzia támogatására, s tekintettel arra, hogy a KKP nem volt többé forradalmi párt, könnyedén követhette volna Pham példáját. Ám nem helyezett el koszorút, és nyilatkozatban sem ítélte el a helyi kommunista pártot. Teng elmagyarázta Datuk Huszein bin Onn-nak, hogy meggyőződése szerint Kína nehezen vonzana magához és őrizne meg új támogatókat, ha hirtelen megszakítaná a kapcsolatot régi szövetségeseivel. Peking remélte, hogy együtt tud dolgozni Kuala Lumpurral, de a KKP továbbra is fenntartja a kapcsolatot a többi kommunista párttal, beleérve a Maláj Kommunista Pártot. Huszein Onn kijelentette, hogy ez Malajzia számára elfogadhatatlan, Teng azonban nem visszakozott.⁵⁵ Már korábban levonta a következtetést, hogy a maláj kormány nem fogja teljes

szívvel támogatni Kínát. Tudta, hogy nem tagadhatja meg hirtelen Peking korábbi politikáját és azokat az embereket, akikkel a Kínai Népköztársaság együttműködött.⁵⁶

1974-ben, mikor a KNK és Malajzia hivatalosan felvették a diplomáciai kapcsolatokat, Csou En-laj kijelentette, hogy a kettős állampolgárság elfogadhatatlan. Teng Hsziao-ping megismételte, amit Csou mondott: azon kínai származású személyek, akik maláj állampolgárságot szereznek, automatikusan elveszítik kínai állampolgárságukat. Peking ugyanakkor bátorítja, hogy mindenekkel, akik Malajziában élnek, kövessék a helyi szokásokat.⁵⁷ Teng védekező álláspontra kényszerült, mikor a Kuala Lumpurnak elfogadhatatlan Pol Potról kellett nyilatkoznia. Elismerte a problémákat, majd elmagyarázta, hogy Pol Pot az egyetlen kambodzsai vezető, aki szembe tud szállni Vietnámmal, s az ország stratégiaileg túl fontos Kína számára ahhoz, hogy egy destabilizáló vezetőváltást kezdeményezzen.⁵⁸

Teng leginkább abban remélt közös álláspontot kialakítani Malajziával, hogy támogatta Kuala Lumpur javaslatát egy semleges politikai zóna létrehozására. 1971-ben Tun Abdul Razak maláj vezető egy olyan béke-, szabadság- és semlegességi övezet (ZOPFAN) létrehozását javasolta, melyben megőrizhető lett volna a hidegháború két nagyhatalmától való semlegesség. Teng elismerően szolt Malajzia kezdeményezéséről, és sürgette az ASEAN többi tagját, hogy támogassák a délkelet-ázsiai semleges zóna ötletét, így állva ellen a régióban terjeszkedni kívánó Vietnámnak. A maláj miniszterelnök, akit aggasztott a vietnámi terjeszkedés, és aki jól tudta, hogy Kína a malajziai gumi egyik fontos importálója, elismerte Teng igazát. Hanoira ugyan csak áttételesen utalt, de egyetértett abban, hogy a külföldi agresszió, beavatkozás és zavarkeltés Kuala Lumpur számára is elfogadhatatlan.⁵⁹

Malajziai tárgyalásai során Teng nem kerülte ki a két ország közötti problémákat. Őszinte és egyenes módon elismerte őket. A látogatás végén Datuk Huszein bin Onn reagált erre az új nyíltságra, s elmondta: Teng látogatása jó lehetőség volt, hogy megalapozzák a további kölcsönös megértést. A tárgyalások „igen hasznosnak” bizonyultak. Huszein Onn kifejezte meggyőződését, hogy „a két ország közötti kapcsolatok a jövőben prosperálni és erősödni fognak”.⁶⁰ Az adott körülmények között Teng Hsziao-ping elérte, amit lehetett.

Szingapúr (1978. november 12–14.)

Teng tisztában volt vele, hogy bár Szingapúr lakosságának 75 százaléka kínai származású, az ország nem akarja, hogy nagyobb és erősebb szomszédai túlságosan Kína-pártinak lássák. Tudta, hogy a kétnyolc millió városállamnak a szovjet és a vietnámi befolyás növekedése közepette alkalmazkodnia kell a régió hatalmi viszonyaihoz. Ám azt is tudta, hogy Lee Kuan Yew, Szingapúr miniszterelnöke a megszokottnál jobban átlátja a geopolitikai realitásokat, s nagy tekintélye van az ASEAN-ban és a nyugati kormányok háza táján. Teng remélte, hogy Lee segíthet rábeszélni az ASEAN-t a Vietnámmal való szembeszülésre, s meggyőzheti Washingtonot, hogy legyen Peking segítségére – de legalábbis ne lépjön közbe – egy Kína és Vietnám közötti konfliktus esetén.

Lee előző, 1976. májusi kínai útja idején Teng Hsziao-ping nem töltött be semmilyen pozíciót, ezért mikor 1978. november 12-én Szingapúrba érkezett, először találkozott Lee Kuan Yew-val. A két szerfölött különböző hátterű, ám egymást hírből jól ismerő nagy politikus tiszteletteljes távolsággal tekintett a másikra. Lee Kínát leginkább könyvekből, és nem személyes tapasztalatból ismerte. Egy elangolosodott családban nőtt fel, s brit iskolákban végezte tanulmányait. A Cambridge-i Egyetem kitűnő joghallgatója volt. Négy nyelven tudott, de a mandarin kínait nem beszélte folyékonyan. A tárgyalások alatt az angolt használta, amivel jelezte, hogy származása nem határozta meg, és elsősorban Szingapúr felé lojális. Teng csak egyetlen nyelven beszélt, mandarin kínaiul, erős szecsuan akcentussal. A tizenkilenc évvel idősebb Teng Hsziao-ping egy szocialista országot vezetett, Lee egy kapitalistát. Lee Kuan Yew a választásokon számolt el teljesítményével, Teng a Politikai Bizottságban. Találkozásuk idején az apró Szingapúr egy rendezett, tiszta, gazdaságilag gyorsan növekvő városállam, míg a hatalmas Kínai Népköztársaság egy szegény és katonikus ország volt. Kínában négyszázszor annyian éltek, mint Szingapúrban, ám Délkelet-Ázsia erős vezetésű pénzügyi központja sokkal befolyásosabbnak számított, mint az mérete alapján várható lett volna. Teng és Lee elegánsan próbálta áthidalni a személyes ellentéteket. A vendég szokásairól tájékoztatott házigazda köpőcsészét és – külön füstelvezetést kiépítve – hamutartót készítetett be a tárgyalások színhelyére. Teng, aki előre megismerte a szingapúri miniszterelnök nézeteit és azt, hogy mire érzékeny, nem köpött vagy gyűjtött rá Lee jelenlétében.

Teng Hsziao-ping az első két és fél órás találkozót a szovjet és vietnámi fenyegetés részletezésére szánta. Jegyzetek nélkül értekezett. Kissinger és Csou

En-laj mintájára, de a saját szintézisére és hosszú távú történelmi perspektívájára alapozva járta végig a geopolitika horizontját. Lee Kuan Yew-ra a legnagyobb hatást az tette, hogy Teng milyen hátborzongató intenzitással és sürgetően beszélt a Moszkva és Hanoi jelentette fenyedegetről. A Szovjetunió, mondta a kínai pártvezető, többet költ fegyverekre – a GNP-je 20 százalékát –, mint az Egyesült Államok és Európa együtt, s 4,5 millió katona szolgál a hadseregében. Az orosz cárok szerettek volna egy déli folyosót kiépíteni, és ugyanezért kívánt a szovjet kormány is délről nyomulni. Kikötőket akart az Indiai-óceánon, hogy ellenőrizni tudja a közel-keleti hajózási útvonalakat. A cél elérése érdekében, figyelemzettetett Teng, Moszkva már körülbelül hétszázötven csatahajót szerelt fel, s gyorsan bővítette csendes-óceáni flottáját is. A szovjetek mindenmellett katonai bázisokat kívántak létrehozni, és kontrollálni akarták az erőforrásokat. A háború elkerülhetetlennek tűnik, hangoztatta Teng, ám Kína eltökélte abban, hogy ellenálljon a SZU stratégiai terjeszkedésének.

Teng Hsziao-ping ezt követően a vietnámi perspektíváról kezdett beszálni. Hanoi régóta egy indokínai szövetség létrehozásáról álmodozik – jelentette ki –, melynek keretein belül irányíthatná Laoszt és Kambodzsát, s uralhatná egész Délkelet-Ázsiát. Laosz már a vietnámi kommunisták irányítása alatt áll. Vietnám számára kulcsfontosságú a szovjet segítség, hogy közelebb kerüljön céljához, Indokína egyesítéséhez. Peking alapvető akadályt jelent a számára. Ebben a kontextusban, magyarázta a látogató, a folyamatos, Hanoinak juttatott kínai segély semmiképp nem ellensúlyozhatja az oroszok Vietnám hegemonikus álmához nyújtott támogatását. A pekingi segélyből csak tovább terjeszkedtek volna, ezért is döntött úgy Kína, hogy nem ad több segítséget a hanoi kormányzatnak.⁶¹

Mikor Teng nagy meggyőző erővel előadta gondolatait a szovjet-vietnámi dominancia veszélyeiről, Lee megkérdezte partnerét, hogy a Kínai Népköz-társaság hogyan válaszolna egy Kambodzsa elleni vietnámi támadásra. Teng csupán annyit mondott, hogy ez attól függ, Hanoi meddig megy el. Lee Kuan Yew azt a következetést vonta le a válaszból, hogy ha Vietnám átkel a Mekong folyón, és Phnompen ellen vonul, Kína biztosan katonai választ ad az akcióra.⁶²

Teng Hsziao-ping jól tudta, hogy Lee-t a washingtoni vezetők nagyra becsülük. Ezért kifejezte reményét, hogy a szingapúri miniszterelnök még az ű amerikai látogatása előtt közvetíti az Egyesült Államok felé, hogy Peking mennyire tart egy esetleges Kambodzsába irányuló vietnámi támadástól. Lee később teljesítette a kérést.⁶³ Teng a régió kapcsolatainak hosszú távú kilátásáról is beszélt. Kijelentette, hogy Kína a körülmények miatt nem tudta eltávo-

lítani Vietnámot a Szovjetuniótól, de nyolc-tíz év múlva erre megfelelőbb lehet majd a politikai környezet. Teng becslése rendkívül előrelátónak bizonyult.

Másnap, november 13-án Lee tájékoztatta Teng Hsziao-pinget a szovjet katonai erőt felszínre törő különöző nyugati statisztikákról. Nem fért hozzá két-ség, hogy a Szovjetunió hadereje volt a legnagyobb a világon, és szüntelenül növekedett. Ám amíg néhány szakértő szerint az oroszok küszöbön álló veszélyt jelentettek, mások meg voltak győződve róla, hogy a SZU túlterjeszkedett. Csillapítandó Teng azon aggodalmát, hogy Szingapúr örömmel fogadná a szovjet terjeszkedést a régióban, Lee elmondta, hogy a városállam legfontosabb külkereskedelemi partnere Japán, az USA, Malajzia és a nyugat-európai országok: kereskedelmének alig 0,3 százalékát bonyolítja le a Szovjetunióval. (Ebben az időben Szingapúr külkereskedmények 1,8 százaléka folyt Kínával.)

Lee elmagyarázta, hogy az ASEAN-országok gazdasági fejlődésre, politikai stabilitásra és nemzeti integritásra vágynak. Teng meglepetésére a szingapúri miniszterelnök közölte vele, hogy az indokínai államok jobban tartanak Pekingtől, mint Hanoitól. Lee a thai és malajziai vezetőket visszhangozva kifejtette, hogy a délkelet-ázsiai országokat – különösen kínai származású lakosaikra való tekintettel – aggasztották a forradalomra bátorító kínai rádióadások. A délkelet-ázsiai vezetők felfigyeltek rá, hogy Pham Van Dong vietnámi miniszterelnök, Tenggel ellentétben, koszorút helyezett el a kommunista lázadók ellen küzdő malájok tiszteletére emelt emlékműnél. Lee meglepetésére Teng Hsziao-ping feltette a kérdést: „Mit tegyünk ön és az ASEAN szerint?” „Hagyják abba a rádióadásokat” – válaszolta Lee Kuan Yew. Erről még gondolkodnia kell, közzölte a vendég. Lee-t meglepte, hogy Teng, a szinte összes vezetővel ellentétben, akitől találkozott, meg tudta változtatni a véleményét, mikor egy kellemetlen igazsággal szembesült.⁶⁴ A kínai politikus azonban nem kívánt koszorút elhelyezni Malajziában azokért, akik kommunistákat gyilkoltak meg. Pham eladta a lelkét, mondta Teng. Kijelentette, hogy Kína vezetői őszintén beszélnek, és ha Peking megígér valamit, azt be is tartja.

Mire Teng Hsziao-ping november 14-én elhagyta Szingapúrt, a két államférfi között olyan különleges kapcsolat épült ki, mely – hasonlóan a Csou En-laj és Kissinger közötti viszonyhoz – lehetővé tette számukra, hogy a másikat kölcsönösen elismerve, azonos hullámhosszon kommunikáljanak egymással. Lee és Teng egyaránt a kolonizáció ellen küzdve nőttek fel, mindenkor éveket töltötték egy gyarmatosító országban. Vezetők voltak hazájuk forradalmi küzdelmei alatt, s tudták, hogyan lehet a káoszban rendet teremteni. Lee angol oktatásban részesült, de tanulmányozta a kínai történelmet, és tudhatta, hogy Teng hon-

nan jött. Egyenes emberek és realisták voltak, kizártlag az országuk érdekében végezték felelősségteljes munkájukat. Már fiatalon magas pozíciókat láttak el, s hittek a határozott, személyes irányítás szükségességében. Erőskezű vezetők voltak, és stratégiaileg gondolkodtak, számításba vették a hosszú távú történelmi trendeket. A szülőföldi Kínán kívül csak még egy ember – és ő sem politikus –, Y. K. Pao (Pao Jue-kung), a hongkongi világméretű hajózási csoport alapítója került Tenghez olyan közel, mint Lee. Teng Hsziao-ping szoros kapcsolatot alkított ki több külföldi vezetővel, ám a szingapúri miniszterelnökkel való viszonya kölcsönös, mély megértésről árulkodott. Teng szemében Lee Kuan Yew és Y. K. Pao azért voltak tiszteletre méltók, mert kiváltsképp sikeresen oldották meg a praktikus problémákat, közvetlen kapcsolatokat ápoltak a világ döntéshozói-val, nagy tudással rendelkeztek a globális politikáról, megértették a hosszú távú trendeket, készen álltak, hogy szembenézzék a tényekkel és meggyőződésük szerint kimondják az igazságot. Lee a legbámulatosabb vezetőnek tartotta Tenget, akivel valaha találkozott. Olyan embernek, aki átgondolta a dolgokat, s mikor valami nem úgy sikerült, ahogy eltervezte, beismerte és kijavította a hibáit.

Tenget lenyűgözte az, amit Lee Kuan Yew Szingapúrban megvalósított, s Lee csodálta Teng Hsziao-pinget, ahogy Kína problémáit kezelte. Mielőtt Teng Szingapúrba látogatott, a hazai sajtó „az amerikai imperializmus láncos kutyákként” emlegette a szingapúriakat. Pár héttel a pekingi csúcsvezető szingapúri látogatása után ez a jelző eltűnt a kínai sajtóból. A városállamot ettől fogva egy olyan helyként írták le, melyet érdemes tanulmányozni a környezetvédelem, a lakhatás és a turizmus kérdésében.⁶⁵ Lee és Teng 1980-ban, 1985-ben és 1988-ban ismét találkozott egymással.

Teng Hsziao-ping azért ment Szingapúrba, hogy a vietnámiak és a szovjetek délkelet-ázsiai terjeszkedésének megállításához szerezzen támogatást, de a városállam igazán mély benyomást tett rá. Mikor New Yorkban, Párizsban és Tokióban járt, nem lepte meg, hogy Kínánál modernebb helyeket talált. Ám az 1920-ban, útban Franciaország felé két napot Szingapúrban töltő Tenget lenyűgözte, hogy mekkora haladást ért el a település az eltelt ötvennyolc évben, miközben Kína gazdaságát és társadalmát továbbra is a nyomor határozta meg. Még nem döntötte el, milyen politikát fog követni otthon, Szingapúr azonban megerősítette a hitét, hogy alapvető reformokra van szükség. Ahogy egyszer megjegyezte: „Ha csak Sanghajjal kellene foglalkoznom, gyorsan eredményt tudnék elérni, de egész Kínát tekintetbe kell vennem.”⁶⁶

Teng korábban is olvasott jelentéseket a városállamról, ám információinak túlnyomó többsége baloldali szingapúri forrásokból származott. Mikor megér-

kezett, meglepetésére nem fogadták lelkes kínai tömegek. A helyiek önállóan gondolkodtak, s nem voltak szolgalelkűek Kínával szemben.⁶⁷ A szingapúri kommunisták, egyes KNK-beli társaikhoz hasonlóan, annyira azt szerették volna mondani, amit Peking hallani kívánt, hogy nem lehetett a jelentéseikre támaszkodni. Teng azonban a valós helyzetet akarta látni. Így a saját szemével figyelhetett meg egy városállamot, amely jóval fejlettebb és rendezettebb volt, mint várta. Egy évvel később, mikor a Vietnámmal folytatott harcok befejeződtek, Teng egyik beszédében felsorolt pár jó dolgot, melyeket külföldiek szingapúri gyáraiban látott. Adót fizettek a kormányzatnak, munkát adtak a helyieknek, akik fizetséget kaptak a munkájukért. Nem kell félni annyira a nyugati kapitalistáktól, mondta.⁶⁸ Teng Szingapúrt vonzó reformmodellnek találta, s szívesen küldött oda embereket, hogy a városrendezést, a közigazgatást és a korrupció megfékezését tanulmányozzák.

Udvarlás a délkelet-ázsiai kínaiaknak

Miután visszatért Pekingbe, Teng tovább dolgozott a problémán, ami miatt Délkelet-Ázsiába utazott: a szovjet és vietnámi fenyegésen. A látogatása eredményeként jobban érdekelni kezdte a Kínán kívül élő kínaiak szerepe. Ezek a kínaiak hozzá tudtak járulni a „négy modernizációhoz”, s jó állampolgárokként javítani tudtak a befogadó országuk és Kína közötti kapcsolatokon. Teng Hsziao-ping és kollégái gondolkodni kezdtek, hogyan szerezhetnék forrásokat külföldön élő honfitársaitól, s ami Teng nézőpontjából még fontosabb volt, hogyan juthatnának hozzá rajtuk keresztül a nyugati fejlesztésekkel kapcsolatos tudáshoz.

Az ötvenes évek elejének Kínájában sokan azok közül, akiknek külföldön élő rokonaik voltak, elveszítették a földjüket, az üzletüket vagy akár az életüket is. Akik túléltek ezt az időszakot, a „kulturális forradalom” során megint támadásokat szenvedtek el. Néhány külföldön élő kínai sohasem tudott meg-bocsátani a kommunistáknak, amiért kegyetlenül bántak az anyaországban maradt rokonaikkal. Mások, akiknek a rokonaival nem bántak olyan keményen, nyitottan álltak ahhoz, hogy hozzájáruljanak szülőföldjük fejlődéséhez, s ezért cserébe épületeket és egészségügyi intézményeket neveztek el róluk. Egy-pár külföldön élő kínai üzleti lehetőséget látott Kínában. 1978 októberében, néhány héttel Teng délkelet-ázsiai útja előtt, magas szinten történt erőfeszítés a sebek begyógyítására. Liao Cseng-cse széles körű támadást indított a „négyek

bandájának” úgynevezett „külföldön élő kínaik” politikája ellen. Még korai lett volna elismerni, hogy az üldözöttésekhez vezető intézkedések valójában Maótól eredtek, de Liaónak a rossz politikát célba vevő támadása lehetővé tette Teng és más hivatalnokok számára, hogy eltávolodjanak a múlt szörnyűségeitől, miközben új fejezetet próbáltak nyitni.

Teng Hsziao-ping támogatta, hogy fizessék kártérítést azoknak a külföldi kínaiknak, akiknek a népköztársaságban élő rokonaival rosszul bántak. Pár emigráns kínait visszahívtak, hogy éljenek a korábban elkobzott családi ott-honaikban. Mikor ez nem volt lehetséges, valamennyi ellenfélelmezést kaptak az elveszített munkahelyükért, az elvett tulajdonukért: gyakran jobb munkát, jobb lakhatást és a gyermekeik számára jobb tanulási lehetőségeket. Teng rájött, hogy a gyanakvást nem lehet gyorsan eloszlatni, de hosszú távra tervezett, s a külföldi kínaikat érintő politikai intézkedések azalatt és azután is folytatódott, hogy ő volt az ország első számú vezetője. Teng egyaránt jó kapcsolatokat kívánt ápolni a kínai származású személyekkel és azon délkelet-ázsiai államok kormányával, ahol éltek. Mikor kiéleződtek az ellentétek a külföldön élő kínaik és lakhelyük kormányzata között (mint Malajziában), Peking nehezen tudott fellépni az érdekuikben. Ám a Vietnammal való rossz viszony következtében Kína hangosan tiltakozhatott, mikor Hanoi táborokba gyűjtötték a kínai származásúkat, vagy elűzte őket, melynek nyomán a becslések szerint 160 ezren menekültek el az országból.⁶⁹

Teng indoklásai útja segített megerősíteni Peking szándékát, hogy bátorítsa a Délkelet-Ázsiában élő kínai származású személyeket, legyenek lojalissak az anyaországhoz. A Teng Hsziao-ping látogatását követő két éven belül a forradalmi rádióadások támogatása megszűnt. A Kínai Kommunista Párt és a pekingi kabinet megpróbált együtt dolgozni a délkelet-ázsiai kormányokkal és kormánypártokkal. E változás párhuzamosan történt azzal az átmenettel, ahogy a KKP-ból forradalmi párt helyett kormányzó párt lett. Még a „külföldön élő kínaik” kifejezést sem használták szívesen, mert azt sugallta, hogy a kínai származású emigráns személyek végső soron kínaik. Ehelyett a „kínai gyökerekkel rendelkező malajziaiak (thaiok vagy szingapúriák)” kifejezést használták.

Teng útja érdemi haladást ért el a délkelet-ázsiai kormányokkal való kapcsolatok javítására tett erőfeszítésekben. 1990-re, mikor Indonézia normalizálta Pekinggel a diplomáciai viszonyt, a Kínai Népköztársaság virágzó kormányzati, üzleti és kulturális kapcsolatokat ápolt minden egyik térségbeli országgal. Ekkorra már az összes délkelet-ázsiai állam előtt nyilvánvalók voltak a Pe-

kinggel folytatott kereskedelem előnyei, s kínai származású lakosaikra alapvetően pozitív módon tekintettek, mint olyan közvetítőkre, akik Kínának és lakhelyüknek egyaránt hasznot hajtanak.

Változás problémamegoldással

Teng Hsziao-ping válasza Vietnám kambodzsai támadásának tervére jól illesztrálja a folyamatot, ahogy a Teng-korszak sok változása történt. A pragmatikus Teng, mikor egy új problémával szembesült, először igyekezett megérteni a hozzá kapcsolódó kérdéseket, s csak utána döntött arról, hogy mit fog tenni. Mikor a tettei újabb problémákat implikáltak, egyenként megoldotta mindeneket. Teng, amint szembesült a szovjet–vietnámi terjeszkedés fenyegetésével, eldöntötte, hogy előkészíti a hadsereget a válaszlépéstre, majd mikor látta a kínai haderő hiányosságait, arra koncentrált, hogy javítson az ország katonai teljesítményén (Kína vietnámi háborújáról lásd a 18. fejezetet). Miközben azon gondolkodott, hogyan válaszoljon a szovjet–vietnámi fenyegetésre, rájött, hogy sürgősen szüksége van a közelí, délkelet-ázsiai államok támogatására, ezért látogatásokat szervezett az említett országokba, hogy erősítse a velük fennálló kapcsolatokat. Ám mi helyt megérkezett ezekbe az államokba, felismerte, hogy az együttműködésük elnyeréséhez fokozatosan meg kell szüntetnie a helyi kommunista forradalmárok pekingi támogatását, s bátorítania kell a helyi kínaiakat, hogy legyenek lojálisak az országhoz, amelyben élnek. Aból a célból, hogy válaszolni tudjon a növekvő szovjet–vietnámi fenyegetésre, és hogy támogatást kapjon a „négy modernizációhoz”, Teng Hsziao-ping két olyan nagyhatalommal is mélyíteni kívánta a kapcsolatokat, melyek valóban vissza tudták tartani a Szovjetuniót: Japánnal és az Egyesült Államokkal.

10.

Japán felé

(1978)

Az 1978. októberi, Japánba tett útján Teng együttműködést kívánt kialakítani a japánokkal a szovjet–vietnámi terjeszkedés ellenében. Tudta azonban azt is, hogy – talán az Egyesült Államok kivételével – nem volt még egy ország, amely olyan mértékben segíthetett volna a „négy modernizációban”, mint a korszerű technológiával rendelkező és hatékonyan irányított Japán. A szigetország példát mutathatott Kínának abban, hogyan lehetséges a növekedés felgyorsítása, a modern ipar bővítése, egy szabályozott gazdaságból egy szabadabba történő átmenet. Japán ott volt a szomszédban, és sok japán nyitott szívvel fordult Kína felé. Teng tudta, hogy a jó kapcsolat érdekében meg kell győznie a japánokat, hogy a Kínai Népköztársaság stabil és felelős partnerük lesz. Mindemellett le kellett győznie a kínaiak ellenállását is, hiszen egy korábbi ellenséggel kívánt együtt dolgozni.

Teng Hsziao-pinget japán útja alatt egy filmstáb is elkísérte, s olyan képeket rögzített, melyek segítettek megváltoztatni a kínaiakban a háború alatt kialakult Japán-képet. Modern gyárakat és vonatokat mutattak a filmkockák, barátságos, békésnek látszó házigazdákat, akik üdvözölték pekingi vendégeiket, és nyitottnak látszottak arra, hogy segítsék Kínát. Teng tudta, hogy e képek különösen fontosak, hogy a Japánt gyűlöлő kínai közvélemény elfogadja a szigetország lakóit látogatók, munkáltatók és tanárok gyanánt. A kínai közvéleményben élő kép megváltoztatása legalább olyan nehéz feladat volt, mint meggyőzni a japánokat, hogy finanszírozást, technológiát és menedzsment-képességeket biztosítanak. Tokió az 1894–95-ös kínai–japán háború óta, melyet követően megszerezte Tajvant (és gyarmattá tette), ellenseg volt. 1978-ban a negyvenévesnél idősebb kínaiak még fel tudták idézni a II. világháború szörnyűségeit, de a náluk fiatalabbak is megtanulták a médiából, valamint az iskolák és munkahelyek hangosbeszélőiből harsogó beszédekből, hogy az idő tájt milyen vadállatias dolgokat követtek el Kínában a japán hadsereg egyes egységei. Nem volt hatékonyabb propaganda, ha épp a patriotizmust

akarták felizzítani, mint a Japán II. világháborús kegyetlenségeiről szóló beszámolók.

Teng, az örökk pragmatikus hideg fejjel mérte fel a nemzeti érdeket, s aszerint cselekedett. Ifjúkorában szenvedélyes beszédeket mondott Japán és más országok imperializmusa ellen. Felelősségteljes pozíciói azonban tapasztalattá tették, s jól tudta, hogy a nemzeti érdek megváltozott. Nem voltak illúziói abban a tekintetben, hogy a kapitalisták és a kapitalista országok milyen elszántan, a saját érdekeiknek megfelelően cselekednek, s miközben együtt dolgozott velük, csökönösen Kína érdekeit védte. 1978-ban azonban a szovjet terjeszkedés miatt aggódó Japán és Egyesült Államok egyaránt szívesen eltávolították volna a Kínai Népköztársaságot a Szovjetuniótól, s ez lehetőséget kínált fel Pekingnek.

Ahhoz, hogy Teng megértesse a kínai patriótákkal, hogy ezúttal a japánoktól kell tanulniuk, jelentős politikai bátorságra és előkéltésgre volt szüksége. Szerencsére, ahogy Nixon elnöknek megvolt a saját politikai bázisa, melyre támaszkodva az egykori ellenséggel, a kommunista Kínával felvehette a kapcsolatokat, úgy Teng, aki nyolc éven át harcolt a japánok ellen, szintén erős politikai bázissal rendelkezett, hogy megtegye a merész lépést, s javítani kezdjen a Tokióval fennálló viszonyon.

Mielőtt Teng Hsziao-ping meglátogatta Japánt, az út előkészítéseként tető alá kellett hoznia egy szerződést a szigetországgal, hogy előkészítse az érkezését. Azt követően, hogy 1972-ben Mao és Tanaka Kakuei miniszterelnök nagy elánnal felvették a diplomáciai kapcsolatokat, a két ország közötti viszony tovább stagnált. Mao és Tanaka nem oldott meg egy tucat jogi problémát, melyeket tisztázni kellett, mielőtt külképviseleteket lehetett volna nyitni, kereskedelmet lehetett volna folytatni és előre lehetett volna lendíteni a csereprogramokat. Mielőtt Japánba utazott, Tengnek ezekre a kérdésekre kellett válaszolnia.

Kínai–japán béke- és barátsági szerződés

Mikor Teng 1977 közepén visszatért a munkába, a kínai–japán kapcsolatokat megalapozó szerződésről szóló egyeztetések már évek óta húzódtak. A legfontosabb kerékkötő az a pekingi követelés volt, hogy a szerződésben szerepeljen egy hegemoniaellenes cikkely (egyik ország sem kívánja uralni a régiót, s ellenáll bármely államnak, amely erre törekedne), melyet Japán nem volt hajlandó elfogadni.¹ A kínai tárgyalódelegáció tagjai, akik még messzebb szerették volna

láttni Tokiót Moszkvától, tudták, hogy a hegemoniaellenes cikkely feldühítené a Szovjetuniót. Azután, hogy 1976 szeptemberében egy orosz pilóta Hokkaidóra repült és disszidált, a japán–szovjet kapcsolatok megromlottak. A repülőgépet az amerikaiakkal közösen megvizsgáló japánok nem voltak hajlandók visszajuttatni a gépet a szovjeteknek. A kereskedelemlre berendezkedett Japán, melynek alig voltak képességei arra, hogy a határain kívül háborút folytasson, nem kívánt túlságosan ellenséges lenni egyetlen országgal sem, különösen egy olyannal nem, amely az 1973-as olajválságot követően bőséges olajkészletekkel rendelkezett.

Peking először egy békészerződés megkötését javasolta, de Tokió azzal válaszolt, hogy 1952-ben már aláírtak egy kínai–japán békészerződést Csang Kaj-sekkel. A kínaiak úgy reagáltak, hogy a két ország írjon alá egy béke- és barátsági szerződést, ahogy Japán több állammal is megtette. Egészen 1977-ig e megközelítés nem oldotta meg a problémát. Tanaka utódja, Miki Takeo miniszterelnök és – az őt a kormányfői székben 1976 decemberében követő – Fukuda Takeo erőfeszítései ellenére a jobboldali japán nacionalisták nem voltak hajlandók engedményeket tenni az eltokélt kínaiaknak. Teng Hsziao-ping, akit nyugtalánított az otthon és külföldön zajló lassú demokratikus folyamat, gyorsan akart lépni, hogy megoldja a problémákat, s kitartott amellett, hogy belső politikai nehézségeik ellenére együtt fog dolgozni a japánokkal.

A patthelyzet alatt Teng 1977 szeptemberében és októberében több, Kínával szímpatizáló japán politikai vezetőt fogadott, így Nikaido Szuszumut és Kono Joheit, hogy a szerződés megkötésének lehetőségéről tárgyaljanak.² Időközben Japánban a Kínával szélesebb körű kapcsolatokat kialakítani vágyó különböző üzleti csoportok és helyi régiós szövetségek azért lobbiztak, hogy a kormányzat legyen rugalmásabb a szerződés véglegesítése során.³ Fukuda korábban éles eszű pénzügyminiszteriumi tisztsével volt. A délkelet-ázsiai szomszédoknak segítséget nyújtó Fukuda-doktrínát több ázsiai vezető dicsérte. A japán miniszterelnök 1977. november 28-án átalakította kormányát, s „Kína régi barátját” (*lao pengyou*), Szonoda Szunaót nevezte ki külügyminiszternek. Az ő esetében lehetett a leginkább elni, hogy képes lesz végigtárgyalni a szerződést.⁴ Fukuda arra biztatta **Sorotat**, hogy Huang Hua külügyminiszterrel folytatott tárgyalásain oldják meg a szöveg végső megfogalmazását akadályozó problémákat.⁵

1977 végétől 1978 júliusának közepéig szinte folyamatosan zajlottak a szerződés részleteit pontosító tárgyalások, de továbbra is a hegemoniaellenes cikkely maradt a legérzékenyebb pont. Márciusra már látszottak az előrelépések jelei: Japán nyitottnak mutatkozott, hogy megfontol egy módosított, gondosan

megfogalmazott kijelentést.⁶ A japánok úgy gondolták, ha bekerül a szövegbe egy enyhítő kitétel, amely szerint a szerződés nem irányul harmadik fél ellen, a szovjetek nem emelnek majd kifogást.

1978. július 21-én Teng irányításával megkezdődtek a hivatalos tárgyalások: a két fél megtartotta az első fordulót a tizennégyből. Fordulónként újabb és újabb szövegezési javaslatok készültek. Augusztus elején a pekingi japán tárgyalódelegáció tagjai már megalapozottan vénykedhettek abban, hogy a kínaiak elfogadják az enyhítő kitételt, hisz Sonoda külügyminiszter személyesen repült Pekingbe a tárgyalásokra. Később a japán tárgyalócsapat helyettes vezetője, Togo Kadzuhiko jelentette, hogy Teng Hsziao-ping kétségtelenül „politikai döntést” hozott, s mikor Huang Hua külügyminiszter elfogadta a japán szövegezést, „olyan boldogok voltunk, hogy az asztal alatt kezet ráztam a főnökönmel”. Az enyhítő kitétel a következő volt: „A jelenlegi szerződés nincs hatással a szerződő felek harmadik országgal fennálló kapcsolataira.”⁷ A béke- és barátsági szerződést 1978. augusztus 12-én Pekingben írta alá Huang Hua és Sonoda.⁸

Miért mozdította ki a tárgyalásokat Teng Hsziao-ping – nyolc hónapnyi egyezkedés után – a holpontról, s engedte meg a japánoknak, hogy bekerüljön az enyhítő kitétel a szövegbe? Kína első számú vezetője sürgősen meg akarta kezdeni a modernizációt, de a vietnámi konfliktus lehetősége még ennél is sürgetőbb volt. Két héttel korábban, július 3-án a pekingi kormány bejelentette, hogy minden kínai tanácsadót visszavon Vietnámból. Teng úgy vélte, Hanoi meg fogja támadni Kambodzsát, s ebben az esetben Kínának mindenki által válaszolnia kell. Hogy elriasszák Moszkvát attól, hogy bekapcsolódjon a konfliktusra, Teng Hsziao-ping – amilyen gyorsan csak lehetett – mélyíteni kívánta hazája kapcsolatait a kapitalista nagyhatalmakkal, Japánnal és az Egyesült Államokkal. A szovjeteket a várakozásoknak megfelelően nyugtalanította a szerződés, de az enyhítő kitételre való tekintettel elfogadták.⁹

A béke- és barátsági szerződés aláírásához nem kellett magas rangú kínai vezetőnek Tokióba látogatnia. Ám már hat éve napirenden volt, hogy Kína egy csúcsvezetőt küld Japánba, hogy viszonozza Tanaka Kakuei 1972-es pekingi útját. Teng készen állt, hogy a szigetországba látogasson.

Teng Hsziao-ping győzedelmes japán útja (1978. október 19–29.)

A II. világháborút követő hatvan évben három olyan külföldi vezető volt, aki Japánba látogatott, s akkora hatást gyakorolt a helyi közvéleményre, hogy alap-

vetően megváltoztatta a hazájáról a szigetországban élő képet. A hatvanas évek elején Robert Kennedy, John F. Kennedy elnök öccse olyan őszinte nyilvános párbeszédet folytatott diákok és átlagos állampolgárok csoportjával, mely felülírt minden korábbi, külföldi vezetőkkel kapcsolatos tapasztalatot. Bobby Kennedy életereje, friss, fiatalos idealizmusa, az emberiséget szolgálni kívánó őszinte vágya és mások nézetei iránt tanúsított tisztelete segített a japánoknak, hogy mélyebben megértsék a demokrácia szó jelentését, s erősítette az amerikaiak iránti szímpátiájukat.¹⁰

Három évtizeddel később, 1998-ban egy másik külföldi vezető, Kim Dzsung dél-koreai elnök hasonlóan drámai hatást gyakorolt a szigetország közvéleményére, mikor köszönetet mondott azoknak a japánoknak, akik 1973-ban megmentették az életét. Kimet Tokióban elrabolta a dél-koreai titkosszolgálat, s egy kis hajóra vitték, hogy vízbe fojtsák. Egy bátor akció mentette meg az életét. Kim hallgatóságát meghatva igyekezett felülkerekedni a koreaiak Japánnal szembeni mély ellenérzésén, s kijelentette, hogy Szöulnak és Tokiónak nem visszafelé, hanem előre kell tekintenie, a jövőbeli béke és barátság irányába. A következő hónapok közvélemény-kutatásai szerint a japánok és a dél-koreaiak sokkal pozitívabban fordultak egymás felé, mint korábban.

Teng Hsziao-ping a fent említett két meghatározó látogatás között, 1978-ban hasonlóan drámai hatást gyakorolt a japánokra. Kína és Japán kapcsolatainak kétezer-kétszáz éves története alatt Teng volt az első kínai vezető, aki a szigetországba látogatott. Ugyancsak ő volt az első, akit fogadott a japán császár.¹¹ Mikor Teng kijelentette, hogy a 20. század szerencsétlen időszaka ellenére országaik két évezreden át jó kapcsolatokat ápoltak, s ő a jövőben szintén jó kapcsolatokat szeretne ápolni, megérintette a japánokat. Utóbbiak pontosan tudták, hogy mennyit szenvédtek a kínaiak a japán agresszió miatt, így valóban ki akarták fejezni e fölött érzett részvétüket, és baráti kezet szerettek volna nyújtani. Teng a békülés szellemében érkezett, s reményt hozott, hogy a két nép békében és jó szándékkal élhet majd egymás mellett egy új korszakban. Sokan úgy érezték, hogy három évtizeddel a II. világháború befejezése után végre elkezdtek begyógyulni a sebek.

Teng útja alatt számos japán kért bocsánatot azokért a szenvédésekért, melyeket Kínának okoztak, s a politikai vezetők ünnepélyesen megígértek: nem fogják engedni, hogy egy hasonló tragédia még egyszer megtörténhessen. Teng elfogadta a bocsánatkérésüket, és nem kívánta, hogy részletesebben beszéljenek a szörnyűségekről. A különböző területeken tevékenykedő japánok számára Kína modernizációjának támogatása a múltbéli tettek fölött érzett

bűnbánat kifejezése volt. Így járultak hozzá Kína gazdagodásához, ami önmagában is növelte annak esélyét, hogy a két nép békében élhet majd együtt.

Ebben az időszakban gyakorlatilag már minden japán háztartás rendelkezett televíziókészülékkel, s a lakosság a közvetítéseket követve osztozni tudott a tokiói vezetők mély érzéseiben, ahogy a japán nemzet nevében bocsánatot kértek a pekingi vendégtől. Bár a Kínai Népköztársaságban még nem volt sok televízió, a meglátogatott japán gyárakban készült filmeken és fotókon a kínai közvélemény is láthatta a meleg fogadtatást, melyben Teng részesült – és az új technológiákat is, amelyek jól mutatták, hogy a KNK mennyire lemaradt.

1974-ben és 1975-ben, mikor Teng feladata volt a magas rangú külföldi vezetők fogadása, sokkal több japán látogatóval találkozott, mint amennyi bármelyik más államból érkezett. A szigetország képviselőivel történt személyes eszmecserei során megértette, hogy a japánok (a társadalom minden szintjén) vonzódnak a kínai kultúrához. Tokiói vendéglátói újra és újra kifejezték Tengnek köszönetüket, amiért Kína a japán kultúra forrása volt, nagy hatást gyakorlva az írott nyelvre, a művészetre és az építészetre, különösen a régi Japán szívére, Narára és Kiotóra. Tíznapos japán útja alatt Teng Hsziao-ping különféle emberekkel találkozott: kormányzati vezetőkkel, a kormánypárt és az ellenzék tagjaival, nagyvállalatok és a média képviselőivel, valamint helyi közösségek átlagembereivel. Sokan látták vendégül azok közül, akiket 1973–75, illetve 1977–78 között Pekingben fogadt. Őket „régi barátként” köszöntötte, úgy, ahogy a kínaiak szokták az embereket, akikkel már találkoztak.

Teng 1978. október 19-én érkezett Japánba, még azelőtt, hogy Kína első számú vezetőjévé vált volna, de már úgy fogadták, mint aki teljeskörűen képviseli az országát.¹² Útját körültekintően megtervezték. Az egykori katonai parancsnok Tenget, aki hitt a szigorú fegyelemben, lenyűgözte, hogy vendég-látói minden gondosan előkészítették az útját. Olyan figyelemmel foglalkoztak a részletekkel, mint egy japán gyár minőségbiztosítást végző mérnökei.

Október 23-án délelőtt Fukuda Takeo miniszterelnök és négy száz japán fogadta hivatalosan Tenget az állami vendégház csarnokában, majd ezt követte a béke- és barátsági szerződés aláírása. A vezető országok tokiói konzulátusainak huszonnyolc nagykövete vett részt a ceremónián, de a kínai kérésnek megfelelően a szovjeteket nem hívták meg az eseményre.¹³

A ceremónia után Teng Fukuda miniszterelnökkel találkozott, s kezdesnek elővett egy doboz Panda cigaretát, amelyet körbekínált, így téve oldottabbá a hangulatot. „Éveken óta szerettem volna eljönni Japánba, és végül sikerült. Nagyon örülök, hogy megismerhetem Fukuda miniszterelnök urat” – mondta

Teng. „A Kína és Japán között majdnem egy évszázadon át tartó furcsa viszony véget ért. A szerződés célja, hogy békés és baráti kapcsolataink legyenek. A szerződés Teng Hsziao-ping miniszterelnök-helyettes döntéseinek köszönhető” – válaszolta a japán kormányfő. Mikor Fukuda elmondta, hogy csak a háború előttől ismeri Kínát, s reméli, hogy egyszer lesz majd lehetősége megint ellátogatnia az országba, Teng rögtön így reagált: „A pekingi kormány nevében meghívom Kínába egy önnel megfelelő időpontban.” Vendéglátója a helyszínen elfogadta a meghívást: „Mindenképp meg fogom látogatni Kínát.”¹⁴ Mikor Fukuda a két ország kapcsolatának megerősítéséről beszélgett, Teng fölnevetett: „Meglepő, hogy [japán] ilyen szegény barátot [Kínát] választ magának.”¹⁵

Miután **Sorota** és Huang Hua aláírta és kicserélte a hivatalos dokumentumokat, Teng Hsziao-ping váratlanul megölte Fukudát, aki először értetlenül lemerevedett, de gyorsan magához tért, s a jó szándék kifejezésének vette a gesztust. (Teng ugyanezt tette a külföldi kommunista elvtársakkal is.) A vendég kijelentette, hogy a békészerződés „erősíteni fogja a politikai, gazdasági, kulturális, technikai és más cserét, és így [...] pozitív hatása lesz Ázsia és a csendes-óceáni régió békéjére és biztonságára. [...] Milliárdnyi kínai és japán vágya a baráti kapcsolatok és az együttműködés, és ez a történelmi előrelépés aktualitása. [...] Folytatódjon a két ország népeinek barátsága, ahogy a generációk egymást követik majd.”¹⁶

A látogatása alatt Teng egy kétórás ebéden vett részt a japán császár társaságában az uralkodói palotában. A japánok nem rögzítik ezeket az eseményeket, így adva lehetőséget a császárnak, hogy szabadon beszélgethessen a vendégeivel, ám Teng később elmondta, hogy kitűnő dialógust folytattak. Az ebéden jelen lévő Huang Hua külügyminiszter szerint Teng kijelentette, hogy „a múlt az múlt, a jövővel kell foglalkoznunk, és minden területen azon kell dolgoznunk, hogy a béke és barátság viszonyát teremtsük meg a két ország között”. A császár a „szerencsétlen történések” kifejezést használta, ami Huang Hua értelmezésében „a kínai népnek szóló áttételes bocsánatkérés volt a háború pusztításáért”. A császár és Teng is leszögezte, hogy a két országnak immár örökre szóló békés és baráti kapcsolatokat kell kiépítenie.¹⁷

Délután Teng kilencvenperces beszélgetést folytatott Fukudával, aki a tárgyalásokat követően fogadást adott a tiszteletére, melyen száz japán politikai, gazdasági és tudományos vezető vett részt, többek közt Ohira Maszajosi, a Liberális Demokrata Párt elnöke, Fudzsijama Aiicsiro egykorú külügyminiszter és a feltörekvő Nakaszone Jaszuhiro (későbbi miniszterelnök). A fogadáson tartott beszédében Fukuda, miután áttekintette kétezer esztendő szo-

ros kapcsolatait, kijelentette, hogy „ebben az évszázadban egy szerencsétlen viszony fájdalmait szeneadtuk el”. Majd eltért az írott szövegtől, s hozzátte, hogy „ez valóban nagyon sajnálatos”. A kínaiak számára minden bocsánatkérésként hatott. Fukuda folytatta: „Ilyen dolog nem történhet meg még egyszer. A béke- és barátsági szerződés célja pontosan ez. Erre teszünk esküt egymásnak.”¹⁸ Teng Hsziao-ping úgy reagált, hogy „noha országaink szerencsétlen időszakon mentek keresztül, de a jó kapcsolatok kétezer évéhez képest ez csupán egy pillanat volt”.¹⁹

Teng elmagyarázta vendéglátójának, hogy három okból jött Tokióba: aláírni a szerződést; kifejezni Kína nagyrabecsülését azon japán barátai felé, akik az elmúlt évtizedekben a kínai-japán kapcsolatok javításának szentelték magukat; és hogy mint Hszü Fu, megtalálja a „titkos, varázslatos csodaszert”. A japán hallgatók felnevettek, hiszen jól ismerték Hszü Fu történetét, aki kétezer-kétszáz évvel korábban, Csin császárá megbízásából Japánba ment, hogy megtalálja az örök élet csodaszerét. Teng azzal folytatta, hogy a „varázslatos csodaszér” valójában a modernizáció titka. Korszerű technológiákat és menedzsmentet szeretne tanulni. A beszédeket követő jó hangulatú társalgás során Hori Sigeru, a japán alsóház elnöke megjegyezte, hogy a legjobb csodaszer a kiváló kínai-japán kapcsolatok lennének.²⁰ Később, mikor Teng meglátogatta a kiotói Nidzsó kastélyt, a vendéglátója kijelentette: „Mindent, amit itt lát, Kínától tanulták az őseink, majd lassan a saját képükre formálták a tanultakat.” Teng rögtön reagált: „Most a helyzetünk [a tanár-diák szerep] pont ellentétes.”²¹

Pekingi befolyására alapozott magabiztosággal (s a találkozókon feltűnő személyek közül sokat ismerve) Teng lazán és spontán módon bűvölte el partnereit. Mikor nagyobb csoportokkal találkozott, érezte, hogy az emberek szívéig tud hatolni, így olyan túlcordulóan beszélt, mint a politikus, aki tudván tudja, hogy meg fogja győzni hallgatóságát.

Teng kínai kalauza Japánban az a Liao Cseng-cse volt, akitől sok éven át dolgozott együtt Pekingben japán és hongkongi ügyekben, valamint a külföldön élő kínaiak ügyeiben. A Tengnél négy évvvel fiatalabb Liao hatalmas népszerűségnek örvendett a szigetországban. Tudták róla, hogy Japánban született, az általános iskolát ott végezte, és a Vaszeda Egyetemre járt. Évtizedeken át láttá vendégül a Pekingbe utazó japán vendégeket. Apja, Liao Csung-kaj Szun Jat-szen egyik utódjelöltje volt, de 1925-ben egy merényletben életét vesztette. Liao Cseng-cse, ahogy Teng is, végigszenvedte a „hosszú menetelés” viszontagságait, s 1945-ben a Központi Bizottság póttagja lett. Előtte és azóta sem volt más magas rangú kínai politikus, aki olyan ösztönösen értette volna

Japánt, s olyan közeli személyes barátságokat épített volna ki ott, mint ő. Tökéletes útitársa volt a szigetországból Teng Hsziao-pingnek.

A modern japán gyárakba tett látogatása során Teng tisztaiban volt vele, hogy a hatékony menedzsment a jó technológia előfeltétele, és a jó menedzsment a nagyobb országos rendszer részeként funkcionál. Meg akarta tanulni Japántól, hogyan mozdult el az ötvenes években a II. világháború központilag irányított zárt gazdaságától egy nyitottabb, dinamikus gazdaság felé. Tudta, hogy a japán kormányzat kulcsszerepet játszott az ország modernizációjában, s mindenkorban sikerült elkerülnie a szocialista tervezés merevségeit. Tenget lenyűgözték a gyárak, a tömegközlekedés és az építési projektek megtekintése során látott korszerű technológiák. Módot akart találni, hogy a modern technológiát és menedzsmentet át tudja vinni Kínába. A japán üzletemberek pedig – különösen azok, akik a II. világháború előtt vagy alatt eltöltötték valamennyi időt Kínában – nagylelkűnek bizonyultak.

Teng udvariassági látogatást tett Tanaka Kakuei korábbi miniszterelnök-nél, Hori Sigeru házelnöknél, Ohira Maszajosinál, a Liberális Demokrata Párt vezetőjénél, majd részt vett a japán parlament fogadásán. Tanaka ebben az időben a Lockheed-ügy miatt házi őrizetben volt, és sok japán kerülte. Ennek ellenére Tenget (a saját kérésére) Tanaka otthonába vitték, ahol megjegyezte: az egyik ok, amiért Japánba jött, hogy kifejezze a nagyrabecsülését régi barátai felé, akik személyes erőfeszítéseket tettek, hogy javítsanak a kínai-japán kapcsolatokon. Teng köszönetet kívánt mondani a volt miniszterelnöknek, hogy hozzájárult országaik barátságához, s hogy aláírta a Peking és Tokió közötti közös nyilatkozatot.²² Elmondta, hogy bár Tanaka akkor járt Kínában, mikor ő a „Barack-kertben” (csianghszi száműzetésében) tartózkodott, de „nem felejthetjük el, hogy mit tett a két ország kapcsolataiért”. Teng ezt követően hivatalosan meghívta Tanakát, hogy legyen a pekingi kormány vendége a Kínai Népköztársaságban. Később az exminiszterelnök újságíróknak elmondta, hogy a béke- és barátsági szerződésben lefektetett kínai és japán egység a legjobb dolog a Meidzsi-restauráció óta. A külföldi vezetők közül Csou En-laj volt rá a legnagyobb hatással, mondta Tanaka, és „ma, mikor Teng Hsziao-ping meglátogatott, ugyanaz az érzés fogott el, mint amikor Csouval találkoztam”.²³

1978-ra a legtöbb japán, aki az ötvenes-hatvanas években kapcsolatot tartott Kínával, elhunyt. Október 24-én este, az Akaszaka negyedben lévő állami vendégházban Teng és felesége, Cso Lin fogadta azon keveseket, akik még éltek, továbbá az elhunytak csalátagjait, elsősorban olyan politikusok özvegyeit és gyermekeit, akik a nehéz időszakban is ápolták a kapcsolatokat Kínával. Teng

elnézést kért, amiért nem volt elég ideje, hogy mindegyiküket személyesen fölkeresse, s kijelentette: mint Csou En-laj (aki 1917–19 között Japánban élt), ő is el akarta mondani japán barátainak, hogy „mikor iszunk, nem feledkezhetünk meg róla, ki ásta ki a kutat”. Hozzátette, hogy még a normalizáció előtt is mindenki hitte benne, hogy eljön a nap, amikor ismét rendes kapcsolatok lesznek a két ország között. Néhányan nem lehettek jelen, hogy osztozzanak az e fölött érzett örömben, de erőfeszítéseiket nem feledik el. A nevük örökre fennmarad a két ország virágzó kapcsolatairól szóló feljegyzésekben, s inspirálni fogja utódaikat.²⁴ Ezek a személyek, ahogy özvegyeik és gyermekük is, Peking barátai, nekik köszönhető, hogy a kínaiak „bízhatnak benne, hogy a két nép között fennálló jó viszony a jövőben generációról generációra öröklődik majd”. Teng kérte a hallgatósága tagjait, hogy gyakran látogassanak Kínába.²⁵ A fogadás több résztvevője könnyekig meghatódott.

Teng Hsziao-ping aznap délután a Nissan elnöke, Kavamata Kacudzsi társágában egyórás látogatáson vett részt a vállalat zamai gyárában, mely nem sokkal korábban vezetett be robotokat a gyártósorán, s így talán a világ legautomatizálta autógyára lett. Miután megtekintette a gyártósor, és megtudta, hogy a nagyüzem munkásonként évente kilencvennégy gépkocsit gyárt, Teng megjegyezte, hogy ez kilencvenhárommal több, mint amire a legjobb kínai gyár, a Csangcsuni 1. számú gépkocsiüzem képes. A Nissan-gyár látogatásának végen a vendég így szolt: „Most már tudom, mi az a modernizáció.”²⁶

Másnap Teng ismét találkozott Fukuda miniszterelnökkel, s részt vett a vezető japán üzleti szövetség, a Keidanren ebédjén. Késő délután sajtótájékoztatót adott helyi újságíróknak, kínai felmenőkkel rendelkező japánokkal találkozott, majd fogadást adott. A Keidanren ebédjén – rekordot döntve – háromszázhúsz vállalati felső vezető vett részt, s ez több volt, mint a II. Erzsébet angol királynő részvételével zajló – korábbi rekorder – ebéd háromszáz résztvevője.²⁷

Teng Kínában sohasem vett részt sajtótájékoztatón, ám aznap ő lett az első kommunista vezető, aki nyugati stílusú sajtótájékoztatót adott. A Japán Sajtóközpontban négyszáz újságíró jelent meg. Teng egy rövid előadással kezdett egyes országok hegemoniára való törekvéseinék veszélyeiről, valamint annak fontosságáról, hogy Japán és Kína közösen dolgozzanak együtt az ilyen törekvések ellen. A japánok erős semlegességi vágyát jól érzékelő Teng kitartott amellett, hogy a kínaiak békésen szeretnék megoldani a nemzetközi kérdéseket, hiszen békés környezetre van szükségük a modernizációhoz. Ezt követően Teng várta a kérdéseket. Mikor egy újságíró megkérdezte, hogy kihez tartoznak a Szenkaku-szigetek, a hallgatóság feszült lett, Teng azonban úgy

válaszolt, hogy Kína és Japán mást gondolnak erről, s más neveken hívják a szigeteket. A következő generációkra kell hagyni a kérdést, amelyek bölcsébbek lesznek, mint a mostaniak, és majd meg tudják oldani a problémát. A hallgatóság szemlátomást megkönnyebbült, s a jelenlévőket lenyűgözte Teng bölcs válasza. Végül, mikor a szörnyűségekről kérdezték, melyeket Mao Ce-tung követett el a „kulturális forradalom” alatt a saját országa ellen, Teng így felelt: „Ezek nemcsak Mao hibái voltak, hanem mindenünk hibái. Sokan követtük el hibákat, nem volt meg a kellő tapasztalatunk, és rosszul döntöttünk.” Majd hozzáfűzte: „Szegények vagyunk és elmaradottak. Ezt el kell ismernünk. Sok a teendőnk, sokat kell tanulnunk.”²⁸

A „négy modernizációval” kapcsolatos kérdésekre válaszul Teng kijelentette, hogy Kína azt a célt tűzte ki maga elé, hogy még a 20. században áttörést ér el. Pekingnek épp ezért a megfelelő politikai atmoszférára és megfelelő politikai döntésekre van szüksége. A kínaiak nem fognak úgy viselkedni, mint a „csúnya ember, aki úgy szépíténé meg magát, hogy szép ruhákat vesz fel”. Hozzáttette: „Be kell ismernünk a hiányosságainkat. Elmaradott ország vagyunk, és tanulnunk kell Japántól.” Mikor a látogatás során szerzett benyomásairól kérdezték, megdicsérte a kitűnő vendéglátást. Elmondta, hogy nagyon szívélyesen fogadta a császár, a japán üzleti közösség és a japánok a társadalom minden rétegéből. Remek beszélgetéseket folytatott Fukudával, s kihangsúlyozta, hogy a pekingi és a tokiói csúcsvezetőknek minden évben találkozniuk kellene. Rövid volt az útja, de azt szeretné, hogy Japán és Kína jó kapcsolatai örökre szóljanak. A japánok szívesen hallgatták ezt az üzenetet, s beszéde végén a jelenlévők percekig tapsoltak.

Mi volt az oka annak, hogy egy kommunista vezető, aki első sajtótájékoztatóját tartotta, ekkora sikert ért el? A válasz részben az, hogy Teng rengeteg tapasztalatot gyűjtött arról Kínában, hogyan kell problémákat elmagyarázni különböző típusú közönségnek. A sikere azonban abból is eredt, hogy tájékozott volt a japán kérdéseket és vélekedéseket illetően, magabiztosan nyilatkozott a kínai politikáról, nyíltan elismerte Kína problémáit, nyilvánvaló jóindulattal viseltetett Japán felé, s könnyed, színes nyelven beszélt. Mindemellett a sajtótájékoztató résztvevőinek nagy része úgy vélte, hogy Teng útja történelmi esemény. A japánok reméltek, hogy a látogatás, beleértve a bocsánatkérést a múlt igazságtalanságaiért, továbbá Kína modernizációs fogadkozásait, új korszak kezdetét jelzi, amelynek során a két nemzet békében fog együtt dolgozni.³⁰

Másnap Inajama Josihiro, az Új Japán Acélmű és a Japán–Kínai Gazdasági Szövetség elnöke légpárnás hajón kísérte el Tenget a tokiói kikötőn át

a kimicui acélgyárba. Utóbbi egy olyan automatizált nagyüzem volt, mely évente annyit acélt termelt, mint a teljes kínai termelés fele. Miután megtekintette az épületet, a vendég rögtön kijelentette, hogy szeretné, ha Kínában hasonló acélmű épülne. (Már Teng hazatérése előtt megkezdődött Kimicu mintájára Paosan megtervezése.)

Tokióból Teng Hsziao-ping gyorsvasúttal utazott Kiotóba, valamint a közel Narába és Oszakába is ellátogatott. Kanszaiban Teng elhaladt egy terem mellett, ahol ceremonia zajlott, s észrevett egy fehér ruhás nőt. Érdeklődött, hogy mi történik, és megtudta, hogy esküvőt ünnepelnek. Mikor megkérdezte, hogy nézheti-e a szertartást, az ifjú pár örömmel vette, hogy az esküvőjük nemzetközi hír lett, s a járókelők nagy ámulatára vidáman pozoltak Tenggel a fotóriportereknek.

A pekingi vendég meglátogatta a 8. században épült Kiotót, melyet a kínai Tang-dinasztia fővárosa, Csangan mintájára terveztek. Találkozott Kiotó kormányzójával, a város polgármesterével, továbbá helyi üzleti vezetőkkel. Kiotóból különvonat szállította Narába, amely még Kiotónál is régebben épült, szintén kínai mintára. Narában meglátogatta a kései Szung-dinasztia stílusában épült Tódaidzsi templomot, és Nara város hivatalnokaival ebédelte.

Az űsi Narából Teng az ultramodern oszakai Macusita elektronikai gyárba ment (ahol a Panasonic és a National márkat is gyártották). A gyárban találkozott Macusita Konoszukéval, aki biciklilámpákat gyártó munkásként kezdte az 1920-as években, s később olyan vállalatot alapított, mely Teng látogatásakor már a világ vezető elektronikai gyártója volt. Más japán üzleti mogulokhoz hasonlóan, Macusita is nagy báнатot érzett amiatt, hogy Japán mekkora szenvédést okozott Kínának a múltban. Megosztotta az ötletét arról, miként lehetne növelni a kínaiak életszínvonalát olcsó, de jó tévékészülékek gyártásával, hogy az átlag kínai háztartások, melyek abban az időben nem engedhettek meg maguknak televíziót, vásárolhassanak az otthonukba.³¹

A Macusita-gyárban Teng nemcsak a színes tévék, hanem a faxok és a mikrohullámú sütők gyártását is megtekintette. Az utóbbi két termék egyike sem jelent még meg Kínában. Teng tisztában volt Macusita hírnevével, a „menedzsenet istenének” nevezte, s arra kérte, hogy tanítsa meg a kínaiaknak a legújabb technológiákat. Macusita elmagyarázta vendégének, amit tanácsadói nem, hogy a magáncégek a saját fejlesztésű technológiákból élnek, ezért nem fogják a legfrissebb titkaikat átadni. (A japán tőkés gyorsan gyárakat épített Kínában,

s a nagyvállalat valóban olyan technológiákat tanított meg a helyieknek, melyek segítettek megvalósítani Macusita álmát, hogy egy évtizeden belül olcsó televíziók álljanak rendelkezésre, amelyeket a kínaiak már megengedhettek maguknak.³²⁾

Este Teng Oszaka város kormányzati vezetőivel és az elhunyt Takaszaki Tacunosuke lányával vacsorázott. Takaszaki lányát ő szerette volna a vacsorán látni, hogy köszönhetet mondhatasson neki apja munkájáért. Takaszaki Liao Cseng-csével dolgozott együtt, hogy 1962-ben megszülethessen a Liao–Takaszaki-féle kereskedelmi megegyezés, amely kereskedelmi irodákat hozott létre minden országban, s még az 1972-es normalizáció előtt lehetővé tette az ellenőrzött kínai–japán kereskedelmet és újságírók cseréjét.

A japán állami televízió (NHK) tudósítása Teng Hsziao-ping gyárlátogatásáról egy életerős, figyelmes és magabiztos politikus képét közvetítette. Kíváncsi volt és lelkes, de megalázkozás nélkül tekintette meg a vezető japán technológiákat, melyeket megmutattak neki. Ha hódolatteljesen viselkedik, meg lehetett volna vádolni vele, hogy lenyűgözi minden, ami külföldi. Az utazás során Teng tökéletes választ adott az újságíróknak, mikor megkérdezték, hogy mit gondol a *shinkansen* vonatról. „Nagyon gyors” – felelte egyszerűen. Elismerte a külföldi technológia értékeit, ám nem adta fel kínai büszkeségét.

Teng útja alatt a japán közvélemény helyeselte a szigetország vezetőinek megfogalmazásait és gesztusait. A fiatalabb japánok évtizedekkel később is államférfiként (*omono*) hivatkoztak a kínai küldöttséget fogadó magas beszású vezetőkre, akiket még nem gazdasági részletkérdések és kisstílű politikai játszmák foglalkoztatottak mint utódaikat. A Tenget fogadó vezetők (Fukuda miniszterelnök, Sonoda külügyminiszter, Doko Tosio, a Keidanren vezetője, Inajama Josihiro üzletember és Macusita Konoszuke) valóban bátor tervezők és építők voltak. Egy legyőzött, elkeseredett nemzetből, melynek még ennivalója is alig akadt, 1978-ra egy életerős, gyorsan növekvő országot teremtettek. Ezek az idősebb vezetők átélték a II. világháborút, s személyes tapasztalatuknál fogva tisztában voltak vele, hogy Japán milyen szörnyűségeket követett el. Tudták, hogy sohasem lesznek képesek ellentételezni Kínának a károkat, melyeket okoztak, de azt szerették volna, hogy a következő nemzedékek békében élhessenek. Készen álltak arra, hogy vállalataik nyereségén túl is megosszák a tapasztalataikat és a technikai fejlesztéseiket, segítve Kína modernizációját. Teng Hsziao-ping ezzel a japán vezető generációval közös pontokat tudott találni, s tanulni tudott tőlük, ahogy újjáépítette az országát, hisz Japán hasonló kihívásokkal küzdött a II. világháborút követő újjáépítés során.

 Inayama, Teng legfontosabb üzleti vendéglátója, 1957-ben kezdett eladni Kínának, és vállalata 1971-re már alapvető szerepet játszott a wunani acél modernizációjában, mely így a legmodernebb acélgyár lett Kínában. Inayama néhány beosztottjának nem tetszett, hogy olyan sok technológia kerül át egy elavult, szovjet stílusú acélműbe, ahelyett, hogy egy teljesen új gyárat építettek volna. A cégvezér úgy válaszolt, hogy örül, amiért modernizálhatta a gyárat, mert mikor korai acélvállalata, a Yawata megnyitotta első japán üzemét, a vasércet Vuhanból hozták. Boldogan viszonozta a segítséget a kínai városnak.³³

Ez nem az egyetlen alkalom volt, hogy Inayamát kritikával illették a beosztottai a *gaman tetsugaku* (a maradandóság filozófiája) gondolatért, melyet valltott. Nézetük szerint a cégnök – saját vállalatának érdekeivel szemben – túlságosan nagylelkű volt más vállalatokkal és országokkal. Inayama ugyan nem kívánt pénzt veszíteni, de javítani akart a világ dolgain. Úgy vélte, hogy ha megosztja az acélgyártás technológiáját Dél-Koreával és Kínával, segíteni fog ezeken az országokon, s a meggazdagodásuk mindenki számára jótékony hatással lesz. Hajlandó volt megkockáztatni a japánok által „bumerághatásnak” nevezett folyamat bekövetkeztét, vagyis azt, hogy miután technológiát adnak át Kínának, azzal szembesülnek, hogy olcsóbb kínai export jelenik meg Japánban, s veszélyezteti a helyi termelést. Biztos volt benne, hogy a kínai piac elég nagy, hogy teljes mértékben felszívja majd a Kínai termelt acélt.

A Kimicu felé légpárnás hajóval megtett úton Inayama és Teng arról beszélgetett, hogy ugyanabban az évben születtek. Mikor a vállalatvezető megkérdezte a politikust, hogyan őrizte meg az szszéget, Teng úgy válaszolt: „Egyeszerű katona maradtam” (*qiuba*).³⁴ Inayama később megjegyezte, hogy pekingi vendége nagyra becsülte azokat a japánokat, akik segíteni akartak Kínának.

Teng azt remélte, hogy japán útja előmozdítja majd egy nagy, teljesen modern acélmű felépítését a kínai partvidéken, melyről az előző évben Inayama Li Hsien-nien miniszterelnök-helyettestel tárgyalt. Kimicuban, a világ legkorszerűbb acélművében a saját szemével láthatta az új, folyamatosan öntő gyártósor és a számítógépek által vezérelt technológiát, ami Kína első modern acélgyárához, a Sanghajtól északra található paosani acélműhöz adott mintát. Teng kijelentette, hogy Paosan működtetéséhez a kínaiaknak japán segítségre van szükségük a menedzsmentképességek elsajátításához. Majd csak félre fáasan hozzátette: „Ha a diákok nem csinálja megfelelően, azt jelenti, hogy a tanár nem tanította meg jól.”³⁵

Japán útja után a „menedzsment” szó mélyebb jelentésű lett Teng számára, s gyakrabban kezdte el használni. Megpróbálta elmagyarázni honfitársainak – akik Mao ideje alatt szereztek ismereteket a munkások nyugati kizsákmányolásáról –, hogy a valóság teljesen más. A japán munkásnak tulajdonában van az otthona, az autója, és olyan elektronikus felszereléseket birtokol, amelyek Kínában ismeretlenek. Teng a látogatása alatt olyasféle dolgokat látott, melyekről korábban csak olvasott, s mindenmellett tanulmányozni akarta, hogy a japánok miként szervezték meg a munkásokat úgy, hogy teljes mértékben ki tudják használni az elhivatottságukat és a hatékonyságukat. Ő ezt értette „menedzsmenten”. Útjából a következő konklúziót vonta le: „Szilárdan el kell sajátítanunk a menedzsmentet. A gyártás nem elegendő. Növelnünk kell a minőséget.”³⁶ Egy évszázaddal korábban a kínai hazafiak a külföldi technológia adaptálása közben ragaszkodtak a „kínai szellem” megőrzéséhez. Teng a semleges „menedzsment” szót használta, mikor a nyugati technológia elsajátításáról beszélt. Mindeközben rendületlenül megőrizte hűségét a szocializmus és a kommunista párt iránt, így – a KKP konzervatívjainak ellenállását csökkentve – jóval több külföldi technológiát tudott bevezetni, mint egyébként tehette volna. Amellett érvelt, hogy a modern menedzsmentet a szocializmus is elsajátíthatja, s a kommunista párt is tökélyre viheti.

A japán média lelkes beszámolókat közölt Teng útjáról, illetve a Kínai Népköztársaság és Japán közötti kapcsolatok erősítéséről. A KNK-beli tudósítók jóval hivatalosabb és visszafogottabb hangot ütöttek meg, de az üzenet lényegét tekintve hasonló volt. A kínai közvélemény a Teng útjáról készült fotókból és filmfelvételekből láthatta, hogy milyenek a modern gyárak, mennyire távol van e szírvonaltól Kína, s milyen sok munkára lesz szükség ahhoz, hogy az ország behozza lemaradását.

A japán út gyümölcsei

Már a visszaút előtt elkezdték megszervezni a pekingi, tiencsini és sanghaji gazdasággal foglalkozó hivatalnokokból álló delegációt, mely még alaposabban tanulmányozta Japánt. Teng Li-csün volt a küldöttség tanácsadója, Jüan Pao-hua, a Kínai Állami Gazdasági Bizottság helyettes vezetője a delegáció feje. A csoport néhány nappal Teng elutazása után érkezett meg Japánba, s egy hónapig maradt az országban. A látogatást követően a delegáció egy különö-

sen optimista jelentést készített arról, hogyan tudná Kína elsajátítani Japántól a gazdasági menedzsmentet.

Nem feledve a beszámolót olvasó kommunista pártvezetők évtizedes marxista szemléletét, a küldöttség tagjai elmagyarázták, hogy a szigetország fontos változtatásokat eszközölt a Marx által leírt korai kapitalista rendszeren. A japán menedzsment okosan kitalálta, miként lehet a profitot maximalizálni a dolgozók ösztönzésével. Ezek a munkások többet dolgoztak, mert jobban fizettek őket, mint Marx korának kizsákmányolt munkásait. Miután a csoport visszatért Kínába, Teng Li-csün új szövetségeket szervezett: a minőség-ellenőrzési, továbbá a vállalkozási menedzsmentszövetséget, melyeket Japánban látott szervezetek mintájára hoztak létre. A tanultak alapján minden tartományban képzéseket indítottak magas beosztású gazdasági hivatalnokoknak, hogy közvetítsék a japán gyakorlatot. Többek közt a következő témaikat érintették: hogyan állítsák be az árakat az előállítási költségekhez képest; hogyan jelöljenek ki termelési célokat a piaci kereslet (és nem az önkényes tervezés) alapján; miként valósítsák meg a minőség-ellenőrzést, nem az utólagos ellenőrzésre, hanem a termelés folyamatába beépített gondoskodásra alapozva; hogyan kell indikátorokat használni a gyártás sikerének megítéléséhez.³⁷ A kínai gyárakban megjelentek a japán menedzsment tanulmányozásának és a képzések létérehozásának fontosságát hangsúlyozó feliratok.

Teng művelődési csereprogramokat is kezdeményezett, melyek során a szigetország kultúrája – filmek, regények és képzőművészeti alkotások formájában – eljutott a Kínai Népköztársaságba. A japán filmek népszerűek lettek Kínában, s ez is hozzájárult a japánok mélyebb megértéséhez. Teng tudta, hogy egy ilyen szimpatia szilárd alapul szolgálhat a két ország közötti gazdasági és politikai kapcsolatok szélesítéséhez. Az ő vezetése alatt óriásít javult a japánok kínai megítélése.

Teng hatalmas haladást ért el, és lefektette az alapokat egy szilárd kínai-japán munkakapcsolathoz. Az út után az üzleti együttműködést három évig visszafogta Peking takarékkossági politikája, mely korlátozta a külföldi befektéseket. Mindennek ellenére a Teng-korszak nagy részében Japán és Kína – a hullámvölgyek ellenére – jó viszonyt ápolt.

1980 decemberében olyannyira jók voltak a két ország kapcsolatai, hogy sor került az első közös kormányülésre is.³⁸ Ugyanebben a hónapban Huang Hua kedvező feltételekkel megállapodást írt alá Ito Maszajosi külügyminiszterrel a japán Külföldi Gazdasági Együttműködési Alap hosszú távú kölcsönéről.

1979 és 2007 között az alap több tőkét – összesen 2,54 trilió jent (2007-es átváltási rátával számolva nagyjából 25 milliárd dollárt) – bocsátott Kína rendelkezésére.³⁹ A szigetországi iparvállalatok Kína-szerte gyárakat nyitottak, a Japán Külkereskedelmi Szervezet pedig irodát létesített Sanghajban, s széles körű kapcsolatrendszerére támaszkodva japán cégeket közvetített, melyek szívesen tartottak – pekingi kérésre – tréningeket különböző szektorokban. A Teng-korszakban egyetlen ország sem segített annyit Kína iparának és infrastruktúrájának kiépítésében, mint Japán.

11.

Nyitás az Amerikai Egyesült Államok felé

(1978–1979)

1977. augusztus 24-én, egy héttel azután, hogy a PB Állandó Bizottságának tagja lett, és hivatalosan is visszatért a munkába, Teng Hsziao-ping találkozott Cyrus Vance amerikai külügyminiszterrel. Teng a következő néhány hivatalban töltött éve alatt jelentős dolgokat szeretett volna elérni, s a találkozó időzítése jól jelezte, milyen fontosnak tartotta a kapcsolatok normalizálását az Egyesült Államokkal. Hua Kuo-feng párt- és miniszterelnök egy nappal késsőbb szintén találkozott Vance-szel, de az amerikaiak tudták, hogy a Tenggel történt tárgyalás volt a fontosabb.

Nixon 1972-es látogatása óta a kínaik úgy vélték, hogy a külkapcsolatok normalizációja hamarosan bekövetkezik. Ám az amerikai politika valamiképp mindig közbeszolt, s Kína már öt éve várt türelmetlenül a pozitív változásra. Különösen Teng, aki tizennyolc hónapot töltött a háttérbe szorítva, szeretett volna előrelépni, és okkal remélte, hogy Cyrus Vance látogatása előkészítheti az érdemi haladást. A Watergate-ügy lecsengett, s 1977 februárjában Jimmy Carter elnök találkozóra hívta Huang Csent, a washingtoni kínai kapcsolattartó iroda vezetőjét. „Remélem, hogy érdemben előre tudunk lépni a normalizáció irányába” – mondta Huangnak, és felajánlotta, hogy vendégül látja egy koncerten vagy egy színházi előadáson.¹ Mindemellett – még mielőtt Teng Vance-szel találkozott volna – megérkezett Pekingbe az amerikai kapcsolattartó iroda új vezetője, Leonard Woodcock, akit maga Carter elnök bízott meg a normalizációs tárgyalások levezénylésével.

Korábban, mikor Csou En-laj és Mao – Kissingerrel és Nixonnal tárgyalva – javított az USA és Kína kapcsolatán, mindenki oldalt a szovjet fenyegetés motiválta. 1977-ben, amikor Vance-szel találkozott, Tenget elsősorban szintén a szovjet fenyegetés ültette tárgyalásztalhoz, de már azon is gondolkodni kezdett, hogy mire volt szüksége Kínának a modernizációhoz. Tudta, hogy Japán, Dél-Korea és Tajvan a modernizálódás alatt nagyban támaszkodott az amerikai tudományra, technológiára és oktatásra. Kiderült számára az is, hogy

az Európában gyártott termékek egy részének szabadalma ugyancsak amerikai magánszemélyek és vállalatok tulajdonában van, ezért az európai segítséghez is elengedhetetlen az együttműködés az Egyesült Államokkal. A kínai–amerikai viszony normalizációja az első fontos lépés volt, hogy lehetséges legyen az USA aktív részvételle Kína modernizációjában.

A cél elérése végett Teng felkészült arra, hogy engedményeket tegyen. Ám egy kérdésben – Tajvannal kapcsolatban – Maóhoz és Csouhoz hasonlóan ő is sziklaszilárd maradt. Csak akkor volt hajlandó normalizálni a viszonyt az Egyesült Államokkal, ha Washington megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat Tajpejjel, felmondja az amerikai–tajvani kölcsönös védelmi szerződést, s visszavonja a csapatait Tajvanról. Úgy vélte, ha a védelmi szerződés érvényét veszti, Tajpejnek kevés választása marad, és el kell fogadnia az újraegyesülést. Teng mellett több amerikai hivatalnok is arra számított, hogy ez pár éven belül megtörténik.

Cyrus Vance „visszalép” (1977. augusztus)

Teng Hsziao-ping nagy elvárásokkal fogadta az USA külügymeniszterét, de az amerikai belpolitika megint közbeszolt. Carter közölte Vance-szel, hogy alapozza meg a Pekinggel kötendő normalizációs megegyezést, ám amikor Vance Pekingbe utazásának előestéjén ismét találkozott az elnökkel, Carter meggyezte, hogy aggasztja, rendelkezésre áll-e a Panama-csatorna amerikai irányításáról lemondó szerződéshez szükséges kongresszusi támogatás. Ha Kína elismerésének ellentmondásos kérdését a csatorna ügyével párhuzamosan vetik fel, az erős Tajvan-lobbi elég ellenállást fog maga mellé állítani ahhoz, hogy a Panama-csatorna-szerződés ügyét is kisiklassa. Carter úgy vélte, hogy el kell halasztani a kínai normalizációt a szerződés aláírásáig. Amint a Panama-csatorna ügye megoldódott, elegendő kongresszusi támogatása lesz a kínai kapcsolatok normalizálásához.

Vance személyes meggyőződése szerint az ideje nagy részét kitöltő, a hadárszati fegyverek korlátozásáról szóló tárgyalások (SALT) során a szovjetekkel elérendő enyhülés jóval sürgetőbb volt, mint a Kínával fennálló viszony normalizálása. Ha az Egyesült Államok még a SALT-tárgyalások befejezése előtt elkezdte volna a normalizációs folyamatot, az aggodalommal tölthette volna el a Szovjetuniót, s kisiklathatta volna a SALT-ról való megegyezést. Mindemellett – mivel Carter nem sietett – Vance úgy érezte, hogy érdemes megpróbálnia

elérni a kínaiknál, hogy erősebb amerikai jelenlét maradhasson Tajvanon, mint az a japán jelenlét, amelyről Tokió a saját normalizációs tárgyalásai során egyezett meg Pekinggel.

Mielőtt Vance megerkezett volna Kínába, a házigazdák megérezhették, hogy mire számíthatnak az amerikai külügyminisztertől. Huang Hua külügyminiszter, a szokásos kínai eljárást követve, találkozott Vance-szel, majd továbbadta a vendég kifogásait Tengnek, aki így fel tudott készülni a kulcsfontosságú kérdések megvitatására. Vance augusztus 21-én kifejtette Huang Huának, hogy az Egyesült Államok reméli, a normalizálódás felé haladnak, de szeretne valamennyi kormányzati munkatársat Tajvanon hagyni. Az USA a Tajvan-kérdés békés megoldásában érdekelte, tette hozzá.

Vance arra számított, hogy a kínaiak csalódottak lesznek, de nem gondolta, hogy ennyire feldúlja majd őket a doleg. Másnap reggel, mikor Huang Hua egy második tárgyalási fordulóra találkozott az amerikai külügyminiszterrel, hosszas kirohanásban támadta meg Vance azon javaslatát, hogy az Egyesült Államok továbbra is hivatalos képviseletet tarthasson fenn Tajvanon. Huang egészen odáig ment, hogy „Tajvan felszabadítását” emlegette, arra utalva, hogy a Kínai Népköztársaság csapatai, ha szükséges, készen állnak a támadásra.²

Még aznap délután, mikor Teng fogadta Vance-t, előbbi tréfálkozva emlékeztette vendégét, hogy legutóbb 1975-ben találkoztak, épp azelőtt, hogy Tenget harmadszorra távolították el minden pozíójából. „Jól ismernek engem a nagyvilágban, de nem a különleges képességeim miatt. [...] Arról vagyok híres, hogy háromszor kerültem a csúcsra, és háromszor zuhantam a mélybe.”³ Vance később elismerte, hogy a találkozón Teng a „kínai udvariasság megtetszésűlése” volt, ám kemény szavakkal bírálta az USA Tajvan-politikáját.

Teng Hsziao-ping egy általános nemzetközi kitekintéssel kezdett. A Nyugat és a Szovjetunió közötti egyensúlyra fókusztált, valamint a két blokk afrikai, közel-keleti és kelet-európai jelenlétére. Két kérdésre összpontosított: (1) Hogyan kellene válaszolni a szovjet kihívásra? (2) Hogyan kellene megoldani Tajvan problémáját? Teng, aki kritikával illette Henry Kissingeret az enyhülés politikájáért, s úgy gondolta, hogy az USA 1974 óta túlságosan puha a Szovjetunióval, különösen elítélte a Moszkvával szemben a vietnámi kivonulás óta passzív amerikai magatartást.⁴ Véleménye szerint a SZU-val foglalkozó 10. elnöki memorandum már a megalkuvás politikájának megnyilvánulása volt. A szovjetek a II. világháborút követően nemcsak Németország harmadát vonhatták ellenőrzésük alá, de megkapták a Balkánt is, ami nagy hatással volt Dél-Európa biztonsági helyzetére. Teng nem hozta szóba a fekete és fehér kövekkel

játszott táblajátékot, a *weiqit*, ám azt közölte Vance-szel, hogy a Jugoszláviában már „kövekkel” rendelkező szovjetek elkezdtek Ausztriába is „köveket” ranni, s onnan Nyugat-Európa más részeibe lépnek majd tovább. Nem javasolta a folyamatos engedménytelt a szovjeteknek: „Dunkerque lesz a vége.”⁵

Tajvan ügyében Teng két dokumentumra hivatkozott: Ford elnök 1975 decemberében tartott előadásának összefoglalójára, továbbá Kissinger nyilatkozatára, melyet Nancy Tanggal olvastatott fel hangosan Vance-nek. A két nyilatkozatban Kissinger és Ford egyaránt jelezte, hogy az Egyesült Államok hajlandó elfogadni a japán mintát a normalizáció során, vagyis csak nem hivatalos amerikai jelenlét lesz majd Tajvanon. Teng állítása szerint az USA a tárgyalás időpontjában megszállva tartotta a szigetet, Kína részét, s így gátolta Tajvant, hogy egyesüljön a szárazföldi Kínával. Az amerikai kérésre, hogy Peking ne használjon erőt Tajvan integrálása során, más ország belügyeibe való beavatkozásért tekintettek. Vance felvetésére, amely szerint az Egyesült Államokat nyugtalánítja a szigetállam biztonsága, vendéglátója azt válaszolta, hogy „a kínai népet jobban nyugtalánítja ez a saját országukat érintő kérdés, mint az USA-t”. Peking türelmes, jelentette ki Teng, az amerikaiaknak azonban meg kell érteniük, hogy a kínaiak nem fogják a kérdés megoldását a végtelenségig elnyújtani.⁶ Majd kritikával illette Vance javaslatát, mely amerikai tisztségviselőket tartott volna Tajvanon, egy „zászló nélküli követséget” hozva létre.⁷ Ha az Egyesült Államok ragaszkodik Tajvanhoz, Kína várni fog, tette hozzá Teng,⁸ aki így zárta a megbeszélést: „Alá szeretném húzni, hogy a jelenlegi javaslat visszalépés a korábban tárgyaltakhoz képest. [...] Őszintén szólva, mi ezzel nem érhetünk egyet. Várjuk azonban a további tárgyalásokat.” Augusztus 28-án, miután az amerikai külügyminiszter hazatért, a vele utazó hivatalnok – Vance javaslatának kínai visszautasítása ellenére – megpróbálták pozitív módon találni a látogatást. Újságírói kérdésekre kijelentették, hogy sikeresen bemutatták Washington perspektíváját. John Wallach publicista, aki elfogadta a kormányzat hivatalos magyarázatát, azt írta, hogy Kína egyre puhább Tajvan kérdésében. Vance, bár minden megtett, nem tudta megakadályozni, hogy Wallach elhibázott írása megjelenjen és széles körű figyelmet kapjon.⁹ Teng Hsziao-ping, aki semmiképp sem tervezte, hogy puhább lesz Tajvan kérdésében, és nem tolerálta ezt a félreértést, dühösen kifakadt a Wallach-féle tudósítás ellen, s teljesen megalapozatlannak nevezte.

Mivel Teng továbbra is haladást szeretett volna elérni az Egyesült Államokkal, más megközelítéssel próbálkozott. Úgy ítélte meg, hogy Vance nem volt megfelelő partner, ezért igyekezett bevonni a Fehér Házat a tárgyalásokba,

s Brzezinskit szerette volna látni a tárgyalóasztal túloldalán. Közvetlenül az amerikai médiához és a kongresszushoz fordult, hogy támogatásra találjon a viszony normalizálásához. Ebben az időben Kína épp csak kezdett kitörni az elszigeteltségből, nem rendelkezett olyan saját lobbival, mely összemérhető lett volna a tajvaniéval. A kínai kapcsolattartó iroda csupán nemrég fogott hozzá egy washingtoni csapat felépítéséhez, hogy az amerikai kongresszussal vagy a tengerentúli médiával tarthassa a kapcsolatot. Peking legjobb csatornája az USA döntéshozóinak és közvéleményének befolyásolására maga Teng Hsziaoping volt. Teljes mértékben kihasználta az amerikaik Kínát érintő kíváncsiságát, valamint saját nyíltságát, elbűvölő szellemességét és bátorsságát. Október 6-án Teng egy magas szintű médiadelegációt fogadott, amelyet Keith Fuller, az Associated Press igazgató szerkesztője vezetett, s amelynek tagja volt Arthur O. Sulzberger, a *New York Times*, továbbá Katharine Graham, a *Washington Post* kiadója is.

A nagy ívű beszélgetésben Teng megemlítette a Lin Piaótól és a „négyek bandajától” örökolt problémákat, annak szükségességét, hogy kínai diákokat küldjenek külföldre felsőfokú tanulmányokat folytatni, így segítve az ország elmaradottságának leküzdését, valamint hogy anyagi ösztönzést biztosítsanak a kínai munkásoknak. Ám elsősorban a tajvani kérdésről beszélt, s kijelentette, hogy Vance javaslata egy olyan visszalépés volt, melyet Peking nem fogadhatott el. A viszony normalizálása érdekében az Egyesült Államoknak fel kell mondania Tajvannal a katonai szerződését, meg kell szakítania a diplomáciai kapcsolatokat, és vissza kell vonnia csapatait a szigetről. Kína törekedni fog Tajvanon a békés megoldásra, de az ügy teljes mértékben belpolitikai természetű, s a pekingi kormány nem fogadhat el semmilyen külföldi beavatkozást.¹⁰

Szeptember 27-én Teng találkozott a republikánus vezetővel és későbbi elnökkel, George H. W. Bushsal, akit 1975 óta ismert. Utóbbi akkoriban az USA kapcsolattartó irodáját vezette a kínai fővárosban. Teng megismételte Bushnak, amit Vance-nek is elmondott: az Egyesült Államok Szovjetunió-politikája már a megalkuvással egyenértékű. (Megerősítésül a *Zsenmin Zsipao* vezércikke kijelentette: „Az USA burzsoáziának egyes tagjai elfelejtették München tanulságait.”¹¹) Teng közölte Bushsal, hogy a normalizáció során Kína Tajvan kérdésében nem rendelkezik mozgástérrrel.¹²

Ted Kennedy és Henry M. Jackson szenátorokat, akiket normalizációpártinak tartottak, szintén meghívták Pekingbe. 1978. január 4-én Teng kihangsúlyozta Kennedynek, hogy amilyen gyorsan csak lehet, megegyezést szeretne elérni. Az elsődleges akadály Tajvan, bár Tajvan egy belpolitikai probléma, ismételte

meg nyomatékosan. Ahogy Kína várta, a Washingtonba visszatérő Kennedy – a Teng Hsziao-pinggel folytatott beszélgetés hatására – a normalizáció felgyorsítása mellett szólalt fel. 1978. február 16-án Teng találkozott Henry Jackson szenátorral is, aki szövetségesének számított a Szovjetunió elleni keményvonalas politikában. Időközben Teng és külpolitikai csapata továbbra is kritikával illette az amerikai megalkuvást és az USA késlekedését a normalizációs folyamatban.

Mikor Leonard Woodcock nagykövet 1978 elején rövid ideig az Egyesült Államokban tartózkodott, nyilvánosan kifejezte türelmetlenségét, amiért a normalizáció terén semmi előrelépés nem történt. Mielőtt Woodcock elfogadta a pekingi megbízatást, több kormánypozíciót is visszautasított, s úgy vállalta el az USA kapcsolattartó irodájának vezetését, hogy végigviheti azt a tárgyalássorozatot Kínával, melynek a normalizáció lesz a vége. 1978. február 1-jén egy washingtoni beszédében kijelentette, hogy az amerikai Kína-politika egy „nyilvánvaló abszurditáson” alapul: a II. világháború vége óta az USA a tajvani kormányzatot fogadja el Kína képviselőjének, amely valójában csak egy szigetet képvisel. Woodcock állítása széles körű sajtónyilvánosságot kapott, és a nagykövet aggódott, hogy kihozta vele a sodrából Carteret, akit leginkább még mindig a SALT foglalkoztatott. Woodcock és az elnök röviddel a beszéd után találkozott egymással, s Carter négyszemközt elmondta, hogy egyetért a nagykövet kijelentésével.¹³

Vance attól félt, hogy ha a normalizációs tárgyalások megkezdődnek, nem lehet majd előrejutni a SALT-tárgyalásokban a Szovjetunióval, Carter viszont úgy döntött, hogy még az ő elnöksége alatt párhuzamosan fogják letárgyalni mind a két témaüket. Egy másik lehetséges akadály a vietnámi kapcsolatok kérdesköre volt. A kormányból néhányan amellett érveltek, hogy Washingtonnak akceptálnia kell Hanoi kérését, hogy történjen meg az USA és Vietnám közötti normalizáció. Ám a növekvő vietnámi–kínai ellentét tükrében úgy tűnt, az Egyesült Államoknak választania kell a két ország között, mert egyszerre nem folytathat mindkettővel normalizációs tárgyalásokat. Carter kijelentette, hogy Amerika érdekeit jobban szolgálná egy Kínával történő normalizáció, így eldöntötte a vitát, s megadta az engedélyt a tárgyalásokra. Mivel azonban tartott tőle, hogy a kongresszus Tajvan-lobbiya kisiklathatja a megbeszéléseket, ragaszkodott hozzá, hogy minden maradjon titokban, vagyis a külügyminisztérium helyett a Fehér Ház hivatalnokainak kis csoportja vegyen részt a tárgyalásokon. A normalizációs megbeszélések előkészítésére Carter egy olyan, a Fehér Házban dolgozó hivatalnokot küldött Pekingbe, aki hasonlóan kemény álláspontot

képviselt a Szovjetunióval szemben, s hasonlóan készen állt, hogy felgyorsítsa az USA és Kína közötti kapcsolatok normalizálását, mint Teng Hsziao-ping. Pontosan azt a személyt, akit Teng tárgyalópartnerének szeretett volna.

Zbigniew Brzezinski „előrelép” (1978. május)

1977 novemberének közepén Zbigniew Brzezinski nemzetbiztonsági tanácsadó és Kínáért felelős helyettese, Michel Oksenberg tárgyalni kezdett Kína washingtoni képviselőivel Brzezinski lehetséges, 1978 eleji pekingi látogatásáról. Az eredeti bejelentés szerint a cél a globális problémák széles körű megvitatása volt, a normalizációra nem történt utalás.¹⁴ Mihelyt azonban a washingtoni kínai kapcsolattartó iroda jelentette Brzezinski felvetését, Teng rögtön válaszolt, jelezve, hogy Peking tárt karokkal várja a nemzetbiztonsági tanácsadót. Nem vesztegetik az időt – fűzték hozzá –, azonnal megkezdik a látogatás előkészítését, és Teng tüstént fogadja Brzezinskit, amint ez az Egyesült Államoknak megfelelő.¹⁵ 1978. március 17-én, egy nappal azután, hogy a kongresszus megszavazta a Panama-csatorna-szerződést, értesítették a kínai kapcsolattartó irodát, hogy Brzezinski készen áll az útra, s április 19-én, egy nappal a második és végleges Panama-csatorna-szerződés aláírását követően ki-jelölték az utazás időpontját.¹⁶ Carter felhatalmazta Brzezinskit, hogy fektesse le az alapokat a normalizációs tárgyalásokhoz. Az amerikai elnök szempontjából a tárgyalások lezárására az 1978-as kongresszusi választások utáni periódus tűnt a legmegfelelőbbnek. Optimista volt, hogy a sikeres Panama-csatorna-szerződéssel a háta mögött meg tudja majd szerezni a SALT-egyezményhez és a kínai normalizációhoz szükséges kongresszusi támogatást is.

Mikor Carter nem hivatalosan tájékoztatta a demokraták és a republikánusok kongresszusi vezetőit, hogy el kívánja kezdeni a normalizációs tárgyalásokat, pozitív reakciókat kapott. Mindkét pártban úgy gondolták, hogy az Egyesült Államok érdekében jár el. A téma kör azonban politikailag korántsem volt semleges. Ahogy egy kongresszusi képviselő kijelentette: ha nyilvánosságra kerül az ügy, elleneznie kell majd.¹⁷ Pekingi tárgyalásai során Brzezinski közvetítette ezt az aggodalmat Tengnek: „Azt javasom, hogy a megbeszélések titokban történjenek, és előre semmit se hozzunk nyilvánosságra [...], ez minimalizálni fogja a politikai komplikációk egy részét [...] az országunkban.” Teng így válaszolt: „Higgye el, hogy Kínában megfelelőbbek a körülmények, hogy titokban maradjanak a tárgyalások, mint az Egyesült Államokban.” Brzezinski

egyetértett: „Úgy gondolom, teljesen igaza van. Ezért is lenne jobb itt [folytatni a normalizációs tárgyalásokat], mint Washingtonban.”¹⁸

Vance személy szerint továbbra is attól tartott, hogy feldühítik a Szovjetuniót az érzékeny leszerelési tárgyalások alatt, de lojális hivatalnok volt, s utasította a munkatársait, hogy készítsenek tervet az USA és Kína közötti normalizációs tárgyalásokra. Carter 1978. június 13-án fogadta Vance-t, aki így írt a találkozóról készült jelentésében: „Ha valami kiszivárog, az egész erőfeszítés dugába dőlhet. Szigorúan le kell csökkenteni az írásos kommunikációt és a tárgyalásokról szóló információkat. [...] Nem engedhetjük, hogy a közvélemény a tárgyalások állásáról találgasson. Nem hiszem, hogy (1) a kongresszus, (2) a Fehér Ház, (3) a külügy és (4) a védelmi minisztérium képes a titoktartásra.” A republikánusokhoz (Nixonhoz és Kissingerhez) hasonlóan a demokraták (Carter, Brzezinski és Vance) is úgy gondolták, hogy még egy demokratikus országban is szükséges időnként a szigorú titoktartás.¹⁹ Ahogy Kissingernek a Fehér Házban töltött napjai során, úgy a Teng és Carter közötti titkos csa-torna léte megerősítette a Fehér Ház nemzetbiztonsági részlegén dolgozó munkatársak befolyását, s felerősítette a külügyminisztériumi megfelelőikkel folyó rivalizációt.²⁰ Teng a maga részéről az amerikai külügy közvetítése helyett a Fehér Ház csatornáját preferálta.

1978. május 21-én, a Pekingbe érkezését követő első reggel Brzezinski a kínai külügyminiszterrel találkozott. Miként korábban Kissinger és Csou En-laj, Brzezinski és Huang Hua is kicserélte nézeteit a globális folyamatokról, megbeszélték kontinenseik kulcsfontosságú problémáit, különös tekintettel a Szovjetunió és a Nyugat közti erőegyensúlyra. A nemzetbiztonsági tanácsadó Huang gondolataira válaszolva megjegyezte, hogy a két fél sok kérdésben egyetért, de vannak fontos véleménykülönbségek is: az Egyesült Államok nem törekszik hegemoniára, s elfogad egy sokszínű világot; Washington szerint elkerülhető egy globális háború; az USA nem alkuszik meg a Szovjetunióval, hanem világzerte versenyt folytat vele. Brzezinski tisztában volt azzal, hogy megbeszéléseik eredményei Tenghez is el fognak jutni, akivel délután találkozott. Ezért közölte Huang Huával, Carter felhatalmazta rá, hogy átadja az üzenetét: Amerika elfogadja Peking három, Tajvannal kapcsolatos feltételét, ám hangsúlyozni kívánja, hogy a szárazföldi Kína és a szigetállam közötti problémákat békésen kell megoldani.²¹

Aznap délután Teng két órán át tárgyalt Brzezinskivel, s a megbeszéléseket a vacsora során is folytatták. Globális kérdéseket vitattak meg, és lefektették a normalizációs tárgyalások alapjait. Teng tudta, hogy Brzezinski csak nemrég

érkezett, s jóindulatúan megjegyezte, hogy „biztosan fáradt”, mire a vendég azt felelte, hogy inkább „lelkes”. Teng és Brzezinski egyaránt erélyesen képviselte saját országa álláspontját. Később Brzezinski így írt: „Teng azonnal szimpatikus lett nekem. Éles eszű, éber, furfangos és gyors felfogású volt kiváló humorérzékkel. Kemény volt, és nagyon közvetlen. [...] Lenyűgözött a céltudatossága és az eltökéltsége. Gyorsan a kérdésre tért. [...] A kínaiak egyenesen beszéltek az elköpzeléseikről. Teng magyarázata szerint nem nehéz megérteni Kínát. [...] »Mao elnök katona volt, Csou En-laj katona volt, és én is katona vagyok.«” (Erre Brzezinski azt válaszolta, hogy az amerikaiak is nagyon közvetlenek.) A nemzetbiztonsági tanácsadó úgy fölkelkesült a Tenggel folytatott tárgyalásai után, hogy mikor május 26-án jelentést tett Carternak, az elnök ezt írta a naplójába: „Zbiget [...] lenyűgözték a kínaiak. Azt mondtam neki, hogy elcsábították.”²²

A Brzezinskivel folytatott tárgyalásai során Teng meg szerette volna tudni, mennyire áll készen az Egyesült Államok arra, hogy megszakítsa a kapcsolatait Tajvannal. „Még mindig ott a kérdés, hogyan határozzuk el magunkat. Ha Carter elnök dönt, akkor könnyebb lesz megoldani a problémát. [...] Mit kellene tenni, hogy megtörténjen a normalizáció?” Brzezinski elmagyarázta Carter az irányú eltökéltségét, hogy továbblépjenek, s hogy elfogadják a kínaiak alapfeltételét a Tajvannal fennálló kapcsolatok megszakításáról, majd azt javasolta, hogy júniusban kezdődjenek meg a titkos normalizációs tárgyalások. Teng rögtön elfogadta a javaslatot, de továbbra is élénken érdeklődött aziránt, hogy milyen konkrét intézkedéseket tesz az USA, hogy a Tajvannal kapcsolatos három alapelvet a gyakorlatba is átültesse. „Várjuk, hogy Carter elnök határozzon a kérdésben” – jegyezte meg Teng, mire Brzezinski így válaszolt: „Ahogy korábban mondtam önnel, Carter elnök már döntött.”²³ Brzezinski nem beszélt konkrét lépésekéről, ám elismételte, hogy az Egyesült Államok elfogadta a három alapelvet. Az USA egy nyilatkozatot kíván közzétenni, fűzte hozzá, mely kihangsúlyozza, mennyire fontos, hogy Peking és Tajpej békésen oldja meg a tajvani kérdést. Teng biztosította róla, hogy Kína nem fog tiltakozni egy ilyen nyilatkozat ellen, de „feltétel nem lehet. Tajvan belpolitikai kérdés. A szuverenitás kérdése.”²⁴ Brzezinski azt a következtetést vonta le az elmondottakból, hogy ha az Egyesült Államok kiadja ezt a nyilatkozatot, Kína nyilvánosan nem fog fellépni ellene. Tájékoztatta vendéglátóját, hogy július elején Leonard Woodcock készen fog állni arra, hogy konkrét megbeszéléset folytasson Huang Huával a normalizáció minden fél számára elfogadható feltételeiről.²⁵

Teng kifejezte a Szovjetunió katonai terjeszkedésével kapcsolatos aggodal-mát, s megismételte, hogy véleménye szerint az USA nem reagált kellő elszánt-sággal. Beszél a Moszkva és Hanoi közti növekvő katonai együttműködésről, melyet szerinte jól jelzett Vo Nguyen Giáp vietnámi tábornok két, a közel-múltban – márciusban és május elején – tett szovjetunióbeli útja. Teng meg volt győződve róla, hogy Kínának érdekében áll, hogy a Nyugat bővítse euró-pai katonai jelenlétét, s így a SZU kénytelen legyen átcsoportosítani csapatait Ázsiából Európába. Maóhoz és Csou En-lajhoz hasonlóan amellett érvelt, hogy a szovjetek fő célja Európa, és nem Ázsia. Azzal szúrt oda Brzezinskinek, hogy az Egyesült Államok keményebben is válaszolhatna a szovjet akciókra. „Talán – tette fel a kérdést – attól félnek, hogy megsértik a Szovjetuniót? Nem igaz?” „Biztosíthatom róla, hogy a Szovjetunió megsértésétől való félelem viszony-lag kevssé határozta meg a cselekedeteimet” – válaszolta Brzezinski. Teng erélyesen haladt előre, s rámutatott, hogy a SALT-szerződés aláírása minden hátrányokkal járna az USA számára. „Bármikor megegyezést írnak alá Orosz-országgal, az Egyesült Államok engedményeket tesz, hogy kedvére tegyen a szovjeteknek.” Brzezinski válasza így szólt: „Szívesen kötnék fogadást rá, hogy melyikünk kevésbé népszerű a Szovjetunióban: ön vagy én.”²⁶

Brzezinski arra is fel szerette volna használni távol-keleti újtát, hogy szo-rosabb kapcsolatokat építsen ki a pekingi és a washingtoni bürokrácia között (amire a kínaik pozitív módon reagáltak). Jó néhány, különböző miniszté-riumokban dolgozó amerikai hivatalnokot hozott magával, hogy részletes megbeszéléseket folytassanak kínai megfelelőikkel. Morton Abramowitz, a Pentagonnak kikölcsönözött tapasztalt diplomata a védelmi szektorban dolgo-zó pekingi megfelelőivel találkozott, s megosztották egymással a Szovjetunióról szóló elemzéseiket.

A találkozón Teng a Kínába történő technológiaexport washingtoni korlá-tozását is hangsúlyosan kezelte. Három (high-tech importtal kapcsolatos) ese-tet említett meg: egy amerikai szuperszámítógépet, egy amerikai alkatrészeket tartalmazó, gyors japán számítógépet és egy szkennert. A gyártók minden-háromszor szívesen eladták volna termékeiket, de Washington közeléppett.

A megbeszélések alatt Teng Hsziao-ping finoman jelezte, hogy szívesen az Egyesült Államokba látogatna, s csak három éve van hátra csúcsvezető-ként. Brzezinski ebből azt a következetést vonta le, hogy Teng sürgősen haladást akar elérni a kínai–amerikai kapcsolatokban. Mivel tudta, hogy házi-gazdája a normalizáció előtt nem fog az USA-ba látogatni, azzal jelezte, hogy bízik a sikeres tárgyalások gyors lezárásában, hogy meghívta Tenget washingt-

ni otthonába. Utóbbi azonnal elfogadta a vacsorára szóló szívélyes invitálást.²⁷

Brzezinski arra biztatta Tenget, hogy mélyítse el a Kína és Japán közötti kapcsolatokat. A nemzetbiztonsági tanácsadó látogatása után Teng nemsozára az aláírásig vitte a kínai–japán béke- és barátsági szerződést. Hazafelé Brzezinski ehhez is hozzájárult, mikor megállt Tokióban, s rövid tárgyalást folytatott japán hivatalnokokkal, melyen jelezte, hogy tervei szerint Washington megkezdi Kínával a normalizációs tárgyalásokat. Brzezinski hazatérte után Carter, noha azzal ugratta a nemzetbiztonsági tanácsadót, hogy elcsábították a kínaiak, sikeresnek ítélte a látogatást. A normalizációs tárgyalások hamarosan megkezdődhettek, a kapcsolatok javultak, és nem sokkal később, mikor az Egyesült Államok arra kérte Kínát, hogy szüntesse be az országban az amerikai politika nyilvános kritizálását, Peking rögtön engedett a kérésnek.

Abból a célból, hogy a normalizáció gyors elérése érdekében nyomás alatt tartsa Washington-t, egy nappal Brzezinskivel folytatott tárgyalásai után Teng közölte egy olasz delegációval, hogy Kína várja a kereskedelmi és technológiai cserekapcsolatokat az USA-val, de előnyben részesíti azokat az országokat, melyekkel már egy ideje diplomáciai viszonyt ápol.²⁸ Június 2-án, kevesebb mint két héttel azt követően, hogy Brzezinski Tenggel találkozott, Huang Hua Washingtonban közölte Cyrus Vance-szel, hogy ha szeretnék tető alá hozni a Kínai Népköztársaság legfőbb vezetőjének amerikai látogatását, ami csak a kapcsolatok normalizálása után lehetséges, keményebben kell dolgozniuk, mert Teng Hsziao-ping már nem fiatal. Augusztus 6-án utóbbi, ezúttal egy osztrák delegációnak, megismételte, hogy a KNK kereskedelmében az olyan országokat részesíti előnyben, melyekkel hivatalos diplomáciai viszonyban áll.²⁹ Szeptember 27-én Csaj Cö-min, a washingtoni kínai kapcsolattartó iroda vezetője közölte Brzezinskivel, hogy a normalizációs tárgyalások túl lassan haladnak.³⁰

Ugrás előre az oktatási cserében

Mikor úgy látszott, hogy az USA és Kína közötti kapcsolatok normalizálódása már csak hónapok kérdése, Teng rögtön a neki legfontosabb téma körre fókusztált, nem a kereskedelekre és nem is a befektetésekre, hanem a tudományra. Számára a tudomány volt a legfontosabb tényező a modernizáció eléréséhez, s ebben az Egyesült Államok sokkal előrébb járt. Szerencsére felelősségi területeinek (külpolitika, tudomány, technológia és oktatás) kombinációja lehetővé tette, hogy még a harmadik plénum előtt továbblépjen ezen a területen. Nem

szándékozott túl hamar diákokat küldeni Amerikába, de fel akart készülni rá, hogy mihelyt a normalizáció megtörtént, fiatal kínai tudósok utazhassanak az USA-ba további tanulmányok folytatására.

Kína első, 1978 márciusában tartott országos tudományos konferenciáján a pekingi kormányzat közölte a kínai tudósokkal, hogy az ötvenes évek eleje óta először nemcsak engedélyezik, hanem egyenesen javasolják, hogy kapcsolatban legyenek nyugati kollégáikkal.³¹ A kínai-amerikai tudósok otthon maradt családtagjai, akiket 1949 után több kampányban is támadás ért, jobb lakhatási és munkakörülményeket kaptak, s a kínai tudósokat nem békégezték többé „földesúrnak, kapitalistának, jobboldalinak”. A zaklatás éveiért és a derékba tört karrierekért nem lehetett elegendő kárpótlást adni, de a kormány azért megpróbálta valamelyest kompenzálni a múlt szenvedéseit, és a magas beosztású hivatalnokok elnázést kértek az érintett tudósoktól (akiknek külföldi kollégáikkal való találkozásaik alkalmával persze hallgatniuk kellett a múlt problémáiról).

Teng nem csupán a kínai-amerikaiakat, hanem minden nyugati tudóst arra bátorított, hogy látogasson Kínába, s az Egyesült Államok kutatói, akik többnyire hittek a tudomány univerzális jellegében, szívesen tettek eleget a kéresnek. 1978. július 6-tól 10-ig Carter elnök egyik tanácsadója, Frank Press a legmagasabb szintű ilyen delegációt vezette a Kínai Népköztársaságba, amelyet az USA valaha külföldre küldött. Press (eredetileg az MIT földrengéstudományokra specializálódott professzora) 1975–77 között a KNK-val folytatott tudományos kommunikáció amerikai bizottságának (CSCPRC) elnöke volt, így különösen érdeklődött a Pekinggel zajló tudományos csere iránt. Press delegációja előtt Teng Kína technológiai elmaradottságáról beszél, s kifejezte a high-tech export amerikai korlátozása felett érzett aggodalmát. Arról is beszél, hogy Kínának külföldi befektetésekre lenne szüksége.³²

A Teng beszédét követő kérdések egyikeként Richard Atkinson, a Nemzeti Tudományos Alapítvány vezetője megkérdezte a pekingi csúcspoterőtől, nem aggódik-e, hogy a külföldön tanuló kínai diákok disszidálnak. Teng kijelentette, hogy nem aggódik; a kínai diákok, szovjet társaikkal ellentétben, hűek az országukhoz, és hosszú távon azok is Kína hasznára lesznek, akik külföldön tanulnak, s nem térnek vissza rögtön a szülőhazájukba. Frank Press arra számított, hogy ahogyan a múltban is, a kínai politikai vezetők szoros kontroll alatt fogják tartani az Egyesült Államokba utazó tudósokat, és elővigyázatosak lesznek a tudományos csereprogramok bővítésével kapcsolatban.

Press megdöbbent Teng Hsziao-ping azon javaslatán, hogy Amerika már is

adjon tanulási lehetőséget hétszáz, természettudományokat tanuló kínai diáknak, s néhány éven belül tízezer diák fogadása legyen a cél.³³ Teng egyértelműen azonnali választ várt, és Frank Press, aki karrierje egyik legnagyobb áttörésének tartotta a történeteket, washingtoni idő szerint hajnali háromkor felhívta Carteret, s engedélyt kért hétszáz kínai diák fogadására, akiket pár éven belül jóval többen követnek majd. Jimmy Carter, akit elnöksége alatt alig néhányszor ébresztettek fel éjszaka, igennel válaszolt, de némileg csodálkozott, hogy Press miért kelte fől ezzel a kérdéssel – úgy vélte, hogy korábban felhatalmazta az ilyesfajta kérdésekben való döntésre.³⁴

A Press-féle delegációt nagy kínai figyelem kísérte. A *Zsenmin Zsipao* ritkán közölte külföldiek beszédeit, ám most megjelentette Pressnek a fogadáson tartott beszédét, mely a globalizáció előnyeit hangsúlyozta. Michel Oksenberg, Brzezinski Kína-ügyi helyettese, aki tizenegy Teng Hsziao-pinggel folytatott tárgyaláson vett részt, elmondta, hogy sohasem látta Tenget annyira intellektuálisan kíváncsinak és lelkesnek, mint amikor kifejtette Kína jövőjéről szóló vízióját.³⁵

Nixon elnök látogatását leszámítva Press kapta a legmelegebb fogadtatást, amelyben amerikai delegáció Pekingben 1949 óta részesült.³⁶ Teng nem küldött diákokat külföldre a normalizáció előtt, így az első csoport – ötven tettvágýó, de feszült jelölt, akik remélték, hogy később nem kerülnek bajba amerikai kapcsolataik miatt, mint hajdani elődeik – 1979 elején repülhetett az USA-ba, nem sokkal a normalizáció után. A diákcseré első öt évében nagyjából 19 ezer kínai ment tanulni az Egyesült Államokba, és a számuk később csak tovább nőtt.

Áttörés a normalizációban (1978. június–december)

Brzezinski kínai útja után az USA és Kína titkos megbeszéléseket folytatott arról, hogyan bonyolítsák le a normalizációs tárgyalásokat. Mindkét fél a kezdetektől tudta, hogy Tajvan kérdése lesz, ami eldönti, létrejön-e a megegyezés. Június 28-án Vance eljuttatta Woodcocknak a normalizációs tárgyalásokról szóló amerikai javaslatot, melyet át kellett adnia Huang Hua külügyminiszternek: ha Tajvan és az Egyesült Államok továbbra is kulturális és kereskedelmi kapcsolatokat folytathat, miközben Kína békésen oldja meg a tajvani kérdést, az elnök készen állt rá, hogy a Peking által meghatározott három alapelve adta kereteken belül normalizálja a kapcsolatokat Kínával. Egymást kéthetes szünetekkel követő pekingi megbeszéléseken vitathatták meg azokat a kérdéskörö-

ket, amelyeket még a normalizáció előtt tisztázni kellett. Woodcock javasolta, hogy az egymást követő találkozókon a két fél először az USA normalizáció utáni tajvani jelenlétérből tárgyaljon, s a végeredményt bejelentő hivatalos közlemény természetéről. Vagyis a tárgyalófelek először a könnyebb kérdéseket vitassák meg, hogy látható legyen a haladás, és később fogjanak neki a nehezebb kérdéseknek, mint például a Tajvannak szóló amerikai fegyvereladások ügye. Célul tüzték ki, hogy december 15-ig – jó néhány héttel az amerikai kongresszusi választások után – megegyeznek.³⁷ Az első találkozóra július 5-én került sor, s a negyvenperces tárgyaláson a két fél eljárásbeli kérdésekről beszélt, majd kifejtették általános kezdeti álláspontjukat Tajvan kérdésében.³⁸

Tenget folyamatosan tájékoztatták a megbeszélésekről, ám egészen a tárgyalások végéig nem vett részt rajtuk. A kínai oldalt Huang Hua külügyminiszter vezette, aki páratlan tapasztalatokkal rendelkezett arról, hogyan kell tárgyalni az amerikaiakkal. 1936-ban ő kísérte el Edgar Snow-t, a *Vörös csillag Kína felett* szerzőjét Pejz ből (később, 1949-től újra Peking, vagyis északi főváros) Észak-Szangsziba, hogy Maóval találkozhasson. Huang, a túlélő, aki meglehetősen különböző stílusú vezetők – Mao, Csou En-laj és Teng – alatt is dolgozott, a „kulturális forradalom” idején egy darabig az egyetlen külföldön szolgáló kínai nagykövet volt. Módfelett vigyázott rá, hogy semmi másról ne beszéljen, mint amire felhatalmazták, s egyaránt ki tudta fejezni Teng dühét és lenyűgöző jóindulatát. 1971-ben Huang Hua New Yorkba ment, és a Kínai Népköztársaság első ENSZ-be delegált nagykövete lett.³⁹ A normalizációs tárgyalások során Kína két legtapasztaltabb Amerika-specialista diplomatája segítette: Csang Ven-csin és Han Nien-lung.

Mindkét fél a legjobb játékosaival ült le az asztalhoz. Carter elnök Leonard Woodcock egykor szakszervezeti vezetőt és profi tárgyalót választotta ki nagyköveti rangban a pekingi amerikai kapcsolattartó iroda irányítására. Carter nagyra értékelte Woodcock tárgyalási képességeit, s tudta, hogy a férfinak olyan politikai kapcsolatai vannak Washingtonban, melyek – bármilyen tartalmú megegyezést érjen is el – megkönyítették a kongresszusi támogatás elnyerését. Woodcock személyes washingtoni kapcsolatait használva tudta koordinálni a megszületett politikai döntéseket. Ugyanez a bürokrácia szokásos útjain jóval nehezebb lett volna. Woodcockot kemény, megbízható szakszervezeti tárgyalónak ismerték, feddhetetlen és tisztességes embernek. Vance külügyminiszter „öszönös, briliáns diplomátának” nevezete, akinek „fotografikus memóriája, diszkréciója és pontos fogalmazása elengedhetetlen feltételei voltak a tárgyalásoknak”.⁴⁰ A külügyminisztérium és a Fehér Ház egyaránt megbí-

zott benne, olyannyira, hogy szükségtelennek tartották egy Washingtonból ingázó, magas rangú tárgyaló bevonását. Mikor a megbeszélések elkezdődtek, Woodcock már egy éve vezette az amerikai kapcsolattartó irodát, s elnyerte a pekingi hivatalnokok bizalmát: teljes mértékben elfogadták tárgyalópartnerül.

Stapleton Roy 1978 júniusában érkezett a kínai fővárosba, hogy felváltsa David Deant az irodavezető-helyettesi székben. Roy Nankingban nőtt fel, ahol az apja misszionárius tanító volt. Beszélt mandarinul, jól ismerte a kínai történelmet, s az egyik legtehetségesebb fiatal munkatársnak tartották a külügymíniszteriumban. A Fehér Házból Carter elnök, Walter Mondale alelnök, Brzezinski és Michel Oksenberg titkos csatornákon keresztül kommunikáltak Woodcockkal és Royjal. (Oksenberg, Brzezinski helyettese a kínai ügyekben, bátor, széles látókörű stratégá volt, egy politikához értő, végtelenül kíváncsi és lelkes tudós.) Washingtonban a Fehér Házban kívül csak néhány hivatalnok, beleértve Vance-t és Harold Brown védelmi minisztert, kapott tájékoztatást a tárgyalásokról. Az amerikai stratégiáról – Woodcock információit is tekintetbe véve – az elnöki rezidencián döntötték. A Fehér Ház összeköttetésben állt a washingtoni kínai kapcsolattartó iroda vezetőjével, Csaj Cö-minnel és helyettesével, Han Hszüvel, de a tárgyalások mindvégig Pekingben zajlottak.

Teng Hsziao-ping figyelemmel kísérte Huang Hua Woodcockkal folytatott július 5-i, július 14-i, augusztus 11-i, szeptember 15-i és november 2-i találkozót. Mikor a külügymíniszter megbetegedett, december 4-én Han Nien-lung ugrott be a helyére. Az utolsó tárgyalásokat – december 13., 10 óra; december 14., 16 és 21 óra; december 15., 16 óra – Teng maga folytatta le Woodcockkal. A megbeszélések időszakában előbbi továbbra is találkozott amerikai hivatalnokkkal, akiknek elmagyarázta a kínai álláspontot, s a tárgyalások megkezdését sürgette. Július 9-én, négy nappal a Woodcock és Huang Hua közötti első tárgyalás után Teng kijelentette egy Lester Wolff, az amerikai képviselőház külpolitikai bizottságának elnöke, kongresszusi képviselő vezette delegáció előtt, hogy a japán minta elfogadásával, vagyis a teljes körű magánkapcsolatok engedélyezésével Kína hajlandó engedményt tenni. Elmondta, hogy „minden elkövetünk majd, hogy olyan körülményeket teremtsünk, melyek lehetővé teszik, hogy a kérdést békés eszközökkel oldjuk meg”. Hozzátette, hogy „mindkét fél kiemelt érdeke, hogy normalizált kapcsolataink legyenek, mikor a Szovjetunióval foglalkozunk”. Teng semmivel sem jelezte a Wolff-delegációnak, hogy a tárgyalások valójában már megkezdődtek.⁴¹

A kínai tárgyalók általában szeretnek az általános alapelvek felől elindulni, s utána lépnek tovább a részletekre. A Woodcockkal július 14-én folytatott

második megbeszélésén Huang Hua elmondta: ahelyett, hogy egyszerre egy dologgal foglalkoznának, a kínaik azt szeretnék, hogy az Egyesült Államok az összes fontosabb kérdést vezesse elő, mert így a két oldal az egész csomagot áttekinthetné. A következő napokban a Washingtonban tartózkodó amerikai fél nézetkülönbségeit Woodcock javaslatának elfogadása oldotta fel. Az iroda-vezető azt javasolta, hogy a további tárgyalások jó hangulatának megalapozása érdekében fogadják el a kínai javaslatot. Mindkét oldal felépítette a tárgyalási pozícióját, majd írásos anyagokat cseréltek a megoldásra váró kulcskérdésekről. Az augusztus 11-i harmadik találkozón az USA kifejtette, hogy a Kínai Népköztársasággal történt normalizáció után milyen jellegű viszonyt kíván fenntartani Tajvannal: kulturális, kereskedelmi és egyéb kapcsolatokat, de hi-vatalos amerikai kormányzati jelenlét nélkül.

A tárgyalások legnehezebb kérdése az Egyesült Államok tajvani fegyvereladásai volt.⁴² Az amerikaiak világossá tették, hogy a jövőben is fegyvereket akarnak eladni a tajpeji kormánynak, ám ezt akárhányszor szóba hozták, Peking keményen ellenállt. Teng Hsziao-ping remélte, ha az USA nem ad el többé fegyvereket Tajvannak, a szigetállam belátja, hogy nincs más reális választási lehetősége, s kénytelen lesz megegyezni a szárazföldi Kínával az újraegyesülésről. Teng reménykedett benne, hogy ez gyorsan, még az ő vezetése alatt meg fog történni.

Álláspontja mellett érvelve Peking ragaszkodott a sanghaji nyilatkozat saját interpretációjához: az Egyesült Államok az „egy Kína” (Kínai Népköztársaság) politikát támogatja. Mikor Richard Nixon aláírta a sanghaji nyilatkozatot, valójában annyit ismert el, hogy a Tajvani-szoros mindkét oldalán egy Kína létezik, s ezt a nézetet Washington nem kérdőjelezni meg. 1978. szeptember 7-én, amikor Richard Holbrooke külügyminiszter-helyettes közölte Han Hszüvel, hogy bármilyen tajvani fegyvereladás csak védelmi fegyverekről szólhat, Han úgy válaszolt, hogy „a tajvani fegyvereladások nem állnak összhangban a sanghaji nyilatkozattal”.⁴³ Szeptember 19-én, mikor Carter bejelentette Csaj Cö-min nagykövetnek, a kínai kapcsolattartó iroda akkori vezetőjének, hogy „folytatjuk a kereskedelmet Tajpejjel, bele⁴⁴ az elővigyázatosan megválogatott védelmi fegyverek kereskedelmét is”, Csaj úgy válaszolt, hogy „ha Amerika továbbra is fegyvereket ad el a Csang-klikknek [apja halála után Csang Csing-kuo lett a vezető Tajvanon], az nem áll összhangban a sanghaji nyilatkozat szellemével”.⁴⁴ Október 3-án, amikor Huang Hua az Egyesült Nemzetek Szervezetében Vance-szel találkozott, megismételte a korábbi kijelentését, mely szerint a „Csang-klikk” számára történő fegyvereladások folytatása szembehelyezkedik a sanghaji nyilatkozat alapelvéivel.⁴⁵

Mikor Teng október elején Tokióban járt, nyilvánosan bejelentette, hogy szeretné normalizálni a kapcsolatokat az Egyesült Államokkal, ám csak akkor, ha a japán modellt tudja követni. Nem ellenzi az USA és Tajvan közötti kereskedelmi és kulturális kapcsolatokat, mondta, de továbbra is fenntartja az amerikai fegyvereladások elleni tiltakozást.

Október végén Carter és Brzezinski aggódni kezdett, hogy bár minden megtettek a normalizációs tárgyalások titkossága érdekében, ha nem sikerül gyorsan megoldani a problémákat, nőni fog a kiszivárgás esélye. Brzezinski tájékoztatta Csaj Cö-mint: amennyiben Kína nem ragadja meg a lehetőséget, hogy normalizálja a kapcsolatokat, a politikai problémák egészen 1979 végéig nem fogják lehetővé tenni, hogy komoly tárgyalásokat folytassanak. Nem sokkal ezután az Egyesült Államok bejelentette, hogy megegyezett Tajvannal, továbbra is folytatja az F-5E vadászgép hadását, de fejlettebb vadászgépet nem bocsát a szigetállam rendelkezésére.

Időközben Peking és Washington befejezte a tárgyalások nagyobbik részét, s november 2-án Woodcock átadta a kínai tárgyalófélnek a január 1-jére tervezett normalizációs bejelentés első változatát. A kínaikat azonban lefoglalták a Központi Munkakonferencián történt, november 10-én kibontakozó drámai változások, és december 4-ig nem reagáltak.⁴⁷ Teng november 5-től Délkelet-Ázsiában tartózkodott, s amint november 14-én visszatért, belevetette magát a konferenciába, ahonnan már első számú vezetőként távozott.

November 27-én, két nappal azután, hogy Hua Kuo-feng a Központi Munkakonferencián – az őt ért kritika hatására – elismerte a konszenzust, mely Tenget a legfelsőbb pozícióba emelte, utóbbi fogadta Robert Novak washingtoni újságírót, aki épp Ázsiában járt. 1971 óta, mikor Csou En-laj Nixon kínai útja előtt James Restonnal találkozott, ez volt az első alkalom, hogy egy fontosabb pekingi vezető interjút adott egy amerikai riporternek. Teng elmondta Novaknak, hogy az Egyesült Államok és Kína kapcsolatait minél előbb normalizálni kell, ami nemcsak a két ország érdeke, hanem elősegítheti a világ békéjét és stabilitását is. Az újságíró átadta az üzenetet az amerikai köztársaságnak. „Úgy érzem, Teng Hsziao-ping azért áldozott rám két órát, mert üzenetet kívánt küldeni Washingtonnak, hogy gyors normalizációt szeretne, és nem fog magas árat kélni a megegyezésért.”⁴⁸ Novak nem sejtette, hogy Teng hamarosan az Egyesült Államokba utazik, s az interjú segíteni fog neki abban, hogy az amerikai köztársaságnak felkészüljön az érkezésére.

November 2-át követően Woodcock legközelebb december 4-én tárgyalta Han Nien-lung külügyminiszter-helyettessel (aki a beteg Huang Huát igye-

kezett pótolni). A kínaik tisztában voltak azzal, amit az amerikaiak még nem tudtak, vagyis hogy november 25-én Hua Kuo-feng feltette a kezét, Teng politikai megközelítése győzött, s ő lett az első számú vezető. December 4-én Peking hirtelen rendkívül készséges lett. Han átadta Woodcocknak a normalizáció bejelentésének kínai változatát, mely csak kismértékben tért el az amerikai változattól, és szintén január 1-jét tüzték ki a közzétételére. A külügyminiszter-helyettes kijelentette, hogy ha Washington nyilatkozatot ad ki a tajvani kérdés békés rendezéséről, azt a kínaik nem fogják ellenezni. A megbeszélés végén, ahogy Woodcock szedelőzködött, Han így szolt: „Végül annyit szeretnék hozzáenni, hogy Teng elnökhelyettes minél hamarabb találkozni szeretne önnel. Tájékoztatni fogjuk az időpontról.”⁴⁹ Hazaküldött jelentésében Woodcock leírta, hogy noha Han tiltakozott a tajvani fegyvereladások ellen, valószínűtlen, hogy ez a kérdés a normalizáció áthághatatlan akadálya legyen. Az amerikaiak nem tudták, hogy mikor kerül sor a megbeszélésre Tenggel, ezért Woodcock megkérte Stapleton Royt, halassza el tervezett utazását, hogy azonnal készen álljon az esetleges találkozóra.⁵⁰

Időközben Washingtonban, december 11. délután (ami Kínában már december 12. volt), egy nappal azelőtt, hogy Teng Woodcockkal tárgyalta, Brzezinski találkozott Csaj Cö-minnel, hogy átadja neki a normalizációs bejelentés átnézett változatát, s közölje, hogy az amerikai fél január 1-jét szeretné kijelölni a bejelentés céldátumának, és meghívna az USA-ba egy kínai vezetőt, mihelyt a megegyezés elkészült. Ebben az időben Hua Kuo-feng még hivatalosan magasabb rangban volt, mint Teng, s az Egyesült Államokban azt feltételezték, hogy Kína gyű Huát, vagy Tenget fogja küldeni. Brzezinski mindenmellett jelezte Chennak, hogy januárban amerikai csúcstalálkozóra kerülhet sor Breznyevvel.⁵¹

Teng december 13-án, szerdán találkozott Woodcockkal az Országos Népi Gyűlés Csarnokának Csiangszu termében. A kölcsönös udvariaskodást követően Woodcock négy másolatot adott át a javasolt kommuniké egylapos angol változatából. Teng kérte a tolmacsát, hogy szóban fordítsa le a szöveget, s a helyett, hogy megvárta volna a hivatalos fordítás elkészültét, még a helyszínen megvitatta a problémákat. Nyilvánvaló volt, hogy késlekedés nélkül szeretett volna előrelépni. Teng megkérdezte, hogy a Tajvannal kötött védelmi szerződés eltörlése után miért fog egy évbe telni, hogy az USA visszavonja haderejét a szigetállamból. Woodcock – annak ellenére, hogy Washington valójában néhány hónapos kivonulást tervezett – elmagyarázta: az Egyesült Államok január 1-jén közölné Tajvannal a diplomáciai kapcsolatok megszüntetését, és

a jelenlegi szerződés egyéves felmondási időt ír elő. A terv elfogadható, válaszolta Teng, ám kifejezte reményét, hogy az USA hajlandó lesz kihagyni minden utalást a 10-es cikkelyre (mely egyéves felmondási időt írt elő a katonai kapcsolatok megszüntetése előtt). Teng Hsziao-ping kifejezte azon reményét is, hogy ebben a periódusban az Egyesült Államok nem ad el fegyvereket Tajvan-nak, mert ha mégis eladna, „Csang Csing-kuo felborzolná a farktollait, és ez növelné egy fegyveres konfliktus esélyét”.⁵²

Teng megjegyezte, hogy a pekingi változat megemlítette a hegemoniaellenes klauzulát, a washingtoni pedig nem. Kijelentette, hogy az amerikai változat elfogadható, de remélte, hogy az Egyesült Államok belefoglalja a hegemoniaellenes klauzulát a közös nyilatkozatba. Ellenkező esetben a világ azt gondolhatja, hogy a két fél nem értett egyet. Woodcock közölte, hogy átadja Teng megállapításait a Fehér Háznak, utóbbi pedig helyeselte a bejelentés január 1-jei dátumát.

A magas rangú kínai vezetőnek szóló amerikai meghívásra Teng közölte Woodcockkal: „Elfogadjuk a washingtoni kormány meghívását. Konkrétan én fogok Amerikába utazni.”⁵³ Még aznap, december 13-án délután Teng Hsziao-ping már tisztában volt vele, hogy az Egyesült Államokkal való normalizáció kérdése alapvetően megoldódott, s ennek tudatában adhatta elő a Központi Munkakonferencián korszakos jelentőségű beszédét.

Másnap, december 14-én Woodcock és Teng találkozója délután négyre volt kitűzve, de még nem érkeztek meg a Fehér Ház instrukciói. A túlterhelt kis washingtoni csapat próbált Carternak a normalizációt felgyorsító döntéséhez alkalmazkodni, és igyekezett előkészíteni a határozat december 15-i bejelentését. A Fehér Házban felpörgött a munka, hogy minden készen álljon január 1-jére, s a nem beavatott hivatalnokok találkognak kezdtek, hogy mi történik, ezért Carter, megelőzve egy kiszivárogtatást és az abból következő kongresszusi botrányt, ami kisiklathatta volna a megegyezést, úgy döntött, hogy január 1-je helyett december 15-re teszi át a bejelentést. A hivatalos kommunikáció kiadására pedig továbbra is a kapcsolatok normalizációjának napját, vagyis január 1-jét tartották fenn. A tárgyalások sikerén titokban dolgozó maroknyi washingtoni csapat – melynek konszenzust kellett teremtenie a kulcsszereplők között, iratokat kellett készítenie, ki kellett dolgoznia a kongresszussal kapcsolatos stratégiát, s végig kellett gondolnia a kereskedelmi, katonai és oktatási-kutatási területekből eredő különböző változtatásokat – az ereje végén járt, hogy betartsa az előrehozott határidőt. A külügy Kína-szakértője, Roger Sullivan a Fehér Ház kérésére beteget jelentett a minisztériumban, s három napra csat-

lakozott a kétségebesett erőfeszítéshez, hogy megszülethessenek a szükséges dokumentumok.

A pekingi amerikai csapat hasonlóan őrült tempóban dolgozott. Három évtizeddel később, mikor az USA-nagykövetség új épületbe költözött, már ezren dolgoztak ott, de 1978-ban még csak harminchárom amerikai végzett munkát az Egyesült Államok kapcsolattartó irodáján, s alig tucatnyi munkatárs foglalkozott a szigorúan titkos előkészületekkel.⁵⁴ Mindemellett eredetileg ők is arra készültek, hogy január 1-jéig kell végezniük a tárgyalásokkal és a normalizáció papírmunkájával; herkulesi erőfeszítésre volt hát szükség, hogy az új határidőre, december 15-re minden készen álljon.

Mikor Teng és Woodcock december 14-én találkozott, a washingtoni instrukciók hiányában nem a tartalomra, hanem a normalizáció menetrendjére és a kínai csúcvezető amerikai útjára koncentráltak. Teng elfogadta az Egyesült Államok azon kérését, hogy gyorsítsák fel a normalizáció bejelentését, s elfogadta, hogy az útja január 28-án vegye kezdetét, mely az USA számára megfelelő kevés dátum egyike volt. A két férfi ezután visszavonult, és abban állapodtak meg, hogy este, miután Woodcock várhatóan megkapja végre az üzenetet Washingtonból, ismét találkozni fognak.⁵⁵

Az este kilenc órakor kezdődő találkozón Teng és Woodcock a közös nyilatkozat néhány kisebb változtatását beszéltek meg, s viszonylag gyorsan meggyezésre jutottak. Egyetértettek abban, hogy Csang Ven-csin és Stapleton Roy együtt fogják végigolvasni a kínai és az angol szöveget, leellenőrizve, hogy a két változat hibátlan és egymásnak teljesen megfelel-e. Washington elfogadta Woodcock javaslatát, hogy akceptálják Kína kérését a hegemoniaellenes klauzula szövegbe iktatására, mert azt már a sanghaji nyilatkozat is tartalmazta. A tárgyalás atmoszférája tükrözte mindkét fél meggyőződését, hogy létrejött a megegyezés. A találkozóról szóló, Washingtonnak szánt jelentésében Woodcock így írt: „Teng láthatóan fellekesedett a tárgyalás eredményén, és azt rendkívül fontos dolognak nevezte. Megkért, hogy adjam át személyes köszönetét az elnöknek, Vance külügyminiszternek és dr. Brzezinskinek.” Woodcock a találkozót úgy jellemzte, hogy az „szerfölött jól sikerült”.⁵⁶

Időközben a washingtoni kínai kapcsolattartó irodával folytatott megbeszélés során Brzezinski meglepve hallotta, hogy Csaj Cö-min nagykövet még mindig úgy véli, az Egyesült Államok beleegyezett, hogy felfüggeszti a tajvani fegyvereladásokat. A nemzetbiztonsági tanácsadó attól tartott, hogy Peking félreírtette Washington szándékát.⁵⁷ Az USA beleegyezett ugyan, hogy Teng kérésének megfelelően 1979-ig nem ad el több fegyvert Tajvannak, de azután

folytatni szerette volna az eladásokat. Carter, Brzezinski és Oksenberg arra koncentrált, miként találják a normalizációs megegyezést a kongresszusnak, s tartottak tőle, hogy a kongresszus rögtön a tajvani fegyvereladások kérdésére fog fókuszálni. Ha Peking még mindig azt gondolja, hogy Washington soha többé nem ad el fegyvert Tajpejnek, egy ezzel ellentétes bejelentés után nem sokkal ki is húltek volna a kapcsolatok.

Nagy volt a téte: a Teng egyik megkérőjelezhetetlen „alapelvét” érintő félreérítés kritikus pillanatban siklathatta volna ki a normalizációs folyamatot a két ország között. Brzezinski sürgönyt küldött Woodcocknak, hogy megkérdezze, biztos-e benne, hogy Peking valóban megértette: a fegyvereladások idővel folytatódni fognak. Woodcock és Roy azonnal táviratban szögezte le, hogy minden fél világosan, írásban rögzítette a fegyvereladásokkal kapcsolatos álláspontját.⁵⁸ A nagykövet azt válaszolta Brzezinskinek, amit korábban kínai tárgyalófeleinek is elmondott: „A normalizáció nem zárhatja ki, hogy az amerikai nép minden téren kereskedelmi, kulturális és más nem hivatalos kapcsolatokat tartson fenn a tajvani néppel, ahogy azt Han miniszterhelyettesnek december 4-én elmondtam.” Majd hozzátette, hogy Han „hangsúlyosan tiltakozott a normalizáció utáni fegyvereladások ellen”. Woodcock üzenetét megkapva Carter és Brzezinski úgy vélte, hogy még mindig kétséges, vajon Teng világosan megértette-e, hogy az Egyesült Államok 1979 után folytatni fogja a fegyvereladásokat. Brzezinski ezért táviratozott Woodcocknak, hogy tartson még egy találkozót Tenggel, s tegye egyértelművé, hogy ha a kongresszusban felmerül a tajvani fegyvereladásokkal kapcsolatos kérdés, politikailag lehetetlen lesz azt válaszolni, hogy az USA 1979 után nem folytatja majd az eladásokat. Washington azonban megpróbálja visszafogni magát e téren.⁵⁹

Teng Hsziao-ping beleegyezett, hogy sürgősen újra beszéljen Woodcockkal. December 15-én, pekingi idő szerint délután négy órakor találkoztak, s a nagykövet megköszönte Tengnek, hogy ilyen gyorsan a rendelkezésére állt. A nyílt-ság szellemében elmagyarázta, hogy Carter „teljesen biztos akar lenni abban, hogy nem maradt semmi félreérítés”. Woodcock ezt követően felolvasta a Fehér Ház nyilatkozatát, amely elmagyarázta, hogy az Egyesült Államok politikai helyzete szükségessé teszi a tajvani fegyvereladások folytatását. Teng belül tombolt, de kontrollálta magát, és kijelentette, hogy ez teljességgel elfogadhatatlan, s tíz percen keresztül dühöngött, majd éles hangon feltette a kérdést: „Miért kerül ismét elő a fegyvereladások kérdése?” Woodcock elmagyarázta, hogy nem akarták, hogy Carter valami olyat közöljön a bejelentésében, ami meglepte volna a kínaiakat. „Ez azt jelenti, hogy az elnök az újságíróktól érkező

kérdésekre azt fogja válaszolni, hogy az Egyesült Államok 1980. január 1-jétől folytatja majd a tajvani fegyvereladásokat?” – kérdezte Teng. „Nem zárhatsuk ki a lehetőséget, igen” – mondta Woodcock. „Ebben az esetben nem érhetünk egyet vele, mert így nem marad Kínának racionális lehetősége, hogy dialógust folytasson Tajvannal az újraegyesülés problémájának megoldásáról.” Teng ki-jelentette, hogy Csang Csing-kuo időnként nagyon pimasz módon viselkedett. „Ha ez a helyzet, akkor a tajvani kérdés békés megoldása ellehetetlenül, és az utolsó alternatíva az erő használata marad.”⁶⁰

A beszélgetés e pontján Woodcock biztosította tárgyalópartnerét arról, hogy az Egyesült Államok a legnagyobb elővigyázatossággal közelít a problémához. Teng azzal vágott vissza, hogy a kínai oldal világossá tette, hogy Peking számára nem elfogadhatók a Tajvanra irányuló fegyvereladások, s előző nap már beszélt a kérdésről. A nagykövet kijelentette, hogy talán félreértette a dolgot. Teng annyira feldúlt volt, hogy Woodcock és Roy kételkedni kezdtek benne, folytatódik-e egyáltalán a normalizációs folyamat.

Egyórás tárgyalás és tiltakozásáradat után Teng kijelentette, hogy Tajvan problémája maradt az egyetlen, amit nem tudtak megoldani: „Mi legyen ezzel?” Woodcock úgy válaszolt, hogy a normalizációt követően az amerikai nép idővel tudomásul veszi majd, hogy Tajvan Kína része, s támogatni fogja az egyesülést – melyről ebben az időben sok amerikai és kínai hivatalnok azt gondolta, hogy éveken belül bekövetkezik. A fontos első feladat, jelentette ki Woodcock, hogy a normalizáció megtörténjen. Teng erre azt válaszolta, hogy *hao* (rendben), és sikerült túllendülni a holtpontron.

Ahogy közeledett a megbeszélés vége, Teng óvatosságra intett. Ha Carter elnök a közvélemény figyelmét az Egyesült Államok tajvani fegyvereladásaira irányítja, a kínaiaknak válaszolniuk kell majd, s bármilyen nyilvános vita csökkenjen fogja a normalizáció jelentőségét. Woodcock biztosította Tenget arról, hogy Washington minden meg fog tenni, hogy a világ tudomására hozza: a normalizáció olyan fontos lépés, amilyennek a két érintett oldal gondolja. Teng Hsziao-ping ezután megjegyezte: „Rendben. Akkor a tervezek megfelelően kibocsátjuk a dokumentumokat.” Utána már nem került sor konzultációra a kérdéskörben a kínai vezetőkkel, a normalizációról szóló döntés meg-született.

Nem állnak rendelkezésre források arról, hogy Teng milyen személyes mérlegelést követően hozta meg élete egyik legkritikusabb döntését, s határozott úgy, hogy az amerikaiak folytatódó tajvani fegyvereladásai ellenére normalizálja a kapcsolatokat az Egyesült Államokkal. Miért egyezett bele, annak ellenére,

hogy tudta, így megnehezíti legfontosabb célja, a Tajvannal való egyesülés elérését? Ekkortájt Teng még csak épp kezdett kiemelkedni az egyenlő befolyású kínai vezetők közül, s talán úgy számolt, hogy a normalizáció levezénylése megerősíti személyes pozícióját a pekingi vezetésben. Ami azonban még ennél is fontosabb lehetett: tudta, hogy a normalizáció érdemben megkönnyíti majd Kína hozzáférését ahoz a tudáshoz, tőkéhez és technológiához, amely okvetlenül szükséges volt az ország modernizálásához. Pár héttel korábban Brzezinski tájékoztatta Csaj Cö-mint, hogy az amerikai politika csillagállása rövid időszakot kínált fel arra, hogy a normalizáció megtörténjen. Ha nem cselekszenek elég gyorsan, a következő lehetőség 1979 végén fog csak eljönni. Sok év telt el teli akadályokkal, amelyek nem tettek lehetővé a normalizációt. Teng látta, hogy eljött a lehetőség, és megragadta.

Egy másik fontos szempont, mely Tenget ebben az időben foglalkoztatta, a Kína déli részére irányuló szovjet fenyegetés volt. Úgy gondolta, reális a veszély, hogy a Szovjetunió Vietnámon keresztül Thaiföldig és a Malaka-szorosig nyomul. Hitt abban, hogy egy kínai–amerikai együttműködés jelzése elővigyázatosabbá teheti Moszkvát, illetve lecsökkentheti annak kockázatát, hogy a Szovjetunió válaszol Vietnám közelgő kínai megtámadására. Teng tudta, hogy Brezsnyev szeretett volna még örölté Washingtonba utazni, s egy Woodcockkal véglegesített megegyezés lehetővé tette a számára, hogy útja megelőzze a szovjet pártfölitkárét. Teng Hsziao-ping végiggondolt döntést hozott, hisz nem állt a rendelkezésére elég külpolitikai erő, hogy egy időben tudja rávenni az Egyesült Államokat a kapcsolatok normalizálására és a tajvani fegyvereladások leállítására. Ám nem adta fel azt a célját, hogy Tajvant egyesíti a szárazföldi Kínával. A normalizációt követően minden lehetőséget ki akart használni, hogy rábírja Washingtonot a fegyvereladások csökkentésére.

A megegyezés hírért egyszerre tettek közzé a két érintett fővárosban. December 16-án, reggel tíz órakor Pekingben (és december 15-én, este kilenc órakor Washingtonban) minden két fél a következő közös bejelentést tette: „Az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság egyetért abban, hogy kölcsönösen elismeri egymást, és 1979. január 1-jén felveszik a diplomáciai kapcsolatokat.” Az amerikai közvéleményt Jimmy Carter tájékoztatta. Kínában Hua Kuo-feng, aki még mindig a legmagasabb beosztású vezető volt, sajtótájékoztatón jelentette be a döntést. Mikor a hír elterjedt Pekingben, a közvélemény és a párt belső köre egyaránt ujjongva fogadta.

Csang Csing-kuót éjszaka az ágyából keltették fel, hogy tájékoztassák a közelgő bejelentésről, s a tajvani lakosság éppannyira volt elkeseredve, mint

amennyire a pekingi ünnepelt. A tajvani hivatalnokok és az amerikai kongresszusban dolgozó barátaik felháborodtak, és egyes konzervatívok kritizálni kezdték a washingtoni adminisztrációt, amiért együttműködik a „komunista ellenséggel”. Ám az amerikaiak és a kínaiak többségének tetszett a kép, hogy két nagy nemzet – gyökeresen különböző kultúrája ellenére – baráti kezet nyújt egymásnak a világbeke érdekében. Carter elnök maga számolt be róla, hogy „a súlyos ellenállás, amire országszerte és a kongresszusban számítottunk, egyszerűen nem jelent meg. [...] Világszerte figyelemre méltóan pozitív reakciókat lehetett látni.”⁶¹

Teng Amerikába látogat (1979. január 28. – február 5.)

Hat héttel később Teng Hsziao-ping – feleségével, Cso Linnel; Woodcockkal és feleségével, Sharonnal; valamint pekingi stábjával – felszállt az Egyesült Államokba tartó Boeing-707-es repülőgépre. A többi utas szerint Teng a hosszú repülőút alatt végig ébren volt, de nem olvasott, nem beszélgetett, hanem a gondolataiba merült. Hatalmas elégedettséget érezhetett. Nemcsak hivatalos kapcsolatokat létesített az USA-val, hanem – személyesebb szinten – egy harmadik bukásból tért vissza, hogy Kína első számú vezetője legyen. Emellett az első kínai kommunista pártvezető volt, akit az Egyesült Államok vendégül látott.

Ám Teng felelőssége is hatalmas volt, a látogatása pedig óriási fontosságú. Mielőtt külföldi vendéggel találkozott, Teng néhány percet mindig gondolatai rendszerezésével töltött, végiggondolta, hogy mit fog mondani. Most azon kellett gondolkodnia, hogy mit fog mondani sok ember előtt. Előre elkészített beszédeket is elmondott, de sok tárgyalásán jegyzetek nélkül kellett improvizálnia. Továbbá ekkor már eldöntötte, hogy Kína meg fogja támadni Vietnámot, s reális veszély volt, hogy válaszul a Szovjetunió megtámadja Kínát. Hogyan tudná rávenni az amerikaiakat az oroszok elleni együttműködésre, anélkül, hogy kellemetlen helyzetbe hozza Carter elnököt, aki épp megegyezést akar kötni Moszkvával? Mit fog mondani Carternak Vietnámról? Hogyan tud majd a leghatékonyabban jó kapcsolatokat kiépíteni az elnökkel, a kongresszussal, az amerikai közvéleménnyel, hogy elősegítse Kína modernizációját? Január 9-én közölte egy Pekingbe látogató delegáció tagjaival (amelyet Sam Nunn szenátor vezetett), hogy biztosan nem fog a polgárjogokról beszálni az Egyesült Államokban; kijelentette, hogy van néhány kritikus meglátása arról, hogy az USA nyomást gyakorol az emberi jogok területén, de nem kíván majd

erről szólni.⁶² Miként reagál majd arra, ha Tajvan-párti tüntetőkkel találkozik? Hogyan válaszoljon a nyugati tévések kérdéseire? Mit mondjon a kíséretében utazó harminchárom kínai újságírónak, akik elkísérték őt, s minden nap híreket és tévériportokat fognak hazaküldeni? Miképp gyakoroljon továbbra is úgy nyomást az Egyesült Államokra a tajvani fegyvereladások csökkentése terén, hogy közben ne idegenítse el az amerikai hivatalnokokat?

Teng washingtoni érkezésére készülve Vance és stábja anyagokat készített a magas rangú vendégről és az utazás jelentőségéről Carternak és a többi hivatalnoknak, akik fogadták őt. Vance egy tizenhárom oldalas anyagban Tengről a következőket írta: „Jelentékeny ember – türelmetlen, energiával teli, magabiztosan szókimondó, közvetlen, erőteljes és okos.” Azt valószínűsítette, hogy Teng céljai között szerepel, hogy segítsen Carternek „eladni” a kongresszusban és az amerikai népnek a normalizációt; szélesítse az USA és Kína kapcsolatait, hogy a változások visszafordíthatatlanok legyenek; nyomást gyakoroljon az Egyesült Államokra, hogy álljon ellen a további szovjet terjeszkedésnek, és növelje az amerikai közvélemény Vietnám-ellenességét. De minden egyéni célok nál sokkal fontosabb volt a Washington és Peking közötti feszültségek csökkentése, mely „drámai hatást gyakorolhat Ázsia és a világ politikai és stratégiai térképére”.⁶³

A látogatást már Teng érkezése előtt olyan általános érdeklődés övezte, mint Hruscsov 1959-es amerikai látogatása óta egyetlen külföldi vezető útját sem. Az egyesült államokbeli médiát megtöltötték a Teng visszatéréséről, a reformot és a nyugati nyitást érintő döntéséről, a kapcsolatok normalizálásával kapcsolatos elkötelezettségéről, valamint az amerikai útjáról szóló történetek. A *Time* magazin 1979. január 1-jei számában Teng Hsziao-pinget nevezte meg az 1978-as év emberének – azért, mert egy zárt kommunista országot új, szabadabb ösvényre vezetett. Az újság elismerte, hogy Hua Kuo-feng az elnök, ám Tenget nevezte a kínai „négy modernizáció építészének”. A *Time*, nem tudván, hogy Hua milyen presztízsveszteséget szenvedett el a Központi Munkakonferencián, Tenget Kína legfontosabb végrehajtó vezetőjeként emlegette, Huát pedig az igazgatótanács elnökeként.

Az amerikai közvélemény számára, mely régóta kíváncsian tekintett a világ túlsó felén található misztikus, zárt, űsi civilizációra, Teng Hsziao-ping útja lenyűgöző látványosság volt, melyre nagyobb figyelem irányult még Nixon 1972-es kínai útjánál is. Vajon „kommunista”, vagyis merev és ideologikus lesz ez az elpusztíthatatlan, apró termetű vezető, vagy nyitott, mint a nyugatiak? Az amerikai üzletemberek, miközben a hatalmas, potenciális kínai pia-

con eladni kívánt termékekről álmodoztak, azért küzdöttek, hogy meghívást szerezzenek az állami fogadásokra és más találkozókra. A hírügynökségek, melyek irodákat akartak létesíteni Kínában, azon versenyeztek, hogy elnyerjék a pekingi delegáció figyelmét.

Carter, ahogy Teng is, a hivatalos látogatás elején levertnek és komolyanak tűnt. Az elnöknek a közel-keleti béke megteremtésére irányuló, kezdetben biztatón erőfeszítései épp értelmüket vesztették, népszerűsége nagyjából harminc százalékra esett vissza. Aggódott, hogy a közvélemény és a kongresszus miként fogadja majd döntését, hogy megszakítja a hivatalos kapcsolatokat Tajvannal, és inkább a Kínai Népköztársasággal normalizálja a viszonyt. Vajon tiltakoznak majd a kongresszus tagjai, akiket egyáltalán nem tájékoztattak a normalizációs tárgyalásokról? Tajvan támogatói szemében Carter egyértelműen bűnös volt. Szakított egy régi szövetségessel, és Csang Csing-kuót különösen tiszteletlen módon tájékoztatta: amerikai hivatalnokok keltették fel az éjszaka közepén azzal a hírrrel, hogy reggel az Egyesült Államok bejelenti, megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat a szigetállammal, s normalizálja a kapcsolatokat a szárazföldi Kínával.

Teng útját gyorsan megszervezték. Január 28-án érkezett Washingtonba, kevesebb mint hat héttel a december 15-i megállapodás után. Mindkét fél hivatalnokai keményen dolgoztak, hogy a látogatás sikeres legyen, és az út alapvetően zökkenőmentesen is zajlott. Teng repülőgépe az Andrews légitámaszpontra szállt le, ahonnan limuzinnal a fővárosban található Blair House-ba vitték, a washingtoni kormányzat kiemelt vendégeinek szálláshelyére. Tudták, hogy Teng köpőcsészét használ, ezért az amerikai vendéglátók új köpőcsészéket helyeztek el a szállásán. A többi részletet is figyelmesen végiggondolták. Tenget nem vitték el olyan helyekre, ahol Kína számára nem eladható katonai felszerelések vagy más technológiák voltak. A pekingi delegáció számára felszolgált húsokat kisebb darabokra vágták, hogy az evőpálcikához szokott hivatalnokok könnyebben boldoguljanak velük. Mikor Georgia szenátora, George Busbee megkérdezte Tenget, hogy felfedezett-e valami új dolgot Amerikában, a messzi-ről jött vendég egyet odaszúrva azt válaszolta: nem tudta, hogy az amerikaiak minden étkezéskor borjút esznek. Washingtoni és atlantai lelkiismeretes vendéglátói, mikor megtudták, hogy Teng szereti a húst, például a borjút, több napon keresztül borjútelekkel álltak elő vacsorára. A következő estebédjén nem találtak fel borjút.

Az amerikai házigazdák aggódtak a biztonságáért, elsősorban a szabadtéri megjelenésein. A Fehér Ház gyepén tartott fogadási ceremónián a sajtószekció

két képviselőjét, akik kiabálni kezdték, hogy „sokáig éljen Mao elnök”, a biztonságiai eltessékelték a helyszínről. Teng nem foglalkozott a dologgal.⁶⁴ Még a fémkeresők előtti korszakban zajlott a látogatás, és a biztonságiai minden megtettek, hogy az épületek bejáratánál ellenőrizzék, van-e valakinél fegyver. A felelősök aggódtak, hogy a rossz idő feltarthatja a limuzinok haladását. A Washingtonon kívül meglátogatott három város közül kettőnek (Atlanta és Houston) meleg volt az éghajlata, a harmadikat (Seattle) mérsékelt időjárás jellemzett. Atlanta, Carter otthona, természetes választás volt. Mikor Woodcock január 1-jén megkérdezte Tenget, hogy mit szeretne látni az útján, Ő rögtön azt válaszolta, hogy az úrkutatási intézményeket és más fejlett technológiákat.⁶⁵ Houstonban a NASA-t, továbbá a legmodernebb olajfúró létesítményeket mutatták meg neki, majd Seattle-be repült, ahol a Boeing olyan repülőgépeket állított elő, melyekből Kína épp akkoriban kezdett vásárolni. Tenget a termelés érdekelte, nem pedig a fogyasztás. Nem járt bevásárlóközpontban vagy magánlakásban (leszámítva az ő vendégül látó Brzezinski otthonát). Atlantában meglátogatta a Ford Motor egyik legmodernebb gyárát, ahol Henry Ford II. kalauzolta körbe, aki Pekingben már találkozott vele.

Tengnek nem volt olyan Amerika-szakértője, mint a japán ügyekben jártas Liao Cseng-cse, de elkísérte Huang Hua külügyminiszter, aki néhány évig az Egyesült Államokban élt, valamint Li Sen-cse, a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Amerikai Tanulmányok Intézetének vezetője, az USA történelmének és vallási felekezeteinek szakértője. Teng első számú tolmácsa Csi Csaocsu volt, aki gyermekkorát az Egyesült Államokban töltötte, s a Harvardon tanult egészen a harmadik évfolyamig, mikor 1950-ben visszatért hazájába.⁶⁶

Teng amerikai útja alatt a washingtoni kínai kapcsolattartó iroda – amely március 1-jétől a Kínai Népköztársaság nagykövetsége lett – hivatalnokai anynyira elfoglaltak voltak, hogy még a telephívásokra se mindig válaszoltak. Az iroda hivatalnokait, akik otthon tanultak meg angolul, s kevés személyes tapasztalattal rendelkeztek az USA-ról, eltemette a rengeteg feladat: biztonság, logisztika, koordináció az amerikai vendéglátókkal, tósztok és beszédek készítése, a kilencszázötven nyugati sajtós és a kínai hírügynökségek harminchárom képviselőjének kérdései. Igazán feszült munka folyt, hogy minden rendben legyen.

A kínai média részletesen tudósított Teng látogatásáról. A népi Kínában az idő tájt minden ezer emberre három televíziókészülék jutott, s ezek nagy része a fontosabb hivatalok irodáiban volt. Az egyes készülékeket sokszor egy nagyobb csapatnyi ember nézte. A regionális tévéállomások gyerekcipőben jártak. Teng csapatában, amellett, hogy a vezető újságoktól és az Új Kína

(Hszinhua) hírügynökségtől jöttek riporterek, helyet kapott Cao Csung-hsiang, aki minden nap félórás televíziós műsort készített, melyet a nap végén átjátszottak Kínába. Továbbá egy hazai filmes stáb dokumentumfilmet forgatt a látogatásról, amelyet a delegáció visszatérte után mutattak be Pekingben. Sok kínai számára Teng Hsziao-ping útja lehetőség volt, hogy pillantást vethessen Amerikára, az országra, modern gyáraira, politikai vezetőire és az amerikai átlagemberekre.⁶⁷ Teng bátorította ezt az érdeklődést, s remélte, hogy így a kínai nézők szembesülnek azzal, mennyire elmaradott Kína, és mennyi mindennek kell megváltozni.

Az első napok nyilvános megjelenései során a nevezetes vendég visszafogott maradt. Hivatalos volt, komoly, rendkívül illelmes, még akkor is, mikor intergetett. Nem tartott sajtótájékoztatókat, s nem mutatta ki, hogy mit érzett.

Washington D. C.

Január 28-án, miután leszállt az amerikai fővárosban, s néhány órát pihent, Teng, ahogy még májusban beleegyezett, egy kis, informális vacsorán vett részt szovjetellenes és normalizációpárti szövetségese, Zbigniew Brzezinski otthonában. A látogató érthetően fáradtnak tűnt a hosszú repülőút után, de Brzezinski szerint mind ő, mind a felesége egyaránt kitűnő humorérzékről tett tanúbizonyságot, s Teng a gyors szóbeli visszavágások mesterének bizonyult. Mikor a házigazda kijelentette, hogy a kínai és a francia civilizáció egyaránt a többinél felsőbbrendűnek gondolja magát, Teng így reagált: „Mondhatjuk úgy is, hogy Kelet-Ázsiában a kínai konyha a legjobb, Európában a francia.”⁶⁸ Brzezinski megjegyezte, hogy Carternak nehézségeket okozott a normalizációs folyamat során a Tajvan-párti lobbi, és megkérdezte, hogy Teng tapasztalt-e hasonló belső ellenállást. A vendég azonnal rávágta: „Természetesen. Tizen-hétmillió Tajvanon élő kínai ellenállt.”⁶⁹

Mikor Tenget megkérdezték, hogy Kína hogyan reagálna, ha megtámadná a Szovjetunió, közölte a hallgatóságával – beleérte Mondale alelnököt, Vance külügyminisztert, Brzezinskkit és Michel Oksenberget –, hogy Peking nukleáris fegyvereivel megsemmisíthetné a bratszki vízi erőmű gátját, Novoszibirszkét és talán Moszkvát. Maóhoz hasonlóan, aki kijelentette, hogy Kína túlélne egy nukleáris háborút és egy megszállást is, majd egy elhúzódó háborúval kifárasztaná az ellenséget, Teng Hsziao-ping ugyancsak a legrosszabb forgatókönyv szerint gondolkodott. Az informális vacsora során Teng ünnepélyesen elmondta Brzezinskinek, hogy szeretne egy szűk körű találkozón Vietnámról

beszélni Carterrel.⁷⁰

Másnap, január 29-én a magas rangú vendég reggeli és délutáni tárgyalásokat folytatott Carter elnökkel, közben Vance külügyminiszterrel ebédelt, este pedig egy hivatalos vacsorán vett részt. Carter a nap végén azt írta naplójába, hogy „élvezetes tárgyalni vele”.⁷¹ Teng figyelmesen hallgatta, és kérdéseket tett fel, az elnök megjegyzéseire reagálva. Harmadik, utolsó tárgyalásukon, melyre másnap reggel került sor, Brzezinski szerint Carter és Teng őszintének és közvetlennek tűnt; a megbeszélések inkább szövetségesek, mintsem ellenségek dialógusa volt.

Az első tárgyaláson Teng kérte az elnököt, hogyő kezdjen. Carter ismertette a nemzetközi helyzettel kapcsolatos álláspontját, kihangsúlyozta Amerika felelősségvállalását, hogy hozzásegítse a világ népeit a jobb életszínvonalhoz, amibe a politikai részvétel és a kormányzati üldözötés megszüntetése is bele tartozott. Mikorő következett, Teng elmondta, hogy Peking mindig úgy érezte, a legnagyobb veszedelmet a két domináns hatalom jelenti, de az elmúlt időszakban megértették, hogy az Egyesült Államok kevésbé veszélyes, mint a Szovjetunió. A kínai vezető szuggesztíven és halálos komolysággal beszélt az orosz expanzionizmus fenyegető veszélyeiről. Kifejtette, hogy véleménye szerint a két országnak szorosan együtt kellett működnie a Szovjetunió terjeszkedésével szemben.

Teng Vietnámot a Kelet Kubájaként jellemezte, egy szovjet bázisként, mely Kínát délről fenyegeti. Megítélése szerint az oroszok és a vietnámiak egy kollektív biztonsági rendszert hoztak létre, amely minden közeli országot veszélyeztet. „A kínaiaknak hosszú békeidőszakra van szükségük, hogy meg tudják valósítani a teljes körű modernizációt”, ezért Pekingnek és Washingtonnak koordinálniuk kell az intézkedéseiket, hogy visszafogják Moszkvát. Kína még nem tudott közvetlen kapcsolatba lépni Dél-Koreával, ám Teng remélte, hogy ez hamarosan lehetséges lesz, ahogy az Észak- és Dél-Korea újraegyesítéséhez vezető tárgyalások is.⁷² Japánnal, ahol Teng októberben járt, ugyancsak együtt tud működni a szovjet terjeszkedés korlátozása érdekében. (Mielőtt az Egyesült Államokba utazott volna, elmondta a *Time* magazinnál dolgozó Hedley Donovanak, hogy Kínának Japánnal és az Egyesült Államokkal is együtt kell dolgoznia az orosz medve ellen.⁷³)

Délutáni megbeszélésük vége felé – mely a január 29-én tartott három tárgyalásból a második volt – Teng ismét egy kis csoportos találkozót kért az amerikai elnöktől, hogy egy bizalmas ügyet tudjanak megvitatni. Carter, Mondale, Vance, Brzezinski, Teng és a tolmácsa otthagyták a nagyobb cso-

portot, és az ovális irodába mentek, ahol egy egyórás beszélgetés során a pekingi vendég elszánt komolysággal számolt be a Vietnám elleni buntetőtámadás terveiről. Elmagyarázta, hogy mennyire komoly veszélyt jelent Moszkva és Hanoi délkelet-ázsiai ambíciója, melyet Kambodzsa vietnámi megszállásával kezdenének megvalósítani. Teng kijelentette, hogy elengedhetetlen keresztülhúzni a szovjet számításokat, s adekvát, de korlátozott módon megleckézteni a vietnámiakat. Carter megpróbálta lebeszélni Tenget a szomszédos ország megtámadásáról, ám nem jelentette ki, hogy ellenzi a dolgot. Az amerikai elnök kifejezte azon aggodalmát, hogy ha Kína megtámadja Vietnámot, agreszszorként fognak rá tekinteni. Carter tudta, hogy ha ez megtörténik, nehezebb lesz megszereznie a kongresszus támogatását, hogy együttműködhessen Pekinggel, különösen, mert adminisztrációjának egyik érve az volt a kínai kapcsolatok kiszélesítése mellett, hogy így könnyebb lesz megőrizni a világbékét.

Másnap Teng és Carter négyszemközt találkozott, hogy lezárják a kínaiak vietnámi támadásával kapcsolatos megbeszélésüket. Az elnök egy kézírásos jegyzetet olvasott fel Tengnek, melyet előző este készített, s amelyben megmagyarázta, hogy miért nem tartja tanácsosnak a támadást. Egyéb érvek mellett Carter elmondta, hogy „egy Kína által kezdeményezett fegyveres konfliktus súlyos aggodalmakat keltene az Egyesült Államokban Peking általános hozzáállásával kapcsolatban, és megkérdezjelezné a tajvani kérdés békés megoldásának lehetőségét”.⁷⁴ Teng elmagyarázta, hogy miért tart ki a döntés mellett, de biztosította Cartert, hogy ha megtörténik a támadás, a kínai csapatok tíz-húsz nap múlva visszavonulnak. A pekingi vezető tartotta magát ahhoz, hogy a kínai támadás pozitív hatásai hosszú távon érezhetők lesznek. Ha Kína nem leckézteti meg az oroszokat, a Szovjetunió olyasformán fogja felhasználni Vietnámot, mint korábban Kubát. (Teng úgy látta, hogy a szovjetek be fognak vonulni Afganisztánba. Ez aztán decemberben meg is történt.) Teng és Carter hamarosan visszatértek a nagyobb csoporthoz. Az elnök úgy vélte, hogy vendége – igazi komoly feladata végeztével – sokkal nyugodtabb és könnyedebb lett.⁷⁵

Washingtont és Pekinget egyaránt nyugtalanította, hogy a szovjetek beszállhatnak a Vietnám és Kína közötti konfliktusba. Nem sokkal Teng látogatása után az amerikai hivatalnokok jelzéseket kezdtek küldeni, hogy mennyire elfogadhatatlannak tartanák, ha az oroszok haditengerészeti bázisnak használnák a Cam Ranh-öblöt.⁷⁶ Carter nem támogatta a kínaiak vietnámi támadását, s ezt később közölte is a szovjetekkel, de a február végi hadjárat idejére Tengnek sikerült elérnie, hogy Moszkva elővigyázatosabb lett annál, hogy csak egyszerűen csatlakozott volna Hanoihoz. Tartottak tőle, hogy ezt az USA valamilyen

módon megtorolná.

Washingtoni látogatása során Teng próbálta előmozdítani a tervét, hogy kínai diákokat küldjön az Egyesült Államokba. Carter elnöknek azonban megvoltak a saját aggodalmai a diákcserével kapcsolatban. Elpanaszolta, hogy a külföldi hallgatókat Kínában elkülönítették a helyiek től. Teng mindezért azzal magyarázta, hogy a kínai egyetemeken nem voltak megfelelők az életkörülmények, s Peking elfogadható körülményeket kívánt biztosítani a cserediákoknak. Mikor Carter közölte, hogy nem szeretné, ha Kína döntené el, milyen vendéghallgatók tanulhatnak az országban, Teng felnevetett, és megjegyezte, hogy a Kínai Népköztársaság elég erős, hogy elbírjon különböző hátterű diákokkal, s minden megtesz majd, hogy ne az ideológia legyen a felvétel alapja. A külföldi újságírók korlátozásokkal utazhatnak ugyan az országban, tette hozzá, de azt írnak, amit akarnak.

Carter és Teng az utolsó megbeszélésükön megegyezéseket írtak alá a konzulátusokról, a kereskedelemről, a tudományról és technológiáról, valamint a kulturális cseréről. Teng kijelentette, hogy az USA és Japán hozzájárulnának a világbékéhez, ha sürgetnék Tajpejt, hogy tárgyaljon Pekinggel, s ha az Egyesült Államok csökkentené a Tajvanra irányuló fegyvereladásait. Közölte Carterrel, hogy a szárazföldi Kína csak akkor indít háborút a szigetállam miatt, ha Csang Csing-kuo hosszú ideig nem hajlandó a tárgyalásra, vagy ha a szovjetek belekeverednek a tajvani kérdésbe.⁷⁷

Brzezinski a Teng tiszteletére adott estebédet úgy írta le, mint Carter négy – Fehér Házban töltött – évének talán legelegánsabb vacsoráját.⁷⁸ Carter megjegyezte, hogy a január 29-én tartott díszvacsorán a kínai vezető, alacsony termetének és túláradó jókedvének köszönhetően, nagy kedvence lett lányának, Amynek és a többi jelen lévő gyereknek, s a szimpatia kölcsönösnek tűnt.⁷⁹ Mikor a családi életüket érintették, Teng lányai leírták, hogy apjuk nagyon szeretett az unokáival játszani, még ha nem is beszélt túl sokat.

Carter arra használta fel a fogadás jó hangulatát, hogy átbeszélje Tenggel a kínai misszionáriusok helyzetét. Az elnök, aki egykor vasárnapi iskolában oktatott, és fiatalkorában az összespórolt filléreiből az egyházán keresztül támogatott távol-keleti missziókat, elismerően beszélt a Kínában tevékenykedő hittérítőkről. Sok jó ember van az ott dolgozó misszionáriusok között, mondta, iskolákat és kórházakat alapítottak. Teng úgy válaszolt, hogy túl sok külföldi igehirdető próbálta megváltoztatni a kínaiak életmódját. Elismerte ugyan, hogy néhány általuk alapított kórház és iskola még mindig működik, de nem szeretné, hogy újra missziós tevékenység legyen Kínában. Carter azt javasolta,

hogy Teng engedélyezze a Biblia terjesztését és a vallásszabadságot. Mikor az amerikai elnök később meglátogatta Kínát, azt tapasztalta, hogy e területen haladás történt.

Noha Teng a „Barackvirág-forrásnál élt”, vagyis belső száműzetésben, mikor Nixon Pekingbe látogatott, mégis kérte, hadd találkozhasson a volt elnökkel, hogy kifejezze a kínai nép köszönétét, amiért Nixon helyreállította a két ország közötti kapcsolatokat. Carter engedett a kérésnek, s lehetővé tette, hogy a két férfi nem hivatalosan találkozzék. A Teng tiszteletére adott állami fogadásra is meghívta elődjét, aki először járt a Fehér Házban, mióta 1974 augusztusában szégyenszemre elhagyta.⁸⁰ A fogadás után Nixon egy cizellált magánlevelet írt Carternak, melyben támogatta az elnök döntését a kapcsolatok normalizálásáról, és megosztotta gondolatait az amerikai–kínai viszonyról.⁸¹

Az állami fogadást egy előadás követte a Kennedy Center for the Performing Artsban, melyet az állami televízió is közvetített. Egy hivatalnok „a Carter-adminisztráció legcsillogóbb estéjeként” jellemzte az eseményt.⁸² Jimmy Carter, a Georgia államból jött mogyorótermesztő farmer kéz a kézben állt Teng Hsziaopinggel, a katonával. Mindketten a hazájuk képviseletében. Mikor bemutatták őket, a zenekar a *Megismerni téged* című számot játszotta.⁸³ Később amerikai gyerekek, köztük Amy Carter, Teng kedvenc dalaiból énekeltek el néhányat kínaiul, mire a díszvendég spontán módon felment a színpadra, s kezet csókolt a gyereknek. Mondale alelnök valószínűleg nem túlzott, mikor kijelentette, hogy szem nem maradt szárazon a teremben.⁸⁴

A kormánytagokkal folytatott tárgyalásain Teng kereskedelmi kérdésekre koncentrált. Január 31-i találkozójukon úgy becsltte, hogy ha a Kínai Népközösségek megkapja a legnagyobb kedvezmény státuszát, ami a szokásos kereskedelmi kapcsolatokat jelentette, a KNK és az USA közti kereskedelmi forgalom (mely akkortájt megfelelt az Egyesült Államok és Tajvan közötti kereskedelmi forgalomnak) a tízszeresére nő. A tárgyalásokon Teng megegyezett, hogy eltörlik az amerikai kínai vagyonok és a kínai amerikai vagyonok befagyasztását. A washingtoni kormányzat hivatalnokai egyetértettek a kapcsolattartó irodák nagykövetségi szintre emelésével, valamint konzulátusok létesítésével más városokban. Teng tárgyalásokat folytatott a közvetlen légi járatok ügyében, s a pekingi hivatalnokok beleegyeztek, hogy megalkossák az amerikai média kínai irodaalapításainak ütemtervét. Teng az oktatási és tudományos csere kiszélesítéséről is tárgyalt.

A kommunista csúcsvezető nem értette teljesen a technológiák lépcsőzetes feljavításának folyamatát, ahogy azt sem, hogy a magánvállalatok miként

élnek a szabadalom és a copyright lehetőségével, hogy kárpótolják magukat a kutatási-fejlesztési költségekért. Teng épp csak elkezdte megérteni e bonyolult területet, ám hatalmas ambícióval kijelentette, hogy nem a hetvenes évek technológiáját akarja, hanem a legmodernebbet.⁸⁵

Az amerikai szenátusban Robert Byrd szenátor látta vendégül a magas rangú látogatót, a kongresszusban Tip O'Neill házelnök. Tenget lenyűgözte O'Neill előadása a hatalmi ágak szétválasztásáról, különösen arról a folyamatról, ahogy a törvényhozó és a végrehajtó ág versenyez egymással a hatalomért és befolyásért. Teng Hsziao-ping megkedvelte a házelnököt, aki később meglátogatta őt Pekingben. O'Neill leírta, hogy Teng nem kételkedett abban, hogy – legalábbis az ő hazája számára – a hatalmi ágak szétválasztásával nem lehet hatékonyan kormányozni egy országot, s így Kínának ezt el kell kerülnie.⁸⁶

Kulcskérdés volt Teng kongresszusi megbeszélésein, hogy a Kínai Népköztársaság vajon engedélyezi-e lakosai emigrációját. Négy évvel korábban a kongresszus elfogadta a Jackson–Vanik-kiegészítést, mely a kereskedelmi kapcsolatokért cserébe feltételül szabta a kommunista országoknak, hogy tegyék lehetővé lakosságuk szabad emigrációját. Mikor a kongresszus tagjai azzal szorították sarokba Tenget, vajon Kína lehetővé fogja-e tenni a lakosai számára, hogy szabadon emigráljanak, ő komoly arccal így válaszolt: „Nem probléma! Mennyit akarnak? Tízmilliót? Tizenötmilliót?” A kongresszus tagjai nem foglalkoztak tovább a kérdéssel. Kína felmentést kapott, s elnyerte a legnagyobb kedvezmény státuszát.⁸⁷

A gondos előkészítés dacára homokszem került a gépezetbe, mikor kiválasztották az amerikai „Kína-szakértők” számára tartott fogadás helyszínét. Az eseményt a kínai-amerikaiak szerepét jelképezve a washingtoni Nemzeti Galéria gyönyörű, új keleti szárnyában tartották, amelyet I. M. Pei kínai-amerikai építész tervezett. A Kínával foglalkozó üzleti, tudományos és külüpolitikai közösségeknektartott fogadást a Külpolitikai Szövetség, a Nemzeti Galéria, az USA–Kína Kapcsolatok Bizottsága, a KNK Tudós Kapcsolatok Bizottsága, az Ázsia Társaság és az USA–Kína Üzleti Tanács szponzorálta. A különböző szektorokban dolgozó emberek – többen közülük jól ismerték egymást Hongkongból, a Kínával foglalkozó kormányzati, sajtó-, üzleti és tudományos szakemberek korábbi központjából – hatalmas összejövetele volt ez. Ünnepi alkalom, amelyre oly sokan vártak, és amiért oly sokan dolgoztak. Mikor I. M. Pei később értesült a fogadásról, felháborodott rajta, hogy felkérték Tenget, tartson beszédet a helyszínen. Az épület akusztikája nem volt megfelelő egy nyilvános megszólalásra. Valóban, mikor Teng Hsziao-ping beszélt, a fogadás

részttvevői annak ellenére sem hallották, hogy mikrofont használt, s inkább tovább társalogsztak az ismerőseikkel. Akik közel álltak Tenghez, látták, hogy zavarja a dolog, de tovább olvasta a beszédet, nem mutatta, hogy kellemetlenül érzi magát; úgy viselkedett, mintha egy pártkongresszuson szónokolt volna mozdulatlanul ülő hallgatóshoz.⁸⁸

Atlanta, Houston, Seattle

Washingtoni tárgyalásai során Teng globális, stratégiai kérdésekkel foglalkozott. Az ország többi részében tett utazása alatt ellenben szemrevételezhette a modern ipar és szállítás vívmányait, bátoríthatta az amerikai üzletembereket, hogy fektessenek be Kínában, a tudósokat, hogy vegyenek részt csereprogramokban, továbbá a közvéleményt, hogy támogassák a két ország közötti szorosabb kapcsolatokat.⁸⁹ Az üzleti vezetőkkel folytatott beszélgetésein kiemelte, hogy Kína több olyan árucikkel rendelkezik, amellyel fizethet a megszerezni kívánt technológiákért.⁹⁰ A legtöbb helyen tiltakozók várták tajvani zászlókkal. Néhány lármázó amerikai baloldali a maoista forradalom elárulásával vádolta meg. Általánosságban azonban támogató hallgatósággal találkozott, akik a kíváncsiság és jó szándék keverékel fogadták.⁹¹

Teng az Egyesült Államokban nem tartott nyilvános sajtótájékoztatót, és élő televízióadásban sem válaszolt kérdésekre. A vele utazó amerikai újságírókat ennek ellenére lenyűgözte, hogy mennyire megközelíthető volt, s hogy milyen erőfeszítést tett, hogy megválaszolja az ő és az amerikai üzletemberek kérdéseit, akikkel az út során találkozott. Fontosabb tévécsatornák négy műsorvezetőjével is találkozott.⁹² Don Oberdorfer, a diplomáciai és ázsiai ügyek kiemelkedő tudósítója, aki mind a négy amerikai városba elkísérte Tenget, úgy látta, hogy a kínai politikus első washingtoni napjai után kezd felengedni. A helyszíneken Teng Hsziao-ping jobb kézzel integetett a tömegnek, majd kezet rázott, akiivel lehetett. A különösen jó barátait, mint Seattle-ben Henry Jackson szénátort, meglapogatta. Oberdorfer leírta, hogy Teng „szemében bizonytalanság és lenyűgözöttség keveréke fényelt, ami inkább a fiatalság, mint az öregkor jellemzője”⁹³.

A pekingi vendég január 31-én, a philadelphiai Temple Egyetemen átvette tiszteletbeli doktori címét. Beszédében a következőket mondta: „A Temple Egyetem támogatja a tudományos szabadságot, amit mi sem mutat jobban, mint hogy tiszteletbeli doktori címet ad a marxizmus-leninizmus és Mao Cetung tanítása hívnek, vagyis nekem. [...] Az amerikaiak egy nagy nemzet.

Rövid kétszáz éves időszak alatt hatalmas termelési kapacitásokat és anyagi gazdagságot teremtettek, jelentősen hozzájárulva az emberi civilizációhoz. Minközben az Egyesült Államok kiterjesztette a termelést, értékes tapasztalatokra tett szert, melyekből mások csak tanulhattak.”

Atlantában Teng elvarázsolta Carter elnök városát. Napokig meghatározta a helyi médiát, pedig csak huszonhárom órát töltött ott. Egy ezernégyszáz fős ebéden mondott beszédében elismerését fejezte ki Atlanta egykor vezetőinek, amiért a polgárháború pusztítása után újjáépítették a települést.⁹⁴ Párhuzamba állította a város múltbeli tapasztalatait Kína aktuális kihívásaival: Az Egyesült Államok déli részét korábban elmaradott térségnek tartották, „de most diktálja a lépést. Kínában le kell küzdenünk az elmaradottságunkat. [...] Hatalmas bátorításuk [...] növeli önbizalmunkat.”⁹⁵

Az atlantai újságok lehozták a képet, melyen Teng felesége, Cso Lin átöleli Amy Cartert, s beszámoltak fővárosi tartózkodásukról is, amikor Mrs. Rosalynn Carter társaságában meglátogatta Amy iskoláját, egy gyerekkórházat és a washingtoni Nemzeti Állatkert pandát.⁹⁶

Woodcock visszaemlékezései szerint, mikor Teng a houstoni LBJ Űrközpontban beszállt egy ūrhajó másolatába, „lenyűgözte, amit látott. [...] A landolás gyakorlására készült szimulációs járműben olyan jókedvű volt, hogy legszívesebben az egész napot ott töltötte volna.”⁹⁷ Orville Schell beszámolt a várostól nyugati irányban hatvan kilométerre található simontoni rodeóról: „A stábjá, miniszterek, tolmácsok társaságában Teng egy kisvárosi politikus gyanánt szorongatta a feléje nyújtott kezeket [...], majd odament a rácshoz [...]. Egy fiatal lány ügetett oda hozzá, és átnyújtott neki egy cowboykalapot. [...] A fütyülő, éljenző tömeg elragadtatva nézte, ahogy Teng teátrálisan a fejére rakta az új kalapját. Ezzel az egyszerű gesztussal nemcsak véget vetett a Kína és Amerika közötti harmincéves ellenségeskedésnek, hanem engedélyt adott a népének is, hogy vele együtt szívják magukba az amerikai kultúrát [...], hátterbe szorítva Kína történelmi Nyugat-ellenességét.”⁹⁸ Az Egyesült Államokban cowboykalapban mosolygó Teng fényképe lett a látogatás szimbóluma. Az amerikai közvélemény jelzést kapott rólá, hogy milyen jó kedélyű, egyáltalán nem olyan, mint „azok a kommunisták”, és inkább „ránk” hasonlít. A *Houston Post* a következő főcímmel jelent meg: „Teng kerüli a politikát: texasi lesz.”⁹⁹

Teng Hsziao-ping meglátogatta a modern Ford és Boeing gyárakat, az olajfűró építményeket, a houstoni ūrközpontot, kecses helikoptereken repült, s légpárnás járműre szállt. A korszerű ipari létesítmények és az ūrközpont láttán a pekingi küldöttségen megerősödött a Japánban szerzett benyomás, hogy

milyen széles körű szervezési és menedzsmentbeli változásokra van szükség Kína modernizációjához.¹⁰⁰ A magas épületekről, a sztrádákon hömpölygő autófolyamokról, valamint a Tengről készült képsorokat az egész Kínai Népköztársaságban közvetítették.

Seattle-ben tett látogatása végén Teng Hsziao-ping kijelentette: „Országaink szomszédok, csupán egy óceán választ el minket egymástól. Ennek az óceánnak innentől fogva nem határvonalnak, hanem összekötő kapocsnak kell lennie.”¹⁰¹ Teng megfázva repült Seattle-ből Tokióba. („Mindannyian lelkesek és kimerültek voltunk” – emlékszik vissza Woodcock.) Az utolsó, újságírók társaságában fogyasztott reggelire Huang Hua külügyminiszter ugrott be helyette. Indulás előtt egy rövid találkozót tartottak a repülőtér termináljában. Kint hideg havas eső szitált. Teng lázasan szipogva jelentette ki: „A kínai nép barátságának üzenetével érkeztünk az Egyesült Államokba, és az amerikai nép meleg fogadtatásával eltelve térünk vissza.”¹⁰²

Preritüzet gyújtó szikra

Jimmy Carter így írt a naplójában: „Teng Hsziao-ping látogatása elnökségem egyik legpompásabb eseménye volt. Ami engem illet, minden rendben ment, és a kínai vezető is hozzám hasonlóan elégedettnek tűnt.”¹⁰³ Carter szerint Teng „okos, kemény, intelligens, nyílt, bátor, magabiztos és barátságos” volt.¹⁰⁴ Az elnök nagyra becsülte, hogy vendége megértette az amerikai politikai realitásokat, s tartózkodott kapcsolatuk szovjetellenes alapjának kihangsúlyozásától, amivel aláashatta volna Washington erőfeszítéseit, hogy megkösse a fegyverkorlátozási megállapodásokat Moszkvával.¹⁰⁵

Az utazás szimbolikája – két nemzet kezét nyújt, hogy egy békés világot teremtsen – egyaránt elnyerte az amerikaiak és a kínaiak tetszését. Bizonyos mértékben az utazás sikere Teng személyes kvalitásain is múlt. Eltökéltségén, hogy javít a Kína és az Egyesült Államok közötti kapcsolatokon, rendíthatetlen önbizalmán, továbbá a speciális szerepével való összhangján. E tulajdonságai lehetővé tették, hogy maximálisan kihasználja spontán nyíltságát és éles eszét, s hogy maga is élvezze az értő közösséget, amelyre talált. Néhány kínai szerint Teng jobbára nem különösebben erőltette meg magát, de ha kihívással találkozott, tele lett energiával. Ez történt az Egyesült Államokban is.

Teng nem volt olyan színes, véleményéhez ragaszkodó és nagyhangú személyiség, mint húsz évvel korábban Nyikita Hruscsov, a Szovjetunió vezetője,

aki tizenhárom nap alatt viharzott végig az USA-n. Ha valaki, hát Hruscsov még nagyobb figyelmet keltett. Mindketten új korszakot kívántak nyitni országaik amerikai kapcsolataiban. Teng visszafogottabb volt, jobban tartotta magát a forgatókönyvhöz, s nem próbálta megváltoztatni a tervezet.¹⁰⁶ A végegesített megegyezéseken keresztül így is elérte, hogy csereprogramokat és kapcsolatokat teremtett helyi üzletemberekkel, s szilárdabb alapokat hozott létre az amerikai–kínai külkapcsolatok fenntarthatósága érdekében, semmint erre Hruscsov az amerikai–szovjet relációban képes volt. Az USA különböző városaiban Tenget hallgató üzletemberek azonnal elkezdték szervezni kínai útjukat, hogy üzleti lehetőségek után kutassanak. A tizenhét kormányzóból, akikkel Atlantában találkozott, sokan delegációkat terveztek szűkebb pátriájuk üzletembereivel. A következő hónapokban Juanita Kreps kereskedelmi miniszter, Bob Bergland mezőgazdasági miniszter, James Schlesinger energetikai miniszter egyaránt küldöttségeket kívántak vezetni a saját területük bevonásával. A kongresszusi képviselők, sőt még azok is, akik korábban kritikus megjegyzéseket tettek Pekingre, azon versenyeztek, hogy csatlakozhassanak a szóban forgó (vagy más Kínába utazó) delegációkhöz. Öt évvel amerikai látogatása után Hruscsovot eltávolították a hatalomból, ám Teng, aki még egy évtizedig Kína legfelsőbb vezetője maradt, később láthatta, milyen gyümölcsöket hoztak a magok, melyeket Amerikában elvetett.

1979. január 31-én, a látogatás során Teng és Fang Ji, az Állami Tudományos és Technológiai Bizottság igazgatója megegyezéseket írt alá az USA-val, felgyorsítandó a tudományos cseréket.¹⁰⁷ 1979 elején az első ötven ígéretes, de kevéssé felkészült kínai cserediák megérkezett Amerikába. A Teng látogatás követő évben ezerhuszonöt kínai tartózkodott diákvízummal az Egyesült Államokban, 1984-ben már tizennégyezer, akiknek a kétharmada természettudományokat, orvoslást, mérnöki tudományokat tanult az amerikai egyetemen.¹⁰⁸ A Pekingi és a Csinghua Egyetem – Kína két legjobb felsőoktatási intézménye – informálisan az USA-ban tanulni kívánó hallgatók „felkészítő iskolái” lettek. 1979-ben a harminc éve megszakadt kapcsolatok újraindultak, s az együttműködés pár esztendővel későbbi tartalma és állapota messze meghaladta mindazt, ami az 1949 előtti éveket jellemzett.

Elővigyázatos külügyi hivatalnokok, akik nem kérdőjelezték meg a kapcsolatok helyreállításának értékét, kifejezték aggodalmukat, hogy hosszú távon jó hatása lesz-e annak, hogy Teng látogatása alatt az amerikaiak olyan hatalmas érzelmekkel fordultak Kína felé. Tartottak tőle, hogy a washingtoni kormányzat és az amerikai média „túlreklámozta” Kínát az USA közvéleményének,

éppúgy, ahogy a II. világháború alatt Csang Kaj-seket, mikor az Egyesült Államok szövetségre lépett Kínával, s az amerikai közvélemény nem készült fel a Kuomintangon belül burjánzó korrupcióra. Teng 1979-es figyelemre méltó látogatása után az amerikaiak nem látták át a KKP továbbra is tekintélyelvű kormányzását, a két ország nemzeti érdekei közötti különbségeket, valamint a hatalmas akadályokat, melyek ezután is megnehezítették a tajvani kérdés megoldását.¹⁰⁹

A Kínai Népköztársaságban még az Egyesült Államokban tapasztaltaknál is jelentősebb volt Teng útjának hatása. Amerikában megváltozott a KNK-ról alkotott kép. Odahaza a kínaiak gondolkodása és jövőre vonatkozó elképzélései változtak meg. Teng amerikai útja – még a japán és délkelet-ázsiai útnál is jobban – megismertette a kínaiakat egy modern életmóddal. A pekingi televízió napi tudósításai, valamint a Teng útjáról készült dokumentumfilm rendkívül előnyös képet mutatott az amerikai életről – nemcsak a gyárákról, közlekedésről és kommunikációról, hanem a korszerű bútorokkal felszerelt, új építésű házakban lakó, divatos ruhákat viselő családokról is. A kínaiaknak egy vadonatúj életmódot mutattak be, s ők ezt magukévé tették. Ledöltek a falak a kisszámú Pekingben élő amerikai és a helyiek között, akiknek már nem tiltották meg, hogy meglátogassák egymás otthonait. Mao Ce-tung beszélt arról először, hogy egyetlen szikra hogyan indíthatja el a forradalom tűzvészét, de Kína valójában 1979 után nagyobb és maradandóbb forradalmat élt át, mint amelyet Mao robbantott ki. E hatalmas forradalmat több forrás táplálta, a legfontosabb szikra azonban Teng egyesült államokbeli látogatása volt.

Ám ahogy sok amerikai túlreagálta Teng Hsziao-ping útját, sok kínai is így tett. Néhányan mindenkor azonnal szerettek volna, s nem értették, hogy az országnak mekkora változásokra van szüksége, mielőtt élvezheti a gazdasági növekedés gyümölcsét. Mások olyan intézményeket és értékeket tettek magukévé, melyeket nem lehetett összeegyeztetni a kínai realitásokkal. Nem volt egyszerű megtalálni az egyensúlyt a nyugati és a kínai módszerek között, de a nyitás olyan hibrid életerőt és intellektuális reneszánszt hozott el, amely idővel átalakította Kínát.

1979 februárjában, amerikai útja végeztével Teng elmondta egyik tolmacsának, Si Jen-huának, hogy az úttal elvégezte a feladatát. A tolmacsnő először nem értette, mire gondol. Kínai kísérői és a külföldiek, akikkel találkozott, jól látták, hogy élvez a lehetőséget, hogy világot láthat, s élvez a tömegek hízelgését is. Ám nem e célból utazott, hanem mert feladatokat kellett végrehajtania a hazájáért. Feladata volt javítani a kapcsolatokat a szomszédos országokkal,

hogy amennyire csak lehet, kitárja Japán és az Egyesült Államok felé az ajtókat, visszaszorítva a Szovjetuniót és elősegítve Kína modernizációját. A külde tése végeztével és feladatát teljesítve más fontos célkitűzések felé fordulhatott a figyelme. Teng tizenöt hónap alatt ötször utazott külföldre. Még tizennyolc esztendőt élt, de soha többé nem hagyta el Kínát.¹¹⁰

12.

A Teng kormányzat kezdete

(1979–1980)

Mikor 1978 decemberében Teng Hsziao-ping Kína első számú vezetője lett, nem rendelkezett saját csapattal, s nem fogalmazott még meg egy olyan koherens víziót Kína jövőjéről, amely mögé az ország lakossága felsorakozhatott volna. A vezetést egyelőre megosztva gyakorolta Hua Kuo-fenggel, aki hivatalosan a Kínai Kommunista Párt elnöke és a kormányt irányító miniszterelnök volt, s Hua négy szövetségesével, akik a Politikai Bizottság tagjai voltak. 1978 decemberében egy olyan struktúra tetejére került, melyet nem ő alko-tott meg.

Tenget jóval kevésbé érdekkelték a címek, mint egy hatékony csapat összehallítása és egy szervezet létrehozása, melynek segítségével modernizálhatja Kínát. Egy évébe került, hogy egyértelműen átvegye az irányítást, kiválassza a kulcsvezetőit, a megfelelő pozíciókba helyezze őket, s elindítsa a programját. Időközben meggyengítette, majd eltávolította Huát és szövetségeseit, a saját csapatának tagjait tette a helyükre, s fokozatosan kimunkálta saját menetrendjét. Tengnek, az első számú vezetőnek meg kellett küzdenie Maóval, a pártot továbbra is uraló szimbólummal. Miközben megtervezte kormánya és a kínai nép számára az új utat, törekednie kellett rá, hogy a lehető legkevésbé idegenítse el azokat, akik még mindig istenítették Maót, s akik készen álltak megvádolni őt azzal, hogy Kína Hruscsovja lett, aki a „demaoizációt” és a „revizionizmust” szabadította rá az országra.

1979 tavaszán Teng szorosabb irányítás alá kívánt helyezni néhány konzervatívot, akik aggódtaak a bátor nyitás miatt. Sok magas beosztású katona és hivatalnok kételkedett Vietnám megtámadásának célszerűségében, s kifejezte aggodalmát, hogy az új legfőbb vezető elárulta a pártot, és a kapitalizmus útjára vezette az országot. Teng 1979. március 30-án tartott beszéde a „négy alapelvről” fontos lépés volt, hogy kioltsa a konzervatívok kritikáját. Ám még mindig szüksége volt pár hónapra, hogy leküzdje az ellenállást, mielőtt szilárдан felépíti saját csapatát.

Teng erős támogatást élvezett, de az ellenállás is érezhető volt. Utóbbit példázta, hogy május 21-én a Népi Felszabadító Hadsereg újságja, a *Csiefangcsün Pao* beszámolót hozott le arról, hogy a hadsereg több egysége ellenállt „A gyakorlat az igazság megítélésének egyetlen kritériuma” megvitatásának, és néhány egységben a csapatok egyharmada nem támogatta a harmadik plénum szellemét. A jelentések szerint sok katona Hua Kuo-feng mellett állt. Nem a személyes teljesítménye miatt tettek, hanem mert Mao kiválasztotta volt, s mert szerintük a néhai vezér elképzeléseit támogatta.¹ A városi elit kritikus volt az elhunyt elnökkel szemben, de a vidéki lakosság rendszerint szívesen vett részt Mao kultuszában. Különösen a paraszti származású katonák becsülték meg azt a kollektív gazdasági formát, mely támogatást nyújtott falvakban élő rokonaiknak. Leszerelés után sokan e kollektívákban kívántak dolgozni, és úgy érezték, hogy Teng kezdeményezései a rendszert fenyegetik.

A konzervatív nyomásra válaszul Teng Hsziao-ping 1979 tavaszán kampanyt indított, hogy megszilárdítsa „A gyakorlat az igazság megítélésének egyetlen kritériuma” pártolását, s utasításba adta, hogy egyes hivatalnokok a reformelképzések támogatásának konszolidálása végett vegyenek „pótörákat” (*bu ke*). Nyilvános megjelenései során Teng a korszak problémái miatt nem Maót, hanem Lin Piaót és a „négyek bandáját” kritizálta. Meg kívánta őrizni a KKP egységét, s ezért nem közvetlenül Hua Kuo-fenget támadta, hanem a „két bármelyiket”.

Hua befolyása egyre gyengült, de június 18-án még ő számolt be a kormányzat munkájáról az 5. Országos Népi Gyűlés második ülésszakának megnyitóján. Bár a hallgatóság akkor még nem tudta, ez volt Hua utolsó jelentősebb szereplése párt- vagy kormányeseményen. Nem sokkal később Teng nekiállt, hogy átalakítsa a KKP-t.

Leereszkedés a Sárga-hegyről – és pártépítés

1979. július 11-én Teng egy hónapos útra indult, melynek során bejárta Kína északi és középső részét. Az utazás az Anhuj tartományban található Huangsan (jelentése: Sárga-hegy) megmászásával kezdődött. A Sárga-hegy Kína egyik leghíresebb csúcsa, a kínai irodalom és történelem régi szimbóluma. Teng július 13-án kezdte meg a túrát, s két nappal később tért vissza. Egy hetvenöt éves ember számára nem kis teljesítmény volt ez. Széles körben terjesztétek a fotót az egészségesnek látszó Tengről, ahogy a csúcson megállt pihenni,

a nadrágja felhajtva, a kezében sétabot. A hegyről visszatérve szövetségese, Van Li, Anhuj pártfőtitkára köszöntötté, aki annak idején a vasúti torlódásokat számolta fel, és most a vidék újraszervezésének akadályait kellett eltávolítania. Van mellett újságírók is köszöntötték Tenget a Sárba-hegy lábánál, aki közölte velük: „Ami a hegymászóvizsgát illeti: átmentem.”²²

Pekingben a politikailag tájékozott hivatalnokok értették Teng hegymászá-sának szimbolikáját. Ahogy Mao híres úszása a Jangcéban, a hegyi túra is egy egészséges politikus belpolitikai tettek részét jelzte.³ Mao 1966-os úszását, melyet abban az időszakban vitt végbe, mikor hetvenhárom éves korában kétésekélek merültek fel az egészségével kapcsolatban, a sajtó jól felfújta (a kritikus olvasó nehezen hihette el, hogy az öreg Mao világba nerekhoz méltó tempót diktált a vízben, mint ahogy azt állították). Teng hegymászásáról ténysszerűen tudósítottak: egy szokatlanul egészséges férfi lenyűgöző teljesítményt hajtott végre, s készen állt a cselekvésre.

Mire készült Teng? Fel akarta építeni a pártot: hivatalnokokat keresett a kulcspozíciókra, s új párttagokat kívánt kiképezni. Pár nappal a hegymászás után beszédet mondott a haditengerészet állandó bizottságának kibővített értekezletén. A kulcsfeladat, ami az országra vár, közölte, hogy felkészítsük utódainkat.⁴ Kína megoldotta a sarkalatos politikai és ideológiai problémákat, s most elengedhetetlen a szervezeti kérdésekre koncentrálni – ki kell választani és ki kell képezni a hivatalnokokat. A kulcsfontosságú politikai célt, a „négy modernizáció” elérését, jóváhagyta a harmadik plénum. Az ideológiai problémát Teng Hsziao-ping március 30-án a „új alapelvű” tartott beszéde oldotta meg, valamint Mao ideolójájának értelmezése: az igaz ösvény keresése a tényekből kiindulva. Eljött az idő, hogy meghatározzák a kritériumokat azok kiválasztására és kiképzésére, akik a vezetői csoporthatákat fogják létrehozni, először a felsőbb, majd az alsó szinteken, le egészen a legalsóbbáig. Új párttagokat kell toborozni és kinevelni. Egy héttel a beszéd után Teng Sanghajba, Santungba és Tiencsinbe ment, s több találkozót tartott, arra biztatta a pártbizottságokat, hogy készítsenek tervezetet a tehetségek kinevelésére.

Teng a pártépítés időzítésében a szokásos történelmi mintát követte. A KKP megalapítása óta, amint az egyik versengő fél győzött és konszolidálta hatalmát, a csoport vezetői nemcsak kiválasztották a magas beosztású hivatalnokokat, hanem toborozni kezdtek, hogy olyan személyeket hozzanak be a pártba, akik megfeleltek az ő elképzeléseiknek. 1979 nyarára a legtöbb idősebb párthivatalnok visszatért és kulcspozícióba került, leváltották a katonákat és a radikálisokat, akik a „kulturális forradalom” alatt töltötték be e kulcspozíciókat. Hua

1979 nyarára már elégé meggyengült ahhoz, hogy nem játszott fontosabb szerepet a pártépítésben. Teng és idősebb hivatalnokai meg tudtak egyezni, hogy milyen funkcionáriusokat kívának kiképezni.

A korábbi években a páron belüli küzdelmek győztesei más- és másfajta új párttagokat – forradalmárokat, katonákat vagy radikálisokat – preferáltak. Teng olyan emberekkel töltötte fel csapatát, akik elő tudták mozdítani a „négy modernizációt”. mindenekelőtt olyan hivatalnokokat keresett, akik képesek voltak megbirkózni a külkereskedelem, a pénzügy és a technológia problémáival. Felsőoktatási intézményekben végzett, tudományos, technológiai és menedzseri tudással rendelkező személyeket kellett toboroznia. A modern tár-sadalmak vezetői számára ez ekkor már evidencia volt, de Kínában alapvető változást jelentett. A Mao-korszakban a „vörös” fontosabb volt, mint a „szakértő”. 1949 óta a legtöbb vezető pozíciót „vörösök” töltötték be, munkás- és paraszti származásúak. A képzett, 1949 előtti szakértőket, akiknek a családja megengedhette magának, hogy kitanítassa őket, burzsoának és földesúrnak békelyegezték. Teng kijelentette, hogy a régi osztályok megszűntek, s tehetséges emberekre van szüksége, a családi hátterük pedig nem érdeklő. Azért, hogy helyet csináljon az új csúcsvezetőknek, el kívánta távolítani a konzervatív Politikai Bizottság tagjait, először is Hua négy legfontosabb támogatóját, Vang Tung-hsinget, Vu Csen Hszi-lient és Csi Teng-kujt. Eltávolításukat és az új vezetők választását azzal magyarázta, hogy minden szükséges a modernizáció eléréséhez.

Teng 1979 végéig nem jelentette be, hogy kiket választott ki kormányzának kulcspozícióira. Sok időt töltött a gondolkodással, konzultációval és vizsgálódással. Leszámlítva néhány személyes stábtagot és a katonaság egy-két vezetőjét, Teng nem a személyes lojalitás alapján döntött (lásd a 18. fejezetet a katonai vezetők kiválasztásáról). A legmegfelelőbb személyt szerette volna látni minden pozícióban, s bízott benne, hogy ha az adott személy alkalmas és elhivatott a párt felé, együtt tud majd dolgozni vele. Nem fogadta bizalmába azokat, akiket kinevezett, még a legmagasabb pozíciók birtokosait sem; mindenivel udvarias, de távolságtartó stílusban beszélt. Elvtársak voltak, akik egy célt kívántak elérni, nem barátok. A kulcspozíciókba tehetséges és energikus embereket választott, olyanokat, akik elkötelezték magukat a „reform és nyitás” mellett, s akik lépésről lépésre jutottak fel a csúcsra, nem üstökös módjára a semmiből.⁵

A jó emberismerő Teng sok időt töltött a személyzeti döntéseken morfon-dírozva. A „kulturális forradalom” előtti évtized főtitkáraként számos közép-

vezető párttagot megismert, akik közül a nyolcvanas évekre sokan felső vezetők lettek. A legfontosabb kinevezésekkel kapcsolatban Teng a döntések előtt személyesen konzultált más magas beosztású hivatalnokokkal, hogy kikérje őszinte véleményüket, különösen, ha olyan emberekről volt szó, akikkel aztán szorosan együtt kellett dolgozniuk.⁶

Teng csapatának két legmeghatározóbb tagját, Csen Jünt és Li Hszien-nient nem saját maga választotta. A két férfi olyan magas pozícióban volt, hogy akkor sem tudta volna őket félreállítani, ha ez lett volna a szándéka. Ugyanabba a generációba tartoztak: Teng 1904-ben, Csen 1905-ben, Li 1909-ben született. Jóval 1949 előttől ismerték egymást, az ötvenes években és a hatvanas évek elején mindhárman Pekingben dolgoztak Mao és Csou En-laj alatt. Csen Jün és Li Hszien-nien közel sem voltak olyan közéleti személyiségek, mint Teng, így a tájékozott hivatalnokok a nyolcvanas évek erőstruktúráját a „kettő és fél” kifejezéssel írták le. A magas szintű pártkörökben Csen nagyjából egy szinten állt Teng Hsziao-pinggel, míg Li befolyása valamivel kisebb volt az övéknél. Csen Jün egy évvel fiatalabb volt Tengnél, ám a harmincas évek közepétől húsz esztendőn át magasabb pozíciót töltött be nála. Senki sem rendelkezett nagyobb tekintélyel a gazdaságirányítás vagy a személyzeti ügyek területén. Mikor Csen 1962–1978 között a partvonalra került, Csou En-laj miniszterelnök alatt Li Hszien-nien lett felelős a gazdasági ügyek irányításáért.

A Tengnél egy-két évtizeddel fiatalabb magas beosztású vezetők közül szinte senki sem járt egyetemre. Teng Hsziao-ping olyan személyeket választott a legmagasabb politikai szintre, akik tisztelték az oktatást, és erőfeszítéseket tettek azért, hogy magukat műveljék. Teng három olyan hivatalnokot – Hu Jao-pang (1915-ben született), Csaو Ce-jang (1919-ben született) és Van Li (1916-ban született) – választott ki legbelőbb csapatába, akikkel szeretett együtt dolgozni, s akikről úgy gondolta, hogy irányítani tudják majd Kína modernizációját. Hu megmutatta, hogy mire képes, mikor a Kínai Tudományos Akadémia tudósait vezette, Csaو ígéretes kísérleteket végzett Szecsuan tartományban az ipari újjászervezés terén, Van pedig rendbe tette a vasutat. A három vezető segíthetett benne, hogy fiatal hivatalnokokat képezzenek ki, akik megérthették, mire van szüksége Kínának a modern technológia és mérnöki tudományok területén, s akiket be lehetett vetni az innovatív menedzsmenttechnikák gyakorlatba való átültetése során. Mindhárman Teng szolgálatának szentelték magukat, de ők is csak elvtársai voltak a közös cél elérése érdekében. Fegyelmezett beosztottak, akik a párt politikáját ültették át a gyakorlatba, nem a barátai. Még Van Li, aki pedig közelebb állt hozzá, mint Hu vagy Csaو, sem gondolta, hogy Teng barát-

ja lett volna: lojális beosztottjának tartotta magát. Teng Hsziao-ping csapatának szintén befolyásos tagja volt Teng Li-csün (1915-ben született), aki nem tölött be olyan magas hivatalos pozíciót, mint a többiek, de mint meggyőződéses beszédírónak és belső memorandumok készítőjének nagy befolyása volt, Csen Jün, illetve Vang Csen támogatásával megerősítve. Hu Csiao-mu (1912-ben született), a csapat egy másik tagja az ortodoxia védelmezőjeként játszott speciális szerepet. Abban a korszakban, mikor az intézmények képlékenyek voltak, a hétfel sorolt férfi személyes háttere, jellemvonásai és végrehajtási stílusa kritikus módon határozta meg a nyolcvanas évek fejleményeit. Mindannyian kiemelkedő intellektuális képességekkel és széles körű tapasztalatokkal rendelkeztek, s évtizedeken át töltötték be magas pozíciókat.

1980-tól egészen 1987-ig, mikor Hut eltávolították, nyugati fogalmakat használva Teng volt az igazgatótanács elnöke és a vezérigazgató, míg Hu Jao-pang és Cao Ce-jang a két divízió – a párt és a kormány – elnökei. A KKP határozta meg az átfogó politikát, a személyzeti ügyeket és a propagandát a csúcsvezetéstől a legalsó szintig, a kormányzat pedig a gyakorlati ügyeket vitte ugyanezen a szinteken. A csúcshivatalnokok párt- és kormánypozíciókat egyaránt betöltötték, a munkájuk gyakran átfedte másokét, de Hu és Cao alapvetően a saját területükön irányítottak, dokumentumokat készítettek, melyeket Teng hagyott jóvá, s irányították a végrehajtást – a „napi munkát” – a KKP-ban és a kormányzatban. A korszak nehézségei ellenére, sok hivatalnok aranykornak tartotta a nyolcvanas évek elejét, egy olyan időszaknak, mikor a magas szintű hivatalnokok vállvetve dolgoztak a „reform és nyitás” megvalósításán.

Tenget nyugtalanította, hogy a „kulturális forradalom” veszteségei miatt az előbb felsorolt csapat mögé nem tudott felsorakozni tapasztalt vezetők egy következő generációja. A helyzetet a késő tavaszi gabonahíányhoz hasonlította, mikor az őszi aratás eredménye lassan elfogy, és még nincs aratásra kész gabona a mezőn. Kína szerencsés volt abból a szempontból, hogy rendelkezett néhány idősebb vezetővel, akik részt tudtak venni a munkában, de sürgősen tenni kellett azért, hogy a még zöld gabona beérjen, s a következő, harmincasnegyvenes generáció készen álljon a vezetésre.

Teng utasította a párt szervezeti osztályát, hogy készítsenek egy listát a különösen ígéretes fiatalabb hivatalnokokról, akik később magas beosztásokba kerülhetnek. Mikor a lista elkészült, Teng és Csen Jün elkeseredve tapasztálták, hogy a felsorolt százhatvanöt emberből csak harmincegyen rendelkeznek egyetemi végzettséggel. Teng Hsziao-ping nem hitt abban, hogy tanult fiatal

embereket kell hirtelen a csúcsra ültetni, de azt szerette volna, hogy amennyiben minden szinten jó teljesítményt nyújtanak, legyen lehetőségük gyorsan előrelépni.

1979 júliusában utasításba adta, hogy a szervezeti osztályok, a különböző szintek vezetőinek segítségével, országszerte tűzzék ki célul, hogy két-három éven belül új tehetségeket nevelnek ki.⁷ Szeptember 5. és október 7. között Teng utódkereső erőfeszítésének részeként megrendezték Pekingben a Szervezési Munka Országos Fórumát. A fórum legfontosabb beszédét Hu Jao-pang tartotta, aki átadta Teng Hsziao-ping üzenetét arról, hogy az utódlás kérdése az ország legsürgetőbb problémája.

Teng, a többi kommunista vezetőhöz hasonlóan, gyakorta beszélt az utódok „kineveléséről” (*peiyang*), ami a kiválasztás és a formális kiképzés mellett a személyes mentorálást is jelentette. minden egység vezető hivatalnokaitól elvárták, hogy figyelemmel kísérjék az alájuk tartozó fiatal emberek fejlődését, akiknek könyveket kellett javasolniuk, illetve akiket ösztönözniük kellett, hogy mutassák ki húségüket a KKP iránt, és hogy a munkájuknak legyen világos célja.

A legfontosabb személyzeti kérdésekről az egységek csúcsvezetői döntöttek, de a párt szervezeti osztálya valamennyi szinten kritikus szerepet játszott azzal, hogy elkészítette a tagok személyzeti anyagát, tréningeket szervezett, s a megfelelő jelöltek anyagát elküldte a magasabb rangú hivatalnokoknak, hogy válogathassanak belőlük.

Miközben Teng a pártépítéssel foglalkozott, neki és társainak szembesülniük kellett a nyilvánosság és a KKP – a „nagy ugrás” és a „kulturális forradalom” katasztrófáiból eredő – mély elidegededésével. Egészen 1979 végéig a pártvezetők nem ismerték el felelősségiüket a tragédiákért, így a KKP nem volt hiteles akkor sem, mikor más kérdésekről beszélt. Az Országos Népi Gyűlés júniusi ülésén döntés született, hogy Je marsallnak foglalkoznia kell e kérdésekkel a Kínai Népköztársaság megalakulásának harmincadik évfordulóján tartandó beszédében.⁸

Je Csien-jing ünnepi szónoklata a harmincadik évfordulón

Teng meghatározó szerepet játszott a később Je marsall által elmondott beszéd összeállításában. Utasította a szövegírókat, hogy miközben pozitívan értékelik az 1949 utáni kínai történelmet, nyíltan ismerjék be a „nagy ugrás” és a „kul-

turális forradalom” alatt elkövetett hibákat, melyekkel a kínai emberek a saját tapasztalataikból amúgy is tisztában voltak. A beszédnek széles perspektívából kellett megvilágítania a Kínai Kommunista Párt történelmét, s új irányokat kellett mutatnia a jövő számára. Hu Csiao-mu és egy húszfős stáb segített összszéállítani a szöveget, amely összesen kilenc variánsban készült el. A változatokat magas beosztású vezetők ellenőrizték Teng végső jóvahagyásával.⁹

Je Csien-jing személyében a szöveg ideális előadót kapott. A marsall az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottságának elnöke, vagyis a kormánymunka legfőbb ellenőrzője volt. Az évforduló a kormányzat, nem pedig a párt ünnepének számított. Je marsallt széles körben tisztelték, nem voltak ambíciói, hogy feljebb jusson, s minden oldallal jó viszonyt ápolt, beleértve Tenget és Hua Kuo-fenget is. Je sohasem lett Mao kritikájának céltáblája, bár közel állt a közszeretetnek örvendő Csou En-lajhoz, s kitűnő kapcsolatai voltak a hadseregben. Ráadásul annyira gyenge volt már fizikailag, hogy csak a beszéd elejét és utolsó néhány sorát olvasta fel. A többi részt más adta elő.¹⁰

A szöveg nagyjából tizenhatezer szóban elbeszélte, hogy a KKP hogyan cselekedett, függetlenül a Szovjetuniótól, összhangban Kína saját társadalmi és történelmi örökségével, majd hogyan vívta ki a győzelmet. Kifejtette a gazdaság növekedését, a közoktatás kiterjesztését. Büszkén szolt arról, hogy a párt miként győzte le a külföldi agressziót, de azt is elismerte, hogy 1957-ben rossz döntés volt a „jobboldali burzsoák” megtámadása. Éppúgy helytelennek bizonyult az eredményekkel való kérkedés, mint a „kommunista szél” felkavarása, mellyel az irreális mértékű kollektivizálást próbálták megvalósítani. Je megérőítette, hogy a „kulturális forradalom” súlyos politikai hiba volt, s lehetővé tette Lin Piao, a „négyek bandája” és más összeesküvők számára, hogy sok jó embert támadjanak meg. A marsall kijelentette, hogy a pártnak a fejlett szocialista rendszer felépítésére tett kísérletei koraiak voltak. A KKP súlyosan megbűnhődött a hibái miatt, és most egy „modern, erős, szocialista ország” felépítésén munkálkodott, ami előtt nagy jövő állt.¹¹ A beszédben Je egyszerre hangsúlyozta ki a szellemi és az anyagi civilizáció fontosságát. Ezt a gondolatot később Hu Jao-pang fejtette ki részletesebben.

Je marsall világosan fogalmazott. Mikor a „nagy ugrás” és a „kulturális forradalom” hibái megtörténtek, Mao Ce-tung irányította az országot. Kínai hivatalnok először ismerte el nyilvánosan, noha közvetett módon, hogy részint Maót is felelősségi terheli e hibákért. Je azt is elismerte, hogy sok pártvezető a „türelmetlensége” miatt tehető részben felelőssé a hibákért. „1957-ben türelmetlenek lettünk. [...] 1958-ban nem tartottuk magunkat ahhoz az alapelveink-

höz, hogy mielőtt egy új ötletet elterjesztünk a nép között, először részletesen megvizsgáljuk, tanulmányozzuk és leteszteljük.” A „kulturális forradalomról” elmondta: „Nem voltunk mindig képesek arra, hogy ragaszkodjunk azokhoz a helyes alapelvkhöz, melyeket az első tizenhét évünk alatt fektettünk le. [...] Mindez azt eredményezte, hogy súlyos árat kellett fizetnünk, és a hibák elkerülése helyett [...] még súlyosabbat követtünk el.”¹²

Je marsall ezután útmutatást adott, hogyan kell a megfelelő tanulságokat levonni Mao elnök hibáiból. 1927 után Mao megtalálta a kínai forradalom helyes útját, mert „az ország realitásából indult ki. [...] Mi, kínai kommunisták és a kínai nép a marxizmus-leninizmusnak a kínai forradalomban történt fejlődését Mao Ce-tung tanításának nevezzük.”¹³ Je elismeréssel szólt a Mao elnöklésével tartott 8. Pártkongresszusról, melyen a néhai vezér kijelentette, hogy „a tömegeknek a forradalmak során jellemző, széles körű, viharos osztályharca véget ért,” s alapvető fontosságú, hogy „a gazdasági és kulturális fejlődés érdekében az egész nép egyesüljön”.¹⁴

A marsall beszédét rendkívül kedvezően fogadták. A tanult közönség örömmel hallotta, hogy a pártvezetők végre-valahára szembenéznek a problémákkal, és egy reális, támogatható irányba indulnak el. Akiket éveken át támadások értek, azokat semmilyen beszéd sem tudott kárpoltolni a szenvedésekért, de a KKP hibáinak beismérése örvendetes üzenet volt, még ha megkésett is. Fontos attörésnek bizonyult ez, mely véget vetett az üres, nagyhangú jelmondatok korszakának, és jelezte, hogy eljött az ország problémáival való őszinte szembenézés ideje.¹⁵

A párttörténet értékelésének kezdete

Már azelőtt, hogy Je marsall beszéde elhangzott, Teng Hsziao-ping úgy vélte, ez a fontos üzenet megoldja majd a párt történelmi problémáit, s Mao szerepének további boncolgatását pár évig el lehet halasztani. Teng attól tartott, hogy a Maóról és Kína történelmében betöltött szerepéről szóló mélyebb diskurzus csak fenntartotta volna azt a vitáktól terhes hangulatot, amelynek véget akart vetni. Jobb lett volna egyszerűen csak nekilátni a munkának. Mao Ce-tung szerepe azonban oly mélyen beleágyazódott rengeteg politikai problémába, hogy sok pártvezető támogatta a KKP történetének további áttekintését. Néhányan attól féltek, hogy ha Mao elképzeléseit nem illetik direkt kritikával, később megismétlődhetnek majd a „kulturális forradalomhoz” hasonló poli-

tikai kampányok. A Je beszédét követő pozitív reakciók után Teng engedett, mert érezte, hogy pár ellentmondásos kérdést meg lehet vitatni anélkül, hogy az ország darabokra hullana. Megkezdte a konzultációkat, hogyan vigye végig a párt történetének részletesebb elemzését.¹⁶

A II. világháború végén, az 1945-ös 7. Pártkongresszuson a KKP új korszakba lépett, s a hivatalnokok az új idők fényében összegezték a párt huszonnegy éves történetét. 1979-ben, ahogy a „kulturális forradalom” véget ért, ismét új korszak következett, és szükségesnek tűnt újra összegezni a történelmi tapasztalatokat. A vezetők nekifogtak, hogy elkészítsék *A párt történetének néhány kérdéséről született határozat* című dokumentumot, s a vita elkerülhetetlenül Mao szerepének értékelésére koncentrált.

A történelmi értékelés előkészítéseként Teng egy kis csoportot szervezett az elkötelezett reformer, Hu Jao-pang vezetésével, továbbá a pártortodoxia két konzervatív őrével, Hu Csiao-muval és Teng Li-csünnel, mint az írói bizottság fejével, illetve adminisztrátorával.¹⁷ Szokás szerint, amikor Teng Hsziao-ping először találkozott a szöveg készítőivel, felsorolta a fontosabb témaikat, melyeket érinteni kívánt. Tizenöt további találkozóra volt szüksége: mindenkor végigmentek a szövegen, s ő konkrét instrukciókat adott. Ahogy Hua Kuo-feng 1979 közepe felé kezdte elveszíteni a hatalmát, egyre könnyebb volt Tengnek és szövetségeinek konszenzusra jutniuk a Maót érintő kritikáról, de a teljes értékelés több mint egy évig nem született meg. 1980-ra konszolidálódott az új vezetés, meggyengítve Hua hatalmi bázisát, s így közvetlenebb módon lehetett szólni Mao Ce-tung hibáiról.

Az új kormányzat utolsó előkészületei (1979 vége)

Hua Kuo-feng 1979 közepére alapvetően kiszorult a hatalomból. Azokon a területeken, ahol Teng és Hua feladatai átfedték egymást, előbbi magához ragadta a teljes irányítást. 1980 januárjában, Harold Brown amerikai védelmi miniszter pekingi látogatásakor, Hua elnök már annyira nem számított, hogy mikor a találkozók alatt beszélt, a többi párthivatalnok oda sem figyelt, hanem egymással beszélgettett, ami hatalmas tiszteletlenség volt egy kínai vezetővel szemben.¹⁸

1979 októberének második felében Teng találkozott Hu Jao-panggal, Jao Ji-linnel és Teng Li-csünnel. Az 1980 februárjára tervezett ötödik plénumra – melyet akár a Teng-kormányzás kezdetének is nevezhetünk – készülve

sok fontos kérdést kellett megvitatniuk. A plénumon Hu Jao-pang és Cao Ce-jang a helyére került, s Hua négy legfontosabb támogatóját (Vang Tung-hsing, Vu Tö, Csen Hszi-lien és Csi Teng-kuj) eltávolították a Politikai Bizottságból. Teng azt tervezte, hogy a plénumon hivatalosan is rehabilitálja Liu Sao-csit.¹⁹ Mindemellett a vezetőknek meg kellett vitatniuk a KKP Titkárságának helyreállítását.

A kritikus találkozók alatt Teng Hsziao-ping nem konfrontálódott Hua Kuo-fenggel, mert ebben az időszakban – október 15-től kezdve – Teng és Li Hszien-nien javaslatára az elnök Franciaországba, Nyugat-Németországba, Olaszországba és Angliába látogatott. Hua távollétében az Államtanács és a Politikai Bizottság üléseit Teng elnökölte, s mire előbbi november 10-én visszatért, az ötödik plénum lényegi tervei, beleértve a Huához hű négy vezető eltávolítását, véglegessé váltak.²⁰ Mihelyt Hua Kuo-feng támogatóit kiszorították, és Cao Ce-jang, valamint Hu Jao-pang a helyére került, sokkal könnyebb lett Teng tervei szerint végigvinni a történelmi határozatot.

Az 1980 februárjában tartott ötödik plénumon, alig egy évvel a harmadik plénum után, Teng Hsziao-ping eléggé konszolidálta a hatalmát ahhoz, hogy felvázolhassa a nyolcvanas évekre vonatkozó tervezetét, áttekintse a magas szintű pártmunkát koordináló struktúrát, továbbá megnevezze idősebb hivatalnokból álló csapatát. Amerikai fogalmakat használva a Teng-kormányzat 1980 elején lépett hivatalba.

Teng helyzetértékelő beszéde (1980. január 16.)

1980. január 16-án Teng Hsziao-ping egy fontos beszédet mondott el *A jelenlegi szituáció és az előttünk álló feladatok* címmel. A felszólalás a nyolcvanas évre vonatkozó céljait tartalmazta. Hasonló volt ez az amerikai elnökök évrétekkelő beszédéhez. Hua Kuo-feng az 1977-es 11. Pártkongresszus előtt tartott politikai elemzésében a közelmúlt pártharcaira, 1978-ban prezenterált tízéves gazdasági víziójában pedig a gazdasági kérdésekre koncentrált. Ezzel ellentétben Tengnek az 1978-as harmadik plénumon mondott rövid beszéde egyfajta felhívás volt a „reform és nyitásra”. Az 1980 januárjában elhangzott szónoklata pedig az első fontosabb beszéd volt Mao halála után, mely a következő évtized átfogó céljait kívánta megfogalmazni.

Teng egyszerű logikát használt: olyan politikát kell folytatni, mely hozzájárul a „négy modernizáció” eléréséhez:

A modernizáció minden [...] fontosabb feladat veleje. Ez az alapvető feltétele annak, hogy meg tudjuk oldani bel- és külpolitikai problémáinkat. Mindent az határoz meg, hogy jól végezzük-e a munkánkat a saját országunkban. A nemzetközi ügyekben játszott szerepünk mértékét meghatározza a gazdasági növekedésünk [...], külpolitikánk célja egy békés környezet, melyben elérhetjük a „négy modernizációt”. [...] Ez alapvető dolog, és egybevág nemcsak a kínai nép érdekeivel, hanem az egész világ érdekével.²¹

Beszédében Teng elismerte, hogy „néhányan, különösen a fiatalok, szkeptikusan néznek a szocialista rendszerre, azt állítják, hogy a szocializmus nem olyan jó, mint a kapitalizmus”. Miként bizonyítsa be Kína a szocializmus felsőbbrendűségét? „Először és mindenekelőtt: a gazdasági növekedés mértékével és a gazdasági hatékonysággal.”²² Ebben az időben kevés külföldi jósolta azt, hogy a kommunista párt vezette ország növekedésének mértéke egy – sőt hárrom – évtizeden át meghaladja majd a kapitalista államokét.

Teng ekkortájt jelölte ki az előléptetések feltételeit. Közölte a hivatalnokkal, hogy ha fontos pozíciókat kívánnak betölteni, szakemberekhez méltó végzettséget kell szerezniük. Azt állította, hogy egy erős gazdaságú Kína jobb helyzetben lesz majd, hogy ellenálljon a hegemoniára törekvő államoknak, és elérje a Tajvannal történő újraegyesítést. „Dolgoznunk kell azon, hogy Tajvan visszatérjen, Kína újra egyesüljön. Ezt a célunkat az 1980-as években szeretnénk elérni.”²³ „Jobbnak kell lennünk Tajvannál, legalábbis a gazdasági fejlettseg tekintetében. [...] Kevesebb nem lesz elég. A »négy modernizáció« sikerével és gyorsabb gazdasági növekedéssel jobb pozícióban leszünk, hogy elérjük az újraegyesítést.”²⁴ Teng célja, hogy a Kínai Népköztársaság gazdasága egy évtizeden belül túlszárnyalja a tajvanit, s így megtörténjen az újraegyesítés, túlságosan optimista volt, de három évtized elteltével a szigetállam gazdaságának sikere már egyértelműen a szárazföldi Kínával fennálló ökonómiai kapcsolataitól függ, amire kevesen számítottak a nyolcvanas években.

Mire van szükség ahhoz, hogy Kína elérje a gazdasági modernizációt? Teng Hsziao-ping négy feltételel sorolt föl: (1) szilárd és konzisztens politikai álláspont, (2) politikai stabilitás és egység, (3) kemény munka és úttörő szellemiség, (4) olyan hivatalnokok, akik „tántoríthatatlan szocialista orientációval”, illetve „professzionális tudással és kompetenciával” rendelkeznek.²⁵ Teng üzenetének lényege – a szilárd politikai vonal és stabil társadalmi rend szükségességéről – egybevágott a kilenc hónappal korábban meghirdetett „négy alapelvvel”, és azazal az alapállással, melyet csúcsvezetőként végig képviselt. 1980. január 16-án

kijelentette: „Huligánok, bűnözők és ellenforradalmárok folytatnak földalatti tevékenységet, idegen erők és a Kuomintang titkosszolgálatával szövetkezve. Nem szabad lebecsülnünk a hátsó gondolatoktól vezérelt úgynevezett demokratákat és másokat, akik kirívóan ellenszegülnek a szocialista rendszernek és a kommunista párt vezetésének. [...] Teljességgel megengedhetetlen, hogy a szólásszabadságot, a sajtó, a gyülekezés és az egyesülés szabadságát hirdessék oly módon, ami az ellenforradalmárok hasznára lehet.”²⁶ Teng ugyanakkor bejelentette, hogy a párt folytatni fogja a „virágoszék száz virág” politikát, s nem használja többé az „irodalom és művészet a politika alárendeltjei” jelmondatot, mert ezt túl könnyedén lehetett elméleti kifogásként használni a kultúrába való önkényes beavatkozásra. Figyelmeztetett azonban, hogy „ minden haladó és forradalmi írónak és művésznek foglalkoznia kell a munkája társadalmi hatásával is”.²⁷

Teng le akarta hűteni az 1978 decembere óta tapasztalható rendkívül magas elvárásokat, s a jövő nagy küzdelmeiről beszélt, illetve annak szükségeségéről, hogy az úttörő szellem továbbra is érvényesüljön. A két évtizednyi szenvédés után sokan kezdtek el a remények (és kevésbé a realitások) alapján célokot kitűzni. Tengre nagy hatást gyakorolt Ikeda japán miniszterelnök célkitűzése, aki egy évtizeden belül meg kívánta kétserezni a jövedelmeket, s a hatvanas évek elején ez ösztönözte a japán növekedést. Ám legalább annyira fontosak voltak a „nagy ugrás” keserű csalódásai, a be nem teljesült célok. Teng a kínai szakértők mellett a Világbank külföldi specialistáival is konzultált, mielőtt kitűzte a reálisnak ítélt célokat.²⁸ Meg volt győződve róla, hogy 1980 és 2000 között Kína kétszer is megduplázzhatja a jövedelmét, így bedobta a köztudatba a „2000-ig megnégyszereződő jövedelem” szlogent. Később világos lett, hogy nehezen lehetne elérni az említett célt, ezért egy idő múlva már a GNP és nem a jövedelem megnégyszerezéséről kezdtek beszálni. Az előbbi jóval könnyebben ment. Teng figyelmeztette a közvéleményt, hogy a következő évtizedben Kínának nem fognak rendelkezésére állni az erőforrások, hogy jóléti állam legyen.

Az 1978-as harmadik plénum után Teng Hsziao-ping nagyon jól tudta, hogy több tartomány türelmetlenül növekedni szeretne, és a helyi vezetők elégedetlenek Csen Jünnek a bővülést korlátozó „kiigazítási politikájával” (lásd 15. fejezet), de a nyolcvanas években még a politika mellé állt. Emlékeztetett – a modernizáció tempójával elégedetlen – „néhány elvtársat”, hogy 1978–80 között sokkal nagyobb haladás történt, mint az előző esztendőkben.

A kormányzó párt ideális szerepérről szólva – a kínaiknak a „munka hatékonyságát kell növelniük; csökkenteni kell a társadalom számára szükségtelen árucikkek és a gyári selejtek számát; elengedhetetlen mérsékelní az előállítási költséget; növelni kell a források kihasználtságát” – Teng szavai jóval inkább egy nyugati üzleti vezetőének hangzottak, semmint egy maoista megnyilatkozásának.²⁹ Mikor szóba került, hogy egy hivatalnoknak inkább „vörösnek” vagy „szakértőnek” kell-e lennie, megismételte korábbi meggyőződését: „Biztosítanunk kell a szervezetek professzionális vezetését a különböző szinteken, beleértve a pártbizottságokat is. A kulcsposzíciókat fokozatosan professzionális tudású emberek veszik át.” „Néhány új párttag, aki a »kulturális forradalom« alatt csatlakozott, nem felel meg az elvárasoknak” – figyelmeztetett. Helyzetéről beszédét a KKP szerepének kihangsúlyozásával zárta: „A párt vezetése nélkül semmit sem lehetne elérni korunk Kínájában.”³⁰

Február 29-én, az ötödik plénum utolsó napján Teng kimondta, hogy mit vár el a KKP-től: hatékony igazgatást. Úgy beszélt, mint egy katonai hátterű gyárigazgató: „Az értekezletek legyenek rövidek és szűk körűek. Ha nem készült fel minden résztvevő, inkább meg se tartsák őket. [...] Ha valakinek nincs mondanivalója, ne nyissa ki a száját. [...] Az értekezletek és az azokon való megszólalások egyetlen célja, hogy problémákat oldjunk meg. [...] A fontos kérdésekben kollektív vezetésnek kell döntenie. Ha azonban konkrét feladatokról vagy egy adott szférára hatást gyakorló döntésről van szó, az egyéni felelősségnak világosan körülhatároltnak kell lennie. Mindenkinek felelősséget kell vállalnia a rábízott munkáért.”³¹

Azok, akik ismerték Tenget, egyáltalán nem lepődtek meg, hogy milyen elszántsággal őrködött a közrend felett. A nyilvános támadásokat nem néztek el: a „négy nagy szabadságot” (szabad beszéd, a gondolatok teljes körű megosztása, viták tartása, tacepaók készítése), melyre támaszkodva a vörösgárdisták 1966-ban nyilvános támadásaiat végrehajtották, a módosított alkotmány eltörölte. Teng kifejtette, hogy mit ért páron belüli demokrácián. A párttagoknak meg kellett szólalniuk, ha egy probléma megoldásához hozzá tudtak járulni. Ám ha a KKP csúcsvezetői – miután végighallgatták a különböző nézőpontokat – meghoztak egy döntést, akkor azt a párttagoknak már egy emberként kellett végrehajtaniuk. Teng világossá tette, hogy mi lesz a sorsa azon elvtársaknak, akik nem követik az utasításait. Az „inkompetens párttagokat” eltávolítják.³² 1980-ra a gondolatai immár kikristályosodtak, s a beszéd Teng vezetőként követett politikájának meggyőző összegzése lett.

Beiktatás az ötödik plénumon (1980. február 23–29.)

Az 1980. február 23–29. között tartott ötödik plénumon a Központi Bizottság hivatalosan jóváhagyta a Teng és szövetségei által 1979 utolsó heteiben hozott döntéseket. A Hua Kuo-fenget támogató kulcsfontosságú PB-tagokat – Vang Tung-hsing, Vu Tö, Csen Hszi-lien és Csi Teng-kuj – hivatalos kritikával ill. sők, sők „lemondtak” a Politikai Bizottságban betöltött helyük ről. Csen és miniszterelnök-helyettesi pozícióját is elvesztette. Vang Tung-hsing és Csen Hszi-lien meggyőződéses radikálisok voltak. Vu Tö és Csi Teng-kuj azonban olyan tapasztalt pártvezetők, akik a politikai túlélés érdekében tolódtak balra. Sorsukat 1976. április 5-én pecsételték meg, mikor feloszlatták a Csou En-lajjal és Tenggel szimpatizáló tömeget.

Teng Hsziao-ping három legfontosabb támogatója – Hu Jao-pang, Csaو Ce-jang és Van Li – kulcspozícióba került. Hu a párt főtitkára lett. Hua Kuo-feng névleg miniszterelnök maradt, de Csaو Ce-jang lett az Államtanács napi munkájának tényleges vezetője. Van Li miniszterelnök-helyettesként és az Állami Mezőgazdasági Bizottság vezetőjeként a szektort érintő politikai döntéseket készítette elő, s a mezőgazdasági termelésben a családi felelősségi rendszer lett a meghatározó. A két miniszterelnök-helyettesi pozíciót hivatalosan az Államtanács Állandó Bizottságának áprilisi ülésén, továbbá az Országos Népi Gyűlést Állandó Bizottságának augusztusi ülésén hagyták jóvá, mikor Csi Teng-kuj és Csen Hszi-lien, akiket már februárban eltávolítottak a PB-ből, hivatalosan is elvesztette miniszterelnök-helyettesi pozícióját.

A plénum Hu Jao-pang és Csaو Ce-jang, a párt és a kormányzat napi munkáját irányító vezetők beiktatását jelentette. Immár a PB-tagok szilárd többsége támogatta lelkesen Teng politikai döntéseit. A többségre nem a hivatalos szavazások szempontjából volt szükség, illesmire a Politikai Bizottságban ritkán került sor. A PB Állandó Bizottsága egyébként is ritkán ült össze. A tagság összetételenek megváltozása egy frissebb politikai hangulatot hozott magával, s így az alacsonyabb pozíciókban dolgozó hivatalnokok gyorsan megértették, hogy főnökeik új politikai irányokba indultak el. Az ötödik plénum után az alacsonyabb beosztású funkcionáriusok nagy figyelemmel olvasták Teng és Hu beszédeit, valamint a fontosabb találkozókon kibocsátott dokumentumait; Hua Kuo-feng mondanivalója nem érdekelte őket többé.

A legfelsőbb szint mellett további magas beosztású hivatalnokok is pozícióba kerültek az ötödik plénumon: tapasztalt, idősebb káderek, akik már bizonyították képességüket, és elkötelezettek voltak a reformok mellett. Teng nem

adott helyet a kormányzatában olyan funkcionáriusoknak, akik a „kulturális forradalom” alatt, a régi, kipróbtált elvtársak kárára emelkedtek fel. A hadsereg néhány fontosabb beosztásába olyan hivatalnokokat választott, akikkel együtt szolgált a Második Hadseregen, s akiket igazán megbízhatónak tartott. Egyébiránt eléggé bízott a saját képességeiben ahoz, hogy változatos hátterű párttagokat vezessen, és nem látta elengedhetetlen szükségét a személyes hűségnek. Nem frakciót vezetett, hanem egy egész pártot, mindenkire számított, kivéve a „kulturális forradalom” nyerteseit, akik nem tudtak alkalmazkodni az uralmához.

Teng nem adott konkrét utasításokat a központi propagandaosztálynak. Az ötödik plénumon megjelent propagandisták, beleértve a fontosabb médiumokat is (*Zsenmin Zsipao*, Új Kína hírügynökség, *Kuangming Zsipao* és a párt *Hungcsi* című elmeleti folyóirata), Teng Hsziao-ping beszédeire támaszkodva, az ő gondolatait közvetítve írtak vezércikkekkel és egyéb beszámolókat. Teng, aki régóta hozzászokott már az effajta felelősséghez, s elég tapasztalt volt, hogy meg tudja ítélni, miként fogják a kijelentéseit értelmezni, elővigyázatosan fogalmazott.

A fentről érkező jeleket az alsóbb beosztásokat betöltők figyelmesen tanulmányozták. Ha egy tartományi párttitkár Pekingbe ment, megszokott volt, hogy először a KKP Titkárságán beszélte egy ott dolgozó, megbízható ismerősével, akinél tájékozódhatott arról, mi foglalkoztatta épp Tenget. minden miniszteriumban és minden tartományban működött egy kis politikai kutatócsoport, melynek egyik legfontosabb feladata az volt, hogy teljes mértékben átlássa, mi foglalkoztatta aktuálisan a csúcsvezetőket, s ebből levonja a miniszteriumot vagy tartományt érintő feladatokat. Annyi dokumentum járt fel-alá, hogy egy alacsonyabb beosztású funkcionárius képtelen volt az összeset szóról szóra megemészteni. Az adott politikai kutatócsoport tájékoztatta a magasabb beosztású hivatalnokokat, hogy mely direktívák voltak a legfontosabbak, s ígykeztek jó előre jelezni, hogy Teng, Hu Jao-pang pártfőtitkár és Cao Ce-jang miniszternök mire készül. A vezetők így el tudták kerülni a hibákat, s megpróbálhattak a legoptimálisabb módon forrásokért lobbizni a pártközpontnál.

A nyolcvanas évek személyzeti változásai lehetővé tették Teng számára, hogy hatékonyabban irányíthassa a rutinmunkát, és elindítson több olyan programot, melyet a maoisták egyébként lelassítottak vagy megakadályoztak volna. Liu Sao-csi rehabilitációjának patthelyzete megoldódott. 1945–1966 között Liu volt a második ember Mao után, aki árulónak és kapitalistának nevezte, majd megtámadta. Liu 1969-ben elhunyt, de az őt érintő ítélet volt a legfonto-

sabb, amely megsemmisítésre várt. Az ötödik plénumon Teng kihangsúlyozta, hogy egy ilyen intézkedés nem feltétlenül jelenti Mao Ce-tung támadását. Liu ítéletének megsemmisítése csak az első fecske volt, s a folyamat segített abban, hogy Mao történelmi megítélése már a hibáit is magába foglalja, és hogy azokat a hivatalnokokat is rehabilitálják, akik szorosan együtt dolgoztak Liuval.³³

Az ötödik plénumon visszaállították a párt 1966-ban feloszlatott Titkárságát, így a Politikai Bizottság kulcsfontosságú tagjai – azok, akik a különböző szektorok csoportjait vezették – már az épületében rendezhették be irodáikat. A Titkárság a KKP napi munkáját koordináló első számú intézmény lett. Heti rendszerességgel tartottak itt megbeszéléseket, amelyeken az Államtanácsban székelő Csao Ce-jang is részt vett, hogy elősegítse a párt és a kormányzat együttműködését.

Az ötödik plénum változásai csökkentették a Politikai Bizottság ülésein körábban tapasztalt feszültséget, és segítették a széles körű reformok előkészítését. Az új vezetés konszolidációjával a háta mögött Teng pár hónap alatt fel tudta oszlatni a helyi mezőgazdasági kollektívákat, s a mezőgazdasági termelést a családi felelősségi rendszer szellemében működtethette. A plénum ugyancsak előkészítette, hogy 1980 végén megtörténjen a párt történetének teljes körű kiértékelése, és Hua Kuo-fenget minden hatalommal járó, hivatalos pozíciójából eltávolítsák.

Búcsú a Mao-korszaktól és Hua Kuo-fengtől (1980 ősze – 1981 júniusa)

Jelenleg nem áll rendelkezésünkre megbízható dokumentum arról, hogy Teng Hsziao-ping pontosan mikor döntött Hua kiszorításáról. Mivel éveken át figyelhette, hogy Mao hogyan távolítja el a hivatalnokait, s maga is lépésről lépésre csökkentette 1978 decembere és 1981 júniusa között Hua hatalmi bázisát, joggal feltételezhetjük, hogy Teng egy alaposan átgondolt stratégia szerint cselekedett. Lehet, hogy 1978 decemberében még nem volt pontos terve, hogy miként távolítsa el Hua Kuo-fenget, de azt biztosan végiggondolta, hogyan csökkentheti a hatalmát anélkül, hogy nyilvános harcokra kerüljön sor, vagy megríassza a kollégáit.

Mao, mikor magas rangú hivatalnokokat támadott, gyakran előbb a legfontosabb híveiket távolította el, izolálta a célszemélyt, akin így könnyebben felülkerekedhetett. Teng hasonlóképp járt el. 1980 februárjában eltávolította Hua közeli szövetségeit, és Csao Ce-jangot bízta meg a miniszterelnöki fel-

adatokkal. 1980 májusában, mikor Japánba látogatott, Hua már kevés valódi hatalommal rendelkezett, de a látogatás segített megerősíteni a külföld felé, hogy Kínát nem szakítja szét egy hatalmi harc.³⁴ 1980 augusztusában Hua formálisan is lemondott a miniszterelnöki pozíóról. A 11. Pártkongresszuson megválasztott Központi Bizottság hatodik plenáris ülésén, 1981 júniusában Hua Kuo-fenget ellenszavazat nélkül távolították el a KKP elnöki és a Közpon- ti Katonai Bizottság elnöki székéből.

A Kínai Kommunista Párt történetének Maóra fókuszáló átértékelése Hua eltávolításával párhuzamosan történt. A két folyamatot erőltetés nélkül össze lehetett kapcsolni: Hua a néhai vezér minden direktíváját magáénak vallotta, annak ellenére, hogy Mao Ce-tung súlyos hibákat követett el, hibákat, melyek a Mao-korszak őszinte értékelése során napvilágra kerültek. A párt történetének újraértékelése röviddel Je marsall 1979-es ünnepi beszéde után kezdődött meg. Teng széles körű konzultációs folyamatot indított, hogy konszenzust teremtsen Mao megítéléséről.³⁵ E célból alig pár héttel Je beszéde után – Hu Jao-pang irányítása alatt – egy munkacsoportot hozott létre, amely 1979. október 30-án ült össze először.

Teng legalább 1956 óta – mikor Moszkvában jelen volt az SZKP 20. kongresszusán, melyen Hruscsov elítélte Sztálint – komolyan töprenggett azon, miként kellene kezelni Mao örökségét. A hosszú esztendők – s különösen három és fél éves csianghszi száműzetése – alatt elegendő ideje volt elgondolkodni a kérdésen. Fiatalembenként rajongott Maóért, de a neki szentelt évtizedek alatt megalázó nyilvános támadások közepette kétszer is eltávolították a halomból. Legidősebb fia Mao Ce-tung vörösgárdistának köszönhetően egy életre lebénult. Apaként ezért bizonyosan neheztelt Maóra. Teng Hsziao-ping, az acélos politikus nagyon is emberi volt, a történelem értelmezésének során azonban nem mutatott ki személyes érzelmeket.

Mao értékelésének folyamata egybevágott Teng racionális gondolatmenetével. Meg akarta tartani a párt hatalmát, de közben lehetőséget kívánt biztosítani az alatta dolgozó magas beosztású hivatalnokoknak, hogy eltávolodjanak Mao Ce-tung politikájától. Az újraértékelés korai időszakában, 1980 augusztusában Teng kijelentette Oriana Fallaci olasz újságíróinak: „Nem tesszük meg Mao elnökkel azt, amit Hruscsov tett Sztállinnal.”³⁶ 1980 októberében, a munkacsoportban folytatott beszélgetések idején a következőket közölte az értékelő dokumentum készítőivel: „Mikor a hibáiról írunk, nem szabad túloznunk. Ha így teszünk, diszkreditáljuk Mao Ce-tung elvtársat, és ezzel diszkreditáljuk a pártunkat és államunkat is.”³⁷ A végső szöveg elég tisztelettel szólt az elhunyt

elnökről, hogy ne veszélyeztesse hajdan közelí munkatársai (például Teng) jelenlegi hatalmát. A határozatnak azonban azt is meg kellett magyaráznia, hogy a Mao által kritizált hivatalnokok miért térhettek vissza a munkába, s legitimálnia kellett a Mao-korszak kollektivizmusával és osztályharcával való szakítást.

Az első változat 1980 februárjában készült el. Tengnek nem tetszett e kori verzió, ezért magához rendelte Hu Jao-pangot, Hu Csiao-mut és Teng Li-csünt, hogy közvetítsék az íróknak: (1) pozitívan szóljanak Mao Ce-tung tanításáról és Mao történelmi szerepéről, (2) a „tényekből kiindulva kell megtalálni az igaz ösvényt” szellemében világításak meg Maónak a „kulturális forradalom” alatt elkövetett hibáit, (3) oly módon összegezzenek, hogy az segítse a nép egysegét, s a jövő felé tekintsen. A három gondolatból az első volt a „legfontosabb, legalapvetőbb és legéletbevágóbb”.³⁸ Bármennyire is személyesen megszenvedte Mao kritikáját és döntéseit, Teng közölte az írókkal, hogy világosan tűnjen ki a szövegből: a pártnak és a népnek továbbra is elkötelezetten követnie kell Mao Ce-tung tanítását. A vezér döntései következetében szenvédésekben keresztülmént nagyszámú magas beosztású hivatalnok visszatérése miatt, valamint a „demokráciafalra” felkerült Mao-kritikák tanulságait levonva Teng a néhai elnök védőügyvédjeként tudta pozicionálni magát, s közben fel sem merült a Mao egykor politikájához való visszatérés.³⁹ Ahányszor csak nyilvánosan megszólalt, azon zsörtölődött, hogy az utolsó változat sem fogalmazta meg kelő világossággal Mao elnök nagy érdemeit.

1980. június 27-én Teng például kijelentette, hogy az utolsó variáció túlsámosan negatív. Azt szerette volna, hogy a szövegírók azokat a pozitív dolgokat hangsúlyozzák ki, melyekért Mao kiállt, és ismerjék el, hogy a hibái elsősorban a rendszerből fakadtak. Teng elfogadta Hu Csiao-mu érvelését, miszerint az írók nem tehettek mást, szólniuk kellett a „nagy ugrás” hibáiról, márpedig ezekben – a „kulturális forradalom” hibáitól eltérően – neki magának is része volt. Ám ragaszkodott hozzá, hogy a „nagy ugrás” tárgyalása során az íróknak a korszak pozitív eredményeiről is szólniuk kell, és csak azután ismerhetik el a hibákat.⁴⁰

A széles körű, népszerű – egységhez és nem polarizációhoz vezető – konszenzus érdekében Teng utasításba adta: biztosításak a lehetőséget, hogy a pekingi és a fővárosban kívüli magas beosztású hivatalnokok véleményezhessék a szöveget. 1980. október 12-én, miután a Politikai Bizottság jóváhagyta a legutolsó változatot, azt a KKP Általános Irodája kiküldte nagyjából négyezer hivatalnoknak véleményezésre. A véleményeket összegezték, s megküldték további megfon-

tolásra a dokumentum készítőinek.⁴¹ A Központi Pártiskola ezerötszáz diákját is beleértve ötezer-hatszáz magas rangú párttag vett részt a szövegről folyó vitában. Néhányan kritikusabb beszámolót követeltek. Fang Ji, a tudományos technológia szakértője úgy vélte, hogy Mao zsarnok (*baojun*) volt. Tan Csen-lin, azok egyike, akik 1967 februárjában fel mertek szólalni a „kulturális forradalommal” szemben, kijelentette, hogy Mao szembement a saját tanításaival. Mikor azonban Huang Ko-cseng – akit főnöke, Peng Tö-huaj megtámadásakor ért komoly kritika – megvédte a néhai elnök vívmányait, megnehezítette a többieknek, hogy Mao keményebb bírálata mellett tegyék le a vokszukat.

Az írás és konzultáció körei folytatódottak, de a fontosabb viták 1980 novemberében véget értek. 1981. március 24-én Teng az egyik kései változatot vitatta meg Csen Jünnel, aki kijelentette, hogy részletesebben kellene szólniuk Mao 1949 előtti szerepéiről, s így jobban megvilágíthatnák pozitív tetteit. Csen azt is javasolta, hogy külön foglalkozzanak a vezér elméleti munkásságával, egyszerre hangsúlyozva ki a marxista-leninista elméletet és Mao Ce-tung tanítását. Teng elfogadta Csen Jün gondolatait, s továbbadta a szövegíróknak.⁴²

A meghosszabbított vita jelezte, hogy a magas beosztású hivatalnokok számára mennyire fontos volt Mao hírnevének kérdése. Úgy vélték, hogy a történelemben betöltött helye az ő politikai jövőjüket, illetve családtagjaik és szövetségeik sorsát is meghatározza majd. Az értékelésekben nem tartották olyan jelentőseknek a Mao és Liu Sao-csi, illetve a Mao és Peng Tö-huaj közötti politikai különbségeket, hogy „két vonal közötti harcról” beszéljenek. mindenki, de különösen az áldozatok rokonai és barátai fellélegezhettek. Hálásak voltak a megváltozott fogalmazásért.

A dokumentum utolsó változata a maói tanítás és a nagy proletár forradalmár dicséretét zengte, ám kritikus maradt Maónak a „nagy ugrásban” és a „kulturális forradalomban” betöltött szerepével kapcsolatban. A „nagy ugrás” problémái abból eredtek, hogy „Mao Ce-tungot és sok központban és vidéken dolgozó vezető elvtársat elbizakodottá tett a siker, türelmetlenek voltak, gyors eredményeket szerettek volna, s túlbecsülték az emberi akarat és erőfeszítés szerepét”. A „kulturális forradalom” káosza „volt a felelős, amiért a párt, az állam és a nép a legsúlyosabb visszalépést és a legnagyobb veszteségeket szenvedte el a Kínai Népköztársaság megalapítása óta. A »kulturális forradalmat« Mao Ce-tung elvtárs kezdeményezte és vezette.”⁴³ A dokumentum csak általánosságban foglalkozott Mao hibáival. Teng kijelentette, hogy tizenöt évvel később majd lehetőség lesz egy következő értékelésre. A megjegyzés világossá tette: ha a párt túl szigorú kritikát gyakorol 1980-ban Mao felett, az megosztó lehetett volna,

meggyengíthette volna a nép támogatását. A jövőben, ha a KKP már távolabb kerül az akkori érzelmektől és személyes ügyektől, Mao részletesebb és sokkal őszintébb kritikája is lehetséges lesz majd.⁴⁴

Ahogy a Szovjetunióban is 70 százalékban helyesnek és 30 százalékban hibásnak értékelték Sztálin tetteit, Mao döntéseit is 70 százalékban helyesnek találták. Teng kiemelte, hogy a „kulturális forradalom” alatt Mao Ce-tung rosszul mérte fel a helyzetet, rossz módszereket használt, s e hibák kombinációja vezetett a súlyos kárhoz, melyet a párt és Kína elszenvedett. 1980. március 19-én, ahogy az értékelés elkészítése a végéhez közeledett, Teng immár elégedett volt a „kulturális forradalomban” betöltött maói szerep tárgyalásával. Teljes mértékben átlátta, hogy elsődleges fontosságú világossá tenni a kínai közvélemény előtt, hogy Mao és Hua újraértékelésének folyamata rendben zajlik. Ugyanilyen fontos volt azt közvetíteni a világ felé, hogy Kínában nincs pusztító hatalmi harc, és szó sincs „demaoizációról”. Teng ebben az időszakban beleegyezett, hogy interjút ad Oriana Fallacinak, aki a világpolitika szereplőivel interjúkat készítő egyik legismertebb külföldi újságíró volt. Fallaci konfrontatív stílusban, jól felkészülten tette fel kemény, rafinált kérdéseit. Teng Hsziao-ping élvezte a kihívást. Az 1980. augusztus 21. reggelén készített interjú olyan jól sikerült, hogy a végén Teng viccesen kijelentette: „Együnk valamit. A gyomrom forradalmárkodni kezdett.” Felajánlotta Fallacinak, hogy pár nappal később ismét találkozhatnak.

Két héttel korábban Peking kiadott egy utasítást, hogy csökkenteni lehet Mao nyilvánosan kiállított képeinek és versidézeteinek számát. Fallaci azzal kezde az interjút, hogy megkérdezte, Mao Tienanmen téren található arcképe a helyén marad-e. „Örökre ott marad” – válaszolta Teng. Majd elmagyarázta, hogy Mao követett el hibákat, de Lin Piao és a „négyek bandája” bűneivel szemben az ő hibái másodlagosak voltak az eredményeihez képest. Mao Ce-tung tanítása még mindig fontos irányelvként szolgál, annak ellenére, hogy élete vége felé elveszítette kapcsolatát a valósággal, s olyan intézkedéseket hozott, melyek szembementek a saját korábbi elveivel. Mikor Fallaci a „nagy ugrás” bűneiről kérdezte, Teng kijelentette, hogy nem egyedül Mao hibázott. Mindannyian hibáztak, akik vele együtt dolgoztak, egyikük sem ártatlan.⁴⁵ Fallacit az is érdekelte, hogy Mao miért választotta ki Lin Piaót, mire Teng elmondta, hogy feudális dolog, ha egy vezető választja ki a saját utódját. Az utalás egyértelmű volt: Hua Kuo-feng kiválasztása is hibás lépések bizonyult. Amikor Fallaci megkérdezte, miként lehet elkerülni a jövőben a „kulturális forradalomhoz” hasonló eseményeket, Teng elmagyarázta, hogy a pártvezetők átalakítják Kína

intézményeit, hogy elérhessék a szocialista demokráciát, és betartassák a szocialista törvényeket.⁴⁶

A világ sok vezető politikusát feldühítették már Oriana Fallaci konfrontatív kérdései, Teng azonban könnyedén és magabiztosan válaszolt. Mikor később visszaemlékezett hosszú karrierjére, Fallaci a Teng Hsziao-pinggel készített két interjút a kedvencei közé sorolta. Csien Csi-csen későbbi külügyminiszter jelen volt ezeken a beszélgetéseken, s úgy vélte, hogy Teng életének egyik legkiemelkedőbb teljesítményét nyújtotta.⁴⁷

1980 májusa után Hua Kuo-feng csak elvétve jelent meg a nyilvánosság előtt. Utolsó fontosabb beszédében, melyet az 5. Országos Népi Gyűlés harmadik ülésszakán tartott szeptember 7-én, nem jelentette ki egyértelműen, hogy az osztályharc véget ért, de elmondta, hogy már kevésbé fontos, és a pártban nem szabad széles körű osztályharcot kezdeményezni. Gazdasági ügyekben a korszak párpolitikájával egybevágóan nyilatkozott meg: támogatta Csen Jün kiigazítási kezdeményezését, s kiemelte a mezőgazdaság és a könnyűipar jelentőségét.⁴⁸ Az Országos Népi Gyűlésen közzétett dokumentumok egy része, például az *Irányadó alapelvek*, Hua Kuo-feng erőteljes kritikái voltak.

A PB Állandó Bizottságának ülésén feltették a kérdést a résztvevőknek, hogy a párt történetéről született dokumentumban hat sorban összegezzék-e az 1976 óta eltelt időszakot, vagy egy hosszabb verziót közöljenek a négy évről, mely elkerülhetetlenül kritikus lesz Hua Kuo-fenggel. Hua természetesen a részletes beszámoló ellen foglalt állást. A résztvevők megegyeztek, hogy először a rövidebb verziót küldik meg a többi vezetőnek, és megvárják a reakciókat.⁴⁹ A csúcshivatalnokok jelentős része kritikus volt Huával, amiért akadályozta Teng Hsziao-ping gyors visszatérését, s a hosszabb beszámoló mellett tették le a garast. Később Teng kijelentette, hogy a dokumentumba a négy évnek is bele kell kerülnie, így világos lesz, hogy miért is távolítják el Huát.⁵⁰ Tehát a négyesztendős periódust részletesen tárgyaló hosszabb változat lett a végleges szöveg.⁵¹

1981 májusának utóján a kibővített Politikai Bizottság hetven-egynéhány tagja lezáró ellenjegyzést adott a párt történetéről szóló dokumentumra. Némi finomhangolást követően a végső verzió a hatodik plénum elé került, s június 27-én engedélyezték. 1981. július 1-jén, a párt megalapításának hatvanadik évfordulóján az egész országban közzétették.⁵²

Hua KKP- és KKB-elnöki pozícióból való eltávolításának kérdésével a Politikai Bizottság 1980. november 10. és december 5. között kilenc ülésen foglalkozott. A megbeszéléseket olyan érzékenynek ítélték, hogy a róluk készült

feljegyzések nagy részét még három évtizeddel később sem ismerhették meg a hivatalos párttörténészek. Egy kulcsfontosságú dokumentumot, Hu Jao-pang november 19-én a Huával kapcsolatos problémákról elmondott beszédét azonban közzétették. A lényegi érvelés ebben világosan megtalálható.

Nyugdíjba vonulása után Hu Jao-pang kijelentette, hogy a legjobban azokat az éveket szerette, mikor Hua alatt dolgozott. A megjegyzésből kiolvasható a nehezelése azért, hogy Teng végül őt is kiszorította a hatalomból. Ám 1980-ban még neki kellett előkészítenie Hua elnök eltávolítását. A korszak történelméről szóló beszámolóját azzal kezdte, hogy elismerte: a párt és a nép sohasem fogja elfelejteni, hogy Hua Kuo-feng hozzájárult a „négyek bandájának” letartóztatásához, de az elnök túlértekelte saját személyes szerepét az ügyben, hisz az április 5-i tüntetéseket követő politikai atmoszférában egyáltalán nem volt nehéz megszabadulni tőlük. Hu Jao-pang kijelentette, hogy miután Mao meghalt, Hua folytatta az elhibázott maói osztályharc-politikát, ahelyett, hogy kiigazította volna, s rohamtempóban, széles körű konzultáció nélkül adta ki Mao Ce-tung *Válogatott műveinek* 5. kötetét. Míg Mao élte, időnként nem értett egyet vele, és ezért még kritikát is kapott (Maónak nem tetszett, hogy Hua túl nagy figyelmet szentelt a termelésnek), ám a vezér halála után Hua Kuo-feng a „két bármelyikkal” csupán friss hatalmát kívánta megerősíteni. Hu Jao-pang kritikával illette Huát, amiért tulajdon dicsőítésére személyi kultuszt épített ki. Végül az 1976. április 5-i események utáni saját elkeseredésére is utalva, Hu elmondta, hogy egészen 1977. február 26-ig nem tudott beszálni Hua Kuo-fenggel, s 1977. március 14-ig nem érezte úgy, hogy meglátogathatja Tenget.

Hu Jao-pang beszámolója szerint Csen Jün, akit Hua egészen a harmadik plénumig nem engedett vissza a munkába, elmondta, hogy Mao halálától egészen 1977 márciusáig az új elnök szigorúan bánt az idősebb hivatalnokokkal. Hua visszautasította, hogy megsemmisítse az 1976. április 5-i eseményekkel kapcsolatban született ítéleteket, mert attól félt, hogy ha a régi, tapasztalt funkcionáriusok visszatérnek, nem tud majd kormányozni. Hu kijelentette, hogy Je marsall és Li Hszien-nien többször is sürgették Hua elnököt: engedje vissza Tenget a munkába. Erről Csen Jün és Vang Csen az 1977. márciusi munkakonferencián meg is egyezett, de Hua továbbra is makacsul ellenállt. Inkább tanácsadók egy kis csoportjára – Vang Tung-hsing, Csi Teng-kuj, Vu Tö, Szu Csen-hua és Li Hszin – támaszkodott, s a többi hivatalnokot az utolsó pillanatig nem tájékoztatta a pártügyekről. Hua Kuo-feng túl gyorsan kívánta felpörgetni a gazdaságot. Hu elismerte, hogy ez nem kizárálag Hua hibája

volt: Teng és Ő maga is ugyanígy tett, s ebben az időszakban egyedül Csen Jün ismerte fel, hogy a tervezek túlságosan ambiciózusak.⁵³

Hua elnök 1980 végi félretolásával legerősebben Je Csien-jing szegült szembe. A párt történelmről folyó viták során Je marsall nem támogatta Mao Ce-tung kései hibáinak kihangsúlyozását. Úgy érezte, hogy az ország érdekében Teng erőfeszítéseinek többet kellett volna tenni azért, hogy Mao reputációját megőrizzék. A hibákat teljes mértékben Csiang Csingre és Lin Piaóra kellett volna hárítani. Je számára a két kérdés elválaszthatatlanul összekapcsolódott. A Politikai Bizottság egyik ülésén drámaian számolt be arról, hogy mikor röviddel a halála előtt meglátogatta, hogy elbúcsúzzon tőle, Mao intett neki. A vezér már nem tudott beszélni, de Je értette, hogy mit akar közölni. Mao remélte, hogy a marsall támogatni fogja Huát, és segíteni fog neki, hogy belenőjön a vezetői szerepbe. (A nagybátyja halálos ágyánál tartózkodó Mao Jüan-hszin kijelentette, hogy nem játszódott le olyan jelenet, amilyenről Je beszélt.⁵⁴) Mások véleménye szerint Je Csien-jing úgy vélte, hogy Huának meg kellett volna tartania beosztásait, míg Teng végezte a munkáját. Hivatalosan így Teng Mao kijelölt utódja alatt maradt volna.

Miért védte meg Je marsall Hua Kuo-fenget? Néhányan úgy gondolták, hogy Je maga is kulcsszerepet kívánt betölteni a kínai párt- és kormánypolitikában, s támogatta azt az embert, aki ezt lehetővé tehette volna a számára. A marsall azonban idős és beteges volt, nyilvánosan a személyes ambíció semmilyen jelét nem mutatta, s éveken át meg sem próbált a napi munka irányításában részt venni. Sokkal valószínűbb, hogy azoknak a párthivatalnokoknak volt igazuk, akik szerint Je attól tartott, Teng Hsziao-ping túlságosan autoriter lesz – úgy fog viselkedni, mint Mao –, ezért Teng erejének korlátozásául és a párron belüli demokrácia érdekében szerette volna hatalomban tartani Huát.

Végül Je marsall és a többiek tiltakozásán felülkerekedett a Politikai Bizottság zöme, mely Hua Kuo-feng lemondását és a hatalom Teng és társai kezében való összpontosítását támogatta. Egy 1980. december 5-i belső memorandumban, közvetlenül a PB aktuális üléssorozata után bejelentették, hogy javasolni fogják a hatodik plénumnak, fogadja el Hua lemondását a Kínai Kommunista Párt és a Központi Katonai Bizottság éléről, Hu Jao-pang váltsa Huát a KKP elnöki székében, Teng pedig kerüljön a KKB élére. Hua a párt alelnöke és a PB tagja maradt.⁵⁵

Je marsall nem volt a meggyőződéséért végletekig kiálló, vasakaratú személyiség, inkább elkerülte az összecsapásokat. Így elfogadta a Politikai Bizottság döntését, s némi önkritikát is gyakorolt, amiért támogatta Huát.⁵⁶ Mikor Teng

a KKB vezetője lett, a marsall nem kívánt a pozícióban osztozni vele: visszavonult otthonába, Kuangtung tartományba, melynek székhelyén fia, Je Hszüan-ping polgármester és kormányzóhelyettes volt. (Kantonban kényelmes élet várt rá.) Je Csien-jing még megjelent a hatodik plénum elején tartott fotózásokon, de a párt történetéről szóló határozat vitáit és Hua hivatalos eltávolításának véglegesítését már nem várta meg. Mikor 1984-ben és 1986-ban súlyosan megbetegedett, Teng nem látogatta meg úgy, ahogy annak idején Csout. Je marsall 1986-ban hunyt el.

A felfokozott vitákból egy egyenes és erős PB-határozat született: „Hua Kuo-feng buzgón elősegítette és elfogadta egy új személyi kultusz megteremtését. [...] 1977-ben és 1978-ban Hua elvtárs a gazdasági munka területén balos jelmondatokat hangoztatott [...], melyek súlyos veszteségeket és csapásokat okoztak az ország gazdaságának. [...] Noha Hua Kuo-feng elvtárs sikeres munkákat is elvégzett, teljesen világos, hogy nem rendelkezik azokkal a politikai és szerzői képességekkel, amelyek elengedhetetlenek a pártelnöki pozíció betöltéséhez. Azzal pedig mindenki tisztában van, hogy sohasem kellett volna kinevezni a Központi Katonai Bizottság élére.”⁵⁷ Hua karrierje véget ért. Az 1981 júniusában tartott hatodik plénum után a Politikai Bizottság tagja maradhatott, de úgy megalázták, hogy csak ritkán vett részt magas szintű pártösszejöveteleken.

Tengnek minden oka megvolt rá, hogy elégedett legyen a történelmi értékelés megszületésének folyamatával és eredményével, illetve Hua Kuo-feng eltávolításával. Huát nyilvános hatalmi harc nélkül sikerült kiszorítani. A történelmi értékeléssel Teng megtalálta a finom egyensúlyt. A KKP hatalmának meggyengítése nélkül Mao Ce-tung megkapta a kellő dicséretet, de a „nagy ugrásban” és a „kulturális forradalomban” játszott szerepének kritikája is szóba került. A magas rangú pártvezetők Mao kései éveinek súlyos hibáit érintő széles körű konszenzusa lehetővé tette Teng Hsziao-ping számára, hogy olyan irányba induljon el, melyet Mao sohasem hagyott volna jóvá, ám Teng szerint Kína érdekében állt.

A Teng korszak

(1978–1989)

13.

A kormányzás művészete Teng szerint

Teng nem tűrte el azt a személyi kultuszt, amelyben Mao nagy kedvét lelte.¹ A Mao-korszaktól eltérően neki egyetlen szobra sem került nyilvános épületbe, és egyetlen képe sem lógott az otthonokban. Alig születtek a dicsőségét hirdető dalok vagy versek. Teng sohasem lett a párt elnöke vagy Kína miniszterelnöke. A diákok tanultak a politikai döntéseiről, és idézni tudták a legismertebb aforizmáit, de nem kellett az írásait bemagolniuk.

Nem volt kultusza, nem birtokolt dicsőséges címeket – csupán a párt alelnöke volt, miniszterelnök-helyettes, valamint a Központi Katonai Bizottság elnöke – és mégis tényleges kontrollt gyakorolt. Övé volt a hatalom. Hogyan érte el mindenzt? Teljes mértékben kihasználta a reputációját, s bátran felépített egy jól működő rendszert, amellyel egy erős, virágzó országot tudott teremteni. Mao felhőkön trónoló császár volt, aki történelemmel és irodalommal foglalkozott, miközben rendeleteket bocsátott ki. Ezzel szemben Teng táboron volt, aki körültekintően tett róla, hogy haditervét a csatáren a megfelelő csapatok rendben végrehajtsák.

A hatalom szerkezete

Teng otthoni irodájában dolgozott a Mej Lang-ka utcaiban, mely autóval kevesebb mint tíz percre volt a Csungnanhaj északkeleti oldalától. Ahogy egyre rosszabb lett a hallása, kellemetlen volt számára csoportos értekezleteken részt venni. A hallás problémáját gyógyíthatatlan, degeneratív idegrendszeri betegség okozta, időnkénti fulcsengés, amely idegi süketséghez és fülzúgáshoz vezetett.² A nyolcvanas évek vége felé már hangosan a bal fülébe kellett beszálni. Teng úgy vélte, jobban ki tudja használni az idejét, ha dokumentumokat olvas, mintha találkozókon venne részt. Inkább elolvasta a megbeszélésekről készült jelentéseket, vagy meghallgatta irodavezetőjének, Vang Zsuj-linnek

a beszámolóját, aki őt képviselte az említett találkozókon, s jól ismerte a többi résztvevő álláspontját.

Teng rendszeres napirend szerint tevékenykedett. Reggel nyolc órakor ott-hon meggreggelizett, és kilenckor a dolgozószobájába ment. Felesége, Cso Lin (és Vang Zsuj-lin) előkészítette az olvasnivalóját, nagyjából tizenöt napilapot, a nyugati sajtóból fordított cikkeket, jelentéseket a miniszteriumokból és a tartományi párttitkárok irodájából, az Új Kína hírügynökség belső anyagaiból, továbbá az engedélyezésre váró memorandumok szövegeit. Teng a legújabb fejleményekről a KKP Titkárságának és Központi Irodájának anyagaiból értesült. Nem készített jegyzeteket. A dokumentumokat reggel tíz óra előtt vitték az irodájába, s még aznap visszaküldte őket. Nem maradtak anyagok a tiszta és rendezett helyiségben.

Csen Jün arra utasította az irodavezetőjét, hogy minden nap válassza ki számára az öt legfontosabb olvasnivalót, ám Teng az összes anyagot látni akarta, s maga választotta ki, hogy mit kívánt körültekintőbben tanulmányozni. Olvasás és némi kommentálás után visszaadta az egész iratcsomót Vangnak és Cso Linnek, akik az engedélyét jelentő körökkel vagy kommentárjaival ellátott dokumentumokat megküldték a megfelelő hivatalnokoknak, a maradék pedig az irattárba került. Teng engedélyként rajzolt köreivel és a dokumentumokra írt megjegyzéseivel irányította a párt munkáját. Pár dokumentumot engedélyezett, míg néhányat átdolgozásra – világosabb fogalmazásra vagy új irányok áttekintésére – visszaküldött.

Teng Hsziao-ping ritkán fogadott vendéget az olvasásra szánt délelőtti három óra alatt, de húsz-harminc perces tempós sétával szakította meg a munkát a háza melletti kertben. Ebéd után jobbára folytatta az olvasást, időnként azonban kádereket hivatott az otthoni irodájába. Ha fontos külföldi látogatók jöttek, az Országos Népi Gyűlés Csarnokának egyik termében találkozott velük, és néha a vendégekkel vacsorázott.

Tenget már a karrierje elején tisztelték azért, hogy képes volt a fontosabb és a kevésbé fontos kérdések között különbséget tenni, s arra összpontosította erejét, amivel a legjobban tudott segíteni Kínán: hosszú távú stratégiákat alkotott; a célkitűzések sikeres megvalósításához szükséges politikát dolgozott ki; elnyerte a hivatalnokok és a közvélemény támogatását; olyan példákat tárta a nyilvánosság elé, melyek bemutatták a politikát, amelyet követni kívánt. Néhány fontos, de összetett területen (közgazdaság, tudomány és technológia stb.) másokra támaszkodott, akik végiggondolták a stratégiákat, s opciókat ajánlottak fel, melyek alapján dönten tudott. Más kérdésekben – például

nemzetbiztonság, fontosabb országokkal fennálló külkapcsolatok és magas beosztású hivatalnokok kiválasztása – tekintélyes mennyiségű időt töltött el azzal, hogy megszerezze a szükséges tudást, és maga dolgozza ki a jövőbeli stratégiát. Vang Zsuj-lin, aki 1952 óta vezette Teng irodáját, mikor főnöke elkezeléseiről beszélt, mindig nagyon pontosan fogalmazott, s próbálta elkerülni, hogy egyéni értelmezése változtasson az eredeti gondolatokon. Sok beosztottnak nem ez volt a véleménye. Példának okáért Vang szöges ellentétben állt Mao Jüan-hszinnel, aki 1975 végén és 1976 elején, amikor „hírvivőként” nagybátyja elkezeléseit magyarázta a külülvilágnak, a saját markáns elkezeléseivel egészítette ki őket. Vang Zsuj-lin nem szerette saját maga interpretálni a párt vagy a kormányzat ügyeit, pedig hosszú együttműködésük alatt Tenghez már inkább családi, mintsem munkatársi kapcsolat fűzte. Teng Hsziao-pingnek is fontos volt, hogy Vang nem színezte ki azt, amit a külülvilágnak szánt. Időnként, hogy fontosabb ügyekben mindenkor az ő elkezeléseit ismerjék meg, Teng leírta a gondolatait, s megkérte Vangot, hogy ezeket adja tovább.

Hu Jao-pang pártfőtitkár, a pártügyek irányítója és Csaو Ce-jang miniszterelnök, a kormányügyek irányítója minden fontosabb ügyről tájékoztatta Tenget – többnyire írásban és ritkán személyesen –, hogy meghozhassa a végső döntést. Hu elnökölte a PB Állandó Bizottságának ülésein, a Politikai Bizottság ülésein, a Titkárság összejöveteleit, míg Csaو az Államtanács ülésein elnökölt. Csen Jün és Teng ritkán vett részt ezeken az üléseken, többnyire az irodavezetőik képviselték őket. Csaو Ce-jang tollba mondott memoárjában kijelentette, hogy ő és Hu inkább asszisztensek voltak, semmint döntéshozók, bár a végrehajtás valóban az ő feladatak volt. Teng megtartotta magának a döntéshozói jogot, de nem volt mikromenedzser; meghatározta a célokat, s engedte Hunak és Csaónak, hogy az utasításait úgy hajtsák végre, ahogy a legjobbnak tartják. A végső döntésekben Teng nem foglalkozott az általános politikai atmoszférával és a többi fontos vezető véleményével. Bátor autoriter volt, noha a PB közhangulata neki is határokat szabott.

A nyolcvanas évek közepén a Politikai Bizottságot a huszonnegy legfontosabb párhivatalnok és két póttag alkotta. A belső mag – a meghatározó Állandó Bizottság – hét tagból állt. A PB fiatalabb tagjai az ÁB lehetséges jövőbeli jelöltjei voltak, hiszen az Állandó Bizottságot a Politikai Bizottság egyes tagjai alkották.³ Az 1980-as évek elején az ÁB tagjai Hua Kuo-feng, Je Csien-jing, Teng Hsziao-ping, Li Hszien-nien, Csen Jün, Hu Jao-pang és Csaو Ce-jang voltak. Az idős Je marsall keveset vett részt a konkrét munkában. Bár Csen Jün és Li Hszien-nien fontosabb kérdésekben kifejtette véleményét, a párt napi

döntéshozatala Teng, Hu Jao-pang és Csaó Ce-jang kezében volt. Az Állandó Bizottság minden és a Politikai Bizottság egyes tagjainak irodavezetője (*mishu*) a KKP Titkárságán dolgozott. Ők voltak azok, akik összegyűjtötték az anyagokat, iratokat készítettek, dokumentumokkal foglalkoztak, s kapcsolatban álltak a többi magas rangú hivatalnok irodájával. A nézetkülönbségek ellenére Teng idején a Politikai Bizottság az ő utasításait követő, viszonylag fegyelmezett szervezteként működött. A tagoknak megízható titkáruk, biztonsági őrük és a napi ügyeket intéző asszisztensük is volt.

Abban az időszakban, mikor Hua Kuo-feng állt a párt élén, rendszeresen összehívta a PB Állandó Bizottságát. Teng ritkán tett hasonlóképp, s Csaó Ce-jang egyszer meg is kérdezte ennek az okát, mire előbbi tréfásan így felelt: „Mégis miről beszélgetne két süket ember?” Itt saját magára és Csen Jünre gondolt. Teng a felelősségek pontos meghatározására törekedett. Jól tudta, hogy sokkal könnyebben megszerezhető a hatalom, ha egy új szervezeti struktúrát épít ki, mintha csak pár vezetőt cserél le a régi, politikájának megvalósítására alkalmatlan szervezetek élén. Visszaállítása után a Titkárság olyan új szervezet lett, amelyet egyértelműen Teng Hsziao-ping irányított. Teng a KKP e csúcsközpontját a Csungnanhaj északi kapuján belül helyezte el, és vezetésével a pártot amúgy is irányító Hu Jao-pangot bízta meg. A PB-tagok irodái a Titkárság épületében voltak, s itt tartották rendszeres értekezleteiket. A KKP Központi Irodájától eltérően – mely a dokumentumok elkészítéséért és kiosztásáért, a pekingi és tartományi pártszervezetek közötti kommunikációért felelős nagy adminisztratív pártszerv volt – a sokkal kisebb Titkárság csak a legmagasabb beosztású hivatalnokokat szolgálta ki, s a KKP-n belüli kabinetként működött.

A Titkárság ülésein Hu Jao-pang elnököt. Hu elnökölte a Politikai Bizottságot és az Állandó Bizottságot is, de miután Teng létrehozta kormányzatát, az ÁB ritkán ült össze, s a PB tagjai is csak havonta egyszer találkoztak. A miniszterelnök Csaó Ce-jang beült a Titkárság üléseire, ám Teng, Csen Jün, Li Hsien-nien és Je marsall nem vettek személyesen részt, hanem az irodavezetőket küldték el maguk helyett. minden irodavezető jól ismerte azt, akit képviselt, s ezért a csoport őszinte megbeszéléseket tudott folytatni a kellemetlen problémák vagy feszültségek nélkül, melyek a vezetők között – a rangjuk, a hatalmuk vagy a reputációjuk elvesztésének elkerülésére tett erőfeszítései miatt – egyébként felszínre törhettek volna.

Teng nézőpontja erősen alakította a konszenzust, de általában nem hozott végső döntést anélkül, hogy az adott kérdést át ne futtatta volna a Titkárságon.

Mihelyt a konszenzus megszületett, dokumentumok készültek, melyeket eljuttattak az Állandó Bizottság tagjainak, akik egyetértésük jeleként kört rajzoltak az anyagokra. Ha rövid kommentárt írtak rájuk, a dokumentumok javítás céljából visszakerültek a Titkárságra. Végül Teng „asztalra csapott” (*pai ban*), azaz lezáró döntést hozott, vagy véglegesítette a szöveget.

Egy csapatnyi magas rangú – épp csak a PB-tagok alatti beosztású – hivatalnok a Titkárság párttitkáraként (*shuji*) dolgozott, ami irányítói pozíciót jelentett. A Politikai Bizottság tagjait és ezeket a párttitkárokat helyezték a különböző szektorok munkájának koordinálásáért felelős „vezetői csoportok” élére.⁴ Peng Csen irányította a politikai és jogi ügyek vezetői csoportját, Van Li a mezőgazdaságit, Szung Zsen-csiung a személyzetit, Jü Csiu-li a nagyipari és szállítási projektekkel foglalkozót, Jang Tö-cse a katonait, Hu Csiao-mu a párt történetével és ideológiájával foglalkozót, Jao Ji-lin a gazdasági tervezésit, Vang Zsen-csung a propagandát, Fang Ji a tudományos technológiáit, Ku Mu a külkereskedelmet és befektetésit, Peng Csung pedig a (Sanghaj körül található) „Jangce-delta” körzet munkálataival foglalkozót.⁵

Időnként előfordult, hogy egy-egy csúcsvezető nem értett egyet Teng döntésével, s akár fel is zaklatta, hogy nem beszélt vele, mielőtt döntött. Teng Hsziaopingnek a kezdetektől meg kellett harcolnia Csen Jün nézeteivel, aki jobban átlátta a gazdaságot, mint ő, s akinek a véleményét a többi vezető nagyra becsülte. A hadsereget illetően, amint Je marsall visszavonult, Tenget senki más véleménye nem korlátozta. Katonai és külpolitikai ügyekben – több évtizedes tapasztalatára támaszkodva – ritkán engedett másoknak, bár a dokumentumok részleteinek kimunkálását és azok megfogalmazását szakértőkre bízta. Ha akadtak is vezetők, akik nem értettek egyet a döntésével, engedelmeskedtek a pártfegyelemnek, s nyilvánosan nem hangoztatták nézetkülönbségüket.

Teng nyugodt társalgást folytathatott irodavezetőjével, Vang Zsuj-linnel, de Hu Jao-panggal és Cao Ce-janggal, akikkel ritkán beszélte negyszemközt, sokkal hivatalosabb viszonyban maradt. Hu és Cao az irodáikat meglehetős szabadsággal működtethették. Teng Hsziaoping a neki eljuttatott és Vang Zsuj-lin megjegyzéseivel ellátott írásos dokumentumokból ismerte meg nézeteiket.

Teng időnként informálisan találkozott olyan idősebb, évtizedek óta ismert veteránokkal, akik a korosztályába tartoztak (Jang Sang-kun, Vang Csen és Po Ji-po). Olyafajta lojalitás határozta meg ezt a kis, bizalmassokból álló kört, ami lehetővé tette Tengnek, hogy megbízható becslésekkel kapjon az aktuális politikai atmoszféráról és személyzeti kérdésekről. Különösen szoros kapcsolatot ápolt Jang Sang-kunnal, aki hozzá hasonlóan Szecsuanból származott,

s a pártfőtitkársága alatt a KKP Központi Irodáját irányította. (Jang megbízható kapcsolattartó volt a katonaság felé.) Teng kevésbé hivatalos kapcsolatot ápolt a személyes szövegíróival és dokumentumainak készítőivel is, különösen Hu Csiao-muval és Teng Li-csünnel, akikkel jóval könnyebben ment neki az „adok-kapok”, mint Hu Jao-panggal vagy Csaο Ce-janggal.

Teng Hsziao-ping sok időt töltött az éves pártplénumok előkészületeivel, hogy közös perspektívát alakítson ki a több mint kétszáz rendes és száz póttagot számláló Központi Bizottságban. Ennél is több időt szánt az ötévente sorra kerülő pártkongresszusokra, mert a rendezvény még nagyobb számú delegált között segített megteremteni a hosszabb időre szánt konszenzust. A jelentősebb találkozók előtt Hu Jao-panggal és Csaο Ce-janggal összeállította az érinteni kívánt fontosabb problémák napirendjét, majd Hu és Csaο – Hu Csiao-muval és másokkal – a dokumentumok és beszédek elkészítését irányították. Teng fontosabb beszédeit az elhangzásuk után rendszerint még egyszer átnézték, s megszerkesztették a hosszú távú történelmi emlékezet és a *Válogatott művek* számára.

Ahogy a legtöbb csúcsvezető, Teng Hsziao-ping is nagyobbára melegebb vidéken töltötte a hideg január és február pár hetét. Nyáron a tengerparti Pejtajhóba utazott, ahol a vezetők pihentek és informális beszélgetéseket folytattak. Teng a „vakációi” alatt is pártügyekkel tudott foglalkozni. 1984-ben Kuangtung és Fucsien tartományokban töltötte téli vakációját – ahol kísérleti területeket hozott létre –, hogy elismerje eredményeiket, s a partvidéki fejlődés (lásd 15. fejezet) modelljeinek kiáltsa ki őket. 1988-ban, 1990-ben, 1991-ben és 1992-ben (többek közt) Sanghajba látogatott, s a város fejlesztésének felgyorsításáért szállt síkra.

Teng előrehaladott életkorában többféleképp is próbálta megőrizni az erejét. Leginkább írott dokumentumokkal dolgozott, kerülte a fárasztó értekezleteket. A telefonjai nagy részét Vang Zsuj-lin bonyolította. Nem kért szóbeli felkészítést a külföldiekkel való találkozói előtt, bár munkatársai segítették abban, hogy valamennyit tudjon a vendég aktuális tevékenységről. Ha nem egy látogatóba jött méltósággal kellett találkoznia, otthon étkezett a családjával; vacsora után pihent, és gyermekivel, unokáival a tévét nézte. Figyelemmel kísérte a híreket, de a sport is érdekelte, s hetente egyszer vagy kétszer vendégeket hívott vacsorázni és bridzseltani. Fecsegnyi azonban nem szeretett a bridzspartnereivel, sőt a családjával sem.⁶ Még otthon is hallgatagnak (*bu ai shuohua*) tartották.⁷ Teng, különösen idősebb korában, képes volt annyira spórolni az erejével, hogy mikor kívülállókkal találkozott, ébernek, élénknek és intenzívnek találták.

Kevésbé hivatalos beszédeket jegyzetanyag nélkül is elő tudott adni. Csak a felszólalás témajára és a hallgatóság jellemzőire volt szüksége. Attól fogva, hogy 1985-ben betöltötte nyolcvanadik életévét, nem mondott többé hosszadalmas írást, szerkesztést és előadást igénylő beszédeket. Néhány kivétellel – mint például az 1992-es déli utazásán született szövegek – a beszédeiből nem készültek többé terjedelmes, szimbolikus dokumentumok.

A közvetlen családját leszámítva – akik szeretetre méltó, jóindulatú és szóra-koztató embernek tartották – Teng senkit sem engedett közel magához. A kollegái és mások rendkívül tiszttelték, de nem szerették úgy, ahogy Hu Jao-pangot vagy Csou En-lajt. Jól tudták, hogy a döntő pillanatokban Teng minden azt teszi, amit az ország érdeke megkíván, még akkor is, ha ezzel árt azoknak, akik szolgálják. Néhányan úgy érezték, hogy Csou En-lajjal vagy Hu Jao-panggal ellentétben Teng hasznos szerszámokként tekint az emberekre. Tizenhat éves kora után sohasem tért vissza a szülőfalujába, amivel világossá tette, hogy személy szerint Kínának, s nem egy szűkebb területnek, frakcionak vagy báratnak kötelezte el magát. Maóval ellentétben Teng nem volt fondorlatos, és csak nagyon ritkán állt bosszút. Beosztottai szerint komoly, türelmetlen, sokat követelő volt, de ézszerűen osztotta ki a feladatokat. Tiszteetteljes távolságot tartottak tőle. Egy elvtárs volt, aki vel az ügyért harcoltak, nem pedig egy barát (olyasvalaki, aki a szükségszerűn túli lojalitást érez irántuk).⁸ Mao híres volt hirtelen hangulatváltozásairól, ám Teng, a legfőbb vezető, higgadtan és következetesen kormányzott.

Teng Hsziao-ping irányelvei Kína kormányzására és újraalkotására

Teng, a katonai vezető tizenkét éves háborúskodása során nagyra becsülte a tekintélyt és a fegyelmet. Később, mikor civil csúcshivatalnok lett, aki egész Kína irányításában vett részt, továbbra is értékelte az országos tekintélyt, mert tudta, hogy milyen nehéz volt azt a kínai vezetőknek a két ópiumpháború utáni évszázadban fenntartaniuk, pedig nagy szükségük volt rá a kormányzáshoz. Az ötvenes években vezető pozíciót betöltő Teng szembesülhetett Mao Ce-tung isteni hatalmával, s látta, hogy mi minden el tudott érni e tekintéssel. Ám azt is láthatta, hogy milyen nehéz lett elérni bármit is, mikor – a „kulturális forradalom” időszakában – a tekintély elpárolgott. Első számú vezetőként jól tudta, hogy a szabályok egyedül nem fogják rábírni az embereket, hogy őt kövessék. A kínai állampolgárokban nem fakadt általános tisztelet a törvények

iránt, részben épp azért, mert régóta látták, hogy a vezetők milyen könnyedén megváltoztatták a törvényeket, ha úgy tartotta kedvük. Teng és a hozzá hasonló kommunista csúcshivatalnokok hittek benne, hogy az állampolgárok – iskolai és élethosszig tartó propagandisztikus – „oktatására” van szükség ahhoz, hogy megértessék velük, miért kell bizonyos módon viselkedniük. Az „oktatásnak” azonban a legfőbb vezetők irányába érzett tisztelettel kellett párosulnia, továbbá homályos félelemmel, ami abból eredt, ami velük és a családtagjaikkal történhetett volna, ha kigúnyolják ezt a tekintélyt.

Teng tisztában volt vele, hogy sohasem lesz olyan mértékű tiszteletben része, mint Mao Ce-tungnak, de érzékenyen felismerte, mit kell tennie azért, hogy megőrizze a tekintélyét. Mire legfőbb vezető lett, fél évszázados párthivatalnoki tapasztalata, Mao és Csou En-laj lehetséges utódjaként való kiválasztása és azon képessége alapján, mely lehetővé tette, hogy az ország érdekeinek megfelelő döntéseket hozzon, már elvezhette a személyes tiszteletet. 1981-ig Mao képe olyan erős maradt, hogy a saját tekintélyét fenntartani kívánó Tengnek tiszteletet kellett mutatnia a néhai elnök iránt. 1981-re viszont sikerült elfogadatnia, hogy Mao legfőbb tanítása a „tények alapján keresd az igaz utat” legyen, amit megtámogatott, hogy a párt történetéről hozott határozat elismerte a vezér 1958 utáni hibáit, így Teng fenn tudta tartani a tekintélyét úgy is, hogy közben eltávolodott Mao konkrét kérdésekkel kapcsolatos nézeteitől.

Teng Hsziao-ping magáénak vallotta a „párton belüli demokrácia” gondolatát, vagyis a vezetőknek meg kellett hallgatniuk a „konstruktív véleményeket”, hogy csökkentsék a súlyos hibák elkövetésének veszélyét. Mihelyt azonban döntést hoztak, a párttagoknak azt a „demokratikus centralizmus” eszméjének megfelelően végre kellett hajtaniuk.

Teng hitt benne, hogy a gazdasági növekedés erősíti a KKP tekintélyét és az ő személyes pozícióját is. Ez a feltevésére igaznak bizonyult. A gyors és akadálymentes bővülés közepte személyes tekintélye szinte megkérdőjelezhetetlen volt. A súlyos gazdasági problémák, például a nyolcvanas évek végének inflációja, a közvélemény félelmeinek erősödését és az ő pozíciójának gyengülését jelentette.

Teng sohasem fektetett le a kormányzásra vonatkozó alapelvet, de ha vé-gigolvassuk a beszédeit, végiggondoljuk a beosztottai róla szóló megjegyzéseit és jegyzeteit, lehetségesse válik rekonstruálni néhány alapelvet, amelyek meg-határozták a kormányzását.

TEKINTÉLYRE TÁMASZKODVA BESZÉLJ ÉS CSELEKEDJ! Teng több mint egy évtizeden át volt szigorú katonai vezető, és tiszteletet váltott ki anélkül,

hogy megszólalt volna. Egy-egy fontosabb beszéd előtt letisztázta a szöveget más fontos vezetők és a pártortodoxia ōrei segítségével. Növelte a magabiztos-ságát, hogy a párt nevében szólalt fel.

Mikor bejelentett egy döntést, nem gyengítette a tekintélyét azzal, hogy hibákról kezdett el beszálni. A külföldi vendégek társaságában elengedhette magát, de pártkörökben figyelnie kellett, hogy ne veszélyeztesse a tekintélyét. Ha mégis veszélyeztette, okkal tette.

VÉDD MEG A PÁRTOT! Teng 1956-ban Moszkvában láthatta, hogy Hruscsov Sztálin elleni támadása mennyire megtépázta az SZKP tekintélyét, s eltökélte, hogy ū fenntartja a Kínai Kommunista Párt iránti tiszteletet. Megregulázta a kritikát, amikor úgy vélte, hogy az alááshatja a párt és a vezetés alapvető tekintélyét. Ha a kritikusok nagyszámú követőre leltek, még nagyobb erővel lépett fel. Mikor úgy ítélte meg, hogy a külföldi fogalmak, mint például a nyugati stílusú demokrácia, súlyos bírálatot jelentettek a KKP-ra nézve, határozott választ adott a párt tekintélyének megőrzése érdekében.

Maótól eltérően Teng nem szégyenítette meg nyilvánosan a kritikusait, de keményen fellépett azok ellen, akik értékelése szerint a közrendet fenyegették. Támogatta Csiang Csing halálos ítéletét, s bebürtönözte a Vej Csing-senghez hasonló ellenzékieket. Azokat a párttagokat, akik egykor a KKP hasznára voltak, később bírálták a rendszert, mint Vang Zso-vang, Liu Pin-jen és Fang Liang. Kizáratta a pártból, s eltávolította őket a pozíciójukból. Az ilyen kritikusok végül külföldre utazhattak, de többségük nem tért vissza.

TARTS FENN EGYSÉGES ALÁ-FÖLÉ RENDELTSÉGI STRUKTÚRÁT! Teng nem hitt abban, hogy a végrehajtó, törvényhozó és bírói hatalom szétválasztása hatékonyan működne Kínában. Úgy vélte, hogy egy egységes alá-fölé rendeltségi struktúra sokkal hatékonyabb és eredményesebb lehet. A hatalmi ágak szétválasztása kezdetleges módon Kínában is jelen volt. A pártkongresszus egyfajta törvényhozói funkciót látott el, a Titkárság végrehajtót, a párttagok viselkedését vizsgáló Központi Fegyelmi Ellenőrző Bizottság pedig bíróit. Teng Hsziao-ping alatt azonban egy erős egyvonálas hatalmi rendszer volt a meghatározó.

NE ENGEDD KI A KEZEDBŐL A HADSEREGET! Teng (Maóhoz hasonlóan) a saját és a párt irányítása alatt kívánta tartani a hadsereget. Mikor úgy tünt, Hua Kuo-feng túl közeli kapcsolatokat ápol a katonai vezetőkkel, azonnal

közbelépett. Még azután is, hogy egyéb hivatalos pozícióit feladta, egészen 1989 novemberéig a KKB elnöke maradt. Legfelsőbb vezetőként hű támogatója, Jang Sang-kun segítette, hogy a katonaság felső vezetése végig mögötte álljon. Teng a hozzá személy szerint hű katonákat – a Második Hadseregen alatta szolgáló tiszteket – nevezett ki a hadsereg kulcspozícióiba, például a Pekingi Helyőrség Parancsnokságának élére. A kinevezettek segítettek abban, hogy egyetlen ellenzéki csoport se kérdőjelezhesse meg tekintélyét a páron belül.

AZ ÚTTÖRŐ INTÉZKEDÉSEK ELŐTT BIZTOSÍTSD A KÖZVÉLEMÉNY TÁMOGATÁSÁT! Teng nem akart kudarcot vallani azért, mert olyan célok megvalósítását erőlteti, mellyel sok magas beosztású hivatalnok és a közvélemény idővel szembefordul. Egyik legmegosztóbb lépése a vidék kollektivizálásának visszafordítása volt. 1979-ben még nem támogatta nyilvánosan a dekollektivizálást. Csupán annyit mondott, hogy az éhező parasztoknak lehetőséget kell biztosítani a túlélésre, s ezt ellenfelei sem kérdőjelezhatték meg. Mikor megkapta a jelentéseket, hogy az éhező parasztok termelési eredményei jelentősen növekedtek a családi felelősségi rendszernek köszönhetően, minden megtett, hogy a sikerekről a nagy nyilvánosság is tudomást szerezzen. Csak ekkor, 1980 májusában – a vidéki körzetek sikereiről készült jelentéseket megismerve és a közvélemény széles körű támogatása mellett – nyilvánította ki saját támogatását, különösebb személyes megjelenés nélkül. Elővigyázatosan úgy fogalmazott, hogy a családi felelősségi rendszert kizárolag ott fogják engedélyezni, ahol a helyiek támogatják, de minden oka megvan arra, hogy a rendszer gyors terjedését prognosztizálja.

HA LEHET, NE VÁLLALD A FELELŐSSÉGET! Ahogy Mao hibáiért Lin Piaót, Csiang Csinget és más alacsonyabb beosztású hivatalnokokat okoltak, ha Teng egy-egy politikai döntése népszerűtlennek vagy hibásnak bizonyult, az elvárás szerint beosztottai vállalták értük a felelősséget. Kínában a csúcson kialakított fejelem a személyes tekintélytől függött, ezért Teng és mások is hittek benne, hogy időnként be kell áldozni egy-két gyalogot, hogy meg lehessen őrizni a király iránti tiszteletet. Extrém helyzetekben – mint Vietnám 1979-es megtámadásakor – Teng Hsziao-ping úgy ítélte meg, a saját tekintélyét is kockázattnia kell, hogy végrehajtsa a feladatot; de általában a beosztottaknak kellett vállalniuk a felelősséget, ha valami nem sikerült. A beosztottaival kialakult legfontosabb problémák egy része épp a felelősségvállalás kérdéséből eredt.

A HOSSZÚ TÁVÚ CÉLOK HATÁROZZÁK MEG A RÖVID TÁVÚ POLITIKAI DÖNTÉSEKET! Teng hat változásokkal teli évtized után szerezte meg a hatalmat egy olyan országban, mely büszkén tekintett kétezer-kétszáz éves történelmére, így természetes volt számára, hogy hosszú távú perspektívából szemlélte az ország erejének változását. Nem kellett rövid távú választásokkal foglalkoznia, így a hosszú távú célokra koncentrálhadt. 1980 és 2000 között meg kívánta négyszerezni a GNP-t, s a 21. század közepére közepejől jövedelmű országgá akarta tenni Kínát. Lehetővé kívánta tenni, hogy Hongkong és Tajvan, miután Kína részévé váltak, még fél évszázadig megőrizzék önálló rendszerüket. Teng az éves és az ötéves terveket is hosszú távú céljainak perspektívájába illesztette bele.

HOSSZÚ TÁVÚ CÉLOK ELÉRÉSÉT TÁMOGATÓ POLITIKÁT KÖVESS! Amint megszerezte a támogatást, hogy végrehajtsa a „négy modernizációt”, az ezt segítő politikai döntések támogatását is el tudta nyerni. Szakértőket képeztek ki és vettek fel, az öregebb, kevésbé képzett embereket fiatalabb, képzettebbemberek váltották föl. Teng mindenöt megtett, hogy csökkentse a felduzzadt – civil és katonai – bürokráciát, ami elszívta a forrásokat, melyeket a Kína modernizációjába való befektetés promotálására kellett volna fordítani. A katonai és a civil bürokrácia csökkentése sokat elvett az első számú vezető idejéből, mert azok, akik nem kívántak visszavonulni, erősen ellenálltak. Teng rájött, hogy számos programot lépésről lépésre kell bevezetni. Az oktatás színvonalának növelése például évtizedeket igényelt. minden célhoz mércét kellett rendelnie.

Jól tudta, hogy a versenyképtelen állami vállalatok azonnali, új munkahelyek létrehozása előtti felszámolása hatalmas társadalmi és politikai problémákkal járt volna, így ezt az új munkahelyek létrejöttéig elhalasztotta. Tisztában volt vele, hogy a forradalomban küzdő idősebbek erővel történő nyugdíjazása hatalmas tiltakozásokat váltott volna ki, ezért a korlátozott költségvetés jelentős részét arra használta fel, hogy kedvezményeket – lakhatás, szórakozás, szolgálati gépkocsi – biztosítson azoknak, akik beleegyeztek a nyugdíjjazásukba. Amint véget ért a nehéz átmenet, belefogott, hogy egy állandó rendszert építzen ki kötelező nyugdíjkorhatárral.

Teng jelentős mértékben kitágította az ígéretes ifjú emberek lehetőségeit, hogy jobb oktatásban részesüljenek, növelte a tudósok társadalmi státuszát, és lehetővé tette a fiatal értelmiségeknek, hogy visszatérjenek vidékről a városokba. Oktatási programokat hozott létre 4,45 millió „specialista” számára, akik megfelelő végzettség nélkül dolgoztak, hogy kiegészítő oktatásban részesülje-

nek. Személyzeti csereközpontok (*rencai jiaoliu zhongxin*) jöttek létre, s begyűjtötték a tanult emberek önéletrajzait, hogy megkönnyítsék azokra a területekre való kihelyezéseiket, ahol a legnagyobb szükség mutatkozott rájuk.⁹

Teng hajlandó volt az átmeneti megoldásokra, ám a hosszú távú célokat tartotta szem előtt. 1981-ben, mikor a kínai egyetemek elkezdték kibocsátani a „kulturális forradalom” utáni diplomásokat, nem adta fel azt a tervét, hogy egyetemet végzett emberekkel tölti fel a kormányzati helyeket, és a végzősöket a kritikus kormánypozíciókba irányította. Csak az évtized végén – mikor a végzős hallgatók száma nőtt – tette lehetővé, hogy a frissdiplomások maguk válasszák meg, hol szeretnének dolgozni.

Teng nem hitt benne, hogy 1978-ban képes előre látni, milyen intézmények lesznek a legmegfelelőbbek a modern Kína számára. Megbízta a Cao Ce-jang alá tartozó agytrösztöket, hogy tanulmányozzák a különböző helyeken történtő, alapvetően eltérő rendszerek bevezetését. Ha a próbaidőszak sikeres volt, bátorított másokat is, hogy vágjanak bele a kísérletbe, hátha náluk is hasonló eredményeket lehet elérni.

HOZD NAPVILÁGRA A KELLEMETLEN IGAZSÁGOKAT IS! Teng hitt abban, hogy fontos megismerni a dolgok valós állapotát. Testközelből látta a „nagy ugrást” tragédiáját, melyet a média közvetítése csak fokozott. Ezért több független csatorna által is megerősítette az információit, mielőtt elfogadta volna őket, s még ekkor is szkeptikus maradt. Szívesen vette, ha saját maga vizsgálhatta meg közvetlen közelről a dolgokat. Teng különösen hallgatott a hivatalnokok válogatott csoportjára – Jang Sang-kun és saját irodavezetője, Vang Zsuj-lin stb. –, akik úgy számoltak be a dolgoról, ahogy azok valójában voltak. Figyelmen végighallgatta a külföldiek Kínával kapcsolatok megfigyeléseit is.

Kerülte annak eltúlzását, hogy az ország mit érhet el hosszú távon, s egyúttal próbálta csillapítani a helyi hivatalnokok és a közvélemény nem reális, rövid távú elvárásait. Mindemellett elfogadta a szakértői véleményeket, hogy Kína ne vesse bele magát a nagy nehézipari szektorokba, hanem a könnyűiparra koncentráljon.

LÉGY BÁTOR! A kínai mondásnak megfelelően Teng Hsziao-ping készen állt, hogy „a nehéz dolgokat úgy emelje, mintha könnyűek lennének” (*juzhong ruoqing*). Csen Jün – Liu Po-cseng parancsnokhoz hasonlóan, akivel Teng ti-zenkét éven át dolgozott – körültekintő emberként „olyasformán mozgatta a

könnyű dolgokat, mintha nehezek lettek volna”. Csen sokkal figyelmesebben foglalkozott a részletekkel – főleg gazdasági téren –, mint Teng, aki úgy vélte, hogy azok a tábornokok, akik csata előtt minden információt tudni szeretnének az ellenségről, néha kihagyják az esélyt a jól időzített támadásra. Teng Hsziao-ping rengeteg időt töltött azzal, hogy végiggondolja döntései lehetséges konzekvenciáit, de a fontosabb kérdésekben még azelőtt készen állt, hogy bárban előretörjön, mielőtt minden információt beszerzett volna.

TÖRJ ELŐRE, KONSZOLIDÁLJ, ÉS TÖRJ ELŐRE MEGINT! Teng úgy gondolta, hogy azokban a kérdésekben, melyekben súlyos ellenállással találkozik, a leghatékonyabb megközelítés az, ha először nyomást gyakorol, majd megvárja a konszolidációt, és megismétli a nyomást.¹⁰ Hua Kuo-feng kiszorításakor több menetben gyakorolt pressziót, s mindig megvárta, amíg a többiek alkalmazkodtak a helyzethez, utána gyakorolt megint nyomást. A nyolcvanas évek elején úgy vélte, még nem jött el az idő, hogy rendezze a kapcsolatokat a Szovjetunióval, de lépéseket tett a normalizálás irányába, majd megvárta, amíg a szovjetek túlterjeszkedtek, és utána indította meg – a kínai érdekeknek megfelelően – az igazi normalizációs folyamatot.

ERŐSÍTSD AZ EGYSÉGET, MINIMALIZÁLD A MEGOSZTOTTSÁGOT! Teng egy mélyesen megosztott Kínát örökölt. A negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején elpusztított földbirtokos családok, valamint az állandó, végül a kegyetlen „kulturális forradalomba” torkolló politikai kampányok szinte kibékíthatetlen ellentéteket szültek. A küzdelem az egyes falvakban és városokban folyt, ami azt jelentette, hogy az áldozatok vagy az áldozatok gyermekei gyakran támadóik közvetlen környezetében éltek.

Az egyik legfontosabb probléma, mellyel a hivatalba lépő Tengnek szembe kellett néznie, az volt, miként csillapítsa le az áldozatok családját és barátait, akik bosszút akartak állni a sérelmekért. Arra biztatta az embereket, hogy ne foglalkozzanak a múlttal, a jelenlegi munkájukkal törődjeneik. Gyakran használta a *bu zhenglun* (ne veszekedjünk) kifejezést. Több ellentmondásos problémán átlépett, és azt mondta, hogy a megoldást a következő generációknak kell megtalálniuk, akik okosabbak lesznek, s így képesek arra, hogy megoldják őket. Teljes mellszélességgel támogatta Hu Jao-pang erőfeszítéseit, hogy kárpótlást nyújtson a „kulturális forradalomért”, helyreállítsa az áldozatok becsületét, és kompenzálja azokat, akiket anyagi kár ért.

HA LEHET, NE TEDD KÖZZÉ A RÉGI SÉRELMEKET! Teng Hsziao-ping utasítása szerint a „kulturális forradalomról” általánosságban lehetett beszélni, de a személyes sérelmeket, amelyek múltbéli ellentéteket tárhattak fel és tehettek újra elővé, nem volt szabad részletezni. A „kulturális forradalom” alatt igazság-talanul kritizált hivatalnokokat rehabilitálták, ám Teng különösebb ünneplés nélkül kívánta őket visszahozni a munkába, hogy ne elevenítse fel a régi vitákat.

A KONZERVATÍV ELLENÁLLÁST KÍSÉRLETEZÉSSEL KERÜLD EL! Sok konzervatív pártvezető tartott a kapitalista vállalkozásoktól. Ahogy visszatértek a Mao alatt vidékre küldött fiatalok, Teng és más hivatalnokok joggal aggódtak, hogy ha e tömegek nem találnak munkát, hatalmas szociális nyugtalanság kezdődhet. A költségvetés nem tette lehetővé, hogy a kormányzat az állami vállalatoknál teremtsen munkahelyeket. A munkanélküliséget úgy kerülték el, hogy a családok „családi vállalatokat” (*getihu*) alapíthattak, így a vállalkozó maga dolgozott a cégeben. Marx *A tőke* egyik passzusában kijelentette, hogy a nyolc alkalmazottat foglalkoztató kapitalista kiszákmányolta a munkásait, amit a kínaiak úgy interpretáltak, hogy a hét és annál kevesebb alkalmazottat foglalkoztató vállalkozó nem kapitalista. A családi cégek úgy szaporodtak, mint „bambusz az eső után”. Csen Jün egyetértéssel Teng kijelentette, hogy „lássuk, mire vezet a dolog”. Az első vállalkozók vigyáztak, hogy ne vegyenek fel hétnél több alkalmazottat. Mikor világos lett, hogy a kormány nem foglalkozik velük, újabb és újabb sikeres cégek alakultak. Teng nem lépett fel velük szemben. Példaként hozta fel a *shazi guazi* (a bolond szotyolája) esetét, a rendkívül népszerű pirított napraforgómagát, melyet egy írástudatlan paraszt és munkatársai állítottak elő Anhuj tartományban. „Ha ellehetetleníted [a bolond szotyoláját], csak nyugtalanok lesznek az emberek. [...] Ez semmi jóra nem vezet. [...] Vajon árt a szocializmusnak, ha tovább árulja a szotyoláját?”¹¹ Teng okos magyarázatot adott, hogy Kínának miért érdemes kísérleteznie a családi felelősségi rendszer modelljével, vállat vont a konzervatívok gyanakvó megjegyzéseire (s így elkerült egy ideológiai csatát), bátorította a munkahelyek létrehozását, és engedélyt adott a nagyobb magáncégek létrehozására.

AFORIZMÁKKAL MAGYARÁZD MEG AZ ÖSSZETETT, MEGOSZTÓ KÉRDÉSEKET! Teng politikai döntéseit egy-egy népszerű aforizmával magyarázta meg. A furfangos, népszerű módszer miatt nehezen lehetett megkérdőjelezni a döntést, és a legfőbb vezető is emberinek mutatta magát. Nem Teng Hsziao-ping volt az első politikus, aki aforizmákat használt, melyek aztán végleg hozzá

kötődtek, de œ egészen széles körben használta őket. Az úgynevezett macskatéttel – „nem számít, hogy egy macska fekete vagy fehér, ha megfogja az egeret” – kreatívan szerzett támogatást a maoizmus további háttérbe szorításához. Fontosabb volt, hogy valami működik, mint a mögöttes ideológia, állította az aforizma. Ha Teng egyszerűen kijelenti, hogy az „ideológia nem számít”, hatalmas vitát provokált volna, a macskatéten azonban mindenki mosolygott (pár élelmes vállalkozó még macskás dísztárgyakat is készített). Egy másik mondása – „néhányan előbb fognak meggazdagodni” – csökkentette sokak reményeit, akik azt várták, hogy a reformok után rögtön meggazdagszanak, és segített lefegyverezni azokat, akik irigykedni kezdtek a szerencsésen gyarapodókra, mielőtt a reformok gyümölcsei mindenki számára elérhetővé váltak volna. A mondatban ugyanakkor benne volt az ígéret, hogy miután néhányan meggazdagodtak, a kormányzat azon fog dolgozni, hogy a gazdagságból a többiek is részesedjenek. A „lépőkőveket keresni, miközben átkelünk a patakon” kifejezéssel Teng a kísérletezést bátorította, s elismerte, hogy az új, ismeretlen helyzetben nem szabad azt várni, hogy minden politika jól működik majd.

KIEGYENSÚLYOZOTT MÓDON MUTASD BE AZ ALAPELVEKET! A párt régóta használatos gyakorlatának megfelelően Teng a fontosabb politikai dokumentumokban józan középútként mutatta be programjait. Gyakran kritizálta a szélsőségeseket, bal- és jobboldaliakat, „feudális” és „burzsoá” módon gondolkodókat egyaránt. Mindemellett, mikor sarkalatos politikai döntéseket ismertetett a közvéleménnyel, hatékonyabbnak találta, ha – az általános helyzetet és a hosszú távú célt bemutató – magyarázattal is szolgál, s nem csupán utasítást ad.

KERÜLD A FRAKCIÓZÁST, ÉS KOMPETENS HIVATALNOKOKAT VÁLASSZ KI! Pár alacsonyabb beosztású funkcionárius úgy hitte, hogy speciális kapcsolat (*guanxi*) – hasonló háttér, származási hely vagy műveltségi szint – alapján biztonságos munkatársakat választani. A korszak pekingi elitjében három saját köreiken belül könnyen szövetkező csoport volt ismert: (1) a Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetség egykori hivatalnokai, (2) a „hercegecskék”, vagyis a magas rangú kommunista hivatalnokok gyerekei, akik ugyanazonkba az iskolákba jártak, (3) a magas rangú hivatalnokok irodavezetői (*mishu*). Teng készen állt, hogy mind a három csoport tagjaival együtt dolgozzon, ha hozzáértő, elhivatott hivatalnokokról volt szó, akik nem frakcióztak. Másokat is a nyitott hozzáállásra biztatott.

TANULMÁNYOZD ÉS FORMÁLD AZ „ATMOSZFÉRÁT”! Teng Hsziao-ping, a csúcsvezető meglehetős szabadsággal választhatta meg politikai módszereit, de még neki is határokat szabott a pekingi legmagasabb szintű hivatalnokok között uralkodó atmoszféra. Ha bátor döntést hozott, biztosan tudni akarta, hogy a többi káder teljes mértékben támogatja. Teng – természetesen bizonyos határok között – beszédeivel, tetteivel és az általa pártolt emberekkel alakíthat-ta e csoport hangulatát, ám ha időnként megszólalt, nagyrészt általános alap-elvekről beszélt, és nem konkrét részletekről. A legmagasabb rangú hivatalnokok, vagyis a PB tagjai jól ismerték az országos fontosságú kérdéseket ahhoz, hogy saját véleményük legyen róla, mit kellene tenni, vagy legalábbis mi az, ami elfogadható. Ezért mielőtt az igazán nagy kérdésekhez – Mao reputációja, vidéki és városi dekollektivizálás, a gazdasági tervezéstől való elmozdulás, a külföldiek Kínán belüli szabad mozgása – hozzányúlt, Teng felmérte, hogy a politikai hangulat alapján várható-e teljes mértékű támogatás.

A demokratikus centralizmus szellemében mindenkitől – a legmagasabb pozícióban lévő hivatalnokuktól is – elvárták, hogy támogassa az elfogadott politikát és az aktuális vezetést. Következésképp, ha túl sokan kérdőjeleztek meg a kormányzást, s gondolták azt, hogy változásra lenne szükség (mint 1978 végén Hua Kuo-fenget és politikáját illetően), egy csúcsvezető is nehézen lehetett szembe a többiekkel. A magas beosztású hivatalnokok a fontos politikai kérdésekkel kapcsolatos ellenvéleményeiket nem mondta ki nyíltan. Ezért minden tartomány fenntartott Pekingben egy irodát, amely megpróbált a politikai változás jelei után kutatni, és felmérni, hogy a tartomány egyes lépései megfelelőnek vagy legalább elfogadhatónak fogják-e tartani. Teng – az újságok olvasásán alapuló, tapasztalt ítélörején kívül – kénytelen volt néhány olyan emberre (Teng Li-csün, Jang Sang-kun, Vang Csen, Vang Zsuj-lin és a saját gyermekei) támaszkodni, akik olykor el merték mondani neki a kellemetlen igazságot is.

Az atmoszféra összetett és alig érezhető módon változott meg. Inkább hal-gatolagos megegyezések, mintsem közvetlen, nyílt beszélgetések alakították. A változásra a legnagyobb hatást mégis az gyakorolta, hogy egy adott politika, stratégia vagy épp vezető eredményeket hozott-e. Ha valami működött, a kér-déses személy (és stratégiája) támogatást szerzett. Ha valami nem működött, a többiek kezdtek eltávolodni és elhatárolódni tőle. Például az év végi ökonómiai eredmények hatással voltak az adott gazdaságpolitika és a politikáért fe-lelős személyek értékelésére. A legtöbb magas beosztású hivatalnok egyetértett azzal, hogy kisebb területeken kísérleteket folytassanak, s ha a kísérlet sikeres-

nek bizonyult, Teng és mások azon voltak, hogy az ötletet szélesebb körben is fogadják el, majd alkalmazzák.

Természetesen a sikeres politikai döntések jövőbeli alkalmazásának kérdése a különböző funkcionáriusok más és más módon, konzervatívabb, liberálisabb vagy kozmopolitább szemszögből ítélték meg. Teng azon dolgozott, hogy a többség mellett a jelentékenyebb kisebbségeknek is elnyerje a támogatását, vagy minimum az elfogadását. Ha egy fontos kérdésben lényegi ellenállást tapasztalt – jöjjön ez az ellenállás akár egy maroknyi, de befolyásos kisebbségtől –, megpróbálta megszerezni a teljes körű együttműködést vagy legalább paszszív elfogadást, mielőtt érdemi kezdeményezésbe fogott. Ha nem sikerült, el is halaszthatta a markáns kiállást, amíg a környezet kedvezőbbé nem vált.

A demokratikus centralizmus végső soron mindenkitől megkövetelte, hogy csatlakozzon és támogassa az adott politikát. Ha egy döntést megfelelőnek találtak, a hivatalnokok hajlamosak voltak rögtön mellé állni, mert tudták, hogy a késlekedés következményekkel járhat. Tengnek, ha sikeres vezető kívánt maradni, nemcsak meg kellett határozna a hosszú távon jó stratégiai irányt, hanem tudnia kellett alakítani is az atmoszférát, s jól kellett időzítenie bátor lépésein. Akkor kellett nekiindulnia, mikor a többi párthivatalnok és a közvélemény biztosan vele tartott.

14.

Kísérletek Kuangtungban és Fucsienben (1979–1984)

1977. november 11-én Teng Hsziao-ping Kuangtung tartományban folytatott tárgyalásokat, hogy előkészítse a Központi Katonai Bizottság pekingi ülését. A tárgyalásokon arról tájékoztatták, hogy sok fiatal próbál átszökni Kínából Hongkongba. Több tízezren kockáztatták az életüket minden évben, hogy keresztülfussanak vagy átußzanak a határon. Kína addig a pillanatig belső biztonsági ügyként kezelte a kérdést. Szögesdrót került a harminc kilométer hosszú határra, melyet több ezer rendőr és katona őrzött. Azokat, akiket elkapottak, hatalmas fogolytáborokban helyezték el. A tájékoztató után Teng – aki jobbára nyíltan elismerte a kellemetlen realitásokat – kijelentette, hogy a problémát a rendőrség vagy a hadsereg nem képes megoldani. A gond a határ két oldalának életszínvonal-különbségéből eredt, s a megoldás az volt, hogy Peking politikai változásokat hajtson végre. Növelnie kellett a Kínai Népköztársaságban élők életszínvonalát.¹

Teng Kuangtung tartományban folytatott tárgyalásai során a helyi hivatalnokok a külföldi valuta hiányáról panaszkodtak, amelyre a külföldi technológiák megvételére és építési projektekhez lett volna szükség. A pekingi vezető támogatta az ötletet, hogy a valuta kitermelésére hozzanak létre két mezőgazdasági gyűjtőközpontot (egyet a későbbi Sencsen részét képező Paoan megyében, Hongkong mellett, és egyet Csuhajban, Makaó mellett), hogy a határ túloldalára szánt friss gyümölcsöt és zöldséget összegyűjthessék. Teng tudta, hogy a környék korlátozott mértékben rendelkezik mezőgazdasági többlettel, ezért kijelentette, hogy más tartományok is segíthetnek az exportra szánt termékek megtermelésében. Kuangtung tartományban ugyanakkor modern szállodákat és egyéb, turistáknak szánt épületeket kellett emelni, hogy még több külföldi valutát tudjanak kitermelni. Ebben az időben pár helyi hivatalnok azzal kísérletezett, hogy felélessze a kézműipart, ám Teng egyelőre szóba sem hozta az ipari export lehetőségét. Szinte egyáltalán nem voltak üzemek, melyek exportra termeltek volna, s a lehetősége sem látszott annak, hogy határon túli válla-

latok a közeljövőben gyárákat építhetnek. Még nem engedélyezték a külföldi befektetéseket.²

Teng látogatását követően Pekinget egyre jobban érdekelte Kuangtung fejlesztése. A kormányzat gondolkodni kezdett a nyugati technológiák beszerzésén, és a hivatalnokok szembesültek a külföldi valuta hiányával. A tájékozott tervezők már tudták, hogy nem sikerült új olajmezőket találni, ezért nem teljesülhetett be az álom, hogy az 1973-as olajválság után magas áron fognak kőolajat exportálni. 1978. április 10. és május 6. között, Hua Kuo-feng támogatása mellett, az Állami Tervhivatal delegációja Kuangtungba látogatott, hogy felmérje az export növelésének lehetőségét.³ A Ku Mu vezette pekingi hivatalnokok bátorították Kuangtung és a szomszédos Fucsien helyi funkcionáriusait, hogy fejlesszék a turizmust. Javasolták továbbá, hogy hozzanak létre exportfeldolgozó zónákat, ahova be lehet vinni a külföldi árucikkekét és gépeket, s a helyi munkaerővel exportra lehet termelni.⁴

1978 áprilisában, miközben az Állami Tervhivatal küldöttei bátorították a helyi kezdeményezéseket, Hszi Csung-hszün, a frissen kinevezett tartományi párttitkár megérkezett Kuangtungba, azzal a céllal, hogy segítsen felkészíteni Kínát a világgazdaság felé való nagy nyitásra. Mielőtt Hszi elutazott Pekingből, a Kuangtungból származó és a tartomány fejlődését lelkesen pártoló Je Csien-jing azt tanácsolta neki, hogy ha meg szeretné szerezni Kuangtung otthon és külföldön élő népének támogatását, először semmisítse meg ötvenes évek elején a helyi érdekek szem előtt tartásával megvádolt guangdongi hivatalnok ítéleteit.⁵ 1978 végén Hszi Csung-hszün váltotta Vej Kuo-csing tábornokot a tartomány főtitkári székében, s megfogadta Je marsall tanácsát. Időközben Jang Sang-kun is Kuangtungba került (mint tartományi párttitkár), hogy segítsen Hszi Csung-hszünnek terveket készíteni a tartomány átalakítására. Jang jól együtt tudott működni Hszivel, segítette az exportzónák előkészítését, és személyes összekötő volt Teng felé.⁶

Miután Hszi Csung-hszün megérkezett Kuangtungba, sokat kellett még tanulnia. Új kinevezettként a korszak hivatalos politikai vonalát, az osztályharcot követte. A helyi funkcionáriusokkal folytatott egyik első értekezletén is a hivatalos pekingi ideológiát kommunikálta: a Hongkongba menekülő kínaiak a burzsoá vonalat követik, s meg kell őket díntetni. Egy bátor helyi párttitkár szót kért, és közölte Hszivel, hogy a guangdongi emberek éjt nappallá téve dolgoznak, s így sincs elég ennivalójuk. Aki Hongkongba menekül, egy év alatt meg tudja teremteni azt, amire szüksége van. Hszi azonnal bejelentette, hogy a hivatalnokot elbocsátja, mire a felszólaló úgy reagált, hogy erre nincs szükség,

mert már felmondott. Az ülés után Hszi Csung-hszün többeket is meghallgatta, hogy ékozódjon a körülményekről, így Teng előző, novemberben történt **guangdongi** látogatása során kifejtett gondolatairól is tudomást szerzett. A másnapi ülésen Hszi maga kezdeményezte önkritikát gyakorolt, elnézést kért az elbocsátott hivatalnoktól, és rábeszélte, hogy maradjon az állásában, majd ígéretet tett: minden el fog követni azért, hogy fellendítse a határ kínai oldalának gazdaságát. Ettől kezdve a tartomány fontos támogatója lett, s fáradhatatlanul azon dolgozott, hogy Peking segítségével javítson a helyi gazdaságon, és lökést adjon az exportnak.⁷ Hszi Csung-hszün Senhszi tartományból származott, de miután 1989-ben nyugdíjba vonult, Kuangtungban telepedett le. Fiát, az 1953-ban született Hszi Csin-pinget 2011-ben – 2012-es hivatalba lépéssel – a párt főtitkárává választották. (Hszi Csung-hszünről lásd még *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet.)

A Teng legfőbb vezetői felemelkedését hozó, 1978 decemberében tartott harmadik plénumról Kuangtungba visszatérve Hszi tájékoztatta a helyi hivatalnokokat a „reform és nyitás” politikájának a tartományt érintő konzekvenciáiról. A helyi funkcionáriusokat három évtizeden át frusztrálta, hogy Peking – melyet nyugtalanított Kuangtung lokálpatriotizmusa, burzsoá hozzállása, továbbá a biztonsági kockázat, mely a tenger és Hongkong közelségből adódott – szándékosa visszafogta a tartomány ipari fejlődését. Végre eljött az idő, hogy az exportot növelni kívánó központi kormányzat megadja Kuangtung hivatalnokainak a lehetőséget, amelyre mindig is vágytak: fejleszthették saját iparukat.

1979. január 6-án, alig két héttel a harmadik plénum után Hszi zöld utat kapott a fővárosból, hogy javaslatot készítsen, melyben Peking hivatalos engedélyét kérte, hogy Kuangtung külföldi befektetéseket fogadhasson. Teng 1977. novemberi, mezőgazdasági termékek exportját javasló ötletével szemben az írásos javaslat termelő egységek létesítéséről szólt, melyek ipari termékeket állítanának elő exportra. Hszi Csung-hszün rögtön összehívott egy két héten át tartó értekezletet, mely elkészítette a javaslatot. A Tajvannal szemközt fekvő Fucsien tartomány ugyanolyan státuszba került, mint Kuangtung, de a szigetállam ekkortájt nem engedélyezte a szárazföldi Kínával való kereskedelmet, így Kuangtung lett az úttörő. Fucsien később a másik tartomány mintájára fejlesztette exportiparágait. Miközben Hszi Csung-hszün és a helyi hivatalnokok nekifogtak a javaslat elkészítésének, Ku Mu lett – miniszteri rangban – a Különleges Gazdasági Övezetek Irodájának (*tequ bangongshi*) igazgatója, s megbízták a munka Kuangtung és Peking közötti koordinálásával. E pozíció-

jában Ku sokszor utazott délré, hogy segítsen Hszi Csung-hszünnek és más helyi hivatalnokoknak a Kuangtung speciális státuszára való felkészülésben. Ku Mu – tekintettel a külükereskedelemi és kivitelezési tapasztalatára, Pekingben kivívott tiszteletére, a „reform és nyitás” iránti elkötelezettségére és problémamegoldó képességére – hatékony közvetítőnek bizonyult.⁸

1979. január 31-én, alig egy hónappal a harmadik plénumot követően, Li Hsien-nien jóváhagyta az első külföldi befektetési kérelmet, melyet a Jüan Keng vezette Hong Kong Merchant Steamship Group adott be. Jüan Keng azt javasolta, hogy a virágzó hongkongi építési projektek fémhulladékigényét régi, működésképtelen kínai hajók szétszereléséből lehetne kielégíteni. Jüan éveken át kereste a projekt helyszínét, de Hongkong túlságosan zsúfolt volt, ezért Sökout javasolta, mely Sencsentől nyugatra, Paoan megyében folyt.

Jüan Keng javaslata a tökéletes kísérleti nyél volt az új guangdongi kezdeményezéshez. A régi hajók szétszereléséhez nem kellett gyárat építeni, ezért a munka szinte azonnal megkezdődhett. Még ennél is fontosabb volt, hogy bár a vállalata „külföldinek” számított, Jüan évtizedekkel korábban belépett a Kínai Kommunista Pártba, s széles tapasztalatokkal rendelkezett Kuangtungról és Pekingről. Paoan megyéből (melynek egy része később Sencsen lett) származott, s a helyi kommunista gerillákkal harcolta végig a polgárháborút. 1949 után a KKP Nemzetközi Összekötő Részlegén dolgozott Pekingben, majd a kommunikációs minisztérium nemzetközi kapcsolataival foglalkozott. A Hong Kong Merchant Steamship Group a császárkor végén működő állami cég utódja volt, melyet átvettek a kommunisták, majd a kommunikációs minisztérium alá került, s önálló leányvállalattal rendelkezett Hongkongban, amelyet Jüan Keng vezetett.

Jüan javaslatát a Ceng Seng miniszter – szintén Paoan szülötte, a II. világháború alatt Jüan Keng gerillaparancsnoka – vezette kommunikációs minisztériumból juttatták el Li Hsien-niennek, aki engedélyezte. Jüan egy viszonylag kis földterületet kérelmezett Sökouban, Sencsen délnyugati csücskében, de Li Hsien-nien egy sokkal nagyobbat bocsátott rendelkezésére, mely másra is alkalmas volt, nem csak hajók szétszerelésére. Sökou lett az első hely Kínában, ahol külföldi befektetés történt, s itt jött létre az első olyan Kínán belüli vállalat, amelynek döntéseit az országon kívül élő emberek hozhatták meg. A kínai vezetők számára ez egy rendkívül speciális, biztonságos „külföldi tulajdonlás” volt, de egyszersmind olyan áttörés is, amely kinyitotta az ajtót más külföldi cégek előtt, melyek engedélyt kértek, hogy vállalkozásokat telepíthessenek a szárazföldi Kínába. Az országos tervezésért felelős hivatalnokok zúgóldtak

ugyan, hogy miért kapott Kuangtung akkora szabadságot, amely az országos tervekre is hatással lehetett, ám végül a tartomány funkcionáriusainak legfontosabb érve győzött: több szabadság nélkül nem lehetett külföldi vállalatokat arra csábítani, hogy gyárákat hozzanak létre Kínában.

1979 áprilisának elején, egy pekingi munkakonferencián Hszi Csung-hszün kijelentette, hogy Kuangtung és más tartományok nem rendelkeznek elég autonómiával, hogy hatékonyan végezzék a munkájukat. Elég bátor volt ahhoz, hogy úgy fogalmazzon, ha Kuangtung független ország lenne, pár éven belül fellendülne, de az akkori helyzetben nehéz volt elérni bármilyen változást. Más magas beosztású hivatalnokok is tisztában voltak vele, hogy Kína gazdasági tervezése túlságosan központosított lett. Hua Kuo-feng, aki Tenghez hasonlóan támogatta, hogy Kuangtung még függetlenebb lehessen az exportfejlesztésben, biztosította Hszit arról, hogy a tartomány meg fogja kapni a kellő autonómiát, hogy vonzó lehessen a külföldi befektetések számára.⁹

1979. április 17-én Hszi Csung-hszün és guangdongi vezetőkből álló csapata Pekingbe vitte az előzetes javaslatot, hogy megbeszéléseket folytasson Tenggel és másokkal, mielőtt a végleges dokumentumok elkészültek volna. Hszi és kollégái – Ku Mu tanácsai alapján – azt javasolták, hogy az egész tartományra dolgozzanak ki egy speciális politikát, amely kellő rugalmasságot ad Kuangtungnak, hogy olyan döntéseket hozhasson, melyek exporttermékek előállításához szükséges külföldi tőkét, technológiát és menedzseri gyakorlatot vonzanak a tartományba. Kína biztosítja a földterületet, közlekedési hálózatot, elektromos áramot és a gyárakban dolgozó munkaerőt, a külföldiek számára szükséges hotelek, éttermek, szállás és más infrastruktúra mellett. A pekingi kormány – a Kuangtung és Fucsien tartományt segítő általános erőfeszítések mellett – külön támogatja a Kuangtungban található három SEZ-t (a hongkongi határ melletti Sencsen, a makaói határ melletti Csuhaj és a tartomány északkeleti partvidékén lévő Santou), valamint a Fucsienben található egy SEZ-t (Hsziamen).

Teng teljes mértékben pártolta az elképzelést, s közölte Hszi Csung-hszünnel: „Hívjuk őket különleges övezeteknek [...], ahogy régen a Sen–Kan–Ning [Senhszi–Kanszu–Ninghszia tartományokból álló, Jenanból irányított] határrégiót hívtuk így. A pártközpontnak nincs pénze. A politikai döntéseinkkel tudjuk lehetővé tenni, hogy előretörhess nehéz utadon.”¹⁰ Teng ezzel a Kuangtung tartományi delegáció pekingi felvetésére válaszolt: ha nem adtok *quant* (pént), adjatok *quant* (hatalmat), hogy megteremthessük a szükséges forrásokat.¹¹

Hszi Csung-hszünnel folytatott megbeszélései során Teng beleegyezett, hogy Kuangtung és Fucsien számára egyaránt tegyék lehetővé a kellő rugalmasságot,

hogy befektetéseket szerezhessenek olyan kínai származású emberektől, akik a szárazföldi Kínán kívül éltek, de akiknek ősei hajdan e tartományokból vándoroltak ki. Július 15-én elfogadták Kuangtung javaslatát. Megszületett az 50-es számú központi bizottsági dokumentum, mely lehetővé tette „a rugalmas intézkedések speciális politikáját” (*teshu zhengce linghuo cuoshi*) Kuangtungnak és Fucsiennek, hogy külföldi befektetéseket vonzzanak a területükre.¹² A zónákat, Teng indítványának megfelelően, különleges övezeteknek nevezték el.¹³ A négy különleges övezet hivatalosan 1979. augusztus 26-án jött létre. Az országos tervezés összetettségét és a tervezéssel foglalkozó funkcionáriusok ellenállását tekintetbe véve Teng Hsziao-ping, Hua Kuo-feng, Ku Mu, Hszi Csung-hszün és más hivatalnokok hatalmas elszántságát mutatja, hogy az előkészületek a harmadik plénumot követő hét hónapon belül befejeződtek.

Teng kísérletei és ellenségei

Kína két évtizeden át gyűjtött anyagokat mintegy nyolcvan országból a létező exportfeldolgozó zónákról. Az övezeteket azért hozták létre, hogy kikerüljék az összetett export- és importszabályokat. A termeléshez szükséges nyersanyagot beszállították a zónákba, ahol az olcsó munkaerő létrehozta a terméket, melyet aztán exportáltak a szokásos import-export procedúra nélkül. Kínában egészen 1978-ig nem volt meg a kellő politikai támogatás, hogy exportfeldolgozó övezetet hozzanak létre. 1979 elején a hongkongi határhoz közel található **guangdongi** terület lényegében egy ilyen zóna lett.

Tengnek azonban az egyszerű exportfeldolgozásnál nagyobb tervei voltak a Kuangtungban és Fucsienben található különleges övezetekkel. Átfogó – iparral, kereskedelemmel, mezőgazdasággal, állatállománnyal, lakásokkal és turizmussal rendelkező – városi központokat kívánt kiépíteni.¹⁴ A zónáknak kellő rugalmasságot adott, hogy különböző módszerekkel kísérletezhessenek. A modern menedzsmentrendszerek nem csupán a kínai vállalkozásokat tették fejlettebbékké, mert a kormányzat és a pártategységek is tanultak belőlük, s így azok is hatékonyabbak lettek. A pártközpont és az Államtanács 1980. május 16-án kiadott 41-es számú körirata kifejtette, hogy a négy speciális zóna „olyan rendszerekkel és politikával fog működni, melyek máshol nem találhatók meg. A SEZ-eket elsősorban a piac fogja szabályozni.”¹⁵

Teng nem kapott volna felhatalmazást arra, hogy az egész országban hasonló változásokat vezessen be, de a konzervatívok jóval nehezebben szállhattak

szembe a kísérletekkel, hisz a korlátozott területen való kísérletezés, majd siker esetén a modell elterjesztése megegyezett a párt általános bölcsességével.¹⁶ Az ipari menedzsment reformjával Szecsuan, Csiangszu és Csöcsiang tartományokban is kísérleteztek. Ám Kuangtungban és Fucsienben Teng lehetővé tette a külföldi vállalatoknak, hogy saját munkaerő- és menedzsmentrendszereket használják, s e kísérlet jóval messzebbre ment, mint amelyeket máshol végeztek. Sökouban már jóval azelőtt faluszintű választásokkal kísérleteztek, hogy ez máshol megtörtént volna. Kuangtung volt Kína laboratóriuma. Teng arra biztatott, hogy a SEZ-ekben kísérletezzenek piaccal, iparral, építéssel, munkaerővel, pénzügygyel és külföldi valutákkal egyaránt.¹⁷ Mivel élen járt a nyitásban, Kuangtung lett a céltáblája a kapitalistává váló Kínától, a külföldi imperialisták visszatérésétől és a szocialista tervgazdálkodás felszámolásától rettegő konzervatív ellenzéknek. Ugyancsak támadták azok a belső-kínai tartományok, melyek helytelenítették az erőforrások partvidék felé irányítását.

A nyugatiak és pár kínai kritikus is azt állította, hogy Teng a kapitalizmus-sal kísérletezik. Ő azonban nem így látta. A piacokat kívánta kiterjeszteni, s nem voltak ideológiai kifogásai a magánvállalkozások ellen. Elfogadta, hogy a verseny viszi előre a kereskedelmet. A Kínai Kommunista Párt hatalmát mindenáron meg akarta tartani, és keretek közé kívánta szorítani a piacokat, hogy a közösség céljait szolgálják. Eltökélte, hogy megakadályozza a kapitalisták politikai tényerését, megőrzi a föld állami tulajdonát és az állami vállalatok jelentős szerepét, illetve fenntartja a gazdasági tervezés rendszerét. Azt állította, hogy Kína nem lesz kapitalista; a pénz nem az ő vagy Hua Kuo-feng zsebébe fog vándorolni.¹⁸

Még azok a fiatal vezetők is, akik személy szerint nem emlékezhettek a hatalmas, külföldi „imperialistákra”, a pártpropagandából hallottak róluk, és tarrottak attól, hogy mire lehetnek képesek. Miért hívja vissza Kína harminc év szabadság után az imperialistákat? Az állami és kollektív vállalkozások vezetői tisztában voltak vele, hogy az 1930-as években hogyan szorították ki a kínai cégeket a terjeszkedő nyugatiak, s attól tartottak, hogy nem tudnak majd versenyezni a jobban finanszírozott és modernebb külföldi vállalatokkal. A hivatalnokok féltek, hogy a világkereskedelemben már tapasztalt kapitalisták rejtett terveket dédelgetnek, a nemzetközi törvények segítségével becsapják kínai partnereiket, és monopóliumokat szereznek Kínában. Teng elővigyázatosan tájékoztatta a közvéleményt az elképzeléseiről. Kritikusan szólt azokról, akik szolgai módon másolják a külföldi rendszereket. Körültekintően nem jelentette ki, hogy a nyugati kultúra magasabb rendű lenne, arra koncentrált, hogy

szűkebben véve mit tanulhatnának meg a kínaiak. Az országnak a külföldi „modern menedzsmentet” kellett tanulmányoznia. A „modern menedzsment” tanulmányozásába azonban sok minden belefért. Széles körben lehetett gondolatokat és rendszereket elsajtítani, úgy, hogy mindez nem nyugtalánította azon patriótákat, akik a kínai kultúra (vagy „kínai szellem”) magasabbrendűségében hittek.

Kuangtung, Fucsien és a többi tengerparti tartomány megnyitása alapvető változást hozott, az ipar Kína belső részéből a partvidékre települt át. 1966 és 1975 között, mikor Mao ki akarta küszöbölni a Kínai Népköztársaság határait érintő nemzetbiztonsági kockázatot, az ország befektetésekre szánt pénzügyi forrásainak több mint felét a „harmadik front” kiépítésére költötték. Embereket és árut telepítettek a gyenge infrastruktúrájú távoli, belső területekre.¹⁹ Vietnám 1979. február–márciusi megtámadása után Teng úgy vélte, hogy minimális annak a kockázata, hogy Kínát katonai támadás éri. A pekingi tervezők jól tudták, hogy az ipari fejlődés és a nemzetközikereskedelem szempontjából a partvidéki területek – a kényelmes szállítás, a fejlett infrastruktúra, a szakértők megfelelő számú jelenléte és az alacsony költségek miatt – igazán előnyösek. 1979-ben a kínai export 12 százalékát Kuangtung adta, de a nyolcvanas évek végétől, ahogy nőtt a kivitel mennyisége, az országos export nagyjából harmada e tartományból származott.²⁰ Teng elismerte, hogy Kínában először Kuangtung és Fucsien lakossága gazdagodhat meg, ám akik meggazdagodtak, azoknak segíteniük kell majd a többieket, hogy ők is tehetősekké váljanak.

Kuangtung új rugalmas rendszere a szisztematikus és részletes országos tervrendszer felett őrködő pekingi hivatalnokok rémálma lett. Nem volt könnyű kézben tartani a tartományba beáramló és az onnan kiáramló árucikkeket. Ahogy nőtt Kuangtungban a külföldről származó jövedelem, a tartomány magasabb árakat tudott fizetni az árucikkekért, és ez más tartományokat is arra készítetett, hogy Kuangtungnak adjanak el árut, ami hozzájárult a saját gazdasági terveik megvalósításához. Az egyik számítás szerint nem kevesebb, mint hatvannégy központi kormányszerv vett részt a döntésben, amely lehetővé tette Kuangtung és Fucsien rugalmasságát. Az Állami Tervhivatal, a külgüminisztérium, a pénzügminisztérium, az Állami Építési Bizottság, továbbá az áruk és anyagok minisztériuma (*wuzibu*) illetékesei próbálták irányítani a Kuangtungra vonatkozó tervezés finomhangolását.²¹ 1979-ben Kuangtung hivatalnokai elérték Pekingben, hogy a helyi és a külföldi vállalatok megegyezéseit ne kelljen előzetesen a kínai fővárosban engedélyeztetni, bár a tartomány továbbra is jelenteni fog a központnak minden megállapodást. A Kuangtungba

szállított állami árucikkek mennyiségének növeléséhez azonban kellett az illetékes miniszteriumok hozzájárulása.²² A piacok folyamatosan változtak, a különböző adók kiszámítása pedig olyan komplikált lett, hogy Peking beleegyezett, Kuangtung évenként egy összegben fizesse be az adót.

Csen Jün ragaszkodott hozzá, hogy a „különleges övezet” elnevezést „különleges gazdasági övezetre” változtassák, így is biztosítva, hogy a SEZ-ek nem fognak politikai kísérletekbe. 1980 márciusában Teng a nyomás hatására beleegyezett az elnevezés megváltoztatásába.²³ Biztosította konzervatív elvtársait, hogy „ezek különleges gazdasági övezetek, és nem különleges politikai övezetek”²⁴ Ám Teng nem vetette el az ötletet, hogy a zónák széles körben kísérletezzenek az új menedzsmenttechnikákkal. A rá jellemző módon elfogadta a névváltoztatást, nem vitatkozott, de valójában előretört. Kuangtung tovább folytathatta széles körű kísérleteit.

Kína déli kapuja

Az egyik helyszín egy különleges övezet létrehozásához Sanghaj lehetett volna, mely a harmincas években virágzó vállalatokkal és 300 ezer külföldi lakossal büszkélkedhetett, s a legközmopolitább város volt Ázsiában, a földrész banki és kereskedelmi központja, jóval megelőzve Hongkongot. Sanghajt, az ipari centrumot ekkoriban csak néhány japán város utasította maga mögé. 1978-ban a pekingi tervezők attól féltek, hogy túl kockázatos lenne Sanghajból kísérleti zónát csinálni. A város még mindig Kína egyik legfontosabb ipari központja volt, s a legnagyobb mértékben járult hozzá az ország költségvetéséhez, így tragikus lett volna, ha a sanghaji ipart és bevételt negatív hatások érik. Csen Jün, aki a metropolisz környékéről származott, tartott tőle, hogy a külföldiek akaratának fejet hajtó „komprádor mentalitás” még mindig él Sanghajban, ezért ellenezte, hogy a városból kísérleti terület legyen. Az ő akarata győzött.

Kuangtung és Fucsien, Sanghajjal ellentétben, kevés iparral rendelkezett, így nem is volt mit elrontani, ha a kísérletek kudarcba fulladtak volna. Az 1949–1978 közötti évtizedekben Peking biztonsági kockázatnak tartotta a Délkelet-Ázsiához és Hongkonghoz közeli kínai partvidéki területeket, így határt szabott ipari és kereskedelmi fejlődésüknek. Ha pedig a külföldi kapitalistákkal való kapcsolat szellemi szennyezéssel járt volna, a két déli tartomány elég messze esett ahhoz, hogy a pekingi pártközpontot ne érje kár. Ám ennél is fontosabb volt, hogy a Délkelet-Ázsiában és máshol letelepedett kínai migránsok túlnyo-

mórészt Kuangtungból és Fucsienből származtak, s e tartományok dialektusait beszélték. Sokuk még mindig közeli személyes kapcsolatot ápolt ősei földjével, amire építeni lehetett az új vállalkozások finanszírozásának megteremtésében.

Teng, mikor 1978 októberében Japánban járt, azzal tréfálkozott, hogy várázsszert keres, mellyel modernizálni tudná Kínát. Ha a kínai gazdasági fejlődés beindításának volt varázsszere, minden bizonnal Hongkong volt az. 1979 és 1995 között a Kínai Népköztársaságba irányuló közvetlen befektetések két-harmada Hongkongból származott, de legalábbis a városállam és a KNK közti „déli kapun” át érkezett az országba.²⁵ Peking a Délkelet-Ázsiába, Amerikába és más helyekre elszármazott, „külföldön élő kínaiak” befektetéseit várta, ám még inkább a Kína saját területének tartott – tajvani, makaói és hongkongi – „testvérek” (*tongbao*, szó szerint „egyazon méhből származó”) befektetéseit. Ebből időben – leszármazottai Tajvant – a hivatalos becslések szerint 8,2 millió *guangdongi* és 5 millió *fujian* származású kínai élt külföldön.²⁶ Ők lettek a két tartomány befektetést szorgalmazó erőfeszítéseinek elsődleges célpontjai, noha máshonnan is szívesen várták a jelentkezőket. Az 1978 utáni években Kínába látogató „külhoni kínaiak” járását a déli kapun át jöttek, hogy Kuangtungban és Fucsienben meglátogassák őseik otthonát. Ekkor még nem folyt közvetlen kereskedelemlakásokban, s egy évtizedre volt szükség, hogy a szigetállam megengedje polgárainak, hogy a KNK-ba utazzanak.

Amint Teng kitárta Kuangtung ajtaját, Hongkong lett a befektetési tőke, a vállalkozói dinamizmus és a külfölddel kapcsolatos tudás forrása. A városállamban nyüzsgtek a vállalkozók, közük azok a tízezrek, akik 1948-ban, a kínai kommunisták hatalomátvételekor menekültek oda. 1949-ig Hongkong volt a kereskedelmi központ, mely összekötötte Kínát a külvilággal, így a gazdaságát megviselte, mikor szárazföldi határát a nyugat-európaiak lezárták. A kommunista hatalomátvétel idején néhány sanghaji és ningpo-i ipari vállalkozó Hongkongba menekült, és segített megteremteni a helyi textilipart és a globális szállítmányozási szektort. A hatvanas évekre a városállam vezető nemzetközi pénzügyi centrum lett. A hetvenes években kezdtek visszatérni azok a tehetséges fiatalok, akik hongkongi gyermekkoruk után Angliába, az Egyesült Államokba, Kanadába vagy Ausztráliába mentek tanulni, s magukkal hozták a modern pénzügyekről, technológiáról és nemzetközi piacokról szerzett kifinomult tudásukat. Az 1970-es évek végén a városállam valami olyat kínált fel Kínának, ami a Szovjetunióból fájdalmasan hiányzott: tettre kész vállalkozók kincset érő csapatát, akik jól ismerték a legújabb nyugati trendeket, s magukban hordták ősi földjük nyelvét és kultúráját.

Teng reformjainak első éveiben a Hongkong és Kína közötti kaput nem nyitották ki teljesen, s a rajta való áthaladás nem zajlott mindig simán. A határellenőrzések folytatódtek, és a kínai lakosok hosszú ideig nehezen jutottak hozzá a határ átlépéséhez szükséges vízumhoz. Sok hongkongi, aki illegálisan menekült a városba, vagy épp – a maói rezsim alatt súlyos megpróbáltatásokon keresztülmenő – rokonokat hagyott hátra a szárazföldön, egyszerűen nem készült fel, hogy átlépje a kaput. Nem volt könnyű áthidalni a gyorsan változó kapitalista Hongkong és a mereven tekintélyelvű kommunista Kína között, az 1949-et követő három évtizedben kialakult társadalmi különbségeket. A nyolcvanas évek elején a hongkongi üzletemberek egymás közt csak falusi tökfejkként emlegették a határ túloldalán élő kínaiakat, akik egyszerű, szegényes életet éltek, és keveset tudtak a modern világról. Néhányat közben a családtagjaikkal vagy falubelijükkel találkozó guangdongiak és fujianmák nehezeltek a látogatók nagyképűsége és vagyonfitogtatása miatt, hisz ők, a szegény rokonok, akik otthon maradtak, szennedtek és hoztak igazi áldozatokat. A szárazföldi Kína hivatalnokai, akik ekkortájt alig éltek jobban a létfenntartás szintjénél, ugyancsak nem bíztak meg a büszke, jól öltözött, hatékony segítőkkel, modern felszereléssel és globális összeköttetésekkel rendelkező hongkongi üzletemberekben. A városállamban mégis sok vállalkozó szeretett volna segíteni a hazáján, amellett, hogy ki akarta használni a szinte végig kínai piacot. Két-három év elteltével a déli kapun át csordogáló emberekből, teherautókból és tőkéből állandó folyó, majd adás lett.

A Teng-korszakban a guangdongi és fujianmák hivatalnokok, különösen azok, akik a SEZ-ekben tevékenykedtek, értékes tapasztalatokat szereztek a kozmopolita hongkongiaktól, köszönhetően az egyre szabadabb televízióadásoknak, újságoknak, személyes kapcsolatoknak, valamint a Kuangtungban épített gyáráknak, hoteleknek, éttermeknek és raktáraknak. A nyolcvanas évek elején könnyen meg lehetett különböztetni Kuangtung utcáin a stílusos, jól öltözött hongkongiakat és az egyszerű helybéliet. A különbségek az man fokoztatósan eltűntek. A Teng-korszak végén, 1992 körül jó pár guangdongit bizony már nehezen lehetett volna megkülönböztetni a határ túloldaláról jött honfitársaitól.

1978-tól a nyolcvanas évek elejéig a hongkongi kommunista szervezetek – mint az Új Kína hírügynökség, a Bank of China, a China Resources, a szakszervezetek, a „patrióta” iskolák és üzletemberek – kulcsszerepet játszottak abban, hogy információval lássák el a népi Kína hivatalnokait a városállam helyzetéről. 1983-ra Teng Hsziao-ping már gyakrabban találkozott maga hongkongi üzleti

vezetőkkel, például a hajózási mágnás Y. K. Paóval, így a KNK hongkongi ki-rendeltségeinek történelmi közvetítő szerepe szinte teljesen megszűnt.

A városállamban működő kommunisták nem tartoztak a társadalmi élite-be. Nem rendelkeztek közvetlen hozzáféréssel ahhoz a hongkongi pénzarisztokráciához, melynek együttműködésére Pekingnek oly nagy szüksége volt. Kuangtung és a kínai főváros hivatalnokai kezdték átlépni helyi kommunista elvtársaikat, s maguk keresték meg a hongkongi vezetőket. Teng egy hajdan tartományi pártfőtitkár, Hszü Csia-tunt küldött a városállamba, aki hivatalosan 1983 májusában lépett pozícióba, s összeköttetésben állt Tenggel és más pekingi csúcshivatalnokokkal. Ő lett a kommunisták hongkongi vezető képviselője, aki közvetlenül tartotta a kapcsolatot a helyi elittel.

Kína nyitása a legjobbkor jött a munkaerőigényes iparágakban működő hongkongi gyárosok számára, mert a munkaerőhiány felhajtotta a béréket és a költségeket, így a városállam tőkései kezdték elveszíteni versenyképességüket a nemzetközi piacokon. A határ túloldalán található olcsó munkaerő nemcsak megmentette a hongkongi textil- és játékuzemek, továbbá elektronikus képzülékeket előállító gyárak tulajdonosait, hanem óriási lehetőséget is jelentett a számukra. Az átállás gyorsan történt, néha megdöbbentő gyorsan. A hongkongi újságokban napvilágot látott néhány eset, mikor a helyi munkások reggel megjelentek a gyárakban, s azzal szembesültek, hogy addigi munkahelyük felszereléseit az éjszaka átszállították a határ túloldalán található faluba, ahol új gyár létesült. A hongkongi építési cégek, melyek korszerű technológiákat fejlesztettek ki a hatvanas-hetvenes évek konjunktúrájában, a határ túloldalán hirtelen határtalan lehetőségekre leltek.

Az 1970-es és a korai 1980-as években Kínába látogató európai és északamerikai üzletemberek általában Hongkongon keresztül utaztak be vonattal Kantonba, ahonnan továbbrepülhettek. Mielőtt átléptek Kínába, egy-egy hongkongi üzletemberől tájékozódta; utóbbi később a partnerük vagy képviselőjük is lehetett a határ túloldalán. A külföldiek, akiknek saját országuk törvényei megtiltották a vesztegetési pénzek kifizetését, kevésbé szívbaos hongkongi ügynökeiken keresztül járhattak el; ők legtették a kellő lépéseket, hogy megteremtsék a szükséges kapcsolatot a **guangdongi** üzletemberekkel. A tajvani üzletemberek, akiknek megtiltották, hogy a nyolcvanas években a szárazföldi Kínával kereskedjenek, szintén hongkongi partnereken keresztül dolgoztak. Teng kísérletéből, a Kuangtung és Hongkong közötti „déli kapu” megnyitásából Kína legfontosabb – befektetést, technológiákat, menedzseri tudást és a külvilág gondolatait szállító – csatornája lett.

Az 1980-as évek végére a Kínai Népköztársaság még nyitottabb lett, s a beáramló dolgok az ország más részeibe, így Pekingbe is eljutottak. A kapcsolatok változó természetét jól érzékeltette a hongkongi üzletemberek kommunikációra használt dialektusa. Az 1978 utáni kezdeti időkben a Hongkong és Kuangtung közötti közös nyelv a kanton volt, amelyet a városállam utcáin és a tartomány nagyobbik részén használtak. Ám a nyolcvanas évek végére, mikor Kína más területei is megnyíltak a külvilág felé, a mandarin lett a közös nyelv. A Sencsenben és Csuhajban megtélepülő kínaik közül sokan északról jöttek, s a mandarint beszéltek, nem pedig a kantonit. Hongkong még mindig fontos maradt, és a kanton dialektust is használták, de a városállam üzletemberei immár Kína több tartományával is kapcsolatba kerültek, s kezdték egyre jobban meg tanulni a mandarint. A nyelvváltás világosan tükrözte, hogyan lett Kuangtung regionális kísérletéből országos gyakorlat.

Kuangtung és Fucsién fejlődése megindul

Három évtizeddel azután, hogy a két déli tartomány elnyerte speciális státuszát, a kínai export megszázzorozódott. Az 1978-as évi kevesebb mint 10 milliárd dollárról több mint 1 trilió dollárra nőtt, s ennek harmada Kuangtungból származott. 1978-ban szinte még egyetlen modern gyártósorral rendelkező üzem sem állt Kuangtungban. Harminc évvel később a látogatók már felhő-karcolókkal, nagy ipari területekkel, modern lakóépületekkel, világszínvonalú szállodákkal, autópályákkal és persze közlekedési dugókkal szembesülhettek az egykor elmaradott tartományban.

A Gyöngy-folyó Kantontól Hongkongig tartó deltájának egészére átalakult. Az 1980-as években a terület városai és falvai (az egykori termelő brigádok és kommunák) fogadták az először Hongkongból, majd Tajvanról és máshonnan érkező kisipari vállalkozókat, akik gyárat létesítettek. A nyolcvanas évek végére a Hongkongtól Kantonig tartó 160 kilométeres utat minden oldalon gyárak szegélyezték.²⁷ A határ kínai oldalán található Sencsen 1979-ben még csak egy alig 20 ezer lakosú városka volt. A két évtizeddel későbbi, a környező vidéket magába olvasztó Sencsen lakossága közel 10 millió volt, és gyorsan növekedett. Nem állnak rendelkezésre pontos adatok, de a becslések szerint 100 millió migráns költözött Kuangtung tengerparti sávjára Teng 1992-es nyugdíjba vonulásáig. Sokan közülük utóbb hazatértek, de több tízmillióan végleg letelepedtek.

Hszi Csung-hszün és Jang Sang-kun rengeteget dolgozott, hogy megsze-

rezze Peking engedélyét azokhoz az intézkedésekhez, melyek lehetővé tették Kuangtung fellendülését, ám az 1980–85 közötti kritikus időszakban a neki-rugaszkodás valódi irányítója Zsen Csung-ji, a párt tartományi első titkára volt. Liang Ling-kuang kormányzóval, egykor könnyűipari miniszterrel közösen segítették elő Kuangtung könnyűiparának megteremtését. Miután Teng lemondott, egész Kínában köszönetet mondta neki a „reform és nyitás” kezdeményezéséért. Kuangtungban Zsen Csung-jinak mondta köszönetet. Mikor Hu Csin-tao évekkel később a tartományban járt, személyesen tette tiszteletét a két évtizeddel korábban visszavonult Zsennél (lásd még *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet).

Egy 1982 januárjában kiadott körörvény szerint a 30 millió jüannál drágább könnyűipari és az 50 millió jüannál drágább nehézipari projektek esetén Kuangtungnak Peking engedélyét kellett kérnie.²⁸ Mikor kritikát kapott, amiért túllépett a határon, az ügyes Zsen Csung-ji azzal hárította el a vádakat, hogy a kérdéses projekt nem egyetlen fejlesztés volt, hanem több egymás melletti különálló beruházás, és ezek egyike sem haladta meg a határt. Zsent beosztottai szerették az elkölcstégéért, ahogy Kuangtung fejlesztéséért megkerülte a bályokat, s amiért bátran támogatta őket. Egyszer kijelentette, hogy **guangdongi** feladata egy elektromos átalakítóéhoz hasonló. Az elektromosság (a tartományi politika és erőforrások) Pekingből jöttek, és **CZ**ket kellett átalakítania a helyi szükségleteknek megfelelően. Ahogy a **guangdongi** hivatalnokok mondatták: „fentről [Peking] jön a politika, lentről [Kuangtung] pedig az ellenpolitika” (*shang you zhengce, xia you duice*).

A kinevezett tartományi vezetőket ritkán szólították magukhoz a csúcshivatalnokok, mielőtt elfoglalták volna posztjukat. Zsen Csung-ji és Liang Ling-kuang kormányzó azonban meghívást kapott, hogy zárt körben beszéljen Tenggel, illetve Hua Kuo-fenggel, Van Livel, Csen Jünnel és Je marsallal. Mikor Teng Hsziao-ping találkozott a két vezetővel, közölte velük: az lesz a dolguk, hogy segítsenek a jövő számára új utakat felfedezni. Teng tisztában volt vele, hogy milyen szenvedélyeket kavart fel Kuangtungban a lokálpatriotizmus kérdése, s elmondta Zsennek és Liangnak a saját gondolatait arról, hogyan lehet kezelni a múltból származó, megosztó problémákat. Nem szabad teljesen kikerülniük a gondokat, általános módon, a konkréatumokba nem belebonyolódva kell a feladattal megbirkózniuk. Teng kijelentette, hogy ha új pozíciójukban megfelelő politikát fognak folytatni, a munkájuk simán megy majd előre. Azt is elmondta nekik, hogy szertné, ha Kuangtung és Fucsien **IV** talnokai a tapasztalataik alapján irányelvekkel látnák el a többi tartományt.

Kuangtung a legmodernebb kísérlet volt, könnyen meg lehetett vádolni kapitalizmussal. Így Zsen és munkatársai azok céltáblái lettek, akik rettegették a kapitalizmust, s nem szerették volna, hogy Kuangtung kísérletei vonzók legyenek a többi tartomány számára, és az egész országban elterjedjenek. Zsen Csung-ji elbűvölte a neki dolgozó hivatalnokokat a szellemességgel, s lenyűgözte őket stratégiaválasztásával, de a hűségüket azzal nyerte el, hogy még akkor is vállalta a felelősséget, ha kritikát kapott Pekingből.

A helyi hivatalnokok a fővárosból érkező politikai nyomás nélkül is nehéz feladatnak találták a teljesen új rendszer kiépítését. Mikor például a Kanton és Sencsen közötti út megépítése került szóba, a hivatalnokok – félve a szűkös költségvetéstől, s a gépkocsik villámgyors elterjedését nem is sejtve – túl elővigyáztosnak bizonyultak, és csak kétsávos autópályát építettek, melyet egy évtizeden belül nyolcsávosra kellett bővíteni. Részben a tapasztalatok hiánya és a politikai aggodalom okozta a legérzékenyebb területen, a határon túli üzletemberekkel való együttműködés terén elkövetett hibákat. A hivatalnokok úgy kívántak külföldi befektetéseket szerezni, hogy közben ne lehessen őket a kapitalistákkal szembeni puhasággal vádolni. Kezdetben nem tudták, hogyan határozzák meg az adó elfogadható mértékét, milyen helyi infrastrukturális támogatásra van szükség, és az mennyibe kerüljön, illetve hogy milyen helyi termékeket lehet külföldön értékesíteni. Következésképp egy sor hibát elkövettek, halasztgatták a döntéseket, időnként becsapták a befektetőket (pár befektető pedig a helyi-eket verte át). Az új gyárak még azelőtt felépültek, hogy a határaikat kijelölő szabályokat lefektették volna, s e szabályok nem minden bizonyultak működőképeseknek. A bátor, ambiciózus helyi vezetők az elővigyázatosabb bürokraták elé törtek, és az eredmények gyakorta a konzervatív szkeptikusokat igazolták.

A kísérletek tanulságai

Kuangtung és Fucsien hivatalnokai megtanulták, hogy a gyárak bevonzásához „egymegállós” döntési központokat kellett létrehozniuk. A külföldi befektetőket kezdetben frusztrálta, hogy más és más kormányszervnél kellett intézniük az elektromos áramot, a közlekedési kapcsolódási pontokat, az építési anyagokat, a munkaerő-ellátást és a különböző engedélyeket. A nyolcvanas évek közepére azok a területek csábították magukhoz a legtöbb külföldi vállalatot, melyek képesek voltak újraszervezni és centralizálni a döntéshozatalt, s ahol a hivatalnokok egyetlen irodában meg tudták hozni az összes fontosabb döntést.

Bizonytalan volt az is, hogy mennyi pénzt kérjenek a határon túli befektetőktől. A helyi kormányzatok eredetileg kevés tapasztalattal rendelkeztek arról, hogyan számolják ki a költségeket egy piacgazdaságban, és a globális mércével összevetve gyakran túl magas vagy túl alacsony díjat kértek. Pár év múlva sokkal jobban értették már a külföldi piacok működését, s reálisabb lett a díjszabásuk. Mivel gyakorlatilag kimeríthatetlen munkaerő-utánpótlás állt rendelkezésre, a munkaerőköltség sokkal alacsonyabb maradt, mint az iparosodottabb országokban.

A befektetésekért versenyző helyi hivatalnokok gyorsan megtanulták, hogy ha nem tettek lehetővé, hogy a befektető megkeresse azt a profitot, melyet a befektetésért megfelelőnek gondolt, akkor hamar továbbállt. Kezdetben néhány funkcionárius, amint megtudta, hogy milyen drágán adták tovább külföldön az árucikkeket, a kínai munkások kapitalista kizákmányolására hivatkozva ragaszkodott hozzá, hogy már ők magas árat kérhessenek a termékekért. Ám fokozatosan elfogadták a nemzetközi árakat, s rájöttek, hogy a munkások még úgy is jól járnak, ha kevesebbet keresnek az árucikkeket a világpiacon értékesítő üzletembereknél.

A megbízhatóság fontosságát is meg kellett tanulniuk. Ha a helyi hivatalnokok azt akarták, hogy a határon túli partner növelte befektetéseit, megbízhatónak kellett lenniük. Mikor a külföldiek biztosítékokat szerettek volna arra, hogy probléma esetén méltányos megoldás születik, a kínaiak szerződést írtak alá, és jogi eljárásokat vezettek be. A funkcionáriusok rájöttek, hogy azok a helyek jártak jól, ahol éveken át betartották a megegyezéseket. Nem meglepő módon a külföldiek hajlandók voltak további befektetésekre, ha megbízható hivatalnokokat találtak, akik szükség esetén kreatív módon meg tudták oldani a szabályozatlan, primitív kínai piac korai éveiben felmerülő váratlan problémákat. Az országba települt cégeknél dolgozó helyi menedzserek megtanulták, hogy mennyire fontos időre befejezni a kiosztott munkát, s hatékonyan megszervezni a különböző feladatokat. A korszerű könyvelést – táblázatok készítését, a költségek kiszámítását, számoló-, majd számítógépek használatát – is kezdték elsajátítani.

A hatvanas-hetvenes évek hongkongi konjunktúrájának felhőkarcoló-építései során használt módszereket kidolgozó építészek és építőipari cégek megtanították guangdongi partnereiket arra, hogyan szervezzék és vezényeljék le az ilyen projekteket a szárazföldi Kínában. Modern építési eszközöket hoztak magukkal, s kiképezték a helyi munkásokat a használatukra.

Az ügyfélszolgálat egy másik olyan területnek számított, ahol sürgős fejlő-

désre volt szükség. Kína nyitása és a piacok bevezetése előtt az állami üzletek csupán az alapvető termékeket értékesítették. A boltok személyzete nem különösebben foglalkozott a vevőkkel. Nem kívántak azért a kevés pénzáért sokat dolgozni. Mikor hongkongi üzletemberek megnyitották a Kanton (Kuang-csou) Hotelt – Kuangtung első modern szállodáját –, jól tudták, hogy üzleti szempontból mindenképp hasznos lesz hongkongi menedzsereket és beosztottakat beutaztatni, hogy tisztaságot, hatékony szervezést és a vendégek kívánságaira való érzékenységet tanítsanak a helyi munkaerőnek. A hotel étterme rögtön vendégeit tömegeit kezdte vonzani, s más éttermek is beszálltak a versenybe, hogy hasonló szolgáltatásokat nyújtsanak.

A Kuangtung gyáraiba és üzleteibe kerülő vidéki alkalmazottak hamar megtanulták, hogy időben a munkahelyükön legyenek, és munkájukat koordinálják a többiekkel. Akiket darabbérben fizettek (babákat tömtek vagy különböző árucikkeket raktak össze), megtanulták a hatékonyságot. Ügyelni kezdték a kézmosásra és általában a higiéniára. Kozmopolitábbak lettek, s néhány esetben – életükben először – együtt dolgozhattak más régióból származó munkatársakkal. Ismereteket szereztek a modern technológiáról és az aktuális divatról, járászt az általuk készített elektronikai árucikkek és ruhák alapján, melyek először exportra, aztán a helyi piacra kerültek. Lehetőségük nyílt rá, hogy a táplálkozáson és a lakhatáson túl másra is költsenek, elsajátították a televízió, mosógép, hűtő, mikrohullámú sütő és légkondicionáló használatát. A hongkongi divatot követő fiatal nők éppúgy megtanultak a kozmetikumokkal bínni, mint új stílusban viselni a hajukat.³⁰ Mikor ezek a munkások leveleket írtak, vagy – rövid látogatásra, esetleg végeleg – visszatértek a szülőfalujukba, példaként szolgáltak a többieknek, akik ugyancsak igényes emberek szerettek volna lenni.³¹

A világszerte gyárakat építő Akio Morita (a Sony egyik alapítója) megfigyelése szerint a modern ipar nélküli országok bürokráciája többnyire kevésé hatékony, ám ha a korszerű technológiával együtt megjelennek a hatékonyság új elvárásai, akkor ezek a kormányzatokba is átkerülnek. Globális szempontból nézve a kínai kormányzat nem volt hatékony, és túl sok embert foglalkoztattott. Mihelyt a kínai vállalkozások hatékonyabbak lettek, néhány pártvezető, többek közt Teng is, követelni kezdte, hogy a párt és a kormány hasonló hatásokkal működjön.

Kuangtung sikérért nem magyarázza meg maradéktalanul a „piaci nyitás”. Jó pár szabadpiaccal rendelkező ország nem ért el akkora fejlődést, mint Kuangtung, ahol egy kommunista szervezet, amely alig egy évtizeddel koráb-

ban még osztályharccal foglalkozott, hatékony modernizációs eszközzé vált. A párt általános fegyelmet biztosított, tanulásra és versenyre bátorított, mindenkorban a hongkongi és japán cégek készen álltak, hogy segítsenek. A Kuangtungra és Fucsienre vonatkozó speciális politika, valamint a SEZ-ek számára meghatározott egyedi mozgástér inkubátorokká tette e területeket, melyekből olyan emberek kerültek ki, akik képesek voltak modern gyárakban, üzletekben és irodákban dolgozni. A vállalkozásokban elsajátított tanulságok Kuangtungon kívül is gyorsan elterjedtek.

A konzervatív politikai széljárással dacoló úttörők

Amint megkezdődtek a **guangdongi** és **fujian** kísérletek, minden terület hivatalnokai folyamatos pekingi politikai nyomás alá kerültek. Megkapták a lehetőséget, hogy előrelépjenek, de a bizonytalan helyzetben – tapasztalatok híján – nagy képzelőrőre volt szükségük, miközben egy romos területen akarták elvégezni feladatukat, s ez sebezhetővé tette őket a változástól félő konzervatívok kritikáival szemben. A pekingi miniszteriumok egymás után bocsátották ki a direktívákat, amelyek végén ott volt a „Kuangtung és Fucsien *bu liwai* (nem kivételek)” kifejezés. A két tartomány hivatalnokai érzékeny és veszélyes egyensúlyt próbáltak teremteni a külföldi befektetések vonzásához szükséges intézkedések és az olyan lépések között, melyekkel el akarták kerülni a vádat, hogy az imperialistáknak árusítják ki Kínát. Mennyi adókedvezményt adhatnak, hogy meggyőzzék a határon túli vállalatot a befektetésre? Ha egy külföldi cég részvételével alapított vegyesvállalat engedélyt kap, hogy bizonyos termékeket gyártson, a mandátumán kívül eső termékekkel is foglalkozhat? Az exportra szánt árucikkek közül el lehet adni valamennyit az országon belül is?

Nem húzódott éles határvonal a hivatalos és a személyes érdekek között, így az ekkor még nagyon szegény helyi funkcionáriusokat csábította a lehetőség, hogy a saját hasznukat is keressék. Elfogadhatnak-e vacsorameghívást a külföldi üzletemberektől? Elfogadhatnak-e újévi ajándékul pénzt kis vörös borítékban? Használhatják-e a cég gépkocsiját a munkába járásukra vagy épp a gyerekük iskolába szállítására? Ha a külföldi vállalatok, hongkongiakat is beleértve, ösztönzést kapnak, hogy gyárakat építsenek Kuangtungban, ki tudta eldönteni, hogy párt **guangdongi** nem hozott-e létre egy „hamis külföldi ördög” (*jia yang guizi*) céget Hongkongban, hogy aztán adókedvezményeket kapjon Kínától? A tervezést lassítani és a reformerek határon túli vállalatokkal való

buzgó együttműködését csillapítani kívánó konzervatív hivatalnokok könnyen találtak alkalmat a kritikára.

A Kína más részein élő pártfunkcionáriusok szintén könnyűszerrel panaszkodhattak a **guangdongiakra**. Néhányan azért reklamáltak Pekingnél, mert a szállítmányra, melyet Kuangtungba és Fucsienbe kellett küldeniük, a saját tartományukban is nagy szükség lett volna. Mások le is lassították a Kuangtungba irányuló áruforgalmat, s a tartománynak több száz hivatalnokot kellett kiküldenie a szállítási központokba, biztosítandó, hogy a Kuangtungnak szánt szén a megfelelő vasúti kocsikra kerüljön.

Pár magas beosztású pekingi hivatalnok attól tartott, hogy a „kulturális forradalom” alatti összeomlása után a pénzcsinálás lehetősége még jobban alá fogja ásni a pártfegyelmezést. hogyan is tette volna élesebben megvonni a határokat, mint egyes **guangdongi** és **fujiani** úttörők kritikájával? Csen Jünt mélyesen nyugtalanította, miként lehet fenntartani egy hatékony, működőképes tervrendszer, s emellett a pártfegyelmet is, így a többi vezető őt kereste meg. Időközben Csen egyre inkább szálka lett a **guangdongiak** szemében. Csen Jünt és Li Hsien-nient leszámítva minden magas beosztású pekingi vezető legalább egyszer ellátogatott egy SEZ-be, s megdicsérte az addigi eredményeket. Csen minden télen délré – Hangcsouba, Sanghajba – utazott, de egészségi problémáakra hivatkozva sose ment Kuangtungba.

1981. december 22-én mondott beszédében Csen Jün elismerte, hogy „fontos a SEZ-ek pozitív oldalát nézni, ám tekintetbe kell venni a mellékhatásokat is”.³² A tartományi pártfőtitkárok számára tartott értekezleten Csen kijelentette: „Négy különleges gazdasági övezet elengedő. Nem szabad többet létrehozni.”³³ Egy hónappal később így nyilatkozott: „Mostanában minden tartomány saját különleges gazdasági övezetet akar magának. Ha ezt engedjük, a külföldi kapitalisták és a hazai spekulánsok nyíltan előlépnek majd, spekulálnak, nyereszkednek. Nem szabad ebbe az irányba elmennünk.”³⁴ Csen Jünt a zónák határainak meghúzása is aggasztotta, s különösen ellenezte, hogy önálló SEZ-valutát hozzanak létre. Attól félt, hogy ez vonzó lesz a befektetők számára, és a kínai jüan megyyengül.

Csen határozott politikus volt, de ritkán látták dühösnek. A kevés alkalom egyike, mikor láthatóan bolt, azután következett be, hogy tudomást szerzett egy hatalmas **guangdongi** botrányról.³⁵ Csen Jün, a KKP Központi Fegyelmi Ellenőrző Bizottságának elnöke nagy erővel tárta fel azokat az eseteket, mikor **guangdongi** hivatalnokok megsértették a pártfegyelmet. Több százezer párttag vett részt a külföldi áruk behozatalában, a gyárak létrehozásában és

a termékek értékesítésében. A csempészés, vesztegetés korrupció, illyos problémává vált, s Csen kemény kritikával illette a guangdongi és fujian-i vezetőket, hogy nem tettek eleget a negatív tendenciák ellen.

Teng távol tartotta magát ezektől az ügyektől, s nem védte meg a vizsgálat alá eső funkcionáriusokat, ám Hu Jao-pang, a KKP főtitkára közel a kapcsolatban állt a reform népszerűsítéséért felelős helyi párhivatalnokokkal. 1980 januárjában a Csuhaj SEZ hivatalnokai ellen vizsgálat indult csempészés gyanújával. Hu haladéktalanul odautazott, s támogatását fejezte ki azon funkcionáriusok iránt, akiket azzal vádoltak, hogy nem vetettek véget a csempészetnek. Pár hónappal később, mikor levelet kapott Sökou hivatalnokaitól, hogy Pekingből ellehetetlenítik a rendszert, mely megjutalmazná a termelési célokat túlteljesítő munkásokat, Hu levelet küldött Ku Munak, és kérte, gondoskodjon róla, hogy Sökou vezetői szabadon végezhessék a munkájukat. Mikor arról értesült, hogy pekibürokraták akadályoznak egy sökoui útépítést, Hu Jao-pang ismét Guanak, s utasította, hogy számolja fel a bürokratikus beavatkozást. A guangdongi hivatalnokok szerint Hu elkötelezett támogatójuk volt, aki ott segített, ahol tudott.

Ahogy egyre több jelentés érkezett a SEZ-ekben tapasztalható korrupcióról, úgy nőtt a feszültség Csen Jün és a SEZ-ek támogatói között. Csen és Hu fegyelmezett párttagok voltak, nem tárták ellenetüket a nyilvánosság elé. De 1982. január 14-én, mikor a KKP Titkársága megtartotta első hosszabb meghangsúlyozott beszélését a SEZ-ekről, Csen Jün támadást intézett a burjánzó korrupció ellen. Hu Jao-pang – bár készakarva nem ment szembe Csennel – úgy zárta az ülést, hogy „a SEZ-eknek előre kell törniük, nem pedig visszavonulniuk”.³⁶

A Kuangtung Tartományi Párbizottság, a Kuangtungi Gazdasági Bizottság és a Kuangtungi Párfegyelmi Ellenőrző Bizottság vezetőit Pekingben neveztek ki, az alacsonyabb szintű tartományi funkcionáriusokat azonban a tartományi vezetők választották. A fővárosi hivatalnokok attól tartottak, hogy az alacsonyabb szintek összefognak, s információkat tartanak vissza, ezért kérték, hogy minden tartományi beosztottat érintő jelentés a negatív tartalmúakat is, küldjék meg Pekingbe. Az utasítást betartó guangdongi párhivatalnokokat kollégáik „bööknek” neveztek.

Két guangdongi funkcionárius, Vang Csüan-kuo és Hszüie Kuang-csün személyes és szakmai okokból tájékoztatta Peking elővigyázatos tervezőit a tartomány problémáiról. Vang Csüan-kuo kormányzóhelyettes, a Kuangtungi Tervező Bizottság vezetője, eredetileg Hupejból származott, s ambíciója ellenére nem lett kormányzó. Általában a KKP Központi Bizottságának tagjai kö-

zül – Vang pedig az volt – kerültek ki a kormányzók. Zsen Csung-ji azonban a helyi hivatalnokok szívből jövő támogatását kereste, és Vang helyett az egykorai helyi gerillát, a nem KB-tag Liu Tien-fut nevezte ki kormányzónak. 1981-ben, mikor Kuangtungban egy Csen Jün kiigazítási politikáját támogató ülést tartottak, Vang egy Pekingbe küldött levélben megjegyezte, hogy Zsen Csung-ji az ülésen sokkal inkább Teng „reform és nyitásról” szóló állásfoglalását hangsúlyozta ki, semmint Csen visszafogással kapcsolatos megjegyzéseit.³⁷

Hszüe Kuang-csün 1979 decemberében lett Kuangtung kormányzóhelyettese, s ugyancsak beszámolt a tartomány korrupciós problémáiról. Korábban Csen Jün alatt szolgált Jenanban a KKP Szervezeti Részlegén, illetve északkeleten a polgárháború alatt. Hszüe közvetlenül kereste meg Csent, s arról panaszkodott, hogy Kuangtung kapitalista a csempészet, vesztegetés és korrupció egyre nagyobb probléma; a hivatalnokok pedig nem tesznek eleget, hogy kontrollálják a helyzetet.³⁸ Új gyárakat kezdtek építeni, de közben bajok voltak a tartomány költségvetésével, s hiányzott a külföldi valuta. A központi kormányzat szerint Kuangtung nem volt elég szigorú a külföldiekkel való kapcsolattartásban és a vámok Pekingbe juttatásában. A tartomány közben amiatt panaszkodott, hogy nem kap elég szenet, s a pekingi kormány nem fejleszti megfelelő mértékben a szállítási infrastruktúrát, hogy kielégítse a harmadik plénum után növekvő szükségleteket.³⁹

Mikor 1980 októberében Zsen Csung-ji megérkezett Kuangtungba, Csen Jün már lelkesen népszerűsítette a kiigazítás politikáját. Vissza kívánta fogni az építkezéseket, hogy csökkenjen az infláció nyomás. A külföldi tőke becsábítása céljából az infrastruktúrát bővíti erőfeszítések elkerülhetetlenül megterhelték a nyersanyagellátást, s ez inflációs nyomáshoz vezetett. Zsen Csung-ji azonban – aki személy szerint tisztelte Csen , és a polgárháború idején, északkeleten alatta is szolgált – elsődleges küldetésének azt tartotta, hogy külföldi befektetéseket vonzon be, s így hozzájáruljon a tartomány gyors fejlődéséhez.

Kétszeri palotába szólítás (er jin gong)

1981 ére a pekingi hivatalnokok között tetőfokára hágott a   és gazdasági bűncselekmények felett érzett düh. Decemberben Teng Hsziao-ping – Csen Jün csempészetről és nyeréskedésről szóló panaszaira reagálva – védekező állást vett fel. Levelet írt Hu Jao-pangnak, sutasítást adott,

hogy Peking küldjön egy kisebb delegációt Kuangtungba, hogy informálódjék, és egy füst alatt figyelmezzenek a problémára minden helyi párttagot. Csen Jün 1982. január 5-én, a **guangdongi** csempészetről szóló – a Csen vezette Központi Fegyelmi Ellenőrző Bizottság által közzétett – kemény jelentésére válaszul Teng a következőket írta a jelentés margójára: „A mennydörgés erejével és a villám gyorsaságával ragadd meg a problémát, és ne ereszd (*leili fengxing zhuazhu bufang*)⁴⁰

Kísérleteinek megkérőjelezése arra készítette Tenget, hogy az 1982. január 20. és február 8. közötti téli vakációját Kuangtungban töltse.⁴¹ Bejelentette, hogy pihenni megy a tartományba, s nem fog hivatalos jelentésekkel vagy munkával foglalkozni. Valójában másfél órán át hallgatta Zsen Csung-jit, aki pontosan beszámolt róla, mi történt Kuangtungban, különösen Sencsenben és Csuhajban. Teng közölte Zsennel, hogy meggyőződése szerint a területek nyitásának pekingi politikája helyes, és „ha ezt Kuangtungban is így gondoljátok, meg kell valósítanotok a politikát”.⁴² Teng Hsziao-ping látogatása jól jelezte, hogy mélyen foglalkoztatta a kísérlet, a nyilvánosság előtt azonban nem állt ki Zsen mellett.

Teng **guangongi** tartózkodása alatt a Pekingben maradó Csen Jün 1982. január 25-én magához hívatta Jao Ji-lint és más tervezőket, s emlékeztette őket, hogy mi történt a „nagy ugrás” alatt, mikor Kína túl nagy célokat tűzött ki maga elé. Csen háborogva beszélt arról, hogy minden tartomány SEZ-eket akar magának, s ha erre engedélyt kapnának, a külföldi kapitalisták és spekulánsok elszabadulnának.⁴⁴ Teng Li-csün még rárakott egy lapáttal a kritikára azzal, hogy kijelentette: a SEZ-ek kezdenek az 1949 előtti, imperialisták irányította külföldi koncessziós területekre hasonlítani.

A helyzet 1982. február 13–15. között éleződött ki, mikor Zsen Csung-jinak és Liu Tien-funak meg kellett jelennie a Központi Fegyelmi Ellenőrző Bizottság előtt. A tartományi funkcionáriusok a *jin gong* (palotába hívás a császári időkben, mikor egy regionális hivatalnokot kérdőre vontak) kifejezést használták arra, ha Pekingbe rendelték őket. A két férfinak be kellett számolnia róluk, miért nem sikerült megállítaniuk a csempészetet, s figyelmeztették őket, hogy a jövőben jobban kell teljesíteniük.⁴⁵ Zsen – az elvártaknak megfelelően – önkritikát gyakorolt, de hatvannyolc embert hozott magával a tartományból, hogy jelezze: Kuangtung hivatalnokai egységesen kiállnak a reformok mellett, és komoly erőfeszítéssel vettek, hogy véget vessenek a csempészetnek. A jelen lévő nagyszámú **guangongi** funkcionárius megnehezítette Csen Jün dolgát, s a legkevésbé sem növelte személyes szimpatiáját Zsen Csung-ji iránt. Néhány

másik pekingi párthivatalnok is csatlakozott a kritikához, és kijelentették, hogy Kuangtungban osztályharc zajlik, melyből a burzsoák profitálnak.⁴⁶ Hu Csiao-mu megjegyezte, hogy a helyzet szélesebb politikai és ideológiai kérdéseket vet fel, s a guangdongi hivatalnokok rájöttek, hogy ügyük egyre súlyosabbá válik.

Mielőtt elhagyta a fővárost, Zsen Csung-ji négyszemközt konzultált kulcsfontosságú támogatójával, Hu Jao-panggal arról, hogyan közvetítse Peking üzenetét a beosztottainak és a guangdongi üzleti közösségnek. Ha egy az egyben átadta volna a pártkritikusok szenvédélyes támadásait, különösen az osztályharc említését, elfojtotta volna a tartomány gazdasági dinamizmusát. Hu közölte Zsen Csung-jival, hogy neki kell eldöntenie, mit szabad és mit nem szabad továbbadni. A Kuangtungba visszatérő Zsen összehívta a Tartományi Állandó Bizottság kibővített ülését, hogy közvetítse Pekingnek a csempészettel kapcsolatos aggodalmát, de tompított a támadás erején, s nem említette az osztályharcot. Elmondta, hogy amiben hibáztak, azt ki kell javítaniuk. Az illegális tevékenységeknek véget kell vetni. Mindehhez hozzáfűzte: „Nem fogunk kampányokat indítani, vagy felelősöket keresni. Határozottan szembehelyezkedünk a személyes nyeréskedéssel, de szilárdan kiállunk a »reform és nyitás« mellett. Első számú párttitkárként enyém a felelősség, nem a beosztottaimé.” Zsen kollégái hálásak voltak. Jól tudták, hogy főnökük felelősségvállalása és a kritikával szembeni védelme nélküli Kuangtung kísérleteit nagymértékben visszaszorították volna.⁴⁷

A pekingi találkozó után Csen Jün közölte Hu Jao-panggal, hogy mélyen elszomorította Kuangtung válasza. Hu erre felhívta Zsen Csung-jit, és elmondata neki, hogy nem ment át a vizsgán, s vissza kell térnie egy következő kritikára. Zsen megkérdezte, hogy magával hozhatja-e Liu Tien-fu kormányzót. Hu beleegyezett. A KKP Titkárságának február 23-tól 25-ig tartó ülése azt vizsgálta, hogy Zsen hibázott-e a csempészeti, a korrupció és a vesztegetések meggregulázásában. Közvetlenül megérkezésük után Zsen Csung-ji és Liu Tien-fu szúszú beszélgetést folytatott Hu Jao-panggal és Csaó Ce-janggal, akik a guangdongi reformok támogatóiként elmagyarázták nekik a tartományi bírálat lényegét. Hu kérte Zsent, hogy készítsen önkritikát, s a guangdongi első párttitkár engedelmeskedett. Elfogadta Liunak az önkritikát felerősítő változtatásait is.

Zsen Csung-ji második Pekingbe hívásának hivatalos ülésén a korábbinál több párt- és kormányhivatalnok vett részt, s a kritika is élesebb hangú volt. A Központi Fegyelmi Ellenőrző Bizottság egyik funkcionáriusa kijelentette, hogy bár furcsa dolgok történtek Kuangtungban, a helyi elvtársak mégsem

foglalkoznak a káros jelenségekkel. Egy másik hivatalnok hozzátette, hogy a tartomány vezetői megengedték a birkáknak, hogy látótávolságon kívülre kószáljanak. Egy kritikus úgy fogalmazott, hogy a korrupció elleni küzdelem osztályharc. Zsen Csung-ji e megjegyzésekre részletes önkritikával válaszolt, ám Liu Tien-fuval közösen Kuangtungnak a probléma megoldására irányuló erőfeszítéseit is elmagyarázta. Zsen és Liu kérte, hogy a tartományt érintő speciális politikát ne vonják vissza, mire Cao Ce-jang és Hu Jao-pang biztosította őket, hogy erről szó sincs, de sokkal keményebben kell lecsapniuk a csempészetre és a korrupcióra.⁴⁸

A második pekingi látogatás sem oldotta meg a gondokat. A következő dőszakban – április és szeptember között – Ku Mu ideje java részét guangdongi kontrollal töltötte.⁴⁹ A Központi Fegyelmi Ellenőrző Bizottság is csapatot küldött a helyszínekre egy idősebb hivatalnok, a bizottsági alelnök Csang Jün vezetésével, s a vizsgálat további két hónapig folytatódott. Végül Csang kijelentette, hogy Zsen Csung-ji és mások hatalmas erőfeszítéseket tettek, hogy megoldják a problémákat.

Teng Hsziao-ping figyelemmel kísérte a különböző ülésekről készült jelentéseket, ám nem szólalt fel nyilvánosan Kuangtung és Fucsien mellett. Miután elolvasta Csang Jün jelentését, mely Kuangtungnak kedvezően zárta le a kérdést, nyomban megküldte az állásfoglalást a PB-nek. 1982. december 31-én a Politikai Bizottság 50-es számon egy dokumentumot bocsátott ki, mely elismerte a déli tartománynak a gazdasági bűncselekmények felszámolására irányuló erőfeszítéseit. A szövegben Csen Jün konklúzióját is idézték: „Tovább kell működtetnünk a SEZ-eket, de folyamatosan összegeznünk kell a tapasztalatainkat, hogy biztosan jól működjene.” Teng sikeresen folytathatta gazdasági kísérleteit anélkül, hogy személyes hatalmával kellett volna közbeszálnia. Kuangtung hivatalnokai fellélezhettek.⁵⁰

Amíg Zsen Csung-ji hivatalban volt, szakadatlan pekingi nyomás alatt állt, de folytatta a reformokat, és minden megtett a gyors növekedés fenntartásáért.⁵¹ 1985-ben lett hetvenéves, s elérte a nyugdíjkorhatárt. Más hasonlóan sikeres regionális hivatalnokokat arra kértek, hogy tovább dolgozzanak, de Zsen – elismerések közepette – nyugdíjba vonult.⁵² A szolgálati lakását és a juttatásait megtarthatta. Fucsien első párttitkára, Hsziang Nan nem járt ilyen jól. Felelősségre vonták a csincsiangi gyógyszervállalat bűneiért, s előttek hamis orvosságok eladásáért. Hsziangot a pekingi reformpárti hivatalnokok különösen nagyra tartották képességeiről és a reformok iránti elkötelezettségéről. 1986 februárjában azonban eltávolították, s öt megalázó önkritikát kellett írnia. A

Központi Fegyelmi Ellenőrző Bizottság pártban belüli figyelmeztetésben részesítette. A pekingi konzervatívok végül is eltávolították Zsen Csung-jit és Hsziang Nant, de a Kuangtungban és Fucsienben bevezetett úttörő politikai intézkedései nemcsak folytatódtak, hanem el is terjedtek.

A kísérlet megerősítése: tizenégy tengerparti város (1984)

Teng elővigyázatosan megvárta, hogy vező poli atmoszféra alakuljon ki, s csak azután terjesztette ki a guangdongi és speciális politikát más régiókra. 1982 decemberének végén a Központi Fegyelmi Ellenőrző Bizottság rábólintott Kuangtung erőfeszítéseire, s az ellenséges hangulat kezdett visszaszorulni. 1983 júniusában Teng Hsziao-ping kijelentette: „A legtöbben csak jókat mondannak a SEZ-ekről.”⁵³ Teng bátorította a pekingi hivatalnokokat, utazzanak Sencsenbe és Csuhajba, hogy saját maguk lássák az eredményeket. Biztos volt benne, hogy a szemmel látható haladás lenyűgöző. Ebben az időszakban Teng, illetve a „reform és nyitás” pártban belüli támogatottsága megerősödött. A Csen Jün kiigazítási politikájához vezető problémák kezdtek jelen téktelenné válni. Az élelmiszer-ellátás megfelelő, a gazdasági növekedés gyors volt, a költségvetési egyenlőtlenségek csökkentek. 1984 exportja meghaladta a 100 milliárd jüant, ami 238 százalékos növekedés volt 1978-hoz képest.⁵⁴

1984. január 24-én – téli „vakációja” idején – Teng különvonatával Kuangtungba érkezett. Több mint két hetet töltött ott és Fucsienben, négyből három SEZ-t (Sencsen, Csuhaj, Hsziamen), valamint két Csuhaj közelében dinamikusan fejlődő megyét (Csungsan, Suntö) látogatott meg.⁵⁵ Teng már érkezése előtt pozitívan vélekedett a SEZ-ek fejlődéséről, de egészen addig nem dicsérte meg őket, amíg nem hallgatta meg a helyi jelentésekét, és saját szemével nem látta a helyzetet. Annyira elégedett volt a sencseni felhőkarcolókkal és gyárakkal, hogy engedélyezte Jüan Keng jelmondatának a város központjában egy hatalmas táblán való kifüggésztését: „Az idő pénz, a hatékonyaság az életünk.”⁵⁶ Csak miután Kantonba érkezett, jelentette ki: „A Sencsen SEZ fejlődése és az abból fakadó tapasztalatok igazolják, hogy a zónák létrehozásával kapcsolatos politikánk helyes.” Sencsen több négyzetkilométeren elterülő magas épületei egy, az 1978-as év Kínájában ismeretlen modern nyugati város látványát nyújtották.

1983-ban az ország már 36 millió tévékészülékkel rendelkezett, így több tízmilliós kínai nézhette végig, ahogy Teng Hsziao-ping megtekinti a magas

épületeket és gyárakat. Kuangtung és Fucsien meglátogatása után Teng kijelentette: „Ami a nyitási politikánkat illeti [...], az igazi probléma az, hogy egyelőre nem nyitottunk eléggyé. [...] Sanghajban még tíz nagy szállodára lenne szükség, ezt teljes egészében külföldi befektetőkre bízhatjuk.”⁵⁷ Bejelentette, hogy elkezdődhet a Paosani Acélmű építésének második fázisa, nem kell megvárni a következő ötéves tervet. A Teng által Kuangtungban és Fucsienben megtekintett sikeres vállalkozásokról készült jelentések elősegítették a tengerparti városok nyitását. A strukturális reformokról született döntést még abban az évben nyilvánosságra hozták.

Teng kijelentése – „a SEZ-politika helyes” – nem a helyi hivatalnokokat védte. Az üzenete az volt, hogy a csempészés, vesztegetés és korrupció nem magából a politikából eredt, hanem a végrehajtása során keletkezett, s fel kell számolni. A konzervatívok támadásokat intéztek a dengyi célkitűzéseket népszerűsítő Hajnan, Kuangtung és Fucsien ellen, de legfeljebb személyes célpontjaik pozíciót ingatták meg, a politikán magán nem tudtak változtatni. Teng Hsziao-pinget nem az egyes hivatalnokok érdekeltek, hanem a terve, hogy tizennégy tengerparti városra és más parti menti régiókra is kiterjeszthesse a nyitást. Ebből nem engedett, és sikerrel is járt.

Február 24-én – röviddel azután, hogy visszatért Pekingbe – magához hívatta Hu Jao-pangot, Cao Ce-jangot, Van Lit, Jang Sang-kunt, Jao Ji-lint, Szung Pinget és másokat, hogy elkészítsék azt a politikai nyilatkozatot, mely további tizennégy tengerparti várost nyitott meg. A Sencsenben folyó építkezések üteméről beszámolva Teng elmondta, hogy az építőipari munkások a belső városokból származtak, s hatékonyságuk a szerződésbe foglalt felelősségi rendszernek volt köszönhető. Teljesítményüknek megfelelően kapták a bérüket. Teng kihangsúlyozta az abból fakadó előnyöket, hogy a SEZ-ek külföldi technológiákat és menedzsmentudást sajátítottak el. Ismételten kijelentette, hogy nem lehet mindenhol rögtön magas béréket fizetni, de lehetővé kell tenni néhány régiónak, hogy a többiek előtt gazdagodjanak meg.⁵⁸ Tájékoztatta a hivatalnokokat, hogy Sencsen új munkalehetőségeinek köszönhetően sokan visszatértek azok közül, akik korábban Hongkongba szöktek. Utasította Jao Ji-lint és Szung Pinget, hogy e körülményekről tájékoztassák Csen Jünt.

A KKP Titkársága és az Államtanács a következő két hónapban egy köriratton dolgozott, melyet május 4-én bocsátottak ki a nyitás politikájának tizennégy tengerparti városra való kiterjesztéséről. Az adott települések a s[ai] körfülvételeknek megfelelően adaptálhatták a reformpolitikát.⁵⁹ A guangdongi és fujian-i tárgyalások során tapasztalatokat gyűjtő Ku Mut bízták meg a Pe-

king és a tizennégy tengerparti város közötti kapcsolatok koordinálásával. A prívilégiumok kiterjesztése Kuangtung és Fucsien – modern ipart felépítő és külföldi tőkét felhalmozó – sikereinek nyilvános elismerése volt, de egyben jelezte a nyomást, amely más régiók felől volt tapasztalható, melyek ugyanolyan prívilégiumokat szerették volna elnyerni.

A belső-kínai hivatalnokok békítése végett a köriratban szerepelt, hogy a tengerparti területeknek nyersanyaggal és pénzügyi támogatással, illetve munkások kiképzésével kell a belső régiókat segíteniük. A köriratot úgy fogalmazták meg, hogy tompítja Csen Jün és más konzervatív párhivatalnokok kifogásait. Noha Csen nem ellenezte, hogy fokozatosan egyre több tengerparti térséget nyissanak meg, továbbra sem fogta vissza kritikáját az új gazdasági övezetekkel kapcsolatban, mert nyugtalanító jelenségek voltak tapasztalhatók, ahogy az áru a zónák és a környező területek között mozgott.

Mások arról panaszkodtak, hogy Kuangtungba csúcstechnológiájú gyárakat kellett volna behozni, de ehelyett a korszerűtlenebb, munkaerőigényes üzemek és szolgáltatói szektorok fejlődtek. A hivatalnokok szívesebben vették volna, ha Kína gyorsan a modernebb eljárások felé mozdul el. A technológiai fejlesztés és Csen Jün 1982 januárjában kezdeményezett, új SEZ-ek létrehozását megakadályozó moratóriumának megkerülése céljából az 1984-es 13. dokumentum engedélyezte olyan gazdasági-technológiai fejlesztési övezetek létesítését, ahol a high-tech iparágakat behozó külföldi cégek telepedhettek meg.⁶⁰

Kuangtung azonban nem rendelkezett a megfelelő mérnöki és menedzseri munkaerővel, hogy rögtön high-tech vállalatok jelenhessenek meg, s a határon túli cégek egyébként is Kína komparatív előnye – az alacsony munkaerőköltségek – miatt fektettek be az országban. Akárhogy is, a kritikusok megbékítése érdekében a tizennégy gazdasági-technológiai fejlesztési övezet a körzetek létrehozásáról és irányításáról szóló utasításokat kapott, többek közt a *Döntés a gazdasági struktúra reformjáról* című, Teng által a 12. Pátkongresszus 1984. októberi harmadik plénumán kiadott dokumentumot. A hivatalos nyelven megfogalmazott dokumentumokat a helyi hivatalnokok nem precíz jogi utasításokként kezelték. Jól tudták, hogy Peking instrukciói arra bátorítják őket, hogy nagy nyitottsággal és rugalmassággal vonzzák be a külföldi vállalkozásokat, majd működjenek együtt velük.

Kuangtung és Fucsien hivatalnokai megkönnyebbültek a tizennégy tengerparti terület megnyitásáról született döntés után, amelyre politikájuk megérősítéseként tekintettek, de a kiterjesztett prívilégiumok új problémákat, nagyobb versenyt jelentettek a számukra. Az eddig legfőképp Kuangtungban

és Fucsienben befektető külföldiek és kínai származású személyek máshol is elkezdtek tevékenykedni. Kiderült azonban, hogy mindenkinél elegendő kül földi tőke áll rendelkezésre. Az 1980-as évek végén nemcsak a Kuangtungban és Fucsienben található SEZ-eket környező megyék prosperáltak (bár a lämmenyivel alacsonyabb növekedéssel), hanem továbbfejlődtek a guangdongi SEZ-ek is: Sencsen, Csuhaj és Santou. Utóbbi végül magába foglalta az egész szigetet, amelyen létrehozták. A tajpeji kormány nyolcvanas évek végi nyitása után még több tajvani, délkelet-ázsiai és amerikai befektetési tőke áramlott Kínába, s a Tajvan mellett fekvő Hsziamen SEZ is virágözni kezdett.

Kuangtung az új Tacsaj

A „kulturális forradalom” alatt Mao a szocialista mezőgazdaság magasabb szintre emelése végett megalkotta Tacsaj modelljét. Kuangtungot eredetileg nem mintának szánták, ám egész Kínában a modernizáció megvalósításának *de facto* archetípusa lett. Az ország hivatalnokai jelentésekkel olvastak a tartományról, üléseken vitatták meg a guangdongi tapasztalatokat, tanulmányutakon vettek részt, és olyan hivatalnokoktól tanultak, akik dolgoztak vagy segédkeztek Kuangtungban. Különösen fontos volt azon magas beosztású pekingi párhivatalnokok zerepe, akik elfogadták a téli – a tartomány támogatásáért lobbizó – guangdongi meghívásokat, s Pekingbe, illetve más északi városokba visszatérve beszámoltak a tapasztalataikról.

Az átlagemberek az osztályteremben vagy a munkahelyeken, könyvekből, propagandaórákon, plakátokról, hangosbeszélőkből és daznai látogatásokból tanultak Tacsajról. Kuangtung és Sencsen ödéséről már a saját televíziójukból tájékozódtak, mely többnyire guangdongi gyártósorokon készült. Az átlagemberek azért mentek Tacsajba, mert mondták nekik. Kuangtungot azonban nem az ideológia kedvéért tanulmányozták, hanem mert kíváncsiak voltak rá, hogy mi történik ott. A modell már azelőtt reményeket keltett, hogy más területek megengedhették volna maguknak, hogy utánozzák a tartomány kísérleteit. Következésképp Peking nem kezdeményezte Kuangtung tanulmányozását, inkább próbálta lehűteni az elvárásokat, és a kedvet is, hogy azonnal lemásolják a vonzó példát.

Számos nyugati eljárás, mely elkerült Hongkongba, először a guangdongi „déli kapun” át érkezett meg Kínába, s onnan terjedt el az egész országban. Mikor Fosanzhoz közel megnyílt Kuangtung első fizetős hídja, a hivatalnoko-

kat kritizálták, hogy a kötvények és útdíjak kapitalista gyakorlatát folytatják, de pár éven belül – a nagy hidak és autópályák építésének finanszírozása során – a kötvények és útdíjak szokásos eljárási módok lettek. 1983-ban Kuangtung volt az első kínai tartomány, amely eltörölte az élelmiszerek, így a rizs és a hal hatósági árát. Az árak drámaian megugrottak, ám az emberek alkalmazkodtak a piachoz, többet termeltek, s az árak csökkenni kezdtek. Egy másik (kanton) példa a kereskedelmi taxik bevezetése. A nyolcvanas évek elejéig szinte minden kínai autó termelési egységek tulajdonában volt, és az egység sofőrjei vezették. Kanton városa azonban kioregedett hongkongi taxikat vásárolt, s bevezette őket a szárazföldi Kínában. Néhány éven belül az összes nagyobb kínai város elindította saját kereskedelmét a szolgáltatását.

Az 1987 novemberében tartott 6. Nemzeti Játékok Kuangtung új szerepének szimbóluma lett. Az eseményt a tartomány nagy tévéképernyőket, hangosbeszélők és más, az 1984-es Los Angeles-i olimpia modellje alapján kiépített technológiájú, modern stadionjában tartották. A játékok megmutatták Kuangtung – a „reform és nyitás” során – építésben, termelésben és szolgáltatásban elérte eredményeit, szervezői képességeit. A karrierje nagy részét Kuangtungban töltő és az eseményre oda visszatérő Cao Ce-jang a játékokon elmondott rövid beszédében megdicsérte a tartományt, amiért új, magas mércét állított Kína elé. A Nemzeti Játékok az 1990-es Ázsiai Játékok modellje, továbbá a 2008-as pekingi olimpiája lett.⁶²

A guangdüngi változások tempója a nyolcvanas évek folyamán jóval gyorsabb volt az ország többi részében tapasztalhatónál, így inspirálta a más régiókban dolgozó hivatalnokokat, hogy a modernizáció új megközelítéseit próbálják ki. Teng Kuangtungot a Kínai Népköztársaság szívritmus-szabályozójává tette. 1992-ben, a visszavonulása előtti utolsó gesztusként még egyszer visszatért, hogy a Kína modernizációjában oly nagy szerepet betöltő „déli kapu” biztosan nyitva maradjon.

15.

Gazdasági kiigazítás és a vidék reformja (1978–1982)

A gazdaság modernizációja közepette Teng gyakran fogalmazott úgy, hogy lépőkövek után kutatott, miközben átkelt a patakon. Valójában öt évtizedes tapasztalata alapján erős alaptézisekkel rendelkezett arról, hogyan lehetne átkelni azon a bizonyos patakon. Egyik alaptézise szerint a kommunista pártnak hatalmon kellett maradnia. „Apám szerint Gorbacsov idióta” – mondta egyszer Teng fiatalabbik fia, Cse-fang egy amerikai ismerősének. Gorbacsov, Teng Hsziao-ping értelmezése szerint, először a politikai rendszert akarta megváltoztatni, ezért helytelenül járt el, mert így „nem marad hatalma, hogy rendet tegyen a gazdaságban, és a nép el fogja távolítani.”¹ Teng nagyra tartotta a sikert, és megvolt a saját víziója arról, hogyan lehetne a népi Kína sikeres. Kínaiakat akart látni a nagyvilágban, ahogy elsajátítják a sikerek receptjeit, függetlenül attól, hogy milyen politikai rendszerben érték el őket. A valós otthoni helyzetről kívánt tájékozódni, nem érdekelték a haladásról szóló, túlzó jelentések, melyek a „nagy ugráš” alatt hatalmas károkat okoztak. Meg volt győződve róla, hogy a dolgozóknak elengedhetetlen az anyagi motiváció, és látniuk kell a változást, hogy ösztönözni lehessen őket. Úgy vélte, az erős gazdaságot a verseny élteti, s nemcsak a termelők és a kereskedők profit utáni vágya, hanem a hivatalnokok versenye is, akik szűkebb területükön próbálták felporgetni a haladást.

Teng felismerte, hogy a „négy modernizáció” megvalósítása rendkívül összetett folyamat, s tudta, hogy személy szerint nem rendelkezik elég türelemmel az apró részletek elsajátításához. Következésképp – a külpolitikától és a honvédelemtől eltérően – a gazdaság területén nem maga alkotta meg az átfogó stratégiát. A külpolitika és a honvédelem terén először konzultációkat folytatott, hogy megértse az aktuális helyzetet, s bár elolvasta a szakértők jelentéseit, saját maga gondolta végig a kérdést, és alkotta meg az eljárásmódot. A gazdaság ügyeiben viszont szüksége volt egy stratégára, aki megvizsgálta a részleteket, megfogalmazta a problémákat, kiválasztotta és értékelte a lehetőségeket, s ja-

vaslatot tett a lehetséges cselekvési módozatokra. Először Csen Jünhoz, később Csaó Ce-janghoz fordult, hogy ellássa ezt a fontos szerepet, de megtartotta magának a végső döntés jogát. Teng volt az, aki feloldotta a fontosabb gazdasági kérdésekkel kapcsolatos politikai nézetkülönbségeket, miközben az ökonómiai és más megfontolások között egyensúlyozott. Ugyancsak ő volt az, aki elmagyarázta a közvéleménynek a gazdaságpolitikát.

Építők az egyensúlyozók ellen (1978–81)

Mikor 1978 decemberében Teng Hsziao-ping lett az első számú vezető, a felső vezetésbe épp újra bekerülő Csen Jün felhívta a figyelmet a gazdaságban rejlő krízis lehetőségére: a növekedés víziói elszabadulnak, az államháztartás egyensúlya felborul, a külföldi technológia vásárlásával kapcsolatos elköteleződések meghaladják Kína valutatartalékait. Az ismeretlenbe tartó gazdasági irányokat kijelölni kívánó vezetők számtalan lehetőséget fölvetettek, amelyek végül két ellenpólus körül kristályosodtak ki. Az egyik pólust az „építők” csoportja alkotta, akik új gyárakat és infrastrukturális beruházásokat akartak megvalósítani. A másik csoportot, az „egyensúlyozókét” Csen Jün vezette; ők azon munkáltak, hogy a forrásokat minden országos prioritás számára biztosítsák.

1977 elején néhány vezető „építő” külföldi gyárakat kezdett kiválasztani, hogy megvásárolja és Kínában építesse fel őket. Ahogy a gazdaság kinyílt, ezek az idősebb projektvezetők – az ötvenes években Kínába hozott szovjet projektekből származó tapasztalataikra alapozva – ajánlatokat vártak Japántól és a Nyugattól. Az „építők” látták, hogy Japán és a négy kis sárkány (Hongkong, Szingapúr, Dél-Korea és Tajvan) nyugati technológiával új képességeket fejlesztettek ki, s így sikerült elérniük a világ leggyorsabb növekedését. Ők sem akartak mást. Ku Mu 1978-as európai útja fokozta a külföldi gyárak behozatalával szemben táplált reményeket. Elsősorban az ipari és szállítási miniszteriumban dolgozó magas rangú párhivatalnokok – a hozzájuk tartozó területeken építeni kívánó helyi vezetők támogatásával – listákat készítettek, hogy a következő pár évben milyen ipari üzemeket szerettek volna Kína számára beszerezni, majd funkcionáriusokat küldtek Európába, hogy a technológiát és a finanszírozást biztosító partnereket találjanak.

Az elővigyázatos „egyensúlyozók” a pénzügymenisztériumban, az Állami Gazdasági Bizottságban, az Állami Tervhivatalban és a bankokban koncentrálodtak. A más országbeli szakemberekhez hasonlóan a pénzügyekkel

foglalkozó kínai hivatalnokok is feladatuknak tekintették, hogy figyeljenek a költségvetés egyensúlyára, biztosításá, hogy elég valuta álljon rendelkezésre a külföldi kölcsönök törlesztésére, s hogy keretek között tartásak az inflációt. Az ökonómiai tervekben arra törekedtek, hogy minden szükséges nyersanyag, technológia és humán tőke – termelésre és építésre – a gazdaság kiemelt területeinek rendelkezésére álljon, s a kínai fogyasztók se szembesüljenek hiánnyal.²

Hua Kuo-fenghez hasonlóan Teng is „építő” volt a szíve mélyén, és gyors haladást szeretett volna látni. Csodálta azokat a menedzsereket, akik kedvezőtlen környezetben is képesek voltak fontos projekteket megvalósítani. A részletes számításokhoz kellő türelemmel nem rendelkező Teng Hsziao-ping fontosnak, de bosszantónak találta az elővigyázatos „egyensúlyozókat”. Mikor előbbi Kína legfőbb vezetője lett, a legkiemelkedőbb projektmenedzserek csoportja, a „kőolajfrakció” már az ötvenes évek óta együtt dolgozott. 1952 és 1966 között Teng szorosan együttműködött velük, mint az energiaforrásokért és nehéziparrért felelős miniszterelnök-helyettes Csiu-liről, a „kőolajfrakció” vezetőjéről Mao Ce-tung ódákat zengett a daqingtang olajmező feltáráásáért, de a „kultúrális forradalom” alatt, a „Teng Hsziao-ping-frakció” tagjaként megtámadták.³ Mikor 1975-ben Teng vezette a kormányzatot, Jü az Állami Tervhivatal elnöke volt, az „egyensúlyozók” őszinte sajnálatára, mert ők a saját emberüket szerették volna e fontos poszton látni. Mao halálát követően is pozícióban maradt, s Hua Kuo-feng felkérte az ipari gyárak exportjának irányítására (Jü Csiu-liről lásd még *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet).

A hatvanas-hetvenes évek Kínájában Jü és a többi projektmenedzser súlyos nehézségekkel találta szemben magát. A fejlett külföldi gazdaságokban dolgozó szakemberek rábízhatták magukat a megfelelő felszerelésre és infrastruktúrára, de nekik képzetlen munkásokkal, felszerelés- és alkatrészhiánnal, áramkimaradásokkal és a szükséges ellátótárgyak késéseihez kellett küzdeniük. A projekteket sikeresen megvalósító kínai menedzsereknek – a váratlan problémák garmadájával szembesülve – az eltökéltséget és kitartást kombinálniuk kellett a találékonysággal.

Mivel Mao halála után Hua Kuo-feng a gazdasági fejlődés mellett tette le a voksát, a projektmenedzsereknek hirtelen egyre több tennivalójuk lett. Az Állami Tervhivatalt, az Állami Építési Bizottságot és más illetékes miniszteriumokat előntötte a munka, ahogy prioritásokat próbáltak felállítani az importálni kívánt technológiák között, tárgyalásokat folytattak a külföldi cégekkel, kiválasztották a gyárak helyszínét, kiszámolták a szükséges anyagi forrásokat, megteremtették a szállítási és munkaerő-feltételeket. Nehezítő körülmény volt,

hogy sok hivatalnok épphogy csak visszatért a munkába a „kulturális forradalom” követően, s politikai csatákba bonyolódta azokkal a kevésbé kompetens társaikkal, akik időközben a helyükre léptek. Teng még nem végzett az 1975-ben megkezdett konszolidációs és vezetői csoportokat kiválasztó munkájával. A Jü Csiu-li vezette projektmenedzsereknek éppen elég munkát adott, hogy listákat készíthessenek a szükséges technológiákról, arra végképp nem volt idejük, hogy figyelmesen elemezzék a gyárak behozatalának és működésbe helyezésének lépései.

Kevesebb mint tizennyolc hónappal Mao halála után Hua Kuo-feng, eltekintve az elővigyázatos „egyenstúlyozók” kifogásaitól, a Jü Csiu-li-féle listákat alapul véve egy nagyjából százhúszi megaprojektet tartalmazó jegyzéket ismertetett az 5. Országos Népi Gyűléssel.⁴ A projektek összesen 12,4 milliárd dollárba kerültek volna, többé, mint a kínai export akkori éves összege.⁵ 1978 februárjában Hua bejelentette, hogy a tervezet megegyeznek tízéves víziójával, amely Teng 1975-ös tervéből nőtt ki.⁶

Hua Kuo-feng egy speciális feladatot bízott Jü Csiu-lire. Új olajmezőket kellett feltárnia, hogy Kína kihasználhassa az 1973-as olajválságot követő magas árakat. Hua remélte, hogy elegendő olajat tudnak kitermelni ahhoz, hogy az eladásából származó valutával kifizessék az összes projekt importját. Sajnálatos módon a nagy remények és komoly erőfeszítések ellenére nem sikerült új mezőket találni.

A projektek kiválasztásának és behozatalának hajszájában a miniszteriumok és helyi hivatalnokok listái külföldi vállalatokkal kötött szerződések alapjai lettek. Hua Kuo-fenget kritikusai később azzal vádolták, hogy egy „nyugati nagy ugrást” (*yang yuejin*) indított. Összecsapott tervezet megfogalmazására kényszerítette beosztottait, hogy a gazdasági haladás elérésének prezentálásával konszolidálhassa hatalmát. A támogatói szerint viszont Hua minden megtett, hogy a nehéz körülmények dacára gyorsan korszerű ipart hozzon Kínába.

Teng teljes mellszélességgel pártolta Jü Csiu-lit, és osztozott a külföldi gyárak importálása felett érzett lelkesedésében. 1978 közepére az „egyenstúlyozókat” frusztrálni kezdte, hogy képtelenek lelassítani a modern projektek importját, s Csen Jünhez fordultak támogatásért, aki pedig az idő tájt nem volt a PB tagja. Az Államtanács Gazdasági Alapelvek Fórumának megnyitása után három héttel Csen, akit nem hívtak meg a fórumra, levelet írt Li Hszien-niennek, kifejezve aggodalmát, hogy néhány elvtárs túlságosan is lelkesedik a külföldi kölcsönzés és gyáriimport iránt. Csen Jün szerint először azt kellett volna biztosítani, hogy Kína képes legyen megfelelően képzett munkaerőt, infrastruktúrát

és mellékiparágakat felkínálni a gyárak működtetéséhez. Javasolta, hogy a fórumot hosszabbításá meg, így a különböző álláspontokat teljesebben kifejtheték volna, de kérésének a szervezők nem tettek eleget. Ebben az időben Csen volt az egyetlen magas beosztású vezető, aki nyilvánosan megkérőjelezte az annak szóló optimizmust, hogy Kína képes lesz finanszírozni az új projekteket.⁷

1978 decemberében, mikor az idősebb pártvezetők Tenghez fordultak, hogy vegye át az ország egészének vezetését, különös tekintettel a külügyekre és a honvédelemre, Csen Jünt kérték fel a meghatározó személyzeti kérdések és a gazdaságpolitika irányítására. Úgy vélték, Csen a múltban folyamatosan a lehető legjobb gazdasági tanácsokkal láta el Kínát, sőt volt a legbölcsebb személy, aki az új korszakban irányíthatta az ország gazdaságát.

1978. december 10-én a Központi Munkakonferencia északkeleti szekciójának ülésén Csen Jün megosztotta aggodalmait a kontrollálatlan bőség igézetével kapcsolatban. Mintha csak egy felnőtt oktatta volna ki a tinédzsereket, Csen kifejtette a tízéves gazdasági vízió problémáit. Tekintélyt sugárzóan beszélt, ami azt sugallta, hogy már tudta, ki fogják nevezni a Politikai Bizottság tagjának. „Folyamatos haladást kell biztosítanunk, nem szabad rövid távon előrerohannunk. [...] Ha egy projekthez nincsenek meg a nyersanyagok, legyen az helyi vagy országos jelentőségű, nem szabad elindítanunk.”⁸

A harmadik plénum előtt Teng Hsziao-ping a gyorsítás pártján volt, ám Csen Jünnek a figyelmes tervezés hiányáról szóló 1978. decemberi figyelmeztetése után Csen mellé állt. 1979. január 6-án, kevesebb mint két héttel a harmadik plénumot követően, Teng összehívta a menedzsereket, akikkel együtt dolgozott – Jü Csiu-li, Kang Si-en és Ku Mu –, s közölte velük, hogy Csen „fontos dolgokat vetett fel”, ezért mérsékelniük kell a tervezett célokat. El kell kerülniük a nagy külkereskedelmi eladósodást, és tervezés közben először meg kell győződniük arról, hogy rendelkezésre állnak-e a szükséges nyersanyagok. Csak olyan projekteket szabad előtérbe helyezni, amelyek befektetései hamar megtérülnek, s érdemben növelik a munkahelyek számát. A projektek megkezdése előtt kell a tőkét felhalmozni, vagyis mindenképp el kell kerülni az eladósodást.⁹ Más szóval Teng teljes mértékben támogatta Csen Jün elővigyázatos egyensúlyozását. (Csen később Huát okolta az importszerződések aláírásának rohamtempójából fakadó problémákért. Tengnek nem kellett önkritikát gyakorolnia, holott korábban ő is pártolta Hua Teng ambiciózus terveit. Hua gyorsabb növekedést erőltető politikájának támogatásáról jótékony módon megfeledkeztek.)

Miért kezdte el Teng Hsziao-ping az „építők” helyett a Csen Jün vezető „egyensúlyozókat” támogatni? Teng fontosnak tartotta, hogy az új korszak

gazdaságát szilárd alapra építések, s az előző évről szóló, decemberben összegyűjtött gazdasági adatok súlyos problémákat jeleztek. Csupán 4 milliárd dollár valutatartalék állt rendelkezésre, és az exportból származó valutabevétel nagy részét már elköltötték, noha 7 milliárd dollár értékben írtak alá szerződéseket külföldi felszerelések beszerzéséről.¹⁰ Az egy évtizeddel későbbi külkereskedelmi adatokhoz képest ez az egyensúlytalanság elhanyagolhatónak tűnt, de ahhoz épp elég nagy volt, hogy nyugtalanítsa a kisebb számokhoz szokott, elővigyázatos hivatalnokokat. Utóbbiak attól féltek, hogy milyen nyomásgyakorlási lehetőséget kapnak a kapitalista országok Kínával szemben egy ilyen adósság esetén. Így hát Teng készen állt, hogy egyesítse erőit Csen Jünnel, akit (Hua Kuo-fenggel ellentétben) nagyra becsültek a pártban. Egy másik probléma is befolyásolta ekkortájt Teng gazdasági gondolkodását. Pár héttel későbbre tervezte Vietnám megtámadását, ami újabb terhet rakott a költségvetésre. Észszerűnek tűnt visszavágni a kiadásokból.

1979 márciusára Csen Jün még több adatot gyűjtött, elemzett, és készen állt arra, hogy rendszeres formában ismertesse a külföldi gyárak importjáról szóló szerződések visszavágásával és a következő évek gazdasági célszámainak csökkentésével kapcsolatos javaslatait. Ezek megfogalmazása figyelemre méltóan hasonlított a „nagy ugrás” utáni felépülést célzó gazdaságpolitikához. A korábban használt, negatív felhangokat tartalmazó „visszavágás” terminus helyett azonban a „kiigazítás” (*tiaozheng*) kifejezést használta. 1979. március 14-én, ahogy a Vietnám elleni támadás a végéhez közeledett, s a költségek megbecslése lehetségesé válta, Csen Jün és Li Hszien-nien egy hivatalos dokumentumban két-három éves kiigazítási periódust ajánlott. Javaslatuk szerint egy új struktúrát kellett létrehozni, s az Államtanács alá tartozó Pénzügyi és Gazdasági Bizottságnak kellett irányítania a gazdasági tervezést és a pénzügyeket. Csen lett a bizottság elnöke, s az utóbbi pár évben a gazdaságot irányító Li Hszien-nien lett – korábbi mentora alatt – az alelnök.

Csen Jün elmagyarázta elvtársainak, hogy már nem olyan egészséges, mint régen, és csak a legszükségesebb feladatokat tudja elvégezni. Végrehajtja az általános irányítást, de a korábbi évtizedek részletekbe menő munkáját az alatta dolgozó embereknek kell elvégezniük. A Pénzügyi és Gazdasági Bizottság főtitkára, vagyis a napi munka irányítója az a gazdasági hivatalnok lett, akit Csen a legtöbbre tartott: Jao Ji-lin.

Csen Jün a Politikai Bizottság 1979. március 21–23. közötti ülésén elmagyarázta a kiigazítási program szükségességét:

Kínának 900 millió lakosa van, 80 százalékuk paraszt. Nagyon szegények vagyunk. Még mindig vannak olyanok, akik élelmet koldulnak. Mindannyian modernizációt akarunk, az igazi kérdés, hogy ezt hogyan érjük el. Kiegysűlyozott fejlődésre van szükségünk. Az alapvető építkezésben először a mezőgazdasággal kell foglalkoznunk. Sok acélt akarunk előállítani, de lehetetlen, hogy 1985-re 60 millió tonna legyen a termelésünk. Nincs elektromos áramunk, nincs szál-litási infrastruktúránk. A szén- és kőolajtermelésünk nem elegendő. Néhányan kigúnyolják az elővigyázatos embereket, úgy vélik, hogy aki elővigyázatos, az azt szeretné, hogy minél kevesebbet tudjunk termelni. Nevezeteges. Igen, külföldi tőkét és technológiát kell kölcsönözniünk. Mennyire lehetünk azonban biztosak, hogy ezt vissza is tudjuk fizetni? Biztosítanunk kell, hogy képesek legyünk visz-szafizetni a kölcsönt. A hivatalnokok nem számolnak. A helyi ipar a nagy or-ságos projektekkel versenyez a nyersanyagért. Öten ennének abból, ami három embernek elég. Követtiünk el hibákat, és kevés a tapasztalatunk. Megteszem, ami tőlem telik.¹¹

Csen Jün tervezési megközelítésének veleje az egyensúly volt: a bevételek és a kiadások; a kölcsönök és a visszafizetési képesség; a valutabevétel és -kiadás egyensúlya. Ugyancsak az egyensúlyt kereste a fogyasztói és a termelői árucikkek, a nehéz- és a könnyűipar, illetve az ipar és a mezőgazdaság között. 1978-ban Kína indusztriális termelésének 57 százalékát a nehézipar adta, s csak 43 százalék származott a könnyűiparból.¹² Csen Jün, sok más hivatalnokhoz hasonlóan, úgy vélte, hogy a kínai gazdaság 1958 óta nincs egyensúlyban, mert az élelmiszert és a fogyasztói árucikkeket a lakosság tűréshatáránál jobban fel-áldozták a nehézipar kedvéért. 1980-ban – Csen irányítása alatt – a nehézipar csak 1,4 százalékkal nőtt, míg a könnyűipar 18,4-del. 1981-ben a nehézipar 4,7 százalékkal csökkent, a könnyűipar ellenben 14,1 százalékkal nőtt.¹³

Az 1979. április 5–28. között Vuhsziban tartott konferencián, nem sokkal a kiigazítás politikájának bejelentése után, a helyi hivatalnokok és miniszteriumi tisztségviselők a gazdasági tervezés túl erős centralizációjáról panaszoktak. Bár Csen Jün alacsonyabb szinten hajlandó volt több rugalmasságot engedélyezni a piacoknak, ragaszkodott hozzá, hogy a tervezés elsődleges maradjon. Azok, akik a környékükön új gyárak építésére vártak, természetesen dühösek lettek. Egy tiencsini résztvevő megjegyzése jellemző volt az ülés hangulatára: „Lelkesek voltunk. Hirtelen jött a kiigazítás, és mintha egy vödör hideg vi-zet öntöttek volna a fejünkre. A jó hangulatnak nyoma sincs már.”¹⁴ Hu Jao-pang olyan direktívát kívánt kiadni, ami biztosította a helyi hivatalnokokat,

hogy a párt még mindig az ipari fejlesztés elősegítését támogatja. Cao Ce-jang a kiigazítás mellett szólalt fel, s elmagyarázta, hogy nézete szerint így tudják majd megteremteni a későbbi reformhoz és fejlődéshez szükséges feltételeket. Az európai útjával a lelkesedési hullámot elindító Ku Mu is beszált a vitába, s betartva a pártfegyelmet, a kiigazítás szükségességét hangoztatta. Cao és Ku beszédeit követően az ülés atmoszférája megváltozott. A vidéki hivatalnokok vonakodva jóváhagyták a kiigazítást javasló írásos jelentést.¹⁵ Ezután csatlakozott a vitához Teng, és Csaóhoz hasonlóan elmagyarázta, hogy a kiigazításra a jövőbeli növekedés szilárd alapjainak megteremtéséhez van szükség.

A kiigazítási politika korlátozta ugyan a helyi hivatalnokokat, de ők kreatív módszerekkel szembementek a pekingi politikával, és elkerülték, hogy oly mértékben kelljen megzabolázniuk a befektetéseket és a költségeket, mint amennyire Csen Jün szerette volna. Csen erőfeszítéseinek betegsége is határt szabott. 1979. október 24-én Hangcsouban vastagbélrákkal operálták meg, s egészen december 14-ig kórházban maradt. Miután visszatért Pekingbe, 1980. május 20-tól 29-ig ismét kórházban volt kontroll és további felépülés céljából. Mire 1980 végén újra munkába állt, az államháztartási hiány a legnagyobbra dagadt a kommunista hatalomátvétel óta. A probléma súlyával szembenülve Csen Jün még elszántabb lett, s a nehézségek lehetővé tették, hogy elnyerje más hivatalnokok – köztük Teng – támogatását. A deficitet, a vietnámi háború költségei mellett, a parasztoknak kifizetett gabonafelvásárlási ár növekedése, a mezőgazdasági adók csökkentése és a korábban vidékre küldött emberek városi otthonokba telepítése is megterhelte. Mindemellett a központi kormányzat több pénzt hagyott a tartományoknál és a helyi vállalkozásoknál, hogy élénkítse a regionális kezdeményezéseket. A központ által beszedett adók összege csökkent. A tartományok gazdaságának élénkítése sikerrel járt, de Csen Jün aggasztónak és potenciálisan katasztrófálisnak találta a súlyos államháztartási hiányt.¹⁷

1980 végén Csen és az „egyensúlyozók” – Teng Hsziao-ping támogatásával – előretörtek. Az Államtanács Állandó Bizottságának ülésein azokat, akik a gyors ipari fejlőést támogatták, a „kulturális forradalom hibás nehézipari politikájának” követésével vádolták meg.¹⁸

Az „egyensúlyozók” előretöréséhez hozzájárult, hogy Teng Li-csün 1980 őszén – egy Csen Jün gazdasági elképzeléseiről a Központi Pártiskolában tartott négyrészes előadásában – olyan dicséretözönben részesítette Csent, hogy néhányan már személyi kultuszt emlegették. 1949 óta, jelentette ki Teng Li-csün, Csen Jün politikai javaslatai minden helyesek voltak. Miért nem sikerült a

„nagy ugrás”? Mert a többiek nem követték Csen tanácsait. Mi az, ami most nem működik? Az emberek nem követik eléggé Csen bölcsességét. Alapvető fontosságú, hogy teljes mértékben végigvigyék a kiigazítást.¹⁹

Az „egyeniségyezők” azonnal ugrottak, mikor a Pohaj-öbölben összedőlt egy olajfúró sziget. Azzal vadták Jü Csiu-lit és Kang Si-ent, hogy megpróbálták eltussolni a hetvenkét munkás halálával járó balesetet. Az állítólagos eltussolás lett a hivatalos alap arra, hogy leváltsák őket pozícióikból. Valójában Jü Csiu-li és Kang Si-en tapasztalt profik voltak, akik jól tudták, hogy felelősségre vonják őket esetleges hibáikért, és sokkal elővigyázatosabban jártak el, mint azok a politikai vezetők, akik a projektek bővítését követelték tőlük. 1978 februárjában Jü figyelmeztetett, hogy Kína nehezen tudja növelni olajexportját, mert az elmúlt években nem találtak új lelőhelyeket, s egy-egy felfedezés után három évre van szükség, hogy a termelés beinduljon.²⁰ Az olajfúró sziget összedőlését követően Jü Csiu-li részletes magyarázatot adott arról, hogyan és miért történt a baleset. Később a Csen Jünhoz közeli Li Hszien-nien is elismerte, hogy Jü olyan dolgokért is felelősséget vállalt, melyekért nem őt kellett volna okolni.²¹

Jü Csiu-lit eltávolították az Állami Tervhivatal igazgatói székéből, de a PB tagja maradt, s Teng még mindig annyira nagyra tartotta, hogy katonai kapcsolatain keresztül kinevezte a Népi Felszabadító Hadsereg Politikai Osztályának vezetőjévé. Ám 1980 végére Csen Jün elérte, hogy az új projektek és építkezések szorosabb pénzügyi kontrollja iránt elkötelezett hivatalnokok irányítsák a gazdaság ügyeit.²² Ennek megfelelően Csen egyik szövetsége, Vang Ping-csien lett a pénzügyminiszter.²³ Jü Csiu-li helyére pedig Csen régi fegyvertársa, Jao Ji-lin került, akit széles körben tiszteltek adminisztratív képességei és gazdasági tudása miatt.²⁴

1980. október 28-án Teng, válaszul a vádakra – a tízéves vízió után kellő elemzés nélkül hoztak létre pusztá vágyakat tartalmazó listákat – elfogadta Csen Jün javaslatát, hogy ne állítsanak össze többé tízéves terveket. A hosszú távú gazdasági célok ról szóló diskurzusnak az ötéves tervek még körültekintőbb létrehozásában kellett kikristályosodnia.²⁵

1980 novemberében a korábbiakhoz képest sokkal alacsonyabb növekedési célt – 3,7 százalékot – határoztak meg 1981-re, s az építési tőkejuttatások mértékét 55 milliárd jüanról 30 milliárdra csökkentették. Mikor fulébe jutott, hogy egyesek az idő elvésztegetéséről panaszkodnak, Csen így vágott vissza: „Mennyi időt vesztegettünk el az ópiumháború óta? Több mint száz évet. Miért olyan nagy dolog még három évet kibírní?” 1949 óta Kína haladását a dolgok siettetése közben elkövetett baloldali hibák késleltették leginkább.²⁶ Csen Jün szorosan

a kezében tartotta a hatodik ötéves terv (1981–85) javaslatainak elkészítését, s közben kontroll alatt tartotta a költségvetést és az államháztartási hiányt is.²⁷

1980 végére az „egyensúlyozók” átvették Kína gazdaságpolitikájának irányítását. 1980 végén Csen egy fontos beszédet tartott, melyben kiáltott a még szigorúbb kiigazítási politika mellett. December 15-én, mikor a Huát kiszorító PB-ülés a végéhez közeledett, Teng kijelentette: „Teljes mértékben egyetértek Csen Jün elvtárs beszédével.” Hozzáttette, hogy Csen kiigazítási politikája nem lehetett hatékony, „mert a párttagok nem rendelkeztek mély vagy egységes tudással az érintett kérdésekről”. A problémák legyőzése végett „el kell heszegetni magunktól az irreális elképzeléseket és a túlságosan ambiciózus célokat”.²⁸ Vagyis az irreális célkitűzésekért Hua Kuo-fenget vádolták meg, míg Teng és Csen szövetséget kötöttek. Előbbi támogatta Csen Jün erőfeszítéseit, hogy még szélesebb körben valósíthassa meg a kiigazítás politikáját.

A takarékkossági intézkedésekkel problémák fakadtak: Tengnek el kellett magyaráznia a külföldieknek, hogy Kína miért mondott fel gyár- és felszerelésimportról szóló szerződéseket. Peking erővel kezelni tudta a csalódott hivatalnokokat, de a határon túli vállalatokkal kötött szerződések felmondása negatív hatással volt a külkapcsolatokra, s még jó ideig kérdéseket vetett fel a kínai kormány megbízhatóságát illetően.

A probléma különösen Peking és Tokió között okozott nyugtalanságot, mert a szerződések felét japán cégekkel kötötték, s noha a szigetország üzleti közössége visszafogottan kommunikált Kínával, tajtékszott a dühtől, mikor aláírt szerződéseket vettek semmibe. 1979 márciusára, mikor az első beszerzéscsökkenési hullám történt, 2,7 milliárd dollár értékű japán szerződést fagyaszottak be.²⁹ A Paosani Acélmű építésének elhalasztása kivált negatív hatással volt a projektben részt vevő japán vállalatokra. 1980 október végén, épp azelőtt, hogy Kína hivatalosan bejelentette a szerződések elhalasztását, a japánokkal szorosan együtt dolgozó Jao Ji-lin Tokióba utazott, hogy felkészítse a szigetország elitjét a közelgő bejelentésre. Ám végül Teng Hsziao-ping feladata lett, hogy elsimítsa a dolgot a japán vezetőkkel.

Teng nem tudta megakadályozni, hogy az 1978. októberi japán látogatása során megszerzett jóindulat nagy része elenyésszen. Nem bocsátkozott mély, megalázkodó bocsánatkérésbe, mint Tokió ilyen esetben tette volna, de nyíltan elismerte, hogy Peking nem rendelkezett a kellő tapasztalatokkal, hibákat követett el, s a kialakult súlyos szituációban nem tudott kifizetni minden, amit szeretett volna megvenni, illetve nem mindenhol történtek meg a szükséges előkészületek, hogy használni tudják a beszerezni kívánt gyárákat. Teng min-

denesetre biztosította japán partnereit, hogy a Kínai Népköztársaság készen áll kompenzálni azokat a japán vállalatokat, melyeket negatívan érintett a döntés, és reményét fejezte ki, hogy hosszú távon – Kína növekedése és felkészülése után – a vásárlások folytatódni fognak.

1980. szeptember 4-én Teng magyarázattal szolgált a Pekingbe látogató Ito Maszajosi japán külügyminiszternek.³⁰ A látogatást 1981. január 13-án a Paosani Acélműnek írt hivatalos levél követte, mely bejelentette a tervezett építkezés második fázisának lemondását. A levél elküldése után az első magas beosztású japán, aki Tenggel találkozott, Okita Szaburo egykor külügyminiszter volt, Kína „régi barátja”, aki februárban Ku Mu meghívására érkezett az országba. Okitával találkozva Teng elismerte, hogy túl optimisták voltak az olajkitermeléssel kapcsolatban. Okita udvariasan és tiszteletteljesen viselkedett, de átadta a tokiói kormány kérését, hogy teljes körű magyarázattal szolgáljanak a részükre, s közvetítette a japán üzletemberek szigorú üzenetét arról, hogy a felmondott szerződések negatív hatással lesznek Kínának a nemzetközi üzleti közösségen betöltött szerepére.³¹ Miután visszatért Japánba, olyan magyarázatot adott, hogy a „kulturális forradalom” miatt a valódi szakértők nem tudtak igazi tanácsokat adni.³²

Okita után Teng Hsziao-ping még több japán vezetővel találkozott. Március 18-án a köztisztelőben álló, nyolcvanöt éves Doko Tosio, a szigetország legnagyobb üzleti szövetsége, a Keidanren egyszerű életet élő vezetője tárgyalta Tenggel.³³ Utóbbit április 14-én a Kínai–Japán Baráti Társaság – Furui Josimi vezette – delegációját is fogadta.³⁴ Teng megismételte Furuinak, amit 1979 decemberében Ohira miniszterelnöknek mondott. Kína a század végéig nem fogja elérni az egy főre eső 1000 dolláros GNP-t.³⁵ Teng Hsziao-ping ugyanazt mondta minden vezetőnek: Peking nem rendelkezett elég tapasztalattal, hibázott, de később vissza akar majd tért a szerződésekhez.

Sok japán cég inkább leírta a veszteségeket, mert nem kívánta veszélyeztetni jövőbeli üzleti kapcsolatait a Kínai Népköztársasággal. Tokió pedig új kölcsönöket kínált fel, hogy legalább azok a projektek folytatódjanak, amelyek elkezdődtek. Egy fontos, innovatív példa a befektetések támogatására akkor valósult meg, mikor Okita Szaburo lett a vezetője Japán – exportot támogató – Külföldi Gazdasági Együttműködési Alapjának (OECF). Az alap praxisában először adtak úgy támogatást egy országnak, hogy az egy harmadikat segített vele. Okita elintézte, hogy Ausztrália kölcsönt kapjon, így vasércet és jó minőségű szenet tudott Paosanba szállítani, vagyis felszámolták a beruházás előrehaladásának legfontosabb akadályát. A Paosan-projekt első fázisa 1981 őszén

szűkebb keretek közt folytatódott, ám egy esztendővel később már felpörögtek az események.³⁶ 1985. szeptemberi befejezésekor ez lett az első nagy, modern acélmű Kínában: a későbbi gyárak mintája.³⁷ A projekt befejezése előtt Kína a Japán által előállított acél kevesebb mint egynegyedét tudta megtermelni. Huszonöt éven belül a Paosani Acélmű és a mintájára épített többi gyár elérte az 500 millió tonnás termelést, ami nagyjából ötszöröse volt Japán vagy az Egyesült Államok termelésének.³⁸

Pár filozofikusabb kínai hivatalnok szerint Csen Jün volt a szükséges ellen-súly a türelmetlen Tenggel szemben. Sajnálatos, hogy Kína előretört, majd a modernizációs hév küszöbén visszalépett. Csen kiigazítási politikájára azonban nagy szükség volt, s a nyolcvanas évek végének problémáit el lehetett volna kerülni, ha Teng jobban hallgat Csenre.

Az 1982 szeptemberében tartott 12. Pártkongresszussal véget ért a kiigazítás, de egy fontos politikai döntés (melyet a visszafogás részeként hoztak), a szüle-tésszabályozás továbbra is érvényben maradt. Csen Jün régóta úgy vélte, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokhoz képest a kínai lakosság száma túl nagy. Egy 1978 decemberében készült párdokumentum elismerte, hogy az egy főre eső gabona fogyasztás valamivel kevesebb volt, mint 1957-ben, s vidéken az egy főre eső átlagos évi jövedelem 60 jüanra rúgott (akkori értéken nagyjából 39 dollár). Az importra szánt források hozzávetőleg 12 százalékát gabonára költötték.³⁹ Mikor még élt Mao, néhány oktatási program és a szükséges eszközök terjesz-tése ellenére a születésszabályozás nem nyert igazán teret. Ám 1979. december 20-án, a kiigazítás politikájának részeként, Li Hszien-nien egy kulcsfontosságú dokumentumot küldött a születésszabályozási program megvalósításáról a Jao Ji-lin vezette Állami Tervhivatalnak. 1980. január 4-én az ebből született 1-es számú dokumentum utasította a hivatalnokokat, hogy „jogi, adminisztratív és gazdasági eszközökkel biztassák a párokat, hogy csak egy gyermekük szüles-sen”.⁴⁰ Az „egykepolitikát” a városokban kivételek nélkül vezették be, de mivel a kínai kormányzat nem rendelkezett forrásokkal ahhoz, hogy ellássa a vidéken élő időseket, azon falusi családoknak, ahol az első gyermek lány volt, engedé-lyezték a második gyereket is, aki – ha fiú lett – támogatni tudta idős szüleit.

Nem volt még társadalom a világon, melyben ilyen szigorú születésszabályo-zást vezettek volna be. Paradox módon a Mao által létrehozott városi és falusi szomszédsági szövetkezetek lettek az új születésszabályozási politika betartatói. Amint a városokban bevezették az „egykepolitikát”, a legtöbb városi család egy gyermek mellett döntött, s kevés vidékinek lett kettőnél több gyereke.

1979. március 23-án Teng kinyilvánította, hogy támogatja Li Hszien-nien

és mások születésszabályozási politikáját. Mikor elmagyarázta a nyilvánosság-nak a program lényegét, szokás szerint a teljes képpel kezdett. Szükség van egy olyan politikára, mondta, amely csökkenti a gabonaiimportot, és növeli a külföldi technológiák importját, hogy a század végére magasabb egy főre eső jövedelem lehessen Kínában.⁴¹ Teng Hsziao-ping ezt az üzenetet több későbbi beszédében is elismételte.⁴² Ahogy az ellentmondásos témaikkal kapcsolatban tette, elővigyázatosan nem ment bele a részletekbe, nem javasolt konkrét intézkedéseket. Inkább ismert tudósok és statisztikusok eredményeire hivatkozott, tekintélyesnek tűnő tudományos elemzésekre, melyek a születésszabályozás mellett szóltak. A kiigazítás részeként megkezdett politika az egész Teng-korszakban, sőt még a leköszönése utáni évtizedekben is folytatódott.

Van Li és a vidék reformja

1978-ban Kína nem termelt elég gabonát, hogy ellássa népes lakosságát. Az 1955-től működő kollektivizált mezőgazdaságnak köszönhetően fejlődött ugyan az öntözés, de egyúttal hatalmas éhínségeket eredményezett. A „nagy ugrás” után csökkentették a kollektívák méretét, és növelték a műtrágya-el-látottságot, ami bővítette a termelést, ám a gabonahiány továbbra is súlyos probléma maradt.

A harmadik plénum idején néhány párthivatalnok már amellett érvelt, hogy tovább kellene csökkenteni a mezőgazdasági egységek méretét, de a csúcsvezetők között uralkodó atmoszféra szilárdan támogatta a kollektív mezőgazdaság fenntartását, így a változtatni kívánó hivatalnokok inkább a menedzsment javítására, jobb minőségű vetőmagra, több trágyára és több mezőgazdasági gép megszerzésére törekedtek. A harmadik plénumon kifejezetten megtiltották, hogy a vidéki területek a családi felelősségi rendszert alkalmazzák a mezőgazdasági termelésben. A kollektívák funkcionáriusai érdekeltek voltak a szövetkezeti rendszer fenntartásában, ezért nem kívánták elismerni, hogy a kollektivizálás sikertelen volt. Néhány pártvezető attól félt, ha engedélyezik, hogy a földek magánkézbe kerüljenek, a szegény parasztokból idővel bérzők lesznek, visszatérnek a földesurak és az 1949 előtti vidék problémái. Egypáran attól tartottak, hogy ilyen esetben a pártszervek is súlyosan meggyengültek volna.

1962-ben Csen Jün, mielőtt felkereste Maót a javaslatával, hogy egy családi felelősségi rendszert alkalmazzanak a gabonatermelésben, négyszemközt megkérdezte Tenget, hogy támogatna-e egy ilyen ötletet. Utóbbit igennel

válaszolt. Ám ha Teng Hsziao-ping 1978-ban felvetett volna egy hasonló ötletet, ugyanazzal lehetett volna megtámadni, mint a „kulturális forradalom” alatt: „kapitalista úton jár”. Hogyan tudott Teng a családi szintű mezőgazdasági termeléssel kísérletezni, miközben a politikai ellenállást kezelte? Az áttörés Anhuj tartományban történt Van Li vezetése alatt.

1977 júniusában, nagyjából abban az időben, mikor Teng visszatérhetett a munkába, Hua Kuo-feng kinevezte Van Lit Anhuj tartomány párttitkárának.⁴³ Van elődje – a maoista elképzéléseknek megfelelően – a nagy kollektívát támogatta Anhujban, ahol az éhezés még mindig széles körű probléma volt.⁴⁴ Anhuj alapvetően vidéki tartománynak számított, az egyik legszegényebbnek az egész országban. A becslések szerint három- vagy négymillió ember halt éhen itt a „nagy ugrás” alatt.

Van Li 1977 augusztusában érkezett Anhujba, s az első pár héten végiglátogatta a tartomány összes fontosabb területét. Tájékozódott, elbeszélgetett a helyi hivatalnokokkal.⁴⁵ Megdöbbentette a hatalmas szegénység. A városok tele voltak lesoványodott, meleg ruhával és megfelelő lakóhellyel nem rendelkező emberekkel. Néhány helyen faasztalok helyett sárból gyúrt emelvényeket használtak. Van elmondta a gyermekeinek, hogy nem tehetett mást, fel kellett tennie a kérdést, hogy oly sok évvel a kommunista hatalomátvétel után hogyan lehettek ilyen rosszak a körülmények.⁴⁶

Még azelőtt, hogy Van Li megérkezett volna Anhujba, a KKP utasította a Vidéki Politikai Kutató Irodát, hogy készítsen kutatásokat Anhuj több megyéjében, ahol még mindig haltak éhen emberek, s tegyen javaslatokat az élelmiszerhiány leküzdésére. Van több hónapos kutatás és személyes látogatás után összefogta *A Tartományi Pártbizottság hatponos javaslata* című, Anhuj problémáit tárgyaló dokumentum elkészítését. A javaslatban szerepelt, hogy (1) a termelő brigádok, a körülményektől függően, és a termelési célok elérése esetén, bizonyos feladatokat átruházhattak egy kisebb munkacsoportra vagy akár egyénre is; (2) a termelő brigádok döntéshozói autonómiáját a felsőbb szintek tiszteletben tartják; (3) a termelő brigádok és egyes tagjaik előírt termelési mennyiséget csökkentik; (4) a termékeket munkájuk és nem szükséglételeik alapján osztják szét a tagok között; (5) a gabona kiosztásáról született döntések az ország, a kollektíva és az egyén érdekeit tükrözik; (6) a brigádok tagjai saját (háztáji) földjeiken is dolgozhatnak, s az így keletkező terményeket eladhatják a helyi piacokon.⁴⁷ A dokumentum nem támadta meg a szinte szentként tisztelt Tacsaj-modellt, csak épp nem tett róla említést. Van tudta, hogy hivatalosan még mindig Csen Jung-kuj, Tacsaj hőse irányítja a mezőgazdaságot, aki bur-

zsoának fogja tartani a hat pontot.⁴⁸

Van Li hatpontos javaslata idején az országos politika kifejezetten tiltotta a termelés családi szintre szállítábat és Van nem szállhatott szembe Pekinggel. Ám amikor Teng elolvasta az Anhuj Pártbizottság – Van Li vezetésével elkészített – hatpontos javaslatát, sok más hivatalnokhoz hasonlóan rögtön felismerte a kísérlet értékeit.⁴⁹ 1980-ban Teng Hsziao-ping kijelentette, hogy ahol súlyos éhezés van, meg kell adni a lehetőséget a parasztoknak, hogy módot találjanak ennek felszámolására. A baloldaliak felismerték, hogy Teng engedélyt adott a szegény hegyi területeken a mezőgazdasági termelésnek a családi szintig való decentralizálására, de nehezen érvelhettek az ellen, hogy a parasztok lehetőségeket kapjanak az éhezés legyőzésére.

1977 novemberében Van Li beszédet mondott Anhuj tartomány megyei párttitkárainak a hatpontos javaslat megvitatására tartott ülésen. Az ülés elég nagy és hivatalos volt ahhoz, hogy megnyugtassa Anhuj hivatalnokait, akik attól tartottak, hogy ha követik Vant, s a politikai vonal esetleg megváltozik, a kapitalizmus terjesztésével fogják vádolni őket. A határozott Van Li egyszerűen kijelentette, hogy „bármilyen módszer vagy politika, amely szembemegy a termelés növelésével, helytelen”. A hivatalnokoknak a gyakorlatban kellett eldöntenüük, melyik módszer működik a legjobban, a kreativitásukra kellett hagyatkozniuk, s nem attól félniük, hogy netán hibáznak. Van Linek az 1975-ös hszücsoui vasúti problémák során mutatott meggyőződése, valamint hajlandósága, hogy ha kell, személyes felelősséget vállal, a cselekvéshez szükséges kellő magabiztoságra ösztönözte a funkcionáriusokat.⁵⁰ A kérdőjelek ellenére a politikát megvalósították, és 1978 elején Van engedélyezte a vidéki területeken, hogy a mezőgazdasági egységek méretét tovább csökkentsék. Néhány Fengjang megyéhez hasonló helyen, ahol az éhínség általános volt, a termelési feladatokat a családokra ruházták.⁵¹

Pár héttel később, 1978. február 1-jén – egy nappal azután, hogy Mianmárból Nepálba tartva Szecsuan tartományba érkezett – Teng beszédt Cao Ce-jang szecsuaní párttitkárnak Van Li hatpontos javaslatának annur sikereiről.⁵² Valójában Cao már engedélyezte a termelő brigádoknak, hogy decentralizálják a mezőgazdasági munkát kisebb egységekre (*bao chan dao zu*), bár e lépését nem jelentette Pekingnek. Teng arra bátorította Cao Ce-jangot, hogy adjon helyt a Van Liéhez hasonló bátor kísérleteknek. Cao belement a dologba, s gyorsan egy tizenkét pontos, a mezőgazdasági termelés felelőségi szintjeinek decentralizálásáról szóló programot készítetett.⁵³ Kijelentette, hogy az elemi elszámoló egység a kis csoport lehet, de nem ment el addig, mint

Van: a családi szintet már nem engedélyezte.⁵⁴

1978 őszére Anhuj hivatalnokai, fellekesülve a kis munkacsoportok végezte sikeres évközepi aratáson, jelentették eredményeiket, mire viták indultak közöttük és a nagy méretű szövetkezetek támogatói közt. Az Cgos Mezőgazdasági Gazdasági Szövetség Szucsouban tartott ülésén az Anhuj Mezőgazdasági Politikai Iroda hivatalnokai bátran kinyilvánították, hogy nem muszáj vakon követni a Tacsaj-modellt, s a kormánynak nem kellene annyi – a helyi gazdasági kezdeményezésekbe beavatkozó – politikai kampányt indítania.⁵⁵ Másfelől Csen Jung-kuj, aki még mindig a mezőgazdasági ügyekért felelős miniszterelnök-helyettes volt, azzal vádolta meg Van Lit, hogy titokban a családi szintű mezőgazdaságot pártolja. Újságcikkek jelentek meg, melyek elítélték Vant, amiért ellenezte Tacsajt, és vissza akarta állítani a kapitalizmust. Van Li a decentralizált területek sikeres aratásaiból magabiztoságot merített, s hamar támogatást szerzett a párton belül. 1978 novemberében a bátorságáról híres Van így vágott vissza Csen Jung-kuj kritikájára: „Azt állítod, hogy a Tacsajból nyert tapasztalatok alapján beszélsz, én pedig azt állítom, hogy Tacsaj egy szélsőbalos modell. [...] Te csináld a tiédet, én csinálom a magamét. [...] Ne erőltessd a meggyőződésedet rám, én sem fogom a sajátjaimat rád erőltetni. Majd az eredmények előöntik, hogy kinek van igaza.”⁵⁶

Amíg meg nem fosztották a hatalmától, Hua Kuo-feng támogatta a Tacsaj-modellt, s a mezőgazdasági termelést új vetőmagfajták, több műtrágya, szivattyúk, traktorok és más gépek bevezetésével kívánta elérni. Öt éven belül legalább egy nagy traktort akart látni minden brigádban, és egy kisebbet minden kis csoportban.⁵⁷ 1975-ben (Teng vezetése alatt) jóváhagyták a tizennyolcadik nagy méretű műtrágyagyár felépítését, amely 1978-ban már maximális kapacitással működött. Hua folytatta az ilyen gyárak építését, s 1982-re kétszer annyi műtrágya állt az ország rendelkezésre, mint 1978-ban. 1978–82 között az elektromos áram termelése is megduplázódott. Hua azonban túl optimista volt e fejleményeknek a mezőgazdaságra gyakorolt pozitív hatását illetően. Teng ugyan nem ellenezte Hua Kuo-feng erőfeszítéseit, hogy több és jobb ipari termékkel segítsék a mezőgazdaságot, de hitt abban, hogy a sikeres kínai mezőgazdasági rendszerhez a vidéki termelés decentralizációjával a parasztok lelkesedését is fel kell kelteni.

Az 1978. decemberi harmadik plénum továbbra is a Tacsaj-modellt pártolta, s ez aggasztotta a későbbi támadásoktól tartó hivatalnokokat Anhujban.⁵⁸ Igaz, Csen Jung-kujt, a mezőgazdaságért felelős miniszterelnök-helyetteset a harmadik plénum után nem sokkal leváltották, de utódja, Vang Zsen-csung szintén Tacsaj

támogatója volt, s 1979 tavaszán levelet írt Hu Csi-vejnek, a *Zsenmin Zsipao* szerkesztőjének, hogy segítsen neki megállítani a termelő csapatok decentralizációját. Megjelent egy decentralizáció elleni cikksorozat, és a PB legtöbb tagja még mindig túlságosan óvatos volt, hogy szembemenjen az uralkodó állás-ponttal.⁵⁹

Ebben a közhangulatban Van Li kételkedett benne, hogy a további decentralizáció iránti megengedő hozzáállását magasabb szinteken is támogatni fogják. Egy 1979. június 18-án tartott ülésen félrevonta Csen Jünt, s megkérdezte, mit gondol arról, amit csinál. Csen négyszemközt azt mondta Vannak: „Teljes mellszélességgel támogatlak.” Van Li Tenget is megkérdezte. Teng Hsziao-ping, aki még nem állt készen arra, hogy nyilvánosan is mellé álljon, így válaszolt: „Ne vitatkozz, csak cselekedj, és kész! A tények között keresd az igazságot!”⁶⁰ A felélenkült vita közepette Van Lit fellelkesítette Teng és Csen Jün hallgatáagos támogatása. Egy pekingi ülésen, mikor a mezőgazdasági miniszterhelyettes megtámadta a családok bevonását, Van visszavágott: „Te feitou da er [zsíros fejű, nagy fülű – vagyis disznó!] Annyit eszel, amennyit akarsz. A parasztok soványak, mert nincs mit enniük. Hogyan közölheted a parasztokkal, hogy ne próbáljanak meg minden, hogy elég ennivalójuk legyen?”⁶¹

Anhujnak a termelési egységeket családi szintig felaprózó területein rendkívül sikeres, 1979-es évközepi aratása után a tartományban hosszabb időt töltő Vu Hsziang, az Új Kína hírügynökség egykorú újságírója bátorítást kapott pekingi magas beosztású hivatalnokuktól, hogy tegye közzé e sikereket. 1992-ben, mikor Teng visszatekintett az 1979–81 közötti intézkedéseire, felidézte, hogy sokan ellenezték a termelés családi szintre szállítását, és „kapitalistának” bályegezték, de ahelyett, hogy szembement volna velük, inkább megvárta, hogy az eredmények őt igazolják. Az emberek fokozatosan megértették, hogy az új stratégia működik, s pár éven belül a kísérletekből országos politika lett.⁶² 1979 végére néhány becslés szerint az ország termelő brigádjainak fele kis csoportokra osztotta le a munkát, negyede pedig egészen családi szintre.

Van Li 1980 elején Hu Jao-pang támogatását kérte. Elmondta, tarthatatlan az az állapot, hogy alacsonyabb szinten titokban kell bevonni a családokat; szükség van a párt csúcsvezetésének támogatására. Van azt javasolta Hunak, hogy hívjanak össze egy tartományi párttitkári értekezletet, amely egyértelmű nyilvános támogatást fogalmaz meg a decentralizációs politika mellett.⁶³

Teng csak ezen a ponton – a tartományi párttitkárok 1980. szeptemberi ülése előtt – adta meg az engedélyt a vidéki termelésben a családi felelősségi rendszer alkalmazására. Még 1980. május 31-én magához hívatta Hu Csiao-mut és

Teng Li-csünt, s közölte velük, támogatja a családi felelősségi rendszert, majd utasította őket, hogy erről tájékoztassák a nyilvánosságot is. Sok kisebb körzet gyorsan engedélyezte az új rendszert, de pár helyi hivatalnok nem értesült Teng Hsziao-ping álláspontjáról. Teng – két szövegírójához intézett – magyarázata valójában lezárt a kollektív mezőgazdaságnak Mao 1955. július 31-én elmondott fontos beszédével kezdődő korszakát. 1955-ben Mao Ce-tung kijelentette: „A kínai vidéken a szocialista tömegmozgalom új nekilendülése kezdődött. Néhány elvtársunk azonban még mindig úgy totyog, mint az elköött lábú nők. [...] A vidéki társadalom reformjának hulláma – a szövetkezetek képében – már elért pár helyet. Hamarosan az egész országot maga alá temeti.”⁶⁴

1981. május 31-én, mikor Hu Csiao-muval és Teng Li-csünnel beszélt, Teng elkerülte Mao drámai stílusát. Ezt mondta:

*Most, hogy a vidéki területeken rugalmásabb politikát vezettek be, ott, ahol megfelelő volt, a termelési kvótákat családokhoz kötötték. Ez igen hatékonynak bizonyult, és pozitív változásokat hozott. Anhuj tartomány Fejhszi megyéjében a legtöbb termelő brigádban a családi felelősségi rendszerhez kötötték a kvótákat, és a termelés hatalmasat nőtt. [...] Néhány elvtárs attól fél, hogy ez az eljárás negatívan hat a kollektív gazdaságra. Úgy gondolom, hogy félelmük alaptalan. [...] Néhány elvtárs szerint a szocialista átalakulás túl gyors tempóban történik. Úgy gondolom ez a vélemény nemiképp megalapozott. [...] Ha az átalakulás lépésről lépesre történt volna, akkor lett volna idő a konszolidációra, majd a további fejlődésre, s jobb eredményeket értünk volna el. [...] Nagyon fontos, hogy a konkrét helyi viszonyok alapján járunk el, és vegyük tekintetbe az emberek vágyait.*⁶⁵

Teng tisztában volt a párt konzervatívjainak ellenállásával, ezért nem egy nagyobb, minden bizonnal kritikusokat is tartalmazó hallgatóság előtt fejtette ki érveit, hanem két szövegírójának, akik aztán a szélesebb közvéleménynek továbbíthatták az üzenetet.

Négy évvel Mao felkorlácsoló beszéde után parasztok tízmilliói éheztek, harminc esztendővel később pedig felszámolták a népi kommunákat. Ezzel szemben négy évvel Teng (szövegíróinak kifejtett) elővigyázatos, érvekkel teli magyarázata után a kínai mezőgazdasági termelés nagy részét családi szinten végezték, s az agrárium eredményei gyorsan nőttek. Teng Hsziao-ping beszéde után harminc esztendővel az általa életbe léptetett rendszer még mindig ereje teljében volt.

A politika változását személyi változások kísérték. 1980 elején, a 11. Párt-

kongresszus ötödik plénumán Teng a saját, Hu Jao-pang és Cao Ce-jang vezette csapatának tagjaival töltötte fel az ország vezető pozícióit. Van Li miniszterelnök-helyettes lett, az Állami Mezőgazdasági Bizottság igazgatója és a KKP Titkárságának mezőgazdaságért felelős tagja. Bizottsági igazgatóként Van az egész országra kiterjeszthette a családi szintű termelés modelljét. 1980 augusztusában e politika ellenzőit – Hua Kuo-feng, Csen Jung-kuj és Vang Zsen-csung – hivatalosan is felmentették miniszterelnöki és miniszterelnök-helyettesi pozíciójukból, s a média elkezdte kritizálni a szélsőbaloldalt és a Tacsaj-modellt.

1980 nyarán Van Li hozzáfogott, hogy elkészítse az új irányvonalat támogató hivatalos dokumentumot, melyet szeptember végén tettek közzé. A tartományi párttitkárok vidéki ügyeket megvitató találkozójára felkérte Tu Zsun-senget, a nagyra becsült mezőgazdasági szakértőt, a Vidéki Munkák Osztálya Titkárságának vezetőjét és a mezőgazdasági politikával foglalkozó Vidéki Politikai Kutató Iroda vezetőjét, hogy tartson előadást. Az előadásban Du Anhuj eredményeit elemezte, majd a tartományi párttitkárok megosztották egymással gondolataikat. Az egyik legerősebb ellenvélemény Hejlungcsiang tartományból érkezett, ahol a nagy kiterjedésű földek alkalmasak voltak a szárazon termő gabona (nem rizs) termelésére és a nagyobb gépesítésre. Ezen a vidéken nehezen lehetett a földeket a családoknak megfelelő méretűkre felosztani. Néhány terület emiatt nem is alkalmazta a családi szintet.

Különböző elképzélések voltak arról, hogy milyen formában történjen az újmódi termelés. Végül a családi felelősségi rendszer azt jelentette, hogy a föld köztulajdonban maradt, s a helyi hivatalnokok termelési kvótákat határoztak meg az egyes familiák számára. A családdal kötött szerződésben a falu hivatalnokai kikötötték, hogy mit kell termelni, és mekkora mennyiséget szükséges átadni a kormányzatnak. A helyi funkcionáriusok beleegyeztek, hogy rendelkezésre bocsátják a földet és a mezőgazdasági gépeket; cserébe az aratás után bizonyos mennyiségű gabonát vagy más terményt kellett beszolgáltatni. Ha a családban már nem volt elég munkaképes ember, a falu vezetői átruházhatták a földeket egy másik familiára. A *bao chan dao hu* (családi felelősségi rendszer) fogalmat Tu Zsun-seng javasolta. Más kifejezésekkel összehasonlítva, ez szavatolta a konzervatívoknak, hogy még mindig létezik egy helyi egység, mely viseli a felelősséget.⁶⁶ A pekingi hatóságok szempontjából a rendszer biztosította, hogy az országos gabona-, gyapot- és más terményszükségletet a családi felelősségi rendszernek megfelelően kötött szerződések összességében elérik. A családok döntötték a termelés módjáról, s amint a szerződésükben szereplő mennyiséget beszolgáltatták, a maradékot felhasználhatták, vagy eladhatták

a piacra.

A tartományi hivatalnokok írásos anyagai és a találkozón folytatott megbeszélései alapján Van Li és munkatársai elkészítették a 75-ös számú direktívát, melyet 1980. szeptember 27-én adtak ki.⁶⁷ A dokumentumot figyelmesen kidolgozták. A helyi kollektívák – különösen a szegény területek – azért, hogy felszámolják az éhezést, termelési felelősséggel bízhatták meg a családokat. 1981 októberére az ország termelő brigádjainak több mint fele valamilyen módon alkalmazni kezdte a lehetőséget. 1982 végére a vidéki háztartások 98 százaléka már szerződéses kapcsolatban állt a termelési brigádokkal.⁶⁸

Az 1958-ban a parasztok hatalmas közmunkaprojektekre való mobilizációja és a kiterjedt kollektív termelés érdekében létrehozott népi kommunákat 1982-ben feloszlatták. E szövetkezetek gazdasági és politikai funkciókat láttak el egy szervezet keretein belül. Feloszlatásuk után a politikai funkciók a városokhoz vagy a nagyobb falusi kormányzatokhoz kerültek, a kommuná műhelyei és más gazdasági egységei pedig független „kollektív” vállalkozások lettek.

Időközben a műtrágyagyártás 1978–82 közötti megduplázása, a gabona felvásárlási árának 1979-es (húszszázalékos) emelése hozzájárult a gabonatermelés és a vidéki jövedelmek növekedéséhez, bár ezek az összetevők jóval kevésbé voltak fontosak a családi felelősségi rendszer megszületésénél.⁶⁹ 1978 és 1982 között a parasztok jövedelme megduplázódott.

Pár megfigyelő úgy vélte, hogy a termelés családi szintre való decentralizálását a parasztok találták ki, de sok hivatalnok tisztában volt az elképzéssel, s a kollektivizálás kezdete óta gondolkodott rajta. Pontosabb a kijelentés, hogy mikor a parasztok választottak a kollektív vagy a családi között, egyértelműen az utóbbit választották. Idővel az új rendszerben korábban kételkedő hivatalnokok támogatását is sikerült megnyerni. Az 1987-ben tartott 13. Pártkongresszon az alkotmányba bekerült a családi felelősségi rendszer jogának garanciája.⁷¹

A kollektivizálás felszámolása és a családi felelősség kialakítása után még jó néhány évbe telt, míg a kereslet és kínálat stabilizálódott, s létrejött a mezőgazdasági áruk termelésének és eladásának hatékony országos rendszere. A mezőgazdasági szakértők éveken át dokumentumokat készítettek a falusi szervezettségről, gépellátottságról, valamint más, a vidéki termelést segítő tényezőkről. Az iratokat minden év januárjának elején a központi kormányzat 1-es számú dokumentumaként tették közzé. Az 1982-es 1-es számú dokumentumban a családi felelősségi rendszerről és más programokról kijelentették, hogy „szocialisták”. Az ideológiai harc véget ért.

A családi felelősségi rendszer bevezetésével a gabonatermelés gyorsan és fo-

lyamatosan nőtt. Már 1984-ben a termelés több mint 400 millió tonna volt az 1977-es 300 millió tonnához képest. 1981 után a gabonatermelés növekedésének mértékét látva a kormány arra ösztönözte a parasztokat, hogy diverzifikáljanak zöldségekkel, gyümölcsökkel és ipari gabonával. A gabonafogyasztás a hivatalos adatok szerint az 1977-es 195 kilogrammról 1984-ben 250 kilogrammra nőtt, s a disznóhús, marhahús, szárnyas és tojásfogyasztás még ennél is jobban növekedett.⁷²

A központot teljesen felkészületlenül érték az 1984-es aratás kiemelkedő eredményei. Nem volt elegendő raktár, ahol el tudták volna helyezni a gabonát, s néhány helyi kormányzat nem rendelkezett elég pénzzel, hogy felvásárolja az összes terményt, így jobb hiján írásos elismervényeket adtak a parasztoknak. 1978-tól egészen addig az évig a felkeléstől tartó kormány nem hárította át a városi fogyasztókra a parasztoknak a rizsért fizetett felvásárlási díjak emelkedését. Ez a támogatás megterhelte a kormányzati költségvetést, s 1984 után a költségek áthárultak a városi fogyasztókra. 1985. január 1-jén a központ bejelentette, hogy nem fogják többé kötelezően felvásárolni a gabonatermést, mire a parasztok – félve, hogy nem tudják majd teljes áron eladni a rizsüket – kevesebbet vetettek. A termelés 28 millió tonnával, vagyis nagyjából 7 százalékkal esett (ez azonban még mindig 60 millió tonnával több volt, mint az 1980-as termés, amikor először érvényesült a családi szint megjelenésének hatása). Évekig tartott, hogy a termelés elérjen az 1984-es szintre, s beálljon a mezőgazdaság egyensúlya, de 1989-re a gabonatermés az 1984-es szintnél is magasabb lett, és azóta is nő.⁷³ Ebben az időszakban már elegendő volt a rizstermelés, és a kormány eltörölhette a gabonajegyrendszeret: a fogyasztók annyi rizst vehettek, amennyire csak szükségük volt.

A családi felelősségi rendszer nem bizonyult csodászernek a vidék összes problémájára. Néhány területen, főleg északkeleten, ahol a nagy, száraz földeken rizs helyett búzát, cirokot és más gabonákat termeszttettek, a parasztok traktorokat használtak, s több földet tudtak megművelni, mint egy család. E területek egy része inkább megtartotta a kollektív mezőgazdaságot. Utóbbi rendszer sikeres termelő brigádjai elláthatták az időseket és a betegeket, akiknek nem volt családjuk, hogy foglalkozzanak velük. A kollektív rendszer eltörlésével nehezen lehetett ilyen közösségi jóléti szolgáltatásokat nyújtani. A kollektív mezőgazdaság huszonöt éve, különösen ott, ahol végletekig fokozták, pusztító következményekkel járt. Ugyanakkor könnyebben ki lehetett terjeszteni az öntözési rendszereket, s létrejött egy erős helyi, a kollektívára alapozott pártstruktúra, mely a családi felelősség bevezetésével sem tűnt el

teljesen.⁷⁴

A gabonahiány megszüntetése és a parasztok jövedelmének növelése mellett a családi felelősségi rendszer lehetővé tette egyes ipari növények – gyapot, len és dohány – termesztsének elterjesztését. 1981-ben Kína volt a világ negyedik legnagyobb gyapotimportőre, négy évvel később pedig már gyapotot exportált. A szorgalmas munkára motivált vidéki családok elérhették a megállapodásnak megfelelő gabonatermesztési célokat, s a fiatal felnőttek a falusi iparágakba mehettek dolgozni. A városokban termékeikkel megjelenő parasztok növelték az ottani fogyasztók rendelkezésére álló élelmiszer mennyiséget és minőségét. Még azok a hivatalnokok is, akik ellenezték a kollektív mezőgazdaság megszüntetését, azzal szembesültek, hogy feleségük és gyermekeik örültek a városi piacokon megjelenő zöldségek, gyümölcsök, csirke- és disznóhús nagyobb választékának és jobb minőségének. A nyolcvanas években a hűtési és a szállítási körülmények javulásával a zöldség-, hús- és gyümölcsválaszték gyorsan szélesedett. Parasztok százmilliói léptek ki a teljes szegénységből. A növekvő vidéki békrek keresletet teremtettek a terjeszkedő könnyűipar számára. Mégis a legtöbb paraszt – leszámítva azokat, akik a városok külterületein éltek – átlagosan sokkal szegényebb maradt, mint a városiak, s rosszabb minőségű egészségügyi ellátáshoz és oktatáshoz jutott hozzá.

Teng 1981 után, a családi felelősségi rendszerre való váltást követően, minden évben figyelemmel kísérte a vidéki politika alakulását, de korántsem olyan szenvédélyes kíváncsisággal, mint 1978–81 között, mikor személyesen irányította a kollektivizálás felszámolását. Azzal, hogy lehetővé tette Van Li számára a vidéki hivatalnokok utasítását, hogy engedjék meg a parasztoknak, tegyék meg azt, ami szükséges, hogy felszámolják az éhínséget, majd nyilvánosságra hozza az eredményeket, Teng elérte célját: megszüntette Kína gabonahiányát. Nem az ideológiai meggyőződés miatt választotta a családi gazdálkodást, hanem mert megoldotta a gabonaproblémát és egyáltalán a vidéki megélhetés gondját. A paraszti mélyszegénység felszámolása érdekében kellett dekollektivizálni a mezőgazdaságot. Úgy oldotta meg a politikailag nehéz feladatot, hogy nem osztotta meg a pártot, s nem vonta magára a konzervatív hivatalnokok támadását. A vidéki reformok iránti lelkesedés, mely egyszerre jellemzte a szabadságot nyerő parasztokat és a változatosabb ételellátást élvező városi fogyasztókat, nagyban megerősítette a közvélemény támogatását a további reformokat illetően.

A vidéki vállalatok

1987 júniusában jugoszláv hivatalnokokkal folytatott tárgyalásai során Teng Hsziao-ping kijelentette: „A vidék reformjában a legnagyobb sikerünk – és erre bizony nem számítottunk – a falusi vállalatok nagyszámú megjelenése. Spontán jelentek meg, mint egy új erő.”⁷⁵ Nem Teng volt az, aki elindította a vidéki vállalatok, a TVE-k kísérletét, de filozófiájával egybevágott az ötlet: ha valami működik, támogasd! A Cao Ce-jang agytrösztjeiben dolgozó kutatók javaslatáival is harmonizált: tartsd fenn a tervgazdaság struktúráját, ám engedj teret a piacoknak, míg azok nem zavarják meg a tervezet.

A népi kommunák 1982-es felszámolása után a kis kommunaműhelyek és -üzletek automatikusan az újraalakult vidéki települések és falvak hatáskörébe tartozó vállalatok lettek. A kommunális ipari műhelyek kézimunkával és primitív gépekkel működtek; utóbbiak közül szinte minden – kivéve a traktorokat és a vízszivattyúkat – helyben állítottak elő. A kezdetleges közlekedési körülmények közt a kommunavállalatok saját maguk javították a traktoraikat és tartották karban a rizsföldek öntözéséhez szükséges szivattyúkat. Néhány kommunatag munkás nádból font kosarakat; mások kis öntödékből egyszerű kapafejeket, lemezeket és boronákat készítettek. Az utóbbiakat vízibivaly, kis traktor vagy fiatal parasztok csapata is húzhatta. Sok városban rizshántolást, szójászószkészítést, gyümölcsaszalást vagy zöldségsavanyítást végző egyszerű üzemeket állítottak fel. Pár kommunában alacsony minőségű termék készítésére alkalmas téglá- vagy cementgyárok létesültek. Egyes falvak ruhajavításra szolgáló varrógépekkel rendelkeztek. A hegyvidékek városkáiban lakó emberek gyógynövényeket és gyökereket gyűjtötték, hogy egyszerű kínai orvosságokat készítsenek, és sok helyütt gödröket ástak, ahol organikus vagy néhány esetben egyszerű műtrágyákat állítottak elő.⁷⁶

A TVE-ket nem terveztek el, de a körülmények megfelelők voltak, hogy növekedni kezdjenek. A népi kommunák felszámolásával a vidéki műhelyekből TVE-k lettek, s így a kommunára irányításához képest nemiképp szabadabban tudtak működni, illetve nem kötötte őket többé a földrajzi elhelyezkedés. Szabadon gyárthattak, és bármit eladhattak. Az állami gyáraktól eltérően rugalmasan alkalmazkodhattak a kereslethez, s míg a magáncégek nem foglalkoztathattak hétnél több embert, az ideológiai elfogadott „kollektívákban” bármennyi ember dolgozhatott. A parasztok kevés motivációval rendelkeztek, mikor a termelő brigádoknak dolgoztak, de amint saját használatra földet osztottak ki nekik, rögtön motiváltabbak lettek. Egyre kevesebb munkásra volt

így szükség a földeken, s a vidéki fiatalok tömegeinek munkaereje állt a TVE-k rendelkezésére. Az ipari termények – gyapot, len és dohány – hozama nőtt, s a TVE-k ezekből pamutárut, vásznat, cigarettát és más termékeket készíthettek.

A vidéki vállalatok növekedését a kinatról jövő befektetések is elősegítették. A nyolcvanas években a TVE-k termelésének több mint felét az öt partvidéki tartomány – Kuangtung, Fucsien, Csöcsiang, Csiangszu és Santung – állította elő.⁷⁷ Az e tartományokba irányuló befektetések és technológia Hongkongból, Tajvanról és a külföldön élő kínaiaktól jött (lásd a 14. fejezetet). Kuangtung sok városa és falva hozott be határon túli technológiát, s alakított ki partnerséget a helyi hivatalnokokkal, hogy egyre modernebb gyárakat létesítsenek, melyek képesek a világpiacra termelni. Tu Zsun-seng megfogalmazásának megfelelően, mikor a népi kommunákat feloszlatták és a kormányzatot, valamint a vállalkozásokat elválasztották egymástól, a korábbi kommunavállalkozások gazdasági szereplőkként kezdtétek el működni, s válaszolhattak a piac szükségleteire. Az 1980-as évek közepén a hatékonyságot számonkérő felsőbb nyomás hatására néhány állami cég alvállalkozóként foglalkoztatott TVE-ket, hogy el tudja érni termelési tervezet.

Az állami vállalatokkal összehasonlítva a TVE-k sok előnyvel rendelkeztek. Az állami cégek, beleértve az alapvető iparágak, közlekedés, közművek és védelmi szektor összes vállalatát, az egyéves terv alapján állítottak elő meghatározott számú árucikket, meghatározott számú alkalmazottal, akik a fizetési fokozatuknak megfelelően kapták a jövedelmüket. A nyersanyagokat olyan árakon adták és vették, melyeket a gyár prioritásai szerint bürokraták állapítottak meg. Egyszóval az állami vállalatok minimális rugalmassággal sem rendelkeztek, míg a TVE-k teljes rugalmassággal tudtak alkalmazkodni a piaci környezethez. Az állami cégeknek fizetésen kívüli juttatásokat kellett biztosítaniuk minden alkalmazottnak: lakhatás, iskoláztatás, jóléti és egészségügyi juttatások. A TVE-k fiatal embereket foglalkoztathattak alacsonyabb fizetésekért, az idősebbeknek járó kiterjedt juttatások nélkül. 1978-ban 28,3 millió ember dolgozott a kommunavállalkozásoknál; 1992-ben, mikor Teng visszavonult, már 105,8 millió. 1978-ban a jelentések szerint a TVE-k 49 milliárd jüan értéket állítottak elő; 1992-ben majdnem ötvenszer annyit, 1798 milliárdot.⁷⁸ 1978-ban a vidéki vállalkozások Kína ipari termelésének 9 százalékát adták, de ez 1990-re 25, majd 1994-re 42 százalékra nőtt.⁷⁹

A TVE-k elkezdtek nyersanyagokat és munkaerőt elszípkázni az állami cégektől. A Jangce-delta állami vállalatainál dolgozó mérnökök hét közben az éves tervnek megfelelően tevékenykedtek, míg hét végén a Nyugat-Sanghajtól

nem messze található Vuhszi, Szucsou és Kunsan TVE-iben dolgoztak, sokkal hatékonyabban.

A nyolcvanas évek alkonyán Csen Jünt nyugtalanítani kezdte, hogy a kommunavállalkozások elhasználták az állami cégek számára szükséges nyersanyagokat; a kisebb TVE-k elpazarolták az üzemanyagot és más erőforrásokat, melyeket az állami vállalatok hatékonyabban használtak volna fel; s az áramvonalas TVE-k olyan versenyhelyzetet teremtettek, amely egyre nehezebbé tette az állami cégeknek, hogy eltarthassák idősebb alkalmazottaikat és nyugdíjasikat. Az éves tervezet készítő és pénzügyekkel foglalkozó „egyensúlyozók” a vidéki vállalkozások szigorúbb ellenőrzését kezdték el követelni, hogy ne szív hassanak el túl sok erőforrást és munkaerőt az állami cégektől.

Egyéni vállalkozások

A TVE-k függetlenek voltak a kormányzattól, de a helyi párthivatalnokok felügyelete alatt álltak. „Szövetkezeteknek” tartották őket, s ezért a kommunista konzervatívak könnyebben elfogadták e formát, mint a magánszemélyek tulajdonában lévő „magánvállalatokat”. Mégis hatalmas igény volt az egyének tulajdonában lévő cégek szolgáltatásaira és termékeire. Az 1955–56-os államosítás felszámolta a városi magánvállalkozásokat, de amikor a hetvenes években megkezdődött a reform, a városlakók kiélezve várták az éttermek, kisboltok, javítók és különböző üzletek megjelenését. Teng és kollégái tudták, hogy a városokban szükség van a kis magánvállalkozásokra – ámde miként nyerjék el a konzervatív hivatalnokok támogatását, hogy az ilyen üzletek újraindulhassanak?

A válasz a fiatalok munkanélküliségeinek felszámolása volt, hogy elkerüljék a városi zavargásokat. 1978-ban több százmillió ember nem rendelkezett megfelelő munkával, pedig a szocialista társadalmak papíron megszüntették a „munkanélküliséget” (*shiye*), magát a fogalmat sem szerették használni. Az állás nélküli városi fiatalok „munkára várók” (*daiye*) voltak. Az 1977-et követő évek jegyrendszere megnehezítette, hogy az engedélyteljesen nem rendelkező fiatalok visszatérjenek a városokba, de ahogy a parasztok egyre nagyobb többletet adtak el a piacra, a városi családok jegy nélkül is élelmezni tudták hazatért ifjú családtagjaikat. Így minden többen szívárogtak vissza az urbánus körzetekbe, ahol nem tudtak munkát találni maguknak. 1977-től fogva az egyetemi vizsgákon sikeres, vidéken élő fiatalok szintén visszatérhettek, hogy tanuljanak, s kevésbé sikeres társaik is a városok felé vették az irányt.

1978-ban és 1979-ben a becslések szerint 6,5 millió fiatal tért vissza a falvakból a városokba.⁸⁰ A nyolcvanas évek elején 20 millió ifjú értelmiségi és munkás, korábban nagyrészt városi lakosok, ugyancsak hazatért. A feszített központi költségvetésű állami gyárak nem tudták őket alkalmazni. 1979-ben a politikai vezetőket aggasztani kezdték a „munkára váró” fiatalok növekvő számú bűncselekményeiről szóló statisztikák. Miként az éhezők jelentette fenyegetésre hivatkozva engedélyezte, hogy „találjanak saját megoldást”, 1979-ben Teng a városi ifjúság bűnözését kiemelve győzte meg a többi vezetőt, hogy *getihukat* (egyéni vállalkozásokat) lehessen létrehozni.⁸¹ Amíg saját munkájukra támaszkodtak és nem másokéra, még mindig munkásoknak lehetett őket tekinteni, nem kapitalistáknak, állította Teng, ezért üzleteket, javítókat és más egyéni vállalkozásokat indíthattak. A nyolcvanas évek elején aprócska piacok és ételstandok jelentek meg a kisebb-nagyobb városokban.

Hogyan lehetséges azonban elválasztani az egyéni vállalkozókat és a kapitalistákat? *A tőke* 4. kötetében Marx leírt egy esetet, ahol egy nyolc embert foglalkoztató kiskapitalista kizsákmányolta a többieket. A praktikusan gondolkodó pekingi politikusok azt javasolták, hogy amíg az egyéni vállalkozásban legfeljebb heten tevékenykednek, s a vállalkozó maga is dolgozik, addig a vezető továbbra is „munkásnak” számít.

Mihelyt megszületett az engedély, az egyéni vállalkozások úgy kezdtek el burjánzani, mint a bambuszhajtások elő után. A városok standjain kínáltak hajvágást, késleüzést, cipő- és bicikligumi-javítást, ételeket-italokat, kézműves tárgyakat és más árucikkekkel. Néhány területen csak este engedték kinyitni a standokat, így ezek éjszakai piacokká váltak. 1981 júliusában az Államtanács az egyéni vállalkozásra vonatkozó szabályokat adott ki, s a helyi közösségek is szabályozni kezdték az elhelyezésüket, valamint engedélykötelessé tették őket. A városi szolgáltatások újraéledése – a családi szintű mezőgazdasági termelés újraéledéséhez hasonlóan – rendkívül népszerű lett, a magukat immár eltartani tudók és a szolgáltatásokra, illetve termékekre éhes fogyasztók között egyaránt.

1982-ben nyilvánosságot kapott, hogy egyes vállalkozások nyolc vagy még több embert foglalkoztatnak, s vita indult a jelenségről. Teng feltette a kérdést, hogy mitől tartanak az emberek. Talán ez ártani fog a szocializmusnak?⁸² Egy-szerű példával világította meg, hogy mire gondolt. Ha egy parasztnak három kacsája van, nincs vele semmi gond, de ha már egy negyedik kacsát is szerz, kapitalistává válik? Ennek ellenére a kérdés, hogy egy egyéni vállalkozó mennyi alkalmazottat vehet fel, olyannyira érzékeny maradt, hogy Tengnek és Csen Jünnek személyesen kellett foglalkoznia vele. Teng Hsziao-ping közölte

Csennel, hogy ha nyilvánosan vitatnák meg a problémát, az emberek attól kezdenének félni, hogy az egyéni vállalkozásokat nem engedélyezik többé, így azt javasolta, hogy „menjen a dolog még pár évig, aztán majd megnézzük, mi a helyzet” (*kan yi kan*). Néhány vállalat nem kívánt akkorára nőni, hogy szemet szúrjon, de mások terjeszkedtek. Időközben Teng elkerülte, hogy nyilvánosan kelljen megszólalnia az ügyben, következésképp a vállalkozások úgy nőhettek, hogy nem váltották ki a konzervatív hivatalnokok aggodalmát. Az 1987-es 13. Pártkongresszuson hivatalosan engedélyezték, hogy az egyéni vállalkozások hétnél több alkalmazottat foglalkoztathassanak. Teng megközelítése ismét győzelmet aratott: ne vitatkozz róla, csináld, és ha működik, terjeszd el!

16.

A gazdasági növekedés és nyitás felgyorsítása (1982–1989)

1982-re Csen Jün kiigazítási politikájának sikere – paradox módon – még erősebben amellett szólt, hogy Teng azt a politikát hajtsa végre, amit Csen ellenzett: Kína növekedésének felpörgetését. 1980-ban az államháztartási hiány a bevétel 11,7 százaléka volt, de 1982-ben 2,6 százalékra esett. 1980-ban a valutatartalék 4 milliárd dollár volt, 1982-ben 14 milliárd dollár. Mindemellett 1982-ben 354 tonna gabonát arattak le, ami 9 százalékkal volt több, mint az előző évben, s a gazdaság 7,7 százalékkal bővült, a tervezett 4 százaléknál majdnem kétszer gyorsabban.¹

Teng és Csen vitája a növekedési rátáról (1981–83)

1981-re elfogyott Teng türelme Csen Jün növekedéslassító kiigazítási politikájával kapcsolatban. Már korábban arról beszélt, hogy 2000-re meg kell négyezni az ipari és mezőgazdasági termelést. Egy ülésen megkérdezte, hogy Kínának milyen gyorsan kellene növekednie ahhoz, hogy 1980 és 2000 között megnégyezzék a GNP. 7,2 százalékkal évente – válaszolta Hu Jao-pang, aki már elvégezte a számításokat² 1981-ben a gazdaság azonban csak 5,2 százalékkal bővült. Csen Jün, Jao Ji-lin és az apparátust irányító elővigyázatos tervezők visszafogták az építkezésekre szánt befektetési költségeket.

Teng nem akart nyíltan szembefordulni Csennel, de Hua Kuo-feng eltávolítása után már nem volt szüksége a politikai együttműködésére, s ezért erősebben kezdte képviselni a modernizációt és a gazdaság növekedését. Udvariasan feltette a kérdést: mi haszna volt annak, hogy ebben az időszakban a tervezett és a valós növekedés között mindig nagy különbség tátongott? Csen Jün azt válaszolta, hogy rendben van az, ha a termelés nagyobb a célnál. Véleménye szerint a magasabb céloknál helyesebb volt alacsony célokat kitűzni, majd azokat túlteljesíteni. Az alacsonyabb szinteken dolgozó hivatalnokok annyira

szerették volna megmutatni, hogy mire képesek, hogy ha magasabb célokat tűztek volna ki, túlfeszítették volna a gazdaságot, ami ellátási problémákhoz és inflációhoz vezetett volna, vagyis hamarosan káoszhöz és a növekedés megtorpanásához.

1980 végén – az 1981-es terv vitája közben – Csen Jün szövetségese, Jao Ji-lin kijelentette, hogy a legmagasabb lehetséges növekedési ráta 4 százalék, bár az 5 százalék még elérhető nagy erőfeszítéssel – hosszú távon pedig 6 százalék a legmagasabb, amire számíthatnak. Hu Jao-pang minden megtett, hogy megvédje Teng céljait, s azzal vágott vissza, hogy ha ez igaz, értelmetlen a GDP 2000-ig való megnégyezéséről beszálni.³ 1981 decemberében, az Országos Népi Gyűlés negyedik ülésszakán a hatodik ötéves terv (1981–85) és az 1982-es éves terv vitáján olyan súlyos lett a növekedéssel kapcsolatos véleménykülönbség, hogy a gyűlés nem szavazta meg az éves költségvetést, és nem határozott meg pontos növekedési célokat a hatodik ötéves tervre.⁴

1982 decemberében az Országos Népi Gyűlésre küldött sanghaji delegáció meglátogatta Csen Jünt sanghaji téli rezidenciáján. Az „egyensúlyozók” vezetője Huang Ko-cseng egy analógiájával világította meg gondolatait: a gazdaság „egy madár. Nem szorongathatod a kezedben, hagynod kell repülni. Ha azonban kiengeded a kezedből, végleg elrepülhet, ezért ha irányítani akarod, kalitkába kell zárnod.” A nyitott, gyorsabban növekvő gazdaság hívei az elavult, növekedést gátló gondolkodás szimbólumának tartották Csen Jün „kalitka-gazdaságtanát”. Csen később kifejtette, hogy kézben tartás alatt a makrogazdasági irányítást értette; a kalitka lehetett egy tartomány, egy ország, időnként akár még nagyobb terület.⁵ A magyarázat azonban nem győzte meg a bírálóit.

Ezek a kritikusok időnként úgy állították be, mintha Csen Jün minden reformot ellenzett volna, ami azonban nem felelt meg a valóságnak. Csen támogatta Cao Ce-jang Szecsuanban elkezdett vállalkozási reformját, mely nagyobb szabadságot és felelősséget adott a cégeknek a saját profitjukat és veszteségeiket illetően. Egyetértett azzal, hogy Pekingnek nagyobb szabadságot kell biztosítania a vállalkozásoknak az anyagok beszerzésében és az áru eladásában. Nem ellenezte a családi felelősségi rendszer bevezetését a vidéki termelésben, s támogatta a kereskedelemlégi és ipar irányításának decentralizálására vonatkozó kísérleteket, melyek nagyobb szabadságot teremtettek az alacsonyabb beosztású hivatalnokoknak. Hajlandó volt támogatni az árak némi rugalmasságát azért, hogy néhány kisebb árucikket ki lehessen venni a tervezésből, és azok a piacon cserélhessenek gazdát. Életerős gazdaságot akart.⁶ Ám azt is feladatá-

nak érezte, hogy megtartsa a tervrendszer, a kulcsfontosságú iparágak megkapják a szükséges erőforrásokat, s az infláció keretek között maradjon. Ezekből a célokból nem engedett.

A 12. Pártkongresszuson (1982. szeptember 1–11.) és az azt követő Országos Népi Gyűlésen (1982. november 26. – december 10.) kiadott dokumentumok szerint a célul kitűzendő növekedési ráta tekintetében egyre szélesebb lett a Teng és Csen közöttát tátongó szakadék. A pártkongresszus dokumentumainak nagyobbik részét az elővigyázatos tervezők készítették. Teng azonban ragaszkodott hozzá, hogy a kongresszus a század végéig az ipari és mezőgazdasági termelés megnégyezését (*fan liang fan*, szó szerint: kétszeri megduplázás) is célul tűzzé ki. Határozottan megismételte, nem vezetett jóra, hogy a tervezett növekedési ráta sokkal alacsonyabb volt az aktuálisnál.⁷ Csen Jün, a fegyelmetes kommunista, nem illette nyilvános kritikával Teng négyezési tervét, de nem is állt mellé. Kihangsúlyozta, hogy a gazdaság felépítését az elkövetkező húsz évben két évtizedre kell osztani, az első alacsony növekedés mellett az alapok lefektetését célozza, a második a gyorsabb növekedést.⁸

Az Országos Népi Gyűlés jóváhagyta a javított hatodik ötéves tervet (1981–85), és ez az elővigyázatos tervezők győzelmet jelentette. A növekedési célt az elkövetkező öt esztendőre 4-5 százalékban állapították meg. Tőkefelépítésre 23 milliárd dollárt szántak, ami lényegében nem nőtt az ötödik ötéves tervhez képest, a hangsúly az energiára és a közlekedésre került. Növekedett az oktatásra, tudományra, kultúrára és egészségügyre szánt összeg.

Hu Jao-pang szerint az egyik mód, amellyel a legtöbbet tudott hozzáenni a modernizációhoz, az volt, hogy járta az országot, s bátorította a helyi hivatalnokokat. Meghallgatta a problémákat, és igyekezett elhárítani a bővülés akadályait. Vidéki látogatásai során egyre inkább meggyőződött róla, hogy az érintett területek képesek lennének a gyorsabb haladásra. Csen Jün gondolatára (Kínának előbb lassabban kell növekednie, hogy aztán gyorsabban nőhessen) válaszul Hu kijelentette, hogy a vezetőknek minden meg kell tenniük a nyolcvanas években, hogy ne hagyjanak megvalósíthatatlan célokat a kilencvenes évek vezetőire. Csen és az elővigyázatos tervezők, de még Cao Ce-jang szemében is Hu Jao-pang – a vidéki hivatalnokokat helyzetbe hozó – erőfeszítései úgy tüntek, hogy időnként felmentett a szabályok követése alól, s nem vette elég komolyan az infláció alacsonyan tartásának célját.

Hu vidéki látogatásai szembementek Csen Jün álláspontjával. A két párt-hivatalnok együtt dolgozott, mikor az ítéletek megsemmisítéséről volt szó, s Hu Jao-pang tisztelezte Csent, de az utóbbi egyre kritikusabban tekintett Hura.

1983. január 12-én, az éves terveket megyítató ülésen Teng ismét megjegyezte, hogy a hatodik ötéves terv 1981-ben 3-4 százalékos gazdasági növekedést ütemezett be, ám a valós bővülés több mint kétszer ennyi lett.

Év	1978	1979	1980	1981	1982	1983
GDP növekedés	11,7%	7,6%	7,8%	5,2%	9,1%	10,9%

Forrás: Jinglian Wu, Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform (Mason, Ohio: Thomson/South-Western, 2005), p. 362.

Újra megkérdezte, hogy helyes-e az ilyen nagy eltérés a tervezés és az akutális teljesítmény között, mire a „kiegyensúlyozók” azt válaszolták, hogy a különbség mértékével nincs semmi gond.⁹ Teng a szokásos módon elkerülte az összecsapást, és lehetővé tette, hogy a saját stratégiája győzedelmeskedjék. Nem kritizálta nyilvánosan Csen Jün és a KKP döntését, de nem is fogta viszszá a falusi hivatalnokokat, sem Hu Jao-pangot, hogy vidékre utazzon. Ismét szembesült a párt konszenzusával, mellyel nem értett egyet, majd azt tette, amit tenni szokott: ne vitatkozz, cselekedj, amit akarsz.

A reform koncepciói: Csaο Ce-jang

Csen Jün egyetértett azzal, hogy Csaο Ce-jang embereket gyűjtsön maga köré, akik megvizsgálták az új korszak gazdasági kérdéseit, amelyek különböztek annak a korszaknak a problémáitól, melyben felépítette a tervrendszeret (Csaóról lásd még *A Teng-korszak kulcsfigurái* című fejezetet). Csaο Pekingbe érkezése után elfogadta Csen Jün kiigazítási politikáját. Viszonzásul Csen támogatta hivatalnoktársa erőfeszítését, hogy több autonómiát engedjen a vállalkozások irányítójainak, s hogy a mezőgazdasági termelés a családi felelősségi rendszerben folytatódjék. Csen Jün általában nagyra becsülte Csaót, amiért „pekingi kiejtéssel próbált beszélni”, vagyis nem tartományi vezetőként gondolkodott, hanem országos szinten kívánta irányítani a gazdaságot.

Csaο Ce-jang lehetőség szerint elkerülte a politikai összecsapásokat; miniszterelnökként nem szólt bele Csen és a „kiegyensúlyozók” napi ökonómiai tervezést irányító munkájába. Csaο és agytröszte ehelyett a bürokráciától függetlenül azzal a nagy ívű kérdéssel foglalkozott, hogy miként vezéreljék a zárt gazdaság nyitottabbá alakítását. Természetes volt, hogy két-három évvel Pe-

kingbe érkezése után Cao a stábjá segítségével a gazdaság új irányait kezdte felvázolni, s Teng Hsiao-ping tőle kért tanácsot. Teng egyre elégedetlenebb volt a Csen Jün és az elővigyázatos tervezők irányítása alatti lassú növekedéssel, s mindenki által a Cao-féle agytröszt felé fordult, hogy gazdaságpolitikai ötleteket kapjon. Cao Ce-jang így előtérbe kerülhetett a japán tanácsadókkal és a Világbank által összegyűjtött különböző nemzetiségű közigazdászokkal és gazdasági hivatalnokokkal együtt, hogy közösen dolgozva koncepciókat alkossanak Kína átalakításáról. Még nem volt olyan szocialista gazdaság, mely sikeresen – és súlyos problémák nélkül – át tudott volna térn a tervgazdaságról egy fenntartható nyitott, piaci ökonómiai modellre. Mikor a Világbank hivatalnokai és vezető közigazdászai Kínába érkeztek, a legfontosabb megbeszélést Caoval folytatták. Cao Ce-jang nem járt egyetemre, de a külföldieket lenyűgöz a tudása, intellektuális kíváncsisága, az új gondolatok elsajátítását lehetővé tevő nyitottsága és elemzőképessége.¹⁰ Az 1988-ban Pekingbe utazó híres amerikai közigazdász, Milton Friedman arra számított, hogy fél órát beszélgethet majd Caoval, ám a tolmács segítségével zajló eszmecsere végül két órán át tartott. „Kifinomult gondolkodással értette a gazdasági helyzetet és a piac működését” – mondta Friedman lebilincselő modorú vendéglátójáról, s „nagyon érdekes” találkozásról beszélt.¹¹

A Cao által létrehozott harmincfős Kínai Vidékfejlesztési Kutatócsoport kulcsszerepet játszott a vidék reformjában. Az intézmény a „kulturális forradalom falun töltő” és a helyzetet jól ismerő, tehetséges fiatalok vitacsoportjából nőtte ki magát. 1981 novemberében a kutatócsoport a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Mezőgazdasági Intézetének égisze alatt önálló intézetté vált.¹² Később az Államtanács Vidékfejlesztési Kutatóközpontja olvasztotta magába, ahol a családi felelősségi rendszerrel kapcsolatos politika kidolgozásával bízták meg, s többek között a Központi Bizottság évenkénti – a mezőgazdaság politikájával foglalkozó – 1-es számú dokumentumának előzetes kidolgozását végezte.¹³

A Gazdasági Rendszer Reformbizottságát (*Jingji Tizhi gaige weiyuanhui*) az alapvető, rendszerszintű reformok átgondolása végett hozták létre. A bürokrácia átszervezésére is tehetett javaslatokat, ezért pár bürokrata tartott a konkrét indítványaitól. E szervezet először a Kínai Tudományos Akadémia rendszer-reformot tanulmányozó kis csoportjaként indult. 1980-ban átszervezték, Cao irányítása alá került, és a Gazdasági Rendszer Reformirodája lett a neve. 1982 májusában Országos Gazdasági Reformbizottságra nevezték át, s miniszteri szintre emelték. 1984-ben – Cao Ce-jang miniszterelnök irányítása alatt –

nagyjából száz hivatalnokot alkalmazott.¹⁴ Bao Tong, a hűséges és szorgalmas funkcionárius, akit eredetileg a párt szervezeti osztálya delegált Cao mellé, a miniszterelnök titkáraként kezdett el dolgozni.

A Cao Ce-jang alatt működő agytröszt munkatársai nagyra becsülték és tiszteletük főnöküket. Tetszett nekik a természetessége, informális stílusa, nyitottsága az új elképzélésekre (bárkitől is származzanak), s képessége, ahogy az elképzéléseket az országot előremozdító gyakorlati politikai intézkedésekre váltotta.

Tanulás külföldi példákból

1978. június 23-án, miután meghallgatta az oktatási minisztériumnak a diákok külföldre küldéséről szóló jelentését, Teng Hsziao-ping kijelentette, hogy több tízezerre akarja növelni a határon túl tanuló hallgatók számát. Teng meggyőződése szerint a gyors kínai modernizációhoz elengedhetetlen volt a külföldön működő gyakorlatok megismerése és adaptálása. Az „agyelszívás-tól” rettegő szovjetek nem szívesen engedték külföldre az ígéretes tudósokat és diákokat. Mao is bezárta a Nyugat felé vezető kaput, de még Csang Kaj-sek is attól tartott, hogy hamar elveszíti majd a legokosabb fiatalokat. Teng azonban sose félt az agyelszívástól, s így a fejlődő országok közül legföljebb Japánt és Dél-Koreát lehetett összehasonlítni Kínával a fejlett államok technológiái titkait ellesni kívánó erőfeszítések terén. Ám a hatalmas lakosságú Kínai Népköztársaság gyorsan túltett a másik két országon a Nyugattól való tanulás mértékében.

Teng tanulmányutakra küldött hivatalnokokat, külföldi szakértőket hívott meg, központokat alapított, hogy a nagyvilágban zajló fejleményeket analizálják, s bátorította az erőfeszítéseket, hogy a határon túli információkat kínai nyelvre fordításak. Mindezek nagy léptékekben történtek. A japán és dél-koreai vezetők attól tartottak, hogy belföldi vállalataikat elnyomhatják a külföldi versenytársak, ám Teng arra bátorított, hogy a határon túli cégek építsenek Kínában modern gyárakat, és támogassák a kínai menedzserek és munkások kiképzését. Kihasználta a külföldön élő kínai származású emberek nyújtotta lehetőségeket, akik segíthettek megérteni más országokat. Mindezek mellett azonban arra bátorította a fiatalokat, hogy menjenek külföldre tanulni. Az 1978 és 2007 közötti három évtizedben több mint egymillió kínai diákok tanult a határon túl, s a harmadik évtized végére nagyjából a negyedük haza-

tért.¹⁵ Teng engedélyezte Csaónak a külföldi közigazdászokkal való találkozókat, hogy megérthesse a Kínán kívüli gazdasági fejleményeket; ő maga inkább tudósokkal és sikeres üzleti vezetőkkel – Y. K. Pao, Macusita Konoszuke és David Rockefeller – szeretett beszélgetni. Ötleteket gyűjtött: hogyan haladjon előre Kína. Az országos szintű gazdasági tervezésben érintett külföldiekkel – például a japán Okita Szaburo és Simokobe Acusi – is találkozott. 1979 elejétől fogva néhány naponta megjelent egy-egy vezető kínai tudós tanulmánya a Peking számára kulcsfontosságú külföldi fejleményekről. A zárt körben terjesztett kiadványok *Csingci cankao celiao* (Gazdasági referenciahírek) néven váltak ismertté a beavatottak között. A külföldre utazó delegációk jelentéseket írtak arról, hogy mit sajátítottak el, s e jelentéseket hozzáférhetővé tették a kínai vezetők számára.

Pekingnek a határon túli gazdasági tapasztalatok tanulmányozására irányuló erőfeszítéseiben a legfontosabb nemzetközi intézmény a Világbank volt, mely egyetlen más országban sem játszott akkora szerepet, mint a Kínai Népköztársaságban.¹⁶ 1980-ban, mikor a KNK felváltotta Tajvant a Világbank tagjai között, a hitelintézet elnöke, Robert McNamara ellátogatott Pekingbe, hogy utat törjön az új partnerség fejlesztésének. McNamara kijelentette, hogy Kína nélkül a Világbank nem lehet igazán az, ami; s ellenállt az amerikai kormányzati nyomásnak, mely le akarta lassítani, hogy a KNK elnyerje a tagságot. McNamara szemmel látható függetlensége bizalmat kellett az országuk kihasználásától tartó kínai hivatalnokokban a Világbank iránt. Úgy vélték, hogy a nemzetközi intézmény nem egyetlen állam érdekeit képviseli.

Mikor McNamara és Teng találkozott, utóbbi kijelentette, hogy a Világbankkal való együttműködésükben az ötletek fontosabbak lesznek Peking számára, mint a pusztai pénz. Kína modernizációja elkerülhetetlen volt, de a Világbankkal együttműködve az ország gyorsabban növekedhetett. Mikor szóba került, hogy ki legyen a hitelintézet főképviselője Kínában, Teng Hsziaoping kihangsúlyozta, hogy nem érdekli, honnan jön a főképviselő, egyszerűen a legalkalmasabb embert akarta a feladatra.¹⁷

Teng és McNamara találkozója után Peking és a Világbank kapcsolata gyorsan fejlődött; alig egy hónappal később, 1980. május 15-én Kínát hivatalosan taggá választották. A Világbank legtöbb tagja 1945-ben csatlakozott, mikor az intézményt alapították, s az országok egymásról rendelkezésre álló ismeretei fokozatosan bővültek. Kína azonban hatalmas állam volt, és egészen addig, amíg Tajvan helyébe nem lépett, semmilyen kapcsolata nem volt a Világbankkal, ezért a pénzintézetnek mélyebben meg kellett értenie

az ország gazdaságát, mielőtt hitelt folyósított volna neki. 1980 októberében a bank – története során először – egy harmincfős, Kelet-Ázsia gazdaságára specializálódott vezető mezőgazdaszból, mérnökből és egészségügyi, oktatási szakemberből álló csapatot küldött három hónapos kínai tanulmányútra. A csoporttal egy hazai szakértői csapat dolgozott együtt, melynek egyik tagja Csú Zsung-csi (későbbi miniszterelnök) volt, aki önként jelentkezett, mert úgy látta, hogy tanulhatna a dologból.

Teng személyes támogatása eloszlatta a kínai csapattagok félelmét, akik attól tartottak, később megvádolhatják őket, hogy titkokat adtak át a külföldieknek. A bizalom növelése és a gyanakvás eloszlata céljából a Világbank csapata kínai tartózkodása alatt az összes találkozóra meghívta a hazai csapat tagjait is. Utóbbiak és pekingi főnökeik feladata volt az ország nyitásának ijesztően óriási feladata, ezért lelkesen keresték a lehetőséget, hogy végiggondolhassák a Kína előtt álló problémákat. A Világbank szakértői, akik tisztában voltak a nyitásban játszott történelmi szerepükkel, továbbá a különleges lehetőséggel, hogy Kínáról ismereteket szerezzenek, hosszú távú, szakmai kapcsolatokat kívántak kiépíteni. Ez volt messze a legnagyobb országkutatás, amibe a Világbank valaha belefogott, mely ekkortájt még nem volt az a nagy és bürokratikus intézmény, amivé később vált, s így csapatai alkalmazkodni tudtak a helyi körülményekhez. Nem sokkal McNamara látogatása után Edwin Lim, egy mandarinul beszélő, Fülöp-szigeteki születésű, kínai származású, a Harvard egyetemen PhD-t szerző, délkelet-ázsiai és afrikai világbankos tapasztalatokkal rendelkező közigazdász lett a hitelintézet Kínával foglalkozó vezető közigazdásza. 1980-ban ő volt a KNK-ba küldött csapat tényleges vezetője, s 1985-től, a Világbank pekingi irodájának megnyitásától 1990-ig ő lett az intézmény kínai vezetője („rezidens képviselője”) is. Lim úgy beszélt a távol-keleti ország és a nemzetközi pénzintézet közötti kapcsolatról a nyolcvanas években, mint ami az „éğben kötöttetett”.¹⁸

Az 1980 végén Kínában töltött három hónap alatt a Világbank csapatának tagjai a gazdaságot irányító helyi vezetőkkel konzultáltak, és a terepre látogattak. A csapattagokat a pénzügyminisztérium láta vendégül, de az összes fontosabb gazdasággal foglalkozó minisztérium párhivatalnokaival találkoztak, „építőkkel” és „egyensúlyozókkal” egyaránt. Az Állami Tervhivatal és az Állami Statisztikai Hivatal funkcionáriusai fontos, vezető szerepet játszottak a kínai csapatban, melynek tagjai nem voltak képzettek a nyugati közigazdasági elméletekben, ám tapasztalattal rendelkeztek a tervgazdaság működtetésében. A nyugati szakértők, akik közül sokan dolgoztak már más fejlődő országban,

kínai vendéglátóikhoz hasonlóan inkább azzal foglalkoztak, hogy mi történt a terepen, az egyes intézményekben, mint hogy elméleti magyarázatokat gyártottak volna.

Hazatérte után a Világbank csapata – a helyszíni kutatásokra alapozva – jelentést készített a kínai gazdaság 1949 utáni történetéről, beszámolt a pekingi politikai döntésekről, s megkísérelte elválasztani egymástól azokat a területeket, amelyek alkalmasnak tűntek a radikális változtatásokra, és azokat, amelyek nem. 1981 márciusában, mihelyt elkészült a háromkötetes jelentés, megvitatták a szöveget a kínaiakkal, majd júniusban felterjesztették a Világbank elnökségének, hogy az első (KNK-nak szánt) kölcsönről hozott döntés előtt képben legyenek az intézmény tagjai. A jelentést elolvasta Cao Ce-jang és több vezető párthivatalnok. Kínai szakértők és hatósági személyek beleegyezése után lehetővé tették az általános terjesztését is.

Kezdettől fogva az volt a nagy kérdés, hogyan őrizzék meg a kínai gazdaság működőképességét, miközben áttérnek egy nyitottabb, kevésbé kontrollált rendszerre. A Világbank jelentése azt javasolta, hogy több figyelmet kell szentelni az áraknak, s így a hatékonyabb befektetési döntéseket és a külkereskedelem nagyobb rugalmasságát kell előtérbe helyezni. A javaslatok között szerepelt a belső migráció nagyobb mértékű engedélyezése, következésképp a munkaerő hatékonyabb kihasználása. Ám az árak változását és a többi reformot nem volt szabad túl gyorsan végrehajtani; a nyugati szakértők nem javasoltak átfogó, gyors piaci liberalizációt vagy privatizációt. A kínai résztvevők lehetőséget kaptak, hogy megértsék a világ számos részéről tapasztalatokkal rendelkező gazdasági szakemberek szemléletmódját, s új nézőpontból vehették szemügyre a hazai rendszert.

A képzés Teng Hsziao-ping-i kihangsúlyozása miatt nem volt meglepő, hogy a Világbank tagjává váló Kína az első segítséget a felsőoktatás számára kapta. Mindemellett a hitelintézet egy külön programot indított, hogy támogassa a kínai szakértők képzését, akik később gazdasági kérdésekkel foglalkoznak majd. Utóbbi programban Peking a Világbank Gazdaságfejlesztési Intézetével működött együtt, mely minden évben oktatási kurzusokat indított. Az intézmény ugyancsak segített – előbb az UNDP (Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja), utóbb a Ford Alapítvány anyagi támogatásával – elindítani egy programot, mely kínai közgazdászok egyéves képzését tette lehetővé az Oxfordi Egyetemen. 1985 és 1995 között majdnem hetven közgazdász végezte el a képzést, legtöbbjük később kulcsszerepet töltött be hazája gazdasági irányításában. A Ford Alapítvány a kínai közgazdászok amerikai képzését is támogatta.

A Világbank a különböző államokban élő közigazdászokat összekötő páratlan kapcsolati hálóját felhasználva azzal is segítette Kínát, hogy speciális területek szakértőit kínálta fel az országnak.

A nyolcvanas évek elején a gazdasági rendszerük átalakításával megbízott kínai hivatalnokok Kelet-Európában kerestek reformmodelleket. Először Jugoszláviát vizsgálták meg, de 1983-ra Magyarország „átfogó reformjai” kezdték érdekelni őket, mert ebben az államban összekötötték a különböző szektorok tervezetét. Két kínai delegáció látogatott Magyarországra, hogy tanulmányozza a reformprogramot, s Budapest szakértőket küldött Kínába, hogy tájékoztatást adjanak róla. A magyar gazdaság szakemberei azt javasolták, hogy Peking lazítson az adminisztratív kontrollon, decentralizálja a hatalmat a helyi szintnek kedvezve, továbbá engedélyezze a változatosabb tulajdonformákat. A magyarok, a japánokhoz hasonlóan, egyfajta – a célszámokat meghatározó – „indikatív tervezést” használtak, ami nemileg eltávolodott a kötelező tervezési stratégiáktól, melyeknek jó előre meg kellett határozniuk, hogy milyen inputokra lesz szükség a különböző szektorok számára.¹⁹ Ugyanakkor pár kínai hivatalnok már kételkedni kezdett abban, hogy a kelet-európai modellekkel fel lehet-e használni az összetett hazai problémák megoldásában.

1982 augusztusában pekingi kérésre a Világbank kellő elméleti perspektívával és praktikai yakorlati visszarendelkező kelet-európai és más szakértőket hívott össze a Mokansanon (Mogan-hegy, Csöcsiang tartomány), hogy megvitassák a szocialista rendszer reformjának átfogó problémáit. A kínai felet Hszüe Mu-csiao vezette; kiemelkedő magyar, csehszlovák és lengyel közigazdászok – köztük Włodzimierz Brus – osztották meg gondolataikat. A beszélgetések és a találkozót követő, az ország különböző részeibe irányuló külföldi szakértői látogatások csak erősítették a kétet, hogy a kelet-európai reformok egyáltalán modellül szolgálhatnak-e Kína számára. A kelet-európaiak szerint a részleges megoldások csupán növelték volna a jövőbeli változtatásokkal szembeni ellenállást, ezért úgy véltek, hogy egyszerre kell a reformokat levezényelni. Kínában a vidék reformja már pozitív és látszólag viaszfordíthatlan eredményekkel járt, így nem érződött a szüksége a teljes körű reformfolyamatnak. A konferencia után a kelet-európaiak különböző helyszínekre utaztak, s egyetértettek vendéglátóikkal, hogy a kelet-európai átfogó reformmodell nem működne Kínában, többek között az ország mérete és a körülmények változatossága miatt sem. Peking reáliasan csak azt az utat választhatta, hogy lépésről lépésre nyitja meg a piacokat, és teszi szabaddá az árakat, így biztosítva a fokozatos alkalmazkodást. A konferencia résztvevőinek gondolatairól tájékoztatták Csaó

Ce-jangot, aki egyetértett a konklúziókkal, majd Tenget, aki támogatta Csaó elkövetéseit a többütemű reformról.

A. W. Clausen, aki 1981-ben váltotta McNamarát a Világbank elnöki székében, 1983-ban Pekingbe látogatott. Teng köözölte vele, hogy érdekesnek és hasznosnak találta a bank 1981-es jelentését, majd arra kérte az intézmény szakértőit, vizsgálják meg, mennyire megvalósítható a célkitűzése, hogy 2000-ig megnégyezzék a kínai GDP-t. A sebesség különösen fontos volt Teng számára; olyan gyorsan akart növekedni, amilyen gyorsan csak lehetett, de el kívánta kerülni a „nagy ugráshoz” hasonló kudarcot. Attól tartott, hogy a kínai hivatalnokok túl optimisták, ezért kíváncsi volt a külső szemlélők véleményére. Teng megosztotta beszélgetőpartnerével, hogy szerette volna, ha a Világbank egy másik tanulmányt is készít, melyben globális tapasztalataira építve alternatív opciókat kínál fel az említett cél következő évtizedben való elérésére. Teng kérésére válaszul a pénzintézet 1984-ben egy második átfogó vizsgálatot végző delegációt küldött Kínába, melyet ismét Edwin Lim vezetett. A világbankos alkalmazottak és tanácsadók, valamint a velük együttműködő helyi szakértők kutatásait összegezte az intézmény 1985-ben kiadott egy jelentést, mely meghatározó hatást gyakorolt a hetedik ötéves tervre (1986–1990).²⁰ A Világbank tanulmánya megerősítette, hogy a gazdaság teljesítményének megnégyezése lehetséges két évtized alatt, ami tagadhatatlanul növelte Teng elszántságát. A hitelintézet úgy találta, hogy Kínának, ha el kívánja érni a szóban forgó célt, vagy az ipari termelésre kell koncentrálnia, vagy a többi terület – beleértve a szolgáltató szektort – kiegyensúlyozott növekedését kell előszerznie. Kína az ipar fejlesztését választotta.

1984-ben egy másik Mokahsáron tartott konferencián fiatal és középkorú közigazdászok gyűlték össze, ezúttal a Világbank jelenléte nélkül, s az árak reformjához hasonló kérdésekkel foglalkoztak. A konferencia konklúziója egy kettős rendszert javasolt: az egyik árcsoport az állami tervben szereplő tételek árait határozta meg, míg a másik csoport a piaci változásokra érzékenyebb árakat. A termelési céljukat elérő állami cégek lehetőséget kaptak, hogy az ezen felül gyártott termékeket piaci áron adják el. Így sok vállalkozás a kereslet-kínálathoz igazíthatta tevékenységét, de a meghatározott árak egyfajta stabilitást nyújtottak a piacok egyre fontosabb szerepe felé való átmenetben. A Világbank néhány hivatalnoka kritikával illette a kettős árrendszeret, mert lehetővé tette az állami vállalatok funkcionáriusainak, hogy alacsonyabb áron vásároljanak be, majd – a termékekkel a magasabb piaci áron eladva – gyors nyereséget szerezzenek. A kínai párthivatalnokok azonban úgy vélték, hogy a megfelelő büntetésekkel kontroll alatt tudják majd tartani a korrupciót.²¹

1985-ben, Teng politikai sikerei után Peking ismét megkérte a Világbankot, hogy hívjanak össze olyan szakértőket, akik segíteni tudnák az átmenetet az irányított gazdaságból egy ilyen gazdaságba, ahol a piacok nagyobb szerepet játszanak. A kínai és külföldi szakértők egy hétre gyűltek össze a *Pasan* fejélzetén, ahol intenzív hivatalos és magánbeszélgetéseket folytattak, miközben a hajó Csungkingból Vuhanba menet átkelt a Hármon-szurdokon („*Pasanlun konferencia*”). A Világbank által összegyűjtött külföldi szakértők között megjelent a Nobel-díjas James Tobin is, aki arról beszélt, hogy egyes makrogazdasági intézkedésekkel, elsősorban a kereslet szabályozásával, lehetséges-e a piacok irányítása. Włodzimierz Brus, továbbá Kornai János, aki először járt Kínában, a központi tervrendszer alkalmazásának kelet-európai problémáiról beszélt. A konferencia végére a hazai résztvevők, akik már eleve kétkedtek a kelet-európai modellek kínai alkalmazhatóságát illetően, teljesen meggyőződtek róla, hogy a szocialista gazdaságok strukturális problémái – mint például a „puha költségkényszer”, mely engedte a gyenge teljesítményű és túltermelési ciklusokkal küzdő cégeket is talpon maradni – a tervgazdaság rendszerszintű problémái. Ezzel véget ért a kelet-európai reformmodellek tanulmányozása, és általánosan elfogadottá vált a piacok nagyobb szerepe.

A központi kérdés, melyet a kínaiak a konferencia előtt nem nagyon értettek, az volt, hogyan vezessék be más monetáris és költségvetési kontollelemeket, amelyek szabályozzák a piacokat, hogy elkerüljék azokat a szélsőséges ciklusokat, melyekről a kommunisták korábban úgy gondolták, hogy meghatározó jellemzői a kapitalista rendszernek. Különösen Tobin segített meggyőzni a kínaiakat, hogy makrogazdasági ellenőrzéssel a piaci rendszer korlátok között tartható. A hazai közigazdászok a találkozó befejeztével egyre inkább készen álltak arra, hogy növeljék Kínában a piacok szerepét, miközben makroökonómiai kontollelemeket vezetnek be.

A konferencia idején az infláció súlyos probléma volt, így a kínaiak gyorsan alkalmazták a találkozó legfontosabb tanulságát: makrogazdasági kontrollal fékezték meg a pénzromlást. Cao Ce-jang miniszterelnök elolvasta a konfenciáról készült jelentést, elfogadta a konklúziókat, s Teng áldásával az ő felfadata lett azok átültetése a gyakorlatba.

A nyolcvanas évek elején, miközben a kelet-európai tapasztalatokat tanulmányozták, és hasznát vették a Világbank szakértőinek, a japán tapasztalatokkal is foglalkoztak. A szigetország is a Világbank tagja volt, de a japánok inkább bilaterális kereteken belül működtek együtt Kínával, s ez az együttműködés nagyobb léptékű volt, mint bármelyik más állammal. Pekinget Tajvan és Dél-

Korea tanácsai is érdektelték volna, de mivel velük az 1980-as évek végéig nem voltak közvetlen kapcsolatok, a nyolcvanas évek elejéig szerzett tapasztalataik nem gyakoroltak nagy hatást a kínai elképzélésekre.

Teng 1978. októberi japán látogatása után Okita Szaburo ökonómiai tervező, aki ázsiai országok gazdasági fejlődésének elősegítésében szerzett tapasztalatokat, 1979 januárjában Kínába érkezett, hogy Ku Muval tárgyaljon egy japán tanácsadó csoport létrehozásáról, és hogy ennél tágabban áttekintsék, Japán milyen szerepet játszhatna Kína fejlődésében. Okita Liaoning tartományban, Taliiban született. Mérnöknek tanult, s központi szerepet játszott a Gazdasági Stabilizációs Bizottságban, mely a II. világháborút követően irányította Japán gazdaságát, miközben a szigetország kifelé tartott a hadi irányításból, és súlyos hiányokkal küzdött. 1955 után a japán gazdaság számára indikatív tervezést végző Japán Gazdasági Tervezési Ügynökség magába olvasztotta a Gazdasági Stabilizációs Bizottságot. Okita abban állapodott meg Ku Muval, hogy tapasztalt japán hivatalnokok csoportját fogja vezetni, s évente találkoznak majd kínaitársaikkal, akiket Ma Hung vezetett, miközben a kínaiak elmozdulnak a szoros kontroll felől a szabadabb piacok irányába. Mikor 1979 decemberében Ohira japán miniszterelnök Pekingbe látogatott, az akkor már külügyminiszter Okita elkísérte. Teng tréfásan megkérdezte, hogy utóbbi továbbra is adhat-e Kínának tanácsokat. A kérdéses találkozók valóban szüneteltek Okita külügyminisztersége alatt, de 1980 júliusában, mikor elhagyta hivatalát, újra folytatódta. Az Okitához csatlakozó japán tanácsadók csapatának tagja volt Simokobe Acusi, az Országos Földügynökség egykori vezetője, aki tájékoztatta Pekinget, hogy Tokió hogyan segítette a regionális növekedést intézmények kiépítésével és a szükséges erőforrások biztosításával kiegyszúlyozott, fenntartható módon.²² A tanácsadó csoport egészen 1992-ig találkozott a kínai gazdasággal foglalkozó hivatalnokokkal.

1979 elején két kínai szervezetet hoztak létre a japán modellből kiindulva, a Minőség-ellenőrzési Szövetséget és a Vállalkozási Menedzsment Szövetséget, melyek pekingi tréningprogramokat szerveztek vidéken dolgozó funkcionáriusoknak. Utóbbiak később hasonló programokat hoztak létre a saját régiójuk gyári menedzsereinek az ipari menedzsment téma körében, s így megosztották velük a Japánból származó tapasztalatokat.²³ Nehéz felbecsülni az ilyen tréningszek valós hatását, de a lassú tempóhoz szokott gyári vezetőket és munkásokat e modellek és a párthivatalnokok erőteljes bátorítása nagyobb hatékonyságra és a minőség-ellenőrzés fejlesztésére ösztönözötték.

A nyolcvanas években a japánok több segélyt adtak és több ipari üzemet épít-

tettek Kínában, mint bármely másik ország. A Kínai Népköztársaságban épült japán gyárak olyan minőséget jelentettek, hogy Peking hozzájuk mérhette az ipari termelés hatékonyságában elért haladását. A modern tudományok tanulmányozásában Kína túlnyomórészt az Egyesült Államok felé fordult. Japánból azonban több gyártósorok felépítéséhez használt gép érkezett, mint bárhonnán máshonnét. Ikeda miniszterelnök hatvanas években végrehajtott jövedelem-duplázó terve inspirálta Tenget abban, hogy a nyolcvanas-kilencvenes években megnégyezze az ipari és mezőgazdasági termelést. 1974-től kezdődően Teng Hsziao-ping a legtöbb delegációt Japánból fogadta.

A szigetországba látogató kínai delegációk gazdasági hivatalnokait lenyűgözte, hogy a fogyasztói igény miként lett a gyáripari termelés motorja, s vezetett az állami nagykereskedők – iparcikkek terjesztésében betöltött – szerepének csökkenéséhez. A példából okulva a fogyasztási cikkeket gyártó hazai gyárak közvetlenül a helyi kereskedelmi egységekkel konzultáltak arról, hogy a fogyasztók mely árucikkeket kívánták megvásárolni.²⁴

A kínai hivatalnokokat különösen lenyűgözte a nemzetközi kereskedelmi és ipari minisztérium (MITI) elemző munkája, mely a különböző szektorokban működő japán cégek világpiaci versenyben való részvételéhez szükséges erőforrásokat és technológiákat tárta fel. Ez lehetővé tette a vállalatoknak, hogy saját maguk törjenek utat (a termékeiket kifejlesztve), s így járuljanak hozzá a szigetország egészének gyors növekedéséhez. Japánba tett látogatása alatt Teng lenyűgözte a cégekben folyó tervezési munka mennyisége, és az, hogy e tervezés mennyivel rugalmasabb és piacérzékenyebb a kínai gyakorlatnál. A MITI bátorította és támogatta a vezető vállalatokat, melyek aztán keményen megharcoltak a piaci részesedésükért.

Az 1980–81-es kínai kiigazítási politika miatt sok japán céggel kötött szerződést lemondottak, s ez lelassította az együttműködést (lásd a 15. fejezetet). 1982-ben a kiigazítás legnehezebb lépéseinél megtétele után a Peking és Tokió közötti kapcsolatok újraéledtek. 1982 májusának végén és júniusának elején Csao Ce-jang látogatást tett a szigetországban, hogy további befektetéseket és technológiai tanácsokat kérjen, s helyreállítsa a japánok bizalmát a kínai gazdaság iránt.²⁵ A MITI alá tartozó Japán Külükereskedelmi Szervezet (JETRO) több gazdaságkutató, a helyi vállalatoknak üzleti lehetőségeket feltáró, valamint különböző ipari szektorok kínai menedzsereinek és technikusainak képzést nyújtó irodát működtetett Kínában.

A nyolcvanas évek közepén az importált gépek bevezetésének köszönhetően hatalmas változások történtek. A „kézi erős nehézipart” – a félmeztelen mun-

kásokat, akik lapátokkal dobálták a szenet az acélkohókba, míg mások nehéz kalapácsokkal ütötték az olvadt vasat – leváltották Paosan folyamatos öntést és elektronikus ellenőrzést biztosító modern oxigénkemencéi. Az esztergapados munkások helyett modern gyártósorok kerültek a gyárakba, s az ipari termelés volumene nőni kezdett. A külföldi partnerekkel együtt dolgozó kínai középvezetők is hozzájárultak a növekedéshez, ahogy megtanulták a korszerű elektronikus ellenőrzési módokat, és a gyakorlatba is áltultatták a legújabb menedzsmenttechnikákat. Néhány menedzser a megszerzett tudással kínai cégeket alapított. A Nyugaton az 1980-as években divatba jövő számítógépek gyorsan elterjedtek a kínai cégeknél is.

A modern gépek, továbbá a japán, európai, hongkongi és (a nyolcvanas évek végétől kezdődően) tajvani központú cégek által bevezetett új szisztemák legalább akkora hatást gyakoroltak a gazdasági növekedésre, mint a pekingi hivatalnokok rendszerszintű reformjai. A nyitás egyszerre eredményezett ipari, információs és fogyasztói forradalmat.

Teng Hsziao-ping gazdasági offenzívája (1984)

Mikor jól ment a gazdaságnak, Teng meg tudta szerezni a politikai támogatást, hogy felgyorsítsa a „reform és nyitást”, de mikor megjelentek a problémák, például az infláció, Csen Jün és az „egyenessúlyozók” politikai lehetőséget kaptak, hogy szorosabba húzzák a tervezés és az inflációs nyomás nadrágszíját. 1982–83-ban a gazdaság kezdett gyorsabban növekedni, az infláció kontroll alatt volt, az atmoszféra Tengnek kedvezett. A gabonatermelés növekedésén kívül a fogyasztói ipar fontos szektora, a textiltermelés is oly mértékben növekedett, hogy a ruhák jegyrendszere (*bupiao*, szó szerint: vászonjegy) véget ért. Vidéken az egy főre jutó jövedelem a hivatalos adatok szerint az 1978-as 134 jüanról 1984-ben 355 jüanra nőtt.²⁶

Az 1983. június 26–30. között tartott Központi Munkakonferencián Teng Hsziao-ping kiállt a befektetések – Csen Jün és az Állami Tervbizottság számainál jóval magasabb – növelése mellett.²⁷ 1983 decemberében az elővigyázatos tervezőkkel szemben türelmetlen Teng kijelentette: senki sem tudja tudományosan előre jelezni, hogy pontosan mi fog történni. Ha valakit csak a stabilitás érdekel, nehezen tud közben előrejutni. Ha a kínaiak nem határozzák el magukat új utak felderítésére (*chuangjin*), lehetetlen lesz megnégyszerezni a gazdaság teljesítményét.²⁸

Teng készen állt, hogy a kedvező atmoszférában kibővítse a partvidéki területek nyitását. 1984 januárjában Kuangtungba és Fucsienbe utazott, s bejelentette, hogy a különleges gazdasági övezetek (SEZ) támogatásának politikája sikeresnek bizonyult (lásd a 14. fejezetet). A tévékamerák megmutatták a Sencsenben zajló, lenyűgöző építkezéseket a Kína többi részén lakóknak, és ez megteremtette az alapjait, hogy a közvélemény elfogadja az új partvidéki területek megnyitását, amelyre még abban az évben sor került.

1984 májusában az Államtanács kiadott egy hivatalos dokumentumot *Az állami vállalatok autonómiajának további bővítésére vonatkozó szabályok* címmel. A köztulajdonban lévő cégeknek több autonómiát biztosító tervezet kidolgozását a Csaó-féle agytröszt munkatársai végezték. A dokumentum a makro-ökonómiai kontroll (beleértve az árakat és az adókat) gazdasági tevékenységeket irányító használata mellett állt ki. Csaó régóta a vállalkozások nagyobb rugalmasságának szószólója volt, elősegítette, hogy amint a hivatalos kvótákat teljesítették, szabadabban válaszolhassanak a piaci igényekre.

Teng Hsziao-ping 1984 júniusában kezdte el használni a „szocializmus kínai jellemzőkkel” kifejezést, melynek alapvető homályossága tökéletesen összevágott saját megközelítésével: tágítsd ki az elfogadható ideológiai keretrendszeret, s így tess lehetővé, hogy az ország működőképes politikákat kövessen. Teng a kifejezést a piacok kiterjesztésének és az átfogó ipari, kereskedelmi, tudományos és oktatási reformnak elindításának elősegítése érdekében találta ki.²⁹ Az 1984-es Mokansanoh tartott közigazdasági konferencia (szeptember 3–10.) után a kettős árrendszer alkalmazó állami vállalkozások lehetőséget kaptak, hogy kiterjessék a piaci árak használatát. Következésképp a vezetők egyre inkább a piacokkal kezdték el foglalkozni, így cégeik nagyobb haszonhoz jutottak, többet tanultak meg a piacokról, míg a tervrendszer a gazdaság stabil eredményét biztosította.³⁰ A reformerek és konzervatívok kötelhúzásában a piacok szerepét bővíteni kívánó reformerek komoly eredményeket értek el.

A Teng-korszak egész során Teng népszerűsége 1984. október 1-jén érte el a csúcsot, mikor a Pekingi Egyetem diákjai felsorakoztak az utcán egy transparenssel, melyre a *Xiaoping, ni hao* (Szia, Hsziao-ping!) informális köszöntést írták. A tömegek spontán módon kezdték el skandálni: „Xiaoping, ni hao!” A kifejezés és a jelenet élesen különbözött a tizennyolc évvel korábban, felülről jött utasításra megrendezett eseménytől, mikor a vörösgárdisták a „tízezer évig éljen Mao elnök” jelmondatot üvöltöztek szakadatlanul. 1984 diákjai spontán fejezték ki az ország lakóinak érzéseit, akik hálásak voltak Tengnek a zűrzavaros „kulturális forradalom” megszüntetéséért, a gabonahiány felszámolásáért,

az életminőségük javításáért, és a vezetésért, amely végre a megfelelő útra terelte Kínát. Egy héttel korábban Teng Hsziao-ping megállapodott Hongkong békés visszatéréséről is.

Kevesebb mint három héttel az október 1-jei nemzeti ünnep után, kihasználva a közhangulatot, Teng megszerezte a 12. Pártkongresszus harmadik plénumának hozzájárulását, hogy hatályba léptesse a *Döntés a gazdasági struktúrák reformjáról* című dokumentumban, a kínai reform addigi legátffogóbb megfogalmazásában szereplő gondolatokat. A nyilatkozatban az elméleti magyarázat mellett olyan intézkedések szerepeltek, amelyek megagyaztak a piacok általános kiterjesztésének. A dokumentumban előfordult Teng kifejezése, a „szocializmus kínai jellemzőkkel,” továbbá az az állítás, mely szerint a szocializmus és kapitalizmus közti különbség nem a gazdaság tervezett és nem tervezett mivoltától, hanem a közösségi tulajdon jelenlétének kérdésétől függ. A szocializmus célja nem az egalitarianizmus, hanem az általános jólét. A dokumentum összeállítását irányító Cao sikeresen elérte a célt, melyet Teng fogalmazott meg, világosan elmagyarázta, hogy a piaci reform hogyan lehetne a szocializmus része.

A *Döntés a gazdasági struktúrák reformjáról* kifejtette, hogy az állami árképzés fokozatosan háttérbe fog szorulni, s a piaci árazás kerül előtérbe.³¹ Az irat lökést adott a nagyobb rugalmasságra vágyó, különböző minisztériumokban dolgozó hivatalnokoknak. A plénumon a dokumentum támogatására elmondott beszédében Teng beismerte, hogy mások végezték el a szöveg elkészítésének nehéz munkáját, és mások finomították a megfogalmazásokat, de ő egyetért az anyag minden gondolatával. Kijelentette, hogy az irat legfontosabb állítása a „tiszteljük a tudást és a tehetséges embereket”. Elismételte a nyitás melletti alapvető érvelést, aláhúzva, hogy a kínai történelem során az ország akkor tudott előrejutni, amikor nyitott volt (ez az állítás lett az alapja az 1988 júniusában sugárzott színvonalas, de megosztó *Heshang* [A folyó elégia] című televíziós sorozatnak).³² Teng elismerte: elkerülhetetlen, hogy a nyitásból problémák is fakadjanak, de szerinte ezeket meg lehet oldani.³³

Az 1984-es harmadik plénumon Csen Jün nem kritizálta meg nyilvánosan a *Döntés a gazdasági struktúrák reformjáról*, ám ahogy Teng gyorsabb növekedést és piaci reformokat kezdeményezett, a kettejük közötti feszültség egyre intenzívebb lett. 1984-es találkozóikon Csen tiltakozott a túlzó, 33 százalékos tőkefelépítés, a 15 százalékos GNP-növekedés és a 9 százalékos viszonteladói árindex-növekedés ellen, ami a legnagyobb bővülés volt a reformok kezdete óta.³⁴ Az infláció valóban komoly aggódalmat keltett a közvéleményben.³⁵

A piacok kiterjesztéséhez szükség volt a kormányzati bevételezés korrekciójára is. 1984 októberében Peking – némi kísérletezés után – új, országos adórendszeret vezetett be, hogy lecserélje a korábbi profitadózási utalványozást (*ligaishui*). A régi rendszer szerint a kormányzat az egyes gyáraknál meghatározta az átfogó termelési célt és az adókat; a szisztemában nem volt semmi hatékonyágosztönző elem. Ezzel ellentétben az új rendszerben minden cég teljes felelősséget vállalt a saját nyereségéért és veszteségéért; az adók befizetését követően a menedzserek megtarthatták az adózás utáni nyereséget, így a helyi vállalatokat arra ösztönözték, hogy hatékonyabbak legyenek. A magán- és állami cégek, illetve a külföldi vegyesvállalatok egyaránt részt vehettek a rendszerben. Ám kezdetben a menedzserek nem rendelkeztek elegendő tapasztalattal, hogy a szisztemája problémamentesen működjön: az első pár évben a központi bevételei nem növekedtek.³⁶

1984 végének adatai különösen nyugtalanították Csen Jünt. Egy 1985. február 18-án (a Kuangtungban tartózkodó Teng távollétében) tartott kibővített PB-ülésen Csen elítélően nyilatkozott a nagy államháztartási hiányról, a valutatartalékok túlzott felhasználásáról és a költekezés visszasorításának sikertelenségéről. Azzal zárta hozzászólását, hogy a terv előtérbe állítása a piaccal szemben egyáltalán nem elavult gyakorlat.³⁷ Az év végi adatokat arra használta fel, hogy visszasorítsa Teng legutóbbi merész előremenekülését. A tartományi vezetőket sürgős találkozók sorára hívták össze, melynek eredményeként megnyirbálták a nagy volumenű építkezések költségvetését, szigorítottak a banki hitelezésen, szorosabban ellenőrizték a fizetések növekedését és a külföldi valuta felhasználását.³⁸ A kínai szemmel nézve magas infláció láttán még Cao Ce-jang is a szorosabb kontroll és a befektetések visszafogása felé mozdult el. Válaszolva a megváltozott közhangulatra, végül maga Teng is csatlakozott a túlhevült gazdaságot hűteni kívánó erőfeszítésekhez.³⁹

A nyolcvanas évek elejéhez hasonlóan Csen Jün megint kihasználta a Központi Fegyelmi El~~h~~^hozó Bizot~~g~~^gban betöltött vezető pozícióját arra, hogy visszafogja a ~~guangdongi~~ és ~~fujian~~ kísérleteket. A „kiegyensúlyozók” csem-peszetről, pénzmosásról, szerencséjékről és pornografiáról szóló ügyeket tettek közzé. Csen tisztában volt vele, hogy különböző pekingi minisztériumok illegálisan fektettek be a SEZ-ekben, s így még nehezebb volt a pártfegyelem kikényszerítése.⁴⁰

A túlzásokat visszanyegető erőfeszítés részeként Hu Csiao-mu Fucsienbe utazott, és kritikával illette a helyi hivatalnokokat, amiért a 19. századi szerződéses kikötőkhöz hasonló külföldi enklávékat hoztak létre. Jao Ji-lin Sencsenbe

utazott, s elpanaszolta, hogy a város túl sok „vérátömlesztést” kapott az állami pénzekből; eljött az idő, hogy ennek vége legyen.⁴¹ Ráadásul 1985 nyarán a Központi Fegyelmi Ellenőrző Bizottság jelentést tett közzé egy hajnani autóbotrányról. A helyi hivatalnokok – visszaélve különleges kiváltságaikkal – fejlesztésre szánt gépjárműveket importáltak, melyeket aztán nagy profittal adtak el.⁴² Ku Mu bejelentette, hogy a tizenegy partvidéki zónából csak négy – Sanghaj, Tiencsin, Talién és Kanton – élveznek prioritást.⁴³ A SEZ-ek kritikus megítélése még Tenget is visszafogta. A fejlesztési övezetekről 1984 elején kiadott nyilatkozatait azzal árnyalta, hogy leszögezte: ha sikertelenek lesznek, csak kísérletként kell majd a SEZ-ekre tekinteni.⁴⁴

A hetedik ötéves terv (1986–90) alapvető politikáját megfogalmazó, 1985. szeptember 18-tól 25-ig tartó országos konferencián Csen Jün kijelentette, hogy a gazdaság növekedési célja nem lehet több 6-7 százaléknál (az 1984–85-ös bővülés felénél), még akkor sem, ha ennél az aktuális növekedés valamivel több lesz. Hozzátette, hogy a vidéki vállalatokat (TVE) vissza kell fogni, hogy ne szívják el az állami cégek számára fontos erőforrásokat, s figyelmezte, hogy ha nem ez történik, Kína súlyos energiahányokat és szállítási torlódásokat fog elszenvedni.⁴⁵

Az új közhangulat miatt védekezésre kényszerült Teng megvédte ideológiai alapállását azzal, hogy ellenezte a „burzsoá liberalizációt”, s az „oktatás” erősítése mellett érvelt, annak érdekében, hogy a hivatalnokok keményebben vegyék fel a harcot a korrupcióval és az igazságtalanságokkal. Kinyilvánította, hogy teljes mértékben támogatja a hetedik ötéves terv 7 százalékos gazdasági növekedési előirányzatát, és azt a PB Állandó Bizottsága egyhangúan meg is szavazta. Teng nem aggódott a szám miatt, mert (az előző két esztendő gyors növekedésének ismeretében) jól tudta, hogy ha az ország az ezredfordulóig évi 7 százalékkal nő, könnyűszerrel elérheti célját, s 1980–2000 között megnégyezzerezheti a GNP-t.⁴⁶ A legfőbb vezető néhány kritikusa azonban úgy vélte, hogy Teng Hsziao-ping jobban tette volna, ha kevésbé szertelen 1984-ben; így elkerülhették volna a túlfűtött kínai gazdasággal együtt járó pénzromlást és korrupciót.

Az infláció okozta pánik és negatív reakció (1988)

Ahogy Csen Jün 1980–81-es kiigazítása rendbe tette a gazdaságot, s megagyazott Teng felgyorsított növekedésének és reformjának, Csen 1985–86-os csök-

kentési politikája ismét rendezte az ökonómiai viszonyokat, lehetővé téve az első számú vezetőnek, hogy előretörjön. 1987 februárjában az őszi 13. Pártkongresszus alapvetését lefektetve Teng – teljes ellentében Csen Jün meggyőződésével – arra utasított, hogy „a múltban azt mondta: a szocialista gazdasági tervezés az elsődleges. Nem szabad ezt állítanunk többé.”⁴⁷ 1987-ben külföldi vezetőkkel tárgyalva Teng Hsziao-ping világossá tette, hogy az eddiginél is nagyobb piaci nyitást kíván örököl hagyni, mielőtt visszavonul.

1987 októberében a 13. Pártkongresszuson tartott hosszú beszédében Cao Ce-jang (Teng egyetértésével) a „szocializmus elsődleges foka” kifejezést használta. Ezzel az újabb remek kifejezéssel Cao elmondhatta a konzervatívoknak, hogy továbbra is a szocializmust támogatják, és nem adták fel egy magasabb szint elérését. Ám hozzáfűzte, hogy a magasabb szint eléréséhez még legalább egy évszázadra van szükség. A „nem szabad, hogy a tervezés legyen az első” és a „szocializmus elsődleges foka” fogalmak keretet adtak a piacgazdaság irányába való folyamatos elmozdulásnak. Cao kijelentette, hogy az árucserét az „érték törvényének” megfelelően kell lefolytatni, olyan árakon, melyeket egyre inkább az érték határoz majd meg. Ha a termékekből kevés van, az árak magasabbak lesznek. A magánvállalatoknak immár kimondva is megengedték, hogy több mint hét embert alkalmazzanak. Cao hozzátette, hogy a jövőben a részvényesek pénzbeli osztalékot fognak kapni. A beszéd alatt Csen Jün elhagyta a termet, amit a reformerek a nyilvános harc elkerüléseként, de egyfajta véleménynyilvánításként értelmeztek.⁴⁸

1988 elején Teng úgy döntött, hogy egy bátor intézkedéssel még több árucikk árának szabályozását törli el. Május közepén azzal indokolta mindezet O Jin U észak-koreai védelmi miniszternek, hogy a kínai életszínvonal nőtt, és a közwélemény el tud viselni némi áremelkedést.⁴⁹ Még ugyanabban a hónapban, a május 30-tól június 1-jéig tartó ülésén a PB – Teng erős nyomására – támogatta az ár- és bérreform átfogó tervezetét. Teng Hsziao-ping, aki éveken keresztül kapott tájékoztatókat az árreform fontosságáról, megértette, hogy a piaci árak szükségesek a piacvezérelt gazdaság eléréséhez. Kollégáinak azt mondta, hogy „jobb a rövid távú fájdalom, mint a hosszú távú”. Tengnek éveken át úgy magyarázták, hogy ha az árak emelkednek, csak időlegesen maradnak magasak; a piaci erőkből fakadóan új szereplők lépnek színre, s az árak megtérülnek.

Tenget is nyugtalánította a növekvő korrupció. Ennek egyik legfontosabb strukturális oka a kettős árrendszer volt, ami lehetővé tette a hivatalnokok számára, hogy alacsony állami árakon jussanak hozzá az árucikkekhez, melye-

ket aztán magasabb piaci áron értékesítettek. A központi árak megszüntetése a korrupció lehetőségét is megszüntette volna.⁵⁰ Így hát Teng, a bátor harcos előretört, hogy megszüntesse az árak állami kontrollját, s kinyilvánította, hogy az árreform három-öt éven belül teljesen meg fog valósulni. Júliusban megszűnt az alkohol és a dohánytermékek árszabályozása, s az árak több mint 200 százalékkal növekedtek.⁵¹ Ez azonban nem állította meg a legfőbb vezetőt.

Gazdasági tanácsadói figyelmeztették Tenget, hogy az árreform időzítése nem szerencsés, mert több inflációs nyomás alatt álló termékből kevés van a raktárakban.⁵² Az árszabályozás eltörlése előtt elegendő terméknek kell rendelkezésre állni ahhoz, hogy az árak ne szálljanak el. Tenget nem lehetett megállítani. A PB Pejtajho városában tartott 1988. augusztus 15–17-i ülésén heves viták zajlottak az árszabályozás eltörléséről. Végül Teng diadalmaskodott, s a Politikai Bizottság hozzájárult az árszabályozás átfogó eltörléséhez. A döntést rögtön a találkozót követően közölte a *Zsenmin Zsipao*. Amint megjelent a cikk, az inflációtól megrémült városi lakosság pánikba esett. Kivették a bankból a pénzüköt, s bevásároltak, hogy elkerüljék a jövőbeli áremelkedéseket. A boltokból elfogytak az árucikkek, az utcákon megjelentek a demonstrálók.

Teng nagyon jól tudta, hogy a KKP döntéseinek megváltoztatása aláásná a párt hatalmát, s mióta legfelső vezető lett, egyszer sem jelentette be nyilvánosan egy már meghozott határozat visszavonását. Most azonban nem volt más választása. A közvélemény hangulata döntött. Teng elfogadta az Államtanács augusztus 30-i határozatát, hogy visszavonja az árszabályozás eltörlését. Mióta Teng Hsziao-ping 1978-ban a porondra lépett, ez a visszakozás volt a reform-intézkedések során tett legdrámaibb meghátrálása.

Valószínűleg az árszabályozás átfogó eltörlésének bejelentése tekinthető Teng legsúlyosabb politikai hibájának. Hosszú távon azonban helyes volt az értékelése. A piacgazdaság megteremtése egy ponton megkövetelte az árszabályozás eltörlését. A kilencvenes években Csú Csung-csi megszüntette az árszabályozást, de ezt egy olyan időszakban tette, mikor az inflációs nyomás alacsony, s a közvélemény már jobban hozzászokott a kisebb áremelkedésekhez. Zhu elkerülte a legkellemetlenebb következményeket, és a politikáját nagy sikerként értékelték.

Teng rövid távon hibásan mérte fel a közvélekedést. Tévedett abban, hogy az életszínvonal növekedése elfogadóvá teszi az embereket az árak felszabadításával kapcsolatban. Nyolcvanhárom évesen már nem különösebben érintkezett

a lakossággal, s nem voltak közvetlen információi a kínai nép hangulatáról. Teng családja közvetítette ugyan valamelyest az általános hangulatot, de ők is többnyire magas beosztású hivatalnokok famíliáival álltak kapcsolatban, akikre kevésbé nehezedett inflációs nyomás, mint az átlagemberekre.

Teng nemcsak a népszerűségből veszített, hanem a legfelsőbb pártkörökben meghatározó hatalmából is. Jóval kevésbé törhetett bátran előre, feltételezve, hogy együttműködnek majd vele. Teng, a katona azonban már régóta tudta, hogy veszteségek esetén hogyan szervezze újra a csapatait. 1988. szeptember 12-én az otthonába hívatta a reformerek és az elővigyázatos tervezők egy vegyes csoportját – Csaو Ce-jang, Li Peng, Hu Csi-li, Jao Ji-lin, Van Li, Po Ji-po és Csiao Si – az árreform megvitatására. Azzal kezdte, hogy elismerte: „Jelenleg nem állnak jól a dolgok. Az inflációhoz hasonló problémákkal kell megküzdeni. Az árak nőnek, úgyhogy szükségesnek látszanak kiegészítő intézkedések. Ám miközben leszorítjuk az inflációt és az árakat, semmiképp nem veszélyeztethetjük a »reform és nyitás« politikáját. [...] Fenn kell tartanunk egy megfelelő növekedési rátát.”⁵³ Tengnek nem volt más választása, az árak felszabadításának kérdésében visszavonulót kellett fújni, de világossá tette, hogy az átfogó reformtervet nem adta fel.

A közvéleménynek az árak felszabadítására adott reakciói Csaو Ce-jangot is meggyengítették. Ő maga nem értett ugyan egyet azzal, hogy épp abban a pillanatban töröljék el az árszabályozást, de korábban az árak szabaddá tétele mellett érvelt, s engedte, hogy az inflációs nyomás meghaladja a Csen Jün által kívántosnak tartott mértéket. Más országok tanulmányozásából azt a következtetést vonta le, hogy némi inflációs nyomás hatására a gazdaság gyorsabban tud nőni. A pénzromlás azonban nagyobb volt, mint 1949 óta bármikor. 1988-ban a hivatalos fogyasztói árindex 18,5 százalékkal volt magasabb, mint 1987-ben. 1988 második fél évében már ugyanez a fogyasztói árindex 26 százalékkal lett magasabb az egy évvel korábbinál. Ráadásul sok közgazdász úgy vélte, hogy más mérési módokkal még nagyobb inflációt lehetett volna kimutatni.⁵⁴

Az elővigyázatos tervezők teljes mértékben ellenezték Csaو 1987-ben és 1988 elején hozott döntését, amellyel megengedte az infláció felgyorsulását. A 13. Pártkongresszus 1988. szeptember 26–30. között tartott harmadik plenumán Csaو Ce-jangot kritikával illették, amiért olyan politikát valósított meg, mely az előző évben elszabadította az inflációt. Csaو vállalta a felelősséget: elismerte, hogy pár feltevés, amely korábban a gazdaságpolitikát irányította,

tévesnek bizonyult, s a túlfűtött gazdaság és a túlzott kereslet miatt nem sikerült megoldani az infláció problémáját.⁵⁵ Néhányan úgy vélték, hogy le kellene váltani a pártfőtitkári pozícióból. Végül pártfőtitkár maradhatott, de meg kellett fogadnia Csen Jün gazdaságpolitikai tanácsait. 1988. október 10-én Csen rápirított Csao Ce-jangra, hogy sohasem lehet többé fiskális deficit, mert túl sok pénz van forgalomban. Ha el akarják kerülni a káoszt, kiegyensúlyozott fejlődést kell elérniük a gazdaságban!⁵⁶ A figyelmeztetés szigorú volt, de Hu Jao-pang 1983-as kritikájával ellentétben nem egy nagy nyilvános találkozón hangzott el. A gazdasági döntéshozatalt Li Pengre ruházták át, aki 1987 novemberében ügyvivő miniszterelnök lett, s 1988 márciusában miniszterelnökké neveztétek ki. Mondanunk sem kell, hogy a piacok tényerését támogató elkötelezettségi reformer Csao és a Csen Jün csökkentési politikáját végrehajtó Li közötti kapcsolat nem volt problémamentes.

Csao Ce-jang elismerte hibáit, ám nem kívánt a király védelme érdekében beáldozott gyalog lenni. Nem jelentette be nyilvánosan, hogy az árak felszabdalásának döntését ő hozta. A jól tájékozott hivatalnokok szerint Teng Hsziaoping továbbra is támogatta a pártfőtitkár Csaót, de kettejük viszonya feszültté vált, mert a magas beosztású funkcionáriusok és a közvélemény egyaránt Tenget tartotta felelősnek az árak tervezett felszabadításáért.

Az augusztusi pánik, illetve Teng és Csao befolyásának gyengülése után az elővigyázatos tervezők hamar átvették a gazdaságpolitika irányítását. 1988. szeptember 24-én az Államtanács egy dokumentumot adott ki, melyben ki jelentette, hogy a következő két év központi célja „az ökonómiai környezet javítása lesz”. Azok, akik ismerték Csen Jün 1979–81-es kiigazítási politikáját, nem lepődtek meg a „kiegyensúlyozók” 1988-as gazdaságpolitikáján. Nem engedélyeztek új árváltoztatást. A vállalatok és munkahelyek utasításba kapták, hogy nem emelhetik az árakat. A jóval infláció alatti kamatokat fizető Kínai Népi Bank garantálta: ha szükséges, olyan értékű letéteket fognak lekötni, hogy tartani tudják a lépést az inflációval. Az elővigyázatos tervezők azt is utasításba adták, hogy a helyi színtek vegyenek vissza a tőkefelépítésből.⁵⁷ A befektetéseket visszavágták, az árszabályozást megerősítették. A banki hiteleket vasszigorral ellenőrizték, a TVE-knek való kölcsönzést felfüggesztették. A kilencvenes években Csú Zsung-csi képes volt „puha érkezéssel” visszaszorítani az inflációt, de 1988 végén Csen Jün legalább olyan bátorsággal állította meg a pénzromlást, mint ahogy Teng megszabadult volna az árszabályozástól. Nem meglepő módon „kemény érkezés” történt, ami a következő évek növekedési adataiból is jól látható:

	Növekedés (%)	Kiskereskedelmi árindex (%)	Fogyasztói árindex (%)
1988	11,3	18,5	18,8
1989	4,1	17,8	18,0
1990	3,8	2,1	3,1

Forrás: Országos Statisztikai Intézet, hivatkozva: Jinglian Wu, Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform (Mason, Ohio: Thomson/South-Western, 2005), p. 369.

A gazdasági kontrollnak és a politikai döntéseknek köszönhetően 1988–1990 között a GNP növekedése az 1988-as 11 százalékról 1989-ben 4 százalékra csökkent, míg az ipari bővülés 15 százalékról 5-re zuhant. 1990 utolsó negyedévében a kiskereskedelmi árindex növekedése 0,6 százalékra esett vissza.⁵⁸ A fogyasztás lomha maradt, a munkanélküliség terjedt, a városokban nyugtalanság jeleit lehetett tapasztalni. A tervezők ennek ellenére még mindig az államháztartási hiányt kívánták mérsékelni, mert az alacsony adóbevételek miatt a hiány valójában tovább nőtt. E nyugtalanító gazdasági mutatók dacára Teng három évvel az árszabályozás eltörlése elleni tiltakozás után sem tudott kellő támogatást maga mellé állítani Csen Jün növekedést visszafogó politikájával szemben.

A kínai és szovjet reformok összehasonlítása

A szocialista tervrendszer először a Szovjetunióban vezették be, majd utóbb a Kínai Népköztársaságban, hogy a megkésett fejlődésű országok behozhassák a korábban iparosodott államokat. A tervgazdaság lehetővé tette, hogy Peking tőkét halmozzon fel, és az erőforrásokat a kiemelt területekre fordítsa. Kína így képes volt az ötvenes években – a Szovjetunió mintájára – nehézipart létrehozni. A hetvenes években azonban mindenkor minden ország visszaesett azokhoz az államokhoz viszonyítva, melyek nyitottabb, a versenyt magába foglaló rendszert működtettek. Mégis 1991-ben, mikor a Szovjetunióban és Kelet-Európában darabjaira hullott a kommunizmus, Kína 1978 óta átlagosan évi 10 százalékos növekedéssel büszkélkedhetett. Hogyan tudott a Kínai Népköztársaság jobban teljesíteni a Szovjetuniótól és Kelet-Európától a nyolcvanas években?

Pekingnek több előnye is volt Moszkvával összehasonlítva. Az ország hosszú partvidéke sokkal olcsóbb tengeri szállítást és terjeszkedést tett lehetővé, mint a szárazföldi szállítás. A KNK Hongkongban, Tajvanon, Délkelet-Ázsiában,

Amerikában és Nyugat-Európában nagyjából 20 millió olyan kínaira számíthatott, aki az elmúlt két évszázadban külföldre költözött emigránsok leszármazottja volt. Az anyaország bátran fordulhatott hozzájuk tőkéért és tudásért. Mindemellett a népi Kína hatalmas piaci lehetőségei szerte a világban arra bátorítottak sok üzletembert, hogy felajánlják segítségüket, s így hozzáférjenek majd az egymilliárd fogyasztóhoz. Politikai motivációk is szerepet játszottak: Peking 1978-as nyitása után jó néhány nyugati állam el kívánta távolítani a kelet-ázsiai országot a Szovjetuniótól, ezért nagylelkűen tőkét és technológiát bocsátott a rendelkezésére, valamint szívesen várta a kínai diákokat és delegációkat.

A KNK sikereiben fontos szerepe volt a földrajzi tényezőknek és az etnikai egységnek. A kollektív rizsföldek felosztásából fakadó lelkesedést és mezőgazdasági termelékenységet nem lehetett volna lemásolni a hatalmas, száraz, csak traktorokkal művelhető földű Szovjetunióban. Könnyebb volt egységként kezelní Kínát, melynek népessége 93 százalékban egy etnikum volt, mint a SZU-t, ahol a lakosság több mint fele változatos népcsoportkból állt össze. Oroszország (majd a Szovjetunió) pár évszázad alatt hatalmas területeket kebelezett be, és olyan kisebbségi csoportokat próbált irányítani, amelyek aktívan vagy passzívan, de ellenálltak a szovjet rezsimnek. Kína ezzel szemben már kétezer éve uralta területének nagy részét, s nem terjeszkedett túl, olyasfajta országokat is megszállva, melyek dacoltak volna a vezetésével.

A pekingi vezetőket a birodalom – hosszú történelme során betöltött – civilizációs szerepéből fakadó magabiztoság jellemzte, miközben a szovjet elit régóta tudta, hogy a SZU mennyire le van maradva a nyugat-európai államokhoz képest. Ezenkívül Kína kulturálisan több szempontból rokon szomszédai – Japán, Dél-Korea, Tajvan, Hongkong és Szingapúr – a közelmúltban gazdag, modern országokká váltak, melyek modellként szolgálhattak Peking számára.

Bármilyen kezdeti előnyökkel is rendelkezett Kína, kulcsfontosságú volt, hogy meghatározó kérdésekben Teng más döntéseket hozott, mint a szovjet vezetők. Olyan döntéseket, melyek sikeresen segítették a gazdaság növekedését.⁵⁹ Először is fenntartotta a kommunista párt uralmát. Gorbacsov a Szovjetunióban egy olyasféle új rendszert remélt teremteni, amely a közeljövőben megszünteti az SZKP hatalmi monopóliumát. Teng Hsziao-ping azonban végig hitt benne, hogy a szovjet mintára létrehozott KKP-nak kell a kínai kormányzat rendszerét biztosítania. Teng véleménye szerint csak a párt tudta fenntartani azt a lojalitást, fegyelmet és eltökéltséget, ami szükséges volt, hogy az országnak stabil vezetése legyen. Meggyőződését, hogy Kínát egyetlen párt-

nak kell uralnia, a birodalom mindenáron másik meghatározó vezetője – Szun Jat-szen, Csang Kaj-sek és Mao Ce-tung – is osztotta.

Teng realistán tekintett az elengedhetetlen változásokra: jól tudta, hogy a KKP, melyet 1978-ban örökölt, tele van fölösleges visszahúzó terhekkel, s képtelen ellátni a modernizációhoz szükséges vezető szerepet. Biztos volt benne, hogy sok régi kommunista párhivatalnok, és különösen azok, akik a „kulturális forradalom” küzdelmei közben emelkedtek fel, képtelenek lennének részt venni a modernizáció vezetésében. Nem távolította el őket azonnal és tömegesen, mert az rossz hatással lett volna a pártra, megosztotta volna, s elvonta volna a figyelmet az ország igazi problémáitól. Inkább csendben mozdította el a nemkívánatos személyeket a fontosabb pozíciókból, és azokra cserélte le őket, akik irányítani tudták a modernizációt. Teng nagy körültekintéssel választotta ki hivatalnokait a csúcsbeosztásokba, s arra biztatta az alacsonyabb szintű vezetőket, hogy ők is így tegyenek. A kiválasztottak jelentős szabadságot kaptak.

Teng lépésről lépésre haladt, elkerülte a *big banget*. 1991 után Oroszország olyan közigazdászok tanácsát követte, akik a piacok hirtelen megnyitását, a sokkterápiát javasolták. Ezzel szemben Teng a Világbank szakértőinek véleményére támaszkodva elfogadta, hogy a piacok egyik pillanatról a másikra való megnyitása káoszhoz vezethet. Megértette, amit jó néhány, az intézményeket adottságként kezelő nyugati közigazdász képtelen volt: létfontosságú, hogy elég időt adjanak a struktúrákkal, szabályokkal, törvényekkel és képzett munkatársakkal rendelkező, a helyi kultúrához és körülményekhez formált országos intézmények kiépítésére. Kínának nem voltak tapasztalatai, szabályai, képzett vállalkozói és magántőkéje, hogy hirtelen piacgazdaságra tudjon váltani. Teng tisztában volt vele, hogy a 19. század Japánjának és más kelet-ázsiai gazdaságoknak évtizedekbe telt, míg olyan intézményeket építettek ki, melyek segítségével fel tudtak zárkózni a Nyugathoz. Ha hirtelen bezárta volna az állami vállalatokat, akkora munkanélküliséget szabadít rá az országra, amekkor a politikai és társadalmi szempontból elfogadhatatlan lett volna. Így hát megengedte Csen Jünnek és másoknak, hogy működtessék a régi rendszert, s teremtsenek stabil gazdasági háttérét, míg a piacok növekednek, az emberek tapasztalatokat szereznek, és az intézmények alkalmazkodnak egy nyitottabb gazdasághoz. Teng nem erőltette rá a társadalomra az új struktúrát – családi mezőgazdaság, TVE-k vagy magánvállalkozások –, hanem engedélyezte, hogy kipróbálják e kísérleteket, majd közzétette az esetleges sikereket, s engedte, hogy máshol hozzáigazítsák őket a saját körülményeikhez.

Teng stratégiáinak az a meggyőződés szolgált alapul, hogy megnyissák Kínát a külvilág elképzéseinek és kereskedelmének. A szovjet vezetők nem vették szívesen, hogy külföldi üzletemberek és cégek alapításának vállalkozásokat a Szovjetunióban, s tartózkodtak attól, hogy sok szovjet diákokat küldjenek a határon túlra tanulni. Teng tudta, hogy Kínának súlyos problémákkal kell majd megküzdenie a külföldiek által behozott változásokhoz és a visszatérő diákokhoz alkalmazkodva, de biztos volt benne, hogy a kommunista párt elég erős ahhoz, hogy leküzdje ezeket a problémákat. Lelkesen támogatta, hogy hivatalnokokat és tanulni vágyó fiatalokat küldjenek a határon túlra, könyveket és cikkeket fordítanak kínai nyelvre, s külföldi tanácsadókat, illetve üzletembereket fogadjanak Kínában. Felkészült rá, hogy szembenézzen azok kritikájával, akik féltek tőle, hogy a külföldiekkel folytatott verseny negatív hatással lesz a hazai életmódra és érdekekre. Hitt abban, hogy a határon túli vállalatokkal vetélkedve a kínai gazdaság nemhogy nem pusztul el, hanem erősebb cégeket termel ki. Nem tartott attól sem, hogy a külföldön tanulók jelentős része nem tér majd vissza, mert úgy hitte, hogy ők is segíteni fogják a szülőföldjüket.

Kína hetvenes-nyolcvanas évekbeli intenzív nyitásának folyamatát nem Teng Hsziao-ping kezdeményezte. Mao volt az első, aki a szovjetekkel való 1969-es hat¹ Phenti összecsapások után elkezdte megnyitni az országot, s az ő példáját **Csou En-laj** és Hua Kuo-feng egyaránt követte. Teng azonban egységesen volt abban a tekintetben, hogy szélesebbre tárta az ajtókat, mint elődei – beengedve a külföldi gondolatokat, technológiákat, tőkét is –, és összes nehézségével együtt levezényelte a nyitás folyamatát. Kína lehetőségeibe vetett mély hitével, a politikai akadályok között manőverezve új korszakot teremtett hazája történelmében. Mikor Teng állt a kormánynál, a kínai nép erőt vett magán, beismerte elmaradottságát, s megtanult külföldről minden, amit csak tudott.

17.

Egy ország, két rendszer: Tajvan, Hongkong és Tibet

A császárkori Kína története során a dinasziák alkonya az ország határvídekeinek a központi hatalomtól való elszakadását hozta, s e területeket csak a következő dinasztia bátor harcosai szerezték vissza, és integrálták ismét a birodalomba. Az 1890-es években, az utolsó császári ház, a Csing alkonyán Li Hung-csang kínai hivatalnok a Kínánál sokkal erősebb nyugati hatalmakkal találta szembe magát, s végül alá kellett írnia az „egyenlőtlen szerződéseket,” melyek a nyugatiak számára területeket adtak át az ország partvidékén. Miután a birodalom elveszítette a kínai-japán háborút (1894–95), Li átengedte Tajvant Japánnak, 1898-ban pedig bérleti szerződést írt alá, mely Hongkongot brit felségterületté tette. A behódoló Lit Kínában árulónak tekintették, s az ország történetének legmegvetettebb hivatalnokává vált. Mao Ce-tung, hasonlóan a kínai történelem korábbi birodalomegyesítő, dinasztiaalapító uralkodóihoz, a Csing-ház elveszített területeinek nagy részét – Sanghaj, Csingtao stb. – visszaszerezte, de Tajvant és Hongkongot nem sikerült visszacsatolnia. Ez a feladat Tengre maradt.¹

A régi császároktól eltérően Mao rendelkezésére állt a rádió, a film, a sajtó és a modern propagandastruktúra, hogy patriota céljai kedvéért maga mögé állítsa a közvéleményt. Kiváltképp sikeresen mobilizálta az ifjúságot, melyet feldühítettek a hatalmas civilizációjukra mért múltbeli csapások és megaláztatások. Amint a kommunista vezetők – küzdelmeket támogatandó – felszították a nacionalizmus tüzét, egyikük sem szállhatott szembe a felkorlácsolt érzelmekkel, így Teng Hsziao-ping sem. Mikor Teng megszerezte a legfőbb vezetői pozíciót, Tajvan és Hongkong visszaszerzését a legszentebb feladatai közé sorolta.

Ugyancsak meg kívánta erősíteni a Kína határain belüli terület kontrollját. Az ország északi, nyugati és déli határainak hegymedencéi kisebbségei még a síkságok parasztjainál is nyomorúságosabb életet éltek. A legtöbb kisebbség nem volt eléggyé szervezett, s nem rendelkezett külföldi támogatással, hogy elmenéljön Pekingnek. Tibetben azonban más volt a helyzet. Egy évezreddel ko-

rábban a tibetiek majdnem akkora területet uraltak, mint Kína, és ahogy ez a terület egyre zsugorodott, kis tibeti közösségek kerültek több kínai tartomány területére. A tibeti templomok és kolostorok a kínai uralommal szembeni ellenállás központjaivá válhattak, melyeket a Teng-korszakban egy Indiában élő, nagyszámú, politikailag aktív, Kínával ellenséges menekültközösség támogatott. Ám talán még fontosabb volt, hogy a tibeti érdekeket elsődlegesen a dalai láma képviselte, aki minden más ázsiai vezetőnél hatalmasabb, az egész világra kiterjedő követői körrel rendelkezett.

Tajvan és Hongkong visszaszerzése, illetve Tibet kínai uralmának fenntartása céljából Teng, ahogy más kínai vezetők, szükség esetén fegyveres erőt is hajlandó lett volna bevetni, bár inkább azt preferálta, hogy a kínai befolyást békés eszközökkel őrizze meg és terjessze ki. A helyi emberek együttműködésének elnyerése és a nyers erő alkalmazásának elkerülése érdekében hajlandó volt rá, hogy jelentős autonómiát biztosítson a szóban forgó területeknek. 1979 januárjában, rögtön azt követően, hogy első számú vezető lett, bejelentette, hogy Tajvan és Hongkong Kína alá tartozik, de nagymértékű helyi autonomiára jogosult. E politika lényegét Csou En-laj hirdette meg, s 1982-ben Teng alatt fejtették ki és tették rendszerszintűvé – „egy ország, két rendszer” néven. Az irányvonal részeként Hongkong és Tajvan fél évszázadig vagy akár tovább is megtarthatta saját társadalmi berendezkedését. Teng arra is hajlandó volt, hogy jelentős autonómiát adjon Tibetnek, és engedje, hogy a tartomány megőrizze eredeti kultúrájának legtöbb elemét.

Próbálkozások Tajvan visszaszerzésére

Teng azután is, hogy értesült róla, az USA (az amerikai–kínai normalizáció ellenére) folytatja a fegyvereladásokat Tajvannak, elszánta magát arra, hogy a szigetállam még az ő kormányzása alatt egyesüljön a szárazföldi Kínával.² Tajvan visszaszerzését nem geostratégiai megfontolások motiválták. A KNK ősellenségeinek uralma alatt álló sziget arra emlékeztette a kommunistákat, hogy a polgárháború még nem ért véget. Ám ennél is provokálóbb volt, hogy Tajvan szimbóluma maradt a régi megaláztatásnak, melyet Kína az ország területeit elraboló imperialistáktól szenvedett el.

1979. január 1-jén, aznap, mikor a Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok hivatalosan diplomáciai kapcsolatokat létesített, s csak hetekkel azután, hogy a legfőbb vezető lett, Teng újévi üzenetében világossá tette, mennyire fon-

tosnak tartja Tajvant. Három célt sorolt fel: (1) a „négy modernizáció” elérése; (2) az amerikai és kínai kapcsolatok normalizálása; (3) a tajvani visszatérés menetrendjének felvázolása.³ Pár nappal később a Sam Nunn vezette, szenátorkból álló washingtoni delegációt elmondta: nem lehet teljesen kizární, hogy Peking katonai erővel szerezze vissza a szigetet, mert Kína nem kötheti meg a kezét a háta mögött, hisz az a tajvani kérdés békés megoldását is lehetetlenné tenné.⁴ A kínaik könnyen azonosulni tudtak Teng logikájával. Úgy vélték, hogy az amerikai támogatás nélkül Tajvan kénytelen lenne egyesülni az anyaországgal, hogy elkerülje a katonai leroohanást; vagyis az USA, fenntartva a kapcsolatokat a szigetállammal, a kérdés békés rendezését akadályozza. 1980 januárjában, mikor Teng felvázolta a következő évtizedre szóló legfontosabb céljait, az egyik Tajvan visszaszerzése volt.⁵ A normalizációs tárgyalások idején – Leonard Woodcock amerikai nagykövethez hasonlóan – úgy gondolta, hogy a sziget néhány éven belül a szárazföldi Kína része lesz.

Egy történelmi párhuzam különösen reménytelivé tette Teng Hsziao-ping tervezet. 1683-ban, huszonkét évvel azután, hogy az újonnan alakult Csing-dinasztia által legyőzött Kuo Hszing-je (Koxinga) a Ming-csapatok maradványaival Tajvanra menekült, Koxinga unokája, Tajvan akkori uralkodója, beleegyezett, hogy a sziget hivatalosan is Kína részévé váljon. Teng remélte, hogy egykorı moszkvai osztálytársa, a kommunisták által legyőzött és 1949 után Tajvanra menekült Csang Kaj-sek fia, Csang Csing-kuo elnök követi majd a történelmi példát. A tajvani honfitársaknak szóló 1979-es újévi levélben a kínai Országos Népi Gyűlés kijelentette, hogy ha a szigetállam csatlakozik a szárazföldi Kínához, tiszteletben fogják tartani a *status quo*ját. Teng azt is kijelentette Nunn szenátor delegációjának, hogy ha Tajvan egyesül az anyaországgal, ezer évig is megőrizheti saját társadalmi rendszerét. A tajpeji kormányzatnak ugyan be kell vonnia önálló állami zászlaját, de még a hadsereget is megtarthatja.⁶ Csang Csing-kuo nem fogadta el Teng ajánlatát. Elismételte, hogy növelni szándékozik a katonaság költségvetését, fel kívánja építeni a haderőt, s vissza akarja foglalni a szárazföldi Kínát.⁷ Még mindig annak szellemében járt el, hogy a tajvani Kínai Köztársaság az igazi Kína, és országgyűléseben a birodalom összes tartománya képviselteti magát.

1979. április 10-én az amerikai kongresszus tovább bonyolította a helyzetet azzal, hogy elfogadta a tajvani kapcsolatokról szóló törvényt (*Taiwan Relations Act*), bátorítva Csang Csing-kuót. A törvényt részben azért fogalmazták meg, hogy módosítsa a tajpeji kabinetet kötött kereskedelmi, csere- és más egyezményeket, mivel a szigetállam már nem képviselte Kína egészét. A tör-

vény tartalma azonban túlmutatott e módosításokon, s a kongresszus azon nagyszámú tagjainak érzéseit tükrözte, akik kritikusan szemlélték a szárazföldi Kínával történt normalizációt. A tárgyalások során a kongresszus nem kapott tájékoztatást, és Kissinger, illetve Brzezinski, akik a kínai kapcsolatokkal foglalkoztak, nem fordítottak különösebb figyelmet Tajvan biztonságára, s nem mérték fel, hogy Tajpej mekkora politikai támogatottsággal rendelkezik az USA-ban.⁸ A megalázó mód, ahogy 1978 decemberében Csang Csing-kuót az éjszaka közepén felkeltették, hogy tájékoztassák a normalizáció pár óra múlva való bejelentéséről, csak növelte a szigetállamon segíteni kívánó kongresszusi tagok elszántságát, akik – egyesek nagylelkű tajvani anyagi támogatások birtokosai, mások Tajpejnek fegyvereket értékesítő amerikai cégek támogatói – kifakadtak, hogy a normalizációs folyamat nem megfelelő módon kezelte a hű tajvani barátokat. A törvény ezt a helyzetet kívánta orvosolni. Kimondta, hogy az Egyesült Államok elengedő fegyverzettel látja el Tajvant, s leszögezte, hogy a Tajvani-szoros kérdésének nem békés megoldása súlyosan nyugtalánítaná Washington-t.

A tajvani kapcsolatokról szóló törvény szelleme nem volt értelmetlen az amerikai politika szempontjából, hisz világossá tette, hogy az USA hű a szövetségeséhez. Ez a szellem azonban nem fért össze a Kínával folytatott normalizációs tárgyalásokkal, s néhányan úgy vélték, hogy az 1972-es sanghaji nyilatkozattal sem, melyben az Egyesült Államok kormánya elismerte, hogy „ minden kínai a Tajvani-szoros minden oldalán fenntartja, hogy egy Kína létezik, és Tajvan Kína része”. A kongresszus tagjai számára utóbb fontossá vált kérdések – Tajvan mint a demokrácia fályája, az emberi jogok tiszteletben tartása és a törvény hatalma – ekkor még nem kerültek szóba, mert a szigeten egyelőre a hadijog volt érvényben, s az ellenzéket elnyomták. Ezek miatt az emberjogi aktivisták bírálták is Tajpejt (később pedig sokkal hangosabban Pekinget).

A tajvani kapcsolatokról szóló törvény elfogadása feldühítette Teng Hsziaopinget, akit egyes kínai csúcshivatalnokok azzal vádoltak, hogy a tárgyalások során nem volt elég kemény az Egyesült Államokkal. Tenget nem érdekelte, hogy a dolog jogilag kifogástalan-e; a politikai hatása miatt aggódott. A törvény következtében jóval nehezebbé, sőt szinte lehetetlenné vált, hogy a számára oly fontos politikai küldetést – a Kuomintang elleni polgárháború befejezése és Tajvan irányításának visszaszerzése – még az életében megvalósítsa, pedig e célért annyi éven át harcolt, s katonáinak tízezreit láttá meghalni. Különösen azon kitétel ellen tiltakozott, mely szerint az USA „önvédelmi képességek fenntartásához szükséges elegendő védelmi fegyverrel” fogja ellátni Tajvant.

Az amerikai elkötelezettség semlegesítette Teng erőfölényét, mellyel rávehette volna a szigetet, hogy önként csatlakozzon a szárazföldi Kínához.

Mit tehetett még Teng, hogy növelte a Tajpejjel való megegyezés valósínűségét? Diplomáciai csatornákon az „energiával teli” oldalát mutatta: meghívta az amerikai kongresszus tagjait Kínába, és személyesen ismertette velük Peking álláspontját. 1979. április 19-én közölte Frank Church szenátorral, a Szenátus Külükkapcsolati Bizottságának elnökével, hogy a „tajvani törvényt” nem ismeri el, mert csak egy Kína létezik. A törvényben, tette hozzá, olyan – a sziget védelmével foglalkozó – cikkelyek találhatók, melyek a normalizáció legalapvetőbb tételeivel mennek szembe. (Később kijelentette, hogy a tajvani kapcsolatokról szóló törvény nagyobb probléma, mint maguk a fegyvereladások.⁹) Teng mindenöt megtett, hogy elszigetelje Tajpejt. Támogatta azokat az országokat, melyek azért lobbiztak, hogy Tajvan ne legyen tagja a regionális és nemzetközi szervezeteknek, s kijelentette, hogy nem enged be a szárazföldi Kína piacára egyetlen olyan külföldi céget sem, amely a szigetállammal is kereskedik.

Tenget még a tajvani kapcsolatokról szóló törvénynél is jobban nyugtalannította Ronald Reagan kampánya, aki ígéretet tett, hogy Tajvant „méltósággal” fogja kezelni. Ez azt is jelentette, hogy helyreállítja a szigettel a diplomáciai kapcsolatokat. Augusztus 22-én Reagan alelnökkéjelöltje, George H. W. Bush Ázsiába utazott, s találkozott a dühös Teng Hsziao-pinggel. James R. Lilley (későbbi amerikai nagykövet Kínában) elkísérte Busht, és a két politikus tárgyalását „különösen kellemetlennek” találta. Bush igyekezett megnyugtatni Tenget, hogy Reagan nem fog „két Kína” politikát folytatni, de a találkozó alatt a kínai stáhtagok hírügynökségi jelentéseket hoztak be, többek közt Reagan egyik sajtótájékoztatójáról is, melyen az elnökjelölt leszögezte, hogy Tajvan független ország, amellyel az Egyesült Államoknak újra fel kell vennie a kapcsolatokat, s amelyet el kell látnia mindenennel, hogy meg tudja védeni magát. „Már megint! – horkant föl Teng, majd hozzátette: – Reagan többször is kijelentette, hogy támogatja a hivatalos kapcsolatok felvételét Tajvannal. [...] Függetlenül a többi nemzetközi kérdést érintő washingtoni nézettől, ha Reagan és a republikánusok álláspontja meghatározóvá válik, a kínai–amerikai kapcsolatok sérülni fognak.” Teng Hsziao-ping kinyilvánította, hogy ha a republikánusok továbbra is támogatni fogják Tajvant, kénytelen lesz kiállni „egymilliárd kínai érdekében”. Hiába próbálta Bush lágyabban megfogalmazni az amerikai álláspontot, Lilley szerint „Teng engesztelhetetlen volt”.¹¹

Reagan megválasztása után, ahogy az új elnök egyre barátabb kapcsolatokat ápolt Tajvannal, és több modern fegyvert adott el a szigetnek, a Teng két évvel

korábbi látogatásán megalapozott szoros kínai–amerikai viszony pekingi oldalról kezdett kellemetlenné válni. Teng Hsziao-ping még szorosabb kapcsolatokat akart az USA-val; azt szerette volna, hogy az amerikaiak segítsék a „négy modernizációt”. A tajvani kérdést azonban eléggyé fontosnak tartotta ahhoz, hogy visszafogja a kapcsolatok fejlesztését, ha Washington hivatalosan elismeri Tajpejt. Ebben tátorítólagos volt. Ahogy ekkortájt egy amerikai diplomata kijelentette, olyan volt Pekingkel dolgozni, mint fél kézzel kinyitni egy kagylót.

1981. január 4-én, nem sokkal Reagan beiktatása előtt, Teng Ted Stevens republikánus szenátorral és Anna Chennault-val – Claire L. Chennault tábornok, a II. világháborús hős, a Kínában harcoló „repülő tigris” kínai származású özvegyével – találkozva meghívta a határt. Tudta, hogy Anna Chennault szímpatizál Tajvannal, és tagja Reagan beiktatási bizottságának, ezért őt figyelmezte, hogy ha az Egyesült Államok függetlenségre bátorítaná a tajpeji kormányzatot, annak súlyos következményei lennének az amerikai–kínai viszonyra nézve. Teng elmondta a vendégeinek: szeretné, hogy a kapcsolatok fejlődjenek, de Kínát nyugtalanítják Reagan szavai. Jól tudja, tette hozzá, hogy a jelölt mást mond a választás előtt, és mást cselekszik, miután megválasztották, de tisztázni szeretné azt a megjegyzést, mely megjelent egy amerikai újságban, s azt állította, hogy amíg Washington szovjetellenes, addig Pekingnek kelleni fog az USA segítsége. Teng kijelentette: az újságnak igaza van abban, hogy a Kínai Népköztársaság szegény és gyenge, ám minden más tévedés. Kína saját erejéből lett független, nem támogatta senki, s kiáll a saját elképzeliéért, vagyis nem fogja tolerálni a Reagan-féle Tajvan-politikát az amerikaiak szovjetellenes magatartásáért cserébe. Figyelmeztetett, hogy ha Reagan privát képviselőt küldene Tajvanra, Peking ezt hivatalos kormánydöntésként fogja értékelni, mely megséríti a sanghaji nyilatkozatot és a diplomáciai viszony felvételekor született nyilatkozatot egyaránt. Ha e kényes kérdést nem kezelik megfelelően, jelentette ki Teng, Kína nem a hetvenes évek amerikai–kínai kapcsolataihoz fog viszszalépni, hanem a hatvanas évek ellenségeskedéséhez. Peking teljes mértékben elszánta magát, hogy megakadályozza Reagan megegyezését Tajvannal, ami hosszú távon megnehezítené a sziget visszaszerzését. Teng egyértelműen tudatta látogatóival, hogy Kína figyelemmel fogja kísérni az új amerikai elnök szavait és tetteit.¹²

A pekingi félelem, hogy Reagan önálló országként fogja kezelní Tajvant, nemiképp csökkent, mikor a washingtoni kínai nagykövet, Csaj Cö-min részt vehetett a beiktatási ünnepségen. Chiazzal fenyegetőzött, hogy nem megy el, ha Tajvan meghívott képviselője ott lesz. Végül a szigetállamot nem képviselte

senki a beiktatáson, s ezt a kínaik pozitív fejleményként értékelték.¹³ Teng Hsziao-pinget azonban továbbra is mélyen nyugtalanította Reagan és Tajvan kapcsolata.

Teng megróbált kitalálni valamit, ami arra készтetné Tajpejt, hogy javítsa kapcsolatait az anyaország kormányával. Peking egy új dokumentumban kifejtette Tajvan-politikáját. 1981 márciusában megmutatták a szöveg egy változatát Lord Carrington brit külügyminiszternek, és a Liao Cseng-cse irányítása alatt készült írat alapján 1981. szeptember 30-án – egy nappal a kínai nemzeti ünnep előtt – Je Csien-jing nyilvános beszédet mondott. Je marsallnak sok barátja volt a Kuomintangban még a Vampoa Katonai Akadémián töltött évekből, a KKP–Kuomintang-egységfront időszakából, így a személye megfelelő választásnak tűnt. A marsall „kilencpontos javaslata” egyebek mellett az alábbiakat foglalta magába: tárgyalásokra van szükség a KKP és a Kuomintang közt; a két félnek arra kell törekednie, hogy a szárazföldi Kína és Tajvan közötti kereskedelmi, légi közlekedési, szállítási, turisztikai és postai kapcsolatok egyszerűsödjenek; szívesen várják a tajvaniakat, hogy befektesse nekik és vállalkozzanak a népi Kínában; az újraegyesítést követően a sziget nagymértékű szabadságot fog elvezni és megtarthatja hadseregeit; Tajvan jelenlegi társadalmi és gazdasági rendszere, beleértve a magáncégeket és a magántulajdonat, fenn fog maradni.¹⁴

Tajpej nem is válaszolt. Peking és a Reagan-kormány viszonya feszült maradt. Teng tudta, hogy nincs értelme az amerikai támogatottságú Tajvan ellen katonai erőt bevetni, ezért az egyetlen rendelkezésre álló eszközzel élt, a fenyegéssel, hogy csökkenti vagy épp megszünteti az együttműködést Washingtonnal. Mikor tudomására jutott, hogy az Egyesült Államok fegyvereket adna el Kínának, azzal válaszolt, hogy ha cserébe az USA még modernebb fegyverekkel kívánja ellátni Tajvant, nem fog belemenni az üzletbe.

Reagan külügyminisztere, Alexander Haig – Teng Hsziao-ping meghívására – 1981 júniusában érkezett Pekingbe. Június 16-án Teng neki is elmondta, amit másoknak: Kína szeretné, hogy kapcsolatai fennakadások nélkül fejlődjenek az Egyesült Államokkal, de a tajvani fegyvereladások, ha nem megfelelő módon kezelik őket, visszafoghatják, sőt visszavethetik a két ország kapcsolatainak alakulását.¹⁵ Mikor a Kínai Népköztársaság beleegyezett a normalizációba, folytatta Teng, azt az ígéretet kapta, hogy a tajvani fegyvereladások csökkenni fognak, de Amerika egyelőre nem tartotta be a szavát. A KNK különösen azt szerette volna elérni, hogy az Egyesült Államok ne adjon el több harci repülőt Tajvannak. Teng készen állt megszüntetni a kapcsolatokat az USA-val, ha

nem csökkenti a fegyvereladásait. Haig, aki szerint Washingtonnak engednie kellett, hogy garantálhassa Peking együttműködését Moszkvával szemben, biztosította Tenget arról, hogy az Egyesült Államok a belátható jövőben csak „különösen válogatott védelmi célú fegyvereket” fog eladni Tajpejnek.¹⁶

Három nappal azután, hogy Teng határozottan tudatta elképzeléseit Haiggel, Reagan a szingapúri miniszterelnökkel, Lee Kuan Yew-val találkozott, akit azért hívott meg a Fehér Házba, hogy Tajvanról és Kínáról tárgyaljon vele. Az amerikai elnök kérdésére válaszolva Lee kijelentette, hogy véleménye szerint Tajvan biztonságának szavatolásához nincs szükség az amerikai FX-15-ös vadászgépek tervezett eladására. A tárgyalás végén Reagan megkérte Lee Kuan Yew-t, adja át üzenetét a tajvani elnöknek, hogy most nehezen lehetséges Tajpej összes kérését teljesítenie, és Csang Csing-kuo ne kérjen high-tech fegyvereket, de ígéri, hogy nem fog csalódást okozni neki. Pár nappal később Lee átadta az üzenetet Csang elnöknek.¹⁷

Időközben Teng és kollégái folytatták a nyomásgyakorlást az Egyesült Államokra. Néhány héttel Haig látogatása után Arthur Hummel pekingi amerikai nagykövetnél tiltakozott a kínai külügyminisztérium, hogy ha az USA folytatja a tajvani fegyvereladásokat, annak súlyos következményei lesznek a stratégiai együttműködésre. Augusztus végén egy hongkongi újságnak adott interjúban Teng ismét kijelentette: Peking felkészült rá, hogy a kínai–amerikai kapcsolatok romlani fognak. Októberben a mexikói Cancúnban tartott Észak–Dél-csúcstalálkozón Cao Ce-jang miniszterelnök tudtára adta Reagan elnöknek, hogy Kína együtt kíván működni a Szovjetunió ellen, de a tajvani kérdés akadályozza ezt az együttműködést. Szintén Cancúnban Huang Hua külügyminiszter közölte Haiggel: Peking egy konkrét dátumot szeretne kapni, hogy mikor fognak lecsökkenni a Tajpejnek szánt fegyvereladások a Carter-kormány alatti szintre. Ezután Kína elvárja, hogy az eladások minden évben mérséklődjenek, egészen addig, míg nem egy előre kitűzött ponton teljesen véget érnek. A következő héten Huang Hua közvetítette Teng kérését, hogy amíg nem fejeződnek be az amerikai–kínai katonai együttműködésről szóló tárgyalások, az Egyesült Államok ne kössön megállapodást Tajvannal a fegyvereladásokról. Washington elfogadta a kérést, s Haig azt felelte Huangnak, hogy bár az USA nem tud határidővel szolgálni a fegyverüzlettel kapcsolatban, az „visszafogott és szelektív” lesz, s nem lépi túl a Carter-adminisztráció alatti eladások mértékét.¹⁸

A tajvani fegyvereladások miatt érzett pekingi frusztráció jelzéséül Cao Ce-jang még csak nem is válaszolt Reagan levelére, amelyben az elnök meghívta,

hogy az 1972-es sanghaji nyilatkozat tizedik évfordulóján látogasson az Egyesült Államokba. Az „old meg a kakast, hogy figyelmeztessd a majmot” kínai mondás jegyében Peking leminősítette az Amszterdammal fennálló kapcsolatait is, miután Hollandia két tengeralattjárót adott el Tajvannak. 1982 januárjában az USA Kínába küldte John Holdridge külügyminiszter-helyettesét, hogy megakadályozza a viszony további romlását.¹⁹ Holdridge delegációját először fagyosan fogadták, ám amikor a látogató bejelentette, hogy az Egyesült Államok úgy döntött, mégsem ad el FSX repülőgépeket Tajvannak, a házigazdák barátságosabbak lettek. A külügyminiszter-helyettes feladata azonban több volt ennél: átfogó megegyezésre kellett jutnia Pekinggel az amerikai-kínai kapcsolatok kereteiről, mielőtt az USA arról dönt, milyen fegyvereket ad el Tajvannak. Holdridge magával vitt egy írásos javaslatot a keretrendserről, de ezt a kínaiak túl homályosnak találták, s úgy érezték, figyelmen kívül hagyja az érdekeiket. Peking azt követelte, hogy a tárgyalások folytatásának feltételeként Washington függessen fel minden Tajpejnek szánt fegyverszállítást.²⁰ Világosak lettek a határok. 1982 elején a KNK sajtója folyamatosan támadta az Egyesült Államokat, amiért beleavatkozott a kínai belügynek tekintett tajvani kérdésbe.

A feszültséget oldani kívánó Reagan azt javasolta, hogy a Tenggel továbbra is baráti viszonyt ápoló George H. W. Bush alelnök ázsiai útja során látogasson el Pekingbe. A kínaiak először nem válaszoltak, csak miután Bush már több ázsiai fővárosban járt, közölték az Egyesült Államokkal, hogy várják az alelnököt. A Pekingben töltött első pár napján Bush úgy találta, hogy vendég-látói nem engedtek a tajvani fegyvereladások kérdésében. Ezután került sor a Tenggel folytatott tárgyalására, melynek egy pontján utóbbi azt javasolta, hogy menjenek át a szomszéd terembe egy tizenöt perces megbeszélésre, amelyen rajtuk kívül csak Arthur Hummel nagykövet és a tolmácsok lesznek jelen. A kis csoport egy óráig volt távol, míg Bush és Teng informális megegyezésre jutott, melyet később egy hivatalos dokumentumban is megfogalmaztak a Tajvannak szánt amerikai fegyvereladások korlátozásáról. Teng Hsziao-ping tudta, hogy elérte, amit abban a helyzetben lehetett. Az USA ugyan nem hagyott fel a tajvani fegyverszállításokkal, de korlátozta őket, s az eladások csökkenésével az optimista Teng mindinkább bízott benne, hogy egy szép napon a szigetállam ismét a szárazföldi Kína része lesz. A megbeszélés után az egymás elleni kirohanásoknak vége szakadt, és a hangulat könnyedebben vált.²¹ Teng, aki több mint egy éven át szigorú, elszánt katonastílusban oktatta ki az amerikai hivatalnokokat, újra jókedvű beszélgetőpartner lett.²²

A Teng–Bush-találkozóból kibontakozó megegyezés lett az alapja a Hummel nagykövet és partnerei közötti tárgyalásoknak, valamint *Az Egyesült Államok és Kína közös nyilatkozata az USA tajvani fegyvereladásairól* (1982. augusztus 17.) című dokumentumnak. A tajpeji fegyverüzletnek határt szabó megegyezés leszögezte, hogy az Egyesült Államok „nem szándékozik megsérteni Kína szuverenitását és területi integritását, [...] nem képviseli a »két Kína« vagy »egy Kína és egy Tajvan« politikát”. A Tajvannak szánt fegyvereladások „nem haladhatják meg számban és minőségben az elmúlt évek eladásait [...], és fokozatosan csökkenni fognak, majd egy idő múlva teljesen megszűnnék”.²³ Tajpej és az amerikai kongresszus tiltakozó tagjainak megnyugtatótául Reagan tájékoztatást adott harminc szenátornak és képviselőnek arról, hogy a megállapodás miért nem ássa alá Tajvan pozíóját.

Augusztus 17-én, a nyilatkozat kiadásának napján Teng magához hívatta Hummel nagykövetet, s az informális találkozón gratulált neki a történelmi megegyezéshez. A dokumentum – az 1972. február 27-i sanghaji nyilatkozattal és az 1979. január 1-jén kiadott normalizációs nyilatkozattal együtt – az amerikai–kínai viszony pilléréül szolgáló három legfontosabb megállapodás egyike lett.²⁴ Az egyezség egészen az 1989 júniusában történt Tienanmen téri tragédiáig szilárd alapot adott az amerikai–kínai kapcsolatoknak, s megágazott Reagan 1984 áprilisának végén lezajló hatnapos kínai látogatásának. Ronald Reagan volt az első amerikai elnök, aki a hivatalos kapcsolatok 1979-es felvétele óta Kínába utazott. A látogatás alatt Teng és Reagan háromórás baráti beszélgetést folytatott. A házigazda elmagyarázta Kína Tajvant érintő álláspontját, majd megkérte vendégét, hogy gondolja végig, amit hallott, s ne játszon Csang Csing-kuo kottájából.²⁵ Reagan jól érezte magát Kínában, és megjegyezte, hogy Teng „nem tünt kommunistának”.²⁶

Az 1980-as évek közepén Teng Hsiao-ping még nem adta fel teljesen a reményt, hogy azelőtt megoldja az újraegyesítés kérdését, hogy „találkozna Istennel”. Erre egy oka volt: Csang Csing-kuo, akivel 1926-ban osztálytársak voltak a moszkvai Szun Jat-szen Egyetemen. 1985. szeptember 20-án, mikor Lee Kuan Yew-val találkozott, Teng tudta, hogy tárgyalópartnere nemrég beszélt a súlyos cukorbetegséggel küzdő Csanggal, és megkérdezte Lee-t, hogy a tajvani vezető intézkedett-e már az utódlásról. A szingapúri miniszterelnök úgy válaszolt, hogy nem tudja, ki lép majd Csang Csing-kuo helyére. Teng válaszképp megjegyezte, hogy attól fél, Csang halála után káosz lesz Tajvanon, mert bizonyos erők az USA-ban és Japánban élő társaikkal fognak egyesülni a függetlenségük érdekében. Később megkérte Lee-t, hogy adja át az üdvöz-

letét volt moszkvai osztálytársának, továbbá a javaslatát is, hogy ő és Csang mihamarabb találkozzanak. Szingapúr miniszterelnöke egy hónapon belül Tajvanra repült, s átadta Teng üzenetét. Csang sok keserű éven át küzdött a kommunistákkal, és nem bízott bennük, ezért visszautasította az indítványt.²⁷ A nyolcvanegy éves Teng ezután már nem reménykedhetett abban, hogy ő fogja megoldani a tajvani kérdést. Egyet tehetett, próbálta megakadályozni Tajpej függetlenség felé tett lépéseit, s így segített utódainak, hogy majd egyszer megszerezzék az irányítást a sziget felett.

Két évvel később, 1987-ben Csang Csing-kuo a halálos ágyán eltörölte a hadijogot, engedélyezte az ellenzéki pártok működését, megeremtve Tajvan demokratizálódásának alapjait. Mindemellett engedélyezte, hogy a tajvani polgárok életükben először, hongkongi átszállással, meglátogassák a szárazföldi Kínában élő rokonakat. A rokonlátogatásokból üzletek nőttek ki. Nehezen lehetett eldönteneni, hogy kinek élték csakugyan rokonai a szárazföldön, és kinek nem, s hamarosan minden tajvani Kínába utazhatott, ha akart. Teng örömmel fogadta a szigetállamból érkező látogatókat és üzleti vállalkozásaikat. Úgy vélte, hogy ezek mind az újraegyesítés felé tett lépések, még akkor is, ha Tajvan csatlakozására nem az ő életében kerül sor. („Ha most nem tudjuk újraegyesíteni Kínát, majd száz év múlva megtessük; ha száz év sem lesz elég, akkor ezer év múlva.”²⁸)

Hongkong szuverenitásának visszaszerzése

1975. május 25-én Teng társult Mao Ce-tunghoz, aki épp az 1970–74 között hivatalban lévő Edward Heath brit miniszterelnökkel találkozott. Mao kijelentette, hogy még nem jött el az idő, hogy Hongkong kérdését rendezzék, majd Teng Hsziao-pingre és más fiatalabb jelen lévő elvtársakra mutatott: „A kérdés megoldása rájuk vár.”²⁹

Miután 1977-ben visszatért a munkába, Tenget komolyan foglalkoztatni kezdte Hongkong kérdése. Ám még ugyanabban az évben, mikor Je marsallal Kuangtungban járt, nem a városállam feletti ellenőrzés visszaszerzése érdekelte, hanem az, hogy Hongkong miként tudná segíteni Kínát a modernizációban. Teng tisztában volt vele, hogy Kína sokat tudott volna profitálni Hongkong segítségéből a pénzügyek, technológia és menedzsment területén, s Pekingnek érdekében állt, hogy a városállam azután is virágozzék, hogy visszatér a kínai irányítás alá. Azonnali feladat volt, hogy eloszlissa a hongkongi üzleti közösséget

félelmeit és rossz érzéseit, melyeket a vörösgárdisták „kulturális forradalom” alatti támadásai váltottak ki. A vörösgárdisták nemcsak a hongkongiak Kínában élő családtagjait üldözték, hanem be-betörtek a városállamba is, terrorizálták a helyi lakosságot, s általános haragot keltettek Mao vezetése ellen.³⁰

1978 áprilisában Teng az Államtanács alá rendelve létrehozta a Hongkongi és Makaói Ügyek Irodáját, melynek vezetői csoportját Liao Cseng-cse irányította. Liao kitűnő választás volt a feladatra. Egy Hujcsou melletti, Hongkongtól valamivel több, mint 50 kilométernyire fekvő kis faluból származott. Mély gyökerei voltak Hongkongban és Japánban egyaránt: a negyvenes évek végén a városállamban élt, s az unokatestvére a hongkongi főbíró felesége volt.

Liao egyik első feladataul azt kapta, hogy megszervezze és levezesse a „kulturális forradalom” utáni első Hongkongról és Makaóról szóló konferenciát. A majdnem egy hónapos esemény arra fókusztált, hogy megszüntessék a két városállam lakót elidegenítő „szélsőbalos” politikai intézkedéseket. Hangsúlyosan javítani kívántak a Kína, valamint a hongkongi és makaói üzleti közösséget viszonyán.

Pekingben régóta a *Kang-ao* (Hongkong–Makaó) kifejezéssel hivatkoztak Hongkongra, ám Teng és más kínai vezetők számára a Gyöngy-folyó deltájában, a brit fennhatóságú nagy városállammal szemközt található portugál gyarmat kicsi és jelentéktelen volt. Hongkongban pezsgett az üzlet, míg Makaó már egyfajta pekingi irányítás alatt állt, holott a portugál bérlet csak 1999-ben járt le. Portugália 1967-ben, majd 1974-ben ismét felajánlotta, hogy visszaadja Makaót Kínának, s Peking megegyezett Lisszabonnal a visszavétel részleteiről. Kína azonban tartott tőle, hogy a döntés negatív hatással lesz a hongkongi közhangulatra, ezért titkolta a megegyezést, és nyilvánosan kijelentette, hogy még nem készült fel Makaó visszatérésére. Teng számára „Hongkong–Makaó” a brit terüettel volt egyenlő.

A hidegháború 1949 és 1978 közötti időszaka alatt Hongkong volt Kína legfontosabb ablaka a világra. A brit gyarmati kormányzat megengedte, hogy a városállamban egymás mellett éljenek a kommunisták és a Kuomintang emberei, kémkedjenek a másik után, egészen addig, míg nyílt harrok nem törték ki közöttük.³¹ Peking Hongkongban külföldi valutát termelt, technológiát és információkat szerzett be a világról. Egészen 1978-ig az ablak csak résnyire volt nyitva, s a népi Kína rendkívül korlátozott kapcsolatokat ápolt Hongkonggal. Peking ellehetetlenítette volna Hongkong ivóvízellátását, és feltartóztathatta volna a városállamba irányuló élelmiszer-szállítmányokat, de ezt még a „kulturális forradalom” alatt sem tette meg. A hatvanas években a kínaiak rezionis-

ta vádjába belefáradt szovjetek azzal rémítették meg Hongkong lakosait, hogy feltétek a kérdést: ha Kína annyira revizionizmusellenes, miért nem rohanja le a közvetlen szomszédságában lévő imperialista gyarmatot? Peking azzal válaszolt, hogy Hongkong történelmi probléma, és majd a megfelelő időben fog lalkoznak vele. Kína „hosszú távon gondolkodott, és maximálisan kihasználta Hongkongot”.³²

Teng alaposan fel kívánt készülni, mielőtt belefogott volna a városállam fölötti „felségjog visszaszerzésébe”. 1978-ban még nem rendelkezett a megfelelő tervvel. Teng csak annyit tudott felkínálni, hogy Kína fenn fogja tartani Hongkong prosperitását. 1978. augusztus 19-én Liao Cseng-cse arról biztosította hongkongi látogatók egy csoportját, hogy a városállam még hosszú ideig megtarthatja jelenlegi társadalmi rendszerét, s Kína nem fog tömeges kampányokat rendezni Hongkongban.³³

1978 novemberében – délkelet-ázsiai útjának egész embert igénylő elfoglalt-ságai közepette és a Kínai Népköztársaság első számú vezetőjének pozíciójára felkészülve – Teng Hsziao-ping időt szakított, hogy találkozzon Y. K. Pao hongkongi szállítmányozási mágnással, a legismertebb és valószínűleg leggazdagabb hongkongi nagytőkéssel.³⁴ Teng az üzletember sikere mellett nagyra becsülte Pao első kézből származó tudását a világgazdaságról, a földkerekség politikai vezetőit érintő éles eszű megfigyeléseit, a hongkongi üzleti szféra hangulatáról szóló véleményét, a pragmatizmusát, továbbá az őszinteségét, melyel Kína modernizációját kívánta segíteni. Y. K. Pao és családja alakította ki a külföldiek közül a legközelebbi kapcsolatot Teng családjával.³⁵ 1978 novemberében a két férfi leginkább arról cserélt eszmét, hogy a hongkongi üzletemberek milyen szerepet játszhatnának a modern Kína megteremtésében.

1978 decemberében Li Csiang külükereskedelmi miniszter Pekingből Hongkongba utazott, hogy felmérje, miként segíthetné a városállam a KNK modernizációs kísérleteit, különösen Kuangtung tartományban. Hongkongi látogatása során Li elsőként jelentette be, hogy Kína engedélyezni fogja a külföldi befektetéseket, s kölcsönököt kíván felvenni. Majd meghívta Pekingbe Murray MacLehose kormányzót. Teng tudta, hogy MacLehose jól beszél kínaiul, nagyra tartják Londonban, és jó munkakapcsolatot ápol a hongkongi kommunista képviselőkkel. Azzal is tisztában volt, hogy Hongkong 1997 utáni sorsának tisztázásához részletes konzultációkra lesz szükség a britekkel.³⁶ A szóbeli meghívást hivatalos írásos meghívás követte: az első levél, melyet egy kínai miniszter írt Hongkong kormányzójának. MacLehose felismerte a gesztus történelmi jelentőségét, és megjegyezte: „Komoly kezdeményezés

volt, a modernizációs program hátterével. mindenki egyetértett abban, hogy el kell fogadnom.”³⁷ (Hongkongnak a „négy modernizációban” betöltött szerepéiről lásd még a 14. fejezetet.)

Tenget azóta érdekelte Hongkong, hogy Franciaországba tartó hajója 1920-ban megállt a kikötőben. 1929–31 között hónapokat töltött a településen, mikor Kuanghszi tartományban kellett felkeléseket vezetnie, így még jobban megismerhette a várost.³⁸ Teng tisztában volt a gyarmati történelem fontosabb részleteivel: Hongkong szigetét az 1842-es ópiumháború utáni szerződéssel szerezte meg Nagy-Britannia, a szemközti parton fekvő Kowloon (Kaulung) 1860-ban lett a briteké, a Kowloontól északra fekvő úgynevezett „új területekre” vonatkozó kilencvenkilenc éves brit bérlet pedig 1997-ben járt le. Mint a kínai patrióták általában, Teng is érvénytelennek tartotta az „egyenlőtlen szerződéseket,” mert akkor kényszerítették őket Kínára, mikor az ország túlságosan gyenge volt, hogy ellenálljon.

1949 és 1978 között a kommunisták szervezeteket tartottak fenn Hongkongban, melyekhez átlagemberek kis csoportja csatlakozott.³⁹ Szóbeszédek terjedtek a kommunisták és a többiek – kuomintangosok, britek és amerikaiak – között, s a legtöbb hongkongi, félve az esetleges konzervenciáktól, messzi-ről elkerülte a politikát. Az Új Kína hírügynökség hongkongi kirendeltsége újságokat, magazinokat és könyveket adott ki; titkos és nyilvános jelentéseket küldött hazára Hongkongról és a nagyvilágról; valamint szállást adott a pekingi külügymenisztérium hivatalnokainak. A külvilág felé a Bank of China hongkongi fiókja képviselte a KNK pénzügyi érdekeit. A pekingi külkereskedelmi minisztérium és a kínai tartományi kormányzatok kereskedelmi ügyleteit a China Resources végezte. Kína saját kiskereskedelmi üzleteket, hírszerző csoportokat, baloldali iskolákat és szakszervezeteket működtetett Hongkongban. Hazaküldött jelentéseikben e szervezetek mind túlértekelték a kommunizmus hongkongi támogatottságát, így Teng és a többi vezető hivatalnok alábecsülte a helyi lakosság brit uralom iránti szímpatiáját. A legtöbb hongkongit nyugtalánította, hogy mit tervez velük a „kulturális forradalom” utáni népi Kína.⁴⁰

Mikor 1979. március 24-én Sir Murray MacLehose kormányzó Pekingben Tenggel találkozott, néhány brit diplomata már sejtette, hogy 1997-ben fel kell adniuk Hongkongot, mert amint az „új területek” bérlete lejár, és visszakerülnek Kínához, a városállam maradék része nem lesz többé életképes adminisztratív egység. Mégis hogyan tudná a pekingi kormány – épp csak kilépve a „kulturális forradalomból”, nem rendelkezve egy modern kapitalista metropolisz irányításához szükséges tapasztalatokkal – bölcs vezetéssel fenn-

tartani a stabilitást és prosperitást? Ebben Hongkong külföldi üzletemberei mellett a városban élő kínaiak is komolyan kétkedtek. A helyi kormányzat hivatalnokai és sok átlagember reménykedett benne, hogy ha London fel is adja 1997-ben Hongkongot, Kína majd lehetővé teszi, hogy továbbra is a brit hivatalnokok irányítsák.⁴¹

A Pekingbe tartó brit küldöttség tagjai jól tudták, hogy Teng Hsziao-ping beszélni kíván arról, miként tudná Hongkong segíteni a kínai modernizációt. Meglepetsükre Teng MacLehose kormányzóhoz intézett első megszólalásában a városállam sorsának kérdését hozta szóba. Kijelentette, hogy a meggyezésnek azon a premisszán kell alapulnia, hogy Hongkong Kína része, de a kínai szocializmus ellenére még hosszú ideig fenntarthatja kapitalista rendszerét.⁴² Teng majd csak három évvel később tette közzé „egy ország, két rendszer” politikáját, ám lényegében már az első MacLehose-zal folytatott megbeszélésen kifejtette.

A hongkongi kormányzó és a vele utazó Kína-szakértők felismerték, hogy ha felvetik Tengnek az 1997 utáni brit irányítás lehetőségét, csak feldühítik vele. Inkább áttételesen kezdték fejtegetni a téma kört, s föltettek egy kérdést arról, miképp biztosítsák azoknak, akik tizenöt éves bérbeadási szerződéseket írtak alá, hogy a megállapodásukat 1997 után sem fogják kétségbe vonni. Ehhez kapcsolódva MacLehose megemlíttette, hogy a hongkongi befektetők nem szívesen adnak új kölcsönöket, kötnek jelzálogszerződéseket és fektetnek be egyéb módokon, amíg nem tudják, mi fog történni 1997 után. Javasolta, hogy azokban a hivatalos dokumentumokban, melyek arról szóltak, hogy a bérbeadási szerződések 1997 után járnak le, fogalmazzanak úgy, hogy „egészen addig, míg a brit korona irányítja a területeket”. A MacLehose-t elkísérő Cradock lejegyezte, hogy Teng Hsziao-ping szemlátomást nem értette a tizenöt éves üzleti bérletek és az „új területek” kilencvenkilenc éves kormányzati bérlése közötti különbséget.⁴³ Teng minden esetre próbálta elkerülni, hogy véleményt kelljen nyilvánítania a bérletekről, de kijelentette, hogy a befektetők megnyugodhatnak.⁴⁴ A brit aggodalmakra, hogy kommunista hivatalnokokat fognak Hongkong élére kinevezni, rögtön azzal válaszolt, hogy Kína minden meg fog tenni azért, hogy ez ne jelentsen problémát.

A Hongkongba visszatérő MacLehose nem hozta nyilvánosságra pekingi tárgyalásainak részleteit, ám megosztotta a közvéleménnyel Teng üzenetét, hogy Kína nem fogja megsérteni a befektetők érdekeit. Ennek hallatán a helyi lakosok érezhetően megkönnyebbültek, s Peking nagyobb nyitottságának látzsata erősödött. A hongkongi média úgy értelmezte a történeteket, hogy Teng

a harmadik plénum után pragmatikusabb útra terelte országát. A következő évben a hongkongi ingatlan- és részvényárak hatalmas mértékben nőttek.⁴⁵

A későbbi hónapokban számos magas beosztású brit hivatalnok repült Pekingbe, hogy tárgyalásokat folytasson Tenggel és más kínai funkcionáriusokkal, Hua Kuo-feng pedig 1979 novemberében Nagy-Britanniába látogatott. minden brit hivatalnok ugyanazt a lényegi üzenetet közvetítette kínai partnérének: létszükséglet, hogy Hongkong kérdésében mihamarabb döntés szülessen. Teng azonban még nem állt készen a tárgyalások megkezdésére. Inkább csak elismételte, amit 1979 elején MacLehose-nak mondott: a város 1997 után is megtarthatja saját társadalmi rendszerét, és Kína meg fogja védeni a befektetők érdekeit.⁴⁶

Fontos áttörés volt a Hongkonggal foglalkozó Teng számára, hogy 1980 decemberében a Politikai Bizottság döntést hozott Mao történelmi szerepének kérdésében. Nem kellett többé a konzervatív ellenzékkel foglalkoznia, és belelehetett abba, hogy miután Kína visszaszerezte, Hongkong még fél évszázadig kapitalista város maradjon. Teng a megfelelő beosztásokba helyezte (Hu Jao-pangból és Csaó Ce-jangból álló) új csapatát, s joggal bízhatott benne, hogy átalakított kormányzata meg fogja szerezni a kellő tapasztalatokat egy modern kapitalista város irányításához.

1981 elején Teng Hsziao-ping készen állt, hogy megkezdje a Hongkong jövőjéről szóló tárgyalásokat. Reagan 1981-es beiktatása után nem remélhetett gyors haladást Tajvan ügyében. Ehelyett Hongkongra koncentrált, s így a patriota ifjúság, amelynek tagjai tiltakozásukat fejezhették volna ki, hogy a gyenge kínai kormány nem tudott eredményt elérni Tajvan visszatérése terén, arra a Hongkongra fordíthatta figyelmét, melyről Teng a kezében lévő ütőkártyákkal bízvást remélte, hogy sikeresen visszaszerzi. Kína annyi katonát állomásosztatott a határon, hogy a hongkongi brit helyőrség nem tudott volna érdemben védekezni ellenük. Peking kezében volt Hongkong víz- és élelmiszer-ellátása, s 1981 elején Kína már munkakapcsolatot alakított ki Y. K. Paóval és más üzleti vezetőkkel. A Tajvanra formált „egy ország, két rendszer” politikát könnyen adaptálni lehetett, hogy keretként szolgáljon a Hongkonggal fennálló kapcsolatokra. Ha sikerül megnyugtatni a városállam lakosait, az a szárazföldi Kínával való újraegyesüléstől rettegő tajvani közvélemény félelmeit is csökkenthette volna.

1981 márciusában a Hongkongi és Makaói Ügyek Irodája találkozót hívott össze Pekingben, hogy megvitassák Hongkong jövőjét.⁴⁷ A megbeszélésen Csang Ven-csin külügyminiszter-helyettes közvetítette Teng gondolatait, aki szerint, ha nem veszik vissza Hongkongot, nem tudnak majd szembénézni az

őseikkel, Kína milliárdos lakosságával és a harmadik világ népeivel. Mihelyt Csang ezt elmondta, a kérdés el volt döntve. Senkinek sem jutott eszébe javasolni, hogy Peking gondolkozzon el rajta, a britek azután is irányíthatnák Hongkongot, hogy az „új területek” bérlete lejárt.⁴⁸

Bár valószínűtlennek tűnt, hogy Nagy-Britannia csapatokat küld a városállam védelmére, a brit kormány ebben az időszakban mérlegelte, hogy katonai erővel támogatja a Falkland-szigeteket, s nem lehetett kizájni, hogy Hongkongot is ily módon segítené meg. Teng Hsziao-ping mindig felkészült a legrosszabb lehetőségre, ezért arról is döntött, hogy Kína hogyan válaszolt volna, ha a britek mégis csapatokat küldenek távol-keleti gyarmatvárosukba. 1982 szeptemberében, egy héttel azelőtt, hogy Margaret Thatcher miniszterelnök megérkezett Pekingbe, Teng találkozott Li Hszien-niennel és másokkal, s közölte velük: utolsó opcióként Kína felkészült, hogy erővel szerezze vissza Hongkongot.

Amint végleg eldőlt, hogy visszaszerzik a városállamot, a kommunista hivatalnokok belső használatú anyagokat kezdtek el készíteni arról, hogy a népi Kína hogyan fogja kormányozni 1997 után a kapitalista metropoliszt. Teng közben a Hongkongból érkező jelentéseket tanulmányozta, és egyre több vezető látott vendégül a helyi üzleti körökből. Mikor a Peking-párti hongkongi üzletemberek, akik az Országos Népi Gyűlésnek is a tagjai voltak, részt vettek a gyűlés ülésein, Teng külön speciális találkozóra hívta meg őket, melyeken Hongkongról cseréltek ki gondolataikat.⁴⁹

A többi kínai hivatalnokhoz hasonlóan Teng Hsziao-ping is attól tartott, hogy 1979–97 között Nagy-Britannia „taposóaknákat” hagy majd hátra, amelyek nehezíteni fogják az 1997 utáni kínai kormányzást. Az angolok elszípkázhatták volna Hongkong vagyonát úgy, hogy hatalmas közösségi beruházásokkal bíznak meg brit cégeket, s a kormányzatot eladósítják. Jó előre kibérelhették volna a földterület akkora részét, hogy a kínaiak 1997 után már ne szerezhessenek érdemi bevételeket. Felemelhették volna a kormányalkalmazottak fizetését úgy, hogy Peking nehezen tudja majd helyreigazítani a költségvetést. Teng azonban nem számított arra, amit ő és mások később valódi „taposóaknának” tartottak, a kommunista hatalom „demokratikus” reformokkal való csökkentésére.

Az 1981. december 21. és január 6. között tartott Egységhozzájárulási Konferencián Peking ismertette a Hongkong jövőjéről szóló alapvető elképzeléseit. Az előkészítő tárgyalások már közvetlenül a konferencia vége után elindultak, mikor 1982. január 6-án Humphrey Atkins találkozott Csao Ce-jang miniszterelnökkal. E találkozón Peking végre készen állt rá, hogy megkezdje az

egyezkedést, és konkrét kérdésekről tárgyaljon. Csaó közölte Atkinssel, hogy Hongkong szabadkikötő, kereskedelmi és pénzügyi központ marad, s Kína biztosítani fogja, hogy tovább prosperáljon. Végül bejelentették, hogy Hua Kuo-feng 1979. novemberi angliai útját viszonozva (és a tárgyalások fontosságát jelezve) Margaret Thatcher 1982 őszén Kínába látogat.⁵⁰ 1982 márciusában Teng hivatalosan engedélyezte a januári konferencián megalkotott javaslatot, majd annak szövegét továbbította a pártközpontnak.

A későbbi hónapokban Teng Hsziao-ping több, Hongkongról szóló vitában részt vett, így egyebek mellett tíz-egynéhány különböző személlyel és csoporttal találkozott, köztük Y. K. Paóval és Henry Fok üzletemberrel, akik régóta barátságosan viszonyultak a szárazföldi Kínához.⁵¹ A brit hivatalnokokkal tárgyalva ígéretet tett rá, hogy 1997 után a politikai hatalom a hongkongi nép kezében lesz. Az utódok kinevelésére mindig energiát fordító Teng kérte, hogy a következő tizenöt évben a városállam üzleti, oktatási és kulturális irányítói javasoljanak olyan fiatal helyi „patriótákat,” akiket fel lehetett készíteni a különböző területeken az 1997 utáni vezető szerepre, hogy az átadás-átvétel zökkenőmentes legyen, illetve a stabilitás és prosperitás folyatódjon.⁵² Teng egyik legfontosabb hongkongi vendége Rayson Huang volt, a város első számú felsőoktatási intézménye, a Hongkongi Egyetem alkancellárja, aki később szerepet játszott a jövőbeli hivatalnokok felkészítésében.

Teng Hsziao-ping 1982. április 6-án Pekingben látta vendégül Edward Heath egykor miniszterelnököt, s a januári találkozón bemutatott tizenkét pontos terv alapján konkrétan megfogalmazta, hogy Hongkong szabadkikötő és globális pénzügyi központ fog maradni. Hongkongot a helyi lakosság – beleértve a briteket is – irányítja majd. A burzsoáziáé lesz a vezető szerep, de más társadalmi osztályok is képviseltetni fogják magukat. Az elnevezés „Hongkong, Kína” lesz, ám az üzleti gyakorlatban nem történik változás. Ahogy Teng kifejtette vendégének: „A kínai alkotmányban van egy kitétel, hogy speciális irányítású régiókat hozhatunk létre, melyek az ország többi részétől eltérő szabályok szerint működnek.”⁵³

A *Vaslady* Kínába látogat

Margaret Thatcher brit miniszterelnök 1982. szeptember 22-én érkezett Pekingbe, nem sokkal a falklandi háborúban aratott júniusi döntő győzelme után. A diadal őt magabiztosá tette, de elbátortalanította tanácsadói (köz-

tük Edward Youde-ot), akik így nem magyarázták el neki: aligha reális azt remélni, hogy Teng Hsziao-ping 1997 után megengedi a briteknek Hongkong további kormányzását. A brit külügyminisztérium két Kína-specialistája, Percy Cradock és Alan Donald igyekezett megvilágítani Teng elszántságát, és segíteni, hogy ne kerüljön sor egy összecsapásra.⁵⁴ A Vaslady azonban tévesen csak az alkudozás részének gondolta, hogy a kínaiak elutasítják az 1997 utáni brit irányítást.⁵⁵ Thatcher először Cao Ce-jang miniszterelnökkel tárgyalta Pekingben. Cao már a találkozó előtt közölte a hongkongi tudósítókkal, hogy természetesen Kínáé lesz a városállam fölötti felségjog, de a visszavétel nem lesz hatással Hongkong prosperitására és stabilitására. A sajtó tájékoztatásával Cao azt üzente, hogy e pontok nem részei a vitának. Mikor Teng Thatcher miniszterelnökkel találkozott, ugyanezt az üzenetet közvetítette.⁵⁶

Szeptember 24-én reggel Teng Hsziao-ping, az „acélygár” két és fél órán keresztül tárgyalta Vasladyvel. Thatcher később nyers stílusúnak nevezte a tárgyalást, ám a találkozón részt vevő brit hivatalnokok szerint túlzott a Tenggel kialakult nézeteltérésről, s az összecsapás érzete a brit miniszterelnök találkozó utáni sajtótájékoztatójából, valamint az arra adott kínai reakcióból eredt. A brit résztvevők szerint Thatcher elegánsan és elbűvölően adta elő mondáivalóját, de a szokásostól eltérően láthatólag nagy hatással volt rá Teng szinte határtalan tekintélye.⁵⁷ Utóbbi rögtön kijelentette, hogy Kína 1997-ben át fogja venni a Hongkong feletti irányítást, ám fenn fogja tartani a város virágzását, és Peking reméli, hogy London együttműködő lesz.⁵⁸ Thatcher azzal vágott vissza, hogy Hongkong három megegyezésből fakadóan brit terület. A nemzetközi jog szerint mindenki jogosult Hongkongban érvényben maradni, s csak kölcsönösen lehet megváltoztatni őket. Az elmúlt százötven évben a britek megtanulták irányítani Hongkongot, és sikeresnek bizonyultak. Csak azután van értelme a szuverenitás kérdésével foglalkozni, hogy megszülettek a megegyezések, amelyek garantálják Hongkong stabilitását és prosperitását. Ha a britek ezt nem szavatolják, az üzletembereik nem fognak többé befektetni a városban. Thatcher egy engedményt tett: ha elfogadható megegyezés születik Hongkong irányításáról, megmondja majd, hogy javaslatot tegyen a brit parlamentnek a szuverenitás kérdésében. A diplomáciai csatornákon párbeszédnek kell indulnia, hogy lássák, lehetséges-e egy kielégítő megoldás.

Teng kategorikusan visszautasította a javaslatot.⁵⁹ Három fontos kérdést emelt ki: a szuverenitást; hogyan fogja Peking úgy irányítani Hongkongot, hogy megőrizze a prosperitást; és miként kerülheti el a kínai és a brit kormányzat közösen, hogy 1997 előtt nagyobb zavargások legyenek. Teng kijelentet-

te: „A szuverenitás kérdésében Kínának nincs mozgástere. Őszintén szólva, ez nem vitakérdés.” Közölte, hogy nem fog olyat tenni, mint Li Hung-csang, az egyenlőtlen szerződések aláírója. Hongkong virágzásának 1997 utáni megőrzése céljából a jelenlegi politikai rendszer és a városállam legtöbb törvénye érvényben fog maradni. Mindemellett Kína kiterjedt konzultációkat folytat majd a helyiekkel, hogy a befektetők, különösen a brit befektetők jól járjanak. Ám nem tud korlátlanul engedményeket tenni. Ha London komoly ellenállást fejtene ki, vagy jelentős tőkét vinne ki Hongkongból az 1997-es átadás előtt, Kína „el fog gondolkodni a visszaszerzés időzítésén és módján”. Teng jelezte, hogy együtt akar dolgozni Nagy-Britanniával, s beleegyezett, hogy a két oldal haladéktalanul kezdjen megbeszéléseket a diplomáciai csatornákon keresztül.⁶⁰ Ha azonban két éven belül nem tudnak kielégítő megegyezést kötni az átmenetről, Kína egyoldalúan fogja megfogalmazni a politikáját.⁶¹ A Pekingben dolgozó külföldi diplomaták jól tudták, hogy Teng Hsziao-ping a köpőcsésze használatával szerette kihangsúlyozni mondanivalóját. A megfigyelők szerint a Thatcherrel folytatott megbeszélések alatt gyakran a köpőcsésze felé fordult.⁶²

A megbeszélés után Thatcher miniszterelnök, ahogy lefelé haladt a lépcsőn, elgondolkodott egy tudósítói kérdésen, megbotlott és térdre esett. A jelenetet rögzítették a tévékamerák, s bekerült a hongkongi esti híradásokba, majd sokszor megismételték. A képsor szerint Thatcher, akit megrázott pekingi házigazdájának keménysége, letérdelt, és csak a mellette álló Cradock mentette meg egy csúnya eséstől.⁶³

Később, mikor a Vaslady Tengről beszélt, pozitívan nyilatkozott róla. Őszinte volt, mondta, de nem viselkedett durván. Thatcher pekingi búcsúfogadásán Csa Ce-jang volt a díszvendég; Teng inkább egy Kim Ir Szennék adott vászonán vett részt. A brit fogadáson Thatcher sokkal békülékenyebb beszédet tartott. Elmondta, hogy a tárgyalások lehetőséget adtak neki, hogy belelásson a kínai ügyekbe, majd egy helyi közmondást idézett: „Saját szemmel nézni százsor jobb, mint másuktól hallani.”⁶⁴

A Thatcher-Teng-találkozót követő semmitmondó nyilatkozat szerint „a két ország vezetője távolba mutató, baráti hangulatú beszélgetést folytatott Hongkong jövőjéről. Mindketten világossá tették saját álláspontjukat. Egyetértettek abban, hogy a látogatás után diplomáciai csatornákon tárgyalások kezdődnek azzal a közös céllal, hogy Hongkong stabilitása és prosperitása fennmaradjon.”⁶⁵ Tenggel ellentében Thatcher büszke volt Nagy-Britannia hongkongi történelmi szerepére, s legitimnek tartotta a szerződéseket. Kínából való elutazása előtt a BBC-nek adott interjúban leszögezte: „Ha egy szerződés egyik aláírója kije-

lenti, hogy nem ért egyet vele, és nem tartja be többé, nehezen lehetne bízni benne, hogy bármilyen új szerződést be fog majd tartani.” A brit külügyminisztérium Kína-specialistái összerezzenek, mikor e gondolatokat egy hongkongi sajtótájékoztatón megismételte, mert tudták, hogy minden a kölcsönös bázalom, amelynek meghamarabításán dolgoztak, elillant. Ahogy számítottak rá, Kína nagy erővel tiltakozni kezdett. A Thatcher látogatása utáni héten a hongkongi tőzsde 25 százalékkal zuhant, s október végére a (júniusban még 1300 ponton álló) Hang Seng index 772 pontra esett vissza.⁶⁶

A Vaslady útját követően a tárgyalásokat elhalasztották, mert Peking ragaszkodott hozzá, hogy a megegyezést az 1997 utáni teljes körű kínai szuverenitára kell alapozni, és ezt Thatcher nem fogadta el. A figyelmeztetés nem késsett. 1983 februárjának végén a kínaiak közölték a britekkel, hogy már majdnem elkészültek az 1997 utáni Hongkongról szóló egyoldalú tervükkel. Ha a tárgyalások nem folytatódnak, 1984 szeptemberében Peking bejelentette volna a gyarmatváros jövőjéről szóló tervét.⁶⁷ Cradock nagykövet és Youde hongkongi kormányzó annyira megijedt, hogy a kínai kormánytagok 1983 júniusában az Országos Népi Gyűlés előtt fogják vinni az elképzelésüket, hogy március elején visszarepültek Londonba Thatcherrel tárgyalni. A hongkongi tőzsde még lejebb zuhant, s végül a Vaslady is meggyőződött róla, hogy a kínaiak rendíthetetlenek a szuverenitás kérdésében. Cradock azért, hogy kimozduljanak a holpontról, javasolta Thatchernek, hogy írjon levelet Cao miniszterelnöknek, melyben megismétli, amit Pekingben mondott, de kicsit más módon: a hongkongi nép számára kielégítő előkészítés után „fel lesz készülve rá, hogy javasolja a parlamentnek a szuverenitás átadását”. Thatcher egyetértett az indítvánnyal, s 1983. március 9-én elküldték a levelet. Mivel a szövegben nem szerepelt, hogy a kínai elvárás szerint már a tárgyalások előtt tisztázzák a szuverenitás kérdését, Peking válasza késsett. Csak két hónap múlva egyeztek bele, hogy elinduljanak a tárgyalások. Teng utóbb elmagyarázta az Országos Népi Gyűlésre érkező hongkongi képviselőknek: azért állt kötélnek a téma sorrendjét illetően, hogy a britek kiléphessék kellemetlen helyzetükből. A megbeszélések témaik a következők voltak: az 1997 utáni stabilitás és prosperitás előkészítése; az 1997 előtti időszakra vonatkozó tervezet; és végül a szuverenitás. Az első tárgyalást július 12-én tartották, tíz hónappal Thatcher látogatása után.⁶⁸

A tárgyalások előkészületeként – a prominens hongkongiakkal való kapcsolattartás és a város irányítását 1997 után átvevő hivatalok felkészítése céljából – Teng úgy döntött, hogy Pekingnek magasabb beosztású funkcionáriusokat kell Hongkongba delegálnia, mint korábban. A küldöttek vezetője jelentős

szabadságot kapott, hogy nyílt beszélgetéseket kezdeményezhessen Hongkong befolyásos lakosaival, és közvetlenül a legmagasabb pekingi szintnek kellett jelentenie. Tengnek szüksége volt valakire, aki jól ismerte a KKP-t, aki egyenrangúként tudott tárgyalni a hongkongi vezetőkkel, s aki elég magabiztos volt ahhoz, hogy teljeskörűen és őszintén jelentsen a kínai csúcsvezetőknek. Teng egyik jelöltje Hszü Csia-tun lett.

Az 1983-as holdújévet Teng Hsziao-ping és családja Sanghajban töltötte, s mikor meglátogatta a közelí Csiangszu tartományt, Hszü Csia-tun tartományi párttitkár kalauzolta körbe. A látogatás előtt Teng nem tudott sokat Hszüről, pedig az 1975-ös konszolidáció időszakában kulcsszerepet játszott először Nankingban, majd egész Csiangszu tartományban. Mikor Teng és Hszü Csia-tun az 1983-as holdújév alatt találkozott, az eredeti forgatókönyv szerint Hszü húsz percben mutathatta volna be a tartományban történteket. A beszélgetésük két órán át tartott. Hszü vezetésével Csiangszu hat év alatt megdupláza a GNP-jét, és a találkozó idején a legmagasabb ipari-gazdasági össztermelést produkálta. Csiangszu, a Sanghaj melletti partvidéki tartomány összekapcsolódott a nemzetközi kereskedelemmel, s Hszü úttörő volt a piacok fejlesztésében. Néhány helyi elővigyázatos tervező panaszkodott is róla Csen Jünnek. Csen szerte volna eltávolítani a párttitkár Csiangszuból, ám Teng Hsziao-ping, aki bátor reformernek tartotta, megvézte.

Pár héttel az említett holdújévi találkozó után a magas beosztású hivatalnokok kinevezéséért felelős Hu Jao-pang, tudván, hogy Hszü jó benyomást tett a legfőbb vezetőre, azt javasolta Tengnek, hogy nevezze ki az új hongkongi pozícióba. Teng beleegyezett, és 1983 áprilisában Hu értesítette Hszüt, hogy a városállamba kerül, s egy személyben lesz felelős Kína Hongkonggal fennálló kapcsolataiért az 1997-es visszavétel előkészületei során.⁶⁹ 1983. június 30-án, a kínai–brit tárgyalások első fordulója után Hszü Csia-tun hivatalosan a Kínai Kommunista Párt Hongkong–Makaó Munkacsoportjának párttitkára lett, és elfoglalta új munkahelyét a brit gyarmatvárosban. Egyik legfontosabb feladata az volt, hogy kiválassza azokat a befolyásos hongkongiakat, akiket meghívtak Pekingbe, s akik Tenggel találkozhattak.⁷⁰

Új beosztására felkészülve, Hszü végiglátogatta azon vezetőket – Li Hszien-nien, Csa Ce-jang, Hu Jao-pang, Jang Sang-kun, Van Li, Csi Peng-fej, Hu Csi-li és Teng –, akikkel együtt kellett dolgoznia Hongkong kérdésében. Úgy találta, mindenkorban tudják, hogy a hongkongi kommunista szervezetnek óriási változásokra van szüksége, hogy képes legyen levezényelni az átmenetet. A szervezetnek elsősorban őslakos kantoniak voltak a tagjai, akik baloldali jel-

mondatokat ismételgették, s évtizedek óta a hongkongi üzleti és kormányzati vezetőket kritizálták. A csoport tagjai nem voltak képesek alkotó módon gondolkodni a városállam jövőjéről. Ennek ellenére Hszünek sikerült teljesen átalakítania a Hongkongi Kommunista Pártot, s egy olyan csoportot hozott létre, mely ki tudott nevelni egy kreatív, Peking-párti vezető réteget, amely 1997-ben készen állt, hogy Hongkongot irányítsa. A kinevett vezetők nem feltétlenül voltak párttagok, de hajlandók voltak együttműködni az új, kommunista elittel.

Hszü Csia-tun Pekingben Liao Cseng-csével is találkozott, ám ő sajnálatos módon június 10-én, mielőtt Hszü Hongkongba utazott volna, elhunyt. Teng bejelentette, hogy Li Hszien-nien és Cao Ce-jang lesz felelős a városállam ügyeiért; a napi munkát Pekingben az egykor külügyminiszter, Csi Peng-fej, Hongkongban Hszü fogja vinni.

Hongkongban Hszü Csia-tun hivatalosan az Új Kína hírügynökség helyi kirendeltségének vezetője lett. Nyilvánosan így emlegették, de nyílt titok volt, hogy a KKP Hongkong–Makaó-részlegét vezeti. Nagy érdeklődés kísérte a megérkezését. Ő volt a legmagasabb rangú kommunista, akit valaha kineveztek Hongkongba. Korábban az Új Kína hírügynökség szóban forgó kirendeltségét egy helyi, külügyi hátterű kanton vezette. Hszü anyanyelve a mandarin volt, és kinevezése jelezte, hogy a legfelsőbb pártvezetők országos fontosságú kérdésnek tartják Hongkongot.⁷¹

Mielőtt Hszü a városba utazott volna, a Nobel-díjas Jang Csen-ning, aki a teleket Hongkongban töltötte, s szoros kapcsolatban állt az ottani értelmiségiekkel, közölte vele: szükség lesz rá, hogy aktualizálja Kína hongkongi ismereteit. Hszü Csia-tun válaszul felvette Jang öccsét, Csen-hant, hogy egy kis, független helyi agytrösvöt vezessen, és segítsen elmagyarázni a kínai hivatalnokoknak Hongkong aktuális gazdasági és intellektuális trendjeit. Sőt, a Kínai Társadalomtudományi Akadémia egyes tudósait is Hongkongba utaztatta, hogy Peking jobban megértse a várost és helyét a világgazdaságban.

Hszü épp azelőtt érkezett Hongkongba, hogy a Nagy-Britanniával folytatott tárgyalások második fordulója megkezdődött, s első dolga az volt, hogy segítsen a kínai tárgyalóknak a megbeszélések következő fordulójára készülve áttekinteni a helyi szituációt. Jó néhány hongkongi először tartott tőle, hogy Hszü a városállam feletti kommunista kontroll megerősítése végett jött, de a férfi nyitottsága és őszinte vágya, hogy megértse Hongkongot, az ő oldalára állította az embereket. Alapvető üzenete az volt, hogy 1997 után Kínáé lesz az irányítás, de aggodalomra semmi ok, mert minden ugyanúgy marad, mint addig.⁷² „Mi jön 1997 után?” – szólt a korszak népszerű találós kérdése. „1998” – volt a válasz. Hszü is-

kolákat, bankokat és vállalatokat látogatott meg, gyakran beszélt találkozókon, ünnepségeken, sporteseményeken és sokféle intézményben. Árnyékkormányzó lett (egypáran „kormányzónak” is hívták). Hszü tehetséges embereket válogatott ki az Új Kína hírügynökség központjában, hogy nála dolgozzanak, és a száz munkatársból hamarosan négyszáz lett. Csoportokat alakított, s feladatul adta nekik, hogy ismerkedjenek meg a hongkongi kormányzat különböző részeivel és az „Új területek” kerületi irodáival. A csapat segítette Hszüt, hogy tájékozott legyen minden területen, s miközben a Hongkong átvétele előtti tizenöt év során a feladatukat végezték, kijárták a kormányzás iskoláját.⁷³ Nyílt titok volt, hogy akik bizonyítanak, azok 1997 után fontos pozíciókat tölthetnek be.

Első három hongkongi hónapját követően Hszü Pekingbe utazott, hogy jelentést tegyen Cao Ce-jangnak és Li Hszien-niennek a városállam közhangulatáról, a helyi gazdaságról, valamint az ott dolgozó kommunista hivatalnokok minőségéről. Sajátos meglátásai meglepték a kínai csúcsvezetést. A Hongkongban működő kommunisták régóta hozzászoktak már ahhoz, hogy azt jelentsék Pekingnek, amit ott hallani akartak, így folyamatosan szajkózták, hogy a brit gyarmatváros lakói ellenzik az imperializmust, s alig várják, hogy a népi Kína felszabadítsa őket. Még a Peking kegyeit kereső hongkongi üzletembereket is arról beszéltek, hogy a helyi lakosság mennyire lelkesedik a jövőbeni kommunista vezetésért. Hszü azonban elég bátor volt, hogy közvetítse a kellemetlen igazságot: a hongkongiak nem bíznak a KKP-ban, s vannak, akik úgy érzik, hogy pusztulásra ítéltettek.⁷⁴ A hongkongi kínai üzletemberek nagy része tisztelte a brit kormányzást és a törvények uralmát, s ketségeik voltak azt illetően, hogy Peking képes lesz-e jól vezetni a városállamot. Sokuk az 1949 utáni esztendőben menekült Hongkongba, és nem mert hinni a kommunistáknak. Látták, ahogy a KKP az ötvenes években elárulta a vállalkozóknak tett ígéretét, hogy együtt fog dolgozni azokkal, akik együttműködnek, de ehelyett megtámadta őket, majd elvette az üzleteiket.⁷⁵ A Hszü jelentésétől nyugtalanná vált Li Hszien-nien úgy válaszolt, hogy Peking elsődleges feladata elnyerni a hongkongi közvélemény támogatását.⁷⁶

Hszü beszámolója kijózanító volt, de nem változtatott Tengnek a teljes szuverenitás visszaszerzésére irányuló szándékán. Az eredménytelen második tárgyalási forduló után a kínaiak közzétették tizenkét pontos tervüket, így figyelemzettetve a brit felet, hogy ha 1984 szeptemberéig nem születik megegyezés, ők készen állnak a saját egyoldalú megoldásukkal. Teng Hsziao-ping a harmadik, ugyancsak eredménytelen tárgyalási fordulót követően, 1983. szeptember 10-én találkozott Edward Heath exminiszterelnökkel. Teng közölte Heathszel, hogy

a londoni taktika hibás, mert nem fogja megengedni, hogy a szuverenitásért cserébe továbbra is a britek irányítsák Hongkongot. Kifejezte azon reményét, hogy Thatcher miniszterelnök és kormánya bölcsen cselekszik majd, s nem teszi lehetetlenné az együttműköést, hisz semmi sem állíthatja meg Pekinget, hogy 1997-ben visszaszerezze a Hongkong feletti irányítást. Teng elmondta még: abban is reménykedik, hogy a tárgyalások következő fordulójában Nagy-Britannia sebességet vált, és elkezdi a közös tervezést Kínával, hogy az átadás-átvétel gördülékeny legyen.⁷⁷

Miután a tárgyalások negyedik fordulója sem hozott áttörést, a hongkongi dollár történetének legalacsonyabb árfolyamára zuhant. A pánikba eső vázárlók kiürítették a szupermarketeket, s hatalmas mennyiségi tőke menekült a városállamból külföldre; aki tehette, Kanadában és más országokban vett ingatlant. Sok megfigyelő szerint a II. világháború óta ez volt Hongkong legsúlyosabb válsága. Thatcher engedélyével Cradock azt indítványozta, feltételesen vizsgálják meg, hogy a kínaik mit javasolnak 1997 utánra. Az ötödik tárgyalási forduló során Peking elégedetten vette tudomásul London látszólagos rughalmasságát, de úgy ítélte meg, hogy ez csak taktikai eszköz, így megint kevés előrehaladás történt.⁷⁸

A hatodik forduló folyamán Cradock kifejtette, hogy a britek valóban szereznék áttekinteni, mire készül Kína 1997 után. Ha kielégítő megegyezésre jutnak, Nagy-Britannia hajlandó 1997-ben átadni az irányítást. Ez a lépés a tárgyalások fordulópontjának bizonyult. A hatodik fordulót követően a kommunista sajtó nem támadta többé a brit álláspontot. A kínaik volt a sor, hogy álljanak elő terveikkel, de a hetedik fordulóra még nem készültek el az új javaslatok. Az 1984. január 25–26-i nyolcadik forduló során a tárgyalások már eredményesebbek voltak. A brit fél részletes elemzést adott elő arról, hogyan kormányozzák e bonyolult, globális központot. A kínai oldal az elemzés nagy részét belefoglalta saját anyagaiba.⁷⁹ A tárgyalások anélkül haladtak előre, hogy bármilyen konkrét megegyezés született volna a kérdésben, s egyre világosabb lett, hogy 1997 után a kínaiké lesz a teljes szuverenitás.

A megbeszélések tizenkettődik fordulóját követően Geoffrey Howe külügyminiszter Pekingbe repült, és 1984. április 18-án két órán át tárgyalt Tenggel. Utóbbi keményen hangot adott néhány alapvető aggodalmának, például hogy miképp akadályozzák meg, hogy a brit vállalatok – a londoni kabinettel karoltva – tőkét menekítsenek ki Hongkongból, illetve miként gátolják meg, hogy a brit kormányzat nagy területeket adjon bérbe. Teng javasolta, hogy hozzanak létre egy közös struktúrát, mely az 1997 előtti fejleményeket monitorozza,

s egy pekingi, londoni és hongkongi vezetőkből álló összekötő csoportot, amely kezeli a problémákat. Világossá tette, hogy bár a társadalmi rendszert nem fogják 1997 után megváltoztatni, mindenki kínai csapatok állomásoznak majd Hongkongban.⁸⁰ Az ügyrendben viszont pár helyen engedett, abban a reményben, hogy szeptemberre sikerül megegyezni (ezt aztán követheti a brit parlament és a kínai Országos Népi Gyűlés ratifikációja). Április 20-án Howe Pekingből hazafelé tartva megállt a gyarmatvárosban, s először ismerte el nyilvánosan, ami a politikailag tájékozott hongkongi közvélemény előtt már világos volt: „Nem reális egy olyan megegyezést remélni, mely lehetővé teszi, hogy 1997 után Hongkongban a brit kormányzás folytatódjon.” A helyiek közzük néhányan meglepetésüknek adtak hangot, de a városállam üzleti közösséget megnyugtatta, hogy a bizonytalanság véget ért.⁸¹

Úgy tűnt azonban, hogy Teng Hsziao-ping üzenetének részletei nem világosak mindenki számára. 1984. május 25-én, mikor Teng az Országos Népi Gyűlés hongkongi delegáltjaival találkozott, Hszü Csia-tun elmondta neki, hogy pár kínai hivatalnok olyan információkat adott ki, melyek nem kompatibilisek a legfőbb vezető politikájával. Keng Piao egykor védelmi miniszter helyi újságírókkal közölte, hogy 1997 után nem lesznek kínai csapatok Hongkongban. Teng tombolt. Azonnal behívatta magához az Országos Népi Gyűlés hongkongi képviselőit és a városállam újságíróit, hogy tisztázza a félreértést. Az első számú vezető kifakadt: „Keng Piao ostobaságokat beszél! Amit a kínai csapatok hongkongi állomászatásáról mondott, az nem a pártközpont álláspontja. Kínai csapatok fognak állomásozni a városban, amely Kína területének része. Miért ne legyenek csapataink Hongkongban?”⁸² Teng rögtön egy tévényilatkozatot is adott, hogy senkinek se legyenek kétélyei: 1997 után Kína csapatokat fog állomászatni Hongkongban, hogy szavatolja a város biztonságát. A Tenget mérsékelt konzervatívnak tartó hongkongi sajtót nyugtalanította ez a szókimondó nyilatkozat, de a kérdés lassan jelentőségét vesztette. 1997-ben a Kínai Népköztársaság valóban csapatokat küldött Hongkongba, ám azok ritkán hagyták el laktanyáikat, s a jelenlétéük sohasem keltett nagy figyelmet.

1984-ben, miközben a városállam a közös nyilatkozat bejelentését várta, a Hongkongi Végrehajtó Tanács három képviselője Pekingbe utazott hangot adni azoknak a helyi kétélyeknek, hogy Kína nem lesz képes a terület kormányzására. Teng 1984. június 23-án találkozott a delegációval. Azzal kezdte, hogy magánemberekként örömmel látja a csoport tagjait Pekingben, és bátorította őket, hogy érezzék jól magukat a fővárosban. Az üzenet világos volt: Teng Hsziao-ping nem fogadta el, hogy a Hongkongi Végrehajtó Tanácsnak bármi-

lyen beleszólása legyen a gyarmatváros jövőjébe. Néhány hongkongi és brit politikus „háromlábú széket” szeretett volna, vagyis hogy Kína és Nagy-Britannia képviselői mellett a hongkongiak is jelen legyenek a tárgyalásokon. Ám Teng tartott tőle, hogy a megbeszélések így bonyolultabbá válnának és lelassulnának, ezért világossá tette, hogy azok Peking és London között folynak.

Mikor a találkozón Chung Sze-yuen, a Hongkongi Vérehajtó Tanács vezetője kifejezte kétélyeit az iránt, hogy az alacsonyabb beosztású kommunista hivatalnokok képesek lesznek-e kezelní a városra jellemző összetett problémákat, Teng azzal vágott vissza, hogy eszerint Chung úgy véli, kizárolag külföldiek tudják kormányozni Hongkongot. Az ilyen hozzáállás a gyarmati mentalitás eredménye, mondta. Majd azzal folytatta, hogy a csoportnak jobban meg kellene értenie a kínai nemzetet és a népi Kínát. Biztosította a delegációt arról, hogy a hongkongi kapitalista rendszer még vagy ötven évig változatlan marad, és személyes véleménye szerint az számít patriótának, aki tisztei a kínai népet, támogatja, hogy Kína visszaszerezze a szuverenitását, s nem kíván a hongkongi prosperitás és stabilitás ellen tenni. Nem érdekes, hogy valaki a kapitalizmusban, a feudalizmusban vagy épp a rabszolgaságban hisz. Ki-emelte, hogy tizenhárom év van még hátra a szuverenitás visszaszerzéséig, s a pekingi hivatalnokokat legalább annyira foglalkoztatja a hátralévő eszten-dők zökkenőmentessége, mint a Hongkongi Vérehajtó Tanács tagjait. Teng gyarmati mentalitásról szóló megjegyzése után a tanács képviselői nem vitatkoztak tovább. Egyikük, Maria Tam kijelentette, hogy ő is kínai.⁸³

Elkerülendő, hogy London kiszivattyúzza Hongkong vagyonát vagy más gondokat okozzon a hátralévő években, Teng egy – az 1997 előtti problémákkal foglalkozó – kínai, brit és hongkongi közös bizottság létrehozását javasolta. A brit hivatalnokok, akiket nyugtalanított, hogy képesek lesznek-e hatékonyan kormányozni az utolsó években, visszautasították ezt a hatalommegosztást. 1984 júliusában Csou Nan külügyminiszter-helyettes egy alternatívát javasolt Craddocknak és Anthony Galsworthynek. Hozzanak létre egy közös Kínai–Brit Összekötő Bizottságot, mely nem rendelkezik hatalommal, de előmozdítja a kommunikációt. A két fél egyetértett, s hozzálltak a végső dokumentum megfogalmazásához. Az 1983. július 12. és 1984. szeptember 6. között tartott huszonkét tárgyalási forduló után megszületett a *Kínai–brit közös nyilatkozat Hongkong kérdéséről*.

1984. július 31-én, mikor Teng találkozott Pekingben Geoffrey Howe külügyminiszterrel, már látszott, hogy meg fognak egyezni a közös nyilatkozat tartalmáról. A Pejtahóban töltött nyári szabadságáról visszatérő Teng tele volt

lelkesedéssel. A kínai patrioták száznegyven éven keresztül próbálták visszaszerezni a Hongkong feletti szuverenitást, de sehogy sem sikerült nekik. Teng Hsziao-ping békésen és a britekkel együttműködve elérte a célt, noha ki kellett játszania a rendelkezésére álló kártyákat. Teng még Thatcherról is szolt pár jó szót. Kijelentette, hogy a megegyezés „példaértékű volt. Megmutatta, hogyan tudnak országok a múltból rájuk maradt kérdéseket megoldani. [...] De Gaulle tábornok véget vetett Franciaország gyarmati uralmának. Immár elmondható, hogy Margaret Thatcher miniszterelnök véget vetett a brit gyarmati uralomnak.” A közös nyilatkozatot ünneplő találkozókon Teng azzal tréfálkozott, lenyűgözi, hogy a birodalom mennyi lovagja veszi körbe. Egy brit hivatalnok feljegyezte a pekingi vezető egyik megjegyzését: „Úgy ítéltük meg, hogy bízhatunk a brit népben és a brit kormányban. Kérem, adj a miniszterelnöknek, hogy azt reméljük, eljön aláírni a megegyezést, a királynőjüknek pedig, hogy reméljük, egyszer Kínába látogat.” A brit hivatalnok hozzáfűzte, hogy Teng nem egyszerűen barátságos volt, hanem szívéllyes és nyájas.⁸⁴ Egy nappal később a két fél hivatalosan megállapodott a hol Pekingben, hol Hongkongban, hol Londonban ülésező összekötő csoport létrehozásáról.

Howe ezután a gyarmatvárosba repült, s beszámolt a nyilvánosságnak az egyezség megszületéséről. Kijelentette, hogy Hongkong kormányzását 1997 után Kína fogja végezni, de biztosították őt, hogy a városállam társadalmi és gazdasági rendszere változatlan marad, mert a kezében tart egy dokumentumot, mely Hongkong folytatódó autonómiájának záloga. A hongkongi és londoni médiareakció egyaránt pozitív volt. A köztvélemény megkönnyebbült, hogy véget ért a bizonytalanság, s hitt benne, hogy a részletes megegyezés erős alapot teremt egy stabil és prosperáló Hongkong számára. Howe bejelentésének napján a hongkongi tőzsde a két éve a piacokat visszavető Thatcher-látogatás óta legnagyobb napi növekedést produkálta.⁸⁵

Azután, hogy a David Wilson brit diplomata és Ko Caj-suo kínai külügyminisztériumi hivatalnok vezette csoportok hosszas munkával kidolgozták a részleteket, szeptember 26-án Richard Evans nagykövet és Csou Nan külügyminiszter-helyettes aláírta a végső dokumentumot. A mellékletben a kínaiak aprólékosan kifejtették a brit kormányzatnak dolgozó külföldi és helyi hivatalnokokat továbbra is alkalmazó, tizenkét pontos tervüket. Megegyezés született a hatályos törvények továbbbéléséről, a bírói testületről, a nemzetközi pénzügyi központról, szállítási megállapodásokról és az oktatási rendszerről. Kína beleegyezett abba, hogy ezek az alapvető intézkedések ötven évig változatlanok maradnak, illetve hogy 1997-ig Nagy-Britannia felelős Hongkongért.⁸⁶

Október 3-án Teng fogadta a nemzeti ünnepre Pekingbe utazó hongkongi képviselőket, és biztosította őket, hogy a kínai politika nem fog módosulni.⁸⁷ 1984. december 18-án Margaret Thatcher Pekingbe érkezett. A következő nap a két kormány képviselében Cao Ce-jang miniszterelnökkel együtt aláírta a közös nyilatkozatot.⁸⁸

A nyilatkozat elkészültével a kínaiak az alaptörvény megszövegezésének szentelhették figyelmüket, melyet 1997 után a Hongkongi Speciális Irányítású Körzet alkotmányának szántak. A Peking és a speciális irányítású körzet viszonysát szabályozó törvényt egy kínai bizottság dolgozta ki, melynek harminchat tagja a „szárazföldről”, míg huszonhárom tagja a városállamból érkezett. Hszü Csia-tun választotta ki a helybílieket, s hogy megnyerje azokat, akik szembehelyezkedhettek volna a kommunista vezetéssel, prominens hongkongiakat jelölt ki, akik más és más választókerületeket és változatos nézőpontokat képviseltek. A bizottság első plenáris ülésének utolsó napján Teng is megjelent, találkozott a résztvevőkkal és más hivatalnokokkal, majd a csoportképek kézítésénél is jelen volt.⁸⁹

A következő években tíz plenáris ülést tartottak az alaptörvényen dolgozva, s a tanácskozásokon minden fontos kérdést megyitattak: ki lesz a legfőbb vezető, és kinek tartozik jelentési kötelezettséggel; hogyan jön majd létre a Törvényhozó Tanács; lesz-e Hongkongban legfelső bíróság; milyen viszonyban lesznek a bíróságok és a végrehajtás? A törvényt egy sokszínű csoport fogalmazta meg, eltérő nézetű és különböző félelmekkel küzdő tagokkal, akik azért tudtak együtt dolgozni, mert mindenki fenn kívánták tartani Hongkong fejlődését. A helyi kínai üzletemberek közül nem kevesen éppannyira kívánták a nyugati demokráciát, mint a pekingi pártvezetők. A városállam közvéleményét azonban egyértelműen nyugtalanította, hogy mire készülnek a kommunisták. Sokan a nem köntörfalazó Martin Lee ügyvédet támogatták, aki több jogi garanciát tartott volna szükségesnek. A hongkongi képviselők különösen azt szerették volna kőbe vésni, hogy a helyi felsőbb bíróság integritásuk miatt nagyra becsült ítéleteit nem fogják felülírni a pekingi pártvezetők. A kínai csúcshivatalnokok azért, hogy növeljék a közvélemény bizalmát az ilyen és ehez hasonló ügyekben, engedélyezték, hogy a népi Kína és Hongkong újságírói minden plenáris ülés után tájékoztatást kapjanak.⁹⁰

Bár Hszü Csia-tun figyelmeztette Tenget és a többi magas beosztású pekingi vezetőt, hogy a hongkongi lakosságnak kétségei vannak a kommunista uralmat illetően, mégis meglepte a KKP irányítóit a brit fennhatóság iránti hatalmas támogatás mértéke, melyet a Youde kormányzó 1986. december 5-i

halála utáni hetekben lehetett tapasztalni. Youde munkaszerető, népszerű kormányzó volt, és halálakor a helyi brit köztisztviselők legjobbjainak szimbólumává vált. Békét teremtett a forrongó időkben, míg a határ túloldalán embereket ölte meg és éhínség pusztított. Egy személyben testesítette meg azokat az angol hivatalnokokat, akik egy igazságos kormányzati rendszert működtettek, s lefektették a város gazdagságának alapjait. Több százezer ember gyűlt össze Hongkong utcáin, hogy meggyászsolja Youde kormányzót, és megemlékezzen a gyarmatvárosban szolgáló brit tiszttisztviselőkről. Sokan elgondolkodtak közüük, hogy vajon az 1997 után érkező hivatalnokok is ennyit fognak-e tenni Hongkongért.

Teng tudta, hogy a városállam hangulata könnyen megváltozhat. 1987-ben, mikor tetőfokára hágott a félelem, azért, hogy megnyugtassa Hongkong lakosságát, személyesen (jegyzetek nélkül) beszédet mondott az Alaptörvény-előkészítő Bizottság negyedik plenáris ülésén. Miközben a kiszolgáló személyzetből valaki behozott egy köpőcsészét, Teng belekezdett: „Három bűnöm van. Iszom, gyakran használom a köpőcsészét, és dohányzom is.”⁹¹ Kijelentette, hogy Kína kitart a szocializmus és a kommunista párt léte mellett, mert enélkül nem tudna növekedni, ami Hongkongnak is rossz lenne. Peking ugyanakkor eltökélt, hogy folytatja a „reform és nyitás” irányvonálat. Hongkong alapvető politikai és gazdasági berendezkedése még ötven évig nem fog megváltozni. A városban más rendszer működik, mint Nagy-Britanniában vagy az Egyesült Államokban, ezért nem lenne jó egy teljesen nyugati rendszer átvétele (a három elkülönített hatalmi ággal). Teng ezután kifejtette, hogy a közvélemény 1997 után milyen szabadsággal fog rendelkezni. Kritizálhatja a kommunista pártot, de ha a demokráciára hivatkozva a gyakorlatban is szembeszegülne a szárazföldi Kínával, akkor Pekingnek be kell majd avatkoznia. A katonai csapatokat azonban csak akkor fogják használni, ha komoly lázongások lesznek.⁹² Teng felszólalása olyan egyenes beszéd volt, amilyet a hongkongiak reméltek. Még akkor is csillapadtak az aggódalmak, ha a három elkülönült hatalmi ág átvételelvel kapcsolatos vita véget ért.⁹³

1989. február 16-án a hongkongi alaptörvény megfogalmazásának nyolcadik, Kantonban tartott plenáris ülésén az előkészítő bizottság tagjai mind a 159 cikkelyről szavaztak. A bizottság eredeti tagjai közül jó néhányan meghaltak már, de az ötvenegy jelen lévő törvénykészítő közül legalább negyvenegy aláírta mindegyik cikkelyt. Másnap Teng találkozott a bizottság tagjaival, s gratulált nekik a sikerhez. „Kreatív mesterműnek” nevezte a dokumentumot.⁹⁴ 1989. február 21-én az alaptörvény a közvélemény elé került.⁹⁵

A megbeszélések során Martin Lee és Wah Szeto, a bizottság két vezető demokráciapárti tagja eredménytelenül próbálta elérni, hogy Hongkong leendő irányítóját (*chief executive*) és a Törvényhozó Tanács tagjait demokratikus módon, a lakosság válassza meg. Végül az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottsága megtartotta magának a jogot, hogy az alaptörvény végső értelmezője legyen, és Peking nevezhette ki Hongkong vezetőjét, csapatokat állomásosztathatt a városban, s dönthetett a külügyeket és a honvédelmet érintő kérdésekben. Hongkong legalább ötven évre megtarthatta kormányzati rendszerét. Továbbra is nyitott kikötő lehetett, saját pénzzel, szólásszabadsággal, beleértve a kommunista párt kritikáját, s megtarthatta a bíróságait és a jogrendszerét, valamint meghozhatta azokat a végső döntéseket, melyek nem érintették Kína biztonságát és külkapcsolatait. A demokratikus Hongkong szószólói, így Martin Lee és Wah Szeto számára az alaptörvény a hongkongi lakosság elárulását jelentette. A pekingi vezetők azonban úgy vélték, hogy az „egy ország, két rendszer” felállás nagyobb autonómiát ad Hongkongnak, mint amit bármelyik nyugati ország biztosított egy, az irányítása alá tartozó területnek.⁹⁶ Az alaptörvény kihirdetése után lelkesen fogadták Kínában és Hongkongban egyaránt.

Négy hónap telt csak el az aláírást követően, s a Tienanmen téri tragédia híre végzetes csapást mért a hongkongi optimizmusra. A hongkongiak rémülten gondoltak bele, hogy hamarosan egy olyan rezsim fog uralkodni felettük, mely a nyílt utcán lőheti le a saját polgárait. 1989. június 4-én a szabadságért tiltakozó pekingi diákokkal együtt érezve, egymillióra becsült tömeg jelent meg az ötmilliós Hongkong utcáin. A demonstráció messze a legnagyobb ilyen jellegű esemény volt a városállam történetében. Június 4. után tehetős hongkongiak ezrei vásároltak külföldi ingatlanokat, küldték a gyermekiket külföldre tanulni, és szerezték meg más országok állampolgárságát. A június 4-ig problémátlan kínai–brit kapcsolatok gyorsan romlani kezdtek.⁹⁷ Az Új Kína hírügynökség Hongkongban dolgozó munkatársai közül is belekeveredtek néhányan a tiltakozásokba, s Hszü Csia-tun nem tett semmit, hogy felelősségre vonja őket.⁹⁸ Mikor Y. K. Pao és Li Ka-sing (Léj Ká-szing) hongkongi vezető üzletemberek nem sokkal június 4-ét követően meglátogatták az elszánt Tenget Pekingben, nem tudták kompromisszumokra bírni. Kínának határozott választ kell adnia a brit kormányzat akciójára, mondta.⁹⁹

1990 januárjában Hszü Csia-tun helyére Csou Nan került. Hszü elérte a hetvenéves, szokásos nyugdíjba vonulási kort, de ami fontosabb volt, megvédte a Tienanmen téri tüntetések pekingi kezelését kritizáló hongkongi népet, s közismerten közel állt a tüntetés leverése után házi őrizetbe került Csaó Ce-

janghoz. Bármennyire is sikeresen kezelte Hszü a népi Kína és a brit gyarmatváros kapcsolatait, a Tienanmen tér tragédiája olyan szakadékot teremtett a pekingi vezetők és a hongkongi lakosok között, mely fölött már képtelen volt hidat verni.

Csou Nan, az angolul jól beszélő, Hongkonggal foglalkozó külügymíniszteriumi hivatalnok sokkal kisebb mozgásteret kapott. Kötelességtudóan, megrev és olykor kellemetlen módon közvetítette Peking üzeneteit. Csou Nan épp annyira volt népszerűtlen Hongkongban, mint amennyire Hszü Csia-tun körábban népszerű volt. Pár héttel később Hszü az Egyesült Államokba emigrált, menedéket kért, s megírta visszaemlékezéseit. Az Új Kína hírügynökség hongkongi irodájának a tüntetőkkel szímpatizáló munkatársait lecserélték újonnan kiküldött külügyes szakértőkre.

Nem sokkal 1989. június 4. után Percy Cradock, a kínai–brit kapcsolatok nagy problémamegoldója titokban Pekingbe látogatott, hogy megakadályozza a Nagy-Britannia és a Kínai Népköztársaság közötti teljes szakítást, hasonló céllal, mint a szintén titokban a KNK-ba utazó amerikai Brent Scowcroft. A Tienanmen téri tragédiából fakadó feszültségek ellenére Csien Csi-csen kínai külügymíniszter (későbbi PB-tag) és Douglas Hurd brit külügymíniszter folyamatos kapcsolattartása segített kijutni a nyilvánosan megválasztott tagok számát érintő nézeteltérés zsákutcájából, melybe a hongkongi alaptörvény körűli vita került. Az Alaptörvény-előkészítő Bizottság – a Tienanmen téri tragédia után jó pár hónappal – 1990. február 13–17. között tartotta utolsó plenáris ülését. A szöveg megfogalmazói végszavaztak az alaptörvényről, amelyet 1990. április 4-én az Országos Népi Gyűlés is jóváhagyott.¹⁰⁰

A Tienanmen tér tragédiája előtt Nagy-Britannia és Kína közös erőfeszítéssel megeremtették a „közvetlen vonat” rendszerét, az 1997 után is zökkenőmentesen működő politikai struktúrát. 1992-ben, Teng leköszönésének évében, a britek Chris Patten nevezték ki Hongkong kormányzójának. Az 1987–1992 közötti kormányzó, David Wilson elődeihez hasonlóan Kínára specializálódott diplomata volt. Wilson a Tienanmen téri tragédiát követő felfordulásban is meg tudott védeni olyan projekteket, mint az új hongkongi repülőtér, melyet a kínai párhivatalnokok kritikával illettek, s közben egyre több helyen vezetett be választásokat, támogatva a szabadságért küzdőket. A feszült környezet ellenére professzionális munkakapcsolatot tartott fenn a kínai funkcionárukkel.

Chris Patten merőben más megközelítést választott.¹⁰¹ Nem látogatott Kínába, mielőtt pozícióba lépett, s már kormányzóként kertelés nélkül beszélt

a szabadság kiterjesztéséről és a választott tisztviselők számának növeléséről. Nem fogadta el az idősebb külügyminisztériumi hivatalnokok, mint például Percy Cradock véleményét, akik úgy vélték, hogy Patten semmibe veszi a Pe-king és London között kialakult bizalmat. Az új brit kormányzó megbízatása alatt végig ellenségesen viselkedett a kínai pártfunkcionáriusokkal. 1997-ben, mikor a kínaiak átvették az irányítást, eltörölték a reformjait, sazzal vádolták meg Nagy-Britanniát, hogy Patten csupán azért vezetett be demokratikus reformokat az angol uralom végén, hogy Pekinget olyan szabályok követésére kényszerítse, melyeket százötven éven át tartó hongkongi kormányzásuk alatt maguk a britek sem tartottak be. Ám Patten csodálói szerint a kormányzó minden megtett, hogy megvalósítsa a hongkongiak vágyait, s bátran harcolt a még több szabadságért. Az ő jóvoltából a demokrácia olyan tapasztalatát élhetett meg, amely fályaként szolgálhatott nekik 1997 után. Hongkongi és pekingi kritikusai viszont azzal vádolták Pattent, hogy csak a saját érdekeit követte. Népszerű politikusként tért haza Nagy-Britanniába, míg azoknak, akik a városállamban maradtak, kezelnük kellett a konfliktusokat, melyeket Hongkong és Kína között teremtett.

A hongkongi lakosság egy része úgy vélte, hogy Chris Patten kisiklatta a „közvetlen vonatot”, hisz az általa bevezetett demokratikus lépések 1997 után nem éltek tovább. Távolabbról szemléelve azonban – a Patten irányítása miatt kialakult viták ellenére – a „közvetlen vonat” mégis célba ért. A rendszer, melyet a közös nyilatkozaton és az alaptörvényen keresztül Teng Hsziao-ping életbe léptetett, az ő szándéka szerint meg is valósult. Peking betartotta Teng ígéretét: a hongkongi kapitalizmus megmaradt, és a helyi jogrendszer tovább működött. A szárazföldi Kína városai kezdtek egyre jobban Hongkongra hasonlítani, nem pedig fordítva. Hongkong lakói továbbra is kritizálták a kommunista pártot, s olyan újságokat, magazinokat és könyveket adhattak ki, melyeket Kína többi részén betiltottak volna. A városban nőtt, nem pedig csökkent a választható hivatalnokok száma. Hongkong magasra helyezte a szabadság és jogvédelem mércéjét, menedéket biztosított és viszonyítási alapot nyújtott a népi Kína számos lakosának. Az átadás után Hongkong kozmopolita, virágzó város maradt, ahol nagyra értékelték a szabad beszédet és a törvények tiszteletét.

Teng gyakran mondogatta, hogy reméli, megéri Hongkong átadását, ám 1997. február 19-én, négy hónappal az esemény előtt meghalt. Ha 1997. június 30-án még élt volna, bizonyosan büszkeséggel tölti el a szerep, amelyet az „egy ország, két rendszer” politika megteremtésében játszott, s amely ismét Kína ré-

szévé tette Hongkongot, még ha a város meg is tarthatta saját rendszerét. Teng egyetértett volna Csien Csi-csennel, aki így jellemzte a történelmi pillanatot: „Az átadási ünnepség napján végig esett az eső, de biztos vagyok benne, hogy a kínaiak szerte a világban olyan friss záporrántek tekintettek rá, mely elmosta nemzetünk megaláztatását.”¹⁰²

Tibet autonómiatörekvéseinek megfélezése

Mikor Teng 1978 végén Kína első számú vezetője lett, javítani kívánt a pekingi központ és a tibetiek viszonyán. A cél elérése érdekében megpróbálta újra felvenni a kapcsolatot azzal az emberrel, akiről úgy gondolta, hogy segíthet neki: a 80 ezer számkivetettel együtt az indiai Dharamszalában élő dalai láma-val. Teng Hsziao-ping nem szabott túl sok feltételezett a kapcsolatok felvételéhez. 1978. november 28-án, három nappal azután, hogy Hua Kuo-feng meghátrált a Központi Munkakonferencia új atmoszférája miatt, közölte Arch Steele amerikai újságíróval, aki régóta közvetítette a kínai kommunisták gondolatait a külvilág felé: „A dalai láma hazatérhet, de csak kínai állampolgárként. [...] Tajvan és Tibet vezetői felé egy kérésünk van, szeressék az országukat.”¹⁰³ Még ugyanebben a hónapban a dalai láma felé tett gesztusait hangsúlyozandó, Teng tibeti rabok szabadon engedésére adott parancsot.

Teng Hsziao-ping tudta, hogy lehetetlen teljességgel eloszlatni a feszültséget a tibetiek és a han többség között, ám szeretett volna visszatérni az 1956 előtti békésnek tűnő állapotokhoz. A fordulópontnak mondható 1956-os évben történt a „demokratikus reformok” bevezetése Szecsuan tibetiek lakta területein, ami ellenállási gókokat hozott létre, melyek 1958-ban Tibetbe is átterjedtek, s 1959-ig problémát jelentettek, míg aztán a legmilitánsabb tibetiek egy része a hegyeken keresztül Indiába vonult, és Dharamszalában telepedett le.

Az ötvenes években Mao jónak nevezhető kapcsolatokat ápolt a tibetiekkel, mert lehetővé tette az 1951-ben alig tizenhat esztendős dalai lámának, hogy aránylag szabadon irányítsa a régiót. Az ország lakosságának 7 százalékát jelentő kisebbségek lakta területeken Mao Ce-tung hajlandó volt lassabban átvenni a teljes irányítást, mint a han többség dominálta tartományokban. Mao a tibetiekkel még a többi kisebbségnél is türelmesebb volt abban a reményben, hogy a dalai láma és más helyi vezetők együttműködését megszerezve végül egy szocialista rendszert építhet ki. Mikor a dalai láma és követői 1959-ben elmenekültek, a vezér parancsba adta a kínai csapatoknak, hogy ne nyissanak

tüzet rájuk, mert még mindig bízott egy majdani együttműködésben.

1951 májusában, miután a kínai csapatok elfoglalták Tibet központi részét (melyet később Tibeti Autonóm Területnek neveztek el), Mao helyi vezetőket hívott Pekingbe, s han hivatalnokok társaságában egy tizenhét pontos meggyezést kötött velük, melyben elfogadták a Tibet feletti kínai politikai kontrollt. Az autonómia azonban lehetővé tette, hogy a tibetiek gyakorolhassák saját vallásukat, működtessék kolostoraikat, használják anyanyelvüket és megtartsák szokásaikat.¹⁰⁴ A megegyezés olyan keretrendszer hozott létre, melyben a tibetiek elfogadták a kínai fennhatóságot, a kínaiak pedig határozatlan időre garantálták a dalai láma tibeti kormányzatának jogát, hogy tovább irányítsa azokat a területeket, ahol a 4 millió Kínában élő tibeti nagyjából fele lakott. Mao beleegyezett, hogy Tibetben csak akkor lesznek valódi változtatások a társadalomban és a vallásban, mikor az arisztokrata elit és a tömegek is elfogadják őket. A tizenhét pontos egyezmény megkötése után a dalai láma vezette tibetiek adót szedhettek, döntettek a vitás ügyekben, használhatták a saját pénzüket, sőt még katonaságot is fenntarthattak; a kommunisták irányították a külügyeket, a hadügyeket és a határok ellenőrzését. A szocialista rendszer bevezetéséig az ötvenes évek időszaka sokban hasonlított az 1720–1910 közötti periódusra, mikor a tibetiek a kínai császárság fennhatósága alatt irányíthatták Tibetet, de a külügyeket a kínai kormányzat intézte.

1954–55-ben a dalai láma Pekingbe utazott, hogy részt vegyen az Országos Népi Gyűlés első ülésén. A fővárosban Mao Ce-tunggal és más kínai vezetőkkel is találkozott, s udvarias kapcsolatot alakított ki velük. Mao és a többi párhivatalnok nagy tiszteettel kezelte a dalai lámát, aki nemcsak egy jelentős vallás feje volt, hanem a tibeti kormány élén is állt, mellyel Peking hivatalos megállapodást kötött. Ebben az időben a dalai láma beleegyezett, hogy létrejöjjön a Tibeti Autonóm Területet Előkészítő Bizottság, amelyet ő vezetett. Beleegyezett abba is, hogy a tibeti hadsereget ezer főre csökkenti, s hogy népe nem használja többé Tibet régi pénzét, bár végül a katonaság nem lett kisebb, és Mao engedélyt adott arra is, hogy tovább használják nemzeti valutájukat. Kína legtöbb területén a kommunisták 1948–1950 között előkészítő közigazgatási rendszereket hoztak létre, s egy-két éven belül megszülettek a rendes kormányzatok. 1956. április 16-án Lhászában a dalai láma nagy ünnepséggel fogadott egy pekingi delegációt, amely azért érkezett a tibeti székvárosba, hogy megteremtsék az ideiglenes közigazgatási struktúrát, melyet két-három éven belül állandó kormányzattá kívántak formálni.¹⁰⁵

A tibeti problémák 1955 után robbantak ki, mikor a tartományi kormány-

zóknak Kína-szerte utasításba adták, hogy gyorsítsák fel a mezőgazdaság kollektivizálását. Mao kijelentette, hogy a „demokratikus reformot”, beleértve a kollektivizálást, csak akkor fogják a kisebbségi népcsoportok között megvalósítani, ha megfelelők lesznek a körülmények, s Tibet területén nem is kezdték bele. Ám kétnyolc tízezer tibeti élt Tibetben kívül, nagyrészt Szecsuan, Jünnan, Csinghaj és Kanszu tartományban. Szecsuan vezetői nem csupán a gyors kollektivizálásról készítettek tervet, hanem a „demokratikus reformnak” a tartomány tibeti és más kisebbségi területein való megkezdéséről is. A Szecsuan tibetiek által lakott területein 1956 elején megkezdett kollektivizálás, mely néhány kolostor elfoglalását is jelentette, hamar súlyos és véres harkokba torkollt, különösen a khampák miatt, akik a szecsuan tibetiek nagy részét alkották. A felkelés már csak azért is véres esemény volt, mert a szecsuan tibeti családok, akik között a vérbosszú és fosztogatás minden napos dolognak számított, modern lőfegyverekkel rendelkeztek, és használni is tudták őket. A kezdeti sikerek után a sokkal erősebb Népi Felszabadító Hadsereg felőrölte a khampákat, akik 1957–58-ban a fegyvereikkel együtt Tibetbe menekültek. 1957-ben, a hidegháború csúcsán a CIA Coloradóban kiképzett néhány khampa kémet, s Tibetbe dobta le őket, hogy gyűjtsenek információkat.¹⁰⁶ Peking utasította a dalai lámát, hogy küldje vissza a khampákat Szecsuanba, de a vallási vezető nem engedelmeskedett. India már korábban hívta a dalai lámat, hogy telepedjen le Észak-Indiában, és ő 1959 márciusában a legharciasabb tibetiek közül jó párral átkelt a hegyeken. A következő két-három esztendőben számos tibeti követte.

Miután 1979-ben első számú vezető lett, Tengnek sokkal nehezebb dolga volt, mint az ötvenes évek Maójának, ha pozitív együttműködésre akarta bírni a tibetieket. 1959 után rengeteg han kommunista hivatalnokot küldtek Tibetbe, hogy erősítsek a terület kontrollját, s ez helyi ellenállást szült. Kína legtöbb területén a vörösgárdistákat forradalmár ifjaknak látták, de Tibetben, ahol templomokat, kolostorokat tettek tönkre és műalkotásokat pusztítottak el, egyszerűen olyan han fiatalok voltak, akik meggyalázták a helyi kultúrát.

1979 után Teng, ahogy máshol, úgy Tibetben is szeretett volna jóvátenni valamennyit a „kulturális forradalom” pusztításából. Értette a tibetiek mély, vallásos tiszteletét szellemi vezetőjük, a dalai láma iránt. Tudta, hogy népe számára ő az együttérzés bódhiszattvájának megtestesülése, vagyis istenség. A tizenharmadik dalai láma halála után 1937-ben azonosították megtestesülését, aki a tizenegyedik dalai láma lett. A tibeti kultúrában jól tájékozott fiú mélyen vallásos és tanult férfivá érett. 1978-ban Teng remélte, hogy tibeti

közvetítőkön keresztül kapcsolatot tud kiépíteni a dalai lámával, valamifajta megegyezésre juthat vele, s csökkentheti a kommunista hivatalnokok és a tibetiek közötti ellenségeskedést.

Az ötvenes-hatvanas években Teng Hsziao-ping maga is részt vett a tibeti kérdés rendezésében. 1951-ben kommunista egységeket küldtek a Teng vezette délnyugati régióból, hogy katonai irányítás alá vonják Tibetet. A helyi csapatok gyengék voltak, így a kínaiak alig ütköztek fegyveres ellenállásba. Az ötvenes évek pártfőtitkáraként Teng is részt vett a Tibetet érintő „elnézőbb” maói politika megvalósításában, miközben a Szecsuanban és más han többségű tartományokban élő tibetiek között a keményebb kollektivizálást vitték végbe.

1978-ban Tengnek sok oka volt rá, hogy mérsékelje a han többség és a tibeti kisebbség közti ellenségeskedést. A nyugodtabb kapcsolat erősítette volna a helyi nemzetiség Kínához fűződő kötelékeit, s bástyát jelentett volna egy esetleges tibeti szovjet behatolás ellen. Szintén csökkentette volna annak lehetőségét, hogy a tibetiek esetleges lázadása a többi kisebbséget is fölbátorítsa. Enyhített volna azon a terhen is, melyet a tibetiekkel fennálló folyamatos konfliktus az ország erőforrásaira rótt. Ám mindenél fontosabb volt, hogy abban az időszakban, mikor Teng jó viszonyt kívánt teremteni a nyugati országokkal, hogy támogassák Kína modernizációját, elcsendesíthette volna a tibetiekkel kapcsolatos pekingi bánásmód külföldi kritikáját. Mikor 1975 decemberében Teng Hsziao-ping Gerald Ford elnökkel találkozott, Ford a dalai lámáról kérdezte. Amikor Teng 1977. szeptember 27-én George H. W. Bushsal tárgyalta, Bush kiváltképp érdeklődött Tibet iránt, s kérte, hogy hadd látogathassa meg a területet. Mivel az amerikai politikus „Kína régi barátja” volt, különleges engedélyt kapott, hogy a régióba utazhasson.¹⁰⁷

1978 végén, mikor Teng a dalai láma közvetítői felé tapogatózott, leginkább az Indiában letelepedett 80 ezer tibeti tekintett ellenségesen a kínai uralomra. E csoport nem volt homogén, nehezen jutott egyetértésre, de ha igen, jóval kevésbé kötött kompromisszumot a fontos kérdésekben, mint a Kínában maradt tibetiek. Peking nem engedte meg a Kínai Népköztársaságban élő tibetieknek, hogy érdekképviseletekbe szerveződjenek, ezért az észak-indiai Dharamszalában élő közösség az összes tibeti nevében beszélt, s határozottan fellépett a KNK-val szemben.

A legjobb csatorna, hogy Teng Hsziao-ping elérjen a dalai lámához, a vallási vezető kínaiul beszélő második legidősebb fiútestvére, Gyalo Thondup volt. Teng és Thondup találkozóját Li Csü-seng, az Új Kína hírügynökség hongkongi második embere szervezte meg, aki heteken át találkozott a tibeti férfi-

val. Teng a megbeszélésen elmondta Gyalo Thondupnak, hogy reméli, a dalai láma visszatér Kínába, megnézi Tibetet, s amennyiben kívánja, otthon maradhat. Ha úgy tartaná jobbnak, először a képviselőit is Kínába küldheti, hogy körülnézzenek. Teng elismerte beszélgetőpartnerének, hogy még szükség van némi politikai munkára, mielőtt a dalai láma hazatérhet.¹⁰⁸

1979. március 17-én, pár nappal Teng és Thondup találkozója után az Új Kína hírügynökség bejelentette: „A Tibeti Autonóm Terület jogi szervei úgy döntötték, hogy nagyvonalúan fogják kezelní azokat, akik részt vettek az 1959-es tibeti felkelésben.”¹⁰⁹ Ugyanezen a napon bejelentették, hogy a tibeti hivatalnokokkal szemben a „kulturális forradalom” alatt hozott ítéletek közül jó néhányat megsemmisítének. A megegyezésre tett erőfeszítéseiben Teng a tibeti kommunista funkcionáriusok jelentéseire támaszkodott, s nem volt tisztában a tibeti ellenállás valós mértékével és a dalai láma világszerte tapasztalható erős befolyásával. Mikor 1979 augusztusában Walter Mondale alelnökkel találkozott, közölte vele: „A dalai láma ügye nem nagy dolog. [...] Nem fontos kérdés ez, hiszen a dalai láma jelentéktelen figura.” Teng azzal folytatta, hogy a vallási vezető illúziókat kerget, ha azt gondolja, hogy egyszer független államot vezethet majd.¹¹⁰

Ebben az időben Teng Hsziao-ping okkal remélhette, hogy javul a helyzet Tibetben. A Gyalo Thonduppal történt megbeszélés után a dalai láma egy dharamszalai menekültekből álló delegációt küldött Tibetbe, hogy tekintsék meg a helyzetet, és találkozzanak helyi hivatalnokokkal is. A következő hónapokban még két dharamszalai delegáció járt Kínában. Végül kiderült, hogy Peking súlyosan alábecsülte a tibetiek ellenérzéseit, és a dharamszalaik látogatása csak növelte az ellenállást. Mikor a Csinghaj tartományt meglátogató emigráns delegációkat tibeti tömegek köszöntötték, lelkesen kifejezve a dalai láma iránti támogatásukat, a kínai csúcshivatalnokok megrémültek, és kínosan éreztek magukat. A további kellemetlen meglepetések elkerülése végett rögtön kérdést intéztek Tibet han etnikumú első titkárához, a korábbi tábornok Zsen Zsunghoz, hogy mire számítsanak, ha egy delegáció Lhászába látogat. Zsen Zsung úgy vélte, hogy nem lesz semmi probléma. Ám amikor a szóban forgó küldöttség Lhászába ért, még nagyobb, a dalai láma felé áradó rokonszenvet tapasztaltak.

Hu Jao-pang eltávolította a hibázó Zsen Zsungot. Arra utasította, hogy hagyja el a régiót, s így ne ássa alá az erőfeszítéseket, hogy jó kapcsolatokat teremtsenek a tibetiekkel. Zsent egy másik egykori tanítványt, Jin Fa-tang váltotta, aki hamarosan Teng tibeti embere lett. összesen mintegy két évtizede

det töltött Tibetben, s olyannyira az autonóm területnek szentelte magát, hogy a párttitkári beosztásból való nyugdíjba vonulása után is ott maradt, és iskolák építésében segédkezett.

A három dharamszalai delegáció látogatása rosszul sült el. Tenggel elhitették, hogy az 1959 óta kommunista irányítás alatt álló Tibet olyan mértékű stabilitást és gazdasági növekedést ért el, hogy az emigráns közösségek küldötteit jó értelemben lenyűgözi majd, amit látni fognak. Ez azonban nem történt meg. Épp ellenkezőleg, kritikával illették a han bevándorlók őslakókkal szembeni bánásmódját.

A delegációk látogatása során feltárt problémák súlyossága ellenére Teng továbbra is szerette volna áthidalni a tibetiek és kínaiak közötti szakadékot. Folytatta a tibeti templomok és más kulturális emlékek felújításának politikáját. Utasította az újonnan kinevezett pártfőtitkárát, Hu Jao-pangot és helyettesét, Van Lit, hogy tekintélyes küldöttségeket vezessenek Tibetbe, s próbáljanak jobb kapcsolatokat teremteni a hanok és tibetiek között.

Pár hónapos előkészítés után Hu és nyolcszáz fő delegációja 1980. május 22-én az autonóm terüetre érkezett, készen arra, hogy másnap megünnepeljék a Mao által 1951-ben kötött, visszafogott tibeti politikát elindító tizenhét pontos megegyezés huszonkilencedik évfordulóját. Hu Jao-pang egy hélig tájékozódott és helyi hivatalnokokkal beszélgetett, majd drámai szónoklatot mondott ötezer, többnyire tibeti származású funkcionárius előtt. A *Küzdjünk egy egységes, virágzó és civilizált új Tibetért* című beszédben Hu kijelentette: „Pártunk csalódást okozott a tibeti népnek. Rossz érzések töltenek el minket emiatt, [...] a tibeti nép élete nem lett jobb. Miért is ne lehetne minket hibáztatni?” Hu hat feladatot sorolt fel: (1) a tibetiek irányítsák a saját életüket; (2) Peking szüntesse meg, illetve csökkentse a gazdasági terheket: három-öt évig a tibetiekre ne vonatkozzanak a mezőgazdasági és állattenyésztési adók; (3) az agrártermelést bízzák a termelői csoportok felelősségére; (4) történjenek erőfeszítések a mezőgazdaság és az állattenyésztés eredményeinek javításáért; (5) fontos az oktatás fejlesztése és egy tibeti egyetem tervezének felvázolása; (6) elengedhetetlen a tibeti és han emberek egységének erősítése, a helyi han tisztviselők más régiókba való átirányítása, valamint több tibeti hivatalnok kinevelése.¹¹¹

Hu beszéde bátor erőfeszítés volt, hogy változtasson Peking és az autonóm terület kapcsolatán. Szavait követően lelkes taps köszöntötté Tibet új hősét, az őszintén fogalmazó Hu Jao-pangot. Köntörfalazás nélkül szólt a régiót ért veszteségekről, a párt nevében felvállalta a felelősséget a tibetiekre mért szenvedésekért, s felvázolta, hogyan lehetne mindezen a jövőben javítani. Hu egészen

1987-es elbocsátásáig hitt a Tibet felé irányuló békítő politikában.

A pekingi delegáció látogatása előtt a Népi Felszabadító Hadsereg tibetiek lakta tartományokban lévő gyárai monopóliummal rendelkeztek a nemezkalapok, bőrcsizmák és más, az öslakók számára fontos termékek gyártásában. Hu Jao-pang 1980-as útja után az NFH monopóliumát felszámolták, s engedélyezték a tibeti vezetés alatt álló, helyi civil vállalatoknak az említett termékek előállítását. Ugyancsak történt némi haladás a tibeti származású hivatalnokok előterébe helyezésében és az öslakók életének javításában. 1978-ban a helyi tiszttisztviselők 44,5 százaléka volt tibeti származású; 1981-re ez a szám 54,4 százalékrá emelkedett; majd 1986-ra 60,3 százalékrá.¹¹² A kolostorok újra felvehettek szerzeteseket, a tibeti nyelv használatát hivatalosan engedélyezték, a vallásos imák, zarándoklatok és szertartások tiltását feloldották.

Ám egy évbe sem telt, s Hu Jao-pang erőfeszítései rosszul végződtek. Hu felkorlácsolta a Tibetben és Pekingben dolgozó han funkcionáriusok ellenállását, de erőfeszítései nem voltak elegendők a tibetiek számára. Tengnek egyszerre kellett egyensúlyoznia a han hivatalnokok, a dalai láma és a Dharamszalában élő emigránsok militáns közössége között. Képtelen volt a felmerülő igényeket összehangolni.

A Tibetben rendet tartani akaró han tisztségviselők úgy értelmezték, hogy Hu Jao-pang politikája őket támadta, amiért túl szigorúan bántak a tibetiekkel. Néhány han hivatalnokot áthelyeztek, hogy tibeti származásúak léphessenek a helyükre. Azok a han tiszttisztviselők, akik Tibetben maradtak, ellenezték Hu intézkedéseit. Mikor rájuk parancsoltak, hogy tanuljanak meg tibetiül, s hallgassák meg az öslakók véleményét, nehezen tudták megőrizni a tekintélyüket és fenntartani a politikai rendet. A biztonsági kérdésekért felelős, Tibetben dolgozó han hivatalnokokat különösen nyugtalanították a lámakolostorok, melyek újonnan nyert szabadságukkal a tibeti nacionalizmus ellenállást szervező központjaivá váltak. (Az ötvenes évek végének adatai szerint a Tibetben élő kétféle millió lakosságból 150 ezren voltak szerzetesek.) A bizalmatlan pekingi párthivatalnokok – tibeti han társaikhoz hasonlóan – nyíltan kritizálták Hut, amiért nem ismerte fel a külföldről támogatott tibeti „szeparatisták” jelentette veszélyét.¹¹³

A feszültséget tovább növelte, hogy a dharamszalai emigránsok olyan szintű autonómiát követeltek, mely még a Tajvannak felajánlottnál is szélesebb körű lett volna. Más politikai rendszert szerettek volna Tibetben látni, mint a Kínai Népköztársaság többi részén. Egy „nagyobb Tibet” megheremtését kérték, amely minden Kínában található, tibetiek lakta területet egy új, politikailag

autonóm régióban egyesített volna. A követelések jóval túlmentek azon a hatalron, melyet Peking legengedékenyebb hivatalnoka még elfogadhatott volna. A tárgyalások sehol sem vezettek.

A nyolcvanas években a kommunisták sokkal több autonómiát adtak a tibetieknek, mint az ötvenes években. Az őslakók használhatták a nyelvüket, a hagyományos ruházatukat, s nagyszámú képviselőt küldhettek az Országos Népi Gyűlésbe. A kommunisták engedélyezték, hogy a nemzeti kisebbségből származóknak több gyermekük legyen, mint a han többségnek. A tibeti fiatalok alacsonyabb pontszámmal is bejuthattak a középiskolákba és egyetemekre, mint han kortársaik. A fontos döntéseket azonban a lhászai han kommunista hivatalnokok hozták, akik Pekingből kapták az utasításokat.

A második kibékíthatetlen ellentét abból eredt, hogy az őslakók azt követelték, Tibet a más tartományokban lakó tibetiek területeit is foglalja magába. A 7. században a tibetiek majdnem akkora területet tartottak irányításuk alatt, mint Kína, s azóta kisebb közösségeik éltek Szecsuan, Csinghaj, Kanszu és Jünnan tartományok területén. Még a legjóindulatúbb kínai sem adott volna át ekkora területeket egy nemzeti kisebbségnak.

1981. március 23-án, Hu Jao-pang látogatása után a dalai láma áttanulmányozta a három általa küldött delegáció jelentéseit a Kínában élő tibetiek helyzetéről, majd udvarias levelet írt Tengnek, amelyben kijelentette: „A jövőben, egymást jobban megértve, barátságot kell teremtenünk a tibetiek és a kínaiak között.” Ám hozzátette: „Valójában a tibetiek több mint 90 százaléka szenvéd mentálisan és fizikailag, s nagy szomorúságban él. Ezeket az elszomorító körülményeket nem természeti csapások, hanem emberi cselekedetek eredményezték.”¹¹⁴ Pekingnek időre volt szüksége, hogy eldönthesse, miként válaszoljon.

A csúcshivatalnokok hozzávetőleg négy hónapig vártak, s 1981. július 27-én, mikor Hu Jao-pang Pekingben Gyalo Thonduppal találkozott, átadta a választ a dalai láma márciusi levelére. Hu 1980-as tibeti utazása alatt jelentős szabadsággal rendelkezett, miközben próbálta elnyerni a helyiek jóindulatát. Ez a találkozó azonban más volt. Hu Jao-pang azt a feladatot kapta, hogy közvetítse Kína új politikáját, mely vissza kívánta szorítani a tibeti szeparatista tevékenységet. Hu rögzítette, hogy Peking milyen feltételek elfogadása esetén hajlandó visszafogadni a dalai lámát: a vallási vezető ugyanolyan politikai státuszt élvezne, és ugyanolyan életkörülmények között élne, mint 1959 előtt. Pekingben lakna, nem Tibetben, de meglátogathatná Tibetet. Megkapná az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottsága és a Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület

alelnöki posztját.

A tibetiek jól tudták, hogy az ajánlat elfogadásával a dalai láma tiszteletét és több-kevesebb vallásos szabadságot élvezhetne, de az is világos volt előttük, hogy a kínaiak nem fogják kiengedni a kezükből a politikai hatalmat – ezért elutasították az ajánlatot. A dalai láma nem tért vissza Kínába. Teng Hsziaoping erőfeszítése, hogy közelebbi, pozitívabb kapcsolatot építsen ki a két fél között, megint kudarcba fulladt. Ám Teng és a dalai láma sem szerettek volna éles törést a kapcsolatokban. 1981 októberében a vallási vezető tárgyalódelegációt küldött további megbeszélésekre. A szakadék megmaradt, de a dalai láma és a kínai csúcshivatalnokok közötti nyílt szakítást sikerült elkerülni.¹¹⁵

Az 1981–82-es sikertelenség után Teng 1984-ig a kevésbé fontos ügyek közé sorolta a tibeti kérdést. 1984-ben a piacok kiterjesztésének általános támogatása a tibeti problémák kezelésének új vízióját tette lehetővé: gazdasági növekedést és erősödő összeköttetéseket Tibet és más tartományok között. 1984. február 27. és március 6. között, n^g ével az Első Tibet-munkafórumot követően (és nem sokkal Teng guangtongi, a különleges gazdasági övezetek létrehozásának helyességről szóló bejelentése után) Pekingben megtartották a Második Tibet-munkafórumot, az autonóm terület további megnyitásáról. Egészen addig csak pár turistát és kívülről jött kereskedőt engedtek be Tibetbe, de a fórumnak köszönhetően a kereskedők már szabadon beutazhattak a régióba, s viszonylag kevés megkötéssel piacra vihették termékeiket. Teng Hsziao-ping remélte, hogy ha bekapcsolja a tibetieket az ország gazdaságába, és felgyorsítja a terület ökonómiai növekedését, a kormányzat támogatása, ahogy máshol, úgy itt is növekedni fog. Teng a legfontosabb országos prioritások közé sorolta a tibeti gazdaság fejlődését. A módosabb tartományokat bátorították, hogy küldjenek anyagi segítséget és közigazdasági kérdésekben járatos hivatalnokokat Tibetbe, hogy támogassák a fejlődésben, s erősítsék a Tibet és más régiók közti jó viszonyt.

1985-ben a szeparatizmus esélyének csökkentésére tett erőfeszítések részékként négyezer tehetséges tibeti középiskolást küldtek más tartományokba, hogy jobb tanulási lehetőségekben részesüljenek, s kapcsolatokat építsenek ki az ország többi részével. 1984-ben tárgyalások folytak Peking és a dharamszalai emigráns közösséggel között, de nem történt előrehaladás.

Miközben a tárgyalások nem jártak sikерrel, a dalai láma úgy próbált kilépni a patthelyzetből, hogy a Nyugat segítségét kérte, gyakoroljanak nyomást Pekingre. Felelősségteljes ifjú hazafikat küldött a nyugati országokba, hogy Tibet mellett lobbizzanak. Egyikük, Lodi Gyari Washingtonba került, és több évtizeden át azon dolgozott, hogy Amerikában mozdítsa elő Tibet ügyét.

Egyetlen fiatal küldött munkája sem ért fel azonban a dalai láma befolyásával, aki megtanult angolul, s képes lett rá, hogy – mély spiritualitásával, egy olyan minőséggel, melyet sok nyugati hiányolt az életéből – a Nyugat közvéleményét is inspirálja. Hívei a béke emberének látták, aki a népe szabadságáért küzd az elnyomó kínaiakkal szemben. Nem volt rajta kívül ázsiai vezető, aki hasonlóan elhivatott nyugati követőkkel rendelkezett volna. A dalai láma közösségeletben álló személye lehetővé tette a tibetiek számára, akik Kína teljes lakosságának alig 0,3 százalékát alkották, hogy nagy figyelmet kapjanak külföldön, sokkal nagyobbat, mint Kína bármely másik, akár nagyobb számarányú kisebbsége. Ám hiába támogatták sokan a dalai lámát a világban, egy nyugati kormány sem ismerte el hivatalosan Tibetet. Mindeközben Peking úgy tekintett rá, mint olyan politikusra, aki időnként ígéretet tesz, hogy kész elfogadni a kínai hatalmat, de nem hajlandó megkötni az ebből következő egyezményeket. Többek véleménye szerint nem volt tere az alkudozásra, a 80 ezer kezelhetetlen, szélsőséges dharamszalai emigráns megkötötte a kezét. A han kínai közvélemény, mely Tibetről csak a kommunista propagandából tájékozódott, úgy gondolta, hogy a kínai kormányzat nagylelkű anyagi támogatása ellenére a tibetiek hálátlanok. A feszültségek nőttek, s a helyi han hivatalnokok megerősítették a régió ellenőrzését, az őslakók pedig elnyomóknak tartották őket.

A tibeti szerzetesek, akiket fellelkesített a dalai láma sikere az európaiak, valamint az amerikai kongresszusi képviselők, emberjogi aktivisták és külföldi civil szervezetek támogatásának elnyerésében, felbátorodtak, s nagyobb autonómiát követeltek. 1987. szeptember 27-én, kevesebb mint egy héttel azután, hogy szeptember 21-én a dalai láma beszédet mondott az amerikai kongresszus emberi jogi választmánya előtt, a szerzetesek lhászai demonstrációja lázadásba torkollt. A tibetiek közül sokan túl optimisták voltak, és azt hitték, hogy nyugati segítséggel visszakozásra kényszeríthetik a kínai kormányt. Ennek épp az ellenkezője történt, Peking megszigorította Tibet kontrollját. 1988 júniusában, Strasbourgban, az Európai Parlament előtt tartott beszédében a dalai láma megismételte álláspontját: lehetővé kell tenni, hogy a tibetiek dönthessék minden Tibettel kapcsolatos kérdésben. Hónapokon belül, 1988 októberében újabb súlyos felkelés tört ki Lhászában. A dalai láma 1989-ben elnyerte a Nobel-békedíjat, s ez felbátorította a Tibetben belül élő szerzeteseket, hogy újrakezdjék az ellenállást, ami megint arra ösztönözte a KKP vezetőit, hogy szorosabb kontrollt gyakoroljanak.

A kínai csúcshivatalnokok, akiket frusztrált a tibeti szerzetesek – a dalai láma külföldi sikereiből fakadó – egyre nagyobb ellenállása, minden eszközzel

próbálták nyugati csoportok segítségével elszigetelni a népszerű vallási vezetőt. Pár külföldi engedett is Peking nyomásának, de a kínai erőfeszítések általában véve csak növelték a dalai lámára szegeződő globális figyelmet, s fokozták a Kínával szembeni kritikát. Tibetben a szerzetesek fokozódó ellenállására válaszul a han tisztségviselők megerősítették biztonsági erőket, s szigorúbban ellenőrizték a kolostorokat.

A kínai hivatalnokok panaszai szerint az emberi jogi csoportok nyugati támadogatását az motiválta, hogy mindenáron meggyengítsék a népi Kínát. Mikor a külföldiek azért bírálták Pekinget, mert nem biztosít elegendő autonómiát Tibetnek, több kínai pártfunkcionárius azzal vágott vissza, hogy a politikájuk még mindig humánusabb, mint az Egyesült Államoké volt, mely asszimilálta és elpusztította saját öslakos közösségeit.

Bár Teng és a dalai láma nem tudták feloldani véleménykülönbségüket, megróbálták elkerülni a teljes körű konfliktust. 1988 elején Peking szabadon bocsátott jó néhány politikai tevékenységről bebörtönözött szerzetest. Áprilisban Kína bejelentette, hogy ha a dalai láma feladja függetlenségi törekvésein, Tibetben élhet. A vallási vezető továbbra is azt kommunikálta, hogy elfogadja Kína irányítását, de olyan békés megoldást tart helyesnek, amely több szabadságot biztosít a tibetiek számára.

1988 decemberében Teng Hsziao-ping az autonóm területre küldte az új helyi párttitkárt, Hu Jintao-t, hogy próbáljon meg felülkerekedni a zavargásokon. Hu több tibeti vezetővel is tárgyalt, de alapvető célkitűzései Tenget visszhangozták: a gazdasági növekedés támogatása, a mandarin kínai nyelvű oktatás kiszélesítése, a Tibeten kívüli kapcsolatok erősítése és a szeparatista tevékenység szorosabb ellenőrzése. 1989 tavaszán, a diákok pekingi tüntetéseivel párhuzamosan, ismét zavargások törtek ki Tibetben. Hu Csin-tao statáriumot hirdetett.

1989 elején, a második legfontosabb tibeti egyházi személy, a pancsen láma halála után egy pillanatig remény látszott a megbékélésre. A dalai lámát a kínai fővárosba hívták a gyászszerzertársra. Peking feltételezte, hogy a vallási vezető jóval rugalmasabb, mint általában a dharamszalai közösség, sőt meg Teng hasznos beszélgetésbe kezdhet a látogatás alatt. Az emigráns tibetiek azonban felismerték, hogy a kínai csúcshivatalnokok közelebb akarták vonni magukhoz a dalai lámát, s meggyőzték, hogy ne vegyen részt az eseményen. A visszutasítást követően Teng és utódai feladták a vallási vezetővel való egyezkedést, s megmaradt a patthelyzet. Néhány megfigyelő szerint Dharamszala kihagyott egy remek lehetőséget arra, hogy áthidalja a Kína és Tibet közötti szakadékot. Ettől fogva, jóllehet a dalai láma időről időre elküldte a képviselőjét, hogy Kí-

nában tárgyaljon, egyik fél sem volt hajlandó engedni kialakult álláspontjából.

A nyolcvanas évek közepén egy olyan tragikus körforgás alakult ki, mely mindmáig mozgásban van. A dalai láma külföldi népszerűsége felbátorítja a tibetieket arra, hogy ellenálljanak; az eseményekre a Kínai Népköztársaság leszámolással válaszol. Mihelyt a nyugatiak értesülnek Peking intézkedéseiről, tiltakoznak, s feltüzelik a tibetieket az ellenállásra – a körforgás pedig folytatódik. Az őslakók és a han kínaiak egyaránt tiszrában vannak vele, hogy Tibetben az 1980-as évek közepén a külső piaci nyitás és a gazdasági segélyek hosszú távú változásokat indítottak el. Az életszívonál növekedett, a gazdasági autonómia csökkent. Az ötvenes évek Tibetjében legfeljebb han párhivatalnokok és a Pekingből küldött csapatok katonái telepedtek le. A nyolcvanas évek közepe után a betelepülők túlnyomórészt kereskedők voltak, akik kihasználták a gazdasági lehetőségeket. Sokan a muszlim huj kisebbség vagy más, a környező szegény tartományokban élő nemzetiségek tagjai közül kerültek ki. A falvakban szinte egyáltalán nem telepedtek le Tibeten kívülről származók, de a kilencvenes évek végére a betelepülők kezdtek többben lenni Lhászában, mint az őslakók.¹¹⁶ Egyre több tibeti tanul mandarinul és részesül kínai oktatásban, hogy előre tudjon lépni. A helyiek és a pekingi vezetők egyaránt úgy látják, hogy hosszú távon a tibetiek a kínai kultúra számos aspektusát át fogják venni, s integrálódnak a Tibeten kívüli gazdaságba, ám nem fogják feladni tibeti identitásukat és népük iránti lojalitásukat.

Azóta, hogy Teng 1980-ban a régióba küldte Hu Jao-pangot, nem történt komoly erőfeszítés, hogy pozitív megegyezés szülessen az őslakók és Peking közt. A valódi autonómiájú, „nagyobb Tibetet” létrehozni kívánó dharamszalai emigránsok, továbbá a kommunista vezetők közötti patthelyzet változatlan. (Utóbbiak meg vannak győződve róla, hogy a gazdasági növekedés és a kínai iskolákban és közművelődésben való részvétel integrálni fogja Tibetet az ország gazdaságába és kultúrájába.) Szintén tart a tibetiek nagyobb önrendelkezésének elérését segítő külföldiek és az ennek visszaverésében – Kína felemelkedését látva – egyre biztosabb pekingi csúcshivatalnokok közti állóháború.

18.

Felkészülés a hadsereg modernizációjára

Mikor Teng 1977 közepén visszatért a munkába, Je Csien-jing marsallal és más magas rangú hivatalnokokkal együtt dolgozni kezdett a kínai hadsereg modernizációjának megalapozásán. Egy évvel később azonban elhalasztották a változtatásokat, mert Teng Hsziao-ping úgy ítélte meg, hogy Kína nemzetbiztonságát súlyos veszély fenyegeti, s az országnak késedelem nélkül előkészületeket kell tennie a katonai műveletekre. A vietnámi hadjárat 1979 márciusában ért véget. Mivel Teng immár valószínűtlennek ítélte az azonnali katonai konfliktus esélyét, elhalasztotta a korszerű hadi felszerelések nagy mennyiségű beszerzését, s inkább a civil gazdaságra koncentrált. Mindenesetre folytatta azokat a változtatásokat, melyeket 1975-ben megkezdett. Csökkentette a haderő méretét, új, iskolázottabb újoncokat toboroztatott, s erősítette az általános fegyelmet és képzettséget. Mire nyugdíjba ment, Kína nemcsak erősebb gazdasági alappal rendelkezett, hanem egy kisebb, felszereltebb katonai erővel is, amely felkészültebb volt, hogy azokat a modern fegyverzeteket kezelje, melyeket az ország Teng visszavonulása után beszerzett.¹

1977-ben Teng Hsziao-ping a nyilvánosság előtt még tiszteletteljesen nyilatkozott Hua Kuo-fengról, a Központi Katonai Bizottság elnökéről, de valójában már Je marsall és Teng, a KKB alelnökei irányították Kína hadügyeit. Hua egy időben közbiztonsági miniszter volt, de leszármítva II. világháborús, rövid gerillakorszakát és a Lin Piao-ügy utáni időszakban a kantonai katonai régióban betöltött komisszári állását, nem szolgált a hadseregen, s felkészületlen volt arra, hogy a katonaságot irányítsa. Hadi tapasztalat, tudás vagy a magas beosztású katonai hivatalnokok körében kivívott elismertség szempontjából össze sem lehetett hasonlítani Huát Tenggel vagy Je Csien-jinggel. Mikor Huát teljesen kiszorították a hatalomból, és 1981 júniusában Teng Hsziao-ping a KKB elnöke lett, csak annyi történt, hogy hivatalosan is megbízták azt az embert, aki Je marsallal valójában már 1977 közepe óta irányította a hadsereget.² A sereggel kapcsolatos politikában nem történt változás.

Teng kertelés nélkül szembenézett a kínai haderő problémáival. Kijelentette: „Egyikünk sem, még a veterán elvtársak sem alkalmasak modern háborúk irányítására. Ezt a tényt be kell ismernünk.”³ Teng tisztában volt vele, hogy Kína rendkívül lemaradt a katonai technológiákban, s változtatnia kell a stratégiáján, hogy képes legyen szembeszállni első számú ellenségével, a Szovjetunióval. Tudta, hogy Lin Piao idején a hadügyi hivatalnokok civil pozíciókba való áthelyezése elvonta a figyelmet a katonai problémákról.

Ami a hadi kérdéseket érintette, a hatalomtól megfosztva töltött tizennyolc hónap alatt nem az aggasztotta, hogy a „négyek bandája” szilárd támogatást épít ki a seregben, mert csak a Csang Csun-csiao vezetése alatt álló politikai osztályban volt igazi bázisuk. Istenigazából az nyugtalanította, hogy kárba veszett két év, amelyet átalakításokra és a Népi Felszabadító Hadsereg fejlesztésére lehetett volna használni. 1976 során a Teng Hsziao-ping és Je Marsall által 1975-ben kinevezett katonai vezetők nem tudták elérni Teng és Ye korábbi célját, hogy az NFH állományát az év végéig 26 százalékkal csökkentsék. A csökkentés alig 13,6 százalékos volt.⁴ Mao Ce-tung halála után Teng őszintén beszélt a hadsereg Mao idejében keletkezett problémáiról, bár azokat nem a néhai elnök, hanem Lin Piao hibájaként állította be.

1977-ben a feladatainak – hadsereg, tudomány, technológia, oktatás és kültügyek – kombinációja természetessé tette Teng számára, hogy a sereg tudományos és technológiai fejlesztésére összpontosítson. Két évvel korábban amellett kardoskodott, hogy az országos stratégiának megfelelő szintre kell növelni az oktatást és a kiképzést, de akkor ezt nem tudta megvalósítani. Az 1977. augusztus 23-án tartott KKB-fórumon megismételte az üzenetet, s ismét aláhúzta a fontosságát. Az oktatás és kiképzés fejlesztésén nemcsak a fegyelmi és politikai oktatást értette, hanem azt, hogy megértessék a katonai vezetőkkel, mire van szükségük specializált technikai tudásuk elmélyítéséhez, valamint olyan hadgyakorlatok lebonyolítását is, melyek segítettek felkészülni egy modern technológiájú ellenséggel folytatott háborúra.⁵

1977-ben Teng és Je marsall a kínai katonai parancsnokok azon – Peng Tö-huaj vezette – csoportjának örökösei voltak, akik az ötvenes években megpróbáltak létrehozni egy professzionálisabb hadsereget, ám sose kapták meg Maótól a teljes körű felhatalmazást céljuk eléréséhez.⁶ (Peng még abban reménykedett, hogy műszaki segítséghez jut a Szovjetunió jóvoltából.) Teng Hsziao-ping megértette, hogy a Nyugat nem szívesen osztja meg Kínával a katonai csúcstechnikáját, de remélte, hogy legalább a civil technológiában olyan támogatást kaphat, amely indirekt módon segít majd a katonai moder-

nizációban, s függetlenségének feladása nélkül az ország idővel némi katonai technológiához is hozzájut.

Tengnek és Je marsallnak, hogy elérjék céljukat, és egy professzionális hadsereget teremtsenek, amely fokozatosan korszerűbbé válik, először is meg kellett szabadulniuk a „hanyag, öntelt, tékozló és lusta” elemektől. Létre kellett hozniuk egy rendszert a nyugdíjas korú tiszteknek, s meg kellett alkotniuk a leépítés keretrendszerét. Ugyanakkor fel kellett készülniük a katonai kiképzés érdemi kiterjesztésére, továbbá új hadgyakorlatokra, hogy biztosítani lehessen az „áramvonalasabb” haderő hatékony fellépését a harcmezőn.⁷

Teng és Je marsall arra törekedtek, hogy minden egységből kiválasszanak egy csoport hivatalnokot, akik eltökélték, hogy az NFH-t modern haderővé alakítják. Teng magas szintű oktatáson átesett fiatalembereket kívánt összegyűjeni, beleértve egyetemi végzettségeket is, akik könnyebben, már a fejlesztések után sajátították el a korszerű technológiákat. Az ígéretes új emberek kiválasztására írásos vizsgákat is magába foglaló felvételi rendszert vezetett be.

A katonai akadémiák központi szerepet játszottak az oktatás javításában. Az akadémiákon, jelentette ki Teng, kiváló tanárokat kell foglalkoztatni, akik nemcsak magasan képzeltek, hanem készen állnak arra is, hogy elsajátítsák az aktuális harctéri körülményeket, s akiknek a munkaetikáját példaként lehet a diákaik elé állítani.⁸ Mikor Teng 1977. augusztus 23-án beszédet mondott a KKB előtt, megemlítette, hogy a történelem során a csapatokat a csatákban vizsgáztatták, és harctéri teljesítményük alapján léptették elő. Aztán feltette a kérdést: „Most, hogy nem háborúzunk, hogyan vizsgáztassuk a tisztjeinket, növeljük a felkészültségüket, és javítsuk a csapataink harctéri hatékonyságát? Hogyan másként, ha nem oktatással és kiképzéssel?”⁹

A Meidzsi-kor japán vezetőihez hasonlóan, akik azt tartották, hogy a modernizáció nemcsak technológiák elsajátításáról, hanem a „felvilágosodásról” is szól, Teng felismerte, hogy a hadsereg hatékony korszerűsítése végett új távlatokra és szélesebb tudásbázisra van szükség. Következésképp az NFH tehetséges, fiatal újoncainak kis csoportját idegen nyelvre tanították, majd a tengerentúlra irányított kínai fiatalemberek első hullámával külföldre küldték. A hadászati téma helyett szélesebb perspektívájú tárgyakat – menedzsment, tudomány, technológia és nemzetközi kapcsolatok – tanultak.

Mindeközben a hatalmasra duzzadt katonaság elavult felépítésének átszabása volt az elsődleges prioritás. 1977 decemberében elkészültek a csapatok méretének csökkentését célzó új tervezetek, s a KKB engedélyezte a „katonai állománytáblák struktúrájának átalakítására vonatkozó tervezetet” (*guanyu jundui*

bianzhi tizhi de tiaozheng), amely egy modernebb hadsereget kívánatos szerkezetet vázolta fel. 1978. március 20-án az NFH Általános Politikai Osztálya által rendezett fórumon Teng bejelentette, hogy 500 ezer tisztek helyeznek civil pozícióba.¹⁰

Ez volt a harmadik plénum után az első alkalom, 1979. január 2-án, hogy az immár legfelsőbb vezető Teng Hsziao-ping a hadsereghez szólt, s nyíltan kijelentette a magas rangú tiszteknek:

*A hadsereg rossz állapotban van, [...] a problémát nem egy rossz ember idézte elő. Az ok, hogy a rendszer felduzzadt, és az emberek elszíklanak a gondok felett. [...] Azt mondogatják, hogy bizonyos dolgokat nem lehet elintézni, miközben egy katonai egységben öt-hat asztalnyi tiszt madzsongozik. [...] Hadseregünk megítélése egyre rosszabb. [...] Néhány elviárs nem akar nyugdíjba menni, és inkább tanácsadó kíván lenni. [...] Szeretnék példát mutatni azzal, hogy magam is tanácsadónak megyek, de még nem tehetem meg. Remélem, 1985-ben már tanácsadóként működöm majd. Nem trefállok. Mi lenne abban rossz? Legalább pár évvel tovább él az ember. Nincs titkárod és autód, de legalább van egy széked. [...] Hadseregünk fiatalitását néhányan elvben támogatják, de a gyakorlatban ellene tesznek.*¹¹

Teng figyelemre méltó gyorsasággal csökkentette a sereg állományát. 1975-ben, mikor megkezdte a folyamatot, 6,1 millió volt a létszám, 1979-ben 5,2, 1982-ben 4,2, míg 1988-ban már csak 3,2 millió.¹² A leépítést 1978 végén, Vietnám megtámadására készülve félbeszakították. A hadjárat után a Vietnámmal közös határnál folyó csatákban részt vevő csapatok számát fenntartották.

Teng megtámadja Vietnámot (1979. február 17. – március 16.)

1978 nyarára a Hanoi és Moszkva közötti fokozódó együttműködés aggodalmat váltott ki a kínai hivatalnokokból, akik úgy véltek, hogy a vietnámi hadsereg kihasználja a gépjárművei mozgására alkalmas száraz évszakot, s megtámadja Kambodzsát. Vietnám 1977 júliusában lerohanta Laoszt. A száraz évszak decemberben kezdődött.

Teng korábban már kijelentette az amerikaiaknak, hogy a szovjet előretörést csak a harci hajlandóság megmutatásával lehet megállítani. Kambodzsa Kína kliensországa volt, s ha Peking nem válaszol keményen a khmer állam

lerohanására, Moszkva és Hanoi magabiztosan terjeszkedhet tovább Thaiföld és a Malaka-szoros felé, hogy nyugatról elérje az Indiai- és keletről a Csendes-óceánt. Ha a vietnámiak Kambodzsa megtámadására készültek, a szovjetek valószínűleg még több embert és katonai felszerelést küldtek nekik. Teng meg volt győződve róla, hogy ha Vietnám megtámadja Kambodzsát, Kínának erős választ kell adnia.

A vörös khmerek vezetője, Pol Pot 1978 nyarán ismerte fel Hanoi fenyegetését, s kérte Tenget, küldjön kínai „önkénteseket” Kambodzsába, hogy segítsenek feltartóztatni a vietnámi támadást, ahogy Mao tette Koreában, szembenzállva a dél-koreaiakkal és az amerikaiakkal. Teng Hsziao-ping készen állt a Pol Pottal való együttműködésre, annak ellenére, hogy milyen atrocitásokat követett el a saját népe ellen, s hogy ezek az atrocitások milyen ellenszenvet váltottak ki Nyugaton. Megítélése szerint Pol Pot volt az egyetlen khmer vezető, aki képes lehetett arra, hogy értékelhető módon dacoljon Vietnámmal.

Teng nem küldött csapatokat Kambodzsába. Meg volt győződve arról, hogy Kínát túlságosan lekötné egy drága hadjárat, és nem tudná a régió történéseit irányítani. Ő a „gyors, döntő hadjáratokat” kedvelte, mint amilyet Kína 1962-ben az indiai határon hajtott végre. A Vietnámba történő gyors behatolással demonstrálhatta, hogy elfogadhatatlanul nagy árat kellene fizetnie Hanoinak és Moszkvának, ha folytatnák terjeszkedésüket a térségben.

Számos magas beosztású kínai katonai és civil hivatalnok kételkedve tekintett Vietnám megtámadására. Egyesek attól tartottak, hogy így az épp modernizálóni kezdő Kína elfecséri a korszerű ipar kiépítéséhez szükséges korlátozott erőforrásait. Mások szerint a hazai csapatok nem voltak kellően felkészülve. Akadt, aki a baráti kommunista ország megtámadását elvi alapon ellenezte, míg néhányan attól félték, hogy egy támadás csak tovább mélyíti a vietnámiak Kínával szembeni ellenséges érzületét. Pár hivatalnok pedig egyenesen rettegett tőle, hogy a Szovjetunió és hatalmas hadereje is bekapcsolódhat a konfliktusba.

Teng Hsziao-ping személy szerint azt gondolta, hogy a hadászati fegyverek korlátozásáról szóló második szerződés (SALT-2) végső szakaszában lévő szovjetek nem fogják felrúgni az amerikaiakkal való tárgyalásokat egy ázsiai szárazföldi háború kedvéért.¹³ A kockázatok azonban jelentősek voltak, s Teng kérte a többi magas rangú vezetőt, hogy fejtse ki véleményét a lehetséges orosz beavatkozásról. A kérdés gondos értékelése után Csen Jün megjegyezte, hogy az ország északi határán állomásozó szovjet hadosztályok, melyek a valószínűleg Kínát támadó éket alkották volna, súlyos emberhiánnyal küzdenek. Peking

megtámadásához Moszkvának csapatokat kellett volna kivonnia Európából, s ez több mint egy hónapot vett volna igénybe. Csen azt a következtetést vonta le, hogy ha a Vietnámmal való háború rövid ideig tart, a szovjet beavatkozás veszélye rendkívül alacsony.

Csen Jün értékelését végighallgatva Teng kijelentette, hogy a kínai hadjárat nem fog tovább tartani, mint India 1962-es megtámadása (harminchárom nap). Szárazföldi háború lesz, repülőgépek nélkül.¹⁴ Teng tudta, hogy a vietnámi pilóták sokkal képzettebbek, mint a kínaiak, ráadásul az országnak nem voltak repülőterei a vietnámi határnál. A légi háború elkerülése tovább csökkentette annak esélyét, hogy a szovjetek közbeavatkoznak. Ám Tenget épp elégé nyugtalanította egy lehetséges szovjet reakció ahhoz, hogy 300 ezer kínai civilt költöztesse el az orosz határhoz közeli Jiliből. A hírszerzőiszteknek minél pontosabban követniük kellett a szovjet csapatmozgásokat.¹⁵

Teng széles körű ellenállást tapasztalt a KKB azon tagjai körében, akik úgy érezték, hogy a kínai csapatok nincsenek felkészülve a háborúra. Az NFH még nem tért magához a „kulturális forradalom” pusztításából, a fegyelem gyenge volt, a kiképzés nem megfelelő. 1962 óta egyetlen kínai katona sem vett részt igazi háborúban, csak határ menti összecsapásokban, ezzel szemben Hanoi komoly tapasztalatokat szerzett a franciaiak, dél-vietnámiak és amerikaiak ellen évtizedeken át vívott háborúi során. Ehhez járult, hogy modern orosz katonai felszerelésekkel rendelkezett, s jelentős szovjet – újjáépítésre szánt – segélyben részesült az amerikaiak 1975-ös vietnámi fiaskója óta.¹⁶

Végül Teng Hsziao-ping tekintélye és azon meggyőződése, hogy a szovjet–vietnámi fenyegetés erős választ követel, felülrötte a szomszéd ország megtámadásától tartók kétélyeit. Néhány pekingi hivatalnok meg volt győződve róla, hogy Teng azért indította meg a támadást, s tett részletes javaslatokat a háborúra vonatkozóan, hogy miközben megszerezze Kína irányítását, a hadsereget is személyes kontroll alá vonja. Mások úgy vélték: miután látta, hogy az Egyesült Államok szinte korlátlanul a legújabb technológiával látta el szövetségeit, Japánt és Dél-Koreát, meg akarta mutatni az USA-nak, hogy Vietnám megtámadásával Kína élesen elhatárolódott a szovjetektől, s nem fenyeget a veszély, hogy a közeljövőben szoros kapcsolatokat ápoljon velük. Nem állnak rendelkezésünkre a kellő források, hogy pontosan bemutassuk, Teng miként mérlegelte a felsorolt körülményeket, de az bizonyos, hogy mélységesen nyugtalanították Vietnám ambíciói és a régiós szovjet terjeszkedés jelentette kockázat.

A kantonai és a kunmingi katonai régiók, továbbá a kínai vezérkar konzultációkat folytatott a határhoz közeli erők megerősítésének szükségeségéről, de egé-

szen az 1978. szeptemberi KKB-ülésig nem kezdték meg kidolgozni a vietnámi hadjárat tervét.¹⁷ Az ülés elején a vezérkar hírszerző osztálya tartott tájékoztatót a kínai és vietnámi csapatok egyre több határ menti összecsapásáról. A két közelí katonai régió – Kanton (Kuangtung tartomány) és Kunming (Jünnan tartomány) – terveket kellett készítenie Vietnám megtámadásáról. November 23-án a légierő, a flotta és a vezérkar hírszerzői egy egyheteres találkozón vettek részt. A tanácskozás után riasztották az északkeleti, az északi és az északnyugati térség parancsnokságait, hogy figyeljék a szovjet katonai reakciókat.

Novemberre Kína tizenegy katonai régiójából tíz, de legfőképp Kunming és Kanton, csapatokat küldött a délkeleti határhoz. Vietnám és Kína határa 1275 kilométer hosszú, ennek nagyból fele a kunmingi katonai térség parancsnoksága alá tartozó Jünnan tartomány szélén húzódik, másik fele pedig a kantonai régió parancsnoksága alá tartozó Kuanghszi szélén. A határsávban végig kínai csapatokat telepítettek. A katonák éjszaka lépték át a határt, ahogy a polgárháborúban és a koreai háborúban, hogy meglepjék az ellenséget. Amerikai becslések szerint kínai részről 450 ezer fő vett részt a hadjáratban, beleértve a támogató csapatokat is. A vietnámiak 600 ezer kínai katona részvételét becsülték.¹⁸

December 8-án a KKB utasította a kantonai és a kunmingi térséget, hogy január 10-re álljanak készen Vietnám megtámadására. December 11-én Hszü Si-ju, a kantonai régiós parancsnok megkezdte csapatai mozgatását. Nem sokkal később, december 21-én Hszü berendezte főhadiszállását Nanningban, Kuanghszi tartományban, közel Vietnámhöz, ahol ő és stábja kidolgozták a támadás konkrét tervezetét.¹⁹

Időközben a Kambodzsa vietnámi támadására számító KKB december 20-ra egy fórumot hívott össze, melyen a katonai vezetők közülről monitorozták a vietnámi fejleményeket, s áttekintették a támadás tervezését. December 25-én, a várakozásoknak megfelelően Hanoi 120 ezer katonával lerohanta Kambodzsát, és tizenkét nap múlva elfoglalta Phnompent.

Vietnám megtámadásának katonai előkészületei mellett Teng a diplomáciai kapcsolatokat is irányította. Novemberben Lee Kuan Yew-t, 1979 januárjában Carter elnököt tájékoztatta a terveziről. Február elején hazafelé megállt Tokióban, hogy informálja a japánokat, hogy Vietnám megtámadását tervezzi, s lebeszélje őket a Hanoinek nyújtott pénzügyi vagy egyéb segélyekről. A szigetországban ugyanazt közölte az amerikai kongresszusi álláspontot befolyásolni tudó Mike Mansfield nagykövettel, amit Lee Kuan Yew-nak és Carternek is elmondott. Mivel a vietnámiak és a szovjetek azt tervezik, hogy bekerítik Kínát, Peking meg fogja leckéztetni Hanoit.²⁰

A támadás előtti hetekben Teng a Központi Munkakonferenciával, a harmadik plénummal, az Egyesült Államokkal való normalizációval és első számú vezetői feladatainak felvállalásával volt elfoglalva, de időt áldozott a hadjárat katonai és diplomáciai előkészítésére is. Amint megkezdődött az akció, napi szinten vett részt a katonai tervezésben. A Teng Vietnám megtámadásában betöltött szerepét vizsgáló John Lewis és Hszüe Li-taj így összegez: „A támadás mögötti stratégiai gondolkodás az övé volt, ahogy a háború céljaival és kiterjedésével kapcsolatos eltolétség is. Legjobb parancsnokait bízta meg a harctéri vezetéssel, mobilizálta az érintett tartományokat, hogy támogassák a harcot, engedélyezte a műveletek részleteit, és ő adta meg a végső parancsot a támadásra. Ez Teng háborúja volt.”²¹ Teng Hsziao-ping a hadjárat során végig átfogó vezetést gyakorolt. Néhányan azt állítják, hogy szakaszszintig tisztában volt a kínai csapatok mozgásával.²²

Sok honfitárs parancsnokhoz hasonlóan, ő is megsemmisítő hadműveletekben gondolkodott. A Huajhaj hadjáratban is az volt a kommunista csapatok célja, hogy a Jangcétől északra megsemmisítsék a Kuomintang-erőket, és Teng azt remélte, hogy egy gyors behatolás Vietnámba elpusztíthatja a helyi hadsereg nagyobbik felét, s évekkel vetheti vissza Hanoi azon képességét, hogy fenyegetni tudja Pekinget. A vietnámi tiszteket nem lepte meg ez a stratégia, hisz az amerikaiakkal vívott háború idején szorosan együtt dolgoztak a kínaiakkal, és gyorsan visszavonták főbb csapataikat a határról a főváros környékére, a Kambodzsába küldött erőket pedig a helyükön hagyták. A területet és a lakosságot ismerő helyi csapatokkal és milíciával kezdték el visszaverni a behatókat.

A kínaiak a száraz évszakban támadtak (de csak azután, hogy a jég elolvadt az Usszuri folyón, s így a szovjetek nem kelhettek át rajta, hogy északról lerohanják Kínát).²³ A KKB a február 9–12. között tartott ülésén hozott végső döntést a támadásról, s Teng február 13-án találkozott kambodzsai szövetségesével, Szihanuk herceggel. Február 16-án, a támadás előtt csupán tizenhat órával Hua Kuo-feng értekezletet tartott, melyen tájékoztatta a magas beosztású pekingi hivatalnokokat a tervekről.²⁴ Hua is szemlátomást érintve volt a háborúra való felkészülésben, így később akkor sem kritizálhatta volna meg Tenget, ha súlyos problémák merülnek fel.

Február 17-én 200 ezer kínai katona a határ teljes hosszán, huszonhat ponton átlépve megtámadta a délkeleti szomszéd államot. Az offenzíva előtt a kínaiak több helyütt is lecsaptak a hosszú határonalon, hogy rákényszerítsék a vietnámiakat csapataik szétszórására. A támadók azokon a részeken össz-

pontosították erőiket, ahol létszámfölényben voltak, s arra törekedtek, hogy átvegyék a pár napon belül elfoglalni remélt öt tartományi székváros – Lang Son, Cao Bang, Lao Cai, Ha Giang és Lai Chau – fölé magasodó hegyvidék irányítását.

Teng Hsziao-ping stratégiaileg megfelelő időben kezdte el a hadjáratot, három héttel diadalmas amerikai útja és japán megállója után. Teng látogatása miatt a szovjetek attól tartottak, hogy az Egyesült Államok hírszerzési információkkal segíti Kínát, s ha lépnek, Washington kiáll Peking mellett. Brezsnyev még Cartert is felhívta, hogy megkérdezze, az USA hallgatólagosan támogatja-e Kína vietnámi támadását. Az amerikai elnök ugyan biztosította az ellenkezőjéről, de a szovjet pártfölitkár kétségeit nem oszlatta el.²⁵

Mihelyt a támadó erők behatoltak Vietnámba, meglepően hatékony ellenállással szembesültek. Erre a kínai tisztek nem voltak felkészülve, és pánika estek. A kínai csapatok konkrét feladatokat kaptak, ám nem rendelkeztek a gyors alkalmazkodáshoz szükséges hírszerzési információkkal, s a felsőbb szintek nem kommunikáltak velük megfelelően. A csapatok között gyenge volt a koordináció, és a hadtávonalaik túl hosszúak lettek. A kínaiak tüzérséggel támogatták az előretörő egységeket, s olyan helyeken próbálták összevonni csapataikat, ahol túlerőben voltak a helyiekkel szemben. Míg azonban a Japán elleni honvédő háborúban és a polgárháborúban az NFH a lakosság segítségére támaszkodhatott, Vietnámban a helybéliek a hazai hadsereget látták el információval és logisztikai támogatással.

A kínaiak egy hét alatt szerették volna elfoglalni mind az öt tartományi székvárost, de Lang Sont is csak három héttel a hadjárat megkezdése után szerezték meg. A legkeményebb harcok Lang Son körül folytak. A kínaiak itt vonták össze erejüket, hogy megszerezzék a délre, Hanoi felé vezető hágót, s megmutassák a vietnámiaknak, hogy akár a fővárosukat is elfoglalhatják. Az NFH-erők kellő méretűek és elszántak voltak ahhoz, hogy végül elfoglalják mind az öt tartományi székvárost, bár veszteségekkel járva, jóval nagyobbak voltak a vietnámi veszteségeknél. A becslések szerint 25 ezer kínait öltek és 37 ezeret sebesítettek meg a harkokban.²⁶

Amint a támadók március 6-án elfoglalták Lang Sont, bejelentették győzelmüköt, s megkezdték a visszavonulást. Közben amennyire csak tudták, elpusztították a vietnámi infrastruktúrát. Teng ígéretet tett, hogy a harc nem fog tovább tartani, mint az Indiával folytatott, 1962-es háború harminchárom napja. Vietnámból március 16-án vonultak ki, huszonkilenc nappal az offenzíva megkezdése után.²⁷

A támadást követő nyilvános megjelenések során a kínaiak otthon és külföldön egyaránt „védekező ellentámadásnak” nevezték katonai akciójukat. Csupán válaszoltak az 1978-as határ menti vietnámi behatolásokra, s védekezésül törtek be a szomszédos államba. Ám azok a tisztek (és feletteseik), akik a hátáron valóban vietnámi behatolások ellen védekeztek, nehezen értették, hogy miért volt szükség „elltámadásra”. Akadtak azonban olyan hivatalnokok is, akik osztottak Teng haragjában, amiért Peking figyelmeztetése ellenére a vietnámiak meggyötörték és kiűzték országukból a kínai származású lakosokat. Néhány magas rangú kínai katonai funkcionárius egyszer sem jelentette ki, hogy támogatta volna a háborút.

Teng azt állította, hogy Peking megleckéztette Hanoit, de a nyugati stratégiai elemzők szerint épp fordítva történt.²⁸ A háború felfedte a kínai hadsereg több gyengeségét, s világossá tette, hogy nem rendelkezik a szükséges modern fegyverzettel. Kína november és február között belerohant a háborúba, nem készült fel megfelelően. A vezérkar gyengén funkcionált. Különösen felemás volt a Vietnámban küzdő két katonai régió parancsnokságai közti koordináció. Az alacsonyabb egységek megkapták ugyan a rájuk vonatkozó utasításokat, de nem tudták, hogy mit csinálnak a többieknél. Az NFH nem volt büszke a saját teljesítményére. Néhány parancsnok panaszkodott, hogy miért nem engedték őket egészen Phnompenig nyomulni, hogy kivívják a végső győzelmet. Noha egyes katonai csúcsvezetők, mint Je marsall és Szu Jü, nem szólaltak meg nyilvánosan, valójában az egész háborút ellenezték; úgy érezték, a bekerítés veszélye egyáltalán nem volt olyan nagy, hogy indokolta volna a támadást.²⁹ A közzvéleménynek is akadtak kétélyei. A pekingi „demokráciafalon” falragaszok jelentek meg a kínai csapatok gyenge teljesítményéről, s páran Teng Hsziao-pinget is kritikával illették, amiért belement a háborúba.³⁰

Ennek ellenére pártkörökben és külföldi vendégeinek Teng úgy magyarázta, hogy a kínaiak elértek kitűzött katonai céljaikat – elfoglalták az öt tartományi székvárost –, s ami még fontosabb, a stratégiai céljukat is: megmutatták a Szovjetuniónak és Vietnámnak, hogy további régiós terjeszkedésük elfogadhatatlan veszteségekkel járna. Miként Lee Kuan Yew megjegyezte: „A nyugati sajtó a kínai büntetőhadjáratot sikertelennek ítélte. Én úgy vélem, hogy megváltoztatta Kelet-Ázsia történelmét. A vietnámiak megértették, hogy Kína megtámadta volna őket, ha Kambodzsa után Thaiföldre is szemet vetnek. A Szovjetunió pedig nem kívánta lekötni magát egy Ázsia távoli sarkában folyó hosszú háborúban.”³¹ Kilenc hónappal később Afganisztán szovjet megszállása hamarosan akkora terhet jelentett a SZU-nak, hogy a délkelet-ázsiai

orosz terjeszkedés már úgy is valószínűtlen lett volna, ha Kína nem támadott Vietnámról.

Bár a katonai hivatalnokok próbálták kisebbíteni a kínai hadjárat költségét, az 1979-es védelmi kiadás sokkal magasabb összegre rúgott (22,3 milliárd jüan), mint az előző évben vagy 1980-ban. A vietnámi határnál fekvő területeken még nagyobb árat fizettek a háborúért. A nyugati szakértők becslései szerint csak a katonai felszerelések 5,5 milliárd jüanba kerültek.³² A diplomatakat azonban más nyugtalanította. A háború után Kína nehezen tudott elvi okból tiltakozni, mikor egy nyugati ország beleavatkozott egy másik belügyeibe. A vietnámi kudarc kínai kritikái nem kerültek a közvélemény előre, s mikor a kilencvenes évek elején Peking és Hanoi normalizálta diplomáciai kapcsolatait, megegyeztek, hogy nem fognak a múlt konfliktusain vitatkozni.³³ A Teng katonai témaúj beszédeit összegyűjtő, hivatalos háromkötetes gyűjteményben huszonhat szöveg szerepel az 1978–79-es időszakból, de csak néhány átteles utalást találni bennük Kína vietnámi offenzívájára; egyetlen beszéd sem foglalkozik konkrétan a hadjárral.³⁴ Páran odahaza „Kína utolsó háborújának” neveztek Vietnám megtámadását. Tekintettel a hadjáratról szóló diskurzus hiányára, talán helyesebb „Kína elfelejtett háborújának” nevezni.

Nincs feljegyzés arról, hogy Teng kételkedett volna Vietnám megtámadásának helyességében, ám a hadműveletek után gyakran hivatkozott a sereg gyenge teljesítményére, hogy kihangsúlyozza 1975 óta folyamatos erőfeszítéseit, s nyugdíjba küldje a használhatatlan parancsnokokat, megerősítse a fegyelmet, kiterjessze a katonai oktatást, és jobban képzett tiszteket toborozzon. Utasította az NFH-t, hogy körültekintően elemezze a háború során nyilvánvalóvá vált hibákat. Végül a hadsereg maga is azokra a kérdésekre fókusztált, melyeket az amerikai katonai szakértők is észrevettek: a kínai hírszerzés szerény teljesítménye a harrok előtt és után; az egységek közötti kommunikáció hiánya; a felszerelés silány minősége; továbbá a tény, hogy az NFH vezetése képtelen volt a teljes körű koordinációra.³⁵

Az offenzívát követően Teng Hsiao-ping utasításba adta a kínai hadseregnak, hogy nagyszámú csapatokat állomásoztasson a délkeleti határnál, s ha kell, csapjon össze a vietnámiakkal. Teng amerikai hivatalnoknak, így Henry M. „Scoop” Jackson szenátornak is elmondta: ki akarja fárasztani a vietnámiakat, hogy újra és újra emlékeztesse őket a leckére, melyet túlzó ambícióik miatt kaptak.³⁶ A következő ével [] legalább tizenegy kínai hadsereg (alakulatszintű) egységeit rotálták a [Lobsang] körzetben, a határ kínai oldalán.³⁷ Akadtak olyan időszakok, mikor 800 ezer vietnámi katonát állomásoztattak a délkelet-ázsiai

állam északi részén, készen állva Peking újabb agressziójára. Kína és Vietnám lakosságának arányára való tekintettel (húsz az egyhez) Hanoinak hatalmas költségeket jelentett az országhatárok védelme.

Közben Peking kihasználta a határvillongásokat – és az időnként egész kínai divíziókat érintő nagyobb konfliktusokat –, hogy kiképezze csapatait. A nyolcvanas évekre a legtöbb gyalogsági egység szolgált már a határnál, s részt vett az ott folyó tűzharcokban. A katonai elemzők szerint az, hogy a kínai csapatok a világ talán legtapasztaltabb gyalogsága ellen harcolhattak, kitűnő stratégiai képzést jelentett. A nagy létszámu kínai alakulatok jelenléte miatt a szovjetek kétszer is meggondolták, hogy további segélyeket küldjenek a vietnámiaknak.

Hanoi agresszivitása fokozta a régiós országok azon hajlandóságát, hogy a fenyegetés csökkentése érdekében együttműködjenek Kínával. Vietnám viselkedése arra késztette a térség államait, hogy megerősítsek a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségét (ASEAN).³⁸ 1984-ben, mikor a vietnámiak megszerezték egy fontos kambodzsai hágót, ahonnan veszélyeztetthették volna Thaiföldet, a kínaiak megindították 1979 óta legnagyobb támadásukat, s Hanoi viszszavonulót fújt.³⁹ Teng 1979-es offenzívája és a vietnámi csapatok folyamatos határ menti kínai zaklatása önbizalmat adott a többi délkelet-ázsiai országnak, hogy ellenálljanak Hanoi ambícióinak, mert tudták, hogy a kambodzsaiakhoz és a thaiföldiekhez hasonlóan Peking nekik is segítene.

A *weiqi* (japánul *go*) táblás játékból használt stratégia szerint Teng igyekezett megakadályozni, hogy a szovjetek és a vietnámiak körbevegyék Kínát. Egyúttal kísérletet tett rá, hogy Ő szerezze meg a kulcsfontosságú területeket. 1984-ben kemény harcokat vívott azért, hogy megakadályozza Vietnám thaiföldi behatolását, nehogy a támadók egészen a Malaka-szorosig nyomulhassanak. Teng úgy vélte, hogy a nyolcvanas évek közepére a bekerítés veszélyét sikerült elhárítani.

Kambodzsa megszállása és a kínai határon vívott folyamatos harcok miatt Vietnám túlerjeszkedett. Teng már akkor látta ezt, mikor 1979 augusztusában, Pekingben Mondale alelnökkel találkozott, és elmagyarázta neki: „Hanoi még nincs olyan nehéz helyzetben, hogy kénytelen legyen elfogadni egy politikai megoldást. Talán majd egyszer, mikor a vietnámiak már elviselhetetlen mértékű nehézséggel néznek szembe, eljön az idő, hogy elfogadják azt a bizonyos megoldást.”⁴⁰ Teng elmondta az amerikai politikusnak, hogy a vietnámiakra kettős teher nehezedik: Kambodzsa megszállása mellett hatszázezer-egymillió katonát kell ellátniuk a kínai határnál, s előbb-utóbb rá kell jönniük, hogy a Szovjetunió nem fogja minden kívánságukat teljesíteni.

Teng megjegyzései előrelátónak bizonyultak. 1988-ra Vietnám visszavonta csapatainak felét Kambodzsából, és a következő évben maradék haderejét is hazahívta, amivel egyértelmű lett: az ország nem tudja megvalósítani becsvágát, hogy irányítása alá vonja Délkelet-Ázsiait. Mikor Teng visszavonult, Hanoi már nem jelentett veszélyt a szomszéd államokra, ehelyett inkább baráti kapcsolatokat kezdett kiépíteni velük. A nyolcvanas években a vietnámi fenyegetés arra ösztönözte a délkelet-ázsiai országokat, hogy megérősíték az ASEAN-t, de (paradox módon) a kilencvenes évek elején már maga Vietnám is jó viszonyra törekedett az ASEAN-nal, s 1995-re a szervezet tagja lett.

A szovjet fenyegetés visszaszorítása

Mao Ce-tung szavajárása volt, hogy a háború elkerülhetetlen, és időnként Teng is megismételte Mao mondatát. Ám miután az NFH visszatért Vietnámból, Teng Hsziao-pingnek minden oka megvolt rá, hogy optimista legyen. Egy esetleges szovjet–kínai háború alacsony valószínűségét sikerült tovább csökkenteni. Teng már a KKB plenáris ülésén, 1977 decemberében elmondott beszédében kijelentette, hogy a Szovjetunió stratégiai pozícióinak kiterjesztésén dolgozik, de mivel az Egyesült Államok védekező helyzetbe került, „lehetséges még időt nyerni a háború kitöréséig”.⁴¹ Azzal, hogy Kína megtámadta Vietnámot, világossá tette, hogy felkészült délkelet-ázsiai érdekeinek védelmére, s Moszkva kevésbé kívánt megkockáztatni egy Pekinggel való délkelet-ázsiai konfrontációt. A szovjeteknek épp elég problémájuk volt Kelet-Európában, a hosszú kínai határon és Afganisztánban, melyet Teng vietnámi háborúja után kilenc hónappal támadtak meg. Peking normalizálta kapcsolatait Washingtonnal, így a szovjet vezetők nem lehettek biztosak benne, hogy Amerika elnézően figyelné majd Kína orosz megtámadását.

A kínai elszántság elbátortalanította a szovjeteket, akik nem siettek bázisokat kiépíteni Vietnámban, tehát Teng következő lépéseiivel megpróbálta csökkenti a feszültséget Kína és a SZU között, hogy a gazdasági fejlődésre koncentrálhasson.⁴² Rögtön a vietnámi villámháború után utasította Huang Hua külügyminisztert, hogy „folytasson tárgyalásokat a Szovjetunióval a két ország közötti megoldatlan kérdésekről, illetve arról, hogyan lehetne javítani a kétoldalú kapcsolatokon, és írja alá a megfelelő dokumentumokat”.⁴³ Alig két

héttel a Vietnámból való kínai visszavonulást követően Huang Hua külügyminiszter találkozott Pekingben Jurij Scserbakov szovjet nagykövettel, s javasolta, hogy tartsanak tárgyalássorozatot a Kína és a Szovjetunió közti normalizáció érdekében.⁴⁴ 1979 áprilisától október közepéig a pekingi és a moszkvai külügyminiszter-helyettesek ötször találkoztak, hogy javítsanak a két ország közötti kapcsolatokon. A találkozókon Kína kifejezte azon szándékát, hogy a normalizáció akadályai mellett szó essen a kereskedelmi, tudományos és kulturális cseréről is.⁴⁵

1979. augusztus 29-én, mielőtt a kínai delegáció elhagyta a Szovjetuniót, Teng Hsziao-ping utasításba adta, hogy közvetítésük üzenetét az oroszoknak, miszerint két feltétele van: a szovjetek vonják ki csapataikat Külső-Mongóliából, s ne segítsenek a vietnámiaknak Kambodzsa megszállásában. Teng javasolta: a két fél állapodjon meg arról, hogy nem állomásoztatnak alakulatokat a határaik mentén. Utasította Vang Ju-pinget, hogy a kínai delegáció ne mutasson semmilyen gyengeséget, és kerülje a látszatát, hogy Peking hamar megegyezésre szeretne jutni. Egy maratoni futás jó lesz, mondta.⁴⁶

1979. szeptember 25. és december 3. között a kínai küldöttség Moszkvában tárgyalt. A szovjetek nem voltak hajlandók kompromisszumra a kínaiak számára fontos két kérdésben. Ennek ellenére a húsz év után első szovjet-kínai tárgyalások barátságos légkörben zajlottak, s az oroszok szívélyes vendéglátónak bizonyultak. A két fél megállapodott, hogy a szovjetek az egyeztetések folytatására delegációt küldenek Pekingbe.⁴⁷

Afganisztán pár héttel későbbi orosz megtámadása késleltette a szovjet külüdöttséget, de csökkentette annak valószínűségét is, hogy a SZU katonai konfliktusba bonyolódjon Kínával. Nem sokkal az orosz invázió után Teng egy újabb feltételt szabott a szovjet-kínai kapcsolatok normalizációja elő: Moszkvának vissza kell vonulnia Afganisztánból. Majdnem egy évtizedbe telt, míg a túlterjeszkedett Szovjetunió elfogadta a három feltételt, ám Teng nem sietett sehova. Rövid távú célját elérte: csökkentette az esélyt a legveszélyesebbnek ítélt szuperhatalommal való konfliktusra, s így Kína a civil gazdaság fejlesztésére összpontosítthatott.⁴⁸ 1980 márciusában a katonai helyzetről tartott egyik nagyobb beszédében kijelentette, hogy „miután nyugodtan megvizsgáltuk a nemzetközi viszonyokat, úgy ítéltük meg, hogy hosszabb háború nélküli időszakra lesz lehetőségünk, mint azt korábban gondoltuk”.⁴⁹ Nem sokkal később Teng konkrétabban fogalmazott, és közölte, hogy Kína egy-két évtizedig el tudja kerülni a háborúskodást.⁵⁰

Teng Hsziao-ping erőfeszítése, hogy csökkentse a feszültségeket, megkönnyítette a szovjeteknek, hogy hasonlóképp tegyenek. 1982. március 24-én Brezsnyev beszédet tartott Taskentben, melyben elismerte, hogy Kína szocialista ország, s kifejezte azon vágyát, hogy javítson a Moszkva–Peking-kapcsolaton. Teng gyorsan válaszolt a gesztusra, utasította Csien Csi-csen külügyminiszter-helyettesét, hogy adjon kedvező reakciót a beszédre.⁵¹ Úgy vélte, hogy az amerikai haderővel való versenyestől és Afganisztán megszállásától leterhelt Szovjetunió stratégiai érdekei közé sorolja, hogy mérsékelje a Kínával fennálló feszültséget. Mikor Leonyid Brezsnyev pár hónappal később, 1982. november 10-én meghalt, Teng utasította Huang Hua külügyminisztert, hogy vegyen részt Brezsnyev temetésén, ami újabb baráti gesztus volt a SZU felé.⁵²

A Szovjetunióval folytatott tárgyalások mellett Teng Hsziao-ping úgy is csökkenteni kívánta az orosz és vietnámi előretörés valószínűségét, hogy bevonja a játékba az Egyesült Államokat. Teng tudta, hogy ebben az időszakban az USA nem kívánt belemenni egy ázsiai szárazföldi háborúba. Miként lehetett volna hatékonyabb módon megakadályozni, hogy a szovjetek uralják a Vietnám melletti tengereket, mint egy nagy amerikai olajtársaságnak a területen folyó olajkutatásaival? 1979 januárja után a gazdasági kiigazítás részeként Kína visszafogta a nemzetközi olajvállalatokkal való együttműködéssel kapcsolatos terveit. 1979. március 19-én az Egyesült Államokba küldött kínai olajügyi delegáció csak egyetlen szerződést írt alá: az ARCO céggel a Hajnan szigete és Vietnám közötti területek tengeri olajfeltárásáról. Peking exkluzív feltárási jogokat adott a Dél-kínai-tenger egy részére, mely Vietnámtól repülővel alig félórányira volt. Teng okkal remélte, hogy az amerikai olajvállalat jelenléte elgondolkodtatja majd a Szovjetuniót, valóban használni akarja-e Vietnám kikötőit. Peking három nappal azután írta alá a szerződést, hogy a kínai csapatok kivonultak a délkelet-ázsiai országból.

Teng gondoskodott róla, hogy az amerikai–kínai biztonsági együttműködés Moszkva tudomására jusson. Mikor a Szovjetunió nukleáris fegyvermozgásait ellenőrző eszközökét szállító repülőgépek landoltak a pekingi repülőtéren, a kínaiak egy orosz Aeroflot gép mellé parkoltatták le őket, hogy a SZU minden képp tudomást szerezzen az amerikai repülőgépek jelenlétéiről. A felszerelést a kínaiak neitették el, nyíltan átrakották, és a szovjet határ mellett található Hszincseng tartományba szállították. Peking abban reménykedett, hogy Moszkva egy pillanatra elgondolkodik, mielőtt olyan csatába kezd, melynek Washington is a részese lehet.

Katonai együttműködés az Egyesült Államokkal

Teng sohasem adta tanújelét, hogy valaha is gondolt volna arra, hogy katonai szövetséget kössön az USA-val. Biztonsági kérdésekben – Maóhoz hasonlóan – egy teljesen független Kínát szeretett volna látni. A modern katonai technológia megszerzésében viszont együtt kívánt működni az Egyesült Államokkal. Mikor Teng 1979 januárjában találkozott Carter elnökkel, szóba hozta a katonai technológia Amerikából való átvételenek kérdését. Carter nem találta vonzónak az ötletet, miközben Kína Vietnám megtámadására készült, vagy már harcban is állt délkeleti szomszédjával, ám miután Teng visszavonta csapatait Vietnámból, a katonai technológia transzferéről szóló tárgyalások folytatódtek. Teng Hsziao-ping nem mutatta jelét annak, hogy sietne az ügyben, de amikor lehetősége volt, szóba hozta a téma körét. Az amerikaiak vették a lapot, és mikor Teng 1979 augusztusában Mondale alelnökkel tárgyalta, s hangot adott csalódásának, amiért az Egyesült Államok úgy döntött, nem ad el gyors számítógépeket Kínának, Mondale azt felelte, hogy az USA listát készít azokról a technológiákról, melyeket nem adhat át a Szovjetuniónak, de Kínának igen.⁵³

Mondale különösen sikeres látogatása után Washington úgy döntött, hogy biztonsági kérdésekről folyó tárgyalások lefolytatása végett Pekingbe küldi Harold Brown védelmi minisztert. A látogatás előkészítése előremozdította a technológiai transzferek kérdéskörét, s bár az Egyesült Államok nem adott el fegyvereket Kínának, de végig gondolta, hogy bizonyos katonai felszereléseit megossza a kelet-ázsiai országgal. Afganisztán 1979. decemberi szovjet megtámadása kedvezett azok számára, akik erősíténi kívánták az USA–Kína-együttműködést, hogy ezzel is nyomást gyakoroljanak a Szovjetunióra. Mire Brown miniszter 1980 januárjában megérkezett Pekingbe, a kínaiak áttekinthetők az amerikai eljárásokat, és tisztázták, hogy az Egyesült Államok mely technológiák átadását fontolgatja. Kína átadott egy listát az amerikaiaknak az általuk megszerezni kívánt technológiákról, s így egyenként meg lehetett vizsgálni minden tételeit. Hogy jelezze az USA Kína iránti nyitottságát, Brown a Landsat-D (egy természeti erőforrásokról információkat gyűjtő műhold) példáját emelte ki, melyet a Kínai Népköztársaság megkapott, de a Szovjetunió nem. A tárgyalások elmelítették az együttműködést, ám a kínaiak nem kívántak az amerikai biztonsági ernyőre támaszkodni. Visszautasították a további konzultációkról vagy hadihajó-látogatásokról szóló amerikai javaslatokat, s nem mentek bele, hogy telefonos „forró drót” épüljön ki a két ország között.⁵⁴

Brown miniszter elmagyarázta Tengnek, hogy az amerikai közvélemény jó néhány előző évi szovjet lépést elítélt, és az Egyesült Államok többet költött a védelemre, mint korábban, erősítette csendes-óceáni flottáját, s újabb csapatokat küldött a Közel-Keletre. Teng Hsziao-ping, aki 1978 májusában még arról panaszkodott Brzezinskinek, hogy az USA nem tesz eleget az orosz lépésekkel szemben, 1980 januárjában a nagyrabecsülését fejezte ki Brownnak, hogy az Egyesült Államok immár keményebben reagál a szovjet fenyegetésre. Ám hozzátette: „Jobb lett volna, ha ez hamarabb megtörténik [...]. A személyes véleményem szerint a Nyugat nem válaszolt megfelelően a Szovjetunió lépéseire.” Teng nem volt a szerződések ellen, de nem sokra mentek velük, ha vissza akarták tartani Moszkvát: „Csak egy módon lehet megbirkózni a Szovjetunióval.” Erődemonstrációra van szükség. A tárgyaláson Teng más témaköröket is érintett. Elégedetten nyugtázta, hogy az Egyesült Államok segítséget nyújt Pakisztánnak, ahogy ő már régóta javasolta. Úgy vélte, hogy másoknak is segíteniük kellett volna abban, hogy Afganisztán ne váljon kiszolgáltatottá a Szovjetunióval szemben (miként Kína Vietnám erejét kötötte le a határnál). Teng finoman emlékeztette Brownt arra, hogy Peking szeretett volna vadászgépeket vásárolni: „Nem beszélek többet az F-15-ösök, F-16-osok beszerzéséről”, de hozzátette: „a technológiai transzfer hatóköre nem elég tág”.⁵⁵

Brown látogatását Keng Piao miniszterelnök-helyettese, a Állandó Bi-zottságának főtitkára viszonozta Washingtonban. Geng a Csianghszi bázisrúlet időszaka óta, a „hosszú menetelés” során, aztán a II. világháború és a polgárháború alatt is a kínai hadseregen szolgált. 1950–65 között Skandináviában és Dél-Ázsiában követi pozíciókat töltött be. Hosszabb ideig volt nagykövet, mint bármely másik kínai diplomata. Keng Piao 1980 májusában Washingtonban Carter elnökkel és Vance utódjával, Edmund Muskie külügyminiszterrel is találkozott, de első számú vendéglátója Brown védelmi miniszter volt. Brown és Geng megpróbálta kidolgozni, hogyan válaszoljon az Egyesült Államok és Kína hatékony módon arra a szovjet fenyegetésre, ha Moszkva délkeleti irányban próbálna terjeszkedni, a Közel-Kelettől az Indiai-óceán és Indokína felé. Teng és más pekingi vezetők álláspontját képviselve Keng Piao elmondta, hogy Kína sikeresen kötött le 600 ezer vietnámi katonát a határánál, s ez meggyengítette Hanoi erejét Kambodzsában, megakadályozva, hogy elfoglalja a Malaka- ost.

Mire Geng befejezte amerikai látogatását, a technikai csere már megkezdődött, és rendelkezésre állt egy szélesebb alap a stratégiai kérdések rövidítéséhez. A tárgyalások eredményeként később Peking a hadiakadémia-

miákról katonai logisztikai specialisták és tisztek delegációit küldte az Egyesült Államokba. Cserébe az USA-ból magas rangú szárazföldi és haditengerészeti tisztek látogattak Kínába.⁵⁶ A nyolcvanas években gyorsan fejlődtek a két hadsereg közti kapcsolatok, beleértve az amerikai és kínai védelmi miniszterek közti egyeztetéseket, a főparancsnoki látogatásokat, a Kínába irányuló technológiai transzfert és fegyvereladásokat, valamint a kutató specialisták és kiképzési delegációk cseréjét is. A viszony mélységét nem lehetett az Egyesült Államok és Japán, illetve Dél-Korea hadserege közöttihez mérni, de a két fél nagyon jó munakapcsolatot alakított ki. A csere azonban az 1989-es Tienamen téri tragédia után hirtelen megszakadt, s teljesen a rákövetkező évtizedekben sem állt helyre.

A hadsereg modernizációjának elhalasztása

Mikor Teng meggyőződött róla, hogy csökkent a szovjetekkel való háború kitörésének esélye, Kína erőforrásait a hadsereg korszerűsítése helyett a három másik modernizációra koncentrált, különösen a Csen Jün hirdette prioritások, a mezőgazdaság és a könnyűipar fejlesztésére. A hadsereg modernizációja várhatott. 1979. március 19-én, három nappal azután, hogy a kínai csapatok visszatértek Vietnámból, Teng a Tudomány és Technológia Katonai Bizottsága (*Kexue jishu zhuangbei weiyuanhui*) előtt kifejtette: „Úgy tűnik, hogy legalább tíz évig nem lesz nagyléptékű háború a világban. Nem kell sietnünk. Túlságosan sokan szolgálnak a csapatainkban. Csökkenteni kell a számukat. [...] Nem muszáj minden elvégeznünk. Néhány projektet kell kiválasztanunk, és azokra kell összpontosítanunk.”⁵⁷ Teng hosszú távú perspektívából szemlélte a dolgozatot, de alábecsülte, hogy – a gyors növekedés ellenére is – mennyi ideig fog tartani Kína modernizációja. Arról beszélt, hogy az ország 2000-re behozza technológiai lemaradását.

A magas rangú katonatisztek kevésbé voltak türelmesek. Sokan már az ötvenes évek óta arra vártak, hogy korszerű hadi felszerelésekhez jussanak. Először a „nagy ugrás” és a „kulturális forradalom” frusztrálta őket, később az, hogy Teng Hsziao-ping a civil gazdaságra koncentrált. Tengnek újra és újra el kellett magyarázni a csalódott tiszteknek, miért fontos az ország számára, hogy először a civil gazdaságot fejlesszék, s csak azután modernizálják a hadsereget. Katonai hátterére való tekintettel Teng lehetett ebben az időszakban az egyetlen vezető, aki elég tekintélytel, eltökéltséggel és politikai képességgel rendelkezett ahhoz, hogy megakadályozza a tisztek komolyabb tiltakozását.

1979 és 1980 elejének kritikus periódusában Teng Hsziao-ping vezérkari főnök maradt, miközben korai nyugdíjazási kilátásaikkal elégedetlen táborkok vették körbe, s terjedni kezdett a hír, hogy az új fegyverrendszer fejlesztését elhalasztják. Teng utódja a vezérkari főnöki székben, Jang Tö-cse örökölte meg a feladatot, hogy elmagyarázza, miért kellett háttérbe szorítani a hadsereg modernizációját a civil gazdaság fejlesztésének kedvéért. Jang elismerte: „Parancsnokok és katonák tömegei [...] reménykednek abban, hogy gazdasági elmaradottságunkat sikerül gyorsan leküzdeni, ahogy hadi technológiánk és felszerelésünk elmaradottságát is. [...] Ezek az érzések teljesen érthetők. De [...] egyelőre nem lehetséges, hogy igazán nagy haladást érjünk el országunk védelmében modernizációjában.”⁵⁸ A rövid ideig védelmi miniszterként szolgáló Geng Braónak, valamint Csang Aj-pingnak, akit Teng 1982-ben nevezett ki védelmi miniszternek (és aki 1975 óta irányította a hadsereget tudományos-technológiai politikáját) ugyancsak el kellett magyaráznia az első számú vezető stratégiáját az elégedetlen tiszteknek. 1983 márciusában Csang köntörfalazás nélkül kijelentette: „A hadseregnak más szektorok szükségleteit is tekintetbe kell vennie, és [...] szigorúan kell kezelnie korlátozott forrásokból rendelkezésre bocsátott költségvetését.”⁵⁹

A nyolcvanas években a kínai kormányzat folyamatosan csökkentette a büdzsé hadseregre szánt hárnyadát. A kínai adatok hiányosak, hisz a katonai válalkozásokból származó és a költségvetésen kívüli bevételeket nem számolták, de a hivatalos adatok szerint az ország katonai kiadásai 1979-ben, a reformok indításakor a GNP 4,6 százalékát emészttették fel. Ez a szám 1991-re 1,4 százalékról csökkent.⁶⁰ A nyolcvanas években Kína hatodannyi külföldi fegyvert vásárolt, mint Vietnám, feleannyit, mint Tajvan, annak ellenére, hogy a kínai lakosság nagyjából hússzor akkora volt, mint a vietnámi, és ötvenszer akkora, mint a tajvani.⁶¹ Tekintettel arra, hogy 1980–89 között majdnem százszázalékos volt az infláció, amerikai elemzők számításai szerint a védelmi költségvetés 30 százalékos nominális növekedése valójában a rendelkezésre álló források csökkenését jelentette.⁶²

Teng katonai csapata

A kínai kommunista vezetők mind elismételték, hogy a párt parancsol a fegyvereknek, de a kritikus hatalmi harrok során, Mao és Teng értelmezésében, a legfőbb katonai parancsnokok közti szövetségek kulcsfontosságúak voltak.

Teng Hsziao-ping hivatalos intézményi szinten és személyesen is az irányítása alá kívánta vonni a hadsereget. Az ellen nem tiltakozott, hogy nem nevezték ki miniszterelnöknek, ám fontosnak tartotta, hogy a hadsereget beosztása szerint is vezesse. Miután 1980 decemberében Huát félreállították, Teng a párt által irányított Központi Katonai Bizottság elnöke lett, s ez a pozíció megkérdőjelezhetetlen intézményes irányítással ruházta fel a hadsereg ügyeiben. 1987-ben feladta a PB Állandó Bizottságában betöltött helyét, de a KKB-t 1989 őszéig elnökölte, csak ekkor adta át funkcióját Csiang Cö-minnek.

A párt és kormányzati beosztásokba Teng a legmegfelelőbb jelölteteket kreste, nem foglalkozott azzal, honnan jöttek, kiket ismertek, vagy épp ki ajánlotta őket. A katonai vezetői pozíciókban Teng szintén tehetséges embereket akart látni, de a személyes hűség itt kritikus fontosságú volt. A katonák leginkább azokban az emberek bíztak, akikkel a polgárháború alatt ugyanabban a hadseregen szolgáltak. Lin Piao a legmagasabb katonai pozíciókba a Negyedik Hadsereg tisztjeit helyezte, s mikor Teng Hsziao-ping 1980-ban összeválogatta saját tisztjeit az NFH különöző szektoraira, a katonai régiók tizenegy parancsnokából öt korábban a Teng által irányított Második Hadseregen szolgált, többek közt Csin Csi-vej, a kulcsfontosságú pekingi régió parancsnoka is.⁶³ Teng Kína katonai csúcsvezetőjeként végig a korábbi beosztottjaira támaszkodott. A nyolcvanas évek végén a KKB hat katona tagjából három a Második Hadsereg egykor tisztje volt, köztük Csin Csi-vej védelmi miniszter és Jang Paj-ping, az általános politikai osztály igazgatója. A KKB többi három katonai pozíciójából egyet a Harmadik és egyet a Negyedik Hadsereg tisztje kapott.⁶⁴ A Teng által 1988-ban kinevezett tizenhét tábornokból tíz a Második Hadseregből jött.

A nem a Második Hadseregből érkező kiválasztottak is valamilyen módon személyesen kötődtek Teng Hsziao-pinghez. Miután Huát 1981 júniusában hivatalosan is eltávolították a KKB éléről, Teng Jang Sang-kunt nevezte ki a KKB főtitkárának. A hozzá hasonlóan Szecsuanból származó Jang csak három évvel volt fiatalabb az első számú vezetőnél. 1956–66 között szorosan együtt dolgoztak, mikor Jang a KKP Általános Irodáját vezette, Teng pedig a párt főtitkára volt. Jang Sang-kun könnyed magabiztosággal kommunikált Tenggel. 1982 szeptemberében Jangot a KKB alelnökévé léptették elő, és a napi munka irányítója lett. Jó menedzser volt, s Teng kinyújtott kezévé vált a Központi Katonai Bizottságban, miközben főnöke elképzeléseit képviselte, egyúttal jelentett is neki a többi KKB-tag elképzéseiről. Teng bízott benne, hogy Jang irányítani tudja a hadsereg ügyeit, és így más kérdésekre koncentrálhahatott.

1980 februárjában Teng Hsziao-ping végzett az átmenettel, kinevezte saját embereit, lemondott a vezérkari főnök pozíójáról, s átadta az NFH napi ügyeinek irányítását Jang Tö-csének, aki a kunmingi katonai régió erőit irányította a Vietnám elleni támadás alatt, és megkérőjelezhetetlenül lojális volt Tenghez. 1982-ben Csang Aj-ping lett a védelmi miniszter, s mivel a minisztérium befolyását Lin Piao 1971-es repülőgép-szerencsétlensége után csökkentették, a KKB főtitkárhelyettesi székét is megkapta. Mikor 1975-ben Teng alatt szolgált, Csang rendkívül hatékonyan készített terveket a hadi technológia modernizációjához. Stratégiai érzéke volt a high-tech fegyverekhez. Mindemellett olyan vezetői képességekkel rendelkezett, amelyek a megfelelő emberré tették, hogy segítsen Kínának megtalálni a prioritásait, lerakva az alapot a csúcstechnológiák kifejlesztéséhez.

A védelmi stratégia hatókörének tágítása

A védelmi stratégia, melyet Teng Mao elnöktől örökölt, nagymértékben két szélsőség, a „népi háború” és a nukleáris fegyverek kombinációján alapult.

A „népi háborúban” hadat viselő helyi erőket egy jobban felfegyverzett sereg zaklatására és kifárasztására használták, ahogy a II. világháború japán megszállása alatt. Az ekkor követett stratégia segített elrettenteni az 1969-ben Kínába benyomuló szovjeteket egy hosszú távú megszállástól, illetve egy következő támadástól, amelynek így csökkent a valószínűsége. Gazdasági háttér hiány Mao nem remélhette, hogy a hadsereg minden szektorát korszerűsíteni tudja, ezért az erőforrásokat a szerinte legfontosabb területekre, a rakétákra és a nukleáris fegyverekre összpontosította. (A Kínai Népköztársaság 1964-ben robbantotta fel első atombombáját, és 1967-ben első termonukleáris bombáját.)⁶⁵ Mao szerény rakéta- és műholdképességet – Kína 1970-ben lőtte fel első mesterséges holdját –, továbbá egy kis nukleáris arzenált hagyott hátra, melyet sem számban, sem kifinomultságban nem lehetett összehasonlítni azzal, ami az amerikaiak vagy a szovjetek rendelkezésére állt.⁶⁶ A rakéták, műholdak és tengeralattjárók kutatása többnyire a „kulturális forradalom” alatt is védelmet élvezett.⁶⁷ Ennek ellenére a korszakban a KNK alig haladt előre a katonai technológia területén, s kínosan lemaradt az Egyesült Államok és a Szovjetunió mögött, amelyek kemény versenyben próbáltak egymással lépést tartani.

Mire Teng megszerezte a hatalmat, a szovjet nagy hatótávolságú repülőgépek és a rakétatechnológia fejlődése sebezhetővé tették azokat a „harmadik

frontos” gyárakat, melyeket Mao Ce-tung a határokrol az ország belsejébe költözöttetett. Maóhoz hasonlóan Teng is hitt benne, hogy a „népi háború” és a Kína birtokában lévő nukleáris fegyverek csökkentik annak valószínűségét, hogy az országot megtámadná egy sokkal fejlettebb haditechnológiával rendelkező ellenség.⁶⁸ Kínának ennek ellenére alkalmazkodnia kellett a szovjet technológiai fejlődéshez. Teng utasításba adta, hogy a hadsereg kezdje meg az előkészületeket, hogy képes legyen megvívní egy „népi háborút modern körülmények között”. A fogalmat Szu Jü, a Huajhaj hadjárat hőse, a fejlett fegyverzettervezés irányítója alkotta meg 1977-ben. Egy 1980 őszén tartott konferencián a katonai vezetők elkezdték kialakítani a konsenzust a stratégiai irányelvrekről, melyek aktívabb védekezést tennének lehetővé annál, mint ami korábban történt, vagyis hogy az ellenséget passzív módon mélyen a kínai területre csalták.⁶⁹ 1981 júniusában Szung Si-lun, a Katonai Tudományok Kínai Akadémiájának parancsnoka valamelyest kifejtette a „modern körülmények” jelentését. Egy totális katonai támadás esetén Kína, a Mao-korszakban hasonlóan, „népi háborúval” válaszolt volna, hogy kifáraszsa az ellenséget. Song hozzátette azonban, hogy további válaszlépésekre lett volna szükség, mert az ország nem tehette meg, hogy hátrahagyja városait, s a modern technológiának hosszabb hadtápvonalakra, az ipari területek védelmére, a földi és légi csapatok közötti nagyobb koordinációra, valamint nagyobb specializációra lett volna szüksége. Következésképp: (1) az NFH-nak pozicionális hadviselést kell alkalmaznia, hogy megállítsa az ellenséget, mielőtt az mélyen behatolt volna Kína területére; (2) a gyalogság mellett kombináltan kell alkalmazni a többi fegyvernemet is, beleértve a vadászrepülőket, hogy ellenállhassanak a támadóknak; (3) Kínának elengedhetetlen felkészülnie, hogy hosszabb logisztikai vonalakat védjen meg, nem csupán a harcok közvetlen közelében lévőket; (4) a hadseregnek át kell adnia a politikai feladatakat – melyeket Mao idejében az NFH politikai komisszárjai végeztek – civileknek, hogy a katonai feladatakre tudjon összpontosítani. Nem Teng fogalmazta meg ezt a gondolatmenetet, de támogatta az erőfeszítéseket, hogy a Népi Felszabadító Hadsereg úgy alakítsa át doktrínáját, struktúráját, kiképzését és toborzási programját, hogy illeszkedni tudjon a „modern körülményekhez”.⁷⁰

Mikor a „reform és nyitás” megkezdődött, Kína még nem vett részt azokban az amerikai és szovjet szakértőket foglalkoztató összetett vitákban, melyek a nukleáris háború megakadályozásának lehetőségeiről szóltak. Ám a nyolcvanas évek közepén kezdtek visszatérni azok az egyetemisták és fiatal kutatók, akik azért mentek külföldre, hogy a nyugati stratégiai gondolkodást tanulmányozzák, s igyekeztek meghonosítani ezeket az új, kifinomult számítási módo-

kat. A nukleáris fegyverek rendszeresítése után Peking minden úgy tervezte, hogy rendelkezni fog második csapásra alkalmas képességekkel. A viták azonban élesedni kezdtek. A „népi háború” és az atomenergián alapuló támadás helyett a kínaiak elgondolkodtak a korlátozott nukleáris támadások és a taktikai nukleáris fegyverek lehetőségén, amely megakadályozhatta, hogy egy háború globális világégéssé eszkalálódjon.⁷¹

Teng Hsziao-ping a Mao-korszakból egy kicsi és teljesen elavult haditengerészeti örökölt. 1975-ben, mikor Teng Mao Ce-tung alatt dolgozott, a Szu Csen-hua irányítása alatt lévő haditengerészet egy új fejlesztési tervet nyújtott be. 1978 után, ahogy a külföldi kereskedelem, különösen az olaj-, szén- és vasérc-import kezdett felpörögni, a kínai tervezőket egyre jobban foglalkoztatta, hogy garantálni kellene az ország tengeri útvonalainak biztonságát. Peking a Dél-kínai-tengeren és a Pohaj-öbölben mind nagyobb energiahordozó-kutatásokba fogott, s a vitatott területen folytatott tevékenységet meg kellett védeni.⁷² Ám ahogy Kína az új kihívások hatására az ország képességeinek fejlesztését mérlegelte, Teng önmérsékletre intett. 1979 júliusában egy haditengerészeti tisztek előtt tartott beszédében korlátokat szabott a flotta elé. Elmagyarázta, hogy a haditengerészet védelmi szerepet tölt be, arra szolgál, hogy Kína közeli vizeit megvédje, és az ország nem kíván domináns hatalommá válni.⁷³

Még a legfőbb prioritású katonai szektorokban is – rakéták, műholdak és tengeralattjárók – a technológia fejlesztésén és nem a nagy mennyiséggű termelésen volt a hangsúly, abban a reményben, hogy szükség esetén Kína gyorsan le tudná gyártani a megfelelő mennyiséggű fegyverzetet. A KNK 1980-ban lötte fel első interkontinentális ballisztikus rakétáját, s nem sokkal a sikeres kísérlet után már e fegyverek telepítésébe fogott. 1958-ban kezdték fejleszteni az ország első nukleáris meghajtású tengeralattjáróját, majd 1982-ben fellőttek az első tengeralattjáróról indított nukleáris ballisztikus rakétát.⁷⁴ A Teng-korszakban viszonylag keveset állítottak hadrendbe az ilyen eszközökből.⁷⁵ Ám később, válaszul Li Teng-huj 1995-ös tajvani függetlenedési kísérletére, a kutatás és gyártás felgyorsult.

1984 után, ahogy a Szovjetunió egyre jobban belebonyolódott az afganisztáni harcokba, s megpróbált az amerikai katonai fejlesztésekkel lépést tartani, a Központi Katonai Bizottság hivatalosan is levonta a következetést: igen kicsi az esélye annak, hogy egy totális háborúra kerüljön sor a SZU-val. 1985-ben a KKB előtt tartott beszédében Teng összefoglalta a globális fenyegetésekkel kapcsolatos gondolatait: „Már nem véljük úgy, hogy állandó a háború veszélye.” Csak a két szuperhatalom indíthatott volna nagyobb támadást, de ettől

nem kellett tartani, mert mindenki „kudarcokkal szembesült, hibákat követett el, és egyik sem merne háborút kezdeményezni”.⁷⁶ Ebből következően Teng továbbra is alacsonyan tarthatta a katonai kiadásokat, s az erőforrásokat a civil gazdaságba csatornázhatta.

A szuperhatalmakkal folytatott totális háború esélye csökkent, ám Teng Hsziao-ping és kollégái úgy találták, hogy a kisebb háborúk esélye nőtt, ahogy a bipoláris világot egy multipoláris váltotta fel. Japán, India, Vietnám, Dél-Korea és Európa gazdasági-katonai jelenléte globálisan megerősödött. Tervezési és kiképzési erőfeszítéseit az NFH-nak a Kína perifériáján zajló kisebb, helyi háborúkra kellett koncentrálnia. Ezek sokkal inkább az ország hadászati képességeire voltak szabva, mint egy szuperhatalommal való összecsapás. A tizenegy-ről hétre csökkentett katonai régióknak alkalmazkodnia kellett a tervezésben és felkészülésben a potenciális ellenfélhez, továbbá a határ menti területek földrajzi körülményeihez és klímájához. A hadsereg több forrást kért, hogy a helyi háborúkhöz szükséges kulcsfontosságú technológiákat – tankokat, tüzérseget, elektronikát, irányítási rendszereket – fejleszteni tudja. A tervezések közben a stratégáknak Teng villámgyors, döntő támadásokat preferáló hozzállása járt az eszükben. A parancsnokok más államok hasonló akcióit is figyelmesen tanulmányozták (különösen a Falklandi háborúban végrehajtott brit hadműveleteket, valamint Libanon izraeli megtámadását). A gyors válaszok tudniillik nem adtak lehetőséget más országoknak és a világ közvéleményének, hogy befolyásolják a végeredményt.⁷⁷

Egy kisebb, jobban kiképzett haderő felé

1980. március 12-én, nem sokkal azután, hogy megkezdte a kormányzást, Teng a KKB Állandó Bizottsága előtt áttekintette a katonai kérdéseket. A hadseregnek, véleménye szerint, négy kérdéssel kellett szembenéznie: (1) a létszám csökkentése; (2) a szervezeti struktúra reformja; (3) a kiképzés fejlesztése; (4) a politikai és ideológiai kezdeményezések erősítése. „Ha nem mérsékeljük a »túlduzzadtsgot«, nem tudjuk majd növelni a hadsereg harckészültségét és hatékonyságát. [...] Az a politikánk, hogy csökkentsük a katonák számát, és az így felszabaduló pénzt a felszerelés felújítására használjuk. Ha a megtakarítások egy részét gazdaságfejlesztésre használhatjuk, az még jobb. [...] Áramvonalasításunk legfőbb célja, hogy csökkentsük a nem harcoló alakulatok és a parancsnokságokon dolgozók számát, elsősorban a tisztekét.”⁷⁸

A csúcshivatalnokok már régóta gondolkodtak azon, hogy be kellene vezetni a magas beosztású párt- és katonai vezetők kötelező nyugdíjba menetelét jelentő korhatárt, de ekkor még nem került rá sor. Teng így folytatta: „Nyugdíjba meneteli rendszerre van szükségünk. [...] A hadseregnak harcolnia kell, ezért a katonatiszteknek előbb kell nyugdíjba menniük, mint a civileknak.”⁷⁹ A nyugdíjaztatás nehéz kérdés volt. A tisztek beosztásának nem volt időkorlátja, s a „forradalmi hozzájárulásokra” hivatkozva akadtak, akik úgy gondolták, hogy nekik járnak bizonyos dolgok. Teng Hsziao-ping volt az, aki minden fontosabb döntést engedélyezett az NFH-ban, nem volt azonban olyan kérdés, mely több idejébe vagy energiájába került volna, mint a katonai parancsnokok számának csökkentése. Teng magyarázata szerint: „A világ legtöbb hadserege nem költ sokat a személyi kiadásokra. A legtöbbet felszerelésekre költik. Nálunk tényleg rossz a helyzet. Túl sok megy el személyi kiadásokra. Sok emberrünk van az irányításra, kevés a harcra.”⁸⁰ Első számú vezetőként töltött évei során, ha katonatisztekkel találkozott, szinte minden szóba került a nyugdíjaszás kérdése.

A nyolcvanas években Teng folytatta 1975-ben megkezdett erőfeszítéseit, hogy rávegye a hivatalnokokat, készítsenek új szervezeti állománytáblákat kevesebb státusszal, s utána ezeket a gyakorlatba is átültesse, elkerülve, hogy kreatív tisztek kibúvókat találjanak. Arra ösztönözte a civil egységeket, hogy ajánljának fel munkahelyeket a nyugdíjas tisztek és az idejüket leszolgáló egyszerű katonák számára egyaránt. Abból a célból, hogy vonzóbbá tegye a nyugdíjba vonulást, engedélyezte a vezető tisztek számára, hogy sok előjogot – lakhatás, autóhasználat, egészségügyi ellátás, tekintélyes jövedelem – megtartsanak. A Központi Tanácsadó Bizottság 1982-es létrehozása után sok idősebb katonai vezető tagságot kapott a bizottságban, s ezzel párhuzamosan nyugdíjba ment.

A KKB 1985. júniusi kibővített ülését azért hívták össze, hogy elősegítse az NFH egymillió katonával való létszámcsoportkentését. Néhányan azzal érveltek, hogy a hadi képességek ilyen mérvű visszavágása sebezhetővé tenné Kínát egy konfliktus esetén. Teng azzal válaszolt, hogy még akkor is szükséges a hadsereg méretének csökkentése, ha háború törne ki, mert így lehetne csak hatékony katonai műveleteket folytatni.⁸¹ Mindezek mellett Teng megtartott egy nagyobb tartalékos, veterán haderőt, akiket egy konfliktus kirobbanásakor be lehetett volna hívni. A csapatok méretének számottevő csökkentése 1985-ben kezdődött, s 1988-ra véget ért. 1980–89 között a helyi civil intézményeket arra ösztönözték, hogy 1 millió 540 ezer nyugdíjas katonatiszt számára találjanak civil pozíciókat.⁸² Ám a vidéki kollektivizálás 1982-es felszámolásával

sok olyan pozíció megszűnt, amely tipikusan a leszerelt katonáknak nyújtott lehetőséget.⁸³ Teng Hsziao-ping azért, hogy segítse a leszerelés utáni munkába állást, azt javasolta: a hadsereg tegyen nagyobb erőfeszítéseket, hogy olyan munkakörökre is kiképezze az embereket, melyek lehetővé tesszik, hogy később szerepet játszhassanak a civil gazdaságban.⁸⁴

Teng speciális kiképzési kurzusokat indítványozott, hogy a leszerelt katonáknak munkalehetőségeket találjanak. 1980 márciusában a KKB Állandó Bizottsága előtt kijelentette: „Javaslom, hogy külön kiképzési kurzusokat tartunk az olyan hivatalnokok számára, akiknek megszűnik a munkakörük. Milyen kiképzésre gondolok? Olyanra, amely felkészíti őket azon munkakörökre, melyekben dolgozni kezdenek.”⁸⁵ Az 1975-ben megkezdett munka folytatásaként Teng újranyitotta és kibővítette a hadiakadémiákat, valamint a kiképző intézeteket. A kínai katonai képzési rendszer csúcsán az NFH Országos Honvédelmi Egyeteme állt, amelyet 1985 szeptemberében nyitottak meg, hogy az ígéretes tiszteket képezze. 1980 márciusában a KKB kibővített ülése előtt mondott beszédében Teng emlékeztette a hallgatóságát, hogy elsődleges fontosságúnak tartja a kiképzést, melyet stratégiai prioritásként kell kezelni: „Ha nincs háború, a kiképzés az egyetlen eszköz, hogy emeljük hadseregünk minőségét.” Mégis, az amerikai vagy szovjet viszonyokkal összehasonlítva, a csapatokat a high-tech háborúra felkészítő kínai programok kezdetlegesek maradtak.⁸⁶

A katonai termelés és szolgáltatások üzleti alapokra helyezése

Mikor Teng Hsziao-ping lett az első számú vezető, tisztában volt vele, hogy a hadsereg felszerelésének többségét gyártó civil védelmi ipar, továbbá a közvetlenül az NFH irányítása alatt álló katonai vállalkozások nagy terhet jelentenek a költségvetésre, nem működnek hatékonyan, s nem képesek rá, hogy olyan fegyvereket és felszereléseket gyártsanak, melyek egy kategóriában lennének a fejlett katonai hatalmak által használtakkal. Épp ezért arra törekedett, hogy bezárja a nem hatékony gyárakat, s növelje az ellenőrzést más üzemekben, hogy hatékony termelésre bírja őket.

A célok elérése érdekében Teng a civil védelmi ipart és a hadsereg saját gyárait is arra ösztönözte, hogy több civil terméket gyártsanak, melyek versenyképesek lehetnek a nyílt piacokon. Már a harmadik plénum előtt próbálta megvalósítani e stratégiát, a plénumon pedig kijelentette, hogy Kínának el kell

távolodnia a kevésé hatékony szovjet modelltől, amely szigorúan elválasztotta egymástól a katonai és civil termelést.⁸⁷ Az új politika segített kielégíteni az alapvető fogyasztási cikkek iránt felgyülemlelt fogyasztói igényt, csökkentette az állami költségvetésre nehezedő terhet, s folyamatos foglalkoztatást biztosított olyan katonáknak, akiket egyébként leszereltek volna.

A gyárakra nehezedő versenyhelyzetet jól mutatják a bezárásiok: 1979–1982 között a civil védelmi szektor gyárainak felét vagy bezárták, vagy erősen csökkentett kapacitásokkal működtették.⁸⁸ Azok, amelyek még a nyolcvanas évek végén is működtek, sikeresen terjeszkedtek a civil termelésben, különösen a fogyasztói elektronikai szektorban, de olyan változatos termékeket is előállítottak, mint zongorák, hűtőszekrények, mosógépek, gyermekhordozók, vadászpuskák és utasszállító repülőgépek.⁸⁹ Sok cégnak engedélyezték, hogy a miniszteriumi irányítástól független, profitra fókusztáló vállalkozásként boldoguljon, s így lehetővé tették, hogy a védelmi ipar jobban reagálhasson a piacokra.⁹⁰ 1978-ban (érték alapján számolva) a védelmi szektor civil állami vállalatai által gyártott termékek⁹² százalékát a hadsereg és 8 százalékát a civil gazdaság részére készítették. 1982-re a kérdéses gyárak hadiipari termelése 66 százalékra esett vissza, s amikor Teng Hsziao-ping 1992-ben leköszönt, már csak 20 százalék volt.⁹¹

Mindemellett a legfőbb vezető sürgette a hadsereget, hogy tegye hozzáférhetővé néhány épületét és technológiáját a civil gazdaság számára. 1984. november 1-jén a KKB egyik, a katonaságnak a civil gazdaságban betöltött szerepét boncolgató fórumán tartott beszélgetés során Teng azt javasolta, hogy a katonai repülőtereket nyissák meg civil használatra, s a flotta kikötőit civil és hadi célokra egyaránt használják. Az új politika terjedésével a katonai egységek étkezdéiből nyílt éttermeket, vendégházaiból szállodákat alakítottak ki, az ellátó épületekből boltokat, a katonai kórházakból pedig civil fizetővendégeket fogadó egészségügyi intézményeket. 1985–1990 között az NFH vállalkozásainak termelési értéke a becslések szerint 700 százalékkal nőtt.⁹²

A mezőgazdaság szintén lehetőséget kínált a korábban csak katonai célokra használt területek diverzifikációjára. A hadsereg irányítása alatt lévő állami földek kezelőit arra bátorították, hogy tegyék változatossá termékeiket, s a piacok megteremtése után a termények egy részét értékesítésük a helyi élelmiszerpiacokon. Az NFH rengeteg földterülettel rendelkezett, ezeket ki lehetett adni fejlesztőknek, más kormányzati egységeknek vagy vállalkozásoknak. A hadsereg akár résztulajdonos is maradhatott az új fejlesztésekben. A külföldi cégek is elkezdték földterületeket keresni a gyáraiknak, és a katonaság mezőgazdasági

üzemei közül jó néhány értékes ingatlanokat adott a nyugati technológiákat használó vegyesvállalatok részesedéséért cserébe.⁹³

Miután a hadsereg civil üzleti tevékenységeket indított el, a tiszteknek lehetségük nyílt rá, hogy javítsák az egységeik lakhatását, egészségügyi ellátását és szórakozási lehetőségeit. Akik nyugdíjba mentek, lakhatási és más támogatást kaptak. A beosztott katonák helyzete is javult, ahogy egységeik profitot kezdtek termelni.⁹⁴ Az új bevételi lehetőségek segítettek abban, hogy a tisztek és közkatonák részvényeseknek érezzék magukat Teng Hsziao-ping reformjaiban.

Az egyik legnagyobb probléma, mellyel Teng szembenézett, az volt, miként alakítsa át a Kína belséjében található civil és katonai gyárakat, hogy alkalmazkodni tudjanak az új piacgazdasághoz. Szinte lehetetlennek tűnt, hogy e magas szállítási költséggel működő üzemek a szabadpiaci körülmények között a partvidéki gyárakkal versenyképes, nyereséges vállalkozásokká váljanak. 1978-ban a védelmi ipari termelés több mint felét belső-kínai „harmadik frontos” üzemek végezték, amelyeket Mao költözötetett el messze a határoktól, hogy csökkentse sebezhetőségüket egy háborús támadás esetén. Kína azonban békés kapcsolatokat teremtett a többi országgal, így legalább néhány gyárat át lehetett helyezni a partvidékre, ahol nemcsak lefaragták szállítási költségeket, hanem jobban kihasználhatták a külföldi technológiákat és menedzseri stratégiákat, illetve a kereskedelmi lehetőségeket.⁹⁵ Egyes Kína belső részében lévő, a hadsereg számára elektronikai termékeket előállító cégek leányvállalatokat hoztak létre Sencsenben, hogy rádiókat, tévéket, számológépeket és más elektronikai felszereléseket gyártsanak bel- és külföldre. Így gyorsabban tudtak hozzájutni a külföldi technológiákhoz és a civil piacokhoz, továbbá lehetőségek lett az új eljárások belső-kínai gyárakba való transzferjére.

1978-ban Kína katonai technológiája sokkal fejlettebb volt, mint a nem katonai. Tenget egyaránt foglalkoztatta, hogyan lehetne a hadi technológiákat „civilesíteni”, és miként lehetne a globális civil eljárásokat kínai katonai célokra átvenni. Különösen érdekelte, hogy Japán hogyan alakította át katonai iparát civil iparrá a II. világháborút követően.⁹⁶ Ám a globális technológiákat elsajátító Japán tapasztalataiból is tanult. 1978. június 28–29-én azt javasolta, hogy Kínának okulnia kellene abból a folyamatból, ahogy a szigetország a II. világháború után a hajóépítésben előretört. Miközben átalakították a termelést, Japán nemcsak el tudott adni a hajókból, hanem a saját haditengerészete számára is korszerű hajókat építhetett.⁹⁷

1982-ben, a 12. Pártkongresszust követően az NFH egy jelentős része civil státuszt kapott, s pénzt kereshetett a piacon, így könnyebb volt 1985 után

csökkenteni a hadsereg méretét. A katonai vasútvonalakat és mérnöki építő egységeket a vasútügyi minisztérium és a fővárosi építő alakulatok alá helyezték. Az építkezéseken, melyek Sencsent egy évtized alatt vidéki kisvárosból modern nagyvárossá tették, javarészt egykor katonai építő egységekből kialakított cégek dolgoztak.

E változások előtt viszonylag egyszerű volt a tudományos-technológiai tervezés, de a globális civil technológia irányába tett nyitás szélesebb körű koordinációt igényelt. 1982-ben létrejött egy új szervezet, a Nemzetvédelem Tudományos, Technológiai és Ipari Bizottsága, hogy átfogó koordinációt nyújtson a civil és a katonai technológia gyors változásainak megtervezéséhez. A két szférának a fejlesztésben való együttműködését segítette elő az 1986-ban elindított „863-as program”.⁹⁸

A katonai tevékenység nyolcvanas évekbeli elütiesedése zavaros folyamat volt, és sok fejfájást okozott a folyamatot koordinálni kívánó hivatalnokoknak. Végül azonban számos olyan eredménnyel járt, melyet Teng szeretett volna elérni. Könnyített a kormányzati költségvetésen, segített kielégíteni a felhalmozódott fogyasztói igényeket, segített a cégeknek, hogy hatékonyabbak leghyenek, javított a tisztek és a katonák életkörülményein, munkalehetőségekkel szolgált a leszerelt állománynak, s megkönnyítette, hogy a civil technológiai vívmányok és a hatékonyság javítsanak a hadászati termelésen. Ám minden csak a kiindulópont volt. Noha a védelmi iparnak és a hadsereg vállalkozásainak adott új irány az 1980-as években kezdett eredményeket hozni, a partvidékre költözés, a bürokrácia csökkentése és a munkatársak felkészültségének javítása még több évtizedig tartott.

A katonai tevékenység üzletiesítéséből fakadó előnyök ellenére a hadsereg és a civil szféra összekapcsolódása lehetőséget adott a korrupciónak és a mohóságnak, s ez negatívan befolyásolta a katonai szellemiséget. Néhány parancsnokot nemcsak az illegális nyerészkedés nyugtalanított, hanem az is, hogy a patriota harci szellem a pénzszerzéssel való foglalkozás következetében komolyan csorbult. Sok éven át folyt a küzdelem ezekkel a problémákkal, s végül megtiltották az alacsonyabb szintű katonai egységeknek, hogy kereskedelmi ügyletekben vegyenek részt. A magasabb szinten folyó kereskedelmi tevékenységek azonban folytatódak, és bár az NFH számos üzleti vállalkozása csődbe ment, jó pár – a reform első éveiben létrejött – vegyesvállalat sikeres lett, s közülük néhány később világszínvonalú, nemzetközi céggé fejlődött.

Egy modern hadsereg alapjainak lefektetése

Az 1991-es öbölháború megmutatta Kína vezetőinek, hogy mennyit fejlődött más országok katonai technológiája a nyolcvanas években, s mennyire visz-szaesett e szempontból a Kínai Népköztársaság abban a periódusban, mikor Teng visszafogta a hadiipari költségvetést, és az erőforrásokat a civil gazdaságba csatornázta. A katonai konfliktus eshetőségét azonban valóban alacsonyan tartotta, így sikeresen elősegítette a gyors ökonómiai növekedést anélkül, hogy felaldozta volna az ország biztonságát.

1995-ben Teng utódainak már szembe kellett nézniük azzal a reális lehetőséggel, hogy Li Teng-huj elnök kikiáltja Tajvan függetlenségét, s úgy ítélték meg, hogy Pekingnek fel kell készülnie nemcsak Tajvan megtámadására, hanem arra is, hogy egy konfliktus során Washington támogatni fogja a szigetállamot. Kína azzal kívánta megnövelni az esetleges amerikai részvétel költségeit, hogy igyekezett megakadályozni hajóknak, repülőknek és csapataiknak azt a hozzáférést, melyre szükségük lett volna Tajvan védelméhez. 1995 óta Csiang Cö-min irányítása alatt koncentráltan folytatódott az NFH modernizációja, s a hadsereg költségvetése sokkal gyorsabban nőtt, mint a GNP. Ez a modernizáció hamarosan túlterjedt azon, hogy csupán megakadályozzák a Tajvanhoz való amerikai hozzáférést. Kína tengeri szállítási útvonalakra támaszkodott az energiahordozók exportjában, ezért fejleszteni kezdte a flottáját, s végső soron megcélozta, hogy az első vonalba tartozó katonai hatalommá váljon. Nem Teng volt az elindítója e folyamatnak, és az ő terveiben nem is szerepelt, hogy utódai egy modern hadsereget hoznak majd létre. Ám nyilvánvalóan egy, a korábbinál képzettebb haderőt hagyott örökül a következő vezetői nemzedékre – amelynek tagjai jobban értették a korszerű hadviselés követelményeit –, valamint egy erősebb civil gazdasági és technológiai alapot, melyre építve az utódai modernizálhatták a kínai hadsereget.

19.

A politika árapálya

1980. augusztus 18-án egy kínai állampolgár az egész Teng-korszak legélesebb és legátfogóbb kritikáját adta elő a kínai hivatalnokokról. Kemény ki-fejezésekkel támadta meg őket, hogy visszaéltek a hatalmukkal, eltávolodtak a realitásoktól és a tömegektől, idejüket és energiájukat azzal töltötték, hogy lenyűgöző mozgalmakat hozzanak létre, tartalmatlan beszélgetéseket folytattak, mereven gondolkodtak, túl sok embert foglalkoztattak az adminisztratív szektorban, késlekedők, nem hatékonyak és kiszámíthatatlanok voltak, nem tartották be a szavukat, megállás nélkül dokumentumokat köröztettek, de nem oldották meg a problémákat, másokra tolták át a felelősséget, nagyképűek voltak, számonkértek és támadtak, amikor csak tudtak, elnyomták a demokráciát, becsapták a beosztottaikat és a főnökeiket egyaránt, önkényeskedők voltak, despoták és kivételezők, kenőpénzeket fogadtak el, s egyéb korrupt üzelmekben vettek részt. Ki volt ez a kritikus állampolgár? Teng Hsziao-ping¹ Maóhoz hasonlóan ő is biztosítani akarta, hogy a hivatalnokok megőrizzék a nép támogatását.

1980 augusztusában, mikor Teng ezt a beszédét tartotta, a kelet-európai kommunista pártok kezdték elveszíteni támogatottságukat. A lengyel szakszervezet, a Szolidaritás egy hónappal korábban indította el az ország történetének legnagyobb és leghosszabb sztrájkját. Sok kínai vezető kezdetben szímpatizált a Szolidaritással. Indokoltnak tartották, hogy a munkások saját szervezettel rendelkezzenek, de aztán nyugtalánítani kezdte őket, hogy mi történne, ha a hazai munkások is hasonló sztrájkba fognának. Teng és Hu Jao-pang próbálta megnyugtatni az aggodalmaskodó kínai hivatalnokokat: a pekingi vezetők, kelet-európai társaikkal ellentétben, nem szolgálták ki a Szovjetunió ellenes ves követeléseit. Mindemellett a harmadik plénumon megkezdett reformok népszerűek voltak a munkások körében.² Ám Tenget és Hut eléggé foglalkoztatta a probléma ahhoz, hogy megelőző lépéseket tegyenek, csökkentve annak valószínűségét, hogy Kínának hasonló helyzettel kelljen szembesülnie. Na-

gyobb szabadságot és lehetőséget adtak az embereknek, hogy megfogalmazzák a kínai hivatalnokokkal kapcsolatos legitim panaszaikat, s megpróbálták megoldani azokat a problémákat, melyekből a panaszok fakadtak.

Az 1980. augusztus 18-án tartott beszéd egyik legfontosabb pillanata volt Teng nagyobb szabadságot biztosítani kívánó erőfeszítéseinek. Pozitívan érték el a demokráciát. Odáig nem ment el, hogy kiállt volna a szavazás intézménye mellett, és a kommunista párt szerepének megváltoztatását sem javasolta. A nyugati demokráciát még kritizálta is, a jól ismert hívószavakat – „burzsoá gondolkodás”, „ultraindividualizmus” és „anarchia” – használva. Legélesebben azonban a „feudalizmust” – vagyis a balosságot – és a véleményüket kimondók elleni, a „feudalizmus” nevében elkövetett támadásokat bírálta. Értelmiségek még évekkel később is reménysugárként emlegették ezt a beszédet, melyben Teng több szabadságot szeretett volna, felhívva a pártvezetők figyelmét, hogy hallgassák meg a kritikákat.

Pár héttel a beszéd után, ahogy a lengyel helyzet nem változott, a KKP felsőbb köreiben uralkodó hangulat kezdett átalakulni. A vezetőket nyugtalanította, hogy Teng túlságosan is bátorította a tiltakozókat, és az is, hogy a kínai események, a Lengyelországban tapasztalhatókhoz hasonlóan, hamar irányíthatatlanná válhatnak. Hu Csiao-mu – Hu Jao-pang pártfőtitkárnak küldött – levele, amely egy hónappal Teng beszéde után született, segített abban, hogy kikristályosítsa a támogatást az esetleges zavargások elleni keményebb fellépés mellett. Hu Csiao-mu levelében Csen Jün gondolatai is megjelentek. Csen korából szakszervezeti vezető volt, aki tüntetéseket szervezett Sanghajban, de a Csianghszi bázisterület munkásaival már azt közölte: tekintettel arra, hogy ott a proletariátus irányít, a szakszervezetnek elsősorban a termelés növelésével kell foglalkoznia. A levél figyelmeztetett, hogy egy független szakszervezet lehetővé tenné a másként gondolkodók számára, hogy egyesüljenek és hatalmas nehézségeket okozzanak.

Hu Jao-pang, aki nagyobb szimpátiával kezelte a kínai független munkásszervezetek ügyét, nem válaszolt Hu Csiao-munak. Továbbra is úgy vélte, hogy a lengyel problémából levonható igazi tanulság az, hogy Kínának fel kell gyorsítania a „reform és nyitást”.³ A széljárás azonban már megfordult. Október 9-én, két héttel azután, hogy Hu Csiao-mu elküldte a levelet, a KKP Titkársága némi változtatással továbbította a levél szövegét a különböző egységeknek. Vang Zsen-csung, a propagandaosztály konzervatív vezetője direktívát adott ki, hogy a Teng augusztusi beszédéről folyó vitának véget kell vetni. 1980. december 25-én a Központi Munkakonferencia záróülésén a visszakozó

Teng Hsziao-ping kijelentette, hogy elővigyázatosan kell haladni a politikai reformokkal.⁴

Teng hasonlóan reagált az 1980-as lengyel sztrájkokra, mint Mao az 1956-os magyar és lengyel felkelésre. Először lehetőséget teremtett a nyílt kritikára, hogy segítsen javítani a bürokrácia néhány legrosszabb jellemzőjén, s elnyerje azon kritikusok támogatását, akik szerint változásokra van szükség. De mi helyt pártellenes érzület fenyegettet, annak érdekében, hogy továbbra is a KKP gyakorolja a hatalmat, leszámolt a hangadókkal. Teng jól látta, hogy az 1957-es kemény „jobboldal elleni” kampány komolyan megrendítette az értelmiség támogatását, s 1980-ban igyekezett egyszerre visszavágni a szólás-szabadság határait, és megtartani az értelmiség aktív támogatását a modernizációhoz.

Az első számú vezető nem indított teljes körű kampányt az értelmiség ellen, ahogy 1957-ben Mao tette (az ő segítségével). Mégis világos volt, hogy Teng leszámolásba kezdett. Decemberi felszólalásában nem vont vissza egyértelműen semmit abból, amit augusztusi beszédében mondott. Továbbra is pozitív értelemben használta a „demokrácia” szót, bár ragaszkodott a „demokratikus centralizmus” elvéhez, vagyis ahoz, hogy ha a KKP meghozott egy döntést, azt a párttagoknak végre kellett hajtaniuk. Miután közzétették Hu Csiao-mu levelét, Teng vigyázott, hogy ne legyen olyan megengedő, mint augusztusi beszédében, és újra kihangsúlyozta a „négy alapelv” követésének fontosságát. Nem adta fel, hogy politikai reformokat vezessen be, de csak akkor foglalkozott velük, ha úgy érezte, eljött az ideje, s erre 1986-ig nem került sor.

Vezető hivatalnokok nyugdíjazása

1980. augusztus 18-án elmondott beszédében Teng Hsziao-ping egy másik megosztó kérdést is szóba hozott: „Az idősebb elvtársak első számú feladata, hogy segítsenek a párt szervezeteinek érdemes utódokat találni [...], akik átvehetik »az első vonalban lévő« beosztásokat, miközben az idősebb elvtársak ellátják őket a megfelelő tanácsokkal és támogatással.”⁵ Ebben az időben még nem volt kötelező nyugdíjkorhatár, és sok hivatalnok ímmel-ámmal próbált csak utódokat találni. Karrierjük csúcsán, a „kulturális forradalom” idején majdnem egy évtizedre eltávolították őket. Úgy hitték, hogy felaldozták magukat a pártért, s csupán pár szűkös évük maradt, hogy eljátsszák azt a szerepet, melyre annyi ideig vártak. Ezek az idősebb tisztségviselek nemcsak a hatalmu-

kat nem kívánták feladni, hanem pozíciójuk konkrét előnyeit sem: a lakhatást, a sofőr vezette autót, az asszisztenseket, a helyet a fontos találkozókon és a luxusbanketteket.

A párt ekkor még nem rendelkezett a magas beosztású hivatalnokok átfogó nyugdíjazási politikájával. Az alsóbb szinteken nem jelentett gondot a nyugdíjazás irányítása: a magasabb rangú funkcionáriusok szabályokat hoztak, melyeket az alacsonyabb szinteken alkalmazni kellett. Az igazi probléma a Pekingben dolgozó csúcshivatalnokok nyugdíjazása volt. A pártvezetők hajlandónak bizonyultak kialakítani egy általános konszenzust a kérdéskörben, de az ördög a részletekben lakozott. Hogyan történjen a néhány száz főfunkcionárius nyugdíjazása abban az időszakban, mikor ezeknek a csúcshivatalnoknak ki kellett nevelniük a vezetők következő generációját?

Augusztus 18-án tartott beszédében Teng kifejtette az általa javasolt megoldást: jöjjön létre magas szinten egy Központi Tanácsadó Bizottság (KTB), amely a pozíciójuknak megfelelő megtiszteltetéssel és juttatásokkal ruházza fel az idősebb tisztségviselőket. 1975 júliusában hasonló megoldást ajánlott a katonai nyugdíjaztatásokra is. Konkrétan a PB Állandó Bizottságának idősebb tagjai lettek a KTB legfontosabb tagjai. Ám azok az idősebb hivatalnokok, akik még nem álltak rá készen, hogy elfogadják a hatalom nélküli tisztséget, egészen 1982 szeptemberéig késleltették, hogy a rendszer a gyakorlatban működni kezdjen.

Ebben az időben Teng Hsziao-ping maga is úgy tervezte, hogy pár éven belül visszavonul. Napokkal augusztusi beszédét követően, mikor Oriana Fallaci megkérdezte, készen áll-e arra, hogy feladja miniszterelnök-helyettesi pozícióját, Teng így válaszolt: „Nem én leszek az egyetlen, aki lemond. Az idősebb generációba tartozó minden elvtárs fel fogja adni a hasonló pozíciókat. [...] Korábban [...] a vezető posztok egy életre szóltak. [...] [Ez egy] intézményrendszerünkönkötött fakadó hiba [...], ami a hatvanas években még nem volt világos, hiszen erőnk teljében voltunk [...], jobb lenne, ha mi, idősebb elvtársak felvilágosultan állnánk a kérdéshez.”⁶

Néhány héttel később Teng hangot adott elkeseredésének, amiért a szépkorú generáció nem épp „felvilágosultan állt a kérdéshez”. December 25-én, a 11. Pártkongresszus hatodik plénumát előkészítő tíznapos konferencia végén így panaszodott: „A Központi Bizottság tavaly többször is kihangsúlyozta, hogy a veterán hivatalnokok első számú és legnemesebb célja az legyen, hogy kiválasszanak és kineveljenek középkorú és fiatal funkcionáriusokat. Ha más feldatainkat nem tudjuk ellátni, természetesen önkritikát kell gyakorolnunk.

Ha azonban ezt a feladatunkat nem látjuk el, akkor történelmi jelentőségű hibát követünk el.”⁷

1982-ben hivatalosan is létrejött a KTB, s Teng remélte, hogy tagjai feladják majd a többi pozíójukat. A tagság feltétele negyven év párttagság és vezetői tapasztalat volt. Teng Hsziao-ping lett az első elnök, s jogá volt részt venni a PB Állandó Bizottságának ülésein.⁸ Mind a százhetvenkét tag megtarthatta korábbi teljes fizetését, rangját, előjogait, de nem vehettek részt a döntéshozó szervek munkájában.⁹ Teng bejelentette, hogy a KTB tíz-tizenöt évig fog működni. Magyarázata szerint azért hozták létre, mert az átmeneti időszakban szükség lesz a tagok speciális forradalmi tapasztalatára.

Teng erőfeszítései, hogy hatalom nélküli tiszteletben és juttatásokban részesítse az idősebb elvtársakat, csak részben bizonyult sikeresnek. Jó néhány korosabb hivatalnok, Csen Jün, Vang Csen és Szung Zsen-csiung KTB-tagok lettek ugyan, ám megtartották korábbi pozícióikat is. Miután nyugdíjba ment, Cao Ce-jang feljegyezte, hogy a nyolcvanas években ő és Hu Jao-pang főtitkárok, vagyis irodavezetők voltak, hisz az igazi hatalom Teng, Csen Jün, Li Hszien-nien és a „hatfős kis csoport” (Po Ji-po, Peng Csen, Teng Jing-csao, Szung Zsen-csiung, Jang Sang-kun és Vang Csen) kezében összpontosult. Teng Hsziao-ping volt az első számú vezető, de ő sem rendelkezett olyan abszolút hatalommal, mellyel kényszeríthette volna a többieket, hogy vonuljanak vissza. Az idősebb hivatalnokok azt is el tudták érni, hogy 1982 márciusában bejelentették: a KKP és az ország mérete, valamint a stabil vezetés miatt elengedhetetlen, hogy „néhány tucat idősebb elvtárs a párt és a kormányzat központi pozícióiban maradjon”.¹⁰ Teng minden esetre lefektette az alapelvet, hogy amint a forradalmár veteránok leléptek a színről, a KTB-t meg kell szüntetni, a jövőben pedig minden pozíciót csak meghatározott ideig lehet betölteni. A tervezek megfelelően a Központi Tanácsadó Bizottság 1992-ben, Teng visszavonulásának évében megszűnt. Egészen addig tisztelet övezte a tagjait, akiknek hatalmát, ha nem is vették el, de legalább korlátozták.

A Viszonbatlan szerelem és a kultúra határai

1981 júliusában Hu Csiao-mu megkérdezte Tengtől, hogy véleménye szerint a *Viszonbatlan szerelem* című, épp elkészült filmet be lehet-e mutatni a nagyközönségnek. Az alkotás egy rendkívül népszerű dráma alapján készült, s azért hívták fel rá a legfőbb vezető figyelmét, mert ellentmondásossága dacára úgy

tűnt, hogy az utóbbi évek legnépszerűbb filmje lehet belőle. A *Keserű szerelem* (*Kulian*) című forgatókönyv a *Sijüe* (Október) folyóiratban jelent meg 1979 szeptemberében, s egy művész viszontagságairól szólt, aki a japán megszállás alatt kénytelen volt elmenekülni Kínából. Külföldön jól élt, de 1949-ben úgy döntött, visszatér Kínába, hogy segítsen a hazáján. Az idegen földön töltött évei miatt Kínában gyanakvás övezte, büntetéseket kap, ám ő továbbra is az országért dolgozik. Mikor a művész lánya külföldre szeretne menni, apja nem akarja megengedni neki. A lány elkeseredésében megkérdezi apjától: „Te szereted a hazádat, de vajon a hazád szeret téged?” Nem sokkal a beszélgetés után a vörösgárdisták elől menekülő művész összeesik és meghal. A Tengnek megmutatott változatban az apa hóban botladozva gondolkodik lánya kérdésén, elesik és meghal, a teste hatalmas kérdőjelet formáz a fehér hóban.

Teng Hsziao-ping, miután megtekintette a filmet, kijelentette: „azt a benyomást kelti, hogy a kommunista párt és a szocialista rendszer rossz dolgok”. Elismerte, hogy jól megcsinálták, de ez csak még veszélyesebbé teszi: „A film olyan mértékben rágalmazza a KKP-t, hogy elgondolkodtatja az embert, mi történhetett az író pártszellemiségevel.”¹¹ Teng döntése irányelvként szolgált a propagandaügyi hivatalnokok számára, akik döntenek próbáltak a „kulturális forradalom” idején játszódó rengeteg szenvédéstörténetről.¹² Azt a műalkotást kellett betiltani, melyben a KKP egésze jelent meg rosszként, és azt lehetett engedélyezni, melyben csak bizonyos személyek voltak rosszak.

Teng szerette volna, hogy jobb hangulat uralkodjon, mint Mao idején, ezért Paj Hua, a dráma írója, ha meg is kritizálták, párttag maradhatott. A korrupt hivatalnokokról életteli beszámolókat készítő Liu Pin-jen, egy népszerű tényfeltáró újságíró párttagságát sem vonatta vissza. Még az ortodoxia őrzője, Hu Csiao-mu is kijelentette, hogy a pekingi hivatalos dokumentumokban nem szabad tovább használni az „irodalom a politika szolgálatában” kifejezést, mely annyi értelmiségít idegenített el. Hu ehelyett az „irodalom a nép és a szociálizmus szolgálatában” kifejezést preferálta, amely kitágította az elfogadható írások körét.¹³

Ám lehetetlen volt éles határvonalat húzni, hogy a múltról szóló megszámílállhatatlan történet közül melyik engedélyezhető, és melyik nem. A véleménykülönbségek korántsem csillapodtak. Alig két héttel Tengnek a *Viszonztalan szerelem* elleni támadása után a propagandaosztály összehívta az ideológiai front problémáiról szóló fórumot. Teng Li-csün és Hu Csiao-mu megróbálta kihasználni a Teng Hsziao-ping kritikájából fakadó lendületet, hogy erős

védművet építsenek ki a kommunizmust és a kommunista pártot bíráló irodalom ellen. Ugyanezen az összejövetelen azonban Csou Jang, az ötvenes évek kulturális cárja egy lelkesen fogadott beszédet mondott az irodalmi sokszínűség mellett. A „kulturális forradalom” szenvédései után Csou az irodalom ügyének olyan bajnoka lett, akit huszonöt évvel korábban ő maga is kritikával illetett volna. A fórumon Csou Jang feltette a költői kérdést, hogy a kultúra mozdulatlan tó legyen, vagy a moraljó Jangce. A saját kérdésére azonnal válaszolt: inkább moraljó Jangce legyen, még ha egy kis üledéket szállít is.

Csou Jang lelkes támogatói nehéz helyzetbe hozták az elvtársak közötti véleménykülönbséget elismerő Hu Csiao-mut, aki ragaszkodott hozzá, hogy ellen kell állni a „burzsoá liberalizációnak”. Hu a nyolcvanas években folyamatosan ezt a fogalmat használta Teng Li-csünnel és Teng Hsziao-pinggel közösen, mikor olyan vezetőket kritizáltak meg, akik véleményük szerint túlságosan beleszerelmesedtek a nyugati szabadságba.¹⁴

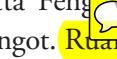
Vang Csen rendet tesz a Központi Pártiskolán (1982–83)

1978 után a szabadság nyugat felől fúvó széle fellelkesítette a kínai ifjúságot és az értelmiség egy részét. A magas beosztású hivatalnokok azonban nem képviseltek egységes álláspontot abban a tekintetben, hogy milyen mértékű szabadságot tegyenek lehetővé a java részben politikai támadásokat is elszenvedő közvélemény részére, hisz senki sem szeretett volna visszatérni az 1949 előtti vagy a „kulturális forradalom” alatti káoszba. Hu Jao-pangot, aki a pártvezetők közül a legnagyobb szímpátiával fordult a több szabadság után sóvárgó értelmiség és a rugalmasságra vágyó vidéki funkcionáriusok felé, nyomás alatt tartották a konzervatívok, akiket aggodalommal töltötték el az elnésző álláspontból fakadó esetleges következmények. Teng ugyan mindig készen állt, hogy erővel érje el a fegyelmet, ha úgy ítélte meg, hogy erre van szükség, de a konzervatívok támadásai idején is támogatta Hu Jao-pangot.

Az egyik legfontosabb csatater a Központi Pártiskola volt. Bár 1978. december után Hu Jao-pang hivatalosan elnöke volt a pártiskolának, kevés időt tudott rászanni, de továbbra is támogatta az ott dolgozó munkatársakat és a szabad vizsgálódás szellemét, hogy ígéretes, fiatal hivatalnokok kerüljenek ki az intézményből. Az iskola elméleti részlegének tudósai nagy tiszteletnek örvendtek azért a szerepért, melyet *A gyakorlat az igazság megítélésének egyetlen kritériuma* című cikk kimunkálásában és a „két bármelyik” kritikájában játszottak. Há-

rom tudós – Vu Csiang, Szun Csang-csiang és Zsuan Ming –, akiket fölleskesített a felük irányuló tisztelet, Feng Ven-pinnek, az iskola vezetőhelyettesének támogatásával a szólásszabadság további kiszélesítését szorgalmazta, az idősebb hivatalnokok döbbenetére, akik a pártfegyelem és a párt alapelveinek erőjéről féltek. Vang Csen és Csen Jün különös aggodalommal figyelte a megengedő atmoszférában virágzásnak induló, a KKP felé irányuló kritikát, melyről a Központi Pártiskolát meglátogató és ott előadó Teng Li-csün számolt be nekik. 1981 augusztusában a párt szervezeti osztálya csapatot küldött az iskolába, hogy indítsanak vizsgálatot a három tudós ellen. Csen Jün levelet írt az intézmény oktatási vezetőjének arról, hogy miként a Vampoa Katonai Akadémia fegyelmezett, fiatal katonatiszteket képez, úgy kell a Központi Pártiskolának is fegyelmezett párthivatalnokokat nevelnie, ahelyett, hogy a KKP kritikájára bátorítaná őket.

Mikor 1981-ben szóba került, ki legyen a Központi Pártiskola új elnöke, Hu Jao-pang egy felvilágosult, tanult párthivatalnok, Fucsien tartomány kézőbbi párttitkára, Hsziang Nan kinevezését támogatta. Csen Jün azonban Vang Csen kinevezése mellett tette le a voksát, hogy megzabolázza a túlságosan megengedővé vált intézményt.¹⁵ A haladó párttagokat felháborította, hogy az ország legfelvilágosultabb tudó egy nyers, faragatlan, a világ dolgaiban tájékozatlan funkcionárius vezesse, am Teng Hsziao-ping hozzájárult a kinevezéséhez, s 1982-ben Vang Csen átvette a Központi Pártiskola irányítását.

Mihelyt ő lett az elnök, Vang eltávolította Feng -pint, s kirúgta Vu Csiangot, Zsuan Minget és Szun Csang-csiangot. az Egyesült Államokba távozhatott, ahol részletesen megírta elbocsátásának körülményeit.¹⁷ Szun Csang-csiang – Csen Jün egyetértésével – eg sebb felsőoktatási intézménybe, a Soutu Tanárképző Egyetemre került. később azzal viccelődött, hogy köszönettel tartozik Vang Csennek, amiért a legkisebb egyetemre, s nem a legnagyobb általános iskolába küldte őt.¹⁸⁾ Vu Csiangot a Kínai Társadalomtudományi Akadémiára helyezték át.

Azon kívül, hogy eltávolította a megengedőnek tartott tanárokat, Vang Csen nem játszott szerepet az iskolában. Csen Jün, aki konzervatív politikai álláspontja ellenére hitt a színvonalas oktatásban, intézkedett arról, hogy Csiang Nan-hsziang, egy tanult értelmiségi legyen az iskola igazi feje. fenntartotta az intézmény magas intellektuális színvonalát, de határokat szabott a szólásszabadságnak. Mindent összevetve, az oktatók elleni támadást és az értelmiségieknek való új iránymutatást a szabad atmoszférát meghonosító Hu Jao-pang indirekt bírálataként lehetett értelmezni.

Vang Csen és Csen Jün azt is támogatta, hogy a központi propagandaosztály szorosabb irányítás alá kerüljön. Csen azt állította, hogy a párt vezető szerepe kerül veszélybe, ha két dolgot nem csinál jól: a gazdasági munkát és a propagandatevékenységet. Vang Csen és Csen Jün szemében Vang Zsen-csung, a propagandaosztály Hu Jao-pang utáni vezetője kellőképp konzervatív volt ugyan, de nem bizonyult hatékony vezetőnek. 1982. március 23-án Teng Li-csünt neveztek ki a helyére.

Hasonlóan Maóhoz, aki 1975-ben a „négyek bandáját” támogatta, hogy fenntartsa a szigorú ideológiai kontrollt, miközben engedte Teng Hsziao-ping számára az átfogó végrehajtó vezetést, 1982-ben utóbbi megbízta Teng Li-csünt azzal, hogy kezelje a KKP elleni kritikát, miközben Hu Jao-pang irányíthatta a párt tevékenységét.¹⁹ Tenget nem érdekelte az ideológiai ortodoxia önmagáért való fenntartása, ám meg kívánta akadályozni, hogy olyan megengedő hangulat domináljon, melyben a KKP szerepét lebecsülő cikkek és történetek jelenhetnek meg.

Csen Jün kritikával illeti Hu Jao-pangot

Egy másik összecsapásra azután került sor, hogy Hu Jao-pang nagyobb rugalmasságot tett lehetővé a vidéki hivatalnokoknak. Az összecsapás 1983. március 17-én, Csen Jün – Hu elleni – támadásával ért a tetőfokára. 1983 januárjában Csaó Ce-jang egy hónapos útján tizenegy afrikai országot járt be, ez idő alatt Hu Jao-pang átvette Csaó néhány, a kormányzat munkáját ellenőrző feladatát. Hu azonban sokkal szabadabb stílusban végezte a munkáját, mint Csaó. Mikor tudomására jutott, hogy szénihiány van, elutazott azokra a helyekre, ahol a legnagyobb bányák voltak, s bátorította az embereket, hogy tegyenek meg minden termelés növeléséért. Nem foglalkozott azzal, hogy a külszíni fejtés milyen természeti károkkal jár, és nem láttá előre, hogy a magánbányák tulajdonosai még a legalapvetőbb biztonsági intézkedéseket sem tették meg, ami bányabalesetekhez vezetett. A körültekintő tervezők szemében Hu Jao-pang fegyelmetlen populista volt, aki nem mérte fel megfelelően a lépései hosszú távú konzekvenciáit, s nem vette komolyan az országos gazdasági terveket, melyeket oly nagy műgonddal állítottak össze.

Mikor Csen Jün jelentéseket kapott arról, hogy Hu figyelmen kívül hagyta a gazdasági terveket, tombolni kezdett, és március 14-én beszámolt róla Teng Hsziao-pingnek.²⁰ Másnap Teng magához hívta Hu Jao-pangot, Csaó

Ce-jangot és Hu Csiao-mut, hogy előadja kifogásait Hu Jao-pang laza vezetési stílusa ellen.²¹ 1983. március 17-én a PB Állandó Bizottságának és a KKP Titkárságának közös ülésén Csaö, anélkül, hogy megnevezte volna Hut, kemény kritikával illette utóbbit tevékenységét, mert az nem felelt meg a gazdaság fegyelmezett irányításának. Bár Csaö Ce-jang később tiltakozott ellene, Hu Jao-pang szövetségesei meg voltak győződve róla, hogy Csaö az 1984 májusában írt, Hut bíráló levelében jóval túlment a szükséges kritikán.²²

A március 17-i találkozón Csen Jün tíz pontot fektetett le:

1. *A kiigazítás politikája rendkívül sikeres volt, nélküle a gazdaság nagy bajban lenne.*
2. *A 2000-ig tartó éveket két tizéves periódusra kell bontani, első tiz évben meg kell teremteni azt a szilárd bázist, amely nélküle a gazdaság súlyos bajba kerülne.*
3. *Lehetséges időlegesen banki kölcsönnel vagy aranyeladással ellensúlyozni a költségvetés hiányát, de a költségvetési hiány nem lehet állandó.*
4. *A miniszteriumok és bizottságok a gazdaság átfogó állapotáról szóló jelentéseit komolyan kell venni.*
5. *Nem felel meg a valóságnak, hogy az első ötéves terv százötvenhat projektje kisiklott.*
6. *A Li Hszien-niennel való egyeztetés után 1973–74-ben történt aranyvásárlás nem volt túlzó mértékű. [Az aranyvásárlásról az év elején Csen Jün döntött; mint később kiderült, bölcsen, mert az arany ára a következő évtizedben nagyon nőtt.]*
7. *Az Állami Tervhivatalnak tökélt kell szereznie a különböző miniszteriumoktól és régióktól, s elsődleges fontosságú projektekbe kell fektetnie őket.*
8. *A KKP Titkárságának és az Államtanácsnak felül kell vizsgálnia és meg kell vitatnia az ökonómiai kérdéseket, de az átfogó gazdasági vezetést a KKP Központi Pénzügyi és Gazdasági Vezető Csoportjának kell elláttnia.*
9. *Elengedhetetlen határt szabni a befektetési alapok tul sok projektben való használásának.*
10. *A KKP Titkársága [mely ekkortájt Hu Jao-pang vezetése alatt állt] foglalkozhat kutatással, de változtatnia kell a módszerein, s tekintetbe kell vennie az összes körülményt.*

Mihelyst Csen Jün befejezte mondandóját, Teng, akit szemlátomást feldült Csennek az általa támogatott Hu Jao-pang elleni támadása, berekesztette az

ülést, majd kijelentette, hogy innentől fogva a párt Cao irányította Központi Pénzügyi és Gazdasági Vezető Csoportja lesz felelős a gazdasági munkáért. Mások nem avatkozhatnak közbe.²³

Csen Jün tíz pontja minden azt célozta, hogy a gazdaság ne csússzon ki az irányítás alól, de az utolsó néhány pont erős támadás volt Hu Jao-pang ellen, s áttételesen Teng gyors növekedési politikáját vette célba. Teng Li-csün még aznap – felhatalmazás nélkül – kiszivárogtatta Csen beszédének tartalmát a sajtónak. Teng Hsziao-ping másnap magához rendelte Teng Li-csünt, és felelősségre vonta, amiért megsértette a pártfegyelmet, ám a történteken már nem tudott változtatni. Hu Jao-pang pártbeli hatalma meggyengült, s néhány hivatalnok azt a kérdést is feltette, hogy Hu vajon meddig fog a posztján maradni.²⁴ Más funkcionáriusok, akik együtt dolgoztak Hu Jao-panggal, és egyetértettek vele abban, hogy nagyobb helyet kell adni a szólásszabadságnak, dühösek voltak Teng Li-csünre.

Hu nehéz helyzetbe került. Már nem csupán egy *popo* („anyós”, a háztartást irányító idősebb nő) volt Pekingben, akivel meg kellett küzdenie, hanem több – s így nehéz volt irányítania a pártszerveket. Hu Jao-pang formálisan ugyan hatalommal rendelkezett, és Teng is támogatta, még mindig üléseken elnököt, s irányokat szabott a napi munkának, de ideje nagy részét Pekingtől távol töltötte. Az ország különböző régióiba utazott, bátorította a helyi tiszttségviselőket, és megpróbálta felszámolni a modernizáció akadályait. A hivatalában töltött évek alatt Hu összesen ezerhétszázhárom megyében járt, az ország megyéinek több mint 80 százalékában, s száznyolcvanháromból százhetvenhárom prefektúrában. Csak az akadályozta meg benne, hogy a maradék tíz prefektúrába is ellátogasson, hogy 1987 januárjában eltávolították hivatalából.²⁵

Időközben már nem lehetett megakadályozni, hogy a Csen Jün és Teng Hsziao-ping közti kiélezett véleménykülönbségről tudomást szerezzenek a kollegák, s az ellentéről szóló pletykák a hongkongi sajtóig is eljutottak. Tenget bizonyára nem töltötte el örömmel, hogy legfontosabb munkatársát támadták, hiszen így saját hatalma is csorbát szenvedett.²⁶ Csen pedig, aki támogatta Hu Jao-pang pártfőtitkári kinevezését, feltehetőleg nem volt elégedett azzal, hogy Hu gondolkodására sokkal nagyobb befolyással van Teng, mint ő. Ám minden csúcsvezető tisztában volt vele, hogy ha nyílt harcba kezdenek, az idővel másokat is belekever a küzdelembe, s a párt végzetes károkat szenvet, következésképp nem tárták a nyilvánosság elé mélyülő ellentétüket.

Támadás a szellemi szennyeződés ellen és az erre adott reakció

1983 elején a szókimondó liberális teoretikusok ismét filozófiai perspektívából kezdeményezték az intellektuális szabadság kiterjesztését. Ez aggodalmat váltott ki a konzervatívokból, akik tartottak tőle, hogy a KKP hatalmát kérőjelezik meg azok, akik számára az elvek fontosabbak, mint a párt iránti lojalitás. 1983 januárjában Vang Zso-suj, a *Zsenmin Zsipao* szerkesztőhelyettese így írt: „A szocialista humanizmus [...] azt jelenti, hogy elszántan elvetjük a »teljes körű diktatúrát« és a tízeves belső zűrzavar harcait [...], felszámoljuk az egy személyt istenítő és a népet lekicsinyítő személyi kultuszt, s kiállunk az elvért, hogy minden emberre egyenlően vonatkozik az igazság és törvény, illetve, hogy az állampolgárok személyes szabadsága és méltósága sérthetetlen.”²⁷ Nem sokkal később, a Központ Pártiskolán Karl Marx március 7-i halálának századik évfordulójára rendezett ünnepségen Csou Jang hozzátette, hogy az elidegededés nemcsak a kapitalista társadalmakban, hanem a szocialista társadalmakban is létezhet, ha a hivatalnokok visszaélnek a hatalmukkal, s hiányzik a demokrácia, valamint a törvények uralma. Hu Csiao-mu és Teng Li-csün sikertelenül próbálta megakadályozni, hogy Csou Jang beszéde megjelenjen, s mikor a *Zsenmin Zsipao* március 16-i számában lehozták, hatalmas hullámokat keltett.²⁸ A humanizmus és az elidegededés olyan univerzális alapelvek voltak, amelyek Teng és több kínai vezető szemszögéből alapvető kihívást jelentettek a párt végső hatalmára. A nyugati transzcendentális istenfogalom, melynek szempontjából kritikával lehetett illetni a földi uralkodókat, nem volt része a kínai hagyománynak.

Teng Hsziao-ping nem sürgette, hogy azonnal érjenek véget a humanizmusról és elidegededésről szóló viták, de 1983 szeptemberében úgy döntött, hogy változtatni kell a szabados atmoszférán. Megkérte Hu Csiao-mut, hogy írjon egy beszédet, amelyben keményebb vonalat képvisel azon nézetek ellen, melyeket „szellemi szennyeződésnek” bélyegzett.²⁹ Teng elismerte, hogy egy szocialista társadalomban is vannak problémák, de kijelentette, hogy a marxizmus szerint az „elidegededés” a munkások érzéseire vonatkozik, akiknek a munkáját kihasználják a kapitalisták. Márpédig ez a probléma egy szocialista társadalomban elképzelhetetlen. Teng első számú célpontjai azok voltak, akik megtámadták a KKP hatalmát.³⁰

Teng Li-csün kritikával illette Hu Jao-pangot, hogy a patriotizmust a kommunista párt elé helyezte, ám Teng Hsziao-ping személy szerint nem gondolta, hogy választani kell a kettő közül. Ha a személyes értékelését kellett volna

megosztania, Teng nyilván azt mondta volna, hogy az évszázadok alatt a patriotizmus volt a maradandóbb, de az bizonyos, hogy jó pár évtizedig semmi sem léphet a KKP helyébe, így mindenél fontosabb a párt teljes körű támogatása. Néhány fiatal értelmiségi, aki megszenvedte a „kulturális forradalmat”, mondta Teng Hsziao-ping, rejtőzködik, titkos tevékenységet folytat, és próbal bosszút állni. Pár személyt azok közül, akik gátlástan ambícióval törnek előre, el kell távolítani a pozíciójukból, és ki kell zárnai a pártból. Miből ered mindez? „A pártfegyelem olyan laza volt, hogy néhány rossz ember védelmet élvezett.” Teng megoldása szerint az ideológiai munkásoknak segíteniük kell megnevelni az embereket, hogy „megfelelően értékeljék a múltat, megértsék a jelent, s szilárdan higgyenek a szocializmusban és a párt vezetésében.”³¹ A pekingi hivatalnokok jól tudták, hogy Teng megjegyzései, akárcsak Csen Jün márciusi szavai, az értelmiség szabadságának növelésére törekvő Hu Jao-pang implicit bírálatát tartalmazzák.

1983. október 12-én, a 12. Pártkongresszus második plénumán Teng Hsziao-ping kitágította kritikáját egy „szellemi szennyeződés” elleni országos kampannyá. Teng vonakodott a politikai kampányoktól, hiszen azok felboríthatták a munkaritmust, és elidegeníthették azokat, akik ellen a támadás irányult, de nehezen tudta visszaszorítani a „szellemi szennyeződést” egy ideológiai hadjárat nélkül. Ez volt az első hasonló kezdeményezése, mióta 1978-ban visszatért a politika színpadára. A korábbi kampányok szélsőségeit elkerülte, s egy figyelmeztetéssel indított: „A múlt kegyetlen módszereit – a leegyszerűsített, egyoldalú, nyers, túlzott kritikát és irgalmatlan támadásokat – sohasem ismételhetjük meg többé.”³²

A figyelmeztetés ellenére néhány, a kampány irányításáért felelős hivatalnok ugyanazon megfélemlítő támadásokkal élt, mint amelyeket korábban elsajátított. Pár jó szándékú tisztségviselő azonban próbálta tompítani a kritika élét. Mikor egy csapat irodavezető találkozott, hogy megvitassa, miként lehetne kampányt folytatni a humanizmus és a szocialista társadalomban való „elidegenedés” fogalma ellen, Tu Zsun-seng, aki a vidéki ügyek egyik kulcsfontosságú szakértője volt, megkérdezte a csoportot, tudják-e, hogy mit takar az „elidegenedés” szó. A legtöbben bevallották, hogy nem igazán ismerik a kifejezés jelentését, mire Du megkérdezte: ez esetben miképp várhatják el, hogy az egyszerű parasztok megérlik a fogalmat? Nevertséges – szögezte le Du – egy ilyen kampány vidéki lefolytatása. Van Li ugyancsak amellett érvelt, hogy városokon kívülre ne terjedjen ki az ideológiai hadjárat. Csaó Ce-jang azt az álláspontot képviselte, hogy a kampány nem akadályozhatja a gazdaság működését. Fang

Ji fontosnak tartotta, hogy a tudományos területet ne érintse a kampány, Jü Csiu-li, az NFH Politikai Osztályának vezetője pedig gyorsan megakadályozta, hogy a politikai hírverés eljusson a hadseregebe. Ezek a hivatalnokok sikeresen lecsökkentették a kampány hatókörét. Nagyjából egy hónappal később Teng, aki a kampányok elleni általános ellenállással egyensúlyozva próbált határt szabni a pártot célba vevő kritikának, engedte lecsendesedni az ideológiai hadjáratot. 1984. január 3-án Hu Csiao-mu egy hosszú hivatalos nyilatkozatot tett közzé az elidegenedésről, s ez lényegében lezárta a kampányt, de rögzítette a szlásszabadság határait.³³

Sok értelmiségi szemében Teng Li-csün volt felelős a politikai nyomásgyakorlásért, akinek később védekeznie kellett miatta. Még önkritikát is gyakorolt, mikor azzal vadtolták, hogy egy újabb „jobboldaleellenes” kampányt kezdeményezett.³⁴ Tö-ping, Hu Jao-pang legidősebb fia, továbbá Pu-fang, Teng Hsziao-ping legidősebb fia – más értelmiségekhez hasonlóan – kritikával illette Teng Li-csünt azért, hogy a legfőbb vezető szándékánál jóval messzebbre ment a politikai kampánnyal. A „vádlott” akkor világossá tette, hogy a kampány kiterjesztése Teng Hsziao-ping elhatározásán alapult. Jó darabig nem felejtették el neki, hogy nem védte meg előljáróját. (Tizenöt évvel később, apja temetésén Pu-fang jelezte, hogy Teng Li-csünt nem látnák szívesen.) Hu Csiao-mu, a szókimondó értelmiségek nyomása alatt, utóbb egészen addig ment el, hogy kijelentette: a „szellemi szennyeződés” elleni harc hiba volt. Teng Li-csün, aki pedig rájött, hogy a kampány nem érte el a célját, egy évvel később, 1984. március 14-én közölte Hu Csiao-muval, hogy „a szellemi szennyeződés elleni küzdelem sokáig fog tartani”.³⁵

Teng Hsziao-ping úgy döntött, viszonylag elnéző lesz, hogy csökkentse az értelmiségre nehezedő terhet, akiket a hirtelen leállított kampány még mindig lebénított. Vang Zso-suj, a meggyőződéséért és bátorságáért az értelmiég köreiben köztiszteletnek örvendő tudós tovább írhatott a humanizmusról, s miután 1984 januárjában megtámadták, Hongkongban megjelentette az álláspontja védelméről szóló szöveget. Vangot egészen 1984 végéig nem zárták ki a pártból.

Más írók, akik felbátorodtak, mert Teng leállította a „szellemi szennyeződés” elleni kampányt, a Kínai Írószövetség 1984. december 29. és 1985. január 5. között tartott negyedik kongresszusán magabiztoságuk újabb csúcsára értek. A kongresszus szervezői elég bátrak voltak ahhoz, hogy ne hívják meg Hu Csiao-mut vagy Teng Li-csünt, aki ekkor még a központi propagandaosztályt irányította. A kongresszuson Hu Jao-pang kötelességtudóan előadta

a szólásszabadság határait kijelölő hivatalos álláspontot, de már az a tény, hogy részt vett az eseményen, önbizalommal töltötte el a jelenlévőket. Előre-látható módon felháborította a konzervatívokat Hu részvétele és az, hogy nem lépett fel a szókimondó kritikával szemben. A bátor írók a kongresszus elnökének egy olyan társukat választották meg, akit Hu Csiao-mu és Teng Li-csün egyaránt kritikával illetett: Pa Csint, a harmincas évek jelentős irodalmárát. A KKP értelmiségeket érintő bánásmódjának egyik legszókimondóbb bírálója, a híres újságíró, Liu Pin-jen lett az első számú alelnök. Liu a fórumon bírálta azokat, akik a „szellemi szennyeződés” elleni kampány során megtámadták őt.

Hszia Jen író olyannyira fontosnak tartotta az összejöveteltet, hogy kijelentette: a kongresszus az irodalmárok cunji konferenciája volt. Amiként Mao 1935 januárjában Cunjiban megszabadult a szovjet dominanciától, úgy szabadultak fel a kínai írók a gyámkodás alól, s nyilvánították ki függetlenségüket.³⁶ Az ilyen kijelentések feldühítették a konzervatívokat. Bár a jelenlévők java része a KKP tagja volt, Li Hsien-nien, miután meghallgatta veje, Liu Ja-csou beszámolóját az eseményről, pártellenes összejövetelnek bályegezte a kongresszust. Hu Csiao-mut és Teng Li-csünt ugyancsak feldühítette az írók lázadó szelleme. Utóbbi „kaotikusnak” nevezte a kongresszust. 1985. január 2-án még ülészett a kongresszus, mikor az esemény történéseiről informált Teng Hsziao-ping magánbeszélgetésre magához hívta Hu Jao-pangot. A beszélgetés után Hu a kongresszus zárásként tartott beszédében jóval kritikusabb volt az eseményen uralkodó hangulattal szemben, mint előző beszédében.³⁷

Teng tombolt az írókongresszuson történt, a párt hatalmával szembeszegülő arcátlan kihívás miatt. Az ő szemszögéből Hu Jao-pang az értelmiségek szimpatiáját keltette fel azzal, hogy túl engedékenyek bizonyult, s nem tartotta fenn a pártfegyelmet. Hu engedékenységével összefüzetve Teng önkényes, túlságosan is szigorú autoriternek tűnhetett.³⁸

Időközben Hu Csiao-mu, egy arra irányuló erőfeszítés részeként, hogy közös pontot találjanak a konzervatívok és az értelmiségek közt, segített Hu Jao-pangnak megírni egy beszédet, melyet 1985. február 8-án adott elő a KKP Titkárságának ülésén. Az ülés tárgya az volt, hogyan kezelje a párt a sajtót.³⁹ A beszéd alapvetően konzervatív lett, de a szövegben Hu Csiao-mu megpróbált egyensúlyt teremteni az értelmiségek és a konzervatívok nézetei között. A beszédben szerepelt, hogy a „szellemi szennyeződéssel” szembe kell szállni, ám magát a kifejezést alig-alig használta.⁴⁰ Úgy hírlett, Tenget felzaklatta Hu

Csiao-mu megváltozott hanghordozása, valamint vonakodása attól, hogy korlátokat szabjon a KKP hatalmával dacoló értelmiségeknek.⁴¹

1985 márciusában, e szabadabb atmoszférában a vezető oknyomozó újságíró, Liu Pin-jen, akit három évtizeddel korábban jobboldalnak bélyegeztek, közzétette a *Másfajta hűség* című művét, melyben összehasonlította azokat a párttagokat, akik automatikusan elfogadják a magasabb beosztású elvtársak utasításait, azokkal a párttagokkal, akik lelkismeretesen szolgálják a KKP eszméit. Liu könyve érzékenyen érintette azon párttagokat, akik annak idején hosszan vívódtak, hogy végrehajtsák-e a KKP-nak a „nagy ugrás” vagy a „kulturális forradalom” idején hivatalos politikáját. A mű óriási hatást gyakorolt azokra az idealista kínai fiatalokra is, akik függetlenek szerettek volna lenni a párttól. Teng, aki mindig is hitt a pártfegyelem fontosságában, Liu üzenetét a KKP vezetését megkérdőjelező kihívásként értékelte, így 1987-ben az újságírót kizárták a párból. Ám Maótól eltérően Teng nem volt bosszúálló. 1988-ban engedélyezte, hogy Liu Pin-jen és Vang Zso-suj külföldre távozzon. Mindemellett Teng Hsziao-ping, aki tisztában volt vele, hogy Teng Li-csün milyen lépésekkel idegenítette el az értelmiségeket, 1985 júliusában leváltotta őt a központi propagandaosztály éléről. A távozó vezetőt Csú Hou-cö váltotta, aki egészen addig szülőhelyén, Kuanjouban volt párttitkár.⁴²

A konzervatív jelenlét miatt Csú sem tudta kizárolag a saját elképzeléseinek megfelelően irányítani a propagandaosztályt, de kinevezése nagy győzelem volt a szabadság híveinek. A gépezet működését jól ismerő hivatalnokok megjegyezték, hogy mikor valakit megbíznak a propagandaosztály vezetésével, konzervatívvá válik, hisz a pártortodoxiát kell fenntartania. Egy kivétel volt csupán: Csú Hou-cö. Az ő új megközelítése, a „három könnyítés” – megengedőbb, toleránsabb és nagylelkűbb (*kuan song, kuan rong, kuan hou*) – bátorított zokat a párttagokat, akik ki szerették volna fejezni a véleményüket.

 Csú megszenvedte a „kulturális forradalmat” és az azt megelőző időszakot is, de mivel sikeres volt az elmaradott tartomány, Kujcsou fejlesztésében, kiválasztották, hogy igéretes vidéki hivatalnokként vegyen részt az 1978-ban, Hu Jao-pang irányítása alatt újranyíló Központi Pártiskola egy évig tartó kurzusának második évfolyamán. (Csú Hou-cö évfolyamtársa, Hu Ciaotao 2002-ben Kína első számú vezetője lett.) Új pekingi pozíciójában támogatta Vang Meng, a jól ismert, nyitott, kreatív író kulturális miniszteri kinevezését.⁴³ Teng Li-csün és más konzervatív elméleti szakemberek úgy vélték, hogy Csú Hou-cö még nagyobb felfordulást teremt azzal, hogy a Fang Lizhmez, Vang

Zso-vanghoz és Vang Zso-sujhoz hasonló embereknek nagyobb szabadságot biztosít.⁴⁴ Attól féltek, végül beköszönt majd a káosz. A szókimondó értelmiségeket közben legalább annyira fellelkesítették Csú Hou-cö erőfeszítései, mint amennyire Teng Li-csünt és társait elkeserítették.

Teng Hsziao-ping továbbra is kísérletet tett a lehetetlenre, hogy visszafogja a KKP kritikáját anélkül, hogy teljesen elidegenítené az értelmiséget. Az 1985. szeptember 18–23. között tartott Országos Pártképviselő Konferencián összehasonlította a szocializmus pozitív erejét a burzsoá önzéssel.⁴⁵ A föld közösségi és a vállalkozások állami tulajdonlásával Kína „meg tudta szüntetni a kapzsiságot, korrupciót és igazságtalanságot, melyek természeténél fogva megtalálhatók a kapitalizmusban és a kiszákmányolás más formáiban. [...] Szilárdan szembe kell szállnunk a »burzsoá liberalizáció« mellett szóló minden propagandával, vagyis a kapitalista úttal.”⁴⁶ Teng mindezek ellenére próbálta megakadályozni az értelmiség elleni teljes körű támadást: „Követünk kell a »virágözék száz virág« politikáját, és biztosítanunk kell az alkotmányban garantált szabadságjogokat és törvényeink uralmát. Ami a hibás ideológiai tendenciákat illeti, a rábeszélés politikáját kell követnünk, nevelnünk kell, s tartózkodnunk a »tömeges kritikától« és a politikai mozgalmaktól.”⁴⁷

Felkészülés az utódlásra (1985)

1985-ben Teng megkísérte rendezni a magas szintű utódlás kérdését, ami már egy ideje húzódott, s javasolta, hogy a 13. Pártkongresszust a tervezett 1987-es év helyett két esztendővel korábban tartsák meg. A kongresszus szokásos időzítésének megváltoztatása elleni tiltakozás után Teng 1985. szeptember 18–23. között egy Országos Pártképviselő Konferenciát hívott össze, ami lehetővé tette a KKP számára, hogy bejelentsék a kulcsfontosságú nyugdíjazásokat és a lehetséges utódok kinevezését. Az eseményen kilencszázkilencvenkét hivatalnok vett részt, így a speciális gyűlés majdnem olyan nagy volt, mint egy pártkongresszus.⁴⁸ A konferencia nem rendelkezett hivatalos felhatalmázzal arra, hogy tagokat válasszon a Központi Bizottságba, ezért még előtte, szeptember 16-án megtartották a negyedik plénumot, melyen elfogadták a lemondásokat, s szeptember 24-én, közvetlenül a konferencia után, az ötödik plénumon hivatalosan bejelentették az új kinevezetteket. Teng utódlását nem vitatták meg nyilvánosan, de május 10-én, a konferencia előtt négy hónappal, mikor Hu Jao-panggal interjút készített a hajdani jobboldali Lu Keng, aki egy

hongkongi kétheti lap, a *Pajhszing* (Tömeg) szerkesztőhelyettese lett, a kérdés már a levegőben lógott.

Az interjú megjelenését követően Teng Hsziao-ping megkérte Csiao Sit, hogy fejezze ki a nemetszését Hu Jao-pangnak. Teng elpanaszolta Csiao Sinek, hogy Hu megvilágosodott vezetőnek próbálja beállítani magát.⁴⁹ Ráadásul mikor Lu Keng feltette a kérdést, hogy „miért nem adja át önnek a Központi Katonai Bizottság vezetését Teng, amíg még egészeges?”, Hu ahelyett, hogy visszautasított volna minden olyan célzást, ami arra utalt, hogy kulcsponzíciók átvételevel a harmadik generáció vezetője szeretne lenni, úgy válaszolt, hogy Teng egy mondattal képes katonai kérdéseket megoldani, míg ez neki öt mondatba kerül.⁵⁰

A legfőbb vezető tudatta Hu Jao-panggal, hogy gondolkodik a visszavonuláson, de nem tűri, hogy mások nyugdíjba kényszerítsék. A saját tempójában kívánt visszavonulni. Jól tudta, hogy Hu elveszítette Csen Jün és a konzervatívok támogatását, mert túl impulzív volt, s nem gondolt a kiegyensúlyozott, átfogó tervezésre. Konzervatív vélemények szerint Hu Jao-pang az értelmiség kegyét kereste azzal, hogy túlságosan engedékenyek mutatkozott, és másokra hagyta, hogy megzabolázzák őket. Ellenségei egymás között csak tücsöknek neveztek: „kicsi, ravar, vékony, és állandóan ide-oda ugrál”.⁵¹ Támogatói azt gondolták, hogy Hu megkaphatja a KKB vezetői posztját az Országos Pártképviselő Konferencián, de ez nem történt meg.⁵² Ahogy Teng később elmondta Jang Sang-kunnak: „Ha valaha hibáztam, abban hibáztam, hogy félreismertem Hu Jao-pangot.”⁵³

Az Országos Pártképviselő Konferencián nem folyt nyílt beszélgetés az utódlásról, ám a résztvevők közül sokaknak úgy tűnt, hogy Teng akkori döntése szerint a nála tizenöt évvel fiatalabb Csa Ce-jang az első számú jelölt (Hu tizenegy évvel volt fiatalabb Tengnél). Csa jó munkát végzett a városi gazdasági reformok során, nem idegenítette el a konzervatív vezetőket, s rendelkezett egy vezető kisugárzsával. Teng ritkán dicsért meg hivatalnokokat nyilvánosan, de mikor az Országos Pártképviselő Konferencián írókkal találkozott, elismерően szólt Csa Ce-jangról, különösen azért, ahogyan a „négy alapvető” támogatta.⁵⁴

A konferenciát megelőző negyedik plénumon a Központi Bízottság hatvan-négy teljes jogú és póttagja, a tagság nagyból ötöde – beleértve a Politikai Bízottság tíz tagját is – jelentette be lemondását. A hatvannégy emberből hatvanegy idősebb volt hatvanhét évesnél. Egyikük, Je Csien-jing a PB Állandó Bízottságának is tagja volt. Az ő helyére nem neveztek ki senkit, így az Állandó

Bizottság tagsága hat főről ötre – Teng, Csen Jün, Li Hszien-nien, Hu Jao-pang és Csao Ce-jang – csökkent.

A magas beosztásokra való kiválasztásnál a kor és a végzettség volt a két kulcsfontosságú szempont. A kiválasztás folyamatát a PB és a KKP Titkársága 1985 májusa után hónapokon át irányította – nagy körültekintéssel. A KB ötvenhat új tagjának átlagéletkora valamivel több volt, mint ötven év, negyvenketten főiskolát végeztek. A PB-ben sikerkült az idősebb hivatalnokokat fiatalabb, magasabb végzettségű párttagokra cserélni. Jao Ji-lin Csen Jünhez állt közel; Hu Csi-li Hu Jao-panghoz; Tien Csi-jün Csao Ce-janghoz; Csiao Si Peng Csenhez; és Li Peng a nevelőanyájához, Teng Ying-tao-hoz.⁵⁵

Az új, fiatalabb, magas beosztású funkcionárok közül az akkor ötvenhét éves Li Penget és az ötvennyolc éves Hu Qilin a hetséges miniszterelnök-, illetve pártfőtitkárjelöltek közé emlegették. Li 1987-ben megbízta a miniszterelnök, 1998 márciusában kinevezett miniszterelnök lett. Hu Qili fizikát tanult a Pekingi Egyetemen, 1980–82 között Tiencsin sikeres párttitkára, Pekingbe visszakerülve a KKP Általános Irodájának igazgatója és a Titkárság párttitkára lett. A nyitott kozmopolita folyékonyan beszélt angolul.⁵⁶ 1951-es diplomázása után öt éven át a Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetség párttitkára volt a Pekingi Egyetemen, s 1977-től az újranyitott Csinghua Egyetemen párttitkárhe lyettesi pozícióban dolgozott.

Csiang Cö-min Sanghaj polgármestere lett, Hu Csin-tao pedig a Közpon ti Bizottság tagja. 1985 után minden részt vehettek a Politikai Bizottság ülésein, és feltéve, hogy később is ígéretesnek találják őket, s nem követnek el súlyos hibát, a jövőben még magasabb pozíció várományosai lehettek.

Teng sürgette, hogy a KB új tagjai és a többi frissen kinevezett vezető tanulmányozzák a pártot felépítő, az országot egyesítő, a „négy modernizáció” eléréséért keményen dolgozó idősebb hivatalnokok szellemiségett. Arra kérte őket, hogy a kínai népet szolgálják, az igazat mondják, a realitásokat figyelembe véve dolgozzanak, húzzanak éles határt a közösségi és a magánérdekek között, olvassák a marxista elméletet, tanulmányozzák a változó körülményeket, és alkalmazkodjanak hozzájuk.⁵⁷ Az új vezetők az idősebbek tanítványai lettek, akik nevelték őket, s kipróbálták, alkalmasak-e rá, hogy még magasabb pozícióba emelkedjenek.

Az értelmisségek által a „szellemi szennyeződés” elleni kampány levelezényletével vádolt Teng Li-csun (noha páran elismerték, hogy tulajdonképp Teng Hsziao-ping a felelős) azok egyike volt, akiknek kis híján véget ért a karrierük. Az Országos Pártképviselő Konferencia után nem sokkal az első számú

vezető ellenjegyzett egy értesítést, melyet 1985. szeptember 28-án tettek közzé, s amely szerint Teng Li-csün többé nem áll a KKP Titkársága kutatóirodájának élén. A politikában tájékozott értelmezégek úgy vélték, hogy a népszerűtlen kampányért vállalnia kellett a felelősséget. A szokásos eljárás ilyen esetben az volt, hogy a PB Állandó Bizottságának tagjait előre tájékoztatták, ám most ez nem történt meg.⁵⁸ A tájékoztatót – feltehetőleg Csen Jün kezdeményezésére – a közzétételét követő fél órán belül visszavonták. Még két év telt el, amíg a szóban forgó irodát megszüntették, Teng Li-csün addig hivatalban maradt.

Politikai reform (1986–87)

1986. június 10-én egy Csaó Ce-jang, Jü Csiu-li, Van Li és mások részvételével zajló találkozón Teng három fontos területet említett meg, amelyek problémáival meg kell birkózni: a mezőgazdaságot, a külföldi valutát és a politikai reformot. Hat év óta először beszélt politikai reformról: „1980 elején javaslatként felmerült, hogy hajtsuk végre a politikai struktúra reformját, de nem dolgoztuk ki a konkrét intézkedéseket. Most eljött az idő, hogy a politikai reformokkal foglalkozzunk. Ha nem így teszünk, a szervezeti átfedések, a túl sok állami alkalmazott, a bürokrácia, a lassúság, az apróságokat érintő végtelen viták és az alacsonyabb szintekre ruházott hatalom visszaszerzése késleltetni fogja az ökonómiai átstrukturálódást és a gazdasági növekedést.” A hivatalos szervezetek és alkalmazottak számát csökkenteni kell, hogy csökkenhessen az állami költségvetésre nehezedő teher, hozzá.⁵⁹

Végre eljött az idő. Az 1985-ös *Paszuan* konferencia jelezte, hogy befejeződött a gazdasági reform alapvető tanulmányozásának korszaka, s elengedhetetlen változtatásokat végrehajtani a politikai rendszeren, hogy össze lehessen hangolni az új gazdasági rendszerrel. 1980-ban Tenget és hivatalnoktársait aggasztották annak esélyei, hogy Kínában is a Kelet-Európán végigsöprő demonstrációkhöz hasonló tüntetések lehetnek. 1986-ban már az ázsiai országok demokráciát követelő tüntetései miatt aggódtak, melyek a Fülöp-szigeteki Marcos elnök hatalmát megdöntő „nép ereje” mozgalom sikérét követték. A demonstrációk miatt jelentette be Csang Csing-kuo – három hónappal az előtt, hogy júniusban Tenggel találkozott volna –, hogy megkezdi a tajvani politikai reform tanulmányozását. Nem lenne bölcs megmutatni a kínai és külföldi közvéleménynek is, hogy Peking éppolyan nyitott, mint Tajpej?

A tiltakozásokat Teng Hsziao-ping, a többi kínai kommunista vezetőhöz hasonlóan, úgy próbálta kezelní, hogy keményen fenntartotta a rendet, s ezzel párhuzamosan megpróbálta felszámolni a tiltakozás okait. Időközben a demonstrációk híre elterjedt külföldön, és Teng azt magyarázta a kínai közvéleménynek, hogy a köztulajdon szocialista rendszere magasabb rendű a burzsoá demokráciánál. Rámutatott a munkások kapitalista kizákmányolására, valamint azokra a döntéshozatali nehézségekre, melyekkel a végrehajtó, törvényhozó és bírói ágakat szétválasztó országok szembesültek. Teng elhatározta, hogy megelőzi a népszerű mozgalmakat, s idejekorán politikai reformokat vezet be. Utasításba adta, hogy Kína komolyan tanulmányozza más országok berendezkedését, hogy eldönthesse, melyik rendszer válhat hosszú életűvé, és melyik fog valamilyen okból összeomlani.

Logikusnak tűnt, hogy olyan embert válasszanak a politikai rendszer reformjával foglalkozó csoport elnökéül, akinek fontos szerepe lesz, hogy a jövőbeli reformokat a gyakorlatba is átültesse. Ha Hu Jao-pang lett volna Teng utódja, ő lett volna a logikus választás, hogy a csoport munkáját koordinálja, de 1986 májusában az első számú vezető már közölte Huval, hogy 1987 őszén a 13. Pártkongresszus után le fog mondani a KKB elnöki posztjáról. Hu Jao-pang válasza a vártnak megfelelően az volt, hogy ő pedig természetesen lemond a KKP főtitkári tisztségéről. Teng közölte vele, hogy tovább dolgozhat, csak kevésbé fontos szerepkörben; azt még túl korai lett volna eldöntenи, hogy a KKB elnökeként vagy államelnökként.⁶⁰

Csao Ce-jang ekkorra már megkapta a 13. Pártkongresszus dokumentumai elkészítésének feladatát. Sokan úgy vélték, hogy a kongresszuson jó eséllyel pályázott arra, hogy feladatul kapja a KKP napi munkájának irányítását. 1986 szeptemberében, mikor Teng utasította Csaót, hogy kezdje el tanulmányozni a politikai reformokat, várható volt, hogy ő lesz az, aki majd meg is valósítja őket a jövőben. Csao Ce-jang megfelelő választásnak tűnt azért is, mert az általa irányított agytröszt már elvégezte a különböző gazdasági rendszerek vizsgálatát. Tapasztalattal rendelkezett az ökonómiai reformok tanulmányozásának irányításában, így megfelelőnek tűnt arra a feladatra, hogy elgondolkodjon a gazdasági változtatásokhoz illő politikai reformokon.

1986. június 28-án, a PB Állandó Bizottságának ülésén Teng Hsziao-ping utasításba adta, hogy a 13. Pártkongresszusra készülve a KKP Titkársága lézítsen egy éves tervet a politikai rendszer reformjáról, továbbá javasoljon egy cselekvési programot is. Politikai reform nélkül a gazdasági reform nem lehet sikeres, figyelmeztetett Teng.⁶¹ Csao Ce-jangnak és stábjának 1987 júliusáig el

kellett készítenie a dokumentumok első változatát, melyet az augusztusi vagy szeptemberi hetedik plénumon terveztek megvitatni. Így a 13. Pártkongresszon már közzé lehetett tenni a végső anyagokat.⁶²

A politikai reform tanulmányozásának megalapozásaként Teng kihangsúlyozta annak szükségességét – e gondolatot már 1941-ben is képviselte –, hogy elválasszák egymástól a párt és a kormányzat funkciójait.⁶³ Az átfedésekkel teli rendszer az ötvenes években alakult ki, mert így lehetett kezelni azt a körülmenyt, hogy pár magas beosztású hivatalnok a kommunista hatalomátvétel után is a helyén maradt, noha nem voltak párttagok. minden fontosabb kormányzati egységben létrehozták a KKP részlegét, hogy biztosíthassák a párt irányítását. Ám a nyolcvanas években már valamennyi lényeges kormánypozícióban párttagok dolgoztak, ezért a KKP ellenőrzésére nem volt többé szükség. Sokan tapasztalták, hogy a pártellenőrzés szinte lehetetlenné tette, hogy a miniszteriumok vagy a tartományok vezetői rugalmas módon koordinálják az alájuk tartozó egységek működését. Nyilvánvaló volt, hogy megérett az idő a politikai rendszer áramvonalasítására.⁶⁴

1986 szeptemberének közepén, Teng irányítása alatt, Cao Ce-jang létrehozta a politikai rendszer reformját vizsgáló csoportot (*Zhongyang zhengzhi tizhi gaige yantao xiaozu*), amelynek Hu Csi-li, Tien Csi-jün, Po Ji-po és Peng Csung lett a tagja. A csoport munkatársakat kapott és egy irodát, melyet Politikai Reformirodának neveztek el. Cao levelet írt a PB Állandó Bizottsága tagjainak (Teng, Csen Jün, Li Hszien-nien és Hu Jao-pang) a csoportba felvenni javasolt személyekről. Bao Tong – aki 1980 óta dolgozott a párt szervezeti osztályán, s tehetséges asszisztensnek bizonyult – lett az iroda vezetője.⁶⁵

Teng viszonylag csekély politikai reformot kívánt megvalósítani, de Cao Ce-jang széles körű mandátumot kapott tőle, hogy eltérő rendszereket tanulmányozzon, és különböző szakértőket hallgasson meg Kínában. Vu Kuo-kuang, a *Zsenmin Zsipao* egykori újságírója is a csoport munkatársa lett, s később a Princeton Egyetemen PhD-tírt Kína politikai reformmal kapcsolatos 1986–87-es erőfeszítéseiről. Vu különbségeket talált Teng és Cao reformelképzéseiben. Teng Hsziao-ping célja a hatékony kormányzat volt, motivált munkatársakkal, Cao Ce-jang pedig széles körben szerette volna csökkenteni a párt szerepét a gazdasági és társadalmi egységekben. Még Teng szűkebb céljaihoz is szükség volt azonban arra, hogy a politikai reform tanulmányozói végiggondolják, miként lehetne a munkatársak morálját növelni. Ahogy a csoport tagjai megvizsgálták ezt a kérdést, elkerülhetetlenül olyan mechanizmusokat is végiggondoltak, melyek biztosították a beosztottak számára, hogy kifejezzék a véleményüket.⁶⁶

1986 novembere és 1987 áprilisa között a csoport több mint harminc tanácskozást szervezett, amelyeken különböző hivatalnokok és szakértők vettek részt.⁶⁷ A végső jelentést Tengnek kellett jóváhagynia, de Cao Ce-jang és Bao Tong választhatta ki a szakértőket, akik részt vettek az üléseken. Olyan szakértőket hívtak, akik tájékozottak voltak a kelet-európai országok politikai reformjaiban, a nyugati politikatörténetben, valamint az 1949 előtti és utáni kínai politikai struktúrában. A csoport megvizsgálta a párt, a kormányzat és az Országos Népi Gyűlés szerepét, s meghallgatta azon hivatalnokok véleményét, akik más és más régióban küzdöttek meg különböző problémákkal. Megbízták a kínai nagykövetségeket, hogy gyűjtsenek információkat az eltérő politikai rendszerekről. Az Új Kína hírügynökség és a különböző hongkon-gi kommunista szervezetek is részt vettek az információgyűjtésben. Korábban sok külföldi szakértőt megszólítottak, hogy megvitassák velük a gazdasági rendszer reformját, de egyiküktől sem kértek véleményt a politikai reform ér-zékeny kérdéseiről.

A tanácskozásokon felszólalók másat és másat gondoltak arról, mi tartozik a „politikai reform” fogalmába. A kifejezés vonzó volt a reménytelvi értelmezégek és diákok számára, akik követték a Teng Hsziao-ping által kiadott feladatot, hogy tekintsék át a politikai rendszerek nagy kérdéseit. Ha meg is ismételték Tengnek a hatékonyságot előtérbe helyező álláspontját, a KTTA Politikatudományi Intézetének vezetőjéhez, Jen Csia-csihez hasonló értelmezégek sokkal messzebb mentek. A tényleges kormányzás megvitatásánál. Nyilvános megszólalásai során Bao Tong elővigyázatosan minden idézte Tenget, jóllehet, hogy a felhatalmazásának megfelelően járt el. Ám világos volt, hogy Bao (és Cao Ce-jang) hitt abban, hogy a pártnak nem kellene testközelből ellenőriznie a kormányzatot, az üzleti életet és az oktatási intézményeket. Úgy érveltek, hogy ha a KKP lemondana e szoros kontrolláról, az átfogó vezetése csak megerősödne.⁶⁸ Ahogy a kormányzat indirekt módon, makroökonómiai eszközökkel irányítani tudta a gazdaságot, a napi kormányzásból kivonuló párt is meghatározhatta volna a fő irányokat.

1987 januárjában – miután betiltották a diáktüntetéseket, Hu Jao-pang megbukott, s megkezdődött a „burzsoá liberalizáció” elleni kampány – Peking politikai hangulata konzervatívabb lett. Cao Ce-jang úgy válaszolt a lehűlévre, hogy meghívta a politikai rendszer reformját vizsgáló csoport üléseire Hu Csiao-mut és Teng Li-csünt, így biztosítva az idősebb, ortodox tagoknak, hogy nézeteik kellőképp lesznek képviselve a beszélgetések során.⁶⁹ Az új közhangulat visszafogta, de nem akadályozta meg a politikai reformról szóló vitákat.

1987. február 4-én Cao javasolta, hogy terjessék ki a szakszervezetek független szerepét, s kapjanak nagyobb szabadságot, hogy a munkások érdekeit képviselhessék. Még Po Ji-po is, aki jól emlékezett az 1949 előtti és közvetlenül utána következő periódusra, mikor a szakszervezeteket arra ösztönözték, hogy több hatalmat szerezzenek, s fogják vissza a kapitalista tendenciákat, olyan jóvőt járt, melyben a KKP a független szakszervezetek ellen fordul majd, hogy kereteket szabjon az új szabadpiaccal rendelkező gazdaság vállalkozóinak. A kutatók annak lehetőségét is megvitatták, hogy az Országos Népi Gyűlés nem válhatna-e a pártutasításokat automatikusan ellenjegyző szervezetből eltérő véleményeket képviselő, értelmes vitákat folytató fórummá.⁷⁰

1987 márciusában a kameruni elnökkel, Paul Biyával folytatott tárgyalásain Teng kijelentette, hogy egy politikai rendszer akkor egészséges, ha hozzájárul a társadalmi stabilitáshoz, a nemzeti egységhez, a magasabb életszínvonalhoz és a termelőerők folyamatos fejlődéséhez.⁷¹ A szabadság kiterjesztése vagy a közvélemény hangjára való odafigyelés szóba se került. Mikor azonban Teng 1978. április 28-án találkozott Cao Ce-janggal, világossá tette, hogy a „burzsoá liberalizáció” elleni, épp akkor zajló támadások dacára még mindig meg akarja vizsgálni a politikai reformok lehetőségét. Cao, akit aggasztott a zordabb közéleti klíma, engedélyt kért a legfőbb vezetőtől, hogy kinyomtassa 1980 augusztusában elmondott, a politikai reformot támogató beszédét, s Teng rábólintott a kérésre.

Cao Ce-jang – a következő pártkongresszusra készülő – jelentésének majdnem végső változatát elolvasva Teng még konkrétabb kijelentéseket tett, melyekben visszautasította az értelmiségek nagyobb szabadságra irányuló követeléseit: „Reformunk elsődleges célja, hogy túlságosan sok beavatkozás nélkül garantáljuk a végrehajtó szervek hatékonyságát. [...] Ne engedjünk a demokráciával kapcsolatos érzéseknek. [...] A demokrácia csak eszköz [egy cél elérése érdekében]. A demokráciáról kizártlag a jogosérűséggel kapcsolatban szabad beszélni. Csupán a törvények teremtenek stabil környezetet.”⁷² Az értelmiségek 1986 végén dédelgetett reményei, hogy hamarosan áttörést érhetnek el a politikai rendszer megváltoztatásában, 1987-ben nem teljesedtek be. A Teng megjegyzéseit áttekintő Cao május 13-án tartott beszédet a 13. Pártkongresszus terveziről. Felszólalása a burzsoá liberalizáció elleni kampány lezárását jelezte, s világossá tette, hogy a kongresszuson közzétesznek egy javaslatot a politikai reformra. Ám – legalábbis ebben az időszakban – a reform nem jelentette a demokrácia gyakorlatának kiterjesztését.

A diákmozgalom – és Hu Jao-pang bukása

1986 tavaszán a kínai tévében bemutatott híradások a korrupt Fülöp-szigeteki elnököt, Ferdinand Marcost és feleségét, Imeldát előző „néphatalom” demonstrációról Kelet-Ázsia-szerte diáktüntetéseket váltottak ki, a Kínai Népköztársaságot is beleértve. 1980 elején 3,5 millió televíziókészülék volt a KNK-ban, 1985 elejére – a tévégyártásban történt robbanásszerű növekedés nyomán – már több mint 40 millió.⁷³ 1986-ban a kínai tévénézők immár figyelemmel követhették a bel- és külföldi eseményeket, egyebek közt azt az 1986. szeptemberi hírt is, hogy Csang Csing-kuo engedélyezte: Tajvanon törvényesen létrejöjjön egy ellenzéki párt. A külföldi diákmozgalom és a tajvani választások hírei vilámcsapásként érték Kínát, s az országban élő diákok követelni kezdték a „néphatalmat” és a nyugati stílusú demokráciát.

1976 áprilisa óta, mikor az egyetemisták Csou En-laj tiszteletére és Teng Hsziao-ping támogatására az utcára vonultak, az 1986-os tüntetések voltak a legnagyobb diákmegmozdulások Kínában. 1987. május 29-én, pár héttel a kínai diáktüntetések lecsillapodása után Cao Ce-jang kifejtette a szingapúri miniszterelnök-helyettesnek, Goh Chok Tongnak, hogy mikor megtörtént a pekingi nyitás, az egyetemi hallgatók, akik korábban nem voltak kapcsolatban a külvilággal, nem tudták megítélni, mi a jó és mi a rossz. Mikor látták, hogy az Egyesült Államok és Japán fejlettebb, néhányan hibás következetéseket vontak le, s kiálltak Kína általános elnyugatiasítása mellett, mert nem értették, hogy ez a hazai körülmények között teljességgel lehetetlen. Cao Ce-jang elismerte, nem meglepő, hogy a diákok erre a következetettsére jutottak, mert az 1978 előtti szocialista rendszernek megvoltak a maga hibái. Cao a párt irányításának fellazulását okolta a demonstrációkért.⁷⁴ Nem nevezte meg azonban azt a hivatalnokot, aki felelős volt a fellazulásért: Hu Jao-pangot.

A 20. században a kínai diákmozgalmak legtöbbje Pekingből indult, ám 1986-ban Anhuj tartomány fővárosa, Hofej, az ahhoz közel eső Nanking és Sanghaj voltak a gócpárok. E helyeken tartott beszédeket a nemzetközi hírű asztrofizikus, Fang Lizhi, a Hofejben található Tudományos és Technológiai Egyetem rektora. Fang dinamikus, erőteljes szónok volt, aki radikális üzenetét közvetítve nagy hatást gyakorolt a tömegekre. 1986. november 18-án a sanghaji Tungcsi Egyetemen kijelentette: „A II. világháború óta egy szocialista ország sem volt sikeres.” Majd hozzátette, hogy a jelenlegi kínai kormányzat a feudalizmus egy modern formája. Előadta hallgatósgának, hogy a középkor európai tudósai hogyan rázták le magukról bátran a dogmatikus hagyomány

béklyóit. Nevetség tárgyává tette Maót, amiért a tanulatlanok bölcsességgéről beszélt, s lehordta Hu Csiao-mut, aláhúzva, hogy várja Hu megjegyzéseit, de csak akkor, ha kitűnik belőlük az asztrofizika megértése is, egyébként jobb, ha csendben marad. Egy Anhujban tartott nyilvános találkozón a tartomány hajdani párttitkára, Van Li, a csúcsevezetők egyik legliberálisabbja igyekezett megzabolázni Fang és kijelentette, hogy már épp elég demokrácia áll rendelkezésre. Fang azzal vágott vissza, hogy Vant nem a nép választotta miniszterelnök-helyettessé, ezért nincs joga dönten a demokrácia mértékéről.

A párt könnyűszemmel csaphatott volna Fangra, ha csak egyszerű értelmiségi lett volna. Fang azonban egy briliáns tudós volt, aki megtestesítette azt a fajta értelmiségről, melyet Kína annyira szeretett volna kinevelni. Tizenhat évesen kezdett a Pekingi Egyetem fizika tanszékén tanulni, és senki sem volt az országban, aki nála fiatalabban lett volna professzor. 1986 nyarának végén, a Princeton Institute of Advanced Studiesben töltött hónapok után tért vissza Kínába. Ahol csak megjelent, lelkes követőket vonzott. Jóval az internet korszaka előtt hallgatósa a beszédei rögzített felvételeit és ezek leiratait továbbította az ismerőseinél. A Tudományos és Technológiai Egyetemen 1986. december 4-én elmondott szónoklata után a diáktüntetések száma és léptéke megsokszorozódott.

Hu Jao-pang a KKP Titkárságának december 8-án tartott ülésén megpróbálta békíteni a hallgatókat, beismerve, hogy az egyetemeken uralkodó körfülmények javításra szorulnak. Ezért a konzervatívok később – engedékenységgel vádolva – kritikával illették. Másnap, az 1935. december 9-i patriota diáktüntetések évfordulóján az egyetemisták Vuhan, Hszian és Hofej utcáira vonultak. A kínai televízió nem közvetítette a megmozdulásokat, így a diákok a Voice of America és a BBC hírműsorait hallgatták.

A „négy modernizációt” elindító Teng figyelmeztetett, hogy páran előbb fognak meggazdagodni, ám a hallgatók úgy vélték, hogy azok lettek először gazdagok, akik a legkevésbé érdemelték meg – a pénzéhes vállalkozók és a korrupt hivatalnokok –, nem pedig a becsületes kormányzati alkalmazottak, akik hosszú évek nehéz tanulmányai után az ország érdekeiért küzdöttek. A diákok gyakran szegényes körfülmények között éltek, nyolcan zsúfolódtak össze egy apró szobában. A tehetséges hallgatók, akik éveket áldoztak rá, hogy bekerüljenek abba a rendkívül szűk körbe, melynek tagjai sikeresek voltak a vizsgákon, és jó iskolákba kerültek, felháborodtak azon, hogy a magas beosztású hivatalnokok gyerekei jobb lehetőségeket kaptak, s a kapcsolataik miatt nagy lábon élhettek.⁷⁵ Ráadásul a végzett diplomások ekkor még nem választhattak sa-

badon állást, az állam jelölte ki a munkahelyüket, részben a diákokkal együtt élő politikai vezetők jelentései alapján. Sok egyetemista úgy érezte, hogy nem tehet más, meg kell kedveltetnie magát a politikai vezetőkkel, akik gyakran önkényes, arrogán, tanulatlan embereknek tűntek.⁷⁶

Miután Fang fáklyát gyújtott, s feltüzelte a diákokat, egymás után kezdődtek demonstrációk Pekingben és százötven másik városban. A helyi vezetők voltak a felelősek, hogy keretek között tartásuk a mozgalmat. December 18-án, mikor a demonstrációk Sanghajban is elkezdődtek, Csiang Cö-min polgármester megjelent az összegyűlt tömeg előtt. A felszólalása közben akadt, aki bekiabált, sokan oda se figyeltek. abbahagyta a beszédét, és kérte, hogy jöjjön fel diák a színpadra, s fejtse ki a nézeteit. Pár hallgató így is tett; ezután kijelentette, hogy a diákok nem értették meg a különbséget a Nyugat és Kína között, csak hírből hallottak a demokráciáról, holott közvetlenül a forrásokból kellene tájékozódniuk. Majd emlékezetből előadta a gettysburgi beszédet angolul, amivel jó néhány egyetemistát lenyűgözött. A következő napokban a diákok a vizsgáikkal voltak elfoglalva, a Sanghaji Városi Hatóság pedig olyan szabályt hozott, hogy minden nyilvános tüntetést engedélyeztetni kell, így a sanghaji diákmegmozdulások rendbontás nélküli értek véget.⁷⁷ Csiang Cö-min e tetteért nagy dicséretben részesült Pekingben, a csúcsvezetők csodálták, ahogy konfliktus nélkül véget vetett a tüntetéseknek.

December 27-én Teng Li-csün, Vang Csen, Hu Csiao-mu, Peng Csen, Po Ji-po, Jü Csiu-li és Jang Sang-kun az első számú vezető otthonában, annak kéréisére jelentett a diákmozgalomról. A helyzet rendkívül súlyos, mondták.⁷⁸ Teng Hsziao-ping és a többi idősebb párthivatalnok számára, akik szerint Hu Jao-pang nem tolerálható gyengeségekről tett tanúbizonyságot, a diákmozgalommal kapcsolatos erőtlensége az utolsó csepp volt a pohárban. Teng szerint azonnal cselekedni kellett, a mozgalmat és Hu vezetését illetően egyaránt. Ő annak idején nem várta meg a 12. Pártkongresszust, hogy kiszorítsa a hatalomból Hua Kuo-fenget, s ezúttal sem várta meg a 13. Pártkongresszust, hogy leváltsa Hu Jao-pangot.

Teng Hsziao-ping tudta, hogy Hu kiszorítása nem lesz problémamentes, mert a férfi a közvélemény széles körben támogatja. A leváltásával Teng saját bölcsességét is megkérdőjelezte, mert eredetileg ő választotta ki Hu Jao-pangot. Mao ítéloképessége is megkérdőjeleződött, mikor szakított Lin Piaóval, hisz korábban szinte vakon bízott a marsalljában. Teng azt is tudta, hogy senki sem szentelte magát annyira a reformoknak, mint Hu, s nem volt más, aki olyan

lelkesedést tudott volna kiváltani az értelmiségből és a vidéki hivatalnokokból, mint ő. Teng Hsziao-ping 1986 májusa óta már bizonyosan gondolkodott azon, hogy leváltsa Hu Jao-pangot. Ekkor kérte ki Teng Li-csün véleményét róla és Csaó Ce-jangról. A legfőbb vezető azonban nem látta előre, hogy mi-lyen felfordulást okoz majd Hu leváltása két évvel később, közvetlenül a bukott politikus halála után.

1986. december 30-án Teng magához hívta Hu Jao-pangot, Csaó Ce-jangot, Van Lit, Hu Csi-lit, Li Penget és másokat, hogy bejelentse, ideje véget vetni a diákmozgalom iránti toleranciának: „Mikor zavargás tör ki, az első számú ok, hogy a vezetők álláspontja nem egyértelmű. [...] Szükséges, hogy szilárdan ragaszkodjunk a »négy alapelvhez«; ha nem így teszünk, nem tudunk majd határt szabnia a »burzsoá liberalizációnak«.” Hu Jao-pang tisztában volt vele, hogy felelősnek tartják, amiért nem volt „egyértelmű az álláspontja”. Tudta, eljött az ideje, hogy be⁷⁸tsa a lemondását.

Teng ezután Fang Lünn kritikájával folytatta:

Épp most olvastam el Fang Lünn beszédeit. Nem úgy beszél, mint a kommunista párt tagja. Ki kell zárnunk őt. [...] A demokráciánk fejlesztése során [...] nem másolhatjuk le egyszerűen a burzsoá demokráciát. [...] Az Egyesült Államokban hatalmat gyakorló emberek [...] valójában három kormányzatot működtetnek [...], és a három kormányzat tagjai gyakran más irányba mennek, amiből csak a baj van. Nekünk nem lehet ilyen rendszerünk. [...] A „burzsoá liberalizáció” elleni küzdelem legalább húsz évig fog tartani. A demokrácia csak fokozatosan fejlődhet, nem másolhatjuk le a nyugati rendszert. A „burzsoá liberalizáció” a párt vezetésének elvetését jelentené; akkor pedig nem lenne egy központ, amely összekötne egymilliárdos népünket.⁷⁹

1987. január 1-jén a *Zsenmin Zsipao* vezérkikke kihangsúlyozta a „négy alapelv” fontosságát, s megtámadta a „burzsoá liberalizációt”, így készítve fel a közvéleményt Hu Jao-pang minden kérésben elkövetett hibáinak kritikájára. Másnap, január 2-án a pártfőtitkár Hu hivatalában beadta a lemondását. Teng Hsziao-ping egyeztetett Csaó Ce-janggal, Bo Huoval, Jang Sang-kunnal, Van Livel és Hu Csi-livel, vagyis az összes csúcsvezetővel. A csoport egyetértett abban, hogy elfogadják a lemondást. Teng ezután kinevezte a szóban forgó vezetőket egy bizottság tagjainak, mely a 13. Pártkongresszus megtervezéséért lett felelős, s utasította őket, hogy azonnal szervezzenek január 8-ra „pártéleti találkozókat” (vagyis zárt ajtók mögött tartandó kritikai üléseket), még Hu

Jao-pang nyilvános kritikája előtt.⁸⁰ Hu támogatói később arról panaszkodtak, hogy a „pártéleti találkozók” összehívása megsértette a szokásos eljárást, mert egy magas beosztású személy elbocsátását először a Politikai Bizottsággal kellett volna engedélyeztetni, majd a Központi Bizottsággal és végül a pártkongresszussal. Teng ehelyett a „pártéleti találkozókon” építette fel a Hu elleni döntést, az ügy csak ezután került a PB kibővített ülése elé.

1982–86 között a KKP Titkársága által kiadott évi 1-es számú dokumentumok a mezőgazdaságot érintették, de az összes párttaghoz szóló 1987. január 6-án közzétett 1-es számú dokumentum Teng Hsziao-ping – a diáktüntetésekkel kapcsolatos – direktívájának kulcsfontosságú részleteit foglalta össze. Teng kijelentette, hogy az ország jövője szempontjából kritikus jelentőségű a „burzsoá liberalizáció” elleni küzdelem, s a népnek eltökélten ki kell állnia ellene. Azok, akik nem hajlandók alávetni magukat a „nevelésnek”, kemény büntetésben fognak részesülni.⁸¹ A demonstrációknak napokon belül vége szakadt, halálos áldozatokról nincsenek jelentések.⁸²

Január 6-án Teng Hu Jao-panggal is beszélt, hogy tájékoztassa: a „pártéleti találkozókon” fogják megkritizálni. A találkozókat előkészítve Teng Hsziao-ping utasította a párthivatalnokokat, hogy „ne legyenek kemények”.⁸³ Hu ügye nem olyan súlyos, mondta, hogy két gondolkodásmód közötti küzdelemként kellene jellemzni, vagy épp frakciózás elleni harcként, s a találkozók nem lehetnek a személyes bosszú terepei.⁸⁴ Tekintettel azonban arra, hogy Hu Jao-pangnak széles körben – a magas beosztású liberálisabb párthivatalnokok, helyi funkcionáriusok és értelmiségek között egyaránt – voltak követői, a legfőbb vezető úgy vélte, hogy (Hu befolyásával szembeszegülve) szükséges a leváltás mellett érvelő részletes, jól dokumentált indoklás. Teng Li-csünt, Hu Jao-pang legkitartóbb bírálóját kérték meg, hogy készítse el a részletes kritikát. Időközben Csaó Ce-jang találkozott Huval, s tájékoztatta, hogy a PB tagja maradhat, de szellemileg fel kell készülnie a kritikai ülésekre, melyek másnap kezdődtek. Csaó azt tanácsolta Hunak, hogy ha folyatódnának a diáktüntetések, határozottan ki kell állnia ellenük a nyilvánosság előtt.⁸⁵

Január 10–15. között Po Ji-po elnöklésével huszon-egynéhány magas beosztású párthivatalnok kritizálta meg Hu Jao-pangot a Teng által összehívott „pártéleti találkozókon”. A csatához túl idős Teng Hsziao-ping és Csen Jün nem volt jelen, ahogy Li Hsien-nien sem, aki ellenezte Hu leváltását, és Sang-hajban maradt. Páran úgy vélték, hogy ha az 1986. október 22-én elhunyt Je marsall még élt volna, megvédi Hu Jao-pangot, s megakadályozza a kritikai ülések lefolytatását.

A nyitóülésen Hu előadta önkritikáját. Elismerte, felelős volt abban, hogy nem követte Teng Hsziao-ping utasításait, hogy véget vessen a diáktüntetéseknek. „1986 novembere óta Teng háromszor adott utasításokat [...] a tíz év óta legnagyobb diákvárgásokkal kapcsolatban.” Hu tudta, hogy milyen konkrét téma körökben fogja kritika érni, ezért minden kérdést végigvett, s a hibáit beismerve próbálta megvédeni magát:

- Arra válaszolva, hogy nem tudta betartatni a „négy alapelvet”: „*Volt, ami ről nyíltan beszéltem, és akadt, amit megértettem, de az alapelvek megértésében súlyos hiányosságaim voltak.*”
- A „burzsoá liberalizációról”: „*Nem gondoltam, hogy annyira súlyos a probléma, és úgy éreztem, ha jól végzem a munkámat, a probléma megoldódik magától.*”
- A „szellemi szennyeződésről”: „*Hsziao-ping elvtárs felszólalása után nem tettem időben megfelelő lépéseket, hogy megakadályozzam a helytelen gondolkodást és viselkedést.*”
- Az utódlásra való felkészítésről: „*A pártközpont és különösen néhány régi forradalmár többször megkért arra, hogy készítsem fel az utódok generációját, segítsem az erényes, tehetséges és tapasztalt jelölteket. Ebben szilárd voltam. A hivatalnokok elöléptetésében és kijelölésében évtizedeken keresztül nem viselkedtem úgy, mintha én lettem volna a központ. Mindig kollektív viták döntötték. Nem választottam személyes kapcsolatok alapján vagy támogattam kisebb érdekköröket [...], mégis elkövettettem pár hibát.*”
- A külföldiekkel való találkozásokról: „*Az embernek különösen meggon-doltan kell viselkednie. A külföldi vendégek fogadását intéző néhány részleg megkért arra, hogy fogadjam Lu Kenget. Nem utasítottam vissza a kérést. Ez hiba volt. Mikor beszéltem vele [...], nem utasítottam vissza kellőképp azt, amit mondott.*”
- Az ideológiáról: „*A hibáim legfontosabb oka, hogy a »kulturális forradalmat« követően, az »ideológiával« kapcsolatos harrok során mindig a stabilitásra vágytam, és feltettem a felfordulástól. Meg akartam akadályozni a »balosok« tényerését, és nem tettem eleget a »jobbosok« ellen. [...] Pár másodlagos fontosságú dolgot indokolatlanul magasra emeltem. [...] Miután túl hosszú időt töltöttem a beosztásomban, izgága és lobbanékony lettem. [...] Nem hall-gattam végig nyugodtan másokat, ahogy kifejtik a véleményüket.*”
- Arról, hogy oktalanul sok alulról jövő kezdeményezéssel értett egyet: „*So-hasem engedélyeztem semmit, amire nem voltam feljogosítva.*”⁸⁶

Hu Jao-pang egyáltalán nem készült fel arra, hogy mekkora erővel támadnak majd rá. Később elmondta, hogy ha tudta volna, a „pártéleti találkozók” hova fajulnak, nem nyújtja be a lemondását, és nem gyakorol teljes körű önkritikát.⁸⁷

Teng Li-csün Huról előadott részletes bírálata január 12-én egy egész délelőttön át tartott, s a következő délelőtt, összesen több mint öt órán keresztül folytatódott. A találkozó során egyenként vette végig Hu Jao-pang „hibáit”. Kijelentette: Hu legnagyobb hibája az volt, hogy nem fordított több figyelmet a „négy alapelve” és a „szellemi szennyeződés” elleni küzdelemre. Nem sikerült egyesítenie a pártot; elsősorban olyan emberekkel dolgozott, akik egyetértettek vele; és mikor kulcsfontosságú személyzeti kérdésekről döntött, nem egyeztetett kellő mértékben az idősebb vezetőkkel.⁸⁸

Január 15-én Cao Ce-jang adta elő kritikáját Huról. Később, az 1989 utáni házi őrizetben készült interjúkban és magnófelvételeken Cao különös részletességgel kívánta bebizonyítani, hogy akadtak ugyan véleménykülönbségek közte és Hu között, de az általánosan elvártnál nem volt vele kritikusabb, s egyetértett Huval a reformok szükségességéről, melyeken együtt dolgoztak. „Nem dobáltam köveket, miután Hu beleesett a kútba” – állította.⁸⁹ Január 15-én előadott kritikájában Cao elmondta, hogy noha Hu Jao-pang nagylelkű volt, és nem neheztelt senkire, megvoltak a maga gyengeségei. „Elvezte, ha új és különleges gondolatokat fejthetett ki, ha meglephette az embereket, lenyűgözhette őket újabb és újabb tettekkel. Nem fogadta el a szervezeti kötöttségeket. [...] Ha nagyobb hatalma lett volna, még nagyobb problémákat okoz. [...] Miért volt toleráns a Liu Pin-jenhoz és Vang Zso-vanghoz hasonló vademberekkel? Talán azt a képet kívánta – kül- és belföldön egyaránt – kialakítani magáról, hogy felvilágosodott.” Cao így folytatta: „Hu Jao-pang elvtárs nem tiszteli a fegyelmet. Ha megváltoznának a körülmények, ha Teng Hsziao-ping és Csen Jün elvtárs nem lenne velünk, nem tudnák együtt dolgozni vele, lemondanék. Nem érdekelte az Állandó Bizottság döntése, a pártkongresszus döntése vagy a korábbi határozatok, azt tette, amihez kedve volt.”⁹⁰ Hu elhűve hallgatta e szavakat; nem gondolta volna, hogy Cao Ce-jang ilyen kritikus lesz vele szemben. Hu Jao-pang barátai is azt gondolták, hogy Cao bizony „köveket dobált, miután Hu beleesett a kúba”.⁹¹

Január 15-én reggel, a „pártéleti találkozók” befejeztével Hu Jao-pang záró önkritikát adott elő, melyben felvállalta felelősséget a hibájáért. Kérte azonban, hogy folytatódjon a vizsgálat azt illetően, valóban túl ambiciózus volt-e, és va-

lóban részt vett-e egy frakcióban. A találkozó után Hu búsan áldogált a terem lépcsőin, és sírt.⁹²

Január 16-án a PB kibővített hivatalos ülésén, amelyen a KB tizenhét tagja is részt vett, Csen Jün, aki nem volt jelen a „pártéleti találkozókon”, megosztotta gondolatait a hallgatósgal. Elmondta, hogy 1980-ban teljes mellszélességgel támogatta Hu Jao-pang pártfőtitkári kinevezését, de 1980–81-ben látta, hogy a KKP Titkársága Hu irányítása alatt nem működött jól. Az üléseken Hu kérte a több mint száz miniszteri szintű egységet, hogy adják le jelentéseiket, de nem oldotta meg a kulcsfontosságú kérdéseket. Mindemellett egyik helyről a másikra rohant. Egy hét alatt huszonkét megyét látogatott meg, s így nem koncentrált azokra a fontosabb kérdésekre, amelyekkel mélyebben kellett volna foglalkoznia. Nem kezdeményezte, hogy a Politikai Bizottság és a PB Állandó Bizottsága rendszeresen üléseket tartson, holott a pártdemokrácia gyakorlatában ezekre az ülésekre szükség volt. 1983 márciusában már kritikával illette Hut, mondta Csen, s remélte, hogy a férfi kijavítja a hibáit, de Hu Jao-pang szemlátomást nem értette meg, amit mondott. A hivatalnokok kiválasztása során sok helyről kell tehetséges embereket kiválogatni, ám Hu csak a saját köreiből válogatott. A funkcionáriusok kiválasztása során az „erényességet” és a „tehetséget” egyaránt vizsgálni kell, de az „erényesség” (a KKP iránti lojalitás) a fontosabb. Csen Jün ugyanakkor kihangsúlyozta: fontos, hogy a párt a megfelelő jogi eljárásokkal távolítsa el Hut.⁹³

Hu Jao-pangot a szükséges hivatalos lépések megtétele nélkül mentették fel a pártfőtitkári pozícióból. Csaو Ce-jang miniszterelnök maradt, ám egyúttal átvette Hu feladatát is, mint megbízott főtitkár. Csaو kijelentette, hogy nem kíván pártfőtitkár lenni, sokkal testhezállóbbnak találja a miniszterelnöki pozíciót. Pár tájékozott megfigyelő szerint azonban Teng Hsziao-pingnek nem volt más, kellően tapasztalt szövetsége, aki megfelelt volna a pozícióba, rendelkezve a többi csúcsvezető támogatásával is. Az általános vélemény szerint Csaو jó munkát végzett a gazdasággal, gond nélkül elfogadták a főtitkári megbízását. A döntéseket a Központi Bizottság, majd a 13. Pártkongresszus is jóváhagyta. Hu megtarthatta a párttagságát és helyét a KB-ban, papíron a PB-nek is tagja maradt, de teljesen a partvonalra szorult.

Néhány progresszív párttag attól tartott, hogy Hu elbocsátásával ismét a konzervatívok ragadhatják meg a hatalmat, s a kínai „reform és nyitás” lelassul. A KKP napi munkáját irányító „ötfős csoport” – Csaو Ce-jang, Jang Sang-kun, Po Ji-po, Van Li és Hu Csi-li – azonban mindenkorán közel álltak Teng

Hsziao-pinghez, s elfogadták őt az első számú vezető szerepében.⁹⁴ Teng és Csaó ragaszkodott hozzá, hogy a „reform és nyitás” változatlanul folytatódjon.⁹⁵

Január 17-én Hu Jao-pang titkára tájékoztatta a családját arról, hogy Hu fizikailag és érzelmileg kimerült, Csungnanhaj egyik épületében pihen, s kéri a családtagjait, hogy ne látogassák meg. Két héttel később Hu egy speciális folyosón Csungnanhajból a pár percre lévő otthonába sétált, ahol megkérte asszisztensét, hogy gyűjtse össze a beszédeit, jelentéseit és az előző tíz év többi dokumentumát, majd három hónapot szentelt neki, hogy átolvassa e dokumentumokat. Végül azt a következtetést vonta le, hogy nem követett el elvi hibát. Míg otthon volt, tévét is nézett, s részleteket olvasott újra Marx és Lenin összegyűjtött műveiből. Alig fogadott látogatókat, s nemigen vett részt a pártrendezvényeken, bár az NFH megalapításához, a hetedik plénumhoz és a 13. Pártkongresszushoz kapcsolódó ünnepségekre elment.

Január 19-én a pártközpont kiadta a 3-as számú dokumentumot, amely felSOROLTA Hu Jao-pang leváltásának okait:⁹⁶ (1) Ellenállt a KKP „szellemi szennyeződés” és „burzsoá liberalizáció” elleni erőfeszítéseinek, így engedett a teljes nyugatiasodást követelőknek, s hozzájárult a diáktüntetésekhez; (2) nem támogatta teljeskörűen a „négy alapelvet”, csak a balt kritizálta, nem támadta a jobbot; (3) a gazdaságban a gyors növekedést és a fogyasztást bátorította, következésképp a gazdaság irányíthatatlanná vált; (4) a politikai munkában gyakran szembement a jogi eljárásokkal; (5) a külügyekben olyan dolgokat mondott, melyeket nem kellett volna, így például megfelelő előkészítés nélkül hárromezer fiatalt hívott meg Japánból; (6) gyakran a párthatározatok ellenére cselekedett, és a pártközpont felhalalmazása nélkül beszélt.⁹⁷

A 3-as számú dokumentum Hu Jao-pang önkritikájának összefoglalását is tartalmazta. Hu elismerte, hogy súlyos hibákat követett el, melyek nagy kárt okoztak a pártnak, a nemzetnek és a népnek. Nem ismerte el azonban, hogy ideológiai engedékenysége vezetett volna a „szellemi szennyeződéshez”, a „burzsoá liberalizációhoz” vagy a diáktüntetésekhez. A 3-as számú dokumentumban szerepelt az is, hogy a jövőben a Tenghez, Csen Jünhöz és Li Hszien-nienhez hasonló idősebb vezetőknek, ha egészségük megengedi, ellenőrizniük kell a többi hivatalnok, vagyis a pártfőtitkár és a miniszterelnök munkáját. Márciusban és májusban kiegészítések jelentek meg a 3-as számú dokumentumhoz, amelyek részletesebben kifejtették, hogy mi történt Hu vezetése alatt.⁹⁸

Sok liberális hivatalnok úgy vélte, tragikus igazságtalanság volt, hogy Hu Jao-pang, aki olyan keményen dolgozott az országért, olyan önzetlen volt, s akinek a politikája működőképes lett volna, úgy fejezte be a pályafutását,

hogy épp azok az emberek alázták meg, akiket olyan elhivatottan szolgált.⁹⁹ Ám Teng munkatársai közül sokan gondolták azt, hogy ha Hu hivatalban maradt volna, összeomlik a közrend, mert az egykori főtitkár nem volt elég kemény, hogy fenntartsa az állam és a párt hatalmát. Hálásak voltak azért, hogy a legfőbb vezető megkomponálta és levezényelte Hu Jao-pang eltávolítását anélkül, hogy a KKP-t kár érte volna, hisz a csúcson megmaradt az egység, s Teng reformjai folytatódtek. Két évvel később, mikor Hu elhunyt, a két nézet közti különbségek ismét kiéleződtek, de ezúttal tragikusabb végeredménnyel.

Az elbocsátását követően Hu Jao-pangot Teng többször is meghívta bridzsezní. Hu minden alkalommal udvariasan visszautasította az invitálást, csak egyszer, 1987. december 30-án, a leváltása után pontosan egy évvel jelent meg.¹⁰⁰ Mikor a házigazda megkérdezte, hogy végiggondolta-e a problémáit, a vendég nem válaszolt. 1989 áprilisában, Hu Jao-pang gyászszerztartásán Teng kezét nyújtott Hu özvegyének, Li Csaónak, ám ő nem fogott vele kezet. „Ez mind miattatok van!” – mondta.¹⁰¹

A „burzsoá liberalizáció” ellenében (1987)

Hu Jao-pang eltávolítása után Teng erőfeszítéseket tett, hogy megerősítse a Hu alatt érzése szerint meggyengült pártfegyelmet. Megpróbálta csökkenteni a leváltott főtitkár hatását azzal, hogy közzétette a „hibáit”, s eltávolította néhány követőjét, akiket Hu annak ellenére megvédett, hogy kritikával illették a pártot. Teng Hsziao-ping szembe akart szállni a nyugati eszmények, a humanizmus, szabadság és demokrácia csábításával, melyeket értékelése szerint a KKP végső hatalmának megkérdőjelezésére kívántak felhasználni.

Január 16-án a Teng által kezdeményezett PB-ülésen bejelentették, hogy Peking kampányt indít a „burzsoá liberalizáció” ellen. Ugyanakkor az első számú vezető azt is bejelentette, hogy Kína folytatja a teljes körű „reform és nyitást” a külvilág felé. A kínai újév napján, január 28-án a kormány kiadta a 4-es számú dokumentumot, a *Jelentés a burzsoá liberalizmus elleni fellépés néhány problémájáról illetően* című kiadványt, mely körvonalazta az elinduló kampanyt.¹⁰²

A Hu Jao-pang védelme alatt álló értelmiségeket – Rong Lázár, Liu Pin-jen és Vang Zso-vang – kizárták a pártból, s márciusban Zhou Houzét leváltották a központi propagandaosztály éléről. Liu Pin-jen azzal védte meg magát, hogy tényfeltáró újságírói tevékenysége, melynek során néhány párhivatalnokot is

megkritizált, nem a KKP ellen irányult. Pár magas beosztású funkcionárius azonban azt a következetést vonta le, hogy Liu kritikája és a humanitás eszméi iránti „magasabb szintű lojalitást” követelő megmozdulásai negatív benyomást keltettek az emberekben a párttal kapcsolatban.¹⁰³ Sok hivatalnokot, például a KTTA Politikatudományi Intézetének vezetőjét, Jen Csia-csit és más egyetemi vezető párttagot nem támadtak meg ugyan a sajtóban, de zárt ajtók mögött őket is kritika érte.¹⁰⁴ Hogy elkerülje a negatív értelmiségi reakciót, Teng bejelentette, hogy a kampány csak a párttagokra korlátozódik.

A Hu alatt dolgozó magas rangú hivatalnokok – mint Csú Hou-cö, Vu Ming-jü, Jü Kuang és Zsen Csung-ji – közül többen meg voltak győződve, hogy Fang Lízzm, Vang Zso-vang és Liu Pin-jen sohasem jelentett veszélyt a békére, a demonstrációkat megbeszélésekkel le lehetett volna zárni, s a nagyobb nyitottság inkább erősítette, mintsem gyengítette volna az országot. Teng Hsziao-ping szerintük túlbecsülte a stabilitásra irányuló veszélyt, és túlreagálta a helyzetet.

Teng megpróbált javítani a médiáért felelős párthivatalnokok fegyelmén, és sürgette őket, hogy védjék meg a szocialista eszméket. Március 29-én a központ kiadott egy dokumentumot az újságcikkeket és más publikációkat érintő kiigazítási munkáról, majd tudósítás után tudósítás szolt a „burzsoá liberalizáció” kritikájáról (*fan zichan jieji ziyouhua*), melybe az individualizmust és dekadenciát elősegítő nyugati gondolkodás bírálata is beletartozott.¹⁰⁵ A média a patriotizmus dicséretét zengte, s a kínai kreativitást és tudományos sikereket magasztalta.¹⁰⁶

A „burzsoá liberalizáció” elleni kampányban Teng Li-csün játszotta a kulcsszerepet. Csaó Ce-jang vele ellentétben képes volt rá, hogy határokat szabjon a kampány gazdasági egységekre gyakorolt hatásának azzal, hogy kijelentette, a „burzsoá liberalizáció” elleni kritikának nem szabad beleavatkoznia a gazdaságba, illetve hogy a közvélemény belefáradt a politikai kampányokba. A kampányt támogató, április 6–12. között tartott konferencián Teng Li-csün a „burzsoá liberalizáció” olyan átfogó kritikáját adta elő, ha számos résztvevő haragját is kiváltotta. Csaó Ce-jang asszisztense, Bao megyszerezte a beszéd másolatát, s a szöveget eljuttatták Teng Hsziao-pingnek. Utóbbi úgy reagált, ahogy Csaó remélte, vagyis kijelentette, hogy Teng Li-csün túl messzire ment, s túl sok értelmiségit és liberális hivatalnokot idegenített el. Néhány párttag attól félt, hogy Teng Hsziao-ping Hu Jao-pang utódjaként gondol Teng Li-csünre. Ám a legfőbb vezető reakciója fordulópontot jelentett a kampányban, továbbá „Li-csün elvtárs” általa való támogatásában is.

A Teng Hsziao-ping egyetértésében biztos Cao Ce-jang 1987. május 13-án beszédet mondott, amelyben – nevének említése nélkül – megkritizálta Teng Li-csünt. A felszólalás lényegében lezárta a „burzsoá liberalizáció” elleni kampanyt. Pár héttel később, július 7-én Teng Hsziao-ping nem tiltakozott, mikor Cao feloszlatta a KKP Titkárságának kutatóirodáját, mely korábban Teng Li-csün (a pártortodoxiát támogató) bázisa volt. A politikai hangulatváltozás megerősítette Cao Ce-jangot, és meggyengítette Teng Li-csünt, lehetőséget teremtve Csaónak arra, hogy a 13. Pártkongresszuson felvilágosultabb témafelvetéseket készítsen elő.¹⁰⁷

Július 10-én Li Zsuj, aki az ötvenes években rövid ideig Mao titkára volt, levelet küldött Teng Hsziao-pingnek, melyben részletes kritikát fejtett ki Teng Li-csünről. Ebben leírta, hogy a Jenan-korszakban utóbbi kihasználta a pozícióját, hogy vizsgálatot folytasson ellene, többször is kihallgatva a feleségét, akit meg szeretett volna szerezni magának. Li a kritikát azzal folytatta, hogy a szóban forgó funkcionárius derék hivatalnokok ellen indított támadásokat.¹⁰⁸

Miközben Teng Li-csün helyzete egyre nehezebbé vált, Cao Ce-jang is érezni kezdte, hogy a konzervatívok, akik a saját gazdasági és politikai elképzéléseiket féltették, ellene törnek. Cao visszaemlékezései szerint egészen addig a pillanatig jó kapcsolatot ápolt a konzervatívekkal, de az, hogy felszámolta Teng Li-csün bázisát, negatívan befolyásolta Csen Jünhoz és Li Hszien-nienhez fűződő viszonyát.¹⁰⁹ Arról is beszámolt, hogy a 13. Pártkongresszus után e konzervatív vezetők attól tartottak, hogy fel fogja használni a kongresszuson elnyert vezetői mandátumát, s a „politikai rendszert érintő reformokat” indít.¹¹⁰

A 13. Pártkongresszus: Cao Ce-jang átveszi az irányítást (1987. október 25. – november 1.)

Teng tisztaban volt vele, hogy Mao, jó néhány császárhoz hasonlóan, nagy kárt okozott azzal, hogy élete végéig hivatalban maradt, ezért elhatározta, hogy egy új rendszert hoz létre, melyben a csúcsvezetők korlátozott ideig lehetnek csak hatalomban, s utána nyugdíjba kell vonulniuk. A nyugdíjazást tekintve Teng Hsziao-ping esete azonban kivétel volt. Még a 13. Pártkongresszus után is, ahogy ezt Cao Ce-jang 1989 májusában elmondta Gorbacsovnak, életben volt az a titkos megegyezés, hogy Teng nem lesz tagja ugyan a KB-nak és a PB Állam-dö Bizottságának, de megtartja magának a jogot, hogy fontos kérdésekben övé legyen az utolsó szó.

A Teng korosztályába tartozó idős funkcionáriusok tudták, hogy mikor az első számú vezető leköszön, nekik is nyugdíjba kellett menniük. 1985-ben, mikor Teng Hsziao-ping emlegetni kezdte nyugdíjazásának lehetőségét, sok magas beosztású hivatalnok kérte, hogy maradjon még. Más, az utódlás idejét és eljárását rendszerint nem szabályozó ország autoriter vezetőihez hasonlóan Teng és társai okkal hihették, hogy pár fiatalabb hivatalnok már türelmetlenül várja a nyugdíjba menetelüket, esetleg még azelőtt, hogy készen álltak volna rá. 1986. november 11-én a 13. Pártkongresszus tervezése végett összeült találkozón Hu Csi-li megemlítette, hogy Teng és idősebb funkcionáriusok egy nagyobb csoportja készül nyugdíjba vonulni. Mikor Po Ji-po ezt meghallotta, elvörösödött, s kifakadt: „Azt akarjátok, hogy minél hamarabb halunk meg”¹¹¹ Hu Csi-li udvariasan annyit válaszolt, hogy ő reméli, a nagy öregek folytatják a munkát. Vang Csen, aki nem arról volt ismert, hogy véka alá rejtette volna az érzéseit, mások névében is beszélt, mikor a Központi Pártiskolán dühösen kérte számon Hu Jao-pangot, amiért kezdte előkészíteni az idősebb hivatalnokok nyugdíjazását.¹¹²

Az 1987. október 25. és november 1. között tartott 13. Pártkongresszuson Teng feladta minden párt- és kormányzati pozícióját, lemondott a KB-ban, a PB-ben és annak Állandó Bizottságában betöltött helyéről. Visszavonult a Központi Katonai Bizottság vezetői posztjáról, ahogy az Állami Katonai Bizottság elnöki székéből is felállt.¹¹³ Más idősebb vezetőknek nem volt választásuk, le kellett mondaniuk hivatalos pozícióikról. Csen Jün válthatta Tenget a KKB élén, s a vezetés első vonalának felelősségeit Csaو Ce-jang vette át.

A 13. Pártkongresszus Csao kongresszusa volt. Teng tudta, hogy egy utódnak jelentős mozgástérre van szüksége ahhoz, hogy hatékonyan tudjon irányítani. Leszámítva azokat a szituációkat, melyeket Teng Hsziao-ping vészbeli zetnek ítélt, Csaو Ce-jang lett a vezető. Hu Jao-pang eltávolítása után Teng nagyjából szabad kezet adott Csaónak, hogy előkészítse és később levezényelje a 13. Pártkongresszust. Utóbbi május 13-án elmondott beszéde nemcsak a „burzsoá liberalizáció” elleni kampány végét jelentette, hanem azt is, hogy a kongresszus koncentrált tervezésének fél évében megkezdődött a Csao vezetése alatti időszak.¹¹⁴ 1987. szeptember 25-én azért, hogy felkészítse a nyugati közvéleményt a változásokra, Csaو Ce-jang interjút adott Tom Brokaw amerikai műsorvezetőnek. A műsorban Csao a külső szemlélő számára természetesen viselkedett új pozíciójában, Kína vezetőjeként. Az előléptetést hivatalosan a következő hónapban megrendezett pártkongresszuson véglegesítették.¹¹⁵

Csao Ce-jang lett a főnök, de azon határok között mozgott, melyeket Teng jelölt ki. Támogatta a „négy alapelvet”, és ellenezte a „burzsoá liberalizációt”. Kifejezte eltökéltségét, hogy tovább nyit a külvilág felé, s folytatja a gazdasági reformot. Teng régóta támogatta, hogy élesebben váljon el egymástól a párt és a kormányzat hatalma, Csao továbblépett ebbe az irányba. Mindezek érdekében jelentős mozgásteret kapott, mert Teng Hsziao-ping, sőt még Csen Jün is megértette, hogy az ő vezetése alatt tovább folytatódhat a gazdasági és a politikai rendszer átalakulása.

1987. május 29-én, két héttel azután, hogy megkapta a zöld jelzést, Csao Ce-jang közölte Goh Chok Tong szingapúri miniszterelnök-helyettessel, hogy a politikai reform keretein dolgozik, melyet a 13. Pártkongresszus elé fog tárni, azzal a hosszú távú céllal, hogy „egy magasabb fokú demokráciával rendelkező szocializmust építsenek ki”. Csao elismerte, hogy ehhez a folyamathoz politikai stabilitásra van szükség, és hosszú ideig fog tartani a megvalósítása. A változtatásokat lépésről lépésre, tartományról tartományra lehet csak bevezetni. A jövőben a párt nem fog beleavatkozni a kormányzati ügyekbe, s a KKP-n belül is magas szintű demokrácia lesz jellemző.¹¹⁶

A Csao-féle dokumentumnak nyolc változata készült el, így került bele a különböző szintek álláspontja. Szeptember 27-én, miután átnézte a szöveget, Teng, aki nem kívánt mikromenedzselni többé, csak ennyit mondott: „Elolvastam, nincs kifogásom. Jól meg van írva” (*kanle, mei yijian, xie de hao*). A szöveg Csao Ce-jang utasításának megfelelően *A szocialista demokratikus politika felépítése és intézményesítése* címmel került a 13. Pártkongresszus elé. Teng Hsziao-ping a kongresszus előestéjén rövid nyilatkozatot adott ki arról, hogy támogatja a dokumentumot.¹¹⁷

Tenghez hasonlóan Csao is megpróbálta elkerülni az éles vitákat. A kongresszus dokumentuma támogatta a „reform és nyitás” folytatását, de közben nem kerültek bele olyan kitételek, melyek vitára adhattak volna okot. Csao „a szocializmus első lépcsőfokát” választotta témának, s ez volt a legelső alkalom, hogy a fogalmat egy nagy pártösszejövetelen szisztematikusan bemutatták. A fogalom lehetővé tette, hogy az ideológusok tovább mantrázzák, hogy Kína végző soron eléri majd a szocializmust, miközben a piacok hívei szabadon tehették azt, amire szükség volt a termelési erők fejlesztéséhez. Mikor megkérdezték tőle, hogy meddig fog tartani az első lépcsőfok, Csao Ce-jang így válaszolt: „Legalább száz évbe telik [...], [amíg] a szocialista modernizáció alapvetően megvalósul.”¹¹⁸

Csao a végtelenbe halasztotta el a szocializmus magasabb fokának elérését,

s így leállította azokat, akik abban reménykedtek, hogy egy rövid konszolidációs időszak után előrelépés jöhét a szocializmus magasabb fokára. A 13. Pártkongresszuson a gazdasági rendszer új megnevezése, a „tervezett piacgazdaság” jelezte a piacok növekvő fontosságát, különösen a korábbi párt dokumentumokkal összehasonlítva, melyek a tervezés elsőbbségét deklarálták. Az állam dolga, hogy szabályozza a piacot, míg utóbbi irányítja a vállalkozásokat. Az aprólékos, kötelező tervezés korszaka leáldozóban volt. Létre kellett jönnie a szolgáltatások, a technológia, az információ és az ingatlanok piacának. A hosszú távú cél, jelentette ki Csao, hogy „egy magas szintű demokráciával és teljes körű törvényekkel rendelkező szocialista politikai rendszer szüessen, egy rendszer, mely hatékony és tele van életerővel”. A jelentés kijelölte a folytatódó reform irányait:

1. *A párt és a kormányzat szerepei elkülönbülnek, a KKP kisebb szerepet játszik a kormányügyek irányításában. A különböző szintű pártbizottságok nem jelölnek ki többé olyan teljes munkaidejű párttitkárt, akinek nincs közigazgatási pozíciója, és csak a kormányzati munka felügyelete a feladata.*
2. *Az alacsonyabb szintek több hatalmat kapnak.*
3. *A kormányegységek felelősségi körét meghatározzák, az átfedéseket visszasorítják.*
4. *Az elölépettéseket, visszaminősítéseket, jutalmakat és büntetéseket a teljesítményhez kötik. A kiképzéshez, fizetéshez, jóléthez és nyugdíjhoz való jogokat törvény fogja garantálni.*
5. *A helyi lakosokat érintő ügyekben a kormányzat konzultál a helyi hatóságokkal, s a közösséget tájékoztatja az eredményekről.*
6. *„szocialista demokrácia” megerősítése céljából a különböző női, munkás- és más szervezeteket ösztönözni fogják, hogy mutassák be a tagságuk gondolatait. A kisebbségek autonómiáját növelik, s nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy hivatalnokokat neveljenek ki közüük.*
7. *A szocialista jogrendszert megerősítik.¹¹⁹*

A kongresszus néhány eljárási változtatást is jóváhagyott. Azért, hogy tagjai tájékozottabbak legyenek, a KB nem évente, hanem félévente ül majd össze. A PB ülésein hozott kulcsfontosságú döntéseket nem tartják titokban: a média tudósít róluk. A gyárak, iskolák, kórházak és cégek pártszervezeteinek szerepét lecsökkentik azért, hogy e szervezetek nagyobb döntéshozatali mozgástérrel rendelkezzenek a saját ügyeikben.

A kongresszus előtti hónapokban Cao volt az általános felelős a személyi változásokért, de az idősebb párthivatalnokok továbbra is fontos szerepet játszottak a kiválasztásban. Az Állandó Bizottság új tagjai – Cao Ce-jang, Li Peng, Hu Csi-li, Csiao Si és Jao Ji-lin – nem voltak szélsőségesek. Jao Ji-lin, akit széles körben tehetséges ügyintézőnek tartottak, Csen Jün támogatását elvezette. Ám Hu Csi-li és Csiao Si szilárdan támogatta az újításokat, így Cao reformer többséggel rendelkezett az ÁB-ban. A két évvel korábbi Országos Pártképviselő Konferenciához hasonlóan a kiválasztás kritériumai között fontos szerepe volt a tanulmányoknak, a sikeres vezetői gyakorlatnak és a viszonylag fiatal életkornak. A személyi változásokat követően a PB tagjainak átlagéletkora öt évvel csökkent.

Először fordult elő a párt történetében, hogy több KB-tagjelöltet neveztek meg, mint amennyit megválasztottak, így lehetőség nyílt a legkevésbé népszerű jelöltek kizáráására, valamint annak szavatolására, hogy a megválasztottakat a többi jelölt legalább minimálisan támogatta. A kongresszusi voksolás első körében tízzel több jelöltet neveztek meg a rendelkezésre álló helyeknél, s a tíz legkevesebb szavazatot kapó személy végül nem lett tag. Teng Li-csün volt az egyik ilyen jelölt.¹²⁰ A szavazás az ő teljes körű elutasítását és a Hu Jao-pang iránti széles körű szimpátiát jelezte.¹²¹ Teng Li-csün nem jutott be a Központi Bizottságba, s legfontosabb munkahelye, a KKP Titkársága alatt működő kutatóiroda is megszűnt, így Cao megszabadult az ország legkitartóbb konzervatív őrkutyájától.

A 13. Pártkongresszuson sikerült elkerülni a változástól tartó konzervatívok és a visszaeséstől rettegő reformerek közti nyílt összecsapást. A két legmegosztóbb hivatalnok, akik két ellentétes pólust képviseltek – Hu Jao-pang pártfőtitkár és legfőbb kritikusa, Teng Li-csün –, kikerült a hatalomból. Ilyesformán a középen állók koalíciót képezhettek, hogy folytatódjon a piaci reform és a politikai rendszer szerény korrekciója. Valójában már évekkel a kongresszus előtt megváltozott a konzervatívok és reformerek közötti vita tárgya, s az már a nagyobb nyitottságról, a nagyobb szólásszabadságról és a több piaci reformról szólt. Cao Ce-jang a 13. Pártkongresszuson még többet ért el mindezekből, jóllehet a konzervatív-reformer kötelhúzás tovább folytatódott. Teng Hsziao-ping – anélkül, hogy veszélyeztette volna a pártvezetés egységét – sikeresen félretolta Hu Jao-pangot, akit túl engedékenynek tartott. Joggal remélte, hogy miközben leköszön, a „négy alapelvhez” hű és az ő gazdasági-politikai programját képviselő Cao hatékonyan fogja irányítani Kínát a reform következő szintjei felé.

A Teng-korszak kihívásai

(1989–1992)

20.

Pekingi tavasz

(1989. április 15-től május 17-ig)

1989. április 15. és június 4. között az egész világ lenyűgözve figyelte, ahogy több százezer ifjú kínai ment az utcákra Pekingben és más kínai városokban.¹ A Hu Jao-pang április 15-i halálát követő napokban a demonstrálók többnyire ártatlan fiatalok voltak, akik szerették volna leróni a tiszteletüket eltávozott hősük és az általa támogatott demokrácia előtt. Az első megmozdulások tiszteletben tartották a KKP-t, rendben zajlottak, ügyeltek arra, hogy ne zavarják a közlekedést. E megmozdulásoknak még nem voltak politikai célfái. Ám ahogy a demonstrációk egyre nagyobbak lettek, a követelések egyre hangosabbak és tartalmukban egyre radikálisabbak, a tüntetők és a hatóságok közötti feszültségek kiéleződtek. Az összecsapások 1989. június 4-én érték el tetőpontjukat, mikor a hadsereg fegyvertelen civilekre lőve rendet tett Peking utcáin.

Ekkor Teng nyolcvannégy éves volt. Nem ment ki az utcára, hogy a tüntető diákokkal találkozzon, a párt válaszának ellenlépéseit sem ő irányította, de követte a színpalak mögött a kibontakozó drámát, s ő maradt a végső döntéshez. Egyáltalán nem szímpatizált a tüntetőkkel, akik hasznos húztak az ő segítségével levezényelt „reform és nyitásból”, valamint a gazdasági növekedést lehetővé tevő politikai stabilitásból. Abból a stabilitásból, melyet most ők veszélyeztettek.

Teng Hsziao-ping el akarta kerülni, hogy Kínában is az történjen, ami Kelet-Európában, ahol a politikai vezetők behódoltak polgárai követeléseinek, s elveszítették az irányítást. Teng eleinte megpróbálta elkerülni a vérontást, melyről jól tudta, hogy csak feltüzelte volna a tüntetőket. De kezdettől fogva hitt abban, hogy határozott fellépésre van szükség, és Hu Jao-pang temetése után személyesen vett részt a KKP ellenlépéseinek felügyeletében. Felkészült rá, hogy biztosítsa, a funkcionáriusok elvégzik minden, amit szükségesnek tartott a rend helyreállításához.

Június 4. előtt senki – hivatalnokok, értelmiségek vagy épp diákvézérek – sem tudta megállítani a növekvő káoszt. A pártvezetőket nyugtalanította,

hogy egymás közt is megosztottak voltak, nem értettek egyet abban, mennyi szabadságot bírhat el az ország. Nyugtalanította őket a kínai forradalmat végigharcoló idősebb párhivatalnokok és a kényelmesebb élethez szokott fiatalok közötti látásmódbeli különbség, az inflációtól és munkanélküliségtől félő városiak bizonytalansága, a demonstrációk hatalmas méretei, az, hogy a diákvézetők képtelenek voltak kontrollálni a saját mozgalmukat, a hazai közvélemény és a külföldiek szímpátiája a tüntetők iránt, továbbá a kínai hadsereg tömegoszlatásban való tapasztalatlansága.

Az idősebb kommunista vezetők 1949 előtt olyan ifjúsági mozgalmakban vettek részt, melyek jól szervezettek voltak, végiggondolt tervekkel és célokkal. 1949-re a diákvézetérek már évek óta együtt dolgoztak. A hatvanas évek végének fiataljai vörösgárdistákként szereztek tapasztalatokat. Az 1989 előtti évtized szigorú kontrollja azonban nem tette lehetővé, hogy független diákmozgalmak jöjjönek létre. Az 1989-ben összegyűlt egyetemi hallgatóknak nem volt szervezői tapasztalatuk. A kitűnő szónokokból vezetők lettek, de kiépült szervezet, kiforrott célok és olyan eljárások nélkül, melyek garantálták volna, hogy a célok realizálódjanak is. Valójában nem rendelkeztek olyan felhatalmazással, hogy a diákok nevében tárgyaljanak a politikai vezetőkkel.

A városok lakói nem vettek részt a tüntetők visszaszorításában, hisz szímpatizáltak a panaszaikkal. Még néhány idősebb értelmiségi is, aki pedig megpróbálta lebeszélni a diákokat, hogy radikálisan lépjene fel, csodálta őket azért, hogy bátran kifejezték a nézeteket, melyeknek a hosszú évek elnyomása alatt meghunyászkodó értelmiség nem mert hangot adni. A Hu Jao-pang halála utáni spontán, békés gyászból felvonulások, politikai fórumok, dühös tiltakozások, éhségsztrájkok és egyre kevésbé kontrollált összecsapások lettek. A diáktüntetők jobban szerettek volna élni, s fel voltak háborodva, hogy a képességeik és komoly erőfeszítéseik ellenére kevesebb gazdasági előnyben részesülnek, mint az iskolázatlan vállalkozók. Ám tanultak az elbukott 1986-os diákmozgalom példájából, s tudták, hogy ha el akarnak érni valamit, el kell nyerniük a közvélemény széles körének támogatását. 1989-ben ahelyett, hogy nyomorúságos életkörülményeik miatt tiltakoztak volna, a polgárság egyetértésére számot tartó jelmondatokat használtak, demokráciát, szabadságot és egy elszámoltatható, humánusabb pártot követeltek, melyben becsületes hivatalnokok dolgoznak a közjöért.

A demonstrációk a televíziót nézők globális közössége előtt bontakoztak ki, akikre hatottak a diákok erőszakmentes, szívűből jövő kérései. A Kínában dolgozó külföldi tudósítók, kiknek a munkáját már hosszú ideje megnehezítették

a tevékenységüket felügyelő és esetleges forrásaikat letartóztató hivatalos kínai szervek, lelkesen hallgatták az egyetemisták követeléseit. Április 15. előtt a legtöbb diák félt nyíltan beszélni a külföldi sajtó képviselőivel, de a tavasz folyamán felbátorodtak, s a tudósítók hangot adhattak a kínai ifjúság demokratikusabb társadalomba vetett reményeinek, mellyel világzerte szimpatiát keltettek.

A diákokat nemcsak az otthonról és külföldről jövő hatalmas támogatás bátorította fel, hanem a demonstrációkat felszámolni kívánó hatóságok kezdeti erőfeszítéseinek sikertelensége is. Mikor fiatalok tömegei törtek át a rendőrkordonokat, a diákok és a külföldi megfigyelők egyaránt (elszakadva a realitásuktól) abban kezdték reménykedni, hogy a kormányzat végül meghajol a követeléseik előtt. Az egyetemisták ekkor még el sem tudták képzelní, hogy a politikai vezetők végül a katonaságot vetik be, és az NFH fegyvertelen embereket lő le a főváros utcáin.

A pekingi vezetők látták, hogy a külföldi figyelem és támogatás felbátorította a tiltakozókat. Nehezen hitték el, hogy a kínai polgárok ennyire dühösek a párra, s könnyen azonosultak azzal az állásponttal, hogy a tiltakozásokat a színfalak mögött „bel- és külföldi erők” mozgatják. A „bel- és külföldi erők-ről” szóló pletykák gyorsan elterjedtek a csúcshivatalnokok között, s a konzervatívok meglovagolták őket, hogy Tenget a keményebb fellépés irányába tolják.

Hu Jao-pang halála

Miután visszatért Pekingbe délen töltött téli vakációjáról, Hu Jao-pang részt vett a Politikai Bizottság április 8-i ülésén. Az ülés első órájában súlyos szívrombot kapott, majd összeesett. Gyorsan kórházba szállították, s már úgy tűnt, hogy felgyógyul, de április 15-én reggel váratlanul meghalt. Az eseményről a televízió 7 órai hírműsora számolt be először. A következő napon hivatalos gyászjelentést olvastak be a tévében és nyomtattak ki az újságokban. Általános volt a megdöbbenés. Hu halála teljesen váratlan volt, s még a keményvonalsok körében is óriási együttérzést váltott ki.² Teng Li-csün – az elhunyt legkiméletlenebb kritikusa és a Hu Jao-pang elleni 1987. januári támadás vezetője – a dicséretét zengte, és később leírta, hogy Hu nem vett részt összeesküvésekben, mindig tisztegesen járt el, s nem neheztelt senkire. Csaó Ce-jang ezzel szemben, állította Teng Li-csün, összeesküvéseket szervezett, és embereket lehetetlenített el.³

A kínai közvéleményt nemcsak Hu Jao-pang lelkesedése és személyes jó-indulata inspirálta már régóta, hanem a feddhetetlensége és a KKP iránti elkötelezettsége is. Az értelmiség a reménysugara volt, bátran kiállt értük. Utóbbitak szemében a jó hivatalnok szimbólumának számított, egy férfinak tiszta eszményekkel, akire a korrupció árnya sem vetült. Hu, aki hosszú éveken át volt a Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetség főtitkára, mindig is a fiatalokkal azonosult, azokkal, akiket megpróbált nevelni, s akiknek az érdekeit képviselte. 1987-ben ezt a Hut távolították el kíméletlenül a hatalomból, azzal a váddal, hogy nem volt elég kemény 1986 diáktüntetőivel.

Az 1989-es demonstrációhullám Teng Hsziao-ping bírálata is volt, amiért nem hajlandó többet tenni a demokrácia elősegítéséért és Hu Jao-pang erőfeszítéseinek támogatásáért. Hu barátai úgy érezték, hogy a lelkismeretes politikust igazságítalanul érte támadás, ami mélyen megbántotta. Különösen fájó volt annak a Tengnek a kritikája, akit olyan odaadó hűséggel szolgált. Miután 1987-ben eltávolították, Hu nem nézett többet televíziót, és lefogyott.⁴ Sokan hitték, hogy a csalódás vitte sírba: a szabadság és a demokrácia ügyének mártírja lett. Nem kevesen voltak azonban azok a tüntetők is, akiket személy szerint nem érdekelte Hu Jao-pang, de hasznos hivatkozási pontnak tartották, hogy előmozdításuk a szabadság és a demokrácia ügyét. Az értelmiség jelentős része bánta már, hogy 1986-ban oly könnyen megadták magukat, s a diákmozgalmat gond nélkül sikerült felszámolni. 1989-ben elhatározták, hogy ezúttal keményebben állnak ki.

Az, hogy a diákok Hu emlékét felidézve kívánták előmozdítani a szabadság és demokrácia ügyét, magától értetődő párhuzamot vont az 1976. április 5-i (Csou En-lajt gyászoló) és az 1989. áprilisi (Hu Jao-pangot gyászoló) demonstrációk között, fellelkesítve a tüntetőket és aggodalommal töltve el a csúcsvezetőket. 1989-ben a demonstrációk ugyanott történtek, mint az 1976. áprilisi „Tienanmen téri incidens”. Csouhoz hasonlóan Hu is azért harcolt, hogy megvédje a népet, s hasonlóan tragikus halált halt. 1976-ban és 1989-ben a közvélemény egyaránt felbőszült, amiért az általuk nagyra becsült személy nem kapta meg a neki kijáró tiszteletet. 1976-ban a tüntetők megtámadták a „négyek bandáját”. Nem lehetett volna hasonlóan kritikával illetni Teng Hsziao-pinget és Li Peng miniszterelnököt is? 1978 őszén mindeneket, akiket 1976 tavaszán letartóztattak, rehabilitálták és patriótának neveztek. 1989 tüntetői talán nem számíthattak ugyanerre? Az emberibb kormányzatra vágyó kínaiak szemében Csou En-laj helyett Hu Jao-pang lett a kor hőse.

A nyugtalanság forrásai

1989 tavaszán a magas beosztású vezetők, különösen a Cao Ce-jang és Li Peng közötti véleménykülönbések, illetve Tengnek a napi ügyekből való fokozatos visszavonulása egymásnak ellentmondó jeleket küldött és zűrzavart szült. A bizonytalan környezet lehetővé tette, hogy felszínen törjenek a társadalmi nyugtalanság mélyben fortyogó forrásai, és elmérgesedjenek az alacsonyabb szintek problémái. A nyolcvanas évek végének legtöbb kínai diákját a politikai szabadságjogoknál jobban érdekelte a saját szabadsága, vagyis hogy ők választhassanak munkahelyet maguknak, s ne kelljen a „politikai vezetőikre” hallgatniuk. Márazzal is bizonyították a tehetségüket és elhivatottságukat, hogy felkészültek a nehéz egyetemi felvételi vizsgákra, s így feljogosítva érezték magukat, hogy olyan munkát válasszanak, amilyet szerettek volna. 1989-ben azonban a kulcsfontosságú iparágakban és kormányhivatalokban még hiány volt az egyetemi végzettségű, képzett munkaerőből, így továbbra is érvényben maradt az a kormányrendelet, hogy a végzősöket beosztották a jövendő munkahelyükre. A kiosztott munkahelyet részben a diákokkal együtt élő és „kis jelentések” készítő politikai vezetők a hallgatók anyagába bekerült jellemzései határozták meg. E politikai vezetők az állam ellenőrzésének szimbólumai lettek. Ritkán voltak olyan képzettek, mint az egyetemisták, akikről a jelentéseiket írták, néhányuk a kivételezés gyanújába keveredett, s időről időre a diákok jövőjét befolyásolni képes erejét fitogtatta. Sok kozmopolita, független gondolkodású egyetemista viszolygott tőle, hogy folyamatosan azon kell aggódnia, hogy a politikai vezetője kedvére tegyen. Az ilyen diákok számára a „szabadság” anynyit jelentett, hogy megszabadulhattak a koloncnak érzett politikai vezetőktől, és saját maguk választhatták meg a munkahelyüket, karrierjüket. A hallgatók valójában keveset vitatkoztak a választási rendszerekről.

Az idősebb és fiatalabb értelmiségekben még mindig forrt a düh az 1983-as „szellemi szennyeződés” és az 1987-es „burzsoá liberalizáció” elleni kampányok miatt. *A folyó elégiája* című népszerű kínai dokumentumfilm-sorozat, melyet a nyolcvanas évek végén rövid ideig sugározta (míg nem a konzervatívok elértek, hogy levegyék a műsorról), sok értelmiségi hangulatát eltalálta, mikor a Sárga-folyót – a hagyományos Kína szimbólumát – kritizálta, s az innovatív külföldi gondolatokat és modern eljárásokat Kína partjaira szállító kék óceán dicséretét zengte.⁵

A közvélemény legjobban az inflációtól félt. A pártban és a kormányzatban foglalkoztatott munkások, az állami vállalatok alkalmazottai, valamint a

többi fix fizetésű dolgozó felháborodottan láta, ahogy a gazdag üzletemberek a vagyonukkal kérkednek, s feljebb hajtják a piaci árakat, így téve egyre nehezebbé, hogy a bérből élők fizetni tudjanak az alapvető élelmiszerért és ruházatért. Az igazi probléma a súlyosbodó korrupció volt. A vidéki, falusi vállalatok munkásai magáncélra szípkázták el az állami cégek anyagi és tőkeforrásait, a magánvállalkozók részben a kormányzati kiskapukon kerestek vagyonokat, s a „nyeréskedő hivatalnokok” arra használták fel a kövvagyont, hogy tele tömjék a zsebüköt, míg a törvénytisztelő funkcionáriusok jövedelme stagnált.⁶ A városokba özönlő vidéki betelepülők is hozzájárultak az infláció problémájához.

A valós változásokat alábecsülő hivatalos adatok szerint 1987 és 1988 között a pekingi fogyasztói árak több mint 30 százalékkal nőttek, s ez megrémítette a fix jövedelemből élő és harminc éven keresztül stabil árakhoz szokott embereket. Azok a takarékoskodó családok pedig, amelyek félre tudtak tenni öregkorukra vagy a jövőbeli betegségekre, szomorúan konstatálták, hogy megtakarításuk elveszítette az értékét. Az árak tovább nőttek, a hivatalnokok pedig azzal fenyegetőztek, hogy még több termék lesz szabadáras, így a dühből pánik lett.

A fix fizetésű kormányzati alkalmazottakba azt sulykolták, hogy a közösségek érdekeiért tevékenykednek. Sokak számára felháborító volt, hogy a kínai társadalom legkevésbé erkölcsös rétege, azok, akik maguknak dolgoztak, s elég bátrak voltak a saját hasznukra kihasználni a közösségi erőforrásokat, elkezdték drága éttermekbe járni, jobb helyeken lakni, divatos ruhákat viselni, motorbicikliket vagy akár autókat és teherautókat használni. Pekingben lakott a legtöbb állami fizetésből élő hivatalnok és olyan diákok, akitől elvárták, hogy a diploma megszerzése után fix jövedelemből éljen. Mindkét csoport tagjai úgy vélték, hogy az állami vállalatoknak többet kellett volna a bevételekből a dolgozóik fizetésére fordítaniuk, de legalábbis több jóléti szolgáltatást kellett volna finanszírozniuk. 1989 nyüzsgő tavaszán pár kormányzati alkalmazott annyira felbőszült, hogy olyan táblákkal csatlakozott a tüntetőkhöz, melyeken a munkahelyük neve volt olvasható. A szélesebb közvélemény is őszintén azonosulni tudott az inflációt ellenző és a korrupt tisztselőket pellengérre állító diákok jelszavaival.

A „korrupt hivatalnokokról” beszélve a kínai közvélemény nem a törvények áthágását ítélte el, hisz a jog fogalma egyáltalán nem volt meghatározó. Korrupció alatt azt értették, hogy egyes személyek a pozíciójukkal vagy a személyes kapcsolataikkal olyan előnyökhöz jutottak, amelyeket mások csak

szerettek volna megszerezni. A „nyeréskedő” hivatalnokok ügyei miatt dühös, tiltakozó diákok azt követelték, hogy legyenek nyilvánosak a kérdéses állami alkalmazottak jövedelmei és kiadásai, a tulajdonukban lévő ingatlanokkal és a gyermekük pénzforrásaival együtt.⁷ 1966-ban a magas beosztású funkcionáriusok gyerekei közül sokan csatlakoztak a vörösgárdistákhoz a „kapitalista útra” tévedtek ellen, de 1989-ben az akkori magas rangú hivatalnokok gyermekük közül kevesen álltak a tüntetők oldalára. (Ez talán érthető, mivel a szüleikkel együtt maguk is támadás alatt álltak azokért a privilégiumokért, melyeket – a hatalmi pozícióikat profitforrásokká változtatva – az új piacgazdaságban elveztek.)

Az állami cégek alkalmazottai még az inflációtól is jobban féltek attól, hogy a „vas rizsestáljuk” – a biztos munkahely és a fizetésen kívüli juttatások – kerül veszélybe, ha az állami vállalkozásoknak is szembe kell nézniük a piaci erőkkel. A kormányzat már kezdett nyomást gyakorolni a veszteségeket termelő vállalatokra, hogy csökkentsék a kiadásait. Néhány céget engedtek csődbe menni, ami pánikot keltett az alkalmazottak között. A munkások számára nagy volt a tét, mert Kína nem rendelkezett szociális juttatási rendszerrel vagy általános betegbiztosítással. A nagyobb állami vállalatok, mint az amerikai katonai bázisok, nemcsak gazdasági egységek, hanem önálló kis társadalmak voltak támogatott lakhatással, egészségügyi ellátással és a munkások gyermekinek oktatásával. Az állami cégek dolgozói, ha elveszítették a munkájukat, elveszítettek minden. Rendkívül ijesztő volt a lehetőség, hogy a szabadpiac esetleg ellehetetleníthesse az állami vállalatokat.

A nyolcvanas évek közepének növekvő gazdasága sok vidékit vonzott Pekingbe és más urbanizálódott területekre, hogy elsősorban a gépesítés előtti, nagyszámú munkást igénylő építőiparban dolgozzanak. Az 1988 végén kezdődő kiigazítás azonban drámai mértékben csökkentette az ilyen migránsok munkalehetőségeit, és nem kevesen immár munkanélküliként küzdöttek, hogy azokban a városokban maradhassanak, ahol a nyeréskedő hivatalnokok és vállalkozók újonnan szerzett vagyonukkal dicsekedtek. Dióhéjban: a piaci erők kikényszerítette drasztikus, új változások rengeteg ember számára mélyen felkavaróak voltak.

Az elégedetlenség felsorolt forrásai mellett sokan többre vágytak, mint egyszerű mozgásszabadságra. Belefáradtak a „politikai hibáik” miatti bírálatba és a büntetések től való rettegésbe. A szabadság és demokrácia vágya, Hu Japang ünneplése egyfajta kifejeződése volt annak a vágynak, hogy véget érjen a mindenhol betolakodó állam ellenőrzése, a kritika és az önkritika.

Gyászból tiltakozás (1989. április 15–22.)

Április 15-én este, órákkal azután, hogy bejelentették Hu Jao-pang halálát, a Pekingi Egyetem falai megteltek gyászoló tacepaókkal.⁸ Másnap, április 16-án (a becslések szerint) nyolcszáz diák menetelt a Tienanmen tér közepén álló Népi Hősök emlékművének lábához, hogy gyászkoszorúkat helyezzen el. A rendőrség nem zavarta meg az egyetemekről érkező és tiszteletüket leróni akaró fiatalok meneteit.

Ahogy egyre több diák gyűlt össze a téren, a gyász kezdett politikai felhangokkal megtelni. Április 18-án, kora reggel több száz egyetemista sétált át a Tienanmen téren az Országos Népi Gyűlés Csarnokához, hogy követeléseket adjon át az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottságának. Egyebek között több szabadságot és demokráciát, a „burzsoá liberalizáció” elleni kampány végét, az 1986-os tüntetők elleni ítéletek megsemmisítését, illetve a pártvezetők és gyermekeik jövedelmének nyilvánossá tételeit követelték. Éjszaka 11 óra körül több száz dühös tiltakozó tette meg a pár száz méter távolságot a Tienanmen tértől a Csungnanhaj Hszinhua kapujáig, a párt és a kormányzat központjáig. Kiáltozva követelték, hogy engedjék be őket. Egészen hajnali 4 óráig maradtak, mikor a rendőrség végül feloszlatta a tömeget. Az 1949-es kommunista halomátvétel óta először fordult elő, hogy tüntetők be szerettek volna jutni a Csungnanhajba. Li Peng megjegyezte, hogy április 18. volt az a nap, mikor a gyász tiltakozásba fordult.⁹

A Hszinhua kapunál támadó hangzavart a Csungnanhajon belül is hallani lehetett, s a magas beosztású hivatalnokok gyorsan ráébredtek, mennyire súlyos a helyzet. Li Peng, mi helyt tudomására jutott Hu Jao-pang halálhíre, haladéktalanul visszasietett Japánból, és nem értett egyet azzal, ahogyan Cao Ce-jang akarta kezelni a helyzetet. Li közölte Csaóval, hogy kemény fellépésre van szükség. Cao Ce-jang pártfőtitkár azonban úgy vélte, hogy jobb lenne nem provokálni a diákokat, s amíg nem kerül sor verekedésre, rombolásra, fosztogatásra vagy más pusztításra, bölcsébb, ha a vezetés nem lép fel keményen.¹⁰

Április 21-re a demonstrációk mind nagyobbak lettek, és a téren felszólálók elkezdték több demokráciát követelni.¹¹ A diákokat megnyugtatandó Li Tie-jing, az Á*ida*hi Oktatási Bizottság elnöke utasította az egyetemek vezetőit, hogy a **kampuszokon** normális menetben folyjon a munka, s próbálják visszafogni a tüntetéseket. A Csungnanhajba egy ezred katonát vezényeltek elővigyázatossági intézkedésként, hogy közbe tudjanak lépni, ha a diákok át akarnák

törni a kapukat. A *Zsenmin Zsipao* bejelentette, hogy a tüntetések törvénytelenek, és figyelmeztette az egyetemistákat, „nehogy gyengeségnek gondolják a rezsim türelmét”. Ám a hivatalnokok elszámolták magukat, s az erejüket fitogtatónak nem tágítottak. Április 22-én, Hu Jao-pang temetésének napján, a becslések szerint 200 ezer ember hallgatta végig a téren a hangosbeszélőkön át közvetített húszperces gyászszerzertartást. Hu tiszteletteljes szertartásban részesült az Országos Népi Gyűlés Csarnokában, testét a Papaosan temetőbe, a magas beosztású tisztségviselők nyughelyére szállították, majd elhamvasztották. A gyászszerzertartást követően a diákok három képviselője térdelt le az Országos Népi Gyűlés Csarnokának lépcsőjén, és várta három órát Li Pengre. Később elpanaszolták, hogy azt mondta nekik, Li vagy egy másik magas rangú funkcionárius találkozni fog velük. Li Peng és más hivatalnokok utóbb váltig állították, hogy erről Li mit sem tudott.¹² Li Peng ekkor még nem kívánt diákok nem hivatalos csoportjaival tárgyalni, mert tartott tőle, hogy így legitimációt adna nekik, azt pedig semmiképp sem akart. Li a párt által támogatott és kontrollált hivatalos diákszervezeteket sem akarta meggyengíteni.

Li Peng és Teng április 26-i vezércikke

Teng Hsziao-ping nem tett lépéseket a Hu Jao-pangot gyászoló diákok ellen. Bármilyen kifogásai voltak is Hu hivatalban töltött utolsó éveivel kapcsolatban, tudta, hogy az elhunyt elhivatott tisztségviselőként járult hozzá a „reform és nyitás” ügyéhez. Teng azt is tudta, hogy csak feltüzelte volna az egyetemistákat, ha megtiltja a gyászt, ahogy 1976 áprilisának tüntetői is felháborodtak, mikor megakadályozták, hogy leróják tiszteletüket Csou En-laj emléke előtt. De amint véget ért a gyász időszaka, Teng készen állt, hogy figyelmeztesse a diákokat, s ezen a ponton egy ideig a keményvonalas Li Peng lett a felelős (Csaو Ce-jang helyett) a demonstrációk kézben tartásáért.

Csaو április 23-án, Hu temetése után egy nappal kezdődő észak-koreai útját már jóval korábban betervezték. A beszámolója szerint mikor nem sokkal Észak-Koreába utazása előtt találkozott Tenggel, a legfőbb vezető közölte vele, hogy ne mondja vissza az utat, és mikor majd hazatér, előléptetik a Központi Katonai Bizottság elnökének. Mindez azt jelezte, hogy Teng ekkor még utódjaként tekintett Csaóra, aki a terveknek megfelelően április 23-án vonaton elutazott Pekingből Phenjanba.¹³ Li Peng volt az, aki azért, hogy cáfolja a Csaو és közte fennálló konfliktusról szóló plétykákat, a pekingi vasútállomáson el-

búcsúztatta a pártfőtitkárt. Cao közölte Livel, hogy ha szükségesnek tartja, a tavollétében is összehívhatja a Politikai Bizottságot.

Cao Ce-jang és mások is azt reméltek, hogy Hu Jao-pang temetése után a tömeg feloszlik majd, de nem így történt. Cao távozásának napján a diákszervezetek alapítása elleni tilalom dacára huszonegy egyetem hallgatói összegyűltek, hogy megalakítsák a szervezetet, amelyet Egyesült Diákszövetségnek neveztek el, s kijelentették, hogy 1986 egyetemistái túl könnyen feladták a harcot, ám ők ki fognak tartani. A szervezők korábbi kijelentésüket megváltoztatva, mely szerint a diákok május 4. után visszatérnek az osztálytermekbe, határozatlan ideig meghosszabbították az órák bojkottját.¹⁴

Miután Cao elhagyta az országot, az irányítást átvevő Li Peng szembesült felelőssége súlyával. Jang Sang-kun tanácsát kérte, aki azt javasolta neki, hogy a helyzet súlyosságára való tekintettel tegyenek jelentést Tengnek. Li és Jang még aznap este kifejtették Teng Hsziao-pingnek azon véleményüket, hogy a tiltakozások miatt kemény és gyors fellépésre van szükség. Li Peng elmondta, hogy a diákok személy szerint Tenget is kritikával illették, s más nyugtalannító fejlemények történtek: összetűzések voltak a Csungnanhaj Hszinhuai kapujánál, 60 ezer diák bojkottálta az órákat, a közlekedés pedig ellehetetlenült. Mindez komoly problémákat jelzett, és sejteni engedte, hogy a háttérben a Kínai Kommunista Pártot és a szocialista rendszert megsemmisíteni kívánó erők munkálkodnak.¹⁵ Teng egyetértett vele, hogy fel kell hívni a tüntetők figyelmét cselekedeteik súlyos voltára. Ettől a pillanattól kezdve az első számú vezető személyesen részt vett a tüntetésekre adott válaszokat érintő döntés-hozatalban.

Li Peng másnap összehívta a PB-t, hogy meghallgassák Csen Hszi-tung és Li Hszi-ming, a Pekingben zajló események nyomon követéséért felelős két hivatalnok jelentését a fővárosban történtekről. Pár megfigyelő szerint Csen és Li, attól tartva, hogy felelősökként fogják kezelní őket, ha valami rosszul sülne el, túloztak a tüntetések mértékéről, s így félrevezették Tenget. Mások szerint a fejlemények valóban súlyosak voltak, és a két hivatalnok pontosan számolt be arról, hogy mi történt a Tienanmen téren.

Április 25-én reggel 10 órakor Teng az otthonában fogadta Li Penget és Jang Sang-kunt, hogy jelentést tegyenek neki a helyzetről. Li április 23-i napló-bejegyzése szerint Teng Hsziao-ping ekkorra már eldöntötté, hogy kemény figyelmeztetésre van szükség.¹⁶ Li és Jang jelentését meghallgatva Teng kijelentette, hogy véget kell vetni a felfordulásnak, mert azokban a kommunista államokban, például Lengyelországban, ahol a tiltakozásokat tolerálták, a párt hatalma

egyszerűen összeomlott. A kínai vezetőknek egyértelműen véget kell vetniük a felfordulásnak, és át kell venniük az irányítást. Teng hozzátette, hogy elengedhetetlen egy határozott írásos üzenetben figyelmeztetni a tüntetőket a veszélyekre. A régiós főfuncionáriusokkal közölték, hogy maradjanak kemények, s utasították az egyetemeken dolgozó párt- és adminisztratív vezetőket, hogy csendesítsék le a diákokat.¹⁷

Teng személyesen adta utasításba, hogy mit tartalmazzon a vezércikk, s ahogy fontos döntések esetén, ezúttal is körültekintően fogalmazza meg a megjegyzéseit. Hu Csi-li volt felelős a szöveg elkészítéséért, majd a hivatalos dokumentumok mestere, Hu Csiao-mu szerkesztette meg a végső változatot. A cikket még aznap este felolvasták a rádióban, és a másnapi, április 26-i *Zsenmin Zsipaō*ban írott formában is megjelent.¹⁸ A szöveg elismerően szól arról a többségről, mely meggyászolta Hu Jao-pangot, de néhány gyászolót azzal vádolt, hogy nem illő megjegyzésekkel tettek és helytelenül viselkedtek. A vezércikk szerint a tiltakozók a KKP vezetését és a szocialista rendszert támadták, s olyan messzire mentek, hogy illegális szervezeteket hoztak létre, melyek igyekeztek megszerezni a hatalmat a kormányzat által engedélyezett diákszövetségektől. A sztrájkok és a felfordulás szítása (*dongluan*) mind azt a célt szolgálja, hogy megdöntsék a kommunista párt hatalmát, s a nyugati demokráciát jelzőként használva akarják aláásni a kínai stílusú demokráciát. Ha a felfordulásnak nem szabnak gátat, beköszönt a teljes káosz. Súlyos harc ez, valamennyi illegális szervezetet nyomban fel kell oszlatni, a törvénytelen felvonulásokat be kell tiltani. Mindenkinek, aki pletykákat indított el, meg kell vizsgálni a buntetőjogi felelősséget.¹⁹

Li Peng és szövetségei arra számítottak, hogy a vezércikk megfelemlíti és megfékezi az egyetemistákat. A szövegen kifejtett súlyos vádak szerint a cikk nyílt kormányzati fenyegetés volt: utalt rá, hogy sok diákvézetőt le fognak tartóztatni. A terv – Teng számára is váratlanul – visszafelé sült el. A diákvézerek ahelyett, hogy megadták volna magukat, még eltökéltebbek lettek, s további egyetemistákat vettek rá, hogy csatlakozzanak hozzájuk. Li Peng naplójában az szerepel, hogy az április 26-i cikk sikeres volt, de a térről származó jelentések alapján csak még jobban felbőszítette a diákokat. A hallgatók hangulatát jobban értő egyetemi rektorok és más adminisztratív vezetők úgy éreztek, hogy a vezércikk megszüntette az alapot, amelyre a diákok panaszainak békés megoldását eredményező párbeszédet föl lehetett volna építeni. Véleményük szerint az április 26-i cikk túlságosan kemény volt.²⁰ A nyolcvannégy éves Teng kevesebbet járt el otthonról, kevesebb emberrel beszélgetett, s nem érezte már

testközelből a közhangulatot. Néhány hivatalnok szerint Csou En-laj, ha még él, meg tudott volna egyezni a diákokkal. Ám 1989 áprilisában a kellő hatalommal rendelkező vezetők egyike sem volt képes áthidalni az idősebb forradalmárok és a fiatalok között tátongó szakadékot. Csaó Ce-jang később a diákokkal való párbeszéd és az április 26-i vezércikk visszavonása mellett érvelt, de ebben az időszakban az ifjúság egyáltalán nem tartotta őt a szövetségesének. Az egyetemisták Csaó fiait is korrupcióval vádolták, őt pedig azért kritizálták meg, mert golfozott.

Az április 26-i vezércikk egyértelműsítette, hogy ki kinek az oldalán áll. A tüntetések vezetői már ellenségeként tekintettek Teng Hsziao-pingre és Li Pengre. A demonstrációk kiszélesedtek, s a résztvevők könnyedén áttörték a rendőrök vonalait, akiket – egy esetleges vérfürdőtől félve – visszafogott feléprésre utasítottak.²¹ A hivatalnokok azonban nem rettentek meg, Teng attól tartva, hogy meggyengítené a párt hatalmát, nem vonta vissza a vezércikket. Li Peng és más funkcionáriusok ugyan félretették ellenérzéseiket, s találkoztak a diákokkal, de tartották magukat eredeti álláspontjukhoz, így képtelenek voltak lecsillapítani a tüntetőket. Mikor Jüan Mu, az Államtanács szóvivője és Ho Tung-csang, az Állami Oktatási Bizottság helyettes vezetője április 29-én délután negyvenöt egyetemistával találkozott, nem akarta beismerni, hogy a korupció súlyos probléma, s tagadta, hogy bármilyen cenzúra működött volna. A hallgatók dühösebben távoztak, mint ahogy érkeztek.²²

Olyan sokan szímpatizáltak a diákokkal, hogy a leszámolásra készülő Li Peng nehezen tudta maga mögé állítani az alacsonyabb beosztású hivatalnokat. Hu Csi-li, a PB Állandó Bizottságának tagja, aki a propagandamunkát ellenőrizte, megosztotta a többiekkel: az újságírókat felháborította, hogy nem tudták megjelentetni azokat a cikkeiket, melyekben beszámoltak róla, hogy istenigazából mi történik a téren. Az egyetemek hivatalnokai, akiket utasítottak, hogy nyugtassák meg a demonstrálókat, kötelességtudóan – bár sokan nem szívvel-lélekkel – továbbították az üzenetet a hallgatóknak.²³ Li Peng még a hivatalos média támogatására sem számíthatott. Jó pár napig zavar volt az újságok nyomtatásában és terjesztésében. Az egyik országos tévéállomásnak a Tienanmen téri eseményekről szóló beszámolóját megszakították, a képernyő elsötétült. Az egyik nap egy hírolvasó csak annyit mondott: „A mai napon nincsenek híreink.”²⁴ Június 4. után a központi propagandaosztály vezetőjét és a *Zsenmin Zsipao* szerkesztőjét, akikről úgy vélték, hogy túlságosan szímpatizálnak a diákokkal, eltávolították állásukból.

Szakítás Li Peng és Cao Ce-jang között (1989. április 29. – május 12.)

A kormány és a párt elleni egyre nagyobb demonstrációk nyomása megosztotta a magas beosztású vezetőket. Akadtak, akik a káosztól félve a szorosabb kontroll mellett tették le a vokszukat, s voltak, akik szerint jobban meg kellett volna fontolni a diákok követeléseit. Li Peng az előbbi, Cao Ce-jang az utóbbi csoport központi figurája lett. Li naplója napról napra Cao kritikájával van tele. Li Peng megjegyzi, hogy Teng már 1988 őszén elégedetlen volt azzal, ahogy Cao Ce-jang a gazdaságot irányította; a politikai puhaságával, ahogy nem állt a „burzsoá liberalizáció” elleni kampány mellé; és hogy nem vállalta a teljes körű felelősséget az elszabadult inflációért, valamint a közvéleménynek az árszabályozás eltörléséből fakadó reakciójáért.²⁵ Cao viszont kiemelte, hogy azután súlyosbodtak a problémák, hogy ő elutazott Észak-Koreába, s Li beszámolt Teng Hsziao-pingnek a tüntetések jelentette baljóslatú fenyegetésekről.²⁶ Teng és a régi forradalmárok, illetve a biztonsági erők Li Penget támogatták. Cao Ce-jang, aki visszatérve Észak-Koreából az április 26-i vezércikk visszavonása mellett érvelt, elnyerte az értelmiség, a reformerek, a diákok és a közvélemény támogatását.

Li és Cao minden megtett, hogy a nyilvánosság ne lássa a véleménykülönbségüket. Li Peng április 23-án kötelességtudóan elbúcsúztatta Cao Ce-jangot, s ugyanolyan kötelességtudóan fogadta, mikor április 30-án visszatért. Ám személyes véleménykülönbségük, rivalizálásuk és a mögöttük álló különböző társadalmi csoportok nagyobb erővel hatottak rájuk, mint az elhatározásuk, hogy együtt kellene működniük. 1988 nyara óta, mikor egyre nagyobbak lettek a gazdasági problémák, s Csaót tartották felelősnek a magas kínai inflációért, nőtt a kettejük közti feszültég. Cao Ce-jang hivatalosan megtartotta ugyan a pénzügy- és gazdaságirányítási csoport vezetését, de Li Peng mind befolyásosabb lett a korábban Csaóhoz tartozó gazdasági bürokrácia irányításában. A felelősségi átfedések lettek a reformer és az elővigyázatos tervező összecsapásainak csataterei.

Li Peng, a józan hivatalnok eredetileg vízügyi mérnöknek tanult, s felelősségteljes, hatékony irányítónak tartották. Egy forradalmi mártír fia volt, Csou En-laj és felesége, Teng Jing-csao számos nevelt fiának egyike. Linek kiemelkedő képességűnek kellett lennie ahhoz, hogy (a jelentkezők közül csak keveseket kiválasztó program keretein belül) a Szovjetunióban mélyíthesse el tudományos ismereteit. A pártvezetők között azonban korántsem a briliáns képességeiről volt nevezetes. Saját ötletei nemigen akadtak, de lojalis volt, szorgalmas és

elszánt, minden készen állt, hogy megvalósítsa az idősebb vezetők kívánságait, s nem foglalkoztatta, mennyire volt népszerű, amire kérték. A savanyú, elővigyázatos Li Peng természete éles ellentétben állt a melegszívű és szimpatikus Hu Jao-pang vagy a távolságtartóbb, ám úriemberhez méltóan viselkedő és analitikus Cao Ce-jang személyiségevel. Li nehezen tudta palástolni, mennyire megveti a tüntető diákokat, ezért ha találkozott velük, ahelyett, hogy megnyugtatta volna, tovább tüzelte őket.

Április 25-én, miután Teng Hsziao-ping megosztotta Li Penggel, milyen fontosnak tartja, hogy megjelenjen egy vezércikk, a legfőbb vezető gondolatainak összefoglalását megküldték Csaónak Phenjanba, aki egy elzárt szobában, fekete függönyök mögött olvasta el Teng üzenetét, majd azonnal visszaírt: „Teljes mértékben egyetértek Hsziao-ping elvtársnak a jelenlegi felfordulással kapcsolatban hozott politikai döntésével.”²⁷ Li a naplójában kihangsúlyozza, hogy Cao Ce-jang engedélyezte a vezércikk megjelentetését, bár valójában csak Teng azon megjegyzéseivel értett egyet, melyek a szöveg alapjául szolgáltak.

Miután hazatért Észak-Koreából, Cao gyorsan felismerte, hogy olyan mély szakadék tátong a párt és a diákok között, hogy a cikk visszavonása nélkül kevés remény van a békülésre. Volt, mikor még abba is beleegyezett volna, hogy teljes felelősséget vállaljon az április 26-i vezércikkért, ha visszavonják.²⁸ Cao Ce-jang, aki jól ismerte Tenget, valószínűleg tudta: nagyon kevés az esélye annak, hogy rá tudják bírni őt a cikk visszavonására. Teng Hsziao-ping szilárdan hitte, hogy a döntésképtelenség és a döntések visszavonása gyengíti a KKP hatalmát, ezért nem volt hajlandó komolyan elgondolkodni e lehetőségen. Cao minden megtett, hogy a diákok oldalán csökkentse a kialakult feszültséget. Próbálta biztosítani őket arról, hogy senkit nem ér majd közülük büntetés, hisz a többségük hazaszerető ember. Kérte őket, hogy hagyják el a teret, és térjenek vissza az osztálytermekbe.

Május 1-jén, két nappal azután, hogy visszatért Phenjanból, Cao a PB Állandó Bizottságának ülésén elnökölt, melyet azért hívtak össze, hogy megvizsgálják, mi legyen a válaszlépés az 1919. május 4. hetvenedik évfordulóján várható tüntetésekre. Cao Ce-jang amellett érvelt, hogy alkalmazkodniuk kell a megváltozott körülményekhez, s ki kell adniuk egy nyilatkozatot arról, hogy a párt támogatja a demokrácia növelését és a politikai élet átláthatóságát. Li Peng ellenben amellett szállt síkra, hogy a kormányzatnak a stabilitásra kell helyeznie a hangsúlyt. Kritikával illette az illegális szervezeteket és a pletykák terjesztését. Ha a fiatalok elérnék, amit akarnak, állította, az nagy visszalépés lenne Kínának. Cao azzal vágott vissza, hogy noha az országnak valóban

szüksége van a stabilitásra, a diákok – az alkotmányosságról, a demokrácia támogatásáról és a korrupció elleni fellépésről szóló – jelmondatainak tartalmát a KKP és a kormány is osztja.²⁹

Li Peng kijelentéseinek szigorú, elítélő és fegyelmező hanghordozásával szemben Cao Ce-jang hozzállása egy megértő szülőéhez hasonlított, aki az alapvetően jó gyermekinek adott tanácsokat. Május 3-án és 4-én tartott két fontos nyilvános beszédében Cao hosszan érvelt a diákok követeléseire adandó pozitív válasz mellett. Május 3-án, a május 4-i mozgalom évfordulóját ünneplő konferencián elmondta: ahogy a hetven éve tüntető diákok is a tudomány és a demokrácia mellett álltak ki, 1989 tüntetői is a tudomány és a demokrácia (Kína modernizációjában betöltött) engedhetetlen szerepét hangsúlyozzák. Cao kiemelte a stabilitás fontosságát és Teng „négy alapelvét”, ám azt is kijelentette, hogy „rengeteg fiatal [...] azt reméli, hogy előmozdíthatja a demokráciát, és a korrupcióban bűnös [...] emberek büntetését követeli. A párt pontosan ugyanezt akarja.”³⁰ A KKP vezetői ezúttal is, mint mindig, egységre törekedtek. Cao Ce-jang beszéde olyan mesterien volt megfogalmazva, hogy a konzervatívok nehezen tudták volna kritikával illetni.

Május 4-én az Ázsiai Fejlesztési Bank éves összejövetelén elmondott beszédeben Cao kísérletet tett arra, hogy biztosítsa a külföldi befektetőket: Kína társadalmi és gazdasági rendszere nem esik szét, s a diákok tiltakozását hamarosan megfelelő mederbe terelik. Május 3-i beszédét, mielőtt elmondta volna, megküldté a többi vezetőnek, akik véleményezhették, de a május 4-i felszólalás szövegére ez nem vonatkozott. Csaónak nem kellett az Ázsiai Fejlesztési Bankhoz hasonló gazdasági intézményekben elmondott beszédeit ellenőriztetnie. Ennek ellenére kritika amíért egyeztetés nélkül adta elő a szöveget.³¹ A kimunkált beszédet, Bao Rong munkáját, a diákoknak is lejátszották. Csoa a beszédben elismerte, hogy a pártban csakugyan előfordulnak korrupciós problémák, melyek a szocialista jogrendszer hibáiból, a nyitottság és a demokratikus ellenőrzés hiányából erednek. Elismételte, hogy az ifjúságot minden bizonnyal a hazaszeretet vezéri.³² Cao beszéde megnyugtatta a diákokat, s a téren demonstrálók száma lényegesen visszaesett.

Ez idő tájt a hongkongi sajtó figyelmét felkelte a Cao Ce-jang felszólalása és Li Peng egyetemistákkal folytatott beszélgetései közti hangnembéli különbség, s a két hivatalnok konfliktusával kapcsolatban találkoztak. Július 6-án az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottsága előtt Csen Hszi-tung, a csúcshivatalnokokat a demonstrációkról tájékoztató Li Penggel szövetséges pekingi főpolgármester jelentést tett az „ellenforradalmi felkelésről”. Azt han-

goztatta, hogy Li készen áll a kemény fellépésre, míg Cao megértőbb próbálni. Csen Hszi-tung csatlakozott Teng és Li szövetségeseinek csoportjához, s kritikával illette Cao május 4-i beszédét, valamint a többiekhez hasonlóan kiemelte, hogy annak tartalma nem egyezett az április 26-i vezércikk álláspontjával. Csen azt állította, hogy a vele együtt a terepen dolgozó és a fegyelmetlen fiatalokat megfékezni kívánó funkcionáriusok közül sokan elárulva érezték magukat Cao beszéde után. E hivatalnokok minden megtettek, hogy meghátrálásra bírják a diákokat, akikkel Cao Ce-jang túlságosan rokonszenvezett. Csen Hszi-tung azt is állította, hogy sok értelmiségi, akiket felbátorítottak Cao szavai, nyíltabban kezdtek beszálni, ami a tüntetések újabb hullámát bátorította, s még nagyobb felfordulást kelthetett.³³ Cao Ce-jang követői úgy érezték, hogy Li Peng és szövetségei megnehezítették a diákok együttműködésének elnyerését.

Gorbacsov látogatásának előzményei és az éhségsztrájk (1989. május 13–24.)

Mihail Gorbacsov május 15–18. közötti pekingi látogatása a kínai–szovjet kapcsolatok történelmi fordulópontja és Teng Hsziao-ping személyes győzelme volt. A világ két legnagyobb kommunista hatalma közti három évtizeden át tartó elhidegült viszony véget ért, s a kapcsolatok normalizálása belátható időn belül megvalósíthatónak látszott. A nyolcvanas évek elején Teng összefoglalta, hogy Peking milyen feltételekkel rendezné kapcsolatait a Szovjetunióval: az oroszoknak ki kell vonulniuk Afganisztánból, továbbá át kell csoportosítaniuk a csapataikat Kína északi határvidékéről, a vietnámiaknak pedig el kell hagyniuk Kambodzsát. Teng korábbi véleménye, hogy a Szovjetunió túlterjeszkedett, és újra kell gondolnia a külpolitikáját, beigazolódott. Gorbacsov minden feltételbe beleegyezett, s az első számú kínai vezető által meghatározottak szerint látogatott Pekingbe. Az esemény Teng Hsziao-ping karrierjének egyik sarokköve lett. A diadal közepette Teng nagyvonalú vendéglátó kívánt lenni a világsajtó képviselői által követett eseményen.

Ahogy Gorbacsov érkezése közeledett, a nagyvilág tudósítói és fotóriporterei csapatokban gyűltek össze a kínai fővárosban, hogy közvetítsék a történeteket. Más ismert nyugati tévészemélyiségekhez hasonlóan Dan Rather amerikai műsorvezető is megjelent, aki pedig ritkán utazott külföldre. Nem meglepő módon Teng minden megróbált, hogy még Gorbacsov érkezése előtt kiüríttesse

a Tienanmen teret. Cao Ce-jang május 4-i beszéde után az egyetemisták kezdték visszaszállingóznia a campusokra, ami reményre adott okot. Peking környékének mérsékelt diákjai úgy döntötték, hogy visszatérnek az osztálytermekbe. Ám a helyi és messziről jött radikálisabb tüntetők továbbra is a téren maradtak.

Május 13-án reggel, két nappal Mihail Gorbacsov tervezett érkezése előtt, a diákvézérek, akik minden megtettek, hogy életben tartsák fogyatkozó mozgalmukat, biztosak voltak benne, hogy Gorbacsov pekingi tartózkodása alatt nem fogják letartóztatni őket, s a tiltakozás egy Kínában addig nem látott új módszeréhez folyamodtak. Bejelentették, hogy még aznap délután éhségsztrájkba kezdenek. Több mint ezer fiatal vonult a Tienanmen térrre, és hitet tett amellett, hogy nem fognak enni, amíg a kormányzat nem enged a követeléseiknek. A diákok kijelentették: „Nem akarunk meghalni. Teljes életet szeretnénk elni. [...] De ha egy vagy néhány ember halála lehetővé teszi, hogy sokan jobban élhessenek, vagy a halálunk erősebbé és gazdagabbá teszi a hzánkat, nem kívánunk szégyenben elni.”³⁴

A legtöbb éhségsztrájkoló vett magához folyadékot, s páran csak úgy tettek, mintha böjtölnének. Akadtak azonban olyanok, akik nem nyúltak se ételhez, se vízhez, és hamarosan elájultak. Az, hogy ők készen álltak a halálra, a gyakorlati politika fólé emelte harcukat, s morális felsőbbrendűsséggel ruházta fel őket a közvélemény szemében. Az éhségsztrájkolók televízióban közvetített képei szímpátiát keltettek Kínában és külföldön egyaránt. Többen azok közül, akik korábban dühösek voltak a diákokra a pekingi közlekedés megnehezítése miatt, rokonszenvezni kezdtek azzal a heroikus erőfeszítéssel, hogy céljaikért még az életüket is feláldozták volna, s már nem bajkeverőknek, hanem hősies áldozatoknak tartották őket. A kormányhivatalnokok tisztában voltak vele, hogy egyetlen haláleset is feldühítené a közvéleményt, és visszafogottan bántak a sztrájkolókkal. Nem támadták meg a diákokat, nem tartóztatták le őket, sőt a kormányzat buszokat biztosított a számukra, ha esett, nyilvános WC-ket állított fel, és munkásokat küldött, hogy segítsenek kitakarítani a teret. A fiatalokkal szímpatizáló egészségügyi dolgozók ellátták azokat, akik elájultak, s a súlyos eseteket a közeli kórházakba szállították. A hivatalos statisztikák szerint május 13–24. között nyolcezer-kétszázöt éhségsztrájkoló került kórházba.³⁵ A jó orvosi ellátásnak köszönhetően senki sem halt meg az önfeláldozó diákok közül, de a halál lehetősége még drámaibbá tette a tüntetéseket.

A pártvezetők egyáltalán nem számítottak az éhségsztrájkra, s május 13-án, mikor az akció kezdetét vette, Teng Hsziao-ping aggodalommal telve találkozott Cao Ce-janggal és Jang Sang-kunnal. Teng kijelentette, hogy a tünteté-

sek túlságosan elhúzódnak, s még Gorbacsov érkezése előtt meg akarta tisztítni a teret. Mikor a legfőbb vezető a kövvélemény hangulatáról érdeklődött, Cao úgy válaszolt, hogy a diákok többsége tisztában van azzal, hogy országuk becsülete a tét, és nem valószínű, hogy megzavarnák a szovjet pártföltitkár fogadását. Cao Ce-jang kapta a feladatot, hogy biztosítsa Peking nyugalmát Gorbacsov látogatása alatt, s jelentős mozgástér állt rendelkezésére, hogy megtegye, amit szükségesnek ítélt a tér megtisztításához.

Május 14-én több ismert, a tér Gorbacsov megérkezése előtti kiürítésének fontosságával tisztában lévő és egy esetleges erőszakos összecsapástól tartó kínai értelmiségi igyekezett közvetíteni a vitában. Kína leghíresebb írói, mmentátorai közül tizenkettő, köztük Taj Csing, Liu Caj-fu és Jen Csia-csúj nyilatkozatot adott ki, melyben a kormány egyetemistákkal szembeni bánásmódját és a mozgalom objektív bemutatásának hiányát kritizálta. A kiegyezésre tett kísérletként javasolták, hogy a kormányzat ismerje el a független diákszervezeteket, egyúttal sürgették a téren még ott tartózkodó hallgatókat, hogy térjenek vissza az egyetemekre.³⁶ Így érveltek a diákoknak: „A demokrácia fokozatosan épül ki [...], teljesen tiszta fejjel kell gondolkodnunk [...], könnyörögve kérjük, hogy a diákmozgalom legnagyobb értéke, a józan ész szellemében időlegesen hagyjátok el a teret.”³⁷

Cao Ce-jang nem jelent meg személyesen a tüntető egyetemisták előtt, hanem Jen Ming-fut küldte el maga helyett. A Központi Bizottság népfrontrészlegének osztályvezetője május 16-án találkozott a diákokkal. Jen, aki a KKP Titkárságának egyik párttitkára is volt, szímpatizált a diákok követeléseivel. Mindent megtett, hogy megegyezésre jusson velük, ezért őszintén beszélt a pártton belüli megosztottságról. Kérte a diákokat, hogy védjék meg Csaót azzal, hogy elhagyják a teret. Megígérte, hogy másnap találkozik velük, és biztosította őket arról, hogy ha visszatérnek a szállásaiakra, nem fogják megbüntetni őket. Jen Ming-fu még túsznak is felajánlotta magát garanciaként.³⁸ Az erőfeszítései nem jártak sikерrel.

Az éhségsztrájkoló fiatalok a demokráciáért tüntettek, de maguk között nem gyakorolták a többség elvét. Ahogy Vuer Kaj-hszi, az egyik bátor diákvélező kifejtette, olyan megegyezést kötöttek, hogy ha csak egyetlen demonstráló is a téren akar maradni, a mozgalom folytatódik.³⁹ A diákok továbbra is méltóságteljesen viselkedtek, s mikor felvonták a kínai zászlót, felálltak és élénekték a himnuszt. A lakosság hatalmas szímpátiája azonban megerősítette az eltökéltségüket, hogy nem adják fel. Mikor nyilvánvalóvá vált, hogy a diákok a téren maradnak, Jen Ming-funak, aki tudta, hogy ez Cao Ce-jang karrier-

jének végét jelenti, és sejtette, hogy milyen hatással lesz az országra, elkezdtek potyogni a könnyei.⁴⁰

Gorbacsov pekingi látogatása (1989. május 15–18.)

Május 15-re, Mihail Gorbacsov megérkezésének napjára az egyetemistákat támogató tömeg megint felduzzadt. Május 16-án, Teng és Gorbacsov találkozójának napján, hajnali 1 órakor a kormányzat még egy utolsó kísérletet tett arra, hogy kiürítse a Tienanmen teret. A téren található hangosbeszélőkből egy olyan üzenetet kezdték lejátszani, mely szerint a kormány párbeszédet kezd a diákok képviselőivel. A hivatalos üzenet sürgette a hallgatókat, hogy vegyék tekintetbe Kína nemzeti érdekeit, vessenek véget az éhségsztrájknak, és térjenek vissza az egyetemekre. A diákok ezt már az általuk Kína számára példamutató politikai reformernek tartott Gorbacsovot üdvözlő transzparensekkel a kézben hallgatták. Az egyik transzparensten a következő felirat volt olvasható: „Üdvözöljük a demokrácia nagykövetét.”⁴¹ A Tienanmen tér nemhogy kiürült volna, hanem egyre csakis gyűlt a tömeg. A kormányzat nem tehetett másat, törlölte a térré tervezett fogadóünnepséget; helyette a nagy erőkkel őrzött repülőtéren rendeztek egy kis ünnepséget. A Teng és Gorbacsov közötti találkozót az Országos Népi Gyűlés Csarnokában tartották, ahova a tüntetők – egy ablakot is betörve – megpróbáltak bejutni.

Az éhségsztrájk miatti helyszínváltoztatások megalázók voltak Teng Hsziaopingre és a többi idősebb csúcshivatalnokra nézve, akik képtelenek voltak rendet teremteni a saját fővárosukban. A Teng és Gorbacsov közötti tárgyalások azonban gond nélkül lezajlottak. Nem akadt kínai vezető, aki központibb szerepet játszott volna a Szovjetunióval való vitákban, mint Teng. A hatvanas évek elején főszerepe volt a kilenc kemény hangú levél megfogalmazásában, s 1963-ban Kínát képviselte a Mihail Szuszlovval folytatott vitában. Ám Teng volt az is, aki Vietnám 1979-es megtámadása után személyesen megalapozta a kapcsolatok javításának lehetőségét, mikor 1985-ben megkérte a Kínába látogató Nicolae Ceaușescu román vezetőt, hogy adja át üzenetét a moszkvai kormánynak a normalizáció pekingi feltételeiről. A szovjet és kínai diplomataik tárgyalásai egészen 1989 februárjáig folytatódtek, amikor is a két oldal meggyezett a Vietnám kambodzsai megszállását lezáró közös nyilatkozat szövegről, s bejelentették Gorbacsov pekingi útjának dátumát, hogy a két nép között a barátság új korszaka kezdődhessen.⁴²

Teng elővigyázatosan tájékoztatta amerikai partnereit a fejleményekről, így a Szovjetunióval való viszony javítása nem az Egyesült Államokkal fennálló kapcsolatok kárára történt. Teng Hsziao-ping még a megegyezés előtt, 1989. február 26-án találkozott a japán császár temetése után rövid kínai látogatást tevő George H. W. Bush elnökkel, akit biztosított rólá, hogy Kína és a Szovjetunió javuló viszonya nem lesz hatással az USA-val fennálló jó kapcsolatokra. Teng felidézte a kínai–szovjet viszony történetét, s világossá tette, hogy a megváltozott körülmények között Peking semmi esetre sem tudna az ötvenes évekhez hasonló szoros köteléket kialakítani Moszkvával. Stratégiai érdekeire való tekintettel Kína továbbra is az Egyesült Államokkal kívánt igazán szoros kapcsolatokat ápolni.⁴³ Májusban, a Gorbacsov-látogatás előestéjén Teng feladatul adta Van Linek, hogy biztosítsa a kanadai és amerikai hivatalnokokat, beleérte (május 23-án) George H. W. Bush elnököt is, hogy a Mihail Gorbacsovval folytatott találkozók nem az Egyesült Államokkal vagy Kanadával fennálló viszony rovására történnek. A látogatás után Teng az USA-ba küldte Csien Csi-csen külügyminisztert, hogy a tárgyalásokról tájékoztassa a washingtoni kormányt.

 Qian, aki május 16-án részt vett Teng Gorbacsovval folytatott két és fél órás tárgyalásán, beszámol arról, hogy Hsziao-ping elvtárs jó, már-már kirobbanó formában volt, ahogy a saját feltételeinek megfelelően vert hidat a Kína és Szovjetunió közötti szakadék felett. Teng és Gorbacsov egyaránt reformerek voltak. A nyolcvannégy éves Teng Hsziao-ping a karrierje végén, az ötvennyolc éves Mihail Szergejevics Gorbacsov a karrierje elején járt. Teng lefegyverzően beszélt a Szovjetunióval korábban fennálló feszültségekről. Elismerte, hogy személyesen is részt vett az ideol^{gia} csatározásokban, de azok minden fél részéről „csak üres szavak” voltak. Beismerte, hogy „nem gondoljuk azt, hogy minden igazunk van”. Jegyzetek nélkül, az emlékezetére hagyatkozva vázolta fel (részletekbe menően) a kínai–szovjet kapcsolatok csúcspontjait és hullám-völgyeit. A problémák abból fakadtak, mondta, hogy Moszkva nem mindig kezelte Pekinget egyenlő félként. Hazája azonban sohasem fogja elfelejteni azt a segítséget, melyet a Szovjetunió a Kínai Népköztársaság iparának meg-alapozásához nyújtott. Teng amellett érvelt, hogy zárják le a múlt vitáit, és a jövőre koncentráljanak, így a KNK baráti kapcsolatokat ápolhat szomszédaival. Gorbacsov megfelelő tájékoztatást kapott a történelmi háttéről, megválogatta a szavait, s támogatta Teng azon gondolatát, hogy Kínának és a Szovjetuniónak szomszédos országokként a baráti viszony kialakításáért kell dolgozniuk.⁴⁵

Nincs 44. jegyzet!

Teng Hsziao-ping részletesen, előretekintően adta elő a mondanivalóját vendégének, de néhányan úgy látták, hogy szokatlanul feszült. Épp vette a kamera, mikor a Gorbacsov tiszteletére rendezett fogadáson megremeggett a keze, s kiejtett egy darab ételt az evőpálcikái közül.⁴⁶ Azon a napon kétszáz-egynéhány éhségsztrájkolót szállítottak a pekingi kórházak ügyeleteire, a téren három-ezer-egyszáz sztrájkoló maradt.⁴⁷ Teng nem tudott egykönnyen megfelelkezni a rosszabbodó helyzetről.

Mikor május 16-án Gorbacsov Cao Ce-janggal találkozott, kijelentette, hogy Tenggel már beszélt, és most, hogy a KKP főtitkárával is tárgyalni tud, minden megegyezés hivatalossá válik. Cao elmondta, hogy Teng Hsziao-ping még mindig hivatalos minőségen járt el. Kínának továbbra is szüksége van Teng bölcsességére és tapasztalatára, „ezért az 1987-es, 13. Pártkongresszus első plenáris ülésén ünnepélyes döntés született arról, hogy amikor fontos kérdésekről van szó, elengedhetetlen Hsziao-ping elvtárs irányítása”.⁴⁸ Teng tudomást szerzett e kijelentésről, s feldúlt a dolog. Cao Ce-jang támogatói később kifejtették, hogy a KKP főtitkára csupán megpróbálta helyesbíteni Gorbacsov értelmezését, hisz a Tenggel való találkozója is hivatalos volt. Cao kijelentette, hogy csak védeni akarta az első számú vezető imázsát.⁴⁹ Li Peng azonban egy másik értelmezést tolmácsol a naplójában. Elisméri, hogy Cao megjegyzése pontos volt, de azzal, hogy ebben a kontextusban fejtette ki, Tenget okolta 1988 gazdasági problémáiról és azokért a döntésekért, melyek a diáktüntetések fellángolásához vezettek.⁵⁰ Cao Ce-jang megjegyzését Teng is Li Penghez hasonlóan értelmezte: a pártfőtitkár őt teszi felelőssé az aktuális bajokért!⁵¹

A Pekingben Kína és a Szovjetunió megbékélésének tudósítására összegyűlt sajtó sokkal érdekesebbnek találta a diákmozgalmat, s a tér drámai eseményei gyorsan elhomályosították a Gorbacsov-látogatás jelentőségét. A külföldi riporterek nehezen tudták volna kivonni magukat az addig a kínaiaktól tapasztaltnál jóval nyitottabb egyetemisták idealizmusának és lelkesedésének hatása alól. A hatalmas nemzetközi figyelem miatt a diákok még inkább bíztak benne, hogy az NFH nem fog beavatkozni. Néhányan, felismervén, hogy lehetőség nyílt ügyük ről beszámolni a nagyvilágnak, a felvonulók külső soraiba angolul beszélő tüntetőket osztottak be, hogy tájékoztassák a világot a szabadság és demokrácia iránti vágyukról, valamint a hatalom csúcsán tapasztalható korrupció felszámolásának szükségességéről. Pár tárgyalagosságra törekvő külföldi újságíró kifejtette, hogy a diákok túlnyomó többsége vajmi keveset tud a demokráciáról és szabadságról, illetve nem nagyon tudja, hogyan lehetne ezeket a célokat elérni.⁵²

Gorbacsov látogatása alatt a téren tartózkodó tüntetők száma napról napra nőtt. **Majd** 18-án az állambiztonsági minisztérium becslése szerint, az eső ellenére, **1²** millió ember volt a Tienanmen téren.⁵³ A tiltakozások más városokban is elkezdődtek, s 200 ezerre becsülték azon fiatalok számát, akik vidékről Peking felé tartottak. Egyes diákok, morális érvekre hivatkozva, a „kulturális forradalom” vörösgárdistáinak ingyenes vasúti közlekedését követelték. Mihail Gorbacsov (eredetileg az Országos Népi Gyűlés Csarnokába tervezett) sajtótájékoztatóját áthelyezték a Tiaojütaj vendégházba, mert a gépkocsikonvoj nem tudott átjutni a Tienanmen téren.⁵⁴ Az újságírók jelentős része nem is foglalkozott a sajtótájékoztatóval, hanem a téren maradt.

Az SZKP főtitkárának látogatása nemcsak a kínai–szovjet kapcsolatoknak, hanem a diákmozgalomnak is a fordulópontja volt. Egészen addig Teng Hsiao-ping reménykedett benne, hogy felülkerekedik az egyetemisták haszseretete, s Gorbacsov látogatása előtt elhagyják a Tienanmen teret. Teng számára túl fontos esemény volt a kínai–szovjet konfliktus saját feltételeinek megfelelő lezárása ahhoz, hogy a fogadóünnepségre ne a téren kerüljön sor. A diákok azonban nem engedtek. Teng nem akarta elrontani a szovjet pártfőtitkár látogatását azzal, hogy a fiatalokkal összetűző csapatokat küld a Tienanmen térré. Ám miután a diákok szemtelen módon nem hagyták el a teret Gorbacsov látogatása alatt, a legfőbb vezető úgy vélte, hogy túl messzire mentek. Készen állt rá, hogy bevesse a hadsereget.

21.

A Tiananamen téri tragédia (1989. május 17 – június 4.)

Miközben Teng a katonaság bevetését és a statárium elrendelését tervezte, Cao Ce-jang és néhány liberális hivatalnok egy utolsó elkeseredett kísérletet tett, hogy megakadályozza az erőszakos leszámolást. Május 16-án a Gorbacsovval folytatott találkozója után, este 10 órakor Cao összehívta a PB Állandó Bizottságának rendkívüli ülését, s megismételte a Hu Csi-li által támogatott véleményét: ha a párt nem vonja vissza az április 26-i vezérkörökkel, a konfliktust nem lehet békésen megoldani. A PB keretein kívül a Központi Tanácsadó Bizottság nyugdíjas, liberális hivatalnokainak csoportja – köztük Li Csang, Li Zsuj, Jü Kuang-jüan és Tu Zsun-seng – az utolsó simításokat végezte nyilatkozatán, melyben patriótának nevezték a diákmozgalmat. Másnap kora reggel a sarokba szorított Cao abban a reményben hívta fel Teng irodáját, hogy négyesemközt találkozhat vele, s meggyőzheti, hogy ne vesse be a hadsereget. A KKP főtitkára azt az üzenetet kapta, hogy délután lehet Tenghez, ám amikor megérkezett, megtudta, hogy nem egyedül fog találkozni a legfőbb vezetővel: az Állandó Bizottság más tagjai is ott lesznek. Teng Hsziao-ping meg sem kívánta fontolni az érveit.¹

Statárium és Cao Ce-jang távozása (1989. május 17–20.)

Teng már Gorbacsov pekingi megérkezése előtt gondolkodni kezdett rajta, hogy mit fog tenni, ha a tüntetők nem hagyják el a teret. Április 25-én, ugyanaznap, amelyen eldöntötte a tüntetők figyelmeztetését szolgáló vezérkör megjelentetését, riasztotta a Népi Felszabadító Hadsereget. Május elejétől a katonák nem mehettek szabadságra.² Amint véget ért a Gorbacsov-látogatás és a külföldi média legprominensebb képviselői elhagyták az országot, Teng készen állt a cselekvésre. Május 17-én, délután négy órakor összehívta a PB Állandó Bizottságának tagjait (Cao Ce-jang, Li Peng, Csiao Si, Hu Csi-li, Jao Ji-lin) és

Jang Sang-kunt, a Központi Katonai Bizottság összekötőjét, hogy döntsenek a következő lépésekről. mindenki elmondhatta a véleményét. Cao kifejtette, hogy a szituáció kritikus, minden nap 300-400 ezer ember tüntet. Úgy vélte, ha nem vonják vissza az április 26-i kemény hangú vezércikket, a diákok nem fogják maguktól kiüríteni a teret.³

Miután végighallgatta a többiek véleményét, Teng kifejtette, hogy Kína problémáinak megoldását Pekingben kell elkezdeni, mert a fővárosi zűrzavar az egész országra hatással van. Határozottnak kell lenni. Magyarországon például a vezetők engedményeket tettek, s ezek csak további követeléseket szülték. Ha a Kínai Népköztársaság vezetői megint engednének, az a KNK végét jelentené. Teng hozzátette, hogy 1989 áprilisában Csiang Cö-min kemény, felülről lefelé haladó megközelítéssel sikeresen helyreállította a rendet Sanghajban. Bezáratta a Világgazdasági Hírmondót, mely nem követte az utasításokat (és ez hozzájárult a diáktüntetések lecsillapításához). Teng úgy vélte, hogy Pekingben hasonló megingathatatlan határozottságra van szükség. Ám a fővárosi rendőrség nem rendelkezik elegendő erővel, hogy helyreállítsa a rendet, szükség lesz a katonaságra is. A csapatokat gyorsan és ellentmondást nem tűrően kell majd bevetni, de a bevetési terveket egyelőre titokban kell tartani.⁴ Mikor néhányan aggodalmukat fejezték ki, hogy a külföldiek negatívan reagálhatnak az erő alkalmazására, Teng azzal vágott vissza, hogy gyors cselekvésre van szükség, s a „nyugatiak majd elfelejtik a dolgot”.⁵

Li Peng és Jao Ji-lin egyértelműen támogatta az első számú vezető véleményét, s bár Hu Csi-li aggodalmát fejezte ki, Cao Ce-jang volt az egyetlen, aki egyértelműen nem értett egyet Tenggel. A kifogásait hangoztató Csaót emlékeztették rá, hogy a kisebbségnak követnie kell a többség akaratát. A KKP főtitkára azt válaszolta, hogy mint párttag természetesen elfogadjia a döntést, de a személyes fenntartásai továbbra is megmaradnak.⁶ Cao tudta, hogy neki kellettene bejelentenie a statáriumot, és az ő feladata lenne a végrehajtás. Attól tartott, hogy a katonaság (akár fegyvertelen) bevetése is csak elmélyíti a konfliktust.

Cao Ce-jang a találkozó után azonnal megkérte asszisztensét, Bao Fengot, hogy készítse el a felmondólevelét. Tudta, hogy nem lenne képes kihirdetni a statáriumot, s bár a döntése karrierjének a végét jelentette, biztos volt benne, hogy a történelem ítélezéke előtt neki lesz igaza. A vacsoraasztalnál elmondta feleségének, Liang Po-csinak és lányának, Vang Jen-nannak, hogy lemond, s e döntése mindenkiuknak nehézségeket fog okozni. A család ezt követően felhívta Cao Makaón és Hajnan szigetén tartózkodó fiait. Valamennyien megrégették és elfogadták a családfő döntését.⁷

Este Cao kapta azt a kellemetlen feladatot, hogy levezesse a PB Állandó Bi-zottságának ülését, melyen Teng nem vett részt, noha az ő statáriumról hozott határozatának kivitelezését vitatták meg. Cao Ce-jang az ülésen bejelentette, hogy nem tud egy ilyen döntés végrehajtásában részt venni. Elismerte, hogy a karrierje véget ért.

Május 19-én, nagyából reggel 5 órakor a KKP főtitkára megérkezett a Tienanmen térrre, hogy megossza aggodalmait a diákokkal. Cao, akit az őt ellenőrző Li Peng kísért, egy hangosbeszélőt használva elmondta: „Túl későn jöttünk. [...] Akárhogy is kritizáltatok minket, azt hiszem, jogotokban állt.” A könnyező, remegő Csaót az egész világon látni lehetett a tévében. Elmondta, hogy fiatalon ő is részt vett tüntetéseken, és nem foglalkozott a konzektenciákkal. Arra kérte a diákokat, hogy fejezzék be az éhségsztrájkot, vigyázzanak magukra, hogy aktívan részt vehessenek a „négy modernizációban”.⁸ Néhányan úgy értelmezték Cao szavait, hogy figyelmeztette a fiatalokat, többé nem tud segíteni nekik. Ez volt az utolsó nyilvános megjelenése.

Május 17. után Cao Ce-jangot nem tájékoztatták többé a statárium részleteit kidolgozó ülésekről, ő pedig nem volt hajlandó bejelenteni azt. Május 18-án Cao, bár tudta, hogy szinte semmi esélye sincs, írt még egy levelet Tengnek, amelyben megpróbálta rávenni, hogy álljon el az április 26-i vezércikk szigorú álláspontjától. A levélre nem jött válasz.

Mikor Jang Sang-kun először szerzett tudomást Cao lemondásáról, felkereste a pártfőtitkárt, s kérte, hogy vonja vissza azt, ne tárja a nyilvánosság elé a vezetésen belüli ellentétet. Teng, akit feldühített Cao Ce-jangnak a téren tett látogatása, úgy érezte, hogy az ellentét már láthatóvá vált. Cao nem volt hajlandó elnökölni a statáriumot bevezető ülésen, de beleegyezett, hogy visszavonja a lemondását, és helyette három nap szabadságot kért, fizikai kimerültsségre hivatkozva.⁹ E három nap alatt kellett bevezetni a statáriumot.

Május 28-án Cao levelet írt Teng Hsziao-pingnek, amelyben igyekezett megmagyarázni a Gorbacsovnak tett megjegyzéseit, melyek úgy feldühítétek Tenget. A KKP főtitkára még aznap házi őrizetbe került. Asszisztensét, Bao Tongot is letartóztatták, s később a kiemelt rabok Csincseng börtönébe zárták. Teng még nyolc évig élt, de nem válaszolt Cao levelére. A két férfi soha többet nem találkozott.

Május 24–26. között a pekingi pártközpont tartományi pártfőtitkárokat, kormányzókat, valamint hongkongi és makaói vezetőket látott vendégül, hogy elmagyarázza a statárium bevezetésének okait, és a támogatásukat kérje.¹⁰ Cao Ce-jang ügyével azonban csak június 4. után kezdtek el foglalkozni. Cao, ta-

nulva Hu Jao-pang 1987-es vallomásának eredményeiből, kitartott amellett, hogy nem követett el semmi rosszat. A házi őrizetben kényelmesen élhetett, ám egészen 2005-ben bekövetkező haláláig megválogatták a látogatóit, s a lakásán kívüli mozgását is szigorúan korlátozták.¹¹

Teng és a PB Állandó Bizottsága tagjainak május 17-i találkozója után a statárium gyorsan életbe lépett. A Központi Katonai Bizottság másnap reggel kibővített ülést tartott, s Jang Sang-kun bejelentette a statárium bevezetéséről született döntést. Délután a KKB munkaülésén rögzítették a végrehajtás ter-vét: Go sov május 19-én reggel elhagyja Pekinget, este pedig megkezdő-dik **50 ezer** katona mozgósítása, akik május 20-án, szombaton érkeznek meg a Tienanmen térré.¹² Május 19-én este 10 órára Li Peng nagyszámú magas be-osztású párt-, kormányzati és katonai hivatalnokot hívott össze, s tájékoztatta őket a csapatok mozgásáról. Másnap reggel 9 óra 30 perckor Li bejelentette, hogy 10 órától statárium van érvényben.¹³ Jang Sang-kun utasította a parancsnokokat, hogy akkor se nyissanak tüzet, ha provokálnák őket. A legtöbb katonána nem viselt fegyvert.

A sikertelen statárium (1989. május 19–22.)

Teng és a katonai vezetők annyira biztosak voltak benne, hogy a csapatok gyorsan és problémamentesen elérik céljukat, hogy nem adtak ki utasítást arra az esetre, ha ellenállással kerülnek szembe. Még alternatív útvonalakat sem jelöltek ki a számukra, amennyiben elzárnak az útjukat. Május 19-én délután a diákok arról értesültek, hogy tankok, katonai teherautók és páncélozott járművek haladnak át Peking külvárosain. A téren tartózkodó tüntetők között elharapózott a feszültség és a félelem. Azt várták, hogy a csapatok hajnal előtt megérkeznek. Néhány pekingi hallgató visszatért az egyetemekre, de a radikálisabb diákok és azok, akik messziről jöttek Pekingbe (a vasúti miniszterium jelentése szerint 56 ezer fiatal érkezett vonaton a fővárosba május 16. délután 6 óra és május 19. reggel 8 óra között), lekuporodtak, s felkészültek a legrosszszabbra.¹⁴

A téren maradt tüntetők és a magas beosztású hivatalnokok sem látták előre az eseményeket: Peking lakosai felülkerekedtek, s teljesen megállították a négy égtáj felől, hat főúton és több kisebb úton érkező **50 ezer** fős katonaságot. Május 20-i naplóbejegyzésében Li Peng így írt: „Nem számítottunk érdemi ellenállásra.” Majd hozzátette, hogy a csapatokat megállították. A katonák met-

róval próbáltak eljutni a Tienanmen térré, de a metróbejáratot is eltorlaszolták. Voltak katonák, akik a helyi érdekű vasútra szálltak fel, ám önfeláldozó emberek feküdtek a sínekre. Egy alkalommal kétezer egyenruhás eljutott egy vasútállomásig, de amint leszálltak a vonatról, körbevették őket, s mozdulni sem tudtak.¹⁵ Mobilokat még senki sem használt, ám vonalas telefonok és a fontosabb kereszteződéseknel kézi adóvevők (walkie-talkie) segítségével az emberek figyelmeztették egymást a csapatok jövetelére, s a tömegek mindenhol elállták a katonák útját. A motorbiciklivel rendelkezők vitték a híreket a Pekingbe érkező csapatok mozgásáról. Néhány párthivatalnok Cao Ce-jang asszisztensét, Bao Tongot vágott meg azzal, hogy kiszívárogta a tiltakozóknak a felvonulási tervezetet. Bao azonban akkor sem lett volna képes ekkora embertömeget csödíteni az utcákra, ha briliáns szervezőképességgel dicsekedhetett volna.

Aznap éjszaka telihold világította meg a várost. A külföldi média képviselői látták, hogy több százszren gyűltek össze Peking utcáin. A tudósítók arról számoltak be, hogy olyasmi történt, ami még soha: az egész város csatlakozott a demonstrációhoz. A közvélemény amellett, hogy szímpatiával fordult a diákok felé, egyértelműen ellenezte a statáriumot.¹⁶ Másnap hajnalban, 4 óra 30 perckor a Tienanmen téri tüntetők kezében lévő hangosbeszélőkön bejelentették, hogy a csapatok útját minden irányból elzárták, s így nem tudnak eljutni a térig. A demonstrálók éljenezték.

A katonák, többnyire vidéki ifjak, akik kevésbé voltak iskolázottak és kifinomultak, mint az egyetemisták, nem voltak felkészülve a történtekre. A külföldi tudósítók beszámoltak róla, hogy sokan közülük teljesen összeavarodtak. Arra utasították őket, hogy ne válaszoljanak a provokálásra, nehogy vérfürdő legyen, és ők engedelmeskedtek. Kevés katonánál volt fegyver. A diákok gyorsan megszervezték magukat, s megszólították a megtorpantható csapatokat, igyekeztek meggönyözni őket az igazukról, a vágyukról, hogy több demokrácia legyen, és véget érjen a korrupció. A nyomdagépekhez hozzáférő tüntetők a statáriumot ellenző röplapokat nyomtattak. Voltak katonák, akik szímpatizálni kezdtek a diákok felhívásával.¹⁷

Május 22-i naplóbejegyzésében Li Peng elismerte, hogy a csapatok ötven órán keresztül nem tudtak mozogni, s arról is beszámolt, hogy Teng Hsiao-ping tartott tőle: „a katonák szíve nem lesz elégé szilárd” (*junxin buwen*). Teng számára ez lett a kulcskérdés. Fenn fogják-e tartani a rendet a katonák akkor is, ha olyan sok fiatal áll velük szemben? Hatással lesznek-e a diákok az egyenruhásokra, akik elveszítik az elszántságukat, hogy rendet teremtsenek? A katonák fáradtnak és éhesnek tűnnek.¹⁸

Május 22-én, hétfő reggel hét órakor a csapatok parancsot kaptak, hogy visszavonuljanak. A visszavonulás azonban teljes zűrzavarban történt. Néhány pekingi lakos úgy vélte, hogy az NFH egységei csak másik útvonalat keresnek, hogy a városközpont felé vegyék az irányt, ezért továbbra is eltorlaszolták az útjukat. A csapatok május 24-re eltűntek Peking központjából, visszavonultak a külvárosokba, s ott táboroztak le. A statárium még mindig érvényben volt, de a visszavonuló katonákat látva a tüntetők a győzelmüket ünnepelték.¹⁹ 1949 óta egyszer sem fordult elő – még a „kulturális forradalom” alatt sem –, hogy ennyien demonstráltak volna spontán módon a KKP vezetői ellen. Teng egy olyan méretű tömegmozgalommal találta magát szemben, amelyre még Mao is büszke lett volna, ám ez a mozgalom most a kommunista párt ellen irányult.

Teng Hsziao-ping felkészül a fegyveres alakulatok bevetésére (1989. május 22. – június 3.)

Május 20. után, miközben időlegesen megengedte a csapatok visszavonulását, Teng utasította Jang Sang-kunt, hogy biztosítsa az ellenállást legyőzni képes, megfelelő mennyiséggű tankot, páncélozott járművet, teherautót és felfegyverzett katonát. A pekingi csúcsvezetők ekkor már aggódni kezdtek, hogy a civil ellenállással szembenéző katonák és vezetőik nem inganak-e meg. Május 20-án nyolc, már nyugdíjba vonult tábornok, akikkel nem konzultáltak a statáriumról, nyilatkozatot küldött Teng Hsziao-pingnek, melyben ellenezték az erő alkalmazását. Teng és Jang Sang-kun két katonai felső vezetőt bízott meg azzal, hogy egyenként látogassák végig a tábornokokat, s magyarázzák el nekik a statárium kihirdetésének okait.²⁰

Li Peng a következő pár napban erőfeszítést tett, hogy országoszerte elnyerje a főhivatalnokok támogatását. Li naplója május 20. után különböző vidéki vezetőkkel folytatott, a történetet magyarázó, az egyetértésüket kérő és a pekingi döntéseket végül a megkeresett funkcionáriusok által pártoló telefonbeszélgetések rögzítésével van tele. Május 21-re Li Peng arról számolt be, hogy huszonkét tartományi szintű közigazgatási egység fejezte ki egyetértését a statáriummal.²¹ Teng Hsziao-ping az idősebb csúcshivatalnokokkal konzultálva próbált támogatást szerezni. Csen Jün a krízis során pártolta az első számú vezetőt, mondván, hogy szilárdnak kell maradni, s nem szabad visszakozni.²² Teng a Li Hsien-nienhez és Peng Csenhez hasonló idős elvtársakkal is találkozott, hogy meggyőződjön róla, nem történt szakadás a vezetésen belül.

Május derekán Van Li Észak-Amerikába utazott. A központi pártvezetés tagjai, attól félve, hogy Cao Ce-jangot fogja támogatni, értesítették Vant, hogy mielőtt hazatér Pekingbe, meg kell állnia Sanghajban. Május 26-án, hajnal 3 órakor Li megérkezett a sanghaji repülőtérre, ahol Csiang Cö-min és Ting Kuan- ch, a Politikai Bizottság póttagja fogadta, s tájékoztatta a kialakult helyzetről. Másnap Ting Kuan- ch pekingi utasításra még részletesebben informálta Vant, és Csiang Cö-min dokumentumokat adott át neki, melyek elmagyarázták, miért került sor Cao félreállítására.²³ Van Li Észak-Amerikában többször is támogatóan beszélt a demokráciáról, de Sanghajban, mint hű párttag, kiemelte, hogy támogatja Teng Hsziao-ping politikáját.²⁴ Csak ekkor kapott engedélyt, hogy visszatérjen Pekingbe.

Az új vezetői struktúra előkészítése

Teng már a statárium kihirdetése előtt azon dolgozott, hogy egy új vezetési struktúrát hozzon létre, melynek felépítését a renderemtés után azonnal ismertetni lehet a közvéleménnyel. Először is, még Cao Ce-jang leváltásának bejelentése előtt, megerősítette az 1987-es 13. Pártkongresszus határozatait, mert világossá akarta tenni, hogy a Cao-féle döntések folytatódnak: a piacok nemcsak nyitottak maradnak, hanem nőni fog a jelentőségük. A külföldi vállalatok által megvalósított projektek folytatódnak, még a megosztó, hajnani Jangpuban tervezett (a japán építési vállalat, a Kumagai Gumi illetékességebe tartozó) projekt is. Bejelentették ugyanakkor, hogy nagy erőfeszítéseket tesznek majd a tiszviselők közt elharapózott korrupció visszaszorítása érdekében.²⁵

Azért, hogy a közvélemény támogatását visszaszerezze, Teng olyan új vezetőket szeretett volna látni, akik nem kötődnek a Tienanmen tér diákjai elleni fellépéshez, s akiket azután fog bemutatni, hogy a hadsereg visszafoglalta a teret. Május 19-én, a statárium bevezetésének napján Teng, Csen Jün és Li Hszien-nien már döntött, hogy Csiang Cö-min lesz a pártfőtitkár: hivatalba lépését rögtön a negyedik posztot követően akarták bejelenteni.²⁶ Teng Hsziao-ping nagyra tartotta Jiahgot, amiért oly mesterien és különösebb reakció nélkül záratta be a Világgazdasági Hírmondót. 1983–85 között Csiang Cö-min a villamosipar-ügyi miniszteriumot irányította, s 1985-ben tájékoztatókat tartott a legfőbb ve számára. Teng, Csen Jün és Li Hszien-nien alaposan megismerhették Jiahgot, mikor téli sanghaji látogatásai során városi párttitkárként vendégül láttá őket. Már három éve az egyik legfiatalabb tagja volt

a Politikai Bizottságnak, ismerte a KKP központi kérdéseit. Jiang egyszerre volt szilárd, eltökélt a reformok iránt, tájékozott a tudomány és technológia területén, tapasztalt a külügyekben. Teng Hsziao-ping számára mindezek fontos szempontok voltak Kína vezetéséhez.

Teng, Csen Jün és Li Hszien-nien a PB Állandó Bizottságának új tagjain is elgondolkodtak. Li Zsuj-huant, Tiencsin város reformer párttitkárát hatékony vezetőnek találták a Csaóhoz túl közel álló Hu Csi-li helyére propaganda-felelősnek. Szung Ping, a tapasztalt és népszerű hivatalnok (Csen Jün javaslatára) már 1987-ben az Állandó Bizottság tagja lett. A Teng utasításait áll-hatatosan végrehajtó Li Pengre a jövőben is számítottak miniszterelnökként, Jao Ji-lin pedig miniszterelnök-helyettes maradt. A következő KB-ülésen hivatalossá váló új kinevezéseket azonnal be kellett jelenteni.²⁷ Cao Ce-jang nem lesz többé a Politikai Bizottság tagja. Teng nem vádolta meg frakciózással Csaót, de kijelentette, hogy Hu Jao-panghoz hasonlóan csak egy szűk körrel dolgozott.²⁸

Miután meghozta döntéseit az új vezetésről, Teng az Állandó Bizottság két továbbra is hivatalban lévő tagjával, Li Penggel és Jao Ji-linnel találkozott, akiktől nem lett volna meglepő, ha megsértődnek, hogy miért nem kettejük közül került ki az új pártfőtitkár. Ezért az első számú vezető türelmesen elmagyarázta nekik, hogy a rend fenntartásához új arcokra van szükség. Arra bátorította őket, hogy hozzanak konkrét döntéseket a korrupció felszámolása érdekében, s tegyék világossá a közvélemény számára, hogy a KKP vezetői komolyan törekednek a problémák megoldására. Teng hozzáfűzte, hogy Csiang Cö-minnek és a többi frissen kinevezett csúcshivatalnoknak drámai lépésekkel kell majd tenniük a kinevezésük utáni első pár hónapban, hogy megmutassák a részük melletti elkötelezettségüket. Teng Hsziao-ping úgy gondolta, hogy Jiangnak nem kellene a saját embereit magával hoznia, mikor új pozíciójába lép. Ehelyett arra biztatott mindenkit, hogy legyen a frissen kinevezett pártfőtitkár segítségére.²⁹ Mihelyt az új vezetés a helyére lép, Teng be fogja jelenteni azon szándékát, hogy en visszavonul. Címek nélkül is megtart magának némi befolyást, de Jiangnak, aki nem rendelkezett a forradalmár vezetők személyes tekintélyével, szüksége lesz a hivatalos címek által ráruházott hatalomra, hogy irányítani tudja az országot.

Csiang Cö-min nem volt tisztában a jövőbeli szerepéről folyó magas szintű beszélgetések nagy részével. Május 31-én Li Peng felhívta, magyarázat nélkül arra utasította, hogy azonnal repüljön Pekingbe. Mikor Jiang megérkezett, Li közölte vele, hogy Teng Hsziao-ping látni kívánja. Két nappal később Teng

tájékoztatta Csiang Cö-mint, hogy őt választották ki a KKP főtitkárának. Pekingben Jiang négyszemközt találkozott a két másik csúcsvezetővel, Csen Jünnel és Li Hsien-niennel, s elkezdett felkészülni új feladataira.

Csiang Cö-min háttere alapján megfelelő választásnak tűnt, hogy a második generáció vezetője legyen. 1926-ban született, és kiemelkedő intellektuális képességeinek bizonyítéka volt, hogy felvételivel bekerült a Jangcsou-középiskolába, majd a Csiaotung Egyetemre, Kína egyik legjobb műszaki felsőoktatási intézményébe. Tanulmányai alatt valamennyire angolul is meg tanult. Jiang tizenhárom éves korában meghalt nagybátyja, Csiang Sang-csing forradalmár mártír, s hogy a családnak az a vonala ne haljon ki, a fiút adoptálták, így neki is lett személyes forradalmi kötődése. Csiang Cö-min még 1949 előtt csatlakozott az illegális kommunista párthoz. Mikor Kína 1953-ban építeni kezdte Csangcsunban az első autógyárat, egy bevezető orosz nyelvi kurzus elvégzése után, 1955–56-ban a Moszkva melletti Sztálin gépkocsigyárban volt gyakornok. Csangcsunba visszatérve, 1956-tól különböző technikai, adminisztratív és pártpozíciókban dolgozott. A „kulturális forradalom” alatt kritika érte, s egy Május-fáradtsági diákokkal küldtek átnevelésre. Mentora, Vang Tao-han támogatásával Jiang az elektronikai fejlesztés területén töltött be különböző pozíciókat, mígnem 1985-ben Sanghaj polgármestere, majd a következő évben a déli nagyváros párttitkára lett. A nyolcvanas évektől kezdődően – Ku Mu külföldi befektetéseket koordináló csoportjának tagjaként – szerepet játszott a nyugati technológiák behozatalában.

Az utódok kiválasztásában a kínai csúcsvezetők szemében előnyt élveztek azok, akik a párt forradalmárainak, különösen mártírjainak családjából származtak, mert bízni lehetett abban, hogy teljes mértékben elhivatottak a KKP iránt. Tengnek egy elszánt, ugyanakkor a reformokban tájékozott emberre volt szüksége, s Csiang Cö-min ilyen volt. Olyan ember kellett, aki keményen és ügyesen kezelte a krízishelyzeteket, ahogy Jiang az 1986-os diáktüntetéseket és a Világgyorsítási Hírmondó 1989. áprilisi bezárását. Mindemellett olyan személyre volt szükség, aki különböző emberekkel is jó kapcsolatokat tudott ápolni. Sanghajban és Pekingben Csiang Cö-min bizonyította, hogy képes együtt dolgozni a többi hivatalnokkal. Jiang jövialis viselkedése ellenére éles eszű, érett politikai menedzser volt. Korábban sose dolgozott a pekingi pártstruktúrában, de a PB tagjaként eltöltött három évben megismerkedett a csúcsvezetőkkel és a fontosabb pártügyekkel. Olyan embernek ismerték meg, aki hatékonyan tudja menedzselni a politikai kérdéseket.³⁰

A diákok kemény magja kitart (1989. május 20. – június 2.)

Miután május 20-án az NFH nem tudta életbe léptetni a statáriumot, a lakosság támogatásán fölülkesedve és a hadsereg bevetésén felháborodva egyre többen tértek vissza a térré. Néhány egyetemista elfáradt, vagy épp félt folytatni az ellenállást, s visszament a campusokra, de a tartományokból beözönlő társaik a helyükre léptek.

Május 29-én Mao képével szemben felállították a Demokrácia istennőjét, az amerikai Szabadság-szobor mintájára készített hatalmas, poliuretánhabból formált szobrot, s le is leplezték egy ceremónián, mely nagy figyelmet kapott Kínában és külföldön egyaránt.³¹ A szobrot, amelynek darabjait biciklis riksákon szállították a Tienanmen térré, a Központi Szépművészeti Akadémia diákjai készítették három nap alatt, megállás nélkül dolgozva. A demokrácia ügye maradandó emlékének szánták, de a tér június 4. utáni takarítása során darabokra törték.

Időközben a mozgalom hanghordozása megváltozott. A vasúti hivatalnokok becslései szerint ebben az időszakban 400 ezer, csak odaútra szóló jegyet vásároltak Pekingbe, ám május 30-án már többen hagyták el a teret, mint ahányan érkeztek.³² Sok tiltakozó tartott a büntetéstől. Május végétől a diákvézérek, akár a központi propagandaosztály, amely ellen többek közt felléptek, megpróbálták keretek közé szorítani az újságírók hozzáférését az átlagos tüntetőkhöz, hogy kontrollálni tudják a köztvéleményhez eljutó üzeneteket. Az üzenetek tartalmát azonban a demonstrálók megosztottsága miatt nem volt egyszerű kontrollálni. Mindemellett a diákok közül kiemelkedő vezetők inkább tömegeket mozgató, bátor szónokok voltak, mintsem hosszú távú, egységes programmal rendelkező stratégák. A tüntetők nem értettek egyet a követendő lépésekben. A legalább minimális egység elérése végett azok, akik a téren maradtak, a következő eszküt tették: „Esküszöm, hogy életemet hűen, akár a halálom árán is, a Tienanmen tér, Peking és a köztársaság megvédésének szentem.”³³

A leszámolás (1989. június 3–4.)

Nem rendelkezünk arra utaló információval, hogy Teng Hsiao-ping egy pillanatig is tételezett volna felfegyverzett katonákat küldeni a Tienanmen térré. Június 3-án, délután 2 óra 50 perckor kiadta a parancsot Cse Hao-tiennek, hogy tegye meg, ami szükséges (*yong yiqie de shouduan*) a rend visszaállításához.

Az éles szemű nyugati tudós, Melanie Manion, aki ez idő tájt Pekingben tar-tózkodott, így magyarázza Teng gondolkodását: „Igen valószínű volt, hogy ha június 3-án tömegoszlató módszerek használatával megtisztítják az utcákat, a tiltakozás nem ért volna véget. [...] A protestálók csak időlegesen vonultak volna vissza, és később még nagyobb erővel jelentek volna meg [...], a június 4-én bevetett erők azonnal, biztosan és egyértelműen vetettek véget a mozgalomnak.”³⁴ Teng Hsziao-ping családja arról számolt be, hogy bármennyi kritikát kapott is később, Teng sohasem kételkedett abban, hogy jó döntést hozott.³⁵ Azok a megfigyelők, akik látták, hogy május vége felé egyre csökken a tüntetők száma a Tienanmen téren, úgy gondolták, hogy erőszak nélkül is ki lehetett volna üríteni a teret. Tenget azonban nemcsak a Pekingben demonstráló diákok foglalkoztatták, hanem a KKP-nak az egész országban gyengülő hatalma, s azt a következtetést vonta le, hogy kemény fellépéssel kell visszaállítani a kormányzat tekintélyét.³⁶

A Szovjetunió csak két évvel később ömlött össze, de 1989-ben Teng Hsziao-ping már meg volt győződve róla, hogy az orosz és a kelet-európai vezetők nem tettek eleget, hogy megőrizzék az állam és a párt hatalmát. 1989. április 4-én Lengyelországban a kerekasztal-tárgyalások eredményeként a Szolidaritás szakszervezet vette át az irányítást, az elnöki széket választás útján töltötték be, a kommunista párt pedig feloszlott. Véletlen egybeesként a lengyel választást június 4-én tartották, azon a napon, melyen a kínai hadsereg elfoglalta a Tienanmen teret. Csiang Cö-min, aki egykor a Szovjetunióban tanult, utóbb Teng dicséretét zengte, amiért bátran megakadályozta, hogy Kína darabokra hulljon, mint a Szovjetunió.³⁷

Összesen 150 ezer katona állomásozott ekkor Peking külső területein.³⁸ A legtöbben vasúton jöttek, ám június 1-jén négy repülőgépnyi haderő érkezett a távolabbi Csengtuból és Kantonból. További csapatok mozgósítására adott lehetőséget, hogy a kantonai repülőtér május 31-től hat napon keresztül nem adott el repülőjegyeket. A hétkatonai régióból öt küldött tiszteket a helyszínre, de mivel valamennyi régió vezetője írásban adta egyetértését, hogy a hadsereg átvegye a tér irányítását, nem állt fenn a lehetőség, hogy később bizonyos régiók bejelenthessék, valójában nem értettek egyet a diákmozgalom elfojtásával. Akárhogy is, egy csónakban eveztek.

A katonai tervezők a leszámolás előkészítéseként május 26-tól kisebb csapatokat küldtek a fővárosba, hogy megakadályozzák az utak eltorlaszolását. A titoktartás elsődleges fontosságú volt. Pár csapat jelöletlen teherautókkal érkezett, a fegyvereiket elrejtették. Mások utcai ruhában vették fel a pozíójukat,

gyalog vagy biciklin, három-öt fős csoportokban, hogy elkerüljék a figyelmet. Néhányan, a kulcsfontosságú kereszteződéseket védve, napszemüveget hordtak, és utcai huligánnak öltöztek. Mások egyenruhában voltak ugyan, de kocogtak, mintha csak szokásos testedzésüköt végezték volna.³⁹ Több napon keresztül kis csoportokban szívárogtak be a városba, ám június 2-án gyorsan nőni kezdett a számuk. Egy nagyobb csoport katona gyülekezett a Tienanmen tértől négy mérföldnyire nyugatra található Katonai Múzeumban, mely a csapatok és a felszerelés fontos elhelyezési pontja lett. A különösen jól kiképzett egységek föld alatti alagutakon jutottak be a közvetlenül a tér mellett található Országos Népi Gyűlés Csarnokába, ahonnan segíteni tudtak, hogy a tér megtisztítása fegyelmezett módon történjen. A város más kulcsfontosságú pontjain civil ruhás katonák állomásoztak, információkat adva az útlezárásokról és a tüntetők mozgásáról.

Május 19-én, mikor a csapatok először próbálták betartatni a statáriumot, éjszaka mozogtak, mert (tévesen) azt gondolták, hogy az emberek ágyban lesznek, de ehelyett a telihold fényében elárasztották az utcákat. A második kísérletet június 3-ra, a holdhónap legsötétebb napjára tették. A dátum már csak azért is igéretesnek tűnt, mert ha június 4-re, vasárnapra sikerül rendet teremteniük, akkor a felfordulás hétvégére és nem egy munkanapra koncentráldott volna.

Június 3-án Teng kijelentette, hogy ha sikerül is a rendteremtés a Tienanmen téren és tágabb értelemben véve Pekingben, hónapokig, sőt évekig fog tartani az emberek gondolkodásmódjának megváltoztatása. Nem sietett, és nem tartotta szükségesnek azokat vadolni, akik az éhségsztrájkhoz csatlakoztak, tüntettek vagy petíciókat nyújtottak be. Közölte a csapatokkal, hogy kizárolag azon személyeket vegyék célba, akik megszegték a törvényt, s fel akarták forgatni az országot. Azért van szükség a leszámolásra, mert Kínának békés, stabil környezet kell a „reform és nyitás” folytatásához, valamint az ország modernizálásához.

Teng a csapatok bevetése mellett érvelve elismerte, hogy elengedhetetlen a politikai reform, de a „négy alapelvet” – a szocialista utat, a nép demokratikus diktatúrájának támogatását, a kommunista párt vezetését és a marxista-leninista, maói ideológiát – mindenkiépp fenn kell tartani. Kiemelte, hogy ha a tüntetés és a tacepaók kiragasztása folytatódik, nem jut majd elég energia a szükséges dolgok megvalósítására. A vezetőknek el kell magyarázniuk, miért született az a döntés, hogy helyreállítsák a rendet, s minden szintet meg kell győzni, hogy helyes a tüntetők elleni fellépés.⁴⁰

A június 3-át megelőző napokban a demonstráló egyetemisták sejteni kezdték, hogy csapatmozgások történnek, de fogalmuk sem volt, mennyi katona

jutott be Peking központjába. A diákok nem gondolták, hogy a tiltakozásuk lövöldözéshez vezethet. Június 3. előtt többször is szavaztak arról, hogy folytatssák-e a tér megszállását. A többség minden igennel szavazott, s azok, akik a távozás mellett voltak, egyszerűen faképnél hagyták a többieket. Ám a buntetéstől tartó néhány diákvézér június 4. előtt megpróbált alkut kötni a kormányzattal. Annyit kértek, hogy kapjanak garanciát arra, hogy nem fogják megbüntetni őket, és a diákszervezeteket hivatalosan ismerjék el.⁴¹ Semmilyen biztosítékot nem kaptak.

Június 2-án éjszaka Pekingben elterjedt, hogy csapatok vonulnak be a városba. A tüntetők és szövetségeseik cselekedni kezdtek. Ahogy a hadsereg próbált bejutni a városba, az NFH járműveinek útját eltorlaszolták, párat fel is borítottak, majd felgyújtottak. Időközben a kormányhivatalnokok továbbléptek. Június 3-án délután Csiao Si rendkívüli ülést hívott össze, hogy megvitassák a tér megtisztításának végleges tervezetét. Jang Sang-kun tájékoztatta Tenget a tervekről, aki gyorsan jóváhagyta őket.⁴² Bár a vezetők vártak némi ellenállást június 2-án, alábecsülték az ellenfél erejét. Csen Hszi-tung arról számolt be, hogy az emberek „körbevették és megverték a katonákat. [...] Néhány lázadó munícióhoz és hadi ellátmányhoz jutott. A központi kormányzat irodáit és más fontos szerveket támadás ért.” Li Peng annyira kétséges volt az ellenállás mértékével és elszántságával szembenéülve, hogy először nevezte az eseményt „ellenforradalmi felkelésnek”, ami jelezte, hogy az ellenállók immár elleniségek voltak. Li kijelentette: „Teljes keménységgel kell véget vennünk a fővárosban folyó ellenforradalmi felkelésnek. Az NFH csapatai, a Népi Fegyveres Rendőrség és a közbiztonsági erők minden eszköz alkalmazhatnak, hogy elbánjanak azokkal, akik megakadályoznák a feladatuk elvégzését.”⁴³

Június 3-án a különböző csapatok parancsnokai találkoztak a pekingi katonai régió főhadiszállásán, hogy áttekintésük a támadás részleteit. Három hullámban vonultak be katonák motoros járműveken a fővárosba. minden hullámban a négy égtáj felől érkeztek csapatok. Az első hullám a harmadik és negyedik körgyűrűtől vonult befele délután 5 és fél 7 között; a mások hullám este 7 és 8 óra közt; a harmadik pedig este 9 és fél 10 között. Pár korábbi teherautón nem voltak fegyverek, de a három hullámot még két fegyveres hullám követte; az első fél 11-kor, míg a második éjfél körül.⁴⁴ A katonáknak hajnalig kellett megtisztítaniuk a teret.

A műveletet a tervek szerint hajtották végre. Június 3-án a fél 7-es hírekben bemondták a rádióban és a tévében, hogy a munkások maradjanak a helyükön, s a város lakói az otthonukban vigyázzanak az életükre. A kínai állami televí-

zió (CCTV) megállás nélkül közvetítette e figyelmeztető bejelentést, és közben a tér hangosbeszélőiből is ugyanezt az üzenetet lehetett hallani.⁴⁵ A bejelentésekben nem szerepelt konkrétan az, hogy a hadsereg elkezdett bevonulni a városközpontba, s mivel a kormányzat korábban már több figyelmeztetést is kiadott, az emberek nem vették elégé komolyan, hogy „vigyázzanak az életükre”.

Június 2-án és 3-án a diáktüntetők azt a taktikát alkalmazták, amelyet május 19. óta fejlesztettek ki. Néhányuknak volt csak kézi adóvezőjük, de a motorbiciklis résztvevők hozták-vitték a híreket. Több száz „repülő tigris” száguldott egyik helyről a másikra, figyelmeztetett a csapatmozgásokra, így az emberek időben torlaszokat tudtak építeni. Mikor a torlaszok megállították a konvojok első teherautót, a tüntetők odarohantak, hogy kilyukasszák a gumikat, vagy csak egyszerűen kiengedték belőlük a levegőt. A teherautóknak meg kellett állniuk. Az emberek ezután elvágották a kocsik vezetékeit, alkatrészeket téptek ki a motorházból, provokálni kezdtek, köveket és téglákat hajigáltak. Pár esetben a teherautón utazó katonákat is megtámadták. Némelyik útterasz meglehetősen hatékonynak bizonyult, s nemcsak az első hullámot állította meg, hanem a későbbi hullámokat is, melyek nem tudták kikerülni az első csoport használhatatlanná tett járműveit.⁴⁶

Június 3-án éjszaka és másnap kora reggel a legnagyobb ellenállásra és erőszakra a Tienanmen tértől négy mérföldnyire nyugatra található főutcán, a Muhsziti hídhoz közel került sor, ahol a toronyházakban egykor magas beosztású nyugdíjas hivatalnokok éltek. Este fél 10 körül a 38. csapat katonái elértek Muhszitihez, ám ott több ezer, ellenállásra kész civillel találták szembe magukat. A Muhsziti híd mellett buszokat fektettek keresztbé az útra, így a páncélozott járművek nem tudtak továbbhaladni. Az NFH először könnygázt és gumilövedékeket használt, kevés eredménnyel. A tüntetők válaszul köveket és más tárgyat dobtak a katonákra. Az egyik tiszt kézi megafonnal próbálta távozásra bírni a tömeget, de nem hallgattak rá. A 38. csapat nyugatról érkezett a helyszínre, s akár a polgárháború alatt a kommunistákhoz csatlakozó Kuomintang-árulók, különösen erős nyomás alatt állt, hogy a hűségét bizonyítsa: aznap a parancsnok, Hszü Csin-hszién egészségi problémára hivatkozva nem tudta vezetni az egységet. A Muhsziti hídnál tartózkodó csapatok fél 11 körül élestöltényekkel kezdték a levegőbe lőni, és villanógránátokat dobtak a tüntetők közé. Ekkor még nem voltak halálos áldozatok.

A mozogni képtelen csapatok 11 órakor kezdték éleslőszerrel a tömegbe lőni (percenként kilencven lövés leadására alkalmas AK-47-es gépkarabélyokat használtak). A sebesült embereket a többiek vitték el a helyszínéről

a mentőautókig, vagy biciklire, riksára rakták őket, s a közelí Fuhszing kórházba tekertek velük. Az NFH teherautói és páncélozott járművei teljes erővel előretörtek. Aki az útjukba állt, azon keresztülhajtottak.⁴⁷ Még éleslöszerekkel halált osztva a honfitársaik között, négy órába telt a hadseregnek eljutni a Muhszititől a Tienanmen tére.⁴⁸

A térhez egészen éjfél utánig nem érkeztek nagyszámú csapatok, de a jó pár órával korábban pozíciót felvett rendőri és civil ruhás katonai egység már a helyszínen tartózkodott. Este 8 órakor felgyulladtak a Tienanmen tér és a szomszédos, a tértől keletre található Csangan sugárút fénnyei. A sugárúton 9 órakor már szinte senki sem tartózkodott. A páncélozott járművek, tankok és katonák elkezdtek a tér felé mozogni. Néhány mérföldnyire, ahogy keletről közelítettek, puskával lőttek olyan épületek ablakaira, ahol külföldi tudósítók és fotóriporterek tartózkodtak. A katonák figyelmeztették őket, hogy ne álljanak az ablakokba, ahonnan képeket készíthettek volna a téren zajló öldöklésről. Civil ruhás tisztek állították meg a külföldieket, közölve velük, hogy a testi épségük érdekében ne tartózkodjanak az utcákon, s ne fényképezzék a katonai műveletet. Sok fotóriportert alkalmaztak a fényképezőgépeit és filmjeit.⁴⁹

A becslések szerint 100 ezer tüntető tartózkodott a Tienanmen téren, mielőtt a hadsereg elkezdett benyomulni. Június 4-én éjjel 1 órakor minden égtáj felől jöttek a katonák. A tér szélén, a Csangan sugárúton és az Országos Népi Gyűlés Csarnokánál tüzet nyitottak a civilekre, akik provokálták őket, téglaikat dobáltak, és nem mozdultak. A tiltakozók nem számítottak rá, hogy a katonák éleslösszerrel fognak löni, s mikor néhányan meghaltak, a sebesülteket pedig elvitték, a többiek között kitört a pánik.

Éjjel 2 órára már csak pár ezren voltak a téren. Csaj Ling diákvézér bejelentette, hogy azok, akik el akarnak menni, menjenek, akik maradni akarnak, maradjanak. Hou Tö-csien népszerű tajvani énekes, aki Liu Hsiao-póval és két másik közismert értelmiségivel június 2-án, értékelésük szerint az utolsó napokra érkezett a térré, mikrofont ragadott, s figyelmeztette a jelenlévőket, hogy a hadsereg a téren van.⁵⁰ Hou kijelentette: akik hallják őt, már bebizonyították, hogy nem félnek a haláltól, de elég volt a vérfürdőből. Kérte, hogy mindenki békésen távozzon a térről, hátrahagyva az összes fegyverként használható tárgyat.

Hou Tö-csien és három társa 3 óra 40 perc körül tárgyalni kezdett a statáriumcsapatok katonáival, hogy megegyezzenek a Tienanmen tér békés elhangásában. Rövid megbeszélés után az illetékes NFH-tiszt beleegyezett a kérésbe. Négy órakor kialudtak a tér lámpái. Hou nem sokkal később ismét kézbe vette a mikrofont, hogy bejelentse az egyezséget, s közölte a jelenlévőkkel, hogy

haladéktalanul hagyják el a teret. Nagyjából háromezren követték Hout. Fél ötkor a katonák és a járművek ismét elindultak, s a még a helyszínen tartózkodó diákok délnyugat felé vonultak vissza. 5 óra 20 perckor már csak kétszázan voltak, és 5 óra 40 percre, nem sokkal hajnal előtt, a Tienanmen teret a parancs szerint megtisztították a tüntetőktől.⁵¹

Pár megfigyelő úgy emlékezett, hogy a téren is lőttek le embereket, de a kormány szóvivője tagadta, hogy fél 5 és fél 6 között bárkit is megöltek volna, vagyis implicit módon elismerte, hogy azelőtt vagy azután történhetett ilyesmi.⁵² A kormányzat nem tagadta, hogy a térhez kapcsolódó Csangan sugárúton haltak meg emberek. Sokan próbálták megbecsülni a kérdéses éjszakán megölt emberek számát, ám a becslések jelentősen eltérnek egymástól. A néhány nap pal június 4. után közölt adatok szerint kétszáz ember halt meg, köztük húsz katona és huszonkét diákok, s kétezeren megsebesültek.⁵³ Li Peng július 2-án azt közölte Brent Scowcrofttal, hogy háromszáztízen haltak meg, beleértve katonákat és harminchat diákokat.⁵⁴ Az egyik halálos áldozat édesanya, Ting Celin később megpróbálta összegyűjteni mindenek nevét, akiket megöltek azon az éjszakán. 2008-ig majdnem kétszáz névig jutott. Li Cse-jüan, a 38. hadseregcsoporthoz első számú politikai komisszárja szerint az elesett és megsebesült katonák mellett hatvanöt teherautó és negyvenhét csapatszállító vált használhatatlanná, s 485 járműön keletkeztek sérülések.⁵⁵ Az eseményeket követő külföldi megfigyelők legmegbízhatóbb becslései szerint a megölt tüntetők száma 300 és 2600 között lehet, s több ezren sebesültek meg. A több tízezres halálos áldozattal számoló kezdeti nyugati híradásokról később elismerték, hogy meglehetősen túlzók voltak. Timothy Brook, az esemény idején Pekingben tartózkodó kanadai tudós, a külföldi katonai attasék becslései és a tizenegy nagyobb pekingi kórház adatai alapján arról számolt be, hogy a katonai beavatkozás legalább 478 halottal és 920 sebesülttel járt.⁵⁶ Vannak, akik úgy vélik, hogy a kórházakban dokumentáltaknál több halott lehetett, mert pár család, a büntetéstől tartva, maga intézte családtagja gyógyítását, vagy nem a szokásos módon szabadult meg a holttesttől.⁵⁷

A tér megtisztítása utáni napokban az NFH és a rendőrség kitakarította a demonstrációk során összeszemeltet területeket, s a Demokrácia istennőjét is darabokra törték. A helyi lakosokkal való néhány összetűzést leszámítva, a véres megtorlást követően feszült nyugalom ereszkedett a Tienanmen térré és Pekingre.

A diákvézéreket begyűjtötték és letartóztatták. Páran rövid ideig maradtak őrizetben, mások börtönbe kerültek. Még a Taj Csinghez hasonló prominens értelmiségiek is, akik a téren arra biztatták a demonstrálókat, hogy vonulja-

nak vissza⁵⁷ tartóztatták és bebörtönözték. Teng személyesen döntött arról, hogy Bao Tong, Csaó Ce-jang asszisztense tizenhét éves börtönbüntést kapjon. Bao Jie esztendőt töltött börtönben, de utána is szoros felügyelet alatt maradt. Csaó más beosztottjait is bebörtönözték, s néhány tüntető több mint húsz év után is börtönben maradt. Pár diákvézér, így Csaj Ling és Vuer Kaj-hszi, értelmiségi vezetők, mint Jen Csia-csi és Csen Ji-ce, a „földalatti vasút”, vagyis védett házak és bátor barátok segítségével el tudtak menekülni az országból. Vang Tan több évig börtönben volt, míg aztán kiengedték, s külföldre távozhatott, ahol folytatta tanulmányait.

A „búra alatt nevelkedett generáció” és a remény elhalasztása

Az 1989-es tüntetések diák és idősebb értelmiségi résztvevői – akár a kínai történelem más korszakainak értelmiségijei – mély felelősséget éreztek az ország sorsa iránt. Ám „búra alatt nevelkedett generációt” számítottak, akik nemigen szereztek tapasztalatokat iskoláikon és egyetemeiken kívül. A negyvenes évek végének fiataljaitól eltérően nem töltötték esztendőket szervezetek felépítésével, hogy aztán megszerezzék a hatalmat. A nyolcvanas évek elejének diákjaitól eltérően nem törték meg őket a politikai kampányok, a „kulturális forradalom” küzdelmei és a vidéki munka. Generációjuk legtehetségesebbjeinek számítottak, de korábban csak vizsgákon kellett megfelelniük, nem pedig az életben. Az oktatási reform kedvezményezettjei voltak, akik a legjobb középiskolákba és egyetemekre járhattak.

Mindemellett e diákok a kínai történelem olyan időszakában nőttek fel, mikor nem nyílt tér a független politikai aktivisták számára, hogy szerveződjenek, s a gyakorlatban tegyék próbára gondolataikat. A tüntetők nem voltak politikai szervezetek tagjai: egymást gyakran váltó vezérek irányította, lazán kötődő résztvevőkből álló tömeget alkottak. Akik magas pozícióba emelkedtek a mozgalomban, nem kiemelkedő ítélezéjüknek és stratégiai tervezésüknek, hanem spontán szónoki képességüknek és harciasságuknak köszönheték, hogy előterbe kerültek. A téren maradt diákok azt az illúziót dédelgették, hogy országuk vezetői felismerik a hazaszeretetüket, magas morális érzületüket, s szóba állnak velük, legitimként fogadják el az aggodalmaikat, és megoldják az általuk felvetett kérdéseket.⁵⁸

A diákoknak ez a „búra alatt nevelkedett generációja” hasonlított ahhoz, ahogy Szun Jat-szen az 1920-as években Kínát jellemezte: „Egy réteg futó-

homok.” Cao Ce-jangot azvalan vádolták ellenfelei, hogy feltüzelte a diákokat, s Teng ellen uszította őket. Cao támogatói pedig azvalan vádolták az ellenfeleit, hogy provokálták az ifjúságot, hogy így hozzákk kellemetlen helyzetbe őt. Lehetséges, hogy Cao támogatói és ellenfelei megpróbálták irányítani a diáktüntetőket, de kevés eszköz állt a rendelkezésükre, hogy sikeresen járjanak. A demonstrálókat nehezen lehetett volna befolyásolni. Még a saját vezéreik is csak feltüzelni tudták a Tienanmen téren összegyűlt tömeget, irányítani kevésbé.

Június 4. után az egyetemisták és családtagjaik meggyászolták azokat, akiket megöltek vagy megsebesítettek. Meggyászolták az elveszett reményt is, hogy a közeljövőben egy nyitottabb, erkölcsösebb Kína ideje jön el. A diákvézérek, miközben azon gondolkodtak, mit tegyenek június 4. után, egymás között elismerték, hogy naivitás volt szembeszállni az ország vezetőivel, gondolván, hogy azok majd lemondanak a hatalmukról. A Tienanmen tér generációja és a következő nemzedékek egyetemistái tragikus tapasztalatukból levonták a következtetést, hogy a pártvezetéssel vívott konfliktus olyan kemény válaszcsoport eredményez, ami egyszerűen nem éri meg a küzdelmet.

Június 4-ét követően – szovjet és kelet-európai társaikkal ellentében – a kínai diákok nem támadták többé a kommunista pártot. A fiatalok jelentős része úgy vélte, hogy haladás csak lassú bázisépítéssel érhető el. Növelni kell a lakosság életszínvonalát, segíteni kell, hogy az emberek jobban megértsék a közélet kérdéseit, s fokozatosan kell tapasztalatot szerezni a demokráciában és szabadságban. Még a nem párttag diákok egy része is elismerte: fennállt a veszély, hogy a vezetők elveszítik az ország irányítását, márpédig csupán a KKP tudta fenntartani a gazdasági növekedéshez szükséges stabilitást. Sokan hitték, hogy (a korrupt és saját zsebükre dolgozó hivatalnokok ellenére) a „reform és nyitás” politikáját lehetővé tevő kommunista program, mely az emberek magasabb életszínvonalát eredményezte, kívánatosabb, mint bármelyik más lehetséges alternatíva. Abban reménykedtek, hogy békés és gazdasági növekedést hozó évtizedek után erősebb bázisa lesz egy szabadabb társadalomnak. Míg el nem jön ez a kor, a diáaktivisták nagy része egyszerűen feladta, hogy a közösségeért dolgozzon, s inkább a saját karrierjére koncentrált.

Sok értelmiségi és néhány magas beosztású párhivatalnok is úgy gondolta, megbocsáthatatlan volt a döntés, hogy ártatlan emberekre nyitottak tüzet, s a KKP-nak előbb-utóbb meg kell majd változtatnia a mozgalommal kapcsolatos értékelését. Bár ez a változás valószínűtlennek tűnt, amíg azok, akik aktív szerepet játszottak a döntésben, életben voltak, a kormányzat pozíciója érezhetően puhult a kérdésben. A leszámolást követő két évtizeden belül a bebörtön-

zöttek közül sokakat kiengedtek, s egyre kevésbé számított szégyennek, ha valaki részt vett az eseményekben, melyeket először „ellenforradalmi lázadásnak” (*fangeming baoluan*), majd „felkelésnek” (*baoluan*), „politikai felfordulásnak” (*zhengzhi dongluan*), végül „1989 viharának” (*1989 fengbo*) neveztek.

A Tienanmen téri események hatása a világban

Mindannyiunkat, akik tiszteljük az emberi élet szentségét, felháborít az 1989. június 4-én történt leszámolás. A Tienanmen tér tragédiája hatalmas felzúdulást kellett külföldön, sokkal nagyobbat, mint a korábbi, hasonló mértékű ázsiai tragédiák.⁵⁹ 1947. február 28-án, mikor a Kuomintang átvette Tajvan irányítását, Csen Ji tábornok ezreket gyilkoltatott le a prominens tajvani lakosok közül, hogy megakadályozza egy vetélytárs helyi vezető felemelkedését. Az eset évtizedeken keresztül megkeserítette a „helyiek” és a „jöttmentek” kapcsolatát, de a Nyugat nem figyelt fel rá. 1980-ban Cson Duhvan vezérőrnagy véres puccsot hajtott végre, s jóval több embert gyilkoltatott le Kvangdzsuban, hogy felülkerekedjen a helyi ellenálláson, mint ahányan 1989-ben meghaltak Pekingben. A Kvangdzsuban történteket nem közvetítették a külföldi tévétársaságok, és a dél-koreai vezetőket érő globális megbélyegzést össze sem lehetett hasonlítani azzal, ami a kínai vezetőket érte a Tienanmen téri tragédia után.

Az eseményeket vizsgáló összehasonlító elemzésében Richard Madsen amerikai tudós felteszi a kérdést, hogy miért hatott annyira érzelmileg a Tienanmen téri tragédia a nyugati világra. Az a válasza, hogy az események drámaian, élőben bontakoztak ki a televízió keresztül, ráadásul a diákokat a nyugati eszmék képviselőinek látták. Dióhéjban Madsen úgy véli, a pekingi leszámolás azért érintette meg annyira az amerikaiakat, mert úgy értelmezték, mint az amerikai mítosz elleni támadást, amely szerint a gazdasági, intellektuális és politikai szabadság mindig győz. Sok külföldi Tenget a szabadság gonosz ellen-ségének látta, aki lesújtott a hitük mellett kiálló hősies diákokra.⁶⁰

A „kulturális forradalom” alatt a határon túli média elhanyagolható mértékben volt jelen Kínában, holott a korszak nyers brutalitása sokkal több embert érintett negatívan, mint június 4. eseményei. Paradox módon Teng erőfeszítése, hogy megnyissa Kínát a külföldi sajtónak, lehetővé tette, hogy a tudósítók beszámolhassanak a világnak a Tienanmen téren történt leszámolásról.

Kínában 1989 tavaszra előtt szigorúan korlátozták a külföldi tudósítók mozgását és a helyi lakossággal való találkozását. A párhivatalnokok, akikre nyo-

más nehezedett, hogy ne adjanak ki „államtitkokat”, ritkán beszéltek a sajtóval, s mikor mégis megtették, nagy elővigyázatossággal jártak el. 1989 áprilisáig, amikor az újságírók rendszeresen olyan ellenzékiekkel kezdtek találkozni, kik az üzeneteiket szerették volna közvetíteni, titokban tették, hogy az aktivisták ne kerüljenek bajba.

A külföldi tudósítóknak, akik szerettek volna belátni a színfalak mögé, a pekingi tavasz páratlan lehetőség volt. Az ebben az időszakban Pekingben tartózkodó legtöbb riporternek az 1989. április 15-től június 4-ig tartó demonstrációk közvetítése volt karrierje legizgalmasabb időszaka. Fizikai állóképességük határait feszegyetve dolgoztak az ellenséges környezetben, hogy dokumentálják a szabadság és demokrácia utáni vágyat, s megkapták a kellő műsoridőt és nyomtatott terjedelmet, hogy beszámoljanak a drámai izgalmakról.

A kínai egyetemisták legalább annyira szerették volna eljuttatni gondolataikat a tágabb nézőközönséghez, mint amennyire a tudósítók közvetíteni akarták őket. Az újságírók és diákok, látva, hogy az idősebb pekingi lakosok mennyire támogatják az ifjúságot, szinte elképzelhetetlennek tartották, hogy a kormányzat tüzet nyit majd a saját polgárainra. Jó pár tudósító később önkritikát gyakorolt, s bevallotta, annyira átjárta őket is az izgalom, mint a diákokat, akikről a beszámolói szóltak, így nem ismerték fel a leselkedő veszélyt, és nem készítették fel a nyugati nézőközönséget a következményekre.

Május végére a külföldi tévénezők és újságolvasók olyannyira azonosultak a demokráciáért harcoló egyetemistákkal, hogy a véres végjátékot a „mi” értékeinkért kiállók elleni fellépésként értelmezték. A Demokrácia istennője különösen rezonált az amerikaiakban mindenkor értékek iránti vággyal, melyet a New York-i Szabadság-szobor jelképez. A nyugati nézők szemében a hősies fiatal tüntetőket brutális diktátorok mészárolták le, s mikor a riporterek látták, hogy az ismerőseikké vált diákokat megverik és megölök, a történtek olyan mély benyomást gyakoroltak rájuk, hogy hajlamossá válták eltúlozni a szörnyűségeket. Néhány tudósító szerint a lemészárolt demonstrálók száma ötezer és tízezer között volt. A nyugati sajtó június 4. után is arról cikkezett, hogy Kína a polgárháború szélén táncol, pedig június 9-re, mikor Teng találkozott azokkal a tisztekkel, akik kikényszerítették a statáriumot, az objektív megfigyelők előtt világossá vált, hogy a helyzet stabilizálódott.⁶¹

A pekingi vezetők számára, akik minden megtettek, hogy ők irányítsák az eseményeket, a külföldi média, melyet a Hongkonghoz közeli déli városok lakosai, továbbá a határon túl élő kínaiak követhettek, lett a háttérben ólalkodó erő, amely kiforralta a zavargásokat. Valóban sok kínai követte lelkesen a Voice

of America, a BBC és a CNN beszámolóit. A professzionális kínai újságírók irigyükék a nyugati zsurnaliszták szabadságára, akik úgy számolhattak be az eseményekről, ahogy látták őket, s megpróbáltak tágítani saját határaikon, miközben a cikkeket írták.

A Tienanmen téri tragédia után azokra az üzletemberekre, tudósokra és amerikai kormányhivatalnokokra, akik úgy vélték, hogy az Egyesült Államoknak érdekében áll együttműködni a kínai kormányzattal, könnyen rásütötték a bélyeget, hogy Peking „gonosz diktátoraival” cimborálnak. A hidegháború vége felé egyre több amerikai liberális érvelt amellett, hogy a washingtoni politikának képviselnie kell az ország értékeit, s a zsarnokok gyámolítása helyett a demokrácia és az emberi jogok oldalára kell állnia. Mivel lehetett volna jobban kifejezsre juttatni az említett eszmék melletti elhivatottságot, mint a Tienanmen téri leszámolás felelőseinek előtérénél? Június 4. után Teng Hsziao-pingnek nemcsak országa engedetlen fiataljaival és városi lakosai-val, hanem azokkal a nyugati hivatalnokokkal is szembe kellett néznie, akik ugyanazon értékeket hirdették, mint a kínai diáktüntetők.

Mi lett volna, ha...?

Az egész világ által figyelemmel kísért, ilyen nagy szennedést okozó tragédia el-gondolkodtatta mindenkit, akiket foglalkoztat az emberiség sorsa, hogy miként lehetett volna elkerülni a katasztrófát. Akik a tragédia közvetlen okát kutatják, a teret minden áron megtisztítani kívánó Teng Hsziao-ping döntésére mutatnak rá. Teng kritikusai kiemelik, hogy ha nem lép fel 1989. április 26-án olyan keményen a „felfordulás” ellen, ha hajlandó odafigyelni a diákokra, vagy ha a rendelkezésére álló erőszakmentes eszközökhöz fordul, a teret halálos áldozatok nélkül is meg lehetett volna tisztítani. Cao Ce-jang bírálói úgy érvelnek, hogy ha kevésbé bátorítja a tüntető egyetemistákat, s határozottabban kezeli őket, vagy ha kevésbé izgatja a saját felvilágosult vezetői imázsa, a tragediát el lehetett volna kerülni. Li Peng kritikusai azt állítják, hogy ha nem olyan csökönöös, és esetleg szóba áll a diákokkal, hogy megértse a szempontjaikat, ha nem hirdeti olyan elszántan az április 26-i vezércikket, mely a fiatalokat a „felfordulás” előidézőiként állította be, s ha nem ítéli el őket oly végletesen, netán némi szímpátiával fordul feléjük, lehet, hogy nem történik meg a tragédia. Csen Hszi-tung és Li Hszi-ming bírálói úgy vélik, ha a két férfi nem túlozza el a Teng és más idősebb hivatalnokok számára készített jelentéseiben a

helyzet súlyosságát és a külföldi részvétel mértékét, akkor e vezetők nem érezték volna kényszerítve magukat, hogy aránytalanul nagy erővel válaszoljanak.

A diákvézérek kritikusai pedig azt állítják, hogy ha a tüntetés irányítói nem olyan hiúk, nem befolyásolja őket annyira a saját fontosságukba vetett hit, s belegondolnak azokba a veszélyekbe, melyeket ők idéztek elő, a tragédiát el lehetett volna kerülni. Páran azt is felvetik, hogy ha a fiatalok és más pekingi lakosok május 20-án nem állják el a katonák útját, akik ekkor még békésen próbáltak rendet teremteni, a rezsimnek két héttel később nem kellett volna kiadnia a tűzparancsot. A nyugati világ kínai kritikusai a maguk részéről hozzáteszik, hogy ha a Nyugat nem szítja a diáktiltakozások tüzét, s a hátterben munkálkodó külföldi erők nem próbálják meg elpusztítani a kommunizmust és a szocialista rendszert Kínában, a demonstrációk nem szabadultak volna el.

Azok, akik a mélyebb okokat keresik, rámutatnak, hogy Teng Hsziao-ping és Cao Ce-jang döntései, melyek előidézték 1988 magas inflációját, valamint a fogyasztási cikkek szabályozott árának eltörlése dühöt és aggodalmat kellett a kínaiakban. Mások az erő és előjogok önkényes gyakorlatát emelik ki, amelyekkel a magas pozícióban lévők félemlítették meg az átlagembereket, szükségtelenül szoros kontrollt gyakorolva a magánélet felett, s igazságtalan előnyökön juttatva a barátaikat és rokonaikat. Néhány konzervatív a piaci reformokat hibáztatta, melyek túl messzire mentek, kapzsiságra készturettek, hozzájárulva a kormányzati korrupcióhoz. Mások úgy gondolják, Teng hibázott, s az idézte elő a fellángolást, hogy nem mozdította el elég gyorsan az országot a demokrácia irányába, illetve nem támogatta 1986-ban Hu Jao-pangot. Teng hitt benne, hogy a csúcshivatalnokok feladata a döntéshozatal, s jóllehet meg kell hallgatniuk a konstruktív javaslatokat, végső soron azt kell tenniük, ami ről úgy vélik, hogy az ország hosszú távú sikérét szolgálja. Egyesek szerint, ha Teng Hsziao-ping többet kísérletezik a szavazási formákkal, hogy lazítson az autoriter vezetés béklyóin, és bevezesse a törvények uralmát, továbbá megbüntesse a korrupt hivatalnokokat, akkor az ország gyorsabban haladt volna előre, elkerülve a diákok jelentette kihívást.

Más hivatalnokok, akik csodálják, ahogy Teng a Tienanmen tér tüntetéseit kezelte, úgy hiszik, hogy 1989 májusának végén, mikor kezdték elszabadulni az indulatok a téren, a legfőbb vezető kemény fellépése volt a kínai nép egyetlen esélye, hogy a nemzet egységes maradjon. Sok funkcionárius gondolta úgy, hogy mivel Teng képtelen volt a statáriummal rendet teremteni anélkül, hogy kiadta volna a tűzparancsot, nem maradt más választása, meg kellett tennie,

amivel egyben tudta tartani az országot. Mikor a kínaik összehasonlítják Teng Hsziao-pingnek a pekingi diákkelésre adott válaszát azzal, amit Gorbacsov és kelet-európai társai tettek hasonló helyzetben, azt a végső konzekvenciát vonják le, hogy a kínai nép és országa ma sokkal jobb helyzetben van, mint 1989-ben volt. Meg vannak győződve róla, hogy fejlődése korai szakaszában Kína darabokra hullik, ha a vezetés biztosította volna az értelmiségnek azt a szabadságot, amelyre vágytak. Elismerek a Tienanmen tér tragédiájának súlyát, de úgy vélik, hogy még nagyobb tragédiákra került volna sor, ha Teng nem vet véget 1989 júniusában a két hónapnyi káosznak.

Akármennyire szeretnénk is mi, tudósok és mindenki, akit érdekel az emberi létezés és a szabadság keresése, egyértelmű válaszokat találni, melyek magyarázatul szolgálnak a tragédia okaira, az igazság az, hogy egyikünk sem tudhatja biztosan, mi történt volna, ha más döntések születnek. Két évtizeddel az események után Teng döntéseinek hosszú tavú hatásáról sem tudunk végső ítéletet formálni. Ha a következő évtizedekben a kínaik több szabadsághoz jutnak majd, vajon kevésbé lesz kanyargós Kína útja, mint az egykorú Szovjetunióé? Vajon 1989 tavaszának eseménysorozata fontos tényező lesz? Be kell ismernünk, hogy nem tudhatjuk.

Az azonban biztos, hogy a Kínai Népköztársaság a Tienanmen tér eseményeit követő két évtizeden keresztül relatíve stabil és gyors – akár lenyűgöző – mondható – gazdasági növekedést mondhat magáénak. Nagy számban voltak kisebb tiltakozások, s a vezetőket nyugtalanította a nagyobb felfordulás veszélye, de az 1989 utáni húsz évben a KNK-ban nem tört ki igazán jelentős zavargás. Ma több százmillió kínai sokkal kényelmesebb életet él, mint 1989-ben, sokkal szélesebb hozzáférése van a világ információihoz és gondolataihoz, mint a múltban bármikor. Az iskolázottság és a várható életkor is folyamatosan és gyorsan nő. Az említett okoknál fogva a kínai emberek jóval büszkébbek az országuk által elért eredményekre, mint az előző évszázadban.

Tudjuk azt is, hogy a kínaik még mindig vágnak a nagyobb személyes szabadságra és egy őket jobban képviselő kormányzatra. Tisztában vagyunk vele, hogy burjánzik a korrupció, s hogy a közvélemény szerint a hivatalnokok nem a közösség, hanem a saját céljaikért küzdenek. Sok kínai fél attól, hogy egy függetlenebb média és függetlenebb bíróság nélkül nehéz lesz előrejutni a korrupció megfélezésében. Világos, hogy számos vezetőt, akik egyetértenek Tenggel, hogy a gyors gazdasági növekedésből népszerűség következik, aggaszt a végső „mi van, ha”; vagyis mi van, ha nem sikerül megoldani e problémákat még azelőtt, hogy a növekedés lelassul?

Tudjuk azonban, hogy Teng Hsziao-ping és más csúcshivatalnokok 1988-ban és 1989 tavaszán hozott nem egy döntése a közhangulat és a megerősödött ellenzék félreértéséből fakadt. Ilyen döntés volt, hogy 1988 tavaszán elengedték az inflációt, s megszüntették az árszabályozást, ami nyáron megrémítette a megélhetésük miatt aggódó bérből és fizetésből élőket és családjukat. 1989. április 26-án a vezércikk, melyet azért közöltek, hogy lecsendesítse a tüntetőket, az ellenkező hatást érte el azzal, hogy figyelmeztette őket a lehetséges büntetésre; a szöveg hangneme feltüzelte az ellenzéket. 1989. május 20-án a statárium bejelentéséből jól látszott, hogy a vezetők nem voltak tisztában a népszerű ellenzék erejével, s így nem is készültek föl megfelelően a statárium békés bevezetésére. A nyolcvannégy éves Teng nem érzett rá úgy a közvélemény hangulatára, mint fiatalabb korában, megzavarodott tanácsadói pedig nem látták el kellően pontos és meggyőző értékeléssel e közhangulatról.

22.

Szilárdan állni

(1989–1992)

1989. június 4. után Pekingben borús volt az atmoszféra. Tengnek egy olyan közösséggel kellett szembenéznie, mely nyíltabban állt szemben a párt csúcsvezetésével, mint bármikor a kommunista hatalomátvétel óta. Május 20-ra világossá vált, hogy a kormányzat a városi lakosság és a fiatalok támogatását is elvesítette, s a vezetés attól félt, hogy a kormány nem éli túl a következő időszakot. A június 4-én használt fegyveres erő meghunyászkodásra kényszerítette a társadalmat, de csak elmélyítette a KKP és a nép közötti szakadékot. A hadsereg morálja is alacsony volt; a katonák mindennek érezték magukat, csak hősöknek nem, miután ártatlan civileket öltek meg azért, hogy a párt megtarthassa a hatalmát. Nehezen lehetett új katonákat toborozni. 1988 inflációja, Hu Jao-pang halála és a Tienanmen tér felfegyverzett csapatokkal való megtisztítása után Teng és a KKP támogatása alacsony volt, távol 1984 boldog magaslataitól.

Teng Hsziao-ping hitt benne, hogy a közvélemény támogatásának visszanyeréséhez a pártnak minden meg kellett tennie, hogy a gazdasági növekedést magasan tartsa, de az elővigyázatos konzervatívok, akik 1988 inflációja után megszerezték a gazdaságpolitika irányítását, fékezték a növekedést. Ráadásul a szovjet és kelet-európai kommunista vezetőket ért kihívások miatt sok kínai gondolkodott el a kommunizmus jövőjén is.

Mindezeken túl a külföldi emberjogi csoportok és a határon túl élő kínai diákok támogatták a Kínában élő ellenzékieket, s a politikusok Kína elleni szankciókat jelentettek be. A nyugatiak szemében a Pekingben szabadságot és demokráciát követelő fiatalok lemészárlása sokkal nagyobb bűn volt, mint saját kormányaik döntései, melyek jóval több civil halálát okozták Vietnámban, Kambodzsában és más országokban. A nyugati emberjogi csoportok elkezdték kioktatni a kínaiakat a szabadságról és az élet szentségéről. A magas beosztású külföldi hivatalnokok leálltak a kínai utakkal, s korlátozások léptek életbe a technológia, különösen a katonai technológia exportját illetően. A kereske-

delem és a turizmus egyaránt megszenvedte az intézkedéseket. A Tiananmen tér tragédiája óriási hatással volt a Nyugatra. A tévéállomások újra és újra lejátszották a Demokrácia istennője ledöntésének képeit, a véres holttesteket cipelő alakokat, valamint a magányos fiatalt, aki egyedül próbált megállítani egy tan-kot. Ezek a képek csak megerősítették a külföldi kormányok Kína-ellenes han-gulatát. A tüntetők nyugati támogatását és a Peking elleni szankciókat nem lehetett egykönnyen felszámolni.

Teng szerint az ellenzék külföldi támogatása és a Kínára rótt szankciók sok-kal nehezebbé tették a párt hatalmának fenntartását. Tudta, hogy a nyuga-ti bírálat Kínán belül is követőkre talál majd. Mindazonáltal ezen a kritikus ponton, ahogy rendet tett, s szembenézett a külföldi szankciók hatásával, újra aláhúzta annak fontosságát, hogy Kína nyitott maradjon. Június 4. előtt pár nappal, mikor felkészítette az NFH-t arra, hogy megtegye, ami a rend vissza-állításához szükséges, így szólt: „Ahelyett, hogy bezárnánk az ajtónkat, nyit-nunk kell a külvilág felé – jobban, mint korábban.”¹ Elengedhetetlen a nép bizalmának visszanyerése, ezért a kiemelt korrupciós ügyekben – bármilyen beosztásban legyenek is az érintettek – konkrét eredményeket kell elérni, gyors nyomozásokat kell lefolytatni, majd büntetéseket kell kiszabni. Megismételte, hogy a vezetők harmadik generációjának muszáj folytatnia a „reform és nyitás” politikáját.²

Beszéd az NFH tábornokai előtt (1989. június 9.)

Június 4. után Teng és a vezetés jó néhány napig azzal foglalkozott, hogy letar-tóztassák azokat, akiket a „felfordulás” felelőseinek tartottak, és a várost megtisztítva rendet teremtsenek. A legfőbb vezető nem jelent meg a nyilvánosság előtt, s gyorsan elterjedt a pletyka, hogy a csúcshivatalnokok súlyosan megosztottak, és a kormány a szétesés szélén áll. Június 9-én Teng megtörte a csendet: beszédet tartott a tábornokok előtt, akik a leszámolást vezették. Beszédének egy részét a tévében is sugározták. A rendteremtés után először jelent meg ma-gas beosztású pártfunkcionárius a nyilvánosság előtt. Teng köszönetet mondott a tábornokoknak a rend visszaállításában játszott kulcsszerepkért. Egyúttal közölte a közvéleménnyel, hogy nekik is hálásnak kell lenniük a katonaságnak. A kormányzat stabilan működik, a politikája pedig változatlan, tette hozzá.

Teng kifejezte sajnálatát, amiért katonák és rendőrök haltak meg, akik a küzdelem közepette hősiesen megvédték a párt és a nép érdekeit. A globális

helyzetben és Kína környezetére való tekintettel az összecsapás elkerülhetetlen volt, mondta. Szerencsére a konfliktus akkor történt, mikor még több tapasztalt, idősebb – a probléma megoldásához kellő erővel és bátorsággal rendelkező – katonai vezető is cselekedhetett. Elismerte, hogy néhány elvtárs nem értette meg, miért volt szükség a fellépésükre, de bízott benne, hogy idővel ők is támogatni fogják majd ezeket az erőfeszítéseket. A nehézségek abból adódtak, állította Teng, hogy pár olyan rossz ember keveredett a diákok és a tüntetők közé, aki a KKP hatalmát akarta megdönten, el akarta pusztítani a szocialista rendszert, s egy burzsoá köztársaságot kívánt alapítani, a Nyugat vazallusát. Teng Hsziao-ping feltette a kérdést: „Mit tegyünk most? [...] Véleményem szerint továbbra is azt a vonalat kell követnünk, azokat az alapelveket és politikát, melyet kidolgoztunk.”³ Újra megismételte a „négy alapelv” – a szocialista ösvény támogatása, a nép demokratikus diktatúrájának fenntartása, kiállás a Kínai Kommunista Párt mellett és a marxizmus-leninizmus-maoizmus követése – fontosságát.⁴

Pártvezetőkhöz szólva

Egy héttel később, június 16-án Teng közölte a Központi Bizottság mérvadó tagjaival, hogy visszavonul az aktív szerepvállalástól, és a vezetők egy új, harmadik generációjának kell befejeznie a „lázadás” felszámolását. A lázadást föl kell használni arra, hogy felhívják a figyelmet a múlt hibáira, s kijavítsák őket, de véleménye szerint az alapelveken nem szabad változtatni. „Csak a szocializmus mentheti meg Kínát, és csak a szocializmusban fejlődhet Kína. A gazdasági fejlődésnek nem szabad lelassulnia. [...] Meg kell mutatnunk, hogy a reform és a külülvilág felé történő nyitás politikája nem változik, folytatódik a megvalósítása.”⁵ Teng elismételte azt is, hogy a párt stratégiai célja helyes, 1980 és 2000 között meg kell négyszerezni a gazdaságot, s a 21. század derekára Kínának egy közepesen fejlett országgá kell válnia.

Az első számú vezető pekingi beszédét végighallgató külföldiek szerint az idős politikus hanghordozását nyugodt magabiztoság jellemzette, nem tűnt úgy, hogy megbánta volna, amit tett, vagy tartott volna a jövőtől.⁶ Teng szemlátomást hitt abban, hogy a június 4-i erődemonstráció lecsöndesítette az ellenállást, s lehetővé tette a KKP-nak és az NFH-nak, hogy megsilárdítsa a hatalmat. Azt állította, hogy a katonai akció két évtizednyi stabilitást teremtett Kína számára. Teng Hsziao-ping következetessége és kemény kiállása sok olyan embert megnyugtatót, akik attól félték, hogy az országban beköszönt a káosz.

Teng magabiztosnak látszott azt illetően, hogy az ötvenes-hatvanas években szinte teljes izolációban élő Kína ellen tud majd állni az 1989 utáni külföldi szankcióknak. A demokratikus államokban gyorsan változik a politika, mondta, s a szigorú szankciók pár évnél nem tartanak majd tovább. Úgy hitte, hogy a külföldi üzletemberek nyomást fognak gyakorolni saját kormányaikra, hogy azok javítsanak a kapcsolatokon, s így ismét hozzáférhetővé váljon a kínai piac, illetve a nyugati kabinetek újra fel fogják ismerni, hogy szükségük van Peking együttműködésére. Kínának határozottan kell maradnia, bátorítania kell külföldi barátait, hogy töröljék el a szankciókat, s álljanak készen, hogy kihasználjanak minden jövőbeli lehetőséget.

Teng várakozásai beigazolódtak. 1990 novemberében James Baker amerikai külügyminiszter a kínaiak együttműködését kérte, hogy elfogadtasson egy határozatot az ENSZ Biztonsági Tanácsában, mely nyomást gyakorol Irakra, hogy vonuljon vissza Kuvaitból. Baker megegyezést kötött, hogy Bush elnök, cserébe Peking támogatásáért, fogadja Csien Csi-csent.⁷ A megegyezés, bár közvetlenül utána egyetlen szankciót sem töröltek el, áttörés volt a Kína és az Egyesült Államok közötti munkakapcsolatok helyreállításában.

Két júniusi beszédét követően Teng már ritkán jelent meg nyilvánosan. A betegségéről vagy haláláról szóló pletykák olyan gyakoriak lettek, hogy az újságoknak időnként cikkekben kellett cífolniuk őket.

Teng Hsziao-ping június közepén még részt vett a negyedik plénumon, július elején pedig találkozott Bush elnök képviselőjével, Brent Scowcrofttal, majd Pejtajhóba, a magas beosztású párhivatalnokok nyári pihenőhelyére utazott.⁸

A negyedik plénum (1989. június 23–24.)

Három héttel a Tienanmen tér tragédiája után a Központi Bizottság tagjai összegyűltek a 13. Pártkongresszus negyedik plénumán. Az eseményen megerősítették, hogy az előző két hónap felfordulása során tett intézkedések szükségesek és helyesek voltak. A plénumról készült jelentés elismerően szolt Teng és az idősebb vezetők szerepéiről, amelyet a krízis idején játszottak, a hadsereget és a rendőrséget pedig megdicsérte a támogatásukért. A plénum a csúcshivatalnokok körében történt változásokat is hivatalossá tette. Cao Ce-jangot minden beosztásától megfosztották; Csiang Cö-min lett a párt főtitkára; Szung Ping és Li Zsuj-huan lettek – Csiang Cö-min, Li Peng, Jao Ji-lin és Csiao Si mellett – a KB Állandó Bizottságának új tagjai. A frissen kinevezett vezetés esküt tett, hogy

a Teng és munkatársai által megtervezett úton halad tovább. Csiang Cö-min a plénumon elmondott beszédében újra megerősítette, hogy eltökélt a 11. Pártkongresszus 1978. decemberi harmadik plénumán felvázolt célok – „reform és nyitás”, gazdasági fejlődés – megvalósításában.⁹

Továbbra is megválaszolatlan volt azonban a nagy kérdés. Hogyan tudna Teng hidat verni a több szabadságra vágyó kínai fiatalok elvárásai és a KKP öregjeinek – akik abban hittek, hogy a rend megőrzéséhez szigorú kontroll szükséges – makacs elszántsága közé? A legfőbb vezető stratégiája nem volt meglepő azok számára, akik ismerték. Megpróbálta elősegíteni a gazdasági növekedést és megerősíteni a „politikai nevelést”. Szóra sem méltatta az értelmiség azon felvetéseit, hogy nyugati stílusú demokratikus reformokra lenne szükség, inkább arról igyekezett meggyőzni a közvéleményt, hogy Kínának egyelőre a meglévő rendszer a legmegfelelőbb.

A marsallbot Csiang Cö-miné lesz

Teng Hsziao-ping sokat gondolkodott azon, mit kellene tennie az utódjának, hogy fenntartsa az egységet, s Kínát a „reform és nyitás” ösvényén vezesse tovább. A közvéleménynek a június 4-i tragédiára adott reakciói fényében Teng elégedett volt, hogy olyasvalakit választottak, aki nem vett részt a leszámlásban, és egy új kezdetet testesíthet meg a nép szemében. Csiang Cö-min ugyan már június 4. előtt Pekingbe érkezett, ám Teng gondoskodott róla, hogy a Tienanmen téri és pekingi rendteremtsberülő személyes részvétel miatt ne essen csorba a reputációján, illetve, hogy Jiang kinevezését június 24., a negyedik plénumon történt pártfölitkárrá való hivatalos megválasztása előtt ne jelentsék be.¹⁰ Azzal, hogy várt a bejelentéssel, világossá tette a párt és a közvélemény előtt, hogy szilárd kézzel adja át a marsallbotot, a szokásos eljárásokat követi, s nem siet, hogy utódját a székébe segítse. Úgy tűnt, a KKP öregjei egyetértettek abban, hogy egy erős központi figurára van szükség. 1978-ban még nem akarták Tenget túl sok címmel körülbárázni, nehogy a hatalom túlságosan centralizált legyen, de 1989-ben készségesen ráruházták Csiang Cö-minre e címeket, hogy megszerezhesse a szükséges hatalmat, és az ország hatékony vezetője lehessen.

A június 4-ét követő hetekben Teng okkal lehetett elégedett választottja teljesítményével. Jiang gyorsan tanult és jó kapcsolatokat épített ki a párt őt kiszemelő öregjeivel, többek közt Csen Jünnel és Li Hszien-niennel, valamint

magával Tenggel. Politikai ösztönei láthatólag megfelelően működtek, s hasznára voltak a széles körű kapcsolatokkal rendelkező, politikában járatos Ceng Csing-hung tanácsai is, aki Sanghajban Jiang alatt párttitkárhelyettes volt, majd őt Pekingbe elkísérte a KKP Általános Irodájának helyettes vezetője lett. Ceng Csing-hung apja, Ceng San éveken át vett részt a párt szervezésében, és biztonsági feladatokat látott el, így fia a KKP tagjaival kapcsolatos rengeteg belső történetet ismert. Ceng Csing-hung anyja Jenanban az óvodát vezette, ahol gyermekkorukban sokan jártak a nyolcvanas években, ének vezetői közül. Ceng a személyes kapcsolataival érdemben segítette Jiangot pekingi politikai lépéseiiben. Csiang Cö-min azonban semmi esetre sem volt egy kategóriában a biztos kezű Tenggel, aki évtizedes fővárosi tapasztalatokkal rendelkezett, nem beszélve a kollégáit érintő hatalmas háttértudásáról. Jiang ilyesformán Cengre és más tájékozott beosztottjaira bízta e kapcsolatok menedzselését.

1989. augusztus 17. reggelén a még mindig Pejtajhóban tartózkodó Teng Hsziao-ping magához hívatta Jang Sang-kunt és Vang Csent, hogy tájékoztassa őket: úgy tervezí, a novemberi ötödik plénumon lemond Csiang Cö-min javára a Központi Katonai Bizottság vezetői posztjáról is.¹¹ A csúcshivatalnokok jól tudták, hogy ez nemcsak a katonaság irányításának átadását, hanem a Kína feletti teljes hatalom átruházását is jelenti.

Miután Teng szeptember 4-én visszatért Pejtajhóból, összehívta a párt felső vezetőit – Csiang Cö-min, Li Peng, Csiao Si, Jao Ji-lin, Szung Ping, Li Zsuj-huan, Jang Sang-kun és Van Li – az otthonába, hogy megvitassák nyugdíjba menetelének terveit. A találkozón először emlékeztette a résztvevőket, hogy miként korábban gyakorta kijelentette, egyik utolsó feladata, hogy egy kötelező nyugdíjba vonulási rendszert építsen ki, s így az idős hivatalnokok automatikusan átadják feladataikat a fiatalabb vezetőknek. Teng kiemelte összegyűlt kollégáinak, hogy a kötelező nyugdíjkorhatár hiánya – nemcsak Mao kései éveiben, hanem a császárság napjaiban is – a kínai hierarchia kritikus gyengeségének számított. (Néhány bírálója szerint tiszteletre méltó volt a nyugdíjba vonulásáról hozott döntése, de pár évvel előbb is meghozhatta volna.) Teng elmondta, hogy ha vezető pozícióban érné a halál, az nemzetközi nehézségeket okozhatna. Jobb, ha még egészsgesen átadja a pozícióját. Mindemellett úgy érezte, hogy az általa személyesen ismert külföldi vendégek fogadásában továbbra is szerepet tud játszani.

Teng utasításba adta, hogy a következő, 1992-re tervezett pátkongresszuson számolják fel a Központi Tanácsadó Bizottságot. A Csen Jün vezette bizottságot időleges intézménynek szánták, hogy „felhasználják a forradalmi

vezetők generációjának bölcsességét”. Teng bejelentette, hogy mikor a novembéri ötödik plénumon visszavonul, a párt nyugdíjazási eljárásaiban, ahogy a kormányzat más részeinek hasonló eljárásaiban is, az egyszerűségre kell törekedni.¹² Ezután elmondta búcsúüzenetét: fontos, hogy a kínai közvélemény és a külföldiek egyaránt megértsék, hogy a pekingi vezetők eltökéltek a reformok és a külvilág felé való nyitás folytatása mellett. Utódainak fenn kell tartaniuk a pártközpont és az Államtanács hatalmát, mert enélkül – nehéz időkben – Kína nem lesz képes megoldani a problémáit.¹³

Teng meghagyta a követőinek, hogyan válaszoljanak a folytatódó nyugati szankciókra és lehetséges támadásokra: „Először is: objektíven kell felmérnünk a szituációt. Másodszor: ki kell tartsunk. Harmadszor: nyugodtan kell cselekednünk. Ne legyetek türelmetlenek! A türelmetlenség nem jó dolog. Nyugodtnak kell maradnunk, nyugodtnak és megint nyugodtnak, csendben annak kell szentelnünk magunkat, hogy megvalósítsunk valamit – valamit Kína érdekében.”¹⁴

Még ugyanezen a napon Teng egy személyes hangú levelet küldött a Politikai Bizottság tagjainak a következő üzenettel:

*A szükebb vezetés Csiang Cö-min elvtárs irányításával [...] nagyon hatékonyan dolgozik. Gondos mérlegelést követően, amíg még egészeges vagyok, szeretnék lemondani a jelenleg betöltött posztjaimról. [...] Ez a párt, az állam és a hadsereg érdeke. [...] Öregember vagyok, egy veterán párttag, aki évtizedeken át a kommunizmusért, a függetlenségről, az újraegyesítésért, az ország fejlődéséért és reformjáért dolgozott, így az életem a párté és az országé. Nyugdíjba menetelém után is ezekért a célokért kívánok tevékenykedni. [...] A reform és a külvilág felé való nyitás épp csak elkezdődött, a feladatunk fárasztó lesz, az utunk hosszú és kanyargós. Ám biztos vagyok benne, hogy túl fogunk jutni minden nehézségen, és az egymást követő generációk előrehaladnak azon célok felé, melyeket az első nemzedék tűzött ki.*¹⁵

Teng elszánt volt a tekintetben, hogy a tudományos csere és az új technológiák Kínába áramlása folytatódjék. Tudta, hogy a kínai felmenőkkel rendelkező amerikaiak erős hazaszeretettel fordulnak őseik otthona felé, s a Tienanmen téri tragédiát követő szankciók ellenére fenn fogják tartani kapcsolataikat, ezért meghívta a Nobel-díjas Lee Tsung-Daót Pekingbe. A Teng és Lee szeptember 16-i beszélgetéséről szóló sajtóbeszámolók az első számú vezető nyugdíjba vonulása nyilvános bejelentésének feleltek meg. Teng tudta, hogy június 4.

óta a kiélezett helyzetben a közvélemény aggódik az ország sorsát illetően. Arra is emlékezett, hogy mikor Mao Ce-tung meghátrált a „nagy ugrás” nehézségeit követően, s betegségének vagy halálának híre kezdett terjedni, tudatosan fényképek jelentek meg a sajtóban a Jangcéban úszó Maóról. Hasonlóan e fotóhoz, akármennyire aggasztották is Tenget június 4. után Kína nehézségei, a Lee Tsung-Daóval közös felvetelek egy gondtalan, magabiztos politikus képéét közvetítették a világ felé. A közzétett fotók Pejtajho strandján, a víz mellett álló Teng Hsziao-pinget mutatták. A sok helyütt megjelentetett beszélgetésben Teng így szolt Leehez: „Mostanában minden nap egy órát úszom Pejtajhónál a tengerben. Nem szeretem az uszodákat; a természetben szeretek úszni.” Elismerte, hogy a közelmúlt kínai eseményei kijózanítóak voltak, de így folytatta: „Biztos vagyok benne, hogy a nemrég történt zavargások után Kína még sikeresben fog modernizálódni a reform és a külföld felé való nyitás során.”¹⁶ Teng üzenete világos és optimista volt az ország jövőjével kapcsolatban, s a külföldi politikusok kritikái ellenére Kína nyitott egy ajtót, hogy a nemzetközi tudomány és technológia bejöhessen rajta.

November 7-én, az ötödik plénumon Teng Hsziao-ping átadta a KKB elnökségét Csiang Cö-minnek. Jang Sang-kun lett az első számú alelnök, féltestvére, Jang Paj-ping pedig a KKB főtitkára. A Politikai Bizottság elismerően nyilatkozott Tengnek a második vezető generáció tagjaként nyújtott hatalmas teljesítményéről.¹⁷ November 8-án, a plénum lezárultával Teng az Országos Népi Gyűlés Csarnokához ment, ahol fényképek készültek róla és egykor munkatársairól. Egyenként hozzá léptek, és kezet ráztak vele. A fotózás után hazatért, s családi körben fogyaszott el a nyugdíjba vonulása tiszteletére készített vacsorát, melyet a harminc éve neki dolgozó szakácsa főzött. Két nappal később a *Zsenmin Zsipao* leköözlte a levelet, amelyet Teng küldött a Központi Bizottság tagjainak: „Köszönöm az elvtársaknak a megértésüket és támogatásukat. Őszintén köszönöm, hogy elfogadták a kérésemet, hogy visszavonulhassak. Őszintén köszönöm minden elvtársamnak.”¹⁸ Teng nyugdíjba menetének napján leomlott a berlini fal, de visszavonulását Kínában nem kísérte rendkívüli esemény.

Egy évvel azután, hogy Teng Hsziao-ping átadta a marsallbotot Csiang Cö-minnek, Szingapúr miniszterelnöke, Lee Kuan Yew hasonlóan megnevezte utódját, Goh Chok Tongot. Lee visszafogta magát, hogy ne szóljon bele utódja munkájába, de azt mondta, hogy „kapusként” beáll a csapatba, ha probléma adódik. Felelősséget érzett, hogy minden megtegyen, ami szükséges, hogy Szingapúr továbbra is sikeres maradjon. Teng is elmondta a Nobel-díjas Lee

Tsung-Daónak: „Leghőbb vágyam, hogy teljesen visszavonuljak, ám ha zavarok lennének, közelbelépek.”¹⁹

Miután átadta a vezetést, Tengnek nem kellett többé megadnia a végső engedélyt a fontos döntésekkel kapcsolatban. Nyolcvanöt évesen lassan mozgott, a hallása tovább romlott, többet pihent, s nehezen tudott azzal az intenzitással koncentrálni, amelyről még két-három évvel korábban is híres volt.²⁰ 1989 novembere után már nem ő határozta meg a politika kulisszait, nem ő fogalmazta meg a kérdéseket, jelölte ki az átfogó politikát, kényszerítette ki az együttműködést, hozta meg a végső döntéseket, és nem ő döntötte el azt sem, mi kerüljön ki a médiába. De továbbra is részt vett jelentős külföldi vendégekkel folytatott létfontosságú találkozókon, s befolyása volt az átfogó stratégia nagy kérdéseire. Ezt a befolyását pedig – szükség esetén – készen állt teljes mértékben kihasználni.

Nyitva tartani az amerikai ajtót

Közvetlenül a június 4-i események után George H. W. Bush olyat tett, amit washingtoni vezető előtte még sose próbált megtenni pekingi kommunista vezetővel: megkísérlelte felhívni Teng Hsziao-pinget telefonon. Bush elnök egyúttal bejelentette, hogy felfüggeszti a Kínának szánt fegyvereladásokat és a magas szintű hivatalos kapcsolatokat. Humanitárius és orvosi segítséget ajánlott fel mindenazonknak, akik megsebesültek a Tienanmen téren. Június 5-én az Egyesült Államokban élő kínai diákokkal találkozott, politikai menedékjogot kínált fel számukra, s a pekingi diáktársak ügyének támogatásáról biztosította őket. Ám szemben az amerikai közvéleménnyel – és különösen a szigorú szankciókat támogató vezércikkekkel –, Bush kijelentette, hogy nem akarja a kínai népet büntetni a pekingi kormány tetteiért. Az elnök jól ismerte az Egyesült Államok és Kína közötti kapcsolatok nehézségekkel teli történetét, ezért el akart kerülni minden olyan összecsapást, amely megnehezítette volna a jövőben az amerikai–kínai jó viszony helyreállítását. A folyamatos kapcsolatok, hangsúlyozta, hosszú távon csak megerősítik a Kínán belüli nyomást a szélesebb körű szabadság biztosítására. Pár évvel később, mikor visszagondolt 1989 eseményeire, Bush kijelentette: „Ha korábban nem találkoztam volna vele [Tenggel], kevésbé lettem volna meggyőződve arról, hogy a Tienanmen tér után is fenn kell tartani velük a kapcsolatot.”²¹ Bushnak az amerikai összekötő iroda vezetői székében eltöltött időszaka (1974. szeptember 26-tól 1975. december 7-ig) utólag

szerencsés időzítésűnek bizonyult. Nem sokkal azután érkezett Pekingbe, hogy Csou En-laj helyett Teng Hsziao-ping kezdett a külföldi vezetőkkel találkozni, s akkor hagyta el a posztját, mikor Tenget Mao ismét a partvonalra tolta. James Lilley – Bush Kína-szakértője, aki a politikus elnökké választása után lett pekingi nagykövet – megjegyzi, hogy Bush és Teng kapcsolatában „különös kémia működött a hetvenes években, részben azért, mert mindenkit meg voltak győződve róla, hogy a másik egyszer majd vezető lesz a hazájában”.²² Lilley szerint, mikor Mao, Csou En-laj, Nixon és Kissinger korszaka véget ért, Teng és Bush fenntartották azt a munkakapcsolatot a két ország között, melyet a korábbi vezetők építettek ki. Nyugodt, barátságos viszonyt ápolnak. 1976. december 6-án Teng búcsúvacsorát adott Bush tiszteletére, akit a CIA vezetőjének neveztek ki, s tréfásan megkérdezte tőle: „Kínában is kémkedett?”²³ George Bush hitt a személyes diplomáciában, és időnként üzeneteket küldött Tengnek, aki e gesztusokat nem viszonozta, de ha Bush Pekingben járt, mindenkit meg volt a vendéglátnája.²⁴

A kapcsolat azután is folytatódott, hogy Teng Hsziao-ping lett Kína legföbb vezetője. Mikor Teng 1979 januárjában az Egyesült Államokba látogatott, személyes houstoni találkozót kért Bushtól, s tájékoztatta őt a Vietnám elleni támadás akkor még titkos terveiről. A Texasban tartózkodó Tenget Bush meghívta édesanyja otthonába. Később, mikor Reagan elnök próbálta hivatalossá tenni a kapcsolatokat Tajvannal, Teng és Bush alelnök segítettek abban, hogy az Egyesült Államok és a szárazföldi Kína közötti viszony kisiklását megakadályozzák. Mikor a két ország közti kapcsolatok feszültek voltak, a Teng–Bush-találkozó megalapozta az elmozdulást, s így lehetségesé válta az irányváltás a viszonyt stabilizáló 1982. augusztusi nyilatkozat felé.²⁵ Később, mikor George Bush úgy döntött, hogy indul az elnökválasztáson, Ázsiába utazó felesége, Barbara Pekingbe ment, és személyesen tájékoztatta Tenget férje szándékáról. 1989 februárjában Teng – miközben Kína Mihail Gorbacsov látogatására készült – nyíltan beszámolt Bushnak a javuló kínai–szovjet kapcsolatokról.²⁶ Néhány évvel később, mikor Bush egy tévéinterjúban azt a kérdést kapta, hogy ki volt a legnagyobb vezető, akivel valaha találkozott, először azt válaszolta, hogy senki sem emelkedett ki a többiek közül, majd hozzátette, hogy Teng Hsziao-ping egy különleges államférfi volt.

Ennek ellenére, mikor 1989 júniusában Bush megpróbálta Tenget felhívni telefonon, utóbbi elzárkózott a beszélgetéstől. A kínai csúcshivatalnokok körében nem volt gyakorlat külföldi vezetők telephívásait fogadni. 1989. június 21-én Bush egy kézírásos üzenetet küldött Tengnek:

Nehéz szívvvel írom ezt a levelet. Bárcsak személyesen tudnánk megbeszálni a kérdést, de sajnálatos módon nem ez a helyzet. Először is, a valódi barátság szellemében írok. Ez a levél egy olyan emberé, aki, mint biztos vagyok benne, hogy Ön is tudja, szemedélyesen hisz abban, hogy az Egyesült Államok és Kína közötti jó viszony mindenkit ország alapvető érdeke. [...] Azért írok, hogy a segítséget kérjem, örizzük meg azt a kapcsolatot, melyet mindenkiten nagyon fontosnak tartunk. [...] Arra kérem [...], vegye tekintetbe azokat az elveket, amelyen fiatal országom alapszik. A demokrácia és a szabadság elveit. [...] Az elveket, melyek elkerülhetetlenül meghatározzák, hogy az amerikaiak hogyan reagálnak a más országokban történő eseményekre. Nem arrogáns reakcióról beszélek, vagy épp a vágyról, hogy másokat azokra a dolgokra kényszerítsünk, melyekben hiszünk, hanem az említett elvek tartós értékébe és univerzális érvényességébe vetett egyszerű hitről.²⁷

Bush ezután elmagyarázta, hogy az Egyesült Államok elnökeként szankciókat kellett hoznia. „Mikor problémák vannak a barátok között, mint éppen most, lehetőséget kell találnunk, hogy megbeséljük őket. [...] Időnként a miénkhez hasonló nyitott rendszerben lehetetlen elkerülni minden kiszivárgást; ebből a levélből azonban csak egy példány készül, és csupán másolat a saját archívumomba.”²⁸ Bush még felajánlotta, hogy személyes küldöttet indít útnak Pekingbe.

A levél elküldését követő napon válasz érkezett Teng Hsziao-pingtől, hogy fogadna egy speciális követet. Bush tisztában volt vele, hogy az amerikai közvéleményt feldühítené, ha kiderülne, hogy június 4. után hamar küldöttet indított útnak, és titokban tartotta a dolgot. Még a pekingi amerikai nagykövetséget sem tájékoztatták. (Kína a maga részéről gond nélkül titokban tartotta a látogatást.) Brent Scowcroft nemzetbiztonsági tanácsadó és Lawrence Eagleburger külügyminiszter-helyettes Pekingbe repült, s július 2-án találkozott Teng Hsziao-pinggel. A találkozó előtt Teng közölte Li Penggel és Csien Csicennel, hogy az amerikaiakkal folytatott tárgyalásokon csak elvekről beszéljenek, konkrétementekről ne. Kína javítani akart az Egyesült Államokkal fennálló kapcsolatain, ám a kínai vezetők nem féltek a washingtoni szankcióktól. A diplomatóknak ezt észben kellett tartaniuk.²⁹

A Scowcroftot kísérő amerikaiak beszámolója szerint Teng barátságosan köszöntötte őt és Eagleburgert: „Bush elnök azért lett a barátom, mert amiőt ismerjük egymást, megbízhattam a szavaiban. [...] Nem pufogtat üres frázisokat, és mindig öszinte.”³⁰ Teng továbbra is határozott és komoly volt az

amerikai–kínai kapcsolatok értékelésében. Június 4-ről elmondta, hogy „megrázó esemény volt, és nagyon sajnálatos, hogy az Egyesült Államok túlságosan részt vett benne [...], az amerikai külpolitika sarokba szorította Kínát. [...] Az ellenforradalmi lázadás a Kínai Népköztársaságot és szocialista rendszerünket akarta megdönteni. Ha sikerrel járnak, a világ most nem lenne ugyanolyan. Őszintén szólva, háború is kitörhetett volna.” Teng megvádolta az USA-t, hogy azok oldalára állt, akik igyekeztek megdönteni a pekingi kormányt, s kijelentette, hogy az amerikai sajtó felnagyította az erőszakot.

Teng Hsziao-ping jó döntésnek tartotta, hogy Bush két küldöttet delegált Kínába. „Úgy tűnik, még van remény, hogy jó kapcsolatunk megmarad. [...] Hiszem, hogy a remény Bush elnök személye. A reményt én is osztom. Ám egy ilyen kérdést nem lehet egyszerűen csak két ember barátságának szempontjából megoldani.” Az országaink közötti nézeteltéréseket, jelentette ki Teng, az Egyesült Államok okozta, mely „nagymértékben beavatkozott Kína belügyeibe. [...] Annak kell megoldania a csomót, aki összebogozta. [...] Az USA-tól függ, hogy olajat önt-e a tűzre.” Teng ezután kifejtette, hogy a Kínai Népköztársaságot két évtizednyi háború után, húszmillió halálos áldozat árán alapították, s a KKP-n kívül nem állt rendelkezésre erő, mely kormányozni tudta volna az országot. Szigorú üzenet volt ez egy olyan embertől, aki úgy vélte, hogy Kína sorsa forgott veszélyben, és a pekingi tüntetők amerikai támogatása hozzájárult e veszélyhez.

Válaszában Scowcroft elismételte, hogy Bush elnök hite szerint jó kapcsolatokat kell fenntartani a KNK-val. Ez volt az Egyesült Államok nemzeti érdeke. Bush szerette volna, ha Teng megéríti a korszak amerikai elnökeinek politikai határait.³¹ Teng Hsziao-ping megkérte Scowcroftot, hogy „adja át az üdvözletemet barátomnak, Bush elnöknek [...], mert függetlenül attól, mi lesz az eredménye a kormányzataink közötti tárgyalásoknak, ha továbbra is a barátjának tart, én is a barátomnak fogom tartani”.³² Scowcroft megpróbálta elmagyarázni, hogy az USA miért gondolja fontosnak az egyének szabadságát, de nem jutott messzire. A pekingi házigazda azzal zárta a találkozót, hogy sok mindenrel nem ért egyet, amit amerikai vendége mondott, s „ami a Kína és az Egyesült Államok közötti kapcsolatoknak ezt a szomorú fejezetét illeti [...], meg kell várunk, hogy mit fog tenni Washington”.³³ Scowcroft beszámolója szerint Teng ezután visszavonult.

Az események egyik „áldozata” Kína hadifelszerelés-ellátása volt. 1983–89 között, a szovjetellenes szövetséget fenntartó kínai és amerikai hadsereg meggyezése szerint az Egyesült Államok repüléselektronikai eszközöket, rakétá-

kat és torpedókat adott el Pekingnek. A legfontosabb eszköz az F–8-as vadászgépek radarrendszeré volt, s a kínaiak Sikorsky Black Hawk helikoptereket is vásároltak. A csomag jelentős összegre rúgott a kínai gazdasági fejlődés korai korszakának kiadásai közt. 1989 után az amerikai szankciók miatt alkatrészeket – például a Sikorsky helikopterek alkatrészeit – sem lehetett eladni Pekingnek, így a kínaiak a korábban megvásárolt felszerelés java részét nem tudták használni.

1989 és 1993 között szinte egyáltalán nem volt érintkezés a magasabb beosztású amerikai és kínai katonai hivatalnokok között. A kapcsolatokat 1993-ban újra felvették, de a két fél közti bizalom sohasem lett olyan szintű, mint 1983–89-ben volt. 1989 után a kínaiak a Szovjetuniótól vásároltak Szu–27-es vadászgépeket, és Izraeltől hadifelszerelést. Kína vonakodott fontosabb katonai eszközöket venni az Egyesült Államoktól.³⁴

A Franciaországban, egy hónappal a Tienanmen tér tragédiája után, 1989. július 14-én kezdődő G7-es gazdasági csúcstalálkozón nem az volt a kérdés, hogy szankciókat vezessenek-e be Peking ellen, hanem az, hogy milyen szigorúak legyenek a szankciók. A többi vezetőhöz képest Bush elnök és Szoszuke Uno japán miniszterelnök az enyhébb szankciók mellett tette le a voksát. Bush támogatta, hogy tartsák vissza a Világbank Kínának szánt kölcsöneit, s hogy az USA-ban tartózkodó diákok állandó letelepedési engedélyhez jussanak, de ellenezte az ennél keményebb intézkedéseket, melyek teljes körű szaktáshoz vezethettek volna a kínai–amerikai kapcsolatokban.³⁵

1989. július 28-án Bush megint levelet írt Teng Hsziao-pingnek, és megismételte reményét, hogy a munkakapcsolatuk megmarad. Válaszolta Teng megjegyzésére, miszerint az Egyesült Államok „bogozta össze a csomót”, azt írta, hogy véleménye szerint Kína tettei okozták a problémát. Teng augusztus 11-én udvariasan válaszolt az amerikai elnöknek. Kijelentette: nagyra becsüli Bush erőfeszítéseit, hogy fenntartsa és fejlessze a két ország kapcsolatait, de megismételte, hogy Washington hozta a szankciót, ezzel megsértette Peking érdekeit és méltóságát. Teng kifejezte abbéli reményét, hogy a helyzet hamarosan megváltozik.³⁶ Bush tisztában volt vele, hogy Kína figyelmesen követi az Egyesült Államok és a Szovjetunió kapcsolatait, ezért válaszában javasolta, hogy a december 1-jei málta Bush–Gorbacsov-találkozó után Scowcroft repüljön Pekingbe, hogy tájékoztassa Tenget és Csiang Cö-mint a tárgyalásokról.

Időközben, mivel az USA és Japán úgy döntött, nem küld magas szintű delegációkat Kínába, Teng egykor amerikai hivatalnokokat látott vendégül. Találkozott Leonard Woodcockkal, a Demokrata Párt küldöttjével, továbbá

Richard Nixon egykori elnökkel, illetve Henry Kissingerrel, akik a Bush-kormány közvetítői lehettek. Mivel Japánban nem volt erős ellenzéki párt, sem olyan hajdani politikusok, akiket üzenetközvetítésre lehetett volna használni, Teng a japán üzleti élet vezetőivel találkozott, akik szoros kapcsolatban álltak a tokiói kabinettel. Mikor e látogatók Pekingbe érkeztek, Teng Hsziao-ping arra ösztönözte őket, hogy dolgozzanak együtt az utódjával, Csiang Cö-minnel, ám a kulcsfontosságú megbeszéléseket ő vezette.

1989 októberében Teng találkozott Nixonnal, akit Carter Kína-szakértője, Michel Oksenbergs kísért el. Nixon hatásosan adta elő, miért válaszoltak olyan élesen az amerikaiak a június 4-i leszámolásra, de minden fél megpróbálta felmérni, hogyan lehetne változtatni a patthelyzetet. Teng kijelentette, hogy Kína most gyenge, s nem kezdeményezhet; az Egyesült Államoknak kell az erősebb fél pozíciójából megtennie az első lépést.³⁷

Szűk két héttel később, november 10-én, egy nappal azután, hogy Teng Hsziao-ping hivatalosan lemondott (és leomlott a berlini fal), Teng találkozott Henry Kissinger egykori külügyminiszterrel, s biztosította arról, hogy Kína „reform és nyitás” politikája folytatódni fog. Átadott Kissingernek egy Bush elnöknek szánt levelet, mely egy több pontból álló diplomáciai megegyezést javasolt: (1) Kína engedélyt ad a peki amerikai nagykövetségen menedéket kapó ellenzéki asztronautikus Fang Lizi³⁸nek, hogy az USA-ba utazzon; (2) Washington eltörli néhány Kínát sújtó szankcióját; (3) a két fél aláír egy-két fontosabb gazdasági együttműködési projektet; (4) Csiang Cö-min az Egyesült Államokba látogat.³⁹ Pár hónappal később, 1990 májusában Bush bejelentette, hogy Kína megkapja a legnagyobb⁴⁰ kereskedelmi kedvezmény státuszát, s a kínaiak engedélyezték, hogy Fang Lizi⁴¹ elhagyja az amerikai nagykövetséget és az országot.³⁹

Mikor Scowcroft és Eagleburger december 10-én másodszorra találkozott Tenggel, történt némi előrelépés. Scowcroftot utasították, hogy hozza nyilvánosságra a látogatást, s december 18-án a CNN a korábbi titkos megbeszélésről is beszámolt.⁴⁰ Sok amerikait persze még mindig mélyen nyugtalanítottak június 4. eseményei. Erkölcsileg elfogadhatatlan volt számukra, hogy Washington képviselői – különösen azután, hogy a Bush-kormány bejelentette, nem lesznek magas szintű látogatások – titokban abba a kommunista országba repültek, melynek vezetése az utcákon a demokrácia fegyvertelen híveit mésszárolta le.⁴¹ Az állami vezetők személyes kapcsolatainak szintjén gondolkodó Bushnak és Scowcroftnak azonban az út segített elkerülni a szakítást Kínával, ami egyértelműen nem állt volna az Egyesült Államok stratégiai, kulturális és gazdasági érdekekében.⁴²

A második látogatás során Teng közölte Scowcrofttal és Eagleburgerrel: nagyon jó, hogy Pekingbe jöttek, mert erős amerikai–kínai kapcsolatok hiányában nehéz lenne megőrizni a világ békéjét és stabilitását. Továbbra is azt hangoztatta, hogy nem Kína fenyegette az Egyesült Államokat, hanem az amerikai politika veszélyeztette Pekinget, s egy kínai felfordulás szörnyű következményekkel járna az egész világra nézve. Lefegyverző stílusával megkérte Scowcroftot, hogy mondja el Bushnak, Kínában egy nyugdíjas öregember hisz még a kapcsolatok fontosságában, és mindenki félnek meg kell találnia a helyes utat, hogy a problémát megoldják.⁴³ Rögtön a látogatás után Washington bejelentette, hogy három telekommunikációs műholdat ad el Kínának, valamint támogatja a Világbank Pekingnek szánt humanitárius célú kölcsönét. Nem sokkal később, január elején a kínai vezetők közölték, hogy eltörlik a fővárosban még mindig érvényben lévő statáriumot, s szabadon engednek ötszáz hetvenhárom, 1989 tavaszán őrizetbe vett személyt.⁴⁴

A kezdeti gesztusokat egy évig tartó patthelyzet követte az amerikai–kínai kapcsolatokban. Csien Csi-csen külügyminiszter elpanaszolta, hogy az Egyesült Államok elveszítette a lelkesedését, hogy Kínával tárgyaljon. Scowcroft pedig megjegyezte, hogy a pekingi vezetők nem voltak többé rugalmasak. Ám mindenki fél egyetértett abban, hogy a patthelyzetet a Kelet-Európában és a Szovjetunióban zajló felfordulás okozta.

A kommunizmus összeomlása Kelet-Európában és a Szovjetunióban

A SZU-ban és Kelet-Európában 1989–91 között történt politikai felfordulás – 1989 tavaszának pekingi demonstrációi mellett – nemcsak a külföldieket, hanem a kínaiakat is elgondolkodtatták, vajon megmarad-e a KKP. Sok nyugati a berlini fal lebontásán, a kelet-európai kommunista hatalom végén és a Szovjetunió összeomlásán fellelkesülve reménykedni kezdett, hogy a kínai demokrácia támogatói is sikkerrel vetnek véget országukban a kommunista uralomnak. A pekingi vezetők közben azon voltak, hogy keretek közt tartásá belpolitikai problémáikat, így kellemetlenül érintette őket, hogy a hazai közvélemény számára közvetített médiamegjelenéseiket keresztlöhűzták Kelet-Európa és a Szovjetunió előre nem látható eseményei. A kínai hivatalnokok a nyugati média híreinek napi fordítását, a *Cankao ziliang* (Referenciahírek) tanulmányozva jóval tájékozottabbak voltak a kínai közvéleménynél.

Különösen elszomorító volt Peking és személyesen Teng számára a növekvő romániai tömegmozgalom Kína barátja, Nicolae Ceaușescu és felesége ellen, mely 1989. december 25-én a házaspár kivégzéséhez vezetett. Ceaușescu volt az egyetlen kelet-európai vezető, aki parancsot adott, hogy civilekre lőjenek, s minden kínai csúcshivatalnok jól láta a hasonlóságot a bukaresti események és a hét hónappal korábbi pekingi katonai műveletek között. A romániai történések mélyen elgondolkodtatták a kínai vezetőket, vajon elkerülhetik-e Ceaușescu sorsát, aki korábban hangosan helyeselte a június 4-i leszámolást.

Az aggodalom mértékét mutatja, hogy a kínai közvélemény jó ideig nem értesültetett a romániai eseményekről. A kelet-ázsiai ország sajtója nem számolt be arról, hogy Ceaușescu 1989. december 17-én kiadta a tűzparancsot katonáinak; négy nappal később csupán annyit közöltek, hogy Ceaușescu szükségállapotot jelentett be, hogy megvédje a román szocializmust a terrorcselekményektől. Később már nehezen lehetett elhallgatni a romániai összecsapásokat, s a kínai sajtó elismerte, hogy az Új Kína hírügynökség bukaresti irodájának ablakai lövésektől törtek be. December 27-én, két nappal azután, hogy Ceaușescut kivégezték, a *Zsenmin Zsipao* egyetlen mondatot közölt a negyedik oldal alján: „A román televízió december 25-én bejelentette, hogy a romániai speciális hadnagy Ceaușescut és feleségét halálra ítélte, és az ítéletet végrehajtották.”⁴⁵ Az ekkortájt Pekingben tartózkodó Brent Scowcroft szerint a kínai vezetők, akik gyakran emlegették Ceaușescut, mint annak bizonyítékát, hogy a kommunizmus túlélhet egy liberális támadást, pánikba estek, mikor értesültek a romániai eseményekről.⁴⁶

Tenget különösen nyugtalanította Nicolae Ceaușescu kivégzése. Amikor utóbbi 1985 októberében Pekingben járt, Románia legmagasabb kitüntetését, a Román Szocialista Köztársaság arany csillagát adta át a Kínai Népköztársaság első számú vezetőjének. Már 1965 júliusában, mikor Kína még kapcsolatokat tartott fenn a Varsói Szerződés országaival, Teng és Ceaușescu arról a közös vágyukról beszéltek, hogy függetlenedjenek a Szovjetuniótól és a VSZ-tól. Ceaușescu 1982-es és 1985-ös kínai látogatása alatt is nagy tömeg előtt tarthatott beszédet. Az 1985-ös tárgyalás során történt, hogy Teng megkérte a román vezetőt, adjon át Mihail Gorbacsovnak a kínai-szovjet közeledés feltételeit; ez volt az első lépés Gorbacsov 1989-es pekingi látogatása felé.⁴⁷ A *Zsenmin Zsipao* 1989 szeptemberének elején idézett egy Ceaușescuval készített interjúból, melyben a kelet-európai politikus kijelentette, hogy „a kommunista pártok és szocialista országok közötti együttműködést annyira kell erősíteni, mint még soha”.⁴⁸ Mindeközben a *Cankao celiao* részletes fordításokat közölt

azokból a (kínai közvélemény számára hozzáférhetetlen) nyugati beszámolókból, melyek a Ceaușescuval szembeni növekvő ellenállásról számoltak be.⁴⁹

Decemberben, miután világossá vált a romániai ellenállás ereje, Teng egy ideig nem vett részt nyilvános találkozókon. Életének hivatalos kronológiája (*Deng Xiaoping nianpu*) szerint december első felében hat találkozón volt jelen, de Ceaușescu tűzparancsnak napjától, vagyis december 17-től január 18-ig (mikor Li Ka-sing hongkongi üzleti vezetővel tárgyalt) nem vett részt találkozókon.⁵⁰ Csiang Cö-minre hárult a feladat, hogy 1989. december 21-én, a romániai krízis kellős közepén hongkongi újságírókkal beszéljen, s megnyugtassa az aggódó hongkongi lakosokat, akik június 4. óta teljes pánikban voltak, vajon mi fog ténni nyolc év múlva, mikor a városállam ismét Peking uralma alá kerül. ahogy Teng tette hasonlóan feszült szituációkban, megpróbált nyugalmat közvetíteni; elmagyarázta, hogy Kína helyzete miért merőben más, mint Kelet-Európáé. 1949-ben a kommunista rezsim államalapítása a kínai hadsereg, nem pedig a szovjet hadsereg győzelmének volt köszönhető. A Kínai Népköztársaságot nem lista országok vették körbe, és javítani tudott lakosainak életszínvonalán. elmagyarázta, hogy a KNK-ban nem azért hirdettek statáriumot, hogy megzabolázzák az engedetlen diákokat, hanem a rend megőrzése érdekében. Csiang Cö-min – ahogy Teng 1957-ben – elismerte, hogy a demokráciát érdemes megcélozni, s a demokrácia mértéke a kínai helyzet politikai stabilitásától fog függeni.⁵¹

1989-től egészen a Szovjetunió 1991-es összeomlásáig a propagandáért felelős pekingi hivatalnokok nehezen birkóztak meg a Kelet-Európából és a SZU-ból érkező hírek találásával. Elrejtették, eljelentéktelenítették és elferdítették a híreket, de végül egyre kellemetlenebb helyzetbe hozták őket az események, mert mind kevésbé lett hihető az értelmezésük. 1989. június 4-én, azon a napon, mikor Teng csapatai leverték a Tienanmen tér tüntetőit, a lengyel állampolgárok egy demokratikus választáson döntötték parlamentjük képviselőiről. A II. világháborút követő szovjet megszállás után ez volt az első szabad választás egy kelet-európai kommunista országban. A *Zsenmin Zsipao* egészen június 10-ig, a hadsereg vezetői előtt mondott Teng-beszéd másnapjáig várt, mielőtt tájékoztatta az eseményről a kínai közvéleményt. Arról azonban továbbra is hallgatott, hogy az ellenzéki pártok milyen mértékű vereséget mértek a lengyel kommunista párt jelöltjeire. A nyolcvanas évek közepén a pekingi média még ünnepelte Wojciech Jaruzelskit, mikor lecsapott a népszerű szakszervezetre, a Szolidaritásra, de amikor 1989 novemberében Jaruzelskit megdöntötték, a KKP elborzadt vezetői nem merték azonnal közvetíteni a hírt a kínai népnek.⁵²

1989 szeptemberében és október elején, miközben tízezernyi keletnémet kért menedékjogot az NSZK-ban, a kínai újságok még mindig az NDK-t dicsőítették. Október 7-én, mikor hatalmas tiltakozás tört ki a Német Demokratikus Köztársaságban (a kommunista hatalomátvétel negyvenedik évfordulóján), a *Zsenmin Zsipao* nemhogy nem foglalkozott az eseménnyel, hanem arról „tudósított”, hogy „az NDK népe a párt vezetése alatt erősíti az egységét”. Az, hogy a kínai vezetés megpróbálta elzárni saját országának közvéleményét a kelet-európai változások híreitől, később visszaütött. November 11-én, két nappal az esemény után, a *Zsenmin Zsipao* nem tudott tovább szemérmesen hallgatni: kénytelen volt elismerni, hogy a berlini falat ledöntötték.⁵³

1990 februárjában, mikor a Szovjetunió Kommunista Pártjának plénumán megvitatták, hogy feladják az SZKP politikai hatalmi monopóliumát, a *Zsenmin Zsipao* megint csak hallgatott. Mikor véget ért a plénum, anélkül, hogy meglemlítették volna a Szovjetuniót, a *Zsenmin Zsipao* kijelentette: „Kínában a kommunista párt keménykezű vezetése nélkül a zűrzavar és háborúk új korszaka köszöntene be, az ország részekre hullana, és a nép, nem is beszélve az államról, megszenvedné mindezt.” Másnap megjelent az újságban, hogy a moszkvai plénumon beleegyeztek, feladják az SZKP hatalmi monopóliumát.⁵⁴ Miközben a SZU szétesett, számos kínai legalább olyan boldog volt, mint a nyugati közvélemény. Akadtak, akik a szovjet stílusú iparosítás ötvenes évekbeli kínai bevezetésének szlogenjét ismételgették közel barátaiknak: „A Szovjetunió jelene a mi jövőnk.”

Miután 1989 végén lemondott, Teng nem játszott aktív szerepet a Kelet-Európa és a SZU jelentette kérdések megoldásában, ám ő sem vehette semmitbe az események konzekvenciáit. 1989 és 1992 között megpróbálta erősíteni a hitet abban, hogy a KKP különbözik Kelet-Európa és a Szovjetunió kommunista pártjaitól, s így nem fog a történelem süllyesztőjébe kerülni. Nem jósolgatott, hogy mi fog történni a SZU-ban vagy Kelet-Európában, de 1989 végén, mikor Kína speciális voltát hozta szóba, kezdett olyan szófordulatokat használni, hogy „bármi is történik a Szovjetunióban vagy Kelet-Európában”. Meg volt győződve róla, hogy a nép támogatásának megtartásához a gyors növekedés a kulcs, és gyakorta megismételte, mennyire fontos olyan politikát végrehajtani, amely tovább fokozza a gazdasági fejlődést.

Egy különösen érzékeny esemény apropóján, 1991. augusztus 20-án, egy nappal azután, hogy a Szovjetunió konzervatívjai puccsot kísérletek meg, s még házi őrizetben tartották Gorbacsovot egy dácsában a Krím félszigeten, Teng összehívta Kína csúcshivatalnokait – így a Moszkvából épp hazatérő

Csiang Cö-mint, Jang Sang-kunt és Li Penget –, hogy megerősítse eltökéltsé-güket: együtt kell dolgozniuk, elkerülve a belső ellentéteket. Teng elismételte, hogy Kína a nehézségek ellenére, köszönhetően a „reform és nyitás” politiká-jának, képes lesz ellenállni a külföldi nyomásnak is. Elismerte, hogy az ország hullámokban halad előre, s a gyors előrelépés időszakait mindenki kiigazítás kö-veti. Azt is megjegyezte, hogy a világban zajló hatalmas változások lehetőséget adnak a Kínai Népköztársaságnak, hogy előrehaladjon, de ha az ország nem ragadja meg e lehetőséget, más államok fognak előretörni, a KNK pedig visz-szaesik. Teng végül biztosította elvtársait: a gazdasági növekedés hangsúlyo-zása nem jelenti, hogy Kína megfelelkezett Marxról, Leniről és Maóról.⁵⁵

1991. október 5-én, pár héttel azután, hogy Észtország, Lettország és Lit-vánia kivált a Szovjetunióból, elindítva azt a folyamatot, mely végül a SZU teljes szétesését eredményezte, Teng Hsziao-ping az egyik utolsó kommunista ország, Észak-Korea vezetőjét köszöntötte Pekingben. Teng kijelentette Kim Ir Szennek, hogy Kína továbbra is elkötelezett a gazdasági reformok és a kül-föld felé való nyitás mellett, de semmiképp nem kívánja feladni a „négy alap-elvet”. A kínai kommunizmus szükségességéről beszélve elmondta, hogy az év árvizeit egyetlen másik ország sem tudta volna megfélezni: Kína a KKP ve-zetésének köszönhetően volt képes kezelni őket.⁵⁶ 1991. október 26-án Teng a thai miniszterelnöknek, Csaticsa Csuhavannak megismételte, hogy hisz az egypártrendszerben, mert „senki sem rendítheti meg Kína eltökéltségét, hogy a szocializmust építse, egy olyan szocializmust, melyet a saját körülményeinkre alkalmazunk”.⁵⁷

Noha a pekingi vezetők késve tájékoztatták a közvéleményt a Szovjetunió-ban és Kelet-Európában zajló változásokról, Kína külpolitikája gyorsan alkal-mazkodott az új környezethez. Mikor a balti államok kikiáltották független-ségüket, a Kínai Népköztársaság nyomban elismerte őket, s Gorbacsov 1991. december 25-i lemondását követően, ahogy a Kreml épületén a szovjet zászlót orosz nemzeti lobogóra cserélték, Peking nem késlekedett elismerni Oroszor-szágot és a többi független államot is.⁵⁸

Mikor igyekezett megmagyarázni, mi sikkolt félelre a Szovjetunióban, Teng kijelentette, hogy az országnak nem sikerült időben gazdasági reformokat vég-rehajtania, s a legfelsőbb moszkvai vezetés nem támogatta kellően a kommu-nista pártot. A szovjet vezetők belebonyolódtak az Egyesült Államokkal egy olyan fegyverkezési versenybe, mely pazarló költekezésbe torkollt, és nem ja-vított az átlagemberek életén. A felső párhivatalnokok kényelmes életet éltek, a szovjet nép nem. A Tienanmen tér tragédiáját és a Szovjetunió összeomlását

követő nehéz időszakban Teng folyamatosan azt a mantrát ismételgette, hogy „nyugodtan szemlélődjünk, tartsunk ki, józanul válaszoljunk, és néhány területen cselekedjünk” (*lengjing guancha, wenzhu zhenjiao, chenzhuo yingfu, yousuo zuowei*).⁵⁹

Akármennyire elbizonytalanodott is Teng Hsziao-ping 1989. június 4. után Kína jövőjében, nem adott hangot azt illető kétélyeinek, hogy a KKP képes lesz-e felülkerekedni a kelet-európai és a szovjet kommunizmus összeomlásából fakadó nehézségeken. A nyilvánosság előtt Teng csendes magabiztosággal hangsúlyozta, hogy a Kínai Kommunista Párt túl fog élni, s idővel diadalmaskodik, a gazdaság pedig tovább nő majd. Felidézte, hogy háromszor támadták meg, ő mégis mindig visszatért. Látta a csapatait veszíteni, de a végső győzelem az övék lett. Látta, ahogy Kína visszatért a „nagy ugrás” és a „kulturális forradalom” káoszból. Hasonló körülmények között nem sok vezető tudott volna olyan kemény, elszánt és magabiztos lenni, mint Teng az 1989. június 4-ét követő három esztendőben.

A konzervatív gazdaságpolitikát érintő türelmetlenség (1989–91)

A páron belüli hangulat nem tette lehetővé, hogy Teng Hsziao-ping visszaszorítsa azokat a konzervatív gazdaságpolitikai intézkedéseket, melyeket az 1988-as árszabályozás eltörlése utáni infláció és a pánik megfékezésére léptettek életbe. Teng mindenáltal szenvedélyesen hitte, hogy csak a gyors gazdasági növekedés tarthatja fenn a lakosság támogatását, mely szükséges ahhoz, hogy elkerüljék Kelet-Európa és a Szovjetunió sorsát.

Az 1988. szeptember 26-án, a 13. Pátkongresszus harmadik plénumán hivatalosan életbe lépett takarékkossági program Csen Jün kézjegyét viselte. A kormányzat az infláció felszámolása céljából csökkentette a növekedési célszámokat és a kiadásokat, visszavett a rendelkezésre álló pénzből, központosította és szigorította a monetáris kontrollt, s igyekezett megszüntetni a pénzügyi deficitet. Jüan Mu kormányzati szóvivő – a korrupció miatt dühös közvéleményre hatni kívánó erőfeszítés részeként – bejelentette, hogy a takarékkossági program tartalmazza a hivatalodó irodaépületek, előadótermek és vendégházak építésének moratóriumát is.⁶⁰

Hszüe Mu-csiao, a gazdasági ügyek tapasztalt tanácsadója adott keretet a takarékkossági program „konszolidációs” (*zhengdun*) politikájának. Magyarázata szerint 1984 után a gazdaság adminisztratív kontrollja – árképzés, adó-

zás és hitelkihelyezés – még azelőtt meggyengült, hogy az új intézményi és makroökonómiai ellenőrzés a helyére került volna. A kontroll decentralizációjával a helyi kormányzatok és cégek, beleértve a vidéki, falusi vállalatokat is, túl gyorsan bővítették befektetéseiket, ami nyersanyag- és energiahányhoz, s a nem megfelelő infrastruktúra miatt torlódásokhoz vezetett. Mindez inflációt eredményezett, amelynek megfélezéséhez szigorú kontrollt kellett bevezetni.⁶¹ Egy 1989 végén tartott tervezési konferencián Li Peng miniszterelnök támogatta a takarékossági programot. A pártnak a minőség növelésére és a hatékonyabb áruforgalomra kell koncentrálnia, s meg kell erősítenie a KKP ellenőrzését a politikai és ideológiai szférákban. A párt a takarékossági program részeként is folytatni fogja a reform elősegítését, tette hozzá. Továbbra is a gyárak vezetői határozzák majd meg a kulcsfontosságú technológiai és termelési döntéseket, Kína pedig fenntartja a külvilág felé való nyitás politikáját.⁶²

A Nyugat június 4-ét követő, a kínai politikai vezetés elleni támadása a „kaptitalista országok” és a „burzsoá gondolkodás” elleni reakcióhoz vezetett, valamint a piacok megnyitása elleni fellépéshez.⁶³ Az 1987-ben partvonalra szorított konzervatív ideológus, Teng Li-csün ismét kritizálni kezdte a „burzsoá liberalizációt” és a „szellemi szennyeződést”. Csen Jün munkatársai amellett érveltek, hogy a túlzó piacnyitás a fegyelem lazulásához és diáktüntetésekhez vezetett. Csiang Cö-min pedig igénybe vette az ortodoxia őrzőjének, Hu Csiao-munak a képességeit, mikor megkérte, hogy írja meg a Kínai Kommunista Párt fennállásának hetvenedik évfordulóján, 1991 júliusában elmondott beszédét.⁶⁴

Az 1988 után bevezetett konzervatív intézkedések segítettek az inflációs nyomás visszaszorításában, a befektetések feletti kontroll megerősítésében és a költségvetés kiigazításában. A vártaknak megfelelően az 1989–92-es időszak végén – a kiigazítás befejezésével – lassan újra be lehetett vezetni a reformokat (árreform, a vállalkozások menedzsmentjének és tulajdonosi körének elválasztása, adó- és bankreform).⁶⁵ Miközben a gazdasági hivatalnokok elővigyázatos gazdaságpolitikára törekedtek, a nyugati országok 1989. június 4. utáni szankciói még jobban visszafogták a kínai növekedést. Még a Tenggel jó személyes kapcsolatok fenntartására törekvő Csiang Cö-min is úgy érezte, hogy a domináns hangulatnak megfelelő gazdaságpolitikát kell folytatni. Márpédig a hangulatot Csen Jün és az ő elővigyázatos megközelítése határozta meg. Következésképp a GNP-növekedés az 1988-as 11,2-ről 1989-re 3,9 százalékra zuhant. A meredek visszaesésből adódó politikai nyugtalanság megakadályozása végett a nagyvárosok állami vállalatainak munkásai nem veszítették el állásukat, s a fizetésük is változatlan összegű maradt. A kisebb városokban és falvakban azonban

1989–90 között majdnem 20 millió ipari dolgozó lett munkanélküli.⁶⁶ Teng elkeseredetten törekedett – a lakosság támogatásának fenntartása érdekében – a növekedés gyorsítására, de nem volt meg hozzá a pártban belüli támogatottsága.

Patriota oktatás

A június 4-ét követő hetek krízise után Teng Hsziao-ping és a többi vezető foglalkozni kezdett a kínai fiatalok – a kormányzattal és a kommunista párttal szembeni – elidegenedésének problémájával. Mikor a június 4-hez vezető gondokról beszélt, Teng a hibák közt megemlíttette, hogy az ifjúság nem kapott megfelelő „oktatást”. Utóbbin (Maóhoz hasonlóan) politikai oktatást értett. Mégsem szigorúbben vett „ideológiai” nevelésre célzott, amelyet ő is túl me-revnek tartott, hanem állampolgári és morális oktatásra. Mit is jelenthetett minden 1989. június 4. után?

A kommunizmus kelet-európai és szovjetunióbeli összeomlása jelezte, hogy a kommunista világ fiatalosága elveszítette hitét a marxizmus-leninizmusban, a szocialista gazdaságban és a kommunista ortodoxiában. Teng és a párt többi nagy öregje rájött, hogy a marxista-leninista-maoista politikai oktatás nem gyakorol hatást a kínai fiatalokra. A földesurak és burzsoák elleni osztályharc, a Mao-korszak fénykorától eltérően, akkor sem jelentett volna semmit, ha Teng történetesen támogatja.

Mire kellett lecserélni a marxizmus-leninizmust és a maoista ideológiát, hogy megnyerjék Kína ifjúságának szívét és lelkét? A válasz nyilvánvalónak tűnt: patriotizmusra.⁶⁷ A külföldi imperialistáktól elszenvedett évszázados megaláztatást kihangsúlyozó hazafias nevelés a negyvenes évek propagandájának központi téma volt, s később sem tűnt el. Ám a szocializmust építő ötvenes években másodlagossá vált, és a nyolcvanas években, amikor Teng közelebbi kapcsolatot próbált kiépíteni a Nyugattal, teljesen háttérbe szorult. Mikor azonban 1989 után a külföldi országok életbe léptették szankcióikat, széles körű patriota reakciókat váltottak ki. A nyugatiak számára a szankciók a június 4-én erőhöz folyamodó pekingi vezetőket támadták, de a kínai nép szerint a szankciók minden kínait rosszul érintettek. A patriota „nevelés” a KKP-val kötötte össze a nacionalizmust, hisz a II. világháború alatt a kommunisták a patriotizmusra és a nacionalizmusra appelláltak, így próbáltak támogatást gyűjteni a japánok ellen. Mindezt megfordítva: a párt kritikája *ipso facto* ellentétes volt a patriotizmussal.⁶⁸

Az idő megérett az ideológiai váltásra. A Teng-korszak, ahogy Benjamin Schwartz rámutatott, „a kínai történelem progresszív visszanyerésének” időszaka volt. Teng alatt a Mao által kritikával illetett, kizsákmányoló földesúrnak és burzsoának békélegzett történelmi figurákat lassan újraértelmeztek: elnyerték „a saját korukban haladó” jelzőt. Így a Teng-korszakban könnyebben lehetett a kínai történelmet tárgyilagosan tanulmányozni. A történelmi osztályellenségek emberekké váltak, csodálatra méltó, de legalábbis érhető tulajdonságokkal. A nyolcvanas évek végén még a polgárháború főellenségét, Csang Kaj-seket is megértőbben kezelték, bár eredményei természetesen továbbra is elhomályosultak Mao eredményeihez képest.⁶⁹ 1989 után a központi propagandaosztály felhasználta e trendet, hogy arra biztassa a fiatalokat, legyenek büszkék ősi hazájuk történelmére.⁷⁰

Egy helyi értelmiségi a kínai gondolkodás szintjeiről szólva megjegyzi, hogy még a nyolcvanas években is, mikor a kínaiak megtámadják saját hagyományaikat, és a nyugati dolgokat dicsőítik, „a lázadó üzenet alatt [...] egy új, telivér generáció türelmetlen szíve dobog, mely küldetésének tekinti, hogy ismét büszke lehessen kínai voltára”.⁷¹ A patriota nevelés sem kellett hozzá, s a nyolcvanas évek végére sok kínai rájött, hogy mikor Peking 1978 után először nyitott a külvilág felé, a lakosság túlságosan felmagasztalta a Nyugatot (néhány propagandista azt a kifejezést használta, hogy egyes fiatalok „azt gondolták, hogy a nyugati hold nagyobb, mint a kínai”). Ahogy ellenben Kína gyorsan nőtt és modernizálódott, a nép egyre büszkébb lett az országára.

A külföldi államok június 4-ét követő szankciói és a Nyugat kritikája hasznára volt Teng Hsziao-pingnek és kollégáinak, hogy felkorlácsolják a patriotizmust. A Tienanmen tér tragédiája után Deng heteken belül belekezdett a patriota üzenet közvetítésébe. A propagandaosztály ügyesen tette közzé a nyugatiak Kína-ellenes üzeneteit, s így sok kínai feldühödött (még a demokráciáért kiálló diákok is). A külföldi országok arra irányuló nyomását, hogy a KNK ne léphessen be a GATT-ba (General Agreement on Tariffs and Trade, melyet 1994-ben váltott a Világkereskedelmi Szervezet [World Trade Organization; WTO]), úgy hozták le a médiában, hogy a nép dühé a nyugatiak Kínával szembeni előítéleteire fókuszáljon. Azt, hogy a külföldi államok nem kívánták megosztani a modern technológiákat Pekinggel, olyasformán táltalták, mint arra irányuló igazságtalan erőfeszítést, hogy a kínaiak ne részesülhessék a modernizáció gyümölcséiből. A tibetiek, ujgurok és más kisebbségi csoportok Kínán belüli problémáinak nyugati bírálatát úgy adták elő, hogy az része az idegen erők szervezett erőfeszítésének, amely meg akarja gyengíteni az országot. Taj-

van amerikai támogatása, valamint a Dél-kínai-tenger és a Kelet-kínai-tenger szigeteire irányuló pekingi követelésekkel való szembehelyezkedés szintén a Kínát elnyomó erőfeszítések példájaként szerepelt. Ezeknek és más történeteknek is megvolt a maguk szándékolt hatása. Az 1989-et követő években a diákok, akik korábban azért ismételték jelszavaikat, mert a kormány korrupt volt, s nem tette lehetővé a több demokráciát és szabadságot, Peking mellé álltak, s a szerintük Kínát igazságtalanul kritizáló külföldiek ellen kezdtek el jelszavakat skandálni.

Kiváltképp sikeresen tüzelte fel a patriotizmust azon külföldi megjegyzések ügyes közzététele, melyek 1989 eseményeire hivatkozva ellenezték, hogy a 2000-es olimpiai játékokat Pekingben rendezzék meg. Mikor Jang Sang-kun 1990-ben bejelentette a Nemzetközi Olimpiai Bizottságnak, hogy Kína szeretné tető alá hozni a 2000-es olimpiai játékokat, a nemzetközi ellenállás felháborította a kínai ifjúságot. Az 1989-ben a kormányzattal szembekerült fiatalok hirtelen szenvédélyesen támogatni kezdték azt a pekingi vádat, mely szerint a külföldi országok igazságtalanul kezelik Kínát.

A patriotizmus oktatására tett erőfeszítések között semmi sem volt olyan hatékony, mint a II. világháború alatt már használt japánellenes propaganda felelevenítése. A világháborús katonák nyugvóhelyéül szolgáló Jaszukuni-szentélybe látogató politikusokról szóló híreket, vagy épp a nankingi mészárlást tagadó szélsőjobboldaliak állításait, ha Japánban nem is kaptak különösebb publicitást, a kínai média arra használta fel, hogy felkorlácsolja velük a japánellenes hangulatot, s növelte a pekingi vezetők támogatottságát.

1991 végére a propagandaosztály már szisztematikusan foglalkozott a tankönyvek, előadások és más médiumok felhasználásával történő hazafias neveléssel. Az említett év novemberében *A kulturális emlékek teljes körű használata a patriotizmus és a forradalmi hagyományok oktatása céljából* címen egy dokumentumot adott ki. Ezt követte a *Körirat az ország általános és középiskoláiban filmek és televízió-műsorok segítségével való patriota nevelésről*. Mindkét dokumentum azokat a korosztályokat célozta meg, amelyek túl fiatalok voltak, hogy személyes tapasztalatokkal rendelkezzenek a Japán elleni háborúról és a KKP–Kuomintang közötti polgárháborúról.

A Tienanmen téri tragédia után Teng kritikával illette a szankciókat bevezető nyugati államokat, s nincsenek feljegyzések arról, hogy mielőtt 1992-ben teljesen visszavonult, egyszer is kifogásolta volna a propagandaosztály külföldellenességet növelő erőfeszítéseit. Annak veszélye, hogy Kína a Szovjetunió és a kelet-európai országok mintájára szétesik, szükségesse tette a kínai fiatalok

támogatásának visszanyerésére irányuló komoly erőfeszítéseket, s a patriotizmus – a gazdasági bővülés és a növekvő gazdasági lehetőségek mellett – a megoldás része volt. A külföldellenes érzések felkorlácsolása azonban sokkal tovább ment annál, mint amit Teng hasznosnak tartott volna, s még jobban erősödött a visszavonulását követően. Ahogy a kilencvenes években a nyugati államok fokozatosan eltöröltek szankcióikat, Kínának egyensúlyt kellett temtenie a külföldellenes patriotizmus és azon erőfeszítései közt, hogy újraéleszti a más országokkal fennálló, Teng által 1977 óta ápolt kapcsolatait.

23.

Teng búcsúja: A déli utazás (1992)

1965-ben, egy generációval korábban, Maót elszomorította Peking „burzsoá” politikája, melyet már nem volt képes teljesen kézben tartani. A KKP központi újságjában, *Zsenmin Zsipaōban* nem tudta megjelentetni a nézeteit, ezért a sanghaji *Wenmu Baō*ban fordult. A publikáció másnapján *A „Haj Zsújt elbo”* című új történetről színdarabról című cikk a sanghaji párlatlapban, a *Jiejiangjun Baō*ban is megjelent. A hetvenegy éves Mao magánvonatán a déli városokba – Hangcsou, Saosan és Vuhan – utazott, s meggyújtotta a tüzeket, amelyek 1966-ban elindították a „kulturális forradalmat”.

1991-ben ezek az események újra felidéződtek, mikor Tenget elszomorította Peking konzervatív gazdaságpolitikája, melyet már nem volt képes teljesen kézben tartani. A KKP központi újságjában, a *Zsenmin Zsipaōban* nem tudta megjelentetni a nézeteit, ezért a sanghaji Napi Felszabadulás című laphoz fordult. Mivel a láng 1991-ben nem lobbant fel, 1992-ben az elszánt Teng egy nagyobb tűzrakásra készült. Nyolcvanhét évesen, magánvonatán a déli városokba – Vuhan, Sencsen, Csuhaj és Sanghaj – utazott, majd sikeresen tüzet gyújtott a további piacnyitás és gyorsabb növekedés érdekében.

Az 1988-as infláció pánikja, az 1989. májusi statárium eredménytelensége után majdnem bekövetkező kormányzati összeomlás, a Szovjetunióból és Kelet-Európából érkező hírek elkeseredett és feszült hangulatot teremtettek Pekingben. Az elővigyázatos tervezők még mindig Csen Jün köré gyűlték, ahogy a további nyitás és gyorsabb növekedés szóvivői Teng köré. A hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején az „építők” többnyire a központi kormány olyan hivatalnokai voltak, akik új gyárakat és technológiákat szerettek volna Kínába hozni. Az 1980-as évek végére azonban a partvidék helyi kormányzatai kellő gazdagságra tettek szert, s olyan nagy támogatói bázissal rendelkeztek, melyre támaszkodva Teng már sikерrel léphetett fel az elővigyázatos tervezőkkel szemben.

A Csen Jün környezetébe tartozó konzervatívok úgy vélték, 1989 tragédiájának az volt az oka, hogy 1988-ban nem sikerült megfékezni az inflációt, s eltökélten a szerintük egyetlen biztonságos úton kívánták tartani az országot. Teng homlokegyenest ellenkező nézetet vallott. Úgy érezte, hogy a kommunista uralmat veszélyezteti, ha az ország nem nő elég gyorsan, s tántoríthatatlanul hitte, hogy csak a felpörgetett növekedés és a nyitás őrizheti meg a közvélemény Kína túléléséhez szükséges támogatását. Az összeomlástól való félelem elmélyítette a két oldal közötti feszültségeket.¹

Teng Hsziao-ping hibái (1990–91)

Az 1990. január 21-től február 13-ig tartó sanghaji téli vakációja alatt Teng már azon dolgozott, hogy politikai eszközökkel felülkerekedjék a konzervatív gazdaságpolitikai intézkedéseken. Sanghajban az ottani vezetőkkel tárgyalt egy hatalmas, Putung kerületi fejlesztési projekt terveziről.² A helyi funkcionáriusok türelmetlenül várták Peking beleegyezését, hogy Putung fejlesztése megin dulhasson. A Sanghajhoz tartozó hatalmas, 487 négyzetkilométeres városrész a Jangce folyó torkolatánál terült el. Abban az időben nagyrészt még falusias, így könnyen fejleszthető volt; Szun Jat-szen már egy évszázaddal korábban elgondolkodott rajta, hogy kikötővé építi ki. A helyi hivatalnokok azt reméltek, hogy Kína pénzügyi centrumává tudják majd tenni.³ A központi kormányzat viszszafogta Sanghaj növekedését, de a Jangce folyó deltájának – beleértve a szomszédos Csiangszut és Csöcsiangot is – ipara ellenére jelentősen bővült.

Teng, aki stratégiaileg gondolkodott azon, mi fokozhatná a gazdasági növekedést, tudta, hogy Sanghaj elég nagy, és elég tehetséges emberrel rendelkezik ahhoz, hogy fejlődése – nemcsak a környező Csöcsiang és Csiangszu tartományban, hanem a Jangce folyó környezetében élő emberek százmilliiónak lakóhelyén – azonnali és pozitív hatást gyakoroljon az országos bővülésre.⁴ Teng Hsziao-ping először 1920-ban tapasztalta meg személyesen Sanghaj dinamizmusát, mikor Franciaországba tartva egy hetet töltött ott. 1927–29-ben és a harmincas évek elején az illegális mozgalom résztvevőjeként dolgozott a városban, majd rövid ideig a kommunista hatalomátvételt irányította. Mikor a nyolcvanas évek végén a téli Sanghajban töltötte „vakációit”, érezte a helyi lakosság összegyűlt energiáját, mely csak arra várt, hogy kitörhessen. Még a Tengnél jóval kevésbé érzékeny politikusok is észrevették, hogy Sanghaj

vezetőit – akik büszkék voltak rá, hogy az akkori kisvárossal, Hongkonggal szemben Sanghaj a harmincas években Ázsia kozmopolita üzleti központja volt – mennyire elkedvetlenítette, hogy a nyolcvanas évek elején Kuangtung és Fucsien tisztségviselői megkezdték a két tartomány gazdasági fejlesztését, míg ők erre nem kaptak engedélyt. Sanghaj vezetői nem titkolták, hogy véleményük szerint náluk sokkal fejlettebb az oktatás, tudomány, technológia és ipar, mint Kuangtung vagy Fucsien bármelyik városában. E sanghaji vezetők, a helyi közvélemény teljes támogatása mellett, fontos szövetségesei lettek Teng növekedést felpörgető erőfeszítéseinek.

1984-ben a tizennégy partvidéki város megnyitásának részeként Sanghajnak is rendelkezésre állt némi szabadság, hogy fejlődni tudjon, ám ehhez 1984–90 között kevés segítséget kapott a központi kormányzattól, s a nagy múltú település alig tudta kibontakoztatni lehetőségeit. Kuangtungban viszonylag egyszerű volt rábírni a külföldi cégeket a befektetésre. Egy új gyár építése egy fejlesztések nélküli földterületen nagy, de jól körvonalazható költséget jelentett. Sanghaj régi ipari létesítményeinek felújítása azonban olyan tőkét igényelt, melyet csak a kormány tudott biztosítani. A sanghaji vezetőket dühítette, hogy bár hatalmas összeggel járultak hozzá az országos költségvetéshez, a város kevés támogatást kapott. Régóta sürgették Pekinget, hogy változtasson a politikáján. A fővárosi miniszteriumok néhány vezetője szívesen fektetett volna be többet Sanghajban, mert kezdték úgy érezni, hogy elveszíthetik Kuangtung irányítását, ahol a pénzügyi erőforrások leginkább külföldről és nem a kínai kormányzattól származtak. A pekingi tőke Sanghajnak való biztosítása esetén az országos tervezők nagyobb kontrollt tudtak volna gyakorolni a városban, mint Kuangtung tartományban.

1988-as és 1989-es délen töltött téli „vakációi” alatt Teng megbeszéléseket folytatott Csiang Cö-minnel és Csú Zsung-csival, aki az előbbit követte a sanghaji párrtitkári székben. A legfőbb vezető már Pekingből ismerte Csut, aki az Állami Gazdasági Bizottság elnökhelyettese volt, s meglátta benne a ritka tehetséget. Csú Zsung-csi bátor politikusi képességei a gazdaság javításának stratégiai megértésével és a reformok követésének szokatlan magabiztosságával párosultak. Teng Hsziao-ping 1990 januárjában és februárjában Csúval és más sanghaji párt-, kormányzati és katonai vezetőkkel találkozott, hogy megvitassa, miként lehetne beindítani a helyi növekedést.⁵

1990 februárjában, rögtön azután, hogy visszatért Pekingbe, Teng közölte Li Peng miniszterelnökkel: „Már visszavonultam, de egy dologról beszélnem kell veled. A sanghaji Putung fejlesztéséről. Nagyobb figyelmet kellene fordítanod

rá.”⁶ Két héttel később, 1990. március 3-án Teng magához hívatta Csiang Cö-mint, Jang Sang-kunt és Li Penget, hogy tárgyaljon velük a nemzetközi helyzetről és a belgazdaságról: „Miért támogatnak minket az emberek? Mert az utóbbi tíz évben fejlődött a gazdaságunk. [...] Ha a gazdaság öt évig stagnálna, vagy túl lassan nőne – például 4-5 százalékkal, esetleg 2-3 százalékkal évente –, mi lenne az eredmény? Már nemcsak gazdasági problémáról beszélünk, hanem politikairól is.” Teng hozzájette: „A problémákat átfogó, stratégiai szempontból kell elemeznünk, és konkrét intézkedéseket kell kidolgoznunk. [...] Kutatásokat kell folytatnunk, hogy eldöntsük, mely területek rendelkeznek a legkedvezőbb feltételekkel, és ígérik a legjobb gazdasági eredményeket. [...] Kulcsfontosságú, hogy fejlesszük Sanghajt. A város a Jolly Jokerünk.”⁷

1990-ben azonban a pekingi csúcshivatalnokokat nem hatotta meg Teng kioktatása, sem Sanghaj vezetőinek vágya, hogy felpörögessék a növekedést. Politikájukat sokkal inkább az elővigyázatos tervezők doyenje, Csen Jün határozta meg, aki Csingpuban, Sanghaj külvárosában nőtt fel, s gyakran hazatért, hogy körülnézzen. Csennek óriási tekintélye volt a párban a Sanghajra vonatkozó kérdésekben, ő pedig ellenezte, hogy különleges gazdasági övezetet (SEZ) hozzanak létre a városban. Azon túl, hogy nem akarta kockáztatni az ország meglévő nehézipari és adózási bázisát, tisztában volt a kapitalizmus legrosszabb oldalával, valamint a külföldieknek nagy kedvvel alárendelődő sanghaji üzletemberek „komprádor mentalitásával” is. Csen Jün, aki a húszas-harmincas években Sanghajban dolgozott, tartott tőle, hogy visszatérnek a nyugatiak által irányított telepek. Ám Teng rendelkezett a Csen térvázásának tolerálásához szükséges türelemmel. Nem indított olyan támadást, amelyben megnevezte volna ellenlábasát, de 1990 februárjában, mikor kijelentette, hogy Sanghaj Kuangtung mögött kullog, a belső információk birtokosai tudták: frusztrációja annak szól, hogy Csen Jün ellenáll Sanghaj megnyitásának.⁸

1990. december 24-én, a következő ötéves terv és a tízéves vízió terveit áttekintő hetedik plénum (december 25–30.) előestéjén Teng ismét magához hívta Csiang Cö-mint, Jang Sang-kunt és Li Penget, hogy tanácsokat adjon nekik a növekedés felgyorsításáról. Kiemelte, hogy létfontosságú a gazdaság 2000-ig való megduplázása, s ezért a kockázatvállalástól sem szabad megijedni.⁹ Megismételte, hogy ha Kína nem nő elég gyorsan, a stagnáló gazdaság politikai problémává fog válni, márpédig a takarékkossági program, a külföldi szankciókkal súlyosbítva, lelassítja a növekedést. Szenvedélyesen érvelt amellett, hogy Kínának meg kell haladnia a konzervatív politikát, hogy elkerülje a Szovjetunió és Kelet-Európa sorsát.¹⁰ Teng tanácsai azonban kevés eredménnyel jártak. Kérései

ellenére a hetedik plénumot továbbra is a szigorú konzervatívok határozták meg, akik sokkal jobban féltek a túlfűtött gazdaságtól, mint a lassú növekedéstől.

1991. január 28-án Teng magánvonatával Sanghajba utazott. Február 20-ig a városban maradt, s téli pihenését ismét a gazdasági növekedés tüzének fel-szítására szentelte. Csu Zsung-csi beszámolója után aeronautikai és gépkocsi-gyárakat látogatott meg, s a Nanpu híd építését, mely hamarosan a világ harmadik legnagyobb függőhídja lett.¹¹ Teng elismételte, amit 1990-ben mondott: hibát követett el, mikor 1979-ben nem nyitotta meg Sanghajt a négy másik SEZ-zel együtt, mert ki kellett volna használnia a déli metropolisz hatalmas szellemi erőforrásait. Kihangsúlyozta annak fontosságát, hogy Putungot nem-csak a város, hanem a Jangce egész medencéjének érdekében fejleszteni kell. A pénzügy, magyarázta Teng – miközben elővigyázatosan kerülte a „tőke” szót – a modern gazdaság központja. Ha Kína nemzetközi státuszt kíván elérni a pénzügy területén, az egész országnak Sanghajra kell támaszkodnia.¹²

1991-ben Teng szíkrája megint csak nem indított el préritüzet. A televízióban sugározták, ahogy ő, Jang Sang-kun és Li Hsien-nien Sanghaj vezetőit üdvözölték újév éjszakáján, de a hírek nem szóltak Teng Hsziao-ping erőfeszítéseiről, hogy felgyorsítsa a város fejlődését.¹³ Teng nézetei még a *Zsenmin Zsipa*ban sem jelentek meg. 1991-ben mégis aratott két kisebb győzelmet. Elég támogatást gyűjtött ahhoz, hogy Csu Zsung-csit Pekingbe helyeztesse át miniszterelnök-helyettesnek, valamint álnéven jó pár cikket publikált egy sanghaji újságban. 1991 márciusában és áprilisában Sanghaj hivatalnokai engedélyezték a Napi Felszabadulásnak, hogy a városban elmondott Teng Hsziao-ping-i gondolatokat egy négyrészes sorozatba fűzzék. A cikkek nem említették Tenget, s Huangfu Ping név alatt jelentek meg. a Sanghajonkeresztülfolyó Huangpu folyóra utalt, a „fuping” pediga „fuzhu Teng Hsziao-ping”, vagyis „segíteni Teng Hsziao-pingnek” jelentést is hordozhatta).¹⁴ A március 2-án közzétett második Huangfu Ping-szöveg „néhány elvtársat” kritizált, akik kijelentették, hogy a piacok kapitalisták. A cikk azt állította, hogy a tervezés és a piac a rendelkezésre álló erőforrások elhelyezésének két különböző módja; egyik sem a szocializmus vagy a kapitalizmus kizártolagos jellemzője. A politikában tájékozott olvasók találgatták, hogy ki rejtőzhet a Huangfu Ping álnév mögött, de csak kevés ember jött rá, hogy Teng aata.

özponti propagandaosztály utasította a *Zsenmin Zsipa*ot és a *Guangming Rivárt*, hogy cáfolják Huangfu Ping cikkeinek állításait. 1991 novemberében, a lenyűgöző sanghaji Nanpu híd átadásán Li Peng miniszterelnök a pekingi konzervatív vezetés nevében nyilvánosan kritizálta a Huangfu Ping-szövegeket.

Kijelentette, hogy a cikkek azt a téves benyomást keltették, hogy megváltozott a pekingi politikai hangulat.¹⁵

1991-ben a KKP hivatalnokai elkezdték a felkészülést az 1992-es 14. Pártkongresszusra. Teng leszögezte, hogy ha Csiang Cö-min a gyorsabb növekedést és a nagyobb nyitást fogja pártolni, mögé áll; ha nem, más vezetőket fog támogatni. Az uralkodó hangulat azonban a többi párhivatalnok lehetőségeit is korlátozta. Például amikor Csu Zsung-csi miniszterelnök-helyettes lett Pekingben, a nála idősebb vezetők konzervatív politikáját kötelességtudóan követő Peng miniszterelnök úgy érezte, Teng nyomást gyakorol rá azért, hogy Zhu átvehesse a gazdaság irányítását. Ám Li ellenállt, s 1991-ben Csu Zsung-csinak nem maradt más választása, mint követni az uralkodó elővigyázatos politikát.

Csen Jün és Teng nem csaptak össze nyilvánosan, de támogatóik a nagyközönség előtt is kifejtették elképzéléseiket. 1991. októberében Jang Sang-kun elnök az 1911-es forradalom nyolcvanadik évfordulóján felszólalt a bátrabb reformok és a szélesebb körű nyitás érdekében.¹⁶ A másik oldal mellett kardoskodó Teng Li-csün a *Zsenmin Zsipao* 1991. október 23-i számában figyelmeztetett, hogy az osztályharc égető probléma, s a liberálisok reménye, a „békés evolúció” fenyegető, vagyis hogy a kapitalizmus fokozatosan helyére lép a kommunizmusnak.¹⁷ Az év végén, ahogy a hivatalnokok felkészültek a következő kongresszusra, világosan kirajzolódtak az erővonalak. A nyolcadik plénumon (1991. november 25–29.) még mindig a konzervatívok domináltak, ám Teng a tőle megszokott módon járt el: ahelyett, hogy érvényre pazarolta volna az idejét, inkább cselekedett, hogy támogatást gyűjthessen.

Teng déli útja (1992. január–február)

Mikor Teng Hsziao-ping magánvonata 1992. január 17-én elhagyta a pekingi vasútállomást, egyetlen fővárosi pártnapot – Csiang Cö-mint sem – értesítettek. Az utazást a Népi Felszabadító Hadsereg rendőri erői készítették elő. Amennyire a pekingi vezetők és a vendéglátók tudták, Teng, a felesége és négy gyermeké – egyedül Teng Cse-fang, a legfiatalabb nem csatlakozott a csalához –, a házastársaik és gyerekeik, összesen tizenhét ember indult városnézássel egybekötött „családi vakációra”. Ki is ellenezte volna az ősöreg pátriárka jól megérdemelt vakációját?

A déli utazás első megállója Vuhan volt, Közép-Kína egyik vasúti csomópontja, ahol az 1911-es forradalom elkezdődött. Teng 1992. január 18-án

reggel érkezett meg a wuhani vasútállomásra, ahol a hajdani legfőbb vezető „családi vakációjához” méltóan Hupei tartomány párttitkára, Kuan Kuang-fu és Kuo Su-jen kormányzó fogadta. A nevezetes vendég húsz percet töltött a peronon, de ez épp elég volt, hogy előadja, ami bántotta: „Mikor bekapcsolom a televíziót, mászt se látok, csak találkozókat. Túl sok a találkozó, túl hosszúak a beszámolók, túl sok az ismétlés. [...] Többet kellene cselekedni, és kevesebbet beszélni. [...] Az Országos Népi Gyűlés 4. ülésszakán [1975-ben] Csou [En-laj] [...] arra utasított, hogy a beszéde ne legyen hosszabb ötezer írásjegynél. Nem írtunk többet. [...] [Most meg] több dokumentumot adnak ki, mint ahány szórszál van egy tehénén.” Elmondta a tartományi párttitkár esetét, aki egy hetet töltött vidéken, s mikor visszatért az irodájába, akkora irathegyet talált az asztalán, hogy megfájdult a feje.¹⁸ Teng, aki régóta ellene volt az üres beszédnek, a hosszú jelentéseknek és a megfelelő előkészület nélküli üléseknek, kijelentette: „Ha nincs mondanivalód, ne nyisd ki a szádat [...], a találkozók és tárgyalások célja, hogy problémákat oldjunk meg.”¹⁹ Az érzelmekkel teli bevezetés után Teng előtérben lényegi gondolatát: „Aki ellenzi a reformokat, keressen más munkát.” A wuhani helyi hallgatósághoz beszélt, és szavait nem tették közé a nyílt sajtóban, ám Teng megjegyzései hamar eljutottak Csiang Cö-minhez. Két nappal később Jiang közölte vezetőtársaival, hogy Kínának gyorsítania kell a reformokat, újra kell élesztenie a nyitás politikáját, továbbá csökkentenie kell a találkozók számát.²⁰

Még ugyanaznap délután Teng vonata megállt a Hunan tartománybeli Csangsa állomásán, s a híres látogató tíz percben köszöntötte Hunan párttitkárát, Hsziung Csing-csüant és más tartományi hivatalnokokat. Úgy tűnt, Tenget fellelkesítették az 1991-es év természeti csapásai ellenére jó aratási adatok. A tanítómester Teng Hsziao-ping azonban nem állta meg, hogy ne szóljon a legfontosabbnak is, és utasította Hsziung párttitkárát, hogy Hunannak „bárban kell végrehajtania a reformokat és a nyitást. [...] Fel kell gyorsítani a gazdasági fejlődést.”²¹

Január 19-én reggel Teng rövid pihenőt tartott Kantonban, ahol a két legéleettelibb SEZ-be, Sencsenbe és Csuhajba tett tizenegy napos ellenőrző körútra tartományi hivatalnokok csatlakoztak hozzá. A helyi funkcionáriusoknak alig egy hét állt rendelkezésükre, hogy felkészüljenek a neves vendég érkezésére, végigjárják az összes helyet, ahova ellátogatott, szavatolják a biztonságát, és biztosítsák a szükséges infrastruktúrát, beleértve a köpőcsészéket is. A hivatalnokokat úgy tájékoztatták, hogy arra készüljenek, Teng egy családi vakáción vesz részt, de mire megérkezett, már részletes beszámolókat kap-

tak azoktól a tisztségviselőktől, akikkel Vuhanban és Csangsában találkozott, s tisztában voltak vele, hogy nem egy egyszerű családi kirándulásról van szó.²²

Kuangtung párttitkára, Hsie Fej, Csen Kaj-cse helyettes tartományi pártfőtitkár és néhány más hivatalnok csatlakozott a sencseni hivatalnokokhoz, akik körbekalauzolták Tenget a városban. Pár ót köszöntő helyi funkcionárius már 1984-ben is a vendéglátója volt, mikor azért jött, hogy elismerje a SEZ-ek sikéréit. Miután megérkezett a vendégházába, s tízperces pihenőt tartott, Hsie Fej és mások kíséretében sétált tett a szomszédos kertben. Leánya, Teng Nan emlékezette rá, hogy leírta néhány gondolatát, mikor nyolc évvel ezelőtt ugyanitt jártak. Teng Hsziao-ping felidézte emlékezetéből akkori szavait – „Sencsen fejlődése és tapasztalata bizonyítja, hogy a különleges gazdasági övezetek létrehozása helyes politika volt” –, mire elragadtatott vendéglátói, akik a befektetéseket visszafogni kívánó más pekingi hivatalnokokkal szemben legfontosabb szövetségesüknek tartották, éljenezni kezdték.

Teng takarékoskodott az erejével, minden délelőtt háromórányi hivatalos programon vett részt, majd megebédelt a családjával, délután pedig pihent. Mikor meglátott egy apja kézírása nyomán készült „Sencsen” feliratot, Teng Nan megjegyezte: „Szellemi tulajdonjogod alapján pénzt kellene kérned.” Teng Hsziao-ping -evetett.²³ Később, mikor Csengtuból hozatott bambuszokat láttak a **Hsziánhu** botanikus kertben, Teng odaszűrt helyi kalauzainak, hogy fizetniük kellene Szecsuanak a szellemi tulajdonjogokért.²⁴ E tréfa mélyen érintette őt. mindenki tudta, hogy nemtetszését fejezte ki, amiért Kínának halmas összegeket kellett fizetnie a nyugatiaknak a szellemi tulajdonjogokért. Teng felhívta a külföldiek figyelmét, hogy Kína sem kért pénzt a találmányai, például a puskapor vagy a nyomda nyugati átvételéért. Tudta azonban, hogy hazájának alkalmazkodnia kell az új nemzetközi rendhez. Mikor egy sencseni CD-gyárban járt, megkérdezte, hogy megvették-e külföldről a szellemi tulajdonjogokat, s arra figyelmeztette a gyár vezetőit, hogy „be kell tartaniuk a szellemi tulajdonjogokra vonatkozó szabályokat”²⁵.

Kuangtungban mindenhol lelkes, hálás rajongók követték Teng Hsziao-ping lépésein. 1982–83-ban ugyan nem védte meg a SEZ-eket, de 1984-ben – a pekingi konzervatívok támadásaival szemben – kiállt mellettük. A mondás szerint Kuangtung lakói, ha zöld jelzést látnak, elindulnak, ha sárgát, beletaposnak a gázba, ha pedig pirosat, kikerülik a lámpát. Ám 1992-ben a kantoniakat nyugtalánították a Pekingből jövő piros és sárga jelzések, s nagyon szerettek volna végre zöldet is látni. Teng a további nyitás és a gyors nö-

vekedés sürgetésével támogatta ügyüket. Cserébe egységes kórusként zengték az üzenetet, amelyet déli útja során hirdetett.

A „családi vakációkra” vonatkozó pekingi hivatalos ajánlások alapján Teng csak egy újságírót és egy fotóst vitt magával, s nem tartott sajtótájékoztatókat. Mégis, mire Sencsenbe ért, ötven-hatvan fotós gyűlt össze, hogy dokumentálják „családi vakációját”; néhányan magnókat is hoztak, hogy egyetlen szóról se maradjanak le.²⁶

Teng lelkesen nézegette a Kínában ekkor még ritkaságszámba menő hatalmas épületeket, különös érdeklődéssel tanulmányozta az új technológiákat, és meghallgatta a helyi hivatalnokok jelentéseit. Utóbbiak elmondták neki, hogy Sencsenben az 1984-es 600 jüanos átlagos évi jövedelem 1992-re 2000 jüanra nőtt, s őt fellelkesítette a kilátás, hogy e lendület segítheti a gyorsabb növekedésről szótt álma megvalósítását. Teng, miközben a további gyarapodás felszíntása érdekében folytatta útját, élvezte a gazdag aratást, melyet még ő vetett el a „reform és nyitás” politikájával.

A kiszívárogatásoknak köszönhetően sok átlagember előre értesült Teng Hsziao-ping érkezéséről, s így már vártak rá, mikor kilépett a gyárakból vagy irodaházakból. Miután az ötvenhárom emeletes sencseni világgazdasági központ tetején található forgó étteremből megtekintette a hatalmas új építkezéseket, majd az utcára lépett, különösen nagy, tapsoló és éljenő tömeg fogadta.²⁷ Jól tudták róla, hogy nem szószátyár ember, de a lánya, Teng Zsung segítségével – aki közvetlenül a fülébe mondva megismételte, amit süketsége miatt nem hallott meg – nagy elánnal beszélgetett a helyi hivatalnokokkal és a hálás járókelőkkel. Sok pekingi funkcionárius kemény parancsnoknak tartotta őt, ám Sencsen tömege „Teng bácsiként” köszöntött (shushu hao), a fiatalabbak pedig „Teng nagyapóként” (ye ye hao), s melegszívű, bölcs, közvetlen, a legújabb változásokban elmélyedő embernek látták.

Teng Hsziao-ping elszántan ostorozta a pekingi konzervatívokat, miután autójába visszaszállt. Kérte a kíséretében tartózkodó hivatalnokokat, akik minden helyeselték a céltitűzését, hogy ne ismételjék meg nyilvánosan, amit négyszemközt mondott nekik. Azt azonban nyilvánosan is kifejtette, hogy a balos politikának súlyos következményei lehetnek, s a szocializmust is elpusztíthatják.²⁸ „Kínának éberen vigyáznia kell a jobboldallal, de még inkább a ballal.”²⁹ A helyi hivatalnokokkal folytatott őszinte beszélgetésekben Teng cáfolta azon kritikusait, akik szerint a SEZ-ek kapitalisták, és nyugati irányítás alatt állnak, s kijelentette, hogy a befektetéseknek csak egynegyede jön a határon túlról. Majd hozzátette: Kína az összes külföldi tulajdonban lévő céget

politikai irányítás alatt tartja, hogy szavatolja az ország érdekeit. Ahelyett, hogy a nyugati jelenlét szintje miatt aggodalmaskodnának, Kínának növelnie kellene a külföldi befektetéseket, és több vegyesvállalatot kellene létrehozni, mert e cégek az országnak adóznak, s a kínaiak számára biztosítanak munkahelyeket és fizetést.³⁰

A helyi hivatalnokok és a visszavonult „Teng bácsi” részvételével zajló találkozók sokkal fesztelenebbek voltak azoknál a pekingi pártüléseknel, melyeken Teng Hsziao-ping korábban részt vett. Az öreg forradalmár nyugodt és informális volt, humoros megjegyzéseire a helyi vezetők is gyakran rákontráztak. Teng, miközben egyik utolsó tanítását adta, arra biztatta a hivatalnokokat, hogy legyenek bátrabbak, és dolgozzanak keményebben. Elismételte, amit mindenhol elmondott: folytassák a „reform és nyitást”, a kormányzat legyen áramvonalas, képezzék a fiatalokat, beszéljenek kevesebbet, cselekedjenek többet. A világ gazdasági központ meglátogatása után, mialatt a busz a vendégházba szállította, Teng több alapgondolatát is megismételte. A tervezés nem azonos a szocializmussal, a piacok pedig nem egyenlők a kapitalizmussal. Folyik tervezés a kapitalizmus keretein belül, és működnek piacok a szocializmusban is. A kommunizmus nem azonos a szegénységgel. A szocialista ösvényen elindulva mindenki meggazdagodhat, s ezért azoknak a régióknak, amelyek meggazdagodnak, több adót kell befizetniük, hogy segítsék a fejletlenebb területeket. A kiegyenlítés azonban nem lehet végbe túl gyorsan – nem szabad „ugyanaból a tálból enni” –, mert az lelohasztaná az emberek lelkesedését. Teng ismét a kísérletezést sürgette, a kockázatvállalást és a hibázástól való félelem kiküszöbölését. A hibákat egyszerűen ki kell javítani.³¹

Teng Hsziao-ping arra biztatta Sencsent, hogy húsz év alatt érje be a négy kis sárkányt, Hongkongot, Szingapúrt, Dél-Koreát és Tajvant: „A szingapúri társadalom meglehetősen rendezett. Szigorúan irányítják a dolgokat. Modellként kell tekintenünk a tapasztalataikra, és még jobb teljesítményre kell törekednünk.” Mikor a Sencsenben tapasztalható korrupcióról tájékoztatták, így reagált: „Mind a két kezeteket használnotok kell. Az egyikkel meg kell ragadni a »reform és nyitást«. A másikkal le kell süjtani minden bűnös cselekedetre. Határozottan kell használnotok mind a két kezeteket.”³²

Teng sencseni tartózkodásának ötödik napján Li Hao párttitkár az átszervezről, a kerületek újrarajzolásáról és a jogrendszer kiterjesztéséről számolt be neki. Mintha még mindig ő irányította volna az országot, a vendég kijelentette, támogatja mindezet, s arra bátorította Lit, hogy lépjen fel magabiztosan. Sok pekingi hivatalnok kritikusan szemlélte Sencsent, amiért túl gyorsan tört

előre, ám Teng úgy búcsúzott el Li Haótól, hogy „gyorsítsd fel a növekedést és a reformot”. Mit válaszolt erre Li? „Mindenképp gyorsítani fogunk.”³³ Teng ezután Csuhajt kereste fel, s a város párttitkára, Liang Kuang-ta egy hajóúton kísérte a Teng családot és a tartományi hivatalnokokat Sencsenből a Gyöngy-folyó torkolatán át Csuhajba. Miközben a hajó a Csing-dinasztia vámépülete mellett haladt el, Teng elismételte a búcsúüzenete lényegét. Kínát egykor megszégyenítették a külföldi imperialisták, ám az a korszak véget ért. „Aki fejletlen, azt legyőzik. [...] Évezredeken át szegények voltunk, de nem leszünk azok többé. Ha nem helyezzük a hangsúlyt a tudományra, technológiára és oktatásra, megint le fognak győzni minket.”³⁴

Kuangtung párttitkára, Hsie Fej és Liang Kuang-ta jól látták Tengnek a növekvő gazdasági egyenlőtlenségek felett érzett aggodalmát; tudták, milyen régóta sürgeti, hogy azok, akik először meggazdagodnak, segítsék a többieket. A hajóút alatt tájékoztatták vendégüket arról, hogy a Gyöngy-folyó torkolatának megélénkülő területe sokat tett a tartomány hegyes-völgyes, szegényebb északi és nyugati térségeinek támogatása érdekében. Teng azt felelte, hogy a „reform és nyitás” óta megtett haladás a helybéliek kreativitásának köszönhető, hisz hajlandók voltak kísérletezni, valamint annak, hogy a helyi kormányzat felismerte, melyek a működőképes elképzelések, majd ezeket továbbadta az ország többi részének is.³⁵

Ahogy Makaó kisebb és kevésbé nyüzsgő volt Hongkonghoz képest, úgy aránylott Csuhaj a jóval nagyobb Sencsenhez. Csuhajban a város huszonkilenc emeletes kereskedelmi központjának tetején található forgó étteremből vette szemügyre – Sencsenhez hasonlóan – Teng és családja az építkezéseket. Teng Hsziaog itt is hasonló nyitottsággal fordult az összegyűlt emberek felé. Egy *zhumat* gyárban a megfigyelők szerint több mint száz kezet rázott meg, s az utcán a rendőrség akadályozta meg abban, hogy a tömeg közé keveredjék, és még több kezet kelljen megráznia.

Mikor a helyieket kérdezte, Teng azt szerette volna megtudni, milyen gyorsan terjed tovább a partvidéki, városi területek növekedése a távolabbi területek felé, s mit jelenthet majd az embereknek a további fejlődés. Az már látható volt, hogy bizonyos fogyasztási cikkek – biciklik, varrógépek, rádiók, órák és más tárgyak – a városokon kívül is kezdtek elterjedni.³⁶ Örömmel hallotta, hogy a szegény területekről érkezett migránsok munkalehetőségeket találtak a partvidék mentén. Ugyancsak fellelkesedett azokon a fiatal emberekről szóló történeteken, akik külföldre mentek tanulni, majd visszatértek, hogy segítsék a szülőföldjük építését. Elmondták neki, hogy néhány kínai vállalkozó gyárá-

ban már megközelítették a világszínvonalat. Megdicsérte a helyi vezetőket, hogy sikeresen használják a piacokat a szocializmus ügyének előmozdításáért, s kiemelte, hogy a szocializmus segítette e sikereket. Kijelentette, hogy a kapitalizmus nem képes olyan eredményesen koncentrálni a tehetséget, hogy a dolgok hamar megtörténjenek. Megjegyezte azt is, hogy ha nincs az 1984–88 köztőtti haladás, az 1989 és 1992 közti nehéz évek még nehezebbek lettek volna.

Egy Kantonba tartó autóutó Teng pár percre megállt a Csuhajtól északra található Csungsanban és Suntowen, amelyek virágosztak a SEZ dinamizmusának köszönhetően. A Kantonban tartományi vezetőkkel folytatott egyórás tár-gyalás után Teng felszállt a Sanghajba tartó vonatjára, mely rövid ideig megállt a Csianghszi tartomány keleti részén fekvő Jingtanban.³⁷

Jingtanba megérkezve megint helyi hivatalnokok fogadták a vasútállomáson, akik beszámoltak neki az előző év remek aratásáról, továbbá az áradásokat követő munkálatok állásáról. Teng megdicsérte az erőfeszítéseiket, de kijelentette, több fát kellene ültetniük, hogy megakadályozzák az áradásokat okozó eróziót, majd elmondta, a hivatalnokoknak arra kell törekedniük, hogy gyorsabbak és bátrabbak legyenek, s még merészebben nyissanak. Ezen a ponton Teng Nan közbevágott, mondván, hogy apja az egész úton ezt az üzenetet terjeszti. Majd hozzáfűzte, hogy az apját nagyon érdekli Csianghszi sorsa, ahol hatvan évvel korábban a régiós kommunista bázisterületen szolgált, s ahol három és fél évet töltött a „kulturális forradalom” alatt. Az utazás folyamán Teng sokat gondolt vissza a Zsujcsinban és Hujcsang megyében töltött 1931-es esztendőre.³⁸ Teng Nan emlékeztette apját, hogy 1973. február 19-én a „kulturális forradalom” alatti „vidéki tartózkodásának” befejeztével a család ugyanezen a jingtani vasútállomáson szállt fel a Pekingbe tartó vonatra. Majdnem húsz évvel később Sanghajba utaztak onnan, s mire megérkeztek a városba, a magvak, melyeket Teng Kuangtungban a további nyitás érdekében alig néhány napja vetett el, már kezdtek gyümölcsöket hozni.

Áttörések

1990-ben és 1991-ben Teng Hsziao-pingnek nem sikerült újra felgyorsítania a „reform és nyitás” folyamatát, de 1992-ben, köszönhetően a hongkongi sajtónak és egy Csuhajban tartott találkozónak, drámai áttörést ért el.

A szabályoknak megfelelően Teng nem tartott sajtótájékoztatókat, ám mi helyt nyilvánosságra került, hogy Sencsenben tartózkodik, buzgó hongkongi

újságírók és fotósok tucatjai lépték át a határt, hogy tudósítsanak az útjáról. Január 22-én, három nappal azután, hogy megérkezett Sencsenbe, a *Ming Pao* (Világosság Napilap) című hongkongi újság beszámolt a látogatásáról és a reformok gyorsításával kapcsolatos üzenetéről. A tudósításokban szerepelt, hogy Jang Sang-kun elkísérte Tenget Sencsenbe. A tájékozottabb hongkongi olvasók rögtön felismerték, hogy a „nagy öreg” déli útja több, mint egyszerű családi utazás.

A hongkongi baloldali kiadványok szerkesztői, emlékezvén, hogy mennyi munkatársukat távolították el, mert támogatta a június 4-i tiltakozásokat, húzódoztak attól, hogy Teng látogatásáról és üzenetéről cikkezzene. Mégis másnap, január 23-án a városállam újságjai és televíziócsatornái beszámoltak Teng Hsziao-ping sencseni látogatásáról. Mivel a propagandával foglalkozó kínai hivatalnokok nem tudták blokkolni a hongkongi tévéadásokat a KNK közelí településein, Kuangtung déli részének több millió lakosa értesülhetett a televízió képernyőjén kerestü Teng sencseni látogatásáról.

Az elővigyázatos tervezők nézeteit képviselő pekingi propagandahivatalnokok nehéz választás előtt álltak: vagy az információ fokozatos dél-kínai beáramlása ellenére nem foglalkoznak Teng útjával, vagy megpróbálják csökkeneni a korábbi első számú vezető támadásának erejét a „reform és nyitás” konzervatív értelmezői kedvéért.³⁹ Mindeközben Teng szövetségei, azok a dél-kínai hivatalnokok, akik terveik gyorsabb engedélyezésére vágytak, a kocákatok ellenére terjeszteni kezdték Teng Hsziao-ping üzenetét.

A Sencsenben és Csuhajban kapott figyelem mértékére való tekintettel a konzervatív médiamedszerek nehezen tudták ugyan semmibe venni Teng útját, de azért megpróbálták. Február 3-án a pekingi televízióban megjelent a sanghaji vezetőket a holdújév alkalmából üdvözlő Teng (és Jang Sang-kun), ám a Sencsenbe és Csuhajba tett útjáról vagy a reformok felgyorsításáról szóló üzenetéről nem esett szó. Ugyanezen a napon az angol nyelvű *China Daily* lehozta Teng és Jang Sang-kun sencseni fényképét, de nem közölte, hogy a fotó mikor készült. Február 4-én a sanghaji pártirányítás alatt álló *Csiefangsün Pao* szerkesztői ügyesen elkerülték a déli utazás említését, miközben a címlapon egy cikket közöltek Tengnek a gondolkodás felszabadítására tett, a harmadik plénumon szentesített erőfeszítéseiről, ami lökést adhatott a város új, nagyobb projektjeinek.⁴⁰ Kuangtung és Sanghaj sajtója ekkor már szeretett volna érdemben is beszámolni Teng útjáról. Mivel annak híre széltében-hosszában elterjedt Kuangtung déli részén, a pekingi propagandahivatalnokok immár nem tudták megakadályozni, hogy a közvélemény a céljáról is értesüljön.

Csuhajban Teng Hsziao-ping egy látszólag a hadügyi tervezés téma körét érintő találkozón keményen odapörkölt Csiang Cö-minnek. Megismételte a Vuhanban elmondott üzenetét: „Aki szembeszegül a reformmal, az keressen más munkát. [...] Úgy tűnik, mintha a vezetőink cselekednének, hogy semmi értelmeset nem visznek végbe.”⁴¹ A hadügyi tervezésről szóló zárt találkozót Csiang Siról vezette, a PB Állandó Bizottságának hat tagja közül az egyik. Mivel Csiang volt a felelős a belső biztonsági ügyekért, az ő profiljába tartozott egy ilyen téma júniusban ismert esemény. Csiao Siról sokan azt tartották, hogy rendelkezik a legfőbb vezetőtől elvárt tulajdonságokkal, így Csiang Cö-min potenciális riválisa volt. Egy fogva a találkozó akár Kína jövendőbeli vezetéséről is szólhatott volna. Jiang szempontjából még baljósabbá tette az eseményt, hogy részt vett rajta Jang Sang-kun, a Központi Katonai Bizottság alelnöke, Liu Hua-csing tábornok, a KKB egy másik alelnöke, valamint Jang Sang-kun féltestvére, Jang Paj-ping tábornok, az NFH Politikai Munka Osztályának vezetője, a KKB főtitkára is. Utóbbi hivatalnokok alapvetően biztonsági kérdésekkel foglalkoztak, de minden nyíltan betörték Tenggel abban, hogy fel kell gyorsítani a reformokat.⁴²

A zárt találkozót nem említi a Kínai Népköztársaságban a déli útról megjelent publikációk, s Teng életének hivatalos kronológiájában, a *Deng Xiaoping nianpuban* sem szerepel. Az elhallgatás érthető, hisz a kommunista pártvezetők sohasem szerették a közvélemény előtt a KKP-n belüli feszültségeket. A találkozó híre azonban kiszivárgott a résztvevőktől és a helyi megfigyelőktől. Csiang Cö-min párral későbbi reakciói csak megerősítették mindezt. A megjelent katonai vezetők nagy száma jelezte, hogy a hadsereg vezérkara szükség esetén hajlandó lenne egy új első számú vezetőt támogatni.

Csiang Cö-min válasza

Jiang pontos információhoz szeretett volna jutni a zárt találkozóról, s rávette Csiang Csing-lin független párttársát, hogy adja át neki az eseményről készült felvételt. (Néhány évvel később Jiang a Politikai Bizottság tagja lett.) Csiang Cö-min nem szokta felhívni Teng Hsziao-pinget a holdújév alkalmából, de 1992. február 3-án, öt nappal azután, hogy Teng elhagyta Csuhajt, telefonált neki, hogy boldog új évet kívánjon. Jiang főtitkára utóbb elismerte, hogy a telefonhívás nem volt véletlen.⁴³ Jiang ezt követően egyre reformpártibb lett.

Teng január 31-én három héten át vakációra érkezett Csuhajba, s a SEZ-ekhez képest nyugodtabb tempóban tekintette meg a pudongi fejlesztéseket, illetve

szerkesztette Sencsenben és Csuhajban elmondott beszédeit.⁴⁴ Megtekintette a nem sokkal korábban befejezett Nanpu hidat és a hatalmas Jangpu híd építési területét is.⁴⁵ Megismételte „önkritikáját” amiatt, hogy Sanghaj nem lett korábban SEZ, s javasolta: ha most belefognak, Sanghaj előnyére fordíthatja a késést, mert tanulva Kuangtung tapasztalataiból, még jobban csinálhat minden.

Időközben egy Cseng Pi-csien (Hua Kuo-feng és Hu Jao-pang korábbi titkára) irányítás alatt álló írócsapat összefoglalót készített Teng sencseni és zhtunai beszédeiből. A guangdongi hivatalnokok egy előzetes, 20–30 ezer írásjegy hosszú összefoglalót tettek le az asztalra, amelyet a következő verziók – melyek közül az utolsókat Teng is átnézte – szerkesztői hétezer írásjegyre csökkentettek. A beszámolót, amely hivatalosabb hangvételű volt, mint Teng Hsziao-ping eredeti erőteljes megjegyzései, még azelőtt véglegesítették, hogy a nevezetes látogató elutazott volna Sanghajból.⁴⁶

Csen Jün Sanghajban volt, mikor Teng ott tartózkodott, ám utóbbi nem találkozott vele. Jang Sang-kun elnök és Vu Pang-kuo városi párttitkár azonban személyesen kívántak boldog új évet neki.⁴⁷ A tapasztalt Csen Jün bizonyára teljes mértékben átlátta Teng erőfeszítéseinek politikai következményeit. Tudta azt is, hogy a reformok felgyorsításának gondolata népszerű a hadseregben, továbbá hogy a sanghaji pártbizottság lelkesen támogatja Putung fejlesztésének terveit.

Az elfoglalt Teng már több mint egy évtizede nem ment el vásárolni, de egy reggel meglátogatta a sanghaji 1-es számú áruházat, mely a legnagyobb eladást produkálta egész Kínában. Láthatta, mekkora lendülettel értékesítették a fogyasztói cikkek széles palettáját. A jelenet élesen különbözött attól, mikor tizennégy évvel korábban – a reform kezdetén – még csak a legalapvetőbb áruk voltak a polcokon. Teng ismét büszke lehetett Kína haladására.⁴⁸ Lánya, Teng Zsung segítségével néhány tollat vásárolt ajándékba az unokáinak.

Mikor vonatra szállt, hogy visszautazzon Pekingbe, joggal remélhette, hogy déli utazása elérte a célját, s Csiang Cö-min fel fogja gyorsítani a növekedést és a reformot.⁴⁹ Február 20. (Teng sanghaji elutazásának napja) és március 6. között a *Sencsen Zsipao* (Sencseni Napló) munkatársai elég optimisták voltak ahhoz, hogy egy nyolcrészes cikksorozatot jelentessenek meg a déli útról.⁵⁰ A központi propagandavezetők igyekeztek megakadályozni, hogy a cikkek napvilágot lássanak Pekingben, de nem tudták elérni, hogy az újság példányai egész Kínában, beleértve a fővárost is, ne jussanak el az olvasókhöz.

Február közepén, jó pár nappal azután, hogy Teng visszatért Pekingbe, Csiang Cö-min már nyilvánosan kijelentette, hogy támogatja a további refor-

mokra való felhívást.⁵¹ A Csuhajból kapott jelentések alapján Jiang rájött, hogy Teng Hsziao-ping elszánta magát: ha nem lesz elég bátor a „reform és nyitás” elősegítésében, eltávolítja őt a székéből. Csiang Cö-min láta, hogy déli utazása alatt Teng nagy támogatásban részesült pekingi kultshivatalnokktól és helyi vezetőktől egyaránt. Később elismerte, azt a következtetést vonta le, hogy Teng gondolatai diadalmaskodni fognak, s bölcsen teszi, ha támogatja őket.⁵²

Mikor Cseng Pi-csien befejezte a SEZ-ekben elmondott összegzését, Csiang Cö-min megszerezte a Politikai Bizottság támogatását, hogy megköröztesse a szöveget a csúcsevezetők között. Az összegzés kevésbé volt provokatív, mint Tengnek a helyszínen spontán tett megjegyzései, de kellően kemény hangú lett. Mikor a pártvezetők észlelték, milyen figyelem irányul Teng Hsziao-ping déli útjára, s elolvasták a jelentést, rájöttek, hogy életkora ellenére Teng eltökélte magát a keresztes háborúra, támogatói bázisa pedig folyamatosan bővül.⁵³ Sanghaj, Kuangtung és más helyek vezetői, akik gyorsítani szerették volna a piacnyitást, egyre optimistábbak voltak, és felsorakoztak idős példaképük mögé. A külföldi szankciók fokozatos eltörlése, illetve (a konzervatívok sikereként) az inflációs nyomás enyhülése a déli utazás nélkül is arra ösztönözte volna a kínai csúcshivatalnokokat, hogy növeljék a célszámokat. Teng útja és a siker, hogy változtatásra bírta Csiang Cö-mint, lehetővé tette, hogy Jang kezde hamarabb történjen meg, mint egyébként történt volna.

Jiang kezdte elfogadni Teng Hsziao-ping álláspontját, ám az országos sajtó még késlekedett tudósítani a déli utazás üzenetéről. Február 20-án, egy nap pal azután, hogy Teng visszatért Pekingbe, a *Tangtaj szecsa* (Kortárs gondolati trendek) című kéthavi lap tett egy utolsó erőfeszítést, hogy népszerűsítse az elővigyázatos tervezők gondolatait, s publikálta Teng Li-csün cikkét, mely kétségtelenül Csen Jün nézeteit tükrözte. A cikk kijelentette, hogy az igazi veszély nem balról, hanem jobbról érkezhet: „A liberális meggyőződésükhez csökönösen ragaszkodó emberek a baloldal-ellenességet kifogásul használva szállnak szembe a kommunista párt vezetésével és a szocialista rendszerrel. [...] Ha nem harcolunk ellenük [...], az eredmény az antikommunista eszmék tragikus elterjedése lesz.”⁵⁴

A széljárás azonban megfordult. A cikk megjelenését követően egyre halkabb lett a konzervatívok hangja, miután Csiang Cö-min és munkatársai kezdték felkészíteni a közvéleményt arra, hogy nyilvánosan támogatni fogják Teng gazdasági növekedést célzó megjegyzéseit. Február 21-én, aznap, mikor Teng Hsziao-ping visszatért Pekingbe, a *Zsenmin Zsipao* – Cseng Pi-csien összegzésére támaszkodva – vezércikket tett közzé *Legünk bátrabbak a reformban* cím-

mel.⁵⁵ A cikkben még mindig nem említették a déli utazást, holott az már egy hónapja meghatározta a hongkongi médiát. Ám február 28-án magas beosztású fővárosi hivatalnokok – Teng egy héttel korábbi beszédére alapozva – kiadták a 2-es számú dokumentumot, majd az iratot széles körben megküldték vezető pártfunkcionáriusoknak. A legtöbb hivatalos dokumentumhoz hasonlóan a szöveget körültekintően és jól strukturáltan fogalmazták meg, de hiányzott belőle Teng eredeti szavainak ereje és frissessége. Az Értékes *Hsziao-ping elvtárs fontos beszédeinek átadásáról és tanulmányozásáról* című iratot megkapta a KB minden tagja, valamint válogatott csportokba tartozó más személyek is, például a Központi Pártiskola kétezer diájkja és oktatója.⁵⁶

A 2-es számú dokumentumot megvitató március 9–10-i PB-ülésig a szöveget pártoló vélemény kristályosodott ki. Teng a helyi hivatalnokok támogatásának bázisára építve tört előre. Felhasználta a hongkongi sajtót, továbbá a hadseregen meglévő tekintélyét. Segített neki az is, hogy a gazdaságról a jó hírek voltak túlsúlyban. Csen Jün erőfeszítéseinek köszönhetően keretek közé szorították az inflációt, az ipar növekedésnek indult, az export jól teljesített, a külföldi országok pedig enyhíteni kezdtek szankcióikon. Nagymértékben javultak a fejlődés feltételei.

A Politikai Bizottság ülésén Jang Sang-kun elnök azzal indította a vitát, hogy félreérthetetlenül a dokumentum mögé állt. Majd Csiang Cö-min következett, aki elmondta, hogy teljes mellszélességgel támogatja Teng erőfeszítéseit, s elismerte, korábban nem tett meg minden reformot megvalósítása érdekében.⁵⁷ A PB egyhangúlag támogatta a déli út üzenetét – a „reform és nyitás” tempójának felgyorsítását –, s egyetértett azzal, hogy az év végén tartandó 14. Pártkongresszus központi téma legyen. Teng később beleegyezett, hogy a 2-es számú dokumentum lehessen a háromkötetes Válogatott munkáiból szereplő utolsó szöveg. Tanácsának esszenciája nem volt meglepő azok számára, akik a múltban figyelemmel kísérték szavait és tetteit: légy bátrabb a reformokban, és nyiss a külülvilág felé!

A Politikai Bizottság márciusi ülésétől kezdve a déli utazáson elmondott nyilatkozatok jóváhagyott összegzése lett a hivatalos politika új irányelве. Március 11-én, a PB-ülés utáni napon (és majdnem két hónappal azt követően, hogy Teng elutazott Pekingből), az Új Kína hírügynökség végül hivatalosan is beszámolt a nyilvánosságnak a déli útról, megállapítva, hogy az embereknek bátrabbnak kell lenniük a „reform és nyitásban”. A *Zsenmin Zsipao* azonban csak március 31-én alkalmazkodott a közhangulathoz, s hozta le részletes tudósítását Teng Hsziao-ping utazásáról.

A megváltozott atmoszféra

Ahogy megszülettek az útról szóló, átfogó beszámolók, és a politika is módosult, Teng beszédeit *nanxun tanhua* (beszédek a déli utazásról) gyanánt kezdték emlegetni. A *nanxun* egy császárkorban használt kifejezés volt, mely alatt az uralkodók délen (a Jangce folyó környékén, nem pedig annyira délen, ahova Teng utazott) tett hatalmas ellenőrző körútjait értették. Ám kizárvá azt a jelentésárnyalatot, hogy Teng Hsziao-ping császárként viselkedett volna, hivatalosan egy semlegesebb elnevezést – *nanfang tanhua* (déli beszédek) – kapott az út.

A konzervatív hivatalnokok tisztában voltak Teng üzenetének széles körű támogatásával, s vonakodva elismerték a vele foglalkozó dokumentumokat. Az Országos Népi Gyűlés március 20-án kezdődő éves ülésén a képviselők közötti hangulat a déli utazás által teremtett lendületet tükrözte.⁵⁸ Az értelmiségek és a katonai vezetők kihasználták e megváltozott hangulatot, s kritikával illették a balos tendenciákat. Március 23-án Jang Paj-ping bejelentette, hogy a hadsereg megvédi és támogatni fogja a reformot, ami világos figyelmeztetés volt azoknak, akik lassítottak volna.

Május végén a párközpont kiadta a 4-es számú dokumentumot, mely Teng politikájának gyakorlatba való átültetésével foglalkozott. Az irat bejelentette öt Jangce menti város és kilenc határváros megnyitását, s hozzáttette, hogy mind a harminc tartományi és prefektúraszékhely ugyanolyan privilegiumokat fog élvezni, mint a SEZ-ek.⁵⁹

A déli utat követő hónapokban Teng nem találkozott Csiang Cö-minnel, hogy elmondja neki, miként hajtsa végre a „reform és nyitás” vorsítását, s nem tett olyan kijelentést, hogy egyértelműen támogatja őt. Jang úgy érezte, a nagy tekintélyű előd továbbra is teszteri. Mindenesetre a fenyegetés maradt: ha a pártfőtitkár nem támogatja teljes erővel a reformokat, Teng – a katonasággal a háta mögött – lecserélheti őt Csiao Sire.

Csiang Cö-min eldöntötte, hogy át fog menni Teng utolsó vizsgáján. Tavasz nyilvános megjelenései során szenvédélyesen érvelt a további „reform és nyitás” mellett. Nagy figyelemmel elkészítetett egy beszédet, amelyet június 9-én adott elő a Központi Pártiskola tartományi és miniszteriumi szintű végzős diákjai előtt.⁶⁰ A Mélyen értsük meg és hajtsuk végre Teng Hsziao-ping elvtárs fontos szellemiségét, hogy a gyorsági építkezés, a „reform és nyitás” gyorsabb és jobb legyen című beszédében Jiang átfogó képet festett arról, mire van szükség a déli utazás szellemiségének gyakorlatba való átültetéséhez, s összegezte Tengnek

az 1978-as harmadik plénum óta elérte eredményeit. A pártfőtitkár elmondta, hogy elengedhetetlen felpörgetni a reformok tempóját, s évente 9-10 százalékkal kellene növekedni. (Ebben az időszakban a Li Peng által az Országos Népi Gyűlésen ismertetett ötéves terv hivatalos célja évi 6 százalék volt.) Jiang közölte, hogy bátran kell cselekedniük, tanulniuk kell a kapitalista országok fejlett eljárásaiból; továbbá nem számít, hogy a reformokat kapitalistának nevezik-e, vagy szocialistának. Egy olyan kifejezést használt, melyről úgy gondolta, Teng szívesen hallja majd: „szocialista piacgazdaság”.⁶¹

Június 12-én, három nappal a fontos beszéd után Csiang Cö-min, a reményteli új vezető megkérdezte mesterét, hogy elfogadta-e a „szocialista piacgazdaság” kifejezést, amellyel Csen Jün „tervezett szocialista piacgazdaság” fogalmát kívánta lecserélni. Teng elmondta, hogy tetszett neki Jiang beszéde, majd hozzátette: „Sencsen valójában szocialista piacgazdasággal rendelkezik.” A megkönnyebbült Csiang Cö-min átment a vizsgán. Majd Teng, mintha még mindig ő lett volna a végső döntéshozó, utasította a KKP főtitkárát, hogy küldje meg a Központi Pártiskolában elmondott beszédét belső véleményezésre, s ha a reakció pozitív, használja fel a 14. Pártkongresszus témájaként. Nem meglepő módon a reakció kedvező lett.

Csen Jün, az elővigyázatos konzervatívok doyenje fegyelmezett párttag volt, aki minden támogatta a KKP politikáját, s így elfogadta a Politikai Bizottság egyhangú döntését, hogy fel kell gyorsítani a „reform és nyitást”. 1992 elején hosszú téli pihenését Sanghajban töltötte, s személyesen figyelhette meg Putung fejlesztését, majd beszélhetett az azt irányító sanghaji hivatalnokokkal. 1992. április 26-án, egy nappal azelőtt, hogy visszatért volna Pekingbe, Csen – meghallgatva a sanghaji párttitkár, Vu Pang-kuo és Huang Csü polgármester Putungról szóló beszámolót – nemcsak helyeselte a város élénkítéséért tett erőfeszítéseket, hanem közölte a helyi vezetőkkel, hogy legyenek bátrabbak.

Július 21-én, az egy hónappal korábban elhunyt régi elvtársa, Li Hszien-nien tiszteletére tartott gyászbeszédben Csen Jün elismerte, hogy se ő, se Li nem láttogatták meg a SEZ-eket, de mindenket elismerték, hogy szükségesek voltak e kísérletek: „Tanulnunk kell a [kísérleteket érintő] tapasztalatainkból, hogy sikerre vigyük őket.” Kijelentette, hogy lenyűgözte Sencsen modern építészete, továbbá az importnál sokkal nagyobb mértékben növekvő exportja, majd hozzáfűzte: „A kínai gazdasági fejlődés sokkal nagyobb léptékű és bonyolultabb, mint bármikor a múltban. Számos olyan intézkedés, amely régen hatékony volt, nem alkalmazható a »reform és nyitás« jelenlegi szintjén. Az új helyzet szükségessé teszi, hogy többet tanulunk, s folyamatosan felfedezzük és meg-

oldjuk az új problémákat.”⁶² Csen Jün állhatatosan küzdött, hogy leszorítsa az inflációt, és fenntartsa a tervezési rendszer zökkenőmentes működését. 1992-ben, hála 1988 óta tartó takarékossági politikájának, a pénzromlást megfékezték, az export nőtt, így felülkerekedtek a szankciók hatásain. A karrierje végén Csen elismerte, hogy Kína egy új, komplex korszakba lépett. Megadta a bizalmat a vezetők következő generációjának, akik egy másik ösvényen indulnak el.

Teng nyárra konszolidálta a győzelmét. A vidéki hivatalnokok nagyobb mértékben tudtak befektetni, fejleszthették a külföldi kereskedelmet, s a partvidék kísérletei elterjedhettek az ország belső részein. Teng olyan más kérdésekre tudott koncentrálni, melyekkel Kína a következő évtizedekben fog szembesülni. Július 24-én, miután átnézte a 14. Pártkongresszusra készített dokumentumokat, több megfontolásra érdemes kérdést is felvett: a vidéki élet szerkezete, az ország fejlődésében betöltött saját szerepe, a kormányzati rendszer és a nemzetbiztonság.

A vidék politikájával kapcsolatban Teng elismerte, hogy a családi felelőségi rendszer bevezetése és a népi kommunák megszüntetése szükséges volt, hogy ösztönözzék Kína parasztjait és más vidéki dolgozóit. Ám hiába születtek új mezőgazdasági technológiák, a háztáji gazdaságok nem engedhették meg a fejlesztéseket. Egy idő után ismét szükség lesz nagyobb összefogó szervezetekre. Teng Hsziao-ping azt javasolta a kormányzati tisztségviselőknek, hogy ne siettessék ezt a folyamatot, várjanak, amíg a parasztok maguk fogják kezdeményezni a rendszer megváltoztatását.

Az örökségéről szólva Teng elmondta, hogy a vezetők személyes szerepét nem szabad eltúlozní, tényszerűen kell őket értékelni. A „reform és nyitás” fejlesztésének folyamata olyan hatalmas és összetett volt, hogy egyetlen egyén vagy hivatalnokok kisebb csoportja sem vehetett tekintetbe minden. Senki sem gondolta végig mélyen, mivel fog járni, ha a vidéki, falusi vállalatokra támaszkodnak, s mégis alapvető fontosságúak lettek Kína fejlődésében. Az ország 1978 utáni sikere sok ember tapasztalatainak eredménye volt. Az ő feladata csupán annyi lehetett, hogy a fejlesztéseket egy nagyobb csomagba illessze, s tájékoztassa róluk a tágabb közvéleményt.

A kormányzás és szabadság téma körében Teng kijelentette, hogy a „demokratikus centralizmus” koncepciója még mindig a „legracionálisabb rendszer”, s a Kínai Népköztársaság számára alapvető kormányzati elvül kell szolgálnia. A vezetőknek meg kell találniuk a módot arra, hogy bátorítsák az embereket, fejezzék ki a véleményüket, de amint határoztak valamiről, mindenkinél követnie kell a kollektív döntést.

Teng a KNK biztonságának kérdését is szóba hozta. Elmondta, hogy az országok közötti erőegyensúly átalakulóban van, és fontos, hogy ezeket a változásokat figyelmesen tanulmányozzák. Az adott helyzetben úgy vélte, hogy Kína tovább csökkentheti hadserege méretét, de elengedhetetlen a haderő minőségének emelése, valamint a kellő felkészülés, hogy szükség esetén a megnövelt harci képességekkel megvédhessék az országot.⁶³

Teng végigolvasta Csiang Cö-minnek a 14. Pártkongresszusra írt beszédét, s jóváhagyta a szöveget. A beszéd lényege a déli utazás üzenete volt: fel kell gyorsítani a „reform és nyitást”.

A 14. Pártkongresszus (1992. október 12–18.)

A 14. kongresszuson közzétették az aktuális és jövőbeli politikát illetően szokásos, körültekintően elkészített dokumentumokat, de ami ennél sokkal fontosabb volt, nyilvánosan megemlékezték Tengről és a politikája sikéréről. Megtörtént az ünnepélyes nyugdíjba vonulása. A kongresszus legfontosabb beszéde, Csiang Cö-min beszámolója Teng és politikája dicsőítésével volt tele, s kijelölte a következő éven követendő irányvonalat, a „szocialista piacgazdaság” felépítését. Jiang beszédében a konzervatívokkal kötött kompromisszum is megjelent: a Teng által eredetileg javasolt 10 százalékos növekedés helyett 8-9 százalékot célt meg. Még ez is jóval több volt azonban, mint az év sorában Li Peng által bejelentett 6 százalék.⁶⁴

Jiang nemcsak elismerően szólt Tengről – mint Kína reformjának és nyitásának építészéről –, hanem a gondolatait is felmagasztalta, melyeket később „Teng Hsziao-ping-elmélet” (*Deng Xiaoping lilun*) néven kezdtek emlegetni. A tájékozott közvélemény tudta, hogy a pragmatikus Teng nem volt ideológus. A kommunista világ sok pártvezérétől eltérően nem tartotta szükségesnek, hogy elméleteket találjon ki, mielőtt megszerezze volna az ország vezetését. Csiang Cö-minnek azonban számított, hogy elméletté emelje Teng gondolatait, mert így azok egy kategóriában kerültek „Mao Ce-tung tanításával”, megkönnyítve a „négy modernizációra” való összpontosítást.

Teng nevéhez kapcsolták a „szocializmus kínai sajátosságokkal” fogalmat, továbbá a „szocializmus első lépcsőfoka” kifejezés használatát. Teng Hsziao-ping „elmélete” pontosan azt tette lehetővé, amiben Teng reménykedett: ideológiai igazolást adott a pragmatikus politikához, mely a piacok folyamatos kiterjesztését célozta. Csiang Cö-min megismételte kiváló elődje azon gondolatát is,

miszerint nem muszáj okvetlenül feltenni a kérdést, hogy valami „kapitalista-e” vagy „szocialista”. A köztulajdon marad a fő tulajdonforma, de folytatni kell az erőfeszítéseket, hogy az állami vállalatok függetlenebb gazdasági egységek lehessenek. Kísérleti jelleggel be kell vezetni a részvénytulajdont, a piacokat ki kell terjeszteni, nem csupán az árucikkek, hanem a tőke, technológia, munka, információ és lakhatás számára is. A tudományt és technológiát nem az egyik termelőrőnek, hanem az elsődleges termelőrőnek kell tekinteni.⁶⁵ Dióhéjban: a kongresszus Teng alapvető gondolatainak megerősítését zengte. Mao alapelvei – az osztályharcról és a „folyamatos forradalomról” – még azelőtt gyengülni kezdtek, hogy meghalt volna, s vele együtt szálltak a sírba. Ezzel ellentében Teng alapvető politikája, mely a kínai emberek gazdasági szükségleteivel és vágyaival esett egybe, még évtizedekig meghatározta a döntéshozatalt.

A kongresszuson, a Tienanmen téri tragédia után három évvel, Csiang Cö-min – ahogy Teng is – nagyobb hangsúlyt fektetett a stabilitásra, mint a politikai reformra. A 14. Pártkongresszuson Jiang meg sem említette, amit Cao Ce-jang javasolt az előző kongresszusokon, vagyis hogy el lehetne választani egymástól a pártot és az üzleti vállalkozásokat, illetve az adminisztratív struktúrákat. Akárcsak Teng, Csiang Cö-min is kemény szavakkal ítélte el 1989 „ellenforradalmi felkelését”. Azt azonban fenntartotta, hogy az elsődleges veszély nem a bal-, hanem a jobboldalról fenyedett.⁶⁶

A 14. Pártkongresszust áthatotta Teng Hsziao-ping szelleme, ám ő egészen a záróülésig nem vett részt az eseményen. Mikor végül belépett a terembe, oda-ment Csiang Cö-minhez, és mintegy húsz percg tárt mellette, míg a tévékarmerák kettejüköt vették: átadta a gyeplőt Jiangnak, s e hírt Kína- és világzerre közvetítették.⁶⁷ Csiang Cö-min elég erőteljesen tette le voksát a „reform és nyitás” folytatása mellett, ezért Teng nyilvánosan is mutatta, hogy teljes mértékben támogatja őt. Ettől a pillanattól fogva Jiangnak nem kellett többé a nagy előd egyetértését keresnie; a marsallbot átkerült annak az embernek a kezébe, akit Teng és a többiek a KKP harmadik generációjának „magjaként” emlegették.⁶⁸

Nem sokkal a 14. Pártkongresszus előtt Teng Hsziao-ping rávette régi szövetségeseit, a Jang testvéreket, akik elkísérték a déli utazásra, hogy vonuljanak nyugdíjba.⁶⁹ Helyükre a hatvanhét éves – Csiang Cö-min vezetését elismerte Liu Hua-csinget és a pártfőtitkár szövetségesét, Ceng Csing-hungot tette.⁷⁰ Jiang régóta riválisként tekintett a nála idősebb Jang testvérekre, akik korlátozhatták a mozgásterét. Teng korábban elmondta neki: „Mikor Mao kezében volt a vezetés, ha kinyilvánította a véleményét, a kérdés el volt döntve. Mikor én

voltam a vezető, ha kinyilvánítottam a véleményemet, a kérdés el volt döntve. Akkor lennék nyugodt, ha mikor megszalálnál, a kérdések szintén el lennének döntve.”⁷¹ Teng közel állt a Jang testvérekhez, de a barátságánál fontosabb volt számára egy erős, egységes kormányzás. Mindent megtett, hogy Csiang Cö-min megszerezhesse azt a teljes körű hatalmat, melyre szüksége volt, hogy Kína hatékony vezetője legyen.

Az utódokat, akiket Mao kiválasztott, a vezér halála után letartóztatták vagy félretolták. Teng utódai, akiket nem sokkal nyugdíjba menetele előtt választott ki, két évtizedig kormányozták Kínát. 1997-ben, a 15. Pártkongresszuson Csiang Cö-mint még egy ciklusra újra választották, így tíz teljes esztendőt leszolgált (a Cao Ce-jang miniszterelnökitumából maradt három éven kívül). Teng 1992 előtti kétyei ellenére Jiang – szkeptikus állampolgárokkal és korlátokat szabó külföldi szankciókkal dacolva – sikeresen egyesítette és irányította az országot a Tienanmen téri tragédiát követő nehéz években. Szilárdan folytatva Teng „reform és nyitás” politikáját, s kitűnő politikai menedzsernek bizonyult. Tekintetbe véve a Tienanmen téri tragédia utáni bizonytalanságot és a kelet-európai és szovjetunióbeli kommunizmus bukását, Csiang Cö-min sikeres, kitérők nélküli kormányzása kiemelkedő teljesítmény volt.

1992 júniusában a Teng által 1991-ben Pekingbe áthelyezett Csú Zsung-csi, aki már bizonyította rátermettségét, lett az újonnan létrehozott, a gazdaság irányításának legerősebb intézményévé váló Gazdasági és Kereskedelmi Iroda vezetője.⁷² Az Országos Népi Gyűlés 1993. márciusi ülésén Li Peng lett az első számú miniszterelnök-helyettes is, az újra megválasztott Li Peng miniszterelnök alatt. Li fontos szerepet játszott a június 4-i tüntetések feloszlataiban, így amíg ő maradt a miniszterelnök, Tengnek nem kellett aggódnia, hogy esetleg megsemmisítik a demonstrációkkal kapcsolatban hozott ítéleteket. Csú Zsung-csi bámulatosan irányította a gazdaságot; úgy kerekedett felül az inflációs nyomáson, hogy elkerült egy, az 1988-ban hasonló növekedési visszaesést. 1997-ben, a 15. Pártkongresszuson Hu Csin-tao nevezték ki miniszterelnöknek.

Hu Csin-tao – akit a 14. Pártkongresszuson a PB Állandó Bizottságának legfiatalabb tagjává választottak – lett Jiang utódja. A kongresszuson ötvenestendős volt, nyolc évvel fiatalabb, mint bármely másik tag. Hu megtartotta az idősebb vezetők támogatását is, és a 16., majd a 17. Pártkongresszuson öt-öt évre a negyedik generáció csúcshivatalnokainak élére választották. Így azokat, akiket Teng utódul kijelölt, az 1992-t követő három kongresszuson is megerősítették.

Teng tervei szerint a 14. Pártkongresszussal véget értek az élethosszig tartó kinevezések. A forradalmi hősök különleges nemzedékének formális csatornát

biztosító – és a tagok nyugdíjba menetelét megkönnyítő – Központi Tanácsadó Bizottságot hivatalosan is feloszlatták. Nemcsak Teng Hsziao-ping, hanem a második generáció egésze, ideértve Teng riválisát, Csen Jünt is, nyugdíjba vonult. Ezután minden pozíciót, beleszámítva a legmagasabbakat is, kizárolag meghatározott ideig lehetett betölteni. 1992 kulcsfontosságú állásait Teng személyzeti politikájának megfelelően töltötték be olyan emberek, akik jól teljesítettek korábbi pozícióikban, s fokozatosan léptek egyre feljebb.

A Politikai Bizottság ekkor megválasztott tagjai teljes összhangban voltak Teng politikájával. A kormány két olyan minisztere – Csien Csi-csen külügyminiszter és Li Lan-csing külügazdasági miniszter – lett a PB tagja, akik mindenkiten a külügyekkel foglalkoztak, s készen álltak rá, hogy támogassák a folytatódó nyitást. 1992 előtt a Politikai Bizottságnak egy tagja jött belső-kínai tartományból, de most őt is lecseréltek, és az öt új tag, akik tartományi szintű beosztásokban szolgáltak, mind a Teng politikája alatt virágzó partvidéki (vagy ahhoz közeli) tartományokból érkezett: Hsie Fej Kuangtungból, Csen Hsztung Pekingből, Vu Pang-kuo Sanghajból, Tan Sao-ven Tiencsinból és Csiang Csun-jün Santungból. A továbbra is PB-tag pekingi hivatalnokok, mint Csiao Si, Jang Paj-ping és Liu Hua-csing, kivétel nélkül a partvidékről származtak. A három említett hivatalnok a déli utazás alatt, Csuhajban csatlakozott Teng Hsziao-pinghez. Ezek a vezetők még elég idősek voltak ahhoz, hogy emlékezzenek a „nagy ugrás” hibáira. A hatvanas években emelkedtek fontos pozícióikba, s megszenvedték a „kulturális forradalmat”. 1978 után eltökélt reformerekként jelentek meg újra, akik elhatározták, hogy hátralévő éveiket a hibás politika kijavításának és a modernizáció elősegítésének fogják szentelni.

Ezzel ellentétben Csiang Cö-min beosztottai, akik később a negyedik generáció vezetői lettek, nem forradalmár hősök voltak, hanem jó diákok. Ők már abban a rendszerben nőttek fel, melyet Teng és nemzedékének más tagjai építettek. A háború alatt születtek, de iskolába 1949 után, a kommunista hatalomátvételt követően jártak. Túl későn jöttek ahhoz, hogy a Szovjetunióban vagy Kelet-Európában tanulhassanak, s túl korán, hogy a kapitalista Nyugaton folytassanak tanulmányokat. Már azelőtt kijárták az iskolákat, hogy a nyugati jog, gazdaság és üzleti adminisztráció oktatását bevezették volna, ám a munkahelyükön, dokumentumokból, találkozókon és rövid képzéseken tanulmányozni kezdték e tárgyakat. Tehetséges, széles látókörű technokraták voltak, többnyire mérnökök, akik elfogadták a rendszert, s azt akarták, hogy működjön. Csoportszinten felelősen viselkedtek, jó kapcsolatot ápoltak egymással és a beosztottaikkal, nem próbáltak meg a fönökeik helyére lépni. Nem kellett komoly

krízishelyzetekben bizonyítaniuk, s nem kívánták megváltoztatni a rendszert. Pragmatikusan azon keretek között dolgoztak, amelyeket Teng és generációja felépített.

A déli utazás gyümölcsei

A 14. Pártkongresszuson és az Országos Népi Gyűlés 1993. márciusi ülésein lefektetett, 8-9 százalékos növekedést célul kitűző politika szerint több helyi befektetést és építkezést engedélyeztek. A Teng 1992-es déli útját követő jó pár évben a Kínai Népköztársaság gazdasága a világ korábban ismert egyik legnagyobb bővülését produkálta, addig sose látott léptékben. 1992–99 között a földkerekség legnépesebb országa átlagosan több mint évi 10 százalékkal nőtt.

	1991	1992	1993	1994	1995
GDP növekedés (%)	9,2	14,2	13,5	12,6	10,5
Fogyasztói árindex (%)	3,4	6,4	14,7	24,1	7,1

Forrás: Országos Statisztikai Iroda, idézve Jinglian Wu, Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform (Mason, Ohio: Thomson/South-Western, 2005), p. 373

A Tienanmen téri tragédia után, 1989 és 1992 közt a Kínába irányuló külföldi befektetések évi 4 milliárd dollár körül stagnáltak; 1992–99 között azonban a nyugati nyitásnak és a szankciók fokozatos enyhülésének köszönhetően átlagosan meghaladták a 35 milliárd dollárt. A gyors bővülés egy következő túlhevüléshez és inflációs nyomáshoz vezetett, de Csú Zsung-csi 1995-re a növekedés drasztikus csökkenése nélkül enyhíteni tudta a nyomást.

Döntés született arról, hogy egyes kijelölt vállalatok közvetlenül együttműködhetnek határon túli partnereikkel, s ez óriási pozitív hatást gyakorolt a külkereskedelemre. Korábban az exportőröknek és az importőröknek állami cégeken keresztül kellett venniük és eladniuk, így nehezen tudtak volna idejében alkalmazkodni a világpiac felkínálta lehetőségekhez. A kijelölt kínai vállalatok azonban fokról fokra minden közvetlenebbül üzletelhettek külföldi társaikkal, s az erre lehetőséget kapó cégek száma egyre nőtt. A reformerek új kezdeményezései a lakáscélú építkezéseket is felpörgették. 1995 előtt a lakásokat a munkahelyek vagy a városi hivatalnokok osztották ki. 1995-öt követően a kormányzat megteremtette a lakáspiacot, és az állami alkalmazottaknak lehetővé

tettek, hogy kedvező áron megvásárolják otthonaikat. A privát ingatlanpiac megjelenésének és a lakásépítések profitlehetőségeinek köszönhetően elképesztő gyorsasággal indultak meg az építkezések.⁷³

Teng déli utazása nem némította el az elővigyázatos tervezőket és a konzervatív ideológusokat, de kitágította az elérendő célokat; lassan még a legkönynebbben megriadó tervezők is elfogadták a piacok és a külkereskedelem kibővült szerepét. Olyan sokak javára szolgáltak már az otthoni és a határon túli piacok, hogy a „reform és nyitás” politikája visszafordíthatatlanná vált. Kína immár sehogyan sem tudta volna bezárni az 1978 után kinyitott kapukat.

Tengre emlékezve

A 20. század évtizedeiben a „folyamatos forradalom” Kína számos hősét elfogyasztotta. Teng Hsziao-ping maga is háromszor került a csúcsra, s háromszor bukott a mélybe, de utolsó éveiben szerencsésebb volt, mint vezetőtársai, akik közül sokan értek szomorú vagy épp tragikus véget. 1976. április 5. után Mao Ce-tungnak szembesülnie kellett azzal, hogy a pekingi tömegek elutasítják a „kulturális forradalmat” és az osztályharcot, s Csou En-laj „négy modernizációját” választanák. Csou úgy halt meg, hogy tudta, még mindig Mao elnök és az életét jelentő párt kritikája alatt áll. Liu Sao-csi nem kapott megfelelő orvosi ellátást, s házi őrizetben halt meg, kritikák céltáblájaként. Hu Jao-pangot, szívtelen elbocsátása után, élete maradék két évében semmibe vették a vezetőtársai. Csaó Ce-jang házi őrizetben hunyt el, hivatalosan kitaszítva, s csak egy-két embernek engedélyezték, hogy meglátogassa. Hua Kuo-fenget félrelökték és megalázták. Je marsall boldogan ment nyugdíjba, s nyugdíjas éveit a szülőföldjén, kellemes körülmények között töltötte, de nem értett maradéktalanul egyet azzal, ami ezután Pekingben történt.

Teng tudta, hogy a Tienanmen téri tüntetésekkel kapcsolatos döntéseit sojan karrierjének szégyenfoltjaként fogják számon tartani. Valóban jó páran gondolták azt, hogy 1989 júniusában túlságosan is a rend fenntartására koncentrált, s megbocsáthatatlan bűn, hogy lehetővé tette ártatlan emberek lelövését. Úgy vélték, hogy mikor lehetősége lett volna, nem vitte előre a demokrácia ügyét. Nem oldotta meg a korrupció és az egyenlőtlenség alapvető problémáit. Ezzel szemben, akik Teng védelmére keltek, csodálták, hogy milyen bátran vállalta a felelősséget azért, hogy megtegye, ami szükséges volt az ország egyben tartásához.

Függetlenül attól, mit gondoltak a Tienanmen téri tragédiáról, sokan bámulták elszánt erőfeszítéséért, amiért nyolcvanhét évesen nekikezdett a déli utazásnak, hogy biztosítsa hazájának a gyors „reform és nyitást”. Teng úgy élte le utolsó éveit, hogy tudta, kiválasztott utódai az ő politikáját fogják követni, s e politika hozzá fog járulni Kína előrelépéshöz. Ezeket az esztendőket a családja körében, pártja és nemzete tiszteletétől övezve élte le. Egy nehéz átmeneti korszakon vezette keresztül Kínát, s az elmaradott, zárt, merev szocialista országból egy modernizálódó gazdaságú globális hatalom lett. Ha a kínaiak csupán egyetlen vezetőnek mondhatnának köszönetet a minden nap életükben bekövetkezett haladásért, Teng Hsziao-ping lenne az. Volt-e még rajta kívül más 20. századi politikus, aki annyi ember életén javított, mint ő? Akadt-e más 20. századi vezető, aki hozzá hasonlóan nagy és tartós hatást gyakorolt a világörténeleme?

Teng azt mondta, hogy szeretné, ha úgy emlékeznének rá, amilyen valójában volt. Szerette volna, ha jó szívvel gondolnak vissza a személyére, de nem akarta, hogy úgy ünnepeljék, mint Mao Ce-tungot. Mao elnök a nagy császárokkal hasonlította össze magát, ám Teng nem tartotta önmagát az „ég fiának”. Kérte, hogy úgy emlékezzenek rá, mint egy átlagos földi emberre, a „kínai nép gyermekére”.

Teng utoljára 1994 újévén jelent meg nyilvánosan. Ezután romlott az egészségi állapota, s nem volt már ereje, hogy találkozókon vegyen részt. 1997. február 19-én, nem sokkal éjfél után halt meg, kilencvenkét évesen, Parkinson-kór és tüdőfertőzés komplikációi miatt.⁷⁴ Azt kérte, hogy a temetése egyszerű és takarékos legyen. Mao testét bebalzsamozták, s az e célból felépített Mao Elnök Emlékcarnokában állították ki, ahol máig megtekintheti a nagyközcönök. Tengnek nem épült emlékcarnok. Február 25-én tízezer válogatott pártnagy gyűlt össze az Országos Népi Gyűlés Csarnokában tartott gyászszer-tartáson. Csiang Cö-min a könnyeivel küszködve adta elő gyászbeszédét.⁷⁵ A szertartást közvetítette a televízió, és a következő pár napban a média Teng Hsziao-ping életéről szóló tudósításokkal volt tele. Teng kívánságának megfelelően a szaruhártyáit szemkutatásra, a belső szerveit orvosi kutatásokra használták fel, testét pedig elhamvasztották. A hamvait tartalmazó dobozra a Kínai Kommunista Párt zászlaját terítették. 1997. március 2-án földi maradványait a tengerbe szórták.

Teng helye a történelemben

24.

Átalakított Kína

Mikor Teng 1992-ben a háttérbe húzódott, már elérte, ami Kína vezetőinek százötven éven át nem sikerült: a nép gazdagodni kezdett, az ország megerősödött. A cél elérése közben Teng Hsziao-ping Kínát magát formálta át, ideértve a külvilághoz való kapcsolatát, a kormányzati rendszerét és a társadalmi szerkezetét. Leköszönése után az ország gyors változása folytatódott, am az általa megteremtett strukturális átalakítás két évtizedig kitartott, s lehetséges, hogy némi módosítással a távoli jövőben is hatni fog. A Teng vezetése alatt életbe léptetett változások a kétezer évvel korábbi Han-dinasztia óta eltelt időszakban a legalapvetőbbek közé számítanak.

A Teng-féle korszakváltást a magasan fejlett kínai hagyomány, az ország társadalmi léptéke és változatossága, az adott kor világának intézményei, a globális rendszer technológiai és menedzsmenttudást megosztó nyitottsága, a Kínai Kommunista Párt természete és egy kreatív, szorgalmat hatalmas hozzájárulásai formálták. Mindez azonban egy átmeneti periódusban történt, mikor az első számú vezető nagymértékű szabadságot kapott, hogy a politikai folyamatokat irányítsa, és végső döntéseket hozzon. Teng Hsziao-ping személyisége szintén formáló erő volt. Az bizonyos, hogy a változásokhoz rengeteg ember gondolatai hozzájárultak, de senki sem látta előre, mi lesz az út végén. Nem Teng kezdte el a „reform és nyitást”; a folyamat már az ő hatalomra kerülése előtt, Hua Kuo-feng alatt elkezdődött. Teng nem egy átfogó tervvel rendelkező építész volt. Valójában nem létezett világos, minden részletre kiterjedő terv a korszakban.

Teng inkább egy vezérigazgató volt, aki a széles körű vezetést biztosította az átalakulás során. Segített formába önteni az ötleteket, s így „adta el” őket munkatársainak és a közvéleménynek, olyan tempóban, hogy még elfogadhatók legyenek. Erőskezű irányítása a drámai változások közepette magabiztoságot kölcsönözött az embereknek. Szerepet játszott a reformokat kidolgozó és végrehajtó csapat tagjainak kiválasztásában és irányításában. Problémameg-

oldó volt, aki olyan fortélyokat igyekezett kigondolni, melyeket a különböző kínai és külföldi érdekcsoportok egyaránt elfogadnak. Segített kialakítani egy erős kormányzati struktúrát, mellyel irányítani lehetett, miközben a kínaiak megróbáltak alkalmazkodni új és gyorsan változó környezetükhez. Vezető szerepet játszott mind a prioritások kijelölésének, mind a legfontosabb célok elérése végett megfogalmazott stratégiák megalkotásának folyamatában. Köntörfalazás nélkül magyarázta el a politikai döntéseket a közvéleménynek. Felvázolta a szituációt, amellyel szembesültek, majd felsorolta a konkrét intézkedéseket, melyekre szükség volt a válaszhoz. A viták során alapvető szerepet játszott a végső döntések meghozatalában, s úgy alakította a folyamatot, hogy minimalizálja a töréseket, amelyek szétszakították volna az országot. Támogatta, hogy elkerülve a későbbi csalódást, realisztikus célokon alapuló ösztönzést és reményt adjanak az embereknek. Pártolta az erőfeszítést, hogy a szakértők – tudósok, közgazdászok, menedzserek és értelmiségek – elegendő szabadságot kapjanak, s így dolgozni tudjanak, de amikor úgy érezte, hogy veszélyben van a törékeny társadalmi rend, korlátozta a szabadságukat. Központi szerepet játszott abban, hogy javuljanak a kapcsolatok a többi nagy országgal, és együttműködésre alkalmas viszonnyt épített ki a szóban forgó államok vezetőivel. Tenget közben az a mély meggyőződés irányította, hogy a világ legmodernebb tudományos-technológiai eljárásainak és leghatékonyabb menedzsment-tudásának alkalmazásával a lehető legnagyobb haladás érhető el Kínában, s e módszerek és technikák áltultetésének nehézségei kezelhetők, s mindez az erőfeszítés megéri a kínai nép érdekei szempontjából.

Nehezen érthető azok számára, akik – a KNK-ban vagy másutt – Teng Hsziao-ping visszavonulása után születtek, hogy Teng mekkora problémákkal nézett szembe, mikor elkezdte bejárni sajátos útját. Az ország elzárkózott az új gondolkodásmódoktól. Mély szakadék húzódott a „kulturális forradalom” áldozatai és támadóik között; a büszke katonai vezetők ellenálltak a hadsereg leépítésének és költségei megszorításának; a közvéleményt átjárta az imperialistákkal és külföldi kapitalistákkal kapcsolatos ellenérzés. A vidéket és a városokat egyaránt a konzervatív szocialista struktúrák határozták meg; a városi lakosok nem kívántak befogadni több mint 200 millió vidéki migránst. A társadalom kettészakadt: volt, aki továbbra is szegénységenél élt, míg mások meggazdagodtak.

Teng azonban óriási előnyöket is ki tudott használni, miközben megkezdte Kína átalakítását. Egy működő állampártot és kormányzatot vett át a Mao Cetung által egyesített kontinensnyi országban. Sok tapasztalt idősebb hivatalnok

állt rendelkezésére, akik egyetértettek vele abban, hogy valódi változásokra van szükség. Olyan korszakban szerezte meg a hatalmat, melyben egy nyitott világkereskedelmi rendszer működött, a többi állam örömet megosztotta tőkjét, technológiáját és menedzsmenttudását Kínával, s szívesen láttá az ország képviselőit a nemzetközi intézményekben.

Tenget mindenmellett személyes tulajdonságok lenyűgöző kombinációja is jellemezte, amely lehetővé tette hazája átalakulásának irányítását. Kétséges, hogy lett volna bárki más, aki kellő tekintélyel, mély és átfogó tapasztalattal, stratégiai érzékkel, magabiztosággal, megfelelő kapcsolatokkal és politikai ítélezővel rendelkezett volna ahhoz, hogy hasonló sikkerrel menedzselje Kína arculatváltását. Mi is volt a Teng által levezényelt átalakulás lényege?

Az ázsiai civilizáció központjából a nagyvilág egyik országáig

A császárkorban Kína sohasem volt globális játékos, és sohasem vett részt aktívan a globális ügyekben. Regionális ázsiai hatalom maradt. Az ópiumháborúk előtt a világ más országaival fennálló kapcsolatokat meghatározó „kínai világrend” szerint a periférián található kisebb politikai egységek szertartásos adót fizettek a „középső birodalom”, vagyis Kína császárának. E politikai egységek így elismerték a kínai civilizáció felsőbbrendűségét, cserébe a császár beleegyezett abba, hogy megőrizzék autonómiajukat és békében élhessenek.¹

Ritkán fordult elő, hogy egy kínai uralkodó a birodalom hatókörzetét az ázsiai szárazföldön túlra szerette volna kiterjeszteni. A 15. században egy rövid ideig a császári udvar engedélyezte, hogy tengerjáró hajókat építsenek az országban. Cseng Ho admirális hét tengeri utat tett: egészen a Közel-Keletig és Afrika keleti partvidékig eljutott. A következő időkben nemcsak a hosszú utakat, hanem az óceánjáró hajók építését is betiltották. Épp elég nehéz volt a birodalom határain fellépő problémák kezelése, nem kívánták, hogy Kína messzi partokon is megjelenjen. 1793-ban, mikor Lord McCartney brit követ megérkezett Kínába, s javasolta a kereskedelmi kapcsolatok felvételét, Csien-lung császár az ismert módon válaszolt: „Mindenünk megvan. Nekem [...] nincs szükségem a termékeitekre.”²

Később, az ópiumháborúkat (1839–1842, 1856–1860) követően az európai hatalmak rákényszerítették a kelet-ázsiai országot, hogy adjon hozzáférést a partvidéken található több kikötőhöz, de a császári kormányzat meg sem próbált túllépni ázsiai szárazföldi határain. Kína nem alkalmazkodott haté-

konyan a kihívásokhoz, miközben az ipari forradalom új erőkkel ruházta fel a nyugati államokat. A császárság gyenge válaszai miatt a külföldi imperialista hatalmak erősebb félként vettek részt a Kínával fennálló kapcsolataikban, s a partvidék iparát és kereskedelmét is ők irányították.

Mao Ce-tung a koreai háború idején véget vetett az imperialisták szerepének, s elzárta országát a Nyugattól. Ezután Kína a kommunista blokkban kezdett szerepet játszani, majd az ötvenes-hatvanas években egy rövid ideig a harmadik világban. A kommunista blokkban betöltött szerepe sokkal kisebb lett, miután az ország 1960-ban elhidegült a Szovjetuniótól. 1978 előtt a pekingi kormány korlátozott mértékben bonyolódott bele a határon túli ügyekbe. A „kulturális forradalom” alatt hosszú ideig csak egyetlen nagykövete állomásozott külföldön, az is Egyiptomban.

Mao Ce-tung a Szovjetunióval 1969-ben történt fegyveres összecsapások után kezdte megnyitni országát a Nyugat felé, s a Kína Népköztársaság 1971-ben elfoglalta helyét az ENSZ-ben, de Mao életében a KNK legfeljebb résnyire nyitotta ki az ajtaját. Miután a mindenható elnök meghalt, Hua Kuo-feng fogékonyak mutatkozott az ország megnyitására, ám ez végül Teng Hsziao-pingre maradt, akinek vezetésével Kína aktív szerepet kezdett vállalni a nemzetközi ügyekben. A Teng-korszakban jött el a váltás ideje. A kormányzati vezetők már rendelkeztek a szükséges vízióval és politikai erővel ahhoz, hogy túllépjenek az imperialista idők keserű emlékein, s maradandó, pozitív, új kapcsolatrendszer építsenek ki, így az ország részévé válhatott a II. világháború utáni új világrendnek.

Teng vezetése alatt Kína ténylegesen része lett a nagyvilágnak, tevékeny tagja a nemzetközi szervezeteknek, a kereskedelmi, pénzügyi globális rendszernek, s állampolgárainak kapcsolatai is lényegesen kibővültek. A Kína Népköztársaság tagja lett a Világbanknak és az IMF-nek, aktív szerepet kezdett játszani az Egészségügyi Világszervezetben (WHO), valamint minden szféra fontosabb nemzetközi szervezeteiben. Majdnem egy évtizedbe telt Teng Hsziao-ping leköszönte után, míg az ország a Világkereskedelmi Szervezet tagjává vált, de ennek előkészítését is Teng idején kezdték meg.

Kína a nemzetközi szervezetekben való részvételének első éveiben, miközben megtanulta, hogy e szervezetek miként működnek, még nagyon szegény ország volt, s erőfeszítései először a saját érdekvédelmét célozták. Teng utódaira maradt, akik már felismerték, hogy konkrétan milyen előnyökkel jár a nemzetközi rendszer Peking számára, hogy elkezdenek gondolkodni rajta, mit tehet Kína azért, hogy – mint a nemzetközi rendszer és a globális intéz-

mények résztvevője – megerősítse az említett szervezeteket. Mielőtt az ország a Világbankhoz és az IMF-hez hasonló szervezetekhez csatlakozott volna, néhány tagállam attól tartott, hogy Kína részvételre olyannyira bomlasztó lesz, hogy működési problémák fognak fellépni. Ezzel ellentétben a saját érdekeit képviselő KNK részvételre csak megerősítette a szervezeteket: Peking betartotta a játékszabályokat.

Mikor 1978-ban Teng első számú vezető lett, a Kínai Népköztársaság külkereskedelme kevesebb mint 10 milliárd dollár volt; három évtized alatt ez a százszorosára nőtt. A korszak elején Kína pár száz diáknak tanulmányainak engedélyezését kérte az Egyesült Államoktól; egy évtizeddel Teng halála után, a becslések szerint, 1,4 millió diáknak tanult külföldön, s közülük 390 ezer tért haza.³ 1992-ben az ország már jó ideje aktívan vett részt a globális értelmiségi vitákban és a világkereskedelem rendszerben egyaránt. Az alapvető áttörés Teng vezetése alatt történt.

Az új globális szerepéhez alkalmazkodó Kína hatalmas, fájdalmas belső változásokon ment keresztül a Teng-korszakban, melyekre a pekingi vezetők a különböző nyomtávú sínpárok harmincas évekbeli összekötését jelentő *jiegui* kifejezést használták. A nyolcvanas években ez azokat a változtatásokat jelentette, amelyek lehetővé tették, hogy Kína részt vehessen a nemzetközi és a globális rendszerekben.

Az 1978 utáni esztendőkben, mikor a Kínai Népköztársaság kezdett kapcsolatba lépni a nemzetközi intézményekkel, igénybe vette saját specializálódott szervezeteit is, melyeket valójában pufferként használt a nagyvilág felé. A KNK-ban tevékenykedő nyugati vállalatok a különleges gazdasági övezetekben, a SEZ-ekben ugyan működhettek, de a határon túli cégekkel foglalkozó rendszer mesterséges falakat emelt, hogy a külföldiek ne kerüljenek közeli kapcsolatba Kína egészével. Az országba érkező látogatóknak a helyi kormányzatoknál, egyetemeken és nagyvállalatoknál működő külügyi irodákkal kellett együttműködniük. A külföldi ügyek szolgáltató irodái például azokkal a kínaiakkal foglalkoztak, akik a határon túli cégeknek dolgoztak. A valutához hozzájutni óhajtó KNK arra bátorította a külföldieket, hogy a pénzükért kapott „cserebizonylatokat” költsék el a speciális „barátság-áruházakban”, ahol olyan importált árucikkeket tudtak vásárolni, melyet a kínaiak nem vehettek meg. A külföldiek adásvételeinek javát állami kereskedőcégek intézték, s a helyi árukat beszerző nyugatiak vásárlásainak nagy részét félévente, a kanton kereskedelmi vásáron kötötték. A pekingi külügymenisztérium nagy szerepet játszott e sajátos – idegen nyelveket beszélő és a globális szabályokban jártas kínai hiva-

talnokokkal teli – közvetítő intézmények külföldiekkel kapcsolatos tevékenységének ellenőrzésében.

A nyolcvanas évek végére azonban Kínának a nagyvilággal fennálló viszonyrendszeréhez hamar túlnőtte ezeket a speciális intézményeket. A külföldiek utazásai nem voltak kizárolag néhány helyre korlátozva, s egyre több hazai cég tudott közvetlenül együttműködni határon túli vállalkozásokkal. A SEZ-ekkel megkezdett eljárások 1984-ben tizenegy partvidéki területre terjedtek át, majd kezdték meghonosodni az egész országban. Olyan sok vendég jött már Kínába, hogy a „külföldi ügyek irodái” nem tudtak foglalkozni mindannyiukkal; a látogatókra szakosodott intézmények fennmaradtak ugyan, de tevékenységük jobbára rutinszerű hivatalos adatgyűjtésre korlátozódott.

Mielőtt Teng nyugdíjba vonult volna, a kínai intézmények széles köre kezdte el összekötni a vágányait, s vett át nyugati eljárásokat. A nemzetközikereskedelemmel foglalkozó cégeknek el kellett sajátítaniuk a külföldi jogi, könyvelési és szervezeti metódusokat.⁴ A végzőseiket a határon túlra küldő egyetemek és középiskolák olyan programok működtetésébe fogtak, melyekkel kiképezheték diákaikat a nyugati vizsgákra és más eljárásokra, amelyek szükségesek voltak a külföldi intézményekbe való felvételhez. A kínai edzők elkezdték felkészíteni legjobb sportolóikat a nemzetközi sportversenyekre. Gomba módra szaporodtak a nemzetközi elvárásoknak megfelelő, turistákat kiszolgáló létesítmények, hogy a bel- és külföldről érkező utazók rendelkezésére álljanak. Az eredetileg exportra gyártott árucikkek közül egyre több vált elérhetővé a kínai fogyasztoknak. Ahogy a II. világháború után az Egyesült Államok fejlesztette oktatási és kutatóintézményeit, hogy globális hatalmi szerepét támogassák, úgy Teng is kezdeményezte a Kínai Népköztársaság oktatási és kutatóintézményeinek számottevő fejlesztését, s így az ország mélyebb ismereteket szerzett a világról.

Teng Hsziao-ping jóval bátrabban és alaposabban mozdította előre Kína globalizációját, mint a többi nagy állam, India, Oroszország és Brazília vezetői. A folyamat a Teng-korszak után is folytatódott, ám az alapvető áttörés Teng nyugdíjba vonulása előtt már megtörtént.

A KKP vezetői csoportjainak uralma

A Kínai Kommunista Párt 1949-ben megkezdte az átmenetet, hogy forradalmi pártból kormányzó párttá váljon, de Mao nem sokkal később ismét a forradalom felé fordította a KKP szekerét. Ezzel ellentétben 1978 után – az idősebb

csúcshivatalnokok visszatérésével, az alkalmatlan forradalmárok elbocsátásával és új vezetők keresésével – Teng alatt lezajlott a párt átalakulása, s a KKP valóban az ország irányítására kezdett összpontosítani.

A kormányzat végrehajtó, törvényhozó és bírói ágait elválasztó amerikai rendszert olyan vezetők hozták létre, akik a hatalom koncentrációjának túlzásaitól tartottak. A Mao Ce-tung teremtette – majd Teng és munkatársai által alapvetően átalakított – szisztemát egy ezzel ellentétes problémával szembesülve dolgozták ki. Egységes vezetésre volt szükség a káosz, felfordulás, bénultság közepette, nagyon változatos földrajzi területeken. Teng és kollégái, az amerikaiaktól eltérően, abban is hittek, hogy jobban szolgálják az ország érdekeit, ha a végső döntéseket a csúcshivatalnokok átfogó politikai bölcsességére alapozzák, s nem holmi független bírói kar értékelésére szorítkoznak egy törvények garmadájával korlátozó közegben. Úgy vélték, hogy az a rendszer, ahol a törvényhozóknak nem kell foglalkozniuk a végrehajtással, kevésbé hatékony, mint ahol a törvényhozás és a végrehajtás egy kézben összpontosul.

Az USA-t olyan független államok hozták létre, melyek valóban megtartottak maguknak bizonyos függetlenséget. Kínát évszázadok óta a regionális kormányzatok felett hatalommal rendelkező központ irányította. Mao ezt a hatalmat még jobban centralizálta, amely így mélyen átjárta az egész országot. Teng azonban visszanyeste a mindenhol behatolni próbáló kormányzati struktúra csápjait. Ahelyett, hogy részletes szabályokat hozott volna, melyeket aztán a vidéki területekre kényszerít, olyan rendszert teremtett, amelyben a felsőbb szint által összeállított vezetői csoportok jelentős függetlenséggel rendelkeztek, ha biztosították a gyors növekedést.

A Teng által Pekingben létrehozott központi kormányzó struktúra, ahogy Mao alatt is, a Politikai Bizottság és a KKP Titkársága köré épült. A fővároson kívüli területekkel a párt vezetői csoportjainak (*lingdao banzi*) hálózata kapcsolta össze, mely minden helyen és a fontosabb kormányzati irodák minden szintjén megjelent. A vezetői csoportok feladata nem csupán a pártmunka adott szinten való irányítása volt, hanem az alatta található kormányzati iroda (vagy gazdasági, illetve kulturális egység) felügyelete is. A csoportnak átfogó kérdésekben kellett döntéseket hoznia, biztosítva, hogy az illetékességi területén folyó munka hozzájáruljon a „négy modernizációhoz”.

A párt magasabb szintjei szabályokat hoztak, hogy a vezetői csapatoknak hogyan kell végezniük a munkájukat, s direktívák meg nem szűnő sorát küldték le minden szintnek. Tanácskozásokat tartottak az alacsonyabb szintekkel, időnként meghívták azok vezetőit, hogy vegyenek részt egy felsőbb kormány-

zati találkozón, illetve a magasabb szintek hivatalnokait ellenőrző körútra küldték az alacsonyabb szintekre. Mikor egy felsőbb vezető úgy vélte, hogy valamely kérdés különösen fontos, közbe tudott lépni, és közbe is lépett. Nehéz lett volna azonban figyelemmel kísérni az alacsonyabb szintek minden mozganatát, így a csoportok rendszerint jelentős szabadság birtokában irányították a saját szintjükön folyó munkát.

Pekingnek a tartományokra gyakorolt kulcsfontosságú befolyásoló eszköze a vezetői csoportok tagjainak kinevezése és elbocsátása volt. A tagok többnyire éveket töltötték a pozíójukban, de a magasabb szint irányítói bármikor elbocsáthatták őket. A KKP vezetői csapatainak jó néhány tagja különböző szektorokért volt felelős, s nemcsak az adott szektor vezetése alapján ítélték meg őket, hanem az is számított, hogy az egész csoport és a csoport által irányított egység miként teljesített. A Teng-korszakban és a Tenget követő évtizedekben az ítéletet elsősorban arra alapozták, hogy a csapat mennyire járult hozzá Kína gazdasági növekedéséhez. Ám az idő műlásával másodlagos kritériumok – a hivatalnokok következő generációjának kinevelése, a környezetvédelem, a zavargások és vészbelügyek kezelése stb. – is egyre fontosabbak lettek.⁵

Teng utódai – nagy elődükkhöz hasonlóan – továbbra is hisznek benne, hogy a funkcionáriusok megfelelő kiválasztása, kiképzése és irányítása szavatolja, hogy az ország átfogó céljait illető kellő kötelességérzet meghatározó legyen. Mivel a hivatalnokok alacsonyabb szintje nagymértékű szabadsággal rendelkezik a munkavégzés területén, a csoporttagok kiválasztása és kiképzése rendkívüli gondossággal történik. Azok a különböző szinteken dolgozó fiatal funkcionáriusok, akik intellektuális képességeiknek, stressztűrésüknek, érett bölcsességüknek, a csapatmunkára való alkalmasságuknak, továbbá a KKP és az ország szolgálata iránti elkötelezettségüknek köszönhetően kitűnnek a többiek közül, speciális képzésben, mentorálásban részesülnek, majd próbafeladatokat kapnak.

Minden szinten jelentős időt fordítanak a mentorálásra. A pártfogó feladata, hogy javaslatokat tegyen az alacsonyabb szintek fiatal hivatalnokainak, miként javítanak a teljesítményükön és a képességeiken. A legígéretesebb ifjú funkcionáriusok elkísérhetik főnökeiket különböző magasabb szintű találkozókra, s jelen lehetnek a KKP pihenőhelyein zajló informális összejöveteleken. A pártiskolák óráin is részt vehetnek, és az országos vezető pozíciók várományosai beiratkozhatnak a pekingi Központi Pártiskola kurzusaira, a tartományi, városi pozíciók várományosai pedig az adott régió pártiskoláiba járhatnak. A Teng színre lépésekor 37 millió főt számláló KKP nem minden tagja osztozhatott

azokban a bajtársi kapcsolatokban, melyek a magas beosztású hivatalnokok által kiválasztott és pártiskolába járó kevesek között kialakultak. A pártiskolák tanulói nemcsak osztálytársaikat, valamint a fölöttük és alattuk járókat ismerték meg, hanem az iskolákba látogató felsőbb hivatalnokokat is, és tanáraik értékelései segítségével ajánlásokat kaptak jövőbeli állásukhoz. A személyzeti akták a szervezeti részlegnél voltak, s ez az egység javaslatokat is tett, de minden szinten a KKP vezetői csapatának tagjai hozták meg a végső döntést arról, kit léptessenek elő a területükön.

A helyi vezetők szabadsága veszélyekkel is jár. A máig használt, Teng által megalkotott rendszer inkább az eredményekre és nem a szabályok követésére teszi a hangsúlyt, így olyan hivatalnokokat nevel ki, akik széles látókörrel tudják értelmezni a kérdéseket, vállalkozó szelleműek, és a gyors növekedést támogatják. A szoros kontroll hiánya azonban Kína gazdagítása mellett a maguk és barátaik meggazdagodását is lehetővé tette, elidegenítve a helyi lakosságot.

Nem Teng Hsziao-ping vezette be a párt vezetői csoportjainak rendszerét, de ő volt az, aki stabilizálta, professzionálissá formálta a csoportok munkáját, a gazdaság növekedéséhez való hozzájárulást téve a hivatalnoki teljesítmény megítélésének alapvető szempontjává. Ezt az alapstruktúrát az utódai is fenn-tartották.

Modern meritokrácia

Mire Teng nyugdíjba vonult, a fiatal hivatalnokknak már azzal is bizonyítaniuk kellett a tehetségüket, hogy sikeresen szerepeltek a jobb középiskolák és egyetemek felvételi vizsgáin. Kínában mély gyökerei voltak a Teng által középpontba helyezett meritokráciának. Először ebben az országban választották ki a tisztségviselőket vizsgákon nyújtott teljesítmény alapján. A Szuj-dinasztsia alatt, Kr. u. 605-től fogva folyamatosan az írásbeli vizsgák voltak a legfontosabb alapjai annak a döntésnek, hogy kik válhatnak a kormányzat hivatalnokaivá. A császári vizsgák eltörlésével – a Teng születése utáni időkben – egészen Teng Hsziao-ping színre lépéséig Kína nem rendelkezett a stabilitás és a vezetők politikai elhatározottságának azon kombinációjával, mely lehetővé tette volna, hogy a hivatalnokok kiválasztása az egész országban ismét meritokratikus szempontokon alapuljon. Míg Mao Ce-tung élt, lehetetlen lett volna a tanulmányi eredményeket tenni a funkcionáriusok kiválasztásának legfontosabb kritériumává. A kommunisták céljaihoz hozzájáruló elvtársak és a

magas beosztásokba jutók közül sokan egyszerűen nem kapták meg a lehetőséget, hogy a harmincas-negyvenes évek kaotikus háborús és forradalmi éveiben egyetemre járhassanak. Ehhez járult, hogy Mao sokkal fontosabbnak tartotta a politikai eltökéltséget („vörösséget”), mint a képzettséget, s inkább a parasztokat és munkásokat részesítette előnyben, nem pedig a „rossz osztályok” (földesúri és kapitalista családok) általában jobban képzett jelöltjeit. Épp ezért nem a vizsgák voltak a legfontosabb kritériumai a kiválasztásnak és előléptetésnek. 1949 után sok hivatalnok – írni-olvasni is alig tudó emberek – a kommunista hadseregek vagy gerillacsapatok veteránja volt. Ha vizsgákon kellett volna részt venniük, ők és gyerekeik rosszabbul teljesítettek volna, mint a „rossz társadalmi osztályok” gyermekei, akik korábban jobb oktatásban részesültek. Mao halála után Teng bátran megszüntette a „jó osztályháttérét” mint kiválasztási szempontot; szigorúan a felvételi vizsgákon mért teljesítményre támaszkodott. Az általa 1977-ben bevezetett új szabályok alapján a „rossz osztályok” tagjainak számos gyermeke és unokája átment a vizsgákon, a legjobb egyetemekre került, majd hivatalnok lett.

Teng többszintű, versenyalapú, meritokratikus vizsgarendszert hozott létre, az általános iskolától kezdve az egyetemen át egészen a hivatalnoki állásokig. Nem a társadalmi egyenlőség volt a célja, hanem a legtehetségesebbeket akarta kimazsolálni, és számukra a legkiválóbb oktatást nyújtani. Az általános, az alsó közép- és a felső középiskolák, továbbá a főiskolák egyaránt felvételi vizsgákat tartottak, s akik bejutottak a legnépszerűbb oktatási intézményekbe, a legjobb tanárokhoz és a legjobb körülmények közé kerültek.

Az 1977-ben bevezetett egységes egyetemi vizsgarendszernek nem csupán a jövőbeli hivatalnokok szempontjából volt jelentősége. A rendszerben a legtehetségesebb fiatalembereket választották ki az összes nagy szervezet számára. Azoknak, akikből később funkcionáriusok lettek, minden oktatási szint vizsgáin jó teljesítményt kellett nyújtaniuk. A hivatalnokjelöltek közül a legjobb egyetemeken tanulók kerültek be a központi kormányzatba; akik kevésbé jó egyetemen tanultak, a bürokrácia alacsonyabb szintjein kezdtek. Ahogy a nyolcvanas évek után gyorsan nőtt az egyetemi végzettségűek száma, további vizsgákat vezettek be, hogy kiválasszák a végzősök közül azokat, akiknek a kormányzatnál indulhatott a karrierjük. Ha valaki bekerült a rendszerbe, onnantól fogva elsősorban nem a vizsgaeredmény, hanem a teljesítmény számított. Teng utódai is ugyanezt a szisztemát folytatták.

A nyolcvanas évek közepén sok ambiciozus és energikus fiatalemlő az üzlet „vizeire evezve” (*xia hai*) próbálta megvalósítani önmagát. A vonzó gazda-

sági lehetőségek ellenére a hivatalnoki állás továbbra is megbecsült maradt, s nemcsak a vele járó hatalom és anyagi biztonság, hanem a tehetségesek és magukat a közsolgálatnak szentelők felé irányuló, Kína-szerte általános tisztelet miatt is. Teng ezt a császárkori vizsgarendszerrel azonos alapelveken nyugvó meritokratikus kiválasztási rendszert hagyta az utódaira. A szisztema tartalma és struktúrája azonban merőben eltér a császárkoriétól. Teng rendszere emellett kiterjesztette a meritokratikus elvet, s így azt nem csupán az ígéretes hivatalnokok, hanem más területek tehetségeinek kiválasztására és képzésére is használni kezdték.

Nyitott, urbánus, országos társadalom

A kínai történelem hajnalától egészen a kilencvenes évekig Kína meghatározóan vidéki társadalom volt, jelentős regionális nyelvi és kulturális különbségekkel. 1949 előtt az ország fejletlen közlekedési rendszere miatt az árucikkek többségét egy-egy piaccal rendelkező város közvetlen közelében állították elő és fogyasztották el, illetve a legtöbb ember ekkora területen élte le az életét.⁶ Mao szigorúan szabályozta a népesség mozgását, s az 1949 előtti szerény migráció is lelassult. 1976-ban, Mao Ce-tung halálakor az ország 80 százaléka vidéken élt, ahol az életet a falu, a család és a termelőszövetkezet határozta meg, a külvilággal alig voltak kapcsolatok. A Mao-korszakban a nagyobb városi munkaszervezetek (*danwei*) – kormányhivatalok, gyárak, iskolák, egyetemek és katonai bázisok – önellátónak nevezhető épületegyüttesekben működtek, melyek közül sokba csak egy főkapun keresztül lehetett bejutni, ahol be kellett jelentkezni a kapuőrségnél. E zárt közösségekben biztosították az alkalmazottak és családjuk alapvető szükségleteit: lakhatás, étkezés, gyermekek ellátása és oktatása, egészségügyi ellátás és jóléti szolgáltatások. A lakosok nehezen tudták volna megszerezni az említett szolgáltatásokat a munkaszervezetükön kívül; a vidéki népességhöz hasonlóan ők sem találhattak volna máshol munkát, ezért nem volt más választásuk, engedelmeskedniük kellett a szervezetük irányítójainak. A behatárolt mobilitás, a falusi vagy városi munkahelyek hatóságainak való kiszolgáltatottság és a külvilággal folytatott korlátozott kommunikáció stagnáláshoz vezetett. Mao egy forradalmi ideológiát hirdetett, de a mozgalom totális kontrolljával tovább szilárdította a zárt „feudális” társadalmat.

Mire Teng nyugdíjba vonult, a gazdasági növekedésnek és a mobilitás teremtette új lehetőségeknek köszönhetően Kína az urbanizáció útjára lépett.

A Teng-korszakban a becslések szerint 200 millió ember költözött városokba, s ez a folyamat azóta is gyors ütemben tart. Mikor Teng Hsziao-ping viszszavonult, a háztartások több mint 90 százalékának volt televíziókészüléke, ami a városi kultúrát közvetítette vidékre. A partvidéki területekről látogatóba hazatérő fiatalok a városokban megismert legújabb divatot, eszközöket, elektronikai termékeket és élelmiszer titték a falvakba.⁷ Kulturálisan még a vidéki területek is többé-kevésbé urbanizálódtak.

Az 1978-ban kezdődő reformok után a kínai vezetők attól féltek, hogy a vidéki migránsok áradata ellehetetlenítené az urbánus szolgáltatásokat és élelmiszer-ellátást, ezért a családi regisztrációs rendszer, mely régóta korlátozta a városi szolgáltatásokhoz – lakhatás, munkahely és iskolázatás – való hozzájutást, életben maradt. A nyolcvanas évek elején, mikor a gabona és az étkezési olaj jegyre kapható adagjai alig bizonyultak nagyobbnak a túléléshez szükségesnél, nem volt elég élelmiszer a vidékről a városokba érkező embereknek, s ők titokban próbáltak túlálni a rokonainál vagy barátaiknál. 1983 után azonban nőtt az élelmiszer-ellátás, és a kormányzat engedélyezte, hogy az emberek családi regisztráció nélkül is a városokba költözhessenek. A partvidéki exportorientált ipari vállalatok hatalmas számú jobb életet kereső falusi fiatalt szívtak fel. A kínai történelem háborúi és éhínségei nyomán emberek milliói költöztek el az otthonukból, de sose lehetett tapasztalni akkora mértékű belső migrációt, mint az 1978 utáni évtizedekben.

Már a Mao-korszakban is, amelyre pedig nem volt jellemző a későbbi mobilitás, kialakult az országos kultúrának egy olyan rétege, melyben a teljes lakosság osztozott. A hatvanas évek végére sok városlakó rendelkezett rádióval, s akik nem – éljenek városokban vagy falvakban –, azok is hallgatni tudták a hangosbeszélőkön a híreket és a zeneszámokat. A lakosság egyre nagyobb része nézhetett filmeket, s ez is országos kultúrát teremtett, illetve az egész nép ugyanazokat a jelszavakat és dalokat tanulta meg a politikai kampányok során. Az általános iskolák száma gyorsan nőtt, s mire Mao meghalt, a fiatal felnőttek 80 százalékát írástudónak lehetett tekinteni.

Az oktatási rendszer Teng alatti bővülése lehetővé tette, hogy a nyolcvanas évek fiataljainak többsége már ne csak az általános, hanem az alsó középiskolát is elvégezze. A televíziónak az 1980-as évek végén tapasztalt széles körű elterjedése, valamint az országos, mandarinul híreket sugárzó csatornák bevezetése nagyban bővítette a közösség információs bázisát. Mire Teng visszavonult, a mandarin nyelv – nemcsak az iskolákban és a nyilvános irodákban, hanem az állami vállalatoknál, üzletekben és oktatási intézményekben – elterjedt haszná-

lata lehetővé tette, hogy a kínaik java része kommunikálni tudjon egymással e sztenderddé vált nyelven (*putonghua*). A közlekedési hálózat Teng-korszakbeli kiterjesztése azt is lehetővé tette, hogy az ipari termékeket nagyobb földrajzi területen oszthassák el, s így a bel- és külföldi piacokra szánt termelés léptéke egyaránt nőtt. A nyolcvanas évek előtt kevés márkanév volt ismert Kínában, ám mire Teng Hsziao-ping visszavonult, a világírű *brandek* termékei kezdtek elterjedni az egész országban.

A zárt városi lakóhelyek megnyitásával és a különböző területeken élő lakosság keveredésével a helyi különbségek csökkentek, s megjelent egy általánosan elismert kultúra. 1978 előtt az emberek elsősorban az adott tájegységek ételeit fogyasztották. Hasonlóan ahhoz, ahogy a 20. század végén az egyes nemzeti ételek – pizza, fánk, bagel és szusi – nemzetközivé váltak, a nyolcvanas-kilencvenes évek Kínájában egyes régiós ételek országos népszerűségre tettek szert. A déliek elkezdték a búzából készült gőzölt zsömlét, az északiak ételét fogyasztani; az északiak pedig hozzászoktak a déli konyhára jellemző rizs élvezetéhez. Hasonlóképp a legjobb régiós operákat, melyeket korábban leginkább az adott tájegység lakosai néztek, most országszerte műsorra tűzték. Teng nyugdíja menetele után a kínai népesség nagyobb „mozgékonysága”, a mobiltelefonok, a számítógépek és az internet megjelenése segítettek, hogy a nemzeti kultúra elterjedjen. A kínaik, ahogy a más helyeken élő emberek, hüek maradtak falujukhoz, városukhoz, megyéjükhez, nyelvjárásukhoz és tartományukhoz. A kisebbségi csoportok tagjai továbbra is azonosultak a csoportjuk más tagjaival. A Teng-korszakban azonban a nemzeti művelődés fejlődése és a világkultúra pontosabb megismerése számottevően megerősítette a Kínával mint egéssel való azonosulást.

Teng visszavonulásakor nagyszámú, korábban évekig a partvidéken dolgozó fiatal tért vissza a szülőföldjére. Ezek a fiatalok nem csupán új árucikkekkel vittek magukkal, hanem új elképzéléseket és stílusokat is, amelyek lehetővé tették, hogy saját vállalkozásokat alapítsanak, s új mércét szabjanak a hátországnak. E folyamat tovább gyorsította a városi kultúra terjedését. Belső-Kína lakosainak jóval kevesebb elkölteni való pénzük volt, de a partvidéki lakosok után nem sokkal mégis hozzájutottak a termékekhez, időnként olcsóbb másolatok formájában. Nem meglepő módon a drágább árucikkek, például a gépkocsik, lassabban terjedtek el a belső területeken, mint a kisebb fogyasztási cikkek, ám a Teng-korszak végére már előbbiektől is beszivárogtak. 1992-ben a globális sztenderdeknek megfelelő, alacsony komfortfokozatú vidéki lakóházak építése épp csak megkezdődött, s a falusi általános iskolák minősége messze elmaradt a jobb városi iskolákétól.

A vidéki társadalom urbanizációja és a nemzeti kultúra kialakulása nem Teng Hsziao-ping tervei alapján történt. Teng a hadseregen belül megpróbálta letörni a regionális csoportokat, hogy a katonák más régiókból érkező parancsnokokat is elfogadjanak, s elősegítette a mandarin oktatását, hogy a különböző helyeken élő kínaiak kommunikálni tudjanak egymással. Ám az urbánus társadalom és a nemzeti kultúra kialakulása nem tudatos tervezésből fakadt, sokkal inkább az új lehetőségekből és a vidéki fiatalok számára vonzó városi életből. Mihelyt ezek a folyamatok megkezdődtek, a tervezésben érintett hivatalnokok alkalmazkodtak a megváltozott realitásokhoz. Hozzáfogtak a vidék irányításának átszervezéséhez, lehetővé tették, hogy a városok kitágítsák a területüket, magukhoz csatolva a környező térségeket, s a kisvárosok és más települések nagyvárosokká válhattak.

Paradox módon a Teng-korszakban megkezdődő nyílt mobilitásnak sokkal forradalmibb hatása volt a társadalom szerkezetére, mint Mao merev szociális korlátokat emelő úgynévezett „forradalmának”. A túlnyomórészt vidéki társadalomból egy túlnyomórészt városiba való átmenet, továbbá az általánosan meghatározó kultúra elterjedése egész Kínában az ország Kr. e. 221-ben történt egyesítése óta a legalapvetőbb változások közé tartozik.

Vadkelet

Mikor megkezdődött a kínai nyitás, nem voltak érvényben élelmiszerekre és gyógyszerekre, termékekre és munkahelyi biztonságra, munkakörülményekre, minimálbérre vagy építkezésekre vonatkozó szabályok.⁸ A nyolcvanas évek elején, ha egy vállalkozószellemű ember üres kólásdobozokat talált, s barnás színű folyadékkal töltötte meg őket, nem volt törvény, amely megakadályozta volna, hogy Coca-Cola vagy valamilyen hasonló néven adja el az áruját. Az Egyesült Államokban és Európában a 19. század során fokozatosan alakultak ki azok a szabályok és törvények, melyek a közösség védelme céljából korlátozták, hogy a vállalatok mit tehetnek meg a profitszerzsért. A Teng irányította Kínai Népköztársaság viszonyai a hajdani Európa és USA trösztellenes és munkásvédő törvények nélküli vadkapitalizmusához hasonlítottak. A KNK-ban a piacok nyolcvanas évekbeli robbanásszerű elterjedésekor nem volt lehetőség rögtön a helyi körülményekhez igazított, átfogó szabályok és törvények életbe léptetésére; olyan hivatalnokokat sem lehetett azonnal kiképezni, akik a gyakorlatba ültették volna át és kényszerítették volna ki e szabályok és törvények betartását.

A kínai helyzet emlékeztetett a 19. század amerikai vadnyugatára, még mielőtt a helyi törvények és bíróságok megjelentek volna. A poros, isten háta mögötti városok pisztolyörögető seriffjeihez hasonlóan a helyi piacokért felelős kínai hivatalnokok a fejlett bírósági rendszer hiányában maguk határozták meg a törvényeket.

A helyi hivatalnokok és üzletemberek szempontjából a vadkelet előnye az volt, hogy az illetékes kisszámú vezető sokkal gyorsabban tudott döntéseket hozni, mint az olyan vezetők, akik kifinomultabb jogrendszerű országokban működtek. Mire Teng visszavonult, a Nyugaton tanult fiatal kínai jogászok a gazdaság összes fontosabb szektorára szabályokat és törvényeket alkottak, de ezeket a hivatalnokok nem szívesen ültették át a gyakorlatba, mert túl bonyolultnak találták őket, ráadásul ellentétesek voltak az egyéni érdekeikkel. Néhány területen, például a világkereskedelemben, ahol szorosan együtt dolgoztak nemzetközi partnereikkel, a kínaiak hamar alkalmazkodtak a globális szabályokhoz és törvényekhez. Ahogy a gazdasági kapcsolatok az egymást személyesen ismerő és értő emberek kis csoportjainál nagyobb – regionális, országos és nemzetközi partnerekhez kötődő – csoporthatáron kezdtek érinteni, szabályokra és törvényekre lett szükség, hogy a megegyezések fennmaradjának, s meghosszabbítsák a bizalmat a felek között.

Nem volt könnyű rugalmas, dinamikus gazdaságot teremteni abban a Kínában, ahol a „kulturális forradalom” után oly sokan tartottak tőle, hogy kapitalista üzelmekkel fogják vándolni őket. Teng megérte, hogy ha a hivatalnokok túl szigorúak lettek volna a szabályok betartatásában, az ország gazdasága nehezen talál magára. Teng Hsziao-pinget, szokás szerint, jobban érdekeltek az eredmények, mint a precíz szabálykövetés. Úgy vélte, hogy bizonyos mértékű korrupció szükségszerű. „Mikor kinyitják az ajtót, bejönnek a legyek” – mondta. Olyan hivatalnokokra volt szüksége, akik bátran cselekednek, s hajlandók megfizetni az árat annak, ha pár légy berepül az ajtón. Teng néhány gyermekét azzal védődték meg, hogy saját céljaikra használták fel a kapcsolatrendszerüket, de nincs rá bizonyíték, hogy a legfőbb vezető valaha is a maga vagy családja gazdagodásáért tett volna lépéset.

Teng tudta: ha elvárja, hogy a hivatalnokok aktívan támogassák a reformkat és a vállalkozásokat, lehetőséget kell adni nekik, hogy javíthassanak a saját életkörülményeiken. A Szovjetunióban vagy Kelet-Európában túl gyakran feneklettek meg a reformok amiatt, hogy a bürokraták nem találták meg személyes érdekeiket a változásokban. Tengnek olyan hivatalnokokra volt szüksége, akik elkötelezték magukat a közjó érdekében, így megengedte, hogy pár helyi

funkcionárius még azelőtt meggazdagodjon, hogy gazdasági sikert teremtett volna a régiójában. Fontosnak tartotta ugyanakkor, hogy a helyi párthivatalnokok megőrizzék tekintélyüket a lakosság szemében. Ha nyilvánosan mutattak volna rá a modernizációt amúgy elősegítő tisztségviselők hibáira, az Teng szerint megnehezíthette volna a dolgukat. Ám azokat a hivatalnokokat, akik felbőszítették a közösséget, az első számú vezető nem próbálta megvédeni; kézen állt, hogy elbánjon mindenekkal, akiket a lakosság kritikával illetett, mert semmibe vették a könjöt. Kínában gyakrabban használták a halálbüntetést, mint sok más országban, figyelmeztetésül azoknak, akik épp elcsábulti készültek, hogy hasonló bűnöket kövessenek el.

A vadkeleten szinte kimeríthetetlenek a lehetőségek, hogy egy hivatalnok pénzt szerezzen. A földket kezelő funkcionáriusok gyakorta kapnak ajándékokat, mikor kiosztják a földhasználati engedélyeket. Mikor egész vállalatokat „privatizálnak”, a szervezetek alkalmazottai időnként jóval áron alul jutnak hozzá a részvényekhez. Az állami cégek vezetői piacra vihetik a célszámon túl legyártott árut, s gyakran jelentős energiát fordítanak az ilyen tevékenységre. Ha a vállalat elvégezte az alapvető munkát a teherautóival, szállításra és árucikkek eladására lehet használni őket, és a profit az adott szervezet tagjainak életszínvonalát növeli. A sokat emlegetett mondás szerint Mao idejében az emberek *xiang qian kan* (a jövőbe néztek), ám Teng óta – ugyanazzal a kiejtéssel – *xiang qian kan* (pénz után néznek).

A Teng utódaira hagyott rendszer nem tesz éles különbséget a magán- és az állami szektor között. A helyi hivatalnokok igencsak eltérően értelmezik, hogy mit fogadhatnak el az általuk ellenőrzött cégektől. Újévi ajándékokat? Állásokat rokonoknak és barátoknak? „Vörös borítékokat” pénzzel – és egyébként is mennyi pénzzel? A gyerekek jobb vagy épp külföldi iskoláztatását? Hivatali kocsikat vagy teherautókat magánhasználatra? A közösség – független bíróság hiányában – nagyobbára nem kockáztatja, hogy szembemenjen a hatalom korrupt birtokosaival. Kína alig védi azokat, akiket építkezések esetén kiköltöztek a tulajdonaikból, és kormányhivatalnokokkal együttműködő vállalkozások gyorsan megszerezhetnek egy-egy ingatlant, legfeljebb szerény ellentételezést fizetve a korábbi lakóknak vagy földhasználóknak. A pekingi vezetők szerint a helyi kormányzatok és építési vállalkozók közötti ilyen kapcsolat nem feltétlenül haszontalan, hisz lehetővé teheti a cégeknek, hogy meggyorsítsák a termelés beindítását, s így hamarabb adhatnak munkát a környékbeli lakosoknak.

A korupció ellen szót emelőket felháborítják az összeköttetések vagy előjogok felhasználásával szerzett hatalmas vagyonok, a közpénzből finanszírozott

díszvacsoráikkal, luxusautóikkal, ruhakölteményekkel és méregdrága ott-honaikkal kérkedő hivatalnokok és családtagjaik. A vizsgákra szorgalmasan készülő, majd munkahelyükön keményen dolgozó honfitársaikat feldühíti, mikor látják, hogy náluk kevésbé tehetségesnek tartott emberek – kapcsoltaiknak köszönhetően – magasabb pozíciókba kerülnek, vagy több előjoggal rendelkeznek.

A közterületek kialakítása és a városi építkezések gyorsabban történnek Kínában, mint a legtöbb országban. A Kantonhoz és Lancsouhoz hasonló városokban a kormányzat pár év alatt a folyópart mellett húzódó több tucat kilométernyi régi épületet bontatott le, hogy parkokat tudjon kialakítani. A metróépítés csúcsán a nagyvárosokban évi egy teljes metróvonalat adtak át. Öt kurta esztendő alatt a Nancsa Egyetemen vagy a Kelet-kínai Egyetemen tízezer diádot kiszolgáló új kampuszokat alakítottak ki, adminisztrációs, előadótermi, kollégiumi, oktatói és adminisztratív alkalmazotti szállásokkal, sportterületekkel és parkokkal. Tekintettel e hatalmas sikertörténetekre, nem csoda, ha Teng és utódai úgy látták, hogy az adott földet korábban birtokló egyének jogai nem akadályozhatják azt, amit ők nagyszámú ember érdekének véltek.

A külföldi szabadalmak és szerzői jogok gyenge védelmét biztosító Kína nem egyedi eset. Hasonló problémák léptek fel Japánban, Dél-Koreában, Tajvanon és más országokban, mikor a kérdéses államok a legújabb külföldi technológiákat kívánták felhasználni. Pár kínai vállalat körültekintően tiszteletben tartotta a nyugati szabadalmakat és szerzői jogokat, fizetett, s úgy használt fel külföldi technológiát, hogy ne sértsen szabadalmat. Nagyon sok cég azonban nem foglalkozott ilyesmivel, és néhány kínai, akit korábban határon túli társaságok alkalmaztak, saját vállalkozást indított, olykor illegálisan felhasználva minden a technológiát, melyet munka közben elsajátított. Még a jogszabályok betartatásában a Pekingnél jóval szigorúbb Hongkongban sem lehetett megakadályozni a zenéket és filmeket érintő kalózkodást; a másolt CD-ket, DVD-ket az eredeti termék árának töredékéért adták el, hatalmas profitot termelve azoknak, akik részt vettek e törvénytelen tevékenységeben. (A külföldi vállalatok és kormányok kritikája és nyomása alatt a kínai hatóságok időről időre bezáratnak egy-egy ilyen céget, s működésképtelenné teszik a hamisítványokat gyártó gépeket. Nem telik el azonban sok idő, és más kínai vállalkozók egyebütt elkezdkik gyártani ugyanazokat a másolatokat.)

A kínai munkások körülményei – munkaidő, környezetvédelmi körülmények, munkavédelem – gyakran nem voltak jobbak, mint a 19. század ipari forradalmának kezdetleges gyáraiban. Pár vállalkozó kihasználta a hatékony

szabályozás hiányát, s zsúfolt szállásokat bocsátott a kétkezi dolgozók rendelkezésére, a biztonságos munkakörülmények teljes hiánya mellett.⁹ Vidéki fiatalok tízmillióinak még ez a partvidéki üzemekben végzett nehéz és kevés bérrel járó munka is sokkal jobb volt, mint az otthoni nyomor, így hajlandók voltak éjt nappallá téve dolgozni, s az elbocsátástól való félelmükben nem panaszkodtak.

A határon túli irányítás alatt álló, nyugati és japán tőkéből épített gyárak is kihasználták az olcsó munkaerőt, de általában jobb körülményeket nyújtottak, mint a helyi vállalatok. Sok külföldi tulajdonú üzemben jól kivilágított, szellőzéssel ellátott csarnokokban lehetett dolgozni, s a melegebb éghajlatú régiókban a belső hőmérsékletet jóval a kinti izzasztó hőseg alatt tartották. Ezekben a gyárakban lassan bevezették a munkaidőt, a munkakörülményeket és a munkabiztonságot érintő szabályokat, s haladás történt, hogy elkerüljék a legsúlyosabb visszaéléseket. Az igazán szegény területekről érkező fiatalok a szóban forgó üzemekben megtanulhatták a modern életmód alapjait (kötött munkaidő, tisztaság és higiénia, önfegyelem).¹⁰

Sok külföldi cég épített gyárakat Kínában. Az ezredfordulóra az amerikai kereskedelmi kamara legnagyobb Egyesült Államokon kívüli alszervezete Sanghajban volt, s a Japánon kívüli legnagyobb japán kereskedelmi kamara szervezete több mint kétszer akkora volt, mint amerikai megfelelője. A Sanghajban élő amerikaiak, japánok és európaiak száma azonban eltörpül a városba települt tajvani üzletembereké mellett. Miért özönlik annyi külföldi üzletember egy olyan országba, ahol a szabályok nincsenek teljesen lefektetve, s a szabadalmak csupán korlátozott jogi védelmet élveznek? A hely puszt dinamizmusa a leghatalmasabb vonzóerő: a gyorsaság, ahogy a döntéseket összetett jogi folyamatok terhe nélkül végre lehet hajtani, valamint a roppant méretű piacok villámgyors növekedése. Néhány külföldi vállalkozó arról panaszkodik, hogy kínai partnereik és a helyi bürokraták csak kihasználják őket, mások viszont úgy találják, hogy a szokatlan kombináció – korlátozott jogi védelem, a problémamegoldásra fókusztáló párthivatalnokokkal való kapcsolatok, továbbá a lehetőség, hogy a felsőbb szintekhez tudnak fordulni – kellőképp ígéretes lehetőségekkel kecsegettet ahhoz, hogy vállalják a szükséges kockázatokat.

Teng utódainak kihívásai

A Teng Hsziao-ping visszavonulása utáni évtizedekben az általa vezényelt átalakítás eredményeként utódai olyan kihívásokkal szembesültek, melyek alkal-

masint az elkövetkező évtizedekben is problémát jelentenek majd. E kihívások a következők:

GONDOSKODÁS AZ ÁLTALÁNOS TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSRÓL ÉS EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSRÓL. A Teng-korszakban a kormányalkalmazottak – beleértve a nagy állami cégek dolgozóit is – egészségügyi ellátását és jóléti juttatásait a munkahelyük biztosította, de ezek az alkalmazottak a népesség csak kis részét tették ki.¹¹ Az állami költségvetés nem volt elegendő ahhoz, hogy a lakosság egészének nyugdíjat, egészségügyi ellátást és más jóléti juttatásokat biztosítson. A nyolcvanas évek végén, ahogy a piacok szerepe nőtt, a magas jövedelműek megengedhették maguknak a jó minőségű gyógykezelést, s ki tudták elégíteni saját jóléti szükségleteiket. Nagyon sok kínai azonban még mindig nem jutott hozzá a megfelelő egészségügyi ellátáshoz és jóléti juttatásokhoz.

Teng utódai azzal szembesültek, hogy azok, akik nem kapták meg az említett juttatásokat, egyre nagyobb hangon kezdték követelni őket. A társadalmi mobilitás növekedésének következtében olyan védelemre lenne szükség, melyet egy munkahely nem tud biztosítani, s a kormányzat költségvetése és a képzett orvosok száma még mindig nem elég, hogy kielégítsék a növekvő keresletet. A vidéki szövetkezetek feloszlata után nem hoztak létre olyan szervezetet, mely elsősegélyt és alapvető közegészségügyi szolgáltatásokat nyújtana. A lakások privatizációja és a piaci környezetben versenyezni kénytelen állami vállalatokra nehezedő nyomás miatt a nagyobb munkahelyek biztosította jóléti szolgáltatások sem mindig megfelelők. A pekingi vezetők előtt álló kihívás, hogy az országos költségvetés adta kereteken belül növeljék a képzett orvosi személyzet számát, modernizálják a kórházakat és rendelőket, s hozzanak létre egy olyan egészségügyi és társadalombiztosítási rendszert, mely az egész lakosságot – ideértve a távoli területek szegényeit is – szolgálja.¹² Egy ilyen célnak megfelelő rendszer létrehozása évtizedekig fog tartani. Ezért további kihívás, hogy addig is igazságosnak és ézszerűnek tűnő módon osszák el a jelenleg rendelkezésre álló erőforrásokat.¹³

A SZABADSÁG HATÁRAINAK ÚJRARAJZOLÁSA ÉS KEZELÉSE. A legnyugtalánítóbb probléma, mellyel Teng szembesült, az lehetett, hogy oly módon kellett meghúznia a szabadság határait, hogy az értelmiség és a közvélemény igényeit kielégítse, de biztosítani tudja, hogy a vezetők képesek legyenek fenntartani a közrendet. A Tienanmen téri tragédia után a közvélemény jobbára vonakodott attól, hogy szélesebb szabadságot követeljen, ám a félelem nem fog

örökké tartani. A publikációk számának hatalmas növekedése, az internet és a mobiltelefonok megjelenése rendkívül megnehezíti a KKP-nak, hogy kontrollálja azon gondolatok terjedését, melyeket veszélyesnek ítéл.

Teng Hsziao-ping utódai, ahogy Teng maga is, attól félnek, hogy a különböző gondolatok kifejezésének tolerálása a kritika olyan özönéhez vezethet, amely 1989-hez hasonlóan a közrendet felborító tüntetésekbe torkollhat. Ki-hívás, hogy a kormányzat vezetői olyan határokat jelöljenek ki, melyeket az emberek elfogadnak, és betartassák a szabályokat. Vajon sikerül majd a csúcs-hivatalnokoknak – a modern kommunikáció növekvő kifinomultsága és az ellenőrzést kikerülni szándékozók kreativitása ellenére – módot találniuk arra, hogy formálják a közösség értékrendjét, és elkerüljék a felfordulást?

A KORRUPCIÓ HÁTTÉRBE SZORÍTÁSA. Teng hivatali ideje alatt támogatta a legnagyobb korrupciós ügyekben érintett hivatalnokok megbüntetését, de hajlott rá – ha az a „négy modernizáció” és a gazdasági növekedés gyorsításának érdekében állt –, hogy ne vegye észre, mikor a vidéki funkcionáriusok meglehetős nagyvonalúsággal kezelték a szabályokat. Teng utódai azzal a problémával szembesülnek, hogy a hivatalnokok minden szinten módot találnak arra, hogy a hivatalos fizetésükön túl bevételeket szerezzenek. A köztisztviselőknek, orvosoknak és munkaadóknak gyakorta csúsztatnak pénzzel teli „vörös borítékokat”. Az új projektek földhasználati engedélyeit kiadó hivatalnokok nemcsak jelentős pénzösségeket kapnak, hanem részesedést a cégből, piaci áron aluli ingatlanokat, fényűző vacsorákat és luxusautókat. A hadsereg és a civil szféra tisztségviselei egyaránt fizetnek előléptetésekéről döntő főnökeiknek. A fiatalok fizetnek a toborzó tiszteknek, hogy beléphessenek a hadseregbbe. A pártvezetők számára az igazi kihívás, hogy az ilyen gyakorlat annyira elterjedt, olyan sok hivatalnok és családtag vesz részt benne, hogy rendkívül nehéz lesz kezelní a problémát.

A KÖRNYEZET MEGÓVÁSA. A Teng-korszakban akkora volt a szegénység, és olyan nagy a gazdasági bővülés vágya, hogy a növekedés (mint prioritás) jóval megelőzte a szennyezések megelőzésének érdekét, bár Teng személy szerint kezdeményezte az újraerdősítést és a parkok területének növelését. Ám az utána következő időszakban még nagyobb területre terjedt ki az ipar, így nőtt a környezetkárosítással fellépő tényezők – szénfüst, vízhiány, vízsennyezés, savas esők, egészségügyi problémák és szennyezett élelmiszer – mértéke és a közvélemény velük kapcsolatos tudatossága. A hivatalnokok szembe találták

magukat a problémával, hogy miként lehetne változtatni a súlyosan káros gyakorlatokon. A legnagyobb gondok azokon a szegény területeken léptek fel, ahol a szén és más erőforrások használata hatalmas környezeti károkat idézett elő, de erős volt a gazdasági nyomás, hogy ezek az eljárások folytatódjanak. Hogyan válaszol majd Kína a többi ország aggodalmaira, hisz már ő az üvegházhatást okozó gázok legnagyobb kibocsátója, az útjain évente jó néhány millió autóval több jár, s a nehézipar növekedése feltehetőleg tovább fogja növelni a szénhasználatot?

A KORMÁNYZAT LEGITIMÁCIÓJÁNAK FENNTARTÁSA. Mao Ce-tung a polgárháborúban aratott győzelemmel, a külföldi imperialisták kiűzésével és az ország egyesítésével szerezte meg azt a legitimációt, amellyel uralkodni tudott Kína felett. Teng Hsziao-ping legitimációja a „kulturális forradalom” káoszának megregulázásából, a Kínai Népköztársaság problémáinak pragmatikus kezeléséből és a gyors gazdasági növekedés eléréséből fakadt. Hogyan fogják az utódai megteremteni saját legitimációjukat?

Ezek az utódok nyomás alatt vannak, mert nem elég sikeresek a széles körben elterjedt korrupció megállításában, s mert nem tesznek többet, hogy megoldják az egyenlőtlenség problémáit. Lehetséges, hogy a jövőben még nehezebb lesz megküzdeni ezekkel a gondokkal. A globális gazdasági ingadozás miatt előfordulhat, hogy Kínának még azelőtt szembe kell néznie a gazdaság lassulásával, mielőtt a lakosság jelentős része élvezhetne volna a korábbi gyors növekedési periódusból fakadó előnyöket. A kínai vezetőknek erre a lehetőségre is föl kell készülniük, s a legitimációjuk érdekében fenntartott gyors gazdasági növekedésen túl elengedhetetlen felgyorsítaniuk az előrelépést azokon a területeken, melyek a legjobban foglalkoztatják a közvéleményt: a korrupció és egyenlőtlenség csökkentése; az elfogadható szintű egészségügyi és jóléti ellátás biztosítása; annak megmutatása, hogy a hivatalnokok kiválasztásában tiszteletben tartják a népakkaratot.

Teng öröksége: Kína, a szuperhatalom

A KNK-nak a Teng Hsziao-ping alatt kezdődött és utolsó búcsú-erőfeszítése nyomán fokozódó gyors gazdasági növekedéséből következően felmerül a kérdés, hogyan fog az ország viselkedni, ha gazdaságának mérete az Egyesült Államokéval vetekedik majd. Mit tenne a hajdani legfőbb vezető, ha élne?

A területi vitákkal kapcsolatban Teng úgy vélte: hagyni kell, hogy majd később bölcsébb emberek békésen oldják meg őket. A nagy egész szempontjából nem tartotta különösen fontosnak a határvitákat; a legfontosabb az volt, hogy Kína általánosságban jó kapcsolatokat ápoljon a többi országgal.

Teng hite szerint a Kínai Népköztársaság érdeke azt követelte, hogy harmonikus kapcsolatai legyenek a szomszédaival, s a békés fejlődésre koncentráljon. 1974-es rövid franciaországi megállóján és egy évvel későbbi hivatalos útján elkezdte erősíteni a jó viszonyt Európával. Nem csupán előrébb vitte 1978-ban a Japánnal fennálló kapcsolatokat, mikor első kínai vezetőként meglátogatta a szigetországot, de a két állam közötti erősebb, pozitív, átfogó viszony érdekében a kulturális kötelékek fejlesztését is támogatta. Normalizálta az érintkezést az Egyesült Államokkal, és sikeres látogatást tett Amerikában, hogy megerősítse a két ország kapcsolatait. Elindította a Dél-Koreával folyó kereskedelmet, s megagyazott az államközi viszony – nem sokkal a déli utazás utáni – rendezésének. Egyik csúcsteljesítménye a Szovjetunióval fennálló, harmincéves feszült kapcsolatokat követő 1989-es normalizáció volt. Összefoglalva: Kína minden nagyobb, fontosabb országgal javított a viszonyán.

Teng 1974-ben az első pekingi vezető volt, aki beszédet tartott az ENSZ plenáris ülésén, és kijelentette: ha Kína valaha is zsarnokká válna, s elnyomna, illetve kiszákmányolna másokat, különösen a fejlődő országokat, akkor fel kell tárni, hogy a KNK „szocialista imperialista” állammá vált, és a kínai néppel együttműködve el kell ūzni a pekingi kormányt. 1991 augusztusában, mikor Vang Csen értesült róla, hogy Gennagyij Janajev puccsot kísérelt meg Gorbatsov ellen, táviratot küldött a pártközpontba, s javasolta, hogy támogassák a Janajev-csoportot. Teng úgy válaszolt, hogy *taoguang yanghui, juebu dangtou, yousuo zuowei*.¹⁴ (Néhány nyugati ezt helytelenül úgy szokta fordítani, hogy „kerüld a rivaldafényt, ne törj az ére, vár ki a végét”. Holott valójában azt jelenti, hogy „kerüld a rivaldafényt, ne törj az ére, próbálj elérni valamit.”) Teng Hsziao-ping véleménye szerint Pekingnek nem szabad beavatkoznia más államok belügyeibe.

A Teng utáni években, ahogy Kína egyre fejlettebbé vált, kínai biztonsági szakértők és amerikai megfelelőik vitatkozni kezdtek azon, hogy ha az ország elég erős lesz, továbbra is kivárja-e majd a dolgok végét, vagy inkább markánisan fellép. 2010–11-ben, mikor pár csúcshivatalnok szemlátomást készen állt rá, hogy agresszívabban viselkedjék, néhány hónapos vitát követően a pártvezetőség oda lyukadt ki, hogy Peking a jövőben is harmonikus kapcsolatokat fog fenntartani a többi állammal. Nem tudjuk megjósolni, hogy a későbbi

generációk vezetői hogyan fognak reagálni e kérdéskörben, de az aligha vitás, hogy Teng mit javasolna nekik, ha élne. Azt mondáná, hogy Kína sose viselkedjen a más országok belügyeibe avatkozó, hegemoniára törekvő államként. Ápoljon harmonikus kapcsolatokat a többi országgal, s összpontosítson a saját békés fejlődésére.

A Teng-korszak kulcsfigurái

Csen Jün

Teng Hsziao-ping és Csen Jün karrierje a harmincas évek elejének sanghaji illegális kommunista mozgalma óta összekapcsolódott. Mind a ketten Csou En-laj alatt dolgozak.¹ Ettől az időszaktól fogva egészen 1980-ig rendszerint ugyanazon az oldalon álltak a KKP-n belüli harcokban. 1953-ban együtt leplezték le Mao Ce-tung előtt Kao Kangot, s így megakadályozták az ötvenes évek legnagyobb pártszakadását. Mao a hatvanas évek közepén Tenget és Csent egyaránt félretolta, de egyiküket sem pusztította el. 1981–82-ben a két vezető hosszú kapcsolatában repedések jelentkeztek. Teng és Csen Jün nem értettek egyet az ideális növekedés mértékében, s 1984 után, mikor Teng Hsziao-ping a városi reformokat és a gyorsabb növekedést erőltette, nézeteltéréseik még élesebben mutatkoztak meg. Egy-egy nagyobb párhivatalnoki csoport szószólói válthat, s a „két tigris egy hegytetőn” kifejezést kezdték el emlegetni velük kapcsolatban.

A KKP érdekében továbbra is együtt dolgoztak, próbálva elérni, hogy érdekkellentétükkel a közvélemény ne szerezzen tudomást. Ám nézetkülönbségük a nyolcvanas években (különösen 1984 után) a párt belső politikájának meghatározó választóvonalává vált. Csen Jünt nyugtalánította a túl gyors előretörés; kevesebbet szeretett volna kockáztatni, meg akarta akadályozni az inflációt; nagyobb szímpatiával tekintett a Szovjetunióra, vonakodott elmélyíteni a kapcsolatokat a kapitalista országokkal; kevésbé kívánta kiterjeszteni a piacok szerepét, s elszántabban követte a KKP módszereit. Teng sokkal nyitottabb volt a kísérletezésre, a párt keretein kívüli munkára, a nyugati nyitásra és a bátrabb cselekvésre. A patakon átkelve Csen Jün és Teng egyaránt lépőkövek után kutatott, Csen azonban meg akart bizonyosodni róla, hogy mindegyik lépőkő stabil, mielőtt rájuk lépne.

Csen Jünt nagyra becsülték a KKP-n belül, de nemcsak kiemelkedő gazdasági sikereinek köszönhetően, hanem a magas pozíciókban eltöltött hoszszú éveire, a Maónak a Szovjetunió általi (harmincas évekbeli) elfogadtatásában nyújtott segítségére, a jenani személyzeti rendszer felépítésére, az ország

meghódítása során elfoglalt területeken a városi kommunista közigazgatási rendszer kiépítésében betöltött szerepére, valamint a „nagy ugrás” alatt Mao túlzásainak csökkentésére tett erőfeszítéseire tekintettel is. Néhányan túl konzervatívnak és elővigyázatosnak tartották, de általában nagyra becsülték politikai ítélezerejét, független elemzőképességét és fegyelmezett elhivatottságát a párt iránt. Azok a magas beosztású hivatalnokok, akik attól féltek, hogy Teng túl gyorsan, a többi vezetővel folytatott egyeztetés nélkül törne előre, Csen Jün támogatását kérték, míg azok, akik a nyolcvanas évek végén bátran kísérleteztek volna a piacokkal, ellenfelüknek tartották őt. Kétséges, hogy Teng – ha így dönt – félre tudta volna-e állítani Csent. Bármennyire is frusztráltan tekintettek egymásra 1984 után, képesek voltak egymás mellett létezni.

A földbirtokos családból származó Tenggel ellentétben Csen Jün szegénysége született. Kétesztendős volt, mikor az apja meghalt; anyja két évvel később követte a férjét. Anyai nagyanyja nevelte, aki a fiú hétféles korában hunyt el. Ezt követően anyai nagybátyjával élt tizennégy éves koráig, mikor az egyik tanára segítségével a sanghaji Sangvu Jinsukuannál (Kereskedelmi Könyvkiadó) lett gyakornok. Először a nyomdában dolgozott, majd bolti eladóként.

A Sangvu Jinsukuan a tudományos könyvek legnagyobb kiadója és az intellektuális élet egyik központja volt Kínában, Csen Jün pedig kihasználta a lehetőséget, hogy képezze magát. Olvasott, előadásokra járt, a külvilágról szóló vitákban vett részt. Megbecsülte, hogy mennyit kerestek a kapitalisták a kiadó csúcsán, majd kiszámolta, hogy mennyire zsákmányolták ki ezek a tökések a munkásokat. Számításai összecsengtek az imperializmus kommunista magyarázataival. Meghatározó éveit sanghaji bolti eladóként töltötte, s az imperializmus elleni szenvédélye örökre elkísérte, ahogy a félelem is, hogy a gonosz kapitalisták, akiket a szóban forgó években a városban megfigyelhetett, egyszer még visszatérnek. 1925. május 30-án, mikor a brit rendőrség tüzet nyitott a sanghaji tömegre, és több kínai meghalt, Csen Jün részt vett a tüntetésekben, s még az év vége előtt – húszszestendősen – csatlakozott a KKP-hoz. Beszédeket mondott, cikkeket írt Kínának az imperializmus miatti és a munkásoknak a kapitalisták alatti szenvédéseiről.

1927-ben, mikor a Kuomintang szakított a kommunistákkal, Csen illegálitásba vonult, gyakran változtatta a fedőnevét és a lakhelyét. Csou En-laj irányítása alatt a renegát kommunistákkal foglalkozott, s olyan Kuomintang-hivatalnokok likvidálásával, akik kommunistákat öltek volna meg. Az öt évig a kapitalista Franciaországban élő Tenggel ellentétben, Csen Jün iszonyodott az

1920-as években Sanghajban látott kapitalizmustól, sose járt tőkés országban, és később nem vett részt a nyugati vezetőkkel folytatott hivatalos találkozókon.

1928-ban, a KKP és a Kuomintang közötti szakítás után a Komintern Szovjetunióból érkező képviselője azt javasolta a kínai kommunistáknak, hogy a munkásokra építsenek, mert az értelmiségek túlnyomórészt földesúri és burzsoá családokból származnak, s így nem lehetnek megbízható bázisai egy kommunista mozgalomnak. Kínának ebben az időben csak maroknyi ipari munkássága volt, és szinte egyetlen proletár sem rendelkezett a kellő iskolázottsággal, hogy vezető lehessen, következésképp a KKP-nak égető szüksége lett volna jó eszű „munkásszármazású” proletárvézetőkre. Mivel Csen Jün már kiművelte magát a Sangvu Jinsukuannál, őrá esett a választás, s gyorsan előrelépett. Fiatalabb volt Teng Hsziao-pingnél, de már 1934-ben a Politikai Bizottság tagja lett, huszonegy évvel előzve meg Tenget.

1933-ban Csianghszi tartományban Csen volt az egyetlen magas beosztású „munkásháttérű” hivatalnok, és hamar a PB Állandó Bizottságának tagja lett, a KKP hét legfőbb vezetőjének egyike. A híres 1935-ös „hosszú menetelés” közepette zajló cunji konferencia előestéjén részt vett a lipingi találkozón, melynek köszönhetően többen jelentek meg a cunji konferencián, vagyis többen támogatták Mao Ce-tungot, így Csen megágyazott Mao ottani diadalának. A cunji konferencia után a kínai kommunisták kis csoportjának, hogy fenntartsák a Komintern támogatását, szükségük volt valakire, aki feleleveníthette a kapcsolatokat a sanghaji Kominternnal, s tájékoztatást adhatott a vezetésben történt változásokról. A pártvezetők a magát helyi kereskedőnek álcázó, a sanghaji nyelvjárást jól beszélő Csen Jünt választották, hogy felvegye a kapcsolatot a sanghaji Kominternnal. Mikor megérkezett, veszélyes helyzetben találta magát, könnyen felismerhették volna azok a korábbi kommunisták, akik átálltak a Kuomintanghoz. Azt a tanácsot kapta, hogy azonnal szálljon fel egy Vlagyivosztokba tartó teherhajóra, és onnan utazzon a Komintern moszkvai központjába, hogy közvetlenül tájékoztatni tudja a szovjet vezetőket a Cunjiban történtekről, mindenekelőtt Mao Ce-tung fölemelkedéséről. Két évig maradt az orosz fővárosban.

Teng még az új gazdaságpolitika (NEP) korszakában tartózkodott Moszkvában, ám Csen Jün már azután érkezett, hogy Sztálin kiépítette a szocialista struktúrákat, s elkezdődtek a szovjet ötéves tervezetek. Teng diákok volt a SZU-ban, Csen magas beosztású hivatalnok, aki a szovjet vezetőkkel tárgyalhatott, és Sztálinnal is találkozott. Miután elhagyta Moszkvát, fél évet Hszincsienben töltött, s megpróbált egy szállítási útvonalat kiépíteni a Szovjetunió

és Kína között (erőfeszítése nem járt sikерrel a helyi hadúr, Ma Pu-fang és lovassága miatt).

Az ötvenes évek elején, mikor Csen Jün vezető szerepet játszott a kínai gazdasági tervezésben, jó viszonyt ápolt a szovjet tanácsadókkal, akik segítettek neki Kína első ötéves tervének megalkotásában. Tenggel ellentétben, aki a pekingi fél vezetője volt, mikor a hatvanas évek elején vitákban csaptak össze az oroszokkal, Csen továbbra is jó kapcsolatban maradt a szovjet vezetőkkel. Mikor Csen Jün 1937 végén Jenanban csatlakozott Maóhoz, a szervezeti részleg vezetője lett. Jenan sokkal stabilabb helyzetben volt, mint a Csianghsziban kialakított bázisterület, így kellő időt tudott szánni arra, hogy elkészítse a párttagok aktáit. Ebben az időben a szervezeti részleg a tagok magánéletével – többek közt családi viszonyok és házasságok – foglalkozott, vagyis Csen sok minden megtudott a fontosabb kommunista vezetőkről. Részt vett a városi értelmiségi fiatalok toborzásában; elismerte, hogy szükséges eltávolítani a Kuomintang ügynökeit, de képtelen volt megtámadni a kiigazítási kampány során azokat, akikető hozott a KKP-ba (inkább beteget jelentett, és hónapokig lábadozott). A helyére lépő Peng Csen aztán lelkesen levezényelte a kampányt. Csen Jünt a gazdaság területére helyezték át; ott felhasználhatta a Sangvu Jinsukuannál számlakezelőként és utazó ügynökként szerzett tapasztalatait. Egyik kulcsfontosságú feladata az volt, hogy megtörje a Kuomintang blokádját; olyan kereteket teremtett, hogy a páron belül kereskedők számára megérje ópiumot és más árucikkeket vásárolni a kommunistáktól. A blokád megtörése után ő lett felelős a Jenant magában foglaló egész északnyugati térség gazdasági fejlesztéséért.

A II. világháborút követően Mao Ce-tung – más magas beosztású kommunista hivatalnokok társaságában – Csent Mandzsúriába küldte. A Szovjetunióhoz való területi közelségre és a japánok által hátrahagyott ipari felszerelésre alapozva meg kellett teremteniük a polgárháború régiós bázisát. Az egyre nagyobb északkeleti kommunista bázisterületen Csen Jün a regionális gazdasági fejlődést segítette. A vörös csapatok győztes csatái után Csen gabona- és más ellátmányhálózatot szervezett, hogy kiszolgálja a délre nyomuló kommunista hadsereget.

Mikor elfoglalták az első várost, Harbint, a gazdasági stabilitás kritikus fontosságú volt. Az e téren tapasztalt Csen Jün kapta a feladatot, hogy vezényelje le a kommunista hatalmi átmenetet: biztosítania kellett, hogy a helyi igazgatás tovább működjön. A cél elérése érdekében sok, korábban a Kuomintang alatt szolgáló hivatalnokkal is együtt kellett működni. Mikor a kommunisták

Senjangot is elfoglalták, amely Harbinnál nagyobb város volt, Csen ugyanazt a feladatot kapta, mint korábban: a kommunista hatalom kiépítését. Olyannyira sikeres volt, hogy Senjang lett a modellje a többi kínai város kommunista átvételének, ahogy az országot egyesítő vörös csapatok dél és nyugat felé nyomultak előre.

Mikor a kommunisták kialakították a fővárosukat Pekingben, az északkeleti térség gazdasági rendjét megteremtő Csen Jün feladata lett az egész ország gazdaságának irányítása. A legsürgetőbb probléma az elszabadult infláció volt, amelyet az előző évtizedekben, a hadurak hatalomért folytatott küzdelmei közepette – különösen a II. világháborút követően – nem sikerült meggregúlázni. Csen szigorú adminisztratív büntetések kilátásba helyezésével kényszerítette az üzletembereket, hogy ne növeljék tovább az áraikat, s mikor ellenálltak, a piacot használta: az összegyűjtött árucikkekkel a raktárakból a piacra öntötte. Így lenyomta az árakat, letörve a dacos kereskedőket is. 1952-re az adminisztratív intézkedések és a piac használatával a kommunisták – Csen Jün vezetésével – elértek, amit a Kuomintang és a hadurak két évtizeden át képtelenek voltak: keretek közé szorították az inflációt.

1955–56-ban Csen következő feladata az volt, hogy kiépítse a szocialista gazdaság tervezési rendszerét – ez a kulcsfontosságú árucikkek szabályozását is magában foglalta –, államosítsa a nagyobb vállalatokat, s irányítsa a kisebb vállalatok és a vidék kollektivizálását. Erőfeszítéseinek köszönhetően az egész gazdaság szocialista tervezés alá került. Az ötvenes években Csen Jün egységesítette a gabona begyűjtésének országos rendszerét, ami biztosította, hogy elegendő vidéken termelt élelmiszerrel lássák el a városokat. Mindez, továbbá a Szovjetunióból átvett ipari projektek lehetővé tették, hogy a kínai gazdaság 1958-ig gyorsan növekedjen. A „nagy ugrás” során azonban Mao Ce-tung félreállította Csent, kisiklatta a tervezési apparátust, és elpusztította a gazdaságot. Mikor nyilvánvalóvá vált, hogy a helyzet katasztrofális, Mao visszahívta Csen Jünt, hogy irányítsa a helyreállítási munkálatokat. Ő a hatvanas évek elején ismét rendet teremtett. Miért van az – tette fel Mao egyszer a kérdést –, hogy kizárálag Csen tud sikert elérni a gazdaságban?

Csen Jün józan, elővigyázatos, érzékeny ember volt, aki stressz idején (kivált Mao Ce-tung kritikája alatt) szívroblémákra hivatkozott, s hetekre vagy akár hónapokra is elvonult gyógyulni. 1962-ben, mikor a vezér megbírálta azért a javaslatáért, hogy a vidéki termelést a családok szintjére bontsák le, úgy elkeseredett, hogy két hétag beszálni sem tudott, és csak nagyon lassan épült fel. Mao egyszer kijelentette, hogy Csen annyira félénk, hogy ha leesik egy levél,

attól tart, a fejére koppan. Csen Jün visszahúzódó ember volt, aki ritkán fogadt vendégeket, s gyakran egyedül evett.

Teng Hsziao-pinggel ellentétben, aki tizenöt újságot és rengeteg jelentést futott át naponta, Csen kizárálag a *Zsenmin Zsipaót* olvasta el elejtől a végéig, s öt fontos, a titkára által kiválogatott jelentést, ám azokat nagy figyelemmel. Számlákat kezelő eladói és a legkisebb apróságra is odafigyelő, majd a rendszer összeomlását végignéző tervezői tapasztalatai csak fokozták a természetéből adódó pedantériát. Tenggel szemben, aki úgy tartotta, hogy a katonai csapatok elvesztegethetik az értékes lehetőséget, ha kivárják, hogy minden elővigyázatosan fel legyen mérve, s minden szükséges információ össze legyen gyűjtve, Csen Jün kedvenc mondása az volt, hogy „cseréljük ki gondolatainkat, hasonlítsunk össze, majd újra és újra térjünk vissza a problémára” (*jiaohuan, bijiao, fanfu*). A kínai gazdasági tervezés atyjaként Csen érthető módon kötődött ahoz a rendszerhez, amely egyszer már működött, s eltökélte, hogy senkinek nem engedi meg, hogy a „nagy ugrás” után még egyszer elpusztítsa áldozatos munkájának gyümölcsét.

Csen Jün magasabb és korábbra visszanyúló képzettségre tett szert, mint Teng, ám sose gondolkodtak komolyan azon, hogy ő legyen a párt első számú vezetője. Egyáltalán nem rendelkezett katonai tapasztalatokkal, nem voltak kapcsolatai a (korszakunk szempontjából kiemelten fontos) Nyugattal, és sokat betegeskedett. Csen sokkal kreatívabb és rugalmasabb gondolkodású volt, mint a kritikusai elismerték, de hiányzott belőle az a bátor vezetési stílus, amellyel Teng maga mögé állította az embereket. Csen Jün meglehetősen kevés tapasztalattal rendelkezett egy független egység vagy terület vezetésében. Mao halála után Csen saját maga jelentette ki, hogy Teng az egyetlen megfelelő jelölt a párt legfelsőbb vezetésére.

Mindketten túlélték a forradalmár hősök korának nagy csatáit. Emberek voltak, s ezért büszkék az eredményeikre, melyeket nem egy stabil szervezet minden napı bürokratikájént értek el. 1979 után Teng nemzetközi hízelgés céltáblája lett, ő volt „az év embere” a *Time* magazin címlapján. Csen Jün engedélyezte, hogy Teng Li-csün a Központi Pártiskolában olyan előadás-sorozatot tartson, amely az ő – Csen – dicsőségét zengte, s gazdasági eredményeit Mao elnök politikai eredményeihez hasonlította, miközben Teng kimaradt a dicsőítésből. *Csen Jün válogatott műveit* még azelőtt gyorsan kinyomtatták, hogy *Teng Hsziao-ping válogatott művei* a nyomdába kerültek volna. Teng és Csen sohasem mutatták ki nézeteltéréseiket nyilvánosan, de közismert volt a kettejük közti feszült viszony. A Kína modernizációjával kapcsolatos két ellentétes

álláspont – az ország bátran haladjon előre, vagy inkább kerülje el a veszélyes kockázatokat – csoportképző személyiségei lettek.

Teng Li-csün

Teng Li-csün (csak névrokona Teng Hsziao-pingnek) – 1980 után a KKP Titkársága Politikai Kutató Irodájának irányítója, illetve 1982–85-ben a központi propagandaosztály vezetője – sose emelkedett a legmagasabb beosztású hivatalnokok közé. Befolyása azonban sokkal nagyobb volt a beosztásánál, nem csupán azért, mert felügyelte a napi kétszeri, a KKP Titkársága által a legmagasabb pozícióban lévő hivatalnokok számára készített hírszerzési tájékoztatókat, s nem is azért, mert segített Teng számos beszédének megfogalmazásában, vagy mert Mao lányát, Linát, Csen Jün feleségét, Jü Zso-mut, valamint Csen egyik korábbi titkárát alkalmazta. Teng Li-csün befolyása abból is fakadt, hogy félelem nélkül kifejtette a véleményét, tájékozott volt az elméleti kérdésekben, és Csen Jün, illetve Vang Csen támogatását tudhatta maga mögött, akiknek a gondolatait gyakran hangoztatta. Ha úgy hitte, hogy helyes, amit tesz, nem törödött azzal, hogy elveszíti a munkáját, börtönbe küldik, vagy épp nehéz fizikai munkát kell végeznie. A stratégiai manőverezésben járatos politikus megvéde a beosztottjait, törödött velük, s így cserébe hálás és odaadó követői voltak.

Teng Hsziao-ping hasznosnak találta névrokonát, mikor a párt értelmiségi kritikusait kellett megzabolálni. Teng Li-csün okos, félelmet nem ismerő, őszinte ember volt, kitűnő segítő a szövegírásban, s mivel nem volt szerepe a végrehajtás terén, a legfőbb vezető sokkal könnyebben tudott vele érintkezni, mint másokkal. Teng Hsziao-ping többször kérte ki a véleményét, mint a nála jóval magasabb beosztású hivatalnokoknak. Az erős konzervatív támogatottságú Teng Li-csün nemcsak az értelmiségeket, hanem Hu Jao-pang pártfőtitkárt is hajlandó volt megtámadni. Végül utóbbi első számú kritikusa lett, az idősebb konzervatívok elkeseredettségének tolmácsolója, akik úgy hitték, hogy Hu túl nagy szabadságot tett lehetővé, és nem védte meg kellően a KKP hatalmát. Teng Li-csün ragaszkodott hozzá, hogy a pártfegyelem fennmaradjon, s nem habozott megtámadni azon értelmiségeket és hivatalnokokat, akik a pártot kritizálták. Azok az értelmiségek, akik nagyobb szabadságot szerettek volna, meg voltak győződve Teng Li-csün káros befolyásáról, mellyel arra készítette az idősebb funkcionáriusokat, hogy szükségtelenül lépjene fel a reformok

ellen. A titokzatos és csavaros eszű Kang Seng halála után az értelmiségek és liberális tisztségviselők legjobban őt gyűlöltek a párhivatalnokok közül.

Teng Li-csün Hunan tartományban, Kujtung megyében született 1915-ben. Hivatalosan a gazdag paraszti kategóriába esett, a család bő háromszáz éve álló otthonában több mint húsz szoba volt. Teng Li-csün apja letette a császári vizsgát, de sose lett belőle hivatalnok (a sikertelen 1898-as reformok után megalapította a környék első nyugati stílusú iskoláját). Li-csün egyik idősebb bátyja, Fej-huang a Kuomintang irányítása alatt álló hunani tartományi kormány igazgatója, továbbá a Kuomintang Központi Bizottságának tagja volt. Teng Li-csün Peipingbe (a későbbi Pekingbe) ment, hogy az amerikai missziós iskolában tanuljon. 1935 őszén sikeres vizsgát tett, s bejutott a Pekingi Egyetemre, ahol közigazdaságtant hallgatott. Még mielőtt befejezte volna az első tanévet – nem sokkal a december 9-i japánellenes tüntetések után –, otthagytva az egyetemet, és Senhszib[?] részébe utazott.²

1937-ben, Senhszib[?] csatlakozott a KKP-hoz, s később a Marxista-Leninista Akadémia tagjaként végzett titkos nyomozói munkát. Alattomos módon vizsgálatot folytatott Li Zsuj ellen, akit kritika ért a jenani kiigazítási kampány során. Teng Li-csün a nyomozás ürügyén kihallgatta Li feleségét, akit el akart csábítani, s végül kettesben megszöktek; emiatt a férfi később önkritikát gyanakorolt.

A polgárháború alatt Teng Li-csünt északkeletrre küldték, ahol találkozott Csen Jünnel, és különböző pozíciókban dolgozott, többek közt a Liaotung Tartomány Bizottság Politikai Kutató Irodájának igazgatója volt. 1949 nyarán Hszincsieng[?] osztották be; ott a kommunista párt tartományi szervezetének főtitkára és a helyi propagandaosztály vezetője lett.³ Vang Csen együtt dolgozott Vang Csen tábornokkal, akit azért küldtek Hszincsieng[?], hogy teremtsen békét a régióban. Mikor a kisebbségi csoportokkal való együttműködés híveként Mao Ce-tung arról értesült, hogy Vang tábornok túl korán kezdte el a kisebbségeket érintő reformokat, s rengeteg ujgurt lemeszárolt, feldühödött. Teng Li-csün közölte Maóval, hogy nem Vang Csen, hanem ő hozta meg a döntést, hogy meg kell ölni azokat, akik ellenállnak a kommunista uralomnak. A Vangot megvédő és saját szerepét beismерő Teng Li-csün elveszítette a munkáját, s jó darabig nem tudott feljebb kapaszkodni a hierarchiában. Vang Csen haláláig tartó támogatását azonban elnyerte: a kettejük közötti *yiqi*, vagyis a becsületkódexen alapuló lojalitás megmaradt. Teng Li-csün végigolvasta a Vízparti történetet és a többi hagyományos „lovaggregényt”, s egész életében mélyen hitt a *yiqi* jelentőségében.⁴

Miután Hszincsiengban sikerült békét teremteni, Pekingbe ment, ahol Liu Sao-csi irányítása alatt a KKP – Jang Sang-kun vezette – Általános Irodáján tevékenykedett. Dokumentumok megalkotásában vett részt, és később a párt újságjánál, a *Hungcsinál* kezdett dolgozni. Mikor a „kulturális forradalom” alatt megtámadták Liu Sao-csit, két legmagasabb beosztású titkára megtagadta őt, ám Teng Li-csün, a harmadik titkár – a *yiqi* szellemében – nem volt kapható főnöke kritikájára. Büntetésül maga is támadásban részesült, s egy Május 7. káderiskolába került átnevelésre és munkára. Miután letelt az ideje, még egy évig az iskolában maradt, s a marxista-leninista elméletet tanulmányozta, majd visszatért Pekingbe.

1975-ben – már a fővárosban – Hu Csiao-mu felkérte, hogy legyen tagja a Politikai Kutató Irodának. Teng Hsziao-pinget még ugyanebben az évben megritizálták, s legközelebbi munkatársainak is utasításba adták, hogy csatlakozzanak a támadáshoz. Szinte mindegyikük engedelmeskedett, leszámítva Teng Li-csünt. Ő arra is felkészült, hogy börtönbe kerül a kiállása miatt, de végül csak az állását veszítette el. Mikor 1977-ben Teng Hsziao-ping visszatér a hatalomba, Teng Li-csün egyike lett azoknak, akik a beszédeit készítették.⁵ 1980 júniusában a KKP Titkársága kutatóirodájának élére nevezték ki. Itt a csúcshivatalnokoknak készített napi hírszerző jelentésekért felelt, kutatásokat végzett a vezetők számára, a saját vizsgálataival foglalkozott, négy folyóiratot adott ki, s elméleti munkákat írt.⁶

A Teng Li-csünhez hasonló szövegírók Teng Hsziao-ping, Csen Jün és mások utasításait követték, de a KKP történetének és elméletének tájékozott szakértőiként lehetőségük nyílt a dokumentumok alakítására. A pártortodoxia őrei – Hu Csiao-mu és Teng Li-csün – olyan tiszteletnek örvendtek, hogy a magas beosztású hivatalnokok nem merték megvádolni őket azzal, hogy az általuk ellenőrzött dokumentumok és beszédek nincsenek összhangban a párt hagyományaival.

Li-csün nem volt zsigeri konzervatív vagy impulzív nacionalista. A fiával, Jing-taóval együtt a vidék közgazdaságára specializálódtak a Pekingi Egyetemen, s korán letették voksukat a vidék reformja mellett, amelynek korai időszakában Teng Li-csün a piac nagyobb szerepe mellett érvelt. Teng Hsziao-ping 1978. októberi, Japánba tett látogatása után tanulmányútra ment a szigetszigába, s visszatérve ódákat zengett a japán hatékonyságról és minőségi nívóról, illetve a japán szellemiségről és szervezási módszerekről. Mindazonáltal Teng Li-csün – a tervgazdaság eltörlését illetően – Csen Jün elővigyázatosságának híve volt. 1980-ban előadás-sorozatot tartott a Központi Pártiskolán Csen

gazdasági nézeteiről, már-már személyi kultusszal dicsőítve bálványát. Ezután Csen Jün minden esetben Teng Li-csünt támogatta.

A munkásokat és parasztokat magasztaló kommunista propaganda évtizedei sem homályosították el a Pekingi Egyetem prominens családból származó egykori diákjának lenézését az iskolát tizennégy évesen abbahagyó, Hu Jao-panghoz hasonló embereket illetően. Csen Jün, Vang Csen és más konzervatívok szerint Teng Li-csün kitűnő pártfőtitkár lett volna, s a liberális hivatalnokok nem kételkedtek benne, hogy rendelkezett ilyen ambíciókkal. Ő maga, ha rákérdeztek, tagadta ezt, de nem rejtette véka alá, hogy mennyire megveti Hu Jao-pangot. Vele kapcsolatban biztosan nem volt objektív.

Hu Csiao-mu

Hu Csiao-mu, Mao Ce-tung egykori titkára, a hivatalos dokumentumok mestere (*bi ganzi*, „a toll”), a legelismertebb párttörténész magasabb beosztásokat töltött be, és nagyobb tekintélyel rendelkezett, mint Teng Li-csün.⁷ Hu kiemelkedően széles látókörű, zseniális tudós volt. Hivatalnokként a KKP hatalmának és a pártmegnyilatkozások ortodoxiájának megőrzését tartotta feladatainak. Tudós szerepében sokat olvasott, és folyamatosan tanult. A barátainak előzékenyen adott tanácsokat arról, hogyan tehetik nézeteiket elfogadhatóvá a legmagasabb vezetők számára. Az ortodoxia védelmében megtámadta azokat az értelmiségeket, akik a pártot kritizálták. Versenytársain a KKP ortodoxiájának leghitelesebb hangjaként és kiváló íróként kerekedett felül.

Hu sok felső vezetőt még abból a korszakából ismert, mikor Jenanban Mao titkáraként dolgozott. A Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjaként 1932-ben automatikusan a KKP tagja lett. Az 1949-et követő első években Mao Ce-tung a párt hivatalos nézeteinek őreként megbízta Hut, hogy felügyelje a *Zsenmin Zsipao* kiadását. Mao művein és a KKP dokumentumain alapuló tudását felhasználva, 1951-ben megírta a Kínai Kommunista Párt harminc évének hivatalos történetét, s így az első számú párttörténész lett belőle. Ugyancsak ő volt Mao négykötetes *Válogatott műveinek* egyik szerkesztője.

Hu Csiao-mu sokkal jobban átlátta a KKP elméletét és történetét, mint a többi vezető, de jóval óvatosabb volt Teng Li-csünnél: nem csempészte bele saját nézeteit a szövegekbe. Ennek ellenére időként szerkesztve rögzítette a csúcs-hivatalnokok spontán kijelentéseit, hogy írásaik konzisztensek legyenek a párt elméletével, történetével és terminológiájával. A legfelsőbb vezetők tisztaban

voltak a tehetségével, a párttörténelmet érintő enciklopédikus tudásával és érzékenységével, így megpróbálták elnyerni a támogatás lépéseik legitimálásához. Teng Hsziao-ping például a Politikai Kutató Iroda vezetésében támaszkodott Hu Csiao-mura. Igénybe vette a talentumát, hogy megkérđőjelezhetetlen ideológiai perspektívát nyújtson neki, ami lehetővé tette, hogy beszédeiben és dokumentumaiban kifejezhesse saját álláspontját, de Mao halála után ne érhesse a pártortodoxiától való elhajlás kritikája.

Teng Li-csünnel szemben, aki erős igazságérzeténél fogva a büntetéstől sem félt, a simulékony Hu mindig jó kapcsolatot akart ápolni azzal, aki épp hatalmon volt. Igyekezett okosan helyezkedni, de nem mindenkor érzett rá az aktuálpolitika állására. 1975-ben Teng Hsziao-pinget támogatta, amikor fordult a kocka, Hu Csiao-mu megkérte Teng Li-csünt, hogy adjon át bocsánatkérő levelét Teng Hsziao-pingnek. Utóbbi azonban, aki tudta, hogy Hu nem árult el igazán nagy titkokat, bontatlanul visszaküldte a levelet, mondván, hogy nincs semmi baj.⁸⁾ Mikor Cao Ce-jang lett a miniszterelnök, Hu Csiao-mu gyorsan meglátogatta, s odáig ment a hízelgésben, hogy a beszélgetésükben megkérđőjelezze Teng „négy alapelvőről” tartott beszédét, holott azt ő maga készítette.

Hu fizika szakon nyert felvételt a Pekingi Egyetemre, de inkább történetet tanult. A Csöcsiangi Egyetemen az angolt és más európai nyelveket tanulmányozta, s európai irodalmat, valamint történelmet hallgatott. Hatalmas tudással rendelkezett a KKP történetéről, illetve tudományos, gazdasági és filozófiai témaikkal, melyekkel kapcsolatban kínai, orosz és nyugati nyelveken is tájékozódott. Jenanban részt vett a *Határozat a történelem néhány kérdésével kapcsolatban* című dokumentum elkészítésében, s nyilvánvaló volt, hogy Teng Hsziao-ping 1980–81-ben hozzá fog fordulni: legyen vezetője a KKP Mao alatti eseményeit értékelő *Határozat a Kínai Népköztársaság megalapítása utáni párttörténet néhány kérdéséről* című dokumentumot elkészítő csoportnak. A pártortodoxia őrének számított, de mégis tisztában volt a néha egymásnak homlokegyenest ellentmondó olvasmányai értékével, így sohasem kristályosodott ki teljesen konzisztens világítástele. Szűk körben időnként olyan nézeteket hangoztatott, melyek liberálisabbak voltak a kritikusaiénál, s a „kulturális forradalom” alatt a radikálisok, majd később a „négyek bandája” boszorkányüldözését kellett elszenvednie. Nyilvános szerepe szerint azonban az ortodoxia első számú őrzője volt, és gyakran csatlakozott a liberálisok elleni támadásokhoz.

Gyorsan írt, ha kellett. Kutató írók nagy csoportját irányította, akik precdenseket kerestek a történelmi dokumentumokban, összegereblyézték az aktu-

ális információkat, s megírták a szövegeket, de jobbára Hu végezte el a fontos dokumentumok és beszédek végső szerkesztését, így átfogó konzisztenciával és a különböző perspektívákat kiegyensúlyozó hiteles hanghordozással ruházta fel őket. Roppant tudással rendelkezett a KKP történetéről, s ritkán kérdőjeleztek meg, ha valamit a párt hagyományával konzisztensnek ítélt. Szenvedélyes és elhivatott volt, ám hangulatingadozások jellemezték. Ha ellenfeleivel szemben kellett megvédenie a pártortodoxiát, hajlamos volt rá, hogy dogmatikus legyen, ha pedig valaki a KKP legfőbb írástudójának szerepére tört, ingerlékenyen óvta kivívott pozíóját.

Hu Jao-pang

Hu Jao-pang tizennégy évesen lett a Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetség és az ország Vörös Hadseregének tagja.⁹ Fáradhatatlan, spontán, lelkes ember volt, s minden energiájával a párt ügyéért dolgozott, minden megtett volna azokért az elvtársaiért, akiknek szenvedésben volt részük, így a nyolcvanas évek végére talán nem volt más magas beosztású vezető, akit annyian csodáltak volna, mint őt. Hut a párt lelkiismereteként és szíveként szerették. Mikor 1987-ben eltávolították hivatalából, sokan gondolták úgy – még azok közül is, akik nem álltak közel hozzá –, hogy akárcsak Csou En-lajjal, vele is igazság-talanul bántak. A beszédei életteliek, nyíltak és őszinték voltak, így egyetlen kínai vezető sem gyakorolt akkora hatást a hallgatóságára, mint ő. Mély hatást tett az emberekre, mikor beszámolt rólá, hogyan érezte magát a „kulturális forradalom” támadásai alatt, vagy amikor 1932-ben halálra ítélték, de végül – hivatalnoktársainak közbelépésére – megmenekült.¹⁰

Hu néhány rajongója is elismerte, hogy nem rendelkezett a legmagasabb beosztású hivatalnokuktól elvárt kiegyensúlyozottsággal és méltósággal. Mikor beszédet mondott, nagyokat gesztikulált, mint egy tapasztalatlan ifjú; kritikusai becsmérlően „tücsökként” emlegették. Magnókazettára rögzített memóriaiban Csaó Ce-jang elismerte, hogy Hu idealista, elkötelezett reformer volt, de mivel sohasem dolgozott egy földrajzi terület teljes körű felelősséget viselő vezetőjeként, nem értékelte a politikai stabilitás és az egység fontosságát.¹¹ Vallójában Hu, mikor Senhszi tartomány első párttitkára volt (1964 novemberétől 1965 júniusáig), ilyen pozícióban dolgozott. Ott a konzervatív hivatalnokok vad támadását kellett elszenvendnie, amiért túlságosan kihangsúlyozta a termélést, s az osztályharc támogatása helyett megvédte a funkcionáriusait. Hu so-

hasem volt katonai parancsnok, de pár hivatalnok úgy vélte, hogy ilyen szerepkörben katonáit csatába vezető bátor tábornok lett volna, nem pedig briliáns stratéga, aki minden tényezőt értékel, hogy kidolgozza a megfelelő haditervet.

1957–1966 között Hu Jao-pang a Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetséget vezette. Ösztönöznie kellett a fiatalokat, segítve őket, hogy élvezék a politikai munkát, s később a párt és az ország szolgálatának szenteljék magukat. Nem nehezedtek rá Teng súlyos terhei, nem neki kellett meghoznia az országos döntéseket, nem neki kellett fenntartania a rendet, s nem neki kellett megvédenie Kínát a külső támadásoktól. Még az őt csodáló beosztottai is elismerték, hogy nem volt kiemelkedő irodai menedzser, és nem tudta megvédeni embereit a támadásoktól. Legnagyobb hangú kritikusai szerint Hu gyakran túl sokat és spontán módon beszélt, nem vette figyelembe az összes következményt. Munkatársai arról számoltak be, hogy jóval több időt töltött a politikai döntések megismerésével és megvalósításával, mint bírálói állítják, de hajlott rá, hogy szabadságot biztosítson az értelmiségeknek, továbbá mozgásteret azon hivatalnokoknak, akik saját módszereikkel kívánták megoldani a problémákat. Robert Hawke ausztrál miniszterelnök egyszer megkérdezte Hu Jao-pang helyettesét, Hu Csi-lit, hogyan érezte magát, mikor felettese jegyzetek nélkül kezdett beszálni. „Meg voltam réműlve” – hangzott a válasz.¹²

Hu 1915-ben született Hunan tartomány Liujang megyéjében, hakka családban. Kitűnő tanuló volt, s baloldali tanárai bátorítására patriota tevékenységekben vett részt. Tizennégy évesen otthagytta az iskolát, Csianghszi tartományba ment, és sikeresen eljutott a bázisterületekre. A „hosszú menetelés” egyik „kis vörös ördöge” volt, elszánt fiatal, aki az idősebb katonákat szolgálta. Jenanban Mao egyik kedvence lett. Fiatalok közötti munkája után Mao az NFH Politikai Osztályára helyezte. A polgárháború alatt magas beosztású politikai komisszárként szolgált Ho Lung seregében, mely az északi úton vonult Szecsuan tartományban. Teng Hsziao-ping 1950-ben ismerte meg Hut, aki Szecsuan északi részénél párttitkáraként szolgált alatta (ebben az időben Teng a Délnyugati Iroda párttitkára volt). Mikor a hat régió hivatalnokait 1952-ben Pekingbe helyezték át, s Teng a pártközpontba került, Hu Jao-pang a Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetség első titkára lett.

Hu időnként azzal tréfált, hogy Teng Hsziao-ping azért választotta be a vezetésbe, mert a maga 150 centijével ő volt az egyetlen hivatalnok, aki még nála is alacsonyabbnak számított.¹³ Tengnek azonban jó oka volt, hogy őt válassza. A Csianghsziban és Jenanban töltött évei alatt Hu Jao-pang jó kapcsolatokat ápolt a többi vezetővel. Teng tudta, hogy Hu gyorsan és odaadóan tanul, hihe-

tetlen energiákkal rendelkezik, és teljesen a reformoknak szenteli magát. Mindent megtett volna azért, hogy az országot jobb helyzetbe hozza. Generációja egyik legtehetségesebb hivatalnokának tartották, s 1952-től 1966-ig – abban az időszakban, mikor Teng a KKP főtitkára volt – eredményesen vezette a KKISZ-t. Hűt mind a hatvanas évek elején Hunan tartomány Hsziangtan prefektúrájának párttitkáraként, mind a hatvanas évek közepén Senhszi tartomány párttitkáraként, mind az északnyugati régió párttitkáraként bátor reformernek ismerték. 1967 elején, mikor a vörösgárdisták listát készítettek Teng támogatóiról, akiket meg lehetett kritizálni, a lista elején Hu neve szerepelt.¹⁴

Miután 1975 júliusában visszatért a munkába, Hu maga köré gyűjtötte a kiábrándult tudósokat, akikre nagy szükség volt a modernizáció elindításához. 1977–78-ban a Központi Pártiskolában arra inspirálta a hivatalnokokat, hogy a „kulturális forradalom” lezárultával újításak meg a pártot és a kormányzatot. Miután 1977 decemberében a szervezeti részleg vezetőjévé nevezték ki, fáradhatatlanul dolgozott, hogy semmisítsék meg azon hivatalnokok ítéleteit, akiket a „kulturális forradalom” alatt igazságtalanul vádoltak meg. Elméleti vezetést nyújtott *A gyakorlat az igazság megítélésének egyetlen kritériuma* című befolyásos esszé népszerűsítéséhez. Az 1978. decemberi harmadik plénum előtti Központi Munkakonferencián alapvető szerepet játszott a különböző csoportok közti koordinációban, a személyzeti döntéseket érintő konszenzus kialakításában, s a három legfontosabb felszólaló – Hua Kuo-feng, Je Csien-jing és Teng Hsziao-ping – beszédeinek megírásában.¹⁵ Következésképp a hadseregeben, a pártpropagandában, illetve a KKP szervezeti osztályán dolgozó Hu széles körű tudással rendelkezett a pártmunika valamennyi aspektusáról.

A főtitkári székbe emelkedve minden kulcsfontosságú hivatalnok támogatta. Mióta 1962–64-ben együtt dolgoztak Hunan tartományban, jó kapcsolatot ápolt Hua Kuo-fenggel. Az őt Jenan óta ismerő, ugyancsak hakka származású Je marsall egyértelműen mögötte állt. Csen Jün szintén Jenan óta ismerte, mikor Hu a Nyolcadik Hadsereg Politikai Osztálya szervezeti részlegének, Csen pedig az egész párt szervezeti részlegének vezetője volt. 1978-ban Csen Jün szorosan együtt dolgozott Hu Jao-panggal az ítéletek megsemmisítésén, s 1980-ban támogatta, hogy Hu legyen a KKP elnöke.¹⁶ Az 1982-es 12. Pártkongresszuson, mikor a pártelnöki címet eltörölték, Hu Jao-pang lett a KKP főtitkára.

Mao – amennyire csak tudta – kihasználta az olyan embereket, mint Csou En-laj vagy Kang Seng, akik úgy érezték, hogy megsebezheti őket a kritika, s ezért minden megtettek, hogy elkerüljék a bírálatot. Hu Jao-pang nem volt ilyen sebezhető, de a nyugodt és hiteles Tenggel szemben nem volt elég ma-

gabiztos sem, s így bizonyítani akarta, hogy megérdemli helyét a pártvezetés legfelsőbb köreiben.¹⁷ Szeretett olvasni, s széles körű műveltségre tett szert az elmélet, a történelem és az irodalom terén; keményen dolgozott, hogy bebizoníthassa, megfelelő elméleti háttérrel rendelkezik ahhoz, hogy magas beosztású vezető legyen. Ha nagyon elfoglalt volt, a Csungnanhajban lévő irodájában aludt, inkább haza se ment, pedig csak egy rövid sétát kellett volna megtennie.¹⁸

Hua Kuo-feng

Hua Kuo-feng, nemzedékének több vezetőjéhez hasonlóan, japánellenes patriótaként lépett be a pártba. Általános iskolát és megyei szintű kereskedelmi középiskolát végzett. Eredetileg Szu Csunak hívták, de mikor 1938-ban, tizenhét évesen – közvetlenül azután, hogy a kommunisták Nyolcadik Hadserege Hua szülőhelyén, Sanhszi tartományban rendezte be főhadiszállását – csatlakozott a KKP-hoz, a Hua Kuo-feng („japánok elleni kínai élcspat”) nevet választotta magának. Párttagként eleinte a katonák toborzásában kellett segédkeznie, s jelentkezőket kellett találnia, akik később gerillák lehettek a saját falvaikban. Olyan fiatalokat is toborzott, akik a KKP tagjai lettek. Az 1937-től 1949-ig tartó harcokban gerillatevékenységen vett részt, és együtt dolgozott a hadseregkel, de sose lett reguláris katona. A polgárháború végén már megyei párttitkár volt, egy szinttel a hasonló munkát végző Csa Ce-jang és Van Li alatt.

1949-ben, ahogy az előretörő Népi Felszabadító Hadsereg elfoglalta az országot, Huát Hunan tartományba küldték. Először Hsiangjing megye párttitkára volt, majd 1951-ben Mao Ce-tung szülőföldjére került. 1952-ben a tizenkét megyéből álló Hsiangtan prefektúra kormányzati irodájának vezetője és párttitkárhelyettese lett. Hsiangtanban a kollektivizálás lelkes támogatója volt. Mao a szülőhelyére tett egyik látogatása során figyelt fel rá. 1956-ban tartományi szintre léptették elő. Először oktatási és kulturális ügyekben dolgozott, majd a tartomány népfrontszervezetét vezette, s 1958-ban Hunan vidéki munkáért felelős kormányzóhelyettese lett. 1959 őszén Hunan egyik tartományi párttitkárává nevezték ki. 1964-ben az esetleges külföldi támadás elől a partvidékről Hunanba költözötetett ipari létesítményekért felelt.

1959 nyarán Hua fogadta a szülőföldjét meglátogató Mao Ce-tungot. Ez idő tájt Kínában még nem volt légkondicionálás, és a meleg, illetve a vezér biztonsága miatt aggódó Hua egész éjszaka őrt állt Mao hálószobájának ablakánál, amely így nyitva maradhatott. Hua Kuo-feng vezetése alatt Mao elnök

xiangzani otthona nemzeti szentély lett, sőt segített abban, hogy a környék a turisták fogadására alkalmassá váljon. Mao szülővárosában, Saosanban Hua egy öntözési projekt fejlesztését irányította.

1967 elejére Hua már a második legmagasabb beosztású hivatalnok volt Hunanban, és az 1969. áprilisi 9. Pártkongresszuson a Központi Bizottság tagja lett. 1970-ben tartományi

párttitkáraknak is kineveztek. Nem rendelkezett speciális tudással, fokról fokra lépett följebb a ranglétrán, s a fontosabb civil szektorokban – mezőgazdaság, ipar, pénzügy, kultúra-oktatás és tudomány-technológia – egyaránt tapasztalatokat szerzett.¹⁹

Egy hónappal Lin Piao repülőgépének 1971-es lezuhanása előtt Mao elnök Huát bízta meg azzal, hogy legyen a kantonai katonai régió politikai komiszárja, és segítsen elérni, hogy Lin követői ne legyenek meghatározók a térség hadseregében. Hua a PB-ben 1973–76 között szerzett tapasztalatain keresztül országos politikai kérdésekkel foglalkozhatott, s lehetősége nyílt, hogy megismérje a többi magas beosztású hivatalnokot. Nem rendelkezett azonban külüpolitikai tapasztalatokkal, és sohasem szolgált a reguláris hadseregen. Az Országos Népi Gyűlés 1975. januári ülésén miniszterelnök-helyettes és közbiztonsági miniszter lett. Nem emelkedett ki a többiek közül, nem volt zseniális vezető, de Mao a politikai kampányok erős és megbízható támogatójának tartotta. Hua Kuo-feng minden fontosabb kampány után előrébb is lépett. Mao Ce-tung kétésgékkívül romantikus forradalmár volt, míg Huát úgy ismerték, mint aki először megvizsgálja a problémákat, majd pragmatikusan megoldja őket.

Csi Teng-kuj

1975-ben az ötvenkét éves Csi Teng-kuj az egyik legfiatalabb miniszterelnök-helyettes volt, s ekkortájt még magasabb pozíciók várományosaként tekintettek rá.²⁰ 1952-ben, mikor Mao Honanba utazott, elégedetlen volt a homályos, általános válaszokkal, melyekkel a helyi hivatalnokok traktálták, kivéve, mikor a szénbányászati gépgyár akkor huszonkilenc éves párttitkárával, Csi Teng-kujjal beszélte. Csi konkrét magyarázatokkal szolgált, és a többiekkel ellentétben nem volt megrémülve, mikor Maóval beszélte, nem feltételezte, hogy egyenes válaszokat adjon. A vezér több kérdést is feltett neki: vett-e már részt mások kemény kritikájában, mások megbírálták-e őt, ölt-e már embert, követett-e el hibákat, mikor embert ölt? Csi Teng-kuj minden kérdésre igennel felelt, s példákat is

előadott. Mao eredetileg tíz-tizenöt percet szánt volna , de lenyűgözték a válaszai, és kérte, hogy tartson vele a Wuhanba tartó vonatúton; így órákon át tudtak beszélgetni. A tehetséges Csi Teng-kuj folyamatosan emelkedett Honan tartomány pártstruktúrájában, s jóval képzettebbnek tartották, mint hunani riválisát, a nagyjából vele egykorú Hua Kuo-fenget. minden alkalommal, mikor Mao Honanban járt, magához kerette A becslések szerint több mint ötven-szer beszélt vele. A „nagy ugrás” idején megkérdezte tőle, hogy tényleg súlyosak-e a problémák; Jünyi válaszolt, hogy ő és családjának több tagja is éhezett már a politikai hibák miatt. Mao Ce-tung megkérdezte, hogy mennyi időbe fog telni a „nagy ugrás” hibáinak kijavítása. Két-három évbe, ha minden jól megy, egyébként három-öt évbe, felelte Csi Teng-kuj. Mao nyilvánosan szembeállította Csi – később igaznak bizonyult – becsléseit Csen Jün egy évtizedes jóslatával. Ettől fogva Csi és Csen kapcsolata feszült volt. Csi Teng-kuj megszenvedte a „kulturális forradalom” elejét, de karrierje hamar visszatért a rendes kerékvágásba, s 1970-ben Mao elnök az Államtanács tagjává nevezte ki.

Nem sokkal a polgárháború 1946-os kitörése előtt Teng Hsziao-ping találkozott Csivel és barátjával, Csaou Ce-janggal, akik mindenben Honanban, a Teng irányítása alatt álló határvidéken voltak helyi párttitkárok. Ezt követően Csi Teng-kuj egy évet Moszkvában tanult, majd Honanba küldték, ahol 1-es számú nehézipari minisztérium lett a munkahelye. Teng tisztaban volt képességeivel, s támogatta, hogy Csöciangban kapjon feladatot. Csi Teng-kuj rendelkezett a megfelelő előfeltételekkel – tapasztalat, tehetség és magas besorozású vezetők támogatása –, hogy a viszálykodó tartományban végezhessen kormányzati munkát.

Li Hszien-nien

Li Hszien-niennek, aki a harmadik plénum után Teng Hsziao-pinget és Csen Jünt követte a kínai hatalmi struktúrában, kiemelkedő érzéke volt hozzá, hogy különböző és egymással szemben álló vezetőkkel – Mao és riválisa, Csang Kuo-tao, Mao és Csou En-laj, Hua Kuo-feng és Teng, Teng és Csen Jün – is jó viszonyt ápoljon. 1954-es Pekingbe érkezését követően Li a gazdasági ügyek területén dolgozott.²¹ 1909-ben született szegény parasztcsaládban Hupei észak-keleti részén, 1927-ben csatlakozott a KKP-hoz, s a Kuomintang és a kommunisták szakítása után az O–Jü–Van (Hupei, Honan, Anhui) bázison vett részt gerillatevékenységen. Később a Maónál ekkor jóval több katonával rendelkező

Csang Kuo-tao csapataihoz csatlakozott. Csang felismerte Li képességeit, s a Negyedik Front Hadsereg egyik ezredének politikai komisszárjává nevezte ki.²² A „hosszú menetelés” idején Csang serege elvált Mao haderejétől, és a nyugati útvonalon indult el, majd pusztító vereségeket szennyezett a helyi hadurak csapataitól, különösen Ma Pu-fang lovasságától. Li Hszien-nien ezerötiszáz lesorványodott katonával visszatérte neki Kína északnyugati részének. Végül négyszázan érkeztek meg Hszincsienba, ahol Csen Jün fogadta őket, s biztosította nekik az éleelmet és az egészségügyi ellátást, míg az emberek fel nem gyógyultak. Li ezt követően Jenanba ment. A Mao Ce-tung és Csang Kuo-tao közötti szakadás után Li Hszien-nien nagy elővigyázatossággal nyilvánította ki teljes körű lojalitását Mao iránt, s elkerült minden olyan tevékenységet, ami gyanút keltett volna.

A polgárháború második felében Li a Központi-síkság térségébe vezényelte csapatait, nem messze Hupei tartományban fekvő szülőfalujától. Mikor Teng és Liu Po-cseng a közeli Tapie-hegyhez meneteltek, a csapataiknak komoly nehézségekkel kellett szembenézniük, s Li a helyi kapcsolatai jóvoltából segített, hogy ellátást kapjanak. Erőfeszítéséért a Liu-Teng-egységek parancsnokhelyettese lett. Az 1949-es kommunista győzelem után Li Hszien-nien Hupeiben maradt tartományi párttitkár. A következő években különböző magas beosztásokat töltött be Hupei tartomány Vuhan városában, valamint a KKP Központi–Déli Irodáján, ahol Lin Piaóval dolgozott együtt.

Vuhanban Li gazdasági kérdésekkel foglalkozott, s 1954-ben Pekingbe került. Tenget váltotta a pénzügminiszteri székben. Az 1956-os 8. Pártkongresszust közvetlenül követő plénumon a Politikai Bizottság tizenhét tagjának egyike lett. Csen Jüntől eltérően aktív szerepet játszott a külükkapcsolatokban, köszöntötte a külföldi delegációkat, és sokat utazott a határon túlra. 1972-ben elkísérte Nixon elnököt a kínai nagy falhoz. A külföldiek barátságos, kellemes emberként emlékeznek vissza Lire, akit jól látszott, hogy teljes odaadással végzi a munkáját. Mindemellett nem hangoztatott markáns véleményeket, s elkerülte, hogy kiálljon egyes vezetők mellett mások ellenében. Li Hszien-nien tőrőlmetszett túlélő volt, mindig követni tudta az aktuális széljárását.

A „kulturális forradalom” alatt Csou En-laj megtartotta Lit, hogy a *yewuzu* első számú, gazdaságért felelős vezetőhelyettese legyen. 1966–70 között olyan súlyos volt a felfordulás, hogy nem került sor az éves vagy többéves gazdasági tervezet megvitató szokásos pártülésekre. Li feladata az volt, hogy e politikai nehézségek ellenére a gazdaság működjön. 1970 után fel tudta éleszteni a tervezési folyamatot. A magasabb beosztású hivatalnokok – Csou En-laj alatt egykor betöltött pozíójára való tekintettel – elfogadták őt, de a zűrzavar ide-

jén nem emelkedett a ranglétrán. Mindazonáltal a „kulturális forradalom” nyertesei is elfogadták, mert a *yewuzu* tagjaként együtt dolgozott velük. 1975-ben, mikor – a Mao szabta keretek között – Teng Hsziao-ping irányította az országot, Li kulcsszerepet játszott, hogy Teng megszerezze a vasút és az acélipar irányítását. 1975 végén, amikor Mao Ce-tung kételkedni kezdett Tengben, Li Hszien-nien teli szájjal csatlakozott a kritizálók táborához. 1976-ban azonban, mikor Teng bírálata fokozódott, Li is kritika célpontja lett, s Mao utolsó hónapjaiban, 1976 februárjától szeptemberig félreállt.

Közvetlenül a vezér halála után Hua Kuo-feng elküldte Lit, hogy beszéljen Je Csien-jing marsallal, mi legyen a „négyek bandájával”. Teng 1976 elejétől 1978-ig tartó hatalomból való száműzetése idején Li Hszien-nien miniszterelnök-helyettes volt Hua alatt, s a kormányzat napi munkáját irányította. Ezekben az években központi szerepe volt a műtrágya- és műszálgyári importról hozott döntésekben. 1978-tól fogva további külföldi gyárak importját készítette elő az „olajfrakció” tagjaival. Az esztendő közepén a Hua Kuo-feng alatt dolgozó Li kulcsszerepet játszott a tízéves gazdasági vízió kidolgozásában, a delegációk határon túli útjainak előkészítésében, valamint nagyszámú külföldi gyár és gyártósor importjában. Egy 1978 nyarán zajló gazdasági konferencián, melyen Csen Jün nem vehetett részt, Li Hszien-nien megjelent, majd tájékoztatta róla Csen.

A harmadik plénum után, mikor Csen Jün Hua Kuo-feng gondatlan és túlzán optimista tervei miatt panaszkodott, Li – a Hua alatti felelős hivatalnok – is rossz helyzetbe került. Megtarthatta ugyan a pozíóját, de védekeznie kellett. Túl derűlőtől értékelései miatt önkritikát gyakorolt, s átadta a kínai gazdaság irányításának feladatait korájához, Csen Jünnek, aki több mint két évtizeddel azelőtt, Hszincsienben segített neki visszanyerni az egészségét. 1979 márciusában Li és Csen közös levelet küldött a pártközpontnak, melyben kérték, hogy hozzák létre az új Pénzügyi és Gazdasági Bizottságot, Csen Jün és helyettese, Li Hszien-nien vezetése alatt.

Li (bármennyire is együttműködött Tenggel) nem tudott teljesen megsabdalni korábbi gondolkodásmódjától, illetve azon vezetőkkel fennálló személyes kapcsolataitól, akik a „kulturális forradalom” alatt is hivatalban maradtak. Az 1978 után életbe léptetett reformok java része kritikus viszonyban állt azokkal az eszmékkal, melyeket Li a „kulturális forradalom” alatt támogatott, és azon szervezetekkel, melyekben dolgozott. Többek közt támogatta a Tacsaj- és a Tacsing-modellt, amelyet Teng és a többi reformer használhatatlannak tartott az új korszakban való alkalmazásra. A Li és a nyitott piacok mellett kiálló Csaο Ce-jang közti viszony legalábbis feszült volt. Az őt a harmincas években meg-

mentő Csen Jünhöz és Tenghez – akinek segített a Tapie-hegyi nehéz napokban – fűződő kapcsolatai elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy magas pozícióban maradjon. Az 1978 utáni reformerek között konzervatívnak számított. Mind-emellett Li nem állt teljes mellszélességgel Teng mellé, mikor az félretolta Hua Kuo-fenget. A nézeti közelebb voltak korábbi főnöke, Csen Jün elképzelihez. Csenhez hasonlóan Li Hszien-nien sem járt egyetlen SEZ-ben sem, bár támogatta a sencsémi SEZ első mozzanatát, a sökoui hajóbontó létrehozását.

Li elég rugalmas volt ahhoz, hogy csatlakozzon Teng Hsziao-ping reformer csapatához, de maga nem tartozott az elkötelezettségű újítók közé. Ám olyan tudással és tapasztalattal rendelkezett, amelyet Teng és a reformerek hasznosítani tudtak, sőt nem kérdőjelezte meg a vezetésüket.

Mao Jüan-hszin

1976 elején Mao Ce-tung unokaöccse, Mao Jüan-hszin csak harminchat éves volt, de már Liaoning tartomány párttitkári pozícióját töltötte be a radikálisok (bár nem a „négyek bandája”) szövetségeseként. Alighanem ő számított a vezér legokosabb, legtájékozottabb és legtapasztaltabb fiatal rokonának. Határozott és magabiztos ember volt, Mao elnök ebben az időszakban már közeli kapcsolatot ápolt vele.²³

Apja, Mao Cö-min – Mao Ce-tung öccse – elhivatott kommunista volt, akit 1943-ban ölt meg Seng Si-caj xinjangi hadúr. Mao elnök második fia, An-csing egész életében elmebjával küzdött. Mikor An-jing, Mao idősebbik fia elesett a koreai háborúban, a fiúgyermekre vágyó vezér magához hívta gimnazista korú unokaöccsét, Jüan-hszint, aki éveken át nála lakott. Mao Ce-tung ekkor még nem a politikáról, hanem a kínai történelemről és klasszikus irodalomról beszélgetett vele. Jüan-hszin kötődött a nagybátyjához, de nem jött ki Csiang Csinggel, akit hisztérikusnak és esztelennek tartott. Éveken keresztül hozzá sem szólt. Végül Jüan-hszin sikeres felvételi vizsgát tett a Csinghua Egyetemre, de a Harbini Hadmérnöki Egyetemre került, ahova sokan jártak a magas rangú katonatisztek gyermekei közül. Még diákok voltak, mikor kitört a „kulturális forradalom”, s egy lázadócsoporthoz vezetője lett.

A „kulturális forradalom” elején Jüan-hszin szímpatizált az idősebb hivatalnokokkal, de mikor Mao elmagyarázta neki, hogy mi a baj velük, a fiatalembert radikálisabb húrokat kezdett pengetni. Mao Ce-tung először 1968-ban volt kíváncsi Jüan-hszin politikai véleményére, amikor a már Liaoning tartomány-

ban dolgozó, huszonkilenc éves hivatalnok nagybátyja kérésére Pekingbe utazott. Mao részletesen kikérdezte az északkeleti politikai helyzetről. Az elnököt lenyűgözték unokaöccse részletes válaszai. 1969 után, mikor az NFH megpróbálta egyesíteni a különböző frakciókat, Jüan-hszin jó munkakapcsolatot alakított ki az erőfeszítést irányító Csou En-lajjal. Központi szerepet játszott a két legerősebb északkeleti vezető, Csen Hszi-lien és Szung Zsen-csiung közötti nézeteltérések felszámolásában is.

1973-ban, amikor Jüan-hszin már Liaoning párttitkára volt, az egyik egyetemi jelentkező, Csang Tie-seng egy üres papírlapot adott be a felvételi vizsgáján, azzal a magyarázáttal, hogy a földeken dolgozott, s nem maradt ideje tanulni. Mao Jüan-hszin emblematikusnak találta az esetet, és jó apropónak, hogy kiálljon a munkásokért, így támogatta Csangot, s az ügy országos figyelmet kapott. Jüan-hszin így már radikálisnak számított, mikor Mao elnök Pekingbe hívta, hogy összekötő kapocs legyen a külvilág felé.

Zsen Csung-ji

Zsen 1980 előtt sohasem lakott Kuangtungban, s mindenkor egyszer járt ott, de olyan központi szerepet játszott a tartomány – új rendszerekkel kísérletező, időnként a falig elmenő – irányításában, hogy 1985-ös nyugdíjazása után 2005-ös haláláig ott élt. Elkötelezett reformer és kiváló tartományi vezető volt, tehát magától értetődő választás Kuangtung irányítására. 1978–80 között az akkori Kína egyik legfelettebb része, a Kuangtungnál sokkal iparosodottabb Liaoning első párttitkáraként dolgozott. 1980-ban azt javasolta, hogy a tartomány legyen SEZ. Zsen először liaoningi kiküldetése előtt, 1977-ben találkozott Teng Hsiao-pinggel, s ő volt 1978 szeptemberében Teng egyik kísérője is, mikor északkeleire utazott, hogy meggyújtsa a reform tüzét. Egy 1978 őszén, Liaoning pártfolyóiratában megjelentetett cikkének köszönhetően Zsen Csung-ji tekinthető az első tartományi vezetők egyikének, aki támogatta Teng reformcéljait, és kritikával illette a „két bármelyiket”. 1978 végének Központi Munkakonferenciáján az északkeleti szekció elnöke volt, melynek tagjaként Csen Jün felvette azon történelmi kérdéseket, amelyekkel Hua nem foglalkozott.²⁴

A Zsent tartományi első titkári minőségében ismerő és a reform szükségeségével kapcsolatos elképzeléseivel egyetértő Csao Ce-jang miniszterelnök javasolta, hogy ő kerüljön Kuangtungba. Csao hosszú ideig dolgozott Kuangtungban, így különös érdeklődéssel szemlélte a tartomány fejlődését.

Zsen karizmatikus vezetőnek számított, aki azonnal magára vonzotta a tekineteket, ha belépett a szobába. Még utolsó éveiben is, mikor bottal járt, és több rákműtéten átesett, csillgó humora volt. Miután eltávolították a gyomrát, sokszor emlegetté, hogy most már *wusuo weiju* (szó szerint: „nincs mitől félni”, de azonos kiejtéssel azt is jelenti, hogy „nincs gyomra”). Mikor pedig egyik szemére megvakult, az lett a szavajárása, hogy *yimu liaoran*, vagyis „egyetlen pillantással átlátja a helyzetet” (szó szerint: „egy szemmel néz”).

Zsen Csung-ji 1914-ben született a Tiencsin városához közel, Hopej tartományhoz tartozó Vej megyében. Ifjúkorától kezdve fontos pozíciókat töltött be. A pejpingi Csungkuo Egyetem patriota hallgatójaként három éven át tanult közigazdaságtant, s 1935. december 9-én részt vett a hazafias érzelmű kínai diákok japánellenes tiltakozásában. 1936-ban belépett a Kínai Kommunista Pártba, és egy több mint ötvenfős csoport titkára lett. Egészen korán a KKP egyik legprogresszívabb értelmiségijeként vált közismertté. Vonzotta az új népi demokrácia elképzelése, s támogatta a különböző társadalmi osztályok közötti együttműködést, ám a jenani időkben zavarta az elhivatott fiatal értelmiségeket érő kritika.²⁵

A II. világháborúban a japán irányítású vasútvonalak mentén tevékenykedő, állandó mozgásban lévő gerillacsapatokhoz csatlakozott. Később a Nyolcadik Hadseregnél a nyugat-santungi Tajhszi régióban állomásoszó hatodik hadosztály politikai káderképző iskolájának vezetője lett. 1949-ben Talien polgármester-helyettese, majd negyvenévesen, 1955-ben Harbin első párttitkára volt. Kritika érte jobboldali tendenciái miatt, de felettesei mindig megvédték, mert csodálták kiemelkedő vezetői képességeit. A „kulturális forradalom” előtti években nemcsak Harbin, hanem Hejlungcsiang tartomány párttitkára is volt. A politikai káosz idején az utcára vonszolták, a fejére szamárfüles sapka került, és legalább ötszázszer kritizálták meg, egyszer több mint hat órán át, azzal vágolva, hogy jobboldali, s Harbin városában nincs más, aki jobban szeretne „kapitalista útra lépni”, mint ő. Vidékre küldték, két évig egy tehénistállóban lakott, és fizikai munkát végzett.

Zsen sorsa ismét jobbra fordult, mikor kifulladt a „kulturális forradalom”. Hejlungcsiang párttitkára lett, a tartomány forradalmi bizottságának igazgató-helyettese, s mikor a reformerek újra magasabb pozíciókba kerültek, Liaoning tartomány főtitkári székét kapta meg. Az volt a dolga, hogy rendet tegyen a Csen Hszi-lien és Mao unokaöccse, Mao Jüan-hszin alatt kialakult szélsőbalos tendenciák miatti felfordulásban.

Évtizedekkel korábban, 1951-ben, mikor Tao Csut Kuangtungba helyezték,

északiak százait vitte magával, akik nem tudtak beilleszni a helyi lakosság közé. Ezzel ellentétben, amikor Zsen 1980-ban guangdongi állomáshelyére utazott, összesen egy asszisztense, Lej Jü kísérte el. 1980-ban a lokálpatriotizmus már nem fenegette a központi irányítást. Zsen Csung-ji Je marsall tanácsát követte. Kihasználta a Hszi Csung-hszün által nem sokkal korábban szabadon engedett helyi hivatalnokok tudását, akik hálásak lettek az új törvényi vezetőnek, amiért munkalehetőséget adott nekik. Zsen közel állt Hu Jao-panghoz, s megvédte a párt értelmiségett. Miután nyugdíjba ment, elég bátor volt, hogy feltegye a kérdést, miért nem kísérletezik a KKP a különleges gazdasági övezetekhez hasonlóan politikai zónákkal is.

Zsen közismertén jó stratégiai döntéseket hozott, kivált olyan szituációkban, amelyekben nem voltak még szabályok, melyek alapján el lehetett volna döntení, hogy a magasabb beosztású hivatalnokok mit fognak engedélyezni. E nehéz körülmények között nemcsak azért tisztelték, mert megtette, amit kellett a reform és a növekedés elősegítése érdekében, hanem azért is, mert elfogadta a kritikát, s megvédte azokat, akik az irányítása alatt megvalósították az új eljárásokat. Zsen első pár guangdongi hónapját a tartomány bejárásával töltötte. Megvizsgálta a körülményeket, beszélgetett a helyi funkcionáriusokkal, s jelentéseket olvasott. A gazdasági növekedés elősegítése végett a kulcsfontosságú hidak, utak és villamos erőművek megépítésére koncentrált. Buzdította a neki dolgozó hivatalnokokat, hogy legyenek rugalmasak és bátrak az ipari befektetések tartományba csábítása terén. A lehetséges pekingi politikai kritikával kapcsolatban a következőket mondta beosztottainak: „Ha valami határozottan nem tilos, tegyétek meg! Ha valamit szabad, hozzátok ki belőle a maximumot!”²⁶

Van Li

Csao Ce-janghoz hasonlóan Van Li is először 1946-ban keltette fel a hegyi háravidék, Csin-Csi-Lu-Jü (Sanhszi, Hopej, Santung és Honan) kommunista tevékenységeért felelős Teng Hsziao-ping figyelmét.²⁷ Teng láttá, hogy bizonyos területek csapatai sokkal jobban el vannak látva élelmiszerrel és egyéb szükséges holmikkal, mint más területek egységei. Mikor utánanézett, kiderült, hogy Van segített a helyi lakosság mobilizálásában, az ellátmányok begyűjtésében, továbbá abban, hogy a frontvonalban harcoló, Teng és Liu Po-cseng irányította csapatokhoz szállítsák őket. A polgárháború során – a menetrend szerinti vasúti és teherautó-közlekedés híján – Van Li összesen 1,4 millió szállítómunk-

kást mozgósított. Akadtak, akik szamár vagy ökör húzta szekerekkel jöttek, s voltak, akik a vállukra vetett hordrudakon vitték az ellátmányt. Van mindig is pragmatikus, egyenes ember hírében állt, aki a nép érdekében szeretett volna cselekedni.

A Tengnél tizenkét évvel fiatalabb Van Li a *Vízparti történet* című regény lázadóinak rejtekelyén, a hegyekkel tarkított Santung nyugati részén található Tungping megyében élő, szegény sorsú parasztcsaládból származott. Apja halála után, 1933-ban – hála édesanyja kemény munkájának és áldozathozatalának – Van nem csupán be tudta fejezni a helyi iskolákat, de tanulmányait Csüfu 2-es számú iskolájában folytathatta, ahol 1936-ban a KKP tagja lett.²⁸ Miután végzett, egy modern általános iskolában tanított, s titokban patriota fiatalokat toborzott a pártba. Néhány éven belül már a szülőhelyéül szolgáló megye pártbizottságának élén állt. Valamivel idősebb volt a szomszédos tartomány, Honan egyik megyéjének párttitkáránál, Cao Ce-jangnál, de ugyanazon a határvidéken dolgozott. Van Li megyéjéből huszonnégyen csatlakoztak a KKP-hoz, közülük tízet Van toborzott. Később a több megyéből álló Jünhszi prefektúra párttitkárhelyettese, valamint az NFH egyik kerületének politikai komisszárja lett (*jun fenqu zhengwei*). A polgárháború alatt a Teng és Liu Po-cseng vezette csapatokban, a későbbi Második Hadseregben szolgált. Ahogy az NFH nyugat felé vonult, s a hivatalnokoknak különböző területeken kellett levelezényelniük a kommunista átmenetet, Van Li rövid ideig Nanking Város Pénzügyi és Gazdasági Bizottságának elnökhelyettese és a Nankingi Építési Iroda vezetője lett.

1950-ben, mikor Tenget a Délnyugati Iroda párttitkáravá nevezték ki, Van a régió iparügyi minisztériumának helyettes vezetőjévé lépett elő, s a termelés kiterjesztéséért lett felelős. Ebben az időben nagyon kevés ipari létesítmény volt délnyugaton, s az új gazdasági projektek megvalósításakor az északkeleti térséget és a partvidéket preferálták. Van Li feladata az volt, hogy biztosítsa az új délnyugati létesítmények működését, továbbá azt, hogy a gyárok megkapják a szükséges nyersanyagokat. Van megtanulta, mire van szükség az építési projektek megvalósításához, kemény fegyelmet tartott, s rá tudta venni az embereket, hogy végezzék el a munkájukat. Miután 1952 novemberében Pekingbe költözött, építésügyi miniszterhelyettes lett. 1956 után, miközben párhuzamosan polgármester-helyettes és pekingi párttitkárhelyettes volt, a főváros nagyobb, különösen a Tienanmen térhez kötődő építési projektjeit felügyelte (Országos Népi Gyűlés Csarnoka, Kínai Történeti Múzeum, Kínai Forradalom Múzeuma stb.). Látványos sikereit nagyra értékelte Mao elnök is.

A tanítói végzettségű és egy darabig pedagógusként dolgozó Van Li szerettet az értelmiséggel érintkezni, s még néhány ellenzéki tudóssal is jó viszonyt ápolt. A magasabb beosztású hivatalnokok között ő volt az egyik, aki a nagyobb intellektuális szabadság mellett foglalt állást.

Teng Hsziao-ping sokra becsülte Van Li gigaprojekteket megszervezését és megvalósítását lehetővé tevő képességeit. 1975-ben, miután Teng vasútügyi miniszterré nevezte ki, elégedett volt a torlódások felszámolása és a stabil vasúti szállítás biztosítása terén elért sikereivel. 1977 júniusában Hua Kuo-feng a legnagyobb éhínségek sújtotta Anhuj tartomány párttitkárává tette meg. Van különösen együtt érzett a szerencsétlenül járt emberekkel, s körbeutazta a tartományt, hogy első kézből szemrevételezhesse a helyzetet. Miután Teng lett a legfőbb vezető, arra bátorította, hogy bármilyen intézkedést meghozhat, amellyel fel tudja számolni az éhezést.

Van szívesen találkozott külföldi vezetőkkel, s kiváló teniszjátékosként több nyugati méltósággal játszhatott, például Robert Hawke ausztrál miniszterelnökkel és George H. W. Bushsal, az amerikai összekötő iroda akkori vezetőjével. Bridzselti is szeretett. Már 1952 előtt is, mikor Szecsuanban szomszédoch voltak, Teng meghívta Van Lit egy-egy partira, s 1952 után Pekingben gyakran játszottak együtt. Általában mindenkiten egy profi bridzsjátékost hoztak magukkal partnernek és informális edzőnek. Előfordult, hogy Van Li és partnere nyert, de Van elismerte, hogy Teng többször diadalmaskodott, s jobb játékos volt nála. A nyolcvanas években is folytatták a bridzspartikat. Mikor kártyáztak, nem beszélgettek személyes ügyekről. Teng Van Li főnöke volt, és Van sohasem tekintette őt közeli barátjának.²⁹

Vang Hung-ven

Mao először 1967 júliusában, a televízióban figyelt fel Vang Hung-venre, aki háromezer sanghaji munkást vezetett egy kommunista „harci gyűléseen”. Egy évvel korábban, az akkor még csak harmincegy éves Vang, egy pamutfonó gyár biztonsági őre, megtámadta azokat, akik a gyárban „kapitalista útra” léptek.³⁰ 1966. november 9-én megválasztották a Sanghaji Munkás Forradalmár Lázadók Főhadiszállása vezetőjének, s szerepe volt a sanghaji párt- és kormányirodák néhány héten belüli elfoglalásában. 1967 februárjában a később átalakított városi kormányzat magvát adó Sanghaji Forradalmi Bizottság helyettes vezetője lett.³¹ Mikor Mao Ce-tung látta a televízióban, a nyugodt és magas

Vang már a déli nagyváros legnagyobb munkásfrakcióját irányította. A KKP mindenható elnöke a sanghaji pártvezetőnél, Csang Csun-csiaónál érdeklődött felőle. Csang röviden bemutatta a fiatalembert, s Maónak tetszett, amit hallott.

Vang Hung-ven megfelelt Mao elnök vezetői elvárásainak. Fiatal és erős lázadóvezér volt. Parasztcsaládból származott, szolgált Koreában, s hivatalosan a munkás kategóriába tartozott. Csang Csun-csiao, aki megérezte, hogy Mao szímpatizál Vanggal, engedélyezte, hogy utóbbi vezesse 1969 áprilisában a 9. Pártkongresszuson részt vevő sanghaji delegációt. Mao Ce-tung először akkor találkozott Vang Hung-vennel, mikor a lázadóvezér az 1969. október 1-jei nemzeti ünnep alkalmából Pekingbe utazó sanghaji küldöttséget vezette.³²

Vangot Lin Piao 1971. szeptember 13-i repülőgép-szerencsétlensége után azonnal a fővárosba hívták, és megbízták, hogy tartóztassa le Sanghajban Lin legközelebbi követőit.³³ Az energikus fiatalembert sikerrel járt, ami megerősítette Mao róla kialakított kedvező benyomását.³⁴ Egy évvel később, 1972. szeptember 7-én Mao Ce-tung Pekingbe helyezte át Vangot, és személyesen fogadta, mikor megérkezett. Az elnök tudta, hogy kegyeltje csak alapszintű iskolákat végzett, s arra utasította, hogy tanulmányozzon elméleti műveket, Marxot és Lenint. Mao azt is javasolta, hogy olvassa el a *Hou Han shu* (A kései Han-dinaszcia története) Liu Pen-céről szóló fejezetét. Liu tehénpásztor volt, aki tizenöt évesen császár lett, de mivel nem készült fel az uralkodásra, hamar kiszorították a hatalomból. Az üzenet nyilvánvaló volt: Vang Hung-vennek tanulnia kell, hogy jobban felkészüljön, mint Liu Pen-ce, s Mao figyelni fog a fejlődésére.³⁵ 1972. december 28-án a pekingi katonai régió pártbizottságának konferenciáján Vangot prominens pozícióba helyezték. A találkozón Je Csien-jing és Csou En-laj arról beszélt, hogy segíteniük kell felkészíteni őt a vezető szerepre.³⁶ Ezt követően minden nap legalább két órán át kellett olvasnia a marxizmus-leninizmus és Mao Ce-tung műveit.

1973 márciusától Vang Hung-ven, a Sanghaji Forradalmi Bizottság, vagyis az akkori sanghaji kormányzat feje – a Mao szándéka szerint szintén vezetőjé-lött Hua Kuo-feng és Vu Tö társaságában – részt vehetett a Politikai Bizottság ülésein.³⁷ Májusban Vang feladatait kapta az 1973 augusztusára kitűzött 10. Pártkongresszus megtervezését. A kongresszuson az alig ismert Vang Hung-ven hirtelen a KKP elnökhelyettese lett, megelőzve Kang Senget és Je Csien-jinget is. A fiatalembert komolyan megpróbálta betölteni azt a szerepet, melyet Mao elnök neki szánt, de a többi csúcshivatalnok nem tisztelte, s 1975 közepére Mao elvette tőle a legfontosabb megbízásait. (Később Vangot, aki Csiang Csing bizalmasa volt, letartóztatták a „négyek bandája” tagjaként.)

Hszi Csung-hszün

1934-ben az akkor még csak huszonegy éves, de Kao Kang és Liu Cse-tan alatt már Senhszi tartomány kis kommunista bázisának magas beosztású hivatalnoka, Hszi Csung-hszün fogadta a „hosszú menetelésben” kimerült Mao Ce-tungot és csapatait. Mao ígéretes hivatalnoknak ismerte meg Hszit, sőt gyorsan, egészen az Északnyugati Iroda párttitkári pozíciójáig emelkedett. Hszi a japánok elleni háború és a polgárháború alatt végig északnyugaton maradt.

1950-ben, mikor Peng Tö-huaj, az Északnyugati Iroda vezetője a koreai háborúban a kínai csapatokat irányította (Teng pedig a Délnyugati Iroda vezetője volt), Hszi Csung-hszün rövid ideig helyettesítette Penget az iroda élén. Hszi még ugyanebben az évben Pekingbe került, s a központi propagandaosztályt kezdte el vezetni, majd 1953-ban az Adminisztratív Tanács (a későbbi Államtanács) főtitkárának nevezék ki. 1959-ben miniszterelnök-helyettes lett, valamint az Államtanács főtitkára.

1962-ben Liu Cse-tan sőgornója regényt adott ki Liuról, melyben dicsfénybe vonta őt, és a rá kirótt ítélet megsemmisítését kérte. Mao úgy sejtette, hogy Hszi Csung-hszün áll a regény megjelentetése mögött, s egy lojangi gyár helyettes vezetőjévé fokozta le. A sebzett lelkű Hszi 1978-ig depressziós volt, míg végre elhagyhatta Lojangot, hogy Kuangtungba menjen. Ott kulcsszerepet játszott a pekingi hivatalnokokkal folytatott egyeztetésekben, továbbá annak előkészítésében, hogy a tartomány az ország kísérleti terepévé váljon. Fiát, Hszi Csin-pinget 2012-ben a Kínai Kommunista Párt főtitkáravá választották.

Je Csien-jing

1971-ben, Lin Piao repülőgép-szerencsétlensége után Mao tudta, hogy tekintettel Je marsall kitűnő helyzetértékelő képességére, jó itélőerejére, hűségére, illetve személyes ambícióinak hiányára, számíthat rá a hadsereg egységének megeremtései.38 Mao azóta bízott benne, hogy Je Csien-jing a „hosszú menetelés” idején átállt hozzá riválisa, Csang Kuo-tao csapatából. Mao Ce-tung egyszer kijelentette, hogy Je „a nagy dolgokban sohasem volt zavart” (*dashi bu hutu*). A marsall nemcsak az NFH Lin Piao repülőgép-balesete utáni átszervezésében játszott központi szerepet, hanem segítette Hua Kuo-fenget a „négyek bandája” letartóztatásában, és támogatta Teng 1973-as, majd 1977-es visszatérését is. Je nem szívesen foglalkozott rutinszerű ügyekkel, ezeket in-

kább másokra bízta. Nem nyilvánította ki markánsan a véleményét, de örömmest adott tanácsot.

Je marsall szerette a társaságot, s közismert volt arról, hogy elnyerte és meg-tartotta nagyon különböző hátterű emberek bizalmát. A „kulturális forradalom” alatt inkább az oldalvonalon maradt, kerülte a vitákat. Ebben az időszakban nem töltött be fontos pozíciót, ezért nem is érte komoly támadás. Gyakran emlegette a *ban jun ru ban hu* („urat szolgálni olyan, mint egy tigrist szolgálni”) mondást. Tudta, hogy veszélyes a politika játékában részt venni, szívesebben szemlélődött a partvonalon.

Je 1897-ben született, s a Jünnani Katonai Akadémián végzett. Csou En-laj munkatársa volt a Vampoa Katonai Akadémián akkor, mikor Lin Piao ott tanult. Je részt vett az 1927-es nanchang-i és kantoni felkelésekben, de a hadsereg tíz marsallja közül ő volt az egyetlen, aki sohasem vezényelt csatában katonákat. A harctéri tapasztalatokkal rendelkező parancsnokok nem tartották maguk közül valónak, ám tiszteletként magas beosztású – tárgyaló és tanácsadó – katonai vezetői tapasztalatáért. Je az 1937–1949 közötti háborús években szorosan együtt dolgozott Csou En-lajjal, a katonai helyzetet érintő részletes információkkal járult hozzá a Kuomintanggal és a külföldiekkel való tárgyalásokhoz.

Je Csien-jing Kuangtung tartomány Mej megyéjében született, a hakkák központjában, ahol sok tábornok és emigráns láitta meg a napvilágot. A nagyapja bányász volt Malájföldön, s Je is több hónapot töltött ott üzletelő rokonainál. Ennél fogva sokkal kozmopolitábbnak számított, mint a legtöbb katonai vezető. 1949-től 1952-ig a szülőhelyét, Kuangtungot és Kuanghszi tartományt magában foglaló Dél-kínai Iroda pártfőtitkára volt. Irodája a Közép–Dél Iroda alá tartozott, melyet Lin Piao vezetett. Következésképp Je személyesen ismerte Lin sok beosztott hivatalnokát. E kapcsolatok a hasznára voltak, mikor Lin Piao repülőgép-szerencstlensége után meg kellett tartania Lin közeli munkatársainak hűségét. 1971. október 3-án, alig két héttel Lin Piao sikertelen menekülését követően, Mao elnök és Je marsall egy új struktúrát – a Központi Katonai Bizottság Irodája – hoztak létre, s Lin követőit olyan emberekkel cserélték le, akik hűségesek voltak az elnökhöz. Másnap Mao egy irodai találkozót (*junwei bangong huiyi*) hívott össze, hogy elindítsa a Lin Piao befolyását visszaszorító kampányt a Népi Felszabadító Hadsereg vezetői között.³⁹ 1972 februárjában Je egy ülést vezényelt le, amelyen szisztematikusan végigvették Lin hibáit, és új direktívákat adtak ki a fegyveres erőknek. Napokkal az ülés után – Je szerkesztői irányításával – dokumentumokat tettek közzé, melyek

felsorolták a Lin Piao tizenkét éves vezetése alatt elkövetett hibákat, az NFH-n belüli konszolidációs kampány tartalmát, valamint a lefolytatása során alkal-mazandó eljárásokat.⁴⁰

Je marsallnak – Mao halálát követően – kulcsszerepe volt a „négyek bandája” letartóztatásában. Királycsináló lett belőle, egy tiszteletben álló öreg, aki Hua Kuo-fengnek adott tanácsokat. Teng Hsziao-ping 1977-es visszatérésében is főszerepet játszott, ám később nem támogatta Tenget Hua félreállításában. Ezután Je Csien-jing visszavonult, s utolsó éveit szűkebb hazájában, Kuang-tungban töltötte.

Jü Csiu-li

A „hosszú menetelés” során Jü Csiu-li közel kétszáz napot utazott csatában szétroncsolt karral, míg nem orvosi segítséget kapott, s amputálták a sérvült végtagot. Karakánsága és elszántsága közismert volt, ahogy leleményessége is.⁴¹ Teng ismerte őt és reputációját, miszerint nehéz körülmenyek között is mindenig elvégzi a rábított feladatot. 1949-ben Jü az Első Hadserreggel vonult be Szecsuanba, s 1949 végén a tartomány nyugati részén végzett logisztikai feladatokat a Délnyugati Katonai Régió hadtájának vezetőjeként. A régió hadseregének komisszárja és a Délnyugati Iroda vezetője ez idő tájt Teng Hsziao-ping volt. Jü Csiu-li a hadseregen maradt, s nem sokkal azután, hogy Tenget 1952-ben Pekingbe helyezték, Ő is a fővárosba került. 1961 áprilisában, mikor Teng meglátogatta a daqingtói olajmezőt, Jü már elutasított onnan, de korábbi jobbkeze, Kang Si-en részletes tájékoztatást adott a magas rangú vendégek. Teng Hsziao-ping szorosan együttműködött Jüvar, mikor a „harmadik front” (az ipari és katonai létesítmények Kína belsejébe való költöztetése) tervezet dolgoztak. Teng munkaidejét betartra tevékenykedett, ám a mikromenedzser Jü Csiu-li gyakran túlórázott, s munkatársaival többször is átnézte a tervezet. Ha probléma merült fel, Jü addig foglalkozott vele, amíg meg nem oldotta.

Jü Csiu-li 1963 decemberében kínai országos figyelmet, mikor Mao nyilvánosan nemzeti hősnek nevezte a daqingtói olajmező feltárásában játszott szerepéért. Az olajmezők általában távoli területeken voltak, s a katonaság őrizte őket. A kőolaj elsődleges fontosságú volt a hadsereg szállítóképességéhez, ezért az NFH központi szerepet játszott a feltárásban és a kitermelésben. Mikor 1960-ban a szovjetek visszavonták szakértőiket, s nem szállítottak több kőolajat, rendkívül fontos volt Kínának, hogy saját olajmezőket tárjon fel. A legígérete-

sebb mező a távoli Hejlungcsiang tartományban található Tacsing volt. Kínában nem állt rendelkezésre a feltáráshoz szükséges felszerelés, úthálózat, járműpark, elektromosság és kiképzett szakembergárda. A munkások és vezetőik is sátrakban éltek a helyszínen, s csak később építettek maguknak sárból házakat. Jü Csiu-li – 1958 óta olajipari miniszter – személyesen utazott Tacsingba, és Ő lett a területi párttitkár, vagyis a projekt menedzsere. A helyszínen aludt, s találékony, mindenre elszánt vezetőnek bizonyult. 1960-ban, mikor Jü először járt Tacsingban, ott termelték ki az ország kőolajának 9 százalékát. 1963-ban, miután az irányítása alatt megtörtént Tacsing fejlesztése, már 46 százalékos volt ez az arány.⁴²

1964-ben a tervezési munkát irányító elővigyázatos egyensúlyozókból kiabrandult Mao a tiltakozások ellenére Jü Csiu-lit tette meg az Állami Tervezési Bizottság főtitkárának és helyettes vezetőjének. „Talán csak egy kemény és bátor tábornok (*mengjiang*) lenne? Az olajipari minisztériumban is folyik tervezési munka” – jelentette ki Mao.⁴³ Jü egyúttal az Állami Tervezési Bizottság keretein belüli vezetői csoport, a „kis állami tervezési bizottság” irányítója is lett. Ő felelt a harmadik ötéves tervért, noha az elővigyázatos egyensúlyozók nem tartották olyan nagyra, mint Mao Ce-tung. 1965-ben, mikor kitört a vietnámi háború, Mao utasításba adta, hogy a tervnek a honvédelem igényeire – beleértve a védelmi szempontból releváns ipari létesítmények Kína belséjébe való költöztetését – kell fókuszálnia. Jü Csiu-li és projektmenedzserei a kedvezőtlen körülményekkel dacolva helyezték át e „harmadik frontos” gyárakat. Mikor a vörösgárdisták megtámadták Jüt, Csou En-laj elintézte, hogy Csungnanhajba költözhessen, ahol nem fértek hozzá a szélsőségesek, bár így a családjától is elszakadt. 1970-ben újra előléptették, az Állami Tervezési Bizottság igazgatója lett.

Lin Piao 1971. szeptemberi halála után Jü Csiu-li – az NFH Kiszolgáló Osztályának tagjai iránt érzett nagyrabecsülésére támaszkodva – részt vett annak biztosításában, hogy az osztály Linhez kötődő tiszteit eltávolíthassák. 1972-ben, mikor ígéretesebb időszak köszöntött be az új technológiák elszájtítása szempontjából, Jü bekapcsolódott ezek kínai beszerzésébe. 1975-ben Japánba utazott, hogy megalapozza a japán acéltechnológia importját. Mikor Teng Hsziao-ping 1975 januárjában első számú miniszterelnök-helyettes lett, szorosan együtt dolgozott Jüvel, aki az Állami Tervezési Bizottság igazgatása mellett miniszterelnök-helyettes is volt. 1977 augusztusában, amikor Teng visszatért a munkába, Jü Csiu-li a Politikai Bizottság tagja lett. Csen Jün és az elővigyázatos egyensúlyozók kihasználták a Pohaj-öböl olajfűrő platformjá-

nak tragédiáját arra, hogy eltávolítsák őt az Állami Tervezési Bizottság vezetői székéből, ám Teng elintézte, hogy Jü visszatérhessen a hadseregbé, s az NFH Politikai Osztályának vezetője legyen.

Csaó Ce-jang

1989-ben az egész világ megismerte Csaó Ce-jangot, aki inkább szembenézett a büntetéssel, de nem volt hajlandó a katonaságot a Tienanmen térrre vezényelni, hogy véget vessen a tüntetéseknek.⁴⁴ Bár 1986-ban Csaó felügyelte a politikai reformok magas szinten való tanulmányozását, 1989 előtt korántsem a szabadság és demokrácia szószólójaként ismerték. A külföldi vezetők úgy tekintettek rá, mint olyan társukra, aki kiválóan átlátta a nemzetközi gazdasági kérdéseket. Teng Hsziao-ping azért csinált belőle miniszterelnököt, mert brilláns, elkötelezett reformer volt, olyan tapasztalt, kiváló elemzőképességű hivatalnok, aki képes volt rá, hogy bevezesse Teng bátor gazdasági reformjait. 1980-ban, mikor a központi kormányzat hivatalnokai még ahhoz voltak szokva, hogy a létező keretek között működjene, és még a reformokat sem vezették be, Csaó elismert tartományi vezetőnek számított, aki már foglalkozni kezdett az új megközelítésekkel. Szecsuanban – Peking engedélyével – azzal kísérletezett, hogy nagyobb autonómiát adott az ipari vállalatoknak, s engedélyezte a vidéki kollektíváknak, hogy kisebb csoportok között osszák szét az elvégzendő munkát. Nem volt más tartományi vezető, aki ebből a szempontból felért volna Csaó Ce-janggal.

Az 1949-es kommunista hatalomátvételt követő időszakban Teng sosem dolgozott együtt Csaóval, de tudott róla, hogy elismert tartományi vezetőnek tartják. Először 1946-ban találkoztak, mikor a huszonhét éves Csaó Honan tartomány Hua megyéjének és még több környező megyének volt a párttitkára. Hua megye a Teng Hsziao-ping vezetése alatt álló Csin-Csi-Lu-Jü (Sanhszi, Hopej, Santung és Honan) határrégióhoz tartozott. Miután 1952-ben Pekingbe érkezett, Teng részletesebben megismerkedhetett Csaó Kuangtungban játszott szerepével. Csaó Ce-jang harminchat évesen, 1955-ben lett a tartomány párttitkárhelyettese. Teng tovább figyelhette Csaó tevékenységét, aki 1965-ben tartományi párttitkárrá lépett elő. 1975-ben Teng Hsziao-ping őt választotta Szecsuan első számú párttitkárának. Szecsuan a legnépszerűbb tartomány volt, és Teng szívéhez különösen közel álló régió, hiszen itt született, s 1949-től 1952-ig ő irányította a térséget.

Mikor 1977-ben visszatért a munkába, és komolyan gondolkodni kezdett a kínai vezetők következő generációján, Teng támogatta, hogy Cao legyen a tizenhét fős Politikai Bizottság pótagja. Új státusza lehetővé tette volna az utóbbi számára, hogy részt vegyen a PB ülésein, s megismerkedjen a pártközponttal. Csaót azonban rá kellett beszálni, hogy elfogadja a megbízatást. 1978 januárjában a Nepál felé utazó Teng pihenőt tartott Szecsuanban, így lehetősége nyílt rá, hogy elbeszélgetsen pártfogoltjával a közös reformelképzéseikről. Cao Ce-jang elmondta, hogy izgalmas dolog lenne a hatalom központjában „meglovagolni a tigrist”, de egyúttal kockázatos is. Sok olyan hílnokot ismert – Lin Piao, Liu Sao-csi és Tao Csu (Cao mentora és Guangdongi támogatója) –, akik belepusztultak a lovaglásba. Taót Mao Ce-tung hívta Pekingbe a „kulturális forradalom” előestjén, hogy a negyedik legmagasabb pozíciót töltse be, de a káosz hullámai elsöpörték. Megtámadták, bebörtönözték, s úgy halt meg 1969-ben, hogy nem kapta meg a szükséges orvosi ellátást. Teng minden esetre arra ösztönözte Csaót, hogy jöjjön Pekingbe, és vegyen részt az új reformfolyamatban. Ő 1980 elején végül beleegyezett.

Cao Ce-jang, a született vezető 1919-ben látta meg a napvilágot egy gazdag földbirtokos családjában, Honan tartományban. Elhivatott politikus volt, mindenig magisztrált és elbűvölő. A kajfengi 1-es számú alsó középiskolába, majd a Wuhami felső középiskolába járt. Ha az Egyesült Államokba születik, elit tanintézményeket végez el, majd a Borostyán Liga valamelyik egyetemére megy (két unokája később így tett), ahol különösebb erőfeszítés nélkül kiváló diák és diákválasztó lesz belőle. 1938-ban Cao már a Kínai Kommunista Párt titkára volt szülőhelyén, Honan tartomány Hua megyéjében. A polgárháború befejeztével Tao Csu, Kuangtung újonnan kinevezett párttitkára jobbkezének választotta az akkor harmáncként éves Csaót. 1951-ben, miközben Hu Jao-pang, a délnyugati régió egyik ígéretes fiatal hivatalnoka Szecsuan északi részén irányította a földreformot, Cao Ce-jang Kuangtung északi részén tette ugyanezt.

1951–1965 között Tao Csu különböző vezetői megbízatásokat adott Csaónak, s 1965-ben, mikor Tao a Közép–Dél Iroda első párttitkáraként tevékenykedett, Cao Ce-jang Kuangtung tartomány első titkáraként a legfiatalabb volt az egész országban. Egyike lett azon hivatalnokoknak, akik a „kulturális forradalom” során elszenvédett kritikát követően viszonylag korán visszatértek. Cao 1971-ben már a Belső-mongóliai Autonóm Terület Forradalmi Bizottságának titkára volt, és 1974-ben ismét Kuangtung első párttitkáraként kezdett dolgozni. Az ambiciózus helyi vezetők általában jó kapcsolatokat alakítottak ki a feletteseikkkel (*la guanxi*), hogy följebb tudjanak lépni a hierarchiában.

A Tao Csu támogatását élvező Cao azonban különösebb politikai manővere-zés nélkül tudott előrelépni, és sose lett belőle igazi politikai játékos. Ha Hu Jao-pangot a szíve és a lelkiismerete mozgatta, Cao Ce-jang az ész embere volt: tehetségesen sajátított el külföldi eljárásokat, vagy hozott létre új programokat.

Bár nem bizonyult olyan túláradóan érzelmesnek, mint Hu, Caoót – informális stílusa, a mások elképzeléseire való (az ötletgazda beosztásától független) nyitottsága és a stratégiai következmények gyors felismerése miatt – ugyanannyira kedvelték beosztottai. Nem számított harcos politikusnak, de látható volt, hogy az egész országért visel felelősséget. Kiváltságos volt a helyzete, ám keményen dolgozott, hogy a szegények, diákok és értelmiségek érdekeit képviselje. A „nagy ugrás” alatt az országos politika határait feszegette, hogy legyőzze az élelmiszerhiányt.⁴⁵ Mikor a kapitalista világhatalmat képviselő Leonard Woodcock amerikai nagykövet, egykor szakszervezeti vezető először találkozott Caoval, a kommunista Kína proletariátusának képviselőjével, a megbeszélés után így fordult asszisztense felé: „Láttad a kezét? Ez az ember egy napig sem végzett fizikai munkát egész életében.”⁴⁶

Cao Ce-jang kellemes, udvarias ember volt, de néhány hivatalnoktársa szerint magasan hordta az orrát, s ha kellett, csak a saját érdekei szerint cselekedett. A „kulturális forradalom” elején utasította beosztottait, hogy álljanak ellen a vörösgárdistáknak, de e beosztottak később feldúltan értesültek róla, hogy ő maga gyorsan átadta irodája kulcsait a gárdistáknak.

Az ötvenes években minden tartományi vezető ideje java részét a vidéki ügyekre áldozta. Mao úgy tartotta, hogy Cao nagy tudással rendelkezett a mezőgazdaság területén. Cao Ce-jang későbbi, már a reformkorszakban végzett munkája szempontjából még fontosabb volt, hogy korán tapasztalatokat szerzett a hongkongi piacgazdaságban működő kommunista szervezetek – Bank of China, (a kínai gazdasági miniszteriumoknak dolgozó) China Resources, Új Kína hírügynökség, üzletek, „patrióta” iskolák és szakszervezetek – irányítása során. Az említett szervezetek Pekingben kívül Kuangtungba is jelentésekkel küldtek, s így Cao megismerkedhetett a hongkongi piac mechanizmusával. 1957-től fogva Kuangtung félévente kereskedelmi kiállítást rendezett, melyen külföldi üzletembereik részét vettek, aminek köszönhetően Cao Ce-jang sokkal mélyebb ismereteket szerzett a határon túli üzleti vilagról, mint más tartományok párttitkárai.

1980-ban Cao köztisztelten álló tartományi vezetőként érkezett Pekingbe, de kívülálló volt. 1977. augusztusi PB-póttaggá választása után megismerette a fővárosi ügyeket, ám egészen 1979 szeptemberéig nem lett teljes jogú

tag. Az éveken át a pekingi központban dolgozó vezetők zömétől eltérően nem lettek barátai a Csungnanhaj irodáit megtöltő hivatalnokok között. Nem szállt be a pekingi politikai harcokba és manőverezésbe. A fővároson kívül élő és tanuló gyermekei nem ismerték meg a többi magas beosztású hivatalnok gyermekéit. Hozzájárulásához nemcsak a „kulturális forradalom” évtizede során szenvedtek, hanem 1989 után is, mikor a Tienanmen téri tragédia előestéjén Csaót eltávolították a pozíciójából, majd házi őrizetbe helyezték. Ő és családja nem kapott segítséget Peking meghatározó politikusfamiliáitól.

1980-ban, mikor miniszterelnök lett, a kormány napi munkájának irányítása és a külföldi vendégek fogadása mellett meg kellett valósítania a kormányzati politika és szervezet átalakítását is. Elődje, Csou En-laj briliáns módon irányította a közigazgatást, hatalmas mennyiséggű, részletekbe menő információt sajátított el, de a végző politikai döntések Maótól származtak, nem kellett új irányokat szabnia a kormányzatnak. Cao Ce-jang – Csouval ellentétben – ideje nagy részét a bürokrácián kívüli szakértőkkel, például a Gazdasági Rendszer Reformbizottságának tagjaival vagy a Vidékfejlesztési Kutatóközpont munkatársaival töltötte, hogy eldöntse, milyen külföldi elképzéléseket és gyakorlatokat lehetne meghonosítani a már létező kínai intézményekben. Cao új struktúrákat kiépítő feladata köre aggasztotta azokat a bürokratákat, akik féltek tőle, hogy a régi struktúrák átalakítása folytán elveszíthetik a munkájukat.

Kínai Kommunista Párt kongresszusai és plénumai

1956–1992

8. Pártkongresszus, 1956. szeptember 15–27.
Első plénum: 1956. szeptember 28.
Második plénum: 1956. november 10–15.
Harmadik plénum: 1957. szeptember 20. – október 9.
Negyedik plénum: 1958. május 3.
8. Pártkongresszus, 2. ülésszak
Ötödik plénum: 1958. május 25.
Hatodik plénum: 1958. november 28. – december 10.
Hetedik plénum: 1959. április 2–5.
Nyolcadik plénum: 1959. augusztus 2–16.
Kilencedik plénum: 1961. január 14–18.
Tizedik plénum: 1962. szeptember 24–27.
Tizenegyedik plénum: 1966. augusztus 1–12.
Tizenkettédik plénum: 1968. október 13–31.
9. Pártkongresszus, 1969. április 1–14.
Első plénum: 1969. április 28.
Második plénum: 1970. augusztus 23. – szeptember 6.
10. Pártkongresszus, 1973. augusztus 24–28.
Első plénum: 1973. augusztus 30.
Második plénum: 1975. január 8–10.
Harmadik plénum: 1977. július 16–21.
11. Pártkongresszus, 1977. augusztus 12–18.
Első plénum: 1977. augusztus 19.
Második plénum: 1978. február 18–23.

Harmadik plénum: 1978. december 18–22.

Negyedik plénum: 1979. szeptember 25–28.

Ötödik plénum: 1980. február 23–29.

Hatodik plénum: 1981. június 27–29.

Hetedik plénum: 1982. augusztus 6.

12. Pártkongresszus, 1982. szeptember 1–11.

Első plénum: 1982. szeptember 12–13.

Második plénum: 1983. október 11–12.

Harmadik plénum: 1984. október 20.

Negyedik plénum: 1985. szeptember 16.

Országos Pártképviselő Konferencia: 1985. szeptember 18–23.

Ötödik plénum: 1985. szeptember 24.

Hatodik plénum: 1986. szeptember 28.

Hetedik plénum: 1987. október 20.

13. Pártkongresszus, 1987. október 25. – november 1.

Első plénum: 1987. november 2.

Második plénum: 1988. március 15–19.

Harmadik plénum: 1988. szeptember 26–30.

Negyedik plénum: 1989. június 23–24.

Ötödik plénum: 1989. november 6–9.

Hatodik plénum: 1990. március 9–12.

Hetedik plénum: 1990. december 25–30.

Nyolcadik plénum: 1991. november 25–29.

Kilencedik plénum: 1992. október 5–9.

14. Pártkongresszus, 1992. október 12–18.

Jegyzetek

RÖVIDÍTÉSEK A JEGYZETEKHEZ

- CYNP Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi [a Kína Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Chen Yun nianpu: 1905–1995* [Chen Yun életének kronológiája: 1905–1995], 3 köt. (Beijing [Peking]: Zhongyang wenxian chubanshe, 2000).
- CYZ Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi [a Kína Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Chen Yun zhuan* [Csen Jün életrajza], 2 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2005).
- DNSA Digital National Security Archive [Digitális Nemzetbiztonsági Archívum] (Proquest in cooperation with the National Security Archive), George Washington Egyetem, Washington, D. C.
- DXPCR Rong Deng: *Deng Xiaoping and the Cultural Revolution: A Daughter Recalls the Critical Years* (Beijing: Foreign Languages Press, 2002).
- DXPJW *Deng Xiaoping junshi wenji* [Teng Hsziao-ping katonai tárgyú írásainak gyűjteménye], 3 köt. (Beijing: Junshi kexue chubanshe és Zhongyang wenxian chubanshe, 2004).
- DXPNP-1 Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi [a Kína Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Deng Xiaoping nianpu (1904–1974)* [Teng Hsziao-ping életének kronológiája, 1904–1974], 3 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2009).
- DXPNP-2 Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi [a Kína Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Deng Xiaoping nianpu: Yi jiu qi wu–yi jiu jiu qi* [Teng Hsziao-ping életének kronológiája, 1975–1997], 2 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2004).
- DXPSTW Yu Guangyuan: *Deng Xiaoping Shakes the World: An Eyewitness Account of China's Party Work Conference and the Third Plenum (1978. november–december)* (Norwalk, Conn.: East Bridge, 2004).
- DXPWJHD Waijiaobu dang'anguan [Külügymíniszteriumi Archívum], szerk.: *Weiren de zuji: Deng Xiaoping waijiao huodong dashiji* [A nagy ember nyomában – Teng Hsziao-ping külügyi tevékenységének krónikája] (Beijing: Shijie zhishi chubanshe, 1998).
- FBIS Foreign Broadcast Information Service (a CIA külföldi médiatartalmat figyelő szervezete)
- Guoshi*, 8. kötet Shi Yun és Li Danhui: *Zhonghua renmin gongheguo shi: Di 8 juan, Nanyi jixu de „jixu geming”*: *Cong pi Lin dao pi Deng, 1972–1976* [A Kína Népközösség története, 8. kötet] A „folyamatos forradalom” folytatásának nehézségei – Lin kritikájától Deng kritikájáig, 1972–1976] (Hong Kong [Hongkong]: Dangdai Zhongguo wenhua yanjiu zhongxin, Zhongwen daxue, 2008).

- Guoshi*, 10. kötet Xiao Donglian: *Zhonghua renmin gonghegu shi: Di 10 juan, Lishi de zhuangui: Cong boluan fanzheng dao gaige kaifang* [A Kínai Népköztársaság története, 10. kötet: A történelem fordulópontja – A káosz felszámolásától a „reform és nyitásig”] (Hong Kong: Dangdai Zhongguo wenhua yanjiu zhongxin, Zhongwen daxue, 2008)
- JPRS Joint Publications Research Service [Közös Kiadványok Kutató Szolgálata]
- LPLSRJ *Li Peng liusi riji* [Li Peng június 4-i naplója], publikálatlan kézirat, hozzáférés: Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem.
- LWMOT Carter Administration China Policy Oral History Project [Projekt a Carter-kormányzat Kína-politikájának szájhagyományon alapuló történetéről], Leonard Woodcock- és Michel Oksenberg-interjúk, hozzáférés: Walter P. Reuther Könyvtár archívuma, Wayne Állami Egyetem.
- LZQ *Cseng Csing-jüan* és Xia Xiangzhen: *Lishi zhuanzhe de qianzou: Deng Xiaoping zai 1975* [Előjáték egy történelmi fordulóponthoz – Teng Hsziao-ping 1975-ben] (Beijing: Zhongguo qingnian chubanshe, 2003).
- Memcon Memorandum of Conversation [a beszélgetés leirata, tárgyalási emlékeztető].
- MZDZ Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Mao Zedong zhuan, 1949–1976* [Mao Ce-tung életrajza, 1949–1976], 2 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2001).
- SWCY *Csej-jing: Selected Works of Chen Yun*, 3 kötet: 1926–1949; 1949–1956; 1956–1994 (Beijing: Foreign Languages Press, 1988, 1997, 1999).
- SWDXP-2 Deng Xiaoping: *Selected Works of Deng Xiaoping, 1975–1982* (Beijing: Foreign Languages Press, 1984).
- SWDXP-3 Deng Xiaoping: *Selected Works of Deng Xiaoping, 1982–1992* (Beijing: Foreign Languages Press, 1994).
- TP Andrew J. Nathan és Perry Link, szerk.: *The Tiananmen Papers* (New York: Public Affairs, 2001).
- WNZEL *Gao Wenqian: Wannian Zhou Enlai* [Csou En-laj utolsó évei] (Carle Place, N.Y.: Mingjing chubanshe, 2003).
- WYDXP Yu Guangyuan: *Wo yi Deng Xiaoping* [Emlékek Teng Hsziao-pingről] (Hong Kong: Shidai guoji chuban youxian gongsi, 2005).
- YJYNP Zhongguo renmin jiefangjun junshi kexueyuan [a Népi Felszabadító Hadsereg Hadtudományi Akadémiája], szerk.: *Ye Jianying nianpu: 1897–1986* [Je Csien-jing életének kronológiája, 1897–1986], 2 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2007).
- YJYZ Fan Shuo és Ding Jiaqi: *Ye Jianying zhuan* [Je Csien-jing életrajza] (Beijing: Dangdai Zhongguo chubanshe, 1995).
- YJZGJSK Fan Shuo: *Ye Jianying zai guanjian shike* [Je Csien-jing a kritikus időkben] (*Senjang [Shenyang]: Liaoning renmin chubanshe*, 2001).
- ZGGCDLD Zhonggong zhongyang dangshi yanjiushi [a Kínai Kommunista Párt Központi Történeti Kutató Irodája]: *Zhongguo gongchandang xin shiqi lishi dashiji, 1978. 12. – 2002. 5.* [A KKP történetének kronológiája az új időszakban, 1978. december – 2002. május] (Beijing: Zhonggong dangshi chubanshe, 2002).

ELŐSZÓ

1. SWDXP-3, 307.

BEVEZETÉS

1. Néhány **Deng** szóló korai írás nevének Wade–Giles-féle átírását használja: Teng Hsiao-p'ing. Ebben a könyvben én következetesen a pinjin átírást (**Teng Hsziao-ping**) alkalmazom. Deng -től egészen haláláig, 1997-ig ezt a nevet használta. Apjától a Hsien-seng nevet kapta, de a családi iskolában oktató tanár javaslatára Teng Hszianra váltott. Ezt használta Franciaországban is. A Szovjetunióban Krezov néven ismerték, de a Szun Jat-szen Egyetemen már Ivan Szergejevics Dozorov volt a neve. A **Xiaoping** nevet azután választotta, hogy 1927-ben visszatért Kínába. Sokan gondolták úgy, hogy a név jól jellemzette, mert alacsony (*xiao*) volt, és lapos (*ping*) volt a feje. Az illegalitásban, 1927–31 között több mozgalmi nevet is használt.
2. A MacLehose-t alkotó brit diplomataval készült interjú, **J. D. MacLehose**, március.
3. Sok nevéhez kapcsolt aforizmához hasonlóan ezt sem **Deng** találta ki. A feljegyzések szerint először 1966. március 22-én használta, lásd *DXPNP-2*, 2:1902.
4. *MZDZ*, 2:1674.
5. Benjamin I. Schwartz: *In Search of Wealth and Power: Yen Fu and the West* (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1964). Alapvető bevezetésként Kína császárok történetébe és más művekre utaló referenciaként lásd John King Fairbank, szerk.: *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations* (Cambridge: Harvard University Press, 1968); John King Fairbank és Merle Goldman: *China: A New History* (Cambridge: Harvard University Press, 2006); Jonathan D. Spence: *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1990); Paul A. Cohen: *China Unbound: Evolving Perspectives on the Chinese Past* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2002); Dennis Twitchett és John King Fairbank, szerk.: *The Cambridge History of China* (New York: Cambridge University Press, 1978); Gungwu Wang: *To Act Is to Know: Chinese Dilemmas* (Singapore [Színgapúr]: Times Academic Press, 2002). A Csing-dinasztiára vonatkozó legfrissebb kutatásokat is felhasználja Mark C. Elliott: *Emperor Qianlong: Son of Heaven, Man of the World* (New York: Longman, 2009); R. Kent Guy: *Qing Governors and Their Provinces: The Evolution of Territorial Administration in China, 1644–1796* (Seattle: University of Washington Press, 2010); William T. Rowe: *China's Last Empire: The Great Qing* (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2009). Szun Jat-szenről lásd Marie-Claire Bergère: *Sun Yat-sen* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1998). Csang Kaj-sekről lásd Jay Taylor: *The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China* (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2009). A kínai forradalomról lásd Lucian Bianco: *Origins of the Chinese Revolution, 1915–1949* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1971). Mao Ce-tungról lásd Philip Short: *Mao: A Life* (New York: Henry Holt and Co., 1999). Mao írásairól és beszédeiről lásd Stuart R. Schram, szerk.: *Mao's Road to Power: Revolutionary Writings, 1912–1949* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1992–2005), tíz tervezett kötet, eddig hét kötetet adtak ki, az 1912–1941 közötti időszakról.
6. Egy résztvevő, Merle Goldman megosztotta velem jegyzeteit a találkozóról.

DENG HÁTTERE

1. FORRADALMÁRBÓL ÉPÍTŐ, ÉPÍTŐBŐL REFORMER

1. Teng Hsziao-ping születése idején Pajfangot, a kis falut Jaopinglinek hívták, mely a nagyobb közigazgatási egység, Vanghszi Hsiang alá tartozott. Később ezeket a neveket Pajfangra, illetve Hsiehszing városra változtatták. Lásd *DXPNP-1*, 1:1., 1904. augusztus 22.

2. lánya, Teng Zsung (Maomao) ír a család hátteréről: *Deng Xiaoping: My Father* (New York: Basic Books, 1995). Ez a rész a Kuangan megyébe tett két utamra is támaszkodik, beleértve a otthonába és helyi múzeumokba tett látogatásokat, helyi történészekkel és a Teng Zsunggal készített interjúkat, 2002–2006.
3. *DXPNP-1*, 1:5., 1915.
4. Uo., 1:7, 1919. október 17–18.
5. Geneviève Barman és Nicole Dulioust: „Les années Françaises de Deng Xiaoping”, *Vingtième Siècle: Revue d’histoire* (1988. október–december), 19.; *DXPNP-1*, 1:10., 1920. október 19. Teng Zsung ugyancsak ír apja franciaországi tanuló- és munkaútjáról: *Deng Xiaoping: My Father*, 58–79.
6. *DXPNP-1*, 1:11., 1921. január 12.
7. Uo., 1:12., 1921. április 2.
8. Uo., 1:17., 1923. február 17–19.
9. Uo., 1:17–18., 1923. március 7.
10. Uo., 1:19., 1923. június 11. és 1:20, 1924. február 1.
11. Uo., 1:19., 1924. július 13–15.
12. Marilyn Levine: *The Guomindang in Europe: A Sourcebook of Documents* (Berkeley, Calif.: Institute of East Asian Studies, University of California, 2000), 90–93.; Barman és Dulioust: „Les années Françaises de Deng Xiaoping”, 30.; Marilyn Levine-nel készített interjúk, év nélkül.
13. Barman és Dulioust: „Les années Françaises de Deng Xiaoping”, 34.
14. A kínai diákok franciaországi életének és tevékenységének leírását lásd Marilyn A. Levine: *The Found Generation: Chinese Communists in Europe during the Twenties* (Seattle: University of Washington Press, 1993); Geneviève Barman és Nicole Dulioust: „The Communists in the Work and Study Movement in France”, *Republican China* (1988. április), 24–39.; **Deng Rong: Deng Xiaoping: My Father**.
15. Alekzander Pantsov és Daria Alexandrovna Spichak: „Deng Xiaoping in Moscow: Lessons from Bolshevism”. : Steven M. Levine (Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem). Pantsov és Spichak teljes körű hozzáférést kapott a Szovjetunióban tanuló kínai diákokról rendelkezésre álló szovjet pártarchívumi anyagokhoz. **Interjúk Alekszandr Pancsoval [Alekzandr Pantsoval]**, év nélkül.
16. Pantsov és Spichak: „Deng Xiaoping in Moscow”.
17. Uo., 12.
18. Uo., 11.
19. Uo.
20. **Deng Rong: Deng Xiaoping: My Father**.
21. Teng Hsiao Ping [Deng Xiaoping]: „Economic Reconstruction in the Taihang Region”, in: Stuart Gelernt, szerk.: *The Chinese Communists* (Westport, Conn.: Hyperion Press, 1980), 201.
22. környékének párttörténészeivel készített interjúk, év nélkül.
23. Jay Taylor: *The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China* (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2009).
24. Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi Deng Xiaoping yanjiu zu [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodájának Teng Hsziao-ping-kutatócsoportja], szerk.: *Deng Xiaoping zishu* [Teng Hsziao-ping saját szavaival] (Beijing: Jiefangjun chubanshe, 2005), 1.
25. A folyamat részletes leírását lásd Ezra F. Vogel: *Canton under Communism* (Cambridge: Harvard University Press, 1969).

26. *DXPNP-1*, 2:1065.
27. Lásd uo., 2:1133, 1953. szeptember 16.
28. Vladislav M. Zubok: „Deng Xiaoping and the Sino–Soviet Split, 1956–63”, *Cold War International History Project Bulletin*, 10. szám (1997), 152–162.; Jian Chen: „Deng Xiaoping and Mao’s Continuous Revolution and the Path toward the Sino–Soviet Split: A ”, *Cold War International History Project Bulletin*, 10. szám (1997), 162–182.
29. 8. Pártkongresszuson játszott szerepről lásd *DXPNP-1*, 2:1249–1250., 1955. augusztus 17.; 2:1261., 1955. október 14.; 2:1271., 1956. február 6.; 2:1303–1318., 1956. augusztus 10.–szeptember 28. Akongresszus dokumentumait lásd *Eighth National Congress of the Communist Party of China* (Beijing: Foreign Languages Press, 1956), 1–390.
30. *Khrushchev Remembers: The Last Testament*. Ford. és szerk.: Strobe Talbott (Boston: Little, Brown, 1974), 253.
31. Uo., 281.
32. Jasper Becker: *Hungry Ghosts: Mao’s Secret Famine* (New York: Free Press, 1996); Frank Dikötter: *Mao’s Great Famine: The History of China’s Most Devastating Catastrophe, 1958–1962* (New York: Walker, 2010); Yang Jisheng: *Mubei: Zhongguo liushi niandai da jihuang ji shi* [Sírkő – Feljegyzések a hatvanas évek kínai éhezéséről], 2 köt. (Hong Kong: Tiandi tushu youxian gongsi, 2008).
33. Teng Zsunggal készített interjúk, 2002–2006.
34. Zubok: „Deng Xiaoping and the Sino–Soviet Split, 1956–63”, 152–162.; Chen: „Deng Xiaoping and Mao’s Continuous Revolution and the Path toward the Sino–Soviet Split”, 162–182.
35. Roderick MacFarquhar és Michael Schoenhals: *Mao’s Last Revolution* (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2006).

KANYARGÓS ÚTJA A CSÚCSRA (1969–1977)

2. SZÁMŰZETÉS ÉS VISSZATÉRÉS

1. *DXPCR*, 108, 117.
2. Uo., 106–115., lásd még a szerzőnek a gyárlátogatás során és a gyár helyi munkásaival beszélgetve készített jegyzeteit, 2008. november.
3. *DXPCR*, 133–147.
4. Uo., 148–154.
5. Uo., 185.
6. A Csen Jivel való összehasonlítás Csi Csao-csutól származik, aki és olmácsa is volt. Csi Csao-csú-interjú, 2002. április, 2006. november és 2009. április.
7. Li Sen-cse-interjúk, 2001. március és 2002. január.
8. *DXPCR*, 120–132.; Wu Meng, Xiong Cheng és Li Xiaochuan: „Deng Xiaoping zai Jiangxi Xinjianxian de rizi” [Hsziao-ping Csianghszi tartományból Iszincsien megyében töltött napjai], *Pajn...ho*, 1. szám (2003), újraközölve Jang si, szerk.: *Deng Xiaoping xiezhen* [Teng Hsziao-ping portréja] (Shanghai [Sanghaj]: Shanghai cishu chubanshe, 2005), 55.; Teng Zsung-interjúk, 2002–2006.
9. *DXPCR*, 179.
10. Teng Lin-interjú, 2007. július.
11. Teng Zsung-interjúk, 2002–2008.
12. *DXPCR*, 103.
13. Uo., 181.

14. Uo., 140–145.
15. Uo., 191–194.; Sen Caj-vanggal – Li Csing-csüan egyik, Tengéket meglátogató gyermekkel – készített interjú, 2007. december.
16. Teng Lin-interjú, 2007. július
17. Maomao [Teng Zsung]: *Wode fuqin Deng Xiaoping: „Wenge” suiyue* [Apám, Teng Hsziaoping – A kulturális forradalom évei] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2000), 223.
18. Benjamin Yang: *Deng: A Political Biography* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1998), 215., 267. Jiang Teng fiának, Pu-fangnak volt az évfolyamtársa a Pekingi Egyetemen.
19. Teng Zsung-interjúk, 2002–2006.
20. *DXPCR*, 244.
21. *Guoshi*, 8. kötet, 197.
22. Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi Deng Xiaoping yanjiu zu [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodájának Teng Hsziao-ping-kutatócsoportja], szerk.: *Deng Xiaoping zishu* [Teng Hsziao-ping saját szavaival] (Beijing: Jiefangjun chubanshe, 2005), 125.
23. *DXPCR*, 192.
24. Philip Short: *Mao: A Life* (New York: Henry Holt, 2000), 588–599.
25. Deng utasításáról, hogy ne küldjön több levelet, lásd *DXPCR*, 187. Az elküldött levelekről lásd *DXPCR*, 182–184. A Lin Piao-ügyről és a repülőgép-szerencsétlenséget megelőző és követő eseményekről lásd Harrison E. Salisbury: *The New Emperors: China in the Era of Mao and Deng* (Boston: Little, Brown, 1992), 275–306. Lásd még Frederick C. Teiwes és Warren Sun: *The Tragedy of Lin Biao: Riding the Tiger during the Cultural Revolution, 1966–1971* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1996). Teiwes és Sun kihangsúlyozza, hogy Lin Piao eredetileg távol akart maradni a politikától, és Mao volt az, aki bevonta, illetve Lin nem ment szembe Mao irányvonalával. A Lin halála előtti feszültségeket az okozta, hogy Mao meg akarta gyengíteni vélt riválisának hatalmát.
26. *DXPCR*, 184.
27. Mao személyes orvosa, Li Cse-szuj arról számol be, hogy Mao „fizikai leépülése drámai volt a Lin Piao-ügy után [...], depresszió [...] t. Egész nap az ágyában feküdt. [...], majdnem két hónapon keresztül.” Lásd Li Cse-szuj (Anne F. Thurston szerkesztői segítségével): *The Private Life of Chairman Mao: The Memoirs of Mao’s Personal Physician* (New York: Random House, 1994), 542–543. Mao Lin Piaóval kapcsolatos növekvő gyanakvásáról a repülőgép-szerencsétlenséget megelőző évben lásd Short: *Mao: A Life*, 588–599.
28. *MZDZ*, 2:1610., 1616–1618. Mao egészségi állapotáról lásd Li és Thurston: *The Private Life of Chairman Mao*.
29. *WNZEL*, 356–357. Mao orvosa leírja: „Mikor a rámért csapások miatt ágynak esett, egy új politikai stratégián kezdett el gondolkodni.” Lásd Li és Thurston: *The Private Life of Chairman Mao*, 543.
30. Interjúk Csou tolmácsával Csi Csaó-csuval, 2002. április, 2006. november és 2009. április.
31. *DXPCR*, 191–192.
32. Uo.
33. *WNZEL*, 363–364.
34. *DXPCR*, 242.
35. *MZDZ*, 2:1621.
36. *WNZEL*, 362.
37. Uo., 356–357.

38. Uo., 359–368.
39. Frederick Teiwes és Warren Sun: *The End of the Maoist Era: Chinese Politics during the Twilight of the Cultural Revolution, 1972–1976* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2007), 59.
40. Teiwes és Sun beszámol Csou döntéséről, hogy hamisítás meg a Csou és Nixon elnök kézfogásáról készített képet, és Csi Cao-csu tolmács helyett Mao bizalmas rokona, a tolmacsolásra alkalmatlan Vang Haj-zsung alakját applikálják rá. Lásd Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 29–30.
41. *WNZEL*, 356–358.
42. John Holdridge, személyes kommunikáció, év nélkül.
43. *DXPCR*, 192–193.; *WNZEL*, 364–368.
44. Maomao: *Wode fuqin Deng Xiaoping*, 222.
45. *DXPCR*, 198–200.
46. Uo., 201–202.
47. *Deng Xiaoping tongzhi de xin: Yi jiu qi er nian ba yue san ri* [Teng Hsiao-ping elvtárs 1972. augusztus 3-i levele], kiadatlan dokumentum, hozzáférés: Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem.
48. *DXPCR*, 209–210.
49. *Guoshi*, 8. kötet, 202.
50. *MZDZ*, 2:1650.
51. *Guoshi*, 8. kötet, 202.
52. *DXPCR*, 214–239.
53. Shu Huiguo: „Hongse dadi weiren xing” [A nagy ember utazásai a vörös világban], in: *Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi* [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Huiyi Deng Xiaoping* [Teng Hszi] (ingre emlékezve), 3 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1998), 3:199. Deng kijelentette: „Wo hai keyi gao 20 nian.”
54. *DXPCR*, 243. Noha Csiang Csing később váltig állította, hogy kezdetben nem ellenezte Deng visszatérését, sőt támogatta őt (Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 180., 202.), a párt történészei Teng Zsung véleményével értenek egyet, amely szerint Csiang Csing megpróbált tenni a száműzött visszatérése ellen, lásd *MZDZ*, 2:1650.
55. *WNZEL*, 504–505.; *DXPCR*, 246–247.
56. *DXPCR*, 242–243.
57. *DXPNP-1*, 3:1973., 1973. március 28. és 29.
58. Uo., 3:1973., 1973. március 29.
59. *DXPCR*, 244–246. Szihanuk bankettjéről lásd *DXPWJHD*.
60. *DXPWJHD*, 71–81.; *DXPNP-1*, 1:1974–1990.
61. *WNZEL*. Az angol nyelvű verzió rövidített. Lásd Wenqian Gao: *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary; A Biography* (New York: Public Affairs, 2007).
62. Interjú Csang Han-cse angoltanárral és tolmacsal, aki először 1963-ban találkozott Maóval, 2006. október és december. Lásd még Gao: *Zhou Enlai*, 237–240.
63. Csang Han-cse-interjú, 2006. október.
64. Ez a beszámoló részt a *WNZEL*-re és Gao: *Zhou Enlai* című művének fordítására támaszkodik. Csiang évtizeden át volt a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája egyik egységének vezetőhelyettese. Kritikusai szerint magyarázatai nem a rendelkezésre álló adatokra támaszkodnak, és más elfogadhatóbb magyarázatok is elközelhetők. Például azt állítja, hogy Mao tűzijátékkal ünneplte meg Csou halálát, de az újévi eseményeken gyakran használnak tűzijátékot, így lehetséges, hogy a látványosság az újévnek szólt.

65. *WNZEL*.
66. *DXPCR*, 210.
67. *MZDZ*, 2:1655.
68. Barbara Barnouin és Changgen Yu: *Ten Years of Turbulence* (New York: Kegan Paul International, 1993), 248–249.
69. *DXPCR*, 252–254.; Richard Evans: *Deng Xiaoping and the Making of Modern China* (New York: Viking, 1994), 196–197.
70. *MZDZ*, 2:1661.
71. Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 97.
72. *MZDZ*, 2:1654. A kongresszusról szóló részletesebb beszámolót lásd uo., 93–109.
73. *DXPNP-1*, 3:1976–1977.
74. *MZDZ*, 2:1661.
75. Evans: *Deng Xiaoping and the Making of Modern China*, 197.
76. Patrick Tyler: *A Great Wall: Six Presidents and China; An Investigative History* (New York: Public Affairs, 1999), 159–164.; William Burr, szerk.: *The Kissinger Transcripts: The Top Secret Talks with Beijing and Moscow* (New York: New Press, 1998), 124–128.
77. Tyler: *A Great Wall*, 168–169. Lásd még Burr: *The Kissinger Transcripts*, 166–169. Kissinger és Mao találkozója: 179–199.
78. DNSA, CH00277, Kissinger és Csou En-laj, 1973. november 11. A DNSA-ben rögzített találkozók közül jó néhány szintén megtalálható: Burr: *The Kissinger Transcripts*.
79. DNSA, CH00278, 1973. november 12.; DNSA, CH00284, 1973. november 14.
80. Kissinger saját későbbi beszámolója a látogatásokról in: Henry Kissinger: *Years of Renewal* (New York: Simon and Schuster, 1999), 136–166. Sok dokumentum kommentárokkal in: Burr: *The Kissinger Transcripts*.
81. *WNZEL*, 461.
82. Uo., 502.
83. Sok a „kulturális forradalom” alatt megkritizált hivatalnok mélyen neheztelt azokra, így Csoura is, akik együttműködtek Maóval. Deng megjegyezte Kissingernek, hogy „noha Csou kétségtelenül megkönnyítette sokak sorsát, sohasem próbálta megváltoztatni azt a politikát, mely annyi szenvédést okozott”. Lásd Kissinger: *Years of Renewal*, 160.
84. *WNZEL*, 472.; Gao: *Zhou Enlai*, 242–247.
85. *WNZEL*, 505–506.; Gao: *Zhou Enlai*, 247. (Warren Sun megkérdőjelezte, hogy a KKB-hez ebben az időben csatlakozott-e, vagy egy évvel később.)
86. *DXPNP-1*.
87. Salisbury: *The New Emperors*, 296.
88. Evans: *Deng Xiaoping and the Making of Modern China*, 197.
89. *WNZEL*, 473–474.
90. Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 131–139.; uo., 473–474, 531–533.
91. Gao: *Zhou Enlai*, 256–259., 262.
92. *WNZEL*, 531–533.
93. Uo., 506–507., 527–528.
94. *DXPCR*, 264–265.
95. Csang Han-cse-interjú, 1995. december. Csang a külügyminiszter Csiao Kuan-huához ment hozzá 1973-ban, Qiang feleségének halála után.
96. *DXPCR*, 264–265.
97. Uo., 264–268.
98. Jiang Jiangbin-interjú, Központi Pártiskola, 2002. január.
99. Kissinger: *Years of Renewal*, 164.

100. Uo., 869–886.
101. Uo., 868.
102. Uo., 164.
103. Uo., 163–164.
104. Uo., 163.
105. Si Jen-huával [] és [] imácsával készített interjú, 2007. december.
106. Csong Han [] és Csião Kuan-hua feleségével és a delegáció egyik tolmácsával készített interjúk, 2006. október és december.
107. *DXPCR*, 268–270.
108. *LZQ/JHD*, 88–117.
109. Deng [] találkozása az amerikai egyetemi rektorok delegációjával, 1974. november 14. Köszönettel tartozom Merle Goldmannak, a delegáció tagjának, aki megosztotta velem a jegyzeteit.
110. *LZQ*, 1.
111. Uo., 1–16.
112. *DXPCR*, 274.
113. Lásd Short: *Mao: A Life*, 618.
114. *WNZEL*, 528–530.
115. Uo.; lásd még *DXPCR*, 276–277.; *Guoshi*, 8. kötet, 377–409.
116. *DXPCR*, 281.
117. Evans: *Deng Xiaoping and the Making of Modern China*, 202–203.
118. *DXPCR*, 275–280.
119. *WNZEL*, 501–509.

3. RENDTEREMTÉS MAO ALATT

1. *LZQ*, 25.; Zhang Hua: *Deng Xiaoping yu 1975 nian de Zhongguo* [Teng Hsiao-ping és Kína 1975-ben] (Beijing: Zhonggong dangshi chubanshe, 2004).
2. *WNZEL*.
3. Uo.
4. A Mao és Csiang Csing közötti levélváltáshoz hozzáféréssel rendelkező párttörténettel készített interjú, év nélkül.
5. *LZQ*, 178.
6. Zhou Enlai: „Report on the Work of the Government”, 1975. január 13., in: *Documents of the First Session of the Fourth National People’s Congress of the People’s Republic of China* (Beijing: Foreign Languages Press, 1975).
7. *LZQ*, 44–45.; Nancy Tang-interjú, 2002. április.
8. *DXPNP-2*, 1975. február 1.
9. *DXPNP-2*, 1975. május 29.; lásd még *LZQ*, 45–47.
10. Zhang Hua: *Deng Xiaoping yu 1975 nian de Zhongguo*, 70–74.
11. *DXPNP-2*, 1975. január 25.; *SWDXP-2*, 13–15.
12. Jonathan D. Pollack: „Rebuilding China’s Great Wall: Chinese Security in the 1980s”, in: Paul H. B. Godwin, szerk.: *The Chinese Defense Establishment: Continuity and Change in the 1980s* (Boulder, Colo.: Westview, 1983), 3–20.; Paul H. B. Godwin: „Mao Ze-dong Revised: Deterrence and Defense in the 1980s”, in: Godwin, szerk.: *The Chinese Defense Establishment*, 21–40.; June Teufel Dreyer: „Deng Xiaoping: The Soldier”, *The China Quarterly* (1993. szeptember), 536–550.
13. *DXPNP-2*, 1975. január 25.; *DXPW*, 3:4–6., 1975. január 19.

14. *LZQ*, 424–425.; *DXPNP-2*, 1975. január 12.
15. *DXPJW*, 3:1–3.
16. Deng Xiaoping: „Dangqian junshi gongzuo de jide wenti” [Jelenlegi katonai tevékenységünk néhány kérdéséről], 1975. január 14. a vezérkar munkatársainak beszámolójára adott válaszának lényegi elemei: uo., 3:1–3.; Deng Xiaoping: „Guofang gongye jundui zhuangbei gongzuo de jidian yijian” [Gondolatok a védelmi iparról és a katonai felszerelésekkel kapcsolatos munkáról], 1975. május 4. A KKB Állandó Bizottságának jelentéseire adott válaszról: uo., 3:20–25.; Deng Xiaoping: „Yao jianli yange de kexue guanli he keyan shengchan zhidu” [Szigorú tudományos menedzsmentet és tudományos termelő rendszert kell meghonosítanunk], 1975. május 19., beszéd a KKB Állandó Bizottsága előtt, a Tudományos és Technológiai Bizottság és a 7-es számú gép építési minisztérium (rakéták) jelentéseire reflektálva, uo., 3:26–27.
17. William Burr, szerk.: *The Kissinger Transcripts: The Top Secret Talks with Beijing and Moscow* (New York: New Press, 1998), 308. A tárgyalások és a beszélgetések leíratának kontextusáról lásd 265–321.
18. *LZQ*, 398.
19. A vezérkar fórumán kijelentette, hogy nem kell sietteti a csapatok felkészítését a csatákra, lásd *DXPJW*, 3:9.
20. Uo., 3:9–13.
21. *LZQ*, 404–405.; *DXPNP-2*, 1975. január 19. és 25.; *DXPJW*, 3:6–8.; *SWDXP-2*, 27–28.
22. *DXPJW*, 3:1–3.
23. *LZQ*, 407–408.
24. Uo., 415–417.
25. Uo., 416.
26. *DXPJW*, 3:26–27., 1975. május 19.
27. *LZQ*, 408., 412–415.
28. Uo., 94.
29. Uo., 107–108.; *DXPNP-2*, 1975. május .
30. Csang Hsing-hsinggel, a Kortárs Kutatóintézet igazgatóhelyettesével készített interjúk, 2006.
31. Harrison E. Salisbury: *The New Emperors: China in the Era of Mao and Deng* (Boston: Little, Brown, 1992), 334.
32. *LZQ*, 55–56.
33. Salisbury: *The New Emperors*, 333–334. Salisbury 1987. október 7-én készített interjút Van Livel.
34. Wang Lixin: *Yao chimi zhao Wan Li: Anhui nongcun gaige shilu* [Ha rizsre van szükséged, keresd Van Lit – Anhuj mezőgazdasági reformjának igaz története] (Beijing: Beijing tushuguan chubanshe, 2000), 22.
35. *LZQ*, 57–59.
36. Uo., 54–56.
37. *LZQ*, 57–61.
38. A tartományi párttitkár (a régió legmagasabb párt pozíciója) kínai elnevezése gyakran és tartományról tartományra változott. 1982 előtt általában több tartományi párttitkár dolgozott minden tartományban, s közülük egyet „első párttitkárnak” jelöltek ki. Előfordult, hogy a többi párttitkár is megszámozták, vagy párttitkár helyettesnek osztották be, és időnként a tartományi párttitkárság titkárainak nevezték őket. Ezek a második vonalba tartozó tartományi párttitkárok mindenkorban egy-egy szektorért (*xitong*) voltak felelősek (például politika-jog, ipar-közlekedés, kereskedelem vagy oktatás-kultú-

ra). Gyakran előfordult, hogy az elnevezés nem tükrözte a felelősségi változásokat. Még a kínai szerzők sem használják mindig a helyes elnevezést. Az 1982-es 12. Pártkongresszus után, mely a kollektív vezetésre helyezte a hangsúlyt, az „első titkár” elnevezés fokozatosan a legtöbb tartományban kiment a használatból, és 1985-ben már nem náltáknak egyik titkár azonban még ezután is a többi vezetőként funkcionált. A angol verziójában a vezető tartományi párttitkárra a „first party secretary” (első párttitkár) kifejezést használom függetlenül a korszaktól, s a többieket egyszerűen tartományi párttitkároknak nevezem.

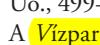
39. *LZQ*, 62.
40. *SWDXP-2*, 16–19. Tang Tsou a Válogatott műveiről készült bírálatában kijelenti, hogy nagyon kevés változtatás történt az eredeti szövegeken. Lásd Tang Tsou: „Review: The Historic Change in Direction and Continuity with the Past”, *The China Quarterly* (1984. április), 320–347.
41. *LZQ*, 58., 67–68.
42. Uo., 64., 68.
43. *DXPCR*, 298–299.
44. *LZQ*, 68–69.
45. Uo., 69–70.
46. Uo., 70.
47. *DXPCR*, 299.
48. *LZQ*, 70–71.
49. Uo., 71., 77.
50. *DXPNP-2*, 1975. március 22.; *LZQ*, 73–74.
51. *DXPNP-2*, 1975. április 18–26.
52. *LZQ*, 81–84.
53. Uo., 429–445., 465.
54. Uo., 456.
55. Uo., 76., 82., 126.
56. Uo., 113–114.
57. Uo., 125.
58. Uo., 118–120.
59. Uo., 126–133.
60. Uo., 142–153.
61. Uo., 125.
62. Uo., 147–149.
63. Uo., 150–152.
64. *DXPNP-2*, 1975. május 21.
65. *DXPNP-2*, 1975. május 29.
66. *LZQ*, 163–166.
67. Uo., 166.
68. Uo., 169.
69. Uo., 169–170.
70. Uo., 443–465.; Frederick Teiwes és Warren Sun: *The End of the Maoist Era: Chinese Politics during the Twilight of the Cultural Revolution, 1972–1976* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2007), 245–251., 274–282.; Keith Forster: *Rebellion and Factionalism in a Chinese Province: Zhejiang, 1966–1976* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1990); interjú Csi Hu-minnel, Csi Teng-kuj fiával, 2007. október.
71. *LZQ*, 445.

72. Uo., 445–446.
73. Uo., 446.
74. A Cseng Csung-jüan által készített interjúból, in: *LZQ*, 454.
75. Uo., 65.
76. *DXPNP-2*, 1975. április 18–26.
77. Uo., 1975. április 18.
78. Uo., 1975. április 27.
79. Uo., 1975. május 3.
80. Uo., 1975. május 27. és június 3.
81. Uo., 1975. július 12–17.; *DXPWJHD*, 1975. május 12–18.
82. Jacques Chirac-interjú, *China Daily* (2004. augusztus 23.).

4. MAO ALATT ELŐRE KINTVE

1. *LZQ*, 202–203.; *WYDXP*, 5.
2. *SWDXP-2*, 24–26.
3. *LZQ*, 537–540.
4. Uo., 208.
5. A Politikai Kutató Irodát érintő információk az iroda vezető munkatársával, Jü Kuang-jüannal és az elméleti csoport párttitkáraval, Csu Csia-muval köztött interjúból származnak. Lásd még *WYDXP*. Hu Ciao-mu életrajzát lásd *A Deng-korszak kulcsfigurái* című fejezetben.
6. *LZQ*, 213.
7. Uo., 204–208.
8. Uo., 212–213.
9. *DXPNP-2*, 1975. július 13., július 18. és augusztus 8.; uo., 213–215.
10. Ülésekre került sor a következő napokon: 1975. június 29.; július 23.; augusztus 26.; szeptember 13., 19., 25. és 26.; október 10., 14. és 24.; november 10. és 15.; illetve 1976. január 17.
11. *LZQ*, 233–272.; Frederick Teiwes és Warren Sun: *The End of the Maoist Era: Chinese Politics during the Twilight of the Cultural Revolution, 1972–1976* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2007), 324–339.
12. *LZQ*, 241–243.
13. *DXPNP-2*, 1975. szeptember 20.
14. *SWDXP-2*, 41–44.
15. A két változat különbségeiről lásd *LZQ*, 265–266.
16. Uo., 252–256.
17. Uo.; *DXPNP-2*, 1975. december 25.
18. *LZQ*, 242–243. A magasabb jövedelmű körzetek engedményeket kaptak, többet költettek, lásd 239–241.
19. Uo., 353–357.
20. Uo., 353.
21. Uo., 353–357.
22. Uo., 222–224.
23. Uo., 367.
24. Uo., 364–365.
25. Uo., 366–367.
26. Uo., 374–380.; *WYDXP*, 68–70.

27. *LZQ*, 371–374.
28. Uo., 381–386.
29. Uo., 390.
30. Uo.
31. Uo., 389–392.
32. Uo., 390–392.
33. Uo., 392–394.; Wu De: *Wu De koushu: Shinian fengyu jishi; Wo zai Beijing gongzuo de yixie jingli* [Vu Tö elbeszélése – Tíz év viharos történetének feljegyzései / Személyes tapasztalatok] (Beijing: Dangdai chubanshe, 2004), 166–173.; *WYDXP*, 94–97.
34. *LZQ*, 226–232.
35. Uo., 275.
36. Uo., 282–286.
37. Uo., 274–282., 341. A Csiang Csinggel folytatott, rögzített beszélgetés Mao kisebb átszerkesztése után bekerült az 1975. november 15-én közzétett beszélgetései közé, in: *Jianguo yilai Mao Zedong wengao* [Mao Ce-tung kéziratai az országalapítás óta], 13 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1987–1998), 13:447–449.
38. *LZQ*, 343–346.
39. Uo., 291–298. A levél szövege: 295–296.
40. A szemmelütés hátterét Mao orvosa közli. Lásd Li Qisen zuj (Anne F. Thurston szerkesztésében): *The Private Life of Chairman Mao: The Memoirs of Mao's Personal Physician* (New York: Random House, 1994), 604–605.
41. *LZQ*, 296–298.
42. Uo., 329–339.
43. Uo., 273.
44. Uo., 339–341.
45. Uo., 471–473.
46. Ez a National Academy of Sciences delegáció konklúziója volt, melynek tagja lehettem.
47. „Di sanji po bing” [3. rész: Jégtörés], in: *Zhongyang wenxian yanjiushi Hunan shengwei, Hunan dianshi tai* [Hunan Televízió, Hunan Tartományi Bizottság és a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája]: *Daxing dianshipian „Deng Xiaoping shi zhāng”* [,Teng Hsiao-ping tíz részben”, tv-sorozat] (Hunan Tartományi Televízió, 2004).
48. *LZQ*, 473–474.
49. Uo., 477–478., 495.
50. Uo., 478–480.
51. Uo., 480–482., 488–490.
52. Uo., 490–496.
53. Merle Goldman, a delegációt kísérő Kína-szakértő rendelkezésemre bocsátotta a találkozóról készült jegyzeteit.
54. *LZQ*, 498.; *SWDXP-2*, 45–47.
55. *LZQ*, 581–582.
56. Uo., 499–502.
57. Uo., 499–, 506.
58. A Vizparti törvényt kérdezések részletesebb tárgyalását lásd Merle Goldman: *Chinese Intellectuals: Advise and Dissent* (Cambridge: Harvard University Press, 1981).
59. *LZQ*, 507–512.; *Guoshi*, 8. kötet, 577–580. Mindezek szerint Lu Ti, nem pedig Mao Ce-tung volt az, aki a vitát és Mao véleményének rögzítését kezdeményezte, továbbá Jao Ven-jüan és Csiang Csing, nem pedig Mao volt az, aki a nyilvános vitát preferálta.

- Minden esetre Mao elnök legalábbis engedélyezte, hogy a vita megtörténjen, s tisztában volt a politikai jelentőségével.
60. *LZQ*, 512–517.
 61. *WNZEL*,
 62. A Vízpart...lénet-kampányról szóló különböző beszámolókat lásd Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 363–374.; Merle Goldman: „The Media Campaign as a Weapon in Political Struggle: The Dictatorship of the Proletariat and Water Margin Campaign”, in: Godwin C. Chu és Francis L. K. Hsu, szerk.: *Moving a Mountain: Cultural Change in China* (Honolulu: University Press of Hawaii, 1979), 191–202.; Barbara Barnouin és Changgen Yu: *Ten Years of Turbulence: The Chinese Cultural Revolution* (New York: Kegan Paul International, 1993), 283–285.
 63. Wenqian Gao: *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary; A Biography* (New York: Public Affairs, 2007), 166.
 64. *LZQ*, 512–517.
 65. Mao Jüan-hszin nézeteit azon interjú alapján közlöm, melyet egy olyan hivatalnokkal készítettem, aki ismerte Mao Ce-tung unokaöccsének szemléletmódját, 2006. január.
 66. A harc különböző beszámolóit lásd *MZDZ*, 2:1753–1755.; *DXPCR*, 350–351.; Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 388–399.; Jiaqi Yan és Gao Gao: *Turbulent Decade: A History of the Cultural Revolution* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1996), 471–473.; Roderick MacFarquhar és Michael Schoenhals: *Mao's Last Revolution* (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2006), 404–407.; *LZQ*, 560–563.
 67. *Guoshi*, 8. kötet, 406.
 68. *MZDZ*, 2:1754.
 69. Uo.
 70. Ez a rész egy olyan hivatalnokkal készült interjúkon alapszik, aki a pozíciójának köszönhetően tisztában volt Mao Jüan-hszin helyzetével, lásd még *MZDZ*, 2:1752–1758.; *DXPCR*, 350–355.; Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 374–381., 399–410.; *LZQ*, 560–579.; *Guoshi*, 8. kötet, 592–598.; *DXPNP-2*, 1975. november 1–28.
 71. Interjú egy olyan hivatalnokkal, aki tudhatta mindezt, 2006. január. Lásd még Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 517.
 72. *DXPCR*, 361.
 73. *DXPNP-2*, 1976. január 1–2.; Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 516.
 74. 1980-ban a történelmi kérdéseket értékelve Csen Jün, Je Csien-jing és mások attól tartottak, hogy Mao Ce-tung reputációját csökkentené, ha az lenne az uralkodó vélemény, hogy Jüan-hszin csak Mao elképzeléseit közvetítette. Jüan-hszin beleegyezett, hogy felvállalja Mao befolyásolásának felelősségett, s ezért jobban bántak vele, mint egyébként bántak volna. A dokumentumokat ismerő párttörténéssel készített interjú, 2008. december.
 75. A Csaojang-modellről lásd Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 340.
 76. Ez a rész egy olyan párttörténéssel készített interjúra támaszkodik, akinek hozzáférése volt több releváns archívumhoz, 2006. január.
 77. *DXPCR*, 351.
 78. 2006 januárjában készített interjúk egy olyan hivatalnokkal, aki a pozíciója jóvoltából tisztában lehetett Mao Jüan-hszin helyzetével. *MZDZ*, 2:1754–1755.; *DXPCR*, 352–353.
 79. *DXPCR*, 362.; *DXPNP-2* szerint a látogatás november elején történt.
 80. *DXPCR*, 352.
 81. *DXPNP-2*, 1975. november 1–2.; *MZDZ*, 2:1755.
 82. *MZDZ*, 2:1755–1756.
 83. Uo., 2:1756.

84. David S. Zweig: „The Peita Debate on Education and the Fall of Teng Hsiao-p'ing”, *The China Quarterly* (1978. március), 140–159.
85. *DXPNP-2*, 1975. november 17.
86. Uo., 1975. november 20.; *DXPCR*, 361.
87. Po []: *Ruogan zhong da juece yu shijian de huigu* [Visszaemlélezés néhány fontos eseményre], 2 köt. (Beijing: Zhonggong zhongyang dangxiao chubanshe, 1991), 2:1249.
88. *DXPCR*, 366.
89. Patrick Tyler: *A Great Wall: Six Presidents and []*; *An Investigative History* (New York: Public Affairs, 1999), 226. Ebben a műben Liu [] helytelenül Liu Puként szerepel.
90. Henry Kissinger: *Years of Renewal* (New York: Simon and Schuster, 1999), 890–891.
91. *LZQ*, 574.
92. *DXPCR*, 364–365.; *LZQ*, 575–576.; *DXPNP-2*, 1975. november 24.; Nancy Tang-interjú, 2002. április.
93. *LZQ*, 576–577.; *DXPCR*, 365.
94. *LZQ*, 583–586.
95. Uo., 579–580.; lásd még Wu De: *Wu De koushu*, 194–199.
96. *LZQ*, 579–582.
97. Deng [] beszédének felvétele még mindig a párt archívumában van. Az itt közölt beszámoltó Cseng Csung-jüan összefoglalóján alapul, amely pedig a felvétel leíratán. Lásd *DXPNP-2*, 1976. december 20.
98. *DXPCR*, 367–368.
99. *LZQ*, 571–579 []
100. Memcon a Deng [] és Kissinger közötti találkozóról, DNSA, CH00366, CH00367, CH00369 és CH00373, 1975. október 20–22.
101. Kissinger és Mao találkozójának elemzése és fontosabb részletei, DNSA, CH00368, 1975. október 22.; Memcon a Kissinger és Mao közötti találkozóról, DNSA, CH00372, 1975. október 17.; DNSA, CH00398, 1975. december 3.
102. Uo.
103. Memcon a Gerald Ford, Henry Kissinger és Teng Hsziao-ping közötti találkozóról, DNSA, CH00398, 1975. december 3.
104. Mao és Ford találkozója, DNSA, CH00395, 1975. december 2.; Memcon a Gerald Ford és Teng Hsziao-ping közötti találkozóról, DNSA, CH00396, 1975. december 2.; DNSA, CH00398, 1975. december 3.; Memcon a Gerald Ford, Henry Kissinger és Teng Hsziao-ping közötti találkozóról, DNSA, CH00399, 1975. december 4.; *DXPNP-2*, 1975. december 1–5.; Kissinger: *Years of Renewal*, 886–894.; Tyler: *A Great Wall*, 215–219.
105. George Bush jelentése, DNSA, CH00402, 1975. december 9.
106. DNSA, CH00402, 1975. december 9.
107. *DXPNP-2*, 1976. január 1–2.
108. *LZQ*, 420–422.

5. PARTVONALON A MAO-KORSZAK VÉGÉN

1. *DXPNP-2*, 1976. január []
2. Mao Vang Tung-hsing [] tett megjegyzéséről lásd *WNZEL*, 7–8., 602–604.
3. Jiaqi Yan és Gao Gao: *Turbulent Decade: A History of the Cultural Revolution* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1996), 482.
4. *DXPNP-2*, 1976. január 5.
5. Uo., 1976. január 9.

6. Csou utolsó éveiben Maóhoz fűződő viszonyáról lásd WNZEL.
7. Wu De: *Wu De koushu: Shinián fèngyu jishi; Wo zai Beijing gongzuo de yixie jingli* [Vu Tö elbeszélése – Tíz év viharos történetének feljegyzései / Személyes tapasztalatok] (Beijing: Dangdai chubanshe, 2004), 203–204.
8. Roger Garside brit diplomata 1976–79 között dolgozott Pekingben, David Zweig pedig kanadai cserediák volt, mindenketen tudnak kínaiul, a pár nap során idejük nagy részében a Tienanmen téren tartózkodtak. Lásd Garside: *Coming Alive: China after Mao* (New York: McGraw-Hill, 1981).
9. Wu De: *Wu De koushu*, 203.
10. A fekete karszalag tiltásáról lásd uo., 204.
11. Garside: *Coming Alive*, 10–13.
12. DXPNP-2, 1976. január 12.
13. Chaozhu Ji: *The Man on Mao's Right: From Harvard Yard to Tiananmen Square, My Life inside China's Foreign Ministry* (New York: Random House, 2008), 285.; Csi Csaó-csu-interjú, 2002. április.
14. DXPNP-2, 1976. január 15.; Ji: *The Man on Mao's Right*, 285.
15. Garside: *Coming Alive*, 12–13.
16. DXPNP-2, 1976. január 14.
17. DXPCR, 372.
18. DXPNP-2, 1976. január 20.
19. Párttörténészekkel készített interjúk, év nélkül.
20. DXPCR, 372., 380–388.; Frederick Teiwes és Warren Sun: *The End of the Maoist Era: Chinese Politics during the Twilight of the Cultural Revolution, 1972–1976* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2007), 414–415.
21. DXPNP-2, 1976. január 20.
22. Uo., 1976. január 21., 146.
23. Uo., 1976. január 21., 1976. január–április.
24. Zsenmi pao (1976. január 26.)
25. DXPNP-2, 1976. január 21.
26. Uo., 1976. február 2.
27. DXPCR, 380–388.; DXPNP-2, 1976. január 15., 21., február 2.
28. Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 443–447.
29. LZQ, 584.
30. DXPNP-2, 1976. február 2.
31. Uo., 1976. február 25. – március eleje.
32. Garside: *Coming Alive*, 18–24.
33. Uo., 110–115.; David S. Zweig: „The Peita Debate on Education and the Fall of Teng Hsiao-p'ing,” *The China Quarterly* (1978. március), 154.
34. DXPNP-2, 1976. március 26.
35. Wu De: *Wu De koushu*, 204–206.
36. Garside: *Coming Alive*, 115.
37. Deng utasítja a családját, hogy ne menjenek a Tienanmen tére, lásd DXPNP-2, 1976. március vége – április eleje.
38. Zweig: „The Peita Debate on Education and the Fall of Teng Hsiao-p'ing”, 154–158.; Garside: *Coming Alive*, 125–128.
39. Garside: *Coming Alive*, 125–126.
40. Wu De: *Wu De koushu*, 207–211.
41. DXPNP-2, 1976. április 5.

42. Wu De: *Wu De koushu*, 210–214. Garside beszámol arról, hogy 18:30-kor közvetítették a bejelentést, s 21:35-kor gyúltak ki a fények és vonult ki a milícia gyülekezőhelyéről, a Tiltott Városból (Garside: *Coming Alive*, 128–135). A „négyek bandájának” ám azzal védekezett, hogy április 5-én nem lehetett más, engedelmeskednie kellett Mao elnöknek és a Politikai Bizottságnak. Néhányan arról számoltak be, hogy április 5-én hatálmas vörortás volt, de az esemény három későbbi – kórházakban, krematóriumokban és máshol történt – vizsgálata nem tárt fel bizonyítékot arra, hogy bárki meghalt volna. Vu Tö kifeiti, hogy a Zhonggong zhongyang dangshi yanjiushi [a Kínai Kommunista Párt Központi Történeti Kutató Irodája]: *Zhonggong dangshi dashi nianbiao* [A KKP fontosabb történelmi eseményeinek kronológiája] (Beijing: Renmin chubanshe, 1987) nemiképp zavaros, mert az április 4-i és 5-i két PB-ülés eredményeit úgy mutatja be, mintha egyaránt április 4-én születtek volna, s mert a „négyek bandájának” az üléseken való kritikáját nem említi. Lásd Wu De: *Wu De koushu*, 218–221.
43. Csang Han-cse-interjú, 2006. október 21.
44. Egy Mao Jüan-hszin nézeteit ismerő hivatalnokkal készült interjú, 2006. január.
45. *DXPNP-2*, 1976. április 6.
46. *WNZEL*, 308.
47. Mivel a magas beosztású kínaiai tudták, hogy hol tartózkodik, az a pletyka terjedt el a külföldiek között, hogy Kantonba menekült, s régi barátjánál és támogatójánál, Hszü Si-junál, a kantonai katonai régió 1974. január és 1980. február között vezetőjénél rejtőzközött. A pletykát nemcsak a hongkongi újságok, hanem néhány nyugati elemző is közhette. Lásd Garside: *Coming Alive*, 140.; Harrison E. Salisbury: *The Emperors: China in the Era of Mao and Deng* (Boston: Little, Brown, 1992), 367. lánya később eloszlatta ezt a félrétest.
48. *DXPNP-2*, 1976. április 7.; Wu De: *Wu De koushu*, 216–218.
49. Zweig: „The Peita Debate on Education and the Fall of Teng Hsiao-p’ing”, 158.
50. *MZDZ*, 2:1778.
51. Mao Ce-tung orvosa, Li -szuj számolt be arról, hogy Mao ezeket a szavak írta Huának április 30-án. Lásd Li -szuj és Anne F. Thurston: *The Private Life of Chairman Mao: The Memoirs of Mao’s Personal Physician* (New York: Random House, 1994), 5.
52. *DXPNP-2*, 1976. április 7.
53. 1976. július 7. és szeptember 9.
54. Uo., 1976. szeptember 9.
55. Wu De: *Wu De koushu*, 197.
56. Teiwees és Sun: *End of the Maoist Era*, 390.
57. *DXPNP-2*, 1976. szeptember 9.
58. Roxane Witke: *Comrade Chiang Ch’ing* (Boston: Little, Brown, 1977), 449. A „négyek bandája” letartóztatásának hátteréről és folyamatáról lásd *Guoshi*, 8. kötet, 647–716.; Wu Jianhua: „Fensui ‘sirenbang’ cehua shishi guocheng” [A „négyek bandája” megdöntsének terve és végrehajtása], *Zhonghua Ernu*, 10. és 11. szám (2001), újraközölve Li Haiwen: *Zhonggong zhongda lishi shijian qinli ji (1949–1980)* [Emlékek a KKP fontosabb történeti eseményei során szerzett személyes tapasztalatokról (1949–1980)], 2 köt. (Csengtu, Chengdu): Sichuan renmin chubanshe, 2006), 2:248–281.; *YJZGJSK*; Wu De: *Wu De koushu*. Angol nyelvű beszámolóért lásd Yan és Gao: *Turbulent Decade*, 519–528.; Teiwees és Sun: *End of the Maoist Era*, 536–594.; Richard Baum: *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), 40–45.

59. *YJZGJSK*, 363–364.; Li és Thurston: *The Private Life of Chairman Mao*, 3–30., 615–625.; interjú Csi Hu-minnel, Csi Teng-kuj fiával, 2007. október.
60. *YJZGJSK*, 367.
61. Uo., 369–370.
62. Yan és Gao: *Turbulent Decade*, 524.; Cseng Csing-jüan, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo* [Kína 1976-tól 1981-ig] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2008), 4–5.; Teiws és Sun: *End of the Maoist Era*, 551–594.
63. *YJZGJSK*, 368. Nyugati és kínai tudósok másat és másat gondolnak arról, vajon Hua Kuo-feng vagy Je marsall volt-e a kezdeményező, s melyikük játszott fontosabb szerepet. Amíg Hua pozícióban volt, a kínai sajtó az ő szerepét hangsúlyozta ki, de miután eltávolították, Je szerepe lett hangsúlyosabb. Világos, hogy mindenketten jelentős szerepet játszottak. A kérdésről lásd Teiws és Sun: *End of the Maoist Era*, 536–594.
64. *YJZGJSK*, 377–380.
65. Garside: *Coming Alive*, 154., valamint Salisbury: *The New Emperors*, 274. nem igazolt beszámolókat közöl Mao Jüan-hszin meneküléséről, akit állítólag egy északkeletrre tartó repülőgép való felszállásakor tartóztattak le. A több párt dokumentumhoz hozzáfűzött tanulmány tesz említést ilyen pletykáról, amelyek a hongkongi *Ming Pao* és a *Ming újság* is megjelentek, a Csiang Csing letartóztatásáról készült drámai beszámolókkal együtt, melyek összefoglalása: Garside: *Coming Alive*, 152–167. A párttörténészek ezeket sem igazolták. Lásd még Teiws és Sun: *End of the Maoist Era*, 580.
66. Teiws és Sun: *End of the Maoist Era*, 582.
67. Roderick MacFarquhar: *The Politics of China: The Eras of Mao and Deng* (New York: Cambridge University Press, 1997), 312.
68. A munkásmilíciai háteréről lásd Elizabeth J. Perry: *Patrolling the Revolution: Worker Militias, Citizenship, and the Modern Chinese State* (Lanham, Md.: Rowman and Littlefield, 2006).
69. Cseng Csing-jüan, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 11–14.; Teiws és Sun: *End of the Maoist Era*, 582–590.
70. Garside: *Coming Alive*, 154–167.
71. *DXPNP-2*, 1976. október 21.; Garside: *Coming Alive*, 165–166.
72. Teiws és Sun: *End of the Maoist Era*, 586–587.
73. *DXPNP-2*, 1976. október 26.
74. Uo., 1976 októbere, a „négyek bandájának” letartóztatása után.
75. *DXPCR*, 440–441.
76. *DXPNP-2*, 1976. október 7. és 10., idézi Baum: *Burying Mao*, 43.
77. *DXPNP-2*, 1976. december 7., 12–14. és 24.
78. Uo., 154., 1976. december 24.

6. VISSZATÉRÉS HUA ALATT

- Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma, „Gates nagykövet pekingi tárgyalásai”, DNSA, CH00407, 1976. április 22.
- A Hua vezetésének két évéről készült éleslátó elemzést lásd „1976–1978 Zhongguo shehui de yanhuá: Jianlun Hua Guofeng de shiqi zhengzhi huanjing de biandong yu shiyijie sanzhong quanhui de zhaokai” [A kínai társadalom evolúciója, 1976–78 – A Hua Kuo-feng-korszak politikai környezetében történt változások második vitája és a harmadik plénum megnyitása], *Xuexi yu tansuo*, 6. szám (2008), 32–41. Hálával tartozom Warren Sunnak a bizonyítékokért arról, hogy Hua támogatta a reformokat.

3. Más szinteken és más szektorokban, mint a gazdasági, a személyes tekintély erős maradt. Lásd például Andrew G. Walder: *Communist Neo-Traditionalism: Work and Authority in Chinese Industry* (Berkeley: University of California Press, 1986).
4. Je Csien-jing életrajzírói azt állítják, hogy elsődleges szerepe volt a „négyek bandájának” letartóztatásában. A Je- és Hua-párti párttörténészek érveit értékelve Frederick Teiwes és Warren Sun Hua szerepét méltatja: övé volt az irányítás, és ő kezdeményezett. Lásd Teiwes és Sun: *The End of the Maoist Era: Chinese Politics during the Twilight of the Cultural Revolution, 1972–1976* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2007), 591–594. Hasznló konklúzió olvasható in: Akio Takahara: „Gendai chugokushi no saikento: Kakokuho to Toshohi, soshite 1978-nen no kakkisei ni tsuite” [A modern kínai történelem ismételt vizsgálata – Hua Kuo-feng és Teng Hsziao-ping korszakteremtése 1978-ban], *Toa* (2008. szeptember) 32–40.
5. Lásd például Jü Kuang-jüan: „Wo dui Hua Guofeng de yinxiang” [Benyomásaim Hua Kuo-fengról], *Lingdao Wencui* (2008. augusztus), 68–70.
6. A „két bármelyiket” különbözőképp fordították már. Én a hivatalos verziót használtam in: *SWDXP-2*, 137.
7. Cseng Csung-jüan-interjú, 2005. október.
8. *DXPNP-2*, 1976 októbere, a „négyek bandájának” letartóztatása után.
9. Richard Baum: *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), 43.
10. *YJYNP*, 1976. december 12.
11. Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo* [„A gyakorlat az igazság megítélésenek egyetlen kritériumáról” szóló vita teljes története] (Beijing: Zhongguo qingnian chubanshe, 1997), 331–332.
12. Cseng Csung-jüan-interjú, 2005. október.
13. *CYZ*, 2:1447–1450.
14. Teiwes és Sun: *End of the Maoist Era*, 238–240.
15. Cheng Meilong: „1976–1978 Zhongguo shehui de yanhuá”, 34.
16. Cseng Csung-jüan, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo* [Kína 1976-tól 1981-ig] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2008), 43.
17. Uo., 44.
18. *CYZ*, 2:1447–1448.; *CYNP*, 1977. március 17. Csen Jün ugyanezt az etet közvetítette a sanghaji delegációnak, lásd *CYNP*, 1977. március 13.; Cseng Csung-jüan, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 44.; *DXPNP-2*, 1977. március 10–20.; Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*, 4.
19. Cseng Csung-jüan, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 44–45. Lásd még *DXPNP-2*, 1977. március 10–20.
20. *CYNP*, 1977. március 17.
21. *DXPNP-2*, 1977. március 10–20.; Cseng Csung-jüan, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 45–46.
22. *DTP-2*, 1977. április 7.
23. *DTP* a szóban forgó elképzélések részletesebb verzióját adta elő 1977. július 21-én, a 10. Pártkongresszuson választott Központi Bizottság harmadik plenáris ülésén. Lásd írását „Mao Ce-tung tanítását egészéért, megfelelő módon kell megértenünk” címmel, *SWDXP-2*, 55–60.
24. *DXPNP-2*, 1976. április 10.
25. Uo., 1976. április 10. után.

26. Például Li Desheng: „Weida de zhuanzhe, lishi de biran: Huiyi shiyijie sanzhong quanhui de zhaokai” [Egy nagy fordulópont, az elkerülhetetlen történelem – Emlékek a 11. kongresszuson választott KB harmadik plénumának megnyitásáról], in: **Jü Kuang-jüan** és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian: Zhongyang gongzuo huiji, shiyijie sanzhong quanhui qinlijì* [Negyvenegy nap, amely megváltoztatta Kína ált – Tapasztalataim a harmadik plénum Központi Munkakonferenciáján] (**Senesen** [Shenzhen]: Haitian inshe, 1998), 230.
27. **Cseng Csung-jüan**, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 46.
28. *DXPNP-2*, 1977. május 24.; *SDP-2*, 1977. május 24., 51–52.
29. „Zhongfa shiwu hao – Teng Hua Guofeng de liangfeng xin yi (yijiuqiqi nian wuyue sanri yi Deng Xiaoping you Dongxing zhuan Hua Guofeng de xin)” [15-ös számú dokumentum – **Deng Xiaoping** levele Hua Kuo-fengnek, Vang Tung-hsing által átadva 1977. május 3-án], publikálatlan dokumentum, hozzáférhető: Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem.
30. *DXPNP-2*, 1977. április 10.
31. **Cseng Csung-jüan**, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 44–45.; lásd még *DXPNP-2*, 1977. március 10–20.
32. *DXPNP-2*, 1977. május 12.
33. Uo.
34. *DXPJW*, 3:53–87.
35. *DXPNP-2*, 1977. május 24.; *SWDXP-2*, 53–54.
36. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu, 1975–1987: Deng Liqun zishu* [Tizenkét tavasz és ősz, 1975–1987 – Teng Li-csün önéletrása] (**ON**, Kong: Bozhi chubanshe, 2006), 86–96.
37. *DXPNP-2*, 1977. július 16–21.; **Cseng Csung-jüan**, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 47.
38. **Cseng Csung-jüan**, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 47–48.; *DXPNP-2*, 1977. július 16–21.; *SWDXP-2*, 55–60.
39. **Cseng Csung-jüan**, **Yü Yuxiang** és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 47–48.; *DXPNP-2*, 1977. július 16–21.
40. *DXPNP-2*, 1977. július 30.; egy jelenlévő adatközlése, év nélkül.
41. Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*, 10.
42. „Closing Address at the 11th National Congress of the Communist Party of China”, in: *The Eleventh National Congress of the Communist Party of China* (Beijing: Foreign Languages Press, 1977), 189–195.
43. *DXPNP-2*, 1977. július 23.
44. *SWDXP-2*, 81.
45. *DXPNP-2*, 1977. október 10.
46. *SWDXP-2*, 61.
47. Uo., 54.; *DXPNP-2*, 1977. május 24.
48. *DXPNP-2*, 1977. július 23.
49. Ji Weiqing: „Jiaoyu zhanxian tuifan ‘sirenbang’ liange guji qianhou” [Az ási front két elképzelése a „négyek bandájának” megdöntése előtt és után], **Jenhuan** **Qianshu**, 5. szám (2003), 40–42. Az oktatás fejlesztéséért tett 1977-es erőfeszítések áttekintéséről lásd Xia Xingzhen: „Deng Xiaoping yu jiaoyu zhanxian de boluan fanzheng” [Rend-teremtés az oktatási fronton], *Dangdai Zhongguo shi yanjiu*, 4. szám (2004), 50–58.
50. *SWDXP-2*, 84.
51. *DXPNP-2*, 1977. július 27.
52. Uo., 1977. augusztus 1.

53. Uo., 1977. július 29.
54. Uo., 1977. augusztus 4. Lásd még az 1977. augusztus 9-i beszédet, az angol verzió in: *SWDXP-2*, 61–71.
55. *SWDXP-2*, 81.
56. Uo., 81–
57. Cseng Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 55–56.; „Di sanji po bing” [3. rész: Jégtörés], in: *Zhongyang wenxian yanjiushi Hunan shengwei*, Hunan dianshi tai [Hunan Televízió, Hunan Tartományi Bizottság és a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája]: *Daxing dianshipian „Deng Xiaoping shi zhang”* [„Teng Hsziao-ping tíz részben”, tv-sorozat] (Hunan Tartományi Televízió, 2004).
58. *SWDXP-2*, 81.
59. „Di san bing.”
60. Cseng Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 56–77.
61. Uo., 57.
62. Ez Japán, Dél-Korea, Tajvan és más kelet-ázsiai országok társadalommintáit követi, ahol a vizsgák hasonló szerepet játszottak. Lásd még például Ezra F. Vogel: *Japan's New Middle Class: The Salary Man and His Family in a Tokyo Suburb* (Berkeley: University of California Press, 1963), 40–67.; Thomas P. Rohlen: *Japan's High Schools* (Berkeley: University of California Press, 1983); Denise Potrzeba Lett: *In Pursuit of Status: The Making of South Korea's „New” Urban Middle Class* (Cambridge, Mass.: Asia Center, Harvard University, 1998).
63. *SWDXP-2*, 64–65.
64. *DJP-2*, 1977. szeptember 19., 204.
65. Deng gondolatainak nagy része megtalálható tudományról és oktatásról az 1977. augusztus 8-án elmondott beszédben, lásd *SWDXP-2*, 61–71.
66. *LZQ*, 223–230.
67. *SWDXP-2*, 98–111.
68. *DXPNP-2*, 1977. július 23.
69. A Központi Pártiskola és más pártiskolák áttekintését lásd David Shambaugh: „Training China's Political Elite”, *The China Quarterly* (2008. december), 8 44.
70. Szun Csang-csiang-interjú, 2006. augusztus. Lásd még Ma Ling Zhijun: *Jiaofeng: Dangdai Zhongguo sanci sixiang jiefang shilu* [Kardcsapások – Az elme három emancipációjának feljegyzése a kortárs Kínában] (Beijing: Jinri Zhongguo chubanshe, 1998), 49–61.
71. A *shijian shi jianyan de weiyi biaozhun* szó szerinti fordítása: „a tapasztalat az egyetlen kritérium az igazság igazolására”.
72. Szun Csang-csiang-interjú, 2006. augusztus; Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*; Michael Schoenhals: „The 1978 Truth Criterion Controversy”, *The China Quarterly* (1991. június), 243–268.
73. Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*, 107–108.; Párttörténeti Kutató Központ, szerk.: *History of the Chinese Communist Party: A Chronology of Events, 1919–1990* (Beijing: Foreign Languages Press, 1991), 1978. május 11.
74. Schoenhals: „The 1978 Truth Criterion Controversy”, 252–260.; Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*.
75. Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*, 122.
76. Uo., 12 9.; *DXPNP-2*, 1978. július 22.
77. Ma Ling Zhijun: *Jiaofeng*, 41.

A DEMO-KORSZAK MEGTEREMTÉSE (1978–1980)

7. HÁROM FORDULÓPONT

1. Paul A. Cohen: *Between Tradition and Modernity: Wang Tao and Reform in Late Ch'ing China* (Cambridge: Council on East Asian Studies, Harvard University, 1987).
2. „Li Xiannian zhuan” bianxiezu [„Li Hsien-nien életrajzának” szerkesztőcsoporthja], szerk.: *Li Xiannian zhuan: 1949–1992* [Li Hsien-nien életrajza: 1949–1992], 2 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2009), 2:1049.; Nina P. Halpern: „Learning from Abroad: Chinese Views of the East European Economic Experience, January 1977–June 1981”, *Modern China* (1985. január), 77–109.
3. Deng Xiaoping, *South China Elites Weekly* (2004. augusztus 17.), idézve: Edwin C. Lim: „Xuyan: Zhongguo gaige kaifang guochengzhong de duiwai sixiang kaifang” [Előszó – Gondolatok a nyitásról Kína reformfolyamata során], in: Wu Jinglian, szerk.: *Zhongguo jingji 50 ren kan sanshi nian: Huigu yu fenxi* [Ötven kínai közgazdász a harminc évről – Gondolatok és elemzések] (Beijing: Zhongguo jingji chubanshe, 2008).
4. Li Hsiao és Han Ko, „Xin faxian Deng Xiaoping yu Hu Yaobang deng sanci tanhua jilu” [Újonnan fölfedezett gyözések Teng Hsiao-ping beszélgetései], *Pajniensz*, 3. szám (1999), 4–11., újraközölve: Jang Jon-si, szerk.: *Deng Xiaoping xiezhen* [Teng Hsiao-ping portréja] (Shanghai: Shanghai cishu chubanshe, 2005), 192.
5. DXPSTW, 55–56.
6. Jinglian Wu: *Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform* (Mason, Ohio: Thomson/South-Western, 2005), 17–30., egy kínai közgazdász gondolatai a kelet-európai reformokról.
7. A Hszinhua [Új Kína] hírügynökség általános külföldi hírszolgáltatása 1978. március 9-től április 6-ig.
8. Gu Mu: „Xiaoping tongzhi lingdao women zhua duiwai kaifang” [Xiaoping elvtárs vezetett minket, hogy megérthessük a „reform és nyitást”], in: *Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi* [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Huiyi Deng Xiaoping* [Teng Hsiao-pingre emlékezve], 3 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1998), 1:155–156.; lásd még Gu Mu: „Xiaoping lingdao zhua kaifang” [Xiaoping vezetett minket, hogy megérthessük a nyitást], *Pajniensz*, 1. szám (1998), 4–11., újraközölve in: Jang Jon-si, szerk.: *Deng Xiaoping xiezhen* [Teng Hsiao-ping portréja] (Shanghai: Shanghai cishu chubanshe, 2005), 203–204.
9. Zhang Gensheng: „Ting Gu Mu tan qinli de jijian dashi” [Hallgatni Ku tun ahogyan olyan nagy eseményekről beszél, melyeket személyesen élt át], *Jenhuang Juncsiu*, 1. szám (2004), 3–5.
10. Xu Ai: „Bu kan bu zhidao Fang yuan guojia qinggongbu buzhang Yang Bo” [Nem lát, nem tud – Interjú Yang Bo egykor könyűipari miniszterrel], in: Song Xiaoming és Liu An, szerk.: *Zhuixun, 1978: Zhongguo gaige kaifang jiyuan fuzhulu* [1978 nyomában – Interjúk Kína „reform és nyitásának” kezdeteiről] (Fuzhou: Fujian jiaoyu chubanshe, 1998), 539.
11. A Hszinhua általános külföldi hírszolgáltatása, 1978. május 2-től június 7-ig.
12. Xu Ai: „Bu kan bu zhidao”, 540.
13. „Li Xiannian zhuan” bianxiezu: *Li Xiannian zhuan*, 2:1050–1054.
14. Gu Mu: „Xiaoping lingdao women zhua kaifang”, 203–204.
15. A Hszinhua általános külföldi hírszolgáltatása, 1978. május 2-től június 7-ig.

16. Cseng Csun-jüan, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo* [Kína 1976-tól 1981-ig] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2008), 263–266.
17. Cui Ronghui: „Gaige kaifang, xianxing yi bu: Fang yuan **Guangdong** sheng shengwei shuji Wang Quanguo”, in: Song Xiaoming és Liu An: *Zhuixun, 1978: Zhongguo gaige kaifang jiyuan fangtanlu*, 558.
18. Xu Ai: „Bu kan bu zhidao”, 541.
19. Uo., 541.; Cui Ronghui: „Gaige kaifang, xianxing yi bu”, 558.
20. Cui Ronghui: „Gaige kaifang, xianxing yi bu”, 559.
21. Gu Mu: „Xiaoping tongzhi lingdao women zhua duiwai kaifang”, 156.
22. Zhang Guoeng: „Ting Gu Mu tan qinli de jijian dashi”, 3.
23. Cseng Csun-jüan, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo*, 70.; Xiao Donglian: „1979 nian guomin jingji tiaozheng fangzhen de tichu yu zhenglun: Da zhuanzhe jishi zhiyi” [Javaslat és vita az 1979-es gazdaságkiagazítási politikáról – Az első fordulópont], *Dangshi Bolan*, 10. szám (2004), 4–10.
24. Xiao Donglian: „1979 nian guomin jingji tiaozheng fangzhen de tichu yu zhenglun”.
25. Gu Mu: „Xiaoping tongzhi lingdao women zhua duiwai kaifang”, 156–157.
26. DXPNP-2, 1978. szeptember 20.
27. Xiao Donglian: „1978–1984 nian Zhongguo jingji tizhi gaige silu de yanjin: Juece yu shishi” [A Kína 1978–84 közötti gazdasági restrukturálását érintő gondolkodás fogalomalkotásának folyamata], *Dangdai Zhongguo shi yanjiu*, 9. szám (2004), 59–70.; DXPSTW, 53–61.
28. DXP-2, 1978. szeptember 20.
29. Chen Yun: *Chen Yun wenxuan* [Chen Yun válogatott művei], 3 köt. (Beijing: Renmin chubanshe, 1995), 3:235.
30. Uo., 3:252.
31. Su Tairen, szerk.: *Deng Xiaoping shengping quan jilu: Yige weiren he tade yige shiji* [Teng Hsziao-ping életének teljes krónikája – Egy nagy ember és évszázada], 2 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2004), 2:625.
32. Ebben az időben több helyen működött még „forradalmi bizottság”, vagyis olyan kormányzati iroda, melynek munkatársai közül sokan karrierkatonák voltak, néhányan pedig olyan civil hivatalnokok, akik katonai rangot is viseltek.
33. Su Ta, *Deng Xiaoping shengping quan jilu*, 2:623–624.
34. Vang En-hao (Csilin tartomány akkori első pártnitkára): „Jueding Zhongguo mingyun de gongzuo” [Ngolian zhuanyi] [A kínai fókuszáltás sorsának meghatározása], in: Kuang-jüan ások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian: Zhongyang gongzuo huiyi, shiyijie sanzhong quanhui qinli ji* [Negyvenegy nap, amely megváltoztatta a sorsát – Tapasztalataim a harmadik plénum Központi Munkakonferenciáján] (Seneszen, Haitian chubanshe, 1998), 204–206.; SWDXP-2, 137–139.
35. Li Desheng: „Weida de zhuanzhe, lishi de biran: Huiyi shiyijie sanzhong quanhui de zhaokai” [Egy nagy fordulópont, az elkerülhetetlen történelem – Emlékek a kongresszuson választott KB harmadik plénumának megnyitásáról], in: Jü Kuang-jüan és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian*, 231–232.
36. DXPSTW, 131.; Cselekteti könyve kínaiul Yu Guang: 1978: *Wo qinli de naci lishi zhuanzhe; Shiyijie sanzhong quanhui de taiqian muhou* [1978 – Tapasztalataim egy történelmi fordulópontról / A harmadik plénum függönyt mögött] (Beijing: Zhongyang bianyi chubanshe, 1998); Li Hszialing és Han Kien „Xin faxian Deng Xiaoping yu Hu Yaobang deng sanci tanhua jilu”, 190–200.

37. *DXPSTW*; lásd még Zhu Jiamu: *Wo suo zhidao de shiyijie zhong sanzhong quanhui* [Amit a 11. kongresszuson választott KB harmadik plénumáról tudok] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1998), 46–181.
38. *DXPNP*, 5., október vége; Tairen: *Deng Xiaoping shengping quan jilu*, 2:625.
39. Li Hsziang-jüen és Han Kang: „Xin faxian Deng Xiaoping yu Hu Yaobang deng sanci tanhua jilu”, 129–148.; *DXPSTW*, 128–148.
40. *SWDXP-2*, 167–168.
41. *DXPSTW*, 18–22.
42. Uo., 29–32.
43. Ez az információm olyan délkelet-ázsiai hivatalnokokkal való találkozóimről származik, akik a régióba tett utazása során kapcsolatba kerültek Denggel.
44. Zhu Jiamu: „Hu Qiaomu za shiyijie sanzhong quan huishang” [Hu Csiao-mu a harmadik plénumon], in: Jü Kuang-jüan és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian*, 304.; *DXPSTW*, 21.
45. *SWDXP-2*, 65–72.
46. *DXPSTW*, 24.
47. Uo., 23–28.
48. Uo., 5
49. Jü Kuang-jüan és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian*; *DXPSTW*, 39–42.
50. Wang Quanguo: „Shiyijie sanzhong quanhui yu Guangdong de gaige kai” [A harmadik plénum, valamint a „reform és nyitás” Kuangtungban], in: Jü Kuang-jüan és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian*, 198–203.
51. Ez az információ azzal a Je Hszüan-csivel folytatott beszélgetésekből származik, aki nagybátyjával, Je Csien-jinggel dolgozott ebben az időben. Lásd még a cikkét: „Ye shuai zai dishiyijie sanzhong quanhui qianhou: Du Jü Kuang-jüan ’1978: Wo qinli de naci lishi da zhuanzhe’ yougan” [Je Csien-jing a harmadik plénum előtt és után – Jü Kuang-jüan 1978 – Tapasztalataim egy történeti fordulópontról című munkáját olvasva], *Nanfang Zhoumo* (2008. október 30.), 23., <http://www.infzm.com/content/19143/0> (megtekintve: 2010. március 17-én). Jü Kuang-jüan Deng Xiaoping beszédírója volt, aki részletes jegyzeteket készített a beszélgetések rövidítéséről, de nem tudott a november 11-i találkozóról.
52. Qian Jiang: „Zhang Wentian yuan’an shi zenyang pingfan de” [Hogyan semmisítették meg Csang Ven-tien igazságítalan ügyét], *Zongheng*, 2. szám (2001), 4–6. Chen Hsziaoping 2008. június 25-én jelentést olvasott a hatvanegy ügyről. Mikor Deng Xiaoping elvasta a jelekben kijelentette, hogy az ügyekben dülőre kell jutni, de ez még hat hónapig, a Központi Munkakonferenciáig nem történt meg. A kérdésről, hogy a hatvanegy ember együttműködött-e a Kuomintanggal azért, hogy 1936 áprilisában kiengedjék őket a börtönből, már döntöttek a pártvezetők: ártatlannak lettek nyilvánítva. 1967 márciusában azonban Lin Piao, Kang Seng és Csiang Csing renegátnak belégezették őket.
53. *DXPSTW*, 63–65. Lásd még a kínai eredetit: Yu Guangyuan: 1978: *Wo qinli de naci lishi zhuanzhe*, 77–79.
54. *DXPSTW*, 70.
55. Uo., 71–72.
56. Yu Guangyuan: 1978: *Wo qinli de naci lishi zhuanzhe*, 85–86.
57. Uo., 90–91.
58. *YJYNP*, 1978. november 10–15., 1155–1156.; 1978. november 12–13., 1156.
59. *DXPSTW*, 72–76.
60. Uo., 46–51., 74–76., 78–79., 166.
61. Yu Guangyuan: 1978: *Wo qinli de naci lishi zhuanzhe*, 86.

62. *DXPSTW*, 80–90., 108. Lásd még az eredetiben: uo., 115–125.
63. *DXPSTW*, 163–165.
64. *DXPNP-2*, 1978. december 28.
65. *DXPSTW*, 39–46.
66. Wu Xiang: „Wan Li tan shiyijie quanhui qianhou de nongcuge” [Van Li a mezőgazdasági reformról a harmadik plénum előtt és után], in: Jü Kuang-jüan és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian*, 286–287.
67. Liang Lingguang: „Yidai shidai de zhongyang huiyi” [Egy kulcsfontosságú központi találkozó], in: Jü Kuang-jüan és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian*, 273–274.
68. Ren Zhongyi: „Zhuixun 1978 nian de lishi zhuangui” [1978 történelmi fordulópontjának nyomában], in: Jü Kuang-jüan és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian*, 216.
69. *DXPSTW*, 127.
70. Zhu Xueqin: „Sanshi nianlai de Zhongguo gaige, you liangge jieduan” [A kínai reformok harminc évének két korszaka], *Nanfang Dushi Bao* (2007. december 16.).
71. *YJYNP*, 1157., 1978. november közepe.
72. Uo., 1978. november 27.
73. Uo., 1978. november 25.; *DXPSTW*, 76–78.-nál megtalálható megjegyzéseinek szövege.
74. *DXPSTW*, 78.
75. A Teng Hsziao-ping beszédének előkészítéséről szóló leírás és megjegyzéseinek forrása uo., 129. Ugyancsak felhasználtam a Jü Kuang-jüannal készített interjúkat. Lásd Jü Kuang-jüan: *Wo yi Deng Xiaoping* [Teng Hsziao-pingre emlékezve] (Hong Kong: Shidi guoji chuban youxian gongsi, 2005); lásd még Han Yifen Deng Xiaoping “gui shougao de faxian” [Egy értékes Teng Hsziao-ping-kézirat felfedezése], *Pajni*, 4. szám (1997), 4–6., újraközölve: Yang Tianshi, szerk.: *Deng Xiaoping xiezhen* [Teng Hsziao-ping portréja] (Shanghai: Shanghai cishu chubanshe, 2005), 186–189.; Li Hsziang és Han Gang: „Xin faxian Deng Xiaoping yu Hu Yaobang deng sanci tanhua jilu”, 190–200.
76. *DXPSTW*, 185–190.
77. Uo., 129–143.
78. „Szabadítások fel a gondolkodásokat, a tényekben keressétek az igazságot, és egyesüljetek a jövő felé tekintve.” *SWDXP-2*, 150–163.
79. *DXPSTW*, 132–139.
80. Uo., 168–172.; Liang Lingguang: „Yici hua shidai de zhongyang huiyi”, 175.
81. Robert D. Novak: *The Prince of Darkness: 50 Years Reporting in Washington* (New York: Crown Forum, 2007), 324., 326.
82. Ren Zhongyi: „Zhuixun 1978 nian de lishi zhuangui”, 215–216.
83. *DXPSTW*, 205–207.

8. A SZABADSÁG HATÁRAINAK KIJELÖLÉSE

1. Roger Garside: *Coming Alive: China after Mao* (New York: McGraw-Hill, 1981).
2. Uo.
3. Uo., 237., 243–244.
4. Uo., 241.
5. Uo.

6. Uo., 196–197.; Robert D. Novak: *The Prince of Darkness: 50 Years Reporting in Washington* (New York: Crown Forum, 2007); Merle Goldman: „Hu Yaobang's Intellectual Network and the Theory Conference of 1979”, *The China Quarterly* (1991. június), 223.
7. Goldman: „Hu Yaobang's Intellectual Network”, 223–225., 237., 243–244.
8. Uo., 22.
9. Hu Csiao-mu, „Hu Yaobang yu Xidan minzhu qiang”, lásd <http://www.shufa.org/bbs/viewthread.php?tid=85030> (megtekintve 2010. augusztus 6-án).
10. Jü Kuang-jüan-interjú, 2001. január.
11. Közölve in: Garside: *Coming Alive*, 247.
12. Uo., 255.
13. Uo., 431–434.
14. Jü Kuang-jüan-interjú, 2001. január.
15. Garside: *Coming Alive*, 231–233.; lásd még 263–284.
16. Uo., 257.
17. Uo., 257–259.
18. Egy nyugati tudós megjegyzése, év nélkül.
19. Garside: *Coming Alive*, 259.
20. Zhu Jiamu: „Hu Qiaomu zai [em] jie sanzhong quan huishang” [Hu Csiao-mu a harmadik plénumon], in: Jü Kuang-jüan és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian: Zhongyang gongzuo huiyi, shiyijie sanzhong quanhui qinli ji* [Negyvenegy nap, amely megváltoztatta Kína sorsát – Tapasztalataim a harmadik plénum Központi Munkakonferenciáján] (Shenzhen: Haitian chubanshe, 1998), 308.
21. Jü Kuang-jüan-interjú, 2001. január.
22. Deng Liqun: *Shierge chunqiu, 1975–1987: Deng Liqun zishu* [Tizenkét tavasz és ősz, 1975–1987 – Teng Li-sün önéletrása] (Hong Kong: Bozhi chubanshe, 2006), 133.
23. Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo* [,A gyakorlat az igazság megítélezének egyetlen kritériumáról” szóló vita teljes története] (Beijing: Zhongguo qingnian chubanshe, 1997), 321–325. Az Elméleti Munkakonferenciáról lásd Sheng Ping, szerk.: *Hu Yaobang sixiang nianpu: 1975–1989* [Hu Jao-pang gondolatainak kronológiája: 1975–1989], 2 kötet (Hong Kong: Taide shidai chubanshe, 2007), 1:293–315.; 1:341–347.; Cseng Csiung-jüan, szerk.: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian* [Anyagok Hu Jao-pang életének kronológiai feljegyzéséhez], 2 köt. (Hong Kong: Shidai guoji chuban youxian gongsi, 2005), 1:355–367., 1:385–387.; *Guoshi*, 10. kötet, 69–82.; Merle Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy in China: Political Reform in the Deng Xiaoping Era* (Cambridge: Harvard University Press, 1994), 47–61.; Cseng Csiung-jüan, Wang Yuxiang és Li Zhenghua: *1976–1981 nian de Zhongguo* [Kína 1976-tól 1981-ig] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1998), 273–356.
24. Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*, 328.
25. A beszéd teljes szövegét lásd in: Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian*, 1:355–367.
26. Goldman: „Hu Yaobang's Intellectual Network”, 229–237.; Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*, 323–327.
27. Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*, 370–371.
28. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu: 1975–1989*, 1:306.; *Guoshi*, 10. kötet, 67.; Vang Zso-suj-interjú, 2001. november.
29. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu: 1975–1989*, 1:306.; *Guoshi*, 10. kötet, 67.
30. Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*, 342–347.
31. Uo., 321–333. A beszéd részletének szövege: 321–323.

32. Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy in China*, 50–54.
33. Goldman: „Hu Yaobang's Intellectual Network”, 229–235.
34. Shen Baoxiang: *Zhenli biaozhun wenti taolun shimo*, 367–370.
35. *Guoshi*, 10. kötet, 65–74.
36. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu: 1975–1989*, 1:322–324.
37. *DXPNP-2*, 1979. március 16.
38. Ming Ruan: *Deng Xiaoping: Chronicle of an Empire* (Boulder, Colo.: Westview, 1994), 56.
39. *DXPNP-2*, 1979. március 27.
40. *SWDXP-2*, 177.
41. *SWDXP-2*, 179–181.
42. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 136–139. (Je Csien-jinget nem nyűgözte le beszéde, lásd 137.)
43. „Hu Yaobang tongzhi zai dangde lilun gongzuo wuxu huishang de jiesu yu” [Hu Jao-pang szavai az Elméleti Munkakonferencia záróülésén], 1979. április 3. Részletek közöttéve in: Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu: 1975–1989*, 345–347.
44. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 138–139.
45. Goldman: „Hu Yaobang's Intellectual Network”, 236–237.
46. *Guoshi*, 10. kötet, 165–247.
47. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 135–137.
48. Uo., 155–156.
49. Lásd Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy in China*; Merle Goldman: *From Comrade to Citizen: The Struggle for Political Rights in China* (Cambridge: Harvard University Press, 2005).

9. FENGETÉS A SZOVJETUNIÓ ÉS VIETNÁM FELŐL

1. **Deng** hivatalosan 1978. március 10-től irányította a külügyeket, de rögtön azután, hogy visszatért a munkába, ő vezényelte le a Cyrus Vance-találkozókat, és foglalkozott az Egyesült Államokat érintő ügyekkel, amelyeket Kína legfontosabb külpolitikai kérdéseinek tartottak.
2. Huang Hua: *Huang Hua Memoirs* (Beijing: Foreign Languages Press, 2008).
3. George Bush és Brent Scowcroft: *Átalakított világ* (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2014), 105.
4. Huang: *Huang Hua Memoirs*, 289.
5. Nayan Chanda: *Brother Enemy: The War after the War* (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1986), 259.
6. Robert S. Ross: *The Indochina Tangle: China's Vietnam Policy, 1975–1979* (New York: Columbia University Press, 1988), 67.; Jian Chen: „China and the First Indo-China War, 1950–54”, *The China Quarterly* (1993. március), 85–110.
7. Henry J. Kenny: „Vietnamese Perceptions of the 1979 War with China”, in: Mark A. Ryan, David M. Finkelstein és Michael A. McDevitt, szerk.: *Chinese Warfighting: The PLA Experience since 1949* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2003), 218.
8. *DXPWJHD*, p. április 18., 19., 22. és 23.
9. **Lee Kuan Yew** [Li Kuan Ju]: *A harmadik világból az elsőbe – A szingapúri sztori 1965–2000* (Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2003), 442. A segélyprogramról lásd Junshi kexueyuan junshi lishi yanjiusuo [a Hadtudományi Akadémia Hadtörténeti Kutató Irodája], szerk.: *Zhonghua renmin gongheguo junshi shiyeao* [A Kínai Népköztársaság hadtörténetének kivonata] (Beijing: Junshi kexue chubanshe, 2005), 549–570. Az

- amerikai források nagymértékben alább [cso] ik a kínai csapatok jelenlété t a vietnámi háborúban. Egy becslés szerint például [50 cso] fő vett részt a harcokban. Lásd „Vietnamese Perceptions of the 1979 War with China”, 217.; Donald S. Zagoria és Sheldon W. Simon: „Soviet Policy in Southeast Asia”, in: Zagoria, szerk.: *Soviet Policy in East Asia* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1982), 153–173.
10. Jian Chen: *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 221–229.
 11. William J. Duiker: *Ho Chi Minh* [Ho Si Minh] (New York: Hyperion, 2000), 541., 550.
 12. Chen: *Mao's China and the Cold War*, 229–237.
 13. M. Taylor Fravel: *Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2008), 276–287.
 14. Chanda: *Brother Enemy*, 13–18.; Ross: *The Indochina Tangle*, 64–65.
 15. *DXPWJHD*, 1975. szeptember 22–25.
 16. Uo., 1977. szeptember 25.
 17. Ross: *The Indochina Tangle*, 67–68.
 18. Chanda: *Brother Enemy*, 134–135.; Kenny: „Vietnamese Perceptions of the 1979 War with China”, 26–28., 222–223.; Ross: *The Indochina Tangle*, 67.
 19. Chanda: *Brother Enemy*, 28.
 20. Ross: *The Indochina Tangle*, 75.
 21. Lásd például Lee Kuan Yew beszólóját a Hua Kuo-fenggel 1976 májusában folytatott hétórás tárgyalásáról, in: Lee: [cso] „A harmadik világból az elsőbe”, 430–432.
 22. Chanda: *Brother Enemy*, 27–28.
 23. Ross: *The Indochina Tangle*, 68.
 24. Uo., 127.; Chanda: *Brother Enemy*, 88–89.
 25. Ross: *The Indochina Tangle*, 128–129.
 26. Chanda: *Brother Enemy*, 187–188., 240–245.
 27. Ross: *The Indochina Tangle*, 130–131.
 28. Chanda: *Brother Enemy*, 189.
 29. Lee: [cso] „A harmadik világból az elsőbe”, 442–443.
 30. Fan Hongwei: „Zhou Enlai yu Miandianhuaqiao” [Csou En-laj és a burmai kínaiak], *Dangdai Zhongguo shi yanjiu*, 1. szám (2008), 31–37.
 31. Lásd Wayne Bert: „Chinese Policy toward Burma and Indonesia: A Post-Mao Perspective”, *Asian Survey* (1985. szeptember), 963–980.; Bertil Lintner: „Burma and Its Neighbors”, in: Surjit Mansingh, szerk.: *Indian and Chinese Foreign Policies in Comparative Perspective* (New Delhi [Újdelhi]: Radiant Publishers, 1998); Tian Zengpei: *Gaige kaifang yilai de Zhongguo waijiao* [Kínai külpolitika a „reform és nyitás” óta] (Beijing: Shijie zhishi chubanshe, 2005), 70–72.; *DXPWJHD*, 1978. január 26–31.; William R. Heaton: „China and Southeast Asian Communist Movements: The Decline of Dual Track Diplomacy”, *Asian Survey* (1982. augusztus), 779–800.
 32. Hszinhuá-hírszolgáltatás, 1978. február 4. és 6.
 33. Uo., 1978. február 6.
 34. *DXPNP-2*, 1975. április 18–26., 36–37.
 35. Don Oberdorfer: *The Two Koreas* (New York: Basic Books, 1997), 96.
 36. Dae-Sook Suh: *Kim Il Sung* [Kim Ir Szen]: *The North Korean Leader* (New York: Columbia University Press, 1988), 262, 391.
 37. *DXPWJHD*, 1977. augusztus 7.
 38. Uo., 1978. szeptember 8–13.; *DXPNP-2*, 1978. szeptember 8–13.
 39. *DXPNP-2*, 1978. szeptember 12.

40. Pan Jingguo, szerk.: *Gonghegu waijiao fengyunzhao* [Teng Hsiao-ping a népköztársaság külpolitikai viharában] (Harbin, Heilongjiang chubanshe, 2004), 379.
41. Chanda: *Brother Enemy*, 318.; Ross: *The Indochina Tangle*, 208.
42. Ross: *The Indochina Tangle*, 207–208.
43. Uo., 208.
44. *DXPWJHD*, 1978. október 3.
45. Uo., 1978. március 29. – április 1.
46. Hszinhuá-hírszolgáltatás, 1978. március 30.
47. *Facts on File World News Digest*, 1978. július 21.
48. Chanda: *Brother Enemy*, 325.
49. Hszinhuá-hírszolgáltatás, 1978. november 9.
50. *DXPWJHD*, 1978. november 5–9.; Hszinhuá-hírszolgáltatás, 1978. november 9.; Chanda: *Brother Enemy*, 325–326.; Lee: *A harmadik világból az elsőbe*, 443.
51. Heaton: „China and Southeast Asian Communist Movements”, 785.
52. Hszinhuá-hírszolgáltatás, 1978. november 9.
53. Lucian W. Pye: *Guerrilla Communism in Malaysia: Its Social and Political Meaning* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1956).
54. Heaton: „China and Southeast Asian Communist Movements”, 786–790.
55. *Facts on File World News Digest*, 1978. november 24.
56. Hszinhuá-hírszolgáltatás, 1978. november 10–11.
57. Uo., 1978. november 12.
58. Chanda: *Brother Enemy*, 325.
59. Stephen Leong: „Malaysia and the People’s Republic of China in the 1980s: Political Vigilance and Economic Pragmatism”, *Asian Survey* (1987. október), 1109–1126.
60. Hszinhuá-hírszolgáltatás, 1978. november 12.
61. Lee: *A harmadik világból az elsőbe*, 443–444.; szingapúri hivatalnokokkal folytatott beszélgetések, 2004. november.
62. Lee: *A harmadik világból az elsőbe*, 443.; szingapúri hivatalnokokkal folytatott beszélgetések, 2004. november.
63. Szir: *A harmadik világból az elsőbe*, 443.; szingapúri hivatalnokokkal folytatott beszélgetések, 2004. november.
64. Lee: *A harmadik világból az elsőbe*, 445.
65. Uo., 446.
66. Uo.
67. A Dalkálkozón jelen lévő szingapúri hivatalnokokkal folytatott beszélgetések, 2004. november.
68. Lee: *A harmadik világból az elsőbe*, 447.
69. Ross: *The Indochina Tangle*, 154.

10. NYITÁS JAPÁN FELÉ

1. A kínaiak által gyakran használt „hegemóniaellenes” kifejezést először Csou En-laj miniszterelnöknek Henry Kissinger említette. Lásd Henry Kissinger: „The China Connection”, *Time* (1979. október 1.).
2. Pei Hua, szerk.: *Zhongri waijiao fengyun zhong de Deng Xiaoping* [Teng Hsiao-ping a kínai-japán külkapcsolatok árjában] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2002), 50–54.
3. Uo., 47–50.

4. Lásd Sunao Sono *Sekai Nihonai* (Tokyo [Tokió]: Shinchosha, 1981), 174–185., So-noda visszaemlékezései.
5. Huang Hua beszámolója a tárgyalásokról a kínai–japán kapcsolatok kontextusában, lásd Huang Hua: *Huang Hua Memoirs* (Beijing: Foreign Languages Press, 2008), 308–342.
6. Brzezinski beszámol arról, hogy 1978 májusában, pekingi látogatása után megállt Tokióban, és közölte a japánokkal, hogy az Egyesült Államok „gyorsan le kívánja zárni a szerződést”. Elmondja, hogy a japánok nem sokkal ezt követően „elfogadták” a szerződést. Zbigniew Brzezinski: *Power and Principle: Memoirs of the National Security Advisor, 1977–1981* (New York: Farrar, Straus, Giroux, 1985), 218. A japánok már márciusban eldöntötték, hogy belemennek a szerződésbe, de a kérdés egészen júliusig elhúzódott. Mikor Fukuda május 2–3-án Washingtonban találkozott Vance-szel és Carterrel, ugyancsak megitatták e kérdéseket. Lásd Pei Hua: *Zhongri waijiao*, 65–66.
7. Kazuhiko Togo: *Japan's Foreign Policy 1945–2003: The Quest for a Proactive Policy* (Leiden: Brill, 2005), 134–135.; Pei Hua: *Zhongri waijiao*, 80.
8. Chae-Jin Lee: *China and Japan: New Economic Diplomacy* (Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 1984), 26–27.
9. Togo: *Japan's Foreign Policy*, 134–135.
10. George R. Packard: *Edwin O. Reischauer and the American Discovery of Japan* (New York: Columbia University Press, 2010).
11. Egy japán könyvet egészében Teng Hsziao-ping a császárnál tett látogatásának szenteltek, s a mű útjának e részéről rendkívül részletesen beszámol. Nagano Nobutoshi: *Tenno to To Shohei no akushu: Jitsuroku Nitchu Kosho hishi* [A császár és Teng Hsziao-ping kezet ráz – A kínai–japán kapcsolatok titkos története] (Tokyo: Gyosei Mondai Kenkyūjo, 1983).
12. A hivatalos kínai forrás apán útjáról Pei Hua: *Zhongri waijiao*, 115–209.
13. Uo., 120.
14. Uo., 121–122.
15. Uo., 122.
16. Uo., 125.
17. Huang: *Huang Hua Memoirs*, 333–334.; uo., 137–140.
18. Huang: *Huang Hua Memoirs*, 334–335.
19. Pei Hua: *Zhongri waijiao*, 126.
20. Uo., 147–148.
21. Uo., 182.
22. Uo., 151.
23. Uo., 150–153.
24. Uo., 154–155.
25. Uo., 150–155.
26. Uo., 156–159.
27. Uo., 202.
28. Uo., 165–174.
29. Uo., 165–172.
30. Uo., 165–174.
31. Macusita Kono -interjú, 1979. június.
32. Matsushita Kohōsuke Matsushita Konosuke wa kataru: *Jonetsu ga nakereba hito wa ugokan* [Macusita kimondja az igazságot – Szenvédély nélkül senki sem fog neked dolgozni] (Tokyo: Kodansha, 1985), 137.; Pei Hua: *Zhongri waijiao*, 194–197.

33. Interjú Akira Chiharuval (a Japán Acélmű és a Keidanren Kína-bizottságának akkori elnökével) és Hanai Mitsuyaval, 2004. október. Hanai a II. világháború végén Mandzsúriában élt, tizenhárom évesen elszökött otthonról, s Csilin északi részén csatlakozott az NFH-hoz. 1949-ig a hadseregen szolgált, majd a pekingi Népi Egyetemen tanult. 1957-ben visszatért Japánba, és 1962-ben a Yawatánál kezdett el dolgozni tolmácsként. Azt követően is ott dolgozott, hogy a Yawatát beolvastotta az Új Japán Acélmű.
34. Uo.
35. Hanai Mituyaval, Akira Chiharuval és Szugimoto Takasi-interjúk, 2004. október. A nyolcvanas években Szugimoto a Paosan-tárgyalások során volt az Új Japán Acélmű kínai tolmácsa és tárgyalója. Lásd még Pei Hua: *Zhongri waijiao*, 174–178.
36. Pei Hua: *Zhongri waijiao*, 164.
37. **Deng Liqun:** *Shierge chunqiu, 1975–1987: Deng Liqun zishu* [Tizenkét tavasz és ősz, 1975–1987 – Teng Li-csün önéletríása] (Hong Kong: Bozhi chubanshe, 2006), 190–195.; **Deng Liqun:** „Fang Ri guilai de sisuo” [Gondolatok a japán látogatásból visszatérve], *Jingji Guanli* (1979. március 15.), 7–14.
38. „Dai ikkai kakuryoo kaigi, Gaimushoo Ajia Kyoku Chuugoku ka” [Az első közös kormányülés], publikálatlan dokumentum, hozzáférhető: Kínai Szekció, Ázsiai Iroda, Japán Külügyminisztérium, Tokió. A második kormányülésre 1981. december 14–17. között került sor.
39. Lanqing Li: *Breaking Through: The Birth of China's Opening-Up Policy* (New York: Oxford University Press, 2009), 318–324.

11. NYITÁS AZ USA FELÉ

1. Memcon Carter és Huang Csen találkozójáról, 2/8/77, Kína, 40. doboz, Jimmy Carter Könyvtár, Atlanta; Michel Oksenberg Zbigniew Brzezinskinek, 17. számú emlékeztető, „The Road to Normalization” (kilencoldalas összegzés a tárgyalásokról, mely nem sokkal azok befejezése után készült), 2/10/77, Kína, Jimmy Carter Könyvtár, ugyancsak hozzáférhető: Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem.
2. Memcon Vance külügyminiszter és Huang Hua találkozójáról, 8/24/77, Kína, Jimmy Carter Könyvtár. Különböző beszámolók a normalizációs tárgyalásokról és azok előkészítéséről: Cyrus Vance: *Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy* (New York: Simon and Schuster, 1983), 75–83.; Jimmy Carter: *Keeping Faith: Memoirs of a President* (Fayetteville: University of Arkansas Press, 1995), 190–197.; Zbigniew Brzezinski: *Power and Principle: Memoirs of the National Security Advisor, 1977–1981* (New York: Farrar, Straus, Giroux, 1983); Robert S. Ross: *Negotiating Cooperation: The United States and China, 1969–1989* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1995); Patrick C. Tyler: *A Great Wall: Six Presidents and China: An Investigative History* (New York: Public Affairs, 1999); Jimmy Carter, Zbigniew Brzezinski és Richard N. Gardner: „Being There”, *Foreign Affairs* (1999. november–december), 164–167.; Brent Scowcroft és Patrick Tyler: „Safe Keeping”, *Foreign Affairs* (2000. január–február), 192–194.; James Mann: *About Face: A History of America's Curious Relationship with China from Nixon to Clinton* (New York: Alfred Knopf, 1999); Richard H. Solomon: *U. S.–PRC Political Negotiations, 1967–1984: An Annotated Chronology* (Santa Monica, Calif.: Rand, 1985), eredetileg titkosítva, majd ez feloldva; Richard H. Solomon: *Chinese Negotiating Behavior: Pursuing Interests through „Old Friends”* (Washington, D. C.: United States Institute of Peace Press, 1999); Nicholas Platt: *China Boys: How U. S. Relations with the PRC Began and Grew* (Washington, D. C.: New Academia, 2009); Jeffrey T. Richelson: *China and the United*

States: From Hostility to Engagement, 1960–1998 (Alexandria, Va.: Chadwyck-Healey, 1999). A Tajvant érintő kérdésekkről lásd Nancy Bernkopf Tucker: *Strait Talk: United States–Taiwan Relations and the Crisis with China* (Cambridge: Harvard University Press, 2009); Alan D. Romberg: *Rein in at the Brink of the Precipice: American Policy toward Taiwan and U. S.–PRC Relations* (Washington, D. C.: Henry L. Stimson Center, 2003). A fejezetben szereplő események rekonstruálása közben számos hivatalnokkal beszéltem, beleérte a következőket: Jimmy Carter, Walter Mondale, Zbigniew Brzezinski, Stapleton Roy, Chas Freeman, Richard Solomon, Winston Lord, Michel Oksenberg és Nicholas Platt. Beszéltem még Huang Hua külügyminiszterrel és tolmácsokkal: Csi Csao-csu, Nancy Tang, Csang Han-cse és Si Jen-hua. Támaszkodtam továbbá a Carter Administration China Policy Oral History Projectre (LWMOT), amelynek a beosztásából távozó Michel Oksenberg és Leonard Woodcock 1981 ősze és 1982 nyara között, összesen harminckilenc alkalommal adta elő személyes beszámolóját a normalizációs folyamatról. A felvételek a Wayne Állami Egyetem könyvtárában találhatók. Woodcock néhány személyes feljegyzéséhez özvegye, Sharon Woodcock jóvoltából fértem hozzá.

3. Memcon Vance külügyminiszter és Teng Hsziao-ping találkozójáról, 8/24/77, Kína, Jimmy Carter Könyvtár; Vance: *Hard Choices*, 82.
4. Solomon: *Chinese Negotiating Behavior*.
5. *DXPWJHD*, 1977. augusztus 24.
6. Az idézetek forrása *DXPNP-2*, 1977. augusztus 24.
7. Vance: *Hard Choices*, 82.; Solomon, *U. S.–PRC Political Negotiations, 1967–1984*, 62.
8. *DXPWJHD*, 1977. augusztus 24.
9. Vance: *Hard Choices*, 82–83.; Ross: *Negotiating Cooperation*, 110–111.
10. *DXPNP-2*, 1977. augusztus 24.
11. Robert S. Ross: *The Indochina Tangle: China's Vietnam Policy, 1975–1979* (New York: Columbia University Press, 1988); *Zseniánszípao* (1975. november 26.).
12. Memcon Vance külügyminiszter és Teng Hsziao-ping találkozójáról, 8/24/77, Kína, Jimmy Carter Könyvtár; *DXPWJHD*, 1977. szeptember 17.
13. Tyler: *A Great Wall*, 249–250.
14. Brzezinski távirata Woodcock nagykövetnek, 11/18/77, Brzezinski Gyűjtemény, „Brzezinski's Trip [11/19/77–5/14/78]”, 9. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
15. Jimmy Carter-interjúk, 2009. április, valamint beszélgetések Stapleton Royal és Woodcock özvegyével, Sharon Woodcockkal. A történet túlnyomó része megtalálható Ross: *Negotiating Cooperation*, 126–132. A Brzezinski–Vance-rivalizálásról lásd Tyler: *A Great Wall*, 237–239.
16. Michel Oksenberg feljegyzése Zbigniew Brzezinskinek: „Benyomások a jelenlegi Kína-politikánkról”, 8/23/78, Jimmy Carter Könyvtár, ugyancsak hozzáférhető: Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem; Michel Oksenberg: „A Decade of Sino–American Relations”, *Foreign Affairs* (1982. ősz), 184.
17. A kongresszusi vezetőket felkészítő Stapleton Royal készített interjú, 2008. október.
18. Memcon Zbigniew Brzezinski és Teng Hsziao-ping miniszterelnök-helyettes találkozójáról, 5/25/78, Kína, Jimmy Carter Könyvtár.
19. Cyrus Vance feljegyzése az elnöknek: „Következő kínai lépések”, 6/13/78, NSA Staff Material, Far East-Armacost, „Armacost Chron. File [6/14–6/30/78]”, 7. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
20. A amerikai oldalon szigorúan törekedtek a titkosságra, néhány washingtoni hivatalnok részt vett a megbeszélésekben, így többek közt Richard Holbrooke, Harry Thayer, Roger Sullivan, James Lilley, Charles Neuhauser és David Shambaugh.

21. Memcon Brzezinski és Huang Hua külügyminiszter találkozójáról, 5/21/78, Kína, Jimmy Carter Könyvtár; Solomon: *U. S.–PRC Political Negotiations, 1967–1984*, 64.; Brzezinski: *Power and Principle*, 212. Brzezinski leírja, hogy elmondta Huang Huának: a Távol-Kelet békéje az amerikai hitelességtől függ, vagyis finoman közölte, az Egyesült Államok fenntartja magának a jogot, hogy fegyvereket adjon el Tajvannak. Ám decemberben a kínaiak meglepetésüket fejezték ki, amiért Washington továbbra is fegyvereket kíván eladni Tajpejnek. A beszélgetést lásd még Tyler: *A Great Wall*, 254–255.
22. Carter: *Keeping Faith*, 200.
23. Brzezinski: *Power and Principle*, 213–214.
24. *DXPWJHD*, 1978. május 21.
25. Oksenberg Brzezinskinek: „The Road to Normalization”.
26. Memcon Zbigniew Brzezinski és Teng Hsziao-ping miniszterelnök-helyettes találkozójáról, 5/25/78, Kína, Jimmy Carter Könyvtár.
27. Brzezinski: *Power and Principle*, 215.
28. *DXPWJHD*, 1978. május 22.
29. Uo., 2005. augusztus 6.
30. Solomon: *U. S.–PRC Political Negotiations, 1967–1984*, 65–69.
31. *SWDXP-2*, 98–111.
32. *DXPNP-2*, 1978. július 10.
33. Kathlin Smith: „The Role of Scientists in Normalizing U. S.–China Relations: 1965–1979”, in: Allison L. C. de Cerreno és Alexander Keynan, szerk.: „The Role of Scientists in Mitigating International Discord”, *Annals of the New York Academy of Sciences* (1998. december), 120.; Anne Keatley Solomon-interjú (Solomon a National Academy of Sciencesnek a látogatás koordinálásáért felelős hivatalnoka volt), 2005. december; Richard C. Atkinson (a sajtódelegáció tagja): „Recollection of Events Leading to the First Exchange of Students, Scholars, and Scientists between the United States and the People’s Republic of China”, http://www.rca.ucsd.edu/speeches/Recollections_China_student_exchange.pdf (megtekintve 2011. március 22-én). Éveken át a Committee on Scholarly Communication with the People’s Republic of China (CSCPRC) tagja voltam, s 1973 májusában az első tudósdelegációval utaztam Kínába. A helyi tudósok leveleztek voltak a „kultúralis forradalom” miatt, de reménykedtek, majd a kapcsolat 1978-ban virágözni kezdett. 1978 októberének közepén Csou Pej-jüan, a Pekingi Egyetem *de facto* elnöke kínai értelmiségiek delegációját vezette az Egyesült Államokba, hogy a gyakorlatba ültessék át **Delegációk** az amerikai továbbtanulásra irányuló kérését. A „kultúralis forradalom” idejének alacsony színvonalú oktatása miatt az első évben kevesebb mint hétszázan mentek csak az Egyesült Államokba, sokan közülük nem beszéltek megfelelően angolul. Az USA kormányzata a Szovjetunióval való mintára egy kormányprogramon keresztül tervezte megvalósítani a cseréket, de Csou Pej-jüan, aki a Chicagói Egyetemen doktorált, személyesen vette fel a kapcsolatot a nyugati part tudósáival, mielőtt Washington D. C.-be utazott volna, így hivatalos kormánykapcsolatok nélkül is el tudott járni (Anne Keatley Solomon-interjú, 2005. december); Atkinson: „Recollection of Events”; lásd még Frank Press feljegyzését az elnöknek, 10/16/78, Staff Offices Collection, Jimmy Carter Könyvtár.
34. Jimmy Carter-interjú, 2009. április.
35. LWMOT, a 15. számú hangszalag leírata, 25.
36. Ross: *Negotiating Cooperation*, 159.
37. Vance Woodcocknak, 6/28/78, Brzezinski Gyűjtemény, 9. doboz, Kína, Jimmy Carter Könyvtár.

38. Woodcock a Fehér Háznak, 7/25/78, Brzezinski Gyűjtemény, 9. doboz, Kína, Jimmy Carter Könyvtár.
39. Huang Hua: *Qinli yu jianwen: Huang Hua huiyilu* [A történelem, ahogy átéltem – Huang Hua emlékirata] (Beijing: Shijie zhishi chubanshe, 2007). Angol fordítás: Huang Hua: *Huang Hua Memoirs* (Beijing: Foreign Languages Press, 2008).
40. Vance: *Hard Choices*, 117.
41. Memcon Wolff és Teng Hsziao-ping találkozójáról, 7/10/78, Kína, 40. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
42. Stapleton Roy-interjú, 2008. október.
43. Richard Holbrooke és Michel Oksenberg Woodcock nagykövetnek, 9/7/78, Kína, 40. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
44. Memcon Carter elnök és Cshing Cö-min nagykövet találkozójáról, 9/19/78, Kína, 41. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
45. Memcon Cyrus Vance és Huang Hua találkozójáról, 10/3/78, Kína, Jimmy Carter Könyvtár.
46. Ross: *Negotiating Cooperation*, 134–136.
47. Stapleton Roy-interjú.
48. Robert D. Novak: *The Prince of Darkness: 50 Years Reporting in Washington* (New York: Crown Forum, 2007), 324–332.; *DXPWJHD*, 1978. november 27.
49. Leonard Woodcock Cyrus Vance-nek és Zbigniew Brzezinskinek: „Sixth Session: December 4 Meeting with Han Nianlong”, Brzezinski Gyűjtemény, 9. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
50. Ross: *Negotiating Cooperation*, 136–137.
51. Solomon: *U. S.–PRC Political Negotiations, 1967–1984*, 71.; uo., 136–137.
52. Leonard Woodcock Cyrus Vance-nek és Zbigniew Brzezinskinek: „My Meeting with Deng Xiaoping December 13”, Kína, 40. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
53. Uo.
54. LWMOT, a 19. számú hangszalag leirata, 8.
55. Leonard Woodcock Cyrus Vance-nek és Zbigniew Brzezinskinek: „To the White House Immediate”, 12/14/78, Kína, 40. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
56. Uo.
57. LWMOT, a 18. számú hangszalag leirata, 28.
58. Woodcock távirata Vance-nek és Brzezinskinek, 12/15/78, „Full Transcript of December 15 Meeting with Teng”, 12/15/78, Kína, 40. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
59. Uo.
60. Ez a megjegyzés és minden további idézet a találkozóról: Woodcock távirata Vance-nek és Brzezinskinek, 12/15/78, „Full Transcript of December 15 Meeting with Teng”, 12/15/78, Kína, 40. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
61. Carter: *Keeping Faith*, 205.
62. A Peking és a külügyminiszter közötti telefonbeszélgetés felvétele, 1/11/79, Kína, Jimmy Carter Könyvtár.
63. Vance feljegyzése Carter elnöknek: „Scope Paper for the Visit of Vice Premier Deng Xiaoping of the People’s Republic of China, January 29–February 5, 1979”, 1/26/79, Kína, Jimmy Carter Könyvtár.
64. A ceremónián részt vevő Richard Slobon személyes megjegyzései, 2010. november.
65. Don Oberdorfer: „Teng and Khrushchev”, *The Washington Post* (1979. február 5.).
66. Chaozhu Ji: *The Man on Mao’s Right: From Harvard Yard to Tiananmen Square, My Life inside China’s Foreign Ministry* (New York: Random House, 2008).

67. Orville Schell: „*Watch Out for the Foreign Guests!*” *China Encounters the West* (New York: Pantheon, 1980).
68. Carter: *Keeping Faith*, 214.
69. Michel Oksenberg: „I Remember Deng”, *Far Eastern Economic Review* (1977. március 6.), 35.; Brzezinski: *Power and Principle*, 405–406.
70. Brzezinski: *Power and Principle*, 406.
71. Carter: *Keeping Faith*, 207.
72. Uo., 209–210.
73. DXPNP-2, 1979. január 24.
74. Carter levele Dengnek, Brzezinski Gyűjtemény, 9. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
75. Carter: *Keeping Faith*, 211–213.; Brzezinski: *Power and Principle*, 409–410.
76. Brzezinski: *Power and Principle*, 412–415.
77. Solomon: *U. S.–PRC Political Negotiations, 1967–1984*, 76.
78. Carter: *Keeping Faith*, 211.; Brzezinski: *Power and Principle*, 407. Az állami fogadás résztvevőinek neve, beleértve huszon-egynéhány kongresszusi tagot is, megtalálható in: *New York Times* (1979. január 30.).
79. Carter: *Keeping Faith*, 213.
80. Uo., 212.; *The Washington Post* (1979. november 1.); *The New York Times* (1979. január 30.).
81. A Nixon és Carter közötti kommunikációról lásd „Staff Office on Chinese Normalization”, 34. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
82. LWMOT, a 21. számú hangszalag leírata, 7.
83. Brzezinski: *Power and Principle*, 407.; Tyler: *A Great Wall*, 275.
84. Memcon Mondale és Dengnek pekingi találkozójáról, 8/28/79, Kína, 41. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
85. Solomon: *U. S.–PRC Political Negotiations, 1967–1984*, 76.
86. Tip O’Neill: *Man of the House: The Life and Political Memoirs of Speaker Tip O’Neill* (New York: Random House, 1987), 306–307.
87. Arthur Hummel és David Reuther, in: Nancy Bernkopf Tucker, szerk.: *China Confidential: American Diplomats and Sino-American Relations, 1945–1996* (New York: Columbia University Press, 2001), 329.; Carter: *Keeping Faith*, 213.
88. Én is részt vettetem az eseményen. Jan Berris, a National Committee on U. S.–China Relations alelnöke ugyancsak megosztotta velem dokumentumait és emlékeit az eseményről.
89. Don Oberdorfer: „Teng, Tired but Satisfied, Leaves U. S.”, *The Washington Post* (1979. február 6.).
90. Karen Elliott House: „Teng to Return to China with Assurances of U. S. Economic, Political Cooperation”, *Wall Street Journal* (1979. február 6.), 6.
91. Donald Anderson, kínaiul beszélő hivatalnok, aki Dengnek amerikai látogatásának valamennyi helyszínére elkísérte a kínai delegációt, in: Tucker: *China Confidential*, 330.; *New York Post* (1979. január 29.).
92. Fox Butterfield: „Teng Inspects Boeing 747 Factory”, *New York Times* (1979. február 6.).
93. Oberdorfer: „Teng and Khrushchev”.
94. Richard L. Strout, *Christian Science Monitor* (1979. február 5.).
95. Harry F. Rosenthal, Associated Press, Atlanta, 1979. február 1.
96. *Atlanta Constitution* és *Atlanta Journal* (1979. február 1. és 2.).
97. LWMOT, a 22. hangszalag leírata, 6.
98. Schell: „*Watch Out for the Foreign Guests!*”, 124.
99. *Houston Post* (1979. február 3.).
100. Oberdorfer: „Teng and Khrushchev”.

101. Associated Press, Seattle, 1979. február 5.
102. LWMOT, a 22. hangsálag leírata, 14.
103. Carter: *Keeping Faith*, 207. A teljesebb napló későbbi kiadása: Jimmy Carter: *White House Diary* (New York: Farrar, Straus, Giroux, 2010).
104. Carter: *Keeping Faith*, 207.
105. Uo., 216.
106. Don Oberdorferrel, aki minden utat figyelemmel kísérte tudósítóként. Lásd Oberdorfer: „Teng and Khrushchev”; Richard L. Strout, *Christian Science Monitor* (1979. február 5.).
107. Smith: „The Role of Scientists in Normalizing U. S.–China Relations.”
108. David M. Lampton: *A Relationship Restored: Trends in U. S.–China Educational Exchanges, 1978–1984* (Washington, D. C.: National Academy Press, 1986), 30–32.
109. Harry Thayer és Arthur Hummel, in: Tucker: *China Confidential*, 326–328. A kérdések és Kína emberjogi problémái ugyancsak szóba kerültek: *Christian Science Monitor* (1979. január 29.), vezércikk.
110. 2008. februári interjú Si Jen-huával, Teng Hsziao-ping egyik a tolmácsával, későbbi luxemburgi nagykövettel, és két interjú Csi Csao-csuval, aki tolmácsa volt az amerikai úton, 2006. november és 2009. április.

12. A DENG KORMÁNYZAT KEZDETE

1. *Guoshi*, 10. kötet, 194–204.
2. *DXPNP-2*, 1979. július 11.
3. Warren Sun volt az első tudós, aki felhívta a figyelmet a Sárba-hegy megmászásának politikai jelentőségére.
4. *SWDXP-2*, 197–201.
5. Például **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu, 1975–1987: Deng Liqun zishu* [Tizenkét tavasz és összes 1975–1987 – Li-csün önéletrája] (Hong Kong: Bozhi chubanshe, 2006), 157.
6. lányával, Zsunggal készült interjúk, 2002–2006.
7. *SWDXP-2*, 197–201.
8. *DXPNP-2*, szeptember 5. – október 7., 55. Hu Jao-pang az 1979. október 5-i fórum végén mondott teljes beszédét lásd **Cseng Cseh-ping**, szerk.: *Hu Yaobang nianpu ziliao changbian* [Anyagok Hu Jao-pang életének kronológiai feljegyzéséhez], 2 köt. (Hong Kong: Shidai guoji chuban youxian gongsi, 2005), 1:412–421.
9. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 150–152.
10. LWMOT, a 29. hangsálag leírata, 7–8.
11. A Hszinhuá általános külföldi hírszolgáltatása, 1979. szeptember 30., 1–22.
12. Uo., 6–7.
13. Uo., 2.
14. Uo., 6.
15. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 160.
16. Kiváló beszámoló a párt történetéről készített jelentéssel kapcsolatos kérdésekről, in: *Guoshi*, 10. kötet, 249–258.
17. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 160.
18. LWMOT, a 31. hangsálag leírata, 16–17.
19. *DXPNP-2*, 1979. október vége, 574.
20. Uo., 1979. október 12., 566.; 1979. november 10., 578.
21. *SWDXP-2*, 225–226.
22. Uo., 251.

23. Uo., 241–242.
24. Uo., 242.
25. Uo., 233.
26. Uo., 253–254.
27. Uo., 252–257.
28. Edwin Lim-int. 2009. augusztus. Lim vezette a Világbank Kína-részlegét a nyolcvanas évek elején. A Világbank Pekingi Irodájának vezetője lett a megalapítását követő első években.
29. SWDXP-2, 260–261.
30. Uo., 260–265.
31. Uo., 280, 281.
32. Uo., 273–283.
33. DXPNP-2, 1980. február 28. és 1980. május 17. Az ítéletek megsemmisítésének hátteréről lásd *Guoshi*, 10. kötet, 258–267.
34. A japán találkozók feljegyzései, in: „Hua Guofeng sori jun nichi: shuno kaidan ni okeru” [Hua Kuo-feng miniszterelnök japán útja – A csúcstatálkozó beszélgetéseiről], 1980. május 27–29. (Kína-szekció, Ázsiai Iroda, Japán Külügyminisztérium), feloldott minősítésű dokumentum a Japán Külügyminisztérium irattárában.
35. A végső dokumentum szövege, in: „Resolution on Certain Questions in the History of Our Party since the Founding of the People’s Republic of China”, *Beijing Review* (1981. július 6.).
36. Oriana Fallaci: „Deng: Cleaning Up Mao’s ‘Feudal Mistakes’”, *Washington Post* (1980. augusztus 31.); SWDXP-2, 1980. augusztus 21., 326–334.
37. DXPNP-2, 1980. október 25.
38. SWDXP-2, 290–292.; **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 160–162.
39. SWDXP-2, 295.
40. Uo., 295–297.; **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 164–166.
41. Számos hivatalnok nézeteinek részletes összefoglalása, in: *Zhongzhi jiguan taolun lishi jueyi (cao'an) jianbao* [A közvetlenül a pártközpont alá tartozó szervek vitáinak összefoglalása a KKP történetéről hozott határozatról], kiadatlan dokumentum, hozzáférhető: Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem.
42. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 103–104.; SWDXP-2, 289–290.
43. *Resolution on CPC History (1949–81)* (Beijing: Foreign Languages Press, 1981), 28., 32.
44. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 165.
45. Általánosságban **Deng Liqun** elismerte a saját hibáit, de konkrét példákat nem mondott, csak ha nem tehetett mászt.
46. SWDXP-2, 342–349.
47. Qian Qichen: „Yici ji bu xunchang de tanhua” [Egy módfelett szokatlan interjú], in: *Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi* [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Huiyi Deng Xiaoping*, 3 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1998), 1:35–41.
48. „Zhengfu gongzuo baogao” [Kormányzati munkajelentés], in: *Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi* [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Sanzhong quanhui yilai zhongyao wenjian huibian* (Beijing: Renmin chubanshe, 1982), 1:198–222.
49. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 166–169.; **Uo.** Ajiakyoku Chugokuk, 1980. május 27–29. (Kína-szekció, Ázsiai Iroda, Japán Külügyminisztérium), feloldott minősítésű dokumentum a Japán Külügyminisztérium irattárában.

50. *SWDXP-2*, 1981. június 22., 306–308.
51. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 169.; uo., 297.
52. *SWDXP-2*, 304–305.; **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 196.
53. „Hu Yaobang zai zhongyang zhengzhiju huiyishang de fayan” [Hu Jao-pang beszéde a Politikai Bizottság ülésén], 1982. november 19., in: *Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi: Sanzhong quanhui yilai zhongyao wenjian huibian*, 2:735–747.
54. Interjú egy Mao Jüan-hsinhez közel álló személlyel, 2006. január.
55. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 169–171.
56. Uo.
57. Richard Baum: *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), 116–117.

A DENG-KORSZAK (1978–1989)

13. A KORMÁNYZÁS MŰVÉSZETE DENG SZERINT

1. *SWDXP-2*, 329.
2. **Deng** orvosi vizsgálatából, melyet dr. Samuel Rosen fül-orr-gégész specialista végzett. Az információ David Shambaugh-tól származik, 2010. november.
3. Carol Lee Hamrin: „The Party Leadership System”, in: Kenneth G. Lieberthal és David M. Lampton, szerk.: *Bureaucracy, Politics, and Decision Making in Post-Mao China* (Berkeley: University of California Press, 1992), 95–124. A KKP Központi Bizottságának, Politikai Bizottságának és a PB Állandó Bizottságának tagjait lásd az éves *China Directory*, in *Pinyin and Chinese* (Tokyo: Radiopress, 1979-től mostanáig). Az intézmények működésének összefoglalását lásd Kenneth Lieberthal: *Governing China: From Revolution through Reform*, (New York: W. W. Norton, 2004). Az újabb fejleményeket lásd Richard McGregor: *The Party: The Secret World of China's Communist Rulers* (New York: Harper, 2010).
4. A *xitong* (vertikális hierarchia) fogalmáról lásd A. Doak Barnett (Ezra F. Vogel hozzájárulásával): *Cadres, Bureaucracy, and Political Power in Communist China* (New York: Columbia University Press, 1967). Ugyancsak lásd Lieberthal: *Governing China*.
5. Lásd Hamrin: „The Party Leadership System”, 95–124.
6. Interjúk Vu Ming-jüvel, **Deng** egyik bridzspartnerével, 2006. augusztus és 2007. július.
7. Interjúk Teng Hsziao-ping lányával, Zsunggal, 2002–2006.
8. **Deng** alatt szolgáló emberekkel készült interjúk; Ezra F. Vogel: „From Friendship to Comradeship: The Change in Personal Relations in Communist China”, *The China Quarterly* (1965. január–március), 46–60.
9. Wang Wenqing és Liu Yiding: „Gaige kaifang chuqi de renshi zhidu gaige: Fang yuan guojia renshiju juzhang Jiao Shanmin” [A személyi rendszer megújítása a „reform és nyitás” korszakának elején – Interjú a személyzeti részleg korábbi vezetőjével, Csiao San-minnel], *Pajnkenben*, 5. szám (2007), 42–47.
10. Leonard Woodcock megjegyzése, lásd LWMOT.
11. *SWDXP-2*, 97.

14. KÍSÉRLETEK KUANGTUNGBAN ÉS FUCSIENBEN

1. *Guoshi*, 10. kötet, 760.
2. *DXPNP-2*, 1977. november 8., 18. és 20.; *Guoshi*, 10. kötet, 760.

3. *Guoshi*, 10. kötet, 760.
4. Uo.
5. Lásd Ezra F. Vogel: *Canton under Communism: Programs and Politics in a Provincial Capital, 1949–1968* (Cambridge: Harvard University Press, 1969).
6. Yang Shangkun: *Yang Shangkun huayilu* [Jang Sang-kun visszaemlékezései] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2001); Yang Shangkun: *Yang Shangkun riji* [Jang Sang-kun naplója], 2 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2001).
7. Yang Jisheng: *Zhongguo gaige niandai de zhengzhi douzheng* [Politikai küzdelmek a kínai reform korszakában] (Hong Kong: Excellent Culture Press, 2004), 235.; „Xi Zhongxun zhuzheng Guangdong” bianweihui [a „Hszi Csung-hszün, **Guangdong** irányítója” szerkesztőbizottság]: *Xi Zhongxun zhuzheng Guangdong* [Hszi Csung-hszün, Kuangtung irányítója] (Beijing: Zhonggong dangshi chubanshe, 2007).
8. Ku Mu összegzése a kínai leges gazdasági övezetek felállításának egyes fontosságú eseményeiről, lásd **Gu Mu**, „Xiaoping lingdaoren zhua kaifang” [Xiaoping vezetett minket, hogy megérthessük a nyitást], *Pajni*, 1. szám (1998), 4–11. Újraközölve in: Yang Tianshi, szerk.: *Deng Xiaoping xiezheng* [Teng Hsziao-ping portréja] (Shanghai: Shanghai cishu chubanshe, 2005), 204–211.
9. *Guoshi*, 10. kötet, 764.
10. Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Huiyi Deng Xiaoping*, 3 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubansh, 1998), 2:383.; „Nevezzük öket különleges gazdasági övezeteknek. A múltban Shaan-Gan-Ninget különleges övezetnek neveztük! Nem volt pénz, de a központ új politikát tudott követni, hogy áttörést érjen el, és új ösvényeket nyisson.” (*Haishi jiao tequ hao. Guoqu Shaan-gan-ning jiu jiao tequ ma! Meiyou qian, zhongyang gei xie zhengce, you nimen chu chuang. Sha chu yi tiao xue lu.*) DXPNP-2, 510.
11. Interjú Jang Livel, Kuangtung későbbi kormányzóhelyettesével, aki részt vett a delegációban, 1987. december.
12. Az 50-es számú dokumentum július 15-i kiadása után a kormányzat és a Központi Bizottság több körövényt is kiadt Kuangtungról, Fucsienről és a SEZ-ekről. Az 1981. július 19-i 27-es számú dokumentum az elméleti kérdésekkel foglalkozott, az 1982. március 1-jei 17-es számú irat a bűnözéssel és csempészettel. Az 50-es számú dokumentumot, mely elismerte a SEZ-ek szerepét, 1982. december 3-án adták közre. Mindegyik közzétételet Ku Mu irányította. Lásd Lawrence Reardon, szerk.: „China's Coastal Development Strategy, 1979–1984 (I)”, *Chinese Law and Government* (1994. május–június); „China's Coastal Development Strategy, 1979–1984 (II)”, *Chinese Law and Government* (1994. július–augusztus).
13. DXPNP-2, április 17.; **Gu Mu**: „Xiaoping tongzhi lingdao women zhua duiwai kaifang” [Xiaoping elvtárs vezetett minket, hogy megérthessük a „reform és nyitás”] in: Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi, *Huiyi Deng Xiaoping*, 1:157–158. **Deng** későbbi beszámolójáról lásd SWDXP-3, 1987. június 12., 236–237.
14. Reardon: „China's Coastal Development Strategy, 1979–1984 (I)”, 19–44.
15. Uo., 45–58.
16. Sebastian Heilmann: „From Local Experiments to National Policy: The Origins of China's Distinctive Policy Process”, *China Journal* (2008. január), 1–30.
17. Ou Dajun és Liang Zhao: „Deng Xiaoping jingji tequ lilun” [Teng Hsziao-ping elmélete a különleges gazdasági övezetekről], *Dangdai Zhongguo shi yanjiu*, 4. szám (2004), 41–49.

18. Gao Bowen: „Ershi shiji bashi niandai yanhai diqu jingji fazhan zhanlüe de xuanze jiqi xiaoying” [A gazdaságfejlesztési stratégia kiválasztása és hatásai a nyolcvanas évekbeli Kína partvidéki régióban], *Dangdai Zhongguo shi yanjiu*, 4. szám (2005), 92–100.
19. Xu Maohui és Xu Weisheng: „Deng Xiaoping quyu jingji xietiao fazhan sixiang xingcheng de tiaojian” [Teng Hsziao-ping gondolatai a koordinált régiós gazdasági fejlődés feltételeiről], *Dangdai Zhongguo shi yanjiu*, 4. szám (2004), 80–85.
20. China Data Center: *National and Provincial Statistics* (Ann Arbor: University of Michigan, különböző években).
21. Gu Mu: *Gu Mu huiyilu* [Gu Mu visszaemlékezése] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2009), 256.
22. Reardon: „China’s Coastal Development Strategy, 1979–1984 (I)”, 21–32.
23. Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi: *Huiyi Deng Xiaoping*, 2:383.
24. Wang Shuo: „Teshi teban: Hu Yaobang yu jingji tequ” [Speciális képzőművészeti, speciális eljárások – Hu Jao-pang és a különleges gazdasági övezetek], *Jenhuang Csancsiu*, 4. szám (2008), 37.
25. Christine Loh: *Underground Front: The Chinese Communist Party in Hong Kong* (Hong Kong: Hong Kong University Press, 2010), 152–153.
26. Reardon: „China’s Coastal Development Strategy, 1979–1984 (I)”, 22.
27. Ezek a megfigyelések a nyolcvanas-kilencvenes években Kuangtungban végzett terepmunkák eredményei. 1980-ban két hónapot töltöttem ott. A nyolcvanas évek elején többször jártam a tartományban, majd 1985–1990 között legalább egy terepmunkán vettet részt évente. 1986-ban hat hónapot töltöttem Kuangtungban, és lehetőségem nyílt minden prefektúra meglátogatására, valamint több mint harminc megyében különböző vállalatok szemrevételezésére. Lásd Ezra F. Vogel: *One Step Ahead in China: Guangdong under Reform* (Cambridge: Harvard University Press, 1989).
28. Reardon: „China’s Coastal Development Strategy, 1979–1984 (II)”, 32–33.
29. Lu Di: „Weiren de danshi he xionghuai: Ji Ren Zhongyi huiyi Deng Xiaoping” [A nagy ember bátorsága, bölcsessége és becsben történeti emléke – Zsen Csung-ji Teng Hsziao-pinget érintő emlékeinek felidézése], *Pajni Szabó*, 8. szám (2008), 18–19.; *Guoshi*, 10. kötet, 771–772.
30. A növekvő gazdagság családokra gyakorolt hatásának leírása, beleértve az új fogyasztói szokásokat, lásd Charlotte Ikels: *The Return of the God of Wealth: The Transition to a Market Economy in Urban China* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1996).
31. Rachel Murphy: *How Migrant Labor Is Changing Rural China* (New York: Cambridge University Press, 2002); Leslie T. Chang: *Factory Girls: From Village to City in a Changing China* (New York: Spiegel and Grau, 2008).
32. CYNP, 1981. december 12.
33. SWCY, 3:303.
34. Uo., 3:307.
35. Uo., 3:303.
36. Wang Shuo: „Teshi teban”, 36–37.
37. Guan Shan: „Ren Zhongyi tan Deng Xiangping yu Guangdong de gaige kaifagong” [Zsen Csung-ji Teng Hsziao-pingről és a guangdongi „reform és nyitásról”], *Jenhuang Csancsiu*, 8. szám (2004), 8–17. Tu Zsuj-cse-interjúk, 2006. július 1. és november 11. Tu Zsuj-cse ebben az időben a Kuangtung Tartományi Pártbizottság tagja is volt, s megjelent a Zsen Csung-ji részvételével zajló találkozókon Kuangtungban és Pekingben egyaránt.
38. Guan Shan: „Ren Zhongyi tan Deng Xiaoping”, 8–17.

39. Reardon: „China’s Coastal Development Strategy, 1979–1984 (I)”, 46–58.; Beszélgetések Lawrence Reardonnal, a dokumentumok fordítójával és szerkesztőjével.
40. CYNP, 1982. január 5., 287.; DXPNP-2, 1982. január 5., 796.
41. DXPNP-2, 1982. január 18.
42. Guan Shan: „Ren Zhongyi tan Deng Xiaoping”, 10.
43. Wang Shuo: „Teshi teban”, 38.; lásd még Lu Di: „Weiren de danshi he xionghuai”, 16–22.
44. CYNP, 1982. január 25., 289–290. Az angol részletben a „kiszabadulás a kalitkából” helyett „bátran kijönni” szerepel; SWCY, 3:307.
45. A fejezet címe utalás, *er jingong* (szó szerint „kétszer bemenni a palotába”). Az utalás egy pekingi operából származik, melyben a törvényszegésért bebörtönzött Ming-kori hivatalnokot szabadon engedik, majd miután ismét bűnt követ el, visszahívják a palotába, és megint bebörtönzik.
46. CYNP, 1982. február 11–13. Többször is interjút készítettem a nyugdíjba vonult Zsen Csung-jival, de sohasem említette a pekingi találkozókat, és nem panaszkodott a fővárosi nyomás miatt. Csak annyit mondott: minden megtett, hogy megvalósítsa a párt kívánlalmait, s szembeszállt a csempészettel és a korrupcióval. A Pekingbe hívásáról szóló információk más hivatalnokok publikációból valók.
47. Guan Shan: „Ren Zhongyi tan Deng Xiaoping”, 14.; Tu Zsuj-cse-interjúk, 2006. július és 2006. november.
48. Yang Jisheng: *Zhongguo gaige niandai de zhengzhi douzheng*, 238–242.; Guan Shan: „Ren Zhongyi tan Deng Xiaoping”, 11–12.
49. **Gu Mu:** „Xiaoping lingdao women zhua kaifang”, 206.
50. Wang Shuo: „Teshi teban”, 39.
51. A legnagyobb figyelmet kapó ügyről, a Hajnan szigeti autóbotrányról lásd Vogel: *One Step Ahead in China*.
52. Lu Di: „Weiren de danshi he xionghuai”, 20.
53. Uo.
54. Dong Fureng, szerk.: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi* [A Kínai Népköztársaság gazdaságtörténete], 2 köt. (Beijing: Jingji kexue chubanshe, 1999), 138.
55. DXPNP-2, 1984. január 22-től február 17-ig; SWDXP-3, 1984. február 24., 61.
56. DXPNP-2, 1984. január 22-től február 24-ig.
57. Uo., 1984. február 14.
58. Uo., 1984. február 24.; SWDXP-3, 61., 64–65.
59. Reardon: „China’s Coastal Development Strategy, 1979–1984 (II)”, 49–66.
60. Uo., 49–66.
61. **Gu Mu:** „Xiaoping tongzhi lingdao women zhua duiwai kaifang”, 1:152–174.
62. A játékokon való részvétel során készített jegyzeteim.

15. GAZDASÁGI KIIGAZÍTÁS ÉS MEZŐGAZDASÁGI REFORM

1. A kilencvenes évek végén Timothy Stratforddal, az Egyesült Államok pekingi nagykövetségének gazdasági tanácsosával (1989–92) közölve.
2. A tervezők és építők közötti különbösről lásd Chen Zhiling: „Yao Yilin”, in: *Zhonggong dangshi renwu zhuan yanjiu hui* [a Kínai Kommunisták Életrajzának Kutatóbizottsága], szerk.: *Zhonggong dangshi renwu zhuan* [Kínai kommunisták életrajza] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2000), 72:1–120.
3. Kenneth Lieberthal és Michel Oksenberg: *Policy Making in China: Leaders, Structures, and Processes* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1988), 45.

4. Dorothy J. Solinger: „The Fifth National People’s Congress and the Process of Policy Making: Reform, Readjustment, and the Opposition”, *Asian Survey* (1982. december), 1238–1275.; Hua Kuo-Feng [Hua Guofeng]: „Unite and Strive to Build a Modern Powerful Socialist Country!”, *Peking Review* (1978. március 10.), 24–26.
5. Jinglian Wu: *Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform* (Mason, Ohio: Thomson/South-Western, 2005); Wu Li, szerk.: *Zhonghua renmin gonghegu jingji shi, 1949–1999* [A Kínai Népköztársaság gazdaságörténete, 1949–1999], 2 köt. (Beijing: Zhongguo jingji chubanshe, 1999), 1:773.; Barry Naughton: *Growing Out of the Plan: Chinese Economic Reform, 1978–1993* (New York: Cambridge University Press, 1995), 67.; Thomas Rawski: „Reforming China’s Economy: What Have We Learned?”, *China Journal* (1999. január), 139–156.
6. A kínai *guihua* kifejezést többnyire „tervnek” fordítják, holott különbözik az ugyancsak „tervnek” fordított *jihua* kifejezéstől. A tízéves *guihua* kifejezést „tízéves gazdasági víziónak” fordítom, mert olyan célokat tűz ki, melyek hasonlatosak a japán MITI által kitűzött gazdasági „víziókhöz”. Az ötéves és egyéves tervek (*jihua*) – a *guihuától* eltérően – lefektetik, hogy honnan jönnek az inputok, és pontosan hol fogják felhasználni a forrásokat. A tízéves gazdasági víziót az Állami Tervbizottság egy külön részlege alkotja meg.
7. Naughton: *Growing Out of the Plan*, 70–71.
8. CYNP, 1978. december 10.; SWCY, 3:237–239.
9. DXPNP-2, 465–467., 1979. január 6.; Xiao Donglian: „1979 nian guomin jingji tiaozheng fangzhen de tichu yu zhenglun” [Javaslat és vita az 1979-es gazdaságkiigazítási politikáról – Az első fordulópont], *Dangshi Bolan*, 10. szám (2004), 4–10.
10. Denis Fred Simon: „China’s Capacity to Assimilate Foreign Technology: An Assessment”, in: U. S. Congress, Joint Economic Committee, *China under the Four Modernizations: Selected Papers*, 2 köt. (Washington, D. C.: Government Printing Office, 1982), 1:523.; Chae-Jin Lee: *China and Japan: New Economic Diplomacy* (Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 1984), 47–49.
11. CYNP, 1979. március 14.; 1979. március 21–23.; SWCY, 3:248–254. A teljes szöveg in: *Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi* [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Sanzhong quanhui yilai zhongyao wenjian huibian* [Legfontosabb dokumentumok a harmadik plénum óta], 2 köt. (Beijing: Renmin chubanshe, 1982), 1:109–147.
12. Dong Fureng, szerk.: *Zhonghua renmin gonghegu jingji shi* [A Kínai Népköztársaság gazdaságörténete], 2 köt. (Beijing: Jingji kexue chubanshe, 1999), 2:8.; Barry Naughton: *The Chinese Economy: Transitions and Growth* (Cambridge: MIT Press, 2007).
13. Gene Tidrick és Chen Jiyuan, szerk.: *China’s Industrial Reform* (New York: Oxford University Press, 1987), 2.
14. Deng Liqun: *Shierge chunqiu, 1975–1987: Deng Liqun zishu* [Tizenkét tavasz és ősz, 1975–1987 – Teng Li-csün önéletrírása] (Hong Kong: Bozhi chubanshe, 2000), 143. Teng Li-csün részt vett a találkozón, és ő volt a szöveg egyik készítője. A konfenciáról lásd Joseph Fewsmith: *Dilemmas of Reform in China: Political Conflict and Economic Debate* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1994), 62–68.
15. Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 144.
16. Dong Fureng, *Zhonghua renmin gonghegu jingji shi*, 2:8–9.
17. A folyamatról, mely lehetővé tette a tartományok számára, hogy „külön konyhában egyenek” (a konyhák felosztása, amit a testvérek gyakran megtettek szüleik halála után), lásd Susan L. Shirk: *The Political Logic of Economic Reform in China* (Berkeley: University of California Press, 1993), 162–175.

18. Fewsmith: *Dilemmas of Reform*, 92–96.
19. Rong Sheng: „Deng Liqun tan Chen Yun jingji sixiang” [Teng Li-csün Csen Jün gazdasági elgondolásairól], *Zhengzhang* (1981. május 1.), 43–44., fordítás in: JPRS: *China Report, Political, Sociological and Military Affairs* [JPRS 78 410] (1981. június 29.), 35–40.
20. Wu Li: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi, 1949–1999*, 1:776.
21. Benkan teyue jizhe [különleges tudósító]: „Gaige chuqi de gongye xue Daqing huodong: Fang Yuan Baohua tongzhi” [Tin ni Tacsintől az ipar reformjának kezdetén – Interjú Jüan Pao-hua elvtárral], *Pajnitsato*, 8. szám (2002), 9. Beszámoló Kang Si-enről, lásd Wen Houwen: *Kang Shi'en zhuan* [Kang Si-en életrajza] (Beijing: Dangdai Zhongguo chubanshe, 1998).
22. Fewsmith: *Dilemmas of Reform*, 100–109.
23. Quanguo renda changweihui bangongting yanjiushi [az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottsága Általános Irodájának Kutatórészlege]: *Zhonghua renmin gongheguo renmin daibiao dahui wenxian ziliaozhubian, 1949–1990* [A Kínai Népköztársaság Országos Népi Gyűlése dokumentumainak gyűjteménye, 1949–1990] (Beijing: Zhongguo minzhu fazhi chubanshe, 1991), 785.
24. Fewsmith: *Dilemmas of Reform*, 100.
25. CYZ, 1561, 1600.
26. CYNP, 1980. november 28. Dong támogatta C gazdaságfejlesztésről tett megjegyzéseit 1979. október 4-én; DXPNP-2, 1979. október 4.; SWDXP-2, 201–208.
27. CYNP, 1980. december 16.; SWCY, 3:275–280.; Dong Fureng: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi*, 2:25.
28. SWDXP-2, 350–368. November 28-án Dong ügyancsak tartott egy beszédet, melyben határozottan támogatta Csen Jün kiigazítási politikáját. Lásd CYNP, 1980. november 28. és DXPNP-2, 1980. november 28.
29. Lee: *China and Japan*, 49–50.
30. DXPNP-2, 1980. szeptember 4.
31. Lee: *China and Japan*, 62.; Ryosei Kokubun: „The Politics of Foreign Economic Policy-Making in China: The Case of Plant Cancellations with Japan”, *The China Quarterly* (1986. március), 19–44.; DXPNP-2, 712., 1981. február 12. Lásd még az Okita Szaburóval folytatott beszélgetéseket, 1983. augusztus.
32. Okita Takahiro: „Okita Szaburo-interjú”, *Chuo Koron* (1981. április), 116–121.; Saburo Okita: *Saburo Okita: A Life in Economic Diplomacy* (Canberra: Australia–Japan Research Centre, Australian National University, 1993), 118–121.
33. Lee: *China and Japan*, 64.; Zsenminzhang (1981. március 13., 14. és 15.); DXPNP-2, 722., 1981. március 18.
34. DXPNP-2, 1981. április 4.
35. Uo., 1981. április 14.
36. Paosan fejlesztéseiről lásd Lee: *China and Japan*, 30–75.
37. Személyes kommunikáció Szugimoto Takasival, a Shin Nippon Steel vállalat kínaiul beszélő munkatársaval, aki éveket töltött a KNK-ban, az acélművek kínai importjáról tárgyalva, 2004. november.
38. World Steel Association: „World Steel in Figures, 2009”, www.worldsteel.org (megtekintve 2011. április 13.).
39. Roger Garside: *Coming Alive: China after Mao* (New York: McGraw-Hill, 1981), 366.
40. Susan Greenhalgh: *Just One Child: Science and Policy in Deng's China* (Berkeley: University of California Press, 2008), 229.
41. DXPNP-2, 1979. március 23.

42. SWDXP-2, 173., 1979. március 30.; uo., 1979. július 28.; Greenhalgh: *Just One Child*, 357.
43. Ling Zhijun és Ma Li *Hu Han: Jiajin Zhongguo di 5 zhong shengyin* [Kiáltások – Ötféle hang a mai Kínában] (Kuangsu [Kanton]: Guangzhou chubanshe, 1999), 72, 78.
44. Wang Lixin: *Yao chimi zhao Wan Li: Anhui nongcun gaige shilu* [Ha rizsre van szükséged, keresd Van Lit – Anhuj mezőgazdasági reformjának igaz története] (Beijing: Beijing tushuguan chubanshe, 2000), 28.
45. Vu Hsziang és mások: „Wan Li tan shiyijie sanzhong quanhui qianhou de nongcun gaige” [Van Li a mezőgazdasági reformról a harmadik plénum előtt és után], in: Jü Kuang-jüan és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian: Zhongyang gongzuo huiyi, shiyijie sanzhong quanhui qinli ji* [Negyvenegy nap, amely megváltoztatta Kína sorsát – Tapasztalataim a harmadik plénum Központi Munkakonferenciáján] (Shenzhen: Haitian chubanshe, 1998), 281.; Dali L. Yang: *Calamity and Reform in China: State, Rural Society, and Institutional Change since the Great Leap Famine* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1996); és William L. Parish, szerk.: *Chinese Rural Development: The Great Transformation* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1985). A vidéki politika változásainak átfogó összegzése, különös tekintettel az agytrösvök szerepére, lásd Fewsmith: *Dilemmas of Reform*, 19–56.
46. Sok évvel később Van Li lánya, Vu Su-peng még mindig összerezzen, mikor az éhező emberekről beszél, akiket Anhuj szellemi ebb vidéki részeire utazva apjával látott. Van Su-peng-interjú, 2003. október; Vu Hsziang és mások: „Wan Li tan shiyijie sanzhong quanhui qianhou de nongcun gaige”, 281–289. Lásd még Liu Changgen és Ji Fei: *Wan Li zai Anhui* [Van Li Anhujban] (Hong Kong: Kaiyi chubanshe, 2001); Wan Li: *Wan Li wenxuan* [Van Li válogatott művei] (Beijing: Renmin chubanshe, 1995); Zhonggong Anhui shengwei dangshi yanjiushi [Anhuj Tartományi Pártbizottságának Történeti Kutató Irodája], szerk.: *Anhui nongcun gaige koushushi* [Anhuj agrárreformjának szájhagyományon alapuló története] (Beijing: Zhonggong dangshi chubanshe, 2006).
47. Vu Hsziang és mások: „Wan Li tan shiyijie sanzhong quanhui qianhou de nongcun gaige”, 283.
48. Liu Changgen és Ji Fei: *Wan Li zai Anhui*, 80–82.
49. Uo., 83.
50. Uo.,
51. Vu Hsziang és mások: „Wan Li tan shiyijie sanzhong quanhui qianhou de nongcun gaige”, 284–286.
52. DXPM 1978. január 31. és február 1.
53. Tu Hsing-jüan (Cao Ce-jang szecsuan helyettese): „Min chao, lishi jubian” [A történelmi változások hullámai a közvéleményben], in: Jü Kuang-jüan és mások: *Gaibian Zhongguo mingyun de 41 tian*, 218–223.; Liu Changgen és Ji Fei: *Wan Li zai Anhui*, 83.
54. Zhenmin (1979. január 31.) és *China News Analysis* (1979. március 2.), in: Jürgen Domes: *Socialism in the Chinese Countryside: Rural Societal Policies in the People's Republic of China, 1949–1979* (London: C. Hurst, 1980), 102.
55. Liu Changgen és Ji Fei *Wan Li zai Anhui*, 89.
56. Ling Zhijun és Ma Li *Hu Han*, 81.
57. Jürgen Domes: *Socialism in the Chinese Countryside*, 81–106.
58. Liu Changgen és Ji Fei: *Wan Li zai Anhui*, 96–97.
59. Uo., 144., 155., 163.
60. Uo.

61. Jao Csien-fu-interjú, 2009. április.
62. Tong Huiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci manxun jishi* [Feljegyzések Teng Hsziang déli utazásáról] (Beijing: Jiefangjun wenyi chubanshe, 2002), 281.
63. Vu Hsziaohung és mások: „Wan Li tan shiyijie sanzhong quanhui qianhou de nongcun gaige”, 288.
64. Mao Zedong: *The Question of Agricultural Cooperation* (Beijing: Foreign Languages Press, 1956).
65. SWDXP-3, 314–316.; DXPNP-2, 1980. május 31.
66. Interjú Jao Csien-fuval, a Tu Zsun-seng vezette központ munkatársaval, 2009. április. A rendszert időnként „felelősségi rendszerként” (*chengbao zhi*) emlegették. Hasonló működő Magyarországon a hatvanas évek közepén.
67. Vu Hsziaohung és mások: „Wan Li tan shiyijie sanzhong quanhui qianhou de nongcun gaige”, 289.; Liu Changgen és Ji Fei: *Wan Li zai Anhui*, 178–179.; Yang Jisheng: *Deng Xiaoping shidai: Zhongguo gaige kaifang ershinian jishi* [Teng Hsiao-ping kora – Feljegyzések Kína „reform és nyitásának” húsz évéről], 2 köt. (Beijing: Zhongyang bianyi chubanshe, 1998), 1:187–188.
68. Wu Li: *Zhonghua renmin gongbeguo jingjishi, 1949–1999*, 2:838–840.
69. A kémiai műtrágya termelésének megkétszerezéséről lásd State Statistical Bureau: *Statistical Yearbook of China 1985* (Oxford: Oxford University Press, 1985), 339. A gabona felvásárlási árának 20 százalékos növekedéséről 1979-ben lásd Zhang-Yue Zhou: *Effects of Grain Marketing Systems on Grain Production: A Comparative Study of China and India* (New York: Food Products Press, 1997), 33.
70. Yang Jisheng: *Deng Xiaoping shidai*, 1:188.; Parish: *Chinese Rural Development*.
71. Lásd Vu Hsziaohung és mások: „Wan Li tan shiyijie sanzhong quanhui qianhou de nongcun gaige”, 287–288.
72. State Statistical Bureau of the People’s Republic of China: *Statistical Yearbook of China, 1987* (Beijing: China Statistical Information & Consultancy, 1988); Ross Garnaut és Ma Guonan: „China’s Grain Demand: Recent Experience and Prospects to the Year 2000”, in: Ross Garnaut, Guo Shutian és Ma Guonan, szerk.: *The Third Revolution in the Chinese Countryside* (New York: Cambridge University Press, 1996), 38–62.
73. Dong Fureng: *Zhonghua renmin gongbeguo jingji shi*, 2:116.; Wu Li: *Zhonghua renmin gongbeguo jingji shi, 1949–1999*, 2:1506.
74. Interjú Tu Zsun-senggel, aki az ötvenes évek óta az agrárpolitika egyik vezetője és a Csaο Ce-jang alatt működő Állami Mezőgazdasági Bizottság igazgatóhelyettese volt, 2006. szeptember.
75. SWDXP-3, 234., 1987. június 12. A TVE-kről lásd Naughton: *Growing Out of the Plan*, 137–169.; Wu: *Understanding and Interpreting Chinese Reform*, 118–138.
76. A vidéki iparról a kommunák feloszlataisanak előestéjén lásd American Rural Small-Scale Industry Delegation: *Rural Small-Scale Industry in the People’s Republic of China* (Berkeley: University of California Press, 1977); Jon Sigurdson: „Rural Industrialization in China”, in: U. S. Congress, Joint Economic Committee: *China, a Reassessment of the Economy: A Compendium of Papers Submitted to the Joint Economic Committee, Congress of the United States, July 10, 1975* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 1975), 411–435. 1987–88-ban a Kuangtung Tartományi Gazdasági Bizottság vendégeként lehetőségem volt számos guangtungi TVE-t meglátogatni. 1960-ban Mao utasításba adta, hogy a vidéki területeken öt iparágnak kell jelen lennie: vas és acél, vízi erőművek, mezőgazdasági szerszámok, cement, valamint műtrágya. A „nagy ugrás” felszámolása után azonban csak kevés vidéki területen voltak vas- és acélgýárok.

77. Justin Yifu Lin, Fang Cai és Zhou Li: *The China Miracle: Development Strategy and Economic Reform* (Hong Kong: Published for the Hong Kong Centre for Economic Research and the International Center for Economic Growth by the Chinese University Press, 1996), 190.
78. Wu Li: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi, 1949–1999*, 2:1520–1521.
79. Lin, Cai és Li: *The China Miracle*, 189.
80. Naughton: *Growing Out of the Plan*, 90.
81. Lásd Charlotte Ikels: *The Return of the God of Wealth: The Transition to a Market Economy in Urban China* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1996); Willy Kraus: *Private Business in China: Revival between Ideology and Pragmatism* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1991).
82. **Deng Liqun:** *Shierge chunqiu*, 558–587.

16. A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS NYITÁS FELGYORSÍTÁSA

1. Barry Naughton: *Growing Out of the Plan: Chinese Economic Reform, 1978–1993* (New York: Cambridge University Press, 1995).
2. A találkozó a feljegyzések szerint augusztus 26-án történt. Lásd Sheng Ping, szerk.: *Hu Yaobang sixiang nianpu: 1975–1989* [Hu Jao-pang gondolatainak kronológiája: 1975–1989], 2 köt. (Hong Kong: Taide shidai chubanshe, 2007), 537–538.
3. DXPNP-2, 1980. július 17.; Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu: 1975–1989*, 537–538.
4. Yizi Chen: „The Decision Process behind the 1986–1989 Political Reforms”, in: Carol Hamrin és Suisheng Zhao, szerk.: *Decision-Making in Deng's China: Perspectives from Insiders* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1995), 138.
5. Zhu Jiamu, Chi Aiping és Zhao Shigang: **Chen Yun** (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1999), 186.
6. **Deng Liqun:** *Xiang Chen Yun tongzhi xuexi zuo jingji gongzuo* [Tanuljunk Csen Jün elvtárstól a gazdaságfejlesztés terén] (Guangdong: Zhonggong zhongyang dangxiao chubanshe, 1981), 93.
7. Zhongguo renmin gongheguo shigao weiyuanhui [a Kínai Népköztársaság Történelmi Kéziratok Bizottsága], szerk.: **Deng Liqun** *guoshi jiangtan lu* [Teng Li-csün az ország történetéről], 7 köt. (Beijing, 2000), 7:204–205.
8. CYNP, 1982. november 4.
9. Zhongguo renmin gongheguo shigao weiyuanhui: **Deng Liqun** *guoshi jiangtan lu*, 7:247.
10. Edwin Lim-interjúk (2008. augusztus), Ross Garnaut-interjú (2001. június), Laurence Lau-interjú (2007. március). A Világbanknál dolgozó Lim többször találkozott Csaóval, mint bármely más nyugati. Ross Garnaut 1985–88 között volt ausztrál nagykövet Pekingben. A profi közigazdász Robert Hawke miniszterelnökkel az ausztrál gazdaság liberalizációján dolgozott. Laurence Lau a Stanford Egyetem közigazdászprofesszora, majd a Hongkongi Kínai Egyetem alkancellárja (rektorhelyettese) volt.
11. Milton és Rose D. Friedman: *Two Lucky People: Memoirs* (Chicago: The University of Chicago Press, 1999), 543.
12. Joseph Fewsmith: *Dilemmas of Reform in China: Political Conflict and Economic Debate* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1994), 34–41.
13. Ezekről az agytrösztökről lásd uo. Szintén interjúkat készítettem a következőkkal: Tu Zsun-seng (2006. szeptember), Lu Maj (2006. augusztus), Jao Csien-fu (2006. augusztus) és Teng Jing-tao (2003. október).

14. *ZGGCDLD*, 1982. március 18.
15. Meng Zhen: „Chuguo liuxue 30 nian” [Harminc év tanulás a külföldtől], *Zsenmin Zsipao* (2008. június 26.), 6.
16. Teng Hsziao-ping szintén támogatta Kína belépését a Nemzetközi Valutaalapba (IMF), ami jobb kapcsolatot teremtett Kína és a nemzetközi pénzügyi közösséggel. 1981. október 25-én Deng találkozott az IMF elnökével, Jacques de Larosière-rel, s elmondta, hogy egyetért az együttműködéssel; *DXPNP-2*, 1981. október 25.
17. Edwin Lim: „Learning and Working with the Giants”, in: Indermit S. Gill és Todd Pugatch: *At the Frontlines of Development: Reflections from the World Bank* (Washington, D. C.: World Bank, 2005), 89–119.; Edwin Lim: „Xuyan: Zhongguo gaige kaifang guochengzhong de duiwai sixiang kaifang” [Előszó – Gondolatok a nyitásról Kína reformfolyamata során], in: Wu Jinglian, szerk.: *Zhongguo jingji 50 ren kan sanshi nian: Huigu yu fenxi* [Ötven kínai közgazdász a harminc évről – Gondolatok és elemzések] (Beijing: Zhongguo jingji chubanshe, 2008); Pieter Bottelier: „China and the World Bank: How the Partnership Was Built”, 277. számú ügyirat, Stanford Center for International Development; Robert McNamara, *Oral History Recording* (1991. október 3.), 16–18., Edwin Lim-interjú, 2009. augusztus. A KNK-nak az IMF-ben, a GATT-ban és a Világbankban való részvételéről szóló kínai tárgyalások szélesebb kontextusról lásd Harold K. Jacobson és Michel Oksenberg: *China's Participation in the IMF, the World Bank, and GATT: Toward a Global Economic Order* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990).
18. A képviselést hivatalosan Shahid Husain, a Világbank kelet-ázsiai régiós elnökhelyettese vezette, de a Kínával kapcsolatos munkát és a kínai csapatot Edwin Lim irányította. Lásd Jacobson és Oksenberg: *China's Participation in the IMF, the World Bank and GATT*.
19. Fewsmith: *Dilemmas of Reform*, 130.
20. Edwin Lim és mások: *China, Long-Term Development Issues and Options: The Report of a Mission Sent to China by the World Bank* (Baltimore: Published for the World Bank by the John Hopkins University Press, 1985). A jelentésben külön kötetek találhatók az oktatásról, a mezőgazdaságról, az energiáról, a közlekedésről, a gazdasági tervezésről és a gazdasági struktúráról.
21. Fewsmith: *Dilemmas of Reform*, 137. A Mokahsuan konferencia 1984. szeptember 3–10. között zajlott.
22. Saburo Okita: *Saburo Okita: A Life in Economic Diplomacy* (Canberra: Australia–Japan Research Centre, Australian National University, 1993), 112–123.; beszélgetések Simokobe Acusival, 1991. augusztus.
23. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu, 1975–1987: Deng Liqun zishu* [Tizenkét tavasz és ősz, 1975–1987 – Teng Li-csün önéletírása] (Hong Kong: Bozhi chubanshe, 2006), 125–126. 1987–88-as kínai gyárlátogatásaim során sok olyan plakátot láltam a gyárakban, melyek az alapvető szabályokat és a csoportok teljesítményen alapuló értékelését mutatták be japán példák alapján.
24. Uo., 125–126., 156.
25. Chae-Jin Lee: *China and Japan: New Economic Diplomacy* (Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 1984), 138.; Okita: *Saburo Okita: A Life in Economic Diplomacy*.
26. Dong Fureng, szerk.: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi* [A Kínai Népköztársaság gazdaságtörténete], 2 kötet (Beijing: Jingji kexue chubanshe, 1999), 2:152–153.
27. *CYNP*, 1983. június 30.; *DXPNP-2*, 1983. június 30.
28. *DXPNP-2*, 1983. december 22.

29. Uo., 1984. június 30.; *SWDXP-3*, 72–75.
30. Naughton: *Growing Out of the Plan*.
31. Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája]: *Shierda yilai zhongyao wenxian xuanbian* [Válogatás a 12. Pártkongresszust követő fontos dokumentumokból], 3 köt. (Beijing: Renmin chubanshe, 1986), 2:610–619.; Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 545–557.; Fewsmith: *Dilemmas of Reform*, 137–138.
32. Xiaokang Su és Luxiang Wang: *Deathsong of the River: A Reader's Guide to the Chinese TV Series „Heshang”* (Ithaca, N. Y.: East Asia Program, Cornell University, 1991).
33. *SWDXP-3*, 90–99.
34. Jinglian Wu: *Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform* (Mason, Ohio: Thomson/South-Western, 2005), 357–369.; Dong Fureng: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi*, 2:310–311.
35. Wu: *Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform*, 357.
36. Barry Naughton: „False Starts and Second Wind: Financial Reforms in China's Industrial System”, in: Elizabeth J. Perry és Christine Wong, szerk.: *The Political Economy of Reform in Post-Mao China* (Cambridge, Mass.: Council on East Asian Studies, Harvard University, 1985), 223–252.; David Bachman: „Implementing Chinese Tax Policy”, in: David M. Lampton, szerk.: *Policy Implementation in Post-Mao China* (Berkeley: University of California Press, 1987), 119–153.; Penelope B. Prime: „Taxation Reform in China's Public Finance”, in: U. S. Congress, Joint Economic Committee: *China's Economic Dilemmas in the 1990s: The Problems of Reforms, Modernization and Interdependence* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 1991), 167–185.
37. CYNP, 1985. február 18.
38. Dong Fureng: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi*, 2:311–312.; Wu: *Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform*, 363., 949–952.
39. DXPNP-2, 1985. január 23.
40. Kuangtungi hivatalnokokkal készített interjúk, év nélkül.
41. Fewsmith: *Dilemmas of Reform*, 152.; Richard Baum: *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), 181–182.
42. Ezra F. Vogel: *One Step Ahead in China: Guangdong under Reform* (Cambridge: Harvard University Press, 1989), 291–294.
43. Fewsmith: *Dilemmas of Reform*, 153.
44. DXPNP-2, 1985. június 29. és augusztus 1.
45. SWCY, 3:340–344.; CYNP, 3:383–384.
46. SWDXP-3, 144–150.
47. Uo., 203.
48. Ziyang Zhao: *Prisoner of the State: The Secret Journal of Zhao Ziyang*, ford. és szerk.: Pu, Renee Chiang és Adi Ignatius (New York: Simon and Schuster, 2009), 122–123.
49. SWDXP-3, 257–258., 1988. május 19.
50. Uo.
51. Dong Fureng: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi*, 2:316.
52. Wu Guoguang: *Zhao Ziyang yu zhengzhi gaige* [Politikai reform Csao Ce-jang alatt] (Hong Kong: Taipingyang shiji yanjiusuo, 1997), 526–531.
53. SWDXP-3, 271–272.; DXPNP-2, 1988. szeptember 12.
54. Wu: *Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform*, 368.
55. Fewsmith: *Dilemmas of Reform*, 228.
56. CYNP, 1988. október 10.

57. Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi [a Kína Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Shisanda yilai zhongyao wenxian xuanbian* [Válogatás a 13. Pártkongresszust követő fontos dokumentumokból], 3 köt. (Beijing: Renmin chubanshe, 1991–1993), 1:253–255.
58. Dong Fureng: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi*, 2:321–322.; Wu: *Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform*, 369.
59. A különbségekről részletesebben lásd William H. Overholt: *The Rise of China: How Economic Reform Is Creating a New Superpower* (New York: W. W. Norton, 1993), 32–45.

17. EGY ORSZÁG, KÉT RENDSZER

1. Kína területi vitáiról lásd M. Taylor Fravel: *Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2008).
2. Általános háttérként Tajvanról, illetve Kína és az Egyesült Államok közötti kérdésekről lásd Ralph Clough: *Island China* (Cambridge: Harvard University Press, 1978); Nancy Bernkopf Tucker: *Taiwan, Hong Kong and the United States, 1945–1992: Uncertain Friendships* (New York: Twayne, 1994); Robert S. Ross: *Negotiating Cooperation: The United States and China, 1969–1989* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1995); Richard C. Bush: *Untying the Knot: Making Peace in the Taiwan Strait* (Washington, D. C.: Brookings Institution Press, 2005); Michel Oksenberg: „Taiwan, Tibet, and Hong Kong in Sino-American Relations”, in: Ezra F. Vogel, szerk.: *Living with China: U.S.–China Relations in the Twenty-first Century* (New York: W. W. Norton, 1997), 53–96.; Alan D. Romberg: *Rein in at the Brink of the Precipice: American Policy toward Taiwan and U. S.–PRC Relations* (Washington, D. C.: Henry L. Stimson Center, 2003); Nancy Bernkopf Tucker: *Strait Talk: United States–Taiwan Relations and the Crisis with China* (Cambridge: Harvard University Press, 2009).
3. *DXP JW*, 3:141., 1979. január 1.
4. *Uo.*, 3:151., 1979. január 9.
5. *Uo.*, 3:164–166., 1980. január 16.
6. *DXPNP-2*, 1979. január 9.; Robert Cottrell: *The End of Hong Kong: The Secret Diplomacy of Imperial Retreat* (London: John Murray, 1993); Carter Administration China Policy Oral History Project, Leonard Woodcock és Michel Oksenberg beszámolói (LWMOT), a 19. hangszalag leírata, 21. oldal. Michel Oksenberg és Leonard Woodcock, miután elhagyták beosztásukat, 1981 őszén és 1982 nyarán között harminckilenc alkalommal találkoztak, hogy rögzítésük és megőrzésük a történelem számára saját beszámolójukat a normalizációs folyamatról.
7. Robert A. Madsen: „Chinese Chess: U. S. China Policy and Taiwan, 1969–1979”, PhD-dolgozat, Trinity College, Oxfordi Egyetem, 1999, 274–275.
8. Tucker: *Strait Talk*, 108.
9. Beszélgetések az egykor brit miniszterelnökkel, Edward Heathszel, *DXPNP-2*, 1983. szeptember 2.
10. Tucker: *Strait Talk*, 132–133.
11. James Lilley és Jeffrey Lilley: *China Hands: Nine Decades of Adventure, Espionage, and Diplomacy in Asia* (New York: Public Affairs, 2004), 218–220. Lásd még John H. Holdridge: *Crossing the Divide: An Insider's Account of Normalization of U. S.–China Relations* (Lanham, Md.: Rowman and Littlefield, 1997), 197–198.
12. *SWDXP-2*, 371–372.; *DXPJW*, 3:181–185.
13. Holdridge: *Crossing the Divide*, 199–201.

14. NCNA, 1981. szeptember 30.
15. DXPNP-2, 1981. június 16.
16. Ross: *Negotiating Cooperation*, 182.
17. Lee Kuan Yew: *A harmadik világból az elsőbe – A szingapúri sztori 1965–2000* (Budapest: MTA Világkultúra Kiadó, 2003), 356.
18. Ross: *Negotiating Cooperation*, 184–185.; Holdridge: *Crossing the Divide*, 211–215.; Alexander M. Haig, Jr.: *Caveat: Realism, Reagan, and Foreign Policy* (New York: Macmillan, 1984); Patrick Tyler: *A Great Wall: Six Presidents and China: An Investigative History* (New York: Public Affairs, 1999).
19. Holdridge: *Crossing the Divide*, 211–215.; Ross: *Negotiating Cooperation*, 186–187.
20. Holdridge: *Crossing the Divide*, 215–222.
21. Uo., 222–226. Holdridge elkísérte George H. W. Bushet az úton.
22. Hasonló interpretációért lásd uo., 240.; Ross: *Negotiating Cooperation*, 190–258.
23. A megegyezés részletes tárgyalását Hummel naplójában írta le és kínai partnerei folytatták le Pekingben. Kínai részről ezeket megküldték Dengnek jóváhagyásra.
24. Holdridge: *Crossing the Divide*, 230–241.; Ross: *Negotiating Cooperation*, 189–200. A három nyilatkozat szövegét közli Ross: *Negotiating Cooperation*, 265–272.; Holdridge: *Crossing the Divide*, 263–279.
25. DXPNP-2, 1984. április 26.
26. Interjú az amerikai védelmi minisztérium hivatalnokával, Eden Woontal, 2008. december.
27. Lee Kuan Yew: *A harmadik világból az elsőbe*, 453.
28. Qi Pengfei: *Deng Xiaoping yu Xianggang huigui* [Teng Hsziao-ping és Hongkong visszaállítása] (Beijing: Huaxia chubanshe, 2004), 66.
29. Uo. Egy Hongkongról szóló általánosabb mű: Zong Daoyi szerk.: *Zhou Nan koushu: Shen zai jifeng zhong* [Csou Nan elbeszélése – Heves esők és erős szélek közepette] (Hong Kong: Sanlian shudian, 2007), 265–267. Hongkong tárgyalásakor különösen hálás vagyok Sir David Wilson, Sin Por Shiu és Dalena Wright segítségéért, akik megosztották velem a város fejlődésével kapcsolatos mély tudásukat.
30. Qi Pengfei: *Deng Xiaoping yu Xianggang huigui*, 56.
31. Christine Loh: *Underground Front: The Chinese Communist Party in Hong Kong* (Hong Kong: Hong Kong University Press, 2010).
32. Sin Por Shiu: „The Macao Formula and an Assessment of the Sino-British Negotiations over Hong Kong”, publikálatlan tanulmány, hozzáférhető: Kennedy Kormányzati Iskolá, Harvard Egyetem; Steve Shipp: *Macau, China: A Political History of the Portuguese Colony's Transition to Chinese Rule* (Jefferson, N. C.: McFarland, 1997).
33. Qi Pengfei: *Deng Xiaoping yu Xianggang huigui*, 56–57.
34. Uo., 248.
35. Interjú Edgardo Enggel (Y. K. Pao vejével, aki gyakran elkísérte apósát, mikor az megátadták Dengnek), 2008. november.
36. A később készített dokumentumok kihangsúlyozzák Teng Hsziao-ping politikájának konziszenciáját és folyamatosságát; néhány arra utal, hogy már határozott Hongkong visszatéréséről. Ám egyetlen korabeli dokumentum sem támogatja ezt a feltételezést; a kérdés nincs eldöntve.
37. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 38–40.
38. Qi Pengfei: *Deng Xiaoping yu Xianggang huigui*, 65–66.
39. Hszü Csia-tun, Hongkong legmagasabb beosztású kommunista hivatalnokról számol be, hogy 1983-ban hatezer párttag volt a brit gyarmatvárosban. Lásd Jiatun: „Selections

- from Serialized Memoirs”, *Lianhebao*, fordítás in: JPRS-CAR, 93-050., 93-070., 93-073., 93-091., 94-001., 94-010., 94-016., 94-017., 1993–1994, és később publikálva in: Xu Jiatun: *Xu Jiatun Xianggang huiyilu* [Hszü Csia-tun visszaemlékezései Hongkongról], 2 köt. (Taipei: Lianjing chubanshe, 1993).
40. Mindez világos Hszü Csia-tun írásaiból. Ő elég bátor volt ahhoz, hogy pontosabb képet közvetítsen az uralkodó hongkongi véleményről a nyolcvanas évek elején. Xu Jiatun: *Xu Jiatun Xianggang huiyilu*.
 41. Sin Por Shiu: „The Macao Formula”, 14–15.
 42. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 54–55.
 43. Percy Cradock: *Experiences of China* (London: John Murray, 1994).
 44. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 56.
 45. Uo., 57.
 46. *DXPNP-2*, 1981. április 3.
 47. Xu: „Selections from Serialized Memoirs”.
 48. Qi Pengfei: *Deng Xiaoping yu Xianggang huigui*, 70.; Sin Por Shiu: „The Macao Formula”, 21.
 49. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 66–67.
 50. Uo., 67–68.
 51. Sin Por Shiu: „The Macao Formula”, 22. Lásd még *DXPNP-2*, 1982. május 21., június 2. és szeptember 24.
 52. Qi Pengfei: „Deng Xiaoping yu Xianggang 'hou guodu shiqi' de zhong ying waijiao douzheng” [Deng Xiaoping és Hongkong: a kínai–brit diplomáciai küzdelem az átadás utáni periódusról], *Dangdai Zhongguo shi yanjiu*, 4. szám (2004), 59–71.
 53. *DXPNP-2*, 1982. április 6.
 54. Interjú Sir Alan Donald hongkongi politikai tanácsadóval (1974–77), pekingi nagykövettel (1988–91) és az 1982-es Thatcher-látogatásért felelős államtitkárral, 2007. november.
 55. Uo.
 56. Frank Ching: *Hong Kong and China: „One Country, Two Systems”* (New York: Foreign Policy Association, 1996), 11–12.; Cottrell: *The End of Hong Kong*, 85–86.
 57. Cradock: *Experiences of China*, 179. Thatcher a memoárjában drámai összecsapásként írja le a *Downing Street* folytatott megbeszélését, lásd Margaret Thatcher: *The Downing Street Years* (New York: Harper Collins, 1993). A jelen lévő diplomaták azonban arról számolnak be, hogy minden oldal óvatosan és érzelmementesen adta elő a mondanivalóját, a megszokott diplomáciai kereteken belül.
 58. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 87–88.
 59. Uo., 88.; Sir Alan Donald-interjú.
 60. *SWDXP-3*, 23–25.
 61. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 89.
 62. Uo., 87.
 63. Ching: *Hong Kong and China*, 11.; Sir Alan Donald-interjú.
 64. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 91–92.
 65. Uo., 89.
 66. Uo., 94., 97.
 67. Uo., 99–102.
 68. Uo., 101–107.; Mark Roberti: *The Fall of Hong Kong: China's Triumph and Britain's Betrayal* (New York: J. Wiley, 1994), 64.; Sir Alan Donald-interjú.
 69. Xu Jiatun: *Xu Jiatun Xianggang huiyilu*, 1:1–12.
 70. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 113–114.

71. Xu Jiatun: *Xu Jiatun Xianggang huiyilu*, 1:3.; Xu Jiatun: *Xu Jiatun huiyi yu suixiang lu* [Hszü Csia-tun visszaemlékezései és gondolatai] (Brampton, Ont.: Mingjing chubanshe, 1998).
72. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 113–114.
73. Roberti: *The Fall of Hong Kong*, 155.
74. Xu: „Selections from Serialized Memoirs”, *Lianhebao* (1993. május 14.), fordítása in: JPRS-CAR, 93-056., 1993. július 16.
75. Uo., 1993. május 27. fordítása in: JPRS-CAR, 93-050., 1993. július 16. A helyi szóvicc szerint a magánüzlet „egyesült nemzetek” volt, mert az ENSZ-re használt *lianheguo* kifejezés azt jelenthette, hogy összekötött, felhalmozott, illetve államosított, vagyis kisajátított.
76. Xu Jiatun: *Xu Jiatun Xianggang huiyilu*, 1:12–28.
77. *DXPNP-2*, 1983. szeptember 10.
78. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 129–132.; Ching: *Hong Kong and China*, 19–20.
79. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 132–146.
80. *DXPNP-2*, 1984. április 18., 970–971.
81. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 148–153.
82. Xu: „Selections from Serialized Memoirs”, *Lianhebao* (1993. június 1.), fordítása in: JPRS-CAR, 93-070., 1993. szeptember 21.; Roberti: *The Fall of Hong Kong*, 92–93.; *DXPNP-2*, 978., 1984. május 25.
83. Zong Daoyi és mások: *Zhou Nan koushu*, 263–269.; *SWDXP-3*, 1984. június 22–23., 68–71.
84. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 154–174.
85. Uo., 163–174.; Ching: *Hong Kong and China*, 27.
86. A közös nyilatkozat szövege és melléklete in: Ching: *Hong Kong and China*, 81–96., valamint in: Cottrell: *The End of Hong Kong*, 205–223.
87. *DXPNP-2*, 1984. október 3., 988–989.; *SWDXP-3*, 1984. október 3., 80–84.
88. Cottrell: *The End of Hong Kong*, 106–109.; 199–204.; Roberti: *The Fall of Hong Kong*, 125–126.
89. *DXPNP-2*, 1985. július 5.; Roberti: *The Fall of Hong Kong*, 145–148.
90. Li Hou: *Bainian quru shide zhongjie: Xianggang wenti shimo* [Száz év megaláztatásának vége – Hongkong kérdése elejtől a végéig] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 1997), 170–171.
91. Roberti: *The Fall of Hong Kong*, 191–192.
92. *SWDXP-3*, 214–220.; Li Hou: *Bainian quru shide zhongjie*, 172–173.
93. Li Hou: *Bainian quru shide zhongjie*, 185.
94. *SWDXP-3*, 340.
95. Li Hou: *Bainian quru shide zhongjie*, 198.
96. Roberti: *The Fall of Hong Kong*, 280–291.; uo., 166–207.
97. Qichen Qian: *Ten Episodes in China's Diplomacy*, előszó Ezra F. Vogel (New York: Harper Collins, 2005), 254–255.
98. Xu: „Selections from Serialized Memoirs”, *Lianhebao* (1993. szeptember 3.), fordítása in: JPRS-CAR, 94-015., 1994. március 8.
99. *DXPNP-2*, 1990. január 18.
100. Qian: *Ten Episodes in China's Diplomacy*, 257–260.; Li Hou: *Bainian quru shide zhongjie*, 205–207.
101. Patten beszámolóját lásd Chris Patten: *East and West: China, Power, and the Future of Asia* (New York: Times Books, 1998).
102. Qian: *Ten Episodes in China's Diplomacy*, 279.

103. DXPNP-2, 1978. november 28. A korszak Tibetet tárgyaló könyvei közül a következőket találtam a leghasznosabbaknak: Melvyn C. Goldstein: *The Snow Lion and the Dragon: China, Tibet, and the Dalai Lama* (Berkeley: University of California Press, 1997); Tashi Rabgyé és Tseten Wangchuk Sharho: *Sino-Tibetan Dialogue in the Post-Mao Era: Lessons and Prospects* (Washington, D. C.: East-West Center, 2004); Dan Zeng, szerk.: *Dangdai Xizang jianshi* [A jelenkor Tibet története] (Beijing: Dangdai Zhongguo chubanshe, 1996); Tsering Shakya: *The Dragon in the Land of Snows: A History of Modern Tibet since 1947* (New York: Columbia University Press, 1999). Hálás vagyok Melvyn Goldsteinnek, hogy önzetlenül segített egy Kína-specialistának megérteni Tibetet. Lásd még **Wen Weiren** „**Yaobang yu Xizang**” [Hu Jao-pang és Tibet], in: Su Shaozhi, **Csen-jce** és **Kao Jen-csien**, szerk.: *Renmin zhong de Hu Yaobang* [Hu Jao-pang a nép szívében] (Carle Place, N. Y.: Mingjing chubanshe, 2006), 166–185.; Wang Lixiong: *Tianzang: Xizang de mingyun* [Égi temetés: Tibet sorsa] (Mississauga, Ont.: Mingjing chubanshe, 2006); Barry Sautman és June Teufel Dreyer, szerk.: *Contemporary Tibet: Politics, Development, and a Disputed Region* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2006); Robert Barnett és Shirin Akiner, szerk.: *Resistance and Reform in Tibet* (Bloomington: Indiana University Press, 1994). Egy 1992. szeptember 11-én kelt levél – **Deng Liqun** és **Csiang Cö-minnek** címzve – összefoglalja a dalai láma nézeteit az 1979 után Kínával fennálló kapcsolatokat illetően. A levelet lásd in: Andy Zhang: *Hu Jintao: Facing China's Challenges Ahead* (San Jose, Calif.: Writer's Club Press, 2002), 5. számú melléklet, 133–148. Beszámolóért Tibet nyugati képről lásd Orville Schell: *Virtual Tibet: Searching for Shangri-la from the Himalayas to Hollywood* (New York: Metropolitan Books, 2000).
104. Melvyn C. Goldstein: *The History of Modern Tibet*, 2. kötet: *The Calm before the Storm, 1951–1955* (Berkeley: University of California Press, 2007), 98–99.
105. Dan Zeng: *Dangdai Xizang jianshi*, 132–146.
106. John Kenneth Knaus, az egyik CIA-ügynök beszámolója a programról in: *Orphans of the Cold War: America and the Tibetan Struggle for Survival* (New York: Public Affairs, 1999).
107. DXPNP-2, 1975. december 1–5., 1977. szeptember 27.
108. Uo., 1979. március 12.
109. Uo., 1979. március 17.
110. Memcon Walter Mondale alelnök és Teng Hsiao-ping találkozójáról, 8/27/79, Kína, Jimmy Carter Könyvtár, Atlanta.
111. **Cseng Cung-ping**, szerk.: *Hu Yaobang nianjianhangbian* [Anyagok Hu Jao-pang életének kronológiai feljegyzéséhez], 2 köt. (Hong Kong: Shidai guoji chuban youxian gongsi, 2005), 1980. május 21., 1:482–483.
112. Shakya: *The Dragon in the Land of Snows*, 126.
113. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu, 1975–1987: Deng Liqun zishu* [Tizenkét tavasz és ősz, 1975–1987 – Teng Li-csün önéletrétára] (Hong Kong: Bozhi chubanshe, 2006), 207–208.
114. Goldstein: *The Snow Lion and the Dragon*, 67.
115. Uo., 69–71.
116. Xiaojiang Hu és Miguel A. Salazar: „Market Formation and Transformation: Private Business in Lhasa”, in: Sautman és Dreyer, szerk.: *Contemporary Tibet*, 166–190.; June Teufel Dreyer: „Economic Development in Tibet under the People's Republic of China”, in: Sautman és Dreyer, szerk.: *Contemporary Tibet*, 128–151.; Xiaojiang Hu: „The Little Shops of Lhasa, Tibet: Migrant Businesses and the Formation of Markets in a Transitional Economy”, PhD-dolgozat, a Harvard Egyetem szociológiai osztályá, 2003.

18. A HADSEREG

1. Hálás vagyok tanácsaikért a kínai hadseregre specializálódott tudósoknak; Kenneth Allen, Dennis Blasko, John Corbett, Andrew Erickson, David Finkelstein, Taylor Fravel, Paul Godwin, a néhai Ellis Joffe, John Lewis, Nan Li, David Shambaugh, Eden Woon, Larry Wortzel és Hszüe Li-taj. A KNK hadseregének általános áttekintését lásd James C. Mulvenon és Andrew N. D. Yang: *The People's Liberation Army as Organization* (Santa Monica, Calif.: Rand, 2002). A kínai stratégiai gondolkodás széles perspektíváját lásd Michael D. Swaine és Ashley J. Tellis: *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present, and Future* (Santa Monica, Calif.: Rand, 2000). A nyolcvanas évek kínai véderejéről szóló beszámolót lásd Paul H. B. Godwin, szerk.: *The Chinese Defense Establishment: Continuity and Change in the 1980s* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1983). A kínai hadseregről szóló általános művek: David Shambaugh: *Modernizing China's Military: Progress, Problems, and Prospects*, (Berkeley: University of California Press, 2002); Andrew Scobell: *China's Use of Military Force beyond the Great Wall and the Long March* (New York: Cambridge University Press, 2003).
2. *DXPNP-2*, 1977. július 23.; Zhi Shaozeng és Lei Yuansen: „Zhongyang junshi weiyuanhui [Központi Katonai Bizottság]”, in: „Zhongguo junshi baike quanshu” bianshen weiyuanhui [a „Kínai katonai enciklopédia” szerkesztőbizottság], szerk.: *Zhongguo junshi baike quanshu* [Kínai katonai enciklopédia], 3. köt. (Beijing: Junshi kexue chubanshe, 1997).
3. *SWDXP-2*, 74.
4. *DXP JW*, 3:62–69., 1977. augusztus 23.; *LZQ*, 417–419.
5. *DXP JW*, 3:53–72., 1977. augusztus 23.
6. Lásd Ellis Joffe: *The Chinese Army after Mao* (Cambridge: Harvard University Press, 1987); Harlan W. Jencks: *From Muskets to Missiles: Politics and Professionalism in the Chinese Army, 1945–1981* (Boulder, Colo.: Westview, 1982).
7. Liu Huaqing: *Liu Huaqing huiyilu* [Liu Hua-csing visszaemlékezései] (Beijing: Jiefangjun chubanshe, 2004).
8. *SWDXP-2*, 75–78.
9. Uo., 73.
10. *DXP JW*, 3:95., 1978. március 20.
11. Uo., 3:144–149., 1979. január 2.
12. Ji You: *The Armed Forces of China* (London: I. B. Taurus, 1999); <http://www.chinatoday.com/arm/index.htm> (megtekintve 2010. szeptember 30-án); „The 'Inside Story' on the Reduction in the Size of the PLA”, *Wen Wei Po* (1987. április 29.); Ellis Joffe: „Radical Reforms Underway”, *Financial Times* (1985. december 9.); John D. Friske, szerk.: *China Facts and Figures Annual, vol. 17 (1993)* (Gulf Breeze, Fla.: Academic International Press, 1993), 61.
13. Harlan W. Jencks: „China's 'Punitive' War on Vietnam: A Military Assessment”, *Asian Survey* (1980. október), 965–989. A háború vietnámi oldaláról lásd Henry J. Kenny: „Vietnamese Perceptions of the 1979 War with China”, in: Mark A. Ryan, David M. Finkelstein és Michael A. McDevitt, szerk.: *Chinese Warfighting: The PLA Experience since 1949* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2003), 217–240.; Edward C. O'Dowd, szerk.: „People's Liberation Army Documents on the Sino–Vietnamese Conflict, 1979 (I)”, *Chinese Law and Government* (2009. szeptember–október), 3–100.; Edward C. O'Dowd, szerk.: „People's Liberation Army Documents on the Third Indochina Conflict, 1979 (II)”, *Chinese Law and Government* (2009. november–december), 3–116. A háború politikai értelmezéseinek elemzését lásd Scobell: *China's Use of Military Force*, 119–143.

14. Edward C. O'Dowd: „The Last Maoist War: Chinese Cadres and Conscripts in the Third Indochina War, 1978–1981”, Ph.D. előzetes, Princetoni Egyetem, 1994, 132.
15. A háború végén tartott beszédében Deng elmondta, hogy a támadás tervezése közben legjobban a szovjet reakció kérdése nyugtalanította, de úgy ítélte meg, hogy minimális az orosz beavatkozás esélye. Lásd „Deng Xiaoping zai Zhong-Yue bianjing zuozhan qingkuang baogao huishang de jianghua” [Teng Hsziao-ping beszéde a kínai–vietnámi határ helyzetről beszámoló találkozón], 1979. március 16., publikálatlan szöveg, hozzáférhető: Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem.
16. John Wilson Lewis és Litai Xue: *Imagined Enemies: China Prepares for Uncertain War* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2006), 127–133.
17. Xiaoming Zhang: „Deng Xiaoping and China's Decision to Go to War with Vietnam”, *Journal of Cold War Studies* (2010. nyár), 3–29.
18. O'Dowd: „The Last Maoist War”, 99., 106–109., 171.
19. Uo. A háború áttekintését lásd Edward C. O'Dowd és John F. Corbett, Jr.: „The 1979 Chinese Campaign in Vietnam: Lessons Learned”, in: Laurie Burkitt, Andrew Scobell és Larry M. Wortzel, szerk.: *The Lessons of History: The Chinese People's Liberation Army at 75* (Carlisle, Penn.: Strategic Studies Institute, U. S. Army War College, 2003), 353–378.
20. Mark Mohr közlése 2007 októberében. Mohr az amerikai külügyminisztérium hivatalnoka volt, és csak ő kísérte el Mansfieldet a Huang Hua kínai nagykövettel folytatott találkozóra, amelyen még Csi Csao-csu tolmács volt jelen.
21. Lewis és Xue: *Imagined Enemies*, 127.
22. DXPNP-2, 1978. december vége és 1979. január 2.
23. Michael Leifer: „Kampuchia, 1979: From Dry Season to Dry Season”, *Asian Survey* (1980. január), 33–41.
24. King Chen: „China's War against Vietnam, 1979: A Military Analysis”, Marylandi Egyetem, 1983, 1–33.; Kenny: „Vietnamese Perceptions of the 1979 War with China”.
25. Elizabeth Wishnick: *Mending Fences: The Evolution of Moscow's China Policy from Brezhnev to Yeltsin* (Seattle: University of Washington Press, 2001), 63.
26. Xiaoming Zhang: „China's 1979 War with Vietnam: A Reassessment”, *The China Quarterly* (2005. december), 866–867.
27. Kenny: „Vietnamese Perceptions of the 1979 War with China”, 228.; O'Dowd: „The Last Maoist War”, 114–132.
28. O'Dowd: „The Last Maoist War”, 165–166. A gyengeségek részletesen kifejtve in: Lewis és Xue: *Imagined Enemies*, 132–133.; Zhang: „China's 1979 War with Vietnam”, 869–874.
29. Pekingi interjúk, 2006 ősze.
30. Hálával tartozom Michael Lamptonnak, aki ekkor Kínában tartózkodott, és e megfigyelés tette.
31. Lee Kuan Yew: *A harmadik világból az elsőbe – A szingapúri sztori 1965–2000* (Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2003), 448.
32. James C. Mulvenon: *Soldiers of Fortune: The Rise and Fall of the Chinese Military-Business Complex, 1978–1998* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2001), 53. A védelmi kiadások évente nagyjából 10 százalékkal nőttek. 1979-ben azonban – a vietnámi háború miatt – 55,9 milliárd jüan volt a növekedés, nagyjából 40 milliárdtal több, mint az átlag, ami az egész katonai költségvetés mintegy negyedét adta. 1978-ban a védelmi kiadások 167,8 milliárd jüant tettek ki; 1979-ben 222,7 milliárdot; 1980-ban pedig 193,3 milliárdot. A vietnámi háború további költségei a déli Kuangtung, Kuanghszi és Jünnan tartományra hárultak. Az adatok az 1979. június 21-i *Jelentés 1978 végső költségvetéséről és az 1979-es állami költségvetés terve* című anyagból származnak, melyet Csang Csing-fu pénz-

- ügymeniszter az 5. Országos Népi Gyűlés második ülésszakán adott elő, in: „Quarterly Chronicle and Documentation”, *The China Quarterly* (1979. szeptember), 661–663., és az 1980. augusztus 30-i *Jelentés a pénzügyi munkáról* című anyagból, melyet Vang Ping-sien pénzügyminiszter az 5. Népi Gyűlés harmadik ülésszakán adott elő, in: „Quarterly Chronicle and Documentation”, *The China Quarterly* (1980. december), 799–802.
33. M. Taylor Fravel: *Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2008), 217.
 34. *DXPJW*, 3. kötet.
 35. Az NFH által levont tanulságokról lásd O'Dowd és Corbett, Jr.: „The 1979 Chinese Campaign in Vietnam: Lessons Learned”, 353–378.
 36. Jackson szenátor látogatása 1978. február 16-án (Dwight Perkins, a delegáció tagjának tájékoztatása, 2010. október).
 37. O'Dowd: „The Last Maoist War,” 101.
 38. Zhang: „China's 1979 War with Vietnam”, 867–888.
 39. O'Dowd: „The Last Maoist War”, 179–184.
 40. Memcon Mondale alelnök és Teng Hsziao-ping találkozójáról, 8/27/79, Kína, Jimmy Carter Könyvtár, Atlanta.
 41. Lásd *SWDXP-2*, 90.
 42. Sokszor tett ilyen megjegyzést, például 1980. január 16-án, a pártközpontban hivatalnokkal találkozva, lásd *DXPJW*, 3:165.
 43. Huang Hua: *Huang Hua Memoirs* (Beijing: Foreign Languages Press, 2008), 294.
 44. Sen Guoqiang, szerk.: *Zhong Su guanxi shigang, 1917–1991* [A kínai–szovjet kapcsolatok történeti vázlata, 1917–1991] (Beijing: Xinhua chubanshe, 2007), 406–407.
 45. Robert S. Ross: *Negotiating Cooperation: The United States and China, 1969–1989* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1995), 172.
 46. Shen Zhihua: *Zhong Su guanxi shigang, 1917–1991*, 408.
 47. Uo., 408–411.
 48. *SWDXP-2*, 242., 1980. január 16.
 49. Uo., 284., 1980. március 12.
 50. Zhang Xingxing: „Zhongguo jundai dacaijun yu xin shiqi jingji jiānsè” [A nagy leépítés a kínai hadseregen és gazdaságfejlesztés az új korszakban], *Dàngdài Zhongguo shi yanjiu* (2006. január), 21–28.; lásd Huang: *Huang Hua Memoirs*, 291.
 51. Ahogy korábban is említettük, Deng Xiaoping törekedett a konfliktus lehetőségének csökkentésére, de ragaszkodott hozzá, hogy a teljes körű kapcsolatfelvétel feltételeként a Szovjetunió hagyja el Afganisztánt, és vonja vissza csapatait a kínai határról, valamint Vietnám vonuljon ki Kambodzsából. E feltételek nem álltak fenn egészen a nyolcvanas évek végéig. Lásd Qichen Qian: *Ten Episodes in China's Diplomacy*, előszó Ezra Vogel (New York: Harper Collins, 2005), 1–31.
 52. Uo., 13–14.
 53. Memcon Mondale alelnök és Teng Hsziao-ping találkozójáról, 8/27/79, Kína, Jimmy Carter Könyvtár.
 54. Memcon: Harold Brown védelmi miniszter Carter elnöknek, 1/8/80, Brzezinski Gyűjtemény, Távol-Kelet, 69. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
 55. Uo.
 56. Memcon Harold Brown védelmi miniszter és Keng Piao miniszterelnök-helyettes találkozójáról, 5/29/80, Brzezinski Gyűjtemény, Távol-Kelet, 70. doboz, Jimmy Carter Könyvtár; memcon Harold Brown és Keng Piao találkozójáról, 5/27/80, Brzezinski Gyűjtemény, Távol-Kelet, 70. doboz, Jimmy Carter Könyvtár; Brzezinski feljegyzése

- Carter elnök számára, amelyben összefoglalja a Geng folytatott beszélgetését, 5/29/80, Brzezinski Gyűjtemény, Távol-Kelet, 70. doboz, Jimmy Carter Könyvtár.
57. *DXPJW*, 3:154–155., 168–174.
58. Joffe: *The Chinese Army after Mao*, 58–59.
59. Uo., 60–61.
60. Információs Hivatal, Államtanács, 2008 nian Zhongguo guofang [A kínai honvédelem 2008-ban], 5. függelék, megtalálható: http://www.gov.cn/jrzg/2009-01/20/content_1210075.htm (megtekintve 2011. április 9-én).
61. William H. Overholt: *The Rise of China: How Economic Reform Is Creating a New Superpower* (New York: W. W. Norton, 1993), 340–344.
62. Robert J. Skebo, Gregory K. S. Man és George H. Stevens: „Chinese Military Capabilities: Problems and Prospects”, in: U. S. Congress, Joint Economic Committee: *China's Economic Dilemmas in the 1990s: The Problems of Reforms, Modernization and Interdependence* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 1991), 665.
63. Cheng Li és Scott Harold: „China's New Military Elite”, *China Security* (2007. ősz), 79. Általános munkaként a politikai utódlásról lásd Michael D. Swaine: *The Military and Political Succession in China: Leadership, Institutions, Beliefs* (Santa Monica, Calif.: Rand, 1992). Bevezetésül a hadseregbeli kapcsolatok fontosságáról lásd az átfogó korai művet: William W. Whitson és Chen-hsia Huang: *The Chinese High Command: A History of Communist Military Politics, 1927–1971* (New York: Praeger, 1973).
64. Ceng Li és Lynn White: „The Army in the Succession to Deng Xiaoping: Familiar Fealties and Technocratic Trends”, *Asian Survey* (1993. augusztus), 772.
65. Morton H. Halperin: *China and the Bomb* (New York, Praeger, 1965).
66. Evan A. Feigenbaum: *China's Techno-Warriors: National Security and Strategic Competition from the Nuclear Age to the Information Age* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2003).
67. 1975-ben azonban fel kellett számolnia a frakcióharcot a 7-es számú gépgyártási miniszteriumban, mely a rakétákért és az ūriparért volt felelős. Uo.; lásd még LZQ, 87–112.
68. Feigenbaum: *China's Techno-Warriors*. A határokkal kapcsolatos kínai magatartásról szóló beszámolót lásd Fravel: *Strong Borders, Secure Nation*.
69. M. Taylor Fravel: *Active Defense: Exploring the Evolution of China's Military Strategy* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, előkészületben).
70. Ellis Joffe: „People's War under Modern Conditions: A Doctrine for Modern War”, *The China Quarterly* (1987. december), 555–571.; Harlan W. Jencks: „People's War under Modern Conditions: Wishful Thinking, National Suicide or Effective Deterrent?”, *The China Quarterly* (1984. június), 305–319.; Paul H. B. Godwin: „Mao Zedong Revisited: Deterrence and Defense in the 1980s”, in: Godwin: *The Chinese Defense Establishment: Continuity and Change in the 1980s*, 21–40. Lásd még U. S. Department of State, Bureau of Intelligence and Research: „Chinese Military Reforms: Social and Political Implications”, Confidential Intelligence Report 1205-AR, 1985. december 6., elérhető: DNSA.
71. Joffe: *The Chinese Army after Mao*, 85–86.; Godwin: „Mao Zedong Revisited”.
72. Joffe: „People's War under Modern Conditions”, 568–569.; John Wilson Lewis és Litai Xue: *China's Strategic Seapower: The Politics of Force Modernization in the Nuclear Age* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1994); Alexander C. Huang: „The PLA Navy at War, 1949–1999: From Coastal Defense to Distant Operations”, in: Ryan, Finkelstein és McDevitt: *Chinese Warfighting*, 241–269.
73. *DXPJW*, 3:161., 1979. július 29.

74. Joffe: „People’s War under Modern Conditions”, 565.
75. A nukleáris tengeralattjáró és a tengeralattjáróról indítható ballisztikus rakéta kifejlesztésére irányuló program részleteiről lásd Lewis és Xue: *China’s Strategic Seapower*.
76. *SWDXP-2*, 132.
77. Skebo, Man és Stevens: „Chinese Military Capabilities: Problems and Prospects”, 663–675.
78. *SWDXP-2*, 284., 1980. március 12.
79. Uo.
80. *DXPJW*, 3:179., 1980. október 15.
81. *SWDXP-2*, 131–133.
82. Zhang Xingxing: „Zhongguo jundui dacaijun yu xin shiqi jingji jianshe”, 7.
83. Richard Baum: *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), 121–124.
84. *SWDXP-3*, 104–105., 1984. november 1.; *DXPNP-2*, 1012.
85. *SWDXP-2*, 285., 1980. március 12.
86. Uo. Általános áttekintésért a nyolcvanas évek katonai oktatásáról lásd William R. Heaton: „Professional Military Education in the People’s Republic of China”, in: Godwin: *The Chinese Defense Establishment*, 121–137. Dennis J. Blasko, Philip T. Klapakis és John F. Corbett, Jr.: „Training Tomorrow’s PLA: A Mixed Bag of Tricks”, *The China Quarterly* (1996. június), 488–524.
87. *DXPJW*, 3:130.
88. Lewis és Xue: *China’s Strategic Seapower*, 100.
89. Mulvenon: *Soldiers of Fortune*, 91–104.
90. John Frankenstein és Bates Gill: „Current and Future Challenges Facing Chinese Defence Industries”, *The China Quarterly* (1996. június), 394–427.
91. Tai Ming Cheung: *Fortifying China: The Struggle to Build a Modern Defense Economy* (Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 2009), 76. Lásd még Frankenstein és Gill: „Current and Future Challenges Facing Chinese Defence Industries”, 394–427.
92. Cheung: *Fortifying China*, 57. Az időszak általános trendjeiről lásd: uo., 50–77. E tévékenységek monitorozása – különösen az alacsonyabb szintű egységeknél – szerzőlött nehéz volt, ezért nem állnak rendelkezésre pontos számadatok.
93. Ezra F. Vogel: *One Step Ahead in China: Guangdong under Reform* (Cambridge: Harvard University Press, 1989).
94. Mulvenon: *Soldiers of Fortune*, 59–63.
95. Barry Naughton: „The Third Front: Defence Industrialization in China’s Interior”, *The China Quarterly* (1988. szeptember), 382.
96. Uo.; Cheung: *Fortifying China*, 60–63.
97. *DXPNP-2*, 1978. június 28–29.
98. Cheung: *Fortifying China*, 52–100.

19. A POLITIKA ÁRAPÁLYA

1. *SWDXP-2*, 326.
2. Ming Ruan: *Deng Xiaoping: Chronicle of an Empire* (Boulder, Colo.: Westview, 1994), 93–94.
3. Cseng Cung-ping, szerk.: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian* [Anyagok Hu Jao-pang életének kronológiai feljegyzéséhez], 2 köt. (Hong Kong: Shidai guoji chuban youxian gongsi, 2005), 1:497., 1980. szeptember 24.

4. Ruan: *Deng Xiaoping*, 91–103.; „Implement the Policy of Readjustment, Ensure Stability and Unity”, *SWDXP-2*, 350–368.
5. *SWDXP-2*, 320. A kérdés hátteréről és gyakorlatba való átültetéséről lásd Melanie Manion: *Retirement of Revolutionaries in China: Public Policies, Social Norms, Private Interests* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1993), 48–49.
6. *SWDXP-2*, 347.
7. Uo., 356.
8. Richard Baum: *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), 145.
9. Mao : *Retirement of Revolutionaries in China*, 55–56.; uo., 144–145.
10. Hu 6. szám (1982), 5., újráközölve in: Wolfgang Bartke és Peter Scheier: *China's New Party Leadership: Biographies and Analyses of the Twelfth Central Committee of the Chinese Communist Party* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1985), 26.
11. Deng Liqun: *Shierge chunqiu, 1975–1987: Deng Liqun zishu* [Tizenkét tavasz és ősz, 1975–1987 – Teng Li-csün önéletírása] (Hong Kong: Bozhi chubanshe, 2006), 208.; Yang Jisheng: *Deng Xiaoping shidai: Zhongguo gaige kaifang ershinian jishi* [Teng Hsiaoping kora – Feljegyzések Kína „reform és nyitásának” húsz évéről], 2 köt. (Beijing: Zhongyang bianyi chubanshe, 1998), 2:479–480.; *SWDXP-2*, 384., lásd még 373–376., 383–386.; Richard Kraus: „Bai Hua: The Political Authority of a Writer”, in: Carol Lee Hamrin és Timothy Cheek, szerk.: *China's Establishment Intellectuals* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1986), 185–211. A színdarab szövegéhez lásd Michael S. Duke: *Blooming and Contending: Chinese Literature in the Post-Mao Era* (Bloomington: Indiana University Press, 1985); Merle Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy in China: Political Reform in the Deng Xiaoping Era* (Cambridge: Harvard University Press, 1994), 88–112.; W. J. F. Jenner: „1979: A New Start for Literature in China?” *The China Quarterly* (1981. június), 274–303.
12. Erről az irodalomról lásd Jinhua Lu és mások: *The Wounded: New Stories of the Cultural Revolution, 1977–78* (Hong Kong: Joint Publishing, 1979); Perry Link, szerk.: *Stubborn Weeds: Popular and Controversial Chinese Literature after the Cultural Revolution* (Bloomington: Indiana University Press, 1983); Perry Link, szerk.: *Roses and Thorns: The Second Blooming of the Hundred Flowers in Chinese Fiction, 1979–80* (Berkeley: University of California Press, 1984); Binyan Liu: *People or Monsters? And Other Stories and Reportage from China after Mao* (Bloomington: Indiana University Press, 1983). A történeteket kontextusba helyező beszámolóért lásd Perry Link bevezetőjét a három kötethez, valamint Goldman: *Chinese Intellectuals: Advise and Dissent* (Cambridge: Harvard University Press, 1981). Lásd még Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy*. Az író szerepéiről szóló beszámolóért és a kontextusról, amelyben írt, lásd Perry Link: *The Uses of Literature: Life in the Socialist Chinese Literary System* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2000).
13. Link: *Stubborn Weeds*, 21–23.
14. Ruan: *Deng Xiaoping*, 116–117.
15. Uo., 120–121.
16. Uo.
17. Uo. Szintén Zsuan Ming-interjúk, 1993–94.
18. Yang Jisheng: *Deng Xiaoping shidai*, 177–179.; Szun Csang-csiang-interjúk, 2006. augusztus.
19. Ruan: *Deng Xiaoping*, 121–130.
20. *DXPNP-2*, 1983. március 14.

21. 1983. március 15.; Wang Zhao: *Prisoner of the State: The Secret Journal of Zhao Ziyang*, ford. és szerk.: Tao Yu, Renee Chiang és Adi Ignatius (New York: Simon and Schuster, 2009), 115–116.
22. Ruan: *Deng Xiaoping*, 129–130.; Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 256–258.; CYNP, 1983. március 17.
23. CYNP, 1983. március 17.
24. Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 258–259.
25. Sheng Ping, szerk.: *Hu Yaobang sixiang nianpu: 1975–1989* [Hu Jao-pang gondolatainak kronológiája: 1975–1989], 2 köt. (Hong Kong: Taide shidai chubanshe, 2007), 1986. november, 2:1293.
26. Uo., 2:1215.
27. Idézve in: Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy*, 117.
28. Uo., 119–120.
29. Uo., 270–272.
30. SWDXP-3, 47–58.; uo., 122–127.
31. SWDXP-3, 47–58.
32. Uo., 57.; Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 274–275.
33. Ruan: *Deng Xiaoping*, 135.; Binyan Liu: *A Higher Kind of Loyalty: A Memoir by China's Foremost Journalist* (New York: Pantheon, 1990), 173.; Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy*, 121–128.; Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 269–312.
34. Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 338.
35. Uo., 315., 336–343.
36. Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy*, 137–165.; uo., 320–322.
37. DXPNP-2, 1985. január 2.; Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy*, 138.
38. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 2:1310.
39. Uo., 2:1080–1086.
40. Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 320–322., 346–347.
41. Uo.
42. Uo., 336–343.
43. Csú Hou-cö-interjúk, 2006. augusztus és 2006. szeptember.
44. Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 370.
45. Uo. Teng Li-csün leírja, hogy Deng Xiaoping Hu Csiao-muval készítette el a beszédet, de Hu Jao-pang szerkesztő barátai arról számoltak be, hogy a legfőbb vezető kijelentette: Hu Csiao-mu hibát követett el a sciencisták szennyeződés ellenzésében, ezért maga fogja elvégezni a szöveg javítását. Lásd Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 2:1085.
46. SWDXP-3, 146., 148.
47. Uo., 148.
48. Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliao changbian*, 1985. szeptember 18., 2:1042–1045.
49. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 2:1310.
50. Uo., 2:1113., 1303–1310.; az egész interjú in: 2:1110–1116.; lásd még Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 445–446.
51. A pekingi amerikai nagykövetség akkori munkatársa, Don Keyser jelentése 2010 februárjában.
52. Baum: *Burying Mao*, 187–188.
53. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 2:1310., 1987. január 16.
54. Deng Liqun: *Shierge chunqiu*, 347.

55. „Younger People Elected to Party Central Committee”, Xinhua, 1985. szeptember 22.; Daniel Southerland: „China Replaces 91 in Party Committee: Move Seen Strengthening Deng’s Control”, *The Washington Post* (1985. szeptember 22.).
56. Interjúk az ausztrál miniszterelnökkel, Robert Hawke-kal (aki együtt utazott Hu Csi-livel Ausztráliában), 2001. június és 2002. november.
57. *DXPNP-2*, 1985. szeptember 18., 1078–1080.
58. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 365.
59. *SWDXP-3*, 163.; *DXPNP-2*, 1986. június 10.
60. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 1986. május, 2:1212.; 1987. január 16., 2:1311.
61. *SWDXP-3*, 167.; *DXPNP-2*, 1986. június 28.
62. Wu Guoguang: *Zhao Ziyang yu zhengzhi gaige* [Politikai reform Csao Ce-jang alatt] (Hong Kong: Taipingyang shiji yanjiusuo, 1997), 21., 27–35.
63. Yizi Chen: „The Decision Process behind the 1986–1989 Political Reforms”, in: Carol Lee Hamrin és Suisheng Zhao, szerk.: *Decision-Making in Deng China: Perspectives from Insiders* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1995), 135.; Guoguang Wu: „Hard Politics with Soft Institutions: China’s Political Reform, 1986–1989”, PhD-dolgozat, a Princetoni Egyetem politika osztálya, 1995. Vu Kuo-kuang 1989 tavaszán érkezett az Egyesült Államokba, s szóbeli irodájának munkatársa volt, Jen Csia-csi és Csen Ji-ce mellett. Lásd Guoguang Wu és Helen Lansdowne, szerk.: *Zhao Ziyang and China’s Political Future* (London: Routledge, 2008).
64. 1986. szeptember 13-án, mikor a pénzügyi-közgazdasági vezetői csoport fontosabb tagjaival – Csao Ce-jang, Jao Ji-lin, Tien Csi-jün és mások – találkoztak, hogy gazdasági kérdéseket vitasson meg, s felkészüljön a 13. Pártkongresszusra, szóbeli elismételte, hogy el kell választaniuk egymástól a kormányzati és a pártfeladatokat, decentralizálniuk kell a hatalmat, s áramvonalaitsániuk kell a kormányfunkciókat. Elmondta, hogy a pártnak foglalkoznia kell a párttagok fegyelmével, de a jogi kérdéseket a kormányzatra kell hagyni. Lásd *DXPNP-2*, 1986. szeptember 13.; *SWDXP-3*, 179.; Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi Deng Xiaoping yanjiu zu [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodájának Teng Hsziao-ping-kutatócsoportja], szerk.: *Deng Xiaoping zishu* [Teng Hsziao-ping saját szavaival] (Beijing: Jiefangjun chubanshe, 2005), 200–201.
65. **Wu Guoguang**: „Hard Politics with Soft Institutions”.
66. Uo.; Wu Guoguang: *Zhao Ziyang yu zhengzhi gaige*.
67. Uo.
68. Wu Guoguang: *Zhao Ziyang yu zhengzhi gaige*.
69. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 480.
70. David Bachman: „Differing Visions of China’s Post-Mao Economy: The Ideas of Chen Yun, Deng Xiaoping, and Zhao Ziyang”, *Asian Survey* (1986. március), 293–321.
71. *SWDXP-3*, 213.
72. **Wu Guoguang**: „Hard Politics with Soft Institutions”, 100.
73. A televíziótulajdonosokkal kapcsolatos adat Link: *The Uses of Literature*, 35.; Robin Munro: „Political Reform, Student Demonstrations and the Conservative Backlash”, in: Robert Benewick és Paul Wingrove, szerk.: *Reforming the Revolution: China in Transition* (Chicago: Dorsey, 1988), 71. Az írás szerzője Munro ez idő tájt Kínában dolgozott.
74. Szingapúri hivatalnokokkal készített interjúk, 2004. október. Lásd még Jang Jui-seng: *Zhongguo gaige niandai de zhengzhi douzheng* [Politikai küzdelmek a kínai reform korszakában] (Hong Kong: Excellent Culture Press, 2004), 317–326.
75. **Wu Guoguang**: „Hard Politics with Soft Institutions”; Wu Guoguang: *Zhao Ziyang yu zhengzhi gaige*. A korszak társadalmi körülményeiről lásd a megfelelő fejezeteket:

- Deborah Davis, Thomas B. Gold, Gail Henderson, Charlotte Ikels, Richard Madsen és Andrew Walder, in: Deborah Davis és Ezra F. Vogel, szerk.: *Chinese Society on the Eve of Tiananmen: The Impact of Reform* (Cambridge: Council on East Asian Studies, Harvard University, 1990); Ezra F. Vogel: *One Step Ahead in China: Guangdong under Reform* (Cambridge: Harvard University Press, 1989), 403.
76. Lásd Stanley Rosen: „The Impact of Reform Policies on Youth Attitudes”, in: Davis és Vogel szerk.: *Chinese Society on the Eve of Tiananmen*, 292.
 77. Benedict Stavis: *China's Political Reforms: An Interim Report* (New York: Praeger, 1988), 89–107. Stavis a sanghaji Futan Egyetemen tartózkodott 1986 szeptemberétől 1987 januárjáig, mikor az események történtek.
 78. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 1986. december 27., 2:1297.; Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian*, 2:1179.
 79. SWDXP-3, 194–197.; DXPNP-2, 1986. december 30.
 80. Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian*, 1987. január 2., 2:1182.; Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 1987. január 2., 2:1302.
 81. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 1987. január 6., 2:1302.
 82. Lásd Stavis: *China's Political Reforms*, 90–96. Lásd még Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy*, 194–203.; Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 2:1279., 1301.
 83. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 1987. január 10., 2:1306.
 84. Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian*, 2:1182.
 85. Uo., 1987. január 9., 2:1182.
 86. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 1987. január 10., 2:1303–1304.
 87. Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian*, 2:1195–1196.
 88. Teng Li-csün kritikájának teljes szövege in: **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 417–445.
 89. Yang Jisheng: *Zhongguo gaige niandai de zhengzhi douzheng*, 568–622., részletek forditása in: Qiren Mei, szerk.: „Three Interviews with Zhao Ziyang”, *Chinese Law and Government* (2005. május–június); Zong Ming: *Zhao Ziyang: Ruanjinzhong de tanhua* [Csao Ce-jang – Beszélgetések öltözéken] (Hong Kong: Kaifang chubanshe, 2007); Zhao: *Prisoner of the State*, 176–182.
 90. Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian*, 1987. január 15., 2:1185.
 91. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 447–448.
 92. Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian*, 1987. január 16., 2:1186.
 93. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 1986. január 16., 2:1307–1309.
 94. **Wu Guoguang**: „Hard Politics with Soft Institutions”, 101.
 95. Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian*, 1987. január 16., 2:1187–1188.; ZGGCDLD, 1987. január 16., 224.
 96. A 3-as számú dokumentum in: Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 2:1313–1314.
 97. Uo., 1986. január 19., 2:1313–1314.
 98. Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian*, 2:1189–1190.; uo., 2:1313–1314., 1319–1320.
 99. Interjúk: Csou Hou-cö (2006. augusztus, 2006. szeptember), Vu Ming-jü (2006. augusztus, 2007. július), Jü Kuang-jüan (2003. február, 2003. október és 2005. június), Li Zsuj (2006. február, 2006. augusztus és 2007. július).
 100. Man Mei: *Sinian yiran wujin: Huiyi fuqin Hu Yaobang* [Vég nélküli vágyakozás – Emlékeim apámról, Hu Jao-pangról] (Beijing: Beijing chubanshe, 2005), 473.; Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliaoj changbian*, 2:1190–1195.
 101. **Du Daozheng**: *Du Daozheng riji: Zhao Ziyang shuoguo shenme hua* [Tu Tao-cseng naplója – Mit mondott Csao Ce-jang] (Hong Kong: Tiandi, 2010), 151.

102. James Tong, szerk.: „Party Documents on Anti-Bourgeois Liberalization and Hu Yaobang's Resignation”, *Chinese Law and Government* (1988. tavasz), 29–38.
103. *ZGGCDLD*, 224., 1987. január 13.
104. Stavis: *China's Political Reforms*, 111–128.; Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy*, 214–225.; Baum: *Burying Mao*, 209.
105. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 1987. március 29., 2:1319.
106. Goldman: *Sowing the Seeds of Democracy*, 204–214.
107. Baum: *Burying Mao*, 211–215.; uo., 225–232.
108. **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 467–468.; Li Zsuj-interjúk, 2006. február, 2006. augusztus és 2007. július.
109. **Du Daozheng**: *Du Daozheng riji*, 160.
110. Uo., 173–174.
111. Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*, 1986. november 11., 2:1290.
112. Uo., 1987. január 16., 2:1306.
113. *SWDXP-3*, 395.
114. Teng Li-csün véleményét a május 13-i beszédről lásd **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 459–460.
115. Anthony J. Kane: „1987: Politics Back in Command”, in: Anthony J. Kane, szerk.: *China Briefing, 1988* (New York: Asia Society, 1988), 11.
116. Szingapúri hivatalnokokkal készített interjúk, 2004. október; *DXPNP-2*, 1987. május 29.
117. Chi Huang: „Deng's Ideas on Political Restructuring”, *Beijing Review* (1987. szeptember 29.), 14–15.
118. Ziyang Zhao: „Advance along the Road of Socialism with Chinese Characteristics”, *Beijing Review* (1987. november 9.). A kongresszus után nem sokkal a politikai reformról készített beszámoltó lásd Tony Saich: „Reforming the Political Structure”, in: Benewick és Wingrove: *Reforming the Revolution*, 27–47.
119. Saich: „Reforming the Political Structure”, 27–47.
120. **Wu Guoguang**: „Hard Politics with Soft Institutions”; **Deng Liqun**: *Shierge chunqiu*, 472–473.
121. A nyilvánvalóan megsebzett Teng Li-csün részletesen ír róla: *Shierge chunqiu*, 467–478.

A **DENG**-KORSZAK KIHÍVÁSAI (1989–1992)

20. PEKINGI TAVASZ

1. Magas beosztású hivatalnokok által írt két munka: Zhao Ziyang: *Prisoner of the State: The Secret Journal of Zhao Ziyang*, ford. és szerk.: Hao Tu, Lee Chiang és Adi Ignatius (New York: Simon and Schuster, 2009), a fordítás Zhao nazi örizetben készített felvételeire támaszkodik; Li Peng naplója a korszakról: *LPLSRJ*, hozzáférhető: Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem. Az 1989. tavaszi mozgalomról írt legfontosabb munkák: Michel Oksenberg, Lawrence R. Sullivan és Mark Lambert, szerk.: *Beijing Spring, 1989, Confrontation and Conflict: The Basic Documents* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1990); Suzanne Ogden és mások, szerk.: *China's Search for Democracy: The Student and Mass Movement of 1989* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1992); Minzhu Han, szerk.: *Cries for Democracy: Writings and Speeches from the 1989 Chinese Democracy Movement* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1990); Orville Schell: *Mandate of Heaven: A Generation of Entrepreneurs, Dissidents, Bohemians, and Technocrats Lays*

Claim to China's Future (New York: Simon and Schuster, 1994); Binyan Liu, Ming Ruan és Gang Xu: *Tell the World: What Happened in China and Why* (New York: Pantheon, 1989); Tony Saich, szerk.: *The Chinese People's Movement: Perspectives on Spring 1989* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1990); Long Bow Group: *The Gate of Heavenly Peace*, videófelvétel, operatőr, producer és rendező: Richard Gordon és Carma Hinton (San Francisco: NAATA/Cross Current Media, 1996); Mike Chinoy: *China Live: Two Decades in the Heart of the Dragon* (Atlanta: Turner Publishing, 1997); Tang Tsou: „The Tiananmen Tragedy”, in: Brantly Womack, szerk.: *Contemporary Chinese Politics in Historical Perspective* (New York: Cambridge University Press, 1991); Richard Baum: *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994); Melinda Liu: „Beijing Spring: Loss of the Mandate of Heaven”, in: David és Peter Turnley: *Beijing Spring* (New York: Stewart, Tabori & Chang, 1989), 44–172.; Jonathan Unger, szerk.: *The Pro-Democracy Protests in China: Reports from the Provinces* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1991); Dingxin Zhao: *The Power of Tiananmen: State-Society Relations and the 1989 Beijing Student Movement* (Chicago: University of Chicago Press, 2001); James Lilley és Jeffrey Lilley: *China Hands: Nine Decades of Adventure, Espionage, and Diplomacy in Asia* (New York: Public Affairs, 2004), 297–392. (Lilley nagykövet 1989. május 2-án érkezett Kínába, s 1991 májusáig maradt.) A rendelkezésre álló dokumentáció részletes vizsgálatát lásd Robert L. Suettinger: *Beyond Tiananmen: The Politics of U. S.–China Relations, 1989–2000* (Washington, D. C.: Brookings Institution Press, 2003); az amerikai kormány által közzétett „Tiananmen Papers”, amely feloldott minősítésű kormányzati dokumentumokat tartalmaz, hozzáérhető a nemzetbiztonsági archívumban, továbbá kalauzzal ellátva: Michael L. Evans, szerk.: „The U. S. 'Tiananmen Papers': New Documents Reveal U. S. Perceptions of 1989 Chinese Political Crisis”, <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB47> (megtekintve 2010. március 16-án). A június 4-ét követő egy év publikációinak bibliográfiája megtalálható in: Saich: *The Chinese People's Movement, 190–196*. Az anyagok legteljesebb gyűjteményét – beleértve egy részletes kronológiát is – lásd Andrew J. Nathann és Perry Link, szerk.: *The Tiananmen Papers* (New York: Public Affairs, 2001). A dokumentumokat kínai reformerek gyűjtötték össze, majd adták át a szerkesztőknek, hogy külföldön publikálják őket. Néhány dokumentum nyilvánvalóan autentikus, de mások eredetiségét megkérdőjelezik, különösen azokat, melyek a nyolc csúcsvezető találkozóról és telefonbeszélgetéseiről számolnak be. Teng Hsziao-ping lánya, Zsung elmondta, hogy apja négy szemközti találkozókon vitatta meg a személyi kérdéseket, hogy az egyes emberek nézetét tudja meg, nem pedig a csoportvéleményt, amely e kötetekben megtalálható. A kínai kiadás – Zhang Liang, szerk.: *Zhongguo „liusí” zhenxiang* [Június 4. / Az igaz történet], 2 köt. (Hong Kong: Mingjing chubanshe, 2001) – bővebb, mint az angol verzió. A kínai változat 988. oldalán a *Hanguo* kifejezést használják Dél-Koreára, holott a KNK kiadványaiban egészen 1992-ig, a kínai–dél-koreai normalizációig nem volt szokásban ez a kifejezés; a *Nan chaoxiant* használták helyette. Tajvanon és Hongkongban azonban már 1989-ben használták a *Hanguót*, ami megkérdőjelezte a dokumentumok legalább egy részének hitelességét. A nyolc vezető találkozóról Li Peng és Cao Ce-jang sem írnak a korszak nagypolitikájáról szóló bizalmas beszámolóikban, s a hivatalos kronológiákban sem szerepelnek, így kérdéses, hogy egyáltalán megtörtétek-e ezek a tárgyalások. Lehetséges azonban, hogy a találkozók minősített beszámolóit még nem tették közzé, és Li Peng, illetve Cao Ce-jang sem tudott róluk. Alfred L. Chan kérdéseket vet fel a *The Tiananmen Papers* hitelességével kapcsolatban egy Andrew Nathannal folytatott eszmecsérében: „The Tiananmen Papers Revisited”, *The China*

- Quarterly* (2004. március), 190–214. Nathan és Link figyelmesen szerkesztették és el- lenőrizték az angol fordításokat. Mivel könnyen olvasható gyűjteményről van szó, több dokumentumot is felhasználtam belőle, de kérdéses hitelük miatt nem támaszkodtam a nyolc csúcvezető találkozóról és a telefonbeszélgetések ről készített leíratokra.
2. TP, 21.
 3. **Deng Liqun:** *Shierge chunqiu, 1975–1987: Deng Liqun zishu* [Tizenkét tavasz és ősz, 1975–1987 – Teng Li-csün önéletrása] (Hong Kong: Bozhi chubanshe, 2006), 466–467.
 4. Li Rui: „Hu Yaobang qushiqian de tanhua” [Beszélgetések Hu Jao-panggal, nem sokkal a halála előtt], in: Zhang Liqun és mások, szerk.: *Huainian Yaobang*, 4 köt. (Hong Kong: 1–2. kötet: Lingtian chubanshe, 1999; 3–4. kötet: Yatai guoji chuban youxian gongsi, 2001), 4:277–278.
 5. Különösen éleslátó beszámoló a korszak kínai értelmiségéről Perry Link: *Evening Chats in Beijing: Probing China's Predicament* (New York: Norton, 1992). Egy külföldi sem rendelkezett mélyebb kapcsolatokkal a kínai értelmiség körében Linknél, aki kitűnően beszélt kínaiul, s 1988–89-ben Pekingben élt. A korszak populáris kultúrájáról lásd Perry Link, Richard Madsen és Paul G. Pickowicz, szerk.: *Unofficial China: Popular Culture and Thought in the People's Republic* (Boulder, Colo.: Westview, 1989). Bette Bao Lord, az amerikai nagykövet Winston Lord felettese szintén sok – demokráciát követő – értelmiséggel találkozott. A normalizáció harmincéves évfordulóján, 2009 januárjában tartott találkozón Lord nagykövet elmondta nekem: olyan mértékű volt a kínai diákok támogatása, ideértve a kínai sajtót is, hogy nehéz volt figyelmen kívül hagyni a reményt, hogy a rezsim változtatni fog, s nagyobb demokráciát tesz majd lehetővé. Lord szerint utólag visszatekintve alábecsülték a csúcvezetők eltökéltségét, hogy leszámolnak a tüntetőkkel.
 6. Dong Fureng, szerk.: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi* [A Kínai Népköztársaság gazdaságtörténete], 2 köt. (Beijing: Jingji kexue chubanshe, 1999), 2:348.
 7. Ogden és mások: *China's Search for Democracy*, 57–58., 87–88.
 8. Nicholas D. Kristof és Sheryl WuDunn: *China Wakes: The Struggle for the Soul of a Rising Power* (New York: Times Books, 1994), 78.
 9. *LPLSRJ*, 1989. április 18.
 10. Uo., 1989. április 18–20.
 11. Liu, Ruan és Xu: *Tell the World What Happened in China and Why*, 9.
 12. Jao Csien-fu-interjú, 2006. november; Ogden és mások: *China's Search for Democracy*, 95–96.; Oksenberg, Sullivan és Lambert: *Beijing Spring, 1989*, 27–28., olyan diákok beszámolói alapján, akik nem tudtak róla, hogy az Országos Népi Gyűlés tagjai találkoztak a petícióival. Lásd még Baum: *Burying Mao*, 248–249.; Saich: *The Chinese People's Mot t*, 165–166.
 13. Yang Jisheng interjúja Cao Ce-janggal, 1993. december 16. Lásd Yang Jisheng: *Zhongguo gaige niandai de zhengzhi douzheng* [Politikai küzdelmek a kínai reform korszakában] (Hong Kong: Excellent Culture Press, 2004), részletek fordítása in: Qiren Mei, szerk.: „Three Interviews with Zhao Ziyang”, *Chinese Law and Government* (2005. május–június). Erről Cao Ce-jang közeli munkatársa, Szun Csang-csiang is beszámol in: „Zhao Ziyang koushu yu Hu Yaobang guanxi” [Cao Ce-jang elbeszélése a Hu Jao-panghoz fűződő kapcsolatáról], *Dongxiang*, 5. szám (2006), 28–32. Lásd még Zhao: *Prisoner of the State*, 6–7.
 14. TP, 55.; Oksenberg, Sullivan és Lambert: *Beijing Spring, 1989*. Nem állnak rendelkezésre hivatalos adatok a különböző időpontokban a téren tartózkodó tüntetők számáról, s eltérő becslésekkel találni az embertömeg méretéről, az események pontos idejéről és

- a szövetségen érintett egyetemek számáról. A tömeg nagyságáról én több megfigyelő hozzávetőleg konszenzusos adatát használom.
15. *LPLSRJ*, 1989. április 23.
 16. Uo.
 17. Uo., 1989. április 24.
 18. Uo., 1989. április 25.; *TP*, 78–79.; Larry M. Wortzel: „Review: *Quelling the People*”, *Australian Journal of Chinese Affairs* (1994. január), 125.; Timothy Brook: *Quelling the People: The Military Suppression of the Beijing Democracy Movement* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1998), 39–40.; Kristof és WuDunn: *China Wakes*, 79.
 19. *Zsenmin-tao* (1989. április 26.), vezércikk; belföldi rádió 0930 GMT, FBIS, 1989. április 25., 23–24.
 20. *TP*, 76., 80–81.
 21. Saich: *The Chinese People’s Movement*, 167.; Long Bow Group: *The Gate of Heavenly Peace*.
 22. *TP*, 95–96.
 23. Uo., 86–95.
 24. Liu Pin-jen-interjú, 1989. június.
 25. *LPLSRJ*, 1989. április 23.
 26. Zhao: *Prisoner of the State*, 5–9.
 27. *TP*, 74.
 28. Zhao: *Prisoner of the State*, 8–14.
 29. Uo., 100., 107–108.
 30. Újraközölve in: Oksenberg, Sullivan és Lambert: *Beijing Spring, 1989*, 244–251.
 31. Bár nem várták el a külföldi hallgatóságnak szánt beszámolók engedélyeztetését, a tény, hogy a feszült időszakban Cao Ce-jang nem konzultált senkivel, azt erősítette, hogy nem vette figyelembe a Politikai Bíróság Állandó Bizottsága többi tagjának akaratát. A *TP*, 108. szerint május 1-jén Zhao szétszóttá vázlatát a PB Állandó Bizottságának tagjai között.
 32. Újraközölve in: Oksenberg, Sullivan és Lambert: *Beijing Spring, 1989*, 254–256.
 33. Újraközölve in: uo., 69–70.
 34. *TP*, 154.
 35. Brook: *Quelling the People*, 37.
 36. Ogden és mások: *China’s Search for Democracy*, 215–217.
 37. A nyilatkozatról és aláíróiról lásd Han: *Cries for Democracy*, 207–208. Elemzésért lásd Tsou: „The Tiananmen Tragedy”, 308.
 38. David Zweig: „The Hunger Strike: From Protest to Uprising”, in: Ogden és mások: *China’s Search for Democracy*, 194–195.; *TP*, 176.
 39. *TP*, 202.
 40. Jao Csien-fu-interjú, 2006. november.
 41. Lilley: *China Hands*, 301.
 42. Qichen Qian: *Ten Episodes in China’s Diplomacy*, előszó: Ezra F. Vogel (New York: Harper Collins, 2005), 1–31.
 43. George Bush és Brent Scowcroft: *Átalakított világ* (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2014), 105–109.; *DXPNP-2*, 1989. február 26.
 44. A dokumentumokat figyelmesen megvizsgáló Sen Cse-hua megjegyzi, hogy Teng Hsiao-ping valójában ezt mondta Gorbacsovnak. A találkozó hivatalos feljegyzése szerint Teng kijelentette, hogy az eredeti indoklás „üres szavakat” is tartalmazott.
 45. Qian: *Ten Episodes in China’s Diplomacy*, 29–31.

46. Tsou: „The Tiananmen Tragedy”, 306.
47. TP, 173.
48. Oksenberg, Sullivan és Lambert: *Beijing Spring, 1989*, 261.
49. Zhao: *Prisoner of the State*, 35–44.
50. LPLSRJ, 1989. május 16.
51. Zhao: *Prisoner of the State*, 48.
52. Vang Tannal és a diákmozgalom más vezetőivel való beszélgetés, 2007. augusztus.
53. TP, 194.
54. Uo., 163–175.

TIANANMEN TÉRI TRAGÉDIA

1. Ziyang Zhao: *Prisoner of the State: The Secret Journal of Zhao Ziyang*, ford. és szerk.: Pu, Renee Chiang és Adi Ignatius (New York: Simon and Schuster, 2009), 27.
2. Timothy Brook: *Quelling the People: The Military Suppression of the Beijing Democracy Movement* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1998), 34.
3. Zhao: *Prisoner of the State*, 27–28.
4. LPLSRJ, 1989. május 17., hozzáférhető: Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem.
5. James Lilley és Jeffrey Lilley: *China Hands: Nine Decades of Adventure, Espionage, and Diplomacy in Asia* (New York: Public Affairs, 2004), 309.
6. Zhao: *Prisoner of the State*, 28–29.; Li Pengnek a találkozókról szóló beszámolója alapján nyilvánvaló, hogy Li elítélte Cao Ce-jang rendteremtéssel kapcsolatos vonakodását. Lásd LPLSRJ, 1989. május 17., 18. és 19.
7. Zhao: *Prisoner of the State*, 25–34.; interjúk Zhao lányával, Vang Jen-nannal, 2006. október és 2007. július.
8. Pekingi TV, in: FBIS, 1989. május 19., 13–14., újraközölve in: Michel Oksenberg, Lawrence R. Sullivan és Mark Lambert, szerk.: *Beijing Spring, 1989, Confrontation and Conflict: The Basic Documents* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1990), 288–290.; Mike Chinoy: *China Live: Two Decades in the Heart of the Dragon* (Atlanta: Turner Publishing, 1997), 217.; Brook: *Quelling the People*, 42–43.
9. Zhao: *Prisoner of the State*, 27–34.
10. TP, 277.
11. Zhao: *Prisoner of the State*, 48–87.
12. LPLSRJ, 1989. május 18.
13. Uo., 1989. május 19. és 20.
14. TP, 222.
15. LPLSRJ, 1989. május 20.
16. Sandra Burton interjúja Amy Zegerttel. Hálás vagyok Amy Zegertnek, aki rendelkezésemre bocsátott huszonhárom interjút, melyet a Shorenstein Központ (Kennedy Kor-mányzati Iskola, Harvard Egyetem) számára készített 1989-ben Pekingben dolgozó tudósítókkal.
17. Brook: *Quelling the People*, 48–78. Brook június 4. előtt a kínai fővárosban volt, s június 4. után visszatért, hogy részletes interjúkat készítsen a hadsereg szerepérol. Az időszak pekingi amerikai katonai attaséjának értékelését a könyvről lásd Larry M. Wortzel: „Review: *Quelling the People*”, *Australian Journal of Chinese Affairs* (1994. január), 123–126.
18. LPLSRJ, 1989. május 22.
19. Brook: *Quelling the People*, 43–77.

20. *TP*, 265.
21. *LPLSRJ*, 1989. május 21.
22. Uo., 1989. május 19. és 25.
23. *TP*, 277–279., 291.
24. Uo., 305.
25. *LPLSRJ*, 1989. május 31.
26. Uo., 1989. május 19.
27. *TP*, 297., 308–314.
28. *LPLSRJ*, 1989. május 31.
29. *TP*, 323–328. magyarázatának egy másik fordítása in: Oksenberg, Sullivan és Lambert: *Beijing Spring, 1989*, 333–338.
30. Robert Lawrence Kuhn: *The Man Who Changed China: The Life and Legacy of Jiang Zemin* (New York: Crown, 2004). Nem tudományos munka, de javarést helyes információkat közöl.
31. Brook: *Quelling the People*, 87–88.
32. *TP*, 319.
33. Uo., 288–289.
34. Melanie Manion: „Introduction: Reluctant Duelists”, in: Oksenberg, Sullivan és Lambert: *Beijing Spring, 1989*.
35. Interjú Teng Hsziao-ping lányával, Linne 2007. július.
36. Mikor május utolsó hetében Liu Pin-jen halálkoztam, megjósolta a véres incidenst. Biztos volt benne, hogy meg akarja felemíteni a közvéleményt.
37. Csiang Cö-min-interjú, 2006. november.
38. Brook: *Quelling the People*, 73–74., 80.
39. Uo., 89–91.
40. *TP*, 359–362.
41. Uo., 353–354.
42. *LPLSRJ*, 1989. június 3.
43. *TP*, 368–369.
44. Brook: *Quelling the People*, 108–113.
45. *TP*, 368–371.; Andrew Scobell: *China's Use of Military Force: Beyond the Great Wall and the Long March* (New York: Cambridge University Press, 2003), 150–151.
46. *TP*, 365.; Brook: *Quelling the People*, 114–120.
47. Brook: *Quelling the People*, 121–122.
48. Uo., 114–130.; *TP*, 372–377.
49. Brook: *Quelling the People*, 118–120.
50. Uo., 94.
51. Long Bow Group: *The Gate of Heavenly Peace*, operatőr, producer és rendező: Richard Gordon és Carma Hinton (San Francisco: NAATA/Cross Current Media, 1996); uo., 145.; *TP*, 377–382., 389–391. A beszámolók konzisztensek, de a becslések eltérnek abban, hogy pontosan mikor történtek az események.
52. Brook: *Quelling the People*, 133–148.
53. *TP*, 383–385.
54. George Bush és Brent Scowcroft: *Átalakított világ* (Budapest: Antall József Tudásköz-pont, 2014), 121.
55. Brook: *Quelling the People*, 130.
56. Uo., 161.
57. Uo., 151–169.

58. Sok vezető szerepel a Long Bow Group *The Gate of Heavenly Peace* című filmjében, amely éveken át nagy műgonddal forgattak.
59. E részben felhasználtam Amy Zegertnek a riporterekkel készített interjút. Zegert nem felelős az én értelmezésemért. A CNN tudósításáról lásd Chinoy: *China Live*.
60. Richard Madsen: *China and the American Dream: A Moral Inquiry* (Berkeley: University of California Press, 1995), 1–27.
61. A *New York Times* tudósítói, Kristof és WuDunn például erről számoltak be: „A [június 4-i] gyilkosságok lehet, hogy a kommunista Kína végének kezdetét jeleztek.” Lásd Nicholas D. Kristof és Sheryl WuDunn: *China Wakes: The Struggle for the Soul of a Rising Power* (New York: Times Books, 1994).

22. SZILÁRDAN ÁLLNI

1. DXP-3, 1989. május 31., 289.
2. Uo., 291.
3. Uo., 299., 1989. június 9.
4. Uo., 294–299.
5. Uo., 302–303., 1989. június 16.
6. Timothy Brook: *Quelling the People: The Military Suppression of the Beijing Democracy Movement* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1998), 196–197.
7. Qichen Qian: *Ten Episodes in China's Diplomacy*, előszó Ezra F. Vogel (New York: Harper Collins, 2005), 143–146.; George Bush és Brent Scowcroft: *Átalakított világ* (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2014), 418.
8. DXPNP-2, 1989. július 16.
9. Uo., 1989. június 23–24.
10. Robert Lawrence Kuhn: *The Man Who Changed China: The Life and Legacy of Jiang Zemin* (New York: Crown, 2004), 173.
11. DXPNP-2, 1989. augusztus 17.
12. Uo., 1989. szeptember 4.; SWDXP-3, 305–311. Hozzátette, hogy ami a temetését illeti, minél egyszerűbb lesz, annál jobb.
13. DXPNP-2, 1989. szeptember 4.; SWDXP-3, 305–311.
14. SWDXP-3, 311.
15. Uo., 313.
16. DXPNP-2, 1989. szeptember 16.
17. Uo., 1989. november 6–9.
18. Rong Deng: *Deng Xiaoping: My Father* (New York: Basic Books, 1995), 1–5.
19. SWDXP-3, 315.
20. Michel Oksenberg megfigyelései, aki elkísérte Nixont, mikor az exelnök 1989 októberében Teng Hsziao-pinggel találkozott. Ez Oksenberg számára a tizenegyedik és az utolsó alkalom volt, hogy egy Denggel való megbeszélésen részt vehetett. Lásd Michel Oksenberg: „I Remember Deng”, *Far Eastern Economic Review* (1997. március 6.), 35.
21. George Bush: *The China Diary of George H. W. Bush: The Making of a Global President* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2008), 461.
22. James Lilley és Jeffrey Lilley: *China Hands: Nine Decades of Adventure, Espionage, and Diplomacy in Asia* (New York: Public Affairs, 2004), 378.
23. Bush és Scowcroft: *Átalakított világ*, 105.
24. Stapleton Roy nagykövet személyes közlése, 2010. november.

25. John H. Holdridge: *Crossing the Divide: An Insider's Account of Normalization of U. S.–China Relations* (Lanham, Md.: Rowman and Littlefield, 1997), 225–226.; Lilley: *China Hands*, 222–223., 378.
26. Bush és Scowcroft: *Átalakított világ*, 105–109. Lásd még Perry Link: *Evening Chats in Beijing: Probing China's Predicament* (New York: Norton, 1992), 29–38.; Robert L. Suettinger: *Beyond Tiananmen: The Politics of U. S.–China Relations, 1989–2000* (Washington, D. C.: Brookings Institution Press, 2003), 24–28.
27. Bush és Scowcroft: *Átalakított világ*, 112–114. Lásd még Bush: *China Diary of George H. W. Bush*; Lilley: *China Hands*.
28. Bush és Scowcroft: *Átalakított világ*, 113.
29. Qian: *Ten Episodes in China's Diplomacy*, 131–146.
30. Bush és Scowcroft: *Átalakított világ*, 117.
31. Uo., 118–120.; *DXPNP-2*, 1989. július 2.; Qian: *Ten Episodes in China's Diplomacy*, 131–139. A Tienanmen téri események hatásáról az amerikai–kínai kapcsolatokra lásd Suettinger: *Beyond Tiananmen*.
32. Bush és Scowcroft: *Átalakított világ*, 118.
33. Uo., 120. Lásd még az utazásról szóló beszámolót in: Suettinger: *Beyond Tiananmen*, 79–83.
34. Interjú Eden Woossalal, a védelmi minisztérium hivatalnokával, aki központi szerepet játszott a tárgyalásokban, 2008. december.
35. Bush és Scowcroft: *Átalakított világ*, 139.
36. Uo., 167.
37. *DXPNP-2*, 1989. október 31.; „The United States Should Take the Initiative in Putting an End to the Strains in Sino–American Relations”, *SWDXP-3*, 321.; Suettinger: *Beyond Tiananmen*, 81.
38. *DXPNP-2*, 1989. november 10.
39. Lilley: *China Hands*, 358–362.
40. Suettinger: *Beyond Tiananmen*, 100.
41. Richard Madsen: *China and the American Dream: A Moral Inquiry* (Berkeley: University of California Press, 1995).
42. Bush és Scowcroft: *Átalakított világ*, 167.
43. *DXPNP-2*, 1989. december 10.; „Sino–U. S. Relations Must Be Improved”, *SWDXP-3*, 338–339.
44. Suettinger: *Beyond Tiananmen*, 100–101.
45. Uo., 51.
46. Bush és Scowcroft: *Átalakított világ*, 188.
47. Qian: *Ten Episodes in China's Diplomacy*; *DXPNP-3*, 1985. október 9.; James A. R. Miles: *The Legacy of Tiananmen: China in Disarray* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996), 46–48.
48. Zhou Rongzi: „Qi'aosaisiku he Mengbotuo biaoshi zhichi Zhongguo pingxi fan'geming baoluan” [Ceause s Mobutu támogatja a kínai vezetést az ellenforradalmi felkeléssel szemben], *Zsenminzspao* (1989. szeptember 23.), 3.
49. Miles: *Legacy of Tiananmen*, 47–48.
50. *DXPNP-2*, 1303–1306.
51. „Jiang Zemin and Li Ruihuan Interviewed by Hong Kong Journalists,” BBC, *Summary of World Broadcasts*, FE/0650/B2/1, 1989. december 30.
52. Miles: *Legacy of Tiananmen*, 41. Ez és a következő bekezdések nagymértékben támaszkodnak Miles művére, aki az idő tájt Pekingben tartózkodott, s figyelemmel kísérte

- a kínai reakciókat a Szovjetunió és Kelet-Európa eseményeire. Szenvtelen kínai beszámolóért a kelet-európai és szovjetunióbeli eseményekről lásd Huang Hong, szerk.: *Ying daoli: Nanfang tanhua huimou* [A nehéz igazság – Visszatekintve a déli utazásra] (Csinan [Jinan]: Shandong renmin chubanshe, 2002), 3–38.
53. Huang Hong: *Ying daoli*, 44–46.
 54. Miles: *Legacy of Tiananmen*, 59–60.
 55. DXPNP-2, 1991. augusztus 20.; SWDXP-3, 356–357.; Kuhn: *The Man Who Changed China*, 206–207.
 56. DXPNP-2, 1991. október 5.
 57. SWDXP-3, 318.
 58. Qian: *Ten Episodes in China's Diplomacy*, 170–171., 174–177.
 59. Chen Guoyan: „Deng Xiaoping dui dong'ou de zhanlüe fangzhen ji qi yiyi” [Teng Hsiaoping Kelet-Európát illető stratégiája és annak jelentősége], in: Wang Taiping és Zhang Guangyou, szerk.: *Deng Xiaoping waijiao sixiang yanjiu lunwenji* [Esszék Teng Hsiaoping külpolitikai gondolkodásának kutatásáról] (Beijing: Shijie zhishi chubanshe, 1996), 270–275.; Qian: *Ten Episodes in China's Diplomacy*, 172–174.
 60. „Regulations on Construction of Expensive Buildings Issued”, a Hszinhuha általános külföldi szolgálata, 1988. szeptember 25. Áttekintésre a hivatalos lépésekéről és a megszorításokat támogató elemzésről lásd Wu Li, szerk.: *Zhonghua renmin gongheguo jingji shi, 1949–1999* [A Kínai Népköztársaság gazdaságtörténete, 1949–1999], 2 köt. (Beijing: Zhongguo jingji chubanshe, 1999), 2:983–1010.
 61. Xue Muqiao: „Laoji lishi jingyan, jian jue zhixing zhili zhengdun de fangzhen” [Világosan emlékez a történelmi tapasztalatra, s ülte át a gyakorlatba a kiigazítás politikáját], *Zsenmin zstipao* (1989. december 18.), 6.
 62. A Hszinhuha mandarin nyelvű belföldi szolgálata, 1989. december 26., in: FBIS, 1990. január 3., 12–18.
 63. Suettinger: *Beyond Tiananmen*, 120–125.
 64. Richard Baum: *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), 337.
 65. Lásd például *Kuangming zstipao* (1989. december 9.), in: FBIS, 1990. január 4., 27–28.
 66. Simon Long az Economist Intelligence Unitban, 1992. május, idézi Miles: *Legacy of Tiananmen*, 62., 326.
 67. A kínai patriotizmus, hazaszeretet (*aiguozhuyi*) kifejezés szó szerint azt jelenti, hogy „szeretet az ország iránt”. Hivatalosan a kínaik több etnikai csoportból állnak (*minzu*, időnként angolul *nationalities*nek, nemzeteknek fordítva); Kínában nem használják a *minzuzhuyi*, nacionalizmus kifejezést, ami szó szerint „szeretet a saját nemzet iránt”.
 68. Suisheng Zhao: „A State-Led Nationalism: The Patriotic Education Campaign in Post-Tiananmen China”, *Communist and Post Communist Studies* (1998. szeptember), 287–302.; Paul A. Cohen: *China Unbound: Evolving Perspectives on the Chinese Past* (New York: Routledge Curzon, 2003), 166–169.; Parks Coble: „China's 'New Remembering' of the Anti-Japanese War of Resistance, 1937–1945”, *The China Quarterly* (2007. június), 394–410.; Suisheng Zhao: *A Nation-State by Construction: Dynamics of Modern Chinese Nationalism* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2004), 213–247.
 69. Coble: „China's 'New Remembering'”, 400–402.
 70. A beszámolót arról, hogy az írók miként válaszoltak a fenti jelekkel, Perry Link: *The Uses of Literature: Life in the Socialist Chinese Literary System* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2000), 68–81.

71. Shuqing Zhang: „Marxism, Confucianism, and Cultural Nationalism”, in: Zhiling Lin és Thomas W. Robinson, szerk.: *The Chinese and Their Future: Beijing, Taipei, and Hong Kong* (Washington, D. C.: The AEI Press, 1994), 82–109.

23. **DENG BÚCSÚ**
1. Joseph Fewsmith: *China since Tiananmen: From Deng Xiaoping to Hu Jintao* (New York: Cambridge University Press, 2008).
 2. *DXPNP-2*, 1990. január 20.; 1990. január 26.; 1990. február 13.
 3. Victoria Wu: „The Pudong Development Zone and China’s Economic Reforms”, *Planning Perspectives* (1998. április), 133–165.; Zhongyang wenxian yanjiushi keyanbu tushuguan [a Kína Kommunista Párt Központi Dokumentációs Irodájának Tudományos Kutató Könyvtári Osztálya], szerk.: *Deng Xiaoping rensheng jishi* [Teng Hsziao-ping életének krónikája], 3 köt. (Nanjing [Nanking]: Fenghuang chubanshe, 2004), 3:2019–2052.
 4. Tong Huaiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi* [Feljegyzések Teng Hsziao-ping déli utazásáról] (Beijing: Jiefangjun wenyi chubanshe, 2002), 214–216., 220. Egy másik beszámoló in: Zhongyang wenxian yanjiushi keyanbu tushuguan: *Deng Xiaoping rensheng jishi*.
 5. *DXPNP-2*, 1990. január 26.
 6. Tong Huaiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 216.
 7. *SWDXP-3*, 342–343.; *DXPNP-2*, 1990. március 3.
 8. *DXPNP-2*, 1990. február 13.
 9. *SWDXP-3*, 1990. december 24., 350–352.
 10. Robert Lawrence Kuhn: *The Man Who Changed China: The Life and Legacy of Jiang Zemin* (New York: Crown, 2004), 205.
 11. Tong Huaiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 204–222.; Huang Hong, szerk.: *Ying daoli: Nanfang tanhua huimou* [A nehéz igazság – Visszatekintve a déli utazásra] (Jinan: Shandong renmin chubanshe, 2002), 127–149.
 12. *SWDXP-3*, 353–355.
 13. *DXPNP-2*, 1991. február 10.; 1991. február 12.; 1991. február 14.
 14. Uo., 1991. február 15.; 1991. március 2.; 1991. március 22.; 1991. április 12.; Huang Hong: *Ying daoli*, 130–136.
 15. James A. R. Miles: *The Legacy of Tiananmen: China in Disarray* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996), 78–83.; Suisheng Zhao: „Deng Xiaoping’s Southern Tour: Elite Politics in Post-Tiananmen China”, *Asian Survey* (1993. augusztus), 748–749.
 16. Fewsmith: *China since Tiananmen*, 54.
 17. Uo., 55.
 18. Tong Huaiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 226.
 19. Uo., 226. A megjegyzés egy 1980. február 29-i beszédből való.
 20. Uo., 227–228.
 21. Uo., 228–229.
 22. Interjú Csen Kaj-csével, aki elkísérte Tenget az úton, továbbá más helyi hivatalnokokkal, 2003. október.
 23. Tong Huaiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 231–232.
 24. Uo., 243.
 25. Miles: *Legacy of Tiananmen*, 96–97.
 26. 2003 októberében készített interjú Csen Kaj-csével, aki Langtung főtitkárhelyettese volt Deng látogatása idején (ő felelt a sencseni és zhongguói látogatás előkészítéséről).

- Lásd még Cen Longye, szerk.: *Yueai wujia* [Megfizethetetlen tapasztalat és szerelem] (Beijing: Zuojia chubanshe, 2001), 182–190. A kamerák és magnók számadatait lásd Zhao: „Deng Xiaoping’s Southern Tour”, 750. A látogatásról szóló másik beszámolót lásd Huang Hong: *Ying daoli*, 150–190.
27. Tong Huiping Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 234–235.
 28. Interjú egy együtt utazó hivatalnokkal, 2003. november, Kanton.
 29. SWDXP-3, 362–363.
 30. Tong Huiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 232.; Kuhn: *The Man Who Changed China*, 212.
 31. Tong Huiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 240., 245–246.
 32. Uo., 232–233.
 33. Uo., 246–248.
 34. Cen Longye: *Yueai wujia*, 186.
 35. Tong Huiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 248–249.
 36. Uo., 251–253.
 37. DXPNP-2, 1992. január 29.
 38. Tong Huiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 279–282.
 39. Miles: *Legacy of Tiananmen*, 95.
 40. Uo., 95.; Zhao: „Deng Xiaoping’s Southern Tour”, 749.; Tong Huiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 286.
 41. Kuhn: *The Man Who Changed China*, 212–213.
 42. Miles: *Legacy of Tiananmen*, 95–96.; Zhao: „Deng Xiaoping’s Southern Tour”, 749.; Kuhn: *The Man Who Changed China*, 213.
 43. Kuhn: *The Man Who Changed China*, 214.
 44. 1985-ben Sanghajba ment, ahol felmérhette az 1984-es látogatása és a tizenegy partvidéki város megnyitásáról hozott döntés óta elért haladást, de 1986 telén inkább Kujlinba és Csungkingba utazott. 1987-ben Pekingben maradt a Hu Jao-pang elbocsátása utáni bizonytalan időszakban. Lásd DXPNP-2, 1985. január 31.; 1986. január 24.; 1986. január 31.; 1988. február 10.; 1988. február 23.; 1989. január 21.; 1989. február 16.; 1990. január 20.; 1990. február 13.
 45. Uo., 1992. február 7.
 46. Csen Kaj-cse-interjú, 2003. október.
 47. CYNP, 1992. február 3.
 48. 1973-ban jártam az üzletben, akkor egyszerű gyapjúruhákat és termoszokat árultak benne.
 49. Tong Huiping és Li Chengguan: *Deng Xiaoping baci nanxun jishi*, 285–294.; DXPNP-2, 1992. február 21.
 50. A hongkongi, sencseni és külföldi beszámolókról lásd Huang Hong: *Ying daoli*, 192–200.; Fewsmith: *China since Tiananmen*, 242.
 51. Chen Maodi: „Jiang Zemin kaocha Shanghai shi qiangdiao quandang yao shizhong buyu quanmian guanche dangde jiben luxian jinyibu jiefang sixiang jiakuai gaige kaifang bufa” [Sanghaji látogatása során Csiang Cö-min kihangsúlyozta, hogy a KKP-nak rendületlenül a gyakorlatba kell áltultetnie a párt alapvető politikáját, vagyis tell szabadítania a gondolkodást, s fel kell gyorsítania a „reform és nyitást”), (1992. január 20.), 1.; Kuhn: *The Man Who Changed China*, 214–215.
 52. Kuhn: *The Man Who Changed China*, 214.
 53. Uo., 213–214.
 54. 1992. február 20., idézi Miles: *Legacy of Tiananmen*, 101.

55. Zhao: „Deng Xiaoping’s Southern Tour”, 750.; Miles: *Legacy of Tiananmen*, 100–101.; Huang Hong: *Ying daoli*, 195.
56. A dokumentumról szóló hiteles beszámoló in: *DXPNP-2*, 1992. február 28. sencseni és beszédeinek végső változata in: *SWDXP-2*, 358–370.
57. Miles: *Legacy of Tiananmen*, 99–100.
58. Uo., 102.
59. Huang Hong: *Ying daoli*, 237.; Fewsmith: *China since Tiananmen*, 62.
60. Kuhn: *The Man Who Changed China*, 219–220.
61. Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi [a Kínai Kommunista Párt Központi Dokumentációs Kutató Irodája], szerk.: *Shisanda yilai zhongyao wenxian xuanbian* [Válogatás a 13. Pártkongresszust követő fontos dokumentumokból], 3 köt. (Beijing: Renmin chubanshe, 1991–1993), 3:2055–2089.
62. SWCY, 3:370.
63. *DXPNP-2*, 1992. július 23–24.
64. Tony Saich: „The Fourteenth Party Congress: A Programme for Authoritarian Rule”, *The China Quarterly* (1992. december), 1141–1142.; Richard Baum: *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), 364–368.
65. Saich: „The Fourteenth Party Congress”, 1142–1146.
66. Uo., 1146–1148.
67. Kuhn: *The Man Who Changed China*, 222.
68. *DXPNP-2*, 1993. január 22.
69. Wu Guoguang: *Zhulu shiwuda: Zhongguo quanli qiju* [A 15. Pártkongresszus felé – Hatalmi játsék Kínában] (Hong Kong: Taipingyang shiji yanjiusuo, 1997).
70. Kuhn: *The Man Who Changed China*, 223.; Fewsmith: *China since Tiananmen*, 67–68.
71. Zhu Jiang Li Rui tan ‘Jiao Guobiao taozhao’: tonggan shi huang nan jue yuan’ [Li Zsuzsán, ‘Jiao Guobiao keresztes háborújáról’ – Az első császár elszigeteltségének alma], <http://www.newcenturynews.com/Article/gd/200710/20071005150035.html> (megtekintve 2010. augusztus 16-án).
72. Saich: „The Fourteenth Party Congress”, 1154.
73. Ding Lu: „China’s Institution Development for a Market Economy since Deng Xiaoping’s 1992 Nanxun”, in: John Wong és Yongnian Zheng, szerk.: *The Nanxun Legacy and China’s Development in the Post-Deng Era* (Singapore: World Scientific, 2001), 51–73.
74. *DXPNP-2*, 1997. február 19.
75. Uo., 1997. február 25.; Jim Lehrer: „Transcript on Deng’s Legacy, February 25, 1997”, http://www.pbs.org/newshour/bb/asia/february97/deng_2-25.html (megtekintve 2010. március 5-én).

TENG HSZIAO TING HELYE A TÖRTÉNELEMBEN

24. AZ ÁTALAKÍTOTT KÍNA

1. John K. Fairbank, szerk.: *The Chinese World Order: Traditional China’s Foreign Relations* (Cambridge: Harvard University Press, 1968); Thomas J. Barfield: *Perilous Frontier: Nomadic Empires and China* (Cambridge, Eng.: Basil Blackwell, 1989); Paul Cohen: *China Unbound: Evolving Perspectives on the Chinese Past* (New York: Routledge Curzon, 2003).
2. E. Backhouse és J. O. P. Bland: *Annals and Memoirs of the Court of Peking* (Boston: Houghton Mifflin, 1914).

3. Linda Jacobson és Dean Knox: „New Foreign Policy Actors in China”, SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute [Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet]), *Policy Paper* (2010. szeptember), 22.
4. A nemzetközi kereskedelmi rendszerről lásd Edward S. Steinfeld: *Playing Our Game: Why China's Rise Doesn't Threaten the West* (New York: Oxford University Press, 2010).
5. A Kínai Kommunista Pártról általában lásd Richard McGregor: *The Party: The Secret World of China's Communist Rulers* (New York: Harper Collins, 2010); Yongnian Zheng: *The Chinese Communist Party as Organizational Emperor* (London és New York: Routledge, 2010).
6. Lásd G. William Skinner: „Marketing and Social Structure in Rural China”, *Journal of Asian Studies* (1964. november), 3–44., (1965. február), 195–228., (1965. május), 363–399.
7. Lásd Rachel Murphy: *How Migrant Labor Is Changing Rural China* (New York: Cambridge University Press, 2002); Leslie T. Chang: *Factory Girls: From Village to City in a Changing China* (New York: Spiegel and Grau, 2008).
8. A törvényekről lásd Stanley B. Lubman: *Bird in a Cage: Legal Reform in China after Mao* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1999); Randall Peerenboom: *China's Long March toward Rule of Law* (New York: Cambridge University Press, 2002); Jianfu Chen: *Chinese Law: Context and Transformation* (Boston: Martinus Nijhoff, 2008).
9. Lásd Anita Chan: *China's Workers under Assault: The Exploitation of Labor in a Globalizing Economy* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2001); Chang: *Factory Girls*.
10. Ezra F. Vogel: *One Step Ahead in China: Guangdong under Reform* (Cambridge: Harvard University Press, 1989). A rendszer visszaéléseiről – a Kínán belüli botrányokra támaszkodva – lásd Chan: *China's Workers under Assault*.
11. Lásd Martin King Whyte: *Small Groups and Political Rituals in China* (Berkeley: University of California Press, 1974); Gail E. Henderson és Myron S. Cohen: *The Chinese Hospital: A Socialist Work Unit* (New Haven: Yale University Press, 1984); Andrew G. Walder: *Communist Neo-Traditionalism: Work and Authority in Chinese Industry* (Berkeley: University of California Press, 1986).
12. Lásd Deborah S. Davis: *The Consumer Revolution in Urban China* (Berkeley: University of California Press, 2000); Scott Rozelle és Jikun Huang: „The Marketization of Rural China: Gain or Pain for China's Two Hundred Million Farm Families?”, in: Jean C. Oi, Scott Rozelle és Xueguang Zhou, szerk.: *Growing Pains: Tensions and Opportunity in China's Transformation* (Stanford, Calif.: Walter H. Shorenstein Asia-Pacific Research Center, Stanford University, 2010), 57–85.
13. Martin King Whyte: *Myth of the Social Volcano: Perceptions of Inequality and Distributive Justice in Contemporary China* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2010).
14. Interjú a KKP történészével, Shen Zemin ával, 2010. december.

A DENG-KORSZAK KULCSFIGURÁI

1. Csen Jün hosszabb bemutatása, beleértve teljesebb forrásokat in: Ezra F. Vogel: „Chen Yun: His Life”, *Journal of Contemporary China* (2005. november), 751–759.
2. **Deng Liqun:** *Shierge chunqiu, 1975–1987: Deng Liqun zishu* [Tizenkét tavasz és ősz, 1975–1987 – Teng Li-csün önéletírása] (Hong Kong: Bozhi chubanshe, 2006), 540–552.
3. Chu Fei Lu Wenhua: „Sulian yu Xinjiang de heping jiefang” [A Szovjetunió és Hszincseng békés felszabadítása], *Dangshi Zonglan*, 3. szám (2005), 53–55.
4. Interjúk Cseng Csung-jüannal, aki Teng Li-csünnel dolgozott együtt, az iratait rendezve és az éleettörténetét rögzítve, 2006. július.

5. Rögtön az 1978-as harmadik plénum után Hu Csiao-mut megbízták a párt dokumentumok elkészítésével, Teng Li-csün az ő beosztottjaként dolgozott a Politikai Kutató Irodában. Lásd Deng Liqun: *Shierge chunqiu*.
6. Uo., 213–215.
7. A Hu Csiao-mura vonatkozó információk részben a következő forrásokon alapulnak: Liu Zhonghai, Zheng Hui és Cseng Sang-jüan, szerk.: *Huiyi Hu Qiaomu* [Hu Csiao-mura emlékezve] (Beijing: Dangdai Zhongguo chubanshe, 1994); *Hu Qiaomu: Zhongguo gongchandang de sanshi nian* [A Kínai Kommunista Párt harminc éve] (Beijing: Renmin chubanshe, 1951).
8. Hu Csiao-mu 1976-os kritikáját Teng Hsziao-pingről munkatársai közölték újra; lásd Feng Lanrui: *Bie youren jianxing lunan: 1980 niandai qianhou Zhongguo sixiang lilun fengyun ji qita* [Szokatlanul nehéz utazás – Az elméleti gondolkodás bizonytalan helyzete a 1980-as évek előtt és után] (Hong Kong: Shidai guoji, 2005), 38–83.
9. Seng Ping, szerk.: *Hu Yaobang sixiang nianpu: 1975–1989* [Hu Jao-pang gondolatainak kronológiája: 1975–1989], 2 köt. (Hong Kong: Taide shidai chubanshe, 2007); Zheng Zhongbing, szerk.: *Hu Yaobang nianpu ziliao changbian* [Anyagok Hu Jao-pang életének kronológiai feljegyzéséhez], 2 köt. (Hong Kong: Shidai guoji chuban youxian gongsi, 2005); Zhang Liqun és mások: *Hu Yaobang zhuan* [Hu Jao-pang életrajza], 2 köt., publikálatlan kézirat, hozzáérhető: Fairbank Gyűjtemény, Fung Könyvtár, Harvard Egyetem; barátai visszaemlékezéseinek gyűjteménye in: Zhang Liqun és mások, szerk.: *Huainian Yaobang*, 4 köt. (Hong Kong: 1–2. kötet: Lingtian chubanshe, 1999; 3–4. kötet: Yatai guoji chuban youxian gongsi, 2001).
10. Orvos lánya, Mei (párttörténészek segítségével) megírta apja részletes élettörténetét; lásd Man Sinian jiran wujin: *Huiyi fuqin Hu Yaobang* [Vég nélküli vágyakozás – Emlékeim apámról, Hu Jao-pangról] (Beijing: Beijing chubanshe, 2005); Zhong Mei Yang: *Hu Yao Bang [Hu Yaobang]: A Chinese Biography* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1988); interjúk Hu két fiával, Tö-pinggel és Deng Xiaopinggel, mindenkitő 2007. júliusában; Sheng Ping: *Hu Yaobang sixiang nianpu*; Zheng Zhongbing: *Hu Yaobang nianpu ziliao changbian*; Zhang Liqun és mások: *Hu Yaobang zhuan*; Zhang Liqun és mások: *Huainian Yaobang*.
11. Zhao Ziyang: *Prisoner of the State: The Secret Journal of Zhao Ziyang*, ford. és szerk.: Pu, Renee Chiang és Adi Ignatius (New York: Simon and Schuster, 2009).
12. Robert Hawke-interjú, 2002. november.
13. Frank Gibney-interjú, 2005. november.
14. Printing Committee of the Canton Area Workers Revolutionary Committee [a Kanton Terület Forradalmi Bizottságának nyomdabizottsága]: *Thirty-three „Leading Counter-revolutionary Revisionists”* (1968. március), angol nyelvre fordítva in: *Current Background* (1969. március 17.); „Disclosure of Teng Hsiao-ping’s Dark Scheme to Form a Petofi Club”, *Tung Fang Hung* [Dongfang Hong] (1967. február 18.), angol nyelvre fordítva in: *Survey of China Mainland Press* (1967. március 21.), 1–6.; Qinghua daxue Jinggangshan bingtuan „Meihuaxiao” zhandou zu [„Mosolygó szilvavirág”, a Csing-kangshan Egyetem Csing-kangshan csapatának harci csoportja], szerk.: *Chumu jingxin: Deng Xiaoping yanxinglu* [Szembenézni valami ijesztővel – Teng Hsiao-ping szavainak és tetteinek feljegyzése] (Beijing: Qinghua daxue Jinggangshan bingtuan „Meihuaxiao” zong dui yin, 1967), 21.
15. DXPSTW, 105–112., 207–208.
16. LZQ, 359–361.
17. Interjú Hu Jao-pang fiával, Deng Xiaoping a Csungnanhaj melletti otthonukban, 2007. július.
18. Uo.

19. Michel Oksenberg és Sai-cheung Yeung: „Hua Kuo-feng’s Pre-Cultural Revolution Hunan Years, 1949–1966: The Making of a Political Generalist”, *The China Quarterly* (1977. március), 3–53.
20. A fejezetben található információk a Csi Hu-minnal – Csi Teng-kuj fiával – készült interjúkon alapulnak, 2007. október.
21. Li Hszien-nien életének még részletesebb hivatalos beszámolóját lásd „Li Xiannian zhuan” bianxiezu [„Li Hszien-nien életrajzának” szerkesztőcsoporthja], szerk.: *Li Xiannian zhuan: 1949–1992* [Li Hszien-nien életrajza], 2 köt. (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2009).
22. Chang Kuo-t’ao [Zhang Guotao]: *The Rise of the Chinese Communist Party: The Auto-biography of Chang Kuo-t’ao*, 2 köt. (Lawrence: University Press of Kansas, 1971–1972), 188–189.
23. Ez az életrajzi áttekintés egy olyan hivatalnokkal készült beszélgetésen alapul, aki ismerte Mao Jüan-hszin gondolkodásmódját. 06. január.
24. Guan Shan: „Ren Zhongyi tan Teng Hsiao-ping yu Guangdong de gaige kai [And] [Zsen Csung-ji Teng Hsiao-pingről és a guangdongi reformáról]”, *Jenhuang Csu*, 8. szám (2004), 8. Ez a fejezet a már visszavonult Ren megalapított dolgozó hivatalnokokkal készült beszélgetésre támaszkodik. Zsen Csung-ji saját teljesítményét; sikereinek értékelése a beosztottjaitól való. Ren visszavonulása után sem panaszodott a pártra vagy egyes funkcionáriusokra, az ó kritikájuk is a vele dolgozó hivatalnokok beszámolója.
25. Li Rui: „hang he ’yierjiu’ neidai ren” [Li Csang és a „december 9. generáció”], *Jenhuang Csuncsiu*, 4. szám (2008), 1–4.
26. Zsen Csung-ji-interjú, 2005. december.
27. Van Li életrajzi információinak forrása: Liu Changgen és Ji Fei: *Wan Li zai Anhui* [Van Li Anhujban] (Hong Kong: Kaiyi chubanshe, 2001); Harrison E. Salisbury: *The New Emperors: China in the Era of Mao and Deng* (Boston: Little, Brown, 1992); interjúk Van Li lányával, Shupenggel, 2003. október, valamint Robert Hawke volt ausztrál miniszterelnökkel, 2001. június és 2002. november.
28. Interjúk Van Su-penggel, 2003. október.
29. Uo.
30. Elizabeth J. Perry: *Shanghai on Strike: The Politics of Chinese Labor* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1993), 256–257.
31. Barbara Barnouin és Changgen Yu: *Ten Years of Turbulence: The Chinese Cultural Revolution* (New York: Kegan Paul International, 1993), 248.
32. *Guoshi*, 8. kötet, 95.
33. Xu Jingxian: *Shinian yimeng: Qian Shanghai shiwei shuji Xu Jingxian wenge huiyi lu* [Tíz év álom – Hszü Csing-hszien egykori sanghaji párttitkár emlékei a „kulturális forradalomról”] (Hong Kong: Shidai guoji chuban youxian gongsi, 2003), 276–282.; lásd még Frederick C. Teiwes és Warren Sun: *The End of the Maoist Era: Chinese Politics during the Twilight of the Cultural Revolution, 1972–1976* (Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2007), 95.
34. *Guoshi*, 8. kötet, 206.
35. Uo., 206–207.
36. Barnouin és Yu: *Ten Years of Turbulence*, 248–249.
37. Richard Evans: *Teng Hsiao-ping and the Making of Modern China* (New York: Viking, 1994); Parris H. Chang: „Political Profiles: Wang Hung-wen and Li Teh-sheng”, *The China Quarterly* (1974. március), 124–128.; Philip Short: *Mao: A Life* (New York: Henry Holt, 2000), 608–609.

38. Általános háttérnek Je Csien-jingről lásd *YJYZ*. Je karrierjének korai összefoglalója 1965-ig, s a háttéréről szóló új anyagok közzététele előtt in: Donald W. Klein és Anne B. Clark: *Biographic Dictionary of Chinese Communism, 1921–1965*, 2 köt. (Cambridge: Harvard University Press, 1971), 2:1004–1009. Interjúk Je fiával, Je Hszüan-liennel, 2002. április, valamint unokaöccsével, Je Hszüan-csivel, 2008. december és 2009. szeptember.
39. *DXPCR*, 190.; *YJYZ*, 605–606.
40. *YJYZ*, 608.
41. A Jü Csiu-liről szóló fejezet forrása Lei Li: *Lishi fengyunzhong de Yu Qiuli* [Jü Csiu-li a történelem forgatagban] (Beijing: Zhongyang wenxian chubanshe, 2005); interjú Jü Csiu-li lányával, Jü Tisziao-hsziaival, 2008. december; Teiwes és Sun: *The End of the Maoist Era; LZQ*.
42. Kenneth Lieberthal és Michel Oksenberg: *Policy Making in China* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1988), 175–181. Az országos sajtó meghamisította Tacsing történetét, s heroikus egyszerű munkásokról számított, akik megtalálták a lelőhelyet, Kang Si-en és a többiek tudását nem említve. A dǎqīngi brigád későbbi, meghamisított sikereit leleplező tudósok azonban igazolták Jü Csiu-li történetét, aki a frontvonalban irányított.
43. Lei Li: *Lishi fengyunzhong de Yu Qiuli*, 15.
44. A korábban idézett műveken kívül a Cao Ce-jang lányával, Vang Jen-nannal készítettem két interjúra támaszkodtam (Vang a szüleivel élt abban a tizenhat évben, melyet házi őrizetben töltött), 2006. október és 2007. július. A 2006 augusztusában Tu Tao-csenggel készített interjúimból is merítettem. Tu a guangguangi idők óta ismerte Csaót, és segített a magnófelvételeket eljuttatni Hongkongba. Ugyancsak használtam a 2006 decemberében Cung Feng-minggel készített interjút. Zong and Cao posztor látogatta meg az egykori pártfőtitkár a házi őrizetben, mint bárki más, Zhao Matai barátja volt, s könyvet is írt róla: *Zhao Ziyang: Ruanjinzhong de tanhua* [Zhao Ziyang: Beszélgetések őrizetben] (Hong Kong: Kaifang chubanshe, 2007).
45. Ezra F. Vogel: *Canton under Communism: Programs and Politics in a Provincial Capital, 1949–1968* (Cambridge: Harvard University Press, 1969). Lásd még David L. Shambaugh: *The Making of a Premier: Zhao Ziyang's Provincial Career* (Boulder, Colo.: Westview, 1984).
46. Interjúk Woodcock segédjével, William McCahill amerikai követségi hivatalnokkal (aki elkísérte főnököt a találkozóra), 2008. október. Zhao a beszámolók szerint a „kulturális forradalom” évei alatt a hunani Xiangzhong mechanikai gyárban dolgozott.

Függelék